
יבמות
AMSTELÆDAMI, Excudunt GERARDUS & JACOBUS BORSTIUS

סדר נשים

five

LEGUM MISCHNICARUM

Liber qui infcribitur

DE RE UXORIA,

Cum Clariffimorum Rabbinorum

MAIMONIDIS & BARTENORÆ

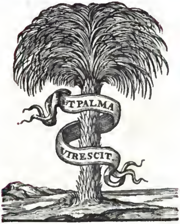
Commentariis Integris.

Quibus accedunt Variorum Auctorum Notæ ac Verfiones in eos quos ediderunt Codices.

Latinitate donavit ac Notis illuftravit

GUILIELMUS SURENHUSIUS.

PARS TERTIA.

AMSTELÆDAMI,

Excudunt GERARDUS & JACOBUS BORSTIUS.

cIↃ IↃ cc.

SERENISSIMO
AC REVERENDISSIMO

PRINCIPI
FRANCISCO MARIÆ
MEDICEO,

S. R. E. Cardinali. S. R. Imperii
Nec non Regni Hiſpaniarum
Protectori Meritiſſimo.

GUILIELMUS SURENHUSIUS.

Magnifica ſane & ſapienti viro digna præclariſſimi iſtius quondam Conſulis Romani vox eſt, in eo quod dixit, optimam hæreditatem a patribus traditam liberis, omnique pa-

patrimonio præstantiorem esse gloriam virtutis, rerumque gestarum. Tanto vero majorem, si accedat eorum quædam imitatio quorum patres, aut majores aliqua gloria præstiterunt, & in eodem genere laudis studeant excellere, quemadmodum de Q. Mucio P. filio in jure civili, de Africano Pauli filio in re militari, acceptum narrat. Omnium vero maximam, si qui ad eas laudes quas a patribus acceperunt, addant aliquam suam, ut hic idem Africanus eloquentia sua cumulaverat bellicam laudem; & Timotheus clarus ille Athenienfis, fortissimi Cononis filius, cum belli laude non inferior esset quam pater, ad eam laudem doctrinæ & ingenii gloriam adjecit. Sed quidni de Te uno, Serenissime Princeps, harum fortunarum ac illustrium virtutum triplicem gradum jure commemorem? utpote qui a talibus in lucem editus es Parentibus, quorum Majores maximarum virtutum primi fuerunt auctores, Posterisque suis innumerabiles pepererunt felicitates, quas tanquam hæreditates in eos continua quadam successione transmiserunt; quarum omnium a teneris potiri, Tibi contigit. Horum vero tam insignium patrimoniorum Tu non solum ditissimus hæres, & possessor opulentus, sed & amplificator diligentissimus per om-

omnem vitam extitisti. Nam si quis arduam Tuam in Hispaniarum longe lateque diffuso Regno, & in Sacro Romano Imperio tuendo provinciam, humeris tuis quasi duo ingentia onera imposita consideret, & de Tua apud Summum Pontificem Romanum inter Reverendissimos Sacri Collegii Cardinales auctoritate, & splendore cogitet; quis non mecum fateatur, Te non solum Majoribus Tuis non inferiorem, verum etiam ad eas laudes quas ab illis acceperis, addidisse aliquam Tuam, atque in dies adjicere, & majorem in modum accumulare! usque adeo, ut licet Gens Medicea mortalis esse debeat, gloria tamen sua immortalis esse videatur! Vera namque gloria radices agere solet, atque etiam propagari; ficta omnia celeriter tanquam flosculi decidunt, nec simulatum quicquam est diuturnum. Enimvero ipsam Te naturam ad honestatem, gravitatem, temperantiam, justitiam, liberalitatem, sapientiam, magnitudinem animi, ad omnes virtutes magnum hominem, & excelsum finxisse quis ignorat? Cæsaris Imperium Te suspicit, Hispaniæ Te extollunt, Purpurati Patres Collegæ tui conjunctissimi Te venerantur, Sanctissimus Ecclesiæ Romanæ Parens Te diligit, omnis Hetruria Te

 in

in ore habet, & cuncta denique Te laudibus effert Italia. Quare cum Tu ubique terrarum tantæ celebritatis, & nominis causam habeas, & a Majoribus acceptam gloriam huc usque indesinenter augeas, & tanquam in clarissima luce verseris, ut nullum obscurum dictum sit tuum, nec factum; quid mirum si ab homine in Batavis degenti, tanto licet locorum intervallo a Tuscia tua disjuncto, virtus Tua celebretur? si modo celebrari ab ipso queat. Et quamvis in tantorum imperiorum, populorumque conservationem Tuam opem & patrocinium implorantium fere quotidiana Tibi agitanda sint consilia, ita ut vix tantum otii superesse videatur ut vel temporis momentum huic literarum generi hactenus in tenebris versanti, tribuas. Nihilominus tamen, cum non minus Tibi tam Generoso ac Sapienti Principi, quam alii cuilibet homini propria sit veri inquisitio, atque investigatio, certo persuasum habeo, quod, cum necessariis negotiis, curisque vacuus es, tum aves aliquid videre, audire, ac discere, cognitionemque rerum aut occultarum, aut admirabilium, ad bene, beateque vivendum necessariam ducis. Nullus dubito quin oculos tuos in hæc Misnica aliquantisper conjicias, & ipsa vel a limine salutare digneris. Nedum

dum

dum ut ægre feras huic Hebraicorum Pandectorum volumini Illustre Tuum Nomen præfigi, eique exinde aliquantulum luminis affulgere, quo id illustrius in terris fiat. Omnia enim inde ab illo tempore quo Terra Sancta a Romanis devastata est, ad nostram usque memoriam præterierunt secula, quibus hoc Sanctissimorum rituum corpus una cum auctoribus suis quasi sepultum jacuit. Nam ab isto tempore omnium rerum inter Israëlitas perturbatio erat, Templo Sanctitatis diruto, Jerusolyma destructa, Altaribus eversis, Sacerdotibus trucidatis, Cultu divino sublato, populo fugato, totaque Israëlitarum regione funditus deleta, ita ut simul & doctrinam, Jura, Cærimonias, & veterum Sapientum Instituta, atque occultarum rerum declarationes, quas vel e Mosis, vel e priscorum Patrum ore hauserant, non tantum deleta, sed adhuc magis delenda esse quoad restabant, arbitrati sint Christiani homines. Licet enim Græcorum atque veterum Romanorum imperia non minus eversa, & ethnicismus cum omni suo cultu idololatrico a primis fidei Christianæ propugnatoribus extirpatus sit; sanctior tamen atque inviolabilior apud primævos Christianos remansit, tum Græcorum, tum Romanorum Antiquitas, Religio, &

Historia. Cujus quidem rei hæc vera sit ratio, quod paucissimi ex Hebræis, contra vero plurimi e Græcis, Romanis, aliisque populis Jesum Nazaræum ut verum Messiam amplexi sint. Hos, postquam in fide Illius confirmati fuissent, & Deastrorum cultui in perpetuum vale dixissent, natale tamen solum quodammodo rapiebat, & sui immemores esse non sinebat. Hinc ipsis visum fuit majorum suorum monumenta esse recolligenda, rerumque gestarum memoriam efflagitandam, & Jura Gentium denuo in lucem eruenda, ut posteritas haberet unde addisceret. Nam & hoc generi humano veluti a natura insitum est, ut nescio quo modo quisque libenter tum patriæ, tum majorum, & omnium ab ipsis actorum jucunde meminisse velit, licet id modo ad cachinnum movendum fiat. Imo vero nonnulli hæc tantopere depereunt, ut Christianis rebus fere posthabitis se totos veterum commentis tradant. Hinc ea nostris temporibus in tantas copias accumulata videmus, ut vel ipsorum Ægyptiorum Obeliscis, & sine numero simulacris nostra non solum exæquari, sed & longe superare possint. Contra vero Hebræorum res literaria multo infeliciora habuit fata, cum illi in pristina Religione perseverarint; propterea,

rea, quoties illi ſua Jura, & cerimonias e tenebris in lucem revocare ſtudebant ad ſocietatem ſuam ita redintegrandam, & muniendam, toties ipſis hi conatus interdicebantur, toties quicquid Hebræum eſſet, ſupprimendum erat. Quippe inter Hebræorum libros mere cerimonialem ſcientiam complectentes, atque eos qui Chriſtianam fidem impugnabant, in primæva Eccleſia nulla habebatur diſtinctio, & univerſi ſine diſcrimine reprobabantur, atque veluti holocauſta Vulcano cuidam gentilium Deo conſecrata, iniquis flammis abſumebantur. Poſtquam vero populus Chriſtianus in animum induxiſſet, gentem Hebræam in longinquis barbarorum regionibus diſperſam, in Chriſtianam ſocietatem adſciſcendam, & ſacris ſalutaribus initiandam eſſe. Hinc progreſſu temporis ab Eccleſia Romana ſapienter inſtitutum eſt, ut Judæi homines ſingulis ſuis Sabbaticis diebus ſe in peculiari templo ſiſterent, atque vel e ſuo Moſe & vatibus perciperent, illum quem nos veneramur & colimus Jeſum Chriſtum, eſſe verum Meſſiam, a patribus ipſorum ſatis diu vehementer deſideratum, ideoque jam ſumma æquitate & fide aſſumendum, cum alius poſt ipſum nemo tantis nominibus inſignitus ullo unquam tempore ſit expectandus. Cum itaque priſca

hæcce

hæcce natio ad nostra Sacra indaganda admissa sit, nosque vicissim ad illius expiscanda admittamur, & commercia fere quotidiana invicem ineamus, haud mediocres inde ad nos redundarunt fructus, quorum Tu ex hoc volumine non exigua Tibi conspicis oblata esse specimina. Præterquam quod per universum orbem eruditum hodie non desunt Nobilissimi Spectatissimique Viri qui hæc studia intelligere cupiant; imo Comites, ac Principes, qui Hebræorum monumenta & sanctissima & utilissima habent, atque ut opima quædam spolia quasi in triumphum ducunt, & summa cum admiratione spectantium ostentant.

Harum vero rerum omnium Te potissimum meminisse juvabat, Excellentissime Princeps, si muneris tui conditionem quo in Sacro Collegio Romæ fungeris, si ejusdem originem altius mecum repetiveris, & Synedrii olim Jerusolymitani in plurimis cum Romano convenientiam animadverteris. Quemadmodum enim Jerusolymitanum septuaginta constabat Senatoribus, Pontifice Maximo, & Primario suo instructum erat, qui populo Hebræo suas præscribebat leges, totique Israëlitarum terræ imperabat. Eodem fere instituto Romanum suum habet Pontificem Maximum,

mum, Primarium, Senatoresque, quos Cardinales dicier primis illius fundatoribus placuit, quorum ope universa gubernatur Ecclesia Romana, quibus arbitris terminatur omnis in Cultu Divino controversia. Et cum Tu ob summam auctoritatem merito in eorum numerum dudum cooptatus sis, Reverendissime Cardinalis, qui fieri posset ut non lubentissime de Tuo, Tuorumque Collegarum splendore ac magnificentia cogitares, & quicquid ad Consessus vestri antiquitatem celebrandam adfertur, non grato animo acciperes? Quapropter per Deum istum qui quondam populo Hebræo hasce tulit Leges, qui Mosi juxta ac Septuaginta Senioribus exposuit earum sensum, qui Israëlitis eas observantibus æternæ vitæ præmium statuit! per istum, inquam, Deum qui olim urbem Jerusolymitanam cæteris totius orbis neglectis sibi unice elegerat, qui Templum quasi Divinitatis suæ sedem incolebat, quique Senatui Septuagintavirali præsidebat! Te oro atque obtestor, ut hi ritus qui ab ipso Deo Sancti sunt habiti, atque dicti, a Te non minus sancti, & habeantur, & dicantur. Hoc si præstiteris, non solum ipsi Hebræi, sed & omnes hisce literis in variis gentibus nobilitati viri Christiani, de Te semper loquentur, neque ulla unquam obmutescet vetustas. Amstelædami ipsis Calendis Aprilibus. CIↃ IↃCC.

** LECTO.

LECTORI BENEVOLO

S. P. D.

GUILIELMUS SURENHUSIUS.

SEcundo volumine iis quæ viros potiſſimum ſpectant officiis in Feſtis cæteriſque in cultu divino rite celebrandis ab Auctore Miſnico collectis, excipit ipſum hocce tertium, in quo plurimi rem muliebrem ſpectantes continentur ritus, quamobrem & סדר נשים *Ordo Mulierum*, ſive *Res Uxoria* merito inſcriptum ſit, quia in eo ut plurimum agitur de Uxorum in maritos mutuis officiis. Rupto enim per immoderatum rationis uſum ſinceri atque integerrimi iſtius priſci amoris vinculo, factum eſt ut e carne & ſanguine compoſitus homo meris ſeſe cupiditatibus dederit, & ob leviſſimam quamque cauſam conjugii liberius ſeceſſionem fecerit, ut omnibus carnalibus deliciis ſe ingurgitaret, animum expleret, corporeoſque ſenſus quantum pote deliniret, conjugium inter duos primævum, myſterioſi atque æterni iſtius cum Deo conjugii ſymbolum perinde habens. Ne autem hocce malum eundo acquireret vires, communiones, ſocietatesque diſturbaret, & commercia hominum inter homines utriuſque ſexus tolleret, viſum fuit humani generis Conditori ſuo in primis populo tanquam legiſlatori omnium optimo officia quædam inter conjuges & conſanguineos proximos præſcribere, quibus & lites & diſſidia componerentur; ſin minus, ut tamquam incurabilium vulnerum cicatrices exciderentur, ne pars ſincera traheretur. Etenim nihil Deo, quod quidem in terris fiat, acceptius, nihil ad humani generis propagationem ſalutarius, nihil ad pacem colendam conſervandamque firmius, quam ſi concilia hominumque cœtus, & præcipue naturalis illa connubiorum ſociatio, ſancta & inviolata conſervetur. Et cum genus fœmininum propter infœcunditatem ſuam aliquando vileſceret apud maſculos, atque hinc humani feminis propagatio intermitteretur; placuit Deo hanc ipſis adimere ignominiam, & in levirum iſtum qui fratri ſuo abſque liberis defuncto ſemen ſuſcitare renueret, publicum aliquod exemplum ſtatuere quo ad officium ſuum revocaretur, fratriam cordi haberet, & ſanctum Deo ſemen propagaret, ut non minus a corporibus terreis quam ab animis coeleſtibus ad ipſum redundaret illa gloria quam ab æternitate ſibi deſtinaverat.

Referunt ſcriptores aliquot Hebræi antiquam fuiſſe de leviratu in populo electo conſuetudinem quæ ante latam a Moſe Legem jam obtinuiſſet, ſed tunc temporis aliquantulum collapſam, & propterea a Moſe innovatam eſſe, ut levir fratriæ ſuæ calceum exuendum præberet, ſi affinitatis conjugium inire detrectaret. Quia actiones iſtæ priſcis temporibus perquam ignominioſæ habebantur, ſicuti revera malæ notæ etiamnum inter Judæos habentur. Et quamvis ratio doceat ſecundum & ultimum hujus libri codicem primo loco juxta rerum ſeriem collocandum eſſe, quia ſponſalia & nuptiæ hunc caſum præceſſerint, nihilominus tamen Maimonides putat iſtum qui de Jure leviratus agit, ideo ab auctore præmiſſum eſſe, quia a re neceſſaria potius exordiri voluit, uti eſt exutio calcei, aut conjugium leviratus; cum matrimonium ſit res ſpontanea, & judices neminem ad uxorem ducendam adigere poſſint.

Prima itaque fronte juxta auctoris Miſnici diſpoſitionem hoc in libro ſe offert מסכת יבמות TRACTATUS DE LEVIRORUM IN FRATRIAS OFFICIIS, ſive, de fratris abſque liberis defuncti uxore ducenda, vel de ipſius calceo per illam exuendo; cujus legem nobis deſcripſit Moſes Deuteronomii capite viceſimo quinto, commate quinto uſque ad undecimum: כי ישבו אחים יחדו ומת אחד מהם ובן אין לו לא תהיה אשת המת החוצה לאיש זר יבמה יבא עליה ולקחה לו לאשה ויבמה: והיה הבכור אשר תלד יקום על שם אחיו המת ולא ימחה שמו בישראל ואם לא יחפץ האיש לקחת את יבמתו ועלתה יבמתו השערה אל הזקנים ואמרה: מאן יבמי להקים לאחיו שם בישראל לא אבה יבמי: וקראו לו זקני עירו ודברו אליו ועמד ואמר: לא חפצתי לקחתה: ונגשה יבמתו אליו לעיני הזקנים וחלצה נעלו מעל רגלו וירקה בפניו וענתה ואמרה ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו: ונקרא שמו בישראל בית חלוץ הנעל: *Quum duo fratres habitaverint unà, atque eorum unus mortuus fuerit ſine liberis, uxor mortui iſtius nulli alieno nubat viro; mariti ipſius frater cum illa rem habeat, illamque*

que sibi uxorem ducat, & leviri officium illi præstet. Fiet postea ut primogenitus quem pepererit; consistat in nomine fratris (mortui,) ne ipsius nomen ex Israele deleatur. Verum enim vero si viro huic non arriserit fratris uxorem ducere, ascendet uxor fratris ipsius in portam ad seniores, dicetque; RENUIT LEVIR MEUS FRATRI SUO NOMEN IN ISRAELE COMPARARE, NON VULT MIHI LEVIRI OFFICIUM PRÆSTARE. *Tum istius urbis seniores ipsum vocabunt, & ad ipsum loquentur, si persistet in sententia sua, dicendo;* NON PLACET MIHI ILLAM DUCERE. *Deinde fratris uxor ad ipsum coram senioribus accedet, & calceum exuet a pede illius, atque coram facie illius conspuet, & respondebit, dicetque;* SIC FIAT VIRO QUI NON ÆDIFICAVERIT DOMUM FRATRIS SUI: *& nomen illius in Israële vocabitur,* DOMUS DISCALCEATI.

Horum verborum juxta Hebræorum doctores hic sit sensus; per priora verba כי ישבו אחים יחדו *quum fratres habitaverint simul,* excluduntur ab hoc officio pater, filius, atque consanguinei alii. Et e voce יחדו *simul* elicitur quod debeant esse fratres unius patris unà habitantes, & in hæreditate æquales, qui sunt fratres a parte patris, non a parte matris duntaxat, quia nomen fratris in efficacia sua proprie dicitur de fratre a parte patris. Per id quod dicitur אחים יחדו *fratres simul,* indicatur quod ambo debeant esse in vivis; sed frater qui post obitum fratris natus est, non obligatur ad leviratus officium, cum indignum sit prorsus ut fratria expectet levirum qui nasciturus est. Cæterum quando defunctus reliquerit filium vel filiam ex alia uxore, ritus non invenit locum, quia dictum est ובן אין לו *& si ei non sit filius,* quod de utroque sexu intelligendum sit; nam liberorum horum ope nomen ipsius non potest deleri ex Israële. Præterea Lex de leviratu non solum in uxore jam matrimonio juncta, sed & in ארוסה *desponsa* obtinet, quia Deuteronomii capite vicesimo secundo commate vicesimo quarto desponsa dicitur uxor על דבר אשר ענה את אשת רעהו *Eo quod afflixit uxorem proximi sui.* Si vero levir sit eunuchus sive ab incunabulis, sive casu, vel ad procreandum ineptus, non tenetur conjugio leviratus; quia dicitur, יבמה יבא עליה ולקחה לו לאשה *levir illius veniet ad eam, atque ipsam in uxorem sibi sumet;* quisquis igitur levir ad procreandum aptus sit, is fratriam adibit, non qui ineptus est. Pariter, si uxor infoecunda sit, vel ad pariendum inidonea, quocunque se id habeat modo, juri leviratus ne sit locus; quia præcipuus illius scopus est partus, eo quod dicitur והיה הבכור אשר תלד וגו׳ *Et fiet ut primogenitus quem pepererit &c.* Utrum autem leviratus conjugium inire velit, an vero discalceationem admittere, in potestate leviri, & non in potestate fratriæ est, quia scriptum est, והיה אם לא יחפץ האיש *& fiet, si noluerit vir;* excipe mulierem. Insuper fratriæ incumbit ut se ad levirum conferat, & non contra; quia scriptum est, ועלתה יבמתו *& ascendet fratria illius.* Liquor denique quem fratria coram leviro expuit, merum debet esse sputum, absque ullo sanguine commixto, quia dicitur וירקה בפניו *& spuet ante faciem illius.* Hæc de sensu legis literali dicta sunto.

Mysticum vero sensum prius a Mose datum & postea a priscis Sapientibus receptum totoque Oriente divulgatum, hunc esse perhibent, ut Israëlitarum animæ ab uno corpore in aliud migrando magis magisque perficerentur, & hoc pacto ad æternam ac summam beatitudinem consequendam aptiores redderentur. Cum autem nihil gratius absque liberis defungenti viro esse posset, quam ut per fratrem ipsius superstitem hoc potissimum fieret, idcirco fratri imprimis, & porro proximo consanguineo hanc provinciam demandatam credunt. Nam cum fratris superstitis genius maximam habeat communionem cum corpore fratris defuncti, ejusdemque materia, fit ut infans ex uxore illius nascatur, quæ est os ex ossibus illius, & caro ex carne illius, & e fratre illius qui eundem a patre ortum ducit; propterea a Deo præceptum esse affirmant, ne uxor fratris duceretur a quoquam alieno, sed a leviro potius, qui defuncti frater est, ut infans nasciturus non solum ex uxore, sed & ex marito defuncto quodammodo natus videretur, ut & mariti superstitis natus quod ad corpus, sed frater patris sui quantum ad animam attinet. Et quandoquidem major est similitudo inter fratres quam inter filium & patrem, aliosve consanguineos, ideo fratribus tantum præcepta est hæc Lex, & non patri; quia tum filius primus qui mortuus est, & filius qui nasceretur e fratria, ambo in una versarentur anima, quod fieri non potest, cum unus pater utramque substantiam proferre nequeat; nam si ita fieret, eundem filium bis gigneret, quod absurdum foret. Sed quoties quis hac in parte lapidem moverit, toties sibi plurimos obesse scrupulos, deprehendet; hujus enim materiæ sensus præter cæteros abstrusissimus est, & vix indagari potest, fatente no-

biscum doctissimo Abarbanele in commentatione sua ad hancce legem, ubi & multa alia de anima reduci prolixe adfert, sed magis subtilia & incertis ratiocinius innixa, quam vera ratione confirmata; quæ omnia persequi non est hujus loci. Sufficit me mysticum legis sensum juxta Hebræorum hominum mentem brevibus in tuum commodum attigisse.

Ratio postulat ut de quibusdam fundamentis quibus ipse tractatus Misnicus insistit, ut & de ipso Discalceandi ritu, ejusdemque jure, paucis dicam. Quatuor igitur in primis hunc codicem legenti observanda sunt fundamenta, quorum primum est, quod, si alicujus defunctus fuerit frater a parte patris nullo relicto semine, sed aliquot uxoribus, uni ex illis duntaxat calcei extractio, aut levirationis conjugium imponatur, quia Deuteronomii capite vicesimo quinto, commate nono dicitur, אשר לא יבנה את בית אחיו *qui non ædificaverit domum fratris*; *unam* ergo domum, non duas, vel plures ædificare tenetur. Si vero uni ex illis discalceationis opus commissum fuerit, vel conjugium leviratiònis contrahendum, reliquæ ab utraque actione immunes fiunt. Pariter si defunctus plures reliquerit fratres, unamque uxorem, vel plures, unus e fratribus officia leviri præstabit, vel alicui e mulieribus calceum præbebit exuendum. Secundum fundamentum hoc est, si alicujus frater sine liberis mortuus fuerit, atque unicam reliquerit uxorem, hæc fratribus idonea fit vel ad leviratum, vel ad discalceationem perficiendam; exempli gratia, si uxor mariti mortui fit filia fratris superstitis, sororve uxoris ipsius, hicce frater, cui vidua defuncti prohibita est ob incestum, conjugium cum illa rite contrahat, quia Lex præcipit Levitici capite decimo octavo, commate decimo octavo, ואשה אל אחותה לא תקח לצרור *Et uxorem cum sorore ipsius non duces ad afficiendum angustia.* Tertium fundamentum est, si quis fratrum mortuus fuerit, atque aliquot uxores superstites fuerint, quarum una fratrem vivum proxima consanguinitate attigerit, tum cum hac uxore prohibita non est ipsi integrum leviri officium exhibere; & pari modo neque cum alterutra æmularum, quia dictum est Deuteronomii capite vicesimo quinto, commate nono, אשר לא יבנה בית אחיו *qui non ædificaverit domum fratris sui*. Hæc ex veteri Traditione exponuntur, quod domum quam levir integram ædificare possit, ex parte tantum ædificabit; & contra, quam integram ædificare nequeat, eam neque ex parte ædificabit. Quartum fundamentum est, omnem uxorem quæ ex Lege leviratiònis conjugium inire potest, etiam ad calceum exuendum obligatam esse; quæ vero ex Lege matrimonium istud ingredi nequit, utpote incesta, eam neque ad discalceandum teneri, quia Deuteronomii capite quinto & vigesimo, commate octavo extat, ועלתה יבמתו השערה אל הזקנים *& ascendet portam versus, ad seniores*: & commate subsequenti, וחלצה נעלו *& calceum illius exuet*: horum verborum sensus hic est Traditione receptus; omnis uxor quæ ascenderit ad leviratiònis connubium ineundum, ea quoque ad calceum exuendum ascendat; quæ vero non ascenderit ad leviratiònis connubium ineundum, ea neque ad calceum exuendum ascendat, sed libera maneat. His bene jactis fundamentis, viam ad ipsius tractatus lectionem aperuimus.

Ritus vero discalceandi hoc modo peragendus est; Fratriæ incumbit ut se ad levirum atque deinceps ad judices conferat, qui utrique bonum aliquod consilium suppeditant, nimirum, si leviro præstet conjugii copula, ad conjugium adhortantur; seu discalceatio, ad discalceationem adhortantur; ut, si fratria sit in flore ætatis, levir autem in provecta ætate versetur, vel contra, ad discalceationem suadent. Postea judices inquirunt de loco quem incoluerunt & tum demum discalceatio fiat, quia Lex præcipit, dicendo, *Et fratria ipsius adibit portam coram judicibus, & loquetur.* Licet autem de loco non inquisitum sit, & discalceatio casu quodam facta sit, nihilominus tamen legitime peracta censetur. Cæterum ante discalceationis opus fratriam atque levirum ad lectionem assuefaciunt, donec illa uno spiritu pronunciare possit ista verba, לא אבה יבמי *non vult leviri officium præstare*, & vocem יבמי paulo momento post edicat, morulamque aliquam nectat, ne duæ voces אבה יבמי in enunciatione conjungantur. Tempus ipsius operis statuitur die duntaxat, non nocte, & coram viris qui Hebraice legere sciunt; si vero eorum unus sit proselyta, res irrita fiat; imo licet istius proselytæ pater tantum fuerit proselyta & mater Israëlitis, non fiet discalceatio, nisi donec ambo ipsius parentes ex Israëlitis prognati sint. Judicum vero numerus quinarius saltem requiritur, quo res eo illustrior fiat spectatoribus, etiamsi duo illorum indocti sint. Jam ipse discalceandi actus hoc modo peragebatur; leviro adducebatur calceamentum pelliceum calce instructum, sed non lino colligatum, atque hoc pes dexter induebatur corrigiis ad ipsum probe ligatis, & tum fratria in lingua sancta legebat hæc verba,

מאן

AD LECTOREM.

מאן יבמי להקים לאחיו שם בישראל לא אבה יבמי RECUSAT LEVIR MEUS FRATRI SUO NOMEN IN ISRAELE EXCITARE, NON VULT LEVIRI OFFICIUM MIHI PRÆSTARE. Postea legebat levir, לא חפצתי לקחתה, NON PLACET MIHI ILLAM IN UXOREM SUMERE. His prælectis levir pedem suum in solum extendebat, & fratria uno pede demisso dissolvebat calceamenti corrigias, idque exutum projiciebat in terram, & tum fratriæ integrum erat viro alieno nubere. Deinde fratria se erigens coram ipso in terram exspuebat inspectantibus judicibus, nam discalceationis præceptum hoc est, quod illi ambo scil. levir & fratria interea dum sputum emittitur, erecto corpore stare debeant, & judices videre an merum sit sputum. Negotio ita peracto, fratria intensa voce prælegit hæc verba, ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו ונקרא שמו בישראל בית חלוץ הנעל SIC FIET VIRO QUI NON ÆDIFICAVERIT DOMUM FRATRIS SUI, ET VOCABITUR NOMEN ILLIUS IN ISRAELE, DOMUS DISCALCEATI. Hæc omnia in lingua sancta dicier necesse erat, quia Lex dicit ככה id est הזה HAC, quasi dixisset, IN HAC LINGUA: Tum spectatores tribus vicibus vehementer acclamabant, חלוץ הנעל חלוץ הנעל חלוץ הנעל EXUTUS CALCEO, EXUTUS CALCEO, EXUTUS CALCEO.

Insuper Sapientibus visum fuit ut fratriæ quæ leviro calceum exuerat, libellus a judicibus exhiberetur, ex quo unicuique viro de Synedrii actis constare posset rem legitime peractam esse, fratriamque idoneam esse ut cuilibet viro nubat. Formula libelli hæc esto in lingua Chaldæa juxta Maimonidem in Hilchot Ibbum Vechaliza ביום פ׳וני כך וכך לירח פלוני שנת כך וכך לבריאת עלמא למנינא דרגילנא למימני בה במקום פלוני אנחנא דייני דמקצתנא התימין להתא במותב תלתא בחדא הוינא יתבין בבי דינא וסליקא לקדמנא פלונית ברת פלוני ארמלתא פלוני וקרבת לקדמנא גבר חד דשמיה פלוני בר פלוני וכן אמר לנא פלונית דא פלוני בר פלוני דנא אחוה דפ׳וני בעלי מאבוה הוה דהוינא נסיבא ליה ושכיב וחיי לרבנן ולבל ישראל שבק ובר וברת ירית ומחסן וכוקים שמא בישראל לא שבק והדין פלוני אחוהי חזי ליבומי יתי בען דבנן אמרו ליה אי צבי ליבומי יתיבם ואי לא ישלע לי דגליה דיסנן קדמכון ואשרי סיני מעל רגליה ואחק באנפוהי ואשתמודענוהי לפלוני דנא דאחוהי הוא דפלוני מיתנא מאבוהי ואמרנא ליה אי צבית ליבומי יתה דבם ואי לא אטלע לה קדמנא רגלך רימינא ותשרי סינך מעל רגלך ותרוק באנפך וענו ואמר לנא ליה אנא צבי ליבוסי יתה מיד אקרינוה לפלונית דא: מאן יבמי להקים לאחיו שם בישראל לא אבה יבמי : ואף להאי פלונו אקרינא ליה : לא חפצתי לקחתה : ואטלע לה רגליה דימנא ושרת סיניה מעל רגליה ורקת באנפוהי רוקה דאיתחזי לנא מפומא על ארעא ותוב אקרינות לפלונית דא בכה יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו ותוב אקרינוהו ונקרא שמו בישראל בית חלוץ הנעל : ואנחנא דייני וכל דהוו יתבין קדמנא ענינא בתריה : חלוץ הנעל חלוץ הנעל חלוץ הנעל: תלת זימנין ומדאיתעביד עובדא דא קדמנא שרינה לפלונית דא למהך להתנסבא לבל מאן דתיצבי ואינש לא ימחה בידה מן יומא דנן ולעלם ובעית מיננה פלונית דא גיטא דחליצותא דא וכתבנא וחתמנא ויהבנא לה לזכו בדת משה וישראל :

פלוני בר פלוני עד
פלוני בר פלוני עד

Id est, Hoc die, qui dies est hic ille mensis hujus, anno hoc illo a condito mundo, juxta illam computandi rationem quam hic loci observare consuevimus, nos judices, qui partim his literis subscripsimus, tres simul in judicio consedimus. Adiit nos N. filia, vidua N. Tum adiit nos vir quidam cui nomen N. Filius N. Atque illa ita dixit: ISTE N. EX EODEM PATRE N. FRATER EST N. MARITI MEI, CUI CONJUGIO

 JUNCTA

JUNCTA ERAM. ETENIM IS OCCUBUIT, VITAMQUE DOCTORIBUS OMNIBUSQUE ISRAELITIS RELIQUIT, NEC ULLUM EX SE FILIUM RELIQUIT, NEC FILIAM, NEC HÆREDEM, NEC NOMEN ILLIUS INTER ISRAELITAS SUSCITANTEM. SED AB HOC N. ILLIUS FRATRE JURE AFFINITATIS ME DUCI CONVENIT. VOS ERGO, DOCTORES, JAM NUNC EDICITE ILLI, UT, SI DUCERE ME VELIT, DUCAT: SIN MINUS, PRÆBEAT MIHI PEDEM SUUM DEXTERUM INSPECTANTIBUS VOBIS, ET EXTRAHAM CALCEUM EJUS E PEDE, ET ANTE FACIEM ILLIUS EXPUAM. (Tum ita Judices) Nos vero comperimus illum N. fratrem esse emortui istius N. ex eodem patre; ediximus ei, si vis uxorem in matrimonium ducere, ducas; sin minus, porrige illi præsentibus nobis pedem tuum dexterum, ut illa extrahat calceum tuum a pede tuo, & ante faciem tuam expuat. Tum is respondit, atque ita nobis dixit: EGO HANC DUCERE NOLO: (Judices loquuntur) nos confestim jussimus hanc N. legere versum hunc: RENUIT LEVIR MEUS SUSCITARE FRATRI SUO NOMEN INTER ISRAELITAS, NOLUIT DUCERE ME. Porro istum N. quoque jussimus legere versum, NOLUI ACCIPERE EAM. Post hæc pedem dexterum suum extendit, & uxor calceum ejus e pede extraxit, & coram facie illius sputum emisit, quod nos spectavimus ex ore illius usque ad terram. Rursus hanc N. jussimus legere versum hunc; SIC FIET VIRO QUI NON ÆDIFICAVERIT DOMUM FRATRIS SUI. Porro eundem N. jussimus legere hunc versum; ET VOCABITUR NOMEN EJUS IN ISRAELE DOMUS DISCALCEATI. Tum nos ipsi judices & quicunque sub conspectu nostro consederant post ipsum, ter respondimus, EXTRACTUS EST CALCEUS, EXTRACTUS EST CALCEUS, EXTRACTUS EST CALCEUS. Quod cum factum esset nobis inspectantibus, permisimus isti N. ut postea nuberet cuicunque viro visum fuerit, nec eam deterreat quisquam ab hoc die in posterum. Nam ista N. a nobis poposcit literas repudii hac discalceatione facti, quas nos conscripsimus, subsignavimus, & mulieri pro jure suo dedimus juxta legem Mosis & Israëlis.

N. Filius N. Testis.
N. Filius N. Testis.

Testari autem possunt de hocce libello tres, vel duo e tribus, vel duo qui discalceatum spectarunt, licet non fuerint judices. Etenim vel ipsa mulier, aut servus, aut minorennis, qui illius rei intelligentiam habent, fide digni sunt si dicant; hic N. est Frater N. & hæc fratria ipsius est. Quod non ita est in reliquis Legis testificationibus, sive de re pecuniaria, sive de licitis & illicitis: quia hoc testificandi institutum duntaxat ad rem divulgandam factum est, quod potissimum per tales fieri potest. Cæterum quando leviro visum fuerit affiniratis conjugium contrahere, despondeat fratriæ ex pacto, atque ei instrumentum dotale subsequentibus hisce conditionibus conscribat.

ביום פלוני כך וכך לירח פלוני שנת כך וכך למנין פלוני למנינא דרגילנא למימני בבקום פלוני איך פלוני בן פלוני אתא לקדמנא וכן אמר לנא אחי דמן אבנא שכיב וחיי לרבנן ולכל ישראל שבק וכר ונרת ומורית ומחסין ומוקים שמא בישראל לא שבק ושבק ההיא אתתא דשכרת פלונית בת פלוני וחזי לי מן אוריתא ליבומי יתה כדכתיב בספר אוריתא דמשה: יבמה יבא עליה: וצביארת פלונית דא ואתיבמת לפלוני בר פלוני יכמרת לאוקמי שמא בישראל כדכתיב: והיה הבכור אשר תלד יקום על שם אחיו המת ולא ימחה שמו מישראל: וכתב לה פלוני יבמה לפלונית יבמתיה כסף זוזי מאתן דחזו לה דהוו כתיבין בכתובתה דכתב לה בעלה קדמאה ואוסיף לה מדילה כך וכך ודא נדוניא דהנעלה לירה וכו׳ כשאר טופסי כתובה: Id est: HOC DIE, QUI DIES EST HIC ILLE MENSIS HUJUS, ANNO HOC ILLO JUXTA COMPUTUM QUEM HEIC LOCI SEQUI-

AD LECTOREM.

QUIMUR, CUM SE AD NOS CONTULISSET HIC N. FILIUS N. ITA LOCUTUS EST: MEUS EX PATRE FRATER DEFUNCTUS EST, VITAM DOCTORIBUS ATQUE OMNIBUS ISRAELITIS RELIQUIT, NEC FILIUM EX SE RELIQUIT, NEC FILIAM, NEC HÆREDEM, NEC EJUS NOMEN SUSCITANTEM INTER ISRAELITAS, SED UXOREM RELIQUIT CUI NOMEN N. FILIA N. HANC ME DUCERE JURE AFFINITATIS EX LEGE OPORTET. NAM IN LEGE MOSIS SCRIPTUM EST; LEVIR EJUS COIBIT CUM EA. ETENIM ISTA N. JURE AFFINITATIS A LEVIRO SUO N. FILIO DUCI VOLUIT, UT FRATRI NOMEN INTER ISRAELITAS SUSCITARET, SICUTI SCRIPTUM EST IN LEGE; ET FIET, SI PRIMOGENITUM ENIXA FUERIT, UT IS IN FRATRIS EMORTUI NOMEN CONCEDAT, NE ILLIUS NOMEN DELEATUR EX ISRAELE. NAM LEVIR N. UXORI ISTI FRATRIÆ SUÆ CONSCRIPSIT DENARIOS DUCENTOS, QUI ILLI DEBEBANTUR, ET CONSCRIPTI ERANT IN DOTEM NUPTIALEM A MARITO ILLIUS SUPERIORI. PRÆTEREA HIC N. DE SUO ADDIDIT UXORI HOC ILLUD: UXOR VERO DOTEM LEVIRO APPORTAVIT HANC, ET PLURA ALIA JUXTA CÆTERAS INSTRUMENTORUM NUPTIALIUM FORMULAS.

Cæterum cum sincerus iste atque pius quondam affinitatis conjugii contrahendi zelus dudum ex Israëlitarum mentibus evanuerit, jamque mera voluptatis satietas quæratur, ut nemo sit fere levir qui fratri defuncto nomen suscitare semenve sanctum promovere studeat, idcirco hac ætate nullibi locorum conjugium affinitatis in Christianorum vel alius religionis hominum terris admittitur. Et si in terra sancta huic legi locus detur, raro admodum contingere solet, nec ulli nisi singulari pietate nobilitato viro concedatur; sed calceus potius exuendus est, quasi magis dedecore & ignominia, quam decore & laude dignus sit.

Sequitur מסכת כתובות TRACTATUS DE INSTRUMENTO DOTALI, atque simul de ipsis propter Nuptias Donationibus pro diverso mulierum statu & conditione. Nam cujuslibet virginis Israeliticæ donatio propter nuptias ducentarum in genere est Zuzarum, licet sponsus Crœso ditior sit, vel Iro pauperior; æqualem enim hac in parte omnium conditionem fore, Sapientibus visum fuit, ne ditiores haberent quo gloriarentur, & pauperiores quod ipsis opprobrio esset & a matrimonio deterreret. Hujus rei testis sit Misna secunda hujusce in quo versamur codicis, & Maimonides in Hilchot Ischot capite decimo in hunc sensum: oportet sponsus ut sponsæ כתובה *Donationem propter Nuptias faciat*, atque hanc eandem literis consignandam curet prius quam sponsa ad thalamum ducatur, ac tum demum licet eam pro uxore habere. Quid igitur donandum erit? virgini non minus quam ducenti denarii; uxori centum saltem: atque hoc est illud quod עיקר כתובה *sors donationis ob nuptias* vocatur. Cæterum unicuique licet, si velit, vel auri talentum addere; nam sortis & accessionis ratio in plurimis eadem est: & ubicunque simpliciter dicitur כתובה, simul sors & accessio intelligenda est. Denarios vero istos non decreverunt Sapientes ex auro puro, sed, ut tunc temporis erant, septem ex æris partibus, & argenti una; ita ut in toto siclo dimidia solum drachma argenti contineretur. Ducenti ergo qui scribuntur virgini denarii, omnino quinque & viginti Zuzas argenti puri comprehendunt; Zuzæ vero duodecim & dimidia, centum denarios, qui uxori conscribendi sunt. Zuza autem sive drachma sex & nonaginta granorum hordeaceorum pondus facit. Denarius vero ubivis vocatur Zuz, sive argento puro, sive e moneta illis temporibus signata constaret. Si sponsus hanc donationem propter nuptias in instrumento dotali perscribi curet, & per testes ac stipulationem centum vel ducentorum denariorum sese obligatum esse dicat, perinde est: modo ne pauciores promiserit, quia tum concubitus obscœni suspicio est. Etenim antiquam virgini dotem quinquaginta siclorum, sive ducentorum denariorum fuisse, constat ex Deuteronomii capite secundo & vicesimo, commate vicesimo nono & sequenti, ubi in hæc verba Moses כי ימצא איש נער בתולה אשר לא ארשה ותפשה ושכב עמה ונמצאו ונתן האיש השוכב עמה לאבי הנער חמשים כסף ולו תהיה לאשה תחת אשר ענה לא יוכל שלחה כל ימיו׃

Cum quis invenerit puellam non desponsam eamque ceperit & corpus suum cum eadem miscuerit, atque illi deprehensi fuerint, vir iste qui illam compresserit, patri puellæ expendet quinquaginta siclos

ſiclos argenteos, & tum eam pro uxore habebit, quia illam afflixit, non poterit illam dimittere cunctos vitæ ſuæ dies. Ab hoc vetuſtiſſimo inſtituto Hebræi in hodiernum uſque diem ne latum quidem unguem recedunt. Sed omnis ſponſus tantundem ſponſæ ſuæ in inſtrumento dotali perſcribit, non plus neque minus; attamen ſi auctarium aliquod pro divitiarum modo adjicere velit, hoc ipſi integrum eſt.

Sic etiam virginis viduæ, vel repudiatæ, vel quæ leviro calceum exuit ex deſponſationibus, & poſtea denuo alii nupſit, inſtrumentum dotale ipſi a ſecundo marito factum, ducentas contineat Zuzas; ea tamen lege ut de ipſa quæſtio virginitatis inſtitui poſſit; nam ſi maritus ſecundus ipſam non deprehenderit virginem, dotem iſtam perdidit. Viduæ vero donatio nuptialis centum duntaxat Zuzarum eſto. Peregrinæ autem virgin s, captivæ, ſervæ redemptæ, proſelytæ, aut manumiſſæ, ſi tertium necdum attigerint annum unumque diem, donatio nuptialis ſit ducentarum Zuzarum; & de illis quæſtio virginitatis inſtituatur. Contra vero virginis viduæ, repudiatæ, & illius quæ calceum exuit leviro poſt conſecrationem nuptiarum, centum Zuzarum ſit, ſi præterito deinde tempore ſimpliciter nupſerit; quia ab iſto tempore quo ad thalamum deducta eſt, non amplius cenſeatur virgo, nec de ipſa quantum ad virginitatis notam quæratur. Totidem Zuzarum ſive denariorum ſit donatio nuptialis pro peregrina, captiva, ſerva poſt redempta, & manumiſſa, ſi tres annos unumque habuerint diem. Jam Inſtrumenti Dotalis hæc ſit Formula ſecundum Maimonidem in Hilchot Ibbum Vechaliza. ביום פלוני וכו׳ פלוני בן פלוני אמר לפלונית בתולתא בת פלוני
כלתא הוי לי לאינתי כדת משה וישראל ואנא במימר דשמיא אפלח ואוקיר ואיזון ואפרנס ואכסי
יתיכי כהלכת גוברין יהודאין דמוקרין וכסוברין וזנין ומפרנסין ומכסין ית נשיהון בקושטא ויהיבנא
ליכי מוהר בתוליכי כסף זוזי מאתן דאינון מזוזי כספא עשרין וחמשי דחזו ליכי מדאוריתא ומזונייכי
וכסותייכי וסיפוקייכי ומיעל עליכי כארח כל ארעא וצביאת פלונית דא והות ליה לאינתו
לפלוני דנא ורצה והוסיף לה תוספת על עקר כתובתה עד משלם כך וכך ודא נדוניא דהנעלת
ליה כך וכך הכל נתקבל החתן זה ובא לידו ונעשה ברשותו וזקף הכל על עצמו כמלוה ורשו וכן אמר
לנא פלוני חתנא דנא אחריות כתובתה כולה עקר כתובה ונדוניא ותוספת ושאר תנאי כתובה
קבלתי עלי ועל ירתי בתראי ועל כל שפר ארג נכסין וקנינין ראית לי תחות שמיא דקנאי ודעתיד אנא
למיקנא ממקרקעי ומטלטלי אגב מקרקעי כולהון יהון אחראין וערבאין לכתובת דא כולה עיקר ונדוניא
ותוספת לאיתפרעא מנהון בחיי ובתר מותי ואפילו מגלימא דעל כתפאי וקנינן מפלוני דא מכל
מאי דכתיב ומפרש לעילא קניין שלם דלא כאסמכתא ודלא כטופסא דשטרי אלא כחזק וכחומר
כל שטרי כתובות הנוהגות בישראל וכהוגן וכתיקון רבותינו ז״ל וחתמנו על שטר כתובה זו בזמן הנזכר
לעיל והכל בריר ושריר וקיים Id eſt: Hoc die, &c. Selomo filius Davidis dixit ſponſæ ſuæ virgini Racheli Simeonis filiæ; ſis mihi in uxorem juxta Legem Moſis & Iſraëlis. Atque ego per verbum Dei colam & obſervabo te, ſuſtentabo, nutriam, alam, & operiam, ſicuti viri Judæi obſervare, nutrire, alere & operire ſolent uxores ſuas, ut convenit. Jam tibi pro virginitate tua dono Zuzas ducentas, quæ conficiunt argenteos denarios viginti quinque, qui tibi ex Lege debentur: & porro tibi præſtabo victum atque amictum, cæteraque ad vitam neceſſaria, & tecum juxta univerſæ terræ conſuetudinem coitum inibo. Placuit ergo Racheli iſti hujus Selomonis uxorem eſſe, qui ſponte ſua ad donationis propter nuptias ſortem addidit hanc illam ſummam. Rachel vero hanc illam dotem apportavit, quam ſponſus hic accepit integram; ipſi in manum venit, atque illius poteſtati commiſſa fuit; omniaque tanquam creditum & debitum in ſe recepit. Sic vero nobis dixit Selomo iſte ſponſus, inſtrumenti hujus dotalis univerſam obligationem, fortis donationis nuptialis, dotis, additamenti, & reliquorum dotalium conventorum in me recipio, & hæredes qui mihi ſucceſſerint, in pulcherrimum quodque fortunarum & poſſeſſionum, quæ ſub cœlo ſunt, quæque mihi acquiſitæ vel acquirendæ ſunt, ſive mobilia ſive immobilia fuerint bona, omnia arrhaboni & pignori oppoſita ſint toti huic inſtrumento dotali, doti, ſorti, & incremento donationis nuptialis, ut exinde hæc præſtentur, ſive me vivente, ſive mortuo. Idem de pallio humeris meis impoſito dictum eſto. Atque hæc, quæ ſuperius deſcripta ſunt & a Selomone nuncupata, acquiſita ſunt acquiſitione perfecta, non ratione levi, non exemplari primæ cujuſque perſcriptionis, ſed pro om-

omnium firmamento, & contractuum nuptialium robore inter Israëlitas usurpatorum; tum etiam ex more institutoque Doctorum nostrorum piæ memoriæ. Subsignavimus hoc instrumentum dotale tempore supra dicto. Omnia hæc rata, fixa, ac firma sunto.

Hinc itaque videmus vocabulum Dotis aliter apud Hebræos, aliter vero apud Romanos accipiendum. Etenim populi Romani Quiritium leges sponsæ dotem jubent marito apportandam, ut conjugii officiis eo facilius fungatur. Contra Hebræi populi leges sponso duntaxat dotem imperant, nihil ipsius rependente sponsa; atque hæc appellatur in lingua Sapientum כתובה, *Cetuba*. Cæterum bona ista quæ sponsa ad sponsum suum secum attulerit, sive mobilia, sive immobilia sint, quinimo si in Instrumento dotali consignata sint, vocantur נדוניא *Nedunia*. Etsi sponsus istius Neduniæ cautionem de futuro damno in se susceperit, illa usque adeo venit in potestatem ipsius, ut, si amplificata sit, ipsi amplificata sit, si diminuta, ipsi diminuta sit; atque hoc sensu nomen נכסי צאן ברזל: *bonorum pecoris ferrei* obtinuit; quia semper in eodem manent statu. Nam hæc olim Hebræorum consuetudo erat, ut pecus suum ad aliquod tempus constitutum pastorum curæ committerent ea lege, ut interea temporis ex eo caperent fructus, &, si quidquam ex eodem periret aut surriperetur, non domino sed pastori damnum imputaretur, qui ad præstitutum tempus istud pecus restituere debebat. Hinc factum est ut talis grex צאן ברזל *pecus ferreum* dictus sit, quia veluti ferrum domino semper in eodem manebat statu. Pariter ex omnibus istis quæ uxor apportaverit, cujusmodi sunt fundus, res mobiles, servi, ancillæ, & grex, maritus fructus percipit omnes usque ad uxoris obitum: & quando hæc bona in literis dotalibus descripta fuerint, & maritus damni cautionem in se susceperit, tum, si quid horum pereat, quocunque id fiat modo, maritus obligatur uxori damnum resarcire, si quando inter ipsos fiat discessio. Sin autem maritus uxorem relinquat superstitem, mariti hæredes uxori damnum compensare tenentur. Et propterea hæc bona Hebræis צאן ברזל *Grex Ferreus* dicta sunt. Cæterum omnia ista bona quorum maritus in se non suscepit cautionem quod ad damnum, ut & ea quæ in contractu dotali non conscripta sunt, dicuntur נכסי מלוג *Bona Depilationis*, quorum maritus non fruebatur fructibus, sed quæ ita depilabat & arrodebat ut nihil eorum reliquum esset. Sic etiam omnia uxoris bona quæ marito non allata sunt, neque in contractu dotali descripta, vel hæreditate ad ipsam venerunt postquam desponsa esset, vel dono data sunt, vocantur נכסי מלוג *Bona Depilationis*, quæ sunt in potestate uxoris: atque hæc bona non comprehenduntur sub כתובה verum sub עקר כתובה *Fundamento instrumenti Dotalis*, quod centum aut ducentas Zuzas cum auctario duntaxat conficit. Hæc de natura Dotis literisque Dotalibus, quæ sub dio juxta templa sponso & sponsæ sub umbraculo חופה dicto multa undique circumstante corona a primario Rabbino præleguntur.

מסכת נדרים TRACTATUS DE VOTIS subjungitur ei in quo de Instrumento Dotali actum est, quia penes maritum est uxoris vota quæ antea apud patrem voverat, irrita reddere, simul ac Instrumentum Dotale sub umbraculo prælectum, & nuptiæ celebratæ fuerint. Legem de votis tulit Moses Numerorum capite tricesimo: וידבר משה אל ראשי המטות לבני ישראל לאמר זה הדבר אשר צוה יהוה: איש כי ידר נדר ליהוה או השבע שבעה לאסר אסר על נפשו לא יחל דברו ככל היוצא מפיו יעשה: ואשה כי תדר נדר ליהוה ואסרה אסר בבית אביה בנעריה: ושמע אביה את נדרה ואסרה אשר אסרה על נפשה והחריש לה אביה וקמו כל נדריה וכל אסר אשר אסרה על נפשה יקום: ואם הניא אביה אתה ביום שמעו כל נדריה אסריה אשר אסרה על נפשה לא יקום ויהוה יסלח לה כי הניא אביה אתה: ואם היו תהיה לאיש ונדריה עליה או מבטא שפתיה אשר אסרה על נפשה: ושמע אישה ביום שמעו והחריש לה וקמו נדריה ואסריה אשר אסרה על נפשה יקמו: ואם ביום שמע אישה יניא אותה והפר את נדרה אשר עליה ואת מבטא שפתיה אשר אסרה על נפשה ויהוה יסלח לה: ונדר אלמנה וגרושה כל אשר אסרה על נפשה יקום עליה: ואם בית אישה נדרה או אסרה אסר על נפשה בשבעה: ושמע אישה והחריש לה לא הניא אתה וקמו כל נדריה וכל אסר אשר אסרה על נפשה יקום: ואם הפר יפר אתם אישה ביום שמעו כל מוצא שפתיה לנדריה ולאסר נפשה לא יקום אישה הפרם ויהוה יסלח לה: כל נדר וכל שבעת אסר לענת נפש אישה יקימנו ואישה יפרנו: ואם החרש יחריש לה אישה מיום אל יום והקים את כל נדריה או את כל אסריה אשר עליה הקים אתם כי החריש לה ביום שמעו: ואם הפר יפר אתם אחרי שמעו

*** ונשא

ונשא את עונה: אלה החקים אשר צוה יהוה את משה בין איש לאשתו בין אב לבתו בנעוריה בית אביה: *Et allocutus est Moses primarios tribuum filiorum Israelis, dicendo; hoc est verbum quod præcepit Dominus. Si vir votum Domino voverit, vel jurejurando se obstrinxerit & obligatione obligaverit, verbum suum non reddet irritum, sed quidquid promiserit, impleat. Si vero mulier votum Domino voverit, atque obligatione se obligaverit in domo patris dum erat adolescens; & pater illius audiverit votum & obligationem ejus, sed reticuerit pater illius, rata sint omnia ejus vota, & obligatio qua se obligavit. Sin autem pater illius eo die quo vota & obligationes ejus quibus se obligavit audiverit, atque illa infregerit, omnia irrita erunt; & Dominus condonabit illi, quia pater eadem infregit. Verum si in mariti potestatem venerit, & vota ei adhucdum incubuerint, vel labiorum illius pronunciatum quo se ipsam obligavit, & maritus eo die quo illa audivit, conticuerit, vota, & obligationes illius quibus se ipsa obligavit, rata sint. Quum vero maritus illa infregerit eo die quo eadem audiverit, irritum fecit votum quod ei incumbebat, aut pronunciatum labiorum ejus quo seipsam obligaverat; & Dominus condonabit illi. Quod autem ad viduam aut repudiatam attinet, omnis res cujus in se obligationem susceperit, incumbet ei. Sed si in domo mariti sui voverit, vel jurejurando se ipsam obligatione obligaverit, & maritus illius id audiverit, sed tacuerit, & non infregerit, rata erunt omnia ejus vota, & omnis obligatio qua seipsam obligaverit, rata erit. Si vero maritus ejus illa penitus irrita fecerit isto quo eadem audiebat die, nihil quod labiis protulerit, aut voverit aut quo seipsam obligaverit, firmum sit: maritus illius irritum fecit, & Dominus condonabit ei. Omne votum & omnem obligationem jurejurando confirmatam de seipsa affligenda, maritus illius ratam vel irritam reddat. Quod si maritus de die in diem tacuerit, omnia illius vota, & obligationes ei incumbentes confirmavit; confirmavit (inquam) ea, cum tacuerit quo die audiebat eadem. Sin illa omnino irrita fecerit postquam audivisset, feret iniquitatem illius. Hæc sint statuta Mosi a Domino præcepta, quæ marito cum uxore ejus, patri cum filia ejus dum adolescens erat in domo patris sui, intercedunt.*

Hanc una cum cæteris omnibus legibus in monte Sinai Mosi a Deo dictatam esse, Hebræi scriptores perhibent, attamen non e vestigio per Mosen ad populum eodem momento, sed diversis ab ipso temporibus latam esse, atque adeo Mosen hac in parte veri legislatoris & optimorum reipublicæ moderatorum munus obiisse, quod omnes leges quas simul ipsi Deus in mandatis dederat, non nisi hominum ac temporum ratione habita tulerit; etenim, ubi nulla necessitas, ibi nulla lex statuenda sit, nec præcepta præter necessitatem multiplicanda. Cum autem integra respublica non ita fundari possit, ut non indies ei aliquid ad ipsam perficiendam addi debeat, cum termini illius solent extendi, imperium dilatari, cives multiplicari, eorumque mores immutari, nihil verius dicitur quam quod tempora mutantur, & nos pariter in illis. Idcirco Hebraicæ reipublicæ fundator leges pro temporum fatis hominumque conditione ferri voluit. Postea quam igitur Deus edixisset Mosi ut montem Nebo conscenderet, atque ibidem ad populum suum colligeretur, & de reliquis quæ post obitum illius fierent, ipsi præcepisset, hanc de votis Legem quam Moses per omnem suam vitam בחכם מובהק *ut sapiens consummatus* memoriter docuerat, scriptis mandari jussit populi senioribus; propterea in ipso Legis exordio ita infit: וידבר משה אל ראשי המטות לבני ישראל לאמר זה הדבר אשר צוה יהוה *Et allocutus est Moses tribuum primarios inter filios Israëlis, dicendo; hoc est verbum quod præcepit Dominus*: quasi dixisset, hæc sit lex de natura votorum, quam dudum memoriter ex me audivistis, & quam ego vos ut judex peritus sæpius privatim docui; jam vero cum suprema mihi instet dies, divino spiritu ita me agitante volo ut scriptis consignetur, & vobis filiis Israëlis sit in perpetuum aliquod statutum.

Expositionem Legis hanc paucis accipito: Quando in principio fit mentio *Viri*, intelligas virum adultum, ita ut penes arbitrium suum sit votum vovere, vel seipsum ab alicujus rei usu prohibere; cujusmodi facultas non datur in filio minorenni qui usum rationis nondum perfecte possidet, & propterea in actionibus suis parentum vel tutorum potestati subjicitur. Et per לאסור על נפשו *ad prohibitionem alicujus rei in se suscipiendam*, intelligendæ sunt ejusmodi res quarum usu se prohibere potest, ut, si dicat, non comedam, non bibam, & id genus alia, ad quæ pro lubitu se obligare potest, & præstare. Per לא יחל דברו *non profanabit verbum suum*, vult, verbum istud quadam voti formula consecratum non dissolvendum esse ut fiat profanum, cum id quod ore pronunciatum est, non in totum, neque ex parte profanandum sit. Verum si adolescens minorennis sit, neque votum neque jusjurandum stabilietur,

sed

fed fruſtra facta eſſe cenſeantur. Foeminæ vero votum in adoleſcentia ſua factum antequam nupta ſit, licet vel duodecimum attigerit annum, irritum fiat per patrem; ſi vero pater tacuerit, & hoc modo voto illius annuiſſe viſus fuerit, ratum ſit. At ſi votum infregerit pater & jusjurandum diſſolverit, dicendo filiæ ipſo quo id audiverit momento, nolo ut hoc illud facias, etenim improbo omnia tua verba; nullum ex omnibus filiæ votis & juramentis confirmetur. ויהוה יסלח לה *Et Dominus condonabit ei*, id eſt, quicquid filia in nomine Domini voverit, id ei condonabitur, quia illa non deſtitit a votis ſuis, ſed pater pro ſua auctoritate illa infirmavit. Porro Moſes marito ſive ſponſo adſcribit ſponſæ vota reſcindendi poteſtatem, ſi illa non amplius ſit in domo patris, quum dicit, ואם היו תהיה לאיש ועליה נדריה *et ſi ſit viri alicujus & ei incumbant vota*, quæ ſcilicet ab ipſa confirmanda ſunt, penes maritum eſt ea infirmare. Contra ſi maritus tacuerit dum vota vel jusjurandum uxoris audiebat, omnia rata ſint, quia maritus hoc modo uxori annuiſſe cenſetur; ut, ſi maritus eo temporis momento quo illa audiebat infregerit, infecta habeantor, ut & quicquid ore pronunciaverit: & Dominus ei condonabit, quia non ipſa, ſed mariti in ipſam dominantis ſpiritus hæc omnia retractavit; ideo dicitur והפר את נדרה אשר עליה *tum irritum fecit votum ei incumbens.* Viduæ autem vel repudiatæ votum & quicquid in ſe ſuſceperit confirmandum eſt, cum illa neque patri, neque marito obnoxia ſit. Si vero בית אישה *in domo viri ſui* ante mariti mortem, vel divortium illius voverit, & deinceps repudiata, aut vidua facta fuerit, tum, ſi antequam repudiata, aut vidua ſit dum adhuc erat in domo viri ſui, votum voverit, & maritus tunc temporis tacuerit, omnia illius vota confirmabuntur donec vidua facta ſit, aut expulſa. At ſi vir omnino infregerit votum, ſive maritus ſuperſtes, dum vocem uxoris audiebat, illa non amplius dicere poterit, quoniam maritus meus jam mortuus eſt, vel me repudiavit, & mihi hodie non ſit maritus, reſciſſio ipſius non eſt abſoluta; nam vir qui & maritus illius habebatur, reſcidit votum; idcirco Deus illi condonabit, quia בעלה *maritus illius* diſſolvit votum. Et hoc innuit Moſes cum dicit, וכל שבועת אסר לענות נפש אישה יקימנו ואישה יפרנו *Et omne jusjurandum prohibitum ad animam affligendam factum, vir illius confirmabit, vir illius irritum reddet.* Si itaque maritus tacuerit quum uxor ipſius hæc verba pronunciabat, ratum ſit; ſin minus, irritum. Doctiſſimus Aben Ezra illa verba לענות נפש *ad affligendam animam*, exponit, perinde ac ſi dixiſſet Moſes, licet ad affligendam animam; & quanto magis ſi pie voverit. Tandem Lex dicit commate penultimo, ואם החרש יחריש לה אישה *ſi vero omnino tacuerit vir illius*, cujus ſenſum ſecundum mentem Abarbanelis eſt, quod, ſi maritus ab uno die ad alium tacuerit, omnia uxoris vota confirmabuntur. Sin autem poſt hanc confitmationem ſilentio factam, poenituerit maritum quod uxoris ſuæ vota rata habuit, & idcirco jam ipſa nolente iſta reddiderit irrita, & non pepercerit votis illius poſtquam illa reſcidiſſet, tum maritus feret iniquitatem uxoris ſuæ, & illa immunis erit, quandoquidem maritus illam eo perduxit invitam. Hæc ſit brevis ipſius Moſaicæ Legis explicatio.

Hebræorum Juriſconſulti juxta Pandectas Miſnicas vota in duo diſtribuunt genera; horum unum eſt quo ſibi quis res licitas reddit illicitas, ſi dicat exempli gratia, *fructus iſtius regionis mihi prohibiti ſunto per integros triginta dies; vel in perpetuum.* Aut, ſi dicat, *hæc fructuum ſpecies*, aut, *hi fructus mihi prohibiti ſunto*; tum, in quacunque hæc dixerit lingua, ipſi prohibita ſint iſta omnia, licet hic nullius jurisjurandi neque attributorum divinorum mentio facta ſit. Atque hoc primum votorum genus comprehendit illa quæ vocantur נדרי אסר *Vota Prohibitionis*, de quibus in hoc tractatu. Alterum genus eſt, ſi quis ſeipſum ad ſacrificium obligat ad quod antea non obligabatur, dicens, *ego in me ſuſcipio ſacrificium holocauſticum adducere*; vel, *pecus hoc ſit holocauſticum*; vel, *hoc pecus ſit pacificum ſacrificium*; item, *ſit ſuper me*; hujuſmodi vovendi formulæ appellantur נדר *votum.* Verum ſi quis dixerit, *ecce hoc*; denotatur נדבה *ſpontaneum.* Cæterum נדר & נדבה ejuſdem quidem generis ſunt; attamen ſi quis voverit נדר *votum*, tenetur ad damni compenſationem, ſi res vota perierit; at non item, ſi נדבה *ſpontaneum* voverit; idcirco pii nunquam vovent נדר, ne peccent, ſed נדבה duntaxat. Horum mentio facta eſt Deuteronomii capite duodecimo, commate ſeptimo decimo. Atque hoc genus vocatur נדרי הקדש *Vota Sanctitatis*, quia in Templi ejuſdemque ſanctarum rerum uſum cedunt. Si quis porro diverſas vovendi formulas indagare velit, is codicen Miſnicum inſpiciat, ubi illas fere innumerabiles, & ob linguæ Hebrææ, aliarumque diverſa fata intellectu difficillimas deprehendet, niſi doctiſſimorum Rabbinorum

lumen

lumen iis accederet. Harum autem corruptarum vovendi formularum rationem adfert Maimonides in Hilchot Nedarim capite primo Halacha sexta decima, quod cujuslibet ferme regionis incolæ linguam suam depravare solent, & res quasdam non suis nominibus, sed aliarum rerum cognominibus appellare, & propterea in principio codicis dicit auctor, quod omnia sacrificiorum cognomina habenda sint ut ipsa sacrificia. Ne vero te fugiat lector, hujus, & sequentis de Nazyræis tractatus versionem Misnicam absque commentario adornatam esse a doctissimo Johanne Ulmanno, apud Argentoratenses verbi Divini ministro vigilantissimo, quam nos in utrumque secuti sumus, & aliquibus in locis a vitiis typographicis repurgavimus.

מסכת נזיר TRACTATUS DE NAZYRÆIS Superiorem de votis excipit, quoniam Nazyræatus quoque ex genere votorum est, sicuti nobis eum describit Moses in Lege de Nazyræatu, *vir aut foemina si votum nuncupaverit*. Et propterea votum Nazyræatus etiam istius est naturæ ut a marito dissolvi possit, si uxor filiolum in Nazyræum voverit, quemadmodum in cæteris votis rite fit. Hujus legis argumentum nobis reliquit Moses in libro Numerorum capite sexto, his verbis: וידבר יהוה אל משה לאמר דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם איש או אשה כי יפליא לנדר נדר נזיר להזיר ליהוה: מיין ושכר יזיר חמץ יין וחמץ שכר לא ישתה וכל משרת ענבים לא ישתה וענבים לחים ויבשים לא יאכל: כל ימי נזרו מכל אשר יעשה מגפן היין מחרצנים ועד זג לא יאכל: כל ימי נדר נזרו תער לא יעבר על ראשו עד מלאת הימים אשר יזיר ליהוה קדש יהיה גדל פרע שער ראשו: כל ימי הזירו ליהוה על נפש מת לא יבא: לאביו ולאמו לאחיו ולאחתו לא יטמא להם במתם כי נזר אלהיו על ראשו: כל ימי נזרו קדש הוא ליהוה: וכי ימות מת עליו בפתע פתאם וטמא ראש נזרו וגלח ראשו ביום טהרתו ביום השביעי יגלחנו: וביום השמיני יביא שתי תרים או שני בני יונה אל הכהן אל פתח אהל מועד: ועשה הכהן אחד לחטאת ואחד לעלה וכפר עליו מאשר חטא על הנפש וקדש את ראשו ביום ההוא: והזיר ליהוה את ימי נזרו והביא כבש בן שנתו לאשם והימים הראשונים יפלו כי טמא נזרו: וזאת תורת הנזיר ביום מלאת ימי נזרו יביא אתו אל פתח אהל מועד: והקריב את קרבנו ליהוה כבש בן שנתו תמים אחד לעלה וכבשה אחת בת שנתה תמימה לחטאת ואיל אחד תמים לשלמים: וסל מצת סלת חלת בלולת בשמן ורקיקי מצת משחים בשמן ומנחתם ונסכיהם: והקריב הכהן לפני יהוה ועשה את חטאתו ואת עלתו: ואת האיל יעשה זבח שלמים ליהוה על סל המצות ועשה הכהן את מנחתו ואת נסכו: וגלח הנזיר פתח אהל מועד את ראש נזרו ולקח את שער ראש נזרו ונתן על האש אשר תחת זבח השלמים: ולקח הכהן את הזרע בשלה מן האיל וחלת מצה אחת מן הסל ורקיק מצה אחד ונתן על כפי הנזיר אחר התגלחו את נזרו: והניף אותם הכהן תנופה לפני יהוה קדש הוא לכהן על חזה התנופה ועל שוק התרומה ואחר ישתה הנזיר יין: זאת תורת הנזיר אשר ידר קרבנו ליהוה על נזרו מלבד אשר תשיג ידו כפי נדרו אשר ידר כן יעשה על תורת נזרו: *Et allocutus est Dominus Mosem, dicendo; loquere ad filios Israelis, & dicito illis: Quando vir aut mulier vota nuncupaverit, vovendo Nazyræi votum, se Domino Nazyræum fore: A vino & potu inebriante abstineto; acetum vini, & acetum potus inebriantis ne bibito: neque ullum potum ex uvis maceratis bibito, neque ullas uvas recentes, vel siccas comedito: Omnibus Nazyræatus sui diebus, de nulla re quæ ex vite vinifera fiat, vel ipsis acinorum nucleis & cute comedito. Omnibus voti Nazyræatus sui diebus novacula ne transito super caput illius, nisi usque dum dies illi completi sint, quibus voverit se Domino Nazyræum fore, sanctus esto, sinendo ut coma crescat, nimirum capilli ipsius. Omnibus diebus Nazyræatus sui quem Domino voverit, ad cadaver ne accedito. Propter patrem suum, matrem, fratrem, aut sororem suam ne se polluito, si mortui sint; quia coronam Dei sui gerit in capite suo. Omnibus Nazyræatus sui diebus sanctus esto Domino. Quod si quis juxta eum repentino casu mortuus fuerit, caput Nazyræatus illius polluatur, & caput suum radat die purificationis suæ; die septimo se radat. Verum octavo die adferat duos turtures, vel duos columbæ pullos ad sacerdotem, ad portam tentorii conventus. Horum unum sacerdos paret in sacrificium pro peccato, & alterum in holocaustum, & expiet pro illo in eo quod peccavit circa istud cadaver: consecretque illius caput eo die.*

die. *Postea Domino separabit dies Nazyræatus sui, atque agnum anniculum adducet in sacrificium pro reatu, diesque primi erunt irriti, quia pollutus fuit Nazyræatus illius. Hæc esto Lex Nazyræatus completis Nazyræatus illius diebus, offerat illud ad portam tentoru conventus. Et in sacrificium suum offerat agnum anniculum perfectum unum in holocaustum, & ovem anniculam alteram perfectam in sacrificium pro peccato, & arietem unum integrum in pacifica. Porro panis azymi canistrum, collyras e simila mistas oleo, & lagana azyma uncta oleo, muneraque eorum cum libaminibus. Sacerdos vero ante faciem Domini adferat, & sacrificium pro reatu paret cum holocausto illius: Sed arietem paret Domino in sacrificium pacificum cum azymi panis canistro; paret quoque sacerdos munus & libamen illius. Deinde sacerdos armum istum ex ariete coctum accipiat, collyramque azymam unam ex illo canistro cum lagano azymo uno, eaque Nazyræi manibus imponat, raso prius Nazyræatu suo. Atque hæc ante faciem Domini sacerdos agitato; res sancta esto pro sacerdote, una cum agitationis pectore & elevationis armo: postmodum Nazyræus iste bibat vinum. Hæc Nazyræi lex sit, qui voverit oblationem suam Domino pro Nazyræatu suo, præter id quod assequetur manus illius; juxta votum quod vovit, faciat sic juxta legem Nazyræatus sui.*

Ad hujusce Legis illustrationem sequentia ex Abarbanele annotanda erunt. Vocabulum נזיר *Nazyræus* alii a נזר *Corona* derivant, quia capillities ista promissa Nazyræo est id quod regi diadema; idcirco in contextu dicitur, *Quia coronam Dei gerit in capite suo.* Alii a נזר *separare,* quia se Nazyræus a communi rerum usu penitus abstrahit, & ad Divina seipsum applicat. Quamobrem & verbum יפליא Hebræi merito petunt a פלא *mirificum se ostendere*, & non a פלה *separare*; quia Nazyræi in operibus actionibusque suis revere se mirificos aliis ostendunt, sive quis peculiarem vivendi modum, sive mirabilia aliqua ab ipsis patrata spectet; sicuti a Simsone factum accepimus. Quum igitur quis simpliciter Nazyræatum voverit, nihilque certi constituerit, ad tria obligatur; quorum unum est ut se quam longissime abstrahat ab omni eo quod e vite proficiscitur, vel inebriandi facultatem habet unde intellectus disturbatur, sensusque abripiuntur, cujusmodi res in Lege stricte memorantur, ut homo Nazyræus ope earum veluti sepimento quodam interjecto a vineæ fructibus excluderetur, & nunquam accederet propius, vel alio ipsum invitante. Alterum est, ne per totum Nazyræatus sui tempus novaculam adhibeat ad radendum caput suum, nam Domino consecratus est; ideo comam alat, & ne vel forcipe capillos abscindat; nulla enim corona quantumvis aurea regi tam gloriosa sit, quam hæc capillities Nazyræo. Et hæc est ratio quod vinum omnino interdicitur, ne scilicet unquam mente captus sit, verum semper Deo suo addictus, & ne quidem ullo momento commercium divinum ipsi desit. Tertium vero est, quod durante Nazyræatu se patris, matrisve, vel ullo propinquorum cadavere polluere non debeat, multo minus alienorum cadaveribus; atque de hisce tribus dicit Lex, *Nam Coronam Dei sui gerit in capite suo*: idcirco per omnem Nazyræatum suum Sanctus sit. Quomodo igitur sanctus esse possit is qui vino se ingurgitaret, cerebrumque debilitaret? Et cùm coronam Dei gerat in capite suo, quomodo comam suam abradere posset? vel hominis mortui cadavere se polluere? quia hoc facto coronam suam foedaret? Nam sicuti Deus Deuteronomii capite quarto decimo, commate primo præcepit, dicendo: בנים אתם ליהוה אלהיכם לא תתגודדו ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת *Filii Domino Deo vestro vos estis, ne incidite neque calvitium obducite oculis vestris propter mortuum aliquem.* Ita etiam Nazyræo præcepit ut corona Dei sui semper caput suum ornaret, Deo adhæreret, & nunquam ad hominem mortuum appropinquaret, quia ipsa æternitas, & non mors, sit portio illius. Attamen si Nazyræus repentina alicujus morte pollutus sit, ut, si quis occisus sit, vel seipsum strangulaverit, vel si mortuum in tentorio sepultum imprudens transierit; & corona ipsius hoc modo polluta fuerit, tum septem dies immundus erit, & die septimo abradet capillitiem suam, postquam jam cinere vaccæ rufæ aspersus, & purificatus fuerit. Octavo autem die adferat munus suum, ut expietur ab eo quod peccavit על הנפש id est propter istum cadaveris tactum, vel propter Nazyræatus sui intermissionem, cum justus perfectus esse debuisset, cui non objicitur ulla iniquitas, sicuti dicit Salomo in Proverbiis capite duodecimo: atque hic simplicissimus phraseologiæ sensus sit. Porro dicit Lex, וקדש את ראשו ביום ההוא *Et consecret caput ipsius eo die*, ut significet per vocem ההוא

eo ipso, quod a die octavo & deinceps obtineat sanctitas illius prima, usque dum aquis separationis propter immunditiem aspersus fuerit. Munus vero illius erant duo turtures, sive duo columbarum pulli, unus in sacrificium pro peccato, & alter in holocausticum offerebatur, & præterea ovis annicula in sacrificium pro reatu; & quia peccatum illius ex errore commissum erat præter mentem, idcirco oblatio ista adeo exiguarum erat impensarum. Duorum turturum sive duorum columbarum pullorum unus expiabat peccatum primum, alter qui holocausto destinatus erat, offerebatur, ut priorem suam sanctitatem redintegraret, & Deo suo denuo adhæreret, sicuti ab initio; agnus autem pro reatu offerebatur, quia peccatum insciens commiserat. והימים הראשונים יפלו *& dies priores concident*, horum verborum hic sensus sit; si exempli gratia duorum annorum Nazyræarum voverit, & uno anno transacto pollutus fuerit mortuo, anno altero non continuabit Nazyræatum, ut votum suum compleat, quia dies ante pollutionem coincident, & illorum in Nazyræatus tempore enumerando, non habebitur ratio; idcirco requiritur ut ab initio Nazyræatum ingrediatur juxta votum suum pristinum. Verum si in genere Nazyræatum voverit nullo temporis spatio determinato, Sapientes instituerunt Nazyræatum in genere votum per triginta dies continuandum esse, ex eo quod Lex dicit קדש יהיה *sanctus erit*, nam vocabulum יהיה juxta literas totidem numeros conficit.

Memoratis iis quæ ipsam Nazyræatus observationem spectant, pergit Moses ad sacrificia post complementum illius adducenda, quum dicit, וזאת תורת הנזיר ביום מלאת ימי נזרו *Hæc Nazyræi Lex sit dum impleti fuerint dies Nazyræatus sui*, vult, quando in animo habuerit Nazyræatus sanctitatem deponere, & mundi deliciis denuo frui, tum offeret אתו *illum* id est, seipsum offeret ad ostium tentorii conventus: vel etiam sensus vocis אתו *illud* hic esse possit, ut istud inferius memoratum sacrificium e vestigio offerat, quia vitam sanctam exuerat, corporeasque voluptates ei prætulerat; cum contra ei potius obdurandum fuisset in hoc pietatis studio. Propterea verisimile est, quod si Nazyræus impleris Nazytæatus sui diebus in eo continuare velit, eundemque non profanare, non tenetur hoc sacrificium adferre, quia id veluti ex delicti pœnitentia quadam offertur, quod Deum suum dereliquerit. Cæterum in commentario in Leviticum allegorico notatur, Nazyræum purificatum tria sacrificiorum genera offerre, quia tria sibi licita arrogavir, quæ antea ut prohibita in se susceperat, cujusmodi sunt id quod a vite proficiscitur, tonsura, & immundities; nam sacrificium pro peccato offerebatur quod immunditiem contraxerat; holocaustum, quod se raserat; pacificum, quod vitis fructum perceperar. Et quia de vino non bibendo duæ admonitiones datæ sunt, idcirco duo panis genera ei adferenda erant. Præterea Lex jubet ut sex opera potissimum in hoc casu fiant, quæ hæc sunt; unum, ut offeratur agnus anniculus omni vitio destitutus in sacrificium holocausticum. Alterum, ut offerarur agna non vitiata in sacrificium pro peccato. Tertium, aries unus non viriatus in pacificum. Quartum, simila oleo mista, & collyra oleo uncta, una cum donis libaminibusque earum. Quintum, ut Nazyræus abradat capillos suos, atque eosdem conjiciat in ignem qui in foco est sub olla sacrificio pacifico repleta. Sextum, ut sacerdos armum separet ab ariete, & cum isto, & placentis azymis conficiat תנופה *sacrificium quod agitandum est*. Jam consentaneum erit ut singulorum ratio exponatur, quæ hæc esse possit; sacrificio holocaustico designabatur Deo firmiter adhærendum esse, licet non sit Nazyræus. Sacrificio pro peccato; ut expiatio fieret pro deposito ab ipso Nazyræatu, & reditu ad mundi voluptares. Sacrificio pacifico; gaudendum esse quod Nazyræatus sui dies rite absolvisset. Canistro pane azymo, donis, libaminibusque repleto, designabatur supplicatio illius, quasi diceret, hisce omnibus forsan Deus accipiet faciem meam. Sed nunc redeamus ad reliquam Legis materiam, quæ est; ועשה הכהן את מנחתו ואת נסכו *Et conficiet sacerdos donum illius & libamen illius*, horum in specie meminit, quia omnibus oblationibus propria erant hæc duo genera, sicuti in principio Levirici memoratur. Cæterum capilli Nazyræo abradebantur *ante portam tentorii conventus*, ut illic magno spectantium numero tanto majori afficeretur ignominia, dicentium, heri is gessit coronam Dei sui in capite suo, at jam eam detondet atque instar rei alicujus abominandæ in ignem conjicit. ולקח הכהן את הזרוע בשלה מן האיל *Et accipiet sacerdos armum coctum ex ariete*, hinc colligimus armum ab ariete sacrificii separandum esse dum coctus sit pro dominis suis, & sacerdoti tradendum in signum quod per

armi

armi potentiam Nazyræus abstrahitur a cupiditatibus corporeis ut Deo fiat sanctus. Collyras autem & lagana reditum ad delicias carnales denotantia, jam coram Domino agitat, quasi diceret; etsi ab hoc tempore & deinceps non sim Nazyræus, nihilominus tamen Deum colam per omnem meam vitam; & hic est sensus illius quod dicitur, ונתן על כפי הנזיר והניף אותם הכהן תנופה *& imponet volæ manus Nazyræi istius, atque ea in agitationem agitabit sacerdos.* Hisce omnibus peractis Nazyræo vinum bibendum est ut antiquum obtineat, cujus in primis meminit, quia istud omnium deliciarum primum est. Tandem ultimo commate denuo dicit, זאת תורת הנזיר אשר ידור קרבנו ליהוה *Hæc sit lex Nazyræi qui voverit oblationem suam Domino*, quasi dixisset, hæc est Nazyræi lex qui vovit se Domino oblaturum sacrificium ad implendum dies Nazyræatus sui. Et postea legi finem imponit, dicens, מלבד אשר תשיג ידו כפי נדרו *præter id quod assequetur manus illius juxta votum illius*, hujus sensus esse poterit de sacrificio ex debito offerendo, sive dives sit Nazyræus, sive pauper, sive Nazyræatus pro brevi, sive pro longo tempore votus sit, nihilominus etiam offerendum esse pro conditione hominis, & voti illius.

Hæc divinæ Legis præcepta doctores Misnici in compendium redegerunt, atque ex iis decem Præcepta, quorum duo sunt affirmantia, & octo negantia, complexi sunt, quæ in hocce codice Misnico pertractantur. Hujusmodi sunt: Ut Nazyræus comam alat. Ut per totum Nazyræatus sui tempus se non radat. Ne vinum bibat Nazyræus, imo ne quidem vini mixturam, licet acetum sit. Ne uvas comedat recentes. Ne uvas passas comedat. Ne acinorum nucleos comedat. Ne exteriorem uvarum corticem comedat. Ne mortui alicujus tentorium ingrediatur. Ne polluatur per mortuos. Ut finito Nazyræatus sui tempore, vel ipso polluto, una cum sacrificiis ipsi adducendis sese radat. Et quemadmodum ad superiorem codicem docuimus omnia votorum cognomina habenda esse ut ipsa vota, ita quoque in hoc casu viget quod omnia Nazyræatus cognomina sint habenda ut ipse Nazyræatus; quia ista depravatis loquendi formulis a nationibus Israëlitis olim adjunctis proferebantur, confundendo exempli gratia voces נזיק נזיח פזיח cum נזיר; quæ deinceps inter Israëlitarum vulgus viguerunt. Et sic in cæteris bene multis quæ tu ex ipso potissimum tractatu disces. Tantummodo restat ut paucis moneam Nazyræi perpetui, & Simsonæi differentias; Nazyræus enim perpetuus si capillities præ gravitate ipsi incommodabat, singulis duodecim mensibus novacula eam leviorem reddere poterat, & tres bestiolas offerebat; atque insuper oblationem pro immunditie, si pollutus fuisset. Sicuti de Absolomo scriptum accepimus a Samuele libro secundo capite quarto decimo: והיה מקץ ימים לימים אשר יגלח כי כבד עליו ונלחו *& factum est ut capillities de diebus in dies tonderetur, quia ipsum gravabat.* At per ימים *dies* intelligi *annum*, sive duodecim menses, colligimus ex eo quod de domo in urbe muro cincta dicitur Levitici capite vicesimo quinto commate vicesimo nono, ימים תהיה גאולתו *Dies erit redemptio ejus*, id est, anno integro exacto fiet redemptio domus istius. Cæterum dices forsitan hoc repugnare ei quod supra dictum est Numerorum capite sexto תער לא יעבור על ראשו *Novacula ne transeat super caput illius.* Sed respondemus illic Nazyræi perpetui nullam factam esse mentionem: verum illius qui pro tempore vovit Nazyræatum, ex eo quod eodem in loco dicitur עד מלאת ימים אשר יזיר ליהוה *Usque dum completi fuerint dies quibus Nazyræatum Domino vovit.* Sed cum quis Nazyræatum Simsonæum voverit, non licet ipsi comam quantumvis ipsum gravantem minuere; neque, si fortuito pollutus sit, sacrificium offerre. Hujusce rei hæc est ratio, quod Simson ipse non voverat Nazyræatum, sed quod angelus Domini dixerat matri ipsius, נזיר אלהים יהיה הנער מבטן *Nazyræus Dei erit iste adolescens inde ab utero materno*: ubi vocabulum נזיר notat פרוש *Pharisæum*, sive, *Deo destinatum*: videsis Judicum capite tertio decimo.

מסכת סוטה TRACTATUS DE UXORE ADULTERII SUSPECTA; hujus legis argumentum Deus dictavit Mosi Numerorum capite quinto hoc sensu: וידבר יהוה אל משה לאמר: דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם איש איש כי תשטה אשתו ומעלה בו מעל ושכב איש אתה שכבת זרע ונעלם מעיני אישה ונסתרה והיא נטמאה ועד אין בה והיא לא נתפשה: ועבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו והוא נטמאה או עבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו והיא לא נטמאה: והביא האיש את אשתו אל הכהן והביא את קרבנה עליה עשירת האיפה קמח שערים לא יצק עליו לבנה

עליו שמן ולא יתן עליו לבנה כי מנחת קנאת הוא מנחת זכרון מזכרת עון : והקריב אתה הכהן והעמדה לפני יהוה: ולקח הכהן מים קדשים בכלי חרש ומן העפר אשר יהיה בקרקע המשכן יקח הכהן ונתן אל המים : והעמיד הכהן את האשה לפני יהוה ופרע את ראש האשה ונתן על כפיה את מנחת הזכרון מנחת קנאת הוא וביד הכהן יהיו מי המרים המאררים : והשביע אתה הכהן ואמר אל האשה אם לא שכב איש אתך ואם לא שטית טמאה תחת אישך הנקי ממי המרים המאררים האלה : ואת כי שטית תחת אישך וכי נטמאת ויתן איש בך את שכבתו מבלעדי אישך : והשביע הכהן את האשה בשבעת האלה ואמר הכהן לאשה : יתן יהוה אותך לאלה ולשבעה בתוך עמך בתת יהוה את ירכך נפלת ואת בטנך צבה : ובאו המים המאררים האלה במעיך לצבות בטן ולנפל ירך : ואמרה האשה אמן אמן : וכתב את האלת האלה הכהן בספר ומחה אל מי המרים : והשקה את האשה את מי המרים המאררים ובאו בה המים המאררים למרים : ולקח הכהן מיד האשה את מנחת הקנאת והניף את המנחה לפני יהוה והקריב אתה אל המזבח : וקמץ הכהן מן המנחה את אזכרתה והקטיר המזבחה ואחר ישקה את האשה את המים : והשקה את המים והיתה אם נטמאה ותמעל מעל באישה ובאו בה המים המאררים למרים וצבתה בטנה ונפלה ירכה והיתה האשה לאלה בקרב עמה : ואם לא נטמאה האשה וטהרה הוא ונקתה ונזרעה זרע : זאת תורת הקנאת אשר תשטה אשה תחת אישה ונטמאה : או איש אשר תעבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו והעמיד את האשה לפני יהוה ועשה לה הכהן את כל התורה הזאת : ונקה האיש מעון והאשה ההוא תשא את עונה : *Et allocutus est Dominus Mosen, dicendo; Loquere ad Israëlis filios, & dicito illis: quum uxor a marito suo declinaverit, atque contra eundem omnino prævaricata fuerit, ita ut quis alius cum ipsa commistione seminis concubuerit, idque maritum latuerit & ipsa factum dissimulaverit, licet polluta fuerit, nullo interim contra ipsam existente teste, vel eo a quo deprehensa fuerit: Attamen maritus contra uxorem zelotypiæ spiritu afflatus, quia illa polluta fuit; vel, si spiritu zelotypiæ contra uxorem accensus fuerit, cum illa non polluta sit; tum vir ducat uxorem suam ad sacerdotem, atque simul ejus sacrificium pro ipsa adferat, quod est decima Ephæ pars de farina hordeacea: sed ne affundat ei oleum, neque thus adjiciat, quia munus zelotypiæ est, munus memoriale quod iniquitatem revocat in memoriam. Sacerdos autem illud propius admoveat, & illam, coram Domino constituat. Deinceps sacerdos aquas accipiat sacras in vase testaceo, pulveremque e solo Tabernaculi accipiat sacerdos, & in aquas istas conjiciat. Tum uxorem illam constituat coram Domino, & caput ejusdem uxoris retegat, munusque memoriale manibus illius imponat, munus zelotypiæ sit, & in manu sacerdotis sint aquæ amaræ maledictionem inferentes. Et adjuret illam sacerdos, dicatque ad uxorem istam:* SI NEMO TECUM CONCUBUERIT, ET NON DECLINAVERIS AD IMMUNDITIEM DUM MARITO SUBJECTA SIS, INSONS ESTO AB HISCE AQUIS MALEDICTIONEM INFERENTIBUS. VERUM SI DECLINAVERIS DUM MARITO TUO SUBJECTA SIS, ET POLLUTA FUERIS, ITA UT ALIUS QUIS PRÆTER MARITUM TUUM CORPUS SUUM TECUM COMMISCUERIT; *(tum sacerdos jurejurando maledictionis adjuret istam uxorem, dicatque sacerdos ad eandem uxorem:)* PONAT TE DOMINUS IN MALEDICTIONEM ET JUSJURANDUM INTER POPULUM TUUM, ET FOEMUR TUUM CADIVUM, VENTREMQUE REDDAT TUMIDUM. HÆ IPSÆ AQUÆ MALEDICTIONEM IMPORTANTES INGREDIANTUR VISCERA TUA UT VENTER INTUMESCAT ET FOEMUR CONCIDAT. *Respondeat uxor:* AMEN, AMEN. *Atque has maledictiones sacerdos in libro conscribat, deleatque aquis amaris. Insuper sacerdos curam adhibeat ut uxor istas aquas amaras maledictionem importantes bibat, atque in ipsa fiant in amaritudinem. Zelotypiæ autem munus accipiat sacerdos e manu*

uxo-

uxoris istius atque agitet istud munus coram Domino, offeratque idem in altare. Et tum a munere illo pugillo capiat illius memoriale, & in altare adoleat, & postea uxori isti aquas præbeat bibendas. Cum vero ei aquas præbuerit bibendas, atque illa polluta fuerit, & c ntra maritum suum omnino prævaricata fuerit, & aquæ maledictionem importantes in ipsa in amaritudinem factæ fuerint, venter intumuerit, & fæmur illius conciderit, tum uxor ista in populo suo erit maledictio. Si vero non polluta fuerit uxor ista, sed munda fuerit, insons erit, & semen consequetur. Hæc esto Lex zelotypiæ, quum uxor de linaverit dum marito subjecta erat, & polluta fuerit. Vel quum maritum corripuerit Spiritus zelotypiæ quam in uxorem suam exercuerit, eandem coram Domino sistens, & sacerdos cum illa faciens juxta totam hancce Legem. Atque ita immunis erit maritus iste ab iniquitate; sed uxor ista feret iniquitatem suam.

Hæc præcepta breviter ex Abarbanele enucleanda erunt. Pet istam in exorsu repetitionem vocum איש איש intelligendi sunt omnis conditionis viri, dummodo honestis orti sint parentibus, ut Israëlitæ, Levitæ, & sacerdotes, spuriis, atque iis qui ex inhonesto matrimonio suscepti sunt, exceptis. Et quum dicit, כי תשטה אשתו *Quum declinaverit uxor illius*, vult, quod a via recta deflexit in officio conjugi suo præstando, & cupiditates suas nulla nexus conjugalis habita ratione secuta est. ומעלה בו מעל *Et prævaricata fuerit contra ipsum prævaricatione*, quando scilicet alium præter maritum suum amaverit, atque in sinu suo perfide egerit ושכב איש אתה *Et cum ipsa vir concubuerit*, ita suspicante quidem ipsius marito, attamen revera non conscio, quia illam solam cum alieno viro adulterium anhelante aliquoties deprehendit in loco solo, destitutus omni teste; nam si in ipso actu adfuerint testes, tam adulter quam adultera e vestigio ipsa morte plectendi sunt. Quandoquidem ergo non adfuerint testes oculati, sed probabiles duntaxat rationes allatæ fuerint, idcirco maritus zelotypia affectus erat contra uxorem suam, sive illa polluta fuisset, sive non; quamobrem & illa exploranda erat. Cæterum in Commentariis Allegoricis statuunt ista verba, מעלה בו מעל duplicem denotare prævaricationem; unam contra maritum, quatenus uxor dixerit filium quem peperit, esse ex marito suo, & hæreditatem ipsius jure adire: alterum vero contra Deum, qui præcepit ut quilibet Israëlita terræ hæreditatem consequeretur juxta familiam paternam. Sed cum hæc adultera produxit spurium, ad ipsum perveniret terræ hæreditas; ad quod evitandum per aquas amaras capiendum est experimentum, & uxor ad sacerdotem adducenda, oblato a marito pro transgressione uxoris sacrificio. Atque hoc sacrificium constabat potissimum *farina hordeacea*, sine oleo & thure, ad ignominiam illius eo magis ostentandam, & ut ei palam fieret se maritum relinquendo bestiarum communem libidinem peramasse. Et quamvis moris sit inter eos qui munera ad Deum vel hominem placandum mittunt ut illa honorificis nominibus insigniant, hoc tamen a marito ignominioso nomine appellandum erat, nimirum, *munus Zelotypiæ, munus memoriale, quod iniquitatem in memoriam revocabat*, ut sanctissimus Deus quasi irato in uxorem ferretur animo sibi tam vile offerri, si nomen, si rem, si materiam illius spectaret. Ita ut hic duplex esset zelotypia, a parte Dei ob muneris vilitatem, & a parte mariti ob facinus uxoris suæ. Doctissimus Moses Nachmanides in Commentariis suis notat hocce munus ex farina hordeacea fieri, ut ira divina eo magis in uxorem effervesceret, atque hoc colligit ex eo quod scriptum est in libro Judicum capite septimo de צליל שערים *pane tosto hordeaceo*, quem nonnemo per quietem viderat in Midianitarum castra devolvi, in magnam istius gentis stragem, nimirum, sicuti panis hordeaceus mali ominis fuit in Midianitas, ita quoque eum ejusdem fuisse in uxorem adulterii suspectam; & propterea *Munus Memoriale* vocari quod Deum memorem reddat transgressionis uxoris adulteræ, atque adeo pœnæ huic infligendæ ut facinus occultum detegatur. Cæterum quod porro Moses præcipit, והקריב אתה, הכהן והעמידה לפני יהוה *Et propius admovebit illud sacerdos; atque coram Domino constituet idem*, non de muliere, sed de munere intelligendum est, nimirum, ut sacerdos illud e manu mariti accipiat, & לפני יהוה *coram Domino* sistat, id est juxta altare. Deinde accipiat sacerdos *aquas sanctas* e labro atrii, quæ illic consecratæ sunt, & pulverem e solo atrii adjiciat aquis istis, & tum sacerdos uxorem illam coram Domino sistat. Colligimus itaque Deum hic sex præcipue opera sacerdoti peragenda præcepisse; quorum primum sit, ut aquas accipiat e labro sanctuarii.

Secundum, ut adjiciat his pulverem e solo tabernaculi desumtum. Tertium, ut uxoris caput retegat coram Domino. Quartum, ut illam adjuret per diras & jusjurandum; illa respondente, *Amen*, *Amen*. Quintum, ut hasce diras conscribat in libro, & expungat cum aquis. Sextum, ut sacrificium ad altare adducat. Quæ opera omnia in muliebrium actionum opprobrium instituta sunt; nam quid aqua sancta aliud indigitat, quam quod illa legem castitatis transgressa fuisset, seque ut suem in omnem immunditiem convolvisset. Pulvis e solo tabernaculi, quod honorem divinum violavisset, & non digna esset ut sanctuarium ingrederetur, uti dicitur Deuteronomii capite tertio & vicesimo, *Donum meretricis & pretium canis non veniet in domum Domini.* Tum etiam, ut ei ostenderetur se mere pulveream esse & in pulverem redituram, postquam ut vas testaceum e quo aquæ adducebantur, contractum fuisset illius corpus. Capitis retectio pilorumque explicatio, quod partes pudibundas retexeret. Jusjurandum & diræ erant sacerdotis preces quas uxor delictum fatenti apprecabatur. *Amen*, *Amen*, hac formula affirmabat omnes diras quæ in charta descriptæ erant. Et hæ in peculiari charta describebantur, ut veluti clavi ligno infixi viderentur. Sed nomen tetragrammaton יהוה in jurejurando memoratum expungebatur aquis istis, ut inde uxori constaret illud ipsius causa expungi, quia operibus suis malis Legem, Sanctuarium, omnes Israëlitarum filias, & in primis hoc sanctissimum nomen summo opprobrio affecerat. Hoc autem vocabulum *Amen* bis pronunciabat, quia duæ erant diræ, semel pro ventre tumescente, & semel pro fœmore cadivo. Si vero recusaret dicere *Amen*, tamen perinde habebatur ac si confessa fuisset, & tum illi laqueo pereundum erat in Synedrio. Ut autem illa culpam adulterii eo facilius fateretur, unus e senatoribus ei dicebat, *mea filia, multæ pridem ita fecerunt, vinum ad hoc multum confert, risus & cachinni multa efficiunt, nimia juventa magnam dat occasionem, vicini mali multum adjuvant, multi licet viri honorati ita fecerunt, & cupiditatibus suis capti sunt.* Porro quoque ei narrabant historiam Judæ & Tamaris, ut & Rubenis & concubinæ patris illius, Amnonis sororisque illius, usque dum confessa fuisset, ne nomen tetragrammaton deleretur aquis. Postquam ergo fassa fuisset, libera exibat dote sua perdita; vel interficiebatur uti quidem alii statuunt Doctores. Aquæ vero hæ vocantur *amaræ* propter pulverem illis inditum, vel propter atramentum quo diræ conscriptæ erant; nam revera palato amaræ erant. Et *diras denunciantes* vocabantur, quia experimento per sacerdotem capto, & rei veritate extorta, diras uxori denunciabant, & in amaritudinem uxori fiebant. De his porro dicebat sacerdos uxori, *veniant in viscera tua*, ut ei terrorem incuteret. Cæterum quod superius in hac Lege dicitur וביד הכהן יהיו מי המרים המאררים *& in potestate sacerdotis erunt aquæ istæ amaræ quæ diras inferunt*, id eo sensu accipiendum est quod natura sua amaræ sunt, et diras efficiunt demum in operationibus suis, quum uxor eas bibebat, uti dicitur, *& bibendas uxori dabit sacerdos aquas amaras diras inferentes*, & tum ambæ explorationes effectus suos sortiebantur, qui erant venter intumescens, & fœmur deciduum. Sed in Allegoricis putant, id quod dicitur, *& in potestate sacerdotis erunt aquæ amaræ*, indigitare, aquas amaras dum in potestate sacerdotis erant, duntaxat amaritudinem adscivisse, ipso aliquid amari in illas conjiciente. Fœmur vero uxori cadebat in signum quod illa antea adultero fœmur porrexerat; & venter ei intumescebat, quod amatorem in illum receperat cum ea spe ut imprægnaretur & filium pareret, cum jam mero vento implebatur. Qui vero ירך נופלת *fœmur cadivum* non de parte pudenda, sed de ipso fœmore intelligunt, isti hujusce phraseologiæ sensum hunc esse putant, quod fœmore ipsi dissoluto non amplius incedere posset sicuti oportet; sed in hanc illam partem vacillaret, ita ut omnibus ipsi obviam venientibus esset scandalo, dicentibus, *ita fiat omni mulieri quæ fecerit quemadmodum hæc.*

Verum enim vero, operæ pretium est notare id quod acutissimus doctor Nachmanides monet, in tota Lege non occurrere quicquam divinius quam illa per aquas amaras adulterii exploratio, earumque operationes tam miraculosas fuisse ut nunquam effectum suum negarent, quamdiu Israëlitæ in maxima continentia ac castitate viverent. His autem cessantibus, cessasse etiam mirificam illam aquarum vim in detegendis arcanis, quemadmodum propheta Hoseas dicit capite quarto, לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה ועל כלותיכם כי תנאפנה כי הם עם הזנות יפרדו ועם הקדשות יזבחו ועם לא יבין ילבט: *Non amplius*

plius in filias veſtras animadvertam, quia ſcortantur; neque in ſponſas veſtras, quia adulterantur: ſegregant enim ſe cum ſcortis atque cum meretricibus ſacrificant; idcirco gens intelligentia deſtituta conturbabitur. Propterea dicit Lex, ונקה האיש מעון *& immunis erit vir iſte ab iniquitate*; marito igitur adulterii puro, aquæ dabant in uxore experimentum ſuum, ſin minus, non dabant. Inſuper hæc Sapientum animadverſio eſt, quod uxor adulterii ſuſpecta, poſtquam chartula aquis deleta eſſet, ſi antea peccatum ſuum non confeſſa fuiſſet, nolens aquam amaram bibere debebat, licet jam confiteretur; & propterea poſt chartulæ deletionem ſequitur bibendi neceſſitas. Verum ſi uxor non polluiſſet ſe cum viro alieno, & munda comperta fuiſſet, immunis erat a violentia aquæ amaræ ut ei non noceret, & præterea ad pariendum ſoecunda fiebat, ſi antea ſterilis fuiſſet. Id autem quod dicit, ונקה האיש מעון והאשה ההוא תשא עונה *Et vir iſte immunis erit ab iniquitate, ſed mulier iſta feret iniquitatem ſuam*, indicio ſit, maritum, licet uxor illius ab adulterio libera ſit, non accuſandum eſſe temerariæ in conjugem ſuam ſuſpicionis, nam id quod hac in parte fecit, propterea fecit quod illam aliquoties cum alieno viro in ſolo loco deprehenderat; idcirco dicitur, *& immunis erit vir iſte ab iniquitate.* Verſionem huic tractatui adjectam una cum locupletiſſimo in eundem commentario a Doctiſſimo Chriſtophoro Wagenſeylio, in Altorphi Noricorum Academia Doctore, & Profeſſore longe Celeberrimo in lucem editam ſuppeditavimus, Gemaricis duntaxat miſſis, quæ adjicere non permittebat operis iſtius magnitudo, neque ipſe ſcopus noſter quem in iis quæ ad Miſnica tantummodo illuſtranda, in hoc opere curando nobis propoſuimus.

Excipit hunc מסכת גיטין TRACTATUS DE DIVORTIIS, cujus Lex nobis a Moſe tradita eſt ſub nomine ספר כריתות *Libellus Reſciſſionis*, quia illius ope quaſi conjugii quædam reſciſſio fiat, quemadmodum videmus ex iis quæ dicuntur Deuteronomii capite viceſimo quarto: כי יקח איש אשה ובעלה והיה אם לא תמצא חן בעיניו כי מצא בה ערות דבר וכתב לה ספר כריתות ונתן בידה ושלחה מביתו: ויצאה מביתו והלכה והיתה לאיש אחר: ושנאה האיש האחרון וכתב לה ספר כריתות ונתן בידה ושלחה מביתו או כי ימות האיש האחרון אשר לקחה לו לאשה: לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה לשוב לקחתה להיות לו לאשה אחרי אשר הוטמאה כי תועבה הוא לפני יהוה ולא תחטיא את הארץ אשר יהוה אלהיך נותן לך נחלה: id eſt, *Si quis duxerit uxorem, & cum illa corpus ſuum miſcuerit, at illa deinceps non invenerit gratiam in oculis ipſius, quia aliquid fœdi in illa comperit, & idcirco ei* LIBELLUM RESCISSIONIS *conſcripſerit, dederitque in manum, atque illam domo expulerit: Tum illa exeat e domo ipſius, & alterius viri fiat. Cumque illam odio proſecutus fuerit vir ultimus, ei* LIBELLUM RESCISSIONIS *conſcripſerit, & in manum illius dederit, domoque expulerit ſua; vel ſi extinctus fuerit vir iſte ultimus, qui eam in uxorem ſumpſerit: tum vir illius prior qui eam dimiſit, non poterit illam denuo in uxorem ducere, poſtquam illa polluta fuerit, quia illa Domino abominatio eſt: ne peccatum intromiſeris in terram quam tibi dat Dominus Deus tuus in poſſeſſionem.*

Verum in lingua Miſnica *Divortium* vocatur גט cujus ſenſum nobis explicat Maimonides in principio Hilchot Geruſchin, quum ſcribit, אין האשה מתגרשת אלא בכתב שיגיע לה וכתב זה הוא הנקרא גט *uxor non expellenda eſt niſi ope alicujus ſcripti quod ad manus illius pertigerit, atque hoc ſcriptum vocatur* גט. Porro notam idem auctor quod decem circa divortium obſervandæ ſint conditiones, quæ עקר גרושין *Fundamentum Expulſionum* dicuntur, cujuſmodi ſunt; Ne quiſquam uxorem ſuam expellat niſi volens: Ut illam expellant ope ſcripti, non ope alius rei: Ut ſcripti illius argumentum ſit ſe illam expellere, & e poſſeſſione ſua removere: Ut ejuſdem ſenſus ſit quod omnia inter ipſum & ipſam reſcinduntur: Ut conſcriptum ſit in nomine uxoris: Ne poſt ſcriptionem illius quid reſtet amplius, præterquam ut uxori tradatur: Ut ipſi uxori in manus tradatur divortium: Ut hæc traditio fiat teſtibus præſentibus: Ut maritus divortium tradat uxori ſuæ ſecundum ritum Legalem: Ut eadem traditio fiat per ipſum maritum, vel per ipſius miniſtrum. Hæ decem conditiones

nes e Lege petitæ ſunt; nam ex eo quod ipſa dicit, *Et fiet ſi illa non invenerit gratiam in oculis ipſius, ut ſcribat ei Libellum Reſciſſionis, detque in manum illius atque e domicilio ſuo expellat*, colligimus quod maritus volens expellat uxorem ſuam; atque adeo non expulſa cenſetur, ſi nolens eam dimiſerit, ſed ipſa nolens volens dimitti poteſt. Quod ope ſcripti dimittenda ſit, colligitur ex eo quod dicitur וכתב *& ſcribet*. Et ex eo quod adjungitur לה *ei*, probatur quod divortium in nomine uxoris conſcribi debeat. ספר כריתות *Libellus Reſciſſionis* reſcindit omne inter maritum & uxorem commercium, ne ſcilicet marito ulla in uxorem reliqua ſit poteſtas; cæteroquin nondum expulſa eſt. Ex eo quod dicitur ונתן בידה *& dabit in manum illius*, probatur quod uxor non prius expulſa ſit quam maritus divortium dederit in manum illius, vel in manum ſervi, qui & in *manu*, id eſt in poteſtate illius eſt. Et ex eo quod dicitur ושלחה *& dimittat eam*, elicitur quod libelli repudii ſenſus eſſe debet, maritum eſſe eum qui uxorem dimittit, non vero eum qui ſeipſum ab uxore ſua dimittit. Cæterum quod lex dicit, ושלחה מביתו *& dimittet eam domo ſua*, id non probat divortium non eſſe perfectum niſi domo mariti exierit, ſed tum potius, quum divortium pervenerit ad manus uxoris, licet illa adhuc in domo mariti commoretur; nam illud ושלחה *& dimittet eam*, intelligendum eſt ſe uxorem ſuam quidem a ſe dimiſiſſe, at non domo eduxiſſe, perinde ac ſi divortium revocaſſet; propterea libellus repudii ſecundus requiritur. Id autem quod dictum eſt, nullam actionem reliquam eſſe debere poſt libelli repudii conſcriptionem, probatur ex eo quod ſcriptum eſt, וכתב ונתן *& ſcripſerit ac dederit*; is igitur rectus ſit repudii libellus cui præter ſcriptionem & dationem nihil deeſt. Quod tandem repudii libellus ſpeciatim Lege dimiſſionis uxori tradendus ſit, probatur ex eo qnod dicitur ספר כריתות *libellus reſciſſionis;* tradatur ergo ex Lege libelli reſciſſionis.

Formulam vero libellorum repudii in terra Iſraëlis uſitatam hujus argumenti a Maimonide in Hilchot Geruſchin capite quarto accepimus, nominibus propriis a nobis additis:

בכך בשבת בכך וכך לירח פלונית בשבת כך וכך ליצירה או לשטרות למנינא דרגילנא למימני בה הכא במקום פלוני איך אנא אברהם בר דוד דמסקום פלוני וכל׳ שום אחרן וחניכה דאית לי ולאבהתי ולאתרי ולאתריהן דאבהתי צביתי ברעות נפשי בדלא אניסנא ופטרית ושבקית ותרוכית יתיכי ליכי אנתא בת ראובן דמסתא פלונית וכל שום אחרן וחניכא דאית ליכי ולאבהתיכי ולאתריהון דאבהתיכי די הוית אנתתי מן קדמת דנא ובדו פטרית ושבקית ותרוכית יתיכי ליכי דיתהויין רשאה ושלטאה בנפשיכי למהך להתנסבא לכל גבר דיתצביין ואינש לא ימחה בידיכי מן שמי מן יומא דנן ולעולם והרי את מותרת לכל אדם ודן די יהוי ליכי מנאי ספר תרוכין וגט פטורין ואגרת שבוקין בדת משה וישראל׃

יוחנן בן צדוק עד

אליעזר בן יעקב עד

Hæc ita Latine reddantur; HOC DIE SEPTIMANÆ, QUI DIES EST HIC ILLE MENSIS HUJUS, ANNO HOC ILLO A MUNDI CREATIONE, VEL AB EPOCHA CONTRACTUUM SECUNDUM ISTAM COMPUTANDI RATIONEM, QUAM NOS HIC LOCI OBSERVARE SOLEMUS. EGO ABRAHAM FILIUS DAVIDIS EX LOCO N. ET SI QUOD ALIUD NOMEN AUT COGNOMEN MIHI, PARENTIBUSQUE MEIS, SEDI MEÆ, ATQUE PARENTUM MEORUM SEDIBUS, INCLINATIONE VOLUNTATIS, NULLA VI ADHIBITA ASSERO, DERELINQUO, MITTO, REPUDIO TE REBECCAM UXOREM MEAM FILIAM RUBENIS, QUÆ ES E LOCO N. ET SI QUOD ALIUD NOMEN ET COGNOMEN TIBI PAREN-

RENTIBUSQUE TUIS, SEDI TUÆ, AUT PARENTUM TUORUM SEDIBUS, QUÆ FUISTI ANTEHAC UXOR MEA, NUNC ASSERO, MITTO, REPUDIO, UT IN TUA POTESTATE, ET TUI JURIS SIS DEINCEPS, ET NUBAS CUICUNQUE VISUM FUERIT VIRO, NEC QUISQUAM TE MEIS VERBIS IMPEDIAT AB HOC USQUE DIE IN POSTERUM: EN TU LICITA SIS CUNCTIS VIRIS. HIC TIBI SIT A ME LIBELLUS REPUDII,| LIBERTATIS ASSERTIO, ET DIVORTII LITERÆ SECUNDUM LEGEM MOSIS, ET ISRAELITARUM.

JOCHANAN FILIUS ZADOCI, TESTIS.
ELIEZER FILIUS JACOBI, TESTIS.

Poſtquam populus Hebræus e terra ſancta Babylonem captivus abductus fuiſſet, atque ibidem Chaldæorum linguam addidiciſſet, Sapientes in commodum plebis permiſerunt libellum repudii literis Chaldæis conſignari. Et abhinc uſque ad hodiernum huncce diem ubique terrarum inter Iſraëlitas conſuetudo obtinuit ut iſte libellus in lingua Chaldæa conſcribatur; licet etiam fas ſit eundem in omni conſcribere lingua. Quare autem voces quædam literis deficientibus, aliæ vero reſiduis conſignatæ ſint in hocce libello, ut & de literis quibuſdam majuſculis, atque ſurſum deorſum dilatatis, itemque de innumeris in hac literatura rite obſervandis, jam in ſpecie egimus ad ipſam libelli repudii Tabulam æneam, quam in tractatu de Divortiis a Doctiſſimo Rabbino Iſaco Eccleſiæ Judæorum Germanorum Amſtelædami ab actis elegantiſſime exarari curavimus, ut cuivis eam introſpicienti conſtare poſſit, qua forma Judæi etiamnum ſuos repudii libellos conſignare ſolent; quæ hic denuo perſequi non eſt loci. Quæritur autem ab Abarbanele quamobrem divortium fieri debeat per aliquod ſcriptum, & cum tot conditionibus quæ ex veterum Sapientum inſtitutis obſervandæ ſunt, & non ſufficiat potius ipſa Dei Lex, qua maritus expellere poteſt uxorem ſuam, ſi ea non arrideat ipſi. Tum etiam, an Rei divinæ conveniens ſit, ut legem divortii ponat quæ conjugii inſtitutioni omnino contraria videtur, cum hoc modo ii qui ex Lege divina conſociati ſunt, alia lege a ſe invicem divellantur. Præterquam quod in maritum illiusque familiam ex uxoris miniſterio tantæ redundant utilitates, ſi pecuniarum acceſſionem, ſi honores, ſi corporis commoda, ſi animi ſui tranquillitatem, ſi denique liberorum recte educandorum ſtudium conſideret. Sed reſpondetur, Deo nihilominus viſum fuiſſe conjugii diſſolutionem concedere, cum iſtæ quas recenſuimus commoditates, in eo non obtineant. Quantumvis enim homo homini ſimilis eſt in corporis forma, interdum tamen in hoc ſtatu peccaminoſo ipſa animorum conditio in tantum differt, ut nihil minus quam pacis tranquillitatiſque ſtudium inter conjuges vigere poſſit, ſed potius odium, rixæ, jurgia, atque id genus aliæ incommoditates exoriantur, cum genus humanum in comnubiis ineundis non tam ingenii corporiſque naturam convenientem ſpectare ſolet, ſed ad oculorum laſciviam, divitiarumque poſſeſſiones fruendas cum cujuſlibet nationis fœmineo ſexu promiſcue corpus ſuum miſcere, nulla fere temperamenti habita ratione, cujus tamen ipſe Deus cum Adamo in primo conjugio tantam habuit rationem. Poſtquam enim Adamus in conjuge deligenda omnium animantium naturam inſpexiſſet, faſſus eſt ſe non inveniſſe עזר כנגדו *auxilium e regione ſui*, id eſt, licet ſexus fœminei appetitu afficeretur, & illius idea quidem ipſi animo obverſaretur, mulierem tamen naturæ ipſius vere congruam deſignare non poterat, quantumvis id præſtare deſiderabat. Propterea neceſſarium erat ut divina cum ſapientia hac in parte erudiret, eique auxilium inveniret quod revera erat כנגדו id eſt כדומה לו *ei par, & convenientiſſimum*, in quo deſiderium ipſius penitus acquieſcere poterat. Sed cum non omnes viri hunc ſibi ſcopum proponant, verum uxoris ſpeciem quæſiviſſe contenti ſint, hinc cum Rege Salomone in Proverbiis aliquando confiteri coguntur, ſe mulieres ipſa morte amariores nactos eſſe. Ne igitur cum uxore angue pejori viris Iſraëlitis vivendum eſſet, conceſſit ſupre-

 mus

mus legiſlator ut ſolemni modo inter ipſos divortium fieret, ut tam marito quam uxori liberum eſſet ſibi quærere conjugem naturæ ipſorum convenientiorem. Oſtendere enim voluit miſericors Deus ſe non minus poſt tempora peccaminoſa, quam ante ea, hominum Deum fore, nimirum, ſe omnia quæ ad hominum ſalutem perficiendam facere poſſunt, contribuere velle. Hinc eſt ut non moleſte tulerit denuo populo Iſraelitico per Moſen & vates ſuos, & noviſſimis temporibus per filium ſuum illiusque legatos toti humano generi in ſcriptis renovare ea quæ antea primorum hominum cordibus tam luculenter indiderat. Ne vero quis temere cum uxore ſua divortium faciat, vel uxor ſine cauſa maritum deſerat, vel ſe expulſam dicat ut cum alio rem habeat cujus ipſos poſtea poeniteat, idcirco voluit ut tantus apparatus, & tot actiones obſervarentur, atque repudii libellus conſignaretur, ut illius ope maritus ad ſe rediret inter ſcribendum ubi teſtes adſint, ſi irato id fecerit animo; & uxori præcideretur ſcortandi occaſio, ne cum quoquam viro alieno ſe miſceat, niſi divortii literas prius oſtenderit. Porro, ne ſæpius inter conjuges divortium fiat, ſenatus Hebræus gravem pecuniæ multam infligere ſolet iis qui divortium inter ſe velint, quamobrem raro admodum eo audaciæ procedunt ii qui & pecuniæ & honori ſuo parcere cupiunt. Quibus vero de cauſis repudii libellus conſcribi debeat, quo modo, e qua materia, a quibus perſonis, quo argumento, quibuſque teſtibus ſignari, atque id genus alia bene multa, lector percipiet ex ipſo in quo verſamur tractatu.

מסכת קדושין TRACTATUS DE SPONSALIBUS, hic infimum ſortitus eſt locum, cum primum potius ſortiri debuiſſet, ſi Miſnæ auctor connubiorum tempora recte perpendiſſet, ubi enim nihil de Sponſalibus præceſſit, ibi nulla dos, nullum inſtrumentum dotale, nullum leviratus conjugium, nulluſque repudii libellus locum habere poteſt; ſed auctor in his ita diſponendis Scripturæ ordinem imitatus eſt. Moſes namque ritum de Sponſalibus in libro Deuteronomii ſecundo & viceſimo capite demum deſcribit. Tum etiam id feciſſe putandus eſt, quia connubii ineundi ratio in cujuſlibet hominis arbitrio eſt, ut nemo ad illius neceſſitatem cogi queat; cum reliquorum codicum Leges conjuges omnino ad officia ſua revocent. Neceſſaria igitur quæque præmittenda erant. Adferamus nunc ad majorem hujuſce codicis elucidationem pauca e Maimonide in principio Hilchot Iſchot, ubi notat connubia rite contrahi ſolere ante Legem a Moſe latam, ſicubi mulier obviam veniſſet viro, atque amborum ſenſus ad conjugium conſpirarent, ut vir illico mulierem domum duceret ſuam, eamque ſolus ſolam amplecteretur. Lege autem Iſraëlitis data, Deus præcepit ipſis, ut, quiſquis uxorem ducere vellet, prius eam ſibi coram duobus teſtibus emat, & poſtea uxorem ducat; quemadmodum ſcriptum eſt Deuteronomii capite ſecundo & viceſimo, commate decimo tertio, כי יקח איש את אשה ובא אליה *Cum vir emerit mulierem, & ad eam ingreſſus fuerit.* Hæc vero emtio præcepto Legis affirmante ſancita triplicem conjugii inter Iſraëlitas ineundi modum comprehendit, acquiritur enim a viro mulier argento, contractu ſeu perſcriptione, & congreſſu: perſcriptione & congreſſu, ſecundum Legem; argento, ex inſtitutis Sapientum. Cæterum hæ ליקוחין *Emtiones* etiam קדושין *Dicationes*, aut ארוסין *Sponſalia* vocari ſolent; & mulier harum trium una emta, vocatur מקודשת *Dicata*, aut מאורסת *Sponſa.* Jam ubi mulier iſto modo emta atque dicata fuerit, licet viro nondum juncta ſit, neque domum illius ducta, dicitur אשת איש *uxor viri;* idcirco, ſi quis præter maritum cum illa rem habuerit, morti tradatur a Synedrio. Et ſi emtor eam poſtea repudiare velit, libellum repudii ei præbeat neceſſe eſt. Antequam vero Lex data fuiſſet, ſi vir occurriſſet mulieri, & utrique conveniſſent, data mercede vir mulierem ſubigere poterat vel in media via, & deinceps abire; atque iſtiuſmodi mulier tum temporis vocabatur קדשה *Sancta*, quæ Latinis *meretrix.* Lege vero Iſraëlitis lata, talis meretrix remota fuit, quemadmodum Deus præcipit Deuteronomii capite tertio & viceſimo, commate ſeptimo decimo, לא תהיה קדשה מבנות ישראל *Ne ſit meretrix inter Iſraelis filias.* Quiſquis ergo Iſraëlitarum ab iſto tempore cum muliere rem habuiſſet nomine ſcortandi, & non dicandi, vapulat ſecundum Legem, quia meretricem ſubegit. Jam vero ſi quis dicandi ſolennitatem aggredi velit,

lit, oportet ut ipſe prius ſive procurator illius adhibito vini vaſculo Deum hunc in modum invocet : ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו והבדילנו מן העריות ואסר לנו את הארוסות והתיר לנו את הנשואות על ידי חופה וקדושין ברוך אתה יהוה מקדש ישראל: Id eſt : *Benedictus ſis Domine, Rex mundi, qui nos præceptis tuis initiaſti, & juſſiſti ab inceſtis abſtinere; & prohibuiſti nobis deſponſas, verum nuptas conceſſiſti per thalamum nuptialem, & dicationem : Laus tibi Domine, qui ſanctificas Iſraëlem!* His ita fuſis precibus, dicationem peragat quæ unius nummi argentei ope ſaltem, vel illius quod tantundem valet, perficiebatur, ſponſo dicente ſponſæ, הרי את מקודשת לי ECCE TU MIHI DICATA SIS : vel, הרי את מאורסת לי ECCE TU MIHI DESPONSA SIS: vel, הרי את לי לאשה בזה ECCE TU MIHI SIS UXOR HACCE RE: atque hoc coram teſtibus fiat. Sponſus enim iſta verba proferre debet e quibus percipi poteſt ſe ſponſam illam ſibi in uxorem emiſſe, & poſtea argentum dare. Si quis autem perſcriptione ſibi dicare velit, ſcribat in charta, vel in teſta, vel in folio aliquo, vel in alia re literarum formas admittente, hoc ſenſu, EN TU MIHI DICATA SIS : vel; EN TU MIHI DESPONSA SIS : tum iſtud literarum genus coram teſtibus ſponſæ tradat. Si vero congreſſu ſibi uxorem dicarit, itidem dicat ei: EN TU MIHI DICATA SIS : vel, EN TU MIHI DESPONSA SIS : vel, EN TU MIHI HOC COITU UXOR SIS; atque id genus alia: tum teſtibus præſentibus ſibi iſtam in uxorem habeto. Sin autem per procuratorem quendam ſibi uxorem quærat, non requiruntur alii præter ipſum teſtes, quia ipſe procurator teſtis ſufficiens eſt. Cum igitur ſponſi procurator uxorem dicarit, is ita dicat ei; הרי את מקודשת לפלוני בכסף זה או בשטר זה EN TU DICATA SIS HUIC N. ARGENTO ISTO, VEL CONTRACTU ISTO. Si vero ſit procurator ſponſæ, qui dicationem recipiat, tum ita dicat; הרי פלונית ששלחה אותך מקודשת לי EN HÆC N. QUÆ TE MISIT, DICATA SIT MIHI : cui ille : קדשתיה לך *Dicavi eam tibi* : vel, ארסתיה לך *Deſpondi eam tibi* : vel נתתיה לך לאשה *Dedi eam tibi in uxorem* : & horum ſimilia. Pariter, ſi quis ſibi dicarit uxorem per patrem illius, dicat ei; הרי בתך פלונית מקודשת לי EN FILIA TUA N. DICATA SIT MIHI : tum pater illi: קדשתיה לך DICAVI EAM TIBI. Quod ſi pater procuratorve reſpondeat הין ITA, ſatis ſit: imo licet ſileat. Si quis enim patri, vel procuratori, interea dum hac de re agunt, dederit aliquid, idemque non modo nihil explicet, ſed ne dicat quidem; dicatio tamen ſatis firma ſit. Si vero PERSCRIPTIONE dicavit, hanc ne ſcribat niſi patre, aut procuratore ſciente & volente. Atque ita ſe habet totum hoc uxoris dicandæ negotium, ut vir cum uxore agat, ſicuti procurator cum procuratore, aut cum patre. Sed quemadmodum præſtat ſi quis per ſe ipſe dicarit, quam per procuratorem; ſic etiam præſtat ſi fœmina per ſe ipſa, quam ſi per procuratorem ſuum dicata fuerit. Quanquam enim patri integrum ſit, ut filiam ſuam adhuc parvam dicet, nihilominus tamen ſic facere neminem decet. Nam a Sapientibus ſancitum eſt, ut ne quiſquam filiam parvam dicet, niſi jam adulta dixerit אני רוצה EGO VOLO. Pari modo non conceſſum eſt cuiquam ſibi parvam dicare, nec antequam eam ipſe viderit, idoneamque repererit; ne forte poſtea quam cum illa corpus miſcuerit, animus a conſortio illius abhorreat, & nuntium ei remittat. Hæc

de

de Sponsalibus connubiisque more antiquo rite contrahendis tibi breviter dixisse juvabit, quisquis hujusce tractatus viam ingredi cupias. Sed antequam a nobis vela contrahantur, lector, non possum quin tibi paucis significem quod ab altero volumine Misnico in lucem edito ad hunc usque diem messis nostra mirum quantum accreverit, & adhuc indies accrescat, cum aliquot viri docti qui de hac literatura bene mereri voluerunt, manuscripta sua liberalissime ad nos transmiserint, quæ eo usque aucta sunt ut justum aliquod volumen conficere possint. Quare in animum induximus ea omnia seorsim in uno volumine edere, eademque plane forma qua tria jam edita sunt, quod APPENDIX MISNICA inscribendum erit, atque simul cum sexta Misnæ parte prodibit. Si qui igitur sint qui vel sua, vel aliena hujus notæ manuscripta quæ auctionis jure ad ipsos venerint, possideant, ii etiam atque etiam rogantur ut in Hebraicarum antiquitatum emolumentum ea nobiscum communicare velint, qui omne studium atque operam nostram in iis quotidie promovendis collocare solemus. Et ut hoc eo majori fiat commodo, integrum anni spatium largimur iis qui forsan suis limandis manum adhibeant. Vale. Scripsi Amstelædami ipsis Calendis Maiis cIↃ IↃcc.

מסכת

מסכת יבמות

Tractatus de Levirorum in Fratrias Officiis.

פרק א חמש עשרה נשים פוטרות צרותיהן וצרות צרותיהן מן החליצה ומן היבום עד סוף העולם ואלו הן בתו ובת בתו ובת בנו בת אשתו ובת בנה ובת בתה חמותו ואם חמותו ואם חמיו אחותו מאמו ואחות אמו ואחות אשתו ואשת אחיו מאמו ואשת אחיו שלא היה בעולמו וכלתו הרי אלו פוטרות צרותיהן וצרות צרותיהן מן החליצה ומן היבום עד סוף העולם וכלן אם מתו או מיאנו או נתגרשו או שנמצאו אילוניות צרותיהן מותרות ואי אתה יכול לומר בחמותו ובאם חמותו (ס"א) ובאם חמיו שנמצאו אילוניות או שמיאנו :

CAput 1. Quindecim mulieres liberant æmulas ipsarum, & æmulas æmularum ipsarum ab extractione calcei, & à leviratione usque ad finem mundi; suntque hæ, filia ejus, & filia filiæ ejus, & filia filii illius, filia uxoris illius, & filia filii illius, & filia filiæ illius, socrus illius, & mater socrus illius, & mater soceri illius, soror illius è matre illius, & soror matris illius, & soror uxoris illius, & uxor fratris illius è matre illius, & uxor fratris illius qui non erat in mundo ipsius, & nurus illius, ecce hæ liberant æmulas earum, & æmulas æmularum earum ab extractione calcei, & à leviratione, usque ad finem mundi. Sed hæ omnes, si mortuæ fuerint, aut abnuerint, aut repudiatæ fuerint, aut steriles inventæ fuerint, æmulæ earum licitæ sunt. Cæterum de socru illius, & de matre socrus illius, (aliud exempl. & matre socrei illius) dici nequit, si steriles inventæ fuerint, aut abnuerint.

R. OB. DE BARTENORA.

חמש עשרה נשים פוטרות צרותיהן *Quindecim mulieres liberant æmulas earum*, ut, si una earum nupserit cum fratre ipsius, & illi duæ fuerint mulieres, & ille mortuus fuerit sine liberis, ambæ sunt liberæ, ut Scriptura dicit Levit. 18. 18. ואשה אל אחותה לא תקח לצרור לגלות ערותה עליה ubi non necesse erat dicere עליה *super illam*, nisi ad docendum nos, quod etsi leviratio ejus sit ea de qua dicitur Deut. 25. 5. יבמה יבא עליה si fuerit mulier cum sorore, non illam sumet; idem intelligendum est de reliquis consanguinitatibus sive scortationibus impudicis, quæ merentur pœnam excisionis. Unde autem probatur quod mulier prohibita sit, & unde probatur æmula? ex eo quod dicitur לצרור *ad angustia afficiendum*; & *æmula æmulæ ejus* probatur ex eo quod dicitur לצרור & non לצר, unde intelligi potest, quod non sumet mulierem prohibitam, nec æmulam ejus, nec æmulam æmulæ ejus.

בתו ובת בתו וגו׳ *Filia ejus*, *& filia filiæ ejus* &c. est filia ejus è muliere stuprata, sic etiam filia filiæ ejus, & filia filii ejus; nam si filia ejus esset ex uxore sua, de qua dictum est בת אשתו *filia uxoris ejus*, quia scriptum est Levit. 18. 17. ערות אשה ובתה לא תגלה idem est, an sit filia uxoris ex ipso, an vero ex alio viro; sed filia ejus quæ fuerit è muliere stuprata, non elicitur ex hoc loco, nam אשה dicitur de muliere cum sponsalibus nupta; sed ejusmodi filia elicitur è loco qui dicit, ערות בת בנך או בת בתך Levit. 18. 10

חמותו ואם חמותו ואם חמיו *Socrus ejus*, *& mater socrus ejus*, *& mater soceri ejus*, omnes hæ causæ sunt prohibitæ, propterea quod dicitur Levit. 18. 17. ערות אשה ובתה לא תגלה את בת בנה ואת בת בתה & sub hoc dicto comprehenditur casus de socru, & de matre socrus, & de matre soceri.

אחותו מאמו *Soror illius e matre illius*, quæ nupserit fratri illius è patre illius, & ille mortuus fuerit. Sic etiam soror è matre illius, quia leviratio tantum est cum fratre à parte patris, quemadmodum elicimus hanc fraternitatem è fraternitate filiorum Jacobi, quemadmodum enim illic sunt fratres à parte patris, etsi non sint de una matre, ita etiam hic se res habet.

ואשת אחיו מאמו *Et uxor fratris à parte matris*, qui mortuus fuerit, cujus uxor nupserit fratri ejus à parte patris, quia cum eo alienigena erat, & ille mortuus erat sine liberis, quæ cesserat ipsi ut levirationem iniret, sed ve-

tita

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Præmittam in hoc tractatu fundamenta quædam, & deinde statim expositionem instituam. Dico itaque, quod fundamenta quæ tibi scitu necessaria sunt in omnibus causis & juribus, quæ in hoc tractatu veniunt, sunt quatuor, quorum primum est, quod, si alicujus mortuus fuerit frater à parte patris sui, & quidem sine ullo semine mortuus fuerit, si multas reliquerit mulieres, uni ex illis tantum imponitur extractio calcei, aut leviratio, uti scriptum est Deut. 25. 9. אשר לא יבנה את בית אחיו *unam* ergo domum ædificabit, non duas. Et si uni ex illis data fuerit extractio calcei, aut leviratio, liberæ sunt aliæ ab extrahendo calceo, & ineunda leviratione. Similiter, si mortuus multos reliquerit fratres, & unam uxorem, aut multas mulieres, unus ex fratribus levirationem inibit, aut calceum dabit uni ex illis, ob rationem quam diximus.

Secundum fundamentum est, si mortuus fuerit alicujus frater, & reliquerit uxorem, hæc mulier illicita est fratribus, aut uni ex fratribus qui obligati sunt ad ineundum levirationem, aut ad dandum calceum extrahendum, exempli gratia, si uxor mortui mariti fuerit filia fratris vivi, aut soror uxoris ejus, hic frater, cui mulier hæc prohibita est propter incestum, non inibit cum ea levirationem, eo quod scriptum est Levit. 18. 18. ואשה אל אחותה לא תקח לצרור & Deut. 25. 1. dicit, יבמה יבא עליה perinde ac si dixisset, quod tibi dixi, *levir ejus veniet ad eam*, intelligi debet quando soror fuerit uxoris tuæ, *non capies ad afficiendum illam angustia*, & hinc etiam plures incestus formas uxoris docemus.

Tertium fundamentum est, si mortuus fuerit frater & reliquerit multas mulieres, & una earum consanguinitas prohibita fuerit fratri vivo, tum cum hac prohibita muliere non potest inire levirationem. Similiter neque cum alia æmularum, quia scriptum est Deut. 25. 9. אשר לא יבנה בית אחיו quæ verba traditio exponit, quod domum quam totam ædificare possit, ex parte tantum ædificabit, & quam non possit ædificare totam, non ædificabit partem ejus.

Quartum fundamentum, quæcunque mulier quæ ex Lege levirationem inire potest, etiam tenetur ad extractionem calcei; sed quæcunque de Lege non potest inire levirationem, quæ nempe pudicitia incestuosa fuerit, uti diximus, ea etiam non tenetur ad extractionem calcei, quia scriptum est Deut. 25. 8. ועלתה יבמתו השערה אל הזקנים ונו׳ & postea versu 9. וחלצה נעלו Quod exponitur traditione, quæ-

cunque

tita est illi, eo quod ab initio erat uxor fratris ejus à parte matris, quæ illi prohibita est omni tempore, uti scriptum est Levit. 18. 16. ערות אשת אחיך לא תגלה Exponimus autem vocem אחיך tam de fratre à parte patris, quam de fratre à parte matris.

ואשת אחיו שלא היה בעולמו *Et uxor fratris quæ non erat in mundo ipsius*, ipso scil. vivente, exempli gratia, Ruben mortuus est sine filiis, & natus est illi frater post mortem, cui nomen Levi; sed Schimeon levitationem inivit cum muliere ejus, cum illi alia etiam esset uxor, & mortuus est sine filiis, ambæ cesserunt Levi, sed ambæ sunt liberæ; quia uxor Rubenis quam sumpsit Schimeon, prohibita est Levi sub pœna excisionis, quia Lex eam excludit à levitatione Levi, ut dicit Deut. 25 5. כי ישבו אחים יחדו Necesse est igitur ut ambæ vixerint eodem tempore. Idcirco, quando Ruben mortuus fuerit & dein Levi natus fuerit, illa quoque prohibita est Levi prohibitione sempiterna, ut mulier fratris cui sunt liberi; etsi enim jam cesserit Levi Schimeoni ad contrahendum cum ea levirationem vi sponsalium, qui fuerit in mundo ipsius sive vivente Levi, prohibita illa est tamen ipsi propter Ruben; & quemadmodum illa est prohibita, sic etiam æmula ejus prohibita est.

וכלתו *Et nurus illius*, cujus filius mortuus fuerit, & illa cum fratre nupserit suo, nurus illi prohibita est prohibitione sempiterna, etiam post filii mortem. וכולן אם מתו ומי *& hæ omnes si mortuæ fuerint* &c. ut si filia ejus mortua fuerit ante mortem fratris ejus, aut eum abnuerit maritum; & quamvis non sit denegatio nisi in pupilla à matre & propinquis desponsa, quia minorennis est, fieri tamen potest ut illa sponsalia deneget vivente patre, ut, si desponderit eam pater, & deindè repudiata fuerit, quia adhuc erat minorennis, pater jam non amplius in eam habet potestatem, & postea desponsa fratri patris ejus quando adhuc minorennis est, tum sponsalia denegare potest, nam porro eam jam vocavimus יתומה *pupillam vivente patre*; & si renuerit nubere cum fratre patris, aut repudiata fuerit ab eo, aut sterilis deprehensa fuerit, contractus est fraudulentus, perindè ac si nunquam fuisset uxor fratris, & æmula illius levirationem inibit.

אילונית *Steriles*, derivatur ab איל *masculus ovium*; signa autem sterilis hujusmodi sunt, si mammæ non sint ut aliarum mulierum, & illi non sint signa mulierum alia, ut, si vox sonora sit instar viri, & venter non promineat propè pudenda ut aliarum mulierum.

ואי אתה יכול לומר *Neque tu dicere poteris* &c. quia jam pepererunt ex alio viro antequam desponsæ erant fratri ejus, idemque non erant steriles. Neque hic est denegatio sponsalium, quia majorennes sunt, nam minorennis tantum denegare potest sponsalia. Cæterum doctor noster non enumerat matrem leviri ejus inter mulieres quæ liberant æmulas earum, nam est sententia ejus ut illius qui dicit quod nullus ducere potest uxorem à patre stupratam aut seductam. Verum juxta sententiam illius qui dicit, quod vir ducere possit stupratam à patre, aut seductam; de qua ita decisio est, fieri tamen potest ut mater nubat fratri suo à parte patris; quando autem is sine filiis mortuus fuerit, fiet ut mater levirationem contrahat cum filio, quo modo sedecim mulieres liberabunt æmulas earum, quarum una est mater; & sic decisio est.

cunque mulier quæ ascendit ad levirationem ineundam, ascendet etiam ad extrahendum calceum, & quæcunque non ascendit ad levirationem ineundam, non ascendet ad extrahendum calceum, sed libera manet. Hisce jactis fundamentis, expositionem instituam. Est satis notum & clarum, quod omnium harum quindecim mulierum memoratarum quælibet esse potest uxor fratris illius sine transgressione.

אילנית *Steriles*, vox derivatur ab איל id est *masculus ovium*, estque mulier ejusmodi quæ naturâ & temperamento non parit. Signa autem sterilitatis sunt, si ipsi non sint mammæ ut mammæ aliarum mulierum, & si illi non crescat pilus in superficie corporis uti aliis mulieribus; & si illi sit vox sonora uti viris est, & si locus ille non promineat extra corporis superficiem, juxta naturam aliarum mulierum. Et hoc est illud quod Sapientes volunt, cum dicunt, *non est illi venter declivis instar mulierum*. Cæterum est qui errat in hoc, & putat quod hæc non sunt signa sterilitatis, sed ejusmodi quæ reperiuntur in plurimis mulieribus, cujusmodi mulieres non tantopere delectantur coitu, & graviter eum ferunt. At si mulier fuerit minorennis quam propinqui in matrimonium dederunt, & illa etiam nubere voluerit, liberum illi est ut relinquat hunc maritum, quia ipsi nondum sunt duo pili ad pudenda, quod signum est virginitatis, sine divortio; quia sponsalia nondum erant perfecta, quia minorennis erat; quæ vero sine divortio abit, vocatur ממאנת *abnuens*, quia nubere cum viro abnuit. Cæterum si jam confecta fuerint sponsalia, nempe, quod pater illius sponsalia acceperit, etsi esset filia unius diei, est mulier desponsa & abnuere nequit; sed ut expellatur & libera exeat, necesse est omnino ut illi detur divortium. Verum casus ממאנת *renuentis*, multa habet jura & distinctiones, quæ exponemus in hoc tractatu; sed hic tantum diximus de ממאנת id quod necesse ad intelligentiam vocis. Sed objicere posses, quomodo fieri posset ut filia ipsius redderet sponsalia quandoquidem pater illius adhuc est in vivis; quia quindecim mulieres non excluduntur, nisi socrus illius, & mater socrus illius, & mater soceri illius, quibus sunt filii, propterea sponsalia abnuere nequit, quia filii sunt signa mulieris adultæ, at filia illius sponsalia abnuere potest, quemadmodum constat ex iis quæ dicta sunt? Sed hic sensus est, una est è causis ממאנת *renuentis*, quod, si quando pater despondet filiam suam minorennem, quæ repudiata fuerit cum divortio, quandoquidem adhuc minorennis est, fit pupilla in vita patris. At si secunda vice desponsa fuerit vivente patre, & minorennis fuerit, potest abnuere sponsalia si illi nondum duo pili ad pudenda fuerint, juxta conditiones quæ suo loco exponentur, quia patri non subjecta censetur quamdiu נערה *puella* est, nisi quamdiu nondum desponsa est. Cæterum quando secunda vice desponsa fuerit, jam exiit è potestate sua. Sciendum est, quod, si vir stupraverit mulierem, vel eam seduxerit, huic mulieri licet nubere cum filio illius qui stupraverit eam, juxta sententiam Sapientum, & hoc modo fieri potest ut mater sit uxor fratris ejus, & ea liberet matrem ab æmula illius. Ratio autem, quare matrem hic non enumerat Mischa, est, quia ea sententiæ R. Jehudæ conformis est, qui putat vetitum esse ut quis ducat mulierem à patre stupratam aut seductam, & quod ea sit in gradu uxoris patris; at decisio non est juxta R. Jehudam.

SURENHUSIUS. Legem de fratris absque liberis defuncti uxore ducenda, vel de ipsius calceo per illam exuendo, aliaque ad hanc legem pertinentia nobis eleganter conscripsit Moses Deut 25. 5. ad 11. כי ישבו אחים יחדו ומת אחד מהם ובן אין לו לא תהיה אשת המת החוצה לאיש זר יבמה יבא עליה ולקחה לו לאשה ויבמה : והיה הבכור אשר תלד יקום על שם אחיו המת ולא ימחה שמו מישראל ואם לא יחפץ האיש לקחת את יבמתו ועלתה יבמתו השערה אל הזקנים ואמרה מאן יבמי להקים לאחיו שם בישראל לא אבה יבמי : וקראו לו זקני עירו ודברו אליו ועמד ואמר לא חפצתי לקחתה : ונגשה יבמתו אליו לעיני הזקנים וחלצה נעלו מעל רגלו וירקה בפניו וענתה ואמרה ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו : ונקרא שמו בישראל בית חלוץ הנעל : *Quando duo fratres habitaverint unà, & unus eorum mortuus fuerit sine liberis, uxor istius mortui nulli alieno peregrino nubet viro; mariti ipsius frater cum illa coibit, illamque sibi uxorem ducet, & leviri officium illi præstabit: Et fiet ut primogenitus quem pepererit, consistat in nomine fratris ipsius, scil. mortui, ne ipsius nomen ex Israële deleatur: verum si viro huic non arriserit fratris uxorem ducere, ascendet uxor fratris ipsius in portam ad Seniores, dicetque, renuit levir meus fratri suo nomen in Israële comparare, noluit mihi officium leviri præstare. Tum Seniores urbis illius vocabunt ipsum, & loquentur ad ipsum; & si ipse maneat in sententia sua, dicendo; Non placet mihi illam ducere: uxor fratris accedet ad ipsum coram Senioribus, & calceum illius exuet à pede illius, conspuetque illum in faciem illius, & respondebit, dicetque, sic fiet viro qui non ædificaverit domum fratris sui; & nomen illius in Israële vocabitur, Domus illius cui calceus exutus est.* Et hoc

Legis

Legis argumento Maimonides in Hilchot Ibbum Vechaliza tria constituit præcepta in hoc tractatu exponenda, duo affirmantia atque unum negans, cujusmodi sunt; (1) Quod fratris absque liberis defuncti uxor sit ducenda. (2) Vel calceamentum fratriæ præbendum ut exsuatur. (3) Ne fratria ducatur à viro alieno qui non est mariti consanguineus, nisi Leviri potestas ab illa remota sit. Deinde in antecessum notandæ sunt duæ illæ sæpius occurrentes voces, nimirum זקוקה לייבם *copulata leviratui*, quæ est uxor quacum legitime leviratus contrahitur; & זיקה *copula*, quæ est potestas ineundi leviratus. Deinde observandum est, quod sit Legis præceptum affirmans ut quilibet Israëlita fratri germano absque liberis defuncto semen excitet, ipsius uxorem ducendo, sive frater intra desponsationis tempus, sive in conjugio mortuus fuerit sine posteris, sicuti Lex præscribit. ובן אין לו יבמה יבא עליה *si illi non sit filius, levir veniet ad eam.* Sed ex Lege Mosis non requiritur ut quis fratriam ducat justa ritum conjugii quia illa jam est uxor ipsius quam cœlitus (ex divino præcepto) sibi acquisivit; verum sufficit si modo eam sibi coitu faciat suam, secundum mariti defuncti bona, sive illa ampla sive exigua fuerint. Quando autem levir vel fratria conjugium contrahere noluerit, tum levir calceum suum fratriæ exuendum præbere tenetur, ut hoc modo ei liberum sit nubere cuicunque voluerit viro; nam Legis præceptum affirmans est, quod, si leviratum contrahere noluerit, calceus sit exuendus; nihilominus tamen præceptum leviratus præcedit discalceationis præceptum. Et quando in Lege dicitur ובן אין לו *& si ei non sit filius*, id ipsum tam de genere fœminino quam masculino intelligendum est; & si frater reliquerit semen sive ex ipsa fratria sive ex alia uxore, tum semen illud fratriam liberat à leviratu contrahendo, & à discalceatione, licet semen fuerit spurium, aut idololatricum. Cæterum si è serva vel peregrina quis reliquerit semen, illud non liberat uxorem à leviratu neque a discalceatione, nam semen quod è serva provenit, servile est; & id quod è Cuthæa provenit, Cuthæum est, & censetur perinde ac si non existeret. Nam Lex de serva dixit Exod. 21. 4. האשה וילדיה תהיה לאדניה *mulier & liberi ejus erunt pro dominis suis*, è quibus liquet quod cum liberis comparatum est sicuti cum matre. Et de Cuthæa dixit Deut. 7. 4. כי יסיר את בנך מאחרי *Nam filium suum a me abstrahet*, nempe abstrahet eum à congregatione Israëlis. Et quamvis filius è serva prognatus manumissus fuerit, vel filius è muliere Cuthæa proselytus factus fuerit, illi tamen censendi ut cæteri proselyti, qui mulierem à debito leviratus & discalceationis non liberant. Qui plura desiderat, adeat auctorem in loco à nobis superius allegato.

ב כיצד פוטרות צרותיהן היתה בתו או אחת מכל העריות האלו נשואה לאחיו ולו אשה אחרת ומת כשם שבתו פטורה כך צרתה פטורה הלכה צרת בתו ונשאת לאחיו השני ולו אשה אחרת ומת כשם שצרת בתו פטורה כך צרת צרתה פטורה אפילו הן מאה כיצד אם מתו צרותיהן מותרות היתה בתו או אחת מכל העריות האלו נשואה לאחיו ולו אשה אחרת מתה בתו או נתגרשה ואחר כך מת אחיו צרתה מותרת וכל היכולה למאן ולא מיאנה צרתה חולצת ולא מתיבמת:

2. Quomodo liberant æmulas earum? si filia ejus, aut una è scortationibus impudicis, desponsa fuerat fratri illius, cui etiam alia erat uxor, at mortuus, tum quemadmodum filia ejus est libera, sic etiam æmula ejus libera est. Si æmula filiæ ejus desponsa fuerit fratri Secundo, cui erat etiam alia uxor, & mortuus fuerit, quemadmodum æmula filiæ ejus libera est, sic etiam æmula ejus æmulæ libera est, etsi sint centum. Quomodo, si mortuæ fuerint, æmulæ earum liberæ sunt? si filia ejus, aut una ex impudicis illis scortationibus, desponsa fuerit fratri illius, cui alia quoque erat mulier, si filia ejus mortua fuerit, aut repudiata, & postea mortuus fuerit ejus frater, æmula ejus licita est. Et quæcunque poterit denegare, & non denegat, æmula ipsius extrahit calceum, & non contrahit levirationem.

R. OB. DE BARTENORA.

כשם שבתו פטורה *Quemadmodum filia ejus libera est*, quia illi prohibita est, & illic est non frater præter ipsum, sic etiam æmula ejus libera est. הלכה צרת בתו ונשאת לאחיו השני *si æmula filiæ ejus desponsa sit fratri ejus secundo*, quando alius etiam fuerit frater, ambæ sunt licitæ ipsi; at non liberant, quia hic obtinet præceptum de leviratione, inibit cum una, & altera erit libera, quia scriptum est Deut: 25. 10. את בית אחיו ergo unam domum ædificabit, non duas. Et si frater ejus secundus levirationem contraxerit cum æmula filiæ ejus, & illi etiam alia fuerit uxor, & mortuus fuerit sine filiis, tum cedunt iterum illi.

כשם שצרת בתו פטורה *Quemadmodum æmula filiæ ejus libera est*, quia à tempore mortis primi fratris illi fuit prohibita: כך צרת צרתה *sic etiam æmula æmulæ ejus*, altera mulier alterius fratris: פטורות *libera est*, nam hæc liberat eam, eo quod æmula mulieris prohibitæ nuditatis liberat æmulam ejus. ואפילו הן מאה *etiamsi fuerint centum*, centum fratres, & fuerit æmula æmulæ ejus filiæ, & levirationem contraxerit cum fratre tertio, cui alia etiam fuerit uxor, & mortuo sine filiis, ambæ huic sunt prohibitæ, & hoc modo semper. צרתה מותרת *æmula ejus licita est*, ad contrahendum levirationem, quia in tempore obligationis levirationis non erat æmula illius. וכל היכולה למאן *& quæcunque poterit denegare*, quia minorennis est; ולא מיאנה *& non denegat*, & frater ejus mortuus fuerit, quandoquidem sponsalia ejus sunt ex constitutione Sapientum; & obligatio etiam ex constitutione Sapientum tantum est, ideoque æmulam illius non liberat ab extractione calcei, & prohibita est ad levirationem, quia se habet ut æmula mulieris impudicæ fornicationis.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

וכל היכולה למאן *Et quæcunque poterit denegare*, id est, si frater ejus mortuus fuerit & duas uxores reliquerit, una ex illis impudica scortatio est huic leviro, si minorennis sit denegare potest sponsalia, sed non irrita reddet sponsalia ante mortem mariti, ideoque æmula ejus extrahet calceum, & non contrahet levirationem, quia si hæc prohibita nuditas fuerit majorennis, & sponsalia perfecta fuerint, æmula ejus est libera ab extractione calcei, & à levirationе, uti exposuimus. Sic etiam si renuerit sponsalia, æmula ejus idonea est ad extrahendum calceum aut levirationem ineundam; at si renuere possit sponsalia, attamen non renuit, æmula ejus extrahet calceum, sed non inibit levirationem.

ג שש עריות חמורות באלו כפני שנשואות לאחרים צרותיהן מותרות אמו ואשת אביו ואחות אביו

3. Sex incestus graviores sunt his, quia despondentur aliis, tamen æmulæ earum licitæ sunt; mater ejus, & uxor patris illius, & soror pa-

אביו אחותו באביו ואשת אחי אביו ואשת אחיו מאביו :

tris ejus, soror ejus à parte patris ejus, & uxor fratris patris ejus, & uxor fratris ejus à parte patris illius.

R. OB. DE BARTENORA.

שש עריות חמורות מאלו *Sex incestus graviores sunt his*, sed quænam est gravitas eorum, שנשאות לאחרים *quod despondentur aliis*, sed non possunt desponderi fratri illius à parte patris, & si mariti eorum mortui fuerint, qui extranei sunt in hoc negotio. צרותיהן מותרות *æmulæ earum licitæ sunt*, ad nubendum huic, quia æmula mulieris incestæ non est prohibita, nisi fratri illius, quæ ipsi cesserit in levirationem. R. Moses fil. Maimonis exponit, si desponsæ fuerint fratri illius cum transgressione, & mortuus fuerit sine filiis, & ipsi cesserint ad levirationem contrahendam, æmulæ earum licitæ sunt, quia non sunt æmulæ mulieris incestæ, quia sponsalia non capiunt fratrem ejus in illis incestibus.

אמו *Mater ejus*, non potest desponderi fratri illius à parte patris ejus, quia ea uxor patris illi est, juxta sententiam ejus qui dicit, quod mulier stuprata à patre ejus, sit ipsi prohibita. Sed supra exposui, quod ita non est decisio, sed quod mater illius liberat æmulam illius, quia desponderi potest fratri à parte patris. ואשת אביו תני *uxor patris ejus* &c. omnes hæ sunt prohibitæ fratri ejus, quemadmodum prohibitæ sunt illi, nam nullus est hic modus contrahendi levirationem; & si aliis illis desponsæ fuerint, & illis fuerint aliæ mulieres, & mortui fuerint, æmulæ earum liberæ sunt, ut levirationem contrahant cum eo; sic etiam si frater illius duxerit illas in transgressione, & mortuus fuerit sine filiis, æmulæ earum licitæ sunt.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

שש עריות חמורות מאלו *Sex incestus graviores sunt his*, id est, quindecim dictis antea mulieribus graviores sunt, quia cum quindecim illis mulieribus jungi potest frater ejus à parte patris; sed cum hisce sex non potest nubere frater illius à parte patris, quia sunt incestus pro fratre, & sponsalia non obtinent in incestibus. Sed sponsalia tamen obtinent cum aliis, uti dicit, מפני שהן נשואות לאחרים *eo quod desponsæ sunt aliis*, idcirco, si frater ejus duxerit unam ex his sex, æmula ejus extrahet calceum, aut levirationem inibit, quia verè non est æmula ejus, eo quod non sunt sponsalia, sed adulterium & transgressio; & quanto magis si una ex illis desponsa fuerit alii viro sponsalibus perfectis, ut convenit, & æmulæ fuerint; tum æmulæ illæ licitæ sunt, quia nobis fundamentum est, quod non sit æmula nisi ex fratre. Cæterum supra jam exposuimus, quod fieri potest ut mater ejus desponsa sit fratri ejus à parte patris ejus sine transgressione, juxta sententiam Sapientum, quod verum est.

ד בית שמאי מתירין הצרות לאחין ובית הלל אוסרין חלצו בית שמאי פוסלין מן הכהונה ובית הלל מכשירין נתיבמו בית שמאי מכשירין ובית הלל פוסלין אף על פי שאלו אוסרין ואלו מתירין (נ״א ל״ג אלו פוסלין ואלו מכשירין) לא נמנעו בית שמאי מלישא נשים מבית הלל ולא בית הלל מבית שמאי כל הטהרות והטומאות שהיו אלו מטהרין ואלו מטמאין לא נמנעו עושין טהרות אלו על גבי אלו :

4. Schola Schamai permittit æmulas fratribus; Schola Hillelis vetat. Si calceum extraxerint, Schola Schamai dicit, quod ineptæ sunt ad sacerdotium; Schola Hillelis dicit, quod aptæ sunt. Si levirationem contraxerint, Schola Schamai dicit, quod aptæ sunt; Schola Hillelis dicit, quod ineptæ sunt; etsi hi vetent & illi permittant, hi illegitimum dicant, illi legitimum dicant, Schola Schamai tamen non abstinuit à ducendis uxoribus è Schola Hillelis, neque Schola Hillelis è Schola Schamai. Omnes puritates & impuritates quas hi puras dicebant, & illi impuras dicebant, non abstinebant tamen eas facere puritates hi & illi.

R. OB. DE BARTENORA.

בית שמאי מתירין הצרות *Schola Schamai permittit æmulas*, mulieris incestæ, ad levirationem contrahendam cum fratre mariti ejus, quia non curat expositionem vocis לצרור *ad æmulandum*. חלצו *si calceum extraxerint*, si æmulæ calceum extraxerint fratribus: בית שמאי פוסלין *Schola Schamai illegitimas dicit*, æmulas ad sacerdotium, quia extractio calcei ejus est extractio calcei.

בית הלל מכשירין *Schola Hillelis dicit legitimas*, quia extractio calcei earum non erat necessaria, eo quod se res habet ac si extractio calcei ab extraneo fieret. נתיבמו *si levirationem contraxerint*, cum fratre mariti: בית שמאי מכשירין *Schola Schamai dicit aptas*, pro sacerdotibus, si vidua facta sit à leviratione.

בית הלל פוסלין *Schola Hillelis dicit eas ineptas*, quia matrimonium inierunt cum homine illis prohibito, quæcunque autem matrimonium inierit cum homine illi prohibito, meretrix est, sed meretrix sacerdoti prohibita est.

לא נמנעו בית שמאי תני *Non abstinebat Schola Schamai* &c. quamvis filii æmularum qui levirationem contraxerint juxta sententiam Scholæ Schamai, sint spurii juxta opinionem Scholæ Hillelis, quia illis prohibitio est de muliere fratris, & uxor fratris vetita est sub pœna excisionis, & filii eorum qui rei sunt excisionis, sunt spurii; nihilominus Schola Hillelis non abstinebat à ducendis uxoribus è Schola Schamai, quia significabant quænam essent filiæ æmularum, à quibus abstinebant. אלו על גבי אלו *hi cum illis*, vasa commodabant hi illis; in Gemara argumentantur super eo quod Mischna dicit, *Schamai permittit æmulas fratribus, at Hillel vetat*, dicendo, nonne hoc est facere diversas consuetudines, quod vetitum est? respondetur, hoc fieret si Senatus unus sit in una civitate, & pars una docuisset juxta sententiam Schamai, & pars altera juxta sententiam Hillelis; at si duo senatus sint in una civitate, & quanto magis si duo senatus in duabus civitatibus, nihil refert.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Si extractionem calcei concesserit æmulæ mulieris incestæ, hæc æmula inepta est ad sacerdotium, juxta opinionem Scholæ Schamai, quia extractio calcei est. Schola Hillelis dicit quod apta est, quia putat quod inepta est ut ei detur extractio calcei. Et si venerit vir qui repudiaverit cum divortio mulierem quæ non fuerit uxor ejus, non vocabitur גרושה, quia scriptum est Levit. 21. 7 אשה גרושה מאישה non à viro cujus non fuerit uxor; sic etiam illa est exuens calceum, quacum illi non est copula. Et si levirationem inierit æmula mulieris incestæ, dicit Schola Hillelis, quod æmula hæc inepta est ad sacerdotium, quia meretrix est, quia meretricio matrimonio juncta est. Ratio autem, quare non abstinebant facere ea quæ memorata sunt, est, quia hi non erant suspecti illis, ne in aliquam rem vetitam incurrerent juxta opinionem eorum, quæ juxta opinionem aliorum erat licita; quandoquidem consideratio vel ad aggravandum vel ad indulgendum facit.

פרק ב כיצד אשת אחיו שלא היה בעולמו שני אחים וכת אחד מהם ונולד להן אח ואחר כך ייבם השני את אשת אחיו ומת הראשונה יוצאת משום אשת אחיו שלא היה בעולמו והשנייה משום צרתה עשה בה מאמר ומת שניה חולצת ולא מתיבמת :

Caput 2. Quomodo se res habet cum uxore fratris illius qui altero fratre vivente nondum erat natus? si duo frattes fuerint, & eorum unus mortuus fuerit, & illis natus fuerit frater; & deindè levirationem contraxerit secundus cum uxore fratris, & mortuus fuerit, prima egreditur pro uxore fratris qui nondum erat natus primo vivente fratre, & secunda pro æmula ejus. Si cum ea sponsalia fecerit, & mortuus fuerit, secunda calceum extrahet, at non inibit levirationem.

R. OB. DE BARTENORA.

כיצד אשת אחיו *Quomodo se res habet cum uxore fratris ejus*, quomodo liberat æmulam ejus? ונולד להן אח *& natus fuerit illis frater*, & deprehenderit eam matrimonio junctam ad levirationem contrahendam, & prohibitam illi ob uxorem fratris qui nondum erat ipso vivente.

ואחר כך יבם השני את אשת אחיו *Et deindè levirationem contraxerit secundus cum uxore fratris illius*, & ipsi fuerit alia uxor: ומת *& mortuus fuerit*, sine filiis: הראשונה *prima*, est uxor primi fratris quæ ipsi cessit jam semel, & egreditur cum uxore fratris illius, qui nondum natus erat.

עשה בה מאמר *Si fecerit cum ea*, is qui mortuus fuerit; מאמר *sponsalia*, argento confecta, qualia in leviratione contrahenda non sunt sponsalia perfecta, sed ex constitutione Sapientum, nam fratria non acquiritur ad contrahendam levirationem, ut fiat uti uxor perfecte desponsa, nisi donec ingressus fuerit ad eam, attamen hic non ad eam ingressus fuit, nisi donec mortuus fuerit.

שניה חולצת *Secunda extrahit calceum*, & non liberatur pro æmula uxoris incestuosæ, quia propriè non est æmula illius. ולא מתיבמת *& non contrahet levirationem*, quia מאמר facit acquirere ex parte, & ipsi est æmula uxoris incestuosæ ex parte, at quocunque in loco non sunt sponsalia perfecta, calceum exuet, & non contrahet levirationem.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Discimus prohibitionem uxoris fratris ejus qui non erat in mundo suo, ex eo quod scriptum est Deut. 25. 1. כי ישבו אחים יחדו excipe uxorem fratris ejus qui non erat in mundo suo.

מאמר Notat קדושין *sponsalia*, jus autem in hisce sponsalibus & similibus casibus est, quod sponsalia non sunt perfecta, de quibus judicandum est ad aggravandum. Exponam autem hunc casum per comparationem, ad reliqua jura cum hoc comparanda, in quibus idem deprehenditur casus; dicimus ergo exempli gratia, Rubeni fuerit uxor cui nomen Lea, & deindè mortuus fuerit frater ejus Schimeon, & reliquerit uxorem, & post mortem ipsi natus fuerit Levi, Ruben dedit sponsalia Racheli quæ erat fratria ejus, & mortuus fuerit, jus fert ut Levi exuat Rachel calceum, & non contrahat levirationem cum ea. Hoc autem, quia, si Ruben non dedisset sponsalia Racheli, Levi debebat contrahere levirationem cum Lea, si vellet, aut calceum dare exuendum. Præterea, si Ruben duxerit Rachelem, Lea erit libera ab extractione calcei, & levirationе, quia erat æmula mulieris incestæ, nam Rachel est incestus pro Levi, quia illi dedit sponsalia, & illæ sunt sponsalia ex parte, non imposuerunt Leæ ut non contraheret levirationem; sic etiam non licita est sine extractione calcei, & hæc est gravitas à duobus lateribus. Imo quamvis sponsalia perfecta sint, non datur damnum in extrahendo calceo, quia consideremus eam ac si non esset, & sponsalia illa non perfecissent matrimonium, & extractionem calcei dedisset Leæ; & hoc sensu semper intelligas velim, quotiescunque videris verba hujus tractatus. חולצת ולא מתיבמת *exuet calceum*, at non contrahat levirationem, ex copula quæ fit per מאמר, aut per æmulam ejus, sed non opus est hæc semper repetere.

ב שני אחים ומת אחד מהם וייבם השני את אשת אחיו ואחר כך נולד להם אח וכת הראשונה יוצאת משום אשת אחיו שלא היה בעולמו והשנייה משום צרתה עשה בה מאמר ומת השנייה חולצת ולא מתיבמת רבי שמעון אומר מיבם לאיזו כהן שירצה או חולץ לאיזו כהן שירצה :

2. Si duo fuerint fratres & unus eorum mortuus fuerit, & secundus levirationem contraxent cum muliere fratris, & deindè illi natus fuerit frater, & ille mortuus fuerit, prima egreditur pro uxore fratris ejus qui non erat in mundo ejus, & secundo pro æmula ejus. Si fecerit cum ea sponsalia, & mortuus fuerit, secunda exuet calceum, sed non contrahet levirationem. R. Schimeon dicit, levirationem contrahet cum quacunque voluerit, aut calceum dabit exuendum cuicunque ex illis voluerit.

R. OB. DE BARTENORA.

ומת *Et mortuus fuerit*, qui levirationem contraxerat: מיבם לאיזו מהן שירצה *contrahet levirationem cum quacunque voluerit*, & liberavit sociam ejus. עשה בה מאמר *si fecerit cum illa sponsalia*, hoc respicit antecedentia, quibus dixit, *prima egreditur* &c. R. Schimeon dicit, quandoquidem jam natus erat, leviratio contracta erat, & nunquam illi levirationе copulata erat pro matrimonio fratris primi, ideo licita est illi; decisio non est juxta R. Schimeon.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Id quod dicit R. Schimeon respicit ad duo מאמרים præcedenti Misna commemorata; sed juxta opinionem ejus, quando levirationem contraxerit, & postea illis natus fuerit frater; non est uxor fratris qui non erat in mundo ejus, quia eam invenit in potestate fratris secundi, & matrimonium primi est ac si non fuisset; decisio non est juxta R. Schimeon.

ג כלל אמרו ביבמה כל שהוא איסור ערוה לא חולצת ולא מתיבמת (ס״א) איסורה איסור מצוה ואיסור קדושה חולצת ולא מתיבמת אחותה שהיא יבמתה חולצת או מתיבמת :

3. Regulam generalem dixerunt de fratriis, quæcunque prohibita fuerit prohibitione incestus, non exuet calceum, neque levirationem contrahet. Si prohibitione præcepti; & prohibitione Sanctitatis, exuet calceum, & non contrahet levirationem. Soror illius quæ fuerit fratria illius, calceum exuet, & levirationem contrahet.

R. OB. DE BARTENORA.

לא חולצת ולא מתיבמת *Non exuet calceum neque leviratione contrahet*, æmula ejus, quanto magis illa ipſa; ſic etiam mulier ſterilis, quia ſcriptum eſt Deut. 25. 6. והיה הבכור אשר תלד excipe ſterilem, debilem, & hermaphroditam, quæ non exuent calceum, neque leviratione contrahent, ut ſcriptum eſt Deut. 25. 5. ובן אין לו quod excipit eam quæ ad gignendum inepta eſt; & uxor extranei, & uxor ſervi libertate donati, non exuet calceum, neque levirationem inibit, quia gentilis non numeratur in fraternitate, neque ſervi; ſed ſterilis aut vetula exuet calceum, aut levirationem contrahet.

אחותה *Soror illius*, mulieris inceſtæ, quando ea fuerit fratria ejus, ut, ſi duæ fratriæ è duobus fratribus illi ceſſerint, & una ex illis prohibita fuerit illi propter inceſtum, ut, ſi eſſet ſocrus illius, aut nurus. חולצת או מתיבמת *calceum exuet, aut levirationem inibit*, quia jam non annumeratur fratriæ ipſi matrimonio copulatæ, quia mulier inceſtuoſa non copulata eſt illi ad levirationem ineundam.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Mulieres quæ propter inceſtum prohibitæ fuerint, æmulæ earum, & æmulæ æmularum earum, ſic etiam ſterilis, non exuent calceum, neque levirationem contrahent, quia ſcriptum eſt Deut. 25. 6. והיה הבכור אשר תלד excipe ſterilem quæ non parit, ſic etiam mulierem natura ſua debilem, & hermaphroditam, quæ non exuet calceum, neque levirationem contrahet, quia dictum eſt Deut. 25. 5. ומת אחד מהם ובן אין לו quæ fuerit capax ad procreandum, excipe illas quæ ad procreandum ſunt incapaces. Similiter uxor peregrini excipitur, & uxor ſervi libertate donati, quia gentiles non numerantur in fraternitate, neque ſervi.

איסור מצוה ואיסור קדושה חולצת ולא מתיבמות *Si prohibitione præcepti, & prohibitione ſanctitatis, exuet calceum, at non contrahet levirationem*, ſed ſterilis & vetula aut calceum exuet, aut levirationem contrahet, etſi ad gignendum incapaces ſint. Quæcunque vero mulier levirationem contrahet, at non exuet calceum, aut exuet calceum, & non contrahet, excepta æmula inceſtæ, & æmulis æmularum earum, quæ non exuent calceum, neque contrahent levirationem, uti expoſuimus. אחותה שהיא יבמתה *ſoror ejus quæ fratria ejus eſt*, hoc exponetur capite ſequenti.

ד איסור מצוה שניות מדברי סופרים איסור קדושה אלמנה לכהן גדול גרושה וחלוצה לכהן הדיוט ממזרת ונתינה לישראל ובת ישראל לנתין וממזר :

4. Prohibitio præcepti habet alias conſanguinitates è verbis Scribarum. Prohibitio ſanctitatis eſt vidua pro pontifice maximo, & repudiata, & calceo exuens pro ſacerdote ordinario; & ſpuria & Nethinæa pro Iſraelita, & filia Iſraelitæ pro Nethinæo, & ſpurio.

R. OB. DE BARTENORA.

שניות *Secundus gradus*, ſcil. inceſtus quem prohibuerunt Sapientes; & vocatur איסור מצוה *prohibitio præcepti*, quia eſt præceptum ad audiendum verba Sapientum, ſunt autem hi gradus, mater matris ejus ſine fine, mater patris matris ejus tantum, & mater patris ejus ſine fine, & uxor patris patris ejus ſine fine, & uxor patris patris ejus, & uxor avi è matre, & uxor fratris patris tam à parte matris quam à parte patria, & nurus filii ejus ſine fine, & nurus filiæ ejus, & filia filiæ filii ejus, & filia filiæ filiæ ejus, & filia filii filii ejus, & filia filii filiæ ejus, & filia filiæ filii uxoris ejus, & filia filiæ filiæ uxoris, & mater matris patris uxoris ejus, & mater matris matris uxoris ejus, & mater patris matris uxoris ejus, & mater patris patris uxoris ejus.

אלמנה לכהן גדול *Vidua pro pontifice maximo*, cujus frater ſacerdos ordinarius mortuus eſt, & uxor ejus ceſſerit illi. גרושה וחלוצה לכהן הדיוט *repudiata & calceum exuens pro ſacerdote ordinario*, ut, ſi tranſgreſſus fuerit frater mortuus, & duxerit mulierem repudiatam, aut ſi calceum exuerit, quando mortuus fuerit, tenetur ad extractionem calcei, quia in eo ſponſalia obtinent, ſponſalia enim obtinent in mulieribus prohibitis pro ſimplici præcepto negativo. Sed affinitatem non contrahet cum ea quia ipſi prohibita eſt; liberare vero eam ſine ulla re non poteſt, quia præceptum negativum ſimplex non eſt efficax ad liberandum eam, nam è ſorore uxoris ejus elicimus, quod prohibita ſit ſub pœna exciſionis.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

איסור מצוה *Prohibitio præcepti*, quod eſt præceptum ad audiendum verba Sapientum: מצוה הקדושה *præceptum ſanctitatis*, de quod dictum eſt Levit. 21. 6. קדושים יהיו לאלהיהם Secundariæ autem, quæ prohibita ſunt ex conſtitutione Sapientum, ſunt viginti, ſuntque hæc, mater matris ejus ſine fine, & mater patris ejus tantum, & mater patris ejus ſine fine, & uxor patris ejus ſine fine, & uxor patris matris ejus, & uxor fratris patris è matre, & uxor fratris matris tam à parte matris quam à parte patris, & nurus filii ſine fine, id eſt, nurus filii filii ejus uſque ad finem omnium generationum; & nurus filiæ ejus, & filia filiæ filii ejus, & filia filiæ ejus, & filia filii filii ejus, & filia filii filiæ ejus, & filia filii uxoris ejus, & filia filiæ uxoris illius, & mater matris patris uxoris ejus, & mater patris matris uxoris ejus & mater patris patris uxoris ejus, (& mater patria patris.)

ה מי שיש לו אח בכל מקום זקק את אשת אחיו ליבום ואחיו לכל דבר חוץ כמי שיש לו בן השפחה ומן הנכרית מי שיש לו בן מכל מקום פוטר אשת אביו מן היבום וחייב על מכתו ועל קללתו ובנו לכל דבר חוץ כמי שיש לו מן השפחה ומן הנכרית :

5. Si cui fuerit frater qualiſcunque is ſit, obligat uxorem fratris ejus ad affinitatem contrahendam, eſtque frater ejus qualiſcunque ſit, excepto illo cui fuerit frater è ſerva, & gentili. Si cui fuerit filius ex omni loco, liberat uxorem patris à contrahenda affinitate, & condemnatus eſt vulneris ejus, & maledictionis ejus, & filius ejus omni modo, excepto eo qui ei fuerit è ſerva, & gentili.

R. OB. DE BARTENORA.

אח מכל מקום *Frater ex omni loco*, quocunque modo, etſi ſpurius fuerit: לכל דבר *ad omnem rem*, ad adeundum jus fraternum, & polluendum ſe pro eo. מן השפחה ומן הנכרית *è ſerva & è gentili*, ejus filius ſequitur conditionem ejus, quemadmodum de ſerva ſcriptum eſt Exod. 21. 4. האשה וילדיה תהיה לאדניה & de gentili ſcriptum eſt Deut. 7. 4. כי יסיר את בנך מאחרי quandoquidem non dicitur quia

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

אח מכל מקום *Frater ex omni loco*, quocunque modo, etſi ſpurius fuerit qui illegitimus eſt. Verum quod dicit לכל דבר *omni modo*, ſive ad omnem rem, vult, quod licet eum jure hæreditario poſſidere, & polluere ſe pro illo, etſi frater fuerit illegitimus; ſic etiam comparatum eſt cum filio etſi fuerit ſpurius. Ratio autem, quare non numeramus filium ſervæ, & gentilis, pro filio patris, eſt, quia ſcriptum eſt

quia illa abstrahet, indè elicitur id quod dicitur versu præcedenti בתך לא תתן לבנו ובתו לא תקח לבנך maritum, quia maritus filiæ tuæ abstrahit filium tuum quem ei peperit filia tua à me; sed Lex non respicit ad id quod dicitur ibidem לא תקח לבנך quia filius è gentili muliere natus non vocatur בנך sed בנה.

est Exod. 21. 4. והאשה וילדיה תהיה לאדוניה Jam expositum est, quod filius servæ sequitur matrem ejus, & censetur sub eadem. Scriptum quoque est. Deut. 7, 4. כי יסיר את בנך מאחרי quod exponitur hoc sensu quod abstrahet filium tuum à Domino, & sequetur matrem suam, sic etiam verissima dicit traditio, בנך *filius tuus* vocatur filius tuus, sed non vocatur filius tuus filius è gentili muliere, sed ejusmodi dicitur בנה *filius ejus*, uti scriptum est ibidem, כי יסיר את בנך מאחרי.

ו מי שקדש אחת משתי אחיות ואינו יודע איזה מהן קדש נותן גט לזו וגם לזו מת ולו אח אחד חולץ לשתיהן היו לו שנים אחד חולץ ואחד מייבם קדמו וכנסו אין מוציאין מידם :

6. Qui sponsalia dederit uni è duabus uxoribus, & nescivent cuinam ex illis dederit sponsalia, dabit divortium huic, & divortium illi. Si mortuus fuerit, & reliquerit fratrem unum, duabus calcei extractionem concedet; si reliquerit duos, unus concedet extractionem calcei, & alter contrahet affinitatem. Si anticipaverint, & duxerint, non educunt eas è potestate eorum.

R. OB. DE BARTENORA.

ואינו יודע אי זה מהן קדש *Et nescivertit cuinam ex illis dederit sponsalia*, ambæ illi sunt vetitæ, quia de singula dicere possumus quod soror uxoris ejus est. חולץ לשתיהן *duabus calceum dat exuendum*, quia nescit utra sit fratria ejus, dabit ambabus calceum exuendum, nam si uni calceum det exuendum, cum altera non poterit contrahere affinitatem, quia soror est uxoris cui calceum dedit exuendum, estque illi prohibita ex decreto Sapientum. Neque prius affinitatem contrahere poterit, quia fieri potest ut hæc non sit fratria illius, & ducat sororem uxoris quæ ipsi leviratione juncta erat, & instar uxoris ejus.

היו לו שנים *Si duos reliquerit*, fratres. אחד חולץ *unus dat calceum exuendum*, primus uni, & secundus, si voluerit contrahere affinitatem cum secunda, affinitatem contrahat; nam si hæc sit fratria ejus, benè habet; at si soror illius sit, non ducet sororem uxoris illi leviratione jungendæ, quia calcei extractio frangit matrimonium.

קדמו וכנסו *Si anticipaverint, & duxerint*, antequam senatum consuluerint. אין מוציאין מידם *non educunt eas è potestate eorum*, quia quilibet dicet, ego bene leviratonem inivi, & quamvis contrarium esset verum quod primus qui duxit ad contrahendum affinitatem, duxit sororem illius quæ maritali conjugio ipsi copulata erat, tamen eo tempore peccavit; at quando venerit frater ejus, & affinitatem contraxerit cum secunda, quæ est fratria ejus, frangit copulam maritalem alterius fratris præpostere,

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Unum è fundamentis, quod necessario memoriæ mandandum est, hujusmodi est, quod non licitum est leviro ut ducat aliquam ex propinquis ejus, quales sunt mater, soror & filia ejus. Propterea si duos reliquerit fratres, primus dabit calceum exuendum, & postea secundus affinitatem contrahet cum sorore ejus, eo quod hoc ei permissum est quocunque modo id fiat, si fuerit uxor fratris ejus, ad contrahendum cum ea affinitatem. Cæterum si fuerit soror ejus cui frater ejus dederit sponsalia, illi licita est ea, quia uxori fratris jam calceum exuendum dedit. Verum in principio non contrahet affinitatem cum una, quia fieri potest ut ea quacum affinitatem contraxit, sit soror uxoris fratris ejus, & jungatur cum sorore uxoris quæ illi matrimonio juncta erat.

ז שנים שקדשו שתי אחיות זה אינו יודע איזו קדש וזה אינו יודע איזו קדש זה נותן שני גיטין וזה נותן שני גיטין · מתו לזה אח ולזה אח· זה חולץ לשתיהן וזה חולץ לשתיהן · לזה אחד ולזה שנים היחיד חולץ לשתיהן והשנים אחד חולץ ואחד מייבם קדמו וכנסו אין מוציאין מידם לזה שנים ולזה שנים אחיו של זה חולץ לאחת ואחיו של זה חולץ לאחת אחיו של זה מייבם חלוצתו של זה ואחיו של זה מייבם חלוצתו של זה קדמו שנים חלצו לא ייבמו השניים אלא אחד חולץ ואחד מייבם קדמו וכנסו אין מוציאין מידם :

7. Si duo dederint sponsalia duabus sororibus, & hic nescivent cuinam dederit sponsalia, & ille nescivent cuinam dederit sponsalia, hic dabit duo divortia, & ille dabit duo divortia. Si mortui fuerint, & unus reliquerit fratrem, ut & alter, unus calceum duabus dabit exuendum, & alter dabit calceum duabus exuendum. Si unus reliquerit unum & alter duos, unus dabit calceum duabus exuendum, duorum vero unus dabit calceum exuendum, & alter affinitatem contrahet. Si anticipaverint, & duxerint, non educunt eas è potestate eorum. Si unus reliquerit duos, & alter duos; frater unius dabit calceum exuendum uni, & frater alterius dabit alteri (sorori) calceum exuendum, frater unius affinitatem contrahet cum ea quæ calceum exuit alteri, & frater alterius affinitatem contrahet cum ea quæ calceum exuit alteri. Si anticipaverint duo, & dederint calceum exuendum, duo non contrahent affinitatem, sed unus dabit calceum exuendum, & alter affinitatem contrahet. Si anticipaverint & duxerint, non educunt eas è potestate eorum.

R. OB. DE BARTENORA.

שנים שקדשו שתי אחיות *Si duo dederint sponsalia duabus sororibus*, & illi extranei fuerint. וזה חולץ לשתיהן וכו׳ *unus* cal-

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Hæc omnia clara sunt si intellexeris id quod præcessit, jam vero scias velim, quod unus dedit sponsalia uni è duabus.

calceum dabit duabus exuendum &c. quia cuilibet illorum prohibitum est contrahere affinitatem conjugii, eo quod fieri potest ut quilibet ducat sororem uxoris ipsi matrimonio junctæ.

האחד חולץ לשתיהן *Unus dabit calceum exuendum duabus*, quia affinitatem conjugii contrahere non potest, neque antequam dedisset calceum alteri, quia soror potest esse illius quæ ipsi matrimonio juncta est; neque postquam dedisset calceum, quia est soror uxoris cui dederat calceum, ideirco, quia affinitatem conjugii contrahere nequit, calceum dabit duabus, ad educendum ab interdicto eam quæ fratria ejus est, ut alteram liberet à levirationis vinculo.

והשנים אחד חולץ *Duorum vero unus calceum dabit exuendum*, ad frangendum copulam maritalem & obligationem quæ fratri incumbit ad contrahendum affinitatem conjugii, si hæc erat fratria ejus, & fratriæ soror licita erit Secundo, quocunque etiam modo; si hæc sit fratria illius, benè habet, at si soror ejus sit, jam fracta est copula maritalis per extractionem calcei fratris ejus.

bus, nesciens cuinam ex illis dedit sponsalia; sic etiam quod ad alterum, qui uni è duabus dedit sponsalia, sed nesciens cuinam ex illis dedit sponsalia, uti jam exposuimus. Extractio autem calcei in omnibus hujusmodi casibus semper antecedit contractionem affinitatis conjugii vinculo, ob rationem dictam.

קדמו וחלצו שנים *Si anticipaverint & calceum exuendum dederint*, id est, etsi frater unus è mortuis, in quod incidit dubium. לא ייבמו השנים *duo non contrahent affinitatem conjugii*, hoc clarum, quia fieri potest ut unus ex illis ducat sororem illius quæ ipsi matrimonio juncta erat; sed unus primo dabit calceum exuendum, & postea contrahet affinitatem conjugii cum altera quia quocunque modo licita est ipsi; si illa, cui dederat sponsalia frater ejus, ea fuerit cui primo calceum dederat exuendum, propterea ipsi licet ducere sororem ejus; sin autem ea, cui dederat sponsalia ejus frater, fuerit quacum affinitatem conjugii contrahet, contrahat.

אחיו של זה מיבם חלוצתו של זה *Frater unius contrahet affinitatem conjugii cum ea quæ calceum exuit alteri*, nam quocunque modo id etiam fiat, licita est ipsi, si hæc fuerit fratria ejus, benè se res habet, nam frater ejus non dedit huic calceum. sed sorori ejus quæ non erat fratria ejus, & hoc nihil refert. Cæterum si non sit fratria ejus, bene habet, quia extranea est; neque prohibitio est sororis ejus quæ maritali copula ipsi juncta est, ex eo quod frater ejus dedit calceum extrahendum sorori illius quæ erat fratria ejus, & fracta copula maritalis. Prohibitio autem de fratria extranea hic non obtinet, quia frater mariti ejus ipsi dedit calceum exuendum. קדמו שנים *si duo anticipaverint*, duo fratres unius mortui; וחלצו *& dederint calceum exuendum*, duabus, quia nesciebant quænam esset fratria ejus. לא ייבמו *non contrahent affinitatem conjugii*, non unus cum una nec alter cum altera, quia de primo qui duxerit, cogitare posset aliquis quod ea sit soror ejus quæ ipsi copula maritali conjuncta est. אלא אחד חולץ *sed unus dabit calceum exuendum*, primus uni. ואחד מיבם לשנייה *alter cum altera affinitatem conjugii contrahet*, nam quocunque modo illi licita est, si sit fratria ejus, benè se res habet; at si non sit fratria ejus, non ducet sororem ejus quæ ipsi copula maritali conjuncta est, quia frater ejus dedit calceum ei quæ erat fratria ejus; neque transgressionem incurrit is qui duxerit uxorem quæ fratri per levirationem obstricta est, quia frater mariti ejus dedit calceum. קדמו *si anticipaverint*, duo ultimi; וכנסו *& duxerint*, postquam alii duo dederint calceum, & non consuluerint senatum. אין מוציאין מידם *non educunt eas è potestate eorum*, quia hic dubium est de prohibitione sororis illius quæ ipsi primo matrimonio juncta erat, & dicimus quod primus, qui duxit fratriam ejus, bene duxit, & secundus etiam bene duxit, quia extraneam; quando autem contrarium verum fuerit, & primus duxerit sororem illius quæ maritali conjugio copulata erat, quandoquidem secundus, si venerit & contraxerit affinitatem conjugii, fratris ejus frangit copulam maritalem, & permissa est ipsi uxor ejus; peccatum vero quod fecit, factum est.

ח מצוה בגדול ליבם ואם קדם הקטן זכה
הנטען על השפחה ונשתחררה או על הנכרית
ונתגיירה הרי זה לא יכנוס ואם כנס אין מוציאין
מידו הנטען על אשת איש והוציאוה מתחת ידו
אף על פי שכנס יוציא :

8. Præceptum est de majori natu ad contrahendum leviratione, si minor natu prævenerit, quod acquisivit. Qui in jus vocatur ob servam, quæ deindè libertate donata fuerit, aut ob extraneam quæ proselyta facta fuerit, is non ducet eam; at si duxerit eam, non educunt eam è potestate illius. Si in jus vocetur ob uxorem mariti alicujus, educent eam è potestate ejus, imo etsi duxerit eam, tamen educet eam.

R. OB. DE BARTENORA.

מצוה בגדול ליבם *Est præceptum de majori ad contrahendum affinitatem conjugii*, quia scriptum est Deut. 25. 5. והיה הבכור אשר תלד & versu sequenti ולקחה לו ויבמה exponimus autem quod is qui affinitatem conjugii contrahet, major natu esse debeat; & quod Scriptura dicit אשר תלד explicamus quod fratria ad pariendum apta esse debeat, atque adeo excludi steriles; porro dicit, יקום על שם אחיו id est, ad adeundum jus hæreditatis ejus, sed fratribus ejus non est pars cum illo in hæreditate.

הנטען על אשת איש *Qui in jus vocatur ab uxorem mariti alicujus*, propter quam in suspicionem adductus est quod peccavit cum ea: והוציאוה *& educat eam*, Senatus; מתחת ידו *è potestate ejus*, è potestate mariti ejus, propterea quod eam sibi prohibitam fecit, & tamen ille duxit eam. יוציא *educet*, nam de Lege prohibita est illi æque ac marito prohibita est, quemadmodum dictum est Num 5. 33. 34. bis נטמאה *polluta*, semel ergo pro marito, & semel pro adultero. Hoc autem unicè intelligendum est de eo qui in suspicionem adductus est propter uxorem nuptam & conjugalem; at qui in suspicionem adductus est propter mulierem liberam, bene facit si ducat eam, quemadmodum dicitur de eo qui stupraverit virginem Deut. 22. 29. ולו תהיה לאשה

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Hoc est quod Scriptura dicit Deut. 25. 6. והיה הבכור אשר תלד id est, quem pepererit mater mortui; תלד vero ponitur pro ילדה futurum pro præterito. נטען est is qui suspectus est de uxore mariti alius, cujus jus se habet quemadmodum tibi dicam; si suspectus sit de ea, & testes adsint qui testantur indicia quædam esse quibus constat quod peccaverit cum ea, exempli gratia, si viderint aliquem domo ejus exeuntem, eamque succingentem cingulum suum; aut si viderint aliquem qui separabat se è loco illo, & ea surrexerit è lecto, & ejusmodi, quod vocatur דבר מכוער *res fœda*; quam si commiserit, non ducet eam, at si duxerit eam, non separabunt eam ab illo. Cæterum si vox audita fuerit in urbe, quando res fœda accidebat, & rumorem excitaverint propterea cives per integrum diem, & dimidium, jus postulat ut educat eam, nisi illi fuerint liberi ex ea, tum enim non educet eam etsi cives obstrepuerint, quia eo modo malam famam à liberis non propulsat. Verum si testes testati fuerint quod claré satis viderunt rem inhonestam, si duxerit eam, educet eam, etsi illi fuerint liberi ex ea, nam hypothesis nobis est, quod immunda sit marito, & immunda adultero.

ט המביא גט ממדינת הים ואמר בפני נכתב ובפני נחתם לא ישא את אשתו · מת הרגתיו הרגנוהו לא ישא את אשתו רבי יהודה אומר הרגתיו לא תנשא אשתו · הרגנוהו תנשא אשתו :

9. Qui portaverit divortium ex urbe transmaritima, & dixerit, *coram me scriptum est, & coram me signatum est*, non ducet uxorem ejus; si dixerit *mortuus est, occidi eum, occidimus eum*, non ducet uxorem ejus. R. Jehuda dicit, (si dixerit) *occidi eum*, nemini nubet uxor ejus; (si dixerit) *occidimus eum*, nubat uxor ejus.

R. OB. DE BARTEÑORA.

המביא גט ממדינת הים *qui portaverit divortium ex urbe transmaritima*, necesse est ut dicat, coram me scriptum est, & coram me signatum est; ratio vero exponitur in tractatu Gemaræ Gittin juxta doctorem unum, quia omnes non exploratum habent quod necesse est ut agat in nomine istius mulieris; sed secundum alterum doctorem, quia testes non inveniuntur ad confirmandum illud.

לא ישא את אשתו *Non ducet uxorem illius*, nam verbis illius fidem habemus: מת הרגתיו הרגנוהו תני (si dixerit) *mortuus est, occidi ipsum, occidimus ipsum* &c. quandoquidem testimonio suo ducit eam, oritur murmuratio, & fieri enim potest ut amore occæcatus dicat testimonium falsum de ea; sed alius ducet, nam unius testimonio uxor duci potest. רבי יהודה אומר הרגתיו לא תנשא אשתו *R. Jehuda dicit*, (si dixerit) *occidi eum, non ducet uxorem ejus*, ex testimonio ejus, ne quidem cum alio, quia malus testis est; Lex autem dicit Exod. 23. 1. אל תשת ידך עם רשע להיות עד חמס Sed decisio non est juxta R. Jehuda. Quia nobis fundamentum, quod nemo seipsum malo afficere potest, quia quisque sibi ipsi proximus est, ideoque illi fidem habemus quod occisus est; sed in hoc non habemus ipsi fidem quod dixit, *ipse occidi eum*; propterea etsi dixerit, *ego occidi ipsum*, uxor ejus in matrimonium ducetur. הרגנוהו תנשא אשתו (si dixerit) *occidimus eum, ducetur uxor ejus*, Gemara exponit hoc intelligendum esse, quando dixit, ego fui cum interfectoribus, sed non occidi ipsum.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Hypothesis nobis est, quod nemo se ipsum afficere possit malo, propterea, si dixerit, *occidi eum*, ducet uxorem ejus, at non ducet eam, ne quicunque cupit uxorem alius mariti, interficiat maritum ejus, & ducat eam. R. Jehuda dicit, quod homo seipsum malo afficere possit, propterea, si dixerit, *ego occidi eum*, non ducet uxorem ejus. Et quod dixit, *occidimus eum*, non vult dicere, ego unus fui ex homicidis, nam si ita se res haberet, idem esset ac si dixisset *occidi eum*; sed vult dicere, ego fui cum interfectoribus; decisio non est juxta R. Jehuda.

י החכם שאסר את האשה בנדר על בעלה הרי זה לא ישאנה מיאנה או שהלצה בפניו ישאנה כפני שהוא בית דין וכולן שהיו להם נשים ומתו מותרות לינשא להם וכולן שנישאו לאחרים ונתגרשו או שנתאלמנו מותרות לינשא להן וכולן מותרות לבניהם או לאחיהם :

10. Sapiens si uxorem prohibuerit voto marito ejus, ecce non ducet eam; si renuerit, aut calceum exuerit coram ipso, ducet eam, quia Senatus est. At hæ omnes, si uxores habuerint, & mortui fuerint, licitæ sunt ad nubendum eis; sed omnes illæ quæ ductæ fuerint ab aliis, & repudiatæ fuerint, aut viduæ factæ fuerint, licitæ sunt ad nubendum eis; & hæ omnes licitæ sunt filiis eorum; & fratribus eorum.

R. OB. DE BARTENORA.

בנדר *Voto*, quæ votum fecerit se non concubituram cum marito, maritus autem illud non irritum reddiderit, illa vero ad Sapientem venerit consultum, & non invenerit portam sive viam resipiscendi. לא ישאנה *non ducet eam*, propter suspicionem: מפני שהוא בית דין *quia senatus est*, sensus est, eam quæ renuit, & eam quæ calceum exuit, non judicat Sapiens solus; nam hypothesis nobis est, quod eam quæ exuit calceum, & eam quæ sponsalia renuit, duo & tres judicare debent, & non sunt suspecti; sed dissolutio rite fieri potest unico Sapiente expedito. וכולם *at hi omnes*, Sapientes, & is qui adduxerit divortium, & qui testatus fuerit de uxore in causa conjugii, de qua Mischna dicit, *non duces eam*. שהיו להם נשים *si uxores habuerint*, in tempore facti; ומתו *& mortui fuerint*, præterito deindè tempore. מותרות לינשא להם *licitæ sunt ad ducendum eas*, quia tum non est suspicio. וכולן *sed omnes illæ*, mulieres quæ nupserint aliis quando Sapiens illis vetuit, aut quando testis testatus est, quod maritus ejus mortuus est, & secundi mortui fuerint mariti. מותרות לינשא להן *licitæ sunt ad ducendum eas*, ut, Sapienti, testi, & ei qui adduxerit divortium. וכולן מותרות לבניהם או לאחיהם *& hæ omnes licitæ sunt filiis eorum, & fratribus eorum*, nam hi licitas reddiderunt eas, & non prohibitæ sunt nisi illis tantum, quia homo non solet peccare propter filium aut fratrem. Omnino vero illarum, de quibus dictum est *non ducet eas*, si duxerit aliquam, non educetur, præterquam si quis suspectus est uxoris mariti, quam si eduxerit senatus è potestate mariti ejus præsentibus testibus, & experimento claro, etsi duxerit eam, educet eam. Cæterum si venerint testes rei fœdæ tantum, ut, si viderint virum exeuntem & mulierem cingulum succingentem; aut virum exeuntem & mulierem è lecto surgentem, & similia signa, si duxerit eam, non educet eam. Verum si postquam venerint testes rei fœdæ, exierit fama sine intermissione, & murmuratio populi duraverit per diem & dimidium, si duxerit eam, educet eam; nisi liberos ex illa procreaverit, nam tum non adducet eam, ne malam famam de liberis spargat.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Vir Sapiens & peritus potest solus irritum reddere votum, & solus prohibere. Quod dicit וכולם *at hi omnes*, vult, omnes viri de quibus dicitur, לא ישאנה *non ducet eam*; licitum est ut eam ducat pater ejus, aut frater ejus, aut reliqui propinqui ejus; quia nobis hypothesis est, quod homo non peccat nisi in proprium commodum. Sed omnes eas quas duxerit, non educet, præterquam uxorem marito gaudentem, uti exposuimus in præcedentibus.

פרק ג ארבעה אחין שנים מהם נשואים שתי אחיות ומתו הנשואים את האחיות הרי אלו הולצות ולא מתיבמות ואם קדמו וכנסו יוציאו רבי

Caput 3. Si quatuor fuerint fratres, quorum duo duxerint duas sorores, & mortui fuerint ii qui duxerint sorores illas, ecce his dant calceum exuendum, & non contrahunt affinitatem conju-

רבי אליעזר אומר בית שמאי אומרים יקיימו ובית הלל אומרים יוציאו :

gii; at si anticipaverint, & duxerint, educant eas. R. Eliefer dicit, Schola Schamai dicit, confirment eas; Schola Hillelis dicit, educant eas.

R. OB. DE BARTENORA.

חולצות ולא מתיבמות *Calceum exuunt & non contrahunt affinitatem conjugii*, quia ambæ conjugii vinculo junctæ sunt uni & alteri fratri, primus hinc affinitatem conjugii contraheret cum sorore ejus quæ conjugii vinculo juncta est, quæ est instar uxoris suæ, ideo calceus exuendus.

בית שמאי אומרים יקיימו *Schola Schamai dicit, confirmant eas*, in Gemara exponunt quod hoc sensu legendum est vice versa, Schola Schamai dicit, educunt eas, Schola Hillelis dicit, confirmant eas, nam ubique Schola Schamai aggravat, & Schola Hillelis indulget, exceptis locis quibusdam satis notis in quibus Schola Schamai indulget, & Schola Hillelis aggravat. Ita enim plerumque dicimus, *Schola Schamai loco Scholæ Hillelis non est Misna*, id est, quotiescunque inveneris in Misna quod Schola Schamai indulget, (nam Schola Hillelis indulget plerumque, & tum fiet, ut Schola Schamai veniat in loco Scholæ Hillelis,) non ita est Misna, atque hic est hujus Misnæ error, quæ necessario inverti debet; nisi fuerit una è Misnis satis notis in quibus Schola Schamai indulget, & Schola Hillelis aggravat. In tractatu Edyot hæc numeratur in nomine R. Eliesris, ex illis in quibus Schola Schamai indulget, & Schola Hillelis aggravat.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Unum è fundamentis quæ in hoc tractatu sequimur, est, quod, quoties mulieres incestæ duæ cesserint duobus fratribus qui illis legitimi fuerint, dant calceum exuendum, & non contrahunt affinitatem conjugii cum illis, quia copula fraterna cadit in utramque, ut in æmulas, propterea non contrahunt affinitatem conjugii, quia earum quælibet apta est uni fratrum. Id autem quod hic dicitur יקיימו *confirment eas*, scil. in conjugio, est opinio Scholæ Schamai, non autem opinio Scholæ Hillelis; nobis vero fundamentum est, quod Scholæ Schamai in loco Scholæ Hillelis non est Misna, nimirum, quod, quotiescunque invenias quod Schola Schamai indulget & Schola Hillelis aggravat, ita non sit Misna. Et hoc est contrarium illud quod constat de sententiis earum, propterea tibi sciendum est quod hæc Misna est erronea. Id autem quod Scholæ Schamai attribuitur, est citra loca illa quæ enumerantur, suntque ea in quibus Schola Schamai indulget, & Schola Hillelis aggravat; propterea hic decisio juris est, quod mulieres eas in conjugio confirmat.

ב היתה אחת מהן אסורה על האחד איסור ערוה אסור בה ומותר באחותה והשני אסור בשתיהן איסור מצוה ואיסור קדושה חולצת ולא מתיבמת :

2. Si unà ex illis prohibita sit uni prohibitione incestus, is prohibitus est illi, at licitus sorori ejus; & secundus prohibitus est duabus; si prohibitione præcepti, & prohibitione sancta, dant calceum exuendum, & non contrahunt affinitatem conjugii.

R. OB. DE BARTENORA.

אסור ערוה *Probibitio incestus*, ut, si socrus ejus fuerit, aut mater socrus ejus. ומותר באחותה *sed licitus est sorori ejus*, quia non est soror ejus quæ ipsi copula conjugii juncta est, nam incestuosa non juncta est illi ad contrahendum cum ea affinitatem conjugii. איסור מצוה *probibitione præcepti*, quæ ipsi de Lege juncta est consanguinitate, propterea prohibitum illi est ducere uxorem ejus sororem, quia soror est illius quæ vinculo matrimonii ipsi juncta est.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Omnia hæc satis clara sunt, nam si una è mulieribus illis fuerit incesta, vinculum conjugii non cadit in incestam, neque legitima est, propterea levir contrahet affinitatem conjugii cum sorore.

ג היתה אחת מהן אסורה על זה איסור ערוה והשנייה אסורה על זה איסור ערוה האסורה לזה מותרת לזה והאסורה לזה מותרת לזה · זו היא שאמרו אחותה כשהיא יבמתה או חולצת או מתיבמת :

3. Si una ex illis prohibita sit uni prohibitione incestus, & altera prohibita sit alteri prohibitione incestus, ea quæ prohibita est uni, licita est alteri, & ea quæ alteri prohibita est, licita est uni; & hoc est quod dixerunt, soror ejus, quando fratria ejus est, aut calceum dabit exuendum, aut affinitatem conjugii contrahet.

R. OB. DE BARTENORA. אחותה *soror ejus*, uxoris incestæ; כשהיא יבמתה *quando fratria ejus est*, uxor fratris mariti ejus, quando ea cesserit illi ad contrahendum cum ea affinitatem conjugii. חולצת או מתיבמת *calceum dabit exuendum, aut affinitatem contrahet*, quia non est soror uxoris ipsi vinculo conjugii colligata, quia incestuosa ipsi non est conjugio juncta.

R. MOSCHE FIL. MAIMON. Misna hæc jam explicata est superius capite præcedenti.

ד שלשה אחים שנים מהן נשואין שתי אחיות או אשה ובתה או אשה ובת בתה או אשה ובת בנה הרי אלו חולצות ולא מתיבמות ורבי שמעון פוטר היתה אחת מהן אסורה עליו איסור ערוה אסור בה ומותר באחותה איסור מצוה או איסור קדושה חולצת ולא מתיבמת :

4. Si tres fratres fuerint, quorum duo duxerint duas sorores, aut uxorem & filiam ejus, aut uxorem & filiam filiæ ejus, aut uxorem & filiam filii ejus, hæ calceum exuunt, & non contrahunt affinitatem conjugii. R. Schimeon liberat, si ipsi una fuerit prohibita prohibitione incestus, prohibitus est illi, ut licitus est sorori ejus; si prohibitione præcepti, aut prohibitione sancta, calceum exuunt, at non contrahunt affinitatem conjugii.

R. OB. DE BARTENORA.

רבי שמעון פוטר *R. Schimeon liberat*, ratio qua utitur R. Schimeon petitur ex eo quod ſcriptum eſt Levit 18. 18. ואשה אל אחותה לא תקח לצרור quod accipiendum quando una alterius æmula facta fuerit, uti hic, quando ambæ illi conjunctæ ſunt ad contrahendum affinitatem conjugii, tum neque hanc neque illam ducere poteſt; deciſio non eſt juxta R. Schimeon.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

רבי שמעון פוטר *R. Schimeon liberat*, ab extractione calcei & leviratione, nam quia uni ceſſerunt fratri, una alterius fit æmula; deciſio non eſt juxta R. Schimeon.

ה שלשה אחין שנים (ס״א) כהן נשואים שתי אחיות ואחד מופנה מת אחד מבעלי אחיות ועשה בה מופנה מאמר ואחר כך מת אחיו השני בית שמאי אומרים אשתו עמו והלה תצא משום אחות אשה ובית הלל אומרים מוציא את אשתו בגט ובחליצה ואשת אחיו בחליצה זו היא שאמרו אוי לו על אשתו ואוי לו על אשת אחיו:

5. Si tres fuerint fratres, quorum duo duxerint duas ſorores, & unus fuerit cœlebs, unus vero mortuus fuerit è maritis ſororum, & cœlebs cum ea fecerit ſponſalia, & deindè mortuus fuerit ſecundus ejus frater, Schola Schamai dicit, uxor ejus ſit cum illo, at altera exeat pro ſorore uxoris ejus. Schola Hillelis dicit, educat uxorem ejus cum divortio, & cum extractione calcei, & uxorem fratris ejus cum extractione calcei, & hoc eſt quod dixerunt, væ illi propter uxorem, & væ illi propter uxorem fratris ejus.

R. OB. DE BARTENORA.

מופנה Dicitur is cui non eſt uxor: אשתו עמו *uxor ejus cum eo*, quia Schola Schamai putat, quod uxor cui dedit מאמר *ſponſalia*, habeatur uxor nupta; quando autem ſoror ejus deindè ipſi ceſſerit, non eſt prohibita propter ſororem ejus quæ illi vinculo conjugii colligata eſt. והלה תצא *& altera exit*, etiam libera eſt ab extractione calcei, quia ſoror eſt uxoris.

מוציא אשתו בגט *Educit uxorem ejus cum divortio*, quia מאמר non tantam habet vim ut fiat inſtar uxoris vinculo conjugii ipſi colligatæ; altera vero fit prohibita propter ſororem ipſius quæ vinculo conjugii ipſi colligata eſt, & divortium neceſſarium eſt propter *ſponſalia* מאמר dicta, quæ ſunt ſponſalia ex parte, ſed non franguntur ſponſalia ejus ſine divortio. Calcei extractio etiam neceſſaria eſt, quia מאמר non notat ſponſalia perfecta, ergo illa adhuc conjugio colligata eſt, & extractio calcei propterea ipſi neceſſaria eſt ad liberandum eam à copula maritali. In Talmude Jeruſolymitano dicitur, dabit ipſi divortium, & deindè calceum exuendum; deciſio eſt ita.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

מופנה *Vacuus*, ſcil uxoris; Schola Hillelis dicit quod ſponſalia non ſunt perfecta, & quod omnino non ſit uxor ejus niſi donec vinculo conjugii illi colligata fuerit, & propulſa fuerit ſoror ejus pro ſorore uxoris ejus. Ratio autem, quare neceſſaria eſt calcei extractio, & datio divortii, eſt, quia leviratio tantum licita eſt cum extractione calcei, & extractio calcei non diſſolvit vinculum ſponſalium; præſtat autem ut primo det divortium, & deindè calceum exuendum, quia dicit בגט ובחליצה

ו שלשה אחים שנים מהם נשואים שתי אחיות ואחד נשוי נכרית מת אחד מבעלי אחיות וכנס נשוי נכרית את אשתו ומת הראשונה יוצאה משום אחות אשה ושניה משום צרתה עשה בה מאמר ומת נכרית חולצת ולא מתיבמת׃ שלשה אחים שנים מהם נשואים שתי אחיות ואחד נשוי נכרית מת הנשוי נכרית וכנס אחד מבעלי אחיות את אשתו ומת הראשונה יוצאה משום אחות אשה ושניה משום צרתה עשה בה מאמר ומת נכרית חולצת ולא מתיבמת:

6. Si tres fuerint fratres, quorum duo duxerint duas ſorores, & unus duxerit extraneam, & unus è maritis ſororum mortuus fuerit, & duxerit uxorem ejus is qui extraneam duxerat, & mortuus fuerit, prima exit pro ſorore uxoris ejus, & ſecunda pro æmula ejus; ſi fecerit cum eâ ſponſalia, & mortuus fuerit, extranea calceum exuet, & non contrahet affinitatem conjugii. Si tres fuerint fratres, quorum duo duxerint duas ſorores, & unus duxerit extraneam, & mortuus fuerit is qui extraneam duxerat, & unus è ſororum maritis uxorem ejus duxerit, & mortuus fuerit, prima exit pro uxoris ſorore, ſecunda pro æmula ejus; ſi ſponſalia contraxerit cum ea, & mortuus fuerit, extranea calceum exuet, & non contrahet affinitatem conjugii.

R. OB. DE BARTENORA.

נכרית *Extranea*, cui in hoc caſu nulla ex parte eſt propinquitas: נכרית חולצת ולא מתיבמת *extranea exuit calceum, at non contrahit affinitatem conjugii*, idem erit ſi non fecerit cum ea ſponſalia, & mortuus fuerit, extranea exuit calceum, at non contrahit affinitatem conjugii, quia æmula ſororis eſt uxoris illius, & hoc eſt quod dicit עשה בה מאמר, ad excludendum opinionem Scholæ Schamai, quæ dicit quod מאמר idem eſt quod קדושין *ſponſalia* quæ perfecta ſunt, & quod extractio calcei non eſt neceſſaria, ideo vult nos hic docere Miſna, quod neceſſaria eſt extractio calcei.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Hæc admodum clara ſunt; adduxit autem hanc Miſnam licet clariſſimam, quia præcedit in conſideratione diſputationis, & ultima eſt in compoſitione. Cæterum per id quod dicit נכרית *extranea*, in omnibus Miſnis illis quæ in hoc caſu occurrunt, intelligit eam cui non eſt propinquitas cum aliis hoc in caſu.

ז שלשה אחים שנים מהם נשואים שתי אחיות ואחד נשוי נכרית מת אחד מבעלי אחיות

7. Si tres fuerint fratres, quorum duo duxerint duas ſorores, & unus duxerit extraneam, & mortuus fuerit unus è maritis ſororum, & is qui extra-

וכנס נשוי נכרית את אשתו וכתה אשתו של שני ואחר כך מת נשוי נכרית הרי זו אסורה עליו עולמית הואיל ונאסרה עליו שעה אחת· שלשה אחים שנים מהם נשואים שתי אחיות ואחד נשוי נכרית גירש אחד מבעלי אחיות את אשתו ומת נשוי נכרית וכנסה המגרש ומת זו היא שאמרו וכולן שמתו או נתגרשו צרותיהן מותרות:

neam duxerat, uxorem illius duxerit, & uxor secundi mortua fuerit, & deindè mortuus fuerit is qui extraneam duxerat, ecce hæc prohibita est illi semper, quandoquidem illi prohibita erat unam horam. Si tres fratres fuerint, quorum duo duxerint duas sorores, & unus duxerit extraneam, & alter è maritis sororum repudiaverit uxorem suam, & mortuus fuerit is qui extraneam duxerat, & duxerit eam is qui repudiaverat, & mortuus fuerit; hoc est quod dixerunt, & omnes hæ, si mortuæ fuerint, aut repudiatæ fuerint, æmulæ earum liberæ sunt.

R. OB. DE BARTENORA.

שעה אחת *Unam horam*, quando illa prima vice ipsi cesserit ad contrahendum affinitatem conjugii per mortem primi fratris, vivente adhuc uxore ejus, quando ea prohibita erat illi ut uxor fratris cui sunt liberi; & æmulæ ejus extraneæ jus non deciditur, sed apparet quod calceum exuet, & non contrahet affinitatem conjugii.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Ratio est, quia erat soror uxoris ejus, quæ illi cedebat ad contrahendum affinitatem conjugii cum illa vivente illius uxore; at jam expositum est quod hæc ei semper prohibita est. Sed æmulæ ejus, nempe, extraneæ jus non invenimus quod deciditur in Gemara, neque quicquam quod de hac dictum est à doctoribus præcellentibus Geonim dictis. Decisio autem mea sententia hæc est, quod calceum exuet, & non contrahet affinitatem conjugii; nam animus in dubio est meus, an ea sit prohibita prohibitione incestus, & æmula ejus sit libera ab extractione calcei, & leviratione contrahenda; an vero illi prohibita sit ex decreto Sapientum, dicentium, quandoquidem illi erat prohibita horam unam, ipsi prohibita est semper, & est instar secundæ, at æmula secundæ aut calceum exuit, aut affinitatem conjugii contrahit, propterea calceum exuet, & non contrahet affinitatem conjugii, ad aggravandum.

ח וכולן שהיו בהן קדושין או גירושין בספק הרי אלו צרות חולצות ולא מתיבמות· כיצד ספק קדושין זרק לה קדושין ספק קרוב לו ספק קרוב לה זהו ספק קדושין ספק גירושין כתב בכתב ידו ואין עליו עדים יש עליו עדים ואין בו זמן יש בו זמן ואין בו אלא עד אחד זהו ספק גירושין:

8. Et omnes illæ, si apud eas fuerint sponsalia, aut repudia dubia, ecce hæ æmulæ calceum exuunt, at non contrahunt affinitatem conjugii, quomodo est dubium sponsaliorum? si projecta fuerint sponsalia, & dubium fuerit an ipsi scil. sponso propiora fuerint, an vero illi scil. sponsæ propiora fuerint, hoc est dubium sponsaliorum. Dubium repudium est, an illud scriptum fuerit scriptura manus ejus, & in eo non fuerint testes, aut si in eo fuerint testes, at non fuerit in eo tempus, aut si in eo fuerit tempus, at in eo non fuerint plures quam unus testis, hoc est dubium repudium.

R. OB. DE BARTENORA.

וכולן *Et omnes illæ*, quindecim mulieres incestuosæ: שהיו בהן קדושין ספק *quibus fuerint sponsalia dubia*, quæ frater illis dederit; או גירושי ספק *aut repudia dubia*, ita ut æmula sit æmula mulieris incestus dubiæ. חולצות *calceum exuunt*, & non sunt liberæ ab extractione calcei, quia fieri potest ut non sit æmula mulieris incestuosæ.

ספק קרוב לו ספק קרוב לה *Ut dubium sit an illi scil. sponsæ sint propiora, an vero illi scil. sponsæ sint propiora*, ut præcise octo sint cubiti inter eos in loco publico, tum quatuor cubiti hominis acquirunt illi pro ipso; & si projecta sponsalia fuerint, & dubium fuerit, an sint in quatuor cubitis illius scil. sponsi, an in quatuor illius scil. sponsæ.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

וכולן *Et omnes illæ*, id est, omnes mulieres incestæ si habuerint sponsalia, aut repudia dubia, æmulæ earum calceum exuunt, & non contrahunt affinitatem conjugii. Et quando frater ejus dederit sponsalia dubia uxori, & mortuus fuerit, cum ea affinitatem conjugii contrahere potest, quocunque etiam modo. Cæterum si libellum repudii dubium frater ejus dederit uxori suæ, & mortuus fuerit, calceum exuet, & non contrahet affinitatem conjugii, pertinet hoc etiam ad dubium libelli repudii, si projectus fuerit libellus repudii, & dubium fuerit an propior illi scil. sponso fuerit, an vero propior illi scil. sponsæ fuerit; sed hoc intelligendum, quando duo fuerint in uno atrio quod non ad eos pertinet, uti exposuimus.

ט שלשה אחים נשואים שלשה נכריות ומת אחד מהן ועשה בה השני מאמר ומת הרי אלו חולצות ולא מתיבמות שנאמר ומת אחד מהם יבמה יבא עליה שעליה זיקת יבם אחד ולא שעליה זיקת שני יבמין רבי שמעון אומר מיבם לאי זו שירצה וחולץ לשניה שני אחים נשואים לשתי אחיות ומת אחד מהם ואחר כך מתה אשתו

9. Si tres fuerint fratres qui duxerint tres extraneas, & unus eorum mortuus fuerit, & secundus sponsalia fecerit, & mortuus fuerit, en illæ calceum exuunt, & non contrahunt affinitatem conjugii, uti scriptum est Deut. 25. 5. *Et si mortuus fuerit unus ex illis, levir ejus veniet ad eam*, quacum ipsi est copula unius leviri, non autem ad eam veniet quacum ipsi copula est duorum levirorum. R. Schimeon dicit, affinitatem conjugii contrahet cum quacunque voluerit, & alteri dabit calceum exuendum. Si duo fuerint fratres qui duxerint duas sorores, & mortuus fuerit unus ex illis,

אשתו של שני הרי זו אסורה עליו עולמית הואיל ונאסרה עליו שעה אחת :

lis, & deindè mortua fuerit uxor secundi, hæc ipsi prohibita est semper, quia illi prohibita erat unam horam.

R. OB. DE BARTENORA.

ויקת שני יבמין *Copula duorum levirorum*, nam quamdiu copula conjugii ipsi nondum colligata est, adhuc est copula primi fratris, & addit illi copula secundi fratris propter sponsalia; & quando mortuus fuerit, reliqua est ipsi copula duorum levirorum.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Ratio hujus non est ea eo quod dicit Deut. 25. 5. יבמה יבא עליה ut de Lege prohibitum sit; sed ex decreto Sapientum prohibitum est, ne dicant quod duæ fratriæ de eadem domo contrahunt affinitatem conjugii, & si cum duabus contraxerit affinitatem, aut uni ex illis dederit calceum exuendum, & tum altera affinitatem contraxerit, dicent, quod etiam sit idem permissum duabus fratriis quæ de una domo sunt, contrahere affinitatem conjugii; decisio non est juxta R. Schimeon. Decisio hujus Misnæ præcedit apud auctores Misnæ ante Misnam septimam hujus capitis, & in compositione postponitur, quamvis non esset necesse quicquam dicere postea.

י שנים שקדשו שתי נשים ובשעת בניסתן לחופה החליפו את של זה לזה ואת של זה לזה הרי אלו חייבים משום אשת איש היו אחים משום אשת אח ואם היו אחיות משום אשה אל אחותה ואם היו נדות משום נדה ומפרישין אותן שלשה חדשים שמא מעוברות הן ואם היו קטנות שאינן ראויות לילד מחזירין אותן כיד ואם היו כהנות נפסלות מן התרומה :

10. Si duo dederint sponsalia duabus mulieribus, & in tempore quo intrarunt scrinium, commutaverint mulierem hujus cum uxore illius, ecce hi obligantur propter uxorem mariti, si fuerint fratres propter uxorem fratris, & si fuerint sorores propter uxorem cum sorore ejus, & si menstruosæ fuerint propter menstruosam, separant eas tres menses, quia fieri potest ut impraegnatæ sint; at si fuerint minorennes quæ nondum possunt parere, statim eas restituunt, & si sacerdotum filiæ fuerint, illegitimæ sunt ad oblationem primam comedendam.

R. OB. DE BARTENORA.

היו אחין משום אשת אח *Si fuerint fratres propter uxorem fratris*, etsi nobis hypothesis sit, quod una prohibitio non apponitur alii, putat hic doctor, quod in prohibitione generali & prohibitione quæ additur, & prohibitione una vice facta, ut hic, una prohibitio apponitur alii prohibitioni, & tenetur offerre sacrificium pro qualibet prohibitione.

ומפרישין אותן *Et separant eas*, ne redeant ad maritos: שמא מעוברות *quia forsan impregnatæ sunt*, liberi indè nati sunt spurii, sed necesse est ut distinguamus inter semen legitimum & illegitimum, ne liberi quos pepererint, attribuantur maritis earum. ואם היו כהנות נפסלו מן התרומה *si sacerdotum fuerint filiæ, illegitimæ factæ sunt ad oblationem primam comedendam*, ad comedendum de oblatione prima domi patris, etiam post mortem mariti ejus, & quamvis stuprata fuerit.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Ratio, quare omnes prohibitiones comprehendit simul, est, quia sunt ex errore, propterea sacrificium adducunt pro quolibet incestu, & quamvis nobis sit hypothesis quod una prohibitio non apponitur alii prohibitioni, intelligimus tamen quod tenetur ad prohibitionem generalem, & prohibitionem quæ addit, & prohibitionem una vice factam; & his tribus positis fundamentis tenetur ad multa sacrificia; hæc fundamenta etiam exponentur omnia in tractatu Kehitot capite tertio. Ratio autem, quare illegitimæ sunt ad munera sacerdotalia, est, quia illegitimo conjugio alligatæ sunt, & quia ex errore factum est, ideo illegitimæ sunt ad munera sacerdotalia, etsi fuerint Israëlitarum filiæ; nam fundamentum nobis est, quod uxor Israëlitæ quæ stuprata fuerit, etsi licita sit marito ejus, illegitima est ad munera sacerdotalia. ואם היו כהנות נפסלו מן התרומה *& si fuerint filiæ sacerdotum, illegitimæ sunt ad oblationem primam comedendam*, id est, si essent sacerdotum filiæ cum Israëlitis nuptæ, illegitimæ sunt ad oblationem primam comedendam; nimirum, quod hæc filia sacerdotis non comedet unquam de oblatione prima, etsi hæc Israëlitis repudiaverit eam, quia meretrix est.

פרק ד החולץ ליבמתו ונמצאת מעוברת וילדה בזמן שהולד של קיימא הוא מותר בקרובותיה והיא מותרת בקרוביו ולא פסלה מן הכהונה אין הולד של קיימא הוא אסור בקרובותיה והיא אסורה בקרוביו ופסלה מן הכהונה :

Caput 4. Si quis calceum dederit exuendum fratriæ suæ, & ea impraegnata inventa fuerit, & pepererit, si infans vivere potest, ille licitus est propinquis ejus, & illa est licita propinquis ejus, sed non fecit eam illegitimam ad sacerdotium. Si infans liber non possit vivere, ille prohibitus est propinquis ejus, & illa prohibita est propinquis ejus, & fecit eam illegitimam ad sacerdotium.

R. OB. DE BARTENORA.

מותר בקרובותיה *Licitus est propinquis ejus*, quia hæc non est extractio calcei: quia extractio calcei non est necessaria; propinqui vero & propinquæ quarum hic fit mentio, sunt propinquæ quæ prohibitæ sunt marito propter uxorem ejus, & propinqui sunt illi qui prohibiti sunt uxori propter maritum ejus. ואם אין הולד של קיימא *si non possit vivere infans*, si sit abortus qui nondum menses suos habuit perfectos.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Hæc clara sunt, nam si infans vivere possit, res clara sit, nimirum, quod hæc extractio calcei non est necessaria, & res se habet ac si omnino nihil fecisset.

ב הכונס את יבמתו ונמצאת מעוברת וילדה בזמן שהולד של קיימא יוציא וחייבין בקרבן ואם אין

2. Si quis duxerit fratriam suam, & ea impraegnata fuerit inventa, & pepererit, quando infans vivere possit, educet eam, & tenentur ad sacrificium;

אין הולד של קיימא יקיים כפק בן תשעה לראשון ספק בן שבעה לאחרון יוציא והולד כשר וחייבין באשם תלוי :

cium; at si infans non possit vivere, confirmabitur. Si dubium fuerit an novem mensium fuerit è primo marito, an vero septem mensium ex ultimo, educet eam; infans autem legitimus est, & tenentur ad sacrificium pro reatu dubio.

R. OB. DE BARTENORA.

וחייבין בקרבן *Et tenentur ad sacrificium*, quia concubitum inivit cum uxore fratris, ubi non est locus præcepti. והולד כשר *sed infans legitimus est*, quocunque modo: וחייבין באשם תלוי *& tenentur ad sacrificium pro reatu dubio*, nam propter cujuscunque rei peccatum ex superbia perpetratum tenentur ad excisionem, propter ejus peccatum ex errore perpetratum tenentur ad sacrificium pro peccato, propter dubium ejus ad sacirficium reatu dubio tenentur.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Fundamentum est nobis, quod ob quodvis peccatum ex superbia commissum rei sunt excisionis, & ob peccatum ex errore commissum, sacrificii expiationis pro peccato, ob dubium vero ejus peccatum, sacrificii pro reatu dubio. Cæterum in modo dubii peccati, pro quo tenetur ad sacrificium pro reatu pendente, differentia est, quæ exponetur in tractatu Keritot; sed postquam intellexeris hæc fundamenta, exponetur, quod decisio juris est, quod hic non tenetur ad sacrificium reatus pendentis, neque in omnibus casibus dubiis his similibus.

ג שומרת יבם שנפלו לה נכסים מודים בית שמאי ובית הלל שמוכרת ונותנת וקיים מתה מה יעשו בכתובתה ובנכסים הנכנסים ויוצאין עמה בית שמאי אומרים יחלוקו יורשי הבעל עם יורשי האב ובית הלל אומרים נכסים בחזקתן כתובה בחזקת יורשי הבעל נכסים הנכנסים ויוצאים עמה בחזקת יורשי האב :

3. Si quæ exspectaverit levirum, si illi obtigerint bona, conveniunt Schola Schamai & Schola Hillelis, quod vendet, & dabit, & ratum erit; si mortua fuerit, quid facient cum contractu matrimoniali ejus, & cum bonis quæ intrant & exeunt cum ea? Schola Schamai dicit, dividunt hæredes mariti cum hæredibus patris; Schola Hillelis dicit, bona relinquuntur in possessione eorum, contractus matrimonialis in possessione hæredum mariti, & bona quæ intrant & exeunt cum ea, manent in possessione hæredum patris.

R. OB. DE BARTENORA.

שומרת יבם *Quæ expectaverit levirum*, ad contrahendum affinitatem conjugii: שנפלו לה נכסים *si illi obtigerint bona*, è domo patris. כתובה *contractus matrimonialis*, qui facit centum Zusin aut ducenta cum additione, & dotem quam uxor ad maritum attulit, cujus ille in se recepit cautionem vel obligationem.

והנכסים הנכנסין ויוצאין *Et bona quæ intrant & exeunt*, bona depilationis sive usuaria, quæ cum uxore intrante intrant, & cum exeunte exeunt: *Schola Schamai dicit, dividunt* &c. quia dubium est an nupta sit, levir autem dimidium hæreditatis ejus acquirit propter dubium, nam maritus adit hæreditatem uxoris, sed dimidium quando indubio est an nupta sit cum illo. נכסים בחזקתן *bona in possessione eorum relinquuntur*, bona gregis & ferri relinquuntur in possessione sua. Sed non exponit Schola Hillelis, an sit possessio hæredum uxoris, ut bona sint illius, an vero possessio hæredum mariti, qui in se recepit eorum cautionem de futuro damno; sed in causa juris decisio est quod dividunt, etiam juxta sententiam Scholæ Hillelis.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Quod Schola Hillelis dicit, נכסים בחזקתם *bona in possessione eorum relinquuntur*, intelligendum est de bonis firmis gregis & ferri. כתובה *dos matrimonialis*, facit centum Zusin aut ducenta cum additionibus quas addiderit maritus.

נכסים הנכנסין ויוצאין *bona quæ intrant & exeunt*, sunt bona quæ jure hæreditatis adiit, & vocantur נכסי מלוג *bona depilationis*, id est, usuaria; sed *bona gregis & ferri* sunt ea quæ marito dedit in dotem, qui ea in se recepit cum obligatione debiti, quemadmodum exponetur deinceps. Bonorum vero depilationis diminutio & accessio cedunt uxori. Quod autem Schola Hillelis dixit de bonis gregis & ferri, quod sunt in possessione sua, eo non exposuit in cujusnam sint possessione, an sint in possessione mariti, an in possessione uxoris; decisio juris est de bonis gregis & ferri, ut dividant, etiam secundum sententiam Scholæ Hillelis.

ד כנסה הרי היא כאשתו לכל דבר ובלבד שתהא כתובתה על נכסי בעלה הראשון :

4. Si duxerit eam, ecce illa est ut uxor ejus omni modo, dummodo contractus ejus matrimonialis sit super bonis mariti primi.

R. OB. DE BARTENORA.

הרי היא כאשתו לכל דבר *Ecce illa ut uxor ejus ad omnem rem*, quando eam repudiaverit cum divortio, non tenetur ad extractionem calcei, & potest eam reducere quando voluerit, neque prohibita est ipsi. כתובתה על נכסי בעלה הראשון *contractus ejus matrimonialis sit super bonis mariti primi*, ut bona immobilia mariti primi sint obligationes & pignora contractus ejus matrimonialis; at si non fuerit contractus matrimonialis primi mariti, levir illi scribet contractum matrimonialem super bonis suis, qui facit centum Zusin tantum.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

הרי היא כאשתו לכל דבר *Ecce illa est uxor ejus omni modo*, id est, potest eam repudiare, & reducere omni tempore ut uxorem. כתובתה על נכסי בעלה הראשון *dos ejus matrimonialis sit super bonis mariti primi*, id est, ut bona mariti ejus primi immobilia consistant pro subjectione contractus matrimonialis; at si non fuerit contractus matrimonialis primi, levir illi scribet contractum matrimonialem omni modo, qui continet centum Zusin tantum.

ה מצוה בגדול ליבם לא רצה מהלכין על כל האחין לא רצו חוזרין אצל גדול ואומרים לו עליך מצוה או חלוץ או יבם :

5. Præceptum est de natu majori ad contrahendum affinitatem conjugii; si non voluerit, eunt ad omnes fratres; si non voluerint, redeunt ad majorem natu, & dicunt, te præceptum tangit, da calceum, aut affinitatem conjugii contrahito.

R. OB. DE BARTENORA. מצוה בגדול ליבם *Præceptum de natu majori ad contrahendum affinitatem conjugii*, quemadmodum elicimus ex eo quod scriptum est Deut. 25. 6. והיה הבכור אשר תלד *Et erit primogenitus quem pepererit* &c.

ו תלה בקטן עד שיגדיל או בגדול עד שיבא ממדינת הים או בחרש או בשוטה אין שומעין לו אלא אומרים לו עליך מצוה או חלוץ או יבם :

6. Si excusaverit se per natu minorem donec adoleverit, aut natu majorem donec venerit è civitate transmaritima, aut surdum, aut stultum, non audiunt ipsum; sed dicunt ipsi, te tangit præceptum, aut da calceum, aut contrahe affinitatem conjugii.

R. OB. DE BARTENORA.

או בגדול *Aut natu majori*, si fratrum natu fuerit maximus in civitate transmaritima, & maximus natu fratrum jam præsens se excusaverit, dicendo, exspectate fratrem illum, quia me major natu est. עליך מצוה *te tangit præceptum*, etsi frater qui est in civitate transmaritima sit major natu te, quia tu es major natu fratrum præsentium, te tangit præceptum, quia non debemus differre præceptum. Et si excusaverit se surdo aut stulto donec sanati fuerint, non audiunt ipsum.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

בחרש או בשוטה *Surdo, aut stulto*, id est, si dixerit, exspectate hunc surdum, aut hunc stultum, donec sanati fuerint, non audiunt illum.

ז החולץ ליבמתו הרי הוא כאחד מן האחין לנחלה ואם יש שם אב נכסים של אב הכונס את יבמתו זכה בנכסים של אחיו רבי יהודה אומר בין כך ובין כך אם יש שם אב נכסים של אב החולץ ליבמתו הוא אסור בקרובותיה והיא אסורה בקרוביו הוא אסור באמה ובאם אמה ובאם אביה ובבתה ובבת בתה ובבת בנה ובאחותה בזמן שהיא קיימת והאחין מותרין והיא אסורה כאביו ובאבי אביו ובאבי אמו (נ״א ל״ג) ובבנו ובבן בנו כאחיו ובבן אחיו מותר אדם בקרובת צרת חלוצתו ואסור בצרת קרובת חלוצתו :

7. Qui calceum dederit exuendum fratriæ suæ, est ut unus è fratribus quod ad hæreditatem; & si illic fuerit pater, bona sunt patris. Qui duxerit fratriam suam, acquisivit bona fratris ejus. R. Jehuda dicit, sive hoc, sive eo modo, si illic fuerit pater, bona sunt patris. Qui calceum dederit exuendum fratriæ, is prohibitus est propinquis ejus, & illa prohibita est propinquis illius; ille prohibitus est matri ejus, & matri matris ejus, & matri patris ejus, & filiæ ejus, & filiæ filiæ ejus, & filiæ filii ejus, & sorori ejus, quando in vivis est. Sed fratres liciti sunt; illa vero prohibita est patri ejus, & patri patris ejus, & patri matris ejus, filio ejus, & filio filii ejus, & fratri ejus, & filio fratris ejus. Licitus est homo propinquæ æmulæ ejus quæ calceum ipsi extraxit, & prohibitus est æmulæ propinquæ illius quæ calceum ipsi exuit.

R. OB. DE BARTENORA.

הרי הוא כאחד מן האחין *Ecce ille ut unus è fratribus*, neque perdidit partem suam, quia calceum dedit exuendum, nam intelligere possemus quod mulctandus esset, quia perdidit eam per levirationem, quam illegitimam reddidit pro fratribus.

זכה בנכסי אחיו *Acquisivit bona fratris*, etsi eam repudiaverit sequenti die, quia scriptum est Deut. 25. 6. יקום על שם אחיו Dicit porro Misna נכסים של אב *bona patris*, quia scriptum est Deut. 25. 6. והיה הבכור quemadmodum igitur primogenito nihil est vivente patre, sic etiam leviro nihil est vivente patre; sed ita non est decisio; at quicunque duxerit fratriam suam, acquirit bona fratris sui, etiam vivente patre. אסור בקרובותיה *prohibitus est propinquis ejus*, ac si ea esset uxor illius, omnes autem propinquæ quæ prohibitæ sunt propter eam quæ omnino est uxor ejus, ex decreto Sapientum prohibitæ sunt quod ad extractionem calcei. בזמן שהיא קיימת *quando ea in vivis est*, hoc refertur ad sororem ejus, non ad reliquas incestuosas mulieres. מותר אדם בקרובת צרת חלוצתו *licitus est homo propinquæ æmulæ quæ calceum ipsi exuit*, exempli gratia, Ruben calceum dedit exuendum Leæ, Rachel autem nupsit extraneo, cui erat æmula, & mortuus est extraneus, hæc æmula Rubeni prohibita est; ratio est, quia, cum Lea extrahit calceum, tum Rachel soror cum ea defertur ad senatum, & non quisque novit cuinam earum dederit calceum; putabunt quod Racheli dedisset calceum, & quando duxisset æmulam Rachelis quæ est æmula propinquæ quæ calceum exuit illi, dicent, quod Rachel & æmula ejus erant uxores fratris ejus, eo quod Racheli dedisset calceum; sed fratria non defert secum æmulam ejus ad senatum quando calceum exuit; propterea, quando duxerit sororem ejus æmulæ, non dicunt, quod sororem illius quæ calceum exuit, ducet, quia non adfuit.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Fundamentum hujus casus est, quod, si homo calceum dederit exuendum fratris sui uxori, res se habet, ac si esset uxor ejus, & repudiasset eam; omnes vero obligationes in propinquis uxoris quam repudiavit, eædem sunt in propinquis ejus quæ illi calceum exuit, sic etiam illi prohibita est æmula propinquæ quæ calceum exuit, quia propinqua est ut sta; sed jam exposuimus quod æmula uxoris incestæ prohibita est.

ח החולץ ליבמתו ונשא אחיו את אחותה ומת חולצת ולא מתיבמת וכן המגרש את אשתו ונשא אחיו את אחותה ומת הרי זו פטורה מן החליצה ומן היבום :

8. Si quis calceum fratriæ suæ dederit exuendum, & duxerit frater illius sororem illius, & mortuus fuerit, calceum exuet, & non contrahet affinitatem conjugii. Sic etiam si quis repudiaverit uxorem suam, & frater ejus duxerit sororem ejus, & mortuus fuerit, ecce hæc libera est ab extractione calcei & leviratione incunda.

R. OB.

R. MO-

R. OB. DE BARTENORA.

וכן המגרש את אשתו *Et sic is qui repudiaverit uxorem suam*, in Gemara arguitur, quomodo dici possit וכן *& sic?* sed dicendum esse אבל *sed*, quia soror repudiatæ prohibita est de Lege, ideoque libera est ab extractione calcei, & affinitate conjugii contrahenda; soror vero illius quæ calceum exuit prohibita est decreto Sapientum, propterea discalceabit, sed non contrahet affinitatem conjugii.

ט שומרת יבם שקידש אחיו את אחותה משום רבי יהודה בן בתירא (ס"א) אמרו אומרים לו המתן עד שיעשה אחיך הגדול מעשה הלצה לה אחיו או כנסה יכנוס את אשתו מתה היבמה יכנוס את אשתו מת יבם יוציא את אשתו בגט ואשת אחיו בחליצה.

R. OB. DE BARTENORA.

שומרת יבם *Quæ exspectat levirum*, ad contrahendum officium conjugii, dederit autem unus è fratribus sponsalia sorori ipsius postquam hæc ipsis cesserit, omnibus vinculo conjugii colligata est. המתן *expecta*, differ matrimonium, nam duces sororem ejus quæ conjugii vinculo tibi colligata est. עד שיעשה אחיך מעשה *Donec frater tuus opus fecerit*, quando frater tuus duxerit fratriam, aut illi calceum dederit, & conjugii vinculum à te removerit. מתה יבמה יכנס את אשתו *si mortua fuerit fratria, ducet uxorem ejus*, nam etsi duxerit eam, & mortuus fuerit, licitus est tamen sorori ejus. מת היבם *si mortuus fuerit levir*, & non remanserit frater præter illum qui sponsalia dederit sorori ejus. מוציא את אשתו בגט *educit uxorem suam cum divortio*, sed non contrahet affinitatem conjugii cum ea, quia soror repudiatæ est; in Gemara autem deciditur jus secundum R. Jehudam filium Beteræ.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

In Gemara dicunt, Rabbi hic dicit in Misna quod soror repudiatæ de Lege est, propterea libera est ab extrahendo calceo & levirationis jure adeundo. Verum soror illius quæ calceum exuit, prohibita est juxta Sapientes, & propterea discalceabit, & non contrahet affinitatem conjugii, quemadmodum nobis hypothesis est, quod illæ quæ prohibitæ sunt decreto Sapientum, discalceant, & non contrahunt affinitatem conjugii.

9. Si quæ expectet levirum cujus frater dedit sponsalia sorori illius, in nomine R. Jehudæ filii Beteræ dixerunt, dicunt illi, *expecta donec frater tuus natu maximus fecerit opus*; si dederit ipsi calceum exuendum frater ejus, aut duxerit eam, ducet uxorem ejus; si mortua fuerit fratria, ducet uxorem, si mortuus fuerit levir, educet uxorem cum divortio, & uxorem fratris sui educet cum extractione calcei.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

אחיך הגדול *Frater tuus natu maximus*, nimirum eo quo diximus fundamento, quod præceptum de leviratione contrahenda tangit natu maximum, quandoquidem ergo leviratio injuncta est natu maximo, dabit ille sponsalia sorori ipsius; decisio est juxta R. Jehudam filium Beteræ.

י היבמה לא תחלוץ ולא תתיבם עד שיש לה שלשה חדשים וכן כל שאר הנשים לא יתארסו ולא יתנשאו עד שיהיו להן ג' חדשים אחד בתולות ואחד בעולות אחד גרושות ואחד אלמנות אחד נשואות ואחד ארוסות רבי יהודה אומר הנשואות יתארסו והארוסות ינשאו חוץ מן הארוסות שביהודה מפני שלבו גס בה רבי יוסי אומר כל הנשים יתארסו חוץ מן האלמנה מפני האיבול:

R. OB. DE BARTENORA.

לא תחלוץ *Non discalceabit*, exponit Gemara rationem quare dicit Scriptura Deut. 25. 7. אם לא יחפוץ האיש לקחת את יבמתו ועלתה יבמתו וגו׳ simul ac cum ea affinitatem conjugii contrahere voluerit, quicunque ascenderit ad contrahendum affinitatem conjugii, ascendet ad extractionem calcei, & quicunque non ascenderit ad contrahendum affinitatem conjugii, non ascendet ad extractionem calcei. בתולות *virgines*, decernimus de virginibus propter stupratas, & de desponsis propter nuptas, & sic decisio est; & isti tres menses sunt nonaginta dies, citra diem quo mortuus est maritus, aut quo repudiata est, & citra diem quo desponsa est. הנשואות יתארסו *nuptæ despondentur*, quia ratio, quare vetitum est, est ut cognoscatur inter semen primum & semen secundum, ne pareret filium de qua dubium est an sit novem mensium viri primi, aut septem mensium viri secundi; at in iis quæ tantum sunt desponsæ, non datur ejusmodi dubium. והארוסות ינשאו *desponsæ ducuntur*, nam non compressa est ea primo viro. חוץ מארוסה שביהודה *excepta desponsa in Judæa*, quia in Judæa tantum permittebant conversationem sponsi cum sponsa ante introitum in thalamum nuptialem, ut sibi invicem noti fiant, & non erubescant in tempore conjugii præcepti, propterea suspicamur quod compressa jam est sponsa. כל הנשים יתארסו *omnes mulieres despondentur*, nam R. Jehuda non distinguit inter viduam & repudiatam, & viduæ permittit desponsationem, etiam intra triginta dies luctus sui. Cæterum R. Jose distinguit, & in hoc illi contradicit, & prohibet viduæ despondere intra triginta dies luctus ipsius.

10. Fratria non exuet calceum, neque levirationem contrahet, donec tres expectaverit menses, sic etiam reliquæ omnes mulieres non despondentur, neque ducuntur donec tres expectaverint menses, sive fuerint virgines, sive stupratæ, sive calceum exuerint, sive repudiatæ, sive viduæ, sive nuptæ, aut desponsæ. R. Jehuda dicit, nuptæ despondentur, & desponsæ ducuntur, excepta desponsa in Judæa, quia familiares sunt inter se. R. Jose dicit, omnes mulieres despondentur, excepta vidua propter luctum.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Hi tres menses sunt nonaginta dies citra diem quo repudiata fuerit, aut maritus ejus mortuus fuerit, & citra diem quo receperit sponsalia; decisio non est juxta R. Jehuda, sed juxta R. Jose.

יא ארבעה אחין נשואין ארבע נשים ומתו אם רצה

11. Quatuor fratres si fuerint & duxerint quatuor

רצה הגדול שבהם ליבם את כולן הרשות בידו
כי שהיה נשוי לשתי נשים ומת ביאתה או
חליצתה של אחת כהן פוטרת צרתה היתה אחת
כשרה ואחת פסולה אם היה חולץ חולץ לפסולה
ואם היה מיבם מיבם לכשרה :

tuor uxores, & mortui fuerint, si natu maximus eorum voluerit contrahere affinitatem cum omnibus, liberum est ipsi. Si quis duxerit duas uxores, & mortuus fuerit, copula maritalis, aut extractio calcei unius ex illis liberat æmulam ejus; si una esset legitima, & altera illegitima, si dederit calceum exuendum, dabit calceum illegitimæ; & si affinitatem contraxerit, contrahet eam cum legitima.

R. OB. DE BARTENORA.

ארבעה אחים נשואים ארבע נשים *Quatuor fratres qui duxerint quatuor uxores*, idem est si plures quam quatuor fuerint mulieres, quas omnes ducere poterit, si ipsi sufficiat ad sustentandum eas; dicit autem *quatuor*, ad docendum nos bonum aliquod consilium, ut quis non plures quam quatuor ducat, ut cuilibet semel in mense satisfaciat debito maritali.

ביאתה או חליצתה של אחד מהן פוטרת צרתה *Copula maritalis, aut extractio calcei unius ex illis liberat æmulam ejus*, neque contrahet affinitatem conjugii cum duabus, quia scriptum est Deut. 25. 9. אשר לא יבנה את בית אחיו unam ergo domum ædificabit, at non duas; neque calceum duabus exuendum dabit, nam quicunque non ascenderit ad contrahendum affinitatem conjugii, non ascendet ad extractionem calcei; quia igitur duo non ascendunt ad contrahendum affinitatem conjugii, uti diximus, quod unam domum ædificabit; sic etiam non ascendunt ad extractionem calcei. חולץ לפסולה *det calceum illegitimæ*, ne illegitimam reddat eam quæ legitima est ad sacerdotium, quia calceum exuens ad sacerdotium inepta est, neque homo debet aquam putei sui effundere si alii indigeant ea.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Dicit quatuor fratres cum quatuor mulieribus, ad docendum nos bonum aliquod consilium, nimirum, quod homo non plures quam quatuor ducet uxores, ratio est, quia in pluribus quam quatuor conjugii officio fungi nequit. אם היה חולץ חולץ לפסולה *Si dederit calceum, det illegitimæ*, id est, illi quæ ad sacerdotium illegitima est, ne reddat illegitimam eam quæ legitima est, dando illi extractionem calcei, undè prohibita erit ad sacerdotium. In Gemara dicunt, hic dicit Rabbi in Misna, non effundet homo aquam putei sui, si alii indigeant ea.

יב המחזיר גרושתו והנושא חלוצתו והנושא
קרובת חלוצתו יוציא והולד ממזר דברי רבי עקיבא
וחכמים אומרים אין הולד ממזר ומודים בנושא
קרובת גרושתו שהולד ממזר :

12. Si quis reduxerit repudiatam suam, & duxerit eam quæ exuit calceum, & duxerit propinquam illius quæ calceum exuit, educet eam, & filius erit spurius, sunt verba R. Akibæ. Sapientes dicunt, filius non est spurius, & concedunt de eo qui duxerit propinquam repudiatæ suæ, quod filius est spurius.

R. OB. DE BARTENORA.

המחזיר גרושתו *Qui reducit repudiatam suam*, postquam duxerit aliam: הנושא חלוצתו *qui duxerit eam quæ calceum exuit ipsi*, nam prohibita illi est propter præceptum negativum, quod dicit לא יבנה *non ædificabit*; quia autem non ædificavit, jam non potest ædificare. הנושא קרובת חלוצתו *qui duxerit propinquam illius quæ calceum exuit ipsi*, nam putat R. Akiba quod ea quæ calceum ipsi exuit, est instar uxoris suæ, quia Scriptura eam vocat *domum suam*, sic dicit Deut. 25, 10. בית חלוץ הנעל putat etiam R. Akiba, quod filius è mulieribus vetitis natus habetur spurius, ex simplici præcepto negativo; sed ita non est decisio. ומודים בנושא קרובת גרושתו *& concedunt de eo qui duxerit propinquam repudiatæ suæ*, quia repudiata sua est instar uxoris suæ, at mater ejus & soror ejus prohibitæ sunt illi sub pœna excisionis.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Sententia R. Akibæ est, quod spurius est propter simplex præceptum negativum, si filius è mulieribus vetitis sit natus; sed ita non est decisio.

יג איזהו ממזר כל שאר בשר שהוא בלא יבא
דברי רבי עקיבא שמעון התימני אומר כל שחייבין
עליו כרת בידי שמים והלכה כדבריו רבי יהושע
אומר כל שחייבין עליו מיתת בית דין אמר רבי
יהושע בן עזאי מצאתי מגלת יוחסין בירושלם
וכתוב בה איש פלוני ממזר מאשת איש לקיים דברי
רבי יהושע אשתו שמתה מותר באחותה גרשה
ומתה מותר באחותה נשאת לאחר ומתה מותר
באחותה יבמתו ומתה מותר באחותה חלץ לה
ומתה מותר באחותה נשאת לאחר ומתה מותר
באחותה :

13. Quisnam est spurius? omnis carni propinquus ob quem transgredimur præceptum *Non veniet*, verba R. Akibæ. Schimeon Temanites dicit, omnis propter quem rei sunt excisionis per manus cœlorum; decisio est juxta verba ejus. R. Jehoschua dicit, omnis propter quem rei sunt mortis domus judicii. Dixit R. Schimeon filius Asai, inveni volumen genealogiæ Jerusolymis, in quo scriptum erat, N. spurius est ex uxore viri, ad confirmandum verba R. Jehoschuæ. Si mortua fuerit uxor ejus, licitus est sorori ejus; si repudiaverit eam & mortua fuerit, licitus est sorori ejus; si nupserit alii & mortua fuerit, licitus est sorori ejus; si fratria illius mortua fuerit, licitus sorori, si calceum illi dederit exuendum, & mortua fuerit, licitus est sorori ejus; si nupserit alii, & mortua fuerit, licitus est sorori ejus.

R. OB. DE BARTENORA.

כל שאר בשר וגו' *Omnis carni propinquus &c.* omnis propinquitas quæ prohibita est per præceptum negativum, etsi non comprehendat pœnam excisionis, spuria est כל שח״בן עליו כרת *omnis propter quem res sunt excisionis*, sed non propter eos qui prohibiti sunt præcepto negativo simpliciter; & sic decisio est, quicunque prohibitus est prohibitione excisionis, ejus filius spurius est, excepta menstruosa; sed propter eos, qui prohibiti sunt ex præcepto negativo tantum, filius non est spurius.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Sensus verborum R. Akibæ est, omnis carni propinquus & omnis qui continetur sub præcepto *non veniet* &c. spurius est; nam fundamentum sententiæ ejus est, quod omnis qui cœtum Israëlis intrare nequit, sit spurius, etsi fuerit ex prohibitis per præceptum negativum; decisio est juxta R. Schimeon Temanitem; sed si quis congressus fuerit cum menstruosa, filius indè natus non est spurius.

פרק ה רבן גמליאל אומר אין גט אחר גט ולא מאמר אחר מאמר ולא בעילה אחר בעילה ולא חליצה אחר חליצה וחכמים אומרים יש גט אחר גט ויש מאמר אחר מאמר אבל לא אחר בעילה ולא אחר חליצה כלום :

Caput 4. Rabban Gamaliel dicit, non est divortium post divortium, neque sponsalia post sponsalia, neque copula maritalis post copulam maritalem, neque extractio calcei post extractionem calcei. Sapientes dicunt, est divortium post divortium, & sponsalia post sponsalia, at non post copulam maritalem, neque post extractionem calcei.

R. OB. DE BARTENORA.

אין גט אחר גט *Non est divortium post divortium*, si duæ fuerint fratriæ quæ uni leviro affinitate conjugii jungi debent, & ille uni dederit divortium, & deindè alteri dederit divortium, propinquæ secundæ fratriæ ipsi non sunt prohibitæ, ut sint instar repudiatæ; quando enim dederit divortium primæ, copula ambarum ab illo removetur, quia divortium valet in fratria ad imponendum illi præceptum *non ædificabit*; præterea, neque ille affinitatem conjugii contrahet, neque reliqui fratres, neque cum fratria quæ recepit divortium, neque cum æmula ejus; propterea, si deindè aliud divortium dederit secundæ, nihil omnino fecit, & est ac si dedisset mulieri extraneæ. Item, si duo fuerint leviri pro una fratria, & unus dederit divortium, & alter dederit divortium, ultimum divortium nullius est momenti, & ultimus frater licitus est propinquis ejus.

ולא מאמר אחר מאמר *Neque sponsalia post sponsalia*, sive duo fuerint leviri cum una fratria, sive duæ fratriæ cum uno leviro, ultima sponsalia nullius sunt momenti; neque necesse est ut illi det divortium, & qui ultima sponsalia dedit, licitus est propinquis ejus. יש גט אחר גט *est divortium post divortium*, nam primum divortium non removit copulam conjugalem, quandoquidem subjicitur extractioni calcei, ideoque illi pars est copulæ conjugalis, & divortium valet quod dedit secundus secundæ ut sit instar repudiatæ illius; sed prohibitus est propinquis ejus; & sic decisio est.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Fundamenta quæ tibi necessario sunt memoriæ infigenda, sunt hæc, nimirum, quod fratria ejus non est repudiata ejus, neque permissa est aliis nisi cum extractione calcei, neque est acquisitio perfecta, neque separatur à jure fratriæ; sed ut reliquæ mulieres cum copula maritali.

מאמר Notat dationem sponsalium cum ipso nummo, aut pretio nummi tantum, unde acquiritur aliqua acquisitio. Sic etiam divortium in fratria partim repudiat, sed non est divortium integrum; & vinculum sponsalium non dissolvitur, sed divortium, ideoque is qui dederit divortium fratriæ, obligatur omnimodè, ut illi det calceum exucudum, & statim removetur copula conjugalis à leviratione. Qui vero sponsalia dederit omnino, obligatur dare divortium, ad removendum ab illa vinculum sponsalium, & calceum dare exucudum, si aliis eam voluerit licitam reddere, & removere ab ea vinculum levirationis, uti exponetur. Sententia vero Rabban Gamalielis est, si duæ fratriæ uni leviro junctæ fuerint matrimonio, & ille uni dederit divortium, & deindè alteri; aut si ambas copula maritali sibi junxerit, aut si uni dederit sponsalia, & deindè alteri, aut si duabus dederit calceum exuendum, ultima facta nullius sunt momenti, & res se habet ac si nihil factum fuisset. Cæterum si uni & alteri dederit divortium, calceum dabit primæ, & licitus erit propinquis secundæ, quia secundum repudium est perindè ac si non fuisset. Sic etiam, si dederit sponsalia duabus, uni post alteram, dabit calceum primæ, & divortium illi dabit propter sponsalia, & tum licitus erit propinquis secundæ. Sapientes dicunt quod unam divortium post alterum sit signum, id est effectum aliquod, & quod prohibitus est propinquis secundæ; item quod sponsalia sunt post sponsalia, & ea cui secunda data sunt sponsalia opus habet divortio, & quod ille prohibitus est propinquis illius; decisio est juxta Sapientes.

ב כיצד עשה מאמר ביבמתו ונתן לה גט צריכה הימנו חליצה עשה מאמר וחליצה צריכה הימנו גט עשה מאמר ובעל הרי זו כמצותה :

2. Quomodo? si sponsalia fecerit fratriæ suæ, & dederit illi divortium, necesse est ut illi det calceum; si fecerit sponsalia, & dederit calceum, necesse est ut illi det divortium; si fecerit sponsalia & copula maritali eam junxerit sibi, ecce hoc est ut præceptum ejus.

R. OB. DE BARTENORA.

כיצד *Quomodo?* hoc non refertur ad controversiam Misnæ superioris, sed singulare quid est, & refertur ad unum levirum & unam fratriam, ac si dixisset, quomodo se habet jus de uno leviro & una fratria? צריכה הימנו חליצה *necesse est ut illi det calceum*, & tum non potest eam ducere si voluerit, quandoquidem enim primo illi dedit divortium, prohibita est illi ex præcepto *non ædificabit*. צריכה הימנו גט *necesse ut illi det divortium*, quia extractio calcei frangit copulam levirationis, & divortium est necessarium ad frangendum sponsalia, nam extractio calcei non frangit sponsalia.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

כיצד *Quomodo?* id est, quænam est ratio quod nihil est post copulam conjugalem, & post extractionem calcei; omnes vero hæ Misnæ sunt claræ juxta ea quæ diximus fundamenta.

ג נתן גט ועשה מאמר צריכה גט וחליצה נתן

3. Si dederit divortium, & fecerit sponsalia, necessa-

נתן גט ובעל צריכה גט וחליצה נתן גט וחלץ
אין אחר חליצה כלום חלץ ועשה מאמר נתן
גט ובעל או בעל ועשה מאמר נתן גט וחלץ
אין אחר חליצה כלום אחד יבמה אחת ליבם
אחד ואחד שתי יבמות ליבם אחד :

cessarium est divortium & calcei extractio; si dederit divortium, & copula maritali eam duxerit, necessarium est divortium & calcei extractio; si dederit divortium, & calceum exuendum, post extractionem calcei nihil sequitur, si calceum dederit exuendum, & fecerit sponsalia, aut si dederit divortium, & copula maritali duxerit eam; aut si duxerit eam copula maritali & sponsalia fecerit; si dederit divortium, & dederit calceum exuendum, nihil omnino sequitur post extractionem calcei, sive fuerit una fratria cum uno leviro, sive duæ fratriæ cum uno leviro.

R. OB. DE BARTENORA.

נתן גט ועשה מאמר צריכה גט וחליצה *Si dederit divortium, & sponsalia dederit ipsi, necessarium est divortium, & calcei extractio*, quia divortium partem copulæ removet, & partem relinquit, sponsalia vero acquirunt partem quam relinquit divortium, propterea necessarium est divortium pro sponsalibus, & calcei extractio pro copula levirationis.

נתן גט ובעל *Si dederit divortium, & copula maritali duxerit*, tum prohibitum est retinere eam, nam ab eo tempore quo ipsi dederit divortium, prohibita est ipsi ex præcepto *non ædificabit*, & divortium est necessarium pro coitu, & extractio calcei pro copula conjugali.

אין לאחר חליצה כלום *Non sequitur post extractionem quicquam*, Misna hæc est justa sententiam R. Akibæ, qui dicit quod sponsalia non obtinent in prohibitis mulieribus ex præcepto negativo; sed ita non est decisio; sed decisio est justa Sapientes, dicentes aliquid sequi post extractionem calcei; & necesse est ut illi det divortium; si sponsalia dederit illi post extractionem calcei. ואחד שתי יבמות ליבם אחד *sive duæ fratriæ cum uno leviro*, tum pares sunt, nam

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

נתן גט ובעל צריכה גט וחליצה *Si dederit divortium, & copula maritali duxerit eam, necessarium est divortium, & calcei extractio*, necessitas divortii clara est, quia illa acquiritur copula maritali, estque uxor mariti, cui imponimus extractionem calcei, etsi jam maritata sit, propter divortium quod præcessit copulam maritalem, nam non dicimus quod copula maritalis acquirit acquisitione perfecta, & quod post eam nihil fit, nisi copula maritalis fuerit legitima; sed copula maritalis illegitima deinde requirit extractionem calcei.

אין אחר חליצה כלום *Nihil omnino est post extractionem calcei*, vult, quod sponsalia nihil efficiunt in extractione calcei. sed hæc sententia R. Akibæ est, qui putat quod sponsalia nihil obtinent in extractione calcei, nam quando dederit illi calceum, iterum illa prohibita fit propter incestum, uti ante mortem fratris erat; decisio non est juxta R. Akiba.

אחד יבמה אחת ליבם אחד *sive una fuerit fratria cum uno leviro*, aliquid est post divortium primum, aut post prima sponsalia; sed non est aliquid post coitum factum in principio, neque post extractionem calcei.

ד כיצד עשה מאמר בזו ומאמר בזו צריכות שני
גיטין וחליצה מאמר בזו וגט בזו צריכה גט
וחליצה מאמר בזו ובעל את זו צריכות שני
גיטין וחליצה מאמר בזו וחלץ לזו הראשונה
צריכה גט גט לזו וגט לזו צריכות הימנו חליצה
גט לזו ובעל את זו צריכה גט וחליצה גט לזו
ומאמר בזו צריכה גט וחליצה גט לזו וחלץ לזו
אין אחר חליצה כלום :

4. Quomodo? si sponsalia fecerit uni & sponsalia alteri, necessaria sunt duo divortia, & extractio calcei; si uni dederit sponsalia & divortium alteri, necessarium est divortium & extractio calcei; si uni dederit sponsalia & cum altera concubuerit, duo divortia sunt necessaria, & extractio calcei; si uni dederit sponsalia, & alteri calceum exuendum, prima opus habet divortio; si uni dederit divortium, & alteri divortium, opus habent extractione calcei illius; si uni dederit divortium, & concubuerit cum altera, necessarium est divortium, & calcei extractio; si uni dederit divortium & sponsalia alteri, necessarium est divortium, & calcei extractio; si uni dederit divortium, & alteri calceum exuendum, non sequitur post extractionem calcei quicquam.

R. OB. DE BARTENORA. צריכות שני גיטין *Necessaria sunt duo divortia*, duæ fratriæ opus habent duobus divortiis juxta sententiam Sapientum, quia sunt sponsalia post sponsalia. וחליצה *& calcei extractio*, uni ex illis, & liberat æmulam ejus. צריכות שני גיטין *necessaria sunt duo divortia*, una opus habet divortio pro sponsalibus, & alia opus habet divortio pro copula maritali. וחליצה *& calcei extractio*, uni ex illis, & liberat æmulam ejus. מאמר לזו גט לזו *sponsalia uni, & divortium alteri*, divortium ultimæ illegitimum fecit divortium primæ ex præcepto *non ædificabit*, & opus habet divortio pro sponsalibus suis, & extractione calcei pro copula maritali. גט לזו ובעל לזו צריכות גט וחליצה *si dederit divortium huic, & cum illa concubuerit, necessaria sunt divortium & extractio calcei*, & vetitum est ducere eam, quia illi vetita est ex præcepto non *ædificabit*, propter primum divortium; sed divortio solo non fit libera illa quacum coiverit, quia est coitus illegitimus. אין לאחר חליצה כלום *non est post calcei extractionem quicquam*, & si dedit deinde sponsalia illi, aut æmula ejus, non obtinent sponsalia juxta opinionem R. Akibæ, dicentis, sponsalia non obtinent in illis quæ prohibitæ sunt præcepto negativo; sed ita non est decisio.

ה חלץ וחלץ או חלץ ועשה מאמר נתן
גט ובעל או בעל ובעל או בעל ועשה
מאמר נתן גט וחלץ אין אחר חליצה כלום

5. Si uni dederit calceum & alteri dederit calceum; aut dederit calceum uni. & alteri fecerit sponsalia; aut uni dederit divortium & cum altera concubuerit, aut si cum una concubuerit, & cum altera concubuerit, aut fecerit sponsalia uni & alteri dederit divortium,

בין יבם אחד לשתי יבמות בין שני יבמין ליבמה אחת :

aut extractionem calcei, non sequitur post extractionem calcei quicquam; sive fuerit unus levir cum duabus fratriis, sive fuerint duo leviri cum una fratria.

R. OB. DE BARTENORA. חלץ וחלץ *Si utrique mulieri dederit calceum*, tum licitum est ipsi ducere propinquas secundæ, nam post extractionem calcei primæ nulla datur copula levirationis contrahendæ, & extractio calcei secundæ etiam nullius est momenti, neque illa ad sacerdotium inepta est. Sic etiam, si calceum uni dederit exuendum, & alteri dederit sponsalia, aut si alteri dederit divortium post extractionem calcei primæ, aut si concubuerit cum ea post extractionem calcei primæ, ultimum factum nullius est momenti; aut si primo concubuerit cum una & deindè cum alia; aut si primo concubuerit cum una, & deindè alteri dederit sponsalia; aut divortium dederit alteri, aut calceum dederit alteri, post copulam maritalem non est quicquam, & ultimum factum non æstimatur, & licitum est ipsi ducere propinquas alterius. אין אחר חליצה כלום *non est post extractionem calcei quicquam*, ad principium hoc referendum est, nam ad finem referri debet, *post concubitum non est quicquam*.

ו חלץ ועשה מאמר נתן גט ובעל או בעל ועשה מאמר ונתן גט וחלץ אין אחר חליצה כלום בין בתחילה בין באמצע בין בסוף והבעילה בזמן שהיא בתחילה אין אחריה כלום באמצע ובסוף יש אחריה כלום רבי נחמיה אומר אחת בעילה ואחת חליצה בין בתחילה בין באמצע בין בסוף אין אחריה כלום :

6. Si dederit calceum & fecerit sponsalia, aut dederit divortium & concubitum iniverit; aut coitum iniverit, & fecerit sponsalia, aut dederit divortium, aut dederit calceum, non sequitur post extractionem calcei quicquam, sive in principio, sive in medio, sive in fine. Si coitum iniverit in principio, non sequitur post eam quicquam, at si in medio & in fine, tum sequitur post eam quicquam. R. Nehemia dicit, sive copula maritalis, sive extractio calcei, sive in principio, sive in medio, sive in fine facta fuerit, non sequitur post eam quicquam.

R. OB. DE BARTENORA.

חלץ ועשה מאמר וגו׳ *Si calceum dederit, & sponsalia feceris* &c. hoc refertur ad unum levirum, & unam fratriam; & quamvis hoc superius dixerit, nihilominus idem hic dicit iterum propter finem, ut coitum distinguat ab extractione calcei, nam post extractionem calcei sive in principio sive in medio sive in fine non sequitur quicquam, sed post coitum nihil sequitur tantum in principio; deindè etiam, ad docendum controversiam inter R. Nehemiam & Sapientes.

בין בתחלה בין באמצע *Sive in principio sive in medio*, ut, si divortium dederit uni, & alteri calceum, & deindè sponsalia illi feceris, aut illi cui dedit divortium, non valent sponsalia, neque divortium est necessarium pro sponsalibus.

בסוף *In fine*, si post sponsalia & post divortium dederit calceum, postea non sequitur quicquam, & extractio calcei perfecta est; at si deinceps fecerit sponsalia, non opus habet divortio, quia calcei extractio est divortium perfectum, etsi extractio calcei fuerit illegitima; *& coitus in medio*, ut, si uni dederit divortium, & cum altera coiverit, & deindè fecerit sponsalia tertiæ, prohibitum est illi ducere propinquas ejus.

בסוף *In fine*, si uni dederit divortium, & fecerit sponsalia secundæ, & deindè coiverit cum alterutra, post hunc coitum est copula levirationis; & quando eduxerit eam, necessaria est extractio calcei, & non sufficit eam educere cum divortio. אין אחריה כלום *non est post eam quicquam*, exibit cum divortio sine extractione calcei, & si post coitum dederit sponsalia alteri, nihil effecit.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Omnes hæ Misnæ sunt claræ juxta ea quæ diximus fundamenta; & quod dicit אין אחר חליצה כלום *non est post extractionem calcei quicquam*, illius sensus est ex sententia R. Akibæ; sed decisio non est juxta ipsum, neque juxta R. Nehemiam; sed judicium horum fundamentorum hoc sensu se habet, quando concubuerit cum fratria in principio, aut post sponsalia, copula maritalis legitima est, nimirum, quod dedit illi sponsalia & deindè concubuit cum ea, ecce perfecta est acquisitio ejus. Similiter, si dederit illi calceum exuendum, removetur ab ea copula levirationis contrahendæ, & copula maritalis illegitima non acquirit acquisitionem perfectam, & divortium est necessarium, & tum perfectum erit divortium ejus, & omnis fratria quæ non legitimè nupta est, tenetur ad extractionem calcei. Jam exposuimus, quod extractio calcei illegitima permittit cum aliis levirationem contrahere, & hoc est id quod auctor dicit, *si uni dederit divortium, & alteri calceum exuendum, non est post extractionem calcei quicquam*; at cum duo fuerint leviri, & duæ fratriæ ex una domo, & unus dederit calceum uni ex illis fratriis, quia calcei extractio est illegitima, illa fratria licita est; at æmula ejus non est licita aliis, nisi donec omnes fratres dederint calceum illi, cui data est extractio calcei illegitima; vel dabit calceum huic æmulæ; quia nobis fundamentum est quod extractio calcei legitima est ad liberandum æmulam ejus. Modus autem perfectionis is est qui dicitur, nempe, quod calcei extractio illegitima requirit ut omnes fratres ei dent calceum, & statim libera fiat æmula ejus aliis viris.

פרק ו הבא על יבמתו בין בשוגג בין במזיד בין באונס בין ברצון אפילו הוא שוגג והיא מזידה הוא מזיד והיא שוגגת הוא אנוס והיא לא אנוסה היא אנוסה והוא לא אנוס אחד המערה ואחד הגומר קנה ולא חלק בין ביאה לביאה :

Caput 6. Qui coiverit cum fratria sive ex errore sive de industria, sive coactè sive voluntariè, etsi ille erraverit & illa de industria fecerit, ille de industria fecerit, illa ex errore, ille coactè & illa non coactè, illa coactè & ille non coactè, tam is qui detegit quam is qui complet, acquisivit, neque differentia est inter coitum & coitum.

R. OB. DE BARTENORA.

שוגג *Ex errore*, putans quod alia erat mulier: מזיד *de industria*, ex lascivia, & non ad complendum præceptum levirationis. אפילו הוא שוגג והיא מזידה *etsi ille erret, & illa*

de

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Fratria opus habet sponsalibus de Lege, quia Deus fecit ut is acquisiverit uxorem; sponsalia vero fratriæ sunt ex institutione Sapientum, propterea, quicunque cum fratria sua

con

de industria peccet, non tantum quando illa complet præceptum cum intentione, sed etsi ambo non intendant complere præceptum, ut, si ille putaret quod alia erat mulier, & illa habuerit intentionem lasciviæ: קנה *acquisivit*, quia scriptum est Deut. 25, 5. יבמה יבא עליה ergo quocunque etiam fiat modo.

המערה *Qui detegit*, qui non complevit actum, sed tantum coronam introduxit, simplex vero introductio exterior coronæ vocatur נשיקה *osculatio*; קנה *acquisivit*, hæreditatem fratris ejus, & si eam repudiare velit, id faciat cum divortio. ולא חלק בין ביאה לביאה *non distinguit inter coitum & coitum*, inter coitum ordinarium & extraordinarium, quia scriptum est duo concubitus genera esse apud mulierem.

coit quocunque etiam modo, acquirit acquisitionem perfectam; המערה est is qui coronam intromittit, & si quis coronam ex parte tantum intromittit, vocatur actio ejus נשיקה *osculatio*; qui vero rem complet, is totum membrum intromittit. ולא חלק בין ביאה לביאה *& non distinguit inter coitum & coitum*, id est, Scriptura non distinguit inter coitum ordinarium & coitum extraordinarium.

ב וכן הבא על אחת מכל העריות שבתורה או פסולות כגון אלמנה לכהן גדול גרושה וחלוצה לכהן הדיוט ממזרת ונתינה לישראל בת ישראל לממזר ולנתין פסל ולא חלק בין ביאה לביאה:

2. Sic etiam, is qui coiverit cum una omnium prohibitarum propter incestum in Lege, aut cum illegitimis, uti sunt vidua pro pontifice maximo, repudiata & calceum exuens pro sacerdote ordinario; spuria & Netinæa pro Israëlita, filia Israëlitæ pro spurio & Netinæo, illegitimam reddidit, non faciens differentiam inter coitum & coitum.

R. OB. DE BARTENORA.

וכן הבא על אחת מכל העריות שבתורה *Et sic qui coiverit cum una omnium prohibitarum propter incestum in Lege*, uno ex omnibus istis coituum modis. או על הפסולות *aut cum illegitimis*, ut, vidua pro pontifice maximo, & ejusmodi quæ ad sacerdotium illegitimæ sunt, quia fiunt זונה. Et quamvis uxor Israëlitæ vi stuprata, licita sit marito, est tamen illegitima ad sacerdotium. Repudiata etiam, si fuerit sacerdotis filia, illegitima fit illo coitu, ut non comedat de oblationibus primis patris sui.

ממזר ונתינה לישראל *Spurius & Netinæa pro Israëlita*, non vult dicere quod fecit eam illegitimam ad sacerdotium, quia præter hoc illegitima est; sed loquitur de sensu *detectionis*, ad docendum nos quod transgreditur præceptum, & condemnatus erit flagellationis, tam propter detectionem quam propter complementum actus.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

וכן *Sic etiam*, sensus est, quicunque coiverit cum una ex illis quæ prohibitæ sunt in Lege propter incestum, sive id factum fuerit coactè sive voluntario, errore aut industria, ejusmodi mulier inepta est facta ad sacerdotium, sive cum ea coiverit modo ordinario sive extraordinario, quia eam fecit זונה *scortum*, etsi permissa est marito Israëlitæ si coacta fuerit; quia nobis hypothesis est, quod coacta licita est marito Israëlitæ, at nihilominus ad sacerdotium inepta est. Similiter filia Israëlitæ inepta est pro spurio & Netinæo, quia tum fit זונה; & vidua pro pontifice maximo, & repudiata ac calceum exuens pro sacerdote ordinario fit profana, etiamsi ex errore aut coactè.

ג אלמנה לכהן גדול גרושה וחלוצה לכהן הדיוט מן האירוסין לא יאכלו בתרומה רבי אליעזר ורבי שמעון מכשירין נתארמלו או נתגרשו מן הנשואין פסולות מן האירוסין כשרות:

3. Vidua pro pontifice maximo, & repudiata, & ea quæ calceum exuit pro sacerdote ordinario à desponsationibus, non comedent de oblatione. R. Eliesèr & R. Schimeon pronunciant legitimas. Si viduæ factæ fuerint, aut repudiatæ fuerint, à consecrationibus illegitimæ sunt, à desponsationibus sunt legitimæ.

R. OB. DE BARTENORA.

מן האירוסין לא יאכלו בתרומה *Ex desponsationibus non comedent de oblatione prima*, nam quæ desponsata fuerit sponsalibus transgressionis, ea illegitima est ad comedendum de oblatione prima domi patris, si fuerit sacerdotis filia. רבי אליעזר ורבי שמעון מכשירין *R. Eliesèr & R. Schimeon legitimas pronunciant*, donec coitum passæ fuerint, & profanatæ fuerint, quia scriptum est Levit. 21, 15. ולא יחלל duæ igitur sunt profanationes, una pro illa, & altera pro semine ejus; sed decisio non est juxta eos; neque enim comedant de oblatione prima vi desponsationis.

נתארמלו או נתגרשו *Si viduæ factæ fuerint, aut repudiatæ fuerint*, ab illis sacerdotibus: מן הנשואים פסולות *ex consecrationibus illegitimæ sunt*, quia per coitum profanatæ sunt. מן האירוסין כשרות *à desponsationibus legitimæ sunt*, nam primus doctor etiam eas non dicit illegitimas à desponsationibus nisi viventibus maritis, quia illæ custodiuntur ad coitum illegitimum, sed non post mortem eorum.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

מן האירוסין לא יאכלו בתרומה *Ex desponsationibus non comedent de oblatione prima*, quia expectant coitum illegitimum, ideoque non comedent. R. Eliesèr & R. Schimeon dicunt quod comedet donec coitum passa fuerit, & tum illegitima erit. Cæterum si viduæ factæ fuerint, aut repudiatæ fuerint hæ uxores sacerdotum, ex consecrationibus illegitimæ sunt ad comedendum de oblatione prima, quia profanatæ sunt coitu quem passæ sunt; eo quidem fundamento, quod non sit profanatio nisi per eos qui à sacerdotio prohibiti sunt. מן האירוסין כשרות *ex desponsationibus legitimæ sunt*, ad comedendum de oblatione prima, nam si non passa fuisset coitum, non profanata fuisset; decisio non est juxta R. Eliesèr, neque juxta R. Schimeon.

ד כהן גדול לא ישא אלמנה בין אלמנה מן האירוסין בין אלמנה מן הנשואין ולא ישא את הבוגרת רבי אליעזר ורבי שמעון מכשירים בבוגרת לא ישא את מוכת עץ אירס את האלמנה ונתמנה להיות כהן גדול יכנוס ומעשה ביהושע

4. Pontifex maximus non ducet viduam, sive ea fuerit vidua ex desponsationibus, sive vidua fuerit ex consecrationibus; neque ducet puellam. R. Eliesèr & R. Schimeon permittunt puellam ducere. Non ducet eam quæ vulnerata est ligno; si desponderit viduæ, & interim electus fuerit pontifex maximus, ducat eam. Factum est ut Jehoschua filius

ביהושע בן גמלא שקידש את מרתא בת ביתוס ומינהו המלך להיות כהן גדול וכנסה שומרת יבם שנפלה לפני כהן הדיוט ונתכנה להיות כהן גדול אף על פי שעשה בה מאמר הרי זה לא יכנוס כהן גדול שמת אחיו חולץ ולא מיבם :

Gamlæ dederit ſponſalia Martæ filiæ Baiti, & Rex cum elegerit pontificem maximum, & duxerit eam; ſi quæ expectaverit levirum & ceſſerit ſacerdoti ordinario, qui electus fuerit Pontifex maximus, etſi fecerit illi ſponſalia, tamen non ducet eam. Mortuo pontifice maximo, frater ejus dabit calceum exuendum, & non contrahet affinitatem conjugii.

R. OB. DE BARTENORA.

לא ישא את הבעורה *Non ducet puellam*, eo quod ſcriptum eſt Levit. 21, 13 והוא אשה בבתוליה יקח quod excipit בוגרת cujus virginitas conſummata eſt. R. Elieſer & R Schimeon permittunt; ſed deciſio non eſt juxta eos.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Scriptum eſt Levit 21, 31. והוא אשה בבתוליה יקח dixerunt Sapientes quod hæc verba excludunt בוגרת cujus virginitas conſummata eſt; vocatur autem בוגרת virgo quando habuerit ſex menſes poſt ſigna adoleſcentiæ; ſigna vero adoleſcentiæ ſive virginitatis ſunt duo pili poſt annum duodecimum, nam ſi creverint duo pili intra tempus duodecim annorum, non ſunt ſigna adoleſcentiæ. Sic etiam, quamdiu nondum illi duo pili fuerint etiam poſt duodecim annos, minorennis eſt uſque ad viginti annos exactos, quemadmodum exponetur in hoc tractatu; deciſio non eſt juxta R. Elieſer, nec juxta R. Schimeon,

ה כהן הדיוט לא ישא אילונית אלא אם כן יש לו אשה ובנים רבי יהודה אומר אף על פי שיש לו אשה ובנים לא ישא אילונית שהיא זונה האמורה בתורה וחכמים אומרים אין זונה אלא גיורת ומשוחררת ושנבעלה בעילת זנות :

5. Sacerdos gregarius non ducet ſterilem, niſi habuerit uxorem & filios. R. Jehuda dicit, etſi habuerit uxorem & filios, non ducet ſterilem, quia ſcortum eſt de quo ſcriptum eſt in Lege. Sapientes dicunt, non eſt ſcortum, ſed peregrina, & ſerva libertate donata, & quæ coitu meretricio ducta eſt.

R. OB. DE BARTENORA.

כהן הדיוט לא ישא אילונית *Sacerdos gregarius non ducet ſterilem*, eodem modo nec Iſraëlita; & loquitur de ſacerdote propter contradictionem R. Jehudæ, dicentis, quod ſacerdos, etſi illi ſit uxor cum liberis, non ducat ſterilem, id quod ita ſe non habet cum Iſraëlita; deciſio non eſt juxta R. Jehuda.

שנבעלה בעילת זנות *quæ paſſa eſt coitum meretricium*, uti ſunt coitus in Lege prohibiti per præcepta negativa, aut affirmativa, quanto magis illi propter quos merentur pœnam exciſionis, & mortem per domum judicii; ſed qui coiverit cum muliere libera, non fecit eam in ſcortum.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Non eſt differentia inter ſacerdotem & Iſraëlitam in præcepto fructificationis & multiplicationis, ideoque neque Iſraelitæ neque ſacerdoti neque Levitæ licet ducere ſterilem, niſi habuerit uxorem & filios; loquitur autem de ſacerdote ordinario, ad docendum nos contradictionem R. Jehudæ qui nullo modo id ipſi permittit. Coitus autem illegitimus eſt propter quem condemnatus eſt exciſionis aut flagellationis de Lege, aut is qui incurrit præceptum affirmativum Legis, ſive coactè ſive voluntario, unde fit זונה *ſcortum*, uti hoc capite diximus. Cæterum ſi Iſraëlita coiverit cum muliere quæ non nupta eſt viro, neque ex reliquis inceſtibus eſt, neque prohibita præcepto negativo aut affirmativo, non fit ſcortum; deciſio non eſt ſecundum R. Jehuda.

ו לא יבטל אדם מפריה ורביה אלא אם כן יש לו בנים בית שמאי אומרים שני זכרים ובית הלל אומרים זכר ונקבה שנאמר זכר ונקבה בראם נשא אשה ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה אינו רשאי ליבטל גירשה מותרת לינשא לאחר ורשאי השני לשהות עמה עשרה שנים ואם הפילה מונה משעה שהפילה האיש מצווה על פריה ורביה אבל לא האשה רבי יוחנן בן ברוקא אומר על שניהם הוא אומר ויברך אותם אלהים ויאמר להם פרו ורבו :

6. Non intermittet homo fructificationem & multiplicationem, niſi is qui habuerit filios. Schola Schamai dicit, ſi duos maſculos; Schola Hillelis dicit, marem & fœminam, uti ſcriptum eſt Gen. 5, 2. *marem & fœminam creavit eos.* Si duxerit uxorem, & cum ea fuerit decem annos, & non pepererit, non licet ipſi intermittere; ſi repudiaverit eam, licet illi alii nubere, & ſecundus cum ea decem annos eſſe poteſt. Si abortum fecerit, numerabit ab eo tempore quo abortum fecit. Viro commendata eſt fructificatio, & multiplicatio, & non fœminæ. R. Jochanan filius Berokæ dicit, de duobus illis loquitur Gen 1, 28. *Et benedixit illis Deus, & dixit illis, fructificate & multiplicate.*

R. OB. DE BARTENORA.

בית שמאי אומרים שני זכרים *Schola Schamai dicit, ſi duos maſculos*, uti vidimus in Moſe, qui ſeparavit ſe ab uxore poſtquam duo ipſi nati fuerint maſculi. בית הלל אומרים זכר ונקבה *Schola Hillelis dicit, marem & fœminam*, nam è Moſis exemplo non petitur probatio, quia ille ſingulari Dei mandato id fecit.

ושהה עמה עשרה שנים וגו׳ *Et fuerit cum ea decem annos &c.* quemadmodum invenimus de Abrahamo, quod, poſtquam decem annos commoratus fuiſſet cum Sara, eaque non peperiſſet, duxit Agarem; tempus vero illud quo cum ea commoratus eſt extra terram ſanctam, non intrat computum, nam

R. MOSCHE FIL. MAIMON

Schola Schamai adducit probationem à Moſe, ſed Schola Hillelis dicit quod Moſi præceptum eſt ut ſe ſepararet ab uxore, ut prophetia in ipſo habitaret continuo, & quod indè non debet adferri probatio pro reliquis hominibus, ſed præceptum eſſe maſculinum & fœmininum, quia in eo conſiſtit conſervatio ſpeciei. Cauſæ autem quæ impediunt conceptionem, multæ ſunt, & medicis ſatis notæ; quæ procedere poſſunt à viro tantum, vel à fœmina tantum, vel ab ambobus ſimul; propterea, ſi repudiaverit eam, alii nubere poterit; ſed non licet tertio nubere quia jam eſt comperta ſterilis. Senſus vero decem annorum eſt is de quo dictum

nam forsan commoratio extra terram effecit sterilitatem; & quamdiu vir aut fœmina imbecillis est, aut sunt in carcere vincti, similique modo, undè impeditur coitus, tamdiu tempus illud non intrat computum decem annorum.

נרשה מותרת לינשא לאחר *Si repudiaverit eam, licet illi alii nubere*, quia forsan causa non est in ipsa, sed in ipso; quando autem repudiaverit eam, solvet illi dotem ejus matrimonialem, si illa dixerit causam procedere ex ipso eo quod non emittit urinam instar sagittæ, anathemate feriunt eam si constiterit quod contra se res habet, & de illu falsa dixerit.

והאיש מצוה על פריה ורביה *Viro commendata est fructificatio & multiplicatio*, quia scriptum est Gen. 1, 28. פרו ורבו וכבשה, & vox וכבשה defective scripta est, ac si in singulari diceretur, subige eam, viro igitur qui solet subigere uxorem commendata est fructificatio & multiplicatio, non fœminæ. *R. Jochanan filius Berokæ dicit &c.* decisio non est juxta ipsum.

dictum est Gen. 16, 3. מקץ עשר שנים לשבת אברהם tum re compertum est de Sara quod sterilis erat, ideoque ipsi dedit Agarem. Cæterum necesse est ut totos decem annos continuet cum ea coitum, ut anni computum intrent; propterea infirmitatis aut absentiæ tempus in uno eorum non intrat numerum decem annorum. Quando autem hoc sensu se habet casus, statim non licet illi eam detinere secum; sed repudiabit eam & solvet dotem illius matrimonialem, si illa dixerit causam provenire ab illo; neque liber erit à solutione dotis matrimonialis, nisi constiterit, quod causa sterilitatis non provenit ab illo. Et si dixerit ille quod illa abortum fecit intra decem annos, ut apud illam maneret, repudiabit eam, & solvet dotem matrimonialem, quia illa non debet esse suspecta sterilitatis; decisio non est juxta R. Jochanan filium Berokæ.

פרק ז אלמנה לכהן גדול גרושה וחלוצה לכהן הדיוט הכניסה לו עבדי מלוג ועבדי צאן ברזל עבדי מלוג לא יאכלו בתרומה עבדי צאן ברזל יאכלו ואלו הן עבדי מ״לוג אם מתו מתו לה ואם הותירו הותירו לה אף על פי שהוא חייב במזונתן הרי אלו לא יאכלו בתרומה ואלו הן עבדי צאן ברזל אם מתו מתו לו ואם הותירו הותירו לו הואיל והוא חייב באחריותן הרי אלו יאכלו בתרומה:

Caput 7. Vidua à pontifice maximo ducta, & repudiata, ac ea quæ calceum exuit sacerdoti ordinario, si adduxerit illi servos usuarios, & servos gregis & ferri, servi usuarii non comedant de oblatione, servi gregis & ferri comedant. Hi autem sunt servi usuarii, si mortui fuerint, mortui sunt pro illa, & si multiplicati fuerint, multiplicati sunt pro illa, etsi ille teneatur ad alimenta eorum, ecce illi non comedant de oblatione prima. Sed hi sunt servi gregis & ferri, si mortui fuerint, mortui sunt pro eo, & superstites fuerint, superstites sunt pro ipso, quandoquidem ille tenetur ad cautionem damni eorum, ecce illi comedant de oblatione prima.

R. OB. DE BARTENORA.

עבדי מלוג *Servos usuarios*, sunt ejusmodi quos uxor relinquit sibi ipsi; quæ non conscripta sunt in contractu matrimoniali, illa vocantur נכסי מלוג *bona depilationis* sive *usuaria*, quia maritus depilat illa bona quemadmodum depilantur gallinæ, quia fructus eorum bonorum comedit, & si diminuta fuerint aut magna facta fuerint, diminuta & majora facta sunt pro illa. Cæterum *bona gregis & ferri* sunt bona quæ illa marito attulit de dote sua, & quod ille addit illi scil. uxori, cujus summam enumeratam referunt in contractum matrimonialem, ut & omnia ea quæ maritus in se receperit; ideoque vocantur *bona gregis & ferri*, quia summa principalis firma est instar ferri, ita ut si omnes servi mortui fuerint, vel bona perierint, maritus teneatur ea restituere uxori; & quia æstimatione quadem æstimare solebant gregem, pastor in se recipiebat cautionem de futuro damno juxta æstimationem illam, etsi totus grex esset mortuus, ideoque omnia bona uxoris quæ in se recipiebat maritus cum cautione futuri damni, vocabantur *bona gregis*. עבדי מלוג לא יאכלו *servi usuarii non comedant*, quia veniunt à parte uxoris, uxor autem profanata est, propterea non comedant de oblatione prima mariti.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Quamvis sit conjugium cum peccato, servi tamen gregis & ferri sunt ut jus servorum quos ille emit, quia tenetur ad cautionem damni eorum.

ב בת ישראל שניסת לכהן והכניסה לו עבדים בין עבדי מלוג בין עבדי צאן ברזל הרי אלו יאכלו בתרומה ובת כהן שניסת לישראל והכניסה לו בין עבדי מלוג בין עבדי צאן ברזל הרי אלו לא יאכלו בתרומה:

2. Filia Israëlitæ si nupserit sacerdoti, & illa adduxerit servos, sive fuerint servi usuarii, sive servi gregis & ferri, illi comedant de oblatione prima. Filia sacerdotis si nupserit Israëlitæ, & illa adduxerit illi sive servos usuarios sive servos gregis & ferri, hi ne comedant de oblatione prima.

R. OB. DE BARTENORA. בת ישראל שניסת לכהן וכו׳ *Si filia Israëlitæ nupserit sacerdoti &c.* etiam servi usuarii comedant de oblatione prima, quia sunt acquisitio sacerdotis, quos acquisitione acquisivit, nimirum, per uxorem quæ sacerdotis acquisitio est. Dicit autem Scriptura Levit. 22, 11. וכהן כי יקנה נפש קנין כספו at non erat necesse ut diceret קנין כספו, nisi rem vellet hoc sensu exponere, sacerdos qui acquirit acquisitione argenti sui, acquirit animam, nimirum, quod si quis servus sacerdotis acquisivit animam, comedet de oblatione prima.

ג בת ישראל שניסת לכהן ומת והניחה מעוברת לא יאכלו עבדיה בתרומה מפני חלקו של עובר שהעובר פוסל ואינו מאכיל דברי רבי יוסי אמרו לו מאחר שהעדת לנו על בת ישראל לכהן

3. Filia Israëlitæ si nupserit sacerdoti, & ille mortuus fuerit & reliquerit eam imprægnatam, servi ejus ne comedant de oblatione prima, propter fœtus partem, quia fœtus facit illegitimum servum, & non juvat eum ad esum, sunt verba R. Jose. Dixerunt illi, quandoquidem nobis testimonium præbuisti de filia Israëlis nupta cum sacerdote, sic etiam, si filia sacerdotis nupta sit cum sacer-

לכהן אף בת כהן לכהן ומת והניחה מעוברת לא יאכלו עבדיה בתרומה כפני חלקו של עובר :

cerdote, & ille mortuus fuerit, & reliquerit eam impraegnatam, nec servi illius comedent de oblatione prima, propter foetus partem.

R. OB. DE BARTENORA.

והניחה מעוברת *Et reliquerit eam impraegnatam*, etsi habuerit filios ex ipso, & illa comedat de oblatione prima, tamen non comedant servi gregis & ferri de oblatione prima, quia sunt haeredum, & ex illis pars aliqua cedit foetui, & foetus non pollet ea auctoritate qua efficiat ut illi comedere possint de oblatione prima; aut quia putat quod foetus in utero extraneae est, extraneus est; aut quia putat quod natus dat facultatem comedendi, & quod is qui nondum natus est non dat facultatem comedendi, quia scriptum est Levit. 22, 11. וילִיד ביתו הם יאכלו quod legi potest הם יאכלו *illi comedere faciunt*.

שהעובר פוסל *Quia foetus illegitimum facit*, si filia sacerdotis nupta fuerit Israëlitae, & relicta fuerit ab ipso impraegnata; & illi non fuerit alius filius, fecit eam illegitimam ad revertendum ad domicilium patris. ואינו מאכיל *& non facit comedere*, si fuerit filia Israëlitae sacerdoti nupta, & relicta impraegnata, foetus non habet facultatem efficiendi ut illa comedat, eodem modo se res habet cum servis.

אף בת כהן לכהן וגו׳ *Etiam filia sacerdotis cum sacerdote* &c. nam dices, is qui non est natus non facit alium comedere, ideo etiam filiae sacerdotis nuptae sacerdoti servi non comedant de oblatione prima propter partem foetus, quia sunt servi ejus, & non comedunt nisi propter eum, ille autem non habet facultatem efficiendi ut comedant? decisio non est secundum R. Jose.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

מפני חלקו של עובר *Propter partem foetus*, si reliquerit mortuus multos filios ex uxore sua filia Israëlitae, & reliquerit eam impraegnatam, non comedent servi illius de oblatione prima, quia sunt haereditas omnium fratrum; foetus autem qui in utero extraneae est, extraneus est, ideo propter foetum non comedent servi de oblatione prima. Caeterum Sapientes hoc rejecerunt, dixeruntque illi, si tu dicis R. Jose quod foetus illegitimum reddit, & quod acquirit, idem fieri deberet de filia sacerdotis cum sacerdote nupta qui reliquit filios, & eam impraegnatam, ut non comedant servi ejus de oblatione prima, quia nobis fundamentum est, quod recens natus facit ut comedere liceat? status vero controversiae quem movent contra ipsum, se habet hoc sensu; dicunt Sapientes, quandoquidem nobis testimonium praebuisti de filia Israëlitae cum sacerdote nupta, ita quoque necesse est ut nobis testimonium praebeas de filia sacerdotis cum sacerdote nupta, si mortuus fuerit, & eam impraegnatam reliquerit. Nam vera Sapientum sententia est, quod, quia ei sunt filii, comedant servi de oblatione prima, etsi uxor impraegnata sit; & fundamentum nobis est quod foetui non est acquisitio; decisio est juxta Sapientes.

ד העובר והיבם והארוסין והחרש ובן תשע שנים ויום אחד פוסלין ולא מאכילין ספק שהוא בן תשע שנים ויום אחד ספק שאינו. ספק הביא שתי שערות ספק שלא הביא נפל הבית עליו ועל בת אחיו ואין ידוע איזה מת ראשון צרתה חולצת ולא מתיבמת :

4. Foetus, levir, desponsationes, surdus, & filius novem annorum & diei unius, faciunt eam illegitimam, sed non faciunt eam comedere. Si dubium fuerit an sit filius novem annorum & unius diei, & dubium fuerit an duo ipsi fuerint pili (in genitalibus,) & si ceciderit illi domus & filiae fratris sui, & non constiterit uter prius mortuus fuerit, aemula ejus calceum exuit, sed non contrahit affinitatem conjugii.

R. OB. DE BARTENORA.

העובר והיבם *Foetus, & levir*, hic foetus si fuerit è filia sacerdotis nupta Israëlitae, facit eam illegitimam, quia scriptum est Levit. 22, 14. בנעוריה quod excludit impraegnatam. Et si fuerit filia Israëlitae cum sacerdote nupta, foetus illam non facit comedere, quia is qui nondum natus est, etsi sacerdotis foetus, non facit comedere; *& levir*, si illa fuerit filia sacerdotis cum Israëlita nupta, facit eam illegitimam, quia scriptum est Levit. 22, 13. ושבה אל בית אביה quod excipit eam quae exspectat levirum, qualis reverti nequit ad domicilium patris, quia alligata est levirationi; at si fuerit filia Israëlis cum sacerdote nupta, non facit eam comedere, quia scriptum est Levit. 22, 11. קנין כספו at haec est acquisitio fratris ejus, ergo non edet.

והארוסין *Et desponsationes*, si fuerit filia sacerdotis cum Israëlita nupta, facit eam illegitimam, quia eam acquisivit sponsalibus, ab eo igitur tempore quo dedit illi sponsalia, fecit eam illegitimam, uti scriptum est Levit. 22, 12. ובת כהן כ׳ תהיה לאיש זר at si fuerit filia Israëlitae cum sacerdote nupta, non facit eam comedere, ne dent illi vasculum vini oblationis primae in domicilio patris, & ex illo det fratribus bibendum, & sororibus suis. והחרש *& surdus*, si fuerit filia sacerdotis cum Israëlita nupta, fecit eam illegitimam, quia acquisivit eam ex constitutione Sapientum; at si fuerit filia Israëlis cum sacerdote nupta, non facit eam comedere, quia scriptum est קנין כספו; surdus autem non acquirit de Lege.

בן תשע שנים ויום אחד *Filius novem annorum & diei unius*, unus è legitimis ad sacerdotium qui fuerit novem annorum & unius diei, & coiverit cum filia sacerdotis, aut filia Levitae, aut cum filia Israëlitae, facit eam illegitimam ad comedendum

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

פוסלין ולא מאכילין *Illegitimam eam faciunt, sed non faciunt edere*, id est, si filia Israëlitae impraegnata fuerit à sacerdote, aut exspectaverit sacerdotem in levirum, aut desponsationem à sacerdote, aut si maritus ejus fuerit sacerdos surdus, aut sacerdos novem annorum & unius diei, illa non comedat de oblatione prima, quia illi non acquirunt acquisitione perfecta. Caeterum si fuerit filia sacerdotis ab Israëlita impraegnata, aut similibus jam dictis modis, illegitima est ad edendum de oblatione prima, quia illi acquirunt partem acquisitionis.

בן תשע שנים ויום אחד *Filius novem annorum & unius diei*, quia nobis fundamentum est, quod illius qui fuerit novem annorum coitus sit verus. Jam expositum est in Gemara id quod hic dicitur, *filium novem annorum & unius diei facere illegitimum*, accipiendum esse de eo qui ad sacerdotium est ineptus, ut, si filius novem annorum & unius diei fuerit profanatus, & coiverit cum filia sacerdotis quam illegitimam fecit ad comedendum de oblatione prima, aut si repudiata fuerit, aut calceum exuerit, & cum ea coiverit filius novem annorum & unius diei, illa etiam profanata est & illegitima ad sacerdotium. Verum si dubium fuerit, an sit filius novem annorum & unius diei, an vero nondum attigerit novem annos, illegitimus est ad oblationem primam, & ad sacerdotium, etsi res sit in dubio. Similiter, si coiverit cum fratria sua, & dubium inciderit an esset filius novem annorum & unius diei, & acquisiverit, uti exposuimus, an vero minor, tum coitus ejus non est coitus. Vel si quis calceum dederit fratriae exuendum, & dubium inciderit an illi sint duo pili in genitalibus, & calcei extractio perfecta sit, in his omnibus debemus judicare juxta sententiam

dendum de oblatione prima, quia filii novem annorum & unius diei copula eſt copula, & profanata eſt ea copula filia ejuſmodi. Cæterum ſi filia Iſraëlitæ nupta fuerit cum ſacerdote novem annorum & unius diei, non facit eam comedere de oblatione prima, quia acquiſitio ejus non eſt acquiſitio perfecta. Sic etiam ſi dubium fuerit, an ſit novem annorum & unius diei, eidem juri ſubjicitur cui ſubjecta eſt is qui certo eſt novem annorum & unius diei, & facit illegitimam.

ספק הביא שתי שערות *Si dubium fuerit, an duo pili fuerint illi* (in genitalibus,) ſi parvulus dederit ſponſalia fœminæ, & dubium fuerit an illi fuerint duo pili, ſponſalia ejus ſunt dubia ſponſalia, ideoque uxor illius diſcalceabit, & non contrahet affinitatem conjugii. נפל הבית עליו ועל אשתו בת *ſi ceciderit domus ipſi & filiæ fratris ſui*, quæ erat uxor ejus, ſed non conſtabat an ille mortuus eſſet prius, ambæ vero ceſſerant fratri ad levirationem contrahendam, libera eſt æmula ejus, quia æmula filiæ eſt; an vero illa prius mortua eſſet, in tempore obligationis de contrahenda leviratione æmulæ ejus non erat æmula uxoris prohibitæ propter inceſtum, quemadmodum Miſna dixit ſuperius cap. 3, 7. *& omnes illæ ſi mortuæ fuerint &c, æmulæ earum licitæ ſunt*; ergo æmula ejus diſcalceabit, & non contrahet affinitatem conjugii; quia autem tractat de caſibus dubiis in quibus aggravandum eſt, ideo cum illis adducit hunc caſum.

tiam rigoroſiorem, nam hoc eſt quod dicit, חולצת ולא מתייבמת *calceum exuet, & non contrahet affinitatem*, & hoc ſenſu judices velim in ſimilibus caſibus. Deindè autem adducit caſum dubium, dicitque, *ſi ceſſerit illi domus & filiæ fratris ſui, ita ut non conſtet nobis uter prius mortuus eſt &c.* nam ſi conſtitiſſet nobis quod filia fratris ejus prius mortua eſſet, æmula ejus licita fuiſſet fratri ejus, quemadmodum ſuperius dixit Miſna, *& hæ omnes ſi mortuæ fuerint &c.* Sin autem conſtitiſſet nobis quod ille prius mortuus eſſet, æmula ejus libera fuiſſet ab extractione calcei, & leviratione contrahenda; quia autem res in dubio verſatur, diſcalceabit, & non contrahet conjugium levirationis.

ה האונס והמפתה והשוטה לא פוסלים ולא מאכילים ואם אינם ראוין לבא בישראל הרי אלו פוסלין כיצד ישראל שבא על בת כהן תאכל בתרומה עיברה לא תאכל בתרומה נחתך העובר במעיה תאכל כהן שבא על בת ישראל לא תאכל בתרומה עיברה לא תאכל ילדה תאכל נמצא כחו של בן גדול משל אב העבד פוסל משום ביאה ואינו פוסל משום זרע כיצד בת ישראל לכהן בת כהן לישראל וילדה הימנו בן והלך הבן ונכבש על השפחה וילדה הימנו בן הרי זה עבד היתה אם אביו בת ישראל לכהן לא תאכל בתרומה בת כהן לישראל תאכל בתרומה ממזר פוסל ומאכיל כיצד בת ישראל לכהן ובת כהן לישראל וילדה הימנו בת והלכה הבת ונשאת לעבד או לנכרי וילדה הימנו בן הרי זה ממזר היתה אם אמו בת ישראל לכהן תאכל בתרומה בת כהן לישראל לא תאכל בתרומה :

5. Violentus, ſeducens, & ſtultus, non faciunt illegitimam, neque comedere faciunt, & ſi inidonei fuerint ad intrandum Iſraëlem, ecce hi faciunt illegitimam; quomodo? Si fuerit Iſraëlita qui coiverit cum filia ſacerdotis, comedet de oblatione prima, ſi imprægnata fuerit, non comedet de oblatione prima, ſi fœtus exciſus fuerit è ventre ejus, comedet. Si ſacerdos coiverit cum filia Iſraëlitæ, illa non comedet de oblatione prima, ſi imprægnata fuerit, non comedet; ſi pepererit, comedet, hinc fiet ut vis filii major ſit (vi) patris. Servus eam facit illegitimam propter coitum, at non facit illegitimam propter ſemen; quomodo? ſi filia Iſraëlitæ cum ſacerdote, aut filia ſacerdotis cum Iſraëlita undè natus fuerit filius, & filius coiverit cum ſerva, & indè natus fuerit filius, hic eſt ſervus; ſi erat mater patris ejus filia Iſraëlitæ cum ſacerdote, non comedet de oblatione prima; ſi filia ſacerdotis cum Iſraëlita, comedet de oblatione prima. Spurius facit illegitimam, & facit comedere, quomodo? ſi filia Iſraëlitæ cum ſacerdote, & filia ſacerdotis cum Iſraëlita pepererit filiam ex eo, & filia nupta fuerit ſervo, aut gentili, & ex eo pepererit filium, hic eſt ſpurius. Si erat mater matris ejus filia Iſraëlitæ, cum ſacerdote, illa comedat de oblatione prima; ſi filia ſacerdotis cum Iſraëlita, non comedat de oblatione prima.

R. OB. DE BARTENORA.

והשוטה *Et ſtultus*, etſi cum thalamo nuptiali, & cum ſponſalibus, tamen non facit illegitimam, quia acquiſitio ejus non eſt acquiſitio. נחתך העובר שבמעיה תאכל *ſi contractus fuerit fœtus in ventre ejus, comedat*, ſtatim comedat, ſi pepererit eum, & deindè mortuus fuerit: עיברה לא תאכל *ſi imprægnata fuerit, non comedet*, quia fœtus non facit comedere.

כחו של בן גדול משל אב *vis filii major eſt (vi) patris*, nam is qui coiverit cum ea non facit comedere, quia non coivit cum ea in nomine ſponſalium, ideoque non eſt acquiſitio, ſed filius ejus comedere facit.

העבד פוסל משום ביאה *Servus illegitimam facit propter coitum*, ſi coiverit cum filia ſacerdotis, facit eam illegitimam ad comedendum de oblatione prima. ואינו פוסל משום זרע *at non facit illegitimam propter ſemen*, ſi filia ſacerdotis fuerit ſemen Iſraëlitæ legitimi. הרי זה עבד *ecce hic ſervus eſt*, quia infans ſervæ eſt ut ipſa ſerva. היתה אם אביו בת כהן לישראל תאכל בתרומה *ſi mater patris eſſet filia ſacerdotis, comedet de oblatione prima*, & ſi mortuus fuerit pater, etſi filius adhuc vivat, infans plerumque facit illegitimam, hic tamen non facit illegitimam, quia non ſequimur patrem ejus, eo quod non eſt ſemen ejus.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

פוסל משום ביאה *Illegitimam facit propter coitum*, ſi coiverit, cum fœmina quadam, fecit eam in ſcortum, & illegitimam ad ſacerdotium, quia non digna eſt ut intret Iſraëlem, propterea coitus ejus meretricius eſt. ואין פוסל משום זרע *& non facit illegitimam propter ſemen*, quia nobis fundamentum eſt quod ſervorum genealogiæ non habetur ratio. Deciſio Miſnæ de ſpurio eſt juxta ſententiam ejus qui dicit, quod ſi gentilis & ſervus coiverint cum filia Iſraëlitæ, filius indè natus ſit ſpurius. In Gemara vero pluribus de hoc diſputatur, & deciditur, quod, ſi gentilis & ſervus coiverit cum filia Iſraëlitæ, filius ſit legitimus, ſive ea libera fuerit à viro, ſive nupta, ſive coactè ſive voluntarie.

ו כהן גדול פעמים שהוא פוסל כיצד בת כהן לישראל וילדה הימנו בת והלכה הבת וניסת לכהן וילדה הימנו בן הרי זה ראוי להיות כהן גדול עומד ומשמש על גבי המזבח מאכיל את אמו ופוסל אם אמו ואת אומרת לא כבני כהן גדול שהוא פוסלני מן התרומה :

6. Pontifex maximus aliquando illegitimum facit, quomodo? ſi nupta fuerit filia ſacerdotis cum Iſraelita, quæ pepererit ex eo filiam quæ nupſerit ſacerdoti, & ex eo pepererit filium, hic legitimus eſt in pontificem maximum, & ut ſtet, & miniſtret in altare, facit comedere matrem ſuam, & illegitimam facit matrem matris ſuæ; & hæc dicet, nullus erit ut filius meus pontifex maximus, qui me facit illegitimam ad oblationem primam.

R. OB. DE BARTENORA.

ופוסל את אם אמו *Et illegitimam facit matrem matris ejus*, nam ſi non natus fuiſſet, contigiſſet ut mater matris ejus denuo comedere poſſet de oblatione prima in domicilio patris poſt mortem filiæ ſuæ; at quamdiu hic vixerit, non comedere denuo poteſt de oblatione prima, quia ſcriptum eſt וזרע אין לה, nimirum, ſi ſemen illi fuerit, aut filia filiæ filiæ, aut filius filii filii, aut filia filiæ filii uſque ad finem omnium generationum. ואת אמרת לא כבני כהן גדול *hæc dicet, nullus erit ut filius meus pontifex maximus*, id eſt, non multiplicabuntur reliqui in Iſraële ut filius meus, qui me illegitimam fecit ad oblationem primam.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Eſt unum è fundamentis quæ tenemus, quod, quamdiu filia ſacerdotis eſt ſemen Iſraelitæ, ſive mas, ſive fœmina fuerit, non comedet de oblatione prima. Siphra autem dicit in Lege dicitur ובן אין לה *ſi filius non fuerit illi*, nihil autem hic habemus niſi de filio ejus; undè habemus de filia & filia filii ejus, & de filia filiæ ejus, & de filio filiæ ejus & de filio filiæ filiæ ipſius? ſed hoc elicitur ex eo quod dicitur וזרע אין לה id eſt, idem judicium eſt de ſemine, & de ſemine ſeminis uſque ad finem. Similiter, ſi filia Iſraëlitæ nupta ſacerdoti fuerit, quamdiu fuerit ſemen ex eo, aut ſemen ſeminis uſque ad finem omnium generationum, tamdiu comedet illa de oblatione prima.

פרק ח הערל וכל הטמאים לא יאכלו בתרומה נשיהן ועבדיהן יאכלו בתרומה פצוע דכא וכרות שפכה הן ועבדיהן יאכלו ונשיהן לא יאכלו ואם לא ידעה משנעשה פצוע דכא וכרות שפכה הרי אלו יאכלו :

Caput 8. Præputiatus & omnes immundi non comedent de oblatione prima, uxores illorum & ſervi illorum comedent de oblatione prima. Si uni contuſi ſunt teſticuli, & exſecta ſunt virilia, illi & ſervi eorum comedent, at uxores eorum non comedent. Si vero non cognoverit eam, quando teſticuli ipſi ſunt contuſi, & exſecta virilia, illæ comedent.

R. OB. DE BARTENORA.

הערל *Præputiatus*, ſacerdos præputiatus, quia mortui ſunt fratres ejus propter circumciſionem, non comedet de oblatione prima, quia id diſcimus è ſacrificio Paſchatis, de quo ſcriptum eſt וכל ערל לא יאכל בו Exod. 12, 48.

נשיהן ועבדיהן יאכלו *Uxores eorum & ſervi eorum comedent*, quia propter præputium & immunditiem eorum non èxeunt è regula ſacerdotis, niſi illi ipſi defectu laborent, & circumciſio deſit illis

ונשיהן לא יאכלו *Et uxores eorum non comedent*, quia coitu ſuo eam fecit illegitimam, quia ab illegitimo ſtuprata eſt. ואם לא ידעה *at ſi non cognoverit eam*, quia antea cum eo nupta erat, & non coiverat cum ea poſtquam teſticuli contuſi eſſent.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Ratio, quare ſacerdos præputiatus non comedet de oblatione prima & rebus ſanctis, eſt, quia ſcriptum eſt de ſacrificio Paſchatis Exod. 12, 45. תושב ושכיר לא יאכל בו & de rebus ſanctis ſcriptum eſt Levit. 22, 10. תושב כהן ושכיר לא יאכל בו quemadmodum ergo præputiatus non poteſt comedere de ſacrificio Paſchatis, nec de rebus ſanctis, uti ſcriptum eſt Exod. 12, 48. ſic etiam præputiatus non comedet de rebus ſanctis & oblatione prima; cæterum jam noſti quod vulneratus contuſione, & exſectus membris ſi coiverit, copula ſive coitus illius ſit illegitimus.

ב איזהו פצוע דכא כל שנפצעו הבצים שלו ואפילו אחת מהן וכרות שפכה כל שנכרת הגיד ואם נשתייר מהעטרה אפילו כחוט השערה כשר פצוע דכא וכרות שפכה מותרין בגיורת ובשחררת ואינן אסורין אלא מלבא בקהל שנאמר לא יבא פצוע דכא וכרות שפכה בקהל ה׳ :

2. Quiſnam eſt vulneratus contuſione? omnis cujus teſticuli vulnerati ſunt, etiamſi unus ex illis. Et exſectus virilibus eſt omnis cujus membrum eſt exſectum virile; & ſi quid remanſerit è corona, etſi fuerit ut filum pili, tamen legitimus eſt. Vulneratus contuſione, & exſectus virilibus liciti ſunt pergrinæ, & manumiſſæ, & non ſunt prohibiti, niſi ad intrandum cœtum, uti ſcriptum eſt Deut. 23, 2. *Non intrabit vulneratus contuſione, & exſectus virilibus cœtum Domini.*

R. OB. DE BARTENORA.

ואם נשתייר מהעטרה *Et ſi quid remanſerit de corona*, ut nervus exciſſus ſit indè à corona & ulterius, legitimus eſt, quia nervus tantum ſe extendit inde à corona & ſurſum ad corpus; עטרה *corona*, eſt caro illa quæ circumdata eſt in loco circumciſionis; ſin autem hoc membrum vulneratum fue-

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Scitu neceſſarium eſt tibi, quod, ſi quis vulneratus fuerit in nervo, membro virili, aut filis teſticulorum, aut ſi exciſi fuerint teſticuli, aut perforatum fuerit membrum virile, aut teſticuli perforati fuerint, uno verbo, quacunque infirmitate quis laboraverit in partibus genitalibus, quibus

fuerit ense aut cultro, aut si compressum fuerit, & exiguum fuerit è se ipso; aut si excisus fuerit nervus aut testiculi ut fila testiculorum, ejusmodi illegitimus est, hoc autem intelligendum si manu hominis factum fuerit, at si propter infirmitatem factum fuerit, legitimus est. bus in physicis monstratur quod semen emittere nequit, illegitimus sit.

ג עמוני ומואבי אסורים ואסורן איסור עולם אבל נקבותיהם מותרות מיד מצרי ואדומי אינם אסורים אלא עד שלשה דורות אחד זכרים ואחד נקבות רבי שמעון מתיר את הנקבות מיד אמר רבי שמעון קל וחומר הדברים ומה אם במקום שאסר את הזכרים איסור עולם התיר את הנקבות מיד מקום שלא אסר את הזכרים אלא עד שלשה דורות אינו דין שנתיר את הנקבות מיד אמרו לו אם הלכה נקבל ואם לדין יש תשובה אמר להם לא כי הלכה אני אומר ממזרין ונתינין אסורין (ס״א) ואיסורן איסור עולם אחד זכרים ואחד נקבות׃

3 Ammonita & Moabita prohibiti sunt, & prohibitio eorum est prohibitio perpetua, at fœminæ eorum licitæ sunt statim. Ægyptius & Edomæus non sunt prohibiti nisi ad tres generationes, tam mares quam fœminæ. R. Schimeon statim permittit fœminas: dixit R. Schimeon, est consequentia à minori ad majus, nam quare, si in loco quo prohibet mares prohibitione perpetua, permittit fœminas statim, in loco quo non prohibet mares nisi ad tres generationes, an non justum est ut permittamus fœminas statim? Responderunt illi, si sententia decisa est, recipimus; at si consequentia est, respondendum est; dixit ipsis, non, sed sententia decisa est quam dico. Spurii & Netinæi prohibiti sunt prohibitione perpetua, tam mares quam fœminæ.

R. OB. DE BARTENORA.

ואם יש לדין *At si consequentia est*, si tu consequentiam facis ex te ipso: יש תשובה *responsio est*, quod nimirum Ammonita & Moabita different, quia ratio prohibitionis exponitur, ex eo quod dicitur Deut. 23, 5. אשר לא קדמו fœmina autem non solet prævenire peregrinis cum pane; sed idem de Ægyptio & Edomæo dici nequit, de quibus non exponitur ratio.

אמר להם לא *Dixit illis, non*, etsi ego id concludam ex consequentia à minori ad majus, non reponendum est vobis, nihilominus sententia decisa est id quod vobis dico; decisio non est juxta R. Schimeon. *Netinæi*, sunt Gibeonitæ qui proselyti facti sunt tempore Josuæ, quos constituerunt ad findendum ligna, & hauriendum aquam.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Responsio quam reponere poterant R. Schimeoni, hæc erat, quod differant Ammonita & Moabita, quia ratio prohibitionis exponitur Deut. 23, 5. אשר לא קדמו אתכם בלחם vir ergo prævenire solet, non fœmina; Ægyptius vero & Edomæi non subjiciuntur interdicto, quo ad tres generationes usque prohibiti sunt; decisio non est juxta R. Schimeon.

ד אמר רבי יהושע שמעתי שהסרים חולץ וחולצין לאשתו והסרים לא חולץ ולא חולצים לאשתו ואין לי לפרש אמר רבי עקיבא אני אפרש סרים אדם חולץ וחולצין לאשתו מפני שהיתה לו שעת הכושר סרים חמה לא חולץ ולא חולצין לאשתו מפני שלא היתה לו שעת הכושר רבי אליעזר אומר לא כי אלא סרים חמה חולץ וחולצין לאשתו מפני שיש לו רפואה סרים אדם לא חולץ ולא חולצין לאשתו מפני שאין לו רפואה העיד רבי יהושע בן בתירא על בן מגוסת שהיה בירושלם סרים אדם ויבמו את אשתו לקיים דברי רבי עקיבא׃

4. Dixit R. Jehoschua, audivi quod eunuchus calceum dat exuendum, & dant calceum exuendum ipsius uxori, sed eunuchus non dat calceum exuendum, neque dant calceum exuendum uxori ejus; sed hoc non exponendum est mihi. Dixit R. Akiba, ego exponam, eunuchus dat calceum exuendum, sed dant calceum exuendum uxori ejus, quia illi fuerat tempus rectitudinis, eunuchus solis non dat calceum exuendum, neque dant calceum exuendum uxori ejus, quia illi non fuit tempus rectitudinis. R. Eleasar dicit, non ita est, sed eunuchus solis dat calceum exuendum, & dant calceum exuendum uxori ejus, quia illi est remedium. Eunuchus hominis non dat calceum exuendum, neque dant calceum exuendum uxori ejus, quia illi non est remedium. Testatus est R. Jehoschua filius Beteræ de filio Megusat quod erat Jerusolymis eunuchus hominis, & cum uxore illius affinitatem conjugii contrahebant, ad confirmandum verba R. Akibæ.

R. OB. DE BARTENORA.

הסרים חולץ *Eunuchus calceum dat exuendum*, nam est eunuchus qui dat calceum exuendum, & cujus uxori dant calceum exuendum. והסרים לא חולץ *& eunuchus non dat calceum exuendum*, quia scriptum est Deut. 25, 6. ולא ימחה שמו excipe eum cujus nomen deletum est: ואין לי לפרש *neque exponendum est mihi*, nescio exponere quinam eunuchus calceum dare potest exuendum, & quinam liber est.

סרים אדם *Eunuchus hominis*, est is qui post nativitatem factus est eunuchus: סרים חמה *eunuchus solis*, qui indè à ventre

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Decisio est juxta R. Akiba qui dicit, quod eunuchus hominis dat calceum exuendum, & quod uxori illius dant calceum exuendum; sic etiam juxta sententiam ejus, cum uxore eunuchi hominis affinitatem conjugii contrahunt. Sed R. Akiba dixit, *calceum dabit exuendum*, nam reponit R. Jehoschuæ quod tantum locutus est auctor de extractione calcei. Et satis clarum est quod eunuchus hominis non contrahit affinitatem conjugii, quia illi interdictum est intrare coetum. סרים חמה *Eunuchus solis*, qui nunquam nisi eunu-

ventre matris non nisi eunuchus vidit solem; signa vero illius hæc sunt, si illi non sit barba, & si illi sint capilli candidi, & caro mollis, & urina quæ non facit spumam, & eunuchus vidit solem, nimirum, qui à tempore nativitatis fuit ineptus ad coeundum cum fœmina.

quando urinam emittit, non facit arcum, id est, quando urina non diffluit latius ut faciat dimidium circuli instar fornicis cujusdam, & semen ejus est dissolutum, & urina illius non fœtet, & lavat se in temporibus pluviæ, & caro illius non exspirat, & vox illius blanda & tenera, ut non distinguatur à fœmina; decisio est juxta R. Akiba, qui dicit, quod eunuchus hominis dat calceum, & quod uxori illius dant calceum exuendum, & quod affinitatem conjugii contrahunt cum uxore illius; sed ille non contrahit affinitatem conjugii, quia ineptus est ad intrendum cœtum.

ה הסריס לא חולץ ולא מיבם וכן אילונית לא חולצת ולא מתיבמת הסריס שחלץ ליבמתו לא פסלה בעלה פסלה מפני שהיא בעילת זנות וכן איילונית שחלצו לה אחין לא פסלוה בעלוה פסלוה מפני שבעילתה בעילת זנות :

5. Eunuchus non dat celceum exuendum, neque contrahit affinitatem conjugii, sic etiam sterilis non discalceat, neque affinitatem conjugii contrahit. Eunuchus qui dederit calceum exuendum fratriæ suæ, non fecit eam illegitimam, at si coiverit cum ea, fecit eam illegitimam, quia coitus meretricius est. Sic etiam sterilem, cui fratres calceum dederunt exuendum, non fecerunt illegitimam, et si coiverint cum ea, fecerunt eam illegitimam, quia coitus ejus est coitus meretricius.

R. OB. DE BARTENORA.

הסריס *Eunuchus*, supple solis; לא חולץ ולא מיבם *non dat calceum exuendum, neque contrahit affinitatem conjugii*, sed non dant calceum, neque cum uxore ejus contrahunt affinitatem conjugii. אילונית *sterilis*, cujus signa jam exposita sunt capite primo: בעלה פסלוה *si coiverint cum ea, illegitimam reddiderunt eam*, quie enim libera est à leviratione, prohibita est illis pro uxore fratris.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Hic eunuchus est eunuchus solis, & quidem juxta sententiam R. Akibæ, quia similis est sterilis, cujusmodi non est ex homine, sed ex Deo. Ex quod coitus ejus sit coitus illegitimus, non est ideo quod sterilis est, sed quia inepta est ad contrahendum cum ea conjugium levirationis, propterea prohibite est si fratres coiverint cum ea.

ו סריס חמה כהן שנשא בת ישראל מאכילה בתרומה רבי יוסי ורבי שמעון אומרים אנדרוגינוס כהן שנשא בת ישראל מאכילה בתרומה רבי יהודה אומר טומטום שנקרע ונמצא זכר לא יחלוץ מפני שהוא כסריס אנדרוגינוס נושא אבל לא נישא רבי אליעזר אומר אנדרוגינוס חייבים עליו סקילה כזכר :

6. Eunuchus solis sacerdos qui duxerit filiam Israelitæ, facit eam comedere de oblatione prima. R. Jose & R. Schimeon dicunt, hermaphrodita sacerdos qui duxerit filiam Israelitæ, facit eam comedere de oblatione prima. R. Jehuda dicit, obtusus qui laceratus est, & inventus est masculus, non dabit calceum exuendum, quia instar eunuchi est. Hermaphrodita ducet (uxorem) sed non cum masculo nubet. R. Eliezer dicit, propter hermaphroditam rei sunt lapidationis, ut propter masculum.

R. OB. DE BARTENORA.

רבי יוסי ורבי שמעון אומר ונו' *R. Jose & R. Schimeon dicit &c.* nam putant quod hermaphrodita est instar maris; R. Jose autem ab hac sententia recessit, & in Beraita dixit, quod hermaphrodita est creatura per se, & Sapientes non deciderunt an sit mas, an vero fœmina, ideoque non facit comedere de oblatione prima.

רבי יהודה אומר ונו' *R. Jehuda dicit &c.* decisio non est juxta ipsum, quia supre jam decisum est, quod eunuchus hominis dat calceum exuendum, & quod uxori dant calceum exuendum; obtusus vero qui laceratus est, instar eunuchi hominis est.

אנדרוגינוס נושא ונו' *Hermaphrodita ducit &c.* quia est instar maris, & qui coiverit cum ea, censetur cum masculo coivisse, sive in partibus masculinis, sive in fœmineis coiverit. רבי אליעזר אומר ונו' *R. Eliezer dicit &c.* quia masculus est tantum, hoc statuit, non quatenus fœmine est, & coitus fœmininus; decisio est secundum R. Eliezer.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Verba R. Jose & R. Schimeon dicunt, quod hermaphrodita qui duxerit filiem Israelitæ, eam facit comedere de oblatione prime, undè constat quod illi putant quod hermaphrodita est instar maris. Postea vero R. Jose recessit ab illa opinione in Beraita, & dixit quod hermaphrodita est creatura per se, & non deciderunt de ea, an sit mas an fœmina; decisio autem est juxta R. Jose, quemadmodum res exponuntur in Beraita, ideoque decisio est quod eam non facit comedere de oblatione prima, quie dubium est, sed in dubie prohibitione aggravandum est; quandoquidem nobis hypothesis est quod eunuchus hominis dat calceum exuendum, & quod uxori ejus dant calceum exuendum; decisio non est juxta R. Jehuda; sed decisio quoque est juxta R. Eliezer, in eo quod dicit quod rei sunt lapidationis propter ipsum, ut propter masculum, quando cum eo coiverit juxta coitum masculi, at si coiverit cum eo quod ad partes fœmineas, non sunt rei propter eum lapidationis, uti propter masculum.

פרק ט יש מותרות לבעליהן ואסורות ליבמיהן מותרות ליבמיהן ואסורות לבעליהן מותרות לאלו ולאלו ואסורות לאלו ולאלו ואלו מותרות לבעליהן ואסורות ליבמיהן כהן הדיוט שנשא את האלמנה ויש לו אח כהן גדול חלל (נ"א כשר) שנשא

Caput 9. Sunt quæ licitæ sunt maritis ipsarum, at prohibitæ leviris ipsarum, sunt quæ licitæ leviris ipsarum, & prohibitæ maritis ipsarum, licitæ sunt his & illis, & prohibitæ his & illis, hæ sunt quæ sunt licitæ maritis ipsarum, & prohibitæ leviris ipsarum. Sacerdos ordinarius si duxerit viduam & habuerit fratrem pontificem maximum, profanatus (sacer-

שנשא כשרה ויש לו אח כשר (נ״א חלל) ישראל שנשא בת ישראל ויש לו אח ממזר ממזר שנשא ממזרת ויש לו אח ישראל מותרות לבעליהן ואסורות ליבמיהן :

R. OB. DE BARTENORA.

כהן הדיוט שנשא אלמנה *Sacerdos ordinarius qui duxerit viduam*, idem est si virgo fuerit, nam mortuus fecit eam viduam, sed loquitur hic potius de vidua, quia deindè loquatur necesse est de pontifice maximo qui dedit sponsalia viduæ.

(sacerdos) si duxerit legitimam, & habuerit fratrem legitimum; Israelita si duxerit filiam Israelitæ, & habuerit fratrem spurium; spurius si duxerit spuriam & habuerit fratrem Israelitam, hæ omnes licitæ sunt maritis ipsarum, & prohibitæ leviris ipsarum.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Quod dicit כשר וכשרה *legitimus & legitima*, vult dicere, sacerdos legitimus, & sacerdotis filia legitima; & apparet ex hac Misna, quod sacerdotis filia legitima est prohibita profanato, sed hæc opinio refutata est. Nam hypothesis nobis est, quod legitimis non interdictum est nubere illegitimis, sed quod sacerdoti profanato licitum est ducere filiam sacerdotis legitimam.

ב ואלו מותרות ליבמיהן ואסורות לבעליהן כהן גדול שקידש את האלמנה ויש לו אח כהן הדיוט כשר שנשא חללה ויש לו אח חלל ישראל שנשא ממזרת ויש לו אח ממזר ממזר שנשא בת ישראל ויש לו אח ישראל מותרות ליבמיהן ואסורות לבעליהן אסורות לאלו ולאלו כהן גדול שנשא את האלמנה ויש לו אח כהן גדול או כהן הדיוט כשר שנשא חללה ויש לו אח כשר ישראל שנשא ממזרת ויש לו אח ישראל ממזר שנשא בת ישראל ויש לו אח ממזר אסורות לאלו ולאלו ושאר כל הנשים מותרות לבעליהן וליבמיהן :

R. OB. DE BARTENORA.

כהן גדול שקידש את האלמנה *Pontifex maximus qui sponsalia dederit viduæ*, at si duxerit eam, profanata est coitu illius; & prohibita est marito, & leviro.

2. Et hæ licitæ sunt leviris ipsarum & prohibitæ maritis ipsarum; pontifex maximus si sponsalia dederit viduæ, & habuerit fratrem sacerdotem ordinarium; legitimus si duxerit profanatam, & habuerit fratrem profanatum; Israëlita si duxerit spuriam, & habuerit fratrem spurium; spurius si duxerit filiam Israëlitæ, & habuerit fratrem Israëlitam, licitæ sunt leviris ipsarum, & prohibitæ maritis ipsarum; prohibitæ his & illis. Pontifex maximus si duxerit viduam, & habuerit fratrem pontificem maximum aut sacerdotem ordinarium; legitimus si duxerit profanatam, & habuerit fratrem legitimum; Israëlita si duxerit spuriam, & habuerit fratrem Israëlitam; spurius si duxerit filiam Israëlitæ, & habuerit fratrem spurium, prohibitæ sunt his & illis; & reliquæ omnes mulieres licitæ sunt maritis ipsarum, & leviris ipsarum.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Ratio, quare hic dicit שקדש *qui sponsalia dederit*, & non dicit שנשא *qui duxerit*, est, quia profanata est si duxerit eam, & prohibita quoque sacerdoti ordinario, & prohibita est huic & illi.

ג שניות מדברי סופרים שניה לבעל ולא שניה ליבם אסורה לבעל ומותרת ליבם שניה ליבם ולא שניה לבעל אסורה ליבם ומותרת לבעל שניה לזה ולזה אסורה לזה ולזה אין לה לא כתובה ולא פירות ולא מזונות ולא בלאות והולד כשר וכופין אותו להוציא אלמנה לכהן גדול גרושה וחלוצה לכהן הדיוט ממזרת ונתינה לישראל בת ישראל לנתין ולממזר יש להן כתובה :

R. OB. DE BARTENORA.

שניה לבעל ולא שניה ליבם *Secunda pro marito, & non secunda pro leviro*, mater matris mariti, & non leviri, ut, si fuerint fratres à parte patris, & non à parte matris. אין לה כתובה *non est illi dos matrimonialis*, centum Zusin aut ducenti, qui conficiunt principalem dotis matrimonialis partem, quam non habet secunda, sed incrementa cedunt illi.

ולא פירות *Neque fructus*, neque solvet illi fructus quos de bonis usurariis comedit; nam etsi Sapientes ordinarunt quod maritus comedat fructus loco redemptionis ejus, qui uxo-

3. Secundæ ex verbis Scribarum hæ sunt. si secunda fuerit pro marito, & non fuerit secunda pro leviro, prohibita est marito, & licita leviro; si secunda fuerit pro leviro, & non fuerit secunda pro marito, prohibita est leviro, & licita marito; si secunda fuerit pro uno & pro altero, prohibita est uni & alteri; & non dos matrimonialis illi est, neque fructus, neque alimenta, neque veteramenta, sed filius ejus est legitimus, & cogunt eum ad educendum eam. Viduæ pro pontifice maximo, repudiatæ, & illius quæ calceum exuit pro sacerdote ordinario, spuriæ & Netinææ pro Israëlita, filiæ Israëlis pro Netinæo & spurio, est dos matrimonialis.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Quod dicit de secunda quod illi non est dos matrimonialis, vult, quod illi non est summa principalis dotis matrimonialis, quæ conficit centum Zusin pro vidua, & ducentos pro virgine, sive cognoverit eam, sive non cognoverit eam; sed incrementa ipsi cedunt etsi non cognoverit eam.

ולא מזונות *Neque alimenta*, id est, si illa mutuo acceperit ad sustentandum se marito absente, quando redierit maritus non imposuerunt illi solutionem debiti hujus, quemadmodum illi imposuerunt perfectam sponsalium solutionem.

uxorem tenetur redimere, hæc secunda vero non tenetur redimere, quia de illa dici nequit quod in sponsalibus dicitur מתכנין לי לאנתי *iterum te ducam in uxorem meam*, propterea ratio fert, ut solvat illi id quod comedit de fructibus bonorum usuariorum; nihilominus Sapientes mulctam imposuerunt, ne exigeret ab ipso fructus quos comedit ex conditione dotis matrimonialis, quemadmodum mulctam imposuerunt ne exigeret ab ipso summam principalem dotis matrimonialis, quia conditiones dotis matrimonialis sunt ut ipsa dos matrimonialis.

ולא במזונות *Neque alimenta*, non est necesse ut dicatur quod non tenetur eam alere, quia commoratur cum eo, quandoquidem eam repudiare tenetur; sed hoc dicit quod etiamsi abesset in urbe transmarina, & illa interim mutuo acceperit & comederit, non solvet illud maritus. Nam si esset uxor ejus legitima quæ mutuo accepit, tum maritus teneretur solvere, quando is qui mutuo dedit, id repetit; nam de eo qui aluit eam præter modum mutuationis, dicimus in tractatu Ketubhot, decisionem esse juxta Chanan, qui dicit, si maritus abfit, & alius veniat qui uxorem ejus sustentet, imposuit nummos suos cornu capreæ; nam quandoquidem eam sustentavit propter maritum ejus, & nihil illi mutuo dedit, à quo repetere poterit? illa enim nihil mutuo accepit, & maritus non petiit ut sustentaret eam, ideoque tantum bonum aliquod opus fecit. Cæterum si mutuo dederit illi, tum maritus illius tenetur solvere, si illa fuerit legitima, at si illa ex secundis fuerit, non tenetur solvere.

ולא בבלאות *Neque veteramenta*, si maritus utilitatem ceperit è bonis usuariis, donec detrita fuerint, non tenetur solvere; nam dicere quis posset, quandoquidem illi non est dos matrimonialis, si maritus comederit bona usuaria, tenebitur solvere id quod consumpsit, & vetustate detritum fuerit, ideoque nos docet quod Sapientes ordinarunt, quod maritus non solvat veteramenta, sed accipiat id quod adhuc de illis subsistit.

[c] יש להן כתובה *Est ipsis dos matrimonialis*, & fructus, nam maritus solvet illi fructus illos quos comedit de bonis usuariis; & alimenta etiam sunt illis, quibus aluntur de bonis mariti, sed hoc intelligendum post mortem ejus, sed vivens non tenetur eas alere, quandoquidem eas tenetur repudiare. Si una ex illis mutuo acceperit in alimentum sui vivente marito, non tenetur maritus solvere id quod mutuo acceperit ab alio. Sunt quoque ipsis veteramenta, nam reddere tenetur maritus id quod perierit vel corruptum fuerit de bonis usuariis. Sed hoc intelligendum est si cognoverit eas, at si non cognoverit eas, non est ipsi dos matrimonialis, neque fructus, neque alimenta, neque veteramenta, sed incrementa cedunt illis, & veteramenta quæ adhuc supersunt. Ratio vero, quia secundis non est dos matrimonialis, nec fructus, nec alimenta, nec veteramenta; sed viduæ pro pontifice maximo & reliquis est dos matrimonialis, & fructus, & alimenta, & veteramenta, est, quia aliæ prohibitæ sunt è verbis Scribarum, & confirmatione indigent; aliæ vero sunt prohibitæ è verbis Legis, & non indigent confirmatione. Cæterum capite tertio tractatus Maccot demonstratur quod calceum exuens pro pontifice maximo de Lege est, quamvis illa quæ calceum exuit pro sacerdote ordinario sit vetita ex verbis Scribarum, tamen hoc in casu eam fecerunt ac si de Lege esset vetita.

בבלאות *Neque veteramenta*, id quod usui fuerit ex vestibus & vasis absoletis quæ adduxerit donec omnia detrita fuerint, id inquam non educet ab illo. Cæterum quod diximus, quod illi non sunt veteramenta, intelligendum est de veteramentis bonorum usuariorum; sed veteramenta bonorum gregis & ferri cedunt illi. Sed hic casus est pœna pro secunda, propter transgressionem, quia ratio dictat, quod, quandoquidem illi non est dos matrimonialis, maritus non tenetur ad institutionem sponsalium, & quod nullam utilitatem capere potest de bonis usuariis; sed propter pœnam facimus illius usuaria ut bona reliquarum mulierum. Nam hypothesis nobis est de omni eo qui habet bona usuaria, uti dicitur, si adduxerit involucrum, fructus est, & teget se eo donec detritum fuerit, est igitur jus decisum, & propterea maritus non tenetur solvere veteramenta bonorum usuariorum ullo modo. Mutatur autem in hoc casu jus de secunda ut jus reliquarum mulierum; sed omnia hæc intelligenda sunt quando veteramenta non amplius sunt, at si veteramenta adhuc extent, tum hæc & illa cedunt ipsi, nimirum, bona usuaria, & bona gregis & ferri. Et quod dicit אין לה פירות *non sunt illi fructus*, id est, illa non educet è potestate mariti id quod comedit de fructibus bonorum usuariorum, neque de bonis gregis & ferri; quia aliquis dicere posset, quandoquidem consecrationes conjugii fiunt cum transgressione, eo quod illi non sunt fructus, illa educere bona potest ab illo. Cæterum quod dicit de vidua pontificis maximi & reliquis quod illis est dos matrimonialis, ut & veteramenta, alimenta, & fructus, vult, quod illa educet ab illo fructus quos comedit, & restituet de bonis suis illi. Sed illo vivente non cedunt illi alimenta, quia nos ad divortium eos adigere debemus, & non præbere occasionem ut conjunctim maneant. Verum hæc omnia intelligenda sunt quando coiverint, at si non coiverint, non sunt illis dos matrimonialis, neque fructus, neque veteramenta, neque alimenta, sed incrementa cedunt illis. Et quod de vidua pontificis maximi dicimus, ut & de cæteris, quod illis non cedunt veteramenta quando non coiverint, intelligendum est de eo quod perditum fuerit & corruptum è bonis gregis & ferri, quia sunt in potestate mariti, propterea inde non educet ea etsi videantur corrupta. Sed quicquid perierit de veteramentis bonorum usuariorum in potestate uxoris, id tenetur restituere; at hæc omnia intelliguntur, quando non amplius existunt, at quando adhuc existunt veteramenta, hæc & illa sumat. Ratio autem, quare secundæ non est dos matrimonialis, & prohibitis ex præcepto negativo Legis sit dos matrimonialis, est, quia hæ prohibitæ sunt è verbis Scribarum, & confirmatione opus habent, illæ vero è verbis Legis, & non opus habent confirmatione.

ד בת ישראל מאורסת לכהן מעוברת בכהן שומרת יבם לכהן וכן בת כהן לישראל לא תאכל בתרומה בת ישראל מאורסת ללוי מעוברת בלוי שומרת יבם ללוי וכן בת לוי לישראל לא תאכל במעשר בת לוי מאורסת לכהן מעוברת בכהן שומרת יבם לכהן וכן בת כהן ללוי לא תאכל לא בתרומה ולא במעשר:

4. Filia Israëlitæ desponsa sacerdoti, aut imprægnata à sacerdote, aut exspectans levirum sacerdotem, sic etiam filia sacerdotis Israëlitæ (desponsa) non comedet de oblatione prima. Filia Israëlitæ desponsa Levitæ, aut imprægnata à Levita, aut exspectans levirum Levitam; sic etiam filia Levitæ Israëlitæ desponsa non comedet de decimis. Filia Levitæ desponsa sacerdoti, aut imprægnata à sacerdote, aut quæ exspectat Levirum sacerdotem, sic etiam filia sacerdotis Levitæ desponsa non comedet, neque de oblatione prima, neque de decimis.

R. OB. DE BARTENORA.

לא תאכל בתרומה *Non comedet de oblatione prima*, quemadmodum Misna dicit capite septimo, fœtus, levir, & desponsa-

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Jam exposuimus tibi quod fœtus, & desponsationes, & levir faciunt illegitimum, & non faciunt comedere, & hæ Misnæ

sponsationes faciunt mulieres illegitimas ad edendum, & non faciunt comedere. לא תאכל במעשר *non comedet de decimis*, tota hæc Misna est juxta R. Meyr, dicentem, decimæ primæ prohibitæ sunt Israëlitis, sed ita non est decisio.

לא בתרומה ולא במעשר *Neque de oblatione prima, neque de decimis*, sic tradit, non distribuunt oblationem primam in area, neque decimas. neque filiæ sacerdotis, neque filiæ Levitæ, propter repudiatam filiam Israëlitæ, cui interdictum est comedere de decimis; si igitur distribuerint decimas uxori in area, fit, ut dederint filiæ Israëlitæ postquam repudiata fuerit ab Levita; quia omnes nesciebant quod propter maritum ipsi dabant, propterea R. Meyr decrevit, ne ulla uxor acciperet partem in area, etsi fuerit filia sacerdotis, aut filia Levitæ; & hoc est quod Misna dicit, *filia Levitæ desponsa sacerdoti &c. non edet de oblatione prima, neque de decimis*, idem est, sive nupta fuerit; & propter id quod in principio dixit de filia Israëlitæ מאורסת לכהן *desponsa sacerdoti*, quod tantum de desponsa illic intelligendum est, nam si nupta fuisset, comedisset, ideoque in fine etiam tradit de filia Levitæ מאורסת לכהן *desponsa sacerdoti*. Misnæ sunt juxta sententiam R. Meyr, qui dicit, quod decimæ primæ extraneis sunt prohibitæ, sed è Gemara constat quod decimæ primæ extraneis sunt licitæ. Quod autem hoc loco dicit R. Meyr quod filia sacerdotis non comedet de oblatione prima, neque de decimis, vult, quod non dant illi partem de decimis in area, propter repudiatam Israëlitæ cui interdum est comedere de decimis secundis juxta sententiam R. Meyr, postquam repudiata fuerit à Levita, si cum ea partiti fuerint in area quando adhuc Levitæ nupta est, cum hominibus ignotum erat quod illa comedebat propter maritum, sed putantes quod Levitæ filia erat. Propterea juxta opinionem R. Meyr nulla uxor participabit de decimis in area, sive ea fuerit Levitæ sive sacerdotis filia, propter repudiatam filiam Israëlitæ. Et quod dicit מאורסת *desponsata*, idem est sive nupta fuerit filia Levitæ cum sacerdote, sive filia sacerdotis cum Levita, non dant illi partem in area, dicit autem מאורסת *desponsata*, quia antea filia Israëlitæ cum sacerdote dixit מאורסת לכהן *desponsata sacerdoti*, quæ desponsatio est propriè dicta, nam si nupta fuisset, comedisset.

ה בת ישראל שניסת לכהן תאכל בתרומה
מת ולה הימנו בן תאכל בתרומה ניסת ללוי
תאכל במעשר מת ולה הימנו בן תאכל במעשר
ניסת לישראל לא תאכל לא בתרומה ולא
במעשר מת ולה הימנו בן לא תאכל לא בתרומה
ולא במעשר מת בנה מישראל תאכל במעשר
מת בנה מלוי תאכל בתרומה מת בנה מכהן לא
תאכל לא בתרומה ולא במעשר:

5. Filia Israëlitæ quæ nupta fuerit sacerdoti, comedet de oblatione prima; si maritus mortuus fuerit, & illi fuerit filius ex illo, comedet de oblatione prima; si nupta fuerit Levitæ, comedet de de decimis; si mortuus fuerit, & illi filius fuerit ex illo, comedet de decimis; si nupta fuerit Israëlitæ, non comedet neque de ablatione prima, neque de decimis; si mortuus fuerit Israëlita & filium habuerit ex illo, non comedet de oblatione prima nec de decimis; si mortuus fuerit filius ejus ex Israëlita, de decimis comedet; si mortuus fuerit filius è Levita, de oblatione prima comedet, si mortuus fuerit filius ex Israëlita, neque de oblatione prima neque de decimis comedet.

R. OB. DE BARTENORA.

מת ולה ממנו בן תאכל בתרומה *si mortuus fuerit, & illi fuerit filius ex illo, comedet de oblatione prima*, uti scriptum est Levit. 22, 11. ויליד ביתו הם יאכלו בלחמו ubi verbum יאכלו in hiphil exponendum per *faciunt comedere*, quamdiu ergo filius ejus vivit, facit eam comedere de oblatione prima.

נשאת ללוי *Si nupta fuerit cum Levita*, postquam pepererit è sacerdote. אוכלת במעשר *comedit de decimis*, sed non de oblatione prima, nam etsi fuerit illi filia è sacerdote, fit tamen iterum extranea sive communis Israëlitis. אוכלת במעשר *comedit de decimis*, propter filium quem habet è Levita, sed non comedet de oblatione prima propter filium quem habet è sacerdote, quia ipsi semen est ex extraneo.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Quamdiu filia Israëlitæ est è semine sacerdotali, juxta id quod expositum est capite septimo, comedet de oblatione prima, & pectus, & armum; & ita exponunt id quod dicitur Levit. 22, 12. היא בתרומת הקדשים תאכל ergo de eo quod separatum est de sanctitatibus non comedet.

ו בת כהן שנישאת לישראל לא תאכל
בתרומה מת ולה הימנו בן לא תאכל בתרומה
נישאת ללוי תאכל במעשר מת ולה הימנו בן
תאכל במעשר נישאת לכהן תאכל בתרומה מת
ולה הימנו בן תאכל בתרומה מת בנה מכהן
לא תאכל בתרומה מת בנה מלוי לא תאכל
במעשר מת בנה מישראל חוזרת לבית אביה
ועל זו נאמר ושבה אל בית אביה כנעוריה
מלחם אביה תאכל:

6. Filia sacerdotis Israëlitæ nupta non comedet de oblatione prima; si mortuus fuerit, & illi ex eo fuerit filius, non comedet de oblatione prima; si nupta fuerit Levitæ, comedet de decimis; si mortuus fuerit, & illi ex eo fuerit filius, comedet de decimis; si nupta fuerit sacerdoti, comedet de oblatione prima; si mortuus fuerit, & illi ex eo fuerit filius, comedet de oblatione prima; si mortuus fuerit filius ejus è sacerdote, non comedat de oblatione prima; si mortuus fuerit filius ejus ex Levita, non comedet de decimis; si mortuus fuerit filius ejus ex Israëlita, redibit ad domicilium patris ejus; propterea dicitur Levit. 22, 13. *Et redibit ad domicilium patris ejus in juventute sua, è pane patris ejus comedet.*

R. MOSCHE FIL. MAIMON. Id quod dicitur Levit. 22, 13. מלחם אביה תאכל *è pane patris comedet*, exposuerunt Sapientes hoc sensu è pane comedet, sed non de toto pane; & traditio dicit, redibit ad oblationem primam, sed non ad pectus, neque ad armum. Cæterum jam dixi tibi, quod decimæ primæ licitæ sunt extraneis.

פרק י האשה שהלך בעלה למדינת הים ובאו
ואמרו לה מת בעליך וניסת ואחר כך בא
בעלה תצא מזה ומזה וצריכה גט מזה ומזה
ואין לה כתובה ולא פירות ולא מזונות ולא
בלאות לא על זה ולא על זה אם נטלה מזה
ומזה תחזיר והולד ממזר מזה ומזה ולא זה וזה
מטמאין לה ולא זה וזה זכאין לא במציאתה
ולא במעשה ידיה ולא בהפרת נדריה היתה
בת ישראל נפסלה מן הכהונה ובת לוי מן
המעשר ובת כהן מן התרומה ואין יורשים של
זה ויורשים של זה יורשים את כתובתה ואם מתו
אחיו של זה ואחיו של זה חולצין ולא מייבמין
רבי יוסי אומר כתובתה על נכסי בעלה הראשון
רבי אלעזר אומר הראשון זכאי במציאתה
ובמעשה ידיה ובהפרת נדריה רבי שמעון אומר
ביאתה או חליצתה מאחיו של ראשון פוטרת
צרתה ואין הולד ממנו ממזר ואם ניסת שלא
ברשות מותרת לחזור לו :

Caput 10. Uxor cujus maritus profectus fuerit in urbem transmaritimam, & venerint, & dixerint illi, mortuus est maritus tuus, & nupserit; & deinde redierit maritus illius, exibit ab uno & ab altero, & opus habebit divortio ab uno & ab altero; sed illi non est dos matrimonialis, neque fructus, neque alimenta, neque veteramenta, neque super uno, neque super altero; at si sumpserit de uno & de altero, reddet, & filius est spurius ex uno & ex altero, & neque unus neque alter se polluet ea, & neque unus, neque alter potestatem habet in rem inventam ejus, neque in opus manuum ejus, neque in retractationem votorum ejus. Si esset filia Israëlitæ, illegitima est ad sacerdotium, & filia Levitæ, ad decimas, & filia sacerdotis, pro oblatione prima; & neque hæredes unius neque hæredes alterius fiunt hæredes dotis illius matrimonialis; & si mortui fuerint, fratres unius & fratres alterius dant calceum exuendum, & non contrahunt affinitatem conjugii. R. Jose dicit, dos ejus matrimonialis est super bonis mariti primi. R. Eliezer dicit, primus potestatem habet in rem inventam ejus, & in opus manuum ejus, & in retractationem votorum. R. Schimeon dicit, coitus ejus, aut extractio calcei ejus à fratre primi liberat æmulam ejus, & filius ex illo non est spurius; & si nupserit sine venia, licita est ad redeundum ad eum.

R. OB. DE BARTENORA.

ואמרו לה מת בעליך *Et dixerint illi, mortuus est maritus tuus*, si unus testis fuerit testatus quod maritus mortuus fuerit; ונישאת *& nupserit*, dicto unius testis, propterea exibit ab uno & ab altero, uti est jus uxoris adulteræ, quæ prohibita est marito, & prohibita est adultero, nam non est vi stuprata. Et quamvis Sapientes unum testem fecerint fide dignum pro uxore, ne detineatur à conjugio, ratio est, quia ipsa cæteroquin sponte sua quæret conjugium, huic autem quæ non quærit, & rectè init conjugium, ideo multam irrogarunt. Cæterum si testimonio duorum testium nupserit, dicentium illi, mortuus est tuus maritus, jam diximus in fine Misnæ, quod, si nupserit sine venia domus judicii, nimirum, quando non opus habet venia domus judicii, quia duo testes testati sunt, licet illi redire ad maritum primum, quia vi compressa est. In Gemara ostenditur quod ita non est decisio, sed quod non est differentia, sive nupserit testimonio unius testis consentiente senatu, sive nupserit testimonio duorum testium, si redierit maritus primus, exibit ab uno & ab altero, cum omnibus rebus de quibus dictum est.

וצריכה גט מזה ומזה *Et opus habet divortio ab uno & ab altero*, ratio, quare indiget divortio secundi mariti, est, eo quod, si viderint primum maritum adhuc viventem, putabunt quod repudiaverit eam, & quod propterea nupserit secundo marito, & quod omnino est uxor ejus; at si eduxerit eam sine divortio, dicent, uxor mariti exit sine divortio. ולא בלאות *neque veteramenta*, ea quæ perierint, sed non perdit veteramenta quæ adhuc supersunt.

והולד ממזר מזה ומזה *Et filius spurius ab uno & ab altero*, si pepererit è secundo, totus spurius est; & si illa denuo nupserit primo, & pepererit ex eo, spurius est juxta Sapientes. ולא זה וזה זכאין לא במציאתה *neque unus neque alter potestatem habent in res inventas illius*, ratio est, quia Sapientes constituerunt id quod inventum fuerit ab uxore, marito cedere, ne sit inimicitia inter eos, hic autem fiat inimicitia.

ולא במעשה ידיה *Neque in opus manuum ejus*, ratio, quia Sapientes ordinarunt, quod opus manuum ejus sit pro marito, est propter alimenta, hic autem, ubi non sunt alimenta pro illa, non est pro opere manuum ejus. ובהפרת נדריה *neque*

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Fundamentum nobis est, quod cuicunque, qui scortatus est cum uxore sua, prohibita est uxor, & ei qui scortatus est cum ea, quia de muliere adulterii suspecta dicitur bis נטמאה *polluta est*, quod traditio exponit, immunda est marito, & immunda adultero, propterea hic præcipimus ut exeat ab uno & ab altero, etsi illa id fecerit ex ignorantia, quia scortum factum est. Necessitas divortii mariti primi satis clara est; secundi autem mariti divortium necessarium est, ne dicant, quod uxor liberè exit sine divortio; sed neuter tenetur ad dotem matrimonialem restituendam, vel conditiones ejus implendas, jus enim exigit ut ambo eam repudient. Neque jus ejus se habet ut jus uxoris sacerdotis captivæ, cui maritus tenetur restituere dotem matrimonialem.

ולא בלאות *Neque veteramenta*, id est, neque id quod perierit vel corruptum fuerit de bonis gregis & ferri, neque de bonis usuariis educet è potestate eorum; si veteramenta adhuc supersint, illa sine dubio ea accipiet, nam hypothesis nobis est quod illa non perdat veteramenta sua quæ supersunt.

ולא פירות *Neque fructus*, non educet ab illis id quod ad eos pervenerit de fructibus bonorum, sic etiam incrementa non cedent illi, de dote matrimoniali.

הולד ממזר מזה ומזה *Filius est spurius ex uno & ex altero*, id est, si primus denuo coiverit cum ea quando secundo marito juncta fuerit, antequam ab ipso acceperit divortium, filius indè natus spurius est juxta Sapientes, & filius è secundo spurius est de Lege. Propterea filius primus prohibitus ad ducendum spuriam & filiam Israëlitæ. Estque unum è fundamentis quæ tenemus, quod filia Levitæ adultera non sit illegitima ad decimas comedendas, sed hic illegitima est propter multam; neque differentia est an nupserit cum venia domus judicii, an sine venia domus judicii, & etiamsi testes de morte ejus testati fuerint; neque dicimus quod illa in hoc sine culpa est, sed quoties primus illius maritus redierit, exibit ab uno & ab altero; decisio non est juxta R. Jose, neque juxta R. Eleasar, neque juxta R. Schimeon.

neque in retractationem votorum ejus, ratio, quare maritus retractat vota uxoris suæ, est, ne videatur indecora, hic autem fiat undecora. נפסלה מן הכהנה *illegitima facta est ad sacerdotium*, quia scortum est. כן המעשר *ad decimas*, mulcta est, nam filia Levitæ adultera, non facta est illegitima ad decimas comedendas. וכן התרומה *& ad oblationem primam*, etsi sit oblatio prima ex constitutione Sapientum. ביאתו או חליצתו *coitus ejus aut extractio calcei ejus*, contradicit ei quod dictum est in principio, *& non contrahent affinitatem conjugii*. יורשין כתובתה *sunt heredes dotis matrimonialis*, dotis matrimonialis masculorum. חולצין ולא מיבמין *calceum extrahunt, & non affinitatis conjugium contrahunt*, fratres primi mariti calceum dant extrahendum juxta Legem, & Sapientes decreverunt quod non contrahent affinitatem conjugii, & fratres marin primi dant calceum exuendum ex constitutione Sapientum, quemadmodum ea opus habet divortio secundi marin ex constitutione Sapientum, sic etiam ab illo opus habet discalceatione peragenda. ואין הולד ממנו ממזר *neque filius ex illo spurius est*, si iterum nupserit primo; decisio non est juxta R. Jose neque juxta R. Eleasar, neque juxta R. Schimeon. ניסת שלא ברשות בית דין *si nupserit sine venia domus judicii*, ut, si duo testes illi dixerint, tuus maritus mortuus est, non est necessaria venia domus judicii.

ב ניסת על פי בית דין תצא ופטורה מן הקרבן לא ניסת על פי בית דין תצא והייבת בקרבן יפה כח בית דין שפוטרה מן הקרבן הורוה בית דין לינשא והלכה וקלקלה חייבת בקרבן שלא התירוה אלא לינשא :

2. Si nupserit dicto domus judicii, exibit, & libera erit ab oblatione; si non nupserit dicto domus judicii, exibit, & tenebitur ad oblationem; nam melior est potestas domus judicii, quæ liberat ab oblatione. Si domus judicii permiserit ut nubat, at illa adulteraverit, tenetur ad oblationem, quia id non permiserunt illi, nisi ut nubat.

R. OB. DE BARTENORA.

פטורה מן הקרבן *Libera est ab oblatione*. nam privatos quisquam qui fecerit cum venia domus judicii, liber est ab oblatione. שלא ניסת על פי בית דין *si non nupserit dicto domus judicii*, si non testimonio duorum testium: חייבת בקרבן *tenetur ad sacrificium*, quia ex ignorantia fecit; decisio non est juxta hanc Misna m; sed, sive nupserit dicto domus judicii testimonio unius testis sive dicto duorum testium, tenentur adducere sacrificium, illa & secundus ejus maritus.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Misna hæc refutata est, uxor vero tenetur ad oblationem adducendam quocunque etiam modo, nam fundamentum nobis est de eo qui illud fecerit cum venia domus judicii, quod liber est à sacrificio, cujus fundamenti multæ sunt conditiones, quemadmodum exponetur in principio tractatus Horayot; & quando illæ concurrunt conditiones, liber erit is qui illud fecerit, sed nulla harum conditionum hic obtinet; propterea uxor & secundus ejus maritus tenentur ad sacrificium, quia fecerunt ex ignorantia; sed hoc sacrificium est sacrificium pro peccato, nimirum fœmina è grege.

ג האשה שהלך בעלה ובנה למדינת הים ובאו ואמרו לה מת בעליך ואחר כך מת בנך תשאת ואחר כך אמרו לה חילוף היו הדברים תצא והולד ראשון ואחרון ממזר. אמרו לה מת בנך ואחר כך מת בעליך ונתייבמה ואחר כך אמרו לה הלוף היו הדברים תצא והולד ראשון ואחרון ממזר אמרו לה מת בעליך וניסת ואחר כך אמרו לה קיים היה ומת תצא והולד ראשון ממזר והאחרון אינו ממזר אמרו לה מת בעליך ונתקדשה ואחר כך בא בעלה מותרת לחזור לו אף על פי שנתן לה אחרון גט לא פסלה מן הכהונה את זו דרש רבי אלעזר בן מתיא ואשה גרושה מאישה ולא מאיש שאינו אישה :

3. Uxor, cujus maritus & filius profecti fuerint in civitatem transmaritimam, & venerint qui dixerint, mortuus est maritus tuus, & deindè mortuus est filius tuus, si nupserit, at deindè inverso ordine dixerint, exibit, & filius primus, & ultimus spurius erunt. Si dixerint illi, mortuus est filius tuus, & deindè maritus tuus, & illa levirationis conjugium inierit, & postea inverso ordine illi dixerint, exibit, & filius primus ac ultimus spurius est. Si dixerint illi, mortuus est maritus tuus, & nupserit, & postea dixerint illi, vivebat, at mortuus est, exibit, & filius primus erit spurius, at postremus non est spurius. Si dixerint illi, mortuus est maritus tuus, & desponsa fuerit, & deindè redierit maritus ejus, licita est ad redeundum ad eum, etsi postremus illi jam dederit divortium, non fecit eam illegitimam ad sacerdotium; hoc exposuit R. Eleasar filius Mattiæ ex Levit. 21, 7. *uxor à marito suo expulsa illegitima est sacerdoti.* Sed non illa quæ à viro expulsa, qui non est maritus ejus.

R. OB. DE BARTENORA.

ואחר כך מת בנך *Et deindè mortuus est filius tuus*, tum non tenetur ad levirationem contrahendam: וניסת *& nupserit*, alii ראשון ואחרון *primus & ultimus*, primus est is qui natus est ante rumorem, & postremus qui natus est post rumorem. Et hæc est opinio R. Akibæ, dicentis, quod filius uxoris prohibitæ ex præcepto negativo est spurius; non* est decisio hoc sensu.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Id quod dicit ראשון ואחרון *Primus & ultimus*, id est, is qui natus est ante & post rumorem; estque hæc opinio R. Akibæ, qui putat, quod filius ex uxore prohibita justa præceptum negativum, spurius est, quia leviratio interdicta est reliquis hominibus ex præcepto negativo Deut. 25, 5. לא תהיה אשת המת החוצה לאיש זר decisio non est juxta R. Akiba. Et quoties dicitur *filius primus & ultimus*, semper sensus est de eo qui ante & post rumorem natus est, uti diximus; dictum R Eleasaris verissimum est. Et in hoc textu unus est sensus, nimirum, quando homo uxori suæ scripserit divortium, & declaraverit in eo quod repudiat eam, & pro aliis hominibus eam reliquerit prohibitam, ut, si dixerit illi, tu repudiata es à me, & nulli homini licita, tum sine dubio hoc divortium illegitimum est, & instar vasis testacei

quod nullius est pretii; sed illa vetita est sacerdoti cum divortio, & non licet illi nubere donec divortium illi scripserit legitimum; & hoc, quia scriptum est אשה גרושה מאישה etsi tantum à marito suo repudiata fuerit, & hoc vocatur ריח הגט *odor divortii*, qui eam illegitimam reddit ad sacerdotium.

ד מי שהלכה אשתו למדינת הים ובאו ואמרו לו מתה אשתך ונשא את אחותה ואחר כך באת אשתו מותרת לחזור לו הוא מותר בקרובות שניה ושניה מותרת בקרוביו ואם מתה ראשונה מותר בשניה אמרו לו מתה אשתך ונשא את אחותה ואחר כך אמרו לו קיימת היתה ומתה הולד ראשון ממזר והאחרון אינו ממזר רבי יוסי אומר כל שפוסל על ידי אחרים פוסל על ידי עצמו וכל שאין פוסל על ידי אחרים אינו פוסל על ידי עצמו :

4. Cujus uxor profecta fuerit in civitatem transmaritimam, & venerint qui dixerint illi, mortua est uxor tua, & ille duxerit sororem ejus, & deindè redierit uxor ejus, licita est ad redeundum ad illum, & ille licitus est propinquis secundæ, & secunda licita est propinquis illius, & si mortua fuerit prima, licitus est secundæ. Si illi dixerint, mortua est uxor tua, & ille duxerit sororem ejus, & deindè illi dixerint, adhuc vivebat, sed mortua est, filius primus est spurius, & postremus non est spurius. R. Jose dicit, quicunque pro aliis facit illegitimum, facit illegitimum pro se, & quicunque non facit illegitimum pro aliis, non facit illegitimum pro se.

R. OB. DE BARTENORA.

מותרת לחזור לו *Licita est ad redeundum ad illum*, quia sponsalia secundæ uxoris nullius sunt momenti, & coitus est illegitimus. In Gemara dicimus, *si vir cum ea concubuerit*, ergo concubitus eam prohibet, at non prohibet eam concubitus sororis. מותר בקרובות השניה *licitus est propinquis secundæ*, ad ducendum filiam ejus, nam fundamentum nobis est quod homo ducere potest propinquas uxoris vi compressæ aut seductæ.

רבי יוסי אומר כל שפוסל וגו׳ R. *Jose dicit, quicunque facit illegitimum &c.* R. Jose audivit doctorem primum, qui dixit, idem est sive fuerit uxor & levir illius, qui fuerit maritus sororis uxoris in civitate transmaritima, sive fuerit desponsa & levir ejus, & venerint ac dixerint, mortua est uxor tua, & mortuus est levir tuus, & duxerit sororem ejus, & deindè redierit uxor & levir, prohibita est leviro ejus, & uxor licita est marito primo. Dixit illi R. Jose, quod desponsa ejus & levir ejus possunt habere conditionem aliquam in sponsalibus, & conjugium sororis conjugium perfectum, & illa opus habet divortio ab illo; ne dicant quod uxor exit sine divortio, quia eam fecit illegitimam pro aliis, id est leviro, nam quia sine divortio egressa est ab illo, fecit eam illegitimam pro marito, & illegitimam fecit pro seipso, ideoque uxor illi prohibita est, quia soror repudiatæ est. Cæterum si uxor ejus & levir ejus profecti fuerint ad civitatem transmaritimam; & duxerit sororem ejus, tum hic dici nequit quod conditio aliqua erat in conjugio, & quod conjugium illud erat perfectum, quemadmodum dici potest de desponsationibus; neque divortio ejus indiget, neque illegitimum facit pro aliis, quia non facit illegitimam uxorem leviri pro leviro, non facit illegitimum pro seipso, ideoque illi uxor illius licita est, quia non est soror repudiatæ.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Notum est quod desponsalia non obtinent in mulieribus prohibitis propter incestum; dicit autem Lex de uxore ad adulterium declinante Num. 5, 13. ושכב איש אותה exponit traditio, concubitus illius prohibet eam, & non concubitus alius eam prohibet, & hoc propter rationem juris, quod, si homo commiserit adulterium cum propinquis uxoris suæ, uxor illi non prohibita est. Cæterum dictum R. Josis magna explicatione indiget; primus ergo doctor dicit sententiam suam juxta opinionem R. Josis, quod, si Jacob & Ismael duxerint Leam & Rachelem, Jacob vero Leæ maritus fuerit, Ismaël autem & Lea profecti fuerint in civitatem transmaritimam, & ad Jacobum rumor pervenerit quod ambo mortui erant, Jacob duxerit Rachelem, at deindè redierit Ismaël & Lea, notum est quod Rachel prohibita est Ismaeli marito, quia indiget divortio à Jacobo; & hic obtinent omnes illæ res de quibus Misna dixit superius. Sed Lea licita est marito suo Jacobo, sive Lea desponsa fuerit Jacobo, sive nupta, quia coitus Jacobi cum sorore illius non prohibet eam. Huic R. Jose contradicit, nimirum, quod, si Lea Jacobo tantum desponsa fuerit, ipsi prohibita sit, quia fieri potest ut conditio quædam sit in sponsalibus quæ nondum adimpleta est, conjugium vero sororis Rachelis erat conjugium perfectum, & Rachel ab illo indiget divortio, & illegitima est marito, & quemadmodum illegitimum facit pro aliis, sic etiam illegitimum facit pro se. Verum si Lea nupta fuerit Jacobo, notum est quod sponsalia non obtinent in sorore illius, & quod Rachel non indiget divortio, ideoque licita est ad revertendum ad maritum suum Ismaëlem, & non est illi prohibita eo quod non recepit divortium; & quemadmodum non fecit Rachelem illegitimam pro merito illius, sic etiam non fecit illegitimam uxorem ejus; decisio est juxta R. Josen qui uxori prohibet reditum quæ tantum desponsa fuerit Jacobo.

ה אמרו לו מתה אשתך ונשא אחותה מאביה מתה ונשא אחותה מאמה מתה ונשא אחותה מאביה מתה ונשא אחותה מאמה ונמצאו כולן קיימות מותר בראשונה בשלישית ובחמישית ופוטרות צרותיהן ואסור בשניה וברביעית ואין ביאת אחת מהן פוטרת צרתה ואם בא על השניה לאחר מיתת הראשונה מותר בשניה וברביעית ופוטרות צרותיהן ואסור בשלישית ובחמישית ואין ביאת אחת מהן פוטרת צרתה :

5. Si dixerint illi, mortua est uxor tua, & duxerit sororem ejus à parte patris; (si dixerint,) mortua est, & duxerit sororem ejus à parte matris ejus; (si dixerint,) mortua est, & duxerit sororem ejus à parte patris; (si dixerint,) mortua est, & duxerit sororem ejus à parte matris ejus, & omnes inventæ fuerint viventes, licitus est primæ, tertiæ, & quintæ, & liberant æmulas earum; at prohibitus est secundæ & quartæ, neque coitus unus ex illis liberat æmulam ejus. Verum si coiverit cum secunda post mortem primæ, licitus est secundæ, & quartæ, & liberant æmulas earum; sed prohibitus est tertiæ & quintæ, neque coitus unus ex illis liberat æmulam ejus.

R. OB.

R. MO-

R. OB. DE BARTENORA.

Si dixerint illi quod uxor ejus mortua est, & duxerit fororem ejus à parte patris & non a parte matris, deinde autem illi dixerint quod secunda mortua est, & duxerit fororem secundæ, à parte matris & non à parte patris, indè fiet ut illa tertia fit extranea cum prima; & fi deinde illi dixerint quod tertia illa mortua est, & duxerit fororem illius tertiæ à parte patris, & non à parte matris, fiet ut quarta fit extranea cum fecunda, & quanto magis cum prima; & fi deindè illi dixerint, quod hæc quarta mortua fuerit, & duxerit fororem ejus à parte matris, hæc eft extranea cum tertia, & cum prima & fecunda, fi deindè dixerint quod omnes vivebant. מותר בראשונה בשלישית ובחמישית *licitus est fecundæ, tertiæ, & quintæ*, quia non funt propinquæ inter fe, & quamvis tertia fit fecundæ foror, licita eft, quia fponfalia fecundæ non obtinent, quia foror eft primæ uxoris quam antea habebat, quo evenit ut fit inftar vi compreffæ & feductæ. Dicit autem Beraità, fi mulier vi compreffa fuerit, licet ducere filiam ejus, quia Lex tantum fororem uxoris vetat. Quando autem fponfalia non obtinent, non eft foror uxoris illius. Sic etiam quinta, etfi fit foror quartæ, licita eft, nam quandoquidem fponfalia obtinent in tertia, fiet ut coitus cum quarta, quæ eft foror tertiæ, fit coitus illegitimus, & quinta illi non eft prohibita. פוטרות צרותיהן *liberant æmulas earum*, fi mortuus fuerit, & levir venerit qui affinitatem contraxerit cum una ex illis, liberat æmulam ejus. ואסור בשניה *& prohibitus fecundæ*, propter primam, וברביעית *& quartæ*, propter tertiam. אם בא על השניה לאחר מיתת הראשונה *fi coiverit cum fecunda poft mortem primæ*, quia verum erat id quod dictum erat de prima, fed falfum id quod de cæteris dictum erat. אסור בשלישית *vetitus eft tertiæ*, propter fecundam. ובחמישית *& quintæ*, propter quartam.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Quod dicit מתה *mortua eft*, fupplendum eft per *fi dixerint, mortua eft*; & res clara eft, quod, fi Lea fuerit foror Rachelis à parte patris tantum, & Rachel foror Ribkæ à parte matris tantum, conjugium licitum eft cum Lea & Ribkæ, quia inter eas nulla eft propinquitas, & hoc modo facillimè intelligitur.

בן תשע שנים ויום אחד הוא פוסל על ידי אחין והאחין פוסלין על ידו אלא שהוא פוסל תחלה והאחים פוסלין תחלה וסוף כיצד בן תשע שנים ויום אחד שבא על יבמתו פסל על ידי אחין באו עליה אחין ועשו בה מאמר נתנו גט או חלצו פסלו על ידו :

6. Filius novem annorum & unius diei facit illegitimam (fratriam) pro fratribus, & fratres pro ipfo faciunt illegitimam, nifi quod ille facit illegitimam in principio, at fratres faciunt illegitimam in principio & fine; quomodo? filius novem annorum & unius diei qui coiverit cum fratria fua, fecit eam illegitimam pro fratribus; fi fratres cum ea coiverint, & fecerint illi fponfalia, & dederint divortium, aut calceum dederint extrahendum, fecerunt illegitimam pro illo.

R. OB. DE BARTENORA.

בן תשע שנים ויום אחד פוסל *Filius novem annorum & unius diei illegitimam facit*, fratriam fecit illegitimam fratribus; fi coiverit cum ea, quia coitus ejus eft coitus, aut fi dederit divortium, aut fecerit fponfalia, fed divortium non eft perfectum, neque fponfalia perfecta.

אלא שהוא פוסל תחלה *Nifi quod ille illegitimam facit in principio*, in Gemara exponitur, quod de fponfalibus accipiendum eft id quod dicit, illegitimam facit in principio & non in fine, ut, fi frater illius natu maximus fecerit fponfalia, & deindè is qui novem habebat annos & unum diem, fecerit fponfalia, non fecit eam illegitimam pro fratre natu maximo, fed coitu facit illegitimam is qui novem habet annos & unum diem, tam in principio quam in fine. Mifna hæc fupplenda eft verbis quibufdam, hoc fenfu, nifi quod illegitimam facit in principio, & illi illegitimam faciunt in principio & in fine, verum de quo hoc intelligendum eft? de fponfalibus, fed coitu etiam in fine illegitimam facit; quomodo? qui eft novem annorum & diei unius &c.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Unum è fundamentis iftis quæ tenemus eft, quod, fi filius novem annorum & diei unius coiverit, coitus ejus eft coitus, & quod dare poteft divortium, & facere fponfalia, fed divortium non eft perfectum, neque fponfalia perfecta. פוסל תחלה *illegitimam facit in principio*, hoc accipiendum eft de fponfalibus, nam fi frater ejus natu maximus fecerit fponfalia fratriæ ejus, ille vero etiam poftea fecerit fponfalia, non facit illegitimam fratriam pro fratre natu maximo, fed res fe habet ac fi nihil feciffet. Verum coitus femper facit illegitimam, tam in principio quam in fine; & fundamentum nobis eft, quod coitum filii novem annorum & unius diei faciunt, ut fponfalia natu maximi. Nofti autem ex capite quinto jus fponfalium poft fponfalia, & hinc cætera concludas velim; decifio non eft juxta R. Schimeon.

ז בן תשע שנים ויום אחד שבא על יבמתו ואחר כך בא עליה אחיו שהוא בן תשע שנים ויום אחד פסל על ידו רבי שמעון אומר לא פסל :

7. Si filius novem annorum & unius diei coiverit cum fratria fua, & deinde cum ea coiverit frater ejus qui erat filius novem annorum & diei unius, fecit illegitimam pro ipfo; R. Schimeon dicit, non fecit illegitimam.

R. OB. DE BARTENORA.

פסל על ידו *Illegitimam fecit pro illo*, pro fratre, quia fe habet ut fponfalia poft fponfalia, quia ambo obtinent jus in fratriam, רבי שמעון אומר לא פסל *R. Schimeon dicit, non fecit illegitimam*, nam juxta R. Schimeon è coitu illius qui filius eft novem annorum & unius diei, dubium eft, an acquifiverit eam an vero non acquifiverit; fi acquifivit, primus eam omnino acquifivit, & coitus fratris poftea nullius eft momenti; fi vero non acquifivit, res fe habet ac fi non coiviffet, neque ille neque frater ejus, idcirco non facit illegitimam; decifio non eft juxta R. Schimeon.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Decifio non eft fecundum R. Schimeon.

ח בן תשע שנים ויום אחד שבא על יבמתו ואחר כך בא על צרתה פסל על ידי עצמו רבי שמעון

8. Filius novem annorum & diei unius fi coiverit cum fratria fua, & deindè coiverit cum æmula ejus, fecit illegitimam pro fe ipfo. R. Schimeon dicit,

שמעון אומר לא פסל בן תשע שנים ויום אחד שבא על יבמתו ומת חולצת ולא מתיבמת נשא אשה ומת הרי זו פטורה :

dicit, non fecit illegitimam. Filius novem annorum & diei unius si coiverit cum fratria sua, & mortuus fuerit, calceum exuet, & non contrahet levirationem; si duxerit uxorem, & mortuus fuerit, hæc libera est.

R. OB. DE BARTENORA.

חולצת ולא מתיבמת *Calceum exuit & non contrahit levirationem*, quia in se recepit conjugium duorum levirorum, quandoquidem coitu minorennis, qui est instar sponsalium in natu majori, non egreditur è vinculo conjugali primi, sed imposuit illi conjugium secundum; dixit autem Misna capite tertio hoc sensu, *cui est vinculum leviri unius, & non cui vinculum levirorum.* נשא אשה *si duxerit uxorem*, quæ non erat fratria ejus. ומת *& mortuus fuerit*, & reliquerit fratres, הרי זו פטורה *hæc libera est*, nam etsi coitus ejus est coitus, acquisitio ejus tamen non est acquisitio perfecta, donec illi in genitalibus duo fuerint pili; sed in fratria, quando illi juncta est vinculo conjugii, Sapientes coitum ejus fecerunt ut sponsalia.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Jam exposuimus quod sponsalia natu maximi sunt instar coitus illius qui est novem annorum & diei unius; fundamentum quoque nobis est quod uxor minorennis alicujus libera est ab extractione calcei & leviratione; propterea, si duxerit uxorem, & mortuus fuerit, libera est ab extractione calcei & levirationе.

ט בן תשע שנים ויום אחד שבא על יבמתו ומשהגדיל נשא אשה אחרת ומת אם לא ידע את הראשונה משהגדיל הראשונה חולצת ולא מתיבמת והשניה או חולצת או מתיבמת רבי שמעון אומר מיבם לאיזו שירצה וחולץ לשניה אחד שהוא בן תשע שנים ויום אחד ואחד שהוא בן עשרים שנה שלא הביא שתי שערות :

9. Filius novem annorum & diei unius si coiverit cum fratria sua, & postquam adoleverit aliam duxerit uxorem, & mortuus fuerit; si non cognoverit primam quando adoleverit, prima discalceat, & non contrahit levirationem; secunda aut discalceat, aut levirationem contrahit. R. Schimeon dicit, levirationem contrahit cum quacunque voluerit, & secundæ dat calceum exuendum. Idem est sive fuerit filius novem annorum & diei unius, sive fuerit filius viginti annorum, cui non fuerint duo pili.

R. OB. DE BARTENORA.

חולצת ולא מתיבמת *Discalceat, & non contrahit levirationem*, quia in se suscepit copulam duorum levirorum, nam quandoquidem non cognovit eam ex quo adolevit, non exit è prima conjugii copula.

רבי שמעון אומר מיבם לאיזו שירצה *R. Schimeon dicit, levirationem contrahet cum quacunque voluerit*, quia R. Schimeon non admittit cupulas duas; & ita quoque dicitur capite tertio. וחולץ לשניה *& calceum dat exuendum secundæ*, quia non sunt æmulæ ad liberandum unam cum leviratione alterius; neque ambæ contrahent levirationem, quia æmula ejus est in parte sponsalium ex constitutione Sapientum, & videntur duæ fratriæ venientes ex una familia.

אחד שהוא בן תשעה שנים וגו' *Idem est sive fuerit filius novem annorum*, ambo æquales sunt in omnibus illis de quibus superius dictum est, nam quatenus illi non sunt duo pili, est instar minorennis donec attigerit annum trigesimum quintum; si tum nondum duo illi fuerint pili, etsi non conspiciantur in eo signa eunuchi quæ superius exposuimus, est tamen *eunuchus solis.*

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Ratio, quare prima discalceabit & non contrahet levirationem, est, quia coitus illius qui novem fuerit annorum & diei unius, se habet ut sponsalia natu majoris. Verum jam diximus, quod si fecerit sponsalia fratriæ suæ, & mortuus fuerit, discalceabit, & non contrahet levirationis conjugium; qui vero viginti fuerit annorum & non habuerit duos pilos ad pudenda, si illi fuerint signa eunuchi, quod est *eunuchus solis*; & si non fuerint illi signa eunuchi, censetur in eodem gradu cum minorenne in omnibus præceptis. Hujus vero jus in causis coitus se habet ut jus illius qui est novem annorum & diei unius, donec attigerit annum trigesimum quintum; & si ultra triginta quinque annos vixerit, & nondum illi duo pili fuerint ad pudenda, est eunuchus solis, etsi illi non fuerint signa eunuchi. Signa vero eunuchi sunt, si illi non sit barba, sed capilli albi, id est, si capilli ejus fuerint tenues & debiles, & caro mollis, & urina non faciat spumam neque fornicem, & semen ejus obscuri coloris, & urina non fermentet, & quando se lavat tempore pluviarum, non exeat humor è corpore illius, uti ex reliquorum hominum corporibus qui sani sunt, & cui est vox tenuis ut discerni non possit à voce mulieris; quando igitur in eo unum ex istis signis cernitur, & compleverit viginti annos, & non fuerint illi duo pili, est eunuchus solis, dummodo in barba sua non sint duo pili aut plures, quia tum non est eunuchus nisi omnia signa adsint, & viginti habeat annos. Dehinc exponitur, quod duo pili, de quibus ubique facta est mentio in viro & muliere, non intelligendi sunt ejusmodi qui creverunt in quocunque loco corporis, sed qui creverunt in inferioribus corporis partibus satis notis.

פרק יא נושאין על האנוסה ועל המפותה האונס והמפתה על הנשואה חייב נושא אדם אנוסת אביו ומפותת אביו אנוסת בנו ומפותת בנו רבי יהודה אומר באנוסת אביו ומפותת אביו :

Caput 11. Ducunt super vi compressam & super imprægnatam; qui vi compresserit, & dein duxerit super nuptam, reus est. Ducat homo vi compressam à patre suo, & seductam à patre suo, & vi compressam à filio suo, & seductam à filio suo. R. Jehuda vetat vi compressam à patre suo, & seductam à patre suo.

R. OB. DE BARTENORA.

נושאין על האנוסה *Ducunt super vi compressam*, postquam homo vi compresserit aut seduxerit mulierem aliquam, licet

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Decisio hujus Misnæ est quemadmodum tibi dicam, nimirum, si homo suspectus fuerit de muliere aliqua eo modo quo

cet illi ducere filiam aut matrem ejus, aut sororem ejus, uti scriptum est Levit. 20, 14. ואיש אשר יקח את אשה ואת אמה in omnibus dicitur שכיבה *coitus*, hic autem לקיחה *accipere*, ad docendum te, id quod Lex prohibet, esse per modum acceptionis si duxerit eam, & tum licitam propinquam ejus. רבי יהודה אוסר *R. Jehuda prohibet*, eo quod scriptum est Deut. 23, 1. לא יגלה כנף אביו id est, alam quam pater vidit, non deteget; decisio non est juxta R. Jehuda. Cæterùm Sapientes vetant illi, qui propter mulierem in suspicionem adductus est, ducere ejus filiam, sororem, aut matrem ejus, aut aliquam è propinquis ejus, quia illa continuo est apud propinquas ejus, hinc fieri posset ut in peccatum incurreret. Si vero transgressus fuerit, & duxerit aliquam è propinquis ejus quam vi compressit aut seduxit, aut aliquam è propinquis mulieris illius ob quam in suspicionem adductus est, non educunt eam è potestate ejus. Et quod Misna dicit, *ducunt super vi compressam*, præter vi compressam notat etiam eum qui de industria compresserit, & post mortem vi compressæ aut seductæ duxerit propinquam, quia tum non est suspicio, quod scortabitur cum prima postquam duxerit filiam ejus.

ב הגיורת שנתגיירו בניה עמה לא חולצין ולא מיבמין אפילו הורתו של ראשון שלא בקדושה והשני הורתו ולידתו בקדושה וכן שפחה שנשתחררו בניה עמה׃

R. OB. DE BARTENORA. לא חולצין ולא מיבמין *Non dant calceum exuendum, neque leviratione contrahunt*, quia necesse est ut sit frater à parte patris, at peregrinis non est propinquitas à parte patris.

ג חמש נשים שנתערבו ולדותיהן הגדילו התערובות ונשאו נשים ומתו ארבעה חולצין לאחת ואחד מיבם אותה הוא ושלשה חולצין לאחת ואחד מיבם נמצאו ארבעה חליצות ויבום לכל אחת ואחת׃

R. OB. DE BARTENORA.

שנתערבו ולדותיהן *Quarum filii commixti fuerint*, & cuilibet mulieri fuerit filius distinctus, non mixtus. ארבעה חולצין לאחת *quatuor calceum dant exuendum uni*, filius distinctus cujuslibet ex quatuor dabit calceum exuendum uni ex istis mulieribus, quia de qualibet ipsi dubium est an sit fratris uxor; & quintus filius eam ducet, quæ illi licita est quovis modo. Si sit uxor fratris illius, fratria illa, sin minus, levir ejus jam dedit illi calceum exuendum.

ארבע חליצות *Quatuor extractiones calcei*, in principio, quia levirationem contrahere nequit unus ex illis donec illi quatuor calceum dederint exuendum, ne cum aliis levirationem extraneam contrahat. Idem est jus, quando quatuor dant calceum exuendum omnibus, & quintus ducit omnes, nisi quod hoc modo præstat quo Misna dixit, quia fieri potest ut quilibet suam habeat, & confirmetur præceptum de levirationis conjugio contrahendo.

הוא ושלשה *Ipse & tres*, iste levir calceum alii dabit exuendum fratriæ, & tres cum ipso erunt, sed cum quinta conjugium levirationis contrahet; & duo illi dabunt calceum tertiæ exuendum, & duo cum ipsis, & quintus cum illa conjugium levirationis contrahet, & hoc modo omnes.

ד האשה שנתערב ולדה בולד כלתה הגדילו התערובות ונשאו נשים ומתו בני הכלה חולצין ולא

quo diximus in causa illius qui suspectus erat de serva, & cujus suspicio confirmata erat, jus non fert ut ipsi concedant ducere uxorem quæ est è propinquis hujus uxoris de qua in suspicionem adductus est. Cæterum quando dicit קרובות *propinquæ*, intelligit ejusmodi propinquas quibuscum coire non licet, si hæc fuerit uxor ejus. Sic etiam, si homo vi compresserit aut seduxerit mulierem, nequit ducere propinquas mulieris vi compressæ aut seductæ, quia non licet illi cum illis coire, & hæc prohibitio est è constitutione Sapientum. Ratio autem est, ut occasio peccandi adimatur, nam si duxisset aliquam è propinquis ejus, fieret ut imposterum conversaretur cum ea. Et si duxerit propinquam illius quam vi compresserat aut seduxerat, de qua in suspicionem adductus erat, non educunt eam è potestate ejus. Et si mortua fuerit ea quæ ab ipso vi compressa est aut seducta, licet illi ducere propinquam, quia causa adempta est. נושאין על האנוסה *ducunt super vi compressam*, intellige post mortem. R. Jehuda probat ex eo quod dicitur Deut. 25, 1. לא יגלה כנף אביו id est alam quam pater vidit, non deteget; decisio non juxta R. Jehuda.

2. Si peregrina proselyta facta fuerit & cum ea filii ejus, non dant calceum exuendum, neque levirationem contrahunt, etsi primum conceperit citra sanctitatem, (& pepererit cum in sanctitate;) & secundum conceperit & pepererit in sanctitate; sic etiam se res habet cum serva quacum & filii ejus manumissi sunt.

R. MOSCHE FIL. MAIMON. Hoc clarum est, quia jura propinquitatis non intelliguntur de propinquitate gentilium & servorum.

3. Quinque mulieres, si mixti fuerint filii earum, & adoleverint miscellanei illi, & duxerint uxores, & dein mortui fuerint, quatuor dant calceum exuendum uni, & unus contrahit levirationem cum ea, ille & tres dant calceum exuendum alteri, & unus levirationem contrahit, fiet ut quatuor sint calcei extractiones, & leviratio unicuique.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Fundamentum hujus Misnæ est, ut cuilibet uxori sit certus filius, & deindè pariant alios quinque filios, & illi commisceantur, & commixti moriantur, & quinque remaneant noti, & tum jus eorum se habeat quemadmodum tibi dicam; nimirum, quoties quatuor dederint calceum exuendum uni ex illis mulieribus, quintus ducet eam in uxorem, quod illi licet quocunque etiam modo; nam si illa esset uxor fratris ipsius, tangit eum leviratio; & si esset uxor illius qui non erat frater illius, jam illi dedit calceum exuendum frater mariti ejus, quia quilibet è quatuor jam dedit calceum exuendum, & quælibet ex illis prius dabit illi calceum exuendum, quatuor fratres dabunt prius, & postea eam ducet quintus. Deindè autem redibit is qui duxerit, & intrabit in quatuor qui secundæ dederunt calceum exuendum, & alius conjugium levirationis contrahet ex illis qui calceum primæ dederunt exuendum, & hoc modo fiet donec levirationem inierint quinque mulieres cum quinque fratribus; & hoc, quia de quolibet ex illis fratribus affirmari debet præceptum levirationis; atque hoc licitum est. Et si omnes calceum dederint cuilibet ex illis mulieribus, non est necesse ut dicamus quod licitæ sunt ut ducantur ab aliis.

4. Si mulieris alicujus filius mixtus fuerit cum filio nurus illius, & adoleverint miscellanei isti, & uxores duxerint, & mortui fuerint, filii nurus

ולא מיבמין שהוא ספק אשת אחיו וספק אשת אחי אביו ובני הזקנה או חולצין או מיבמין שהוא ספק אשת אחיו ואשת בן אחיו מתו הכשרים בני התערובות לבני הזקנה חולצין ולא מיבמין שהוא ספק אשת אחיו ואשת אחי אביו (ס"א לבני) ובני הבלה אחד חולץ ואחד מיבם:

dant calceum exuendum, sed non contrahunt leviratiunem, eo quod dubium est an sit uxor fratris sui, an vero sit uxor fratris patris sui; filii vero senioris aut calceum dant exuendum, aut leviratiorem contrahunt, quia dubium est an sit uxor fratris sui, an vero sit uxor filii fratris sui. Si mortui fuerint legitimi, filii miscellanei filiis natu majoris dant calceum exuendum, & nun contrahunt leviratiorem, quia dubium est an sit uxor fratris sui, an vero sit uxor fratris patris sui, filiorum vero è nutu uous dabit calceum exuendum, & alter leviratiorem contrahet.

R. OB. DE BARTENORA.

ומתו כשרין *Et mortui fuerint legitimi*, certi & distincti, אחד חולץ *unus calceum exuit*, prius: ואחד מיבם *& unus leviratiorem contrahat*, postea, quod illi licet quovis modo, nam si is qui calceum dedit exuendum, fuerit filius nurus, & calceum dederit uxori fratris sui, jam licita illi est eâ extractione calcei, & legitimè eam duxit alius qui est filius senectutis; quia uxor filii fratris licita est illi. Sin autem is qui calceum dedit exuendum, fuerit filius senectutis, & uxori filii fratris calceum dederit exuendum, res se habet ac si calceum dedisset exuendum peregrinus; quandu autem cum ea leviratiorem contraxerit filius nurus, legitimè fecit.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

כשרין *Legitimi* hic idem quod ודאין *certi*, non mixti: אחד חולץ ואחד מיבם *unus calceum dat exuendum, & alter leviratiorem contrahit*, hoc clarum est, nam si hic qui calceum dedit exuendum filius nurus fuerit, & calceum dederit exuendum uxori fratris sui, ecce secundus est filius senectutis, & licet illi ducere uxorem filii fratris post extractionem calcei; sin autem is qui calceum dederit exuendum, fuerit filius senectutis, & calceum dederit exuendum uxori filii fratris sui, extractio calcei nihil efficit illi uxori, & non est extractio calcei. Secundus vero filius nurus leviratiorem contrahit cum uxore fratris sui; sed hic necesse est ut præcedat calcei extractio.

ה כהנת שנתערב ולדה בולד שפחתה הרי אלו אוכלים בתרומה וחולקים חלק אחד בגורן ואינן מיטמאין למתים ואין נושאין נשים בין כשרות בין פסולות הגדילו התערובות ושחררו זה את זה נושאין נשים ראויות לכהונה ואינן מיטמאין למתים ואם נטמאו אינן סופגין את הארבעים ואינן אוכלים בתרומה ואם אכלו אינן משלמים קרן וחומש ואינן חולקים על הגורן ומוכרין את התרומה והדמים שלהם ואינן חולקים בקדשי המקדש ואין נותנין להם קדשים ואין מוציאין שלהם מידם ופטורין מן הזרוע ומן הלחיים ומן הקיבה ובכורו יהא רועה עד שיסתאב ונותנין עליו חומרי כהנים וחומרי ישראלים:

5. Si sacerdotis uxoris filius mixtus fuerit cum filio servæ, ecce illi comedunt de oblatione prima, & sumunt unam partem in area, & non polluuntur mortuis, neque uxores ducunt, sive legitimæ sive illegitimæ fuerint. Si miscellanei adoleverint, & unus alterum libertate donaverit, ducunt uxores legitimas ad sacerdotium, & non polluuntur mortuis; at si polluti fuerint, non vapulant quadraginta plagis, neque comedunt de oblatione prima; & si comederint, non solvunt summam capitalem & quintam partem; & non capiunt partem in area, & vendunt oblationem primam & nummi cedunt ipsis, & non capiunt partem è sanctitatibus sanctuarii, neque dant illis sanctitates, & non educunt è potestate eorum id quod pertinet ad illos; & liberi sunt à brachio dando, maxillis, & ventriculo; primogenitum animal vero ejus pascet donec vitium contraxerit; & imponunt illis conditiones graviores sacerdotum, & conditiones graviores Israëlitarum.

R. OB. DE BARTENORA.

אוכלין בתרומה *Comedunt de oblatione prima*, quia sive unus eorum sit sacerdos, sive servus sacerdotum, ambo comedant de oblatione prima. וחולקין חלק אחד *& capiunt unam partem*, Gemara exponit sensum esse, quod unam simul capiunt partem, si ambo ad aream accesserint, sed uni non dant partem sine altero; nam putat hic doctor quod non capit quicquam de oblatione prima servus nisi adsit dominus ipsius.

בין כשרות בין פסולות *Sive legitimæ fuerint sive illegitimæ*, nam de quolibet eorum dubium est an sit sacerdos an servus, legitimæ vero vetitæ sunt servo, & illegitimæ vetitæ sunt sacerdoti, & in prohibitione dubia semper aggravandum est.

אין סופגין את הארבעים *Non vapulant quadraginta plagis*, quia quilibet eorum dicet, ego non sum sacerdos. אין משלמין *non solvunt*, quia quilibet dicet, ego sum sacerdos, at nummi non possunt educi è potestate alicujus, si res sit in dubio. ומוכרין התרומה *& vendunt oblationem primam*, oblationem primam proventus eorum non dant sacerdoti quando separant eam; quia quilibet dicet, proba quod ego non sum sacerdos, nihilominus eam comedere nequeunt, sed vendunt eam

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Omnia hæc jura tribus innituntur fundamentis, quorum unum est, quod in dubia prohibitione aggravandum est; secundum est, eum qui bona è potestate socii educere voluerit, debere probationem adferre; tertium est, quod nemo obligatur ad pœnam dubiam.

וחולקין חלק אחד *Capiunt unam partem*, id est, distribuunt unam partem in area quam capiunt ambo; & incumbunt illis graviores sacerdotum & Israëlitarum conditiones quod ad sacrificia; nam de donis sacerdotum dicitur Levit. 6, 16. לא תאכל באש תשרף Donum vero Israëlitæ comburitur quod ad pugillum, & quod restat comeditur; quando unus eorum adduxerit donum, pugillo capitur ut donum Israëlitæ, & offertur pugillus ejus seorsim, & quod restat comburitur.

eam facerdoti, & nummi ad illos pertinent. ואין חולקין בקדשי המקדש *& non capiunt de fanctitatibus fanctuarii*, uti funt pelles fanctitatum, nam cuilibet eorum dicet, proba quod tu eft facerdos, & tum capies. אין נותנין להם קדשים *neque dant illis fanctitates*, ad offerendum eas. אין מוציאין שלהם *non educunt id quod pertinet ad eos*, ut, fi natum fuerit illis animal primogenitum, non educunt illud è poteftate eorum, fed pafcit donec vitium contraxerit. חומרי כהנים וחומרי ישראלים *graviores conditiones facerdotum & graviores conditiones Ifraëlitarum*, Gemara exponit quod donum eorum pugillo capitur, quemadmodum donum Ifraëlitæ, & feorfim offertur; fed reliquiæ non comeduntur, ut donum Ifraëlitæ, fed comburuntur ut donum facerdotum quod totum comburitur.

ו מי שלא שהתה אחר בעלה שלשה חדשים ונשאת וילדה ואין ידוע אם בן תשעה לראשון אם בן שבעה לאחרון היו לה בנים מן הראשון ובנים מן השני חולצין ולא מיבמין וכן הוא להם חולץ ולא מיבם היו לו אחים מן הראשון ואחים מן השני שלא באותה האם הוא חולץ ומיבם והם אחד חולץ ואחד מיבם :

6. Quæ non expectaverit poft maritom tres menfes, fed nupferit, & pepererit, & nemo nefciverit an fit filius novem menfium inde à primo marito, an vero fit feptem menfium ab ultimo. Si illi fuerint filii è primo, & filii è fecundo, calceum dant exuendum, & non contrahunt levirationem. Sic etiam ille cum illis agit, dat calceum exuendum, fed non contrahit levirationem; fi illi fueriot fratres è patre primo, & fratres è fecundo qui non fuerint ex illa matre, ille dat calceum exuendum, aut levirationem contrahit, & eorum uous dat calceum exuendum, & unus contrahit levirationem.

R. OB. DE BARTENORA.

חולצין *Calceum dant exuendum uxori illi de cujus partu dubium*, eft an fit feptem an novem menfium, & unus è filiis primi patris dat calceum exuendum, quia fieri poteft ut fit filius patris ejus. ולא מיבמין *& non contrahunt levirationem*, quia fieri poteft ut fit filius ultimi patris, & fit frater ejus à parte matris & non à parte patris; & tum uxor ejus prohibita eft illis fub pœna excidii; eodemque modo comparatum eft cum filiis mariti ultimi; præterea quoque dabit calceum exuendum mulieribus eorum, fed non contrahet levirationem cum illis.

הוא חולץ או מיבם *Ille calceum dat exuendum, aut contrahit levirationem*, uxori filii patris primi; fi fit frater ejus, benè habet; fin minus, extranea eft pro ipfo; fed hoc ita accipiendum eft quando non fuerit alius frater præter ipfum, ut non fit dubium eum fratriam in uxorem ducturum quæ illi prohibita eft; idem intelligendum de uxore filii ultimi patris. אחד חולץ ואחד מיבם *unus calceum dat exuendum, & unus contrahit levirationem*, aut filius primi aut filius ultimi patris dabit illi calceum exuendum, & alter levirationem contrahet; nam fi fratria ejus eft, benè habet; fin minus, extranea eft; & non timendum eft eum ducturuo fratriam quæ alii alligata eft, quia levir ejus jam dedit illi calceum exuendum.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.*

Omnia hæc clara funt cum fundamento illo noto, quod uxor fratris fui à parte matris in perpetuum prohibita eft; propterea calceum dabit exuendum, & non contrahet levirationem, fic etiam illi dabunt calceum exuendum, & non contrahent levirationem. Cæterum quod dicit הוא חולץ או מיבם *ille calceum exuit, aut levirationem contrahet*, id eft, quando mortuus fuerit frater de qua non erat dubium, & ea conditione ne illi fit certus frater citra hunc; fed quovis etiam modo, fi mortuus fuerit, unus fratrum, qui funt ex uno è patribus, dabit calceum exuendum, & unus è fratribus, qui funt è fecundo patre, levirationem contrahet, dummodo præcedat extractio calcei, uti aliquoties diximus.

ז היה אחד ישראל ואחד כהן נושא אשה ראויה לכהן ואינו מטמא למתים ואם נטמא אינו סופג את הארבעים ואינו אוכל בתרומה ואם אכל אינו משלם קרן וחומש ואינו חולק על הגורן ומוכר התרומה והדמים שלו ואינו חולק בקדשי המקדש (ס"א) ואין נותנין לו את הקדשים ואין מוציאין את שלו מידו ופטור מן הזרוע והלחיים והקיבה ובכורו יהא רועה עד שיסתאב ונותנין עליו חומרי כהנים וחומרי ישראלים היו שניהם כהנים הוא אונן עליהם והם אוננין עליו הוא אינו מיטמא להם והם אינם מיטמאין לו הוא אינו יורש אותן אבל הם יורשין אותו ופטור על מכתו ועל קללתו של זה ושל זה ועולה במשמר של זה ושל זה ואינו חולק אם היו שניהם במשמר אחד נוטל חלק אחד :

7. Si unus fit Ifraëlita & alter facerdos, ducit uxorem legitimam pro facerdote, & non polluitur mortuis, & fi pollutus fuerit, non vapulat quadraginta plagis; neque comedit de oblatiooe prima, & fi comederit non folvit fummam, & quintam partem; neque partem capit ex atea, fed vendit oblationem primam, & nummi ad eum pertinent; neque partem capit è fanctitatibus fanctuarii; neque illi dant fanctitates; neque è poteftate ejus educunt id quod ad illum pertinet; at liber eft à brachio, maxillis, & ventriculo; & primogenitum ejus pafcit donec vitium contraxerit, & imponunt illi graviores conditiones facerdotum, & graviores conditiones Ifraëlitarum. Si uterque fit facerdos, ille luget propter illos, & illi lugent propter illum, ille non polluit fe propter illos, & illi non polluunt fe propter illum. Ille non adit hæreditatem eorum, fed illi adeunt hæreditatem illius; & liber eft à vulnere, & à maledictione unius & alterius, & afcendit in cuftodia unius & alterius; neque partem capit; fi uterque fuerit io una cuftodia, capit unam partem.

R. OB. R. MO-

R. OB. DE BARTENORA.

היה אחד ישראל *Si unus esset Israëlita*, si unus è maritis esset Israëlita, & unus sacerdos הוא אונן עליהם *ille luget pro illis*, quia fieri potest, ut sit pater illius, & die mortis ejus sit prohibitum illi comedere sanctitates: והם אוננין עליו *& illi lugent pro ipso*, & die mortis ejus prohibitum est ambobus comedere sanctitates. Cæterum fieri potest ut videat mortem amborum, & sit sacerdos legitimus ut non polluatur illis; ut, si mater desponsa fuerit sponsalibus erroneis sub aliqua conditione, & conditio illa non fuerit adimpleta, undè contractus infirmatur, & exit sine divortio, & nupta est intra tres menses, & hoc modo fiet ut ille videat mortem amborum, & sit sacerdos legitimus, ideoque non polluere se debet ob illos.

הוא לא יורש אותן *Ille non adit hæreditatem illorum*, quia hæredes eum expellunt ab utraque parte: והן יורשין אותו *sed illi adeunt hæreditatem*, quia nemo est qui impedit eos, & dividunt bona inter se ambos. ועולה במשמרו *& ascendit in custodia sua*, ad obeundum munus suum, & illi qui sunt è custodia illa non impediunt eum Sed non capit partem, quia omnis eum custodia expellere potest ad aliam.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

היה אחד ישראל ואחד כהן *Si unus esset Israëlita, & alter sacerdos*, id est, si primus esset Israëlita & secundus sacerdos. אונן *lugens*, sic vocatur is cujus amicus mortuus est ob quem lugere tenetur, quemadmodum exposuimus in tractatu Pesachim. Utilitas vero hujus est, quod lugenti vetitum est comedere de rebus sanctis, & ministrare in sacrificiis, quemadmodum exponetur capite ultimo tractatus Horayot.

אינו יורש אותן *Non adit hæreditatem eorum*, eo quo diximus fundamento, quod, si quis voluerit educere bona è potestate socii sui, necesse est ut probationem adferat, & quilibet eorum certos habeat hæredes.

והן יורשין אותו *Et illi adeunt hæreditatem illius*, quando non reliquerit semen, nam pater adit hæreditatem ejus, at de ambobus dubium est uter sit pater ejus, propterea distribuunt, quia sunt bona dubia.

פטור על מכתו ועל קללתו של זה ושל זה *Liber est à vulnere & à maledictione unius & alterius*, quando unum vulneraverit uno tempore, & alterum altero tempore; at si duos simul vulneraverit, aut maledixerit eisdem verbis, reus est. נוטל חלק אחד *capit unam partem*, quando ejusmodi fuerint homines ut dubium sit de illis quinam eorum sit pater ejus è custodia una, & è domo una judicii.

פרק יב בצות הלצה בשלשה דיינן ואפילו שלשתן הדיוטות חלצה בכנעל הליצתה כשירה באנפ לין חליצתה פסולה בסנדל שיש לו עקב כשר ושאין לו עקב פסול מן הארכובה ולמטה הליצתה כשרה מן הארכובה ולמעלה הליצתה פסולה :

Caput 12. Præceptum extractionis calcei peragitur tribus judicibus, etiamsi tres illi fuerint Idiotæ; si cum calceo facta fuerit extractio, legitima est extractio; si cum empiliis, illegitima est extractio; si cum sandalio cui est pars postica, legitima est, at si non fuerit illi pars postica, illegitima est; si à genu & inferius, extractio legitima est; si à genu & superius, extractio illegitima est.

R. OB. DE BARTENORA.

ואפילו שלשתן הדיוטות *Etiamsi tres illi fuerint Idiotæ*, & hi vocantur דיינין *judices*, quia necesse est ut versus illos de discalceatione legere possint ut judices; & quamvis Misna dicat, quod præceptum discalceationis requirit tres, nihilominus necesse est ut duo addantur, ut sint quinque, ad rem publicandam, etsi duo illi qui adduntur non possint legere.

בכנעל *Cum calceo*, è corio tenui: חליצתו כשרה *discalceatio legitima est*, ut non de industria, ne discalceatio fiat calceo rupto superius, nam etsi ruptus fuerit nihilominus pedi adhæret, quia tenuis est; at necesse est ut sit id quod tegit, hoc autem ejusmodi non est. Verum sandalium, quod constat è corio duro, si ruptum fuerit, non conjunctum est cum pede ejus; ideoque hic non decreverunt, quia discalceatio non fit sandalio rupto; hinc fit ut fundamentum discalceationis sit ut peragatur cum sandalio. אנפלין *Empilia*, calcei species è panno facta. חליצתו פסולה *discalceatio ejus illegitima est*, quia necesse est ut sit id quod contegat; scriptum est Deut. 25, 9. נעלו & Jecheskiel 16, 10. scriptum est ואנעלך תחש quod corium est. מן הארכובה ולמעלה חליצתו פסולה *à genu & superius discalceatio illegitima est*, nam corrigiæ calcei ligatæ erant supra genu.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

הדיוטות *Idiotæ*, non sunt Sapientes, sed qui tamen legere possunt Ebraicè, discalceatio etiam coram illis peragi potest tempore necessitatis; & quamvis præceptum discalceationis sit ut tribus præsentibus peragatur, nihilominus necesse est ut numerus quinque virorum sit completus ad rem publicandam; sed non refert an duo illi qui complent numerum quinque virorum, sint discipuli docti, an vero indocti.

באנפליאות *Cum Empiliis*, est species calceorum è lino texta. Cæterum quod dicit, מן הארכובה ולמעלה מן הארכובה ולמטה *à genu & superius, à genu & inferius*, vult, si ligaverit corrigeas calcei supra aut infra genu; at si pes ejus concisus fuerit aut incurvatus, & è loco exierit donec calcaneum ejus in terra infigi nequeat, uti solet fieri in illis qui incedunt in digitis, tum discalceatio nihil prodest; quia nobis fundamentum est, quod necesse est ut pes comprimat solum.

ב הלצה בסנדל שאין שלו או בסנדל של עץ או בשל שמאל בימין חליצתה כשרה חלצה בגדול שהוא יכול להלוך בו או בקטן שהוא חופה את רוב רגלו הליצתה כשרה חלצה בלילה חליצתה כשירה ורבי אליעזר פוסל בשמאל חליצתה פסולה ורבי אליעזר מכשיר :

2. Si discalceaverit cum sandalio quod non erat ipsius; aut cum sandalio ligneo; aut si cum sinistro in dextro (pede,) discalceatio ejus legitima est; si discalceaverit cum magno, quo tamen incedere potest; aut cum parvo, quod tamen maximam pedis partem tegit, discalceatio ejus legitima est; si discalceaverit nocte, discalceatio ejus legitima. R. Eliezer dicit, illegitima est, si cum sinistro, discalceatio ejus illegitima est; R. Eliezer dicit, legitima est.

R. OB. DE BARTENORA.

או בסנדל של עץ *Aut cum sandalio ligneo*, si corio coopertum

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

או בסנדל של עץ *Aut sandalio ligneo*, dummodo corio cooperta

tum fuerit: בגודל *cum magno*, quale ſandalium menſurâ pedis majus eſt, quo ſi incedere poterit, diſcalceatio ejus legitima eſt. או בקטן *aut cum parvo*, quod menſura pedū minus eſt, ſi tamen pedem contegere poterit, diſcalceatio ejus legitima eſt; deciſio eſt juxta R. Elieſer in eo quod dicit diſcalceatio ejus illegitima eſt quæ fit noctu; ſed non in eo quod dicit, legitima eſt diſcalceatio quæ facta eſt ſiniſtro.

cooperta fuerit; ſed hæc omnia intelligenda ſunt ſi quis caſu & non de induſtria fecerit, nam tum vetitum eſt; deciſio non eſt ſecundum doctorem primum, in eo quod dicit, ſi diſcalceaverit noctu, diſcalceatio legitima eſt; neque ſecundum R. Elieſer qui diſcalceationem in ſiniſtro dicit legitimam.

ג חלצה ורקקה אבל לא קראה חליצתה כשרה קראה ורקקה אבל לא חלצה חליצתה פסולה חלצה וקראה אבל לא רקקה רבי אליעזר אומר חליצתה פסולה רבי עקיבא אומר חליצתה כשירה אמר רבי אליעזר ככה יעשה כל דבר שהוא מעשה מעכב אמר ליה רבי עקיבא משם ראיה ככה יעשה לאיש כל דבר שהוא מעשה באיש :

3. Si diſcalceaverit & ſpuerit, ſed non legerit, diſcalceatio ejus legitima eſt; ſi legerit & ſpuerit, at non diſcalceaverit, diſcalceatio ejus illegitima eſt; ſi diſcalceaverit & legerit, ſed non ſpuerit, R. Elieſer dicit, diſcalceatio ejus illegitima eſt. R. Akiba dicit, diſcalceatio ejus legitima eſt. R. Elieſer dixit illis, ſic fiet, ut, quæcunque res actio eſt, ea impediat. Dixit ipſi R. Akiba, dehinc probatio eſt, *ſic fiet viro*, quæcunque res quæ peragitur in viro.

R. OB. DE BARTENORA.

חלצה ולא קראה חליצתו כשרה *Si diſcalceaverit & non legerit, diſcalceatio legitima eſt*, nam quando dicitur Deut. 25, 9. ככה *ſic*, notat quod neceſſe eſt ut ſtrictè ſicuti in Lege extat, fiat, & de actione ibidem dicit ככה יעשה לאיש; ſed lectio non eſt actio, ſed verba tantum & idcirco legitima eſt, etſi non ſtrictè fiat juxta Legem. כל דבר שהוא מעשה באיש *quæcunque res quæ actio eſt in viro*, uti eſt diſcalceatio qua mulier efficit actionem in corpore viri, excipe quando ſpuit, quod non eſt actio quæ fit in corpore viri.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Deciſio eſt ſecundum ſententiam R. Akibæ.

ד החרש שנחלץ והחרשת שחלצה והחולצת לקטן חליצתה פסולה קטנה שחלצה תחלוץ משתגדיל ואם לא חלצה חליצתה פסולה :

4. Surdus ſi diſcalceatus fuerit, & ſurda ſi diſcalceaverit, & ſi minorenni calceum extraxerit, diſcalceatio ejus illegitima eſt. Minorennis quæ diſcalceaverit, diſcalceabit quando adoleverit, at ſi non diſcalceaverit, diſcalceatio ejus illegitima eſt.

R. OB. DE BARTENORA.

החרש שנחלץ חליצתו פסולה *Surdus ſi diſcalceatus fuerit, diſcalceatio ejus illegitima eſt*, quia non liberavit eam ſi alius fuerit frater legitimus. החרשת שחלצה חליצתו פסולה *ſurda ſi diſcalceaverit, diſcalceatio ejus illegitima eſt*, illa non liberat ſeipſam diſcalceatione, & non datur remedium pro illo, niſi ut levirationem contrahat; & ſi poſtea levir eam educere voluerit, educet eam cum divortio.

החולצת לקטן חליצתה פסולה *Et quæ minorenni calceum extraxerit, ejus diſcalceatio illegitima eſt*, quoties hoc capite dicimus quod diſcalceatio illegitima eſt, poſt talem diſcalceationem levirationis conjugium contrahi nequit, ſed alia diſcalceatio legitima neceſſaria eſt ad fratriam aliis licitam reddendam. Hic vero doctor qui dicit quod diſcalceatio minorennis illegitima eſt, & eam illegitimam reddit ad contrahendum levirationis conjugium, eſt R. Meyr. Nam Sapientes putant, quod diſcalceatio minorennis nulla eſt, & quod illa non eſt illegitima ad contrahendum levirationis conjugium; deciſio eſt juxta Sapientes.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Quod dicit שנחלץ *qui diſcalceatus fuerit*, & non dicit שחלץ *qui calceum dederit exuendum*, ratio eſt, quia ſurdus eſt, & non perfecta ſcientia præditus, ut illi attribui poſſit actio; deciſio autem diſcalceationis illegitimæ, de qua toto hocce capite, eſt, quod poſt diſcalceationem illam nequit contrahere levirationis conjugium; neque illa licita eſt aliis, niſi poſt ſecundam diſcalceationem legitimam. Eſt autem hæc Miſna juxta ſententiam R. Meyr; at ſententia Sapientum eſt, quod diſcalceatio minorennis nulla eſt, & quod non facit illegitimum; deciſio eſt juxta Sapientes.

ה חלצה בשנים או בשלשה ונמצא אחד מהן קרוב או פסול חליצתה פסולה רבי שמעון ורבי יוחנן הסנדלר מכשירין ומעשה באחד שחלץ בינו לבינה בבית האסורים ובא מעשה לפני רבי עקיבא והכשיר :

5. Si diſcalceatio facta fuerit coram duobus aut tribus, & unus ex illis fuerit propinquus, aut illegitimus, diſcalceatio ejus illegitima eſt. R. Schimeon & R. Jochanan calcearius dicunt, quod legitima eſt. Cæterum aliquando factum eſt ut unus dederit calceum exuendum nemine præſente præter ipſum & ipſam in carcere, & venerit caſus ad R. Akibam, qui legitimam dixit diſcalceationem.

R. OB. DE BARTENORA.

בשנים *Pro duobus*, legitimis; או בשלשה *aut pro tribus*, unus autem eorum erat propinquus, aut illegitimus, nam non plures quam duo relinquuntur legitimi. חליצתו פסולה *diſcalceatio ejus legitima eſt*, nam deciſio eſt, diſcalceatio non eſt legitima ſi minores quam tres adfuerint.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Accidit hic caſus in carcere in quo etiam aderat R. Akiba, aderant ſimul teſtes qui teſtabantur ſe vidiſſe diſcalceationem; deciſio juris eſt, quod ea peragi nequit ſine tribus judicibus, uti dictum eſt, & tum legitima eſt diſcalceatio.

ו כצות חליצה בא הוא ויבמתו לבית דין והן

6. Præceptum diſcalceatinnis eſt, venit ille & fra-

והן משיאין לו עצה ההוגנת לו שנאמר וקראו לו זקני עירו ודברו אליו והיא אומרת מאן יבמי להקים לאחיו שם בישראל לא אבה יבמי והוא אומר לא חפצתי לקחתה ובלשון הקודש היו אומרים ונגשה יבמתו אליו לעיני הזקנים וחלצה נעלו מעל רגלו וירקה בפניו רוק הנראה לדיינים וענתה ואמרה ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו עד כאן היו מקרין וכשהקרא רבי הורקנוס תחת האלה בכפר עיטה וגמר את כל הפרשה הוחזקו להיות גומרין כל הפרשה ונקרא שמו בישראל בית חלוץ הנעל מצוה בדיינין ולא מצוה בתלמידים רבי יהודה אומר מצוה על כל העומדים שם לומר חלוץ הנעל חלוץ הנעל חלוץ הנעל:

fratria ejus ad domum judicii, & illa consilium rectum dat ei, uti dictum est Deut. 25, 8. *Et vocabunt illum seniores civitatis illius, & loquentur ad illum*; & illa dicet, *renuit levir meus confirmare fratri suo nomen in Israele, non vult levir meus*; & ille dicet, *non volo sumere eam*, & in lingua sancta hæc dicebant. Appropinquabat autem fratria ejus ad ipsum coram senioribus, & exuebat calceum ejus è pede ejus, & spuebat coram facie ejus sputum quod videbatur à judicibus, & respondebat, ac dicebat, *sic fiet viro qui non ædificabit domum fratris sui*; huc usque prælegebant ei. Quando autem R. Horkanos prælegerat sub arbore in vico Eta, & perficiebat totam sectionem, soliti sunt perficere totam sectionem illam; *Et vocabitur nomen illius in Israële domus discalceati*, hoc præceptum est pro judicibus, & non est præceptum pro discipulis. R. Jehuda dicit, est præceptum pro omnibus qui illic erant, dicere, *exutus calceo, exutus calceo, exutus calceo*.

R. OB. DE BARTENORA.

משיאין לו עצה ההוגנת לו *Dabant illi consilium conveniens*, si ille erat minorennis, & illa vetula, aut ille senex & illa minorennis, dicebant ipsi, quid tibi cum puella, aut quid tibi cum vetula, duc similem tui; decisio est juxta R. Jehuda, qui dicit præceptum esse pro omnibus illis qui aderant illic, ut dicerent, calceo exutus, calceo exutus, calceo exutus.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

משיאין לו עצה ההוגנת לו *Dabant illi consilium rectum*, si ille erat minorennis, & illa vetula, aut ille senex, & illa minorennis, consulebant illi ut calceum daret exuendum, & non contraheret levirationem. Et si utrique conveniens erat, consulebant illi ut levirationem potius contraheret quam calceum exuendum daret; decisio est juxta R. Jehuda.

פרק יג בית שמאי אומרים אין ממאנין אלא ארוסות ובית הלל אומרים ארוסות ונשואות בית שמאי אומרים בבעל ולא ביבם ובית הלל אומרים בבעל וביבם בית שמאי אומרים בפניו ובית הלל אומרים בפניו ושלא בפניו בש"א בבית דין ובית הלל אומרים בבית דין ושלא בב"ד אמרו להן ב"ה לב"ש ממאנת והיא קטנה אפילו ד' וה' פעמים אמרו להן בית שמאי אין בנות ישראל הפקר אלא ממאנת וממתנת עד שתגדיל ותמאן ותנשא:

Caput 13. Schola Schamai dicit, non renuunt nisi sint desponsæ. Schola Hillelis dicit, desponsæ & nuptæ. Schola Schamai dicit; renuere potest maritum & non levirum; Schola Hillelis dicit, maritum & levirum. Schola Schamai dicit, coram ipso; Schola Hillelis dicit, coram ipso & non coram ipso; Schola Schamai dicit, in domo judicii; Schola Hillelis dicit, in domo judicii, & non in domo judicii. Dixit Schola Hillelis Scholæ Schamai, renuit quando minorennis est, etiam quater & quinquies. Dixit illi Schola Schamai; filiæ Israëlitarum non sunt communes, sed renuit, & expectat donec adoleverit, & tum renuit, & nubit.

R. OB. DE BARTENORA.

אין ממאנין אלא ארוסות *Non renuunt nisi desponsæ*, pupilla, quam mater & frater ejus elocaverint, non renuet maritum, sed ex desponsationibus tantum. בבעל ולא ביבם *maritum & non levirum*, si mortuus fuerit, & non renuerit, & cesserit leviro, non exit si renuerit, sed expectabit donec adoleverit, & tum discalceabit.

אין בנות ישראל הפקר *Filiæ Israëlitarum non sunt communes*, etsi tantum desponsa fuerit, non renuet, & despondebitur alii, & iterum renuet; sed hunc renuet, & expectabit sine desponsatione alia donec adoleverit. ממאנת ומתנת *renuet & despondebitur*, non quod renuet denuo, sed vult, quod renuet & expectabit ut despondeatur alii donec adoleverit; aut si nubere voluerit, renuet maritum suum, & statim alii nubet, sed tum non potest renuere juxta Scholam Schamai, quia nupta est.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

ממאנת ותנשא *Renuet & nubit*, ac si dixisset, renuet aut nubet, id est, quando renuerit non despondetur nisi donec adoleverit, aut renuet & nubet statim, venit ergo ו pro או. Verum si renuerit, & desponsa fuerit quando minorennis est, non concedit illi Schola Schamai, quia secunda vice renuere non potest, nam sententia ejus est quod non nisi desponsæ renuunt, ut dictum est.

ב איזו היא קטנה שצריכה למאן כל שהשיאוה אמה ואחיה לדעתה השיאוה שלא לדעתה אינה צריכה למאן רבי חנינא בן אנטיגנוס אומר כל תינוקת שאינה יכולה לשמור קדושיה אינה צריכה למאן רבי אליעזר אומר אין

2. Quænam est minorennis quæ renuere debet? quæcunque volens elocata est à matre sua & fratribus suis; at si non volentem elocaverint eam, non debet renuere. R. Chanina filius Antigoni dicit, qualiscunque parvula quæ nequit custodire sponsalia sua, non debet renuere. R. Elieser dicit, actio mino-

אין מעשה קטנה כלום אלא כמפותה בת ישראל לכהן לא תאכל בתרומה בת כהן לישראל תאכל בתרומה :

minorennis nihil eſt, ſed eſt ut ſeducta; filia Iſraëlitæ nupta ſacerdoti, non comedet de oblatione prima; filia ſacerdotis nupta Iſraëlitæ, comedet de oblatione prima.

R. OB. DE BARTENORA.

אין מעשה קטנה כלום אלא כמפותה *Nihil eſt actio minorennis, ſed ut ſeducta*, & res ſe habet acſi non nupta eſſet; deciſio non eſt juxta R. Elieſer; ſed deciſio eſt juxta R. Channani filium Antigoni. Sed ſi parvula ſit infra ſex annos, cenſetur quod non poteſt cuſtodire ſponſalia ſua, neque renuere debet; at ſi ſupra annum decimum, cenſetur quod cuſtodire poteſt ſponſalia ſua, etſi ignorantiſſima ſit; & ab anno ſexto ad annum decimum neceſſe eſt experiri an cuſtodire poſſit ſponſalia. Renuere vero poteſt ad annum duodecimum & unum diem, & quando duo illi ſunt pili; at deindè nequit renuere, etſi non ingreſſus fuerit ad eam. Cæterum ſi ingreſſus fuerit ad eam poſt duodecim annos & unum diem, etſi illi duo non ſint pili, ſuſpicamur quod pili exciderint, ideoque acquiſivit eam.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

אינה צריכה למאן *Non tenetur renuere*, id eſt, non tenetur renuere coram teſtibus, ſed quod facere poteſt id quod lubitum illi fuerit. Ea autem quæ nondum ſponſalia ſua cuſtodire poteſt, eſt ejuſmodi quæ infra ſex annos eſt; ſed poſt ſex annos uſque ad decimum annum completum experimur ingenium ejus, an ſponſalia cuſtodire poſſit. Cæterum poſt decem annos tenetur renuere, etiamſi ignorantiſſima ſit; deciſio eſt juxta R. Channam filium Antigoni, ſed non eſt deciſio juxta R. Elieſer, nam fundamentum nobis eſt, quod, ſi quis filiam minorennem duxerit, ea tum ſit inſtar uxoris ſuæ omni modo, niſi quod exit ſine divortio, ſola denegatione ſponſalium. Scitu neceſſarium eſt tibi, quod filia renuere poteſt donec ei fuerint duo pili poſt duodecim annos, quia ante illud tempus nihil eſt; aut donec notum fuerit quod ſterilis eſt. Hoc autem ita accipiendum eſt, quando maritus non ingreſſus fuerit ad eam poſtquam illa duodecim habuerit annos, at ſi poſt duodecim annos ad eam ingreſſus fuerit, renuere nequit, etſi duo illi ad pudenda fuerint pili, quia dicere poſſumus quod evulſi ſunt, eo quod jam ſponſalibus Legis acquiſita erat, uti exponetur in tractatu Kidduſchin.

ג רבי אליעזר בן יעקב אומר כל עכבה שהיא מן האיש כאלו היא אשתו וכל עכבה שאינה מן האיש כאלו אינה אשתו :

3. R. Elieſer filius Jacobi dicit, omnis impeditio quæ eſt e viro, eſt inſtar uxoris ſuæ, & omnis impeditio quæ non eſt è viro, non eſt inſtar uxoris ſuæ.

R. OB. DE BARTENORA.

כל עכבה שהיא מן האיש *Omnis impeditio quæ eſt è viro*, ſi dederit illi divortium, eſt impeditio viri; nam quandoquidem illa non renuit, conſtat indè quod ab eo detenta eſt; ſin autem illa recuſaverit, non eſt impeditio viri, nam non detenta eſt apud ipſum per ſponſalia, id quod Miſna noſtra ſtatim exponet.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Vult dicere R. Elieſer, quod, ſi vir impediverit & eduxerit eam cum divortio, eſt inſtar uxoris ſuæ, & quod is prohibitus eſt propinquis ejus. Cæterum quando illa recuſaverit, & non fuerit prohibitio viri, eſt ac ſi non eſſet uxor ejus, & ille licitus eſt propinquis ejus; ſed hoc jam expoſui per comparationem.

ד הממאנת באיש הוא מותר בקרובותיה והיא מותרת בקרוביו ולא פסלה מן הכהונה נתן לה גט הוא אסור בקרובותיה והיא אסורה בקרוביו ופסלה מן הכהונה נתן לה גט והחזירה מיאנה בו ונשאת לאחר ונתארמלה או נתגרשה מותרת לחזור לו מיאנה בו והחזירה נתן לה גט ונשאת לאחר ונתארמלה או נתגרשה אסורה לחזור לו זה הכלל גט אחר מיאון אסורה לחזור לו מיאון אחר גט מותרת לחזור לו :

4. Si illa renuerit virum, ille eſt licitus propinquis ejus, & illa licita eſt propinquis ejus, & non facit eam illegitimam ad ſacerdotium. Si dederit illi divortium, ille prohibitus eſt propinquis ejus, & illa eſt prohibita propinquis ejus, & fecit eam illegitimam ad ſacerdotium. Si dederit illi divortium, & reduxerit eam, ſed illa renuerit eum, & nupſerit alii, & vidua fuerit, aut repudiata fuerit, licita eſt ad redeundum ad eum. Si renuerit illum, & reduxerit illam, & dederit illi divortium, & alii nupſerit, & vidua facta fuerit, aut repudiata fuerit, prohibita eſt ad redeundum ad ipſum. Hæc regula generalis eſt, ſi divortium poſt denegationem datum fuerit, prohibita eſt ad redeundum ad ipſum; ſi denegaverit poſt divortium, licita eſt ad redeundum ad illum.

R. OB. DE BARTENORA. מותרת לחזור לו *Licita eſt ad redeundum ad ipſum*, etſi non reduxerit eam, & nupta fuerit alii mediante divortio, & vidua facta fuerit, prohibita erat primo marito, nihilominus ſi reduxerit eam, & ea renuerit ipſum, fit denegatio ſponſalium, & oſtendit quod minorennis eſt, & divortium fit irritum. Cæterum ſecunda vice quando reduxerit eam, non eſt ac ſi quis reduxerit repudiatam, poſtquam alii nupſerit, זה הכלל *hæc eſt regula generalis*, etſi aliquoties illi dederit divortium, & reduxerit eam, at ea renuerit illum, ſi nupſerit alii mediante divortio, prohibita eſt ad redeundum ad ipſum, & mediante denegatione licita eſt ad redeundum ad illum.

ה הממאנת באיש נשאת לאחר וגירשה לאחר ומיאנה בו לאחר וגירשה לאחר ומיאנה בו (ס"א) כל שיצאה הימנו בגט

5. Si renuerit virum, & nupſerit alii, & ille repudiaverit eam; ſi dein alii (nupſerit) & renuerit ipſum; & poſtea alii (nupſerit,) & illam repudiaverit; & demum alii nupſerit, & renuerit eum,

אסורה לחזור לו במיאון מותרת לחזור לו :

quæcunque exierit ab eo cum divortio, ea prohibita est ad redeundum ad ipsum; sed denegatione licita est ad redeuodum ad ipsum.

R. OB. DE BARTENORA. ונשאת לאחר ומאנה בו *Et nupserit alii, & renuerit illum*, id est, postquam tertio nupserit, & renuerit illum. כל שיוצאת הימנו בגט אסורה לחזור לו *quæcunque exierit ab ipso cum divortio, ea prohibita est ad redeundum ad ipsum*, etiamsi ab ultimo marito exierit medio denegationis, divortium tamen ab illo datum non ideo fit irritum.

ו המגרש את האשה והחזירה מותרת ליבם ורבי אליעזר אוסר וכן המגרש את היתומה והחזירה מותרת ליבם ורבי אליעזר אוסר קטנה שהשיאה אביה ונתגרשה כיתומה בחיי האב החזירה דברי הכל אסורה ליבם :

6. Si quis uxorem repudiaverit, & reduxerit eam, licita est leviro. R. Eliesер vetat. Sic etiam, si quis repudiaverit pupillam, eamque reduxerit, licita est leviro. R. Eliesеr vetat; minorennis quam desponderit pater, si repudiata fuerit, est instar pupilli vivente patre; & si reduxerit eam, vetita est leviro omnium consensu.

R. OB. DE BARTENORA.

מותרת ליבם *Licita est leviro*, nam non dicimus quod primæ desponsationes efficiunt ut fratria cedat leviro, & quod actio illa qua eam repudiavit frater ejus, constituit eam in prohibitione uxoris fratris ejus, quæ repudiata fratris est.

ורבי אליעזר אוסר *R. Eliesеr vetat*, quia decrevit de illis propter pupillam vivente patre, nam deindè dicimus in Misna nostra, quod post reditum ejus est instar repudiatæ, etiam ex sententia Sapicutum; decisio non est juxta R. Eliesеr. כיתומה בחיי האב *ut pupilla vivente patre*, etsi pater adhuc vivat, est tamen pupilla respectu sponsalium, quia pater non habet potestatem ad recipiendum sponsalia ejus. ואם החזירה *& si reduxerit eam*, quando adhuc parvula erat, prohibita est leviro, si mortuus fuerit dum ea adhuc erat parvula, quia sponsalia nullius sunt momenti, quia potestas patris remota est ab ipsa, at ipsi non sit potestas, & propterea habeatur repudiata.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

החזירה אסורה ליבם *Si reduxerit eam, vetita est leviro*, id est, si eam reduxerit minorennem, & ea adhuc minorenne mortuus fuerit, quia repudium ejus est repudium perfectum, & reductio ejus non est perfecta. Cæterum si eam reduxerit adultam, aut parvulam, & adoleverit apud ipsum, & deindè mortuus fuerit, licita est leviro ipsius; decisio non est juxta R. Eliesеr.

ז שני אחין נשואין לשתי אחיות יתומות (ס״א) קטנות ומת בעלה של אחת מהן תצא משום אחות אשה וכן שתי חרשות גדולה וקטנה מת בעלה של קטנה תצא הקטנה משום אחות אשה מת בעלה של גדולה רבי אליעזר אומר מלמדין את הקטנה שתמאן בו רבן גמליאל אומר אם מיאנה מיאנה ואם לאו תמתין עד שתגדיל ותצא הלזו משום אחות אשה רבי יהושע אומר אי לו על אשתו ואי לו על אשת אחיו מוציא את אשתו בגט ואשת אחיו בחליצה :

7. Si duo fratres duxerint duas sorores pupillas parvulas, & earum unus maritus mortuus fuerit, exibit pro sorore uxoris ejus. Sic etiam, si duæ fuerint surdæ, adulta & parvula, & mortuus fuerit maritus parvulæ, exibit parvula pro sorore uxoris ejus; si mortuus fuerit maritus adultæ, R. Eliesеr dicit, docent parvulam ut renuat eum. R. Gamaliel dicit, si renuat, renuat, sin minus, expectabit donec adoleverit, & altera exibit pro fratre uxoris ejus. R. Jehoschua dicit, væ illi propter uxorem ejus, & væ illi propter uxorem fratris ejus, nam educet uxorem suam cum divortio, & uxorem fratris ejus cum discalceatione.

R. OB. DE BARTENORA.

תצא משום אחות אשה *Exibit pro uxoris sorore*, & libera erit à discalceatione, & leviratione. מת בעלה של גדולה *si mortuus fuerit maritus adultæ*, & illa cesserit marito parvulæ, tum copula conjugalis adultæ quæ est de Lege, prohibet illi parvulam, quia conjugium ejus est ex constitutione Sapientum, estque illi pro sorore illius; quæ vinculo conjugali ipsi juncta est; quid ergo facient? מלמדין את הקטנה שתמאן בו *docent parvulam donec renuerit ipsum*, & irrita redduntur sponsalia, & adultam ducit in uxorem levirationis; decisio est juxta ipsum. Rabban Gamaliel dicit, quod copula conjugii adultæ non prohibet parvulam, nam putat quod conjugii copula non pollet ea potestate qua uxorem ejus facere potest prohibitam; propterea, si renuerit, benè habet, & adultam ducet in levirationis conjugium; sin minus, expectat parvula donec adoleverit, & desponsationes ejus fuerint de Lege; deindè vero adulta exibit pro fratre uxoris ejus; sed adultæ non dabit calceum exuendum, quia parvulam facit illegitimam per illum pro sorore quæ calceum exuit. אי לו *væ illi*, אי לו *pro væ*, quia uxorem ope divortii dimittere debet, sed parvulam non docent ut renuat, nam dicimus quod homo sibi cavebit à consilio denegationis.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Decisio est secundum R. Elieserem.

ח מי שהיה נשוי לשתי יתומות קטנות ומת ביאתה או חליצתה של אחת מהם פוטרת צרתה וכן שתי חרשות קטנה וחרשת אין ביאת אחת מהן פוטרת צרתה פקחת וחרשת ביאת הפקחת פוטרת החרשת

8. Si quis duxerit duas pupillas parvulas, & mortuus fuerit, copula maritalis unius aut discalceatio unius ex illis liberat æmulam; sic eriam, si duas surdas (duxerint.) Si parvulam & surdam, copula maritalis unius ex illis non liberat æmulam; si audientem & surdam, copula maritalis surdæ libe-

החרשת ואין ביאת החרשת פוטרת את הפקחת גדולה וקטנה ביאת הגדולה פוטרת את הקטנה ואין ביאת הקטנה פוטרת את הגדולה :

liberat furdam, fed copula maritalis furdæ non liberat audientem; fi adultam & parvulam, copula maritalis adultæ liberat parvulam; fed copula maritalis parvulæ non liberat adultam.

R. OB. DE BARTENORA.

לשתי יתומות *Duas pupillas*, peregrinas. או חליצה *aut difcalceatio illius*, poftquam adoleverit. וכן שתי חרשות *& fic, fi duas furdas*, id eft, quemadmodum copula maritalis unius ex duabus parvulis liberat æmulam ejus; fic etiam fe res habet cum duabus furdis; fed de furda dici nequit difcalceatio, quia non eft apta ad difcalceandum.

קטנה וחרשת *Si parvulam & furdam*, etfi ambæ non defponfæ fuerint defponfationibus perfectis, tamen non conftat nobis quænam ex illis gratior erat illi pro uxore. ביאת הגדולה פוטרת את הקטנה *copula maritalis adultæ liberat parvulam*, nam copula maritalis illius cujus defponfationes perfectæ funt, liberat eam cujus defponfationes non funt perfectæ, fed non vice verfa.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Fundamenta quibus hæ Mifnæ innituntur, hæc funt, fi homini alicui plures fuerint uxores, & fingulæ defponfæ fuerint defponfatione perfecta, copula maritalis unius ex illis aut difcalceatio illius liberat æmulas earum. Cæterum fi quælibet earum defponfa fuerit defponfationibus imperfectis, & defectus defponfationum earum fuerit omnibus æqualis, exempli gratia, fi fingulæ fuerint parvulæ, aut fingulæ furdæ, copula conjugalis unius ex illis liberat æmulas earum, eo quod difcalceatio fieri non poteft, quia furda non difcalceat.

וכן שתי חרשות *Et fic, fi duas* (duxerit) *furdas*, tum etiam copula maritalis unius ex illis liberat æmulam illius. Et hoc eft quod dicunt in Gemara, quomodo fe habet id quod dicitur וכן *& fic?* in copula maritali dicitur, fin autem una effet parvula, & altera furda, copula maritalis unius non liberat æmulam ejus, propter differentiam defectus defponfationum. Et fi alicui fuerit uxor per defponfationes perfectas, & aliæ per imperfectas, tum copula maritalis illius quæ defponfa eft defponfationibus perfectis aut difcalceatio ejus, liberat æmulas earum, & copula maritalis illius cujus defponfationes imperfectæ erant, non liberant æmulam ejus, cujus defponfationes erant perfectæ, fed liberat eam cujus defponfationes non erant perfectæ, quæ eft illi fimilis, quemadmodum exemplo docuimus; & exponetur tibi quod parvula & furda non habent defponfationes perfectas.

ט כי שהיה נשוי לשתי יתומות קטנות ומת בא יבם על הראשונה והזר ובא על השניה או שבא אחיו על השניה לא פסל את הראשונה וכן שתי חרשות קטנה וחרשת בא יבם על הקטנה וחזר ובא על החרשת או שבא אחיו על החרשת לא פסל את הקטנה בא יבם על החרשת וחזר ובא על הקטנה או שבא אחיו על הקטנה פסל את החרשת :

9. Si quis duxerit duas pupillas parvulas, & mortuus fuerit, & fi levir ingreffus fuerit ad unam, & deindè ingreffus fuerit ad fecundam; aut frater ingreffus fuerit ad fecundam, primam non fecit illegitimam; fic etiam, fi duas furdas (duxerit.) Aut fi parvulam & furdam, & levir ingreffus fuerit ad parvulam, & deindè ingreffus fuerit ad furdam, aut frater ejus ad furdam ingreffus fuerit, non fecit illegitimam parvulam. Si levir ejus ingreffus fuerit ad furdam, & deindè ingreffus fuerit ad parvulam, aut frater ejus ingreffus fuerit ad parvulam, furdam fecit illegitimam.

R. OB. DE BARTENORA.

לא פסל את הראשונה *Non fecit illegitimam primam*, quia copula earum maritalis eft æqualis, & fi prima fuerit acquifitio ejus, ecce uxor ejus eft, & copula maritalis ultimæ eft illegitima; & fi non fuerit acquifitio ejus per coitum, ambæ apud illum funt extraneæ, quia è fratre non fuerunt acquifitæ; accipiet autem primam quæ non eft facta illegitima apud ipfum, at non ultimam, quia forfan acquifitæ erant, poftquam vero ingreffus fuiffet ad primam, altera ipfi confirmatur cum prohibitione duarum domuum, quas juxta Legem ædificare nequit.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Copula maritalis parvulæ illegitimam facit copulam maritalem furdæ, eo quod illa eft illegitima poft tempus.

י פקחת וחרשת בא יבם על הפקחת וחזר ובא על החרשת או שבא אחיו על החרשת לא פסל את הפקחת בא יבם על החרשת וחזר ובא על הפקחת או שבא אחיו על הפקחת פסל את החרשת :

10. Audientem & furdam (fi duxerit,) & ingreffus fuerit levir ad audientem, & deindè ingreffus fuerit ad furdam, aut frater ingreffus fuerit ad furdam, audientem non fecit illegitimam; fi levir ingreffus fuerit ad furdam & deindè ingreffus fuerit ad audientem, aut frater ejus ingreffus fuerit ad audientem, furdam fecit illegitimam.

R. OB. DE BARTENORA.

פסל את החרשת *Illegitimam fecit furdam*, quia parvula forfan tota acquifita eft, & acquifitio furdæ imperfecta eft, & fubjicitur prohibitioni duarum domuum, quemadmodum in Gemara concludunt, quod de parvula dubium eft an tota acquiratur, quia legitima eft cum coitu poft tempus, an vero non tota acquiratur; furda autem ex parte acquiritur, fed non acquiritur perfectè; nihilominus tamen, fi coiverit cum furda poftquam coiverit cum parvula, non fecit illegitimam quocunque modo id factum fuerit; nam fi parvula perfectè acquiratur, jam acquifivit eam, & coitus furdæ poftea eft fruftra. Verum fi non acquiratur perfectè, etiam frater ejus non acquifivit eam, fed extranea eft apud ipfum. Si tamen primo coiverit cum furda, & deindè cum parvula, furdam fecit illegitimam, nam fieri poteft ut acquifitio parvulæ fit acquifitio

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Res clara eft quod ingreffus ad audientem acquirit plus quam ingreffus ad furdam, quia defponfationes audientis perfectiores funt.

perfecta, & illegitimam fecerit acquisitionem surdæ, quæ est acquisitio imperfecta. In aliquibus vero exemplaribus legitur, אם בא על הקטנה וחזר ובא על החרשת *si coiverit cum parvula, & deinde coiverit cum surda, illegitimam fecit surdam*, nam solliciti sumus de ea, propterea, ne si coiverit cum surda, deindè coeat cum parvula.

אי גדולה וקטנה בא יבם על הגדולה וחזר ובא על הקטנה או שבא אחיו על הקטנה לא פסל את הגדולה בא יבם על הקטנה וחזר ובא על הגדולה או שבא אחיו על הגדולה פסל את הקטנה רבי אלעזר אומר מלמדין הקטנה שתמאן בו :

11. Si magnam & parvam, (duxerit) & levir ingressus fuerit ad magnam, & deinde ingressus fuerit ad parvam, aut frater ejus ingressus fuerit ad parvam, magnam non fecit illegitimam. Si levir ingressus fuerit ad parvam, & deindè ingressus fuerit ad magnam; aut si frater ejus ingressus fuerit ad magnam, parvam fecit illegitimam. R. Eleasar dicit, docent parvam ut renuat ipsum.

R. OB. DE BARTENORA. רבי אלעזר אומר מלמדין הקטנה שתמאן בו *R. Eleasar dicit, docent parvam ut renuat ipsum*, semper docere solent minorennem ut renuat; decisio est juxta R. Eleasar.

R. MOSCHE FIL. MAIMON. Decisio est secundum R. Eleasar.

יב יבם קטן שבא על יבמה קטנה יגדלו זה עם זה בא על יבמה גדולה תגדלנו היבמה שאמרה בתוך שלשים יום לא נבעלתי כופין אותו שיחלוץ לה לאחר שלשים יום מבקשים הימנו שיחלוץ לה ובזמן שהוא מודה אפילו לאחר שנים עשר חדש כופין אותו שיחלוץ לה :

12. Si levir minorennis ingressus fuerit ad fratriam minorennem, inter se adolescent; si ingressus fuerit ad fratriam adultam, illa educabit ipsum. Si fratria dixerit, intra triginta dies nondum coivit mecum, cogunt eum ut calceum illi det exuendum; si post triginta dies, petunt ab ipso ut illi det calceum exuendum. Et quando ille confessus fuerit, etiamsi post duodecim menses, cogunt eum ut illi det calceum exuendum.

R. OB. DE BARTENORA.

יגדלו זה עם זה *Adolescent inter se*, & non poterit illi divortium dare, nisi donec adoleverit, quia divortium minorennis non est divortium. היבמה שאמרה בתוך שלשים יום *si fratria dixerit, intra triginta dies*, quando eam duxerit levir, לא נבעלתי *non coivit mecum*, & levir dixerit, quod coiverit cum ea, & idcirco divortium illi sufficit.

כופין אותו שיחלוץ לה *Cogunt eum ut det illi calceum exuendum*, nam illi fidem habemus, quod homo triginta dies se continere potest sine coitu. Sed post triginta dies viro fidem habemus, eo quod ulterius non desinet à coitu. Nihilominus tamen illa prohibita est, & discalceare tenetur; & petunt à leviro ut calceum det exuendum, sed non cogunt eum, quandoquidem dixit quod coivit cum ea. Cæterum quod dicit, cogunt eum ad calceum dandum exuendum intra triginta dies, & non petunt ab ipso, neque eum cogunt ut levirationem contrahat, ejus ratio petitur è Gemara, nimirum, si divortium è manu illius exierit, hæc intelligenda esse, nam quandoquidem illi divortium dedit esuendum quod illi vinculo conjugii juncta erat, fecit eam illegitimam pro se ipso; nihilominus tenetur calceum dare exuendum, ut aliis licita fiat fratria. Verum si illa dixerit, *coivit mecum*, & ille dixerit, *non coivi cum illa*, ejus scil. leviri verborum non habetur ratio, neque tenetur ad discalceationem.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Id quod dicitur כופין אותו שיחלוץ לה *cogunt eum ut calceum det illi exuendum*, intelligendum est si repudiaverit eam cum divortio, verum non scripserit illi divortium, tum licet illi coire cum ea eo modo quo homines coëunt cum uxoribus suis; aut scribet illi divortium, & calceum dabit exuendum. Cæterum si illa dixerit, *coivit mecum*, & ille dixerit, *non coivi cum ea*, verborum illius non habetur ratio, neque discalceatione opus est.

יג הנודרת הנאה מיבמה בחיי בעלה כופין אותו שיחלוץ לה לאחר מיתת בעלה מבקשין הימנו שיחלוץ לה ואם נתכוונה לכך אפילו בחיי בעלה מבקשין הימנו שיחלוץ לה :

13. Si quæ votum fecerit se nullam utilitatem è leviro suo capturam vivente marito, cogunt eum ut illi calceum det exuendum; si post mortem mariti ejus, petunt ab ipso ut illi det calceum exuendum; & si illa hoc intenderit, etsi adhuc vivat maritus illius, petunt ab ipso ut illi det calceum exuendum.

R. OB. DE BARTENORA.

הנודרת הנאה מיבמה בחיי בעלה *Si quæ votum fecerit se nullam utilitatem capturam è leviro vivente marito ejus*, cogunt maritum illius ut calceum illi det exuendum, quia illa non cogitaverit maritum moriturum, seque levirationem contracturam, ideoque dotem capiet matrimonialem; sed si post mortem mariti id fecerit, rebellis habetur, & fundamentum nobis est quod libellum rebellionis scribunt super fratria expectante levirum, & petunt ab ipso ut illi det calceum exuendum, & dotem quoque matrimonialem, si voluerit. Cæterum si noluerit illi calceum dare exuendum, & illa rebellaverit, & dotem suam matrimonialem perdere voluerit, cogunt eum ut calceum illi det exuendum.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Ubicunque dictum fuerit כופין אותו *cogunt eum*, intelligendum est quod illa capiet dotem suam matrimonialem; est enim unum è fundamentis verissimis, quod contractum rebellionis scribunt super fratria, & si rebellaverit & quæsiverit discalceationem, exibit sine dote matrimoniali juxta acta usitata in omnibus domibus judiciorum Israelis. Et juxta hoc fundamentum judicandum est in omnibus causis inter levirum & fratriam; nihilominus tamen cogunt eum quando illa rebellaverit. Et quod hic dicit מבקשין *petunt*, eum in finem dicit, ut illa capiat dotem suam matrimonialem, quod si annuerit, benè habet, sin minus, cogunt eum ut calceum det exuendum, & illa exeat sine dote matrimoniali, uti exposuimus.

פרק יד חרש שנשא פקחת ופקח שנשא חרשת אם רצה יוציא ואם רצה יקיים כשם שהוא כונס ברמיזה כך הוא מוציא ברמיזה פקח שנשא פקחת ונתגרשה אם רצה יוציא ואם (ס"א) רצה יקיים נשתטית לא יוציא נתחרש הוא או נשתטה אינו מוציא עולמית אמר רבי יוחנן בן נורי מפני מה האשה שנתחרשה יוצאה והאיש שנתחרש אינו מוציא אמרו לו אינו דומה האיש המגרש לאשה המתגרשת שהאשה יוצאה לרצונה ושלא לרצונה והאיש אינו מוציא אלא לרצונו :

Caput 14. Si surdus duxerit audientem, & audiens duxerit surdam, si voluerit educere, educat, vel si voluerit, retineat; quemadmodum ducit nutu, sic etiam educit nutu. Si audiens duxerit audientem quæ facta fuerit surda, si voluerit, educat, vel si voluerit, retineat; at si facta fuerit stulta, non educet; si ille factus fuerit surdus, aut stultus, nunquam educet illam. Dixit R. Jochanan filius Nury, quamobrem uxor quæ facta fuerit surda, exit, & vir qui surdus factus fuerit, non educet? Responderunt illi, vir qui repudiat non est similis uxori repudiatæ, quia uxor exit nolens volens, vir autem non nisi volens educit.

R. OB. DE BARTENORA.

כשם שכונס ברמיזה *Quemadmodum ducit nutu*, nempe, ut in sponsalibus, sic etiam in divortiis; eodemque modo audiens surdam non ducit, nam annuit illi donec arriserit ipsi, & nutu etiam repudiat eam si voluerit. ונתחרשה *& surda facta fuerit*, etsi sponsalia perfecta fuerint, quia tum audiens erat, si repudiare eam velit, repudiato, quia voluntas sive consensus fœminæ non est necessarius.

נשתטית לא יוציא *Si facta fuerit stulta, non dimittet*, etsi divortium suum custodire novit, tamen repudiata est de Lege, ideo decreverunt Sapientes ne repudiaret eam, ne fiat scortum publicum. נתחרש הוא *si ille factus fuerit surdus*, postquam dederit illi sponsalia, quia sponsalia ejus erant perfecta, ideo nunquam eam repudiabit, quoniam divortium, quod non est perfectum, non reddit irrita sponsalia perfecta.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

נשתטית לא יוציא *Si facta fuerit stulta, non educet*, etiamsi sciat custodire divortium suum; ratio hujus est, quia illa ob exiguam cognitionem se communem facit ad scortandum, ideo repudiabit eam ne peccet. Cæterum omnes hæ Misnæ innixæ sunt huic fundamento, nimirum, quandò desponsationes fuerint perfectæ, & divortium non fuerit perfectum, idcirco non retinebit eam; sed decisio est, quod nunquam repudiabit eam. R. Jochanan filius Nury putat, quod non est differentia inter fœminam surdam factam & inter virum surdum factum; propterea rogavit de differentia quam Sapientes posuerunt inter virum & fœminam, quia hanc rationem ipsi dederunt; decisio non est juxta R. Jochanan filium Nury.

ב העיד רבי יוחנן בן גודגדא על החרשת שהשיאה אביה שהיא יוצאה בגט אמרו לו אף זו כיוצא בה :

2. Testatus est R. Jochanan filius Gudgadæ super surda quam elocaverat pater ejus, quod illa exeat cum divortio; dixerunt illi, etiam hæc similis est illi.

R. OB. DE BARTENORA.

שהשיאה אביה *Quam desponsaverit pater ejus*, quando adhuc minorennis est, & receperit sponsalia ejus quæ erant sponsalia perfecta, etiamsi esset surda; quia desponsa est voluntate patris, & non voluntate sua, ideoque exit cum divortio etiam postquam adoleverit, & irrita facta fuerit potestas quam pater habet in eam, tamen accipit divortium suum. אף זו *etiam hæc*, audiens nimirum quæ facta fuerit surda similis est illi surdæ quam elocavit pater.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Sensus est, etiam is qui duxerit audientem, quæ deindè facta fuerit surda, similis est illi, nam, quemadmodum desponsationes audientis sunt desponsationes perfectæ, sic etiam si pater desponsaverit filiam suam surdam, desponsationes perfectæ sunt, etsi surda fuerit, eo quod desponsa est volente patre, & non volente se ipsa. Et quemadmodum hæc exit cum divortio, sic etiam illa exit cum divortio; & hoc verissimum est.

ג שני אחים חרשי' נשואים לשתי אחיות חרשו' או לשתי אחיות פקחו' או לב' אחיות א' חרשת וא' פקחת או ב' אחיות חרשו' נשואו' לשני אחים פקחי' או לשני אחין חרשין או לשני אחין אחד חרש ואחד פקח הרי' אלו פטורות מן החליצה ומן היבום ואם היו נכריות יכנסו ואם רצו להוציא יוציאו :

3. Si duo fratres surdi duxerint duas sorores surdas, aut duas sorores audientes, aut duas sorores, unam surdam, & alteram audientem, aut duas sorores surdas nuptas duobus fratribus audientibus, aut duobus fratribus surdis, aut duobus fratribus, uni surdo, alteri audienti, ecce hæ liberæ sunt à discalceatione, & à leviratione; at si extraneæ fuerint, ducent eas, & dimittent si voluerint.

R. OB. DE BARTENORA. הרי אלו פטורות *Ecce hæ liberæ sunt*, nam quandoquidem ambo surdi sunt, aut ambæ surdæ, sponsalia utriusque sunt eadem, & uxoris ejus sponsalia, etsi imperfecta sint, irritam reddunt copulam conjugalem fratris, quia non est copula conjugalis perfecta. יכנסו *ducant*, quia surdus & surda non tenentur ad discalceationem, quia non loquuntur, ideoque non tenentur ad id quod dicitur Deut. 25,9. ואמרה *& dicet*; verum si deindè repudiare velint, repudient cum divortio, quia divortium reddit desponsationes irritas, ut & copulam conjugalem fratris quæ facta est nutu.

ד שני אחים אחד חרש ואחד פקח נשואים לשתי אחיות פקחות מת חרש בעל הפקחת מה יעשה

4. Si duo fratres, surdus unus & alter audiens, duxerint duas sorores audientes, & mortuus fuerit surdus maritus audientis, quid faciet maritus audiens

יעשה פקח בעל הפקחת תצא משום אחות אשה מת פקח בעל הפקחת מה יעשה חרש בעל פקחת כוציא אשתו בגט ואשת אחיו אסורה לעולם שני אחים פקחים נשואים לשתי אחיות אחת חרשת ואחת פקחת מת פקח בעל חרשת מה יעשה פקח בעל פקחת תצא משום אחות אשה מת פקח בעל פקחת מה יעשה פקח בעל החרשת מוציא את אשתו בגט ואת אשת אחיו בחליצה שני אחים אחד חרש ואחד פקח נשואים לשתי אחיות אחת חרשת ואחת פקחת מת חרש בעל חרשת מה יעשה פקח בעל פקחת תצא משום אחות אשה מת פקח בעל פקחת מה יעשה חרש בעל חרשת מוציא אשתו בגט ואשת אחיו אסורה לעולם שני אחים אחד חרש ואחד פקח נשואים לשתי נכריות פקחות מת חרש בעל פקחת מה יעשה פקח בעל פקחת או חולץ או כיבם מת פקח בעל פקחת מה יעשה חרש בעל פקחת כונס ואינו מוציא לעולם שני אחים פקחים נשואים לשתי נכריות אחת פקחת ואחת חרשת מת פקח בעל חרשת מה יעשה פקח בעל פקחת כונס ואם רצה להוציא יוציא מת פקח בעל הפקחת מה יעשה פקח בעל חרשת או חולץ או מיבם שני אחים אחד חרש ואחד פקח נשואים לשתי נכריות אחת חרשת ואחת פקחת מת חרש בעל חרשת מה יעשה פקח בעל פקחת כונס ואם רצה להוציא יוציא מת פקח בעל פקחת מה יעשה חרש בעל חרשת כונס ואינו מוציא לעולם:

diens audientis (sororis?) exibit pro sorore uxoris suæ. Si mortoua fuerit audiens maritus audientis, quid faciet surdus maritus audientis? dimittet uxotem suam cum divortio, & uxor fratris prohibita est in perpetuum. Si duo fratres audieotes duxerint duas sorores, unam surdam & alteram audientem, & mortuus fuerit maritus audiens surdæ, quid faciet maritus audiens audlentix? exibit pro sorore uxoris. Si mortuus fuerit audiens maritus audientis, quid faciet audiens maritus surdæ? educet uxorem suam cum divortio, & uxorem fratria sui cum discalceatione. Si duo fratres, unus surdus & alter audieoa, duxerint duas sorores, uoam surdam, & alteiam audientem, & mortuua fuerit surdus maritua surdæ, quid faciet audiens maritus audientis? exibit pro sorore uxoris suæ. Si mortuus fuerit audiens maritus audientis, quid faciet surdua maritua surdæ? dimittet uxorem suam cum divottio, & uxor fratris sui erit prohibita in perpetuum. Si duo fratres, unus surdua & alter audiena, duxerint duas extraneas audientes, & mortuus fuetit surdus maritus audieotis, quid faciet audiens maritus audieotis? aut calceum dabit exuendum, aut levirationem contrahet. Si mortuua fuerit audiena matitus audientia, quid faciet surdus maritus surdæ? ducet eam, & ounquam repudiabit eam. Si duo fratres audientes duxerint duas extraneas, unam audientem, & alteram surdam, & mortuus fuerit audiens maritus surdæ, quid faciet maritus audiens audientis? ducet eam, & si eam repudiare velit, repudiato eam. Si mortuus fuerit audiens maritus audientia, qoid faciet audiens maritus surdæ? aut dabit calceum exuendum, aut levitationem contrahet. Si duo fratres, unus surdus, & alter audiens, duxeriot duas extraneas, unam sordam & alteram audientem, & mottuus fuerit surdns maritus surdæ, quid faciet audiens maritua audientis? ducet eam, & si repudiare eam velit, repudiato eam. Si mortuus fuerit audiens maritus audieutis, quid faciet surdus mariius surdæ? ducet eam, & nunquam repudiabit eam.

R. OB. DE BARTENORA.

מוציא את אשתו בגט *Dimittit uxorem suam cum divortio*, quia copula conjugalis sororis suæ vi sponsalium perfectorum eam reddit prohibitam pro illo, & sponsalia ejus non possunt propulsare fratriam propter uxoris suæ sororem.

ואשת אחיו אסורה לעולם *Et uxor fratris sui prohibita est in perpetuum*, quia surdus nequit calceum dare exuendum, neque eam ducere potest, quia uxoris soror est. כונס ואינו מוציא לעולם *ducit, sed non dimittit in perpetuum*, quia vi divortii non potest irritum reddere conjugium levirationis fratris sui.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Fundamenta quibus omnium harum Misnarum sensus exponitur, tria sunt, quorum primum est, quod surdus & surda levirationem contrahunt, sed non dant calceum exuendum neque discalceant. Secundum est, quod surdus, qui duxerit fratriam, nunquam repudiare eam potest, quia desponsationes perfectæ sunt, quandoquidem ille idoneus est ad contrahendum levirationem, uti diximus. Divortium vero illius imperfectum est, quia surdus est; & nosti etiam quod desponsationes surdi & surdæ imperfectæ sunt, codemque modo divortium surdi est imperfectum. Tertium fundamentum est, quod si alicui fuerit uxor, & in desponsationibus ejus fuerit defectus, ut, si surda fuerit, & fratria ejus cesserit illi ad contrahendum levirationem, tum jus dicit in hoc casu, quod uxor ejus illi prohibita est, & fratria ejus, quia duæ sorores sunt quæ conjunguntur acquisitione illius, eo quod desponsationes uxoris suæ non sunt perfectæ; nam si perfectæ essent, soror ejus esset propter sororem uxoris suæ. Propterea educet uxorem suam cum divortio, & uxorem fratris sui cum discalceatione. Verum si discalceatio illi fuerit inepta, ut, si fuerit surdus, uxor fratris sui vetita erit in perpetuum.

פרק טו האשה שהלכה היא ובעלה למדינת הים שלום בינו לבינה ושלום בעולם ובאתה ואמרה מת בעלי הנשא מת בעלי התיבם שלום

Caput 15. Uxor quæ una cum marito suo profecta fuerit ad civitatem transmaritimam, quando inter illum & illam fuerit pax, & pax in mundo, si venerit illa & dixerit, mortuus est maritus meus, nubet;

שלום בינו לבינה ומלחמה בעולם קטטה בינו
לבינה ושלום בעולם ובאתה ואמרה מת בעלי
אינה נאמנת רבי יהודה אומר לעולם אינה נאמנת
אלא אם כן באתה בוכה ובגדיה קרועין אמרו לו
אחת זו ואחת זו תנשא :

nubet; (si dixerit) mortuus est maritus meus, leviratione contrahet; si fuerit pax inter ipsum & ipsam, & bellum in mundo, vel contentio inter illum & illam, & pax in mundo, & venerit ac dixerit, mortuus est maritus meus, non est fide digna. R. Jehuda dicit, nunquam fide digna est, nisi venerit & ploraverit, & vestes laceraverit; dixerunt ei, tam una quam altera nubet.

R. OB. DE BARTENORA.

שלום בינו לבינה *Quando fuerit pax inter ipsum & ipsam;* nam si contentio sit inter illum & illam, forsan propter odium se prohibitam illi reddere velit. ושלום בעולם *& pax in mundo*; nam si tempus belli fuerit, dicere possumus, quod, quemadmodum per aliquod tempus moratus est, & non rediterit, certum est eum occidisse latrones; aut quod viderit eum in bello vulneratum, & intellexerit quod brevi tempore certo morietur. Sed quando pax fuerit in mundo, nisi viderit quod certo mortuus est, timendum est de damno ejus, ne postea quam uxor nupserit, redeat è bello. אמרו לו *dixerunt illi*, ita dixerunt R. Jehudæ, an audiens nubet, & stulta non nubet? una & altera nubet; decisio non est juxta R. Jehuda.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Quando bellum fuerit in mundo, timendum est ne forsan vulneratus sit, & quando viderit quod certa mors adest, & non esse remedium ad sanandum vulnus. Sic etiam, quando contentio fuerit inter ipsum & ipsam, quia eum odio habet, pronunciat eum mortuum, etsi fuerit remedium ad vivendum, propterea non est fide digna; decisio non est juxta R. Jehuda.

ב בית הלל אומרים לא שמענו אלא בבאה מן
הקציר ובאותה מדינה ובמעשה שהיה אמרו
להן בית שמאי אחת הבאה מן הקציר ואחת
הבאה מן הזיתים ואחת הבאה מן הבציר ואחת
הבאה ממדינה למדינה לא דברו חכמים בקציר
אלא בהוה חזרו בית הלל להורות כדברי בית
שמאי :

2. Schola Hillelis dicit, non audimus nisi eam quæ venerit è messe, & in eadem provincia, & quemadmodum res contigit. Dixit illi Schola Schamai, idem est sive venerit è messe, sive venerit ex olivis, sive venerit è vindemia, sive venerit è civitate ad civitatem; sed non locuti sunt Sapientes de messe nisi quatenus ita res facta est. Docuerunt iterum Hilleliani ut Schamæani.

R. OB. DE BARTENORA. בבאה מן הקציר *Venientem è messe*, uti factum est exempli gratia, si exiverint homines nonnulli messum triticum, & unus ex illis ab angue morsus fuerit, & mortuus fuerit, & uxor venerit & indicaverit illud domui judicii, quæ illud verum deprehenderit; Sapientes non permiserunt illud nisi fama venerit è locis propinquis; verum de urbe transmaritima non est fide digna. אלא בהוה *nisi ita acciderit*, eo quod casus ita accidit; idem judicium in aliis locis obtinet.

ג בית שמאי אומרים תנשא ותטול כתובתה בית
הלל אומרים תנשא ולא תטול כתובתה אמרו
להן בית שמאי התרתם ערוה חמורה לא תתירו
את (ס"א) ממון הקל אמרו להן בית הלל מצינו
שאין האחים נכנסים לנחלה על פיה אמרו להם
בית שמאי והלא מספר כתובתה נלמוד שהוא
כותב לה שאם תנשאי לאחר תטלי מה שכתוב
ליכי וחזרו בית הלל להורות כדברי בית שמאי :

3. Schola Schamai dicit, nubet & dotem suam matrimonialem accipiet. Schola Hillelis dicit, nubet & non accipiet dotem suam matrimonialem. Dixit illis Schola Schamai, permisistis incestum gravem, & non permittetis bona levia? Respondit illi Schola Hillelis, invenimus quod fratres non adeunt hæreditatem dicto ejus. Dixit illi Schola Schamai, nonne è libello contractus matrimonialis discimus? nam ille scribit illi, ut, si nupserit alii, accipiat id quod scripserit illi. Docuit iterum Schola Hillelis juxta verba Scholæ Schamai.

R. OB. DE BARTENORA.

שאין אחים נכנסים לנחלה *Nam fratres non adeunt hæreditatem*, mariti dicto uxoris, quia scriptum est. Deut. 17, 6. על פי שנים עדים Sed in desponsationibus illius indulserunt Sapientes propter detentionem. מספר כתובתה *è libello contractus matrimonialis*, ex exemplari libelli contractuum matrimonialium, dicente, quando nupseris alii, recipies id quod tibi scriptum fuerit; at illa jam nupsit, ergo recipiet dotem suam matrimonialem.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Clarum hoc est, nam ille dedit illi potestatem, ut quando nupserit, accipiat dotem suam matrimonialem; nam una è conditionibus contractus matrimonialis dicit, quando nupseris alii, recipies id quod tibi scriptum est.

ד הכל נאמנין להעידה חוץ מחמותה ובת
חמותה וצרתה ויבמתה ובת בעלה מה בין גט
למיתה שהכתב מוכיח עד אומר מת ונשאת ובא
אחר ואמר לא מת הרי זו לא תצא עד אומר
מת

4. Omnes fide digni sunt ad testandum de illa, excepta socru illius, & filia socrus illius, & æmula illius, & fratria illius, & filia mariti ejus. Quæ differentia est inter divortium & mortem? quam Scriptura demonstrat. Si testis dixerit, mortuus est, & nupserit, & alius venerit, & dixerit, non mor-

מת ושנים אומרים לא מת אף על פי שנשאת תצא שנים אומרים מת ועד אומר לא מת אף על פי שלא נשאת תנשא :

mortuus est, hæc non exibit. Si testis dixerit, mortuus est, & duo dixerint, non mortuus est, etsi hæc nupta fuerit, exibit. Si duo dixerint, mortuus est, & testis dixerit, non mortuus est, etsi non nupta fuerit, nubet.

R. OB. DE BARTENORA.

חוץ מחמותה וגו' *Excepta socru ejus &c.* omnium ratio est quod inimicæ sunt, & illam malo afficere conantur; socrus igitur inimica illius est, quæ dicit secum, hæc comedet omnem meum laborem. בת חמותה *filia socrus ejus*, dicens, hæc adiet hæreditatem totius operæ patris mei & matris meæ. יבמתה *fratria ejus*, metuens ne tandem fiat æmula ipsius. ובת בעלה *& filia mariti ejus*, dicens, hæc veniet loco patris & matris meæ, & comedet omnem laborem ejus.

מה בין גט למיתה *Quæ differentia inter divortium & mortem ejus*, dicimus enim quod uxores etiam quæ non sunt fide dignæ ad dicendum quod maritus ejus mortuus est, fide dignæ sunt ad divortium adducendum. שהכתב מוכיח *nam scriptura demonstrat*, nam præcipuum fundamentum ponimus in divortio, etsi necesse sit ut dicant, coram me scriptum est, & coram me obsignatum est. עד אומר מת ונשאת *si testis dixerit, mortuus est, & illa nupserit*, non tantum quando nupserit, hoc intelligendum est, sed quando permiserunt ut nubat, etsi non nupta fuerit, & deindè venerit testis, & dixerit, non mortuus est, non exibit è prima permissione. עד אומר מת ושנים אומרים לא מת *si testis dixerit, mortuus est, & duo dixerint non mortuus est*, ut, si illegitimi fuerint ad testandum; ideo docet nos, quod, quandoquidem unus testis fide dignus est, hic non obtinet lex testandi, & quemadmodum se habet casus testis unius, sic etiam se habet casus eorum qui ad testandum illegitimi sunt, & ita quoque sequimur numerum majorem in iis qui ad testandum illegitimi sunt, tam ad aggravandum quam ad indulgendum.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Hæ uxores quarum hic fit mentio, in suspicionem inimicitiæ adductæ sunt, nam fieri potest ut seduxerint eam donec nupserit, & exierit ab uno ad alterum, & filii ejus fuerint spurii. Verum si una ex illis quas memoravimus, adduxerit illi divortium, & dixerit, coram me scriptum est & coram me signatum est, fide digna est, & non adducta est in suspicionem mendacii, quia scriptura rem demonstrat. Et quamvis divortium non confirmatum sit nisi dicto ejus, nihilominus non impedimus illam ne nubat, donec semel scripturam falsam supposuerit.

עד אחד אומר מת ושנים אומרים לא מת *Si testis dixerit, mortuus est, & duo dixerint, non mortuus est*, etsi primus testis fuerit illegitimus, aut mulier, & duo etiam fuerint indecentes, aut duæ mulieres.

ח אחת אומרת מת ואחת אומרת לא מת זו שאומרת מת תנשא ותטול כתובתה וזו שאומרת לא מת לא תנשא ולא תטול כתובתה אחת אומרת מת ואחת אומרת נהרג רבי מאיר אומר הואיל ומכחישות זו את זו הרי אלו לא ינשאו רבי יהודה ורבי שמעון אומרים הואיל וזו וזו מודות שאין קיים ינשאו עד אומר מת ועד אומר לא מת אשה אומרת מת ואשה אומרת לא מת הרי זו לא תנשא :

5. Si una dixerit, mortuus est, & altera dixerit, non mortuus est, hæc quæ dixerit, mortuus est, nubet & accipiet dotem suam matrimonialem; illa vero quæ dixerit, non mortuus est, non nubet neque dotem suam matrimonialem accipiet. Si una dixerit, mortuus est, & altera dixerit, occisus est, R. Meyr dicit, quandoquidem una alteri mentita est, ecce hæ non nubent. R. Jehuda & R. Schimeon dicunt, quandoquidem una atque altera conveniunt in eo quod non vivit, nubent. Si testis dixerit, mortuus est, & alter dixerit, non mortuus est; si una mulier dixerit, mortuus est, & altera mulier dixerit, non mortuus est, non nubet.

R. OB. DE BARTENORA. אחת אומרת מת ואחת אומרת לא מת *Si una dixerit, mortuus est, & altera dixerit, non mortuus est*; si duæ æmulæ venerint ab una urbe transmaritima, & una dixerit, mortuus est maritus meus, altera vero dixerit, non mortuus est; R. Meyr dicit quod non nubent; sed decisio non est justa ipsum.

R. MOSCHE FIL. MAIMON. Decisio non est secundum R. Meyri sententiam.

ו האשה שהלכה היא ובעלה למדינת הים ובאה ואמרה מת בעלי תנשא ותטול כתובתה וצרתה אסורה היתה בת ישראל לכהן תאכל בתרומה דברי רבי טרפון רבי עקיבא אומר אין זו דרך מוציאתה מידי עבירה עד שתהא אסורה לינשא ואסורה מלאכול בתרומה :

6. Uxor & maritus si profecti fuerint ad urbem transmaritimam, & illa venerit & dixerit, mortuus est maritus meus, nubet & dotem suam matrimonialem accipiet; & æmula ejus prohibita est. Si fuerit filia Israelitæ nupta sacerdoti, comedet de oblatione prima, sunt verba R. Tarphonis. R. Akiba dicit, hoc modo non liberabit se à peccato, donec prohibita fuerit ad nubendum, & prohibita ad comedendum oblationem primam.

R. OB. DE BARTENORA. היתה בת ישראל לכהן *Si fuerit filia Israelita cum sacerdote*, si æmula ejus fuerit filia Israelitæ sacerdoti nupta. תאכל בתרומה *comedet de oblatione prima*, ea conditione quod maritus vivit, non habetur ratio testimonii æmulæ ejus, nam quia non est fide digna ad efficiendum ut illa nubat, etiam non est fide digna ad efficiendum ut illegitima fiat; & sic decisio est.

R. MOSCHE FIL. MAIMON. Decisio est secundum sententiam R. Tarphonis.

ז אמרה מת בעלי ואחר כך מת חמי תנשא ותטול

7. Si dixerit, mortuus est maritus meus, & dein-

ותטול כתובתה וחמותה אסורה היתה בת ישראל לכהן תאכל בתרומה דברי רבי טרפון רבי עקיבא אומר אין זו דרך מוציאתה מידי עבירה עד שתהא אסורה לינשא ואסורה לאכול בתרומה קידש אחת מחמש נשים ואינו יודע איזו קידש כל אחת אומרת אותי קידש נותן גט לכל אחת ואחת ומניח כתובה ביניהן ומסתלק דברי רבי טרפון רבי עקיבא אומר אין זו דרך מוציאתו מידי עבירה עד שיתן גט וכתובה לכל אחת ואחת גזל אחד מחמשה ואין יודע מאיזה גזל כל אחד אומר אותי גזל מניח גזילה ביניהן ומסתלק דברי רבי טרפון רבי עקיבא אומר אין זו דרך מוציאתו מידי עבירה עד שישלם גזילה לכל אחד ואחד:

deinde mortuus est socer meus, nubet, & dotem suam matrimonialem accipiet, & socrus ejus prohibita est. Si fuerit filia Israëlita nupta sacerdoti, comedet de oblatione prima, sunt verba R. Tarphonis. R. Akiba dicit, hoc modo non liberabit se à peccato, donec prohibita fuerit ad nubendum, & prohibita ad comedendum de oblatione prima. Si quis sponsalia dederit uni è quinque mulieribus, & nesciverit cuinam dederit sponsalia, & unaquæque dixerit, mihi dedit sponsalia, divortium dabit unicuique, & deponet dotem matrimonialem inter eas, & submovebit se, sunt verba R. Tarphonis. R. Akiba dicit, hoc modo se non liberabit à peccato, donec dederit divortium, & dotem matrimonialem unicuique. Si rapuerit uni è quinque, & nesciverit cui quid rapuerit, & unaquæque dixerit, mihi rapuit, deponet raptum inter illas, & submovebit se, sunt verba R. Tarphonis. R. Akiba dicit, hoc modo non liberabit se à peccato, donec restituerit raptum unicuique.

R. OB. DE BARTENORA. אמרה מת בעלי *Si dixerit, mortuus est maritus meus*, quia nurus nequit testari pro socru ejus, & quamvis primo dixerit, mortuus est maritus meus, nam tum non est nurus, sed extranea ejus, nihilominus non est fide digna. תאכל בתרומה *comedet de oblatione prima*, in hoc decisio est secundum R. Tarphonem. Sed in causa quinque mulierum quarum uni sponsalia dederit, & nesciverit cuinam dederit, ita etiam, si rapuerit aliquid ab una è quinque, & nesciverit cuinam earum rapuerit, in duabus causis decisio est secundum R. Akiba.

R. MOSCHE FIL. MAIMON. Decisio est secundum sententiam R. Akibæ.

ח האשה שהלכה היא ובעלה למדינת הים ובנה עמהם ובאה ואמרה מת בעלי (ס"א) ואחר כך מת בני נאמנת מת בני ואחר כך מת בעלי אינה נאמנת וחוששים לדבריה וחולצת ולא מתיבמת:

8. Si uxor & maritus ejus profecti fuerint ad civitatem transmaritimam, & filius cum illis, & venerit, ac dixerit, mortuus est maritus meus, & deindè mortuus est filius meus, fide digna est. (Si dixerit,) mortuus est filius meus, & deindè mortuus est maritus meus, non est fide digna; & tamen ratio verborum ejus habetur, ideoque discalceabit, & non contrahet levirationem.

R. OB. DE BARTENORA.

מת בעלי ואחר כך מת בני נאמנת *Mortuus est maritus meus & deindè filius meus, fide digna est*, quia ipsi erat filius & non subjecta erat juri conjugii levirationis, quando exiverat; jam etiam, quando dixerit, mortuus est maritus meus & deindè filius meus, ubi non est vinculum conjugii levirationis, fide digna est. Cæterum si dixerit, mortuus filius meus & deindè maritus meus mortuus est, & levirationem contrahere voluerit, non est fide digna; & si alii nubere voluerit, ejus verborum rationem habent, quia seipsam reddidit prohibitam aliis, ideoque discalceabit, & non contrahet levirationem.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

In hac prima Misna, quia scimus quod illi filius erat, & quod propterea prohibita erat fratriæ; ideo non habemus illi fidem quando dixerit, mortuus est filius meus, & deinde mortuus est maritus meus, ut licita leviro sit, quia viro, de quo nobis constat quod ea prohibita est illi quocunque etiam modo, non fidem habemus de illa, quod dicto illius interdictum submotum est; ideoque verborum illius rationem habent.

ט ניתן לי בן במדינת הים ואמרה מת בני ואחר כך מת בעלי נאמנת מת בעלי ואחר כך מת בני אינה נאמנת וחוששים לדבריה וחולצת ולא מתיבמת:

9. (Si dixerit) natus est mihi filius in civitate transmaritima, & dixerit, mortuus est filius meus & deindè mortuus est maritus meus, fide digna est; (si dixerit,) mortuus est maritus meus & deindè mortuus est filius meus, non est fide digna, & tamen rationem habent verborum ejus, ideoque discalceabit, & non contrahet levirationis conjugium.

R. OB. DE BARTENORA.

מת בני ואחר כך מת בעלי *Mortuus est filius meus & deindè mortuus est maritus meus*, quia nondum exiverat è prima possessione, dicente, quod adhuc opus habet conjugio levirationis. נאמנת *fide digna est*, & licita est ad conjugium levirationis.

אינה נאמנת *Non est fide digna*, ad nubendum alii sine discalceatione; nam quando Sapientes hanc fidem illi habent,

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

In hac secunda Misna, quia constat nobis quod illi erat filius, & quando hinc proficiscebatur licita erat fratria, fide digna est quando dixerit, ego sum in prima mea possessione; estque leviro licita quod ad conjugium. Verum si dixerit, natus est mihi filius, & mortuus est vivente marito meo, os quod prohibuit est os quod licitum reddidit. At si dixerit, filius qui mihi natus est mortuus est post mortem ma-

bent, hoc faciunt quatenus de marito mortuo est fide digna, quia illa probe inquirere solet antequam nubit, sed non habeat illi fidem ad liberandum se à conjugio levirationis, quia fieri potest ut abhorreat illud.

חוששים לדבריה *Rationem habent verborum ejus*, ut exeat è leviratione & calceum extrahat.

mariti mei, non est fide digna, quia à discalceatione se liberare potest, & à conjugio levirationis, cum eo quod dicit; constabat enim nobis eo tempore, quod, si mortuus fuerit maritus ejus, alligata erat conjugio levirationis, ideoque, ne in peccatum incurreret, rationem habent verborum illius.

י ניתן לי יבם במדינת הים אמרה מת בעלי ואחר כך מת יבמי יבמי ואחר כך בעלי נאמנת הלכה היא ובעלה ויבמה למדינת הים אמרה מת בעלי ואחר כך מת יבמי יבמי ואחר כך בעלי אינה נאמנת שאין האשה נאמנת לומר מת יבמי שתנשא ולא מתה אחותי שתכנס לביתו ואין האיש נאמן לומר מת אחי שייבם אשתו ולא מתה אשתי שישא אחותה:

10. Natus est mihi levir in urbe transmaritima, & postea dixerit, mortuus est maritus meus, & deindè mortuus levir meus; aut, levir meus & deindè maritus meus, fide digna est. Si illa, maritus ejus, & levir ejus profecti fuerint in urbem transmaritimam, & dixerit, mortuus est maritus meus & deindè mortuus est levir meus; aut levir meus & deindè maritus meus, non est fide digna; quia mulier non est fide digna quando dixerit, mortuus est meus levir, ad nubendum; neque (si dixerit,) mortua est soror mea, ad intrandum domum ejus. Neque vir fide dignus est, quando dixerit, mortuus est frater meus, ad levirationis conjugium contrahendum cum uxore ejus; neque (si dixerit,) mortua est est uxor mea, ad ducendum sororem ejus.

R. OB. DE BARTENORA.

ניתן לי יבם *Natus est mihi levir*, quem peperit socrus ejus, illa vero venit in illam suspicionem quod illi non erat levir. מת בעלי ואחר כך יבמי וגו' *mortuus est maritus meus, & deinde levir meus &c.* nam tum utroque modo licet illi nubere cum alio. נאמנת *fide digna est*, licet illi nubere cum alia juxta primam illam suspicionem in qua erat, quia os quod prohibet est os quod licitum reddit.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Hæc clara sunt ex iis quæ diximus, & fundata sunt fundamento satis noto, *quod os quod prohibet est os quod licitum reddit.*

פרק יו האשה שהלך בעלה וצרתה למדינת הים ובאו ואמרו לה מת בעליך לא תנשא ולא תתיבם עד שתדע שמא מעוברת היא צרתה היתה לה חמות אינה חוששת יצאה מליאה חוששת רבי יהושע אומר אינה חוששת:

Caput 16. Si uxoris alicujus maritus & æmula ejus profecti fuerint ad urbem transmaritimam, & venerint qui dixerint, mortuus est maritus tuus, non nubet, neque levirationis conjugium contrahet, donec cognoverit quod forsan imprægnata sit æmula ejus. Si illi fuerit socrus, ne sollicita sit, si exierit imprægnata, sollicita sit. R. Jehoschua dicit, ne sollicita sit.

R. OB. DE BARTENORA.

לא תנשא *Non nubet*, quandoquidem maritus ejus sine filiis profectus erat. ולא תתיבם *neque conjugium levirationis contrahet*, quia fieri potuit ut æmula ejus pepererit. Et si dixeris, discalceabit & deinde nubet alii, vel quocunque modo voluerit; respondent in Gemara quod hoc non fiat, eo quod ea quæ calceum exuit illegitima est ad sacerdotium, & si discalceaverit, & deinde compertum fuerit quod æmula ejus peperit filium qui adhuc vivebat, & discalceatio ejus non frustra fuerit, necesse erit publicare quod ea legitima est sacerdoti, & quod illa discalceatione non se fecit illegitimam. Cæterum qui tempore discalceationis adfuerit, & non adfuerit quando publicatum fuerit quod discalceatio non frustra fuit, & quod non fecit eam illegitimam ad sacerdotium, quando deindè eam viderit nuptam sacerdoti, dicet, quod ea quæ calceum exuit licita est sacerdoti. היתה לה חמות *si illi fuerit socrus*, in urbe transmaritima. אינה חוששת *non erit sollicita*, quod illi forsan natus fuerit levir, etsi de æmula ejus solliciti simus fieri potuisse ut æmula pepererit, nam quicquid pepererit æmula, sive filius fuerit sive filia, partus illam excipit à leviratione contrahenda. Verum de socru, etsi quoque pepererit, tamen non conjungitur cum partu suo, nisi pepererit masculum, nam dicere possumus quod forsan abortum fecerit, & quamvis non fecerit abortum, fieri potuit ut filiam pepererit. יצאה מליאה חוששת *si exierit imprægnata, sollicita erit*, quod levir forsan illi natus fuerit; decisio non est juxta sententiam R. Jehoschuæ.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Sic etiam nunquam discalceabit donec certò sciverit quod æmula ejus non peperit. Ratio est, quia calceo exuta prohibita est sacerdoti, quemadmodum expositum est in hoc tractatu. Quando autem discalceaverit & illegitima facta fuerit ad sacerdotium, & deindè nobis constiterit quod æmula ejus peperit, fiet, ut discalceatio hæc non sit necessaria, neque illegitima sit ad sacerdotium. Sed necesse est ut publicemus, quod hæc discalceatio non est necessaria, & quod illa est licita sacerdoti; propterea non discalceabit donec res manifesta fuerit, an discalceatio sit necessaria, an vero non.

אינה חוששת *Non sollicita erit*, id est, non erit sollicita an illi natus fuerit levir; מליאה *plena*, idem quod מעוברת *imprægnata*; decisio non est juxta R. Jehoschua.

ב שתי יבמות זו אומרת מת בעלי וזו אומרת מת בעלי זו אסורה מפני בעלה של זו וזו אסורה מפני

2. Si duæ fuerint fratriæ, & una dixerit, mortuus est maritus meus, & altera dixerit, mortuus est maritus meus, una prohibita est propter maritum

כפני בעלה של זו לזו עדים ולזו אין עדים את שיש לה עדים אסורה ואת שאין לה עדים מותרת לזו בנים ולזו אין בנים את שיש לה בנים מותרת ואת שאין לה בנים אסורה נתיבמו ומתו היבמין אסורות להנשא רבי אליעזר אומר הואיל והותרו ליבמין הותרו לכל אדם :

tum hujus, & altera prohibita est propter maritum illius. Si uni fuerint testes, & alteri non fuerint testes, ea cui sunt testes, prohibita est, & ea cui non sunt testes, licita est. Si uni fuerint filii, & alteri non fuerint filii, ea cui sunt filii, licita est, & ea cui non sunt filii, prohibita est. Si levirationem contraxerint, & mortui fuerint leviri, prohibitæ sunt ad nubendum. R. Elieser dicit, quandoquidem licitæ sunt ad levirationem contrahendam, licitæ sunt omni homini.

R. OB. DE BARTENORA.

מפני בעלה של זו *Propter maritum hujus*, nam fieri potest ut adhuc vivat, & ipsi obligata sit; & quamvis uxor ejus dixerit quod mortuus est, non est fide digna ad efficiendum ut illa scil. fratria ejus licita sit aliis suo testimonio, quia una fratria testari nequit de alia.

לזו עדים *Si uni fuerint testes*, quod maritus ejus mortuus est, & alteri non fuerint testes, tum ea cui testes fuerint, prohibita est ad nubendum cum alio, propter levirum ejus de cujus morte non sunt testes; ea autem cui non fuerint testes, licita est, nam propter maritum ejus non est prohibita, quia fide digna est, si dixerit, mortuus est maritus meus; neque propter levirum ejus est prohibita, quia testes sunt quod mortuus est.

לזו בנים ולזו אין בנים *Si uni fuerint filii, & alteri non fuerint filii*, & neutra habuerit testes, ea cui fuerint filii, licita est, sed ea cui non fuerint filii, prohibita est. נתיבמו *si levirationem contraxerint*, ita ut duos hic habeant leviros, quibuscum levirationem contraxerunt, & deindè mortui fuerunt.

אסורות להנשא *Prohibitæ sunt ad nubendum*, cum alio, & quidem singulæ propter maritum primum alterius fratriæ, etsi enim ambæ nuptæ fuerint leviris suis eo nomine quod mariti mortui fuerant, suo dicto nupserunt, & fide dignæ fuerunt, quia mulier, quæ dixit, mortuus est maritus meus, levirationem contrahet; sed non quando licitæ sunt ad nubendum alii; nam si nupserint alii, fiet, ut cujuslibet testimonium conducat alteri, sed fratria una de altera testari nequit.

הואיל והותרו ליבמין *Quandoquidem licita sunt leviris*, jure suspicionis istius quod mariti earum mortui sunt הותרו לכל אדם *licita sunt omni homini*, nam jam non timendum est fieri posse ut adhuc vivant; decisio non est juxta R. Eliesier.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Jam diximus præcedenti capite, quod omnes sunt fide digni ad testandum de illa, excepta socru & fratria ejus &c. propterea, si dixerit fratria ejus, mortuus est maritus meus, non est fide digna fratria ejus; nam dicere possumus, quod forsan non mortuus est, sed quod vult ut nubat fratria ejus quia obligata est levirationis conjugio, ut prohibita sit marito suo. Et quamvis illa ipsa sit prohibita quoque marito suo si nupserit, nihilominus suspicamur quod inimicam suam malo afficere potest, dicendo, morietur anima mea cum Philistæis, propterea prohibita est propter maritum alterius, sive propter levirum de cujus morte non est illi testimonium, nisi dicto fratriæ tantum, illa vero non est fide digna. Verum altera est prohibita propter maritum unius, qui est levir ejus; & si uni ex illis fuerint testes quod mortuus est maritus ejus, fratria ejus licita est, quia testes sunt qui testantur de morte leviri illius; illa autem ipsa est fide digna, si dixerit mortuus est maritus meus. Cæterum ea cui testes sunt de morte mariti ejus, prohibita est, & quia fratria ejus est tantum quæ testata est de morte leviri ejus, non est fide digna.

נתיבמו *Si levirationem contraxerint*, id est, si quælibet dixerit, mortuus est maritus meus, & alii fuerint leviri, illæ sine dubio levirationem contrahent, quia non est locus suspicionis; at si mortui fuerint leviri, prohibitæ sunt ad nubendum aliis; decisio non est juxta R. Eliesier.

ג אין מעידין אלא על פרצוף פנים עם החוטם אף על פי שיש סימנין בגופו ובכליו אין מעידין אלא עד שתצא נפשו ואפילו ראוהו מגויד וצלוב והיה אוכלת בו אין מעידים אלא עד שלשה ימים רבי יהודה בן בבא אומר לא כל האדם ולא כל המקומות ולא כל השעות שוין :

3. Non testantur nisi de figura faciei cum naso, etsi signa fuerint in corpore & vestimentis ejus. Non testantur nisi donec anima ejus exierit, etsi eum vidissent discissum aut suspensum, & animal de eo comedens. Non testantur nisi ad tres dies. R Jehuda filius Babæ dicit, omnes homines non sunt æquales, neque omnia loca, neque omnia tempora.

R. OB. DE BARTENORA.

אלא על פרצוף פנים עם החוטם *Nisi de figura faciei cum naso*, si non viderint eum testes in figura faciei illius, aut quando nasus consumptus est, tum non testantur ut uxor ejus nubere possit, quia forsan is non est.

אין מעידין אלא עד ג׳ ימים *Non testantur nisi tres dies*, si eum non viderint post tertium diem mortis, non testantur de illo, quia suspicio est quod faciei lineamenta mutari potuerunt, ut non sit is quem sibi imaginati fuerant.

מגויד *Abscissum*, sic Dan. 4.11. גודו אילנה à radice גוד. Cæterum quod dicit וחיה אוכלת בו *& animal comedens de eo*, accipiendum est de loco ubi non est periculum vitæ, sed in loco ubi periculum vitæ est, testari licet de eo qui mortuus est. לא שוין וגו׳ *non sunt æquales &c.* sunt homines qui aliis citius inflantur, uti homines crassi & pingues. Sunt etiam loca in quibus homines citius corrumpuntur & mutantur, quam aliis in locis, uti sunt loca in quibus sol ardet. Sic etiam sunt tempora calidiora in quibus homines citius corrumpuntur, quam in aliis; & omnia hæc consideranda sunt juxta naturam hominis, loci, & temporis, tam ad indulgendum quam ad aggravandum; decisio non est juxta R. Jehuda.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

פרצוף *Figura est*, si relictus esset mortuus tres dies, non testabantur de figura faciei illius, quia tum mutata est, & similis est alii.

והחיה אוכלת בו *Et animal comedens de eo*, hoc accipiendum est, si animal comederit aliquod membrum quo homo non moritur si illud ipsi excisum fuerit. Cæterum si quis illud viderit comedens cerebrum, aut carnem cordis ejus, testabitur quod mortuus est. R. Jehuda distinguit sensus, uti videbis; educimus autem è distinctione sensus, ut semel indulgeamus, & semel aggravemus juxta verba Sapientum.

ד נפל למים בין שיש להן סוף בין שאין להן סוף אשתו אסורה אמר רבי מאיר מעשה באחד שנפל לבור הגדול ועלה לאחר שלשה ימים אמר רבי יוסי מעשה בסומא שירד לטבול במערה וירד מושכו אחריו ושהו כדי שתצא נפשם והשיאו נשותיהם ושוב מעשה בעסיא באחד ששלשלוהו לים ולא עלת בידם אלא רגלו אמרו חכמים מן הארכובה ולמעלה תנשא מן הארכובה ולמטה לא תנשא:

4. Si ceciderit in aquas, five illis fuerit finis, five illis non fuerit finis, uxor ejus prohibita est. Dixit R. Meyr, factum est ut quis ceciderit in puteum magnum, & ascenderit post tres dies. Dixit R. Jose, factus est ut cœcus descenderit ad lavandum se in spelunca, & descenderit gubernator ejus post illum, tum expectarunt donec exisset anima eorum, & permiserunt ducere uxores eorum. Præterea factum est in Asia, ut aliquem in mare conjecerint, cujus tantummodo pedem recuperarunt; dixerunt Sapientes, si à genu & superius, nubet; si à genu & inferius, non nubet.

R. OB. DE BARTENORA.

מים שיש להן סוף *Aquæ quibus est finis*, sunt aquæ quarum quatnor latera undiquaque conspiciuntur; sed aquæ quibus *non est finis*, sunt aquæ quarum omnia latera nemo videre potest. R. Meyr non distinguit aquas quibus est finis ab aquis quibus est finis. Verum Sapientes distinguunt in Beraita, & dicunt, quod per aquas quibus est finis, notatur quod uxor ejus licita est si tantum temporis spatium in illis moratus fuerit, quantum nemo in illis vivere potest. Aquas vero quibus non est finis, notare quod uxor ejus prohibita est, quia fieri potest ut deindè exeat ex illis; quemadmodum R. Jose dixit in nostra Misna; decisio est juxta Sapientes.

ועלה לאחר ג' ימים *Et ascenderit post tres dies*, putat R. Meyr quod homo in aquis multos dies vivere potest, ideoque, si exierit ex aquis quibus est finis, eum visuri sunt homines etiam post multos dies, etsi per aliquod tempus non viderint ipsum. R. Jose contrarium statuit, & idcirco dicit, *factum est ut cœcus descenderit ad lavandum se in spelunca &c.* מערה autem continet aquas quibus est finis, in quibus si morati fuerint tantum temporis spatium intra quod mori potuissent, permiserunt uxoribus eorum aliis nubere. מן הארכובה ולמטה *à genu & inferius*, nam quandoquidem vivere potest maritus, non nubet uxor, quia fieri potest ut exierit deinceps etsi non viderint eum, quia sunt aquæ quibus non est finis.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

מים שיש להן סוף *Aquæ quibus est finis*, sunt aquæ in cisterna aut puteo, in quibus si homo stet, conspicere potest omnia earum latera; sed מים שאין להן סוף *aquæ quibus non est finis* sunt aquæ quarum partes circumjacentes homo conspicere nequit; verum juxta R. Meyr inter eas nulla est differentia. Sapientes dicunt, quod aquæ quibus non est finis, sunt uxor ejus prohibita; nam dicimus, fieri posse ut escat è loco quo nos eam videre non possumus. Et si in aquis quibus non est finis moratus fuerit tantum temporis spatium quantum nemo in illis vivere potest, uxor illius licita est. R. Meyr huic contradicit, & probationem adducit de homine qui in puteum magnum inciderit, & ascenderit indè post tres dies, cujus aquæ habent finem, in quibus moratus fuerit longum temporis spatium. Sapientes vero dicunt, quod non adducenda est probatio de casu miraculoso; sed decisio de aquis quibus non est finis est ejusmodi, ut uxor illius prohibita sit, uti exposuimus. Verum si nupserit, non exibit; & decisio est juxta Sapientes in omnibus causis; & sic etiam uti dixit R. Jose.

ה אפילו שמע מן הנשים אומרות מת איש פלוני דיו רבי יהודה אומר אפילו שמע מן התינוקות אומרים הרי אנו הולכין לספוד ולקבור את איש פלוני בין שהוא מתכוין ובין שאינו מתכוין רבי יהודה בן בבא אומר בישראל (ס"א אע"פ שהוא) עד שיהא מתכוין ובעכו"ם אם היה מתכוין אין עדותו עדות:

5. Etsi audiverit è mulieribus quæ dixerint, mortuus vir N., sufficit. R. Jehuda dicit, etsi audiverit è parvulis, qui dixerint, ecce nos imus luctum & sepultum virum N., sive cum intentione sive sine intentione. R. Jehuda filius Babæ dicit, de Israëlita, donec intentio fuerit, & de ethnico, si intenderit, testimonium ejus non est testimonium.

R. OB. DE BARTENORA.

אפילו שמע מן הנשים *Etsi audiverit è mulieribus*, quæ non habebant intentionem testandi, nihilominus testari potest ad efficiendum ut uxor nubere possit. הרי אנו הולכין לספוד ולקבור את איש פלוני *ecce nos imus luctum & sepultum virum N.*, in Gemara decernunt necesse esse, ut dicant, venimus à luctu & sepultura viri N.; præterea quoque necesse esse, ut eos audiant narrantes de casibus luctus, ut, quot Sapientes illic adeiant, & quot lamentatores; quia parvuli solent ludere, & nomina dare, fieri enim potuisset ut formicam aliquam aut locustam sepelivissent, & nominavissent nomen viri N.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Fidem habemus verbis parvuli juxta sententiam R. Jehudæ sub duabus conditionibus, quarum prima est, si dixerint, venimus à luctu & sepultura viri N.; secunda est, si audiverit eos loquentes de aliqua causa luctus, dicentes, tot lamentatores illic erant, & vir N. illic erat, & hoc & illud dixit hic & ille, & id genus alia. Ethnicus autem fide dignus est, si dixerit, vir N. mortuus, si simpliciter locutus fuerit sine intentione testandi; decisio est juxta R. Jehudam, & juxta Jehudam filium Babæ.

ו מעידין לאור הנר ולאור הלבנה ומשיאין על פי בת קול מעשה באחד שעמד על ראש ההר ואמר איש פלוני בן פלוני ממקום פלוני מת הלכו ולא מצאו שם אדם והשיאו את אשתו ושוב מעשה בצלמון באחד שאמר אני איש פלוני בן איש פלוני נשכני

6. Testabantur ad lucem lucernæ, & ad lucem lunæ, & despondebant sono vocis. Factum est ut quis constiterit in cacumine montis, & dixerit, vir N. filius N. è loco N. mortuus est, iverunt, sed non invenerunt ibi hominem, & desponderunt uxorem ejus. Præterea contigit in Zalmon ut quis

נשכני נחש והרי אני מת והלכו ולא הכירוהו והשיאו את אשתו :

quis dixerit, ego filius N. morsus sum à serpente; & ecce ego morior, & iverunt, sed non cognoverunt eum, & desponderunt uxorem ejus.

R. OB. DE BARTENORA. משיאין על פי בת קול *Despondebant dicto vocis*, si audivissent vocem exclamantem, vir N. mortuus est. צלמון *Zalmon*, est nomen loci.

R. MOSCHE FIL. MAIMON. קול פי בת על *Dicto vocis*, est id quod exposuii de casu qui contigit quando quis constiterat in cacumine montis &c. nec non in Zalmone.

ז אמר רבי עקיבא כשירדתי לנהרדעא לעבר השנה מצאתי (ס"א מצאני) נחמיה איש בית דלי ואמר לי שמעתי שאין משיאין את האשה בארץ ישראל על פי עד אחד אלא רבי יהודה בן בבא ונומיתי לו כן הדברים אמר לי אמור להם משמי אתם יודעים שהמדינה משובשת בגייסות מקובלני מרבן גמליאל הזקן שמשיאין את האשה על פי עד אחד וכשבאתי והרצתי הדברים לפני רבן גמליאל שמח לדברי ואמר מצאנו חבר לו לרבי יהודה בן בבא כתוך הדברים נזכר רבן גמליאל שנהרגו הרוגים בתל ארזא והשיא רבן גמליאל הזקן (ס"א) נשותיהם על פי עד אחד והוחזקו לחיות משיאין על פי עד אחד (נ"א) והוחזקו להיות משיאין עד מפי עד מפי עבד מפי אשה מפי שפחה רבי אליעזר ורבי יהושע אומרים אין משיאין את האשה על פי עד אחד רבי עקיבא אומר לא על פי אשה ולא על פי עבד ולא על פי שפחה (נ"א ל"נ) ולא על פי קרובים אמרו לו מעשה בבני לוי שהלכו לצוער עיר התמרים וחלה אחד מהם בדרך והביאוהו בפונדק׳ ובחזרתם אמרו לפנדקית איה חבירנו אמרה להם מת וקברתיו והשיאו את אשתו אמרו לו ולא תהא כהנת כפונדקית אמר להן לכשתהא פונדקית (ס"א) נאמנת הפונדקית הוציאה להם מקלו ותרמילו וספר תורה שהיה בידו :

7. Dixit R. Akiba, quando descendi ad Neardeam ad intercalandum annum, inveni Nehemiam virum è Bet-Dely, dixit mihi, audivi quod non despondent mulierem in terra Israëlis dicto testis unius, præter R. Jehudam filium Babæ; sed respondi ipsi, sic se habent verba. Dixit mihi, dic ipsis meo nomine, vos scitis quod terra perturbata est exercitibus, ego accepi à Rabban Gamaliel sene, quod despondebant mulierem dicto unius testis. Quando autem veni & retuli verba coram Rabban Gamaliele, lætatus est meis verbis, & dixit, invenimus socium R. Jehudam filium Babæ. Hujus rei gratia recordatus est Rabban Gamaliel, quod occisi erant latrones aliqui in Tel-Arsa, & Rabban Gamaliel despondit mulieres eorum dicto unius testis, & soliti sunt despondere; cum teste dicto testis ex ore servi, dicto mulieris, dicto servæ. R. Eliescr & R. Jehoschua dicunt, non despondent mulierem dicto unius testis. R. Akiba dicit, non dicto mulieris, nec dicto servi, nec dicto servæ, nec dicto propinquorum. Dixerunt illi, factum est ut filii Levitæ in Soar urbem dactylorum iverint, & debilitatus fuerit unus ex illis in via, & duxerint eum in diversorium; at quando rediissent, dixerunt hospitæ, ubi est socius noster? Respondit ipsa, mortuus est & sepelivi eum, & desponderunt uxorem ejus; dixerunt illi, an erit filia sacerdotis ut hospita? respondit illis, quando fuerit ut hospita fide digna, nam hospita eduxit illis baculum ejus, & marsupium ejus, & librum Legis quem secum habebat.

R. OB. DE BARTENORA.

ונומיתי לו כן הדברים *Et respondi ipsi, sic se habent verba*, quod omnes socii ejus illi contrarii sunt. משובשת בגייסות *perturbata est exercitibus*, ut ad vos me conferre nequeam testatum id quod audivi; sed tu dices testimonium nomine meo; decisio non est juxta R. Eliefer, nec juxta R. Jehoschua, nec juxta R. Akiba. Verum decisio est, quod despondent mulierem dicto mulieris, & dicto propinquorum, quinque exceptis mulieribus de quibus Misna superius; ita quoque dicto testis ex ore alius testis, ex ore mulieris, ex ore servi, ex ore servæ, testimonium legitimum est ad testimonium mulieris.

ולא תהא כהנת כפונדקית *Non erit filia sacerdotis ut hospita*, id est, mulier ex bona ista familia non erit fide digna? qualis ergo fuit hospita illa? cum interrogatione. Et si fidem habuerint hospitæ simpliciter loquenti, quanto magis fides habenda est mulieri Israelitidi. לכשתהא כפונדקית נאמנת *quando fuerit ut hospita fide digna*, id est, nam neque hospita fide digna est.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

אתם יודעים שהמדינה משובשת בגייסות *Vos scitis quod terra turbata est exercitibus*, quo excusabat se quod non poterat ire testatum, & dixit, se propter pericula & viarum incommoda, utpote militibus circumdatarum, non posse ire locutum cum illis; sed indicavit illis, dicens, nomine meo hoc testabitur; decisio non est juxta R. Eliefer, & R. Jehoschua, neque juxta R. Akiba. Nam tenemus quod decisio est, duci uxorem dicto mulieris, & dicto propinquorum, exceptis mulieribus quæ supra exceptæ sunt, & dicto testium ex ore alius testis, dicto mulieris, dicto servi, dicto servæ, quales omnes legitimi sunt ad testimonium mulieris. Cæterum hospita hæc erat gentilis, & simpliciter loquebatur, propterea dixerunt illi, *filia sacerdotis non erit ut hospita*, quia testimonium ejus admittimus, quemadmodum de gentili diximus, quod si simpliciter loquebatur, legitimus erat.

Finis tractatus de Leviroum in Fratrias Officiis.

מסכת

מסכת כתובות

Tractatus de Dote Literisque Matrimonialibus.

פרק א בתולה נשאת ליום הרביעי ואלמנה ליום החמישי שפעמים בשבת בתי דינין יושבין בעיירות ביום השני וביום החמישי שאם היה לו טענת בתולים היה משכים לבית דין :

CApur 1. Virgo nubit die quarto, & vidua die quinto, nam bis in septimana judices sedent in urbibus, die secundo, & die quinto, ut, si quæstio sponso esset de virginitate, maturè veniat ad judices.

R. OB. DE BARTENORA.

בתולה נשאת ביום רביעי *Virgo nubit die quarto*, sed non nocte diei quinti, nam fieri potest ut detineatur consecrationibus nuptiarum, & non coeat cum ea. אם יש טענת בתולים *si quæstio esset de virginitate*, ut, si dixerit sponsus, coivi cum ea sed non inveni sanguinem, sive fuerit minorennis, aut puella, aut pubescens; aut si dixerit, inveni portam sive pubem apertam, si fuerit minorennis, aut puella; sed de pubescente sive tredecim annorum & unius diei nata non quæritur de aperta porta.

משכים לבית דין *Maturè accedat ad judices*, quando adhuc indignatur quod non invenit virginitatem, ne animus distrahatur & obliviscatur vitium, & deinde ducat eam, nam forsan scortata est postquam duxerit eam, ideoque illi prohibita est. In Gemara argumentantur hoc sensu, an, si duxerit die primo septimanæ, & quæstio fuerit de virginitate, die secundo se mature conferat ad domum judicii? & respondetur, vigilarunt Sapientes de beneficio filiarum Israëlis ut tempus trium dierum daretur ad convivii apparatum, ut, primus dies, secundus, & tertius, & quartus ad ducendum. Cæterum eo tempore quo judices non sedent die secundo & quinto, mulier nubit quocunque die voluerit, at ea conditione ut tres dies operam det convivio. Sed propter beneficium pauperum solebant in quibusdam locis nubere vesperâ Sabbathi. Ratio autem quare vidua nubit die quinto, est, quod Sapientes vigilarunt in beneficium filiarum Israëlis, ut sponsus lætaretur cum ea tres dies, qui sunt quintus, & sextus septimanæ & dies Sabbathi; qui vero viduam duxerit, tres dies operari non debet, & qui virginem duxerit, integros septem dies operari non debet. Benedictio nuptialis recitatur integros septem dies, sive juvenis duxerit viduam, sive viduus duxerit virginem; at si viduus duxerit viduam, unum tantum diem.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Ratio, quare virgo nubit die quarto septimanæ, & die primo septimanæ, est, ut illi sit tempus acquirendi ea quæ ad thalamum sunt necessaria, & tres dies antè ea sibi comparet, quia ad minimum tantum temporis spatium necessarium quoque est pro filiis Israëliticis.

ואלמנה ביום חמישי *Et vidua die quinto*, ut lætetur cum ea tres dies, nimirum die quinto, sexto, & septimo sive Sabbatho; & hoc accipiendum est de locis in quibus judices non sedent in domo judicii nisi die quinto & secundo, sed in locis in quibus quotidie sedent judices, ducere potest quocunque die voluerit, excepto primo & sexto die septimanæ, cujus rei ratio est, ne profanetur Sabbathum propter apparatum convivii; reliqui vero dies liciti sunt, at sub ea conditione ut tres dies ante conquirat quæ ad convivium sunt necessaria, si duxerit uxorem quæ non est virgo; nam si virgo fuerit, septem dies impendat necesse est, qui sunt dies lætitiæ. Neque differentia est inter consecrationes nuptiarum juvenis & viduæ respectu lætitiæ, sed differentia est inter benedictionem; nam si maritus fuerit juvenis, etsi sponsa non fuerit virgo, aut si sponsa fuerit virgo, etsi maritus fuerit viduus, necesse est benedicere septem dies. Verum si viduus duxerit viduam, per unum diem tantum benedicitur. טענת בתולים *quæstio de virginitate*, hoc est, quando sponsa in virginitatis suspicionem adducta est, quod sponsus eam non invenit virginem.

SURENHUSIUS. Hic tractatus cui Hebraice nomen כתובה est, agit tum de literis matrimonialibus, tum etiam de ipsis propter nuptias donationibus. Ut autem is eo melius intelligatur, iisque quæ sæpius ut notiora præsupponuntur, lucem aliquam affundamus, præmittenda nonnulla erunt è Maimonide in Hilchot Ischot capite decimo sexto, ubi dicit הנכסים שמכנסת האשה לבעלה בין קרקע בין מטלטלין בין עבדים אף על פי שהן נכתבין בשטר הכתובה אין נקראין כתובה אלא נדוניא שמם ואם קבל הבעל אחריות הנדוניא עליו תעשה ברשותו אם פחתה פחתה לו ואם הותירה הותירה לו הרי זו נקראת נכסי צאן ברזל ואם לא קבל אחריות הנדוניא עליו אלא הרי היא ברשות האשה אם פחתה פחתה לה ואם הותירה הותירה לה הרי זו נקראת נכסי מלוג: וכן כל נכסים שיש לאשה שלא הכניסה אותן לבעלה ולא כתבו אותן בכתובה אלא נשארו לעצמה או נפלו לה בירושה אחר שנתארסה או נתנו לה במתנה הכל נקראין נכסי מלוג שכלן ברשותה הן ואין נקראין כתובה אלא עקר כתובה שהוא מאה או מאתים עם התוספת בלבד Bona illa quæ uxor ad maritum suum secum fert, sive immobilia, sive mobilia, sive servi sint, etsi illa descripta sint בשטר הכתובה *in instrumento dotali*, non vocantur כתובה *Ketuba* sed נדוניא *Nedunia*. Si vero maritus in se susceperit cautionem damni *Nedunia*, venit in potestatem ipsius, &, si amplificata sit, ei ipsi amplificata est, si diminuta, ipsi diminuta est, & propterea vocatur נכסי צאן ברזל *bona pecoris ferrei*, eo quod stabilia sunt. Si vero in se non susceperit cautionem damni Neduniæ, sed illa fuerit in potestate uxoris, si diminuta sit, ipsi diminuta est, si amplificata, ipsi amplificata est, & talia bona vocantur נכסי מלוג *bona depilationis*. (nam quia olim Hebræorum consuetudo erat, ut pecus suum ad tempus aliquod constitutum pastorum potestati committerent ea lege, ut interea fructus ex eo caperent, & si quid ex eodem periret aut surriperetur, non domino sed pastori damnum imputaretur, qui ad præstitutum tempus pecus restituere debebat. Hinc factum est ut ejusmodi grex dictus sit צאן ברזל *pecus ferreum*, quia instar ferri domino semper in eodem manebat statu. Sic etiam ex omni eo quod uxor ad maritum apportat, sicuti est fundus, res mobiles, servi, ancillæ & grex, fructus percipit omnes usque ad obitum uxoris; & quando bona hæc dotalia in literis matrimonialibus consignata fuerint, & maritus in se susceperit cautionem damni, tum, si quid ex illis pereat, quocunque id fiat modo, maritus tenetur uxori compensare damnum, si inter eos fiat discessio. Si vero maritus uxorem relinquat superstitem, mariti hæredes uxori damni retributionem præstent. Et propterea hæc bona Hebræis dicta sunt צאן ברזל *grex ferreus*. Cæterum omnia illa bona quorum maritus in se non suscepit cautionem de futuro damno, ut & ea quæ in literis matrimonialibus non descripta sunt, dicuntur מלוג *bona depilationis*, quorum maritus non percipiebat fructus, sed ipsa ita arrodebat atque depilabat ut nihil ex illis restaret, nec ad compensationem damni teneretur.) Pariter omnia uxoris bona quæ ad maritum non detulit, neque in literis matrimonialibus descripta sunt, sed ipsi reservata, aut hæreditate ad ipsam venerunt postquam desponsa erat, aut dono data sunt, vocantur נכסי מלוג *bona depilationis* quæ sunt in potestate uxoris; & non vocantur כתובה sed עקר כתובה *fundamentum dotis matrimonialis*, nimirum centum aut ducentæ Zuzæ cum additamento tantum.

Porro id quod sponsus promittit sponsæ ultra ordinariam dotem nuptialem, ejusdem naturæ est cujus est ipsa dos sive donatio nuptialis; & sapientes non instituerunt exactionem illius quando uxor exigere velit, nam donatio hæc est instar debiti quod suum tempus habet, & donatio

illa

illa nuptialis demum exigitur ab uxore post mariti obitum, vel postquam ei nuntium remiserit. Præterea Sapientes instituerunt, quod, si marito sint agri boni, mali, & mediocres, & uxor postulet donationem suam nuptialem, de pessimo tantum exigere possit, quod זבורית vocatur. Item, si uxor post obitum mariti postulet donationem nuptialem, non possit eam postulare antequam juraverit apprehenso Legis libro se nihil à marito ad se transtulisse, neque donationem nuptialem ei vendidisse, neque condonasse. Deinde æstimantur quoque vestimenta illius quibus vestita est, & pecuniæ summam donationi nuptiali detrahunt. Verum si maritus uxori voluntate sua nuntium remiserit, exigat sine jurejurando, & vestimenta illius ne æstimentur, quia ea jam acquisivit emtione, & is eam discidio expulit, ubi illa non fuit in causa. Tandem quoque instituerunt Sapientes, ne uxor vidua facta exigat donationem suam nuptialem, nisi è bonis immobilibus, & non de iis quæ post mariti excessum lucrati fuerint, de quibus nec filias post mortem patris alere licet. Neque vidua donationem suam nuptialem rapere potest rebus ab emtore melioribus factis, etsi creditores è rebus optimis exigant. Atque donationis nuptialis conditiones leviores sunt. Et talis etiam hæc, ut uxor in donationem nuptialem accipiat è moneta minori, ut, si quis uxorem duxerit in loco uno, & divortio eduxerit in loco altero, & nummi in loco ubi duxit uxorem, meliores fuerint quam in loco ubi eam eduxit divortio, pendat illi deteriores, vel contra. Sed hoc ita intelligendum est quando donatio nuptialis simpliciter argento conscripta est, verum si certam monetam promiserit, tam ipsius donationis nuptialis quam additamenti eadem ratio est quæ mutuo dati in certa mensura & ratione; cætera si velis, inspice ipsum auctorem.

Cæterum benedictionis nuptialis cujus in Misna hac mentio fit, hæc est formula, דוי הסר וגם חרון ואז אלם בשיר ירון נחני במעגלי צדק שעה ברכת בני ישרון : ברשות מרנן ורבנן ורבותי נברך אלהינו שהשמחה במעונו ושאכלנו משלו ובטובו חיינו : ברוך אלהינו שהשמחה במעונו : ושאכלנו משלו ובטובו חיינו : ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם שהכל ברא לכבודו : ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם יוצר אדם : ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם אשר יצר את האדם בצלמו בצלם דמות תבניתו והתקין לו ממנו בנין עדי עד ברוך אתה יהוה יוצר האדם : שוש תשיש ותגל העקרה בקבוץ בניה לתוכה בשמחה ברוך אתה יהוה משמח ציון בבניה : שמח תשמח רעים האהובים כשמחך יצירך בגן עדן מקדם ברוך אתה יהוה משמח חתן וכלה : ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם אשר ברא ששון ושמחה חתן וכלה גילה רנה דיצה וחדוה אהבה ואחוה ושלום ורעות מהרה יהוה אלהינו ישמע בערי יהודה ובחוצות ירושלים קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול מצהלות חתנים מחפתם ונערים ממשתה נגינתם ברוך אתה יהוה משמח חתן עם הכלה : id est, *languor & ira procul absint à nobis, & tum mutus ita incipiet cantica, ducito nos in orbitas justitiæ, respicito benedictionem filiorum Jeschuron: cum licentia dominorum & doctorum nostrorum benedicamus Deo nostro quia in habitaculo illius lætitia commoratur, & quia de eo quod ipsius est, comedimus, benoque ipsius vivimus, benedictus sit Deus noster quod in habitaculo illius lætitia est, & quod comedimus de eo quod ipsius est, bonoque ipsius vivimus: benedictus sit Dominus Deus noster mundi Rex qui omnia creavit in honorem suum: benedictus sit Dominus Deus noster hominum formator: benedictus sit Dominus Deus noster mundi Rex qui hominem creavit ad imaginem suam, in imagine similitudinis forma ipsius, atque ex ea ipsum paravit structuram usque in seculum, benedictus sit Dominus hominum formator: gaudium gaudebit atque exaltabit sterilis quando liberi ipsius in ipsa colligentur cum lætitia, benedictus sit Dominus lætificans Zionem liberis suis: exhilara etiam atque etiam amicos & sponsi socios, creator ut te exhilaravit in horto Edenis priscis temporibus, benedictus sit Dominus sponsum atque sponsam lætificans: benedictus sit Dominus Deus noster mundi Rex qui gaudium lætitiamque, sponsum, & sponsam creavit; exultationem, jubilationem, gaudium, lætitiam, amorem, & dilectionem, pacem & amicitiam creavit, quam primum Dominus Deus noster audietur in civitatibus Judææ, plateisque Jerusolymæ, vox gaudii & vox lætitiæ, vox sponsi & vox sponsæ, vox jubilationis sponsorum ex operimento nuptiali eorum, atque parvulorum modulatio in conviviis; benedictus sit dominus lætificans sponsum cum sponsa.* Quando autem sponsus sanguinem virginitatis immaculatæ conspicit, tum hanc benedictionem recitat, ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם אשר צג אגוז בגן עדן שושנת עמקים בל ימשל זר במעין חתום על כן אילת אהבים זרע קדש שמרה בטהרה וחק לא הפירה ברוך אתה יהוה אלהינו הבוחר באברהם ובזרעו אחריו : *Benedictus sit Dominus Deus noster mundi Rex qui constituit nucem in horto Edenis, lilium convallium, nemo dominabitur in fontem obsignatum; idcirco cervas amantium semen sanctum custodis id in puritate, & statutum suum non reddes irritum, benedictus sit Dominus eligens Israëlem & semen ipsius.*

ב בתולה כתובתה מאתים ואלמנה מנה בתולה אלמנה גרושה וחלוצה מן האירוסין כתובתן מאתים ויש להן טענת בתולים הגיורת והשבויה והשפחה שנפדו ושנתגיירו ושנשתחררו פחותות מבנות שלש שנים ויום אחד כתובתן מאתים ויש להן טענת בתולים :

2. Virginis dos matrimonialis est ducentarum Zuzarum, viduæ centum; virginis, viduæ, repudiatæ, & quæ calceum exuit, è desponsationibus dos matrimonialis est ducentarum zuzarum, & de illis quæstio est de virginitate. Peregrinæ, captivæ, & servæ, quæ redemptæ sunt, & proselytæ factæ, & libertate donatæ, si fuerint infra tres annos & unum diem, dos matrimonialis est ducentarum Zuzarum, & de illarum virginitate quæritur.

R. OB. DE BARTENORA. בתולה אלמנה גרושה וכו׳ *Virgo, vidua, repudiata &c.* id est, virgo quæ fuerit aut repudiata, aut quæ calceum exuerit ex desponsationibus, quæ deindè iterum nupserit, ejusmodi à secundo marito accipit dotem matrimonialem ducentas Zusas, & de illa quæstio est de virginitate; & si secundus eam non deprehenderit virginem, perdit dotem suam matrimonialem; nam quandoquidem eam duxit jure possessionis virginitatis, contractus matrimonialis est irritus.

ג הגדול שבא על הקטנה והקטן שבא על הגדולה ומוכת עץ כתובתן מאתים דברי רבי מאיר וחכמים אומרים מוכת עץ כתובתה מנה :

3. Adultus, si coiverit cum minorenni, & minorennis si coiverit cum adulta, & quæ vulnerata ligno, dos earum matrimonialis est ducentæ zuzæ, sunt verba R. Meyr. Sapientes dicunt, vulneratæ ligno dos matrimonialis est centum zuzæ.

R. OB. DE BARTENORA. שבא על הקטנה *Qui coiverit cum minorenni*, quæ infra tres annos est & unum diem, cujus copula non est vera copula. קטן *minorennis*, de genere masculino est is qui nondum habet novem annos, cujus copula non est copula, si coiverit cum adulta. מוכת עץ *vulnerata ligno*, amissa virginitate, quando eo in loco lignum

gnum aliquod illi infixum est. כתובתן מאתים *dos earum matrimonialis est ducentæ Zuzæ*, si simpliciter nupserint. Verum Sapientes dicunt quod ejus, quæ ligno vulnerata est, dos matrimonialis est centum Zuzæ; & decisio est juxta illos, etsi maritus non cognoverit eam, & contractus matrimonialis non est irritus.

ד בתולה אלמנה גרושה וחלוצה מן הנשואין
כתובתן מנה ואין להם טענת בתולים הגיורת
והשבויה והשפחה שנפדו ושנתגיירו ושנשתחררו
יתירות על בנות שלש שנים ויום אחד כתובתן
מנה ואין להן טענת בתולים:

4. Viduæ virginis, repudiatæ, & quæ calceum exuit è consecrationibus nuptiarum, dos matrimonialis est centum Zuzarum, sed non est de illis quæstio de virginitate. Peregrinæ, captivæ, & servæ, quæ redemptæ fuerint, & proselytæ factæ fuerint, ac libertate donatæ, si fuerint ultra tres annos & unum diem, dos earum matrimonialis est centum Zuzarum, sed non est de illis quæstio de virginitate.

R. OB. DE BARTENORA. בתולה אלמנה וגו׳ *Virginis vidua &c.* id est, si virgo facta fuerit vidua, aut repudiata, aut quæ calceum exuit, è consecrationibus nuptiarum, si simpliciter nupserit præterito deindè tempore, dos matrimonialis facit centum Zusas, quia à tempore thalami non amplius censetur virgo.

ה האוכל אצל חמיו ביהודה שלא בעדים אינו
יכול לטעון טענת בתולים מפני שמתייחד עמה
אחת אלמנת ישראל ואחת אלמנת כהן כתובתה
מנה בית דין של כהנים היו גובין לבתולה
ארבע מאות זוז ולא מיחו בידם חכמים:

5. Qui comederit apud socerum suum in Judæa sine testibus, is nequit movere quæstionem de virginitate, quia solus cum ea est. Tam viduæ Israëlitæ cujuslibet quam sacerdotis dos matrimonialis est centum Zuzarum. Domus judicii sacerdotum exigebat à virgine Zusas quadringentas, sed non prohibuerunt illis Sapientes.

R. OB. DE BARTENORA.

האוכל אצל חמיו ביהודה *Qui comederit apud socerum suum in Judæa*, quando parabant convivium desponsationum in domicilio patris sponsæ in Judæa, moris erat ut deinde sponsus solus esset cum desponsa, ut eo magis adhæreret illi, & non pudefierent; propterea, si deindè duceret sponsam suam, non poterat quæstionem movere de virginitate illius.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Fundamentum nobis est, quod, si quis coiverit cum minorenni quæ fuerit infra tres annos unumque diem, res se habet ac si non coivisset cum ea, & quod de illa quæstio est de virginitate. Cæterum quod dicit גדול *magnus*, vult, eum esse qui novem habet annos & unum diem, uti exposuimus in tractatu Jebhammot multis in locis, quod copula ejus est copula; קטן *parvulus* est is qui nondum habet novem annos & unum diem, cujus copula non est copula. גדולה *magna* est ea cui tres anni fuerint & unus dies, cujus copula est copula; קטנה *parvula* hic dicitur quæ infra tres fuerit annos & unum diem. Verum jam tibi constat quod captiva, peregrina, & serva sint in eo jure possessionis ut illæ habeantur mulieres, non virgines. Moris autem erat in Judææ civitatibus, ut, quando quis despondebat sibi uxorem, illi pararent convivium desponsationis in domicilio patris ejus, & solus esset cum desponsa sua; propterea, si deindè duceret eam, non poterat quæstionem movere de virginitate ejus; decisio est juxta Sapientes.

ו הנושא את האשה ולא מצא לה בתולים
היא אומרת משארסתני נאנסתי ונסתחפה שדך
והלה אומר לא כי אלא עד שלא ארסתיך והיה
מקחי מקח טעות רבן גמליאל ורבי אליעזר
אומרים נאמנת רבי יהושע אומר לא מפיה אנו
חיין אלא הרי זו בחזקת בעולה עד שלא התארסה
והטעתו עד שתביא ראיה לדבריה:

6. Si quis duxerit uxorem & non invenerit eam virginem, illa dicet, postquam mihi despondisti, compressa sum, & ager tuus inundatus est; ille dicet, non ita est, sed antequam tibi despondissem, acceptio mea erat acceptio erronea. Rabban Gamaliel & R. Elieser dicunt, illa est fide digna. R. Jehoschua dicit, nos non habemus fidem verbis illius, verum ecce hæc est in suspicione quod compressa fuit ante desponsationem, & eum seduxit, nisi verbis suis probationem attulerit.

R. OB. DE BARTENORA.

ונסתחפה שדך *Et inundatus est ager tuus* inundatio venit in campum tuum, & corrupit eum, id est, fortuna tua tibi hoc malum creavit, solve mihi dotem meam matrimonialem. והיה מקחי מקח טעות *& erat acceptio mea acceptio erronea*, ideoque tibi non erit dos matrimonialis à me. נאמנת *fide digna est*, & jurejurando obstringunt eam ut dicat rem ita esse, & deindè recipit contractum matrimonialem; & sic deciditur. Cæterum si illa dixerit, virginem me invenit, non est fide digna; nam Sapientes fidem habent marito sine jurejurando, quia certum est neminem inveniri qui parabit convivium ut illud statim perdat, ideoque fide dignus est.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Decisio est juxta Rabban Gamaliel, qui dixit, illa est fide digna; sed juxta Sapientes obstringunt eam jurejurando confirmare id quod dixit, quemadmodum jus est omnium actionum fraudulentarum. Verum si illa negaverit, dicendo, virginem me invenit, ille fide dignus est & non tenetur ad jusjurandum, illa autem perdet dotem suam matrimonialem; nam Sapientes ordinarunt dotem matrimonialem uxori, & marito fidem habuerunt si dixerit, *inveni portam apertam*, eo quod certum est neminem dari qui tantos convivii sumptus faciat ut eos statim sine utilitate aliqua perdat. Cæterum tibi scitu necessarium est quod בוגרת est ea cui sunt integri sex menses, postquam acceperit duos pilos; itidem, dummodo duo pili creverint post ætatem duodecim annorum, non est quæstio de virginitate ejus, an sanguis prodierit, quia virginitas ejus jam consummata est. Sed quæstio est de porta aperta, ita enim docuerunt omnes excellentes doctores (*Geonim* dicti,) quorum verba nota sunt nobis. Cæterum mihi certo constat quod res se contrario modo habet, nimirum, quod quæstio est an sanguis prodierit, & non an porta aperta fuerit.

ז היא אומרת מוכת עץ אני והוא אומר לא כי אלא דרוסת איש את רבן גמליאל ורבי אליעזר אומרים נאמנת ורבי יהושע אומר לא מפיה אנו חיין אלא הרי זו בחזקת דרוסת איש עד שתביא ראיה לדבריה :

7. Si illa dixerit, vulnerata sum ligno, & ille dixerit, non est ita, sed à viro compressa es; Rabban Gamaliel & R. Eliefer dicunt, illa est fide digna. R. Jehoschua dicit, non habemus fidem dicto illius, sed ecce ea est in suspicione quod à viro compressa est, nisi verbis probationem attulerit.

R. OB. DE BARTENORA. דרוסת איש *Compressa à viro*, nam דרוסה idem est quod בעולה; & ejusmodi fide digna est, ita ut non perdat dotem suam matrimonialem; attamen si sacerdotis uxor fuerit, & post tempus desponsationis, quando duxerit eam, dixerit, compressa es à viro, separemus eam ab illo, quia fieri potest ut post desponsationem corrupta fuerit. Et quando maritus dixerit, compressa es à viro, jam constituit eam prohibitam sibi; & quamvis vi compressa fuisset, nobis tamen fundamentum est, quod uxor sacerdotis vi compressa vetita est marito suo; propterea illi dabit divortium, & solvet dotem matrimonialem.

ח ראוה מדברת עם אחד בשוק אמרו לה מה טיבו של זה איש פלוני וכהן הוא רבן גמליאל ורבי אליעזר אומרים נאמנת ורבי יהושע אומר לא מפיה אנו חיין אלא הרי זו בחזקת בעולה לנתין ולממזר עד שתביא ראיה לדבריה :

8. Si viderint illam loquentem cum aliquo in platea, & dixerint, quisnam homo hic est? (& responderit) est talis & est sacerdos, Rabban Gamaliel & R. Eliefer dicunt, fide digna est. R. Jehoschua dicit, non habemus fidem verbis ejus, sed in jure possessionis est quod compressa est à Netinæo & spurio, nisi verbis probationem attulerit.

R. OB. DE BARTENORA.

מדברת *Loquentem*, cum sola esset cum eo; וכהן *& sacerdos*, id est, homo ex honesta familia; נאמנת *fide digna est*, & legitima sacerdoti.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

מדברת *Loquentem*, id est, quod sola fuerit cum eo; R. Jehoschua aggravat, & dicit, quod, etsi sola fuerit cum viro quodam omnimode honesto & legitimo, non est fide digna, sed quod in suspicione est se cum alio illegitimo rem habuisse, ideoque illegitima erit ad sacerdotium, quia in suspicionem coitus illegitimi adducta est; decisio est juxta Rabban Gamaliel. Præterea tibi scitu necessarium est, quod, si sacerdos desponderit sibi virginem, & post desponsationes quando duxerit eam, dixerit, quod non invenit eam virginem, prohibita sit ipsi, ideoque imposuerunt ipsi ut repudiaret eam. Quia eam sibi fecit prohibitam, & nobis quoque suspicio est fieri posse ut post sponsalia coiverit cum ea, ut meretrix sit, & prohibita sacerdoti, sive nolens sive volens compressa fuerit, juxta fundamentum satis notum, quod ea quæ vi compressa est, Israëlitæ licita est, & sacerdotibus prohibita.

ט היתה מעוברת ואמרו לה מה טיבו של עובר זה מאיש פלוני וכהן הוא רבן גמליאל ורבי אליעזר אומרים נאמנת רבי יהושע אומר לא מפיה אנו חיין אלא הרי זו בחזקת מעוברת לנתין ולממזר עד שתביא ראיה לדבריה :

9. Si impraegnata fuerit & dixerint illi, à quo impraegnata es? à viro quodam qui est sacerdos, Rabban Gamaliel, & R. Eliefer dicit, fide digna est. R. Jehoschua dicit, nos non habemus fidem verbis ejus, sed in suspicione est quod impraegnata sit à Netynæo & spurio, nisi probationem attulerit verbis suis.

R. OB. DE BARTENORA.

נאמנת *Fide digna est*, & illa ut & filia ejus legitimæ sunt ad sacerdotium, sed in causa hæreditatis non dicit Rabban Gamaliel quod fœtus quem pepererit, adibit hæreditatem; decisio est juxta Rabban Gamaliel in omnibus casibus Misnæ. Nihilominus tamen ab initio sive de industria non nubet cum sacerdote, neque ea quam viderint loquentem cum aliquo, neque ea quæ impraegnata fuerit, nisi maxima pars urbis legitima fuerit, & unus coiverit cum ea qui extra civitatem se contulerit. Dicimus enim, quod quicunque se separat, à maxima parte se separat, & tum licebit illi ut nubat sacerdoti, tam illa quam filia ejus.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Quando Rabban Gamaliel dicit נאמנת *fide digna est*, non vult dicere, quod hic fœtus est filius talis hominis, & quod illa fide digna est in illo testimonio, eumque hæreditatem ejus adire; sed dicere vult, quod fide digna est si cum ea coiverit homo legitimus, & quod legitima est ad sacerdotium. Sic etiam, si fœtus quem pepererit, fuerit filia, etiam legitima est ad sacerdotium; decisio est juxta Rabban Gamaliel. Sed ab initio & directè non licet huic impraegnatæ, aut cuicunque quæ compressa est ab aliquo, de quo dubium est è quo genere sit, ut nubat sacerdoti. Nam timendum est ne cum aliquo illegitimo concubuerit, nisi maxima populi pars legitima fuerit pro illa, quando nimirum maxima pars constiterit ex Israëlitis, tum, si separaverit se quis è multitudine populi & hanc compresserit extra urbem, nubere potest ab initio & directè cum sacerdote, tam illa quam filia illius.

י אמר רבי יוסי מעשה בתינוקת שירדה למלאות מים מן העין ונאנסה אמר רבי יוחנן בן נורי אם רוב אנשי העיר משיאים לכהונה הרי זו תנשא לכהונה :

10. Dixit R. Jose, factum est ut parvula quædam descenderit ad hauriendum aquam è fonte, & vi compressa fuerit; dixit R. Jochanan filius Nury, si maxima pars civitatis urbis nubat cum sacerdotibus, hæc etiam nubat cum sacerdote.

R. OB. DE BARTENORA.

אם רוב העיר משיאין לכהונה *Si maxima pars civitatis nubat cum sacerdotibus*, etsi una pars maxima sufficiat, nihilominus prætulerunt familias sacerdotum, & Sapientes ordinarunt necesse esse ut duæ essent maximæ partes, una pars maxima societatis, & altera pars civitatis. Ideoque non nubebant sacerdotibus ab initio & directè, nisi haberentur duæ partes maximæ; & hoc sensu deciditur.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Accidit hic casus extra civitatem, cujus maxima hominum pars legitima erat, præterea quoque extra hanc civitatem erat societas cujus maxima pars legitima erat, unus autem ex illa societate se separaverat, & illam vi compresserat. Tandem etiam erant duæ maximæ hominum partes, in civitate una, & altera in societate loci illius in quo compressa erat; & hæc gravior conditio est, quia una tantum pars maxima necessaria est. Sed hoc concesserunt familiis sacerdotum, ut illa non nuberet sacerdoti ab initio, nisi fuerint duæ maximæ partes; decisio est juxta R. Jose.

פרק ב האשה שנתארמלה או שנתגרשה היא אומרת בתולה נשאתני והוא אומר לא כי אלא אלמנה נשאתיך אם יש עדים שיצאת בהינומא וראשה פרוע כתובתה מאתים רבי יוחנן בן ברוקא אומר אף חילוק קליות ראיה :

Caput 2. Uxor cum vidua facta fuerit, vel repudiata fuerit, si dicat, *virginem me duxisti*, & ille dicat, *non est ita, sed viduam te duxi*, si testes adfuerint quod exiit cum peplo, & capite detecto, dos ejus matrimonialis est ducentarum Zuzarum. R. Jochanan filius Berokæ dicit, etiam distributio tritici tosti probatio est.

R. OB. DE BARTENORA.

האשה שנתארמלה וגו׳ *Uxor quæ vidua facta fuerit &c.* & repetiverit dotem suam matrimonialem. והוא אומר *ille dicit*, hoc referendum est ad illam si repudiata erat; at si vidua facta fuisset, hæredes dicunt, viduam te duxit pater noster, & non ultra centum Zusas in dotem matrimonialem tibi cedit. הינומא *peplum*, hi thalamum nuptialem exponunt quem è myrto faciebant pro virginibus; illi exponunt velum quo oculos velabant, in quo aliquando etiam dormitabant.

וראשה פרוע *Et capite detecto*, nam moris erat virgines capillis in humeros demissis ducere è domicilio patris in domicilium convivii nuptialis. אף חילוק קליות ראיה *etiam distributio tritici tosti probatio est*, in loco ubi degebat R. Jochanan filius Berokæ moris erat in nuptiis virginum distribuere triticum tostum. Et si testes non adfuissent qui testati erant quod in nuptiis ejus fecerant quemadmodum fit in nuptiis virginum, & si contractus matrimonialis perditus fuisset, maritus fide dignus est, & dos matrimonialis non est ultra centum Zusas.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

הינומא *Peplum*, erat velum è serico, quo virgines è domicilio patris exire solebant ad domicilium mariti sui. Cæterum fundamentum hujus juris est, quod, quotiescunque perditæ literæ fuerint matrimoniales, maritus est fide dignus, si dixerit, viduam te duxi, nisi testes inventi fuerint qui testentur quod eam virginem duxit, aut quod eum cum illa in thalamo invenerunt, facientem eo modo quo populi ejus loci cum virginibus faciunt in diebus ornatus & lætitiæ. Sed in eo loco quo R. Jochanan filius Berokæ habitabat, distribuere solebant triticum tostum.

ב ומודה רבי יהושע באומר לחבירו שדה זו של אביך היתה ולקחתיה הימנו שהוא נאמן שהפה שאסר הוא הפה שהתיר ואם יש עדים שהיא של אביו והוא אומר לקחתיה הימנו אינו נאמן :

2. Et concedit R. Jehoschua ei qui dixerit proximo suo, *ager hic erat patris tui, sed emi eum ab ipso*, quod fide dignus est; quia os quod vetat est os quod permittit. At si testes fuerint quod iste (ager) erat patris ejus, & ille dixerit, emi eum ab ipso, non est fide dignus.

R. OB. DE BARTENORA.

ומודה רבי יהושע *Et concedit R. Jehoschua*, etsi superius capite primo in illo casu, היא אומרת משארסתני נאנסתי *illa dicit quando me despondisti tibi, vi compressa sum*, contradicat R. Jehoschua Rabban Gamalieli, dicens ibidem Misna sexta, non habemus fidem mulieri si dixerit marito suo, *postquam me despondisti tibi, vi compressa sum*, sed illegitima facta est ad sacerdotium; quia dicere posset, vulnerata sum ligno, ut legitima esset ad sacerdotium. Hoc tamen accipiendum est, quando prohibitio aut permissio est ad faciendum illegitimam vel legitimam ad sacerdotium, nam in hoc R. Jehoschua contradicit Rabban Gamalieli, quando dicit, non habemus illi fidem, quia dicere posset, postquam me despondisti &c. Verum ubi non est prohibitio aut permissio, sed causa de bonis, ut, si quis dixerit proximo suo, hic ager erat patris tui, sed ego eum emi ab ipso, concedit R. Jehoschua Rabban Gamalieli, quod in ejusmodi causa mulieri fidem habemus; quia cum dicere posset, meus est ager, dixit, patris tui erat, sed emi eum ab illo.

ואם יש עדים שהוא של אביו *Et si testes fuerint quod ille (ager) erat patris ejus*, in Gemara exponitur, quod hæc Misna nos vult docere, quod, quando non comederit fructus campi diutius quam duos annos vivente patre, & unum annum vivente filio, quandoquidem non adimpleti sunt tres anni possessionis vivente patre, annus, quo comedit fructus vivente filio, non intrat numerum annorum possessionis.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Quod dicit ומודה רבי יהושע *Et concedit R. Jehoschua*, vult, quod Rabban Gamaliel concedit cui capite primo Misna sexta contradixerat in causa alia, nimirum, *illa dicit. postquam me despondisti tibi, vi compressa sum*, tum non est fide digna secundum sententiam R. Jehoschuæ. Etsi ibi ratio sit qua dicere posset, vulnerata sum ferro, ut legitima esset sacerdoti, & tamen dixerit quod ab illo compressa erat, quomodo illegitimam seipsam fecit ad sacerdotium, fide digna est, siquidem dixerit, postquam me despondisti tibi, vi compressa sum. Sed secundum R. Jehoschuam non est fide digna, quia ille non imponit marito ut uxori solvat dotem matrimonialem, eo quod illa dicere posset, *postquam despondisti me &c.* in re quæ dependet à prohibitione & permissione, nam illegitimum esse ad sacerdotium aut legitimum, est prohibitio & permissio. Verum hoc loco concedit R. Jehoschua, quia ratio qua dicere posset, *postquam despondisti me* &c. dependet à datione bonorum, nimirum, quia dicere posset, meus est ager, at eum ille dixerit, erat quidem patris tui, sed ego emi eum ab ipso, fide dignus sit. Cæterum si testes fuerint quod pertinebat ad patrem, non est fide dignus, dummodo illa comederit fructus agri duos annos vivente patre, & unum annum vivente filio, quandoquidem anni non sunt adimpleti vivente patre, propterea non est fide digna. Nam fundamentum nobis est quod bona parvuli jure possessionis adire non licet, etiamsi adoleverit, id est, quamdiu inceperit annos possessionis quando adhuc parvulus erat, etiamsi ille qui jure possessionis bona adierit, fructus comederit donec anni possessionis adimpleti fuerint, postquam adoleverit parvulus, possessio invalida est.

SUREN.

SURENHUSIUS. הפה שאסר הוא הפה שהתיר *Os quod vetat eſt os quod permittit*, vult, quod ſicuti fide dignus eſt in eo quod dixit, *ager hic erat patris tui*, quo in caſu ager ipſi erat prohibitus, ſic etiam fide dignus eſt in hoc quod dixit, *ſed emi eum ab ipſo*, quo eum licitum ipſi reddit. Hæc formula ſæpiſſime occurrit in Miſniets, & in talibus cauſis admittitur in quibus non aliæ inveniuntur circumſtantiæ nec ſigna quæ contrarium arguunt, videſis Miſnam quintam hujus capitis.

ג העדים שאמרו כתב ידינו הוא זה אבל אנוסים היינו קטנים היינו פסולי עדות היינו הרי אלו נאמנים ואם יש עדים שהוא כתב ידם או שהיה כתב ידם יוצא ממקום אחר אינן נאמנין :

3. Teſtes qui dixerint, *hæc eſt Scriptura manuum noſtrarum; aut coacti fumus; aut, parvuli eramus; aut, illegitimi eramus ad teſtandum*, ſunt fide digni. Verum ſi teſtes fuerint, quod ſcriptura manus eorum eſt, aut quod ſcriptura manus eorum nota eſt alio loco, non ſunt fide digni.

R. OB. DE BARTENORA.

אנוסים *Coacti fuimus*, cum periculo vitæ, nam metuebamus ne occiderent nos; ſed in periculo bonorum amittendorum, & quanto magis, ſi dixerint, propter magnam bonorum copiam quam dedit nobis, non ſunt fide digni. Nam homo ſibi ipſi non adfert malum, quia ſibi ipſi proximus eſt, propterea non eſt fide dignus in ſua cauſa, neque ad excuſandum ſe neque ad condemnandum.

היינו פסולי עדות *Eramus illegitimi ad teſtandum*,* hoc intelligendum eſt quod illegitimi erant propter conſanguinitatem, ſed propter peccatum non ſunt fide digni. או שהיה כתב ידם יוצא ממקום אחר *Aut ſi ſcriptura manus eorum venerit ex alio loco*, ita ut conſignata eſſent in ſcriptura alia quæ à ſenatu confirmata erat; & ſi talis ſcriptura ad nos venerit una cum hac, ſigilla hujus ſimilia ſunt ſigillis illius.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

אנוסים *Coacti fuimus*, cum periculo vitæ, ut, ſi dixerint, metuebamus ne occiderent nos; at ſi dixerint, coacti fuimus cum periculo bonorum, nam metuebamus ne occiderent nos, ſi non daremus illis teſtimonium quo ſumere poſſent bona noſtra, ideo dedimus teſtimonium noſtrum, non ſunt fide digni; quia nobis fundamentum eſt, quod nemo ſibi ipſi malum infert; & ſi dixerint, quod eripuerunt bona ſua cum bonis proximorum, malitia eſt; quanto magis ſi dixerint, quod munus ſumpſerunt propter hoc teſtimonium, non ſunt fide digni. Sic etiam, ſi ſeipſos illegitimos fecerint propter peccatum, non ſunt fide digni. Sed hoc loco illis fidem habemus, ſi dixerint, היינו פסולי עדות *eramus illegitimi ad teſtandum*, quando illegitimi facti erant propter conſanguinitatem ad teſtandum, ut, ſi dixerint, eo tempore eramus propinqui, & propterea non eramus legitimi ad teſtandum de hac ſcriptura, nihilominus ratum factum eſt teſtimonium, quando ſcriptura manus eorum venit ex alio loco, tribus modis; quorum primus eſt, ſi in ſcriptura illa teſtes fuerint Ruben & Schimeon, & nos rata facere voluerimus ſigilla eorum ex alio loco, & invenerimus aliam ſcripturam quæ Ruben & Schimeon etiam teſtes citat, & duo teſtes teſtati fuerint quod hoc eſt ſigillum Rubenis & Schimeonis, & unam ſcripturam & alteram invenerimus; id eſt, quod ſigillum teſtium unius ſcripturæ teſtantium quod eſt ſigillum talis & talis hominis, fuerit ut ſigillum quod nos confirmare volumus. Secundus modus eſt, quod, ſi ſcriptura fuerit in qua iidem teſtes fuerint, nimirum, Ruben & Schimeon, quorum ſigilla jam confirmata ſunt à ſenatu, ita ut in ſcriptura contineatur confirmatio ſenatus, de qua lis mota fuerat antea, & deinde confirmata, & nos invenerimus literas ſcripturæ hujus confirmatas, nimirum, ſigillum teſtium ſimile ſigillo quod confirmare volumus, hæc quoque rata fiet hoc modo. Cæterum tertius modus eſt, quod, ſi invenerimus duos contractus de duobus agris venditis cum ſimili teſtimonio, id eſt, ſi iidem teſtes in eis confirmati fuerint, & emtores comederint fructus illorum agrorum per annos poſſeſſionis integros, nempe tres annos conſentientibus venditoribus, ſine ulla contentione, contradictione, & ulla offenſione teſtimonii. At ſi teſtimonium illius confirmatum fuerit in ſcripturis dotis matrimonialis, & invenerimus ſigilla teſtium ſcripturæ quam ratificare volumus ſimilia ſigillis contractuum de agris, aut ſigillis duorum contractuum de dote matrimoniali, itidem contractus erit ratus. Cæterum ea conditione, ut duo contractus per quos nos confirmare volumus hunc, ſint ſine poteſtate repetitionis, nam ſi omnes contractus in poteſtate illius fuerint, timendum eſſet ne depravaret ſcripturam ſuam.

ד זה אמר זה כתב ידי וזה כתב ידו של חברי וזה אומר זה כתב ידי וזה כתב ידו של חברי הרי אלו נאמנין זה אומר זה כתב ידי וזה אומר זה כתב ידי צריכים לצרף עמהם אחר דברי רבי וחכמים אומרים אינם צריכים לצרף עמהם אחר אלא נאמן אדם לומר זה כתב ידי :

4. Si unus dixerit, *hæc eſt ſcriptura manus mea, & illa eſt ſcriptura manus ſocii mei*, & alter dixerit, *hæc eſt ſcriptura manus mea, & illa eſt ſcriptura manus ſocii mei*, ſunt fide digni. Si unus dixerit, *hæc eſt ſcriptura manus mea*, & alter dixerit, *hæc eſt ſcriptura manus mea*, neceſſe eſt ut conjungatur cum illis alius, ſunt verba Rabbi. Verum Sapientes dicunt, non eſt neceſſe ut cum illis conjungatur alter, ſed fide dignus eſt homo, quando dixerit, *hæc eſt ſcriptura manus mea.*

R. OB. DE BARTENORA.

הרי אלו נאמנים *Ecce hi ſunt fide digni*, quia duo teſtes ſunt de quolibet ſigillo ſcripturæ. צריכין לצרף עמהם אחר *neceſſe eſt ut cum illis conjungatur alius*, quia de ſcriptura manus ſuæ teſtantur, non de pecunia cujus mentio fit in contractu; at neceſſe eſt ut duo ſint teſtes de quolibet ſcripturæ ſigillo. וחכמים אומרים אינם צריכים לצרף עמהם אחר *Verum Sapientes dicunt, non eſt neceſſe ut cum illis conjungatur alius*, quia illi teſtantur de nummis quorum in contractu mentio facta eſt; & ſi unus dixerit, hæc eſt ſcriptura manus meæ, & alter dixerit, hæc eſt ſcriptura manus meæ, ſit, ut duo ſint teſtes de nummis quorum in contractu mentio facta eſt; deciſio eſt juxta Sapientes.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Deciſio quæſtionis non eſt juxta ſententiam Rabbi.

ה האשה שאמרה אשת איש הייתי וגרושה אני נאמנת שהפה שאסר הוא הפה שהתיר ואם יש עדים

5. Mulier quæ dixerit, *uxor mariti fui, & repudiata*, fide digna eſt, quia os quod prohibet eſt os quod permittit. Verum ſi teſtes fuerint quod uxor

עדים שהיתה אשת איש והיא אומרת גרושה אני אינה נאמנת אמרה נשבתי וטהורה אני נאמנת שהפה שאסר הוא הפה שהתיר ואם יש עדים שנשבית והיא אומרת טהורה אני אינה נאמנת ואם משנשאת באו עדים הרי זו לא תצא :

uxor mariti fuit, & illa dixerit, *repudiata sum*, non est fide digna. Si dixerit, *captiva fui & pura remansi*, fide digna est, quia os quod vetat est os quod permittit. Si testes fuerint quod fuit captiva, & illa dixerit, *sum pura*, non est fide digna; at si post nuptias venerint testes, illa non exibit.

R. OB. DE BARTENORA.

משנשאת *Quando nupta fuerit*, non propriè postquam nupserit, sed postquam illi permiserint nubere, venerunt testes qui dixerunt quod captiva fuit. לא תצא *non exibit*, è prima sua permissione, sed nubet de industria. Cæterum si testes dixerint quod polluta est, etsi multi ipsi fuerint filii, exibit tamen.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

אם משנשאת *Si postquam nupta fuerit*, id est, si postquam permiserint illi nubere, testes venerint, hæc non exibit è permissione sua, etsi testes venerint ac dixerint quod captiva fuit. Verum si testes venerint & dixerint quod polluta fuit, etsi multos habuerit filios, nubet. Et si dixerit, sum uxor mariti, & deindè dixerit, cœlebs sum, & si dixerit, uxor mariti fui propter hanc & illam rationem, fide digna est, & verba ejus admittuntur, at ea conditione ut de verbis prioribus se excuset, & testes non adsint.

ו שתי נשים שנשבו ואת אומרת נשבתי (ס"א) וטהורה אני וזאת אומרת נשבתי (ל"נ) וטהורה אני אינן נאמנות ובזמן שהן מעידות זו את זו הרי אלו נאמנות :

6. Si duæ mulieres captivæ fuerint, & una dixerit, *captiva fui, & pura*, & altera dixerit, *captiva fui & pura*, non sunt fide dignæ; at quando una testata fuerit de altera, ecce hæ sunt fide dignæ.

R. OB. DE BARTENORA.

שתי נשים שנשבו *Duæ mulieres quæ captivæ abductæ fuerint*, de quibus testes fuerint quod captivæ fuerunt. מעידות זו את זו *testante una de altera*, unaquaque dicente, socia mea pura est. נאמנות *fide digne sunt*, nam de captiva indulserunt Sapientes, legitimum reddentes unicum testem, etsi fuerit servus, aut mulier aut parvulus simpliciter loquens, sed ea conditione ut testis testetur quod non separavit se ab ea maritus à tempore illo quo captiva fuit, donec exierit è potestate gentium.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

שתי נשים שנשבו *Duæ mulieres si captivæ fuerint*, de quibus clarè constat quod captivæ fuerunt, nihilominus fide dignæ sunt & puræ, quando unaquæque testata fuerit de socia sua quod pura est; nam ad testimonium mulieris captivæ dandum de puritate, legitima est mulier, propinqua, & parvulus qui simpliciter loquitur, & confirmatur testimonium de captiva quod pura est, quando testis testatus fuerit quod maritus non abstraxerit se ab illa, indè à tempore quo captiva fuit usque dum exierit è potestate gentium.

ז וכן שני אנשים זה אומר כהן אני וזה אומר כהן אני אינן נאמנין ובזמן שהן מעידין זה את זה הרי אלו נאמנין :

7. Sic etiam, si duo fuerint viri, & unus dixerit, *sum sacerdos*, & alter dixerit, *sum sacerdos*, non sunt fide digni; at si unus de altero testatus fuerit, ecce illi fide digni sunt.

R. OB. DE BARTENORA. אין נאמנין *Non sunt fide digni, ut detur illis oblatio prima*; ובזמן שהן מעידין זה על זה *& quando testatus fuerit unus de altero*, ita ut unusquisque diserit, ego & socius meus sumus sacerdotes.

ח רבי יהודה אומר אין מעלין לכהונה על פי עד אחד אמר רבי אלעזר אימתי במקום שיש עוררין אבל במקום שאין עוררין מעלין לכהונה על פי עד אחד רבן שמעון בן גמליאל אומר משום רבי שמעון בן הסגן מעלין לכהונה על פי עד אחד :

8. R. Jehuda dicit, non evehunt ad sacerdotium dicto unius testis. Dixit R. Eleasar, quando? quando sunt qui repugnant, at quando non sunt qui repugnant, evehunt ad sacerdotium dicto unius testis. Rabban Schimeon filius Gamalielis dicit in nomine R. Schimeonis filii Seganis, evehunt ad sacerdotium dicto unius.

R. OB. DE BARTENORA.

רבי יהודה אומר אין מעלין לכהונה על פי עד אחד *R. Jehuda dicit, non evehunt ad sacerdotium dicto unius testis*, etiam quando non est suspicio de retributione, quanto magis hic ubi non est suspicandum quod unus retribuet alteri, dicendo, testificare tu de me, & ego testificabor de te.

עוררין *Diffidentes*, dicentes de illo quod illegitimus est ad sacerdotium, sed non est diffidium inter minores quam duos. מעלין *ascendere faciunt*, quando non est suspicio quod alter alteri retribuet; & hæc est controversia inter R. Elieserem & doctorem primum. Sed Rabban Schimeon filius Gamalielis dicit in nomine R. Schimeonis filii Seganis, faciunt ascendere ad sacerdotium dicto unius testis; in Gemara quæritur, an Rabban Schimeon filius Gamalielis non eadem dicat quæ R. Eleasar? & respondetur, quod conjungantur

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

עוררין *Contendunt*, diffident, dicendo, hic non est sacerdos; nam fundamentum est nobis quod non est dissensus inter pauciores quam duos. Controversia vero Rabban Schimeonis filii Gamalielis & doctoris primi est de conjunctione testium, ut, si fuerit homo aliquis de quo nobis constat quod pater ejus est sacerdos, at deindè vox exierit quod filius erat illegitimus ad sacerdotium, & remotus fuerit à sacerdotio, & postea testatus fuerit unus testis, quod legitimus erat, & sacerdotio redditus fuerit, juxta fundamentum illud quo ad sacerdotium ascendere faciunt dicto unius testis; decisio non est juxta R. Jehudam. Verum si postea duo testes dixerint, quod hic illegitimus erat, ut secunda vice à sacerdotio rejectus fuerit, & deinde unus testis dixerit quod legitimus erat, Rabban Schimeon filius Gamalielis dicit,

gantur ad testandum, ut, si pater unius fuerit in suspicione sacerdotii, & vox exierit quod is est filius uxoris repudiatæ, aut filius ejus qui calceum exuit, & à sacerdotio rejectus fuerit, & unus testis postea venerit qui dixerit, novi quod ille est sacerdos, & sacerdotio restitutus fuerit; at deindè venerint duo testes, & dixerint, filius repudiatæ aut filius quæ calceum exuit, & denuo rejectus fuerit; at postea venerit unus testis, & dixerit, ego novi quod sacerdos est. Rabban Schimeon filius Gamalielis ad hoc dicit, faciunt ascendere ad sacerdotium dicto testis hujus ultimi, quia eum conjungunt cum teste primo qui irritam fecit vocem quæ dixit, ego novi quod ille sacerdos est. Et quamvis testimoniis ipsorum non testati sunt una vice, conjunguntur tamen testimonia eorum, dicimus enim, ponas hos duos qui dicunt eum esse sacerdotem cum duobus qui dicunt quod filius sit repudiatæ, sic manet in possessione sacerdotali. Cæterum juxta R. Eleasarem non facimus ascendere ad sacerdotium, nisi duo testes testati fuerint eodem tempore quod sacerdos est; decisio est juxta Rabban Schimeonem filium Gamalielis, quod testes conjunguntur, etsi eodem tempore dicit, quod hic testis conjungitur cum primo teste etsi temporis spatium inter eos transierit, & quod eum ascendere faciunt ad sacerdotium, nam testimonium duorum qui testati sunt quod legitimus erat, & testimonium duorum qui testati sunt quod illegitimus erat, utrumque irritum est, & filius relinquetur in possessione patris, qui erat sacerdos legitimus. Cæterum primus doctor dicit, quod testimonium non conjungitur, & quod non faciunt eum ascendere ad sacerdotium, nisi testati fuerint duo testes eodem tempore quod legitimus est; nam tum ponimus eos qui testati sunt quod illegitimus erat, contra eos qui testati sunt quod legitimus erat, & is relinquetur in possessione sua; decisio est juxta sententiam Rabban Schimeonis filii Gamalielis. Quandoquidem nobis hypothesis est, quod testimonium conjungitur, etsi inter eos longum temporis spatium transierit. Sic etiam quilibet testis suum testimonium dicere potest sine altero in omnibus testimoniis, exceptò in divortio, & in causis criminalibus ubi sunt quoque jura quæ exponentur loco suo in tractatu Sanhedrin. simul non testati fuerint.

ט האשה שנחבשה בידי עכו"ם על ידי ממון מותרת לבעלה על ידי נפשות אסורה לבעלה עיר שכבשה כרכום כל כהנות שנמצאו בתוכה פסולות ואם יש להן עדים אפילו עבד אפילו שפחה הרי אלו נאמנין ואין נאמן אדם על ידי עצמו אמר רבי זכריה בן הקצב המעון הזה לא זזה ידה מתוך ידי משעה שנכנסו עכו"ם לירושלם ועד שיצאו אמרו לו אין אדם מעיד על ידי עצמו:

9. Mulier quæ captiva abducta fuerit per manus ethnicorum propter bona, licita est marito suo; si propter crimen, prohibita est marito suo. Si civitas quædam subacta fuerit ab exercitu, omnes sacerdotum filiæ quæ in ea repertæ fuerint, illegitimæ sunt; & si testes fuerint, etsi servus vel serva, fide digni sunt, sed non est homo fide dignus pro se ipso. Dixit R. Sacharias filius Kazabh, per hoc templum non amota est manus ejus à manu mea ab ea hora qua ethnici intrarunt Jerusolymam donec exierint; dixerunt illi, non potest homo testari pro seipso.

R. OB. DE BARTENORA.

על ידי ממון מותרת לבעלה *Si propter bona, licita est marito suo*, nam timent ne pereant bona eorum, & ne illa communis fiat, & prostituatur; sed hoc intelligendum est quando Israel potestatem habet in ethnicos, tum licita est marito suo etsi sit sacerdos; & non est similis captivæ, quia timent ne perdant bona sua. Verum quando ethnici potestatem habent in Israëlem, etiam propter bona, prohibita est marito, si maritus fuerit sacerdos; at si Israëlita fuerit, licita est omnino, quia uxor Israëlitæ vi compressa, licita est marito suo.

על ידי נפשות אסורה לבעלה *Propter crimen prohibita est marito suo*, intelliguntur talis quæ mortis condemnata erat, quæ marito suo prohibita est, etsi Israëlita fuerit, quia suspicamur quod illo consentiente compressa est.

פסולות *Illegitimæ sunt*, prohibitæ sunt sacerdotio, quia uxor sacerdotis vi compressa prohibita est. Verum si in civitate quoddam fuerit latibulum in quo mulier se potest abscondere, unaquæque è mulieribus civitatis fide digna est, si dixerit, abscondita fui in latibulo, & non polluta fui.

המעון הזה *Per hoc templum*, est formula jurandi: אין אדם מעיד על ידי עצמו *non testatur homo pro se ipso*, & si testatus fuerit homo de captiva quod pura est, non ducet eam, si sacerdos sit, quia suspectus est; at si nummis suis eam redemerit, licet testari & ducere eam, quia nemo frustra solvit nummos suos, & si non scivisset quod pura erat, non dedisset pro illa nummos suos.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Quando ethnici in potestatem subegerint Israëlem, etiam propter bona, tum prohibita est marito suo; sed hæc omnia intelligenda sunt quando maritus ejus fuerit sacerdos, at si Israëlita fuerit, fundamentum nobis est quod vis permissa est in Israëlita.

כרכום Est *exercitus militum*; & si in urbe locus fuerit ad abscondendum se quo milites pervenire non possunt, quælibet ex illis fide digna est, si dixerit, non polluta sum, etsi non adsint testes; nam de qualibet ratio dari potest, quod, quia quælibet dicere potuisset, abscondi me, fide digna est quando dixerit, abscondita fui & non polluta sum. Cæterum jam exposuimus quod propinqua & mulier legitimæ sunt ad testandum de muliere quod non est polluta, marito & ancilla illius exceptis. Qui vero testatus fuerit de captiva quod pura est, quoniam sacerdos est, non ducet eam; sed eam ducet alius sacerdos, quemadmodum exposuimus in fine capitis secundi tractatus Jevammoth. Verum si bonis suis eam redemerit, & testatus fuerit de ea quod non polluta est, ducet eam; nam si hoc non constiterit illi, non dedisset pro illa pecuniam suam ad redemptionem illius.

SURENHUSIUS. המעון הזה *Per hoc habitaculum*, id est, המקדש הזה *per hoc templum*, solebant enim per sanctuarium Judæi jurare, hoc sensu vox מעון exponitur in Aruch. Sed in libro Juchasin sectione septima narratur de Rabh Zemach Gaon, quod is putat R. Sachariam filium Kazabi in Misna dixisse מעון pro מקדש, eo quod sanctuarium viderat devastatum; Jomtobus autem hanc opinionem refutat, quia Bava Ben Buta jam ita juravit in fine tractatus Keritoth, ut & Rabban Gamaliel in principio ejusdem tractatus, sicuti in Israële moris est, & de R. Jochanan invenitur fol. 71. in Juchasin quod jurant היכלא *per templum*; quæ non est vera jurandi formula, ut auctor Beth Joseph in Jore Dea sectione 207 scribit in nomine Haga Mordechai, quod jusjurandum per mensam sacram &c. vel per alia templi instrumenta quæcunque factum, non sit rectum jusjurandum. Et cum in hac Misna R. Sachariæ testimonio fides habeatur, non erat necesse ut insuper juraret; propterea species sive modus jurandi dici potest id quod dixit, non ipsum jusjurandum.

י ואלו נאמנין להעיד בגודלן כה שראו בקוטנן נאמן אדם לומר זה כתב ידו של אבא וזה כתב ידו של רבי וזה כתב ידו של אחי זכור אני בפלונית שיצתה בהינומא וראשה פרוע ושהיה איש פלוני יוצא מבית הספר לטבול לאכול בהרומה ושהיה חולק עמנו על הגורן והמקום הזה בית הפרס ועד כאן היינו באין בשבת אבל אין אדם (רי״ף ל״נ) נאמן לומר דרך היה לפלוני בכקום הזה מעמד ומספד היה לפלוני בכקום הזה:

10. Et hi fide digni ſunt ad teſtandum in adulta ætate id quod viderunt io puerili ætate. Fide dignus eſt homo ſi dicat, *hæc eſt ſcriptura manus patris mei, & illa eſt Scriptura manus magiſtri mei, & iſta eſt Scriptura manus fratris mei; & , recordatus ſum mulieris hujus quæ exiit cum peplo nuptiali, & capite detecto; & quod aliquis exiit e ludo literario ad lavandum ſe ut comederet de oblatione prima, & quod partiebatur nobiſcum in area, & quod hic locus eſt domus expanſionis, & huc uſque veniebamus ad Sabbathum.* Verum non eſt fide dignus homo ad dicendum, via erat alicui io hoc loco, ſtatio, & ſedes, & luctus erat alicui in hoc loco.

R. OB. DE BARTENORA.

זה כתב ידו של אבא וכו׳ *Hæc eſt ſcriptura manus patris &c.* & dicto ejus confirmant ſcripturam ac ratam habent, quia ratihabitio libellorum eſt ex ordinatione Sapientum, & Sapientes ejuſmodi teſtem fecerunt fide dignum in rebus quæ institutæ ſunt ex ordinatione Sapientum.

שיצתה בהינומא וראשה פרוע *Quæ exierit cum peplo nuptiali, & capite detecto*, & exiget dotem ſuam matrimonialem ducentarum Zuzarum; & quamvis non educamus bona niſi cum claro teſtimonio; hic tamen differentia eſt, quandoquidem plurimæ fœminæ nubunt virgines, ergo teſtimonium tantum notificatio eſt.

שהיה איש פלוני יוצא מבית הספר *Quod exiit aliquis è domo libri*, è Schola, quando parvuli eramus & Scholam frequentabamus: לאכול בהרומה *ad edendum de oblatione prima*, & juxta hoc teſtimonium illi dant comedendum de oblatione prima ex ordinatione Sapientum, ubi eſt oblatio prima quæ ſeparata eſt de eo quod crevit in vaſe cui non eſt foramen, ſed non dant illi comedendum de oblatione prima Legis propter hoc teſtimonium. Nam non eſt cogitandum hunc ſervum eſſe ſacerdotem, eo quod vetitum eſt ſervum docere Legem.

ושהיה חולק עמנו על הגורן *Et quod partiebatur nobiſcum in area*, neque cogitandum eſt ſacerdotem eſſe ſervum, quia oblatio prima non dividi poteſt cum ſervo niſi magiſter ejus adfuerit. והמקום הזה בית הפרס *& quod hic locus eſt domus expanſionis*, qui ſepulchri locum exarat, is facit domum expanſionis centum cubitorum, ut hoc modo aratrum comminuat & diſpergat oſſa mortui; immunditics vero domus expanſionis ex ordinatione Sapientum eſt. ועד כאן היינו באין בשבת *& huc uſque veniebamus ad Sabbathum*, quia termini ſunt ex ordinatione Sapientum. מעמד ומושב ומספד *ſtatio, & ſedes, & luctus*, hic illi locus erat ad lugendum mortuos ſuos amicos, & ad faciendum ſtationem & ſeſſionem pro mortuo, in hoc non eſt fide dignus, quia eſt negotium de bonis quod requirit perfectum teſtimonium.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Omnia hæc ſunt ejuſmodi conſtituta ut eorum ſimplex tantum requiratur expoſitio, & omnia ex inſtitutione Sapientum, nam confirmatio libelli è Sapientibus eſt. Sic etiam ordinatio dotis matrimonialis centum & ducentarum Zuzarum, & terminorum, & immunditia domus expanſionis è Sapientibus eſt. Similiter oblatio illa prima, quæ datur huic ſacerdoti qui ad ſacerdotium aſcendit cum exiguo illo teſtimonio, eſt oblatio prima ex ordinatione Sapientum, nimirum, ſi de eo quod in vaſe creverit non perforato, ſeparaverint oblationem primam, quemadmodum expoſuimus in tractatu Trumoth. Sed non confirmabitur hoc teſtimonium, ſi dixerint, via aut ſtatio erat alicui in hoc loco, quia eſt cauſa de bonis, in qua omnino neceſſarium eſt perfectum teſtimonium. Neque nobis licitum eſt Legem docere ſervum; ſic etiam nobis hypotheſis eſt, quod cum ſervo non dividunt oblationem primam in area, niſi magiſter ejus adfuerit. Propterea non cogitandum eſt fieri poſſe ut hic ſervus ſacerdos ſit, quia ſervus non ſolet frequentare Scholam ad diſcendum, nam non licet eum docere Legem ut diximus; ſic etiam non cedit illi oblatio prima in area.

פרק ג אלו נערות שיש להן קנס הבא על הממזרת ועל הנתינה ועל הכותית הבא על הגיורת ועל השבויה על השפחה שנפדו ושנתגיירו ושנשתחררו פחותות מבנות ג׳ שנים ויום אי הבא על אחותו ועל אחות אביו ועל אחות אמו ועל אחות אשתו ועל אשת אחיו ועל אשת אחי אביו ועל הנדה יש להן קנס אף על פי שהן בהכרת אין בהן מיתת בית דין:

Caput 3. Hæ ſunt puellæ quibus eſt pœna, ſi quis coiverit cum ſpuria, cum Nethinæá, & cum Cuthæa; ſi coiverit cum peregrina, cum captiva, & cum ſerva, quæ redemptæ & proſelytæ factæ ſuot, & libertate donatæ intra annum tertium & unum diem; ſi coiverit cum ſorore ſua & cum ſorore patris ſui, & cum ſorore matris ſuæ, & cum ſorore uxoris ſuæ, & cum uxore fratris ſui, & cum uxore fratris patris ſui, & cum menſtruoſa, (illis inquam) pœna ſtatuitur, quia, licet condemnatæ ſunt exciſionis, non coodemnantur mortis à domo judicii.

R. OB. DE BARTENORA.

אילו נערות *Hæ ſunt puellæ*, quibus, etſi illegitimæ ſint, ſtatuitur pœna, ut, ſi aliquis compreſſerit unam ex illis, det patri ejus quinquaginta nummos argenteos. *Nethinæa*, è Gibeonitis, qui ita vocantur quia Joſua eos lignis findendis & aquis hauriendis præpoſuit, quibus prohibitum eſt intrare eccleſiam. ועל הכותית *& cum Cuthæa*, putat hic doctor proſelytos factos eſſe Cuthæos præ formidine leonum, nihilominus illis pœna ſtatuta eſt etſi habentur idololatræ.

פחותות מבנות שלש שנים ויום אחד *Minores tribus annis & uno*

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Senſus hujus Miſnæ eſt hic; hæ ſunt puellæ quibus ſtatuitur pœna, de qua loquitur Scriptura Deut. 22, 29. ונתן השוכב עמה לאבי הנערה חמשים כסף Cæterum jam noſti quod Cuthæus & ethnicus ſunt æquales hodie nobiſcum, quemadmodum expoſuimus in tractatu Berachot.

ועל אשת אחיו ואשת אחי אביו *Et cum uxore fratris ſui & cum ſorore fratris patris ſui*, ut, ſi frater ejus aut frater patris ſui deſponderit ſibi virginem in uxorem, & repudiata fuerit à deſponſationibus. Conditio autem, quæ neceſſaria eſt

uno die, quia continentur sub jure virginum, nam si in captivitate aut in ethnicismo compressæ fuerint, redit tamen illis denuo virginitas.

ועל אשת אחיו ועל אשת אחי אביו *Et cum uxore fratris sui, & cum uxore fratris patris sui*, quæ uni ex illis desponsa fuerit, & repudiata fuerit à desponsationibus, quando adhuc virgo erat. אף על פי שהן בהכרת אין בהן מיתת בית דין *etsi condemnatæ sint excisionis, tamen non condemnantur mortis à domo judicii*, & excisio non liberat à solutione; sed hoc intelligendum est quando non fuerit commonefactio, at si fuerit commonefactio, liber est à pœna, quia nobis fundamentum est quod omnes condemnati excisionis qui est in omnibus illis quæ prohibitæ sunt per præceptum negativum cum pœna excisionis, est, ut illic non fit præmonitio, nam si præmonuerint eum, condemnatus est flagellationis, quia fundamentum nobis est, ut omnes qui condemnati sunt excisionis, flagellis excipiendi sint; unum vero è fundamentis quod sequi debemus, est, quod homo non simul vapulat & solvit. admoniti sunt, vapulant, sed nemo vapulat & solvit simul.

ב ואלו שאין להם קנס הבא על הגיורת ועל השבוירה ועל השפחה שנפדו ושנתגיירו ושנשתחררו יתירות על בנות שלש שנים ויום אחד רבי יהודה אומר שבויה שנפדית הרי היא בקדושתה אף על פי שגדולה הבא על בתו על בת בתו על בת בנו על בת אשתו על בת בנה על בת בתה אין להן קנס מפני שמתחייב בנפשו שמיתתו בידי בית דין וכל המתחייב בנפשו אין משלם ממון שנאמר אם לא יהיה אסון ענוש יענש:

2. Hi vero sunt quibus non est pœna, si quis coiverit cum peregrina, vel cum captiva, vel cum serva quæ redemptæ, proselytæ & manumissæ fuerint, quando ultra tres annos & unum diem pervenerint. R. Jehuda dicit, captiva quæ redempta fuerit, est in sanctitate sua, etsi adulta esset. Si quis coiverit cum filia sua, & cum filia filiæ suæ, & cum filia filii sui, & cum filia uxoris suæ, & cum filia filii ejus, & cum filia filiæ ejus, non statuitur illi pœna, quia condemnatus est mortis, nam mors ejus infligitur à domo judicii; & quicunque condemnatus est mortis, non solvit bona, uti scriptum est Exod. 21, 22. *si non fuerit exitium, mulctando mulctabitur.*

R. OB. DE BARTENORA.

יתירות על בנות שלש שנים *Quando ultra tres annos pervenerint*, nam quandoquidem capaces sunt ad coitum, ideo in eo jure possessionis sunt quod in ethnicismo & captivitate stupratæ sunt. הרי היא בקדושתה *ecce illa est in sanctitate sua*, & non est in jure possessionis, quod stuprata est, etiamsi captiva fuerit in adulta ætate; decisio non est juxta R. Jehudam.

ולא יהיה אסון ענוש יענש *Et non fuerit exitium, mulctando mulctabitur*, ut, si fuerit exitium in uno è duobus qui concertabant, ita ut unus mortuus fuerit, homicida non mulctabitur bonis suis, quia mortis condemnatus est à domo judicii. Neque differentia est inter peccatum quod commissum est ab eo qui à domo judicii condemnatus est mortis, sive ex errore sive de industria, nam quocunque modo liber est à solutione pecuniæ. Sed ob peccatum quod meretur flagellationem aut excisionem, non liber est à solutione pecuniæ, nisi testes fuerint & præmonitio.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Quod Scriptura dicit Exod. 21. ולא יהיה אסון *& non fuerit exitium*, vult, si non fuerit exitium inter duos homines certantes, mulctando mulctabitur is qui vulneraverit; at si exitium fuerit inter duos illos concertantes, ita ut unus ex illis mortuus fuerit, homicida interficietur, & nullo modo illic obtinebit pœna de pecunia solvenda, & hoc est quod dicitur versu 24. ואם יהיה אסון ונתת נפש תחת נפש & liber erit à solutione pecuniæ, quia non simul moriendum & solvendum est, etsi peccaverit ex errore ut non condemnatus sit mortis, nam quodcunque peccatum quod mortem à domo judicii infligendam meretur, non requirit solutionem pecuniæ, etsi ex errore commissum sit. Et hæc est differentia inter condemnatos flagellationis & condemnatos mortis per domum judicii; decisio non est juxta R. Jehudam.

ג נערה שנתארסה ונתגרשה רבי יוסי הגלילי אומר אין לה קנס רבי עקיבא אומר יש לה קנס וקנסה לעצמה:

3. Puella si desponsa fuerit & dein repudiata, R. Jose Galilæus dicit, non est illi pœna. R. Akiba dicit, est illi pœna, & pœna est pro ipsa.

R. OB. DE BARTENORA. אין לה קנס *Non est illi pœna*, eo quod scriptum est Deut. 22, 28. אשר לא ארשה hinc sequitur quod si semel desponsa fuerit, jam non amplius illi pœna statuitur. Verum R. Akiba dicit, quod illi pœna statuitur, nam textum hoc sensu exponimus, quando non desponsa fuerit, statuetur in patrem pœna, hinc sequitur quod si desponsa fuerit, pœna statuetur ipsi filiæ; decisio est juxta R. Akibam.

R. MOSCHE FIL. MAIMON. Decisio est secundum sententiam R. Akibæ.

ד המפתה נותן שלשה דברים והאונס ארבעה המפתה נותן בושת ופגם וקנס מוסיף עליו אונס שנותן את הצער מה בין אונס למפתה האונס נותן את הצער והמפתה אינו נותן את הצער האונס נותן מיד והמפתה לכשיוציא האונס שותה בעציצו והמפתה אם רצה להוציא מוציא:

4. Qui puellam seduxerit, solvet tres res, & qui vi compresserit, quatuor; qui seduxerit, solvet ignominiam, damnum, & pœnam; sed additamentum hoc est ei qui vi compresserit, ut solvat dolorem. Quæ differentia est inter eum qui vi compressit & inter eum qui seduxit? qui vi compresserit, solvet dolorem, qui vero seduxerit, non solvet dolorem. Qui vi compresserit, solvet statim, qui vero seduxerit, quando eduxerit eam. Qui vi compresserit, bibet è vase suo testaceo, & qui seduxerit, si voluerit educere eam, educat.

R. OB. DE BARTENORA.

והאונס נותן מיד *Qui vi compresserit, solvet statim*, patri illius, etsi duxerit eam. והאונס נותן את הצער *qui vi compresserit, solvet dolorem*, quia ea quæ vi compressa est non similis est ei quæ volens compressa est, & seducta nequit postulare quicquam pro dolore, quia Lex quidem mentionem facit de afflictione vi compressæ, sed non de afflictione seductæ.

והמפתה לכשיוציא *Et qui seduxerit, quando eduxerit*, id est, quando non duxerit eam, nam si duxerit eam, non solvet pœnam, uti scriptum est Exod. 22, 15. מהר ימהרנה Verum de eo qui vi compresserit dicitur Deut. 22, 29. ולו תהיה לאשה ונתן חמשים כסף מאן יכול לשקול מה quod elegit, id est, nolens ducet eam in uxorem.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

האונס נותן את הצער *Qui vi compresserit, solvet dolorem*, Gemara exponit, quod non similis est ea quæ volens stuprata fuerit illi quæ vi compressa fuerit, & fundamento illi est, quod seducta nihil accepit pro dolore suo. Id ipsum quoque volunt verba Legis quod vi compressa affligitur, quod non dicit de ea quæ seducta est.

מפתה לכשיוציא *Et qui seduxerit quando eduxerit*, quando non duxerit eam, at si illa annuerit & pater ejus annuerit, & duxerit eam, solvet ignominiam & damnum tantum, & non solvet pœnam.

Porro Misna dicit שותה בעציצו *bibit è vase suo testaceo*, è vase vili

ה כיצד שותה בעציצו אפילו היא חגרה אפילו היא סומא ואפילו היתה מוכת שחין נמצא בה דבר ערוה או שאינה ראויה לבא בישראל אינו רשאי לקיימה שנאמר ולו תהיה לאשה אשה הראויה לו :

5. Quomodo bibit è vase testaceo suo? etsi fuerit clauda, & fuerit cœca, & quamvis fuerit percussa ulcere. Si invenerit in ea quicquam inhonesti, aut quod non erat legitima ad intrandum Israëlem, non licet illi confirmare (conjugium cum ea) uti scriptum est Deut. 22, 29. *Et illi erit in uxorem*, (ergo) ejusmodi sit quæ ipsi legitima est.

R. OB. DE BARTENORA. מוכת שחין *Percussa ulcere*, id est, leprosa.

R. MOSCHE FIL. MAIMON. עציץ Est vas testaceum, olla, qua utuntur in rebus pollutis. מוכת שחין *percussa ulcere*, id est, leprosa.

ו יתומה שנתארסה ונתגרשה רבי אלעזר אומר המפתה פטור והאונס חייב :

6. Pupilla si desponsa fuerit & repudiata fuerit, R. Eleasar dicit, qui eam seduxerit, liber est, & qui vi compresserit, reus est.

R. OB. DE BARTENORA.

רבי אלעזר אומר המפתה פטור *R. Eleasar dicit, qui seduxerit, liber est*, nam quandoquidem pupilla est, pœna est pro illa ipsa, utique jam condonavit illi, quia volens seducta est, ideoque liber est. Sic etiam, si quis puellam desponsam & repudiatam quæ non fuerit pupilla, vi compresserit, reus est; at si seduxerit, liber est, quemadmodum in causa pupillæ, quia pœna illius est pro illa ipsa, uti superius dixit R. Akiba; & ita decisio est.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Decisio est juxta R. Eleasar, etsi non fuerit pupilla.

ז איזהו בושת הכל לפי המבייש והמתבייש פגם רואין אותה כאילו היא שפחה נמכרת בכמה היתה יפה וכמה היא יפה קנס שוה בכל אדם וכל שיש לו קצבה מן התורה שוה לכל אדם :

7. Quid est *ignominia?* omnia secundum eum qui ignominia afficit & qui ignominia afficitur. *Damnum?* considerant eam ac si serva vendita esset, quantum valebat ante stuprum, & quantum valet post stuprum. *Pœna?* æqualis est omnibus hominibus, & quidquid limitatum est ex Lege, id æquale est omnibus homioibus.

R. OB. DE BARTENORA.

והכל לפי המבייש והמתבייש *Omnia secundum eum qui ignominia afficit & qui ignominia afficitur*, si homo mediocris conditionis ignominia affecit aliquem, ignominia ejus major est ignominia hominis inferioris conditionis, aut hominis spectati; sic inveni in commentariis magistrorum meorum. Et capite octavo tractatus Babha Batra inveni, quod hominis inferioris conditionis ignominia, qua aliquem affecerit, sit omnium maxima; & sic fundamentum est. והמתבייש *& qui ignominia afficitur*, juxta dignitatem ejus erit ignominia ejus. כאילו היא שפחה *ac si serva esset*, considerant quantum homo dare voluerit pro serva virgine, & quantum pro corrupta, ad dandum illam servo in matrimonium quem herus amat. In Gemara quæritur hoc sensu, unde habemus quod solvet ignominiam, damnum, & dolorem, dicamus quod Scriptura dicit, quinquaginta argenteos nummos pro omnibus caussis? respondetur, Scriptura dicit, Deut. 22, 29. ונתן האיש השכב עמה לאבי הנערה חמשים כסף id est, pro delectatione qua concubuit cum ea, dabit quinquaginta nummos argenteos, citra ignominiam, damnum, & dolorem.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Dixerunt in Gemara, scriptum est Deut 22, 29. ונתן האיש השכב עמה וגו׳ ergo delectatio concubitus tantum est quinquaginta nummorum argenteorum, sed hanc summam non intrat multa ignominiæ, neque damni; sic etiam dolor vi compressæ extra multam quinquaginta nummorum compensari debet.

ח כל מקום שיש מכר אין קנס וכל מקום שיש קנס אין מכר קטנה יש לה מכר ואין לה קנס נערה יש לה קנס ואין לה מכר הבוגרת אין לה לא מכר ולא קנס :

8. In quocunque loco obtinet venditio, in eo non obtinet pœna, & in quocunque loco obtinet pœna, in eo oon obtinet venditio. In parvula obtinet venditio, sed non pœna. In puella obtinet pœna, sed non venditio, in pubescente non est venditio, neque pœna.

R. OB. DE BARTENORA.

כל מקום שיש בו מכר *In quocunque loco fuerit venditio*, nam pater potestatem habet vendendi filiam suam, quando parvula est. אין קנס *non est pœna*, patri non statuitur pœna propter parvulæ venditionem, quia parvulæ non statuitur pœna; decisio non est juxta hanc Misnam, nam hæc Misna est juxta R. Meyr, qui putat quod parvulæ non est pœna. Verum Sapientes dicunt, quod parvulæ pœna est, & decisio est juxta Sapientes. קטנה *parvula*, in hoc casu est ea quæ ab anno tertio usque ad duodecim annos & unum diem vixit, & cui duo sunt pili ad pudenda.

וכל מקום שיש קנס *Et in quocunque loco pœna fuerit*, quando נערה *puella* est, cujusmodi ea est quæ duodecim habet annos & unum diem, & cui ad pudenda duo sunt pili, illi est pœna. אין מכר *non est venditio*, nam homo filiam suam nequit vendere, quando puella est. בוגרת *pubescens*, duodecim annorum & sex mensium unuique dici, cui duo sunt pili ejusmodi vocatur בוגרת, quam pater vendere nequit, neque pœna obtinet in ea.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Hoc loco tibi exponam omnium ætatum nomina, ne ea repetere necesse sit plurimis in locis; fœmina ab hora nativitatis suæ usque ad annum duodecimum perfectum & unum diem, vocatur קטנה *parvula*, sive illi duo ad pudenda fuerint pili, sive non; at si illi duo fuerint pili post illum annum, vocatur נערה *puella*, sed si duo illi non fuerint pili, manebit קטנה usque ad annum vigesimum perfectum. Et si vigesimus annus adimpletus fuerit, & nondum illi duo fuerint pili, sed signa sterilitatis apparuerint, dicitur אילנית *sterilis*; at si non apparuerint signa sterilitatis, exspectabit ad annum trigesimum quintum completum, & eo tempore etiam vocabitur קטנה *parvula*, & jus ejus erit ut jus parvulæ, donec illi duo fuerint pili, qui si non fuerint illi, erit אילנית, etsi signa sterilitatis non apparuerint in ea. Et quando duo illi fuerint pili ab anno duodecimo & uno die ad annum trigesimum quintum perfectum, vocabitur נערה, & expectabit, postquam illi duo fuerint pili, sex menses in eo statu, & hoc est tempus quo fœmina dicitur נערה. Cæterum post sex illos menses dicitur בוגרת, & hæc memoriæ mandes velim, quod inter ætatem נערה *puellæ* & inter ætatem בוגרת *pubescentis* sex tantum intersunt menses. R. Meyr putat quod pater vendere potest filiam quando *parvula* est, eumque qui coiverit cum ea non teneri ad solutionem pœnæ. Sed נערה *puellam* pater nequit vendere, & qui coiverit cum ea solvere debet pœnam. Misna autem ea quæ dicit כל מקום שיש מכר אין קנס *quocunque in loco venditio est*, *in eo non est pœna*, est juxta sententiam R. Meyri. Sapientes vero illi contrarii sunt, dicentes, qui coiverit cum parvula post annum tertium & diem unum donec fuerit pubescens, is tenetur ad solutionem pœnæ. Et cum ita se res habet, venditio obtinet in eo loco in quo pœna obtinet, juxta sententiam illius. Verum de בוגרת *pubescente* non est inter eos controversia, nam omnes in eo conveniunt quod neque venditio neque pœna obtinet in ea. Sed pro ignominia & damno illi solvendum est, quando vi compressa fuerit, at non ita quando seducta fuerit; decisio non est juxta R. Meyr.

ט האומר פתיתי את בתו של פלוני משלם בושת ופגם על פי עצמו ואינו משלם קנס האומר גנבתי וטבחתי ומכרתי (נ"א) משלם את הקרן על פי עצמו ואינו משלם תשלומי כפל ותשלומי ארבעה וחמשה המית שורי את פלוני או שורו של פלוני הרי זה משלם על פי עצמו המית שורי עבדו של פלוני אינו משלם על פי עצמו זה הכלל כל המשלם יתר על מה שהזיק אינו משלם על פי עצמו:

9. Si quis dixerit, *seduxi filiam alicujus*, solvet ignominiam & damnum dicto suo, sed non solvet pœnam. Si quis dixerit, *furatus sum*, *mactavi*, & *vendidi*, solvet summam principalem dicto suo, sed non solvet solutionem duplicem, neque solutionem quadruplam nec quintuplam. (Si dixerit) *interfecit bos meus aliquem*, aut *bovem alicujus*, ecce hic solvet dicto. (Si dixerit) *interfecit bos meus servum alicujus*, non solvet docto suo. Hæc regula generalis est, quicunque solverit ultra damnum quod fecit, non solvit dicto suo.

R. OB. DE BARTENORA.

האומר פתיתי את בתו וכו׳ *Qui dixerit*, *seduxi filiam &c.* non tantum is qui dixerit, vi compressi, solvet, quia tantum damni non intulit illi, nam ignominia vi compressæ non est tanti, sed clarum est quod ignominiam ac damnum solvere debet dicto suo. Præterea etsi dixerit, *seduxi*, quia magnum damnum illi intulit, eo quod ignominia ejus quæ seducta est, magna est, & ideo intelligere possemus quod illi non habemus fidem ad confirmandum ignominiam, ideo nos docet quod illi expedit ad confirmandam ignominiam, ea conditione ut lucrum faciat. ואינו משלם קנס *& non solvet pœnam*, nam qui confitetur pœnam, liber est, eo quod scriptum est Exod. 22, 8. אשר ירשיען אלהים excipe eum qui seipsum condemnat. המית שורי את פלוני *interfecit bos meus aliquem*, & condemnatus sum ad solvendum propitiationem sive pretium interfecti. משלם על פי עצמו *solvet dicto suo*, nam putat quod propitiatio sit debitum de bonis, non pœna. עבדו של פלוני *servum alicujus*, ideoque ego obligatus sum triginta solvere siclos, si hoc dixerit, liber est, quia pœna est, ita ut, licet non valuerit siclum, obligatus sit solvere triginta.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Fundamentum hoc nobis est quod homo non solvit pœnam dicto suo.

פרק ד נערה שנתפתתה בושתה ופגמה וקנסה של אביה והצער בתפוסה עמדה בדין עד שלא מת האב הרי הן של אב מת האב הרי הן של אחים לא הספיקה לעמוד בדין עד שמת האב הרי הן של עצמה (נ"א רבי שמעון אומר אם לא הספיקה לגבות עד שמת האב הרי הן של עצמה) עמדה בדין עד שלא בגרה הרי הן של אב מת האב הרי הן של אחין לא הספיקה לעמוד בדין עד

Caput 4. Puellæ seductæ ignominia, damnum ejus, ac pœna ejus, sunt patris ejus, & dolor obtinet in stuprata, si comparuerit in judicio antequam mortuus esset pater, sunt patris; si pater fuerit mortuus, sunt fratrum. Si ei non fuisset tempus comparendi in judicio antequam mortuus fuerit pater, sunt ipsius. Si comparuerit in judicio antequam fuisset pubescens, sunt patris; si mortuus fuerit pater, sunt fratrum. Si ei non fuisset tempus comparendi in judicio antequam fuerit pu-

עד שבגרה הרי הן של עצמה רבי שמעון אומר אם לא הספיקה לגבות עד שמת האב (נ"א שבגרה) הרי הן של עצמה מעשה ידיה ומציאתה אף על פי שלא גבתה מת האב הרי הן של אחין:

pubeſcens, ſunt ipſius. R. Schimeon dicit, ſi non fuiſſet tempus exigendi niſi donec mortuus fuerit pater, ſunt ipſius. Opus manuum ejus & inventio ejus, etſi exegiſſet illud, ſi mortuus fuerit pater, eſt fratrum.

R. OB. DE BARTENORA.

והצער בתפותה *Et dolor obtinet in ſtuprata*, dolor vi compreſſæ etiam ad partem ſpectat. מת האב *ſi mortuus fuerit pater*, quando illa venerit in judicium cum puella eſſet, ſive fuerit pubeſcens facta ante mortem ejus, ſive non facta fuerit pubeſcens, *pœnæ illæ ſunt fratrum*, quandoquidem enim venerit in judicio, pater eas ſibi acquiſivit. לא הספיק לעמוד בדין ועד *Si non fuiſſet illi tempus veniendi in judicium &c.* nam quandoquidem non venit in judicium, non ſunt bona quæ hæreditate adire poſſunt filii ejus. R. Schimeon dicit, & ſi non venerit in judicium ad exigendum &c. etſi venerit in judicium, non ſunt bona patris ad relinquendum ea filiis ſuis in hæreditatem, niſi donec ad manus ejus pervenerint, uti ſcriptum eſt Deut. 22, 29. ונתן האיש השכב עמה לאבי הנערה חמשים כסף Lex ergo non facit ut acquirat pater, niſi ab eo tempore quo reus ſolvit; deciſio non eſt juxta R. Schimeon. מעשה ידיה *opus manuum ejus*, quod fecit vivente patre, etſi mercedem operis ejus nondum exegerit. ומציאתה *& rem inventam ejus*, in Gemara quæritur, de quo exiget rem inventam ejus? & reſpondetur, ſic vult dicere, opus manuum ejus eſt ut res inventa ejus, quemadmodum res inventa ejus vivente patre eſt patris, ſed poſt mortem patris ad ipſam pertinet, nimirum, ut fratres non acquirant id quod invenit poſt mortem patris ſui, ſic etiam opus manuum ejus vivente patre pertinet ad patrem, & acquirunt illud fratres, etſi non exegiſſet mercedem operis ſui, ſed merces manuum ejus poſt mortem patris pertinet ad ipſam, & fratres non habent poteſtatem in opus manuum filiæ quod lucrata eſt poſt mortem patris.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

ומעשה ידיה ומציאתה *Et opus manuum ejus & res inventa ejus*, id eſt, opus manuum ejus eſt res inventa ejus, & quemadmodum res inventa ejus vivente patre, eſt patris, ſic etiam opus manuum ejus vivente patre ejus, eſt fratrum, etſi non exactum illud fuiſſet niſi poſt mortem patris; & hoc veriſſimum eſt; deciſio non eſt juxta R. Schimeon.

ב המארס את בתו וגירשה אירסה ונתארמלה כתובתה שלו השיאה וגירשה השיאה ונתארמלה כתובתה שלה רבי יהודה אומר הראשונה של אב אמרו לו משהשיאה (נ"א) אין לאביה רשות בה:

2. Si quis deſponderit filiam ſuam, & dein repudiata fuerit, vel poſtea denuo deſponderit eam, & vidua facta fuerit, dos ejus matrimonialis pro illo eſt. Si nupta fuerit, & dein repudiata fuerit, vel ſi nupta fuerit, & dein vidua facta fuerit, dos matrimonialis pro illa eſt. R. Jehuda dicit, prima eſt patris. Dixerunt illi, poſtquam nupta fuerit, pater in eam non habet poteſtatem.

R. OB. DE BARTENORA.

כתובתה שלו *Dos matrimonialis pro illo eſt*, dos matrimonialis quam petit de duabus deſponſationibus, ad patrem pertinet, & putat doctor quod deſponſæ eſt dos matrimonialis; idque quod dicit intelligendum eſt quando puella aut parvula erat. כתובתה שלה *dos ejus matrimonialis pro illa eſt*, nam poſtquam nupta fuerit, ceſſat poteſtas patris in illam, & ſequimur tempus exactionis dotis, ſed exactio fit poſtquam è poteſtate patris exceſſit. Cæterum non ſequimur tempus contractus matrimonialis conſcripti, ut diceremus, quandoquidem primus conſcriptus eſt eo tempore quo adhuc erat in poteſtate patris, ideo dos eſt patris. הראשונה של אב *prima eſt patris*, putat R. Jehuda quod ſequimur tempus quo contractus matrimonialis conſcriptus eſt, & quandoquidem primus contractus conſcriptus eſt ante deſponſationes, quando filia adhuc erat in poteſtate patris, ideo dos matrimonialis eſt patris; deciſio non eſt juxta R. Jehuda.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

R. Jehuda dicit quod prima dos matrimonialis quam filia petierit, ad patrem pertinet, quandoquidem erat in poteſtate illius quando contractus matrimonialis ſcribebatur; deciſio non eſt juxta R. Jehudam.

ג הגיורת שנתגיירה בתה עמה וזנתה הרי זו בחנק אין לה לא פתח בית האב ולא מאה סלע היתה הורתה שלא בקדושה ולידתה בקדושה הרי זו בסקילה אין לה לא פתח בית האב ולא מאה סלע היתה הורתה ולידתה בקדושה הרי היא כבת ישראל לכל דבר יש לה אב ואין לה פתח בית האב יש לה פתח בית האב ואין לה אב הרי זו בסקילה לא נאמר פתח בית אביה (ס"א) אלא למצוה:

3. Peregrina ſi proſelyta facta fuerit, & cum ea filia ejus, & adulteraverit, illa ſtrangulabitur; & non erit illi domus patris, neque centum ſicli. Si concepta ſit filia ſine ſanctitate, & nata in ſanctitate, lapidibus obruetur, & non erit ei domus patris, neque centum ſicli. Si concepta fuerit & nata in ſanctitate, eſt ut filia Iſraëlitica in omnibus rebus. Si illi ſit pater, at non domus patris, aut ſi illi ſit domus patris, at jam non habeat patrem, lapidibus obruetur; nam non dicitur Deut. 22, 21. *Porta domus patris*, niſi pro præcepto.

R. OB. DE BARTENORA.

הרי זו בחנק *Ecce hæc ſtrangulabitur*, etſi proſelyta facta fuerit intra tertium annum & unum diem quo eſt in ſuſpicione quod virgo eſt, nam quando Scriptura dicit quod puella deſponſa lapidibus obruetur, loquitur id de filia Iſraelis, uti ſcriptum eſt Deut. 22, 21. כי עשתה נבלה בישראל at hæc gen-

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

ומנתה *Et adulteraverit*, id eſt, quando adulteraverit cum erat puella deſponſa, & virginitas non inventa fuerit, ſtrangulabitur, ut omnis uxor viri quæ adulteraverit, nam hæc proſelyta non eſt ſuſpecta ob amiſſam virginitatem, eo quod peregrina eſt, & maritus illius non debet

gentilis est. ולא כאה סלע *neque centum sicli*, si maritus falsus inventus fuerit, nam tota sectio Legis intelligenda est de illa, non de gentili. ולדתה בקדושה הרי זו בסקילה *& nata fuerit in sanctitate, lapidibus appetetur*, quia scriptum est Deut. 22, 21. וסקלוה באבנים ומתה ergo non necesse erat ut diceret ומתה *& morietur*, nisi ad comprehendendum eam proselytam quæ concepta fuerit in sanctitate. Nihilominus tamen non includimus pœnam, nam mors includitur, non pœna. יש לה אב *si pater fuerit illi*, de filia Israelitica sermo est. ואין לה פתח בית אב *& non fuerit illi porta domus patris*, ita ut domus non fuerit patri.

SURENHUSIUS. אין לה בית אביה ולא מאה סלע *Non est illi domus patris, neque centum sicli*, vult dicere, de filia Israelitæ adulterante dicitur Deut. 22, 21. והוציאו את הנער אל פתח בית אביה וסקלוה אנשי עירה באבנים ומתה כי עשתה נבלה בישראל לזנות בית אביה *Et educent puellam ad portam patris ipsius &c.* filia Israelitæ ergo è domicilio patris extra portam educenda erat, ibique lapidibus obruenda, si virginitatem suam amiserat; at hoc judicium Lex non pronunciat de peregrina proselyta facta, si compertum fuisset à sponso quod virginitate orbata erat; & hoc sensu auctor Misnicus brevibus dicit, אין לה בית אביה *non est illi domus patris*, sicut de Israëlitide dicit; & quod porro dicit ולא מאה סלע *neque centum Sicli*, itidem respicit filiam Israëlitæ, quam sponsus diffamaverat, dicendo, se eam non invenisse virginem, cujus rei falsitas postquam ipsum arguisset, mulctabatur centum siclis, quos sponsæ patri expendere tenebatur, sicuti dicitur Deut. 22, 18. וענשו אתו מאה כסף ונתנו לאבי הנערה Cæterum hanc Lex multam non imponit ei qui peregrinæ proselytæ factæ hanc infamiam intulerit, notante hacce Misna. Tandem illius quod in fine Misnæ dicit, לא נאמר פתח בית אביה אלא למצוה *non dicitur porta domus patris, nisi pro præcepto*, hic est sensus, quando patri ipsius domus est, tum è domo extra januam educenda est, si virginitatis amissæ convicta sit, quemadmodum supra de virgine Israëlitide deflorata notavimus. Sin autem pater illius pauperrimus non habeat domum unde educi potest, hoc tamen de eductione præceptum non impedit illud de lapidatione, quo minus id in tali casu perficeretur; ideo dicit auctor id quod in Lege dictum est de porta domus patris, pro isto tantum præcepto dictum esse, non pro altero, id est ut ulterius jus non tolleretur, si hoc non inveniret locum.

ד האב זכאי בבתו בקידושיה בכסף בשטר ובביאה וזכאי במציאתה ובמעשה ידיה ובהפרת נדריה ומקבל את גיטה ואינו אוכל פירות בחייה נשאת יתר עליו הבעל שאוכל פירות בחייה וחייב במזונותיה בפרקונה ובקבורתה רבי יהודה אומר אפילו עני שבישראל לא יפחות משני חלילים ומקוננת :

4. Pater potestatem habet in filiam suam, in sponsalia ejus, argentum, contractum matrimonialem & in coitum. Potestatem habet in rem inventam ejus, & in opus manuum ejus, & in retractationem votorum, & recipit divortium ejus; at non comedit fructus illa vivente. Si nupta fuerit, patre major est maritus, quia comedit fructus illa vivente; sed tenetur eam alere, redimere, & sepelire. R. Jehuda dicit, etiam pauperrimus in Israele non diminuet de duabus tibiis, & una lamentatrice.

R. OB. DE BARTENORA.

האב זכאי בבתו *Pater potestatem habet in filiam suam*, quando parvula est, & quando puella est. בקדושיה בכסף *in sponsalia ejus & argentum*, ut argentum sponsalium sit pro illo, nam de serva Hebræa Scriptura dicit Exod. 21, 11. ויצאה חנם אין כסף quod ita exponimus, non est argentum pro hoc domino, nimirum pro illo domino qui eam emit, de quo jam exit gratis, quando illi fuerint signa puellæ, non est argentum; sed argentum erit alterius domini, qui est pater, cujus est argentum sponsalium etiam quando puella est donec fuerit pubescens. בשטר ובביאה *in contractum matrimonialem & in coitum*, ut recipiat pro ea pater contractum matrimonialem; & tradat eam in coitum in nomine sponsalium cuicunque voluerit, quia scriptum Deut. 24, 2. ויצאה מביתו והלכה והיתה לאיש אחר ergo sponsalia similia sunt argento, quod sicuti unus est ex modis sponsalium in potestate patris, sic etiam sponsalia ea contractu matrimoniali & coitu sunt in potestate patris ejus. במציאתה *in inventam rem ejus*, propter inimicitiam. ובמעשה ידיה *& in bonis manuum ejus*, quia scriptum est Exod. 21, 17. וכי ימכור איש את בתו לאמה quemadmodum ergo serva est opus manuum ejus pro domino ejus, sic etiam filia est opus manuum ejus pro patre ejus. ובהפרת נדריה *& in retractationem votorum ejus*, quemadmodum de hoc scriptum est Levit. 22, 13. בנעוריה בית אביה Porro dicit Misna, ומקבל גיטה *& recipiet divortium ejus*, quemadmodum scriptum est Deut. 24, 2. ויצאה והיתה מביתו comparat ergo sponsalia cum divortio, ita ut, quemadmodum pater ejus recipit sponsalia ejus, quando parvula & puella est, sic etiam recipiat divortium ejus. ואינו אוכל פירות בחייה *& non comedit fructus vivente illa*, si hæreditate adierit bona fundi sive bona immobilia è domo patris matris ipsius, tum pater ejus non comedet fructus ejus illa vivente, nisi mortua fuerit atque adeo hæreditatem ejus adierit. יתר עליו הבעל *patre major est maritus*, quia potestatem habet in omnes res supra commemoratas, nam pater potestatem habet in filiam, & comedit fructus bonorum, quæ hæreditate adiit postquam nupserit. ובפרקנה *& redimere*, si captiva, fuerit tenetur eam redimere. ובקבורתה *& sepelire*, nam Sapientes ordinarunt ut teneretur ad sepulturam ejus loco hæreditatis ejus, ut bona illius jure hæreditatis adiret si mortua fuerit. משני חלילים *de duabus tibiis*, quæ lamentationi inserviunt.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

In has res pater potestatem habet quamdiu filia ejus est נערה *puella*, quia Scriptura dicit Levit. 22, 13. בנעוריה בית אביה quod traditio exponit, omne lucrum puellæ est pro patre; verum quando בוגרת *pubescens* fuerit, pater in eam non habet potestatem, nec ullum jus.

ה לעולם היא ברשות האב עד שתכנס לרשות הבעל לנשואין (נ"א לחופה) מסר האב לשלוחי הבעל הרי היא ברשות הבעל הלך האב עם שלוחי הבעל או שהלכו שלוחי האב עם שלוחי הבעל הרי היא ברשות האב מסרו שלוחי האב לשלוחי הבעל הרי היא ברשות הבעל :

5. In perpetuum illa est in potestate patris donec intraverit potestatem mariti ad matrimonium. Si pater tradiderit nunciis mariti, jam est in potestate mariti. Si iverit pater cum nunciis mariti, aut si nuncii patris iverint cum nunciis mariti, adhuc est in potestate patris. Si nuncii patris eam tradiderint nunciis mariti, jam est in potestate mariti.

R. OB. DE BARTENORA.

לעולם היא ברשות האב *In perpetuum illa est in potestate patris*, si filia Israëlis desponsa fuerit sacerdoti, non comedet de oblatione prima, quamvis advenent tempus quod nuptiis destinaverant, & non nupserit, quum maritus eam alere tenetur, non comedet de oblatione prima nisi thalamum ingressa fuerit in nomine matrimonii, ut marito jam tradita sit. מסרו שלוחי האב *si tradiderint nuncii patris*, quando occurrerint nuncii patris nunciis mariti, & tradiderint eam.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Erat olim fundamentum ipsis ut filia Israëlit, quando desponsa erat sacerdoti, comederet de oblatione prima dum adhuc erat in domo patris ejus, nam ejusmodi filia jam venisse censebatur ad sacerdotem in acquisitionem argenti sui; sed hoc vetitum est, nam suspicio nobis est fieri posse ut alia edat cum ea quando in domo patris est; ideo dixerunt, quod non comedet de oblatione prima nisi donec thalamum ingressa fuerit. Et hoc est quod vult quando dicit, לעולם היא ברשות האב etsi advenerit tempus & non nupsetit eum marito, iterum tenetur eam alere, quemadmodum exponetur sequenti capite.

ו האב אינו חייב במזונות בתו זה מדרש דרש רבי אלעזר בן עזריה לפני חכמים בכרם ביבנה הבנים-ירשו והבנות יזונו מה הבנים אינן יורשין אלא לאחר מיתת אביהן אף הבנות אינן ניזונות אלא לאחר מיתת אביהן :

6. Pater non tenetur ad alimenta filiæ suæ; hanc expositionem attulit R. Eleasar filius Asariæ coram Sapientibus in vinea Jabne. Filii hæreditatem adeunt, & filiæ aluntur, & quemadmodum filii non adeunt hæreditatem nisi post mortem patris, sic etiam filiæ non aluntur nisi post mortem patris.

R. OB. DE BARTENORA.

האב אינו חייב-במזונות בתו *Pater non tenetur ad alimenta filiæ suæ*, ipso vivente, nam post mortem suam filiæ se alunt è bonis illius ex conditione contractus matrimonialis; sed hoc non tantum de filia verum etiam de filio intelligendum est. nam pater non tenetur alere filios suos neque filias suas parvulas, nisi dives fuerit, quando Senatus vi aufert ab ipso id quod debet, quemadmodum omnes cives cogunt ad eleemosynam, & eo alunt filios & filias ejus parvulas. Cæterum si non fuerit dives, Senatus eum ignominia afficit, & monstrat illi quod magna crudelitas est, non sustentare liberos suos, & quod animalibus feris deterior est qui alunt fœtus suos. Sed eum cogere nequeunt, sive liberi fuerint masculi, sive fœminæ; & hoc intelligendum est quando liberi parvuli fuerint, at si infra sextum fuerint annum, Senatus cogit patrem, & vi auferunt è potestate illius id quod sufficit ad alimentum liberorum tam natu majorum quam minorum. בכרם *in vinea*, est nomen loci quo congregabantur Sapientes, eo quod in modum vineæ in ordinem considebant.

הבנים ירשו והבנות יזונו *Filii hæreditatem adeunt, & filiæ aluntur*, conditio est ut filii hæreditatem dotis matrimonialis matris adeant, & filiæ alantur bonis patris; quemadmodum filii dotem matrimonialem hæreditate non adeunt nisi post mortem patris, sic etiam filiæ non aluntur bonis patris vi conditionis dotis matrimonialis, præterquam post mortem patris earum.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

כרם *Vinea*, est nomen loci qui Sapientibus dicatur, qui illo tempore congregabantur in Jabne, quemadmodum propheta dicit Jes. 27, 2. כרם חמר ענו לה decisio est juxta R. Eleasar filium Asariæ; verum occurrunt hic ritus aliqui quos tibi exponam. Nimirum, quod homo tenetur filios suos alere usque ad annum sextum, volens nolens, sive pauper fuerit sive dives; & si illi fuerint filii ultra hunc annum quos alere noluerit, necesse est ut judex eum cogat, & reprehendat de hac re coram senioribus congregationis, & loquatur ad ipsum ejusmodi quæ sunt ad scopum hujus rei. Et si eos nullo modo alere voluerit, judex rationem bonorum illius inibit, & considerabit an illi fuerint opes, & tum coget eum, & sumet ab ipso id quod ad alimentum eorum necessarium est, juxta id quod bona ejus valent, quemadmodum fit in alimentis patrum, non quod tenetur ad alimenta eorum, nimirum ad alimentum patris ejus & filiorum qui jam ultra sextum pervenerint annum, sed eleemosynam dare tenetur juxta quantitatem bonorum illius; & quando hanc eleemosynam ab illo sumpsimus, consumimus eam cum filiis ejus aut cum patre, eo quod filii eleemosynæ sunt, & plus juris in eam habent quam alii extranei, juxta id quod dicitur Deut. 15, 11. לאחיך לעניך Notum est satis quod judex homines cogere debet ad eleemosynas dandas, nam unum è præceptis affirmativis est ut homo vapulet, donec fecerit præceptum illud quod homo facere debet eo tempore, aut ut moriatur sub plagis. Et hoc fundamentum est generale in omnibus præceptis affirmativis, & non est differentia in hac causa alimenti, an masculi an vero fœminæ fuerint.

ז לא כתב לה כתובה בתולה גובה מאתים ואלמנה מנה מפני שהוא תנאי בית דין כתב לה שדה שוה מנה תחת מאתים זו ולא כתב לה כל נכסים דאית לי אחראין לכתובתיך חייב שהוא תנאי בית דין :

7. Si non scripserit illi contractum matrimonialem, virgo exigit ducentas Zuzas, & vidua centum, quia conditio domus judicii est. Si scripserit illi campum qui valet centum Zuzas loco ducentarum, & non scripserit illi, *omnia bona quæ mihi sunt, oppignorata sunto in contractu tuo matrimoniali*, tamen tenetur, quia conditio domus judicii est.

R. OB. DE BARTENORA.

ולא כתב לה כל נכסים דאית לי אחראין לכתובתיך חייב *Et non scripserit illi, omnia bona quæ sunt mihi, oppignorata sunto in contractu tuo matrimoniali, tenetur*, ut omnia bona oppignorata sint & non poterit dicere, non plus quam campus in contractu matrimoniali conscriptus, ad te pertinet.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Etsi alicui mille denarii fuerint in bonis immobilibus, nihilominus omnes subjiciuntur debito dotis matrimonialis, etsi centum contineat Zuzas, illa autem scil. uxor capit quicquid venditum aut datum fuerit, nisi manum suam abstraxerit à bonis subjectis; & hæc ordinatio instituta est à Schimeone filio Satæ de contractu matrimoniali mulieris.

ח לא כתב לה אם תשתבאי אפרקינך ואותבינך לי

8. Si non scripserit illi, *si captiva fueris, redimam te*,

לי לאינתי ובכהנת אהדרינך למדינתך חייב שהוא תנאי בית דין :

te, & recipiam te in uxorem meam; & de sacerdotis uxore non scripserit, *reducam te ad civitatem tuam,* tenetur, quia conditio domus judicii est.

R. OB. DE BARTENORA.

ובכהנת *Et de uxore sacerdotis*, nam postquam captiva fuerit, non amplius manet uxor ejus, quia uxor sacerdotis vi compressa prohibita est marito suo, ideoque scribit illi, *redimam te, & reducere faciam te ad civitatem tuam*, & tenetur maritus illi dotem matrimonialem solvere, etiamsi nolens eam repudiet.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Jam constat tibi quod captiva prohibita est sacerdoti, nam כהנת hic dicitur *uxor sacerdotis*, quæ illi prohibita est, & quam redimere tenetur & reducere ad eam civitatem in qua eam duxerit. Sic etiam dotem ejus matrimonialem solvere tenetur etsi vi compressa fuerit, uti exponemus in tractatu Nedarim capite ultimo. Sed jus ejus se non habet ut jus uxoris cujus maritus ad civitatem transmarinam profectus fuerit, & interim testes venerint qui dixerint illi, mortuus est maritus tuus, & illa hoc dicto nupserit alii, at deindè redierit maritus ejus, non est illi dos matrimonialis, quia marito suo vetita est, etsi vi compressa fuerit & fecerit id quod facere debebat.

ט נשבית חייב לפדותה ואם אמר הרי גיטה וכתובתה תפדה את עצמה אינו רשאי לקתה חייב לרפואתה אמר הרי גיטה וכתובתה תרפא את עצמה רשאי :

9. Si in captivitatem abducta fuerit, tenetur eam redimere; & si dixerit, *ecce divortium ejus, & contractus matrimonialis ejus, redimat seipsam*, non licet. Si læsa fuerit, tenetur ad sanationem ejus. Si dixerit, *ecce divortium ejus, & contractus matrimonialis ejus, curet seipsam*, licet.

R. OB. DE BARTENORA. אינו רשאי *Non licet*, quia jam tenebatur eam redimere quando in captivitatem abducta erat. חייב לרפואתה *tenetur ad illius sanationem*, nam sanatio se habet ut alimentum. רשאי *licet*, nam nemo tenetur alere repudiatam suam.

י לא כתב לה בנין דכרין דיהוו ליכי מינאי אינון ירתון כסף כתובתיך יתר על חלקהון דעם אחוהון חייב שהוא תנאי בית דין :

10. Si non scripserit illi, *liberi masculi qui tibi sunt è me, hæreditatis jure adibunt argentum dotis tuæ matrimonialis supra portionem eorum quam habent cum fratribus suis*, tenetur, quia conditio domus judicii est.

R. OB. DE BARTENORA.

יתר על חולקהון דעם אחוהון *Supra portionem quam habent cum fratribus suis*, scil. si mortua fueris me vivente, tuam hæreditatem adibo, liberi tui auferent dotem tuam matrimonialem post mortem meam, quando venerint divisum bona mea cum filiis qui mihi fuerint ex altera uxore; de hoc ita dicere instituit, si dos matrimonialis unius major fuerit alterius, aut, si filii secundæ uxoris plures fuerint quam filii primæ, & his melius fuerit ut dotem matrimonialem à matre sua auferrent, etsi dotes matrimoniales fuerint æquales. Illa vero dos matrimonialis pro liberis masculis &c. non exigitur hoc tempore, nisi è bonis immobilibus, sed non de mobilibus. Hoc autem ita accipiendum est, quando pater reliquerit summam duarum dotum matrimonialium, & denarium, tum filii jure hæreditatis adeunt dotem matrimonialem liberorum masculorum, quandoquidem hæreditati Legis conceditur locus, postquam enim unusquisque è filiis sumpserit dotem matrimonialem matris suæ, unus remanet dividendus denarius, & jure hæreditatis acquirendus in bonis patris. Cæterum, si pater non reliquerit præter summam duarum dotum matrimonialium, aut minus, dividunt bona æqualiter, & dotis matrimonialis pro liberis masculis non habetur ratio.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Jus conditionis de dote matrimoniali se habet quemadmodum tibi dicam, nimirum; si quis duxerit uxorem & ex illa procreaverit liberos masculos quosdam, vel etiam unum masculum, & postea uxor mortua fuerit vivente marito, & deindè aliam duxerit uxorem è qua etiam liberos masculos procreaverit, & postea illa mortua fuerit, & ille quoque deinceps mortuus fuerit, & in bonis immobilibus reliquerit quantitatem dotis matrimonialis primæ uxoris, & secundæ, & præterea denarium, filii singulæ matris hæreditatis jure adibunt dotem matrimonialem, & deinceps dividunt inter se æqualiter id quod restat de bonis. Cæterum si una ex uxoribus mortua fuerit marito vivente, & altera post mortem ejus, ejus, quæ mortua fuerit post mortem mariti sui, hæredes dotem matrimonialem ejus jure hæreditatis non adeunt, nisi jurasset, & deindè mortua fuisset; tum statim hæredes ejus jure hæreditatis adeunt dotem ejus matrimonialem prius, & deindè etiam jure hæreditatis adeunt filii quorum mater mortua fuerit vivente marito, si illis reliquerit bona quæ jure hæreditatis adire possunt, & si aliquid relictum fuerit præter dotem utramque matrimonialem, id æqualiter dividunt. Verum si utraque uxor mortua fuerit post mortem mariti, & postquam juraverint, uti diximus, hæredes primæ uxoris præferuntur hæredibus ultimæ, & hoc clarum est, quemadmodum exponetur capite decimo hujus tractatus.

יא בנן נוקבן דיהוין ליכי מינאי יהוין יתבן בביתי ומיתזנן מנכסי עד דתנסבן לגוברין חייב שהוא תנאי בית דין :

11. (Si non scripserit illi,) *liberi feminini quæ tibi fuerint e me, sedent domi meæ, & alentur bonis meis donec à viris ducta fuerint in matrimonium*, tenetur, quia conditio domus judicii est.

R. OB. DE BARTENORA.

עד דתנסבן לגוברין *Donec ductæ fuerint in matrimonium à viris*, donec desponsæ fuerint, & si pubescentes fuerint, licet non desponsæ fuerint, non datur illis alimentum, nam jam confirmavimus quod pubescenti non est alimentum.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

עד דתנסבן לגוברין *Donec ductæ fuerint in matrimonium à viris*, donec desponsæ fuerint, & quando desponsæ fuerint, non est illis alimentum. Sic etiam, si pubescentes fuerint factæ, non est ipsis alimentum etsi non desponsæ fuerint, & hæc decisio juris est, quod pubescenti non est alimentum etiam post mortem patris.

יב את תהא יתברת בביתי וציתזנא כנכסי כל יפי מיגר אלמנותיך בביתי חייב שהוא תנאי בירת דין בך היו אנשי ירושלים בותבין אנשי גליל היו בותבין באנשי ירושלים אנשי יהודה היו בותבין עד שירצו היורשין ליתן ליך כתובתיך לפיבך אם רצו יתנין נורשין לה בתובתה ופוטרין אותה :

R. OB. DE BARTENORA.

אנשי יהודה כותבין וגו׳ *Viri Judaæ scribebant &c.* decisio non est juxta sententiam virorum Judææ, nam quamdiu non nupta fuerit, nec dotem matrimonialem petierit à domo judicii, aletur è bonis mariti sui, & commorabitur in domo ea in qua commorabatur vivente marito, & utetur omnibus vasis quibus utebatur vivente marito.

12. (Si non scripserit illi,) *tu sedebis domi meæ, & aleris è bonis meis per omnes dies viduitatis tuæ domi meæ*, tenetur, quia conditio domus judicii est. Sie scribebant viri Jerusolymitani; viri Galilæi scribebant ut viri Jerusolymitani; viri Judææ scribebant, *donec voluerint hæredes tibi solvere dotem tuam matrimonialem*; propterea, si vellent hæredes, dabant illi dotem matrimonialem, & dimittebant eam.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Decisio non est juxta viros Judææ, sed quamdiu non petierit dotem suam matrimonialem à domo judicii, & non nupta fuerit, commorabitur in domo illa in qua commorabatur cum marito suo vivente, & utilitatem capiet ex omnibus bonis mobilibus & vasis quibus utebatur quando maritus erat in vivis; sed hic casus exponetur perfectius in sequentibus.

פרק ה אף על פי שאמרו בתולה גובה מאתים ואלמנה מנה אם רצה להוסיף אפילו מאה מנה יוסיף נתארמלה או נתגרשה בין מן הארוסין בין מן הנשואין גובה את הכל רבי אלעזר בן עזריה אומר מן הנשואין גובה את הכל מן הארוסין בתולה גובה מאתים ואלמנה מנה שלא כתב לה אלא על מנת לכנסה רבי יהודה אומר אם רצה כותב לבתולה שטר של מאתים והיא כותבת התקבלתי ממך מנה ולאלמנה מנה והיא כותבת התקבלתי ממך חמשים זוז רבי מאיר אומר כל הפוחת לבתולה ממאתים ולאלמנה ממנה הרי זו בעילת זנות :

Caput 5. Etsi dixerint, virgo exigit ducentas (Zuzas), & vidua centum, tamen si addere voluerit, etiam centies centum (Zusas,) addat. Si vidua facta fuerit, aut repudiata, sive ex desponsationibus, sive è nuptiis, exigat totum. R. Eleasar filius Asariæ dicit, si è nuptiis, exiget totum, si è desponsationibus, virgo exiget ducentas (Zusas) & vidua centum, quia non scripsit illi nisi sub conditione ducendi illam. R. Jehuda dicit, si voluerit, scribat virgini contractum ducentarum Zuzarum, & illa scribat, recepi à te centum (Zuzas;) Et viduæ centum centum, & illa scribat, recepi à te quinquaginta Zuzas. R. Meyr dicit, si quis diminuerit virgini ducentas, & viduæ centum, sicuti matrimonium meretricium est.

R. OB. DE BARTENORA. אם רצה להוסיף אפילו מאה מנה יוסיף *Si voluerit addere, etiam centies centum Zuzas, addat*, nam non dicimus, quod id facere nequit ne pudore afficiat eos qui non habent nummos. שלא כתב לה *quia non scribit illi*, additamentum quod illi addere voluit, nisi sub conditione ducendi eam. והיא כותבת *& illa scribit*, etsi non receperit summam, tamen condonare potest, & scribere illi quod recepit. *R. Meys dicit, quicunque &c.* decisio est juxta R. Meyr in decretis suis.

ב נותנין לבתולה שנים עשר חדש משתבעה הבעל לפרנס את עצמה וכשם שנותנין לאשה כך נותנין לאיש לפרנס את עצמו ולאלמנה שלשים יום הגיע זמן ולא נשאו אוכלות משלו ואוכלות בתרומה רבי טרפון אומר נותנין לה הכל תרומה רבי עקיבא אומר מחצה חולין ומחצה תרומה :

R. OB. DE BARTENORA.

נותנין לבתולה *Concedunt virgini*, tempus concedunt virgini ad parandum se ad thalamum nuptialem ab eo tempore quo eam requisiverit maritus post desponsationem, ut præparet ornamenta sua.

שנים עשר חדש *Duodecim menses*, uti scriptum est Gen. 24, 55 תשב הנערה אתנו ימים ubi per *dies* intelligitur annus, uti scriptum est Levit. 25, 29. ימים תהיה גאולתו Porro dicit Misna, נותנין לאיש לפרנס את עצמו *concedunt viro ad parandum se*, ad conquirenda ea quæ ad convivium sunt necessaria, & ad thalamum nuptialem.

ולאלמנה שלשים יום *Et vidua triginta dies*, quia non opus habet longo tempore ad conquirenda ornamenta sua, quia illa jam habet. ולא נשאו *& non nupserint*, quia mariti impedire

2. Concedunt virgini duodecim menses ab eo tempore quo eam requisiverit maritus, ad parandum seipsam. Et sicuti concedunt mulieri, sic etiam concedunt viro, ut paret seipsum, & viduæ triginta dies. Si tempus advenerit & non nupserint, edant de cibis mariti, & comedant de oblatione prima. R. Tarphon dicit, dent illi semper oblationem primam. R. Akiba dicit, dimidium profani & dimidium oblationis primæ.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Decisio hujus Misnæ est quemadmodum tibi exponam, nimirum, si homo desponderit sibi virginem aut viduam, & post sponsalia aliquod temporis spatium datum fuerit, etsi decem annorum verbi gratia, & postea eam ducere voluerit, concedunt illi tempus ab eo momento quo eam ducere voluerit, virgini duodecim menses, & viduæ triginta dies; etiam si illa requisiverit ab ipso ut recipiat illam. Cæterum si ille requisiverit ab illa ut nubat postquam pubescens facta fuerit, aut si eam desponderit sibi eo tempore quo pubescens facta est, concedunt illi duodecim menses ab eo tempore quo facta est pubescens. Verum si duodecim menses expectaverint postquam pubescens facta fuerit, & statim desponsa fuerit, & petierit eam ducere post spon-

pedire possint nuptias. ואוכלת בתרומה *& comedent de oblatione prima*, si ille fuerit sacerdos & illa Israëlitis, nam ab hora qua eam desponderit sibi, potest comedere de oblatinne prima, ita Levit. 22, 11. וכהן כי יקנה נפש קנין כספו & hæc utique est acquisitio argenti sui; sed Sapientes decreverunt de filia sacerdotis quæ desponsa fuerit sacerdoti, ut non comederet de oblatione prima, ne fiat ut illi infundant vas oblationis primæ in domicilio patris, & illa imprudens bibendum det ex eo fratribus aut sororibus suis. Verum si advenerit tempus & non nupserit, edit de cibo mariti, & non in domicilio patris sui, sed maritus sacerdos paret illi locum destinatum, ubi comedet. Nihilominus non cogitandum quod è vase oblationis primæ fratribus, aut sororibus potum dabit. ונותנין לה הכל תרומה *& dans ei oblationem primam semper*, si voluerit, & quando advenerint dies immunditiei, oblationem vendat, & emat cibum profanum. *R. Akiba dicit, dimidium profani*, ad comedendum in diebus immunditiei.

sponsalia, concedunt illi triginta dies, uti viduæ. Et quæcunque uxor marito suo dixerit, ego nolo accipere omnia mea alimenta oblationis primæ, quia ad ea cum puritate comedenda multa opus est prudentia, propterea dimidium alimenti illi dant è profano, & dimidium ex oblatione prima juxta R. Akibam; hic autem dissensus R. Akibæ & R. Tarphonis est post nuptias, sive sacerdotis filia fuerit, sive uxor sacerdotis quæ Israëlitæ filia erat. Cæterum filia Israelitæ sacerdoti desponsa non comedet de oblatione prima nisi intraverit thalamum, uti diximus capite antecedenti.

ג היבם אינו מאכיל בתרומה עשה ששה חדשים בפני הבעל וששה חדשים בפני היבם ואפילו בולן בפני הבעל חסר יום אחד בפני היבם או בולן בפני היבם חסר יום אחד בפני הבעל אינה אוכלת בתרומה זו משנה ראשונה בית דין של אחריהן אמרו אין האשה אוכלת בתרומה עד שתכנס להופה:

3. Levir non efficit ut fratria edat de oblatione prima, si transegerit sex menses vivente marito, & sex menses vivente leviro, imo etiamsi omnes transegerit vivente marito, excepto uno die vivente leviro; aut omnes vivente leviro, excepto uno die vivente marito, non comedet de oblatione prima; hæc est Misna prima. Domus judicii posterior dixit, non comedet mulier de oblatione prima, nisi intraverit thalamum nuptialem.

R. OB. DE BARTENORA. היבם אינו מאכיל בתרומה *Levir non facit comedere de oblatione prima*, quando adhuc expectat levirum, nam scriptum est Levit. 22, 11. קנין כספו & hæc est acquisitio fratris ejus. עשתה ששה חדשים בפני הבעל *si transegerit sex menses vivente marito*, illos sex menses quos illi dederunt ex quo eam requisiverat maritus. כולן בפני הבעל חסר יום אחד בפני היבם אינה אוכלת *etsi omnes vivente marito excepto uno die vivente leviro, non comedet*, etsi maximam temporis partem transegerit vivente marito, in fine non tenebatur ad alendam eam illo vivente, sic etiam, si teneretur ad alendam eam illo vivente, illa non comedet postquam mortuus fuerit maritus, quia acquisitio argenti sui jam rupta est, nisi omnes transegerit vivente marito, ad minimum comedet illo vivente. משנה ראשונה *Misna prima*, ut comedat de oblatione prima postquam advenerit tempus. אין האשה אוכלת *mulier non comedit*, quia fieri potest ut defectum aliquem in ea inveniat, & extranea sit ab initio, quia emtio ejus fraudulenta est. Verum juxta primam Misnam non cogitandum est illam de oblatione prima fratribus aut sororibus bibendum daturam, quia locus peculiaris illi destinatus est, propterea illi permiserunt comedere de oblatione prima quando advenerit tempus.

ד המקדיש מעשה ידי אשתו הרי זו עושה ואוכלת המותר רבי מאיר (ס"א) אומר הקדש רבי יוחנן הסנדלר אומר חולין:

4. Si quis consecraverit opus manuum uxoris suæ, illa operabitur, & comedet. Reliquum vero si consecraverit, R. Meyr dicit, sanctum est. R. Jochanan calcearius dicit, profanum est.

R. OB. DE BARTENORA.

הרי זו עושה ואוכלת *Ecce illa operabitur, & comedet*, quia substituerunt illi alimenta pro opere manuum suarum, ideoque operabitur, & comedet juxta omnium sententiam.

המותר *Reliquum*, si reliquum operis manuum uxoris sanctificaverit, id est quod illa operata fuerit ultra id quod ad alimentum necessarium est, & non consecraverit ipsum opus manuum illius. רבי מאיר אומר הקדש *R. Meyr dicit, sanctum est*, nam putat quod homo sanctificare potest id quod nondum venit in mundum, sed ita non est decisio; sed juxta sententiam R. Jochananis calcearii, qui dicit profanum esse, quia nemo sanctificare potest id quod nondum venit in mundum, (quod non existit.)

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Fundamentum nobis est, quod mulieri ordinarunt alimenta pro opere manuum suarum, propterea operabitur, & edet de oblatione prima juxta consensum omnium. Est etiam fundamentum quod sequi debemus, nimirum, quod nemo sanctificare potest id quod non venit in mundum; ideoque decisio est secundum sententiam R. Jochanan calcearii.

ה אילו מלאכות שהאשה עושה לבעלה טוחנת ואופה ומכבסת מבשלת ומניקה את בנה מצעת (נ"א ל"נ) לו המטה ועושה בצמר הכניסה לו שפחה אחת לא טוחנת ולא אופה ולא מכבסת שתים אינה מבשלת ואינה מניקה את בנה שלש אינה מצעת (נ"א ל"נ) לו המטה ואינה עושה בצמר ארבע יושבת בקתדרא רבי אליעזר אומר אפילו הכניסה לו מאה שפחות כופה לעשות בצמר שהבטלה מביאה לידי זמה רבי שמעון בן גמליאל אומר אף המדיר את אשתו מלעשות מלאכה יוציא ויתן כתובתה שהבטלה מביאה לידי שיעמום:

5. Hæc sunt opera quæ uxor faciet marito suo, molet, coquet panem, lavabit, coquet, lactabit infantem suum, sternet illi lectum, & operabitur in lana. Si unam servam illi introduxerit, non molet, nec panem coquet, nec lavabit; si duas, non coquet, nec infantem lactabit; si tres, non sternet illi lectum, nec operabitur in lana; si quatuor, sedebit in cathedra. R. Eliezer dicit, etsi introduxerit illi centum ancillas, imponunt illi ut operetur in lana, quia otium dat occasionem luxuriæ. Rabban Schimeon filius Gamalielis dicit, etiam si quis fecerit votum quod uxor ejus non operabitur, dimittat eam, & det dotem ejus matrimonialem, quia otium dat occasionem conturbationis.

R. OB. DE BARTENORA.

כותנת *Molet*, molis manualibus quæ parvæ sunt, at si magnæ fuerint, parabit omnia quæ ad molendum necessaria sunt, ut, triticum immittere in molam, & recipere farinam.

הכניסה לו שפחה אחת *Si introduxerit illi servam unam*, pecuniam aut bona ad emendum servam. יושבת בקתדרא *sedebit in cathedra*, in sella quieti capiendæ destinata, & non conferet se ad ministerium suum huc aut illuc, attamen marito infundet poculum, lectum sternet, lavabit faciem, manus, & pedes, quia ad hoc ministerium maritus nemine præter uxorem uti potest.

שיעמום *Ut perturbetur*, sic in Targum ad Deut. 28, 28. ובתמהון לבב dicitur ובשעממות לבא Cæterum controversia R. Eliesēris & Rabban Schimeonis filii Gamalielis est de uxore ne sit otiosa, sed recreet se rebus ludicris, nam timendum est aliter ne se luxuriæ dedat, sed non timendum est ne fiat corde perturbata, quia perturbatio non habet locum nisi in ea quæ omnino otiosa est; decisio est juxta R Elieserem.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Sive illi fuerit hic numerus ancillarum, sive adduxerit marito bona ad emendum eis has ancillas, res eadem est, tenetur autem omnino uxor lavare faciem, manus, & pedes mariti, ejusque poculum implere vino & potu, & lectum sternere, eo quod ejusmodi res tantum peragi debent ab uxore. Nam fundamentum nobis est ex Lege nostra, quod non utendum est uxoris ministerio, & quod non interest sive fuerit ancilla sive alia quæcunque mulier, sive adulta sive minorennis.

טוחנת *Molet*, id est, præficietur rei molitoriæ & movebit molas. קתדרא *cathedra*, est tentorium ex serico confectum, in modum panni & ligni, cui reges insident quando in loco publico comparent.

שיעמום *Ut perturbetur*, sic Targum ad Deut. 28, 28 ובתמהון לבב dicit בשעממות verum controversia R. Eliesēris & Rabban Schimeonis filii Gamalielis est de uxore rebus ludicris intenta, quo modo facilè ad luxuriam delabi potest, sed non ad perturbationem cordis; decisio non est juxta sententiam R. Eliesēris.

ו המדיר את אשתו מתשמיש המטה בית שמאי אומרים שתי שבתות בית הלל אומרים שבת אחת התלמידים יוצאים לתלמוד תורה שלא ברשות שלשים יום הפועלים שבת אחת העונה האמורה בתורה הטיילין בכל יום הפועלים שתים בשבת החמרים אחת בשבת הגמלים אחת לשלשים יום הספנים אחת לששה חדשים דברי רבי אליעזר:

6. Si quis votum fecerit de concubitu uxoris evitando, Schola Schamai dicit, duas illa septimanas (expectabit.) Schola Hillelis dicit, unam septimanam. Discipuli exeunt ad doctrinam Legis sine venia uxoris triginta dies; operarii unam septimanam. Officium conjugale, de quo in Lege dictum est, otiosi perficiunt singulis diebus, operarii bis in septimana, asinarii semel in septimana, camelarii semel in triginta diebus, nautæ semel in sex mensibus, sunt verba R. Eliesēris.

R. OB. DE BARTENORA.

המדיר לאשה לתשמיש המטה *Si quis votum fecerit de concubitu uxoris suæ evitando*, si dixerit, prohibitus erit usus mihi concubitus tui; at si dixerit, usus concubitus mei erit prohibitus tibi, illa non est prohibita marito, quia est res qua ille tenetur uxoris causa, uti scriptum est Exod. 21, 10. ועונתה לא יגרע.

שתי שבתות *Duas septimanas*, si duas septimanas votum fecerit, expectabit, quemadmodum de ea quæ fœminam peperit scriptum est, quod expectabit duas septimanas quibus immunda est.

שבת אחת *Septimanam unam*, quemadmodum de menstruosa dicitur, quod immunda est septem dies, & nos rem ordinariam esse statuimus, nimirum, quod homo irasci solet uxori suæ, sic etiam votum facere esse ordinarium quid de menstruosa, non de puerpera, quod non est tam ordinarium quid. Schola Schamai vero putat, quod rem petimus ab ejusmodi re cujus maritus ipse est causa, cujusmodi est votum cujus ille est causa & impedimentum, quo minus uxor parere possit, non quod causa petenda est à menstruosa quæ est casus qui per seipsum accidit mulieri. Sed post unam septimanam juxta Scholam Hillelis, aut duas septimanas juxta Scholam Schamai, dabit illi divortium, & solvet dotem matrimonialem, etsi camelarius sit qui officium suum conjugale uxori semel in triginta diebus præstare debet, aut nauta qui semel in sex mensibus officium conjugale præstare debet. התלמידים יוצאין וגו׳ *discipuli exeunt &c.* hæc est sententia R. Eliesēris, sed Sapientes dissentiunt ab ipso, dicentes, etsi duos aut tres annos abfuerint; decisio quæstionis est secundum Sapientes. הטיילין *otiosi*, quibus non est munus, neque mercatura. החמרים *asinarii*, sunt ii qui ad pagos proficiscuntur, & proventum adferunt. הגמלים *camelarii*, sunt illi qui è locis longinquis adducunt onera super camelis. הספנים *nautæ*, qui navigant per mare magnum; qui vero primo tempore fungebatur munere, quando sæpius cum uxore concubitum inire poterat, & deinde conditionem mutans fungebatur alio munere, quando rarius concubitum init, uxor ejus eum impedire potest, excepto Legis studioso, quem uxor nequit impedire, ne discipulos doceat.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

שבת אחת *Septimanam unam*, unam tantum septimanam uxor implebit votum mariti, & deinceps illi dabit divortium, & solvet dotem matrimonialem, etsi fuerit camelarius, aut nauta. Cæterum quod dicitur, *discipuli exeunt ad doctrinam Legis sine venia triginta dies*, est juxta sententiam R. Eliesēris, sed juxta sententiam Sapientum ab uxoribus abesse possunt duos aut tres annos; decisio est juxta Sapientes.

הטיילין *Otiosi*, sunt ejusmodi qui nulli rei operam dant, nec ullo munere funguntur, sed tempus otiosè terunt. Scias autem quod uxor maritum suum impedire potest ne proficiscatur mari terraque, nisi ad locum propinquum, ne diminuat illi officium conjugale. Sic etiam maritum impedire potest ne ab uno munere ad aliud se conferat, quia hoc modo diminuit debitum conjugale, nisi fuerit studio Legis quotidie deditus.

ז המורדת על בעלה פוחתין לה מכתובתה שבעה דינרין בשבת רבי יהודה אומר שבעה טרפעיקים עד מתי הוא פוחת עד כנגד כתובתה רבי יוסי אומר לעולם הוא פוחת והולך שמא (ס״א) תפול לה

7. Si quæ rebellaverit contra maritum suum, ei diminuunt dotem suam matrimonialem septem denários qualibet septimana. R. Jehuda dicit, septem Tarpeikin. Quousque diminuet? usque ad quantitatem dotis matrimonialis. R. Jose dicit, semper diminuet, donec, si obtigerit illi hæredi-

tas

לה ירושה ממקום אחר גובה הימנה וכן המורד על אשתו מוסיפין לה על כתובתה שלשה דינרין בשבת רבי יהודה אומר שלשה טרפעיקן :

tas ex alio loco, exigat ab illa. Sic etiam si quis rebellaverit contra uxorem suam, addunt illi præter dotem matrimonialem ejus tres denarios, qualibet septimana. R. Jehuda dicit, tres Tarpeikin.

R. OB. DE BARTENORA.

המורדת *Si quæ rebellaverit*, renuens ministerium lecti, sed in operibus quæ facere tenetur uxor, vi cogunt eam ut illa peragat, sed non judicamus eam rebellem. טרפעיקן *Tarpeikin*, quodlibet Tarpeik facit quadraginta & octo grana hordei ex argento puro, uti est pondus trium drachmarum, quod in lingua Arabica דרהמם dicitur, & quælibet drachma facit sedecim grana hordei mediocria ex argento.

עד כנגד כתובתה *Usque ad quantitatem dotis matrimonialis*, & deinde dabit illi divortium, & tum exibit uxor sine dote matrimoniali, sed non detinebit eam maritus ad diminuendum bona illius quæ illi jure hæreditatis obtigerunt à patre, neque faciet ut ea pereant.

מוסיפין לה על הכתובה שלשה דינרין *Addunt illi præter dotem matrimonialem ejus tres denarios*, quia molestia mariti à matrimonio & coitu impediti major est quam molestia mulieris, ideoque, quando illa rebellaverit contra maritum ipsius, & eum molestia affecerit, diminuunt illi septem denarios. Verum quando ille rebellaverit & eam molestia affecerit, non addunt illi ultra tres denarios. Quando autem illa rebellaverit, dicunt in Gemara, nostri Sapientes ordinarunt, ut publicarent eam quatuor septimanas sequentes, in Synagogis & Scholis, dicendo, *N. rebellavit contra maritum suum*; & mittebant ad eam quosdam à Senatu qui notum illi facerent hoc sensu, Scito, quod etsi dos tua matrimonialis esset centies centum Zuzæ, perdes eam totam; sive desponsa fuerit, sive nupta fuerit, imo quamvis menstruosa fuerit, & levirum exspectaverit. Et ante publicationem illam notum illi faciunt quod eam publicare volunt, & post publicationes notum illi faciunt quod publicationes perfectæ sunt, & si adhuc in rebellione sua perseveret, exibit sine dote matrimoniali.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

טרפעיק *Tarpeik* facit tres drachmas argenti puri, & in lingua Arabica vocatur דרהם, & quælibet drachma est pondus sedecim granorum hordei. Cæterum jam aliquoties explicuimus quod denarius facit sex drachmas, quomodo fiet ut tres Tarpeikin faciant denarium cum dimidio. In Gemara dicunt, nostri Sapientes instituerunt hoc pacto, & dixerunt, quod ejusmodi uxori publicè indicunt à domo judicii quatuor septimanas continuas, dicendo, scito quod, etiamsi dos tua matrimonialis faciat centies centum Zuzas, perdes eam integram; sive fuerit desponsa, sive nupta, sive menstruosa, sive infirma, sive expectaverit levirum. Et hæc indictio publica fiet in Synagoga & Schola, & qualibet septimana insequenti dicetur, *N. N. rebellavit contra maritum suum.* Et ante indictionem publicam ei notum faciunt, dicendo, nos volumus te publicè rebellem declarare, & post perfectam illam indictionem etiam ei notum faciunt, dicendo, *jam perfectæ sunt indictiones*; & tum perdit dotem suam matrimonialem. *Rebellis* autem uxor de qua hic sermo est, ejusmodi tantum est quæ concubitum impedit; sed non dicitur rebellis quando nullum opus peragere volet, cujusmodi uxor marito suo facere debet, nam tum imponunt illi ut illud faciat omnibus viribus.

ח המשרה את אשתו על ידי שליש לא יפחות לה משני קבין חטין או מארבעה קבין שעורים אמר רבי יוסי לא פסק לה שעורים אלא רבי ישמעאל שהיה סמוך לאדום ונותן לה חצי קב קטנית וחצי לוג שמן וקב גרוגרות או מנה דבילה ואם אין לו פוסק לעומתן פירות ממקום אחר ונותן לה מטה מפץ ומחצלת ונותן לה כפה לראשה וחגור למתניה ומנעלים ממועד למועד וכלים של חמישים זוז משנה לשנה ואין נותנין לה לא חדשים בימות החמה ולא שחקים בימות הגשמים אלא נותן לה כלים של חמישים זוז בימות הגשמים והיא מתכסה בבלאותיהן בימות החמה והשחקים שלה :

8. Si quis aluerit uxorem suam per tertium aliquem ne diminuat illi de duobus Cabis tritici, aut de quatuor Cabis hordei. Dixit R. Jose, nemo ordinavit hordeum, nisi R. Ismaël qui erat propè Idumæam. Et insuper illi dimidium Cabi leguminum, & dimidium Logi olei, & Cabum ficuum siccarum, aut minam palathæ ficuum; quæ si non sint illi, det pro iis fructus ex alio loco, & det illi lectum, & mattam tenuem & mattam crassam. Et det illi peplum pro capite ejus, & cingulum pro lumbis ejus, & calceamenta à festo ad festum, & vestimenta quinquaginta Zuzarum ab anno in annum. Sed ne det illi nova in diebus æstatis, neque vetera in diebus autumni, verum det illi vestimenta quinquaginta Zuzarum in diebus autumni, & illa se tegat veteramentis in diebus æstatis, & veteramenta illa ad ipsam pertinent.

*R. OB. DE BARTENORA.

המשרה את אשתו על ידי שליש *Si quis aluerit uxorem suam per manum tertii*, qui ei alimenta dederit per manum tutoris, & non comederit cum ea; vox המשרה Chaldaica est, in Targum ad 2 Reg. 2, 6, 23. שירותא.

לא יפחות לה *Non diminuet illi*, qualibet septimana. לא פסק לה שעורים *non ordinavit illi hordeum*, uti duplicem tritici Cabum. אלא רבי ישמעאל שהיה סמוך לאדום *nisi R. Ismael qui erat prope Idumæam*, in quibus locis hordeum erat pejus. דבילה notat *palatham ficuum in orbem factarum*, quæ venduntur pondere, non mensura. מפץ notat *mattas tenues*, & מחצלת *crassas mattas*. כפה est idem quod צעיף *peplum*. מנעלים ממועד למועד *calceamenta à festo ad festum*, calceamenta nova in omnibus festis. ולא חדשים בימות החמה *sed non nova in diebus æstatis*, nova illi nocent tempore æstatis, quia calida sunt, sed conducunt illi tempore autumni. והשחקים שלה *& veteramenta ad ipsam pertinent*, etiam postquam illi nova emerit, quia illis se tegit tempore menstrui.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Expositio hujus Mishnæ talis est, nemo ordinabat illi hordeum juxta duplum tritici, nisi R. Ismaël, qui habitabat propè Idumæam, in quibus locis hordeum erat tritico pejus. Reliqua sunt clara, & decisio est juxta id quod judici de hoc visum fuerit, considerando usum qui civibus receptus est.

ט נותן לה מעה בסף לצורכה ואובלת עמו סלילי שבת ללילי שבת ואם אין נותן לה מעה כסף לצורכה מעשה ידיה שלה ומה היא עושה לו משקל חמש סלעים שתי ביהודה שהן עשר סלעים בגליל או משקל עשר סלעים ערב ביהודה שהן עשרים סלעים בגליל ואם היתה מניקה פוחתין לה ממעשה ידיה ומוסיפין לה על מזונותיה במה דברים אמורים בעני שבישראל אבל במכובד הכל לפי כבודו :

9. Det illi numulum argenteum ad ea quæ illi necessaria sunt, & comedat cum eo ab una vespera Sabbathi ad alteram; at si non dederit illi numulum argenteum ad ea quæ illi sunt necessaria, opus manuum ejus erit pro illa; sed quidnam illa faciet? pondus quinque siclorum staminis in Judæa, qui sunt decem in Galilæa; aut pondus decem siclorum subteminis in Judæa, qui sunt viginti in Galilæa. Verum si lactet, diminuunt illi de opere manuum ejus, & addunt alimentis ejus. De quo dicta sunt hæc verba? de pauperrimo Israëlita, sed apud honoratum hominem omnia juxta honorem ejus.

R. OB. DE BARTENORA.

נותן לה מעה כסף *Dat ipsi numulum argenteum*, qualibet septimana, ad res exiguas quibus indiget.

מעשה ידיה *Opus manuum ejus*, reliquum operis manuum ejus, sive id quod fecerit supra quantitatem alimenti. אוכלת עמו מלילי שבת ללילי שבת *comedat cum eo ab una vespera ad alteram Sabbathi*, etiamsi in omnibus reliquis, si voluerit, dare potest illi alimenta sua per manum tertii alicujus, in nocte autem Sabbathi, quæ est nox officii conjugalis, tenetur comedere cum ea. שתי *staminis*, nam majus est opus staminis ad nendum duplicibus filis, quam opus tramæ; pondus vero Judææ duplo majus est quam Galilææ. הכל לפי כבודו *omnia juxta honorem ejus*, etiam juxta consuetudinem civitatis.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Licet marito non comedere & non habitare cum uxore sua, sed per tertium quemdam eam alere potest, sed solvet illi dotem suam matrimonialem juxta opes, & comedet cum ea in noctibus Sabbathi, quemadmodum dicit Misna.

פרק ו כציאת דאשה ומעשה ידיה לבעלה וירושתה הוא אוכל פירות בחייה בושתה ופגמה שלה רבי יהודה בן בתירא אומר בזמן שבסתר לה שני חלקים ולו אחד ובזמן שבגלוי לו שני הלקים ולה אחד שלו ינתן מיד ושלה ילקח בהן קרקע והוא אוכל פירות :

Caput 6 Id quod invenit uxor & opus manuum ejus pro marito ejus est, & hæreditatis ejus ille comedet fructus illa vivente. Pudor & damnum ejus pro illa est. R. Jehuda filius Betheræ dicit, quando clam læsa est, duæ partes sunt pro illa, & una pro illo. Cæterum quando in publico est, duæ partes sunt pro illo, & una pro illa; id quod ad illum pertinet, datur statim, at quod ad ipsam, eo emuntur bona immobilia, & ipse comedit fructus.

R. OB. DE BARTENORA.

וירושתה *Et hæreditatis ejus*, si obtigerit illi hæreditas. אוכל פירות בחייה *comedet fructus vivente illa*, & summa principalis pro illa est. ופגמה *& damnum illius*, si vulnus aliquod illi intulerint, propter quod illi diminutio valoris acciderit; nam æstimant eam quantum valebat si venderetur in platea, & quantum jam valet.

ובזמן שבגלוי *Et quando palam fuerit*, quando ipsum tetigerit pudor, sic etiam quando illi contempta est, sed tandem suffert eam. והוא אוכל פירות *ille comedit fructus*, vivente illa, & summa principalis manebit in potestate uxoris, quando maritus mortuus fuerit, aut eam repudiaverit, & illa mortua fuerit, ille adit hæreditatem ejus; decisio est juxta R. Jehudam.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

פגמה *Damnum ejus*, ut, si uxori amputatum fuerit aliquod membrum, aut vitium aliquod illatum fuerit corpori ejus, & simile quid, tum considerant eam ac si esset serva quædam quæ venditur in publico; & quicquid valuerit minus propter talem defectum, damnum ejus est; decisio est justa R. Jehudam.

ב הפוסק מעות לחתנו ומת חתנו אמרו חכמים יכול הוא שיאמר לאחיך הייתי רוצה ליתן ולך אי אפשי ליתן :

2. Si quis addixerit numulos genero suo, & mortuus fuerit gener ejus, dixerunt Sapientes, potest dicere, *fratri tuo volui dare, & tibi nolui dare.*

R. OB. DE BARTENORA. ומת חתנו *Et mortuus fuerit gener ejus*, & reliquerit filiam ipsius leviro destinatam. יכול הוא שיאמר *ille dicere potest*, aut da calceum exuendum, aut levirationem inito. Verum si fuerit frater ejus, aut dabit illi id quod ordinaverit illi, aut illa ita manebit donec consenuerit, & si frater ejus fuerit plebejus & indoctus, & ipse doctus, poterit illi dicere, *fratri tuo dare volui, tibi vero nolui dare.*

ג פסקה להבנים לו אלף דינר והוא פוסק כנגדן חמשה עשר מנה וכנגד השום הוא פוסק פחות חומש שום במנה ושוה כנה אין לו אלא מנה שום במנה היא נותנת שלשים ואחד סלע ודינר ובארבע מאות היא נותנת חמש מאות מה שחתן פוסק הוא פוסק פחות חומש :

3. Si illa promiserit adducere illi mille denarios, ille contra promittat quindecim libras; at respectu æstimationis ille promittat minus quinta parte. Si æstimatio fuerit libræ & valuerit libram, non est illi præter libram. Si æstimatio fuerit libræ, illa dabit triginta & unum siclum, & denarium; si ille quadringentos, dabit illa quingentos; quod sponso promissum sit, id ipse repromittet minus quinta parte.

R. OB.

R. MO-

R. OB. DE BARTENORA.

והוא פוסק כנגדן חמשה עשר מנה *Et ille contra promittat quindecim libras*, mille denarii faciunt decem libras, & si sponsus scripserit in contractu matrimoniali, scribet sponsæ plus tertia parte, quod facit quindecim minas, si sponsa adduxerit illi denarios præsentes quia illa lucrari potest.

וכנגד השום *Et respectu æstimationis*, si adduxerit sponsa vestimenta & ornamenta muliebria quæ æstimari debent: הוא פוסק פחות חומש *ille promittet minus quinta parte*, si adduxerit sponsa pretium mille denariorum, non plus quam octingenta in se recipiet sponsus, quia illi qui vestimenta & ornamenta sponsæ æstimant, ea pluris æstimare solent quam valent, in honorem sponsæ, & ut eo cariorem illam habeat sponsus.

שום במנה ושוה מנה *Si pretium libræ æstimlerit, & valuerit libram*, id est, si non æstimarunt bona & ornamenta muliebria sponsæ, nisi suo valore quo ea æstimata fuerint in platea, אין לו אלא מנה *non est illi præter libram*, non scribet in contractu matrimoniali præter libram, quemadmodum æstimarunt.

שום במנה היא נותנת שלשים ואחד סלע ודינר *Si pretium libræ æstimlerit, illa dat triginta, & unum siclum ac denarium*, si id quod sponsus receperit, æstimatum fuerit libra, cum dixerint illi, scribe unam libram in contractu illius matrimoniali, & illa dabit tibi pretium libræ, necesse est ut pretium quod æstimarunt in domo nuptiali, sit triginta & unus siclus cum denario, quod facit libram & quintam ejus partem. ובארבע מאות *& si quadringentos*, si sponsus in se receperit in contractu illius matrimoniali scribere quadringentos denarios. היא נותנת חמש מאות *illa dabit quingentos denarios*, juxta valorem æstimantium. מה שחתן פוסק וגו׳ *id quod sponsus ordinaverit*, &c. si prius æstimationem summæ inierint, & sponsa adduxerit illi, sive pretium parvi sive magni æstimatum fuerit, ille scribet in contractu ejus matrimoniali quintam partem minus.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Dicit, quod, si uxor adduxerit marito aurum pro dote sua, maritus illi scribet pro incrementis mediam partem. Verum si adduxerit vestimenta, & alia ornamenta muliebria, maritus illi scribet in contractu matrimoniali quintam partem minus æstimata summa. שום est pretium & æstimatio qua rem in summam redigunt. Ratio autem hujus quod dicitur, est, eo quod auro mercaturam exercere & lucrum facere potest, vestimenta vero & ornamenta sunt lucrum pro uxore, quia se adornat illis. Propterea, si mille denarios uxor promiserit, maritus illi scribet quindecim libras, quæ sunt mille & quingenti denarii.

שום במנה היא נותנת שלשים ואחד סלע ודינר *Si summa fuerit libræ, illa dat triginta & unum siclum, ac denarium*, id est, quando uxor adduxerit aliquam rem pretiosam & taxatam, non scribet maritus in contractu matrimoniali libram, nisi pretium vestium & ornamentorum valuerit triginta, & unum siclum ac denarium, quæ conficiunt summam centum & viginti quinque denariorum. Hoc autem fieri solet propter id quod diximus, quod maritus illi scribit minus quinta parte. Similiter si illa adduxerit pretium quingentorum denariorum, scribet illi maritus quadringenta; adducit vero auctor duo exempla, ad docendum nos quod in æstimatione semper uxori scribit quintam partem minus, sive parum sive multum fuerit.

ד פסקה להכנים לו כספים סלע כסף (סלע
ש״ס) נעשה ששה דינרים החתן מקבל עליו
עשרה דינרין לקופה לכל מנה ומנה רבן שמעון
בן גמליאל אומר הכל כמנהג המדינה :

4. Si illa promiserit adducere illi argenteos nummos, siclus argenteus fit sex denarii. Sponsus recipit in se (dare illi) decem denarios pro capsula aromatum pro qualibet libra. R. Schimeon filius Gamalielis dicit, omnia juxta consuetudinem civitatis.

R. OB. DE BARTENORA.

פסקה להכנים לו כספים *Si illa promiserit adducere illi argenteos*, denarios, quibus lucrum facere potest sponsus. סלע *siclus*, qui quatuor facit denarios. נעשה ששה דינרים *fit sex denarii*, ad scribendum in contractu matrimoniali, cum incremento tertiæ partis. Docet nos doctor, quod, si sponsa adduxerit pecuniam, sive magnam summam, ut mille denariorum, de quo dixit in principio, sive parvam summam, ut siclum, de quo hic loquitur in fine, semper scribet in contractu nuptiali cum tertia parte, quia denarius destinatus est ad lucrandum. Verum si ejusmodi adduxerit res quæ æstimari debent, cujusmodi sunt vestimenta & ornamenta muliebria, sive in magna quantitate, de quo dixit in principio כנגד השום *juxta æstimationem*, quod refertur ad mille Zuzas; sive in exigua quantitate, de quo dicit, *si summa fuerit librâ æstimata, illa dabit triginta, & siclum unum & denarium*, semper scribit in contractu matrimoniali quintam partem infra æstimationem quæ facta est in domo nuptiali. Eodem modo comparatum est si æstimatio antea facta fuerit, & postea scripserint in contractu matrimoniali, nam tum necesse est diminuere in contractu matrimoniali quintam partem ab æstimatione quam æstimarunt in domo sponsæ, uti dixit, *id quod* sponsus promiserit, illud promittit minus quinta parte. Aut si ille primus contractum matrimonialem fecerit, tum necesse est ut æstimatio sit quinta parte major ea quæ scripta fuerit in contractu matrimoniali, ut dixit, *pro quadringentis illa dabit illi quingentos*, לקופה *pro capsula aromatum*, decem denarios dabit pro qualibet libra quam illa adduxerit, ad emendum ea odorifera & ornamenta muliebria. Sed non exponitur in Misna nostra, an hoc sit pro qualibet septimana, an pro mense, an vero pro anno.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

סלע כסף נעשה ששה דינרים *Siclus argenteus fit sex denarii*, vult dicere, idem hoc est quod diximus quando sponsa adduxerat sponso pecuniam, quod tum dimidium illi addatur, quia siclus conficit quatuor denarios; quæ hic auctor repetit, etsi id exemplo de pecunia jam dixerit superius Misna 3. *Si illa promiserit mille denarios illi adducere, ille contra quindecim libras promittet*, ad docendum te, quod dimidium accrescet, tam in parva quam in magna quantitate, uno etsi non plus quam unum siclum adduxerit illi, scribet tamen sex denarios.

קופה Est *capsula aromatum* ac aliarum rerum odoriferarum; decisio est juxta Rabban Schimeonem filium Gamalielis in omnibus illis quæ dicta sunt de incremento pecuniæ, & diminutione cæterarum rerum.

ה המשיא את בתו סתם לא יפחות לה
מחמישים זוז פסק להכניסה ערומה לא יאמר
הבעל כשאכניסה לביתי אכסנה בכסותי אלא
מכסה ועודה בבית אביה וכן המשיא את היתומה
לא

5. Si quis elocaverit filiam suam simpliciter, non diminuet illi de quinquaginta Zuzis. Si promisent eam ducere nudam, non dicet maritus, quando eam introduxero in domum meam, vestiam eam vestimentis meis; sed vestiet eam quando adhuc est in domicilio patris. Sic etiam si quis elocaverit

לא יפחות לה מחמשים זוז ואם יש בכים כפרנסין אותה לפי כבודה׃

caverit pupillam, non diminuet illi de quinquaginta Zuzis, si fuerit in crumena, alunt illam pro honore ejus.

R. OB. DE BARTENORA. וכן המשיא את היתומה *Et sic si quis elocaverit pupillam*, si id fecerit præfectus eleemosynarum. אם יש בכים *si fuerit in crumena*, in cista eleemosynarum.

R. MOSCHE FIL. MAIMON. אם יש בכים *Si fuerit in crumena*, nimirum in crumena eleemosynarum.

ו יתומה שהשיאתה אמה או אחיה מדעתה וכתבו לה במאה או בחמשים זוז יכולה היא משתגדיל להוציא מידן מה שראוי להנתן לה רבי יהודה אומר אם השיא את הבת הראשונה ינתן לשניה כדרך שנתן לראשונה וחכמים אומרים פעמים שאדם עני והעשיר או עשיר והעני אלא שמין את הנכסים ונותנין לה׃

6. Pupilla quam elocaverit mater ejus, aut fratres, eum consensu ejus, & scripserint illi centum & quinquaginta Zuzas, postquam adoleverit, poterit educere è potestate eorum id quod ipsi dari oportet. R. Jehuda dicit, si elocaverit primam filiam, dabitur secundæ quemadmodum datur primæ. Sapientes dicunt, aliquando homo pauper ditescet, aut dives pauper fiet, sed æstimant bona, & postea dant illi.

R. OB. DE BARTENORA.

מה שראוי ליתן לה *Id quod ipsi dari oportet*, decimas de bonis. אם השיא את הבת הראשונה *si elocaverit filiam primam*, si pater se vivente primam filiam elocaverit. ינתן לשניה וגו׳ *dabitur secundæ &c.* sive id fuerit minus quam pars decimæ, sive magis; decisio est juxta R. Jehuda, nam sequimur intentionem patris. Verum si voluntatem patris assequi non possumus, damus illi decimas de bonis immobilibus quæ tempore nuptiarum existunt; at de bonis mobilibus non dantur illi decimæ, sed nonnulli dicunt quod hoc tempore etiam illi dantur decimæ de mobilibus. Cæterum si nupserit, & non postulaverit dotem ab hæredibus, petat eam post nuptias, nam non dicimus quod eam donaverit. Hoc autem ita accipiendum est, si alatur è bonis patris sui, & si hæredes intermiserint illi dare alimenta; at si בוגרת *pubescens* fuerit, non sunt illi alimenta, & ubi nupserit, & non petierit dotem quæ ad eam pertinebat de bonis patris, donavit eam hæredibus, neque eam amplius repetere potest, etsi è bonis patris alatur.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Decisio est juxta R. Jehudam, qui putat rem considerandam esse juxta voluntatem patris, ejusque statum; at si nobis non constiterit de voluntate patris, dantur illi decimæ de omnibus bonis, nimirum de bonis immobilibus, aut de eorum valore, at de mobilibus non dant decimas. Hic autem casus de dote, sive iste fuerit ex æstimatione sive è decimis bonorum, vocatur פרנסה סתם *alimonia simplex*, de quo diversa sunt jura, nempe; quod filia quæ alitur è bonis patris sui, uti exposuimus, si nupserit, educere potest post nuptias id quod illi cedebat de dote, etsi fratres suos non præmonuerit, & non petierit ab illis alimoniam. Verum si non alatur è bonis pupillarum, & nupserit quando *minorennis* erat, & à fratribus suis non repetierit dotem, nec alimoniam, non dicimus quod contenta erat & quod nihil è potestate fratrum educere poterat post nuptias, sed educit dotem, quia minorennis est. At si non nupserit postquam נערה *puella* facta fuerit, & fratres intermiserint dationem alimoniæ, non perdidit dotem suam. Si בוגרת *pubescens* fuerit, non cedit illi alimonia, uti diximus capite quarto, etsi nupserit postquam pubescens facta fuerit, necesse est ut dicat quod non remittit eis dotem etsi satisfecerint ei, & aluerint è bonis suis; at si non repetierit, ecce ei satisfactum est, & non cedit illi dos post nuptias, neque è potestate eorum educere potest.

ז המשליש מעות לבתו והיא אומרת נאמן בעלי עלי יעשה השליש מה שהושלש בידו דברי רבי מאיר רבי יוסי אומר וכי אינה אלא שדה והיא רוצה למוכרה הרי היא מכורה מעכשיו במה דברים אמורים בגדולה אבל בקטנה אין מעשה קטנה כלום׃

7. Si quis deposuerit nummos in fidem tertii pro filia sua, & illa dixerit, *fide dignus erit pro me maritus meus*, faciet depositarius juxta id quod depositum fuerit in potestate ejus, sunt verba R. Meyri. R. Jose dicit, si nil fuerit præter agrum, & illa voluerit eum vendere, statim venditus est; de qua hæc dicta sunt verba? de adulta; sed si de minorenni, factum minorennis frustra est.

R. OB. DE BARTENORA.

המשליש מעות לבתו *Si quis nummos deposuerit in fidem tertii pro filia sua*, si deposuerit nummos in potestate tertii cujusdam in necessitatem filiæ suæ, ad emendum agrum aut dotem nuptialem quando nupserit.

נאמן בעלי עלי *fide dignus est pro me maritus meus*, & dato illi eos nummos. יעשה השליש מה שהושלש *faciet depositarius juxta id quod depositum fuerit*, comparabit agrum, & non fiet id quod illa dixerit, eo quod præceptum est verba mortui adimplere. וכי אינה אלא שדה *& si nil fuerit præter agrum*, etsi jam emptus fuisset ager, & illa noluerit eum vendere, potest tamen eum vendere, ideoque fit id quod illa dixerit. Cæterum controversia R. Meyri & R. Josis est tantum de adulta quæ desponsa fuerit, nam post nuptias omnibus consentientibus fit id quod illa dixerit. Et de minorenni R. Jose quoque concedit, quia factum illius censetur esse frustra; decisio est juxta R. Meyr.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

יעשה השליש מה שהושלש בידו *Faciet depositarius id quod depositum fuerit in potestate ejus*, id est, faciet cum pecunia id quod pater illi commendaverit, nam non curant filiam neque quicquam dant marito. Hoc autem ita accipiendum est quando illa desponsa fuerit, sed post nuptias illa cum bonis suis faciet id quod illi lubitum fuerit; nisi fuerit minorennis, nam controversia R. Meyri & R. Joses non est nisi de adulta & desponsata; decisio est juxta R. Meyr.

פרק ז המדיר את אשתו מלהנות לו עד שלשים יום

Caput 7. Si quis votum fecerit se non usurum uxore

יום יעמיד פרנס יתר מכאן יוציא ויתן כתובה רבי יהודה אומר בישראל חדש אחד יקיים ושנים יוציא ויתן כתובה ובכהנת שנים יקיים ושלשה יוציא ויתן כתובה :

uxore sua, usque triginta dies, constituet quendam qui eam alat; si diutius; dimittet eam & solvet dotem matrimonialem ejus. R. Jehuda dicit, si de Israëlita unum mensem, retineat, si duos, dimittet eam, & solvet dotem ejus matrimonialem. Et si de uxore sacerdotis duos voverit (menses,) retineat, si tres, dimittet eam & solvet dotem matrimonialem.

R. OB. DE BARTENORA.

המדיר את אשתו מלהנות לו *Qui votum fecerit se non usurum uxore sua*, super officio conjugali non valet votum, quia maritus in eo obligatus est uxori, ita ut ab illa obligatione nequeat eximi. Sed super alimoniæ usu, etsi obligatus sit suæ uxori, invenimus tamen quod obtinet votum, ut, si sufficiat opus manuum ejus ad alimoniam ejus. In Gemara argumentantur hoc sensu, si ita se res habet, quare constituatur aliquis qui alimoniam suppeditat? & respondetur, hoc fieri quando non sufficit opus manuum ejus ad ejusmodi res quæ in domo patris illi usui erant, & super ejusmodi rebus tantum necesse erat ut constituatur aliquis ad alendum eam. Nam non vult dicere, quod constitui debet legatus ad alendum eam, quia legatus hominis est ut is qui eum misit, sed ut dicat, *quicunque eam aluerit, non perdit quicquam.* יותר מכאן יוציא ויתן כתובה *si diutius, dimittet, & solvet dotem ejus matrimonialem*, nam intra triginta dies res non adeo divulgatur apud populum ignominia, sed ultra illud tempus divulgatur, ita ut contemptui habeatur. בישראל *de Israëlita*, si Israëlita fuerit qui repudiatam reducere potest. ובכהנת *& de uxore sacerdotis*, quam si repudiaverit, non potest reducere eam, ideo Sapientes illi longius temporis spatium dederunt; decisio non est juxta R. Jehudam.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Intra triginta dies forsan res nondum divulgata est, & illi non accidit contemptus, sed ultra hoc tempus populo notum erit, & contemptui habebitur, propterea dimittet eam, & solvet dotem ejus matrimonialem, etsi opus manuum ejus sufficiat in alimoniam ejus.

יעמיד פרנס *Constituet quendam qui eam alat*, non vult dicere quod substituet præfectum, quia legatus hominis est ut homo ipse qui eum misit; sed dicere vult, eum dicere debere, quicunque aluerit eam, non perdet quicquam. Quod R. Jehuda dicit, ובכהנת *& de uxore sacerdotis*, vult, quia prohibita est sacerdoti danti illi divortium, propterea illi tempus repudiandi illam prolongarunt; decisio non est juxta R. Jehudam.

ב המדיר את אשתו שלא תטעום אחד מכל הפירות יוציא ויתן כתובה רבי יהודה אומר בישראל יום אחד יקיים שנים יוציא ויתן כתובה ובכהנת שנים יקיים שלשה יוציא ויתן כתובה :

2. Si quis votum fecerit quod uxor ejus non gustabit unum ex omnibus fructibus, dimittet eam, & solvet dotem ejus matrimonialem. R. Jehuda dicit, si sit Israëlita qui voverit diem unum, retineat, si duos, repudiabit eam & solvet dotem ejus matrimonialem. De uxore sacerdotis si voverit biduum, retineat, si triduum, repudiabit eam & solvet dotem ejus matrimonialem.

R. OB. DE BARTENORA. אחד מכל הפירות *Unum ex omnibus fructibus*, ut, si illa dixerit, voveo me talem fructum non comesuram, tum ille confirmaverit id ipsum.

R. MOSCHE FIL. MAIMON. Decisio non est juxta sententiam R. Jehudæ.

ג המדיר את אשתו שלא תתקשט באחד בכל המינין יוציא ויתן כתובה רבי יוסי אומר בעניות שלא נתן קצבה ובעשירות שלשים יום :

3. Si quis votum fecerit quod uxor ejus non ornabitur ornamento aliquo cujuscunque sit speciei, dimittet eam, & solvet dotem ejus matrimonialem. R. Jose dicit, hoc intelligendum est de pauperibus si non determinaverit tempus fixum, at de divitibus, triginta dies.

R. OB. DE BARTENORA.

שלא תתקשט באחד מכל מינין *Quod non ornabitur ornamento aliquo cujuscunque speciei*, si illa dixerit, voveo quod non utar tali colore aut ornamento, & ille confirmaverit id ipsum. בעניות שלא נתן קצבה *de paupere, si non determinaverit tempus*, quando vovebat, tum repudiabit eam & divortium dabit, at si determinaverit, exspectabit usque ad determinatum tempus; sed quantum est determinatum tempus? duodecim menses. בעשירות שלשים יום *si de divite, triginta dies*, quia matrona spectata solet uti ornamentorum odoribus triginta dies; hæc vero matrona utilitatem capit ex odoribus ornamentorum suorum quibus se ornavit ante votum triginta dierum; decisio est juxta R. Jose.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

קצבה Est *determinatum quid*, nimirum duodecim menses, si pauper fuerit & juraverit, quod non ornabit se duodecim menses, complebitur juramentum ejus.

ד המדיר את אשתו שלא תלך לבית אביה בזמן שהוא עמה בעיר חדש אחד יקיים שנים יוציא ויתן כתובה ובזמן שהוא בעיר אחרת רגל אחד יקיים שלשה יוציא ויתן כתובה :

4. Qui votum fecerit quod uxor ejus non ibit domum patris, quando pater cum illa fuerit in civitate, si voverit unum mensem, retineat; si duos, dimittet eam & solvet dotem ejus matrimonialem. Cum vero pater in alia fuerit civitate, si voverit unum festum, retineat, si tria, dimittet eam, & dabit divortium cum dote.

R. OB. R. MO.

R. OB. DE BARTENORA.

רגל אחד יקים שלשים יוציא ויתן כתובה *Si festum unum, confirmabit, si tria, dimittet eam, & solvet dotem matrimonialem.* Hæc Mischna in Gemara expooitur hoc sensu, si voverit unum festum, retineat, de quo hæc dicta sunt verba? de uxore Israëlitæ, sed de sacerdotis uxore, si festa duo, retineat, si tria, dimittet eam & solvet dotem matrimonialem. Misna hæc est juxta sententiam R. Jehudæ, qui distinguit inter Israëlitam & sacerdotis uxorem; sed decisio non est juxta illum.

ה המדיר את אשתו שלא תלך לבית האבל או לבית המשתה יוציא ויתן כתובה כפני שנועל בפניה ואם היה טוען משום דבר אחר רשאי אמר לה על מנת שתאמרי לפלוני מה שאמרת לי או מה שאמרתי לך או שתהא ממלא ומערה לאשפה יוציא ויתן כתובה :

R. OB. DE BARTENORA.

שנועל בפניה *Quia obserat coram ea*, portam lætitiæ, & remotionem melancholiæ; domum vero luctus obserat coram illa, ita ut non sit qui eam luget quando moritur. משום דבר אחר *alia de causa*, ut, si constiterit quod eo in loco congregantur homines protervi. שתאמרי לפלוני מה שאמרת לי וכו׳ *ut dicas alicui id quod dixisti mihi &c.* verba levia & proterva. שתהא ממלא ומערה לאשפה *ut adimpleat, & evacuet in sterquilinium*, alii exponunt, postquam completa fuerit actio coitus & venter semine adimpletus fuerit, evacuet illud & purgabit ne impraegnetur; alii exponunt de adimplendis aqua cantharis, & expurgatione eorum in sterquilinio, quia tum stulta apparet.

ו ואלו יוצאות שלא בכתובה העוברת על דת משה ויהודית ואיזו היא דת משה מאכילתו שאינו מעושר ומשמשתו נדה ולא קוצה לה חלה ונודרת ואינה מקיימת ואיזו היא דת יהודית יוצאה וראשה פרוע וטווה בשוק ומדברת עם כל אדם אבא שאול אומר אף המקללת יולדיו בפניו רבי טרפון אומר אף הקולנית ואיזו היא קולנית לכשהיא מדברת בתוך ביתה ושכיניה שומעין קולה :

R. OB. DE BARTENORA.

מאכילתו שאינו מעושר *Ut det illi comedendum id quod non decematum fuerit*, ille autem non prius id resciverit quam comederit, ut, si dixerit, sacerdos quidam mihi hunc acervum fecit illegitimum, ille autem postea de hac re inquisiverit, & falsum deprehenderit. ומשמשתו נדה *& inserviat illi quando menstruosa est*, ut, si apud vicinos habeatur menstruosa, qui eam viderunt vestientem se vestibus menstruosis, sed marito dixerat quod pura erat.

ולא קוצה לה חלה *Et non discindat placentam*, si dixerit, aliquis mihi illam massam fecit legitimam, at maritus deindè rem falsam comperit, eamque mentitam fuisse. וטווה בשוק *& neat in platea*, ut ostendat brachia sua hominibus ומדברת עם כל אדם *& loquatur cum omni homine*, jocans cum juvenibus. אף המקללת יולדיו בפניו *etiam ea quæ maledixerit parentibus coram eo*, maledicens & opprobrio habens patrem mariti sui coram marito suo.

הקולנית *Sonora*, quæ maritum petit debitum conjugale clara voce ita ut vicini audiant; sed omnes hæ uxores opus habent testibus & demonstratione ad perdendum dotem illius

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Expositio hujus Misnæ se habet hoc sensu, si unum festum, confirmabit, si duo, dimittet eam & solvet dotem ejus matrimonialem, & hoc intelligitur de Israëlita; si de uxore sacerdotis duo, confirmabit, tria dimittet eam & solvet dotem ejus matrimonialem. Est autem hæc Misna juxta sententiam R. Jehudæ qui distinguit inter jus Israëlitæ & jus sacerdotis; sed decisio non est juxta R. Jehudam, sed omni modo dimittet eam & solvet dotem ejus matrimonialem.

5 Si quis votum fecerit quod uxor ejus non ibit domum luctus, aut domum convivii, dabit illi divortium, & solvet dotem matrimonialem, quia obserat coram illa Et si dixerit id fieri alia de causa, licet illi. Si dixerit illi, ea conditione ut dicas alicui id quod mihi dixisti, aut id quod tibi dixi, aut ut impleas, & evacues in sterquilinium, dimittet eam, & solvet dotem matrimonialem.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

אם היה טוען משום דבר אחר *Si dixerit id fieri alia de causa*, id est, propter homines protervos qui eo ire solent; & ea conditione ut fama confirmetur convenire illuc homines suspectos, aut lascivos, qui fœminis similes sunt.

שתאמרי לפלוני מה שאמרת לי וגו׳ *ut dicas alicui id quod dixisti mihi &c.* ut cogat eam dicere alicui aliquam rem quam dicere nequit, nisi marito suo de secretis conjugii; hoc autem protervum quid est & lascivum. Sed adimplere aqua & evacuare in sterquilinium est actio stultorum, id est, si coëgerit eam ut faciat actiones ejusmodi quibus se stultam ostendit; dimittet eam & solvet dotem matrimonialem.

6. Hæ exeunt sine dote matrimoniali, quæ transgressa fuerit Legem Mosis & Judææ; sed quænam est Lex Mosis? ut illi comedendum det id quod non decimatum fuerit, & ut illi inserviat quando menstruosa est, & non separet placentam, ut voveat & non confirmet. Quænam est Lex Judææ? ut exeat capite detecto, & neat in platea, & loquatur cum omni homine. Aba Schaul dicit, etiam ea quæ maledixerit genitoribus ejus coram eo. R. Tarphon dicit, etiam sonora; sed quænam est sonora? cujus, quando loquitur domi suæ, vicini audiunt vocem.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Confirmatur quod illa Legem Mosis transgressa est, quando maritus confisus fuerit illi in ejusmodi rebus quæ hic dicuntur, & interrogaverit eam, & illa responderit quod licitæ sunt, sed post inquisitionem exclamaverint quod prohibitæ erant; ideoque in omnibus illis rebus necesse est ut sint qui testantur, & rem demonstrant; & tum perdet dotem suam matrimonialem.

וראשה פרוע *Et capite detecto*, etsi peplum illi fuerit in capite, & ea conditione ut hoc modo exeat in locum publicum, aut ad introitum publicum. וטווה בשוק *& neat in platea*, quum nuda brachia monstrat hominibus, aut inter nendum imponit rosam, aut myrtum, aut malogranatum superciliis, aut malis, quod parum honestum est. ומדברת עם כל אדם *& loquatur cum omni homine*, jocans cum juvenibus.

אף המקללת יולדיו בפניו *Etiam ea quæ maledixerit genitoribus illius coram eo*, quæ maledicit parentibus mariti coram marito suo omni genere maledictionis. קולנית *sonora*, quæ coitum clara voce petit, ita ut vicini audiant; & hæc omnia clara

rum mattimonialem, & non cedit illis dos matrimonia-lis neque additamentum, & nihil auferunt illi præter vestimenta ejus vetera quæ tantum adsunt,

clara sunt, sed intelligenda postquam nonnulli testati sunt de re, uti exposuimus. Scito autem eam quæ transgressa fuerit Legem, non accipere dotem matrimonialem, neque incrementa bonorum, neque educere à marito suo id quod perditum fuerit de supellectili, sed cedunt illi vestimenta ejus vetera quæ adsunt.

ז המקדש את האשה על מנת שאין עליה נדרים ונמצאו עליה נדרים אינה מקודשת כנסה סתם ונמצאו עליה נדרים תצא שלא בכתובה על מנת שאין בה מומין ונמצאו בה מומין אינה מקודשת כנסה סתם ונמצאו בה מומין תצא שלא בכתובה כל המומין דפוסלים בכהנים פוסלין בנשים:

7. Qui desponderit sibi uxorem sub conditiotione quod illi non sint vota, at dein compertum fuerit quod vovit, non desponsa est. Si duxerit eam simpliciter, & compertum fuerit quod vovit, exibit sine dote matrimoniali; si sub conditione quod illi non est macula, at inventæ fuerint maculæ in illa, non est desponsa; si simpliciter duxerit eam, & inventæ in illa fuerunt maculæ, exibit sine dote matrimoniali. Omnes maculæ quæ in sacerdotibus illegitimum faciunt, etiam in uxoribus illegitimum faciunt.

R. OB. DE BARTENORA.

שאין עליה נדרים וגו׳ *Quod illi non sunt vota &c.* si de his votis dixit, ut, de carne non comedenda, de vino non bibendo, aut de ornatu vestium variegatarum intermittendo; sed propter reliqua vota desponsa esse potest.

כל המומין הפוסלין בכהנים *Omnes maculæ quæ illegitimos reddunt sacerdotes*, in tractatu Bechorot exponuntur maculæ sacerdotum, & his addiderunt maculas mulierum, quales sunt, odor sudoris, odor oris; & odor ingratus è quibusdam corporis partibus proveniens, & verruca cui sunt pili, sive ea sit parva sive magna, si modo sit in facie, & sub velamine capitis, ut aliquando conspiciatur, aliquando vero non conspiciatur; nam si ea fuerit in loco semper aperto, satis eam vidit sponsus, ideoque acquiescit in eo. Verum si verrucæ non fuerit pilus, non censetur macula, nisi sit magnitudinis assarii; porro, si illi sit vox gravis à muliebri voce aliena; & si eam momorderit canis, & locus quem momordit contractus fuerit perinde ac si igne adustus fuerit; & si pectus palmum reliquarum mulierum pectore majus fuerit; & si mammæ palmum distent, hæ sunt maculæ mulierum, etsi non sint sacerdotum.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Hæc sunt vota, de carne non comedenda, aut de vino non bibendo, aut de usu vestium variegatarum intermittendo, sed citra tria hæc vota nihil hic intelligitur, verum sponsalia rata sunt; maculæ vero sacerdotum omnes exponentur capite septimo tractatus Bechorot. Sed præter maculas quæ ibidem exponuntur, dantur alia octo in mulieribus, quarum prima est odor ingratus prodiens ex aliqua corporis parte; secunda est, quando nimium sudat; tertia est, quando illi in facie est verruca aliqua magnitudinis assarii Italici; aut si illi in facie fuerit verruca parva quæ minor est quantitate assarii, & capillitium creverit in ea; quarta macula est, quando ex ore illius provenit odor ingratus; quinta est, quando voce gaudet sonora & gravi instar viri; sexta est quando pectus illius reliquarum mulierum pectore crassius fuerit palmum in longitudine; septima est, quando una mamma ab altera distat palmum; octava est, quando eam momorderit aliquod animal, & vulnus intulerit alicubi, sed postquam sanata fuerit, locus ille protuberans factus fuerit, & colore mutatus fuerit ac si igne adustus fuisset.

ח היו בה מומין ועודה בבית אביה האב צריך להביא ראיה שמשנתארסה נולדו (ירושלמי) בה מומין הללו ונסתחפה שדהו נכנסה לרשות הבעל הבעל צריך להביא ראיה שעד שלא נתארסה היו בה מומין אלו והיה מקחו מקח טעות דברי ר״מ וחכמים אומרים בכה דברים אמורים במומין שבסתר אבל במומין שבגלוי אינו יכול לטעון ואם יש מרחץ באותה העיר אף מומין שבסתר אינו יכול לטעון מפני שהוא בודקה בקרובותיו:

8. Si in ea essent maculæ & adhuc esset in domo patris sui, pater probare tenetur quod postquam desponsa fuerit, in illa natæ fuerunt hæ maculæ & quod campus ejus inundatus fuit. Si ingressa fuerit in potestatem mariti, maritus probare tenetur quod ante desponsationem in illa fuerunt hæ maculæ, & quod emtio ejus est emtio erronea; sunt verba R. Meyri. Sapientes dicunt, de quo dicta sunt hæc verba? de maculis secretis, at de maculis manifestis quæri nequit. Et si balneum fuerit in illa civitate, etiam de maculis secretis quæri nequit, quia ille de ea inquirit per propinquas illius.

R. OB. DE BARTENORA. האב צריך להביא ראיה *Pater tenetur probare*, si venerit petitum dotem suam matrimonialem ex desponsationibus, ab eo qui negat eam accipere, pater debet probare quod post desponsationem ejus in ea fuerunt illa maculæ, quamvis uxor sit in sanitate corporis constituta, nihilominus tamen quandoquidem inventæ fuerunt maculæ cum adhuc erat in potestate patris, suspicari licet quod eas habuerit ante desponsationes, propterea, si pater non adduxerit probationem, maritus fide dignus est. נכנסה לרשות בעל *si ingressa fuerit in potestatem mariti*, si illam duxerit, & postea dimittere voluerit sine solutione dotis matrimonialis, propter maculas quas habet, marito incumbit probare quod ante desponsationes habebat illas maculas, nam quandoquidem maculæ illa inveniebantur tantum quando erat in potestate mariti, dicimus, *ubi eas invenimus, illic eas accepit*; ideoque postquam duxit eam, venerunt maculæ, & inundatus est ager ejus; neque quæri ab eo quicquam potest, quia ipsi notum erat, & in eo acquiescebat.

ט האיש שנולדו בו מומין אין כופין אותו להוציא אמר רבן שמעון בן גמליאל במה דברים אמורים במומין הקטנים אבל במומין הגדולים כופין אותו להוציא:

9. Si in viro natæ fuerint maculæ, non cogunt eum ut dimittat (uxnrem.) Dixit Rabban Schimeon filius Gamalielis, de quo dicta sunt hæc verba? de maculis parvis; sed si maculæ magnæ sint, cogunt eum ut dimittat.

R. OB-

R. MO-

R. OB. DE BARTENORA.

שנולדו בו מומין *Cui natæ fuerit maculæ*, postquam duxerit. מומין גדולים *maculæ magnæ*, si oculo cœcus sit, si manus amputata sit, si pes fractus sit; decisio non est juxta Rabban Schimeon filium Gamalielis, imo etiam in maculis magnis non cogunt eum ad dimittendum eam.

י ואלו שכופין אותו להוציא מוכה שחין ובעל פוליפוס והמקמץ והמצרף נחושת והבורסי בין שהיו בם עד שלא נישאו ובין משנישאו נולדו ועל כולן אמר רבי מאיר אף על פי שהתנה עמה יכולה היא שתאמר סבורה הייתי שאני יכולה לקבל ועכשיו איני יכולה לקבל וחכמים אומרים מקבלת היא על כרחה חוץ ממוכה שחין בפני שממקתו מעשה בצידון בבורסי אחד שמת והיה לו אח בורסי אמרו חכמים יכולה היא שתאמר לאחיך הייתי יכולה לקבל ולך איני יכולה לקבל :

R. OB. DE BARTENORA.

מוכה שחין *Percussus ulcere*, leprosus; בעל פוליפוס dicitur qui laborat fœtido narium halitu: המקמץ *qui colligit*, stercus canum. המצרף נחושת *conflans æs*, qui æs effodit è visceribus terræ, id quod malè olet. הבורסי *parans corium*; שממקתו *tabefecit*, quia ope coitus tabefecit caro illius, derivatur à verbo מקק quod occurrit Sach. 14, 12. המק בשרו Decisio est juxta Sapientes.

פרק ח האשה שנפלו לה נכסים עד שלא תתארס מודים בית שמאי ובית הלל שמוכרת ונותנת וקיים נפלו לה משנתארסה בית שמאי אומרים תמכור ובית הלל אומרים לא תמכור אלו ואלו מודים שאם מכרה ונתנה קיים אמר רבי יהודה אמרו לפני רבן גמליאל הואיל וזכה באשה לא יזכה בנכסים אמר להם על החדשים אנו בושין אלא שאתם מגלגלין עלינו את הישנים נפלו לה משנשאת אלו ואלו מודים שאם מכרה ונתנה שהבעל מוציא מיד הלקוחות עד שלא נישאת ונישאת רבן גמליאל אומר אם מכרה ונתנה קיים אמר רבי חנינא בן עקיבא אמרו לפני רבן גמליאל הואיל וזכה באשה לא יזכה בנכסים אמר להם על החדשים אנו בושין אלא שאתם מגלגלים עלינו את הישנים :

R. OB. DE BARTENORA.

שלא תתארס *Quum nondum desponsa sit*, sed paulo post desponsa sit viro. בית שמאי אומרים תמכור *Schola Schamai dicit, vendet*, quando desponsa fuerit, at non quando nupserit. הואיל וזכה באשה לא יזכה בנכסים *quandoquidem acquisivit mulierem, nonne etiam acquirit bona?* quoniam illa est sponsa sua.

על החדשים *Propter nova*, propter bona nova quæ illi cesserint post nuptias; אנו בושין *nos erubescimus*, quare Sapientes dixerunt, quod, si illa vendiderit & dederit, maritus ea educet è potestate emptoris.

אלא שאתם מגלגלין עלינו *Tamen vos devolvetis in nos* bona

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

מומין הגדולים *Maculæ magnæ*, juxta Rabban Schimeonem filium Gamalielis hæ sunt, ut, si cœcus sit uno oculo, si manus sit amputata, aut pedes contracti fuerint; sed decisio non est juxta Rabban Schimeonem filium Gamalielis, sed juxta Sapientes.

10. Hi sunt quos cogunt ad dimittendum uxorem, qui percussus est ulcere, & qui fuerit polypus, stercus colligens, conflans æs, coriarius, sive ejusmodi fuerint antequam duxerint, sive postquam duxerint; & de his omnibus dixit R. Meyr, etsi pactus fuerit cum ea, illa tamen poterit dicere, putabam quod eum sufferre poteram, sed jam non possum sufferre. Verum Sapientes dicunt, illa sufferet nolens, excepto percusso ulcere, quia tabescit caro illius. Contigit in Zydon ut coriarius mortuus fuerit, & fratrem habuerit coriarium; dixerunt Sapientes, illa dicere potest, fratrem tuum ferre poteram, te vero nequeo ferre.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

מוכה שחין *Percussus ulcere*, lepra; בעל פוליפוס *polypus*, qui fœtidum habet halitum, narium, aut oris. והמקמץ *& colligens*, qui colligit stercus canum ad parandum eo pelles. המצרף נחושת *conflans æs*, qui scindit æs ex fodina. בורסי *coriarius*, qui pelles parat; decisio est juxta Sapientes.

Caput 8. De muliere cui bona cesserint ante desponsationem conveniunt Schola Schamai & Schola Hillelis, quod vendat & dono det, & quod ratum sit. Si post desponsationem illi cesserint, Schola Schamai dicit, vendat; Schola Hillelis dicit, ne vendat; utræque conveniunt quod, si vendiderit, & dono dederit, ratum sit. Dixit R. Jehuda, dixerunt coram Rabban Gamaliele, quandoquidem acquisivit mulierem, nonne etiam acquirat bona? Respondit illis, propter nova nos erubescimus, tamen vos devolvetis in nos vetera? si cesserint illi postquam nupserit, uterque conveniunt, quod, si vendiderit, & dono dederit, maritus educat è potestate emtoris. Si antequam nupserit, & deinde nupserit, Rabban Gamaliel dicit, si vendiderit, & dono dederit, ratum sit. Dixit R. Chanina filius Akibæ, dixerunt coram Rabban Gamaliele, quandoquidem acquisivit mulierem, nonne etiam acquirat bona? respondit illis; propter nova nos erubescimus, tamen vos devolvetis in nos vetera?

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

שמוכרת ונותנת וקיים *Quod vendit, dono dat, id firmum est*, id est, etiam postquam desponsa fuerit. הואיל וזכה באשה *quandoquidem acquisivit mulierem*, nam quoniam illam acquisivit cum desponsa erat marito, nonne bona illius acquisivit, & inepta erit venditio mulieris, perinde ac si cesserint illi quando jam nupta erat. Dixit illis Rabban Gamaliel, על החדשים אנו בושין *super bonis novis erubescimus*, quæ sunt ea bona quæ illi obtigerunt quando nupta erat; sed mea opinio est de illis bonis, quorum, si vendiderit ea, venditio firma & rata est.

אלא שאתם מגלגלין עלינו הישנים *Tamen vos devolvetis* super

bona quæ illi cesserint quando adhuc desponsa erat, id est, si illa vendiderit bona ista, venditio ejus inepta est, quia maritus ea sibi acquisivit.

super nos, vetera bona, nimirum, bona quæ illi obtigerunt quando desponsa erat, dicatis, nam quandoquidem maritus acquisivit mulierem; ipse quoque acquisivit illius bona, & venditio mulieris inepta est? decisio juris talis est, sive ea bona quæ mulieri obtigerunt antequam desponsa fuerit, sive ea quæ illi obtigerunt postquam desponsa fuerit, si illa vendiderit ea postquam nupta fuerit, maritus educet fructus è potestate emtoris, quando illa adhuc vivit, & bona educet postquam mortua fuerit.

SURENHUSIUS. Mariti potestas in hæreditatem mulieris tam ante quam post desponsationem, ut & mulieris potestas in suam hæreditatem his circumstantiis præcipue absolvitur. Maritus in hæreditate uxoris suæ omnibus aliis anteferendus est, & hoc ab eo tempore quo illa à potestate patris sui exierit, etsi thalamum non intraverit, eo quod jam commissa est ditioni mariti sive sponsi, hoc sensu: Si mulier desponsa a patre suo tradita sit marito aut procuratoribus ipsius, & in itinere mortua fuerit antequam ad thalamum deducta fuerit, tum hæreditatem illius adire potest maritus sive sponsus, etsi dos matrimonialis adhuc sit apud patrem illius. Pariter si pater vel procuratores ipsius cum futuro marito profecti fuerint, & maritus cum ea in itinere coiverit, atque atrium aliquod ingressi fuerint ubi solus cum sola in nomine nuptiarum cum ea rem habuerit, tum, licet mulier obierit, ad maritum pertinet hæreditas illius. Verum si pater cum marito adhuc sint in via ad deducendam illam domum mariti, vel si procuratores patris cum procuratoribus mariti vel cum marito ipso iverint, licet maritus cum illa atrium aliquod intraverit ad pernoctandum sicuti viatores pernoctare solent in diversorio, quia pater aut procuratores ipsius adsunt, sponsus non conjunctus est cum sponsa in nomine nuptiarum, ideo, si mortua fuerit, hæreditas ad patrem ipsius pertinet, etiamsi dos nuptialis jam sit in domo mariti illius. Præterea, omnium uxoris bonorum, sive certa & stabilia sint, sive caduca, maritus percipit fructus dum illa adhuc sit in vivis; si vero vivente marito extincta fuerit, maritus omnem hæreditatem illius jure adire potest. Hinc, si vendiderit uxor bona caduca postquam nupta fuerit, licet bona illa ante desponsationem ei hæreditate obtigerint, maritus tamen ab emtoribus fructus repetere potest quamdiu illa vivat; at non ipsum fundum, quia in ipsa bona caduca sive usuaria marito nullum jus est, nisi dum mortua fuerit. Si uxor illo vivente obierit, ab emtoribus ipsum fundum repetat sine restitutiona pretii; si vero pretium ab emtoribus acceptum adhuc restet, reddendum est emtoribus; nam maritus dicere nequit quod illud forte fortuna invenerit uxor. Sed hæc intelligenda sunt de bonis marito cognitis; at si uxori bona hæreditate obtigerint in regione longinqua, eaque marito ignota fuerint, & uxor ea vendiderit, venditio rata sit; & si ante desponsationem bona quædam vendiderit, venditio quoque rata est; quia sponsus nihil juris habet in bona sponsæ antequam domum deducta sit. Porro, si mulier omnia bona alii conscripserit aut propinquo ante nuptias, etsi deinde vidua facta sit vel divortio dimissa, donatio ipsius irrita est. Neque sponsus fructus eorum percipere potest, & si ipso vivente extincta sit, tamen bona adire nequit jure hæreditaria, quia ante nuptias mulier jam dono dederat omnia bona. Quum vero mortua sit vivente marito, tum omnes uxoris donationes tita acquirit maritus; neque hoc tantum, verum etiamsi vel minimum quid vel omnia bona ante nuptias dono dedisset, & cuipiam in scriptis dedisset hoc argumento, *ab hoc die tibi mea res parta sit cum ego velim*, ubi non est acquisitio secundum ritum perfecta, nisi donec mulier voluerit, tamen illius donationis fructus percipere nequit maritus, & hæreditatem non consequitur quando ille obierit. Hæc e Maimonida in Hilchot Ischot cap. 22. excerpsimus.

ב רבי שמעון חולק בין נכסים לנכסים נכסים הידועים לבעל לא תמכור ואם מכרה ונתנה בטל שאינן ידועים לבעל לא תמכור ואם מכרה ונתנה קיים :

2. R. Schimeon distinguit inter bona & bona, bona quæ nota sunt marito, non vendet; & si vendiderit, & dono dederit, frustra est. Quæ vero non sunt nota marito, ea non vendet, & si vendiderit, & dono dederit, ratum esto.

R. OB. DE BARTENORA.

נכסים הידועין לבעל ושאינן ידועין לבעל *Bona quæ nota sunt marito, & ea quæ non sunt nota marito*, alii exponunt *bona nota* de bonis immobilibus, & *bona non nota* de bonis mobilibus; alii exponunt, quod utraque nota sunt, & ea quæ non sunt nota, esse ejusmodi quæ illi obtigerunt in civitate quadam transmarittima; decisio juris est, sive bona quæ illi obtigerint antequam desponsa fuisset, sive vendiderit ea postquam desponsa fuisset, maritus educere potest è potestate fructus quando uxor adhuc vivit; & ipsa bona immobilia, postquam illa mortua fuerit; decisio est justa R. Schimeonem, qui distinguit inter bona marito nota, & bona illi ignota.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Decisio juria jam dicta est tibi; & *bona quæ marito nota sunt*, sunt ea bona quæ illi arant in urbe illa in qua habitabat, aut in locis circa illam urbem. *Bona quæ marito ignota sunt*, ejusmodi sunt quæ uxori erant in alia civitate; decisio est juxta R. Schimeon.

ג נפלו לה כספים ילקח בהן קרקע והוא אוכל פירות פירות התלושין כן הקרקע ילקח בהן קרקע והוא אוכל פירות והמחוברין בקרקע אמר רבי מאיר שמין אותן כמה הן יפין בפירות וכמה הן יפין בלא פירות והמותר ילקח בהן קרקע והוא אוכל פירות וחכמים אומרים המחוברין לקרקע שלו והתלושין מן הקרקע שלה וילקח בהן קרקע והוא אוכל פירות :

3. Si illi pecunia obtigerit, emet ea bona immobilia, & ille comedet fructus; si fructus evulsi è solo, emet illis bonum immobile, & ille comedet fructus. Si solo adhæserint, dixit R. Meyr, æstimant ea quantum valent cum fructibus, & quantum valent sine fructibus, & reliquo emitur bonum immobile, & ille comedit fructus. Sapientes dicunt, illi qui solo adhærent, pro illo sunt, & evulsi pro illa, & emitur illis bonum immobile, & ille comedit fructus.

R. OB. DE BARTENORA.

שמין אותן *Æstimans eos*, scil. fructus terræ adhærentes, nam

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Quotiescunque controversia inciderit inter maritum & inter

nam putat R. Meyr id quod creverit in potestate mariti, esse fructus, & id quod non creverit in potestate ejus, esse summam principalem, propterea, id quod pluris valuerint nummi bonorum immobilium, propter proventum, esse summam principalem; & necessarium esse ut uxori det nummos, & emat illis bona immobilia, & maritus comedat fructus. Sapientes dicunt, etiam eos qui non creverint in potestate illius juri fructuum expositos esse, quandoquidem bona immobilia ex uxore provenerunt; decisio est juxta Sapientes.

ter uxorem de bonis immobilibus, quæ emuntur illis nummis, emantur illis bona immobilia, quæ majores dant fructus; decisio est juxta Sapientes.

ד רבי שמעון אומר מקום שיפה כחו בכניסתה הורע כחו ביציאתה מקום שהורע כחו בכניסתה יפה כחו ביציאתה פירות המחוברין לקרקע בכניסתה שלו וביציאתה שלה והתלושין מן הקרקע בכניסתה שלה וביציאתה שלו :

4. R. Schimeon dicit, ubi major est vis ejus in introitu illius, ibi minor est vis ejus io exitu illius; & ubi minor est vis ejus in introitu illius, ibi major est vis ejus in exitu illius. (Quomodo?) fructus solo adhærentes in introitu ejus sunt pro ipso, & in exitu ejus pro illa; si evulsi sint è solo in introitu illius, sunt pro ipsa, & in exitu ejus pro ipso.

R. OB. DE BARTENORA.

בכניסתה ביציאתה *In exitu ejus*, si repudiaverit eam; שלו *in introitu ejus sunt pro illo*, id est, eo tempore quo marito obtigerint, uti dixerunt Sapientes. Controversia vero quæ est inter Sapientes & R. Schimeonem est de fructibus solo adhærentibus in exitu uxoris, de quo Sapientes non locuti sunt, neque statuunt id quod R Schimeon dixit in exitu ejus pro illa esse, quia putant quod id quod creverit in potestate mariti, esse pro marito; decisio est juxta R. Schimeonem.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

R. Schimeon contrarius est Sapientibus de fructibus solo adhærentibus tempore exitus, nimirum, quando repudiaverit uxorem, & ei fuerint fructus solo adhærentes, qui creverunt quando illi nupta erat. R. Schimeon dicit, quod ad uxorem pertinent, at Sapientes superius dicunt, quod fructus solo adhærentes semper ad maritum pertinent, tam in introitu uxoris quam in exitu; decisio est juxta R. Schimeonem.

ה נפלו לה עבדים ושפחות זקנים ימכרו וילקח בהן קרקע והוא אוכל פירות רבן שמעון בן גמליאל אומר לא תמכור מפני שהן שבח בית אביה נפלו לה זיתים וגפנים זקנים ימכרו לעצים וילקח בהן קרקע והוא אוכל פירות רבי יהודה אומר לא תמכור מפני שהן שבח בית אביה המוציא הוצאות על נכסי אשתו הוציא הרבה ואכל קימעא קימעא ואכל הרבה מה שהוציא הוציא ומה שאכל אכל הוציא ולא אכל ישבע כמה הוציא ויטול :

5. Si illi cesserint servi & ancillæ seniores, vendentur, & ementur illis bona immobilia, & ille comedet fructus. Rabban Schimeon filius Gamalielis dicit, non vendet, quia suot honos domus patris ejus. Si cesseriot illi olivæ, & vites veteres, vendentur lignis, & ementur illis bona immobilia, & ille comedet fructus. R. Jehuda dicit, non vendet, quia sunt honos domus patris. Qui fecerit impensas super boois uxoris suæ, si impenderit multum, & comederit parum; si impenderit parum, & comederit multum, id quod impenderit impendit, & id quod comederit comedit. Si impenderit & non comederit, jurabit quantum impendit, & recipiet.

R. OB. DE BARTENORA.

רבן שמעון בן גמליאל אומר לא תמכור *R. Schimeon filius Gamalielis dicit, non vendet*, illa impedire potest venditionem; decisio est juxta Rabban Schimeonem filium Gamalielis, & juxta R. Jehudam. קימעא *parum*, quantitas quantumvis parva.

ישבע כמה הוציא *Jurabit quantum expendit*, & hoc est jusjurandum Legis. Hoc autem intelligendum est quando honos tantus fuerit quantæ fuerint impensæ, aut plus; at si impensæ fuerint majores lucro, jurabit jusjurandum Legis quod impenderit tantum quantum lucratus fuerit, & recipiet tantum lucrum, & quod reliquum est, perdet. Et hæc omnia ita accipienda sunt si maritus repudiaverit uxorem, at si illa rebellaverit, sive maritus comederit sive non comederit, jurabit quantum impenderit, & recipiet quantitatem lucri. Sed in bonis ferrei gregis omne lucrum ad maritum pertinet, uti diximus.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Decisio est juxta Rabban Schimeonem filium Gamalielis, & juxta R. Jehudam. קימעא *parum*, quantitas quantumvis parva. ישבע כמה הוציא ויטול *jurabit quantum impendit, & recipiet*, id est, jurabit juxta Legem, sub ea conditione ut lucrum tantum sit quantæ sunt impensæ, aut majus; at si impensæ majores fuerint lucro, jurabit jusjurandum Legis quando impendit tantum, quantum est lucrum, & recipiet tolum quantitatem lucri; & quod reliquum est, perdet. Sed hæc accipienda sunt de bonis usufruris, & quando maritus repudiaverit uxorem; at si illa rebellaverit, sive ille comederit fructus sive non comederit, jurabit quantum impendit, & recipiet quantum fuerit lucrum. Sed in bonis ferrei gregis totum lucrum est pro illo, uti exposuimus, quod, si lucrati fuerint, lucrum pro ipso est.

ו שומרת יבם שנפלו לה נכסים מודים בית שמאי ובית הלל שמוכרת ונותנת וקיים מתה מה יעשו בכתובתה ובנכסים הנכנסין והיוצאין עמה בית שמאי אומרים יחלקו יורשי הבעל עם יורשי האב

6. Si quæ expectat levirum cum illi hæreditate cesserint bona, conveniunt Schola Schamai & Schola Hillelis, quod vendet & dono det, & ratum sit. Si mortua fuerit, quid faciunt cum dote ejus matrimoniali, & cum bonis quæ intrant & exeunt cum illa? Schola Schamai dicit, distribuunt hæredes mariti cum hæredibus patris. Schola Hillelis

האב ובית הלל אומרים נכסים בחזקתן וכתובה כחזקת יורשי הבעל נכסים הנכנסים והיוצאים עמה בחזקת יורשי האב :

lelis dicit, bona in possessione sua, dos matrimonialis in possessione hæredum mariti, & bona quæ intrant & exeunt cum illa, in possessione hæredum patris.

R. OB. DE BARTENORA.

שנפלו לה נכסים *Cum cesserint illi bona*, è domo patris quando adhuc expectabat levirum. כה יעשו בכתובתה *quid facient cum dote ejus matrimoniali?* quæ facit centum aut ducentas Zuzas, & incrementa, & dotem matrimonialem quam adduxerit marito, cujus ille in se suscepit cautionem, quod attinet, quid faciet cum illis. הנכנסין והיוצאין עמה *& bona quæ ingrediuntur & egrediuntur cum illa*, bona usuaria, quæ, quando iutrant, cum illa intrant, & quando exit à marito suo, exeunt cum illa. *Schola Schamai dicit, dividunt &c.* quia dubium est an nupta fuerit levito, & acquisiverit dimidium hæreditatis propter dubium. נכסים בחזקתן *bona in possessione sua*, sunt bona gregis ferrei quæ sunt in possessione sua; sed non exponitur de cujus possessione sermo est, an bona sint in possessione hæredum mariti, quandoquidem in se recepit eorum cautionem, an vero sint in possessione hæredum uxoris; sed hæc Misna invenitur capite quarto Jebhammot.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Exposui hanc Misnam tibi de verbo ad verbum capite quarto tractatus Jebhammot.

SURENHUSIUS. De hæreditate mulieris Levirum post obitum mariti sine liberis defuncti expectantis in seminis propagationem, distinctius differit Maimonides in Hilchot Ischot capite vigesimo secundo, hoc sensu; omnia bona quæ mulieri levirum expectanti hæreditate obtigerint, illa vendat, vel dono det, & levir bonorum eorum ne percipiat fructus dum eam domum deduxerit, licet fuerint stabilia quæ mulier fratri demortuo apportaverit. Si mortua fuerit dum levirum manebat, paterni hæredes bona illius caduca jure hæreditario consequuntur, ut & bona illius stabilia dimidia ex parte. Mariti vero hæredes dotem illius matrimonialem cum dimidia parte bonorum stabilium consequuntur, & sumptus in sepultura uxoris expendere tenentur. Cæterum mariti defuncti bona omnia oppignerata sunt mulieri levirum manenti pro dote nuptiali, idcirco levir fratris sui bona vendere nequit sive ante sive postquam fratriæ officium præstiterit. At si quis vendiderit, vel dono dederit, vel diviserit bona defuncti cum fratribus, sive post, sive ante leviratus officium, irritum sit; quia bona illa mulieri viduæ jam oppignerata erant in dotem nuptialem. Postquam autem levir fratriæ officium suum præstiterit, & frater defunctus fructus quosdam radicibus adhuc adhærentes reliquerit, vendantur & fundus illis ematur, & levir percipiet illius fructus. Sed cum frater defunctus reliquerit fructus e terra evulsos, nummos, aut mobilia, omnia ad levirum pertinent, qui eis pro arbitrio suo uti potest, ut mulier eum non impediat, quia de mobilibus dos nuptialis exigi nequit nisi ex magistrorum decreto. Sed non est tanta hujus decreti vis ut levirum impedire possit a bonis fraternis, & prohibere quominus his ipse ad negotia contrahenda utatur. Si vero fratriæ non sit dos nuptialis, vel eam remiserit, levir acquirit fratris defuncti possessiones, & vendere ac dono dare potest pro lubitu suo; & cum duxerit fratriam suam, ei dotem centum Zuzarum nuptialium conscribere potest, bonaque omnia doti nuptialis oppignerata erunt, ut aliis mulieribus quibus est dos nuptialis.

ז הניח אחיו מעות ילקח בהן קרקע והוא אוכל פירות פירות התלושין מן הקרקע ילקח בהן קרקע והוא אוכל פירות המחוברין בקרקע אמר רבי מאיר שמין אותן כמה הן יפין בפירות וכמה הן יפין בלא פירות והמותר ילקח בהן קרקע והוא אוכל פירות וח״א פירות המחוברים בקרקע שלו התלושין מן הקרקע כל הקודם זכה בהן קדם הוא זכה קדמה היא ילקח בהן קרקע והוא אוכל פירות כנסה הרי היא כאשתו לכל דבר ובלבד שתהא כתובתה על נכסי בעלה הראשון :

7. Si frater ejus reliquerit pecuniam, emuntur ea bona immobilia, & levir comedit fructus; si fructus, qui evulsi sunt è solo, emuntur illis bona immobilia, & illa comedit fructus. Solo adhærentes (quod attinet,) dicit R. Meyr, æstimant eos quantum valent cum fructibus, & quantum valent sine fructibus; pro reliquo ematur fundus, & ipse comedat fructus. Sapientes dicunt, fructus solo adhærentes sunt pro eo, & evulsos è solo, quicunque præcesserit, acquirit, si ille præcesserit, acquirit eos, si illa præcesserit, emuntur illis bona immobilia, & ille comedit fructus. Si duxerit eam, est instar uxoris suæ omni modo, dummodo dos ejus matrimonialis sit super bonis primi mariti ejus.

R. OB. DE BARTENORA.

ילקח בהן קרקע *Emuntur illis bona immobilia*, quia contractus ejus matrimonialis est super bonis mariti primi, propterea bona mortui subjecta sunt contractui ejus matrimoniali, nisi quod levir ejus comedit fructus si leviratio nem cum ea contraxerit, nam putat quod mobilia subordinantur contractui matrimoniali.

שמין אותן *Æstimant eos*, nam id quod accreverit in potestate mariti, contractui matrimoniali subordinatum est.

פירות המחוברים לקרקע *Fructus qui adhærent solo*, in Gemara quæritur, quomodo hoc se habet, quandoquidem omnia ejus bona subordinata sunt contractui matrimoniali? & respondetur, quod legi debet in Misna שלה *pro illa sunt.*

כל הקדם זכה *Quicunque prævenerit, acquirit*, putant enim Sapientes quod bona mobilia non subordinata sunt contractui matrimoniali, nisi illa receperit ea vivente marito. Eodem modo contrarii sunt Sapientes in nummis qui eidem

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Hi fructus & nummi de bonis fratris sunt, quia omnia bona quæ reliquit, si accreverint aut diminuta fuerint, sunt subordinata doti matrimoniali. Et hæc omnia dicuntur juxta sententiam ejus qui dicit, quod bona mobilia subjecta sunt doti matrimoniali; sed ita non est decisio. Et quamvis Sapientes hodierni jam ordinaverint quod dos matrimonialis exigi debet è mobilibus bonis, maxima tamen vis ordinationis hodiernorum est ut exigantur mobilia, quia mobilia deposita sunt illic, & frater qui est levir, non habet potestatem utendi illis post contractam leviratiónem. Sed hoc non verum puto, neque mea est sententia, neque sensus Legis eò videtur inclinare.

פירות המחוברין לקרקע שלו *Fructus qui solo adhærent, sunt pro illo*, in Gemara exponunt, quod Misna dicere debuisset שלה *pro illa sunt*; & quod dicit, הרי היא כאשתו לכל דבר *ecce illa est instar uxoris ejus ad omnem rem*, hoc notat, quod si repudiaverit eam, deindè eam reducere po-

eidem juri subjecta sunt cui fructus sunt subjecti. Decisio est juxta Sapientes. הרי היא כאשתו *ecce illa est ut uxor ejus*, quam repudiare potest & deindè reducere, nam non dicimus cum Scriptura יבמה *levir ejus*; & quod adhuc in se recepit primam levirationem, & quod divortium non sufficit illi. Similiter si maritus eam repudiaverit, dicere possemus, jam fecit præceptum quod Deus illi injunxit, & prohibita erit illi pro uxore fratris sui, sed non poterit eam reducere, propterea nos docet Scripturam dicere, ולקחה לו לאשה quandoquidem ergo eam duxit ideo est instar uxoris suæ. potest, uti exposuimus capite quarto tractatus Jebhammot, decisio non est juxta R. Meyrum.

ח לא יאמר לה הרי כתובתיך מנחת על השלחן אלא כל נכסיו אחראין לכתובה (ס"א וכן לא יאמר אדם לאשתו הרי כתובתיך מונחת על השלחן אלא כל נכסיו אחראין לכתובתה) גירשה אין לה אלא כתובתה החזירה הרי היא ככל הנשים ואין לה אלא כתובתה בלבד:

8. Non dicet illi, *ecce dos tua matrimonialis posita est in mensa*, sed omnia ejus bona subordinata erunt doti matrimoniali, (aliud exemplar: neque maritus dicet uxori suæ, ecce dos tua in mensa posita est, sed omnia bona doti oppignerata erunt.) Si repudiaverit eam, non est illi præter dotem matrimonialem. Si reduxerit eam, ecce illa est ut omnes mulieres, & non est illi quicquam præter dotem ejus matrimonialem.

R. OB. DE BARTENORA.

כל נכסיו *Omnia ejus bona*, quæ hæreditatis jure acquisivit à fratre suo, subordinata erunt doti matrimoniali ejus. גרשה אין לה אלא כתובה *si repudiaverit eam, non est illi præter dotem matrimonialem*, sed quamdia non repudiaverit eam, omnia bona subordinata sunt illi. הרי היא ככל הנשים *ecce illa ut omnes mulieres*, nam is qui repudiaverit uxorem suam & reduxerit eam, sub conditione dotis matrimonialis primæ reducet eam. Ex hæc docere necesse erat de fratria, quia non dixissemus hoc intelligi de uxore ejus, cui ille scripsit contractum matrimonialem de bonis suis; sed de fratria ejus cui ille non scripsit contractum matrimonialem, sed cui bona mariti subordinata & concredita erant, dixissemus, quod si repudiaverit eam & deindè reduxerit, dos matrimonialis ejus ex ipso scil. leviro est, & hoc nos docere voluit.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Tota hæc Misna satis clara est.

פרק ט הכותב לאשתו דין ודברים אין לי בנכסיך הרי זה אוכל פירות בחייה ואם מתה יורשה אם כן למה כתב לה דין ודברים אין לי בנכסיך שאם מכרה ונתנה קיים כתב לה דין ודברים אין לי בנכסיך ובפירותיהן הרי זה אינו אוכל פירות בחייה ואם מתה יורשה רבי יהודה אומר לעולם אוכל פירי פירות עד שיכתוב לה דין ודברי אין לי בנכסיך ובפירותיהן ובפירי פירותיהן עד עולם כתב לה דין ודברי אין לי בנכסיך ובפירותיהן (ס"א) ובפירי פירותיהן בחייך ובמותיך אינו אוכל פירות בחייה ואם מתה אינו יורשה רשב"ג אומר אם מתה יירשנה מפני שהתנה על מה שכתוב בתורה וכל המתנה על מה שכתוב בתורה תנאו בטל:

Caput 9. Si quis scripserit uxori suæ, *nihil juris est mihi in bona tua*, ecce hic comedat fructus quamdiu illa vivit; & si illa mortua fuerit, tamen jure hæreditatis acquirit ea. Si ita se res habet, quare illi scribit, *non est mihi quid juris in bona tua?* ideo, si illa vendiderit & dono dederit, ratum sit. Si illi scripserit, *non est mihi quid juris in bona tua, neque in fructus eorum*, ecce hic ne comedat fructus quamdiu illa vivit, & si illa mortua fuerit, tamen jure hæreditatis acquirit ea. R. Jehuda dicit, semper comedet fructus fructuum, donec illi scripserit, *non est mihi jus in bona tua, neque in fructus tuos, neque in fructus fructuum eorum in perpetuum.* Si scripserit illi, *nihil mihi juris est in bona tua, neque in fructus fructuum eorum quamdiu vixeris, neque quando mortua fueris*, ne comedat fructus illa vivente; & si mortua fuerit, jure hæreditatis non acquiret ea. R. Schimeon filius Gamalielis dicit, si mortua fuerit, jure hæreditatis acquiret ea, quia illa contraxit contra id quod scriptum est in Lege; quicunque vero contraxerit contra id quod scriptum est in Lege, ejus contractus est irritus.

R. OB. DE BARTENORA.

הכותב לאשתו דין ודברים *Qui scripserit uxori suæ, jus & ratio*, si scripserit illi dum desponsa erat, quando duxero te, non erit mihi jus nec ratio in bona tua, etsi non acquisiverint ab illo, illa tamen vendet, & dono dabit, & venditio ejus firma ac rata est; quia, si hereditas alicui advenerit ex alio loco longinquo, super eis contrahere potest quod non acquiret eam jure hæreditatis. Cæterum, si ipsa possessione bona acquisiverint ab eo, etsi post nuptias, venditio ejus venditio rata est; sed ille comedit fructus, & si illa mortua, jure hæreditatis acquirit bona ejus, hoc enim verba illa volunt דין אין לי בנכסיך *jus non est mihi in bona tua*; sed in fructus eorum mihi jus est, quamdiu erunt bona tua, id est, quamdiu vixeris non erit mihi jus in ea, sed post mortem tuam jus mihi erit in ea.

לעולם הוא אוכל פירי פירות *In perpetuum ille comedit fru-*

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Hic contractus uxori prodest quando maritus eum scripserit illi cum desponsa erat, juxta illud fundamentum quod, si hæreditas alicui advenerit ex alio loco, super ea contractum inire potest, ne hæreditatis jure acquirat eam, aut si possessionem ab ipso sumpserint, etiam post consecrationes nuptiarum.

פירי פירות *Fructus fructuum*, id est, si uxor vendiderit fructus à quibus exemptus est maritus, & emerit nummis eorum bona immobilia, maritus comedet fructus eorum immobilium bonorum, etsi non sit illi jus in campum, quia à primis fructibus tantum exemptus est. Nam hoc est quod dixit, אין לי בנכסיך ובפירותיהן *non est mihi (jus) in bona tua & fructus eorum*; sed comedet fructus fructuum juxta opinionem R. Jehudæ, donec scripserit, ובפירי פירותיהן עד עולם *& de fructibus fructuum eorum in perpetuum.*

שרתנה

fructus fructuum, in Gemara exponunt quales sunt fructus, & quales sunt fructus fructuum, si uxor adduxerit marito campum qui protulerit fructus, hi sunt *fructus*; si vendiderit illos fructus, & illis ement campum qui protulerit fructus, hi sunt *fructus fructuum*. Et quando illi dixerit, *non erit mihi jus nec ratio in bona tua nec in fructus tuos tantum*, comedet fructus fructuum juxta sententiam R. Jehudæ, quia maritus tantum exemptus est à fructibus; decisio est juxta R. Jehudam. שהתנה על מה שכתוב בתורה *quia contraxit contra id quod scriptum est in Lege*, uti scriptum est in Lege Num. 27, 11. וירש אותה indè probatur quod maritus jure hæreditatis adit bona uxoris. Sed decisio est, quod hæreditas mariti ab uxore non est de Lege, sed ex constitutione Sapientum, & hic textus tantum est ratio probabilis. Nihilominus decisio est juxta Rabban Schimeonem filium Gamalielis, non eo quod contraxit contra id quod scriptum est in Lege, sed quia Sapientes tantum roboris addiderunt verbis suis ac si Lex dixisset.

שהתנה על מה שכתוב בתורה *quia contraxit contra id quod scriptum est in Lege*, est ratio quæ non vera est, nam fundamentum nobis est id quod uxor dicitur jure hæreditatis acquirere, esse ex constitutione Sapientum; sed fecerunt illi robur Legis; propterea decisio est juxta Rabban Schimeonem filium Gamalielis qui dicit, quod jure hæreditatis acquirit, ob dictam rationem; decisio est juxta R. Jehudam.

SURENHUSIUS. Hujus ut & sequentis Mischnæ casus omnes Maimonides distinctius persequitur in Hilchot Ischot capite vicesimo tertio, ut docet; quod, si uxor cum marito suo sit pacta, ut earum rerum jus quæ marito debentur, irritum reddat, & id sponsus conscripserit sponsæ ante nuptias, non sit necesse ut acquiratur quicquam ab ipso, sed quod ratum sit quicquid sponsæ conscripserit; si vero post nuptias demum ei conscripserit, necesse est ut illud ab ipso acquiratur. Si maritus cum uxore sua conditionem inierit quod de bonis illius nihil ad ipsum pertinebit, & illa vendiderit & dono dederit, ratum esto; sed ille fructus percipiat quamdiu illi sunt in potestate illius. Verum si à sponso acquisiverit dum illa erat desponsa, quia nihil juris ipsi est in bona sponsæ, tum ille de tota possessione decessit, ut nullos de illa unquam percipiat fructus; & quamvis ille contenderit, dicendo, nunquam mihi in animum venit quod mihi non essent fructus ex hac possessione, tamen si illa vendiderit, venditio rata est, nam nemo uxorem ducit sine bonis; ideo marito non auscultant quia de possessione jam tota decessit. Si maritus cum uxore pactus sit quod is bonorum illius fructus non percipiet, ne percipito eos; sed fructus vendere possunt, iisque possessionem emere, & ille comedit fructus, quia de fructibus bonorum tantum decessit. Si porro conditionem inierit cum uxore, quod non percipiet fructus bonorum illius nec fructuum fructus, vendant fructus atque iis possessionem emant & pro hujus possessionis fructibus emant possessionem secundam, & maritus illos fructus comedat, qui sunt fructuum fructuum fructus, & sic fiat res semper usque dum cum illa pactus sit, quod ipse non percipiet fructus neque fructus fructuum eorum in perpetuum; & postea ipsi non cedent fructus illa vivente, cæterum illa extincta tota hæreditas ad ipsum venit. Sic etiam si cum uxore conditionem inierit se hæreditatem illius non aditurum, fructus quidem percipiet, at de hæreditate illius nihil, dum illa vivat. Pariter si cum illa pactus sit se partem aliquam bonorum hæreditate consecuturum; vel, si pactus sit, quod, si illa sine liberis extincta fuerit, bona ad paternam domum redibunt, omnia rata sunto. Cæterum hæ conditiones intelligendæ sunt, quando eas maritus cum uxore ante nuptias inierit, nam de hæreditate quæ alicui obtinget ex aliena familia, conditionem inire licet, quod eam non adibit antequam ad ipsum jure pertineat. Si vero cum uxore constituerit post nuptias, frustra constituit, adeoque mulieris hæreditas ad ipsum perveniet. Si denique cum uxore pactus sit post nuptias quod ei nihil juris erit in bona illius, neque in horum fructuum fructus ad infinitum, illa vivente vel mortua, omnino nullos de bonis capiet fructus; at post mortem uxoris hæreditatem adeat.

ב מי שמת והניח אשה ובעל חוב ויורשין והיה לו פקדון או מלוה ביד אחרים רבי טרפון אומר ינתנו לכושל שבהן רבי עקיבא אומר אין מרחמין בדין אלא ינתנו ליורשין שכולן צריכין שבועה ואין היורשין צריכין שבועה:

2. Si quis mortuus fuerit, & reliquerit uxorem, creditorem, & hæredes, & deposuerit, aut mutuo dederit quicquam in potestate aliorum; R. Tarphon dicit, dabitur infirmiori inter ipsos. R. Akiba dicit, non miserentur in judicio, sed dabitur hæredibus, quia omnes illi jurare debent, sed hæredes non tenentur ad jusjurandum.

R. OB. DE BARTENORA.

ינתנו לכושל שבהן *Dabuntur infirmiori inter ipsos*, alii exponunt, de eo cujus libellus fuerit postremus, quod ille dicatur omnibus infirmior, quia bona mobilia educere nequit è potestate emtorum qui anticiparunt illum; alii exponunt de dote matrimoniali uxoris, & vocatur כושל *infirmus*, quia consuetudo ejus non est sequi bona mortui, & investigare ubi bona mariti immobilia sint, quemadmodum faciunt viri. Et quamvis mobilia pupillarum non subordinata sint creditori, neque doti matrimoniali uxoris; tamen in hoc casu, ubi non sunt in jurisdictione ejus, putat R. Tarphon, quod educunt ea è potestate creditoris aut è potestate depositarii, & dant creditori, & pro dote matrimoniali.

ינתנו ליורשים *Dabuntur hæredibus*, & non capiet utilitatem, etsi manu apprehendit ea. שכלן צריכין שבועה *quia omnes tenentur ad jusjurandum*, nam is qui voluerit exigere bona pupillarum, non exiget nisi cum jurejurando, & quamdiu non juraverit, non constat nobis an ipsi debeatur quicquam, idcirco quando mortuus fuerit, hæredes acquirunt bona ejus, & sunt in potestate eorum.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

כושל *Infirmus*, sic vocatur בעל חוב *creditor*, quia debitum suum non exigit de bonis mobilibus, nam hæc jura nituntur hoc fundamento, nimirum quod bona mobilia non subordinata sunt creditori. Sed nos aliter judicamus, & non juxta hoc judicium, nam judicamus quod mobilia subordinata sunt creditori, & quod hæredi non sit hæreditas, nisi exigantur debita, & dos matrimonialis, aut quodcunque debitum. Si maritus mortuus reliquerit bona immobilia, quisquis prævenerit debito, exiget debitum suum prius; reliquum vero exiget is qui secutus fuerit. Cæterum, si tempus omnium fuerit unum idemque, & bona non sufficerint omnibus debitis, quilibet exiget pro portione sua; exponetur etiam quomodo distribuunt, capite sequenti. Si vero bona mobilia reliquerit, non est differentia inter debitum præpositum & postpositum, sed quisquis anteverterit, is acquisivit, & non educunt bona mobilia è potestate illius qui ea acquisivit. Sin autem nemo eorum anteverterit, dividunt bona mobilia, uti exponetur capite sequenti.

ג הניח פירות תלושין מן הקרקע כל הקודם זכה

3. Si reliquerit fructus è solo evulsos, quicunque

וכה בחן וכתה אשה יותר מכתובתה ובעל חוב יותר על חובו הכותר רבי טרפון אומר יתנו לכושל שבהן רבי עקיבא אומר אין מרחמין בדין אלא יתנו ליורשים שכולם צריכין שבועה ואין היורשים צריכין שבועה :

que anticipaverit in illis, acquirit ea; si uxor acquisiverit plus quam dotem ejus matrimonialem, & creditor plus quam debitum ejus, reliquum dicente R. Tarphon dabitur infirmiori inter eos. R. Akiba dicit, non miserentur ejus in judicio, sed dabuntur hæredibus; nam omnes tenentur ad jusjurandum; at hæredes non tenentur ad jusjurandum.

R. OB. DE BARTENORA. כל הקודם בהן זכה *Quicunque anticipaverit in illis, acquisivit*, si anticipaverint hæredes, acquisiverunt, & non educunt ea bona è potestate eorum, quia bona mobilia non subordinata sunt creditori, neque doti matrimoniali. Si unus eorum anticipaverit, nimirum uxor, aut creditor, acquisivit, nam R. Tarphon putat quod apprehensio post mortem valet. זכתה אשה יותר על כתובתה *si uxor acquisiverit plus quam dotem suam matrimonialem*; aut si anticipaverit creditor, & apprehenderit ea bona, & illa majora fuerint quam debitum suum, quod reliquum est dabitur infirmiori, qui est dominus libelli cui minus juris est ad exigendum. Si vero bona venerint ad manus pupillarum, non educunt denuo è potestate eorum, neque uxor neque creditor. Hoc vero tempore quo in omni senatu Israëlis constitutum est ut bona pupillorum subordinata sint creditori, talis est ritus, si quis mortuus fuerit & mobilia reliquerit, & obligatus fuerit creditori & doti matrimoniali, tum quicunque anticipaverit, acquisivit ea, tam creditor prior quam posterior, quia in bonis mobilibus non est jus anticipationis. Si vero nullus eorum anticipaverit, dividunt inter se bona mobilia, quemadmodum exponetur sequenti capite.

ד המושיב את אשתו חנונית או שמינה אפיטרופא הרי זה משביעה כל זמן שירצה רבי אליעזר אומר אפילו על פילכה ועל עיסתה :

4. Si quis commiserit uxori suæ officinam, aut constituerit eam curatricem, is adigat eam ad jusjurandum quotiescunque voluerit. R. Eliezer dicit, etiam super colo ejus, & super massa ejus.

R. OB. DE BARTENORA.

חנונית *Officinaria*, ad emendum & vendendum in officina. אפוטרופא *curatrix*, ad mercaturam exercendam bonis ejus.

משביעה כל זמן שירצה *Faciet eam jurare quotiescunque voluerit*, jurejurando Legis, quia fieri posset ut deciperet eum, ideo ei imponere potest juramentum ne decipiat ipsum in colo & in massa. R. Eliezer dicit, quod etiam ab initio eam potest cogere ad jusjurandum super colo, & super massa illius; Cæterum decisio non est secundum sententiam R. Eliezeris.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

חנונית *Officinaria*, quam maritus constituit in officina sua ad emendum & vendendum pro ipso. אפוטרופא *curatrix*, ad negotiandum & contrahendum bonis illius. Similiter, si bona sua posuerit in potestate ejus, faciet eam jurare quotiescunque voluerit jurejurando Legis, propterea quod fieri potest ut aliquid abalienet; & devolvet ad illam colum ejus & massam ejus, nempe illa in colo & massa non decipiat illum; sed non jurabit ab initio super colo & massa sua, nam decisio non est juxta R. Eliezer.

ה כתב לה נדר ושבועה אין לי עליך אין יכול להשביעה אבל משביע הוא את יורשיה ואת הבאים ברשותה נדר ושבועה אין לי עליך ועל יורשיך ועל הבאים ברשותך אינו יכול להשביעה לא הוא ולא יורשיה ולא את הבאים ברשותה אבל יורשיו משביעין אותה ואת יורשיה ואת הבאים ברשותה נדר ושבועה אין לי ולא ליורשי ולא לבאים ברשותי עליך ועל יורשיך ועל הבאים ברשותיך אינו יכול להשביעה לא הוא ולא יורשיו ולא הבאים ברשותו לא אותה ולא יורשיה ולא הבאין ברשותה :

5. Si scripserit illi, *votum & jusjurandum mihi non est in te*, non potest illam facere jurare, sed hæredes ejus jurare faciet, eosque qui in illius potestate venerint. (Si scripserit,) *votum & juramentum non est mihi in te, neque in hæredes tuos, neque in eos qui venerint in potestate tua*, non potest eam facere jurare, neque hæredes ejus, neque eos qui veniunt in potestate illius. (Si scripserit,) *votum & juramentum non est mihi, neque hæredibus meis, neque illis qui veniunt in potestate mea in te, neque in hæredes tuos, neque in eos qui venerint in potestate tua*, non potest eam facere jurare, neque ille, neque hæredes ejus, neque illi qui venerint in potestate ejus, non eam, neque hæredes ejus, neque eos qui venerint in potestate ejus.

R. OB. DE BARTENORA.

משביע הוא את יורשיה *Facit ille jurare hæredes ejus*, si repudiaverit eam, & mortua fuerit, & hæredes ejus dotem matrimonialem petierint, jurant jusjurandum hæredum, quod illi nihil præcepit in agone mortis, neque antea, & quod inter scripta ejus non invenerunt, quod contractus ejus matrimonialis solutus erat. ואת הבאים ברשותה *& eos qui venerint in potestate ejus*, si dotem suam matrimonialem vendiderit aliis, & repudiata ac mortua fuerit, & emtores petierint dotem ejus matrimonialem, etiam illi tenentur jurare jusjurandum hæredum. אבל יורשיו משביעין אותה *sed hæredes ejus faciunt eam jurare*, si vidua facta fuerit, & illa aut hæredes ejus exigere voluerint à pupillis, tenentur jurare, quia aliter non liberavit eos, si illa exegerit dotem suam matrimonialem vivente marito. ולא לבאים ברשותי *neque eos qui venerint in potestate mea*, si vendiderim bona mea, & tu veneris exactum ea ab emtoribus, non teneris ad jusjurandum.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Omnia hæc clara sunt & vera, fundamentum autem illud est quod tibi dixi, nimirum, quod omnis contractus qui factus fuerit de bonis, firmus & ratus est. ואת הבאים ברשותה *& eos qui venerint in potestate ejus*, emtores scil. aut illi qui dona receperint.

ו הלכה מקבר בעלה לבית אביה או שחזרה לבית חמיה ולא נעשית אפוטרופא אין היורשין משביעין אותה ואם נעשית אפוטרופא (ס"א) היורשים משביעין אותה על העתיד לבא ואין משביעין אותה על מה שעבר :

6. Si illa à ſepulchro mariti ſui iverit ad domicilium patris ſui, aut redierit ad domicilium ſoceri ſui, & non conſtituta fuerit curatrix, hæredes non faciunt eam jurare; at ſi curatrix ſit conſtituta, hæredes eum jurare faciunt ſuper eo quod futurum eſt; at non faciunt eam jurare ſuper eo quod præteriit.

R. OB. DE BARTENORA.

הלכה מקבר בעלה *Si iverit à ſepulchro mariti ſui*, illa quam maritus liberavit à jurejurando : לבית אביה *ad domicilium patris ſui*, quæ non amplius curam bonorum gerit.

אין היורשין משביעין אותה *Hæredes non faciunt eam jurare*, ſuper eo quod tractavit inter mortem & ſepulturam, nam ſi hæredes eam ad jurandum ſuper hoc adigere potuiſſent, quandoquidem illa opus habebat teſtes adducere ſuper eo quod vendiderit & emerit in neceſſitatem ſepulturæ mortui, differretur ſepultura mortui, & deſpiceretur.

על העתיד לבא *Super eo quod futurum eſt*, quod nihil ſibi ſumſerit de negotio cujus adminiſtratio illi demandata erat poſt ſepulturam mariti ſui, quia liberatio mariti in quam illam curatricem conſtituit, in hoc nihil prodeſt illi, quandoquidem bona ad pupillos pertinent. על מה שעבר *ſuper eo quod præteriit*, ſuper negotio quo functus eſt vivente marito.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Hæc clara ſunt, nam ſi contraxerit de bonis poſt mortem mariti ſui, hæredes eam jurare faciunt ſuper omnibus quibus mercaturam fecerit poſtquam maritus ſepultus fuerit. Sed non adigunt eam ad jusjurandum ſuper ejuſmodi de quibus contraxerit inter mortem & ſepulturam mariti, nam ſi ſuper ejuſmodi eam ad jurandum cogerent, non daret operam ſepulturæ ejus niſi cum teſtibus qui teſtarentur de eo quod vendiderit, an ſuo pretio id venditum fuerit, an non, ne ad jurandum eam cogerent, & hoc modo differretur ſepultura mortui. Noſti enim unum è fundamentis notis eſſe, quod pro tributo, pro alimentis, & pro ſepultura vendunt ſine proclamatione, quia res ſunt quæ cito peragendæ ſunt, & non patiuntur moram.

ז הפוגמת כתובתה לא הפרע אלא בשבועה עד אחד מעידה שהיא פרועה לא תפרע אלא בשבועה מנכסי יתומים ומנכסים משועבדין ושלא בפניו לא תפרע אלא בשבועה :

7. Si quæ exegerit contractus matrimonialis partem, non ſolvetur ei niſi ſub jurejurando. Si teſtis unus teſtatus fuerit quod illa ſoluta eſt, non ſolvetur niſi ſub jurejurando. Si de bonis pupillorum, & de bonis ſubjectis abſente marito exigat, non ſolvetur niſi ſub juramento.

R. OB. DE BARTENORA. לא תפרע אלא בשבועה *Non ſolvet niſi ſub jurejurando*, nam qui à proximo ſuo exegerit, non attendit ad omnia ea quæ illi ſolvit, nam cum partem exegit, fieri poteſt ut dos tota ei ſoluta ſit; & Sapientes illi impoſuerunt jusjurandum, ut accuratè attendat. עד אחד מעידה שהיא פרועה וגו' *ſi unus teſtis de illa teſtatus fuerit quod ſoluta eſt &c.* eſt conſtitutio Sapientum ad ſatisfaciendum marito; & quamvis hæc juramenta ſint ex inſtitutione Sapientum, habentur tamen ac ſi de Lege inſtituta fuiſſent, accipiendo in manum aliquam rem ſanctam, nam omnia juramenta in Miſna inſtituta ſunt inſtar eorum quæ de Lege inſtituta ſunt. מנכסים משעבדים *de bonis ſubordinatis*, nam ſi exegiſſet ea à debitore ipſo, & is dixiſſet illi, jura mihi quod non ſolvi tibi, adegiſſemus ipſum ad jusjurandum. Nos vero ratiocinamur pro emtoribus, dicendo, fieri poteſt, ut, ſi exegiſſes à debitore, te coëgiſſet, dicens, jura mihi quod non ſolvi tibi, & jurandum tibi fuiſſet, jam vero quoque jura.

ח הפוגמת כתובתה כיצד היתה כתובתה אלף זוז ואמר לה התקבלת כתובתיך והיא אומרת לא התקבלתי אלא מנה לא תפרע אלא בשבועה עד אחד מעידה שהיא פרועה כיצד היתה כתובתה אלף זוז ואמר לה התקבלת כתובתיך והיא אומרת לא התקבלתי ועד אחד מעידה שהיא פרועה לא תפרע אלא בשבועה מנכסים משעובדים כיצד מכר נכסיו לאחרים והיא נפרעת מן הלקוחות לא תפרע אלה בשבועה מנכסי יתומים כיצד מת והניח נכסיו ליתומים והיא נפרעת מן היתומים לא תפרע אלא בשבועה ושלא בפניו כיצד הלך לו למדינת הים והיא נפרעת שלא בפניו אינה נפרעת אלא בשבועה רבי שמעון אומר כל זמן שהיא תובעת כתובתה היורשין משביעין אותה ואם אינה תובעת כתובתה אין היורשין משביעין אותה :

8. Si quæ exegerit dotis matrimonialis partem, quomodo? ſi dos ejus matrimonialis confecerit mille Zuzas, & dixerit illi, recepiſti dotem tuam matrimonialem? & illa dixerit non recepi præter centum, reliquum non ſolvetur niſi ſub jurejurando. Si unus teſtis teſtatus fuerit quod illi ſolutum eſt, quomodo? ſi dos ejus matrimonialis confecerit mille Zuzas, & dixerit illi, recepiſti dotem tuam matrimonialem? & illa dixerit, non recepi, & teſtis unus teſtatus fuerit quod illa ſoluta eſt, non ſolvetur ei niſi ſub jurejurando. De bonis ſubordinatis, quomodo? ſi vendiderit aliis ſua bona, & illa dotem exigere voluerit ab emtoribus, non ſolvetur niſi ſub jurejurando. Si de bonis pupillorum, quomodo? ſi mortuus fuerit, & reliquerit bona ſua pupillis, & illa exegerit à pupillis, non ei ſolvetur niſi ſub jurejurando. Quæ vero marito exegerit abſente, quomodo? ſi ille profectus fuerit ad civitatem tranſmaritimam, & illa exegerit illo abſente; non ſolvetur niſi ſub jurejurando. R. Schimeon dicit, quotieſcunque illa petierit dotem matrimonialem, hæredes illam cogunt ad jusjurandum; ſi non petierit dotem matrimonialem ſuam, hæredes illam non cogunt ad jusjurandum.

R. OB. DE BARTENORA.

Verba R. Schimeonis ad superiora referenda sunt, ubi Sapientes dixerunt Misna quinta, *si quis constituerit uxorem suam officinariam, aut curatricem, eam coget ad jusjurandum quotiescunque voluerit; & si scripserit, votum & jusjurandum non est mihi contra te, neque mihi neque hæredibus meis, tum hæredes non cogunt eam ad jusjurandum;* huic autem R. Schimeon contradicit, dicendo, quod, quotiescunque illa petierit dotem suam matrimonialem, hæredes eam adigunt ad jusjurandum, etsi maritus ei scripserit, *non est mihi votum neque jusjurandum contra te, neque hæredibus meis;* at si non petierit dotem suam matrimonialem, hæredes non adigunt eam ad jusjurandum super administrationem quam habuit vivente marito. Et quamvis ille non liberasset eam à jurejurando, nam non statuit R. Schimeon, id quod dicit R. Elieser & Sapientes disputantes cum illo, ex eo quod superius dixerunt, quod eam ad jusjurandum adigat quotiescunque voluerit maritus; decisio non est juxta R. Schimeon.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

נפרעת שלא בפניו *Si illi solutum fuerit illo absente,* quando illa eduxerit dotem suam matrimonialem & divortium, & maritus ejus fuerit in civitate transmaritima, aut in itinere longo, jurabit illa jusjurandum Legis, & solvetur ipsi è bonis mariti. Cæterum si maritus ejus profectus fuerit & non repudiaverit eam, non solvetur illi è dote matrimoniali; quia, nobis fundamentum est dotem matrimonialem non dari vivente marito; sed alimonia tantum illi datur, quemadmodum exponetur capite ultimo Ketuvot. Similiter creditor absente debitore suo exigere potest sub jurejurando; & hoc confirmatum eunt multis confirmationibus, & si fieri potuisset ut hoc notum faceret, bene habet, & omni modo operam dabit ut fiat Non est necesse ut exponam tibi, quod hoc jusjurandum est jusjurandum Legis, quia hoc fundamentum tibi notum est, quod omne jusjurandum de quo in Misna mentio fit, est jusjurandum Legis, aut Sapientum instar Legis, sumendo in manum aliquam rem sanctam, quemadmodum exponetur in tractatu Schebhuot; & hoc est quod vocamus שבועת התורה *jusjurandum Legis.* R. Schimeon contradicit quartæ Misnæ hujus capitis, de qua disputant doctor primus & R. Eliesér; dicit ergo R. Schimeon, quod uxor nullatenus jurare tenetur, etsi curatrix constituta fuerit, nisi dotem suam matrimonialem petierit; decisio non est juxta R. Schimeon.

ט הוציאה גט ואין עמה כתובה גובה כתובתה כתובה ואין עמה גט היא אומרת אבד גיטי והוא אומר אבד שוברי וכן בעל חוב שהוציא שטר חוב ואין עמו פרוזבול הרי אלו לא יפרעו רבן שמעון בן גמליאל אומר מן הסכנה ואילך אשה גובה כתובתה שלא בגט ובעל חוב גובה שלא בפרוזבול שני גיטין ושתי כתובות גובה שתי כתובות שתי כתובות וגט אחד או כתובה ושני גיטין או כתובה וגט ומיתה אינה גובה אלא כתובה אחת שהמגרש את אשתו והחזירה על מנת כתובה הראשונה החזירה קטן שהשיאו אביו כתובתה קיימת שעל מנה כן קיימה גר שנתגייר ואשתו עמו כתובתה קיימת שעל מנת כן קיימה:

9. Si eduxerit divortium, & non fuerit illi dos matrimonialis, exigat dotem suam matrimonialem. Si illi fuerit dos matrimonialis, at non divortium, dicat illa, *periit divortium meum,* & ille dicat, *periit apocha mea.* Sic etiam creditor si eduxerit scriptum de debito, & illi non fuerit Perosbol, tum illis non solvetur. Rabban Schimeon filius Gamalielis dicit, à periculo & ulterius uxor exigat dotem suam matrimonialem sine divortio, & creditor sine Perosbol; aut si illi duplex dos matrimonialis fuerit, & duo divortia, exigat duo divortia; aut dos matrimonialis duplex & divortium unum, & mors, non exigat præter unam dotem matrimonialem. Nam qui repudiaverit uxorem suam, & reduxerit, sub conditione primæ dotis matrimonialis, reducat eam. Si minorennis à patre suo elocata fuerit, dos ejus matrimonialis firma est, quia sub hac conditione maritus retinuit eam. Si peregrinus factus fuerit proselytus & uxor cum eo, dos ejus matrimonialis firma est, quia hac conditione retinuit eam.

R. OB. DE BARTENORA.

הוציאה גט ואין עמה כתובה *Si eduxerit divortium & illi non fuerit dos matrimonialis,* hoc fit in locis ubi non solent scribere contractum matrimonialem, & innituntur domui judicii. גובה כתובתה *exigat dotem suam matrimonialem,* nam conditio de dote matrimoniali est actus Domus Judicii, omnis autem actus Domus Judicii idem valet quod scriptura contractus; sed hoc tantum intelligitur de ducentis Zuzis, aut centum; verum incrementum non exiget nisi produxerit scripturam contractus matrimonialis.

פרוזבול *Perosbol,* Hillel instituit Perosbol, ne intermitteretur usus anni septimi, sed ut traderent libellos suos Domui Judicii, ut debita exigere possent à debitoribus suis, id quod non incurrit præceptum quod extat Deut. 15, 2. לא יגוש Nam creditor ipse nihil petit hoc modo, sed Domus Judicii petit.

הרי אלו לא יפרעו *Ecce his non solvetur,* nam suspicio nobis esset, fieri potuisse ut jam exegerit dotem suam matrimonialem, & ut intermitteretur debitum anni septimi. מן הסכנה *à periculo,* nam gentiles decreverunt de præceptis, & metuebant divortia servare, ideo, simulac accepissent illa, comburebant, eodemque modo Perosbol.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

גובה כתובתה *Exigat dotem suam matrimonialem,* in ejusmodi locis ubi non solent scribere contractum matrimonialem, sed testari de illa, ac inniti conditioni Domui Judicii, & hoc licitum est. Cæterum in locis ubi moris est scribere contractum matrimonialem, omnino necessarium est ut educatur contractus matrimonialis una cum divortio, & tum exiget dotem matrimonialem suam.

שובר Est *apocha,* continens solutionem debiti. Quid sit פרוזבול *Perosbol* jam exposuimus una cum jure illius in tractatu Schebiit capite ultimo; & notum est satis quod negotium anni septimi intermissionis hoc modo conficitur. Ratio autem, quare creditori fides habetur, si dixerit, periit Perosbol, est, quoniam Sapientes ordinaverunt Perosbol, ut ideo non intermittat homo rem licitam, & facere id quod illi vetitum est, quod est anni intermissionis prohibitio. Eodemque modo marito, quoniam dicere posset; non repudiavi illam, fidem habemus si dixerit, periit apocha mea; sed jurabit jusjurandum Sapientum, quod solverit illi dotem. Scias autem id quod nos dicimus uxorem exigere dotem matrimonialem cum divortio suo, tantum intelligendum esse de summa dotis matrimonialis principali, non quod exiget incrementa, nisi adduxerit testes divortii; tum autem exiget incrementum tam in loco quo solent

lent scribere contractum matrimonialem, quam in loco in quo non solent scribere contractum matrimonialem. Id autem quod antea dictum est, quando eduxerit divortium in loco ubi non est moris conscribere contractum matrimonialem, exigere potest uxor dotem suam matrimonialem, & hoc de ipsa dotis matrimonialis summa tantum intelligendum est, sed incrementa dotis matrimonialis sine contractu matrimoniali exigere nequit, aut sine testibus qui testentur de ea; decisio est juxta Rabban Schimeonem filium Gamalielis. כתובתה קיימת *dos ejus matrimonialis firma est*, id est, summa dotis matrimonialis, quæ facit ducentas Zuzas, aut centum, sed incrementa non debet maritus, nisi testes testati fuerint de illo in hac re postquam adoleverit, & de hoc necesse est ut illi testimonium præbeant.

פרק י מי שהיה נשוי שתי נשים ומת הראשונה קודמת לשנייה ויורשי הראשונה קודמין ליורשי שנייה נשא את הראשונה ומתה נשא שנייה ומת הוא שנייה ויורשיה קודמין ליורשי הראשונה :

Caput 10. Si quis duas duxerit uxores, & mortuus fuerit, prima præcedit secundam, & hæredes primæ præcedunt secundæ hæredes. Si duxerit primam, & illa mortua fuerit, & post duxerit secundam & ipse mortuus fuerit, tum secunda ejusque hæredes præcedunt hæredes primæ.

R. OB. DE BARTENORA.

ירשי הראשונה קודמין ליורשי השניה *Hæredes primæ præcedunt hæredes secundæ*, si uxores post maritum mortuæ fuerint, antequam dotem exegissent. שנייה ויורשיה קודמין *secunda & hæredes ejus præcedunt*, quia illa est creditrix, & hæredes primæ adeunt hæreditatem patris ex conditione dotis matrimonialis liberorum masculorum &c. nam de eorum conditione in contractu dotali dicitur, *illi hæreditatem adeunt*. Propterea prius solvunt debitum, & id quod reliquum est, adeunt jure hæreditatis. Cæterum hoc intelligendum est, quando secunda tantum juraverit super dote matrimoniali, tum illa aut hæredes illius exigant dotem ejus matrimonialem. Verum si illa mortua fuerit post maritum, & non juraverit super dote sua matrimoniali, hæredes ejus ne exigant quicquam de dote matrimoniali, quoniam nobis fundamentum est, quod nemo filios suos jurisjurandi hæredes instituit, nimirum, ad ejusmodi bona adeunda quæ acquiri nequeunt sine jurejurando, moriens sine jurejurando peracto, illorum inquam bonorum nemo filios suos instituit hæredes.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Quando vidua juraverit jusjurandum Legis, quale jusjurandum jurare tenetur omnis vidua, si exigere voluerit dotem suam matrimonialem, quemadmodum expositum est in superioribus, & si deinceps mortua fuerit, hæredes ejus petunt dotem ejus matrimonialem; verum si ante jusjurandum mortua fuerit, totam perdidit dotem matrimonialem, nam fundamentum nobis est quod nemo filios suos instituit hæredes jurisjurandi.

שנייה ויורשיה קודמין ליורשי הראשונה *Secunda & hæredes ejus præcedunt hæredes primæ*, id est, in hæreditate conditionis dotis matrimonialis liberorum masculorum &c. nam hæredes secundæ adeunt hæreditatem dotis matrimonialis matris eorum, & deindè hæredes primæ adeunt hæreditatem dotis matrimonialis matris eorum, si aliquid relictum fuerit illis. Sed hoc jus intelligendum est, si una mortua fuerit marito vivente, & secunda post mortem ejus, at si ambæ mortuæ fuerint illo vivente, jus de conditione dotis matrimonialis liberorum masculorum non habet locum, nisi ultra duas dotes matrimoniales reliquerit denarium, quemadmodum exponetur hoc capite.

ב מי שהיה נשוי שתי נשים ומתו ואחר כך מת הוא ויתומים מבקשים כתובת אמן ואין שם אלא שתי כתובות חולקין בשוה היה שם מותר דינר אלו נוטלין כתובת אמן ואלו נוטלין כתובת אמן אם אמרו יתומים אנחנו מעלין על נכסי אבינו יתר דינר כדי שיטלו כתובת אמן אין שומעין להן אלא שמין את הנכסים בבית דין :

2. Siquis duas duxerit uxores & mortuæ fuerint, & deindè ipse mortuus fuerit, & pupilli petierint dotem matrimonialem matris suæ, & non fuerit præter duas dotes matrimoniales, dividunt æqualiter. Si plus quam denarius superfuerit, hi exiguot dotem matrimonialem matris, & illi exigunt dotem matrimonialem matris. Si pupilli dixerint, nos addere volumus bonis patris nostri denarium, ut exigant dotem matrimonialem matris, non concedunt illis, sed æstimant bona in Domo Judicii.

R. OB. DE BARTENORA.

ויתומין מבקשין כתובת אמן *Et pupilli petierint dotem matrimonialem matris suæ*, nam una dos matrimonialis major erat altera, & filii dicebant, nos exigemus conditionem dotis matrimonialis liberorum masculorum; sic etiam vos, & quod reliquum est dividemus. חולקין בשוה *dividunt æqualiter*, ut reliquas hæreditates dividunt, & non exigunt conditionem dotis matrimonialis filiorum masculorum. ואם אמרו יתומים *& si dixerint pupilli*, filii dotis matrimonialis majoris summæ. הרי אנו מעלין על נכסי אבינו דינר *ecce nos adducimus bonis patris nostri denarium*, nos augemus æstimationem eorum ad recipiendum ea majori pretio, ut in iis supersit denarius, & exigant dotem matrimonialem matris eorum.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

אלו נוטלין כתובת אמן ואלו נוטלין כתובת אמן *Hi exigunt dotem matrimonialem matris suæ, & illi exigunt dotem matrimonialem matris suæ*, & tum dividunt nummos inter se omnes, & quod reliquum fuerit præter duas dotes matrimoniales, iidem dividunt æqualiter.

ג היו שם נכסים כראוי אינן כבמוחזק רבי שמעון אומר אפילו יש שם נכסים שאין להם אחריות אינו כלום עד שיהיו שם נכסים שיש להן אחריות יותר על שתי הכתובות דינר :

3. Si illic bona sint expectanda, non sunt ut ea quæ jam possidentur. R. Schimeon dicit, etsi fuerint bona quæ non sunt oppignerata, non sunt quicquam, nisi donec illic fuerint bona quæ non sunt oppignerata, nempe, si denarius sit præter duas dotes matrimoniales.

R. OB. DE BARTENORA.

היו שם נכסים כראוי *Si illic fuerint bona expectanda*, ut, si

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

ראוי Est res quæ nondum pervenerit ad manus, sed pro-

si mutuum fuerit in potestate aliorum, aut merces: אינן כבמוחזק *non sunt ut in possessione*, non habentur ac si essent in potestate & possessione ejus, & tum superesset denarius, שאין להם אחריות *quæ bona non sunt oppignerata*, qualia sunt bona mobilia, שיש להם אחריות *quæ oppignerata sunt*, sunt bona immobilia; decisio est juxta R. Schimeon. Imo etiam hoc tempore, ubi bona mobilia pupillorum solent subordinari creditori, conditio dotis matrimonialis liberorum masculorum non est in usu in bonis mobilibus, sed in immobilibus.

ximè perveniet ad manus illius, ut, si debita reliquerit in potestate debitoris, aut merces in potestate mercatoris, aut bona in alia civitate; decisio est juxta R. Schimeon.

SURENHUSIUS. Bona quæ post mortem mariti hæreditate obtingere possunt uxoribus, ut sunt mutua & merces in potestate aliena, non sunt ut ea quæ jam possidentur R. Schimeon putat quod etiamsi existent bona quædam non oppignerata, qualia sunt bona mobilia, tamen non esse alicujus momenti, nisi dum bona oppignerata sive immobilia sint, quæ præter dotem nuptialem denarium conficiunt. Verum destructo templo & deinceps quando bona pupillorum mobilia subjecta sunt creditoribus, dotis nuptialis conditio pro liberis masculis non in bonis mobilibus, sed in immobilibus obtinet. Videamus de hac re Maimonidem in Hilchot Ischot capite decimo sexto, ubi dicit quod omnium Academiarum principes instituerunt, ut uxor marito extincto dotem suam nuptialem etiam de bonis mobilibus exigere possit, quemadmodum creditor è bonis mobilibus debita exigat; atque hæc constitutio plurimis in locis recepta est. Præterea cæteræ dotis conditiones sunt ut ipsa dos matrimonialis tam in mobilibus quam in immobilibus bonis: sed in dote nuptiali quæ liberis masculis hæreditate obtigit, non ubique eadem est consuetudo: idcirco mihi videtur quod jus ipsorum constituendum sit juxta Gemaræ mentem, nimirum, quod dotem matris hæreditate consequi nequeunt præterquam ex immobilibus. Porro scribit quod jam omnibus in locis quæ vel vidimus, vel auditione & fama accepimus, mos obtinuit in instrumento dotali ut tam mobilia quam immobilia bona oppignerari possint. Atque hoc institutum omnino magnum est, quod a magnis doctisque viris acceptum est, nam hæc conditio de re pecuniaria est, qua vidua dotem exigere possit è bonis mobilibus, non autem ex neotericorum instituto. Sed quando in instrumento dotali hoc non consignatum est, uxor simpliciter ducta est, si ex instituto excellentium magistrorum sciat hoc judicium, exigat dotem suam; si vero ignoret, aut res in dubio sit, diu de re consultant, nam in instituto magistrorum non tanta vis est ad judicandum de hacce re, etsi exposita sit juxta judicium conditionum dotis nuptialis, quæ institutæ sunt a Synedrio magno, donec ab hæredibus pecunia exigatur, videsis Maimonidem in Hilchot Ischot capite sexto decimo.

ד מי שהיה נשוי שלש נשים ומת כתובתה של זו מנה ושל זו מאתים ושל זו שלש מאות ואין שם אלא מנה חולקות בשוה היו שם מאתים של מנה נוטלת חמשים של מאתים ושל שלש מאות שלשה שלשה של זהב היו שם שלש מאות של מנה נוטלת חמשים ושל מאתים מנה ושל שלש מאות ששה של זהב וכן שלש שהטילו לכיס פיחתו או הותירו כך הן חולקין:

4. Si quis tres uxores duxerit, & dein mortuus fuerit, & dos matrimonialis unius fuerit centum Zuzarum, & secundæ ducentarum, tertiæ trecentarum, & illic non fuerit præter centum Zuzas, dividunt æqualiter. Si ducentæ fuerint, ea (cujus dos est) centum, aufert quinquaginta, ea (cujus dos est) ducentæ, & ea (cujus dos est) trecentæ, unaquæque auferet tres denarios aureos. Si trecentæ fuerint, ea (cujus dos est) centum, auferet quinquaginta, & ea (cujus dos est) ducentæ, centum, & ea (cujus dos est) trecentæ, sex denarios aureos. Sic etiam, si tres conjecerint in unum marsupium, si diminuerint aut addiderint, hoc modo dividunt.

R. OB. DE BARTENORA.

של זו מנה ושל זו מאתים ושל זו שלש מאות *Si dos matrimonialis unius centum fuerit Zuzarum, & secundæ ducentarum, & tertiæ trecentarum* &c. si tres dotes sive contractus matrimoniales signati erant uno eodemque die, nam si tribus diebus signati fuissent, tum contractus matrimonialis qui tempore prior est, etiam prior est jure exactionis. Vel si nihil præter mobilia bona reliquerit, ubi non est jus præferendi, dividunt æqualiter, nam tribus illis æquale jus est in centum Zuzas, eo quod cuilibet sunt centum Zuzæ.

היו שם מאתים *Si illic fuerint ducenta*, iis ad quos pertinent centum Zuzæ non nisi in centum jus est, sed in secundas centum Zuzas contractus eorum qui centum Zuzarum est, non habet ullum jus.

של מנה נוטלת חמשים *Pars illa* (cujus dos est) *centum, tollet quinquaginta*, in Gemara argumentantur, dicendo, tertia pars centum tollere debebat, & si prima quinquaginta tollat, quid est dimidium centum? respondent, quod Misna nostra tractat quando pars ea cujus dos ducentæ, dixerit ei cui sunt centum, non litigabo tecum de tuis centum, & non diminuetur pars tua propter me, propterea ea pars cujus portio est centum, æqualiter dividit cum ea illas centum, cujus dos trecentæ Zuzæ sunt. Et quia ea cujus dos facit ducentas, non dedit dono partem suam ei cujus dos facit centum, sed dixit, non litigabo cum ea, & quod propter eam non diminuet partem suam, ergo postquam ea cujus dos facit centum, acceperit quinquaginta, possessio illius quæ ducentas habuit, fit æqualis possessioni illius quæ tre-

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

מנה Facit quatuor denarios aureos, & quæcunque מנה de qua in Misna facta est mentio, facit centum denarios argenteos, uti exposuimus in fine tractatus Pea. Sic etiam, quando dicitur, ducentæ, quadringentæ, vel alius numerus centenarius, hæc ita accipienda sunt. Et hæc divisio intelligitur quando dotes matrimoniales uno die sunt conscriptæ, aut quando nihil reliquum est præter mobilia bona; quia nobis fundamentum est, quod in bonis mobilibus locum non habet jus anticipationis. Cæterum quod attinet ea quæ dicit, *si fuerint ducenta &c. si fuerint trecenta &c.* jam dictum est in Gemara quod doctor noster Jehuda Sanctus dixit, quod tum illi etiam dividant æqualiter; & ita decisio est. Et necesse est ut hoc fundamentum bene attendas, nam juxta illud intelligitur jus divisionis inter creditores, ideoque juxta eam facias comparationem in causa dotis matrimonialis. Nimirum, si quis reliquerit bona multis creditoribus, ut necesse fuerit dividere, eo modo quo diximus, inquirunt de omnibus debitis, & bonis quæ reliquerit, & si tantum reliquerit quantum debita monstraut, quilibet suam tollit partem, & hoc clarum est. Verum si bona non tantum efficiunt quantum debita, considerant, an, si æqualiter facta fuerit inter eos divisio, ad creditorem minimæ bonorum summæ pervenerit pro quantitate debiti illius, an minus, & tum dividunt æqualiter; at si, quando æqualiter diviserint, ad minimæ summæ creditorem pervenerit aliquid præter debitum quod illi debetur, tum educunt hæc additamenta, & id quod restat æqualiter dividunt inter se, ita

trecentas habuit in centum & quinquaginta quæ reliquæ sunt, & earum unaquæque tollet tres denarios aureos, qui sunt septuaginta quinque denarii argentei, eo quod unusquisque denarius aureus facit viginti quinque denarios aureos.

היו שם שלש מאות *Si fuerunt illic trecentæ*, primæ centum omnibus subjectæ sunt, & secundæ centum subjectæ illi cujus dos facit ducentas & illi cujus dos facit trecentas; & tertiæ centum subjectæ sunt illi cujus dos facit trecentas.

של מנה נוטלת חמשים ושל מאתים מנה *Ea cujus dos facit centum, tollet quinquaginta, & ea cujus dos facit ducentas*, (tollet) *centum*, hoc ita accipiendum est, si dixerit ea cujus dos facit trecentas ei cujus dos facit centum & ei cujus dos facit ducentas, non litigabo vobiscum de centum Zuzis, propterea centum primæ dividuntur ei cujus dos facit centum, & ei cujus dos facit ducentas, undè fiet ut ea cujus dos facit centum, tollat quinquaginta; secundas autem centum divident ea cujus dos facit ducentas & ea cujus dos facit trecentas, undè fiet ut ea cujus dos facit ducentas, tollat centum, scil. quinquaginta quæ separatæ sunt à centum primis cum ea cujus dos facit centum, & quinquaginta à secundis centum cum ea cujus dos facit trecentas, & tertias centum tollit penitus ea cujus dos centum Zuzas facit, unde continget ut tollat sex denarios aureos, qui faciunt centum & quinquaginta denarios argenteos, scil. tertias centum integras quæ reliquæ sunt pro illa, & quinquaginta quas divisit cum ea cujus dos facit ducentas. In Gemara deciditur quod hæc Misna est juxta R. Nathan, sed quod ita non est decisio. Nam Rabbi dixit, verba R. Natanis mihi in hoc non arrident, sed dividunt æqualiter, quandoquidem enim omnia ejus bona oppignerata sunt doti matrimoniali, ideo omnes trecentæ Zuzæ subordinatæ sunt tam ei cujus dos facit centum quam cæteris sociis, donec tota dos matrimonialis exacta fuerit; & cum ita se res habet, dividunt æqualiter, & omnes tres uxores æqualem portionem accipiunt. Sed in casu trium illorum qui in unum conjecerint marsupium, unus centum, alter ducentas, tertius trecentas, & in tali casu receperint lucrum quod lucrati fuerint, jus postulat ut quilibet accipiat juxta quantitatem nummorum. Et hoc intelligendum est quando ipsis nummis lucrati fuerint, ut, si commutaverint monetam, aut addiderint illi, aut diminuerint, tum enim dividunt lucrum & damnum juxta nummos. Cæterum si merces quasdam emerint pecunia illa quam in unum marsupium immiserint, & lucrati fuerint aut perdiderint, non dividunt lucrum & damnum nisi juxta numerum sociarum, non juxta quantitatem nummorum, & ita tollunt in damno & lucro tam ii qui immiserint in marsupium exiguam summam quam ii qui magnam, nisi ab initio contraxerint quod divisio fiet juxta nummos cujuslibet; & sic judicandum est de omnibus foris judicialibus.

ita ut ad creditorem minimæ summæ perveniat quantitas debiti, & ei satisfactum sit. Deindè revertuntur ad illa additamenta quæ separata sunt, & dividunt ea creditoribus reliquis, quemadmodum dividebant in principio, donec omnia bona consummata fuerint. Comparatio autem hujus casus de quo Misna verba facit, hæc est, si reliquerit trecentas Zuzas, aut minus, ut tum dividant æqualiter; & si reliquerit quadringentas, dividant trecentas æqualiter, & de toto eximantur centum, & illas centum quæ relictæ fuerint de ducentis & trecentis dividant æqualiter. Si reliquerit quingentas, trecentas dividunt æqualiter, & de toto eximuntur centum, & ducentas dividunt æqualiter ducentarum & trecentarum hæredes, undè fiet ut ad primam & secundam perveniat tota earum portio, & ad tertiam ducentæ. Et hoc modo comparationem instituas etiam ad mille additamenta.

וכן שלשה שהטילו לכיס *Et sic tres si conjecerint in unum marsupium*, redit ad ultimum casum, nempe, quod inter se dividant lucrum & damnum juxta id quod unicuique fuerit è summa principali; & hoc intelligitur quando lucrum, aut damnum, & corpus bonorum adhuc restat. Sensus autem est is quem tibi dicam, nimirum, si mutata fuerit moneta, aut addiderint illi in commutatione aut diminuerint, & hoc modo dividunt juxta nummos. Verum si socii merces quasdam emerint, & lucrati fuerint, aut perdiderint, lucrum & damnum inter eos erit æquale, nisi attenderimus ad partem quæ unicuique est in summa principali. Et hoc est jus decisum & conveniens cum verbis Misnæ, secundum id quod exponit Gemara, estque decisio juxta mentem ultimorum doctorum Geonim.

ה מי שהיה נשוי ארבע נשים ומת הראשונה
קודמת לשניה ושניה לשלישית ושלישית
לרביעית הראשונה נשבעת לשניה ושניה
לשלישית ושלישית לרביעית והרביעית נפרעת שלא
בשבועה בן ננס אומר וכי מפני שהיא אחרונה
נשכרה אף היא לא תפרע אלא בשבועה היו
יוצאות כולן ביום אחד כל הקודמת לחברתה
אפילו שעה אחת זכתה וכך היו כותבין בירושלם
שעות היו כולן יוצאות בשעה אחת ואין שם אלא
מנה חולקות בשוה :

5. Si quis duxerit quatuor uxores & dein mortuus fuerit, prima præcedit secundam, secunda tertiam, tertia quartam; prima jurabit secundæ, secunda tertiæ, tertia quartæ, & quarta dotem exigat sine juramento. Ben Nanas dicit, sed quomodo, quia ultima est, lucrabitur? resp. etiam illa non exiget nisi cum jurejurando. Si omnes divortio exiverint uno die, quæcunque præcesserit aliam, licet unam horam, dotem acquisivit. Sic etiam Jerusolymis scribebant *horas*; si omnes exierint eadem hora, & non fuerit præter centum Zuzas, dividunt æqualiter.

R. OB. DE BARTENORA.

הראשונה קודמת לשניה *Prima præcedit secundam*, illa cujus contractus matrimonialis tempore prior est, præcedit secundam, cujus contractus matrimonialis tempore posterior est, & hoc modo de ceteris.

הראשונה נשבעת לשניה *Prima jurabit secundæ*, si secunda dixerit illi, jura mihi quod nihil exegisti de eo quod pertinet ad maritum meum, quia fieri potest ut nihil mihi reliquerit unde exigam dotem meam matrimonialem; id quod itidem tertia dicere potest secundæ, & quarta tertiæ, sed quarta dotem exiget sine juramento; & hoc ita accipiendum est si non fuerit hæres, aut alius creditor qui eam jurare faciat.

בן ננס אומר וכי מפני שהיא אחרונה נשכרה *Ben Nanas dicit, sed quomodo, quia illa ultima est, lucrabitur?* controversia doctoris primi & Ben Nanas exponitur in Gemara hoc

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Quando hæres aut creditor fuerit, tali in casu non est controversia, quia nulla ex illis exiget dotem suam matrimonialem, nisi donec juraverit. Sed controversia Ben Nanas est, si illic non fuerit adversarius, nam dicit, quod, si unus ager ex illis tribus agris quos possederint tres uxores primæ, inventus fuerit non esse in potestate mariti, & eduxerint eum è potestate illius, non educunt è potestate quartæ uxoris agrum qui fuerit in potestate illius, etsi illa posterior sit altera. Putat enim quod creditor posterior qui præveneri & exegerit, benè exegit id quod exegerit. Illa vero è cujus jure eductus est ager, nihil exigere poteSt à quarta nisi jusjurandum tantum quod eum jure apprehendit agrum, propterea jurabit jusjurandum Legis, & statim possidebit illum agrum, ita ut non teneatur jurare nisi id requisiverit ab illa. Cæterum doctor primus putat quod illa non jurabit, quia

hoc sensu, quando unus ex istis, quos exigebant primæ tres uxores, inventus fuerit quod non pertinebat ad maritum, sed ubi compertum fuerit eum rapuisse agrum illum, & quod tandem advenerint possessores ejus, qui eum ad se receperint; & quarta uxor advenerit & dotem suam matrimonialem de uno agro petierit, & hæc dixerit illi, cras veniet possessor, & recipiet agrum meum è potestate mea, volo ut mihi jures quod non exegisti dotem tuam matrimonialem, vivente marito meo. Primus doctor putat, quod creditor posterior qui prævenerit & exegerit, non rectè exegit, & quandoquidem ita res est, quamobrem jurare tenetur? si possessor venerit, & exegerit agrum suum è potestate illius, illa redibit ad quartam, & sumet agrum quem exegit, nam quarta est creditrix posterior. Ben Nanas putat quod creditor posterior qui prævenerit, & exegerit, benè exegerit, & si hæc quarta possederit, tertia nequit ad eam partem reverti, propterea jurabit illi quod nullam rem de bonis mariti exegit; decisio est juxta doctorem primum. Sponte autem colligitur, quod, si quarta apprehenderit mobilia bona ad solvendum dotem suam matrimonialem, juxta sententiam omnium necesse est ut juret, eo quod in mobilibus bonis non est jus anticipationis, & id quod exactum est, bene exactum est.

quia nobis fundamentum est, quod creditor posterior qui prævenerit & exegerit, non rectè exegit id quod exegerit; & quando campus eductus fuerit è potestate unius ex tribus quæ præcedunt, iterum exiget id quod erat in potestate aliarum, & educent agrum qui erat in potestate quartæ, propterea jusjurandum ejus nihil juvat, quandoquidem possessio illius agri quæ illi data est, non erat perfecta possessio, quia illa parata est ad exeundum ex illa. Sed ex nostris verbis constabit, quod, si quatuor illæ uxores apprehenderint bona mobilia, si quarta apprehenderit bona mobilia pro dote sua matrimoniali, jurabit, statimque apprehendet, omnium consensu; nam de bonis mobilibus non est controversia quod ea non educunt è potestate illius. Jam aliquoties exposuimus quod nobis fundamentum est, in bonis mobilibus non esse jus anticipationis. Decisio est juxta doctorem primum in eo quod dicit, id quod exegit, benè exegit. Et quod dicit, si non fuerit præter centum Zuzas, dividunt æqualiter, necessarium est juxta fundamentum quod diximus de modo divisionis, nam minor dos matrimonialis juxta Legem facit centum Zuzas, quemadmodum jam explicatum est in principio hujus tractatus, בתולה כתובתה מאתים ואלמנה מנה *virginis dos matrimonialis facit ducentas Zuzas, viduæ vero centum.*

ו מי שהיה נשוי שתי נשים ומכר את שדהו וכתבה ראשונה ללוקח דין ודברים אין לי עמך השנייה מוציאה מהלוקח וראשונה מן השנייה והלוקח מן הראשונה וחוזרת חלילה עד שיעשו פשרה ביניהם וכן בעל חוב וכן אשה בעלת חוב :

6. Si quis duxerit duas uxores, & vendiderit agrum, & prima scripserit emtori, *jus nec ratio est mihi tecum*; secunda illum educit è potestate emtoris, & prima è secundæ (potestate) & emtor è (potestate) primæ, & sic in gyrum donec fuerint reconciliatæ inter se; eodemque modo creditor, ut & uxor quæ est creditrix.

R. OB. DE BARTENORA.

כתבה הראשונה ללוקח וגו׳ *Si prima scripserit emtori &c.* hoc intelligendum est si acquisiverint ab ipsa apprehensione vestimenti; in Gemara argumentantur, illa dicere potuisset, ego hoc feci ad indulgendum marito meo; & respondent, hoc accipiendum esse si maritus hunc agrum vendidisset alii homini ante hunc, id quod uxor nolebat confirmare illi, sed huic confirmaverat, nam si illa hoc fecisset ad indulgendum marito, primo emtori confirmari debuisset. פשרה notat *divisionem*, ita ut neque uni neque alteri cedat totus, convenit autem eum voce פושרין denotante *aquam tepidam*, quæ nec calida nec frigida est.

וכן בעל חוב *Et sic creditor*, & duo emtores, si Ruben mutuo dederit Schimeoni centum Zuzas, & Simeon habuerit duos agros eosque duobus hominibus vendiderit, unumquemque quinquaginta Zuzis, & creditor hic scripserit secundo emtori, *non est mihi jus nec contentio tecum*, creditor recipiet è potestate emtoris primi, quia dicere illi nequit, ego reliqui tibi locum ut exigeres ab illo, quia debitum ejus ambobus agris æquale est, primus emtor educet è potestate secundi, & creditor etiam denuo educet è potestate primi emtoris, & secundus emtor à creditore, & hoc modo semper in gyrum, donec reconciliationem fecerint inter se. וכן האשה בעלת חוב *& sic uxor quæ est creditrix*, cui maritus debebat dotem matrimonialem, sed vendiderat duos ipsius agros duobus hominibus, & illis ambobus non fuerat major quantitas quam dotis matrimonialis, & emtori secundo illa etiam scripserit, *non est mihi jus nec contentio tecum*, uxor educet è potestate primi emtoris, & primus è potestate secundi, & uxor è potestate primi, & secundus è potestate uxoris, & primus è potestate secundi, & sic in gyrum donec fecerint reconciliationem.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Hæc scriptura quam scripserit prima, intelligitur de omnimoda acquisitione, & sub ea conditione quod illa nolebat consentire de acquisitione alius emtoris, sed hujus tantum, ne illa deinceps dicat, ego id feci ut marito meo morem gererem; quia dicimus illi, non est consuetudo tua marito morem gerere, nam quando voluit acquirere facere alium, noluisti consentire ad acquisitionem. Propterea, quæcunque acquisitio quam uxor acquirere fecerit in venditione mariti sui, aut in agris, aut in bonis gregis ferrei, non est acquisitio & nihil valet, eo quod dicere potuit, ego id feci ad indulgendum marito meo, & propterea feci ut acquireretur. Nisi maritus ejus jam vendidisset Ruben, & illa noluerit ut acquireret, & deindè maritus eundem agrum vendiderit Schimeoni, & illa effecerit ut acquireret illum, tum dicimus illi, hoc factum est te volente, quod si non ita esset, non fecisses ut hic acquireret, quemadmodum non voluisti ut Ruben acquireret.

פשרה Notat rei alicujus divisionem, sive correctionem, & sic פושרין vocant aquas quæ nec calidæ nec frigidæ sunt. Præterea, quod dicit וכן בעל חוב *& sic creditor*, exponunt in Gemara sensum esse, sic etiam, si creditor & duo emtores, itidem uxor quæ est creditrix & duo emtores, quando illa voluerit arripere agros ad dotem matrimonialem exigendam, & jam fecerit ut acquireret unus è duobus emtoribus, & non fecerit ut acquireret alius.

פרק יא אלמנה ניזונת מנכסי יתומים מעשה ידיה שלהן ואין חייבין בקבורתה יורשיה יורשי כתובתה חייבין בקבורתה :

Caput 11. Vidua alitur è bonis pupillorum, & opus manuum ejus est pro illis, & non tenentur ad sepulturam ejus; hæredes vero ejus dotis matrimonialis tenentur ad sepulturam ejus.

R. OB. DE BARTENORA.

אלמנה נזונת מנכסי יתומין *Vidua alitur è bonis pupillorum*, sive bona immobilia sive mobilia fuerint, quia conditio

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Jam tibi exposui quod hæc una est è conditionibus dotis matrimonialis, *tu eris domi meæ, & ales te è bonis meis &c.* simi-

ditio dotis matrimonialis eſt, *tu eris domi meæ & ales te è bonis meis.*

ואין חייבין בקבורתה *Et non tenentur ad ſepulturam ejus*, nam maritus eam tenetur ſepelire, quia ejus hæreditatem adit, jam vero cum hæredes uxoris exigunt dotem ejus matrimonialem ab hæredibus mariti, illi ſepeliant eam. Et hinc elicimus, quod, ſi illa mortua fuerit ſine jurejurando ſuper dote matrimoniali, quia tum non exigunt hæredes dotem ejus matrimonialem, hæredes mariti tenentur eam ſepelire.

ſimiliter expoſuimus, quod hæredes uxoris non adeunt hæreditatem dotis matrimonialis, niſi juraverit ante mortem ejus; verum ſi ſine juramento mortua fuerit, perdidit dotem ſuam matrimonialem, & tum hæredes mariti tenentur ſepelire eam.

SURENHUSIUS. יורשי כתובתה חייבין בקבורתה *Hæredes dotis illius tenentur illam ſepelire*, hinc conſequitur, quod, ſi mortua fuerit & non juraverit ſuper dote ſua, jam hæredes ipſius non exigunt dotem, ſed mariti hæredibus incumbit funus curare, ita Bartenora, eodemque ſenſu Maimonides in commentario ad Miſnam. Verum in Hilchot Iſchot hoc ſenſu rem conficit; ſi mortua fuerit vidua, hæredes mariti tenentur illius funus curare, & ſi jusjurandum viduarum ſolemne juraverit, & deinde mortua fuerit, hæredes ipſius dotem lege adeunt, curatis iis quæ ad ſepulturam ſpectant, non ii qui viri bona hæreditate adeunt. Quicquid autem vidua manu & opera quæritat, id ad mariti hæredes pertinet. Si vero mariti hæres dixerit marito, accipe tuum pro victu laborem, non audiendus eſt; ſed uxori illud expetenti concedi debeat. Videſis animadverſiones R. Abrahami fil. Davidis in hunc locum. Porro de viduæ alimentis poſt mariti mortem adjungit, quod illa ex hæredum bonis ali debeat, quamdiu vidua vixerit, uſquedum dos ipſius nuptialis ei obtigerit; ſi vero eam per Synedrium exegerit, non cedit ei alimentum. Sic etiam, ſi totam vendiderit dotem, vel oppigneraverit, vel alteri obligaverit, atque ita ei dixerit, tuum inde repetes debitum, nihil ipſi ab hæredibus ſuppeditatur. Et quum hæc ad ſpectatum ſynedrium, vel alias dixerit, vivo, vel mortuo marito, nihil refert. Cæterum ſi dotis partem duntaxat vendiderit, cedit ipſi alimentum, niſi donec viro alteri deſponſa fuerit, ex quo alimenti jacturam fecerit.

ב אלמנה בין מן האירוסין בין מן הנשואין מוכרת שלא בבית דין רבי שמעון אומר מן הנשואין מוכרת שלא בבית דין מן האירוסין לא תמכור אלא בבית דין מפני שאין לה מזונות וכל שאין לה מזונות לא תמכור אלא בבית דין :

2. Vidua ſive è deſponſationibus ſive è conſecrationibus nuptiarum, vendat ſine Domo Judicii. R. Schimeon dicit, è conſecrationibus nuptiarum vendat ſine Domo Judicii, è deſponſationibus ne vendat niſi cum Domo Judicii, quia illi non eſt alimonia, omnis vero cui non eſt alimonia, ne vendat niſi annuente Domo Judicii.

R. OB. DE BARTENORA.

בין מן האירוסין *Sive ex deſponſationibus*, quando illi non eſt alimonia, & vendit ad exigendum dotem matrimonialem ſuam: בין מן הנשואין *ſive ex conſecrationibus nuptiarum*, quando venit ad alimoniam comparandam. מוכרת שלא בבית דין *vendat ſine Domo Judicii*, ſenſus eſt, ſine tribus Sapientibus præſentibus, ſed omnino neceſſarium eſt ut vendat præſentibus tribus hominibus qui æſtimationis agrorum periti ſint. רבי שמעון אומר מן הנשואין *R. Schimeon dicit, è conſecrationibus nuptiarum*, quando illa vendit ad alimoniam comparandam. מוכרת בבית דין *vendat ſine Domo Judicii*, quia tam diu expectare non poteſt ut fame affligatur antequam rei ipſius operam det Domus Judicii, ſed è deſponſationibus, quando non vendit niſi ad dotem ſuam matrimonialem comparandam, ne vendat niſi cum Domo Judicii; deciſio non eſt juxta R. Schimeon.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

שלא בבית דין *Sine Domo Judicii*, id eſt, ſine tribus Sapientibus præſentibus, ſed tribus idiotis præſentibus vendere poteſt, ſub ea conditione ut ſint homines qui noſcunt pretium agrorum quos vendiderit. Neceſſe eſt ut ſcias, viduam etiam ali bonis mobilibus, etſi non ſint in poteſtate ejus; deciſio non eſt juxta R. Schimeon.

ג מכרה כתובתה או מקצתה משכנה כתובתה או מקצתה נתנה כתובתה לאחר או מקצתה לא תמכור את השאר אלא בבית דין וחכ"א מוכרת היא אפילו ארבעה וחמשה פעמים ומוכרת למזוני שלא בבית דין וכותבת למזונות מכרתי וגרושה לא תמכור אלא בבית דין :

3. Si vendiderit dotem ſuam matrimonialem, aut partem illius; ſi oppignerata fuerit dos illius matrimonialis, aut pars ejus; ſi dotem ſuam matrimonialem, aut partem ejus dono dederit alii, non vendet reſiduum niſi per Domum Judicii. Sapientes dicunt, vendet illa, etiam quater & quinquies; & vendet in alimoniam ſine Domo Judicii, & ſcribet, *vendidi in alimoniam.* Repudiata vero non vendet niſi per Domum Judicii.

R. OB. DE BARTENORA.

מכרה כתובתה *Si vendiderit dotem ſuam matrimonialem*, centum Zuzarum, aut ducentarum; לא תמכור את השאר *non vendet reſiduum*, additamentum non vendet niſi cum Domo Judicii. Noſtra vero Miſna eſt juxta R. Schimeonem, qui dicit, quod non vendet ſine Domo Judicii, niſi in alimoniam, & huic, quia exegit partem dotis matrimonialis, non eſt alimonia. Sapientes dicunt quod vendit ad exigendum dotem ſuam matrimonialem etiam diverſis temporibus; nihilominus medio tempore vendere poteſt in alimoniam, nam alimoniam ſuam non perdidit & dotis matrimonialis partem exegit. וכותבת *& ſcribet*, in libello venditionis ſcribet, *vendidi in alimoniam.* וגרושה לא תמכור אלא בבית דין *& repudiata non vendet niſi cum Domo Judicii*, ad exigendum dotem matrimonialem ſuam, nam ratio, ob quam Sapientes dixerunt quod vidua ſive è deſponſatione, ſive è conſecratione nuptiarum vendet ſine Domo Judicii, eſt, quia nemo facile patitur ut uxor ejus contemnatur quando ſe Do-

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Jam expoſuimus id quod Sapientes dixerunt שלא בבית דין *ſine Domo Judicii*, notare quod tres viri Sapientes debent adeſſe. Præterea dictum eſt quod illa agros mariti vendere poteſt præſentibus tribus idiotis, ad alimoniam, & ad exigendum ſummam principalem dotis matrimonialis, etſi exigua tantum pars illi relicta fuerit de dote matrimoniali. Et ſcito quod deciſio juris eſt, ut vendat ſine Domo Judicii, & juret; ſed non eſt neceſſe ut hoc publicet, timirum, ut illa juret jusjurandum Legis quod maritus non reliquit illi alimoniam; deciſio eſt juxta ſententiam Sapientum.

Domum Judicii confert, hanc autem, quia repudiata est, non curat illa; decisio est secundum Sapientes, ut uxor vendat tam ad exigendum dotem suam matrimonialem, quam ad alimoniam comparandam sine tribus Sapientibus præsentibus. Et quamvis uxor recepisset partem dotis matrimonialis suæ, vendit tamen ad alimoniam comparandam donec totam suam dotem matrimonialem exegerit. Quando autem vendiderit sive ad dotem matrimonialem exigendam, sive ad alimoniam comparandam, tenetur jurare, sed non tenetur rem publicare.

ד אלמנה שהיתה כתובתה מאתים ומכרה שוה מנה במאתים או שוה מאתים במנה נתקבלה כתובתה היתה כתובתה מנה ומכרה שוה מנה ודינר במנה מכרה בטל אפילו היא אומרת אחזיר דינר ליורשים מכרה בטל רבן שמעון בן גמליאל אומר לעולם מכרה קיים עד שתהא שם כדי שתשייר בשדה בת תשעה קבין ובגינה בת חצי קב וכדברי רבי עקיבא בית רובע היתה כתובתה ארבע מאות זוז ומכרה לזה במנה ולזה במנה ולאחרון יפה מנה ודינר במנה של אחרון בטל ושל כולם מכרן קיים :

4. Si viduæ dos matrimonialis fecerit ducentas (Zuzas,) & vendiderit pretium centunis, ducentis, aut pretium ducentarum, centum, accepit dotem suam matrimonialem. Si dos matrimonialis fecerit centum, & vendiderit pretium centum & denarium, centenis, venditio ejus irrita est, etsi illa dixerit, restituam denarium hæredibus, venditio tamen ejus irrita est. Rabban Schimeon filius Gamalielis dicit, semper rata est venditio ejus, donec fuerit illic mensura in agro novem Caborum, & in horto locus dimidii Cabi; sed juxta verba R. Akibæ, in loco quartæ partis Cabi. Si dos ejus matrimonialis confecerit quadtingentas Zuzas, & vendiderit uni centum, & alteri centum, & ultimo pretium centum & denarii, centenis; (venditio) ultimæ irrita est, sed omnium reliquorum (venditio) rata est.

R. OB. DE BARTENORA.

שוה מאתים במנה נתקבלה כתובתה *Pretium ducentarum pro centum, exegit dotem suam matrimonialem*, nam dicimus illi, tu perdidisti; & si vendiderit valorem centum, ducentis, & illa lucrata fuerit, non poterit dicere, ego lucrata sum, nam is qui mittit ministrum suum in forum ut emat quicquam vili pretio, vel lucretur, id omne pro possessore nummorum est. Sed dehinc non facimus conclusionem nisi in rebus quibus non statutum est certum pretium, uti sunt agri qui æstimatione venduntur pluris & minoris; sed de rebus quibus certum pretium statutum est, si minister eas emerit minoris, non constat nobis quomodo erit jus earum; verumtamen videmus quod doctores de hoc disputant, & decisio, juxta id quod apparet, est, quod ministro & ei qui miserit illum, distribuunt lucrum. מכרה בטל *venditio ejus irrita est*, quia uxori non est potestas vendendi denarium illum, hinc fiet ut tota venditio fiat irrita, quia una vice facta est. לעולם מכרה קיים *semper rata est venditio ejus*, & illa restituet denarium hæredibus, nam illa nihil damni illis intulit, nisi donec in deceptione fuerit quantitas, ut, si non fuerit deceptio, relinqueretur agri spatium novem Caborum, quæ est quantitas agri; in horto autem spatium dimidii Cabi, quod est horti quantitas; decisio non est juxta Rabban Schimeonem filium Gamalielis.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Rabban Schimeon filius Gamalielis dicit, quod, si vendiderit agrum minoris quam valebat, ita ut, si nos eam recipiamus & id certo valore, de campo remaneat portio aliqua, cujus mensura continet spatium novem Caborum.

ובגנה *Et in horto*, si hortus venditus fuerit, & reliquus fuerit medius Cabus, venditio erit irrita. Jam exposuimus in libro Seminum multis in locis, quod Satum conficit sex Cabos, & quod mensura spatii Sati facit duo millia & quinquaginta cubitorum. In Geometria autem spatium Cabi facit quadringentos & septemdecim cubitos tertia parte excepta. בית רבע *spatium quartæ partis*, scilicet quartæ partis Cabi; decisio non est juxta Rabban Schimeonem filium Gamalielis.

ה שום הדיינים שפיחתו שתות או הוסיפו שתות מכרן בטל רבן שמעון בן גמליאל אומר מכרן קיים אם כן מה כח בית דין יפה אבל אם עשו איגרת בקורת אפילו מכרו שוה מנה במאתים או שוה מאתים במנה מכרן קיים :

5. Æstimatione judicum, qua diminuerint sextam partem, aut addiderint sextam partem, venditio eorum est irrita. Rabban Schimeon filius Gamalielis dicit, venditio eorum rata est; si ita se res habet, quomodo vis Domus Judicii major est? Cæterum si scriptum indictionis fecerint inter se, etsi vendiderint valorem centum, ducentis, aut valorem ducentarum, centum, venditio earum rata est.

R. OB. DE BARTENORA.

איגרת בקרת *Scriptum indictionis*, de auctione publica, nam mediante hoc scripto indictivo homines inquirunt de agro; & in hoc concedit primus doctor Rabban Schimeoni filio Gamalielis; decisio est juxta doctorem primum.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

איגרת בקרת *Scriptum inquisitionis*, in quo continetur æstimatio & publica indictio, nam hoc modo omni ope de pretio inquirunt, & hæc sunt verba primi doctoris, juxta quem decisio est.

ו הממאנת השניה והאילונית אין להן כתובה ולא פירות ולא מזונות ולא בלאות ואם מתחלה נשאה לשם אילונית יש לה כתובה אלמנה לכהן גדול גרושה וחלוצה לכהן הדיוט ממזרת ונתינה לישראל

6. Si quæ renuerit virum, vel secundaria, vel sterilis, illis non cedit dos matrimonialis, nec fructus, nec alimonia, nec veteramenta. At si ab initio nupserit in nomine sterilis, cedit illi dos matrimonialis. Viduæ cum pontifici maximo nuptæ, repudiatæ, & ei quæ calceum exuit & dein sacerdoti

לישראל בת ישראל לנתין ולממזר יש לה כתובה :

doti ordinario nupſit, ſpuriæ, & Netinææ nuptæ Iſraëlitæ, filiæ Iſraëlis nuptæ Netinæo, & ſpurio, cedit dos matrimonialis.

R. OB. DE BARTENORA.

השניה *Secunda*, puta uxorem prohibitam propter inceſtum ſecundum, cujuſmodi vetita eſt in conjugium, ex decreto Sapientum. אין לה כתובה *non eſt illis dos matrimonialis*, centum aut ducentis Zuzis; *neque illi quæ renuerit*, quia illa ſponte ſua exit; *neque ſecundariæ*, quia Sapientes eam hac pœna mulctarunt, quia illa induxit illum in matrimonium, quoniam nihil perdit in matrimonio, eo quod non fit illegitima, & filius ejus legitimus eſt; *neque ſterili*, quia contractus matrimonialis fuit fraudulentus.

ולא פירות *Neque fructus*, neque fructus quos comedit maritus, educunt è poteſtate illius. ולא מזונות *neque alimenta*, ut ſi illa mutuo acceperit, & comederit cum adhuc erat ſub poteſtate mariti, ſed deindè recuſaverit conditionem nuptiarum, maritus non tenetur illi ſolvere, attamen tenetur ad alimoniam ejus quamdiu eſt ſub poteſtate ſua. Sed ſecundæ & ſterili non datur alimonia quamdiu ſunt ſub poteſtate mariti, & quanto magis ſi mutuo acceperint & comederint, maritus non tenetur ſolvere.

ולא בלאות *Neque veteramenta*, bona quæ omnino perdita & corrupta ſunt, tam de bonis uſuariis quam de bonis gregis ferrei, ea quæ renuerit matrimonii conditionem, non poterit bona educere è poteſtate mariti, ſed veteramenta quæ adhuc reſtant, ſemper auferre poteſt, ſive ea quæ renuerit, ſive ſecunda, ſive ſterilis. Imo etiamſi adulteraverit, non perdit veſtimenta ſua quæ adhuc reſtant. Sed ſecundariæ non cedunt veteramenta de bonis uſuariis, verum de bonis gregis ferrei. (quænam dicatur *Secundaria* videſis capite primo & ſecundo tractatus Jevammot.)

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Hanc Miſnam jam explicuimus capite nono tractatus Jebhammot, & hic denuo eam explicemus ne quid reſtet dubii, explicando unum jus poſt aliud. Quorum primum eſt, quod uxor quæ renuerit maritum, & *ſecundaria* (quæ prohibita eſt propter inceſtum ex decreto Sapientum) & ſterilis quacum non coivit, non accipiunt dotem matrimonialem, id eſt, centum aut ducentas Zuzas, ſed incrementa dotis matrimonialis accipiunt.

ולא פירות *Neque fructus*, id eſt, fructus quos comedit maritus non educunt è poteſtate ejus: ולא מזונות *neque alimenta*, de ea quæ maritum recuſaverit hoc intelligendum eſt, ſi maritus profectus fuerit ad civitatem tranſmarinam, & illa mutuo acceperit & comederit, at poſtea recuſaverit, non tenetur ſolvere id quod illa comederit poſt deceſſum ſuum, ante denegationem & poſt denegationem matrimonii. Cæterum ſecundariam & ſterilem non tenetur alere, etſi adſit & illæ ſint ſub poteſtate ejus.

ולא בלאות *Neque veteramenta*, id eſt, de veteramentis quæ adhuc reſtant non eſt dubium quin educat ea, ſive ea quæ renuerit, ſive ſterilis, imo etſi adulteraverit ſub marito ſuo volens, perdidit bona, ſed non perdidit veteramenta ſua quæ adhuc reſtant; & hoc eſt quod dixerunt, *ſi adulteraverit, non perdidit veteramenta ſua quæ adhuc reſtant.* Verum differentia juris eſt quando veteramenta corrupta & perdita fuerint uſu diuturno, ſi eduxerit ea è poteſtate mariti, & dederit id quod valebant veteramenta, aut nihil. Quocunque in loco dictum fuerit יש לה בלאות *ſunt illi veteramenta*, ſenſus eſt, quod uxor educit è poteſtate mariti pretium veteramentorum; & ubi dictum fuerit, אין לה בלאות *non ſunt illi veteramenta*, ſenſus eſt, id quod perditum fuerit de bonis ejus, ſive de bonis uſuariis, ſive de bonis gregis ferrei, non habet veteramenta. *Secundariæ* non cedunt veteramenta de bonis uſuariis, ſed de bonis gregis ferrei. Et hoc jus eſt pœna pro Secundaria, quemadmodum diximus capite nono tractatus Jebhammot. Fundamentum nobis eſt de bonis uſuariis, quod deciſio juris eſt, quod, ſi adduxerit palliolum, fructus eſt, quo ſe tegit donec ſeneſcat. Propterea non tenetur homo ullo modo de veteramentis bonorum uſuariorum, & hic abſolvitur jus hujus caſus de Secunda, quod obſerves velim. Jus vero ſterilis eſt, quando maritus nondum cognoverat eam, ut de illa dicamus quod illi non cedunt veteramenta de bonis gregis ferrei, eo quod illa ſunt in poteſtate mariti, maritus autem non tenetur ſolvere omnia ea quæ de bonis illis perierint. Sed veteramenta illi cedunt de bonis uſuariis, quia ſunt in poteſtate ejus, quibus marito uti non licet niſi corrupta fuerint, & poſt conſecrationes nuptiarum perfectas. Verum ſi maritus cognoverit quod ſterilis erat, illius jus ſe habet ut jus aliarum mulierum. Sed viduam pontifici maximo nuptam quod attinet & reliquas de quibus dicit Miſna quod illis eſt dos matrimonialis, fructus, & alimenta, ac veteramenta, ſenſus eſt, quod illa è poteſtate mariti educet fructus quos ille comedit, tam de bonis gregis ferrei, quam de bonis uſuariis. Sic etiam alimonia cedit illi, poſtquam maritus mortuus fuerit, ſed illo vivente, coëgerunt eum ut repudiet eam, non dantes illi alimoniam, & veteramenta de bonis gregis ferrei, juxta jus omnium mulierum. Sed hæc omnia intelligenda ſunt quando ſciens duxerit eam, verum ſi inſciens eam duxerit, & non cognoverit ſterilitatem ejus niſi præterito deindè tempore, illius jus eſt ut jus ſterilis, ſi nondum eam cognoverit, quod ad dotem matrimonialem, veteramenta, alimenta, & fructus. Horum vero omnium jus de veteramentis eſt, quod dubium eſt an cedant illi, tam de bonis uſuariis quam de bonis gregis ferrei, quocunque modo nuptiæ perfectæ fuerint. Verum ſi veteramenta non fuerint in eſſentia, & nuptiæ perfectæ fuerint, & nullus defectus deprehenſus fuerit. Aut ſi fuerit ſecunda, ſive maritus ſciverit ſive non ſciverit, aut ſi fuerit vidua cum ſacerdote nupta, & reliquæ propter præceptum negativum prohibitæ, ſi cognoverit quod ejuſmodi erant, illarum jus æquale eſt, & cedunt illis veteramenta de bonis gregis ferrei, ſed non cedunt illis veteramenta de bonis uſuariis. Sed ei quæ renuerit matrimonium non cedunt veteramenta de bonis uſuariis, neque de bonis gregis ferrei. Sterilis autem, de qua non conſtabat marito qualis erat, ſic etiam viduæ pontifici maximo nuptæ, & omnium ex præcepto negativo prohibitarum de quibus non conſtabat quales erant, jus æquale eſt, & non cedunt illis veteramenta de bonis gregis ferrei, ſed de bonis uſuariis illis cedunt veteramenta, contrario planè modo quo res ſe habet cum Secundaria. Ratio autem quare ſecundariæ non cedit dos matrimonialis, etſi conſtiterit quod talis erat, & quod viduæ pontifici maximo nuptæ, & ſimilibus cedit dos matrimonialis, ſi conſtiterit prohibitio earum, eſt, quia ſecundaria prohibita eſt juxta Sapientes, illæ autem quæ prohibitæ ſunt ex præcepto negativo tales ſunt propter Legem. Cæterum verba Sapientum corroboratione indigent, verba vero Legis non indigent corroboratione.

פרק יב הנושא את האשה ופסקה עמו כדי שיזון את בתה חמש שנים חייב לזונה חמש שנים נשאת לאחר ופסקה עמו כדי שיזון את בתה חמש שנים חייב לזונה חמש שנים לא יאמר הראשון לכשתבא אצלי אזונה אלא מוליך לה מזונותיה למקום שהיא (ס"א) אמה וכן לא יאמרו שניהם הרי

Caput 12. Si quis duxerit uxorem, & convenerit cum ea ut alat filiam ejus quinque annos, tenetur eam alere quinque annos. Si nupſerit alii, & convenerit cum eo ut alat filiam ejus quinque annos, tenetur eam alere quinque annos. Non dicet primus, quando veneris apud me, alam eam, ſed feret ad eam alimoniam ejus ad locum in quo ma-

הרי אנו זנין אותה כאחד אלא אחד זנה ואחד נותן לה דמי מזונות :

mater ejus eſt. Sic etiam non dicent ambo, nos alemus eam ſimul, ſed unus eam cibo alet, & alter dabit illi nummos alimoniæ.

R. OB. DE BARTENORA.

ופסקה עמו *Et illa convenerit cum eo*, ſcripto & acquiſitione, aut ſi dixerit teſtibus, vos mei eritis teſtes quod ego in me ſuſcipio alere filiam ejus quam ſuſtulit ex alio marito. לכשתבא אצלי *quando veneris ad me*, id eſt, ſi ego duxiſſem matrem ejus, aluiſſem eam. מוליך לה מזונותיה למקום שאמה שם *adferet ad eam alimoniam ejus ad locum ubi mater ejus eſt*, quia fundamentum nobis eſt, quod filia ſit cum matre, ſive adulta ſive parvula fuerit, quamdiu mater voluerit; filius autem cum matre eſt ſex annos, & pater tenetur eum alere, & cum matre ſua eſt, ſi illa voluerit.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Fundamentum nobis eſt quod filia eſt apud matrem, ſive fuerit parvula, ſive adulta; & hoc ita accipiendum eſt, ſi mater voluerit, at ſi mater noluerit eam alere, non cogunt eam ad hoc, niſi pater ab illa moleſtia afficiatur, & cum ea conditione quod illa jam ablactata eſt; ſic etiam, ſi non cognoverit matrem ejus; propterea non cogunt eam ad lactandum filiam. Sed quando infans cognoverit matrem ſuam, ſive fuerit maſculus ſive fœmina, mater neceſſario eum lactabit, donec ablactatus fuerit. Matri autem licet eligere filiam, & patri eligere filium poſt ſex annos, ſi voluerit eam relinquere cum matre, dederitque illi alimoniam, & uxor annuerit; at ſi ille voluerit, poterit illi dicere, non dabo ipſi alimoniam. Jam expoſuimus ſuperius, quod pater non tenetur ad alimoniam filiorum niſi ad ſextum uſque annum. Quod autem imponimus marito matris alimoniam filiæ ejus, ideo fit, quia ad hoc ſe obſtrinxit ex conditione contractus nuptialis; aut ſi dixerit teſtibus, vos eſtis teſtes mei quod ego in me recipio ad alendum filiam ejus; aut ſi dixerit, ego in me recipio cum ſcripto ad ſuſtentandum filiam ejus. Similiter, quicunque ſe obſtrinxerit ad aliquam rem quam non debet, eo quo diximus modo, tenetur ad illam. Cæterum ſi id fiat cum acquiſitione & ſcripto, non dubium eſt quin teneatur.

ב נישאת הבעל נותן לה דמי מזונות והן נותנין לה דמי מזונות מתו בנותיהן נזונות מנכסים בני חורין והיא נזונת מנכסים משועבדים מפני שהיא כבעלת חוב הפקחים היו כותבין על מנת שאזון את בתך חמש שנים כל זמן שאת עמי :

2. Si nupſerit, maritus illi dabit nummos alimoniæ, & illi dant ei nummos alimoniæ. Si illi mortui fuerint, filiæ eorum aluntur è bonis liberorum, & illa alitur è bonis ſervilibus, quia illa eſt inſtar creditoris. Sapientes ſcribebant, *ea conditione ut alam filiam tuam quinque annos, quamdiu mecum fueris.*

R. OB. DE BARTENORA.

בנותיהן נזונות מנכסים בני חורין *Filiæ eorum aluntur è bonis hominum liberorum*, non è bonis ſervorum, nam non educunt quicquam in alimoniam uxoris & filiarum è bonis ſervilibus, propter generalem conſtitutionem, eo quod emtores neſciunt quantum alimonia conficit, ut præmoneri poſſint ad relinquendum illi locum exigendi. והיא נזונת *& illa aletur*, ſcil. filia illa. שהיא כב"ח *quia illa ſimilis eſt creditori*, quia libellum debitæ alimoniæ habet ſuper bonis.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Omnia hæc clara ſunt, & fundamenta jam diximus, nimirum, quod alimonia uxoris & filiarum eſt è bonis hominum liberorum, ſed non educunt quicquam è poteſtate emtorum. נכסים משועבדים *bona ſervilia*, ſunt ejuſmodi quæ egrediuntur è poteſtate unius & perveniunt ſub ſervitutem alius.

ג אלמנה שאמרה אי אפשי לזוז מבית בעלי אין היורשין יכולין לוכר לה לכי לבית אביך ואנו זנין אותך אלא זנין אותה בבית בעלה ונותנין לה מדור לפי כבודה אמרה אי אפשי לזוז מבית אבא יכולים היורשים לוכר לה אם את אצלנו יש ליך מזונות ואם אין את אצלנו אין ליך מזונות אם היתה טוענת מפני שהיא ילדה והן ילדים זנין אותה והיא בבית אביה :

3. Viduæ, quæ dixerit, *nolo me abſtrahere à domo conjugis mei*, non poſſunt dicere hæredes, *ito domum patris tui, & nos alemus te*, ſed alunt eam in domicilio mariti ſui, & dant illi habitationem pro honore ſuo. Si dixerit, *nolo me abſtrahere à domo patris mei*, hæredes illi poſſunt dicere, ſi eſſes nobiſcum, eſſet tibi alimentum, & cum non ſis nobiſcum, non eſt tibi alimentum. Si illa pertenderit, quod eſt minor natu, & illi minores natu, alunt eam domi patris ſui.

R. OB. DE BARTENORA.

נותנין לה מדור לפי כבודה *Concedunt illi habitationem pro honore ſuo*, etiam vaſa miniſterii, ſervos, & ſervas, quibus utebatur vivente marito. Et ſi domus ceciderit, non tenentur illi ædificare aliam, quia conditio dotis matrimonialis eſt את תהא יתבא בביתי *tu moraberis domi meæ*, & quamvis illa voluerit denuo eam ædificare è bonis ſuis, non poterit illud facere. אם את אצלנו יש לך מזונות *ſi tu eſſes nobiſcum, eſſet tibi alimentum*, quoniam impenſæ minores ſunt in ſodalitio, quando plures adſunt.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

נותנין לה מדור לפי כבודה *Dant illi habitationem juxta honorem ſuum*, ſic etiam relinquunt illi vaſa, veſtimenta, quibus utebatur & miniſtrabat, etſi ſerica & aurea fuerint. Sic etiam, ſervos & ſervas non auferunt illi, quod tibi jam expoſui eſſe unam è conditionibus dotis matrimonialis. Et ſi domus ceciderit in qua illa degebat, perdidit poſſeſſionem bonorum omnium, quia conditio eſt, *tu moraberis domi meæ*, & non liberum eſt illi denuo ædificare de bonis ſuis, neque illinere eam. Noſti autem, quod, quando multi junctim convivium habent, unus alterum juvat, unde fit ut convivium minoris conſtet; propterea illi poſſunt dicere, ſi nobiſcum eſſes, eſſet tibi alimentum, & ſi nobiſcum non ſis, non eſt tibi alimentum; at ſi illa contenta fuerit portione quæ illi cedebat quando cum illis erat in ſodalitio, ecce illa ſine dubio eam aufert.

ד כל זמן שהיא בבית אביה גובה כתובתה לעולם

4. Quamdiu illa fuerit in domicilio patris ſui, exi-

לעולם כל זמן שהיא בבית בעלה גובה כתובתה עד עשרים וחמש שנים שיש בעשרים וחמש שנים שתעשה טובה כנגד כתובתה דברי רבי מאיר שאמר משום רבן שמעון בן גמליאל וחכמים אומרים כל זמן שהיא בבית בעלה גובה כתובתה לעולם כל זמן שהיא בבית אביה גובה כתובתה עד עשרים וחמש שנים מתה יורשיה מזכירין (ס"א) כתובתה עד עשרים וחמש שנים :

exigit dotem suam matrimonialem semper; quamdiu illa fuerit in domicilio mariti, exigit dotem suam matrimonialem usque ad viginti quinque annos, quia viginti quinque annos aliis boni tantum præstitit, quantum dos ejus matrimonialis facit, sunt verba R. Meyri, qui dixit in nomine Rabban Schimeonis filii Gamalielis. Sapientes vero dicunt, quamdiu fuerit in domicilio mariti, exigit dotem suam matrimonialem semper; quamdiu fuerit in domicilio patris sui, exigit dotem suam matrimonialem usque ad viginti quinque annos. Si illa mortua fuerit, hæredes illius mentionem faciunt de dote ejus matrimoniali usque ad viginti quinque annos.

R. OB. DE BARTENORA.

כל זמן שהיא בבית אביה *Quamdiu illa fuerit in domicilio patris sui*, & hæredes illic aluerint eam, exigere potest dotem suam matrimonialem quando voluerit. שתעשה טובה *quia aliis bonum præstitit*, è bonis pupillorum, præbens panem & sal vicinis suis quantum dos ejus matrimonialis conficit. Sapientes dicunt, quod viginti quinque anni non dicti sunt ad perdendum dotem matrimonialem, propter bonum illud quod effecit è bonis pupillorum. Sed hi anni commemorantur propter casum donationis, nam quandoquidem tacuerit & non petierit per omnes illos annos, donavit eam; & propterea, quamdiu fuerit in domicilio sui mariti, silentium ejus non donat, nam quia eam honore afficiant, timet exigere dotem suam matrimonialem. Verum si in domicilio patris fuerit, & viginti quinque annos tacuerit, donavit dotem matrimonialem. מתה יורשיה מזכירין כתובתה *si mortua fuerit, hæredes ejus faciunt mentionem de dote ejus matrimoniali*, id est, debent dotem ejus matrimonialem petere intra viginti quinque annos. Et hoc ita accipiendum est si illa super dote sua matrimoniali juraverit antequam mortua fuerit, quod tum hæredes ejus possunt petere dotem ejus matrimonialem. Verum si non juraverit super dote sua matrimoniali, non adeunt hæreditatem dotis matrimonialis hæredes illius, quia homo filios suos non instituit hæredes jurisjurandi.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Non est controversia inter illos si contractus matrimonialis exierit è potestate ejus, quia exigit dotem suam matrimonialem in quocunque loco fuerit. Sed controversia inter illos est, quando non fuerit contractus matrimonialis conscriptus, & illa petierit centum aut ducentas Zuzas. Sapientes dicunt, quod, si illa fuerit in domicilio mariti, semper exigit, quia siluerat de petitione illius, & erubuerat, eo quod alebatur cum illis. Cæterum si fuerit in domicilio patris, & tamdiu siluerit, indicium est quod dotem suam matrimonialem dono dedit. Jam exposuimus quod hæredibus non cedit dos matrimonialis, quocunque modo id fiat, si illa non juraverit ante mortem suam; decisio est juxta Sapientes.

פרק יג שני דייני גזירות (נ"א גזילות) היו בירושלם אדמון וחנן בן אבישלום חנן אומר שני דברים אדמון אומר שבעה מי שהלך למדינת הים ואשתו תובעת מזונות חנן אומר תשבע בסוף ולא תשבע בתחלה נחלקו עליו בני כהנים גדולים אמרו תשבע בתחלה ובסוף אמר רבי דוסא בן הרכינס כדבריהם אמר רבי יוחנן בן זכאי יפה אמר חנן לא תשבע אלא בסוף :

Caput 13. Duo judices sententiarum erant Jerusolymis, Admon & Chanen filius Abisalomi; Chanen dicebat duas causas, Admon vero septem. Si quis profectus fuerit ad civitatem transmaritimam, & uxor ejus petierit alimoniam, Chanen dicebat, *jurabit in fine*, *sed non jurabit in principio*. Opposuerunt se illi filii pontificum maximorum, & dixerunt, jurabit in principio & in fine. Dixit R. Dosa filius Archinæ ad verba eorum. Dixit Rabban Jochanan filius Zachæi, bene dixit Chanen, non jurabit nisi in fine.

R. OB. DE BARTENORA.

שני דייני גזירות *Duo judices furti*, qui sententiam pronunciabant prædonibus, eosque pœna afficiebant. שני דברים *duas causas*, quas Sapientes non concesserunt illi. תשבע בסוף *jurabit in fine*, quando innotuerit maritum esse mortuum, & illa venerit exactum dotem matrimonialem suam, jurabit quod nihil ex illis quæ ad maritum pertinent, subtraxerit.

ולא תשבע בתחלה *& non jurabit in principio*, quando alimoniam exigit. Maimon exponit illud תשבע בסוף *jurabit in fine*, quando maritus ejus venerit, eamque falsitatis coarguerit, dicens, ego reliqui tibi alimenta tua, tum uxor jurabit quod nihil ipsi reliquit. *Dixit Rabban Jochanan filius Zachæi &c.* decisio pronunciatur juxta ipsum. Cæterum post decessum mariti tribus mensibus præterlapsis uxori dant alimoniam, si petierit eam, sed non ante id tempus, quia certum est neminem domum suam relicturum vacuam, & ita abiturum.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

תשבע בתחלה *Jurabit in principio*, Domus Judicii imponit illi jusjurandum Legis, & statim illi decernit alimoniam. ובסוף *& in fine*, quando maritus uxori dixerit fallaciter, *ego reliqui tibi alimoniam*, aut, *nihil opus habebas*, & similia; decisio est juxta Rabban Jochananem filium Zachæi. Scitu necessarium est tibi, quod maritus uxori suæ dicere potest, *accipito opus manuum tuarum pro alimonia tua, quamdiu ego abfuero*, & tum illi non cedit alimonia. Et hoc intelligendum est quando non est cum illa maritus, at quando cum illa est maritus, hoc dicere nequit. Uxor autem dicere potest, quamdiu volueris non ales me, neque operabor pro te. Cæterum non instituerunt alimoniam uxori quando maritus fuerit absens, nisi tribus mensibus prætetlapsis postquam profectus fuerit, quia ille non relinquet domum suam vacuam. Sin autem uxor petierit alimoniam à marito, & ille responderit, ego reliqui tibi alimoniam, & illa exceperit dicens, nihil mihi reliquisti, & ille voluerit dimittere eam, maritus jurabit jusjurandum ex decreto Sapientum, quod uxori reliquit alimoniam.

ב מי שהלך למדינת הים ועמד אחד ופרנס את אשתו חנן אומר איבד מעותיו נחלקו עליו בני כהנים גדולים ואמרו ישבע בכמה הוציא ויטול אמר רבי דוסא בן הרכינס כדבריהם אמר רבן יוחנן בן זכאי יפה אמר חנן הניח מעותיו על קרן הצבי :

2. Si quis profectus fuerit ad civitatem transmaritimam, & unus venerit & aluerit uxorem ejus, Chanen dicit, perdiderit pecuniam suam. Oppofuerunt se filii pontificum maximorum, & dixerunt, jurabit quantum expendit, & recipiet. Dixit R. Dosa filius Archinæ ad verba eorum. Dixit Rabban Jochanan filius Zachæi, benè dixit Chanen, posuit nummos super cornu cervi.

R. OB. DE BARTENORA.

איבד את מעותיו *Perdidit nummos suos*, quia illa dicet, non dixi tibi, da mihi mutuo, ego solvam tibi. Sed si nummos mutuo dederit uxori in alimoniam sub ea conditione ut illa solvat, ille repetere eos potest ab illa, illa autem eos repetere nequit à marito ut solvat. Si maritus dixerit, ego reliqui illi alimenta, & illa dixerit quod non reliquit, maritus jurabit jusjurandum ex decreto Sapientum, & liberabit se; nummi vero erunt debitum uxoris, si vidua facta fuerit, aut repudiata fuerit; hujus Mischnæ decisio quoque est juxta Rabban Jochanan filium Zachæi.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Si uxor mutuo petierit & comederit, omnium consensu non perdidit nummos suos is qui ei mutuo dederit, & si maritus confessus fuerit quod illi non reliquerit alimoniam, ecce ipse solvet. At si negaverit, jurabit, uti diximus, & debitum relinquetur uxori; decisio est juxta Rabban Jochanan filium Zachæi.

SURENHUSIUS. Si quis peregrè profectus fuerit, & interim alius quispiam uxorem ipsius sponte sustentaverit, perinde est ac si nummos cornu cervi imposuisset, quorum nulla est recuperatio, dicente Rabban Jochanan filio Zachæi; idcirco Maimonides in Hilchot Ischot scribit, si quis sua ipsius voluntate cujuspiam absentis uxorem alat de suo, maritus redux non obligatur isti solvere, quia iste sponte jacturam fecit, quia à marito non praeceptum est ipsi uxorem alere, neque uxor quicquam ab ipso utendum accepit. Porro si illius qui peregrè profectus sit uxor ad Synedrium venerit atque alimentum petierit, nihil ipsi alimenti conceditur per tres absentis mariti priores menses, quia non existimandum est quenquam abeuntem domum suam relinquere vacuam; verum illis præterlapsis mensibus ipsi alimentum decernitur. Si bona quædam reliquerit, senatus in ea invadit, & ad uxoris alimentum divendit, & eorum a judicibus non reposcitur ratio ab opere manuum ipsius, nisi usque dum redierit maritus, qui id sibi habeat si uxor ipsius quicquam effecerit. Sic etiam, si illa non ad senatum se contulerit, sed sponte sua mariti bona vendiderit, venditio tamen ipsius rata est; & non requiritur ut venditionem ubique indicet, neque ut juret, nisi donec maritus redux in uxorem actionem instituerit, aut donec uxor dotem nuptialem post mariti obitum exegerit, tum illam eo adducunt ut juret quod nihil vendidit præterquam ad necessaria vitæ duntaxat comparanda. Et sicuti senatus bona in alimentum uxoris vendit, sic etiam in filiorum filiarumque alimentum vendere potest, quando liberi sex annos & infra nati sint; sed ultra sex annos non aluntur è parentis absentis bonis quantumvis æstimatis. Pariter, si quis mente captus sit, hujus quoque Senatus divendit bona in uxoris liberorumque sex annos & infra natorum alimoniam.

ג אדמון אומר שבעה מי שמת והניח בנים ובנות בזמן שהנכסים מרובין הבנים יורשין והבנות נזונות ובנכסים מועטים הבנות יזונו והבנים יחזרו על הפתחים אדמון אומר בשביל שאני זכר הפסדתי אמר רבן גמליאל רואה אני את דברי אדמון :

3. Admon dicit septem, si quis mortuus fuerit & reliquerit filios & filias, quando bona fuerint multa, filii hæreditatem adeunt, & filiæ aluntur. Quando bona fuerint exigua, filiæ aluntur, & filii mendicabunt. Admon dicit, an quia mas sum, perdidi? Dixit Rabban Gamaliel, placent mihi verba Admonis.

R. OB. DE BARTENORA.

נכסים מועטים *Bona exigua*, sunt ea quæ non sufficiunt in alimoniam marium & fœminarum per duodecim menses. בשביל שאני זכר הפסדתי *an eo quod mas sum, perdidi?* id est, an quia mas sum & ad me pertinet hæreditas, & cum bona multa sunt, perdidi ideo bona exigua? decisio non est secundum Admon.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Quantitas נכסים מרובים *bonorum multorum est*, quæ sufficit in alimoniam omnium filiorum & filiarum, donec filiæ factæ fuerint בוגרות *pubescentes*; sin minora fuerint bona, vocantur נכסים מועטים *bona exigua.* Admon dicit, quod mas non debet esse minor fœmina, & quod ali debet una cum filiabus è bonis exiguis; decisio non est juxta Admon.

ד הטוען את חבירו כדי שמן והודה בקנקנים אדמון אומר הואיל והודה במקצת הטענה ישבע וחכמים אומרים אין זו הודאה ממין הטענה אמר רבן גמליאל רואה אני את דברי אדמון :

4. Si quis petierit à proximo suo dolia olei, & confessus fuerit de cantharis, Admon dicit, quandoquidem confessus est de parte petitionis, jurabit. Sapientes dicunt, hæc non est confessio ex specie petitionis. Dixit Rabban Gamaliel, arrident mihi verba Admonis.

R. OB. DE BARTENORA.

והודה בקנקנים *Et confessus fuerit de cantharis*, vasis sine oleo, ut, si dixerit proximo suo, decem dolia olei sunt mihi apud te, dicit Admon quod in illa petitione continetur oleum & dolia, & quod, si confessus fuerit de doliis vacuis, sit confessio ex parte, & quod tenetur ad jusjurandum Legis. Sapientes dicunt, quod hæc petitio intelligatur

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Est unum ex fundamentis Legis nostræ, eum, à quo petierint mobilia, si confessus fuerit ex parte illius quod petierint ab ipso, & ex parte negaverit, teneri ad jusjurandum Legis super ea parte quam negavit, & hoc est quod dicit, *si confessus fuerit ex parte.* Verum si negaverit omnia & nihil confessus fuerit, aut si confessus fuerit de alia re quæ non

gatur de ipso oleo & non de decem doliis. Quando autem confessus fuerit de doliis vacuis, tamen non confessus est de eo quod petiit ab illo, & illud de quo confessus est, non petiit ab illo; ergo neque hic est confessio ex parte speciei illius, neque tenetur ad jusjurandum; decisio est juxta Admonem.

non fuerit ex specie illius quam postulat, exempli gratia, si Ruben petierit à Schimeone decem mensuras tritici, & Schimeon illi dixerit, non est tibi apud me quicquam præter vestimenta, aut tot mensuras hordei aut fabarum, hic liber est, id est, liber à jurejurando Legis, sed jurabit jusjurandum Sapientum. Et hæc sunt fundamenta de quibus non est dubium, & eorum jura & sequelæ exponentur suo loco.

Et juxta hæc fundamenta, si Ruben petierit à Schimeone, & dixerit, mihi sunt apud te decem dolia olei, & Schimeon responderit illi, non sunt tibi decem dolia sine oleo apud me, ecce hic liber est etiam juxta sententiam Admonis, quia petiit ab ipso oleum, sed confessus est de doliis, non confessus est id quod petiit ab illo, & id quod confessus est non petiit. Sed controversia inter illos est, an illa verba petitionis fuerint Rubenis, decem dolia olei sunt mihi apud te. Admon dicit quod sensus postulationis est de oleo & vasis, & confessio ejus de vasis est confessio ex parte. Sapientes dicunt, quod ex illis verbis tantum intelligitur oleum; decisio est juxta Admonem.

ח הפוסק מעות לחתנו ופשט לו את הרגל
תשב עד שילבין ראשה אדמון אומר יכולה היא
שתאמר אילו אני פסקתי לעצמי אשב עד שילבין
ראשי עכשיו שאבא פסק עלי מה אני יכולה
לעשות או כנוס או פטור אמר רבן גמליאל
רואה אני את דברי אדמון :

5. Si quis promiserit nummos socero suo, & extenderit illi pedem, filia solitarie deget donec canescat caput ejus. Admon dicit, illa dicere potest, si ego ipse tibi promisissem, solitarie degam donec caput meum canescat, jam autem cum pater meus promiserit pro me, quid ego possum facere? duc aut libera me. Dixit Rabban Gamaliel, arrident mihi verba Admonis.

R. OB. DE BARTENORA.

ופשט לו את הרגל *Et extenderit illi pedem*, modo contemptus, dicendo, cape lutum & pulverem quod est sub pede meo; aliter, suspende me pede meo ad arborem, nam non est mihi quod tibi dem. עד שילבין ראשה *donec canuerit caput ejus*, donec senuerit, sed non cogunt eum, neque ad ducendum, neque ad liberandum eam divortio; decisio est juxta sententiam Admonis.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

ופשט לו את הרגל *Et extenderit illi pedem*, sensus est, quod longe abfuerit. עד שילבין ראשה *donec canuerit caput ejus*, est modus comminationis, id est, donec adduxerit id quod promisit illi; decisio est juxta Admonem.

ו העורר על השדה והוא החתום עליה בעד אדמון
אומר יכול (ס"א) הוא שיאמר השני נוח לי
והראשון קשה היכנו וחכמים אומרים איבד את
זכותו עשאה סימן לאחר איבד את זכותו :

6. Si quis petierit agrum, & ipse signatus fuerit super eo testis: Admon dicit, potest dicere, secundus est facilis mihi, & primus nimis difficilis est mihi. Sapientes dicunt, perdidit possessionem suam. Si impresserit agro signum pro alio, perdidit possessionem suam.

R. OB. DE BARTENORA.

העורר על השדה וכו׳ *Qui petierit agrum &c.* si Ruben petierit agrum qui erat in potestate Schimeonis, & dixerit illi, Levi agrum quem tibi vendidit, surripuit mihi, & Ruben signatus est super scripto venditionis quod Levi scripserit Schimeoni, quod illi vendidit; dicit Admon, quod dicere poterit, ratio, quare non petii illum campum quando illum emisti à Levi, & obsignavi scriptum venditionis, erat, eo quod Levi homo morosus & difficilis est ad quicquam educendum è potestate illius, ideoque melius esset ut esset in potestate tua, ut educerem de te ex mandato senatus.

איבד את זכותו *Perdidit possessionem suam*, nam, quandoquidem obsignavit scriptum, confessus est quod nihil petit ab illo; decisio non est secundum Admonem. Sed quando signaverit seipsum testem, dissentiunt Sapientes & Admon; verum si se judicem signaverit in scripto, omnes conveniunt quod non perdidit petitionem suam. Quia dicere potuisset, ego nesciebam quid scriptum erat in libello, quia judex, qui obsignat ratihabitionem ad confirmandum libellum, non debet scire id quod scriptum est in libello, sed sigillum testium tantum cognoscere debet.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Explicamus hanc Mischnam per comparationem, ut, Ruben vendiderat campum Schimeoni, & Levi fuerat unus è testibus qui testati fuerant in libello venditionis campi, deindè venit Levi qui fuerat testis, & petiit hunc campum à Schimeone, dicendo quod ad se pertinebat, & quod Ruben eum possederat contra jus; dicit ad hoc Admon, *potest dicere &c.* & non reddunt irritam petitionem ejus eo quod testis erat venditionis; quandoquidem dicere potuisset, ratio, ob quam testatus sum, erat, ut campus exiret è potestate Rubenis, qui erat homo morosus & difficilis, ut veniret in potestatem Schimeonis, qui est homo facilis & senatui obediens, jam vero cum peto cum jure ad educendum illum è potestate illius. Sapientes dicunt, quod testimonium libelli est confirmatio venditionis Rubenis, ad confirmandum agrum in potestate illius, & non poterit eum petere à Schimeone. Et omnes conveniunt, quod, si Levi signum fecerit pro alio, ut, si signaverit terminos alicujus campi, & dixerit, à latere occidentali hic campus est, quod Schimeonis est. Sic etiam, si libellus venditionis fit ab uno ad alterum & intret terminos locorum, mentionem hujus campi faciunt, quod Schimeonis est, & si Levi hujus libelli testis fuerit, non poterit argumentari contra Schimeonem de isto campo. Nam quando testatus est, jam confirmavit eum, & confessus est quod erat in potestate illius. Sed hæc omnia intelliguntur quando testatus fuerit de eo quod continetur in libello; at si judex fuerit, & testatus fuerit de ratihabitione libelli, non perdiderit jus suum, quia dicere potuisset, nesciebam quid scriptum erat in libello, quia non est necesse ut judices legant scripturam ejus, & tum confirment illum, sed ut cognoscant sigillum testium tantum; decisio non est juxta Admonem.

ז מי שהלך למדינת הים ואבדה דרך שדהו
אדמון אומר ילך בקצרה וחכמים אומרים יקנה
לו דרך במאה מנה או יפרח באויר :

7. Si quis profectus fuerit ad civitatem transmaritimam, & perierit via agri sui, Admon dicit, ibit per viam compendiariam: Sapientes dicunt, emet sibi viam licet centum centies Zuzis, aut avolabit in aërem.

R. OB. DE BARTENORA.

ואבדה דרך שדהו *Et perierit via agri sui*, quam possiderunt possessores agrorum confinium. ילך בקצרה *ibit per viam brevem*, illis invitis sumet viam ad eundum ad agrum suum; sed eliget viam brevem, ne multum sumat. Si quatuor homines illum agrum clauserint ad quatuor latera, concedit Admon Sapientibus, quod eorum unusquisque illi potest dicere, probationem adfer quod via tua est, & sumito eam. Sin autem unus homo eum agrum circumdederit ad quatuor latera, Sapientes concedunt Admoni, quod illi debem concedere viam, nam via ad ipsum pertinet; & non dissentiunt nisi homo unus vi quatuor hominum eum circumdederit. Admon dicit, quod illi dicere potest, nihilominus tamen via mea est apud te. Sapientes dicunt, quod alius illi potest dicere, si taceas, benè habet, sin minus, restituam libellos dominis suis, & tum litigare non poteris; decisio est juxta Sapientes.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Quando duo homines clauserint campum suum, non contradicit Admon Sapientibus, quia quilibet illi dicere potest, adfer demonstrationem quod tibi via est per meum agrum. Similiter, si unus quis eum clauserit ad quatuor latera, Sapientes non sunt contrarii Admoni, nam dicere potest, utut sit, tu possides viam meam. Sed controversia inter illos est, quando unus possederit circuitum agri vi quatuor (aliorum hominum), qui confines erant quatuor lateribus campi illius, quorum unusquisque vendiderit campum suum, & unus emerit quatuor campos, tum dicit Admon, quod dicere potest, utut sit, tu tenes meam viam, & tenetur illi dare viam breviorem. Sapientes dicunt, quod alit illi dicere potest, si reliqueris mihi, benè est, sin minus, discindam libellos emtionis, & unusquisque redibit ad campum suum; decisio est juxta Sapientes.

ח המוציא שטר חוב על חבירו והלה הוציא שמכר לו את השדה אדמון אומר יכול הוא שיאמר אלו הייתי חייב לך היה לך להפרע את שלך כשמכרת לי את השדה וחכמים אומרים זה היה פיקח שמכר לו את הקרקע מפני שהוא יכול למשכנו :

8. Si quis eduxerit libellum debiti contra proximum suum, & alius etiam eduxerit quod illi vendidit campum suum, Admon dicit, potest ille dicere, si deberem tibi, exegisses tuum, quando mihi vendidisti agrum. Sapientes dicunt, hic vir sapiens erat qui illi vendiderat agrum, quia eum posset oppignerare.

R. OB. DE BARTENORA.

והלה הוציא שמכר לו את השדה *Et alius eduxerit qui vendidit illi campum*, debitor eduxit contra ipsum libellum venditionis recentiorem libello mutui, & dixit illi, libellus qui tibi est contra me, falsus est, aut solutus, nam si debuissem tibi, non vendidisses mihi agrum, quia debitum tuum exegisses.

זה היה פיקח *Hic vir sapiens erat*, quod illi vendiderat agrum, quia debitor mobilia sua absconditisset, & non fuisset illi undè oppigneraret debitum suum, jam autem sumeret campum. Cæterum in locis ubi emtor solvit nummos, & deindè scribunt libellum venditionis, omnes conveniunt quod venditor retinere debuisset nummos pro debito suo quos recepit, & non debuisset illi scribere libellum venditionis, quandoquidem libellus monstrabat quod illi nihil debebat. Verum quando dissentiunt, id dictum puta de loco ubi libellum scribunt, & deindè emtor solvit nummos; Admon dicit, quod clam cum testibus reclamare debuisset, dicendo, ego non vendo agrum nisi ut possim oppignerare illum. Sapientes dicunt, ratio, quare non reclamavit, est, quia timebat ne emtor resciisceret factum, & intermitteret emtionem; decisio est juxta Sapientes.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Omnes consentiunt quod in loco ubi solvunt nummos & postea scribunt libellum venditionis, ibi dicere potest, exigere debuisses tuum. Sed controversia eorum est de loco ubi non solvit emtor nummos donec conscriptus fuerit libellus; dicit Admon, quod debuisset clam reclamare cum testibus, & deinde scribere libellum, quia autem non reclamavit, perdidit causam suam. Sapientes dicunt, quod non poterat reclamare, quia timeret ne emtor resciisceret & emtionem intermitteret; quia amico illius est alius amicus, & sic alii etiam, & de uno ad alium venderet illum ut cognosceret emtorem.

ט שנים שהוציאו שטר חוב זה על זה אדמון אומר אלו הייתי חייב לך כיצד אתה לוה ממני וחכמים אומרים זה גובה שטר חובו וזה גובה שטר חובו :

9 Si duo eduxerint libellum debiti, unus contra alterum, Admon dicit, si debuissem tibi, quomodo sumpsisti mutuo à me? Sapientes dicunt, unus exiget debiti sui libellum, & alter exiget debiti sui libellum.

R. OB. DE BARTENORA. וחכמים אומרים זה גובה שטר חובו וזה גובה שטר *Et Sapientes dicunt, unus exigit debiti sui libellum, & alter exigit*; decisio est justa Sapientes.

R. MOSCHE FIL. MAIMON. Decisio est secundum sententiam Sapientum.

י שלש ארצות לנשואין יהודה ועבר הירדן והגליל אין מוציאין מעיר לעיר ומכרך לכרך אבל באותה הארץ מוציאין מעיר לעיר ומכרך לכרך אבל לא מעיר לכרך ולא מכרך לעיר מוציאין מנוה הרעה לנוה היפה אבל לא מנוה היפה לנוה הרעה רבן שמעון בן גמליאל אומר אף לא מנוה רעה לנוה יפה מפני שהנוה היפה בודק :

10. Tres regiones sunt pro consecratione nuptiarum, Judæa, & altera pars cis Jordanem, & Galilæa. Non educunt de urbe in urbem, nec de oppido in oppidum; sed in eadem terra educebant de urbe in urbem, & de oppido in oppidum, sed non de urbe in oppidum, neque de oppido in urbem. Educunt de habitaculo malo in habitaculum bonum, sed non de habitaculo bono in malum. Rabban Schimeon filius Gamalielis dicit, etiam neque de habitatione mala in bonam, eo quod habitatio bona pervestigat.

R. OB. DE BARTENORA.

שלש ארצות לנשואין *Tres regiones sunt pro consecratione nuptiarum*, ut, si quis duxerit uxorem ex una harum regionum, nequeunt eam cogere ut cum marito exeat ex una regione in aliam. כרך urbs major est quam עיר, estque locus qui gaudet plateis, quo emtum conveniunt circumjacentes urbes, utpote in qua reperitur omnium rerum copia. אבל לא מעיר לכרך *Verum non è parva civitate in magnam*, quia habitaculum oppidi difficilius est, eo quod omnes eo commoratum veniunt, & domus plerumque sunt contiguæ, ut non interfit spatium. ולא מכרך לעיר *neque ex magna in urbem parvam*, quia in magnis civitatibus invenitur omnium rerum copia, sed non in urbibus parvis.

מפני שהנוה היפה בודק *Eo quod habitatio bona pervestigat*, nempe corpus humanum, idque debilitat, quia mutatio consuetudinis est principium & causa doloris ventris; decisio est juxta Rabban Schimeonem filium Gamalielis. Si aliquis è Galilæa duxerit uxorem in Judæa, aut vice versa, cogunt eam ut exeat cum eo, quia ea intentione eam duxit. Ubivis locorum educunt è civitate cujus maxima pars constat ex ethnicis ad urbem cujus maxima pars constat ex Israëlitis, at non ex urbe cujus maxima pars constat ex Israëlitis, ad urbem cujus maxima pars constat ex ethnicis.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

מעיר לעיר *E urbe in urbem*, quæ sunt circa oppidum: כרך est *oppidum magnum muro circumdatum*. בודק *pervestigat*, id est, inquirit id quod illi prodest. In Gemara dicunt, mutatio consuetudinis est principium infirmitatis, etiamsi mutatio facta fuerit in melius; decisio est juxta Rabban Schimeonem filium Gamalielis. Si quis duxerit uxorem in Judæa, quum erat è Galilæa, aut in Galilæa, quum erat è Judæa, imposuerunt uxori ut exeat cum eo, quia ea intentione duxit eam. Et in omnibus illis locis idem jus obtinet, educendo è civitate cujus maxima pars ex ethnicis constat in urbem cujus maxima pars constat ex Israëlitis; sed non ex urbe cujus maxima pars constat ex Israëlitis in urbem cujus maxima pars constat ex ethnicis.

יא הכל מעלין לארץ ישראל ואין הכל מוציאין הכל מעלין לירושלם ואין הכל מוציאין. אחד האנשים ואחד הנשים (נ"א ואחד עבדים) נשא אשה בארץ ישראל וגירשה בארץ ישראל נותן לה מכעות ארץ ישראל נשא אשה בארץ ישראל וגירשה בקפוטקיא נותן לה ממעות ארץ ישראל נשא אשה בקפוטקיא וגירשה בארץ ישראל נותן לה ממעות ארץ ישראל רבן שמעון בן גמליאל אומר נותן לה ממעות קפוטקיא נשא אשה בקפוטקיא וגירשה בקפוטקיא נותן לה ממעות קפוטקיא:

11. Omnes ascendere faciunt ad terram Israëlis, sed non omnes faciunt exire. Omnes ascendere faciunt Jerusolymam, & non omnes faciunt exire; sive viros, sive fœminas, sive servos. Si quis duxerit uxorem in terra Israëlis, & repudiaverit eam in terra Israëlis, dabit illi de nummis terræ Israëlis. Si duxerit uxorem in terra Israëlis, & repudiaverit eam in Caphutkaja, dabit illi de nummis terræ Israëlis. Si uxorem duxerit in Caphutkaja, & repudiaverit eam in terra Israëlis, dabit illi de pecuniis terræ Israëlis. Rabban Schimeon filius Gamalielis dicit, dabit illi de nummis Caphutkajæ. Si duxerit uxorem in Caphutkaja, & repudiaverit eam in Caphutkaja, dabit illi nummos Caphutkajæ.

R. OB. DE BARTENORA.

הכל מעלין לארץ ישראל *Omnes ascendere faciunt ad terram Israëlis*, paterfamilias cogit omnes domesticos suos ut ascendant cum eo Jerusolymam. Et quamvis emerit servum Ebræum, ibit tamen cum ipso etiam invitò; imo etiamsi ex habitatione bona in malam, & ex civitate cujus maxima pars constat ex Israëlitis in civitatem cujus maxima pars constat ex ethnicis.

ואין הכל מוציאין *Et non omnes exire faciunt*, neminem exire faciunt, sive marem sive fœminam. Si dixerit maritus quod vult ascendere, & uxor dixerit quod non vult ascendere, exibit illa sine dote matrimoniali; at si illa dixerit, quod vult ascendere, & ille dixerit quod non vult ascendere, dimittet eam, & dabit dotem ejus matrimonialem.

קפוטקיא *Caphutkaja*, est כפתור *Caphtor*, & Arabicè vocatur דמיאט, cujus nummi majores & graviores sunt iis qui veniunt in terra Israëlis. Quoniam autem dos matrimonialis est ex institutione Sapientum, ideo indulserunt quod ad eam, ut solvatur nummis minoribus. R. Schimeon fil. Gamaliel putat dotem nuptialem esse è præscripto Legis, ideo graviores conditiones sequitur; decisio non est juxta ipsum.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

הכל מעלין *Omnes ascendere faciunt*, etiam ex habitatione bona in habitationem malam, imo ex civitate cujus maxima pars constat ex Israëlitis ad civitatem cujus maxima pars constat ex ethnicis.

ואין הכל *Non omnes*, id est, neminem ascendere faciunt è terra Israëlis, etiamsi ex habitatione mala in bonam, imo etiamsi ex civitate cujus maxima pars constat ex ethnicis in civitatem cujus maxima pars constat ex Israëlitis. Et unusquisque ex istis duobus alterum coget ad ascendendum in terram Israëlis, aut Jerusolymam. Si uxor impediverit maritum, dimittet eam & solvet illi dotem matrimonialem.

קפוטקיא *Caphutkaja* est כפתור *Caphtor*, in lingua Arabica טמיאט *Tamiati*, & ponit eum locum per comparationem, eo quod proximus est terræ Israëlis. Quia dos matrimonialis est ex institutione Sapientum, indulserunt, ut semel solveretur secundum locum nuptiarum, & semel secundum locum divortii; horum vero omnium intentio est maritum sublevare à solutione. Rabban Schimeon filius Gamalielis dicit, quod solvet juxta locum ubi se obligavit, eo quod putat dotem matrimonialem esse ex Lege; decisio non est juxta Rabban Schimeonem filium Gamalielis.

Finis Tractatus de Dote Literisque Matrimonialibus.

מסכת נדרים

פרק א כל כנוי נדרים כנדרים וחרמים כחרמים ושבועות כשבועות ונזירות כנזירות האומר לחבירו מודרני ממך מופרשני ממך מרוחקני ממך שאיני אוכל לך שאיני טועם לך אסור מנודה אני לך רבי עקיבא היה חוכך בזה להחמיר כנדרי רשעים נדר בנזיר ובקרבן וכשבועה כנדרי כשרים לא אמר כלום כנדבותם נדר בנזיר ובקרבן :

Tractatus de Votis.

CAput 1. Cognomina, quæcunque etiam sunt, votorum, sicut ipsamet vota: (cognomina) devotorum, sicut ipsæmet devotiones: (cognomina) juramentorum, sicut juramenta ipsa; ac (cognomina) Nasiræatus, sicut (votum) Nasiræatus, habentur. (Item;) si quis dixerit ad proximum suum; *prohibitus voto sum à te*, (vel) *separatus sum à te*, (vel) *longè semotus à te, ut tecum non comedam, tecumque non gustem (quicquam,)* prohibitus est. (Si dixerit,) *ego excommunicatus sum tibi*: Rabbi Akiba subridebat ad hoc, ut aggravaret. (Si dixerit) *secundum vota impiorum*, tum vovit Nasiræatum, sacrificium & juramentum. (Si dixerit) *secundum vota piorum*, tum nihil quicquam dixit. (Si dixerit) *secundum munera spontanea eorum*, tum vovit Nasiræatum atque sacrificium.

R. OB. DE BARTENORA.

כל כנוי נדרים כנדרים *Omnia cognomina votorum sunt sicut ipsamet vota*, in Gemara dicunt, quod desunt quædam in principio hujus Misnæ, & quod hoc modo legendum est; *omnes ansa (partes) votorum sunt ut ipsa vota, & omnia cognomina votorum sunt ut ipsa vota; hæ sunt ansa votorum, qui dixerit proximo suo, prohibitus sum voto à te, separatus sum à te &c. Hæc sunt cognomina votorum, Conam, Conach, Conas:* ידות נדרים *ansæ votorum*, sunt ut ipsa vota, instar ansarum vasorum, quarum ope apprehendunt vasa, propterea dicitur, *ansæ votorum*, quia ope earum apprehenduntur vota; *Cognomina votorum* dicuntur ac si quis socio imponat cognomen, quod non est ipsum nomen.

מודרני ממך *Prohibitus sum voto à te*, si unum ex his votorum protulerit modum, dicens, prohibitus sum voto à te quod non comedam tecum, neque gustabo tecum; aut, separatus sum à te, quod non comedam tecum, neque gustabo tecum; aut, longè semotus sum à te, quod non comedam tecum, neque gustabo tecum, sunt *votorum ansæ*, & prohibitum est comedere & gustare cum eo. Verum si tantum illi dixerit, *prohibitus sum voto à te*, sensus verborum illius tantum est quod non loquetur cum eo; & si tantum dixerit, *separatus sum a te*, sensus est quod non contrahet cum eo; si dixerit tantum, *longè semotus sum à te*, sensus est, quod non sedebit in quatuor cubitis illius, sed non est prohibitum illi comedere cum eo, nisi dixerit singulis illis vovendi modis, non comedam tecum, aut, non gustabo tecum.

רבי עקיבא היה חוכך בזה להחמיר *R. Akiba se cohibebat ab hoc, ut aggravaret*, id est, Labia comprimebat, & nolebat expressè prohibere, sed ex sententia illius satis constabat quod prohibebat

כנדרי רשעים *Secundum vota impiorum &c.* si dixerit, ecce recipio in me votum impiorum, quorum votum est Nazyræatus, sacrificium, & jusjurandum, si comederim panem; at transgressus fuerit votum, & comederit, tenetur Nazyræus esse per triginta dies, & adducere sacrificium holocausticum; vapulabit autem propter transgressionem jurisjurandi, quia in voto suo mentionem fecit de Nazyræatu, de sacrificio, & de jurejurando. Et quod dicit *secundum vota impiorum*, propterea dicit, eo quod impii solent vota facere & jurare, non pii; illi enim timent transgredi præceptum Deut. 23, 21. כל תאחר Et cavent sibi ne jusjurandum ex ore ipsorum effutiant, ea de causa fit, ut, si dixerit, *secundum vota piorum*, nihil dixerit.

כנדבותם *Juxta munera spontanea eorum*, si dixerit, juxta vota piorum ero Nazyræus; &, hoc erit sacrificium, si comedero hunc panem, & comederit, tenetur esse Nazyræus, adducendo sacrificium; nam pii aliquando solent vota facere Nazyræatus ad abstinendum à peccato, at adducunt munera spontanea ad portam atrii, & illic sanctificant, ne offendant.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

מודרני ממך מופרשני ממך מרוחקני ממך *Probibitus voto sum à te, separatus sum à te, longe semotus sum à te*, non sunt cognomina votorum, verum sunt partes ex speciebus votorum, quæ in lingua nostra vocantur ידות *ansæ*, id est partes. Ordo autem Misnæ talis est; omnes ansæ votorum, & omnia cognomina votorum sunt ut ipsa vota. Et exponit quid sunt *ansæ votorum*, quando dicit, *prohibitus sum voto à te, separatus sum à te, longè semotus sum à te.* Deindè exponit cognomina votorum quando exponit cognomina anathematum, & cognomina juramentorum, & cognomina Nazyræatus.

שאיני אוכל לך שאיני טועם לך *Quod non comedam tecum, quod non gustabo tecum*, hæc non sunt ex partibus votorum, sed est circumstantia conjuncta cum partibus votorum antea dictis, quod necesse est ut dicat, *voto sum prohibitus à te, ne comedam tecum, aut gustem tecum; separatus sum à te ne comedam tecum, aut ne gustem tecum*, & tum ipsi prohibitum erit comedere & gustare cum eo. Cæterum si tantummodo dixerit, prohibitus sum voto à te, non illi prohibitum est comedere cum eo, nam hoc vult dicere, quod non loquetur cum ipso. Similiter, si dixerit, *separatus sum à te*, sensus est, quod non contrahet cum eo; sic etiam sensus illius quod dicitur *longe semotus sum à te* talis est, quod non consistet cum eo intra quatuor cubitos terræ, & propterea non erit illi prohibitum comedere cum eo si dixerit hæc verba, nisi dixerit, non comedam tecum.

חוכך בזה להחמיר *Se cohibebat ab hoc ad aggravandum*, id est, quod non procul erat à prohibitione, attamen non perfecit. Verum si quis dixerit excommunicatus sum à te ut non comedam tecum, aut, ut non gustem tecum, juxta R. Akibam prohibitum est illi comedere cum eo, aut gustare cum eo. Et si transgressus fuerit (votum,) non vapulabit, nam nondum omnino statuerat prohibere, sed non longè abfuerat.

נדרי רשעים *Vota impiorum*, ut, si dixerit, recipio in me juxta vota impiorum, si comedero tecum; & exponit Misna quod vota ejus sunt, ut, ecce in me recipio Nazyræatum, sacrificium, & jusjurandum; si hæc dixerit verba, statim tenetur ad omnes illas res, nempe adferre sacrificium holocausticum, & Nazyræus esse triginta ad minimum dies, quemadmodum exponetur in tractatu Nazyr, & vapulabit propter transgressionem jurisjurandi, quemadmodum exponetur in tractatu Schebhuot.

כנדרי כשרים לא אמר כלום *Ut vota piorum, non dixit quicquam*, quia pii non obstringunt se voto, ne in peccatum incurrant, & hic est quod dicitur Deut. 23, 22. לא תאחר לשלמו. Porro dicit Misna כנדבותם *juxta munera spontanea eorum*, at sub ea conditione ut dicat, juxta munera spontanea piorum sit hoc in sacrificium, ecce me Nazyræum, recipio in me non comedere panem tecum. Pii quoque non promittunt sacrificium spontaneum, ne eveniat ut

fendant. נדבה *oblatio spontanea* dicitur si quis dixerit, *hoc erit in sacrificium.* נדר *votum*, si quis dixerit, *recipio in me adferre sacrificium*, propterea pii vovent נדבה, sed non נדר, ne offendant.

ut differant votum, & incurrant in præceptum לא תאחר לשלמו Deut. 23. Sed adducebant animal in sacrificium quod profanum erat donec pervenisset ad atrium, & illic promittebat in oblationem spontaneam id quod volebat; decisio est juxta R. Akibam.

SURENHUSIUS. Vota in duo dividuntur genera, primum genus est quo sibi quis res licitas reddit prohibitas, ut, si dicat, fructus istius regionis mihi prohibiti sunto per integros triginta dies, vel in perpetuum: aut si dixerit, certa fructuum species, vel, hi fructus mihi prohibiti sunto; quacunque hæc dixerit in lingua, ipsi vetiti sunto, quamvis hic nullum omnino sit jusjurandum, neque Domini ejusve attributorum mentio fiat. Et de hoc loquitur Lex ad prohibendum sibi prohibitionem, quum res licitas sibi reddiderit prohibitas. Pariter, si dixerit, ecce hæc mihi prohibitio sunto, ecce hæc vetita sunt; & hoc est genus quod vocatur נדרי אסר *vota prohibitionis*, de quibus in hoc tractatu agetur. Secundum genus est, si quis seipsum ad sacrificium obligat ad quod non est obligatus, ut, si dicat, ecce in me recipio adducere sacrificium holocausticum: vel, mihi incumbit adductio sacrificii pacifici, aut muneris, aut, pecus sit hoc holocaustum, aut pacificum; & qui dixerit, sit super me, hujusmodi formulæ dicuntur נדר *votum*: at si dixerit, ecce hoc, tum denotatur נדבה *spontaneum sacrificium.* Cæterum נדבה & נדר ejusdem sunt speciei, præterquam quod si quis נדר *votum voverit*, ad restitutionem dare omni tenetur, si perditum fuerit, at non ita, si spontaneum perditum fuerit; & de his loquitur Lex Deut. 12, 17. וכל נדריך אשר תדר ונדבותך *& omnia vota tua quæ voveris, & spontanea tua.* Atque hoc genus vocatur נדרי הקדש *vota sancta*, quæ cedunt in usum sanctuarii & altarium. Præterea præceptum Legis affirmativum statuitur ut quisque confirmet jusjurandum & votum suum, sive illud sit è votis prohibitis, sive è votis sanctis, quemadmodum dicitur Deut. 23, 24. מוצא שפתיך תשמר ועשית כאשר נדרת ליהוה אלהיך *effatum labiorum tuorum custodies facies que sicuti vovisti Domino Deo tuo.* Et quemadmodum dicitur Num. 30, 3. איש כי ידר נדר ליהוה או השבע שבועה לאסר אסר על נפשו לא יחל דברו ככל היוצא מפיו יעשה: *si quis votum voverit Domino, aut juraverit jurejurando, ut obligatione seipsum obliget, ne profanato verbum suum*; secundum omne verbum quod prodierit ex ore suo, facito. Hæc è Maimonide in principio Hilchot Nedarim delibavimus. Operæ pretium est ut ad majorem hujus tractatus intelligentiam bene perpenderis ea quæ Moses describit in libro Numerorum capite tricesimo.

ב האומר לחבירו קונם קונח קונס הרי אלו כינויין לקרבן חרק חרך חרף הרי אלו כינויים להרם נויק נוזה פוזה הרי אלו כינויין לנזירות שבותה שקוקה נדר במותא הרי אלו כינויין לשבועה:

2. Si quis dixerit proximo suo קונם קונח קונס; En hæc sunt cognomina tū קרבן sacrificii (vel muneris.) (Si dixerit) חרק חרך חרף, En hæc sunt cognomina devotionis (seu execrationis.) Si dixerit נויק נוזה פוזה; En hæc sunt cognomina Nasiræatus. (Si dixerit) שבותה שקוקה נדר כמותא; hæc sunt juramenti cognomina.

R. OB. DE BARTENORA.

האומר לחבירו קונם קונח קונס הרי אלו כינויין לקרבן *Qui dixerit proximo suo, Conam, Conach, Conas*, hæ sunt gentium voces, sacrificium diversis modis vocantium, nihilominus quocunque modo ita dixerint, se obstringebant sacrificio.

נדר במותא *Si voverit cum Muta*, id est, si juraverit cum voce מותא quod est cognomen מומתא, quæ vox Chaldaice denotat jusjurandum.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Fundamentum corruptionis cujuscunque linguæ est ut ea commixta sit cum aliis linguis; omnia autem hæc cognomina reperiebantur inter nationes linguæ parum peritas, confundentes verba usitata cum non usitatis, ad elidendum literas è pronunciatione, ut Æthiopes & Galli, aliique. Plebs itaque recipiebat has voces, donec introductæ fuissent, denotans illis vocibus id quod denotabatur prima.

במותא Est cognomen מומתא quod in lingua Chaldæa notat jusjurandum.

SURENHUSIUS. במותא Jom-Tof notat apud Maimonidem in Hilchot Schevuoth capite septimo tradi בכותא, quod cognomen est in Targumica dialecto. Sed in Misnis Gemaricis traditur במוהי, ita quoque Rabbenu Nissin, qui hanc vocem cognomen Mosis statuit, sicuti de jurejurando Mosis dicitur Exod. 2, 21. ויואל משה *& acquievit Moses.* Ita quoque in Talmude Jerusolymitano traditur. Sensus itaque formulæ hujus במוהי est quasi dixisset במשה, id est, per jusjurandum Mosis. Hæc lectio quoque confirmatur ex Beraita. Ratio autem hujus ut & cæterarum corruptarum vovendi formularum in hoc tractatu tam sæpe occurrentium adfertur a Maimonide in Hilchot Nedarim capite primo Halacha sexta decima, nimirum, quod nonnullæ existunt regiones in quibus homines linguam suam depravant, & res quasdam cognominibus vocant ope aliarum rerum, sequentes hac in parte rerum cognomina, & propterea omnia sacrificiorum cognomina esse ut ipsa sacrificia, quorum in hac Misna fit mentio. Et sicuti res quasdam prohibere licet per talia cognomina, sic etiam per eadem nonnullas consecrare licet. Cæterum cognominum cognomina licita sunt, tam in votis prohibitionis quam in votis in usum sanctuarum rerum.

ג האומר לא חולין לא אוכל לך (נ"א לחולין שאוכל לך) לא כשר ולא דכי טהור וטמא נותר ופיגול אסור כאימרא כדירים כעצים כאישים כמזבח כהיכל כירושלם נדר באחד מכל משמשי המזבח אף על פי שלא הזכיר קרבן הרי זה נדר בקרבן רבי יהודה אומר האומר (ס"א) ירושלם לא אמר כלום:

3. Si quis dixerit; *per res non profanas, non tecum comestarus sum*: (Item;) *per non rectum, nec purum, nec mundum, & immundum, residuum aut abominationem*, tum prohibitus est. (Si quis dixerit;) *esto mihi sicut Agnus* (jugis,) *sicut conclavia lignorum, sicut ligna, sicut ignita, sicut altare, sicut templum, sicut Hierosolyma*: (item,) si voverit; *esto mihi sicut unum ex omnibus* (*vasis*) *ministrantibus altari*: etiam si sacrificii nullam fecerit mentionem, tamen vovit per sacrificium. R. Jehuda inquit, si dixerit, sicut Hierosolyma, nihil quicquam dixit.

R. OB. DE BARTENORA.

לחולין שאוכל לך *Per res profanas non comedam tecum*, auctor literam Lamed legit cum patach, id est, non erit profanum id quod comedam tecum, sed sanctum. לא כשר *non rectum*, non erit legitimum, sed illegitimum, & hoc sanctum est, quo sensu rectè dici potest, *legitimum & illegitimum*.

לא דכי *Non purum*, non licitum, etsi licitum & vetitum etiam intelligatur de animalibus mortuis & dilaceratis; nobis tamen fundamentum est, quod non incurrimus prohibitionem voti, nisi in rebus voti & oblationis spontaneæ. Quandoquidem autem vox טהור *licitum* etiam intelligitur de rebus Deo consecratis, & Misna jam dixit quod in votis simplicibus aggravandum est, quia mens ejus est ut sit ratum quod vovit, cum autem intentio ejus erat se voto obstringere, tum dicimus quod intendebat rem votam. טהור *mundum*, si dixerit, non erit mundum quod comedam tecum.

טמא-נותר ופיגול *Immundum, residuum, & abominandum*, si dixerit, immundum esto id quod comedam tecum, & sic de cæteris, prohibitum est; quia omnes hæ res referuntur inter Sanctitates.

כאימרא *Ut agnus*, ut agnus sacrificii jugiter offerendi: כדירים *ut conclavia*, ut couclave lignorum, aut ut conclave agnorum: כעצים *ut ligna*, ut ligna altaris: כאישים *ut ignita*, ut oblationes quæ comburuntur igne: כמזבח *ut altare*, ut sacrificia in altari: כהיכל *ut templum*, ut sacrificia templi: כירושלים *ut Jerusolyma*, ut sacrificia quæ offeruntur Jerusolymis; aliter, ut muri Jerusolymorum qui facti sunt è reliquiis conclavis.

כאחד מכל משמשי המזבח *Sicut unum ex omnibus* (instrumentis) *ministrantibus altari*, qualia sunt palæ, crateres, fuscinulæ; si dixerit, sit ut fuscinulæ id quod comedam tecum, aut ut crateres, id quod comedam tecum, sic etiam quod ad omnia cætera vasa, etsi non nominaverit sacrificium, censetur tamen ac si votum fecisset pro sacrificio. רבי יהודה אומר האומר ירושלם לא אמר כלום *R. Jehuda dicit, qui dixerit, Jerusolyma, nihil dixit omnino*, sine Caph comparationis nihil omnino dixit; sed primus doctor illi contradicit; decisio non est juxta R. Jehudam.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

לאו חולין לא אוכל לך *Per res non profanas non comedam tecum*, nam quicquid comedero tecum, non erit profanum; ac si dixisset, quicquid comedero tecum erit ut sacrificium. Sic etiam, si dixerit, *non comedam tecum*, aut, *per non rectum non comedam tecum*; aut, *per non purum non comedam tecum*, hujus autem sensus & expositio talis est, quicquid comedero tecum, mihi erit immundum. Cæterum expositio ejus quod dicit טמא נותר ופגול *immundum, residuum, & abominandum*, si dixerit, Immundum quod comedero, residuum quod comedero tecum, abominandum quod comedero tecum, sit ut agnus, quod comesturus sum tecum, ut conclavia, quod comedero tecum, ut ligna, quod comedero tecum, & his omnibus modis prohibitum est illi comedere cum eo, quia illis verbis fecit omne id quod comederit cum eo, uti sunt res quibus vetitum est uti.

אימרא *Agnus*, puta duos agnos sacrificii jugiter offerendos: דירים *conclavia*, sunt loca atrii: עצים *ligna*, sunt ligna altaris: אישים *ignita*, res quæ offeruntur igni, uti sunt adipes agnorum quos comedere non licebat.

כאחד מכל משמשי המזבח *Sicut unum ex omnibus* (instrumentis) *ministrantibus altari*, uti sunt palæ, crateres, & fuscinulæ ejus. Et si dixerit, esto mihi ut palæ id quod comedero tecum, ut crateres quod comedero tecum, tum fecit illud ut sacrificium. Sic etiam, si dixerit, ut Jerusolyma, quod comedero tecum; decisio non est juxta R. Jehudam. Et hic est modus vovendi quem innuit Scriptura Num. 30, 3. לאסור אסר על נפשו sensus est, quod recepit in se prohibitionem rei licitæ, instar rerum omnino prohibitarum.

SURENHUSIUS. Hæc Misna pluribus illustratur à Maimonide in Hilchot Nedarim capite primo Halacha decima octava, & sequentibus; si quis dixerit proximo suo, *quod ego comedam tecum, id ne sit profanum*, aut; *ne sit legitimum*, aut, *ne sit purum*, perinde ac si dixisset, quicquid tecum comedero, sit oblatio, quod vetitum est. Sic etiam, si dixerit, *quicquid comedero tecum, sit immundum, residuum*, vel, *abominandum, prohibitum est*. Vel, si quis proximo suo dixerit, *non profana non comedam tecum*, perinde est ac si dixisset, id quod comedam tecum, ne sit profanum, sed oblatio. Pariter si dixerit, הקרבן, קרבן, כקרבן sit id quod comedero tecum, prohibitum est. Verum si dixerit, הקרבן non comedam, aut, בקרבן non comedam tecum, aut לקרבן non comedam tecum, aut, קרבן non comedam tecum, aut, לא קרבן non comedam tecum, hujusmodi omnia vota licita sunt, quia non indicant has res. Verum si quis juraverit, dicens, בקרבן non edam eum hoc, jusjurandum בקרבן *per oblationem* nihil est; sive etiam voverit quod non comedet de oblatione. Porro, si quis dixerit, *profana sint quæ comedam tecum*, aut, *hæc profana quæ comedam tecum*; aut, *ne profana quod comedam tecum*, aut, *profana quod non comedam tecum*; *hæc profana quod non comedam tecum, ne profana quod non comedam tecum*, hæ formulæ licitæ sunt. Sed si dixerit, *non pollutum quod comedam tecum; non residuum quod comedam tecum; non abominandum quod comedam tecum*, prohibitum est.

ד האומר קרבן עולה מנחה חטאת תודה שלמים שאני אוכל לך אסור רבי יהודה מתיר הקרבן כקרבן קרבן שאוכל לך אסור לקרבן לא אוכל לך רבי מאיר אוסר האומר לחבירו קונם פי מדבר עמך ידי עושה עמך רגלי מהלכת עמך אסור :

4. Quicunque dixerit, Korban, holocaustum, Mincha, peccatum, Eucharisticum, pacifica esto, quodcunque ego comedero tecum, obligatus est: licet R. Jehuda liberet (eum.) (Si dixerit;) ha-Korban, ke-Korban, Korban, quodcunque comedero tecum: obligatus est. (Sin;) Le-Korban, non comedam tecum, R. Meir (tantùm) eum obligat. Si quis dixerit proximo suo Konem (q. d. munus) erit os meum, ubi locutum fuerit tecum; manus mea, ubi laboraverit tecum; pes meus, ubi ambulaverit tecum, obligatus est.

R. OB. DE BARTENORA.

האומר קרבן וגו׳ *Qui dixerit, oblatio esto*, &c. omnia hæc sunt sacrificia debiti, eucharisticum etiam simile est oblationi debiti, nam quatuor tenentur adferre sacrificium eucharisticum; & ne putemus quod hoc non sit facere votum in re quæ vovetur, ideo hæc monet auctor.

רבי יהודה מתיר *R. Jehuda permittit*, quia vota illa dixit sine

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Vult etiam in hac Misna dicere, si quis dixerit oblatio, non edam tecum, holocaustum, non edam tecum &c. nam prohibet si comedat cum eo quicquam, quandoquidem sensus & expositio verborum illius est, quamcunque rem comedero tecum, eam recipio in me ut holocaustum, aut sacrificium expiationis pro peccato, aut pacifica, aut eucharisticum.

sine *Caph* similitudinis, res se habet ac si jurasset per vitam sacrificii, & per vitam holocausti, ideo non obtinet hic votum, neque jusjurandum. In principio nos docuit quod doctor primus contrarius est R. Jehudæ, etiam Jerusolymis, si nominaverit nomina ea sine *Caph*, dicens, *votum esto.* Sed in fine nos auctor docet quod R. Jehuda contrarius est doctori primo, etiam in sacrificio, holocausto &c. quæ si nominaverit sine *Caph*, non est votum.

הקרבן כקרבן קרבן Si hæc verba dixerit, obligatus est, & quamvis omnia hæc jam dixerit, tamen necesse est ut dicat הקרבן, quia putassemus quod juraverat per vitam sacrificii; & hoc est quod Misna dicit capite secundo הקרבן שאוכל לך מותר *sacrificium quod comedam tecum, licitum est*, quia illic dixit הא קרבן unde intelligitur eum per vitam sacrificii vovisse.

לקרבן לא אוכל לך רבי מאיר אוסר *Per sacrificium non edam tecum, R. Meyr obligat*, quia se res habet ac si dixisset, *in sacrificium erit*, propterea non comedam tecum; decisio non est juxta R. Meyr.

קונם פי מדבר עמך *Conam erit os meum loquens tecum*, etiamsi non cadant vota in rem ejusmodi in qua non est substantia, & sermo non habeat substantiam, nihilominus, si dixerit, Conam erit os meum loquens tecum, prohibuit os à loquela, ut os est id cui est substantia. Sic etiam si dixerit, prohibitæ sint manus meæ ad opus earum, & pedes mei ad incessum eorum, & similia.

risticum. R. Jehuda dicit, quod illi non licet comedere cum eo, nam sensus verborum est, ut juret per vitam *sacrificii* קרבן, aut per vitam *eucharistiæ* תודה, si comedero quicquam tecum; non obtinet hic votum. Sic etiam si dixerit, sacrificium illud, ut sacrificium, sacrificium id quod comedero tecum, sensus est rem se habere ac si dixisset, sacrificium esto id quod comedero tecum; aut si dixerit, ut sacrificium id quod comedero tecum; tum prohibuit super se, nam explicatio est talis, quicquid comedero tecum, sit super me ut sacrificium. Cæterum si dixerit לקרבן לא אוכל לך *per sacrificium non comedam tecum*, non prohibuit se à cibo, nam sensus verborum est, propter sacrificium non comedam tecum, tum hic non obtinet votum. R. Meyr dicit quod sensus vocis לקרבן est, ut sacrificium non sit id quod non comedam tecum, at res quam comedam tecum, ea erit in sacrificium, propterea prohibitum est. Fundamentum nobis est quod vota non cadunt nisi in rem cui substantia est palpabilis. Jam constat tibi quod קונם *Conam* est unum è nominibus sacrificiorum; & si quis dixerit *Conam* quod non comedam tecum, aut, quod non operabor tecum, aut, quod non ambulabo tecum, non erit hoc illi prohibitum, eo quod sermo est; operibus autem quæ fecit manibus suis non est substantia palpabilis, ut ea facere posset ut sacrificium. Verum si dixerit, os meum sit prohibitum ad loquelam ejus, & manus meæ ad opus earum, & pedes mei ad incessum eorum, tum cadit in ea votum, & propterea Misna accurate attendit ad id quod dicit פי מדבר עמך *os meum loquens tecum*, & non dicit, quod non loquar tecum, aut simile quid, de rebus quibus non est substantia palpabilis, obligo me ad sacrificium, tum tenetur adferre sacrificium si locutus fuerit cum eo. Et tali in casu non dicimus quod vota non cadunt in rem cui non est substantia palpabilis, quia hoc procedit per modum jurisjurandi; sed hoc quod dicitur de votis, fit ut prohibeat substantiam rei palpabilem, aut, ut quamcunque rem faciat ut sacrificium, & hoc est quod dicitur, non cadere votum nisi in rem cui est substantia palpabilis. Sed si quis dixerit, quamdiu talis res fuerit, aut talem rem fecerit, obligo me ad sacrificium, quocunque modo talis res se habuerit, tum obligatus est verbis suis, quia unus est è modis jurisjurandi. Quod bene intelligas velim, quia unus est ex locis qui maximum errorem inducunt; decisio non est juxta R. Jehudam, nec juxta R. Meyrum.

פרק ב ואלו מותרין חולין שאוכל לך כבשר חזיר כע״כום כעורות לבובין כנבילות כטריפות (ס״א) כשקצים כרמשים כחלת אהרן וכתרומתו מותר האומר לאשתו הרי את עלי כאימא פותחין לו פתח ממקום אחר שלא יקל ראשו לכך קונם שאיני ישן שאיני מדבר שאיני מהלך האומר לאשתו (ידו) קונם שאיני משמשך הרי זה בלא יחל דברו שבועה שאיני ישן שאיני מדבר שאיני מהלך אסור :

Caput 2. At licita hæc sunt. (Si quis dixerit, sunto mihi) profana, quæ comedero tecum: (Item;) sicut caro suilla, sicut cultus idololatricus, sicut pelles adhue adjunctæ (עורות לבובין dicuntur,) sicut cadavera, sicut discerpta, sicut (שקצים) abominanda, sicut reptilia, sicut placenta Aharonis, sicut ejus Thruma, liber est. Si quis dixerit ad uxorem suam; Ecce tu eris mihi sicut mater mea (quam ducere incestuosum,) tunc aperiunt ei ostium de loco alio (h. e. quærunt rationem ad pœnitentiam eum moventem,) ne temerarius in vovendo fiat. Si quis dixerit, esto mihi votum, quod nec dormiturus, nec locuturus, nec ambulaturus sim: (vel) si dixerit quis ad uxorem suam; esto mihi votum, quod non cohabitaturus sim tecum (ut maritus:) tum ille peccat contra τὸ *Non profanabit verbum suum*, (Num. XXX. vers. 3.) Sin quis dixerit, esto mihi juramentum, quod neque dormiturus, neque locuturus, neque ambulaturus sim, tunc obligatus est.

R. OB. DE BARTENORA.

חולין שאוכל לך *Profana sunto quæ comedero tecum*, simpliciter, & exempli gratia hæc adducit, nam, si dixisset, profanum quod comedero tecum, non opus est ut consulat Sapientem, sic etiam non opus est ut consulat Sapientem super omnia illa quæ continentur in hujus Misnæ principio.

כעורות לבובין *Ut pelles copulatæ*, perforabant bestiam vivam circa cor, & educebant cor quod idolis offerebant; at oblatione idololatrica uti prohibitum est.

כחלת אהרן *Ut placenta Aharonis*, qui sacerdotum primus fuit; & placenta non est res quæ vovetur, eo quod placenta & oblatio prima non voventur, neque sponte offeruntur.

הרי זה מותר *Ecce hic liber est*, quia scriptum est Num. 30, 3. איש כי ידור נדר ליהוה ergo necesse est ut votum fiat de

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Dixit Deus qui est benedictus Num 30, 3. איש כי ידור נדר ליהוה exponit traditio necessum esse ut voveat ejusmodi rem quam Deo vovere licet, propterea cibus illi non prohibitus est, si dixerit, esto mihi ut caro porcina, aut, ut id quod idolis consecratum est; sed prohibitus est illi si dixerit, ut sacrificium, quia sacrificium vovere potest, & dicere de quacunque re voluerit, *hoc esto in sacrificium*, & erit in sacrificium. Verum de nulla re dici potest, hoc sit mihi ut caro porcina, aut ut id quod idolis consecratum est. Similiter, neque dicere potest, ut placenta Aharonis, neque ut oblatio prima, quia nemo promittit placentam, neque oblationem primam. Cæterum magna hic est difficultas, quæ dicta est capite primo, nimirum, si dixerit; *esto sacrificium expiationis pro peccato quod non comedam*

tecum,

de ejosmodi re quæ Deo vovetur. Id autem quod dixit capite primo, si dixerit quis, sacrificium expiationis pro peccato sit quod non comedam tecum, prohibitum est, etsi non sit res quæ vovetur, hanc habet rationem, quia sacrificium expiationis pro peccato medio voti venire potest, ut, si quis voverit Nazyræatum, tum tenetur adducere sacrificium expiationis pro peccato.

הרי את עלי כאימא *Ecce tu eris sicut mater mea*, etsi non sit res quæ vovetur, est tamen gravior omnibus superioribus, quæ solutione indiget ex institutione Sapientum, si fuerit homo iodoctus.

פותחין לו פתח ממקום אחר *Aperiunt illi ostium de loco alio*, id est, quærunt illi ostium & rationem resipiscentiæ, & non sufficit illi dicere, an adhuc es in hac sententia? & hoc omne, ne temerè assuescat prohibere tibi uxorem suam.

קונם שאני ישן הרי זה בלא יחל דברו *Conam quod non dormiam tecum, ecce ille* (transgressus est illud) *non profanabis verbmu suum*, ex decreto Sapientum, sed de Lege non obtinet hoc votum, qoia vota tantum cadunt io ejusmodi res quibus est substantia palpabilis.

קונם שאני משמשך *Conam quod non coibo tecum*, in Gemara disputant, dicendo, maritus utique subjectus est uxori, quomodo igitur officio suo fuogi potest, nonne hic est ut is qui proximo suo prohibet fructus? & respondent, quod hoc intelligi debet, quando dixerit, deliciæ tui coitus sint super me Conam, quum vero prohibuit tibi usum, oon dant homini comedendum id quod illi prohibitum est.

שבועה שאני ישן וגו' אסור *Esto mihi jusjurandum quod non dormiturus sum &c. tum prohibitum est*, de Lege, nam jusjurandum tam in rem cui est substantia palpabilis, cadit, quam iu rem cui non est substantia palpabilis; si ergo juraverit quod non dormiet integros tres dies & noctes, vapulabit, & statim dormiet, eo quod juravit super rem quam complere oequit.

tecum, tum ei prohibitum est; notum est autem quod sacrificium expiationis pro peccato oon vovetur, neque sponte offertur? responsio est, quod sacrificium expiationis pro peccato, etsi idipsum non adducatur pro voto, veniat tamen propter votum, nam res nota nobis est quod votum Nazyræatus fieri potest; at jam nosti quod Nazyræus postquam impleti fuerint dies Nazyræatus sui, adducebat sacrificium expiationis pro peccato inter sacrificia quæ offerebat, propterea fecimus sacrificium expiationis pro peccato ut id quod promittitur Deo in causa votorum. Si dixerit uxori suæ, tu eris mihi ut mater mea, non prohibitum est de Lege, nam res se habet ac si proximo suo dixisset, id quod comedero tecum, erit ut caro porcina, tum oihil dixit. Verum non dicunt illi, uxor tua tibi licita est, quia hoc non est votum, sed ostendunt illi quod hic sermo ratus est, ne temerariò agat, & aperiunt illi portam aliam, & resolvunt ipsi votum, quemadmodum exponetur suo ioco in hoc tractatu. Jam exposuimus capite præcedenti, quod vota non cadunt nisi io ejusmodi rem cui est substantia palpabilis, & quod jusjurandum cadit iu rem cui substanoa palpabilis est, & cui oon est substantia palpabilis; propterea dixit, *Conam quod non dormiturus sum, quod non loquar*, tum transgreditur illa verba *non profanabit verbum suum*; at non dicit, ecce hic prohibitus est, oam *Conam* est ex cognominibus votorum, & hæ suot res quæ non habent substantiam palpabilem, de quibus Lex neminem obligat, sed Sapientes vetant; propterea dicitur, hic transgressus est illud, *Non profanabit verbum suum*, quia ex decreto Sapientum est quod dixerunt, si res quædam licitæ sint, & alii in iisdem prohibitionem statuant, illis non potest oti licite, eas faciendo irritas, quia scriptum est Num. 30, 3. לא יחל דברו propterea dixerunt de illis rebus, ille traosgressus est *non profanabit verbum suum*, idest, etiamsi hæ res non locum habeant eo quod homines eas habent pro votis, ecce prohibitæ sunt propter rationem *non profanabit verbum suum*, juxta dictam explicationem. Cæterum si dixerit jusjurandum quod non dormiam, de hoc dicunt, prohibitum est, secundum fundamentum quod tenemos, quod jusjurandum cadit in rem cui est substantia palpabilis, & in rem cui non est substantia palpabilis. Scias etiam eum qui juraverit quod non dormiet per tres dies continuos & noctes, vapulare; & tum dormiet quando voluerit, quia juravit super re quæ fieri non potest; exponentur quoque fundamenta pœnæ juramentorum io tractatu Schebhuot; sed in hoc tractatu exponetur cujusmodi juramenta & vota locum habent, & cujusmodi non habent locum.

ב קרבן לא אוכל לך הא קרבן שאוכל לך לא קרבן לא אוכל לך מותר שבועה לא אוכל לך שבועה שאוכל לך לא שבועה לא אוכל לך אסור זה חומר בשבועות מבנדרים וחומר בנדרים מבשבועות כיצד אמר קונם סוכה שאני עושה לולב שאני נוטל תפילין שאני מניח בנדרים אסור בשבועות מותר שאין נשבעין לעבור על המצות:

2. Si quis dixerit, *Korban* (*per munus*,) *non sum comesturus tecum*, (vel) *Ha Korban* (*En per munus*,) *quod comesturus sum tecum*, (vel) *Lo Korban non munus esto*; (*quod*) *non comesturus sum tecum*; liber est. (Si quis verò dixerit;) *esto mihi juramentum, quod non comesturus sim tecum*, (vel) *esto juramentum, quod comesturus sim tecum*, (vel) *non esto in juramentum, quod non comesturus sim tecum*, obligatus est. Gravius hoc est in juramentis, quàm in votis: Contra (aliud quid) gravius est in votis, quàm in juramentis. Quomodo? si quis dixerit, *Konam* (*Munus*) *esto mihi tabernaculum, quod fecero, Ramus palmæ* (לולב) *quem gestavero, Thephillin, quos induero*; io votis obligatus est; In juramentis verò liber esset, quia non jurant, ut transgrediantur præcepta.

R. OB. DE BARTENORA.

קרבן לא אוכל לך וגו' מותר (Si dixerit) *sacrificium, non comedam tecum &c. liber est*, quia res se habet ac si jurasset per sacrificium, & dixisset, per vitam sacrificii non comedam tecum quicquam.

שבועה לא אוכל לך וגו' *Jusjurandum, non comedam tecum &c.* non dicimus, quod dixit per vitam jurisjurandi, quemadmodum dicimus de sacrificio, quia jusjurandum non habet substantiam palpabilem, de quo dici nequit per vitam jurisjurandi.

שבועה שאוכל לך *Jusjurandum, quod comedam tecum*, aliquoties intelligitur ex illis verbis quod non comedam tecum, ut, si amicus ejus refractarius esset ne comederet cum eo, & dixisset illi, *non comedam, non comedam*, & statim addidisset

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Scito quod vox שאוכל *quod comedam*, docet quod comedam omnibus modis; notat etiam quod non comedam, & hoc intelligi debet juxta sensum verborum, ut, si amicus ejus ab ipso petierit ut comedat, ille autem noluerit, & juraverit dicendo, jusjurandum quod non comedam tecum, tum prohibitum est illi comedere quicquam cum eo. Et clarum est id quod dicit, sacrificium, non comedam tecum, sacrificium quod comedam tecum, non sacrificium noo comedam tecum, nam omnia illa non denotant quod omnia illa quæ comederit cum eu, fecit ut sacrificium; sed sensus horum verborum est, quod jurat per sacrificium, periodè ac si dixisset, per vitam sacrificii quod non comedam tecum quicquam.

disset dicendo, jusjurandum quod comedam tecum, id est, quod non comedam, ac si dixisset instar jurisjurandi sit super me, si comedero tecum.

חומר בשבועות מבנדרים *hoc gravius est in jurejurando*, hoc referri nequit ad id quod dicitur, *jusjurandum non comedam tecum* &c. nam quando dicit *hoc gravius est*, denotat quod votum est, sed quod non tam grave est ac jusjurandum; & in casu *sacrificium non comedam tecum &c.* dicit מותר *licitum est*, quod non est votum perfectum; propterea necesse est hoc referre ad superiora ubi Misna dicit, *Conam, quod non dormiam, quod non loquar, quod non ambulabo*, hic transgressus est (id quod dicitur Num. 30, 3.) *Non profanabit verbum suum*, quod prohibitum est ex decreto Sapientum, jam juxta Legem non cadit votum nisi in rem cui substantia est palpabilis, & hoc gravius est in jurejurando quam in votis, nam jusjurandum cadit etiam in rem cui non est substantia palpabilis.

בנדרים אסור *Per vota obligatus est*, quia vetat substantiam rei, at praeceptum adimpleri non debet nisi per rem licitam, ut, si prohibuerit super tabernaculo unde in peccatum incidit si denuo consederit in eo, & sensus hujus erit ut illius qui non invenerit in nocte Paschatis praeter infermentatum ipsi ad comedendum prohibitum, ut, si fuerit טבל *res illibata* de qua nondum data sunt ulla dona, aut si fuerit sanctum quid, quod illi prohibitum est comedere, eo quod praeceptum est cum peccato veniens. Et haec est ratio quare vota cadunt in rem cujus substantiae prohibitio obligat ad irritum faciendum praeceptum affirmativum. Sed quamdiu seipsum obligat ad adducendum sacrificium quotiescunque imposuerit Phylacteria, hic votum locum habet, & quotiescunque imposuerit Phylacteria, tenetur ad sacrificium; id autem quod gravius est in jurejurando quam in votis, est id ipsum quod superius exposuimus.

תפלין שאיני מניח *Phylacteria quae non induam*, quia prohibitionem rei ipsius in se recepit, & hoc non est promittere irritum reddere praeceptum, quia id non recepit in se, sed in se recepit prohibitionem rei; & si praeceptum adimpleverit, est praeceptum quod venit cum peccato, & simile est ei qui tenetur comedere azymum nocte Paschatis, si non invenerit praeter infermentatum de re illibata, aut de sancto, quod comedere prohibitum est. Sed omne genus jurisjurandi prohibet homini facere illam rem super qua juraverit, quoniam tenetur facere praeceptum, ideo non potest eximi è praecepto. Si dixerit, obligo me ad sacrificium adducendum, si induero Phylacteria, obtinet votum, & tenetur adducere sacrificium si induerit Phylacteria.

ג יש נדר כתוך נדר ואין שבועה בתוך שבועה כיצד אמר הריני נזיר אם אוכל הריני נזיר אם אוכל ואכל חייב על כל אחת ואחת שבועה שלא אוכל שבועה שלא אוכל ואכל אינו חייב אלא אחת:

3. Potest esse votum in voto; sed non juramentum in juramento. Quomodo hoc? Si quis dixerit (bis;) *En ego ero Nasiraeus, si comedero; En ego Nasiraeus, si comedero*: tum si comederit, reus factus est propter utrumque (h. e. bis.) (Sin quis bis dixerit;) *juramentum esto, quod non comesturus sim, juramentum esto quod non sim comesturus*; tum si comederit, non reus factus est, nisi semel.

R. OB. DE BARTENORA.

חייב על כל אחת ואחת *Reus factus est propter utrumque*, & Nazyraeus erit triginta dies, si dixerit simpliciter, *ero Nazyraeus*, numerabit triginta dies, & adducet sacrificium Nazyraeatus, & denuo fiet Nazyraeus, quotiescunque dixerit se fore Nazyraeum. In jurejurando non est reus factus, nisi semel, nam semel tantum vapulabit; at si super primo jurejurando consuluerit Sapientem quendam, locum habet secundum jusjurandum; similiter, si consuluerit super secundo, locum habet tertium, & ei prohibitum est comedere nisi donec resoluta fuerint omnia juramenta, & hoc infertur è verbis Misnae, nam non dicit, hoc est jusjurandum, sed, non factus est reus nisi semel.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

חייב על כל אחת ואחת *Reus factus est propter utrumque*, ut sit Nazyraeus per triginta dies, si dixerit, *Nazyraeus simplex*, aut tempus limitatum, adducet sacrificia Nazyraeatus. Praeterea obligatus est propter votum secundum, adducetque sacrificium; sic etiam propter tertium & quartum. Caeterum quod de jurejurando dicit אינו חייב אלא אחת *non tenetur nisi ad unum*, semel tantum vapulabit. Verum si consuluerit Sapientem, qui solverit illi primum juramentum, prohibita illi erit res illa super qua juraverit propter secundum juramentum. Similiter, si secundum illi solverit juramentum, prohibitum illi est comedere propter tertium juramentum; vides itaque id quod dicit אינו חייב אלא אחת, & non dicit, hoc est juramentum unum.

ד סתם נדרים להחמיר ופירושם להקל כיצד אמר הרי עלי כבשר מליח כיין נסך אם של שמים נדר אסור אם של עכו״ם נדר מותר ואם סתם אסור הרי עלי כחרם אם כחרם של שמים אסור ואם כחרם של כהנים מותר ואם סתם אסור הרי עלי כמעשר אם כמעשר בהמה נדר אסור ואם של גורן מותר ואם סתם אסור הרי עלי כתרומה אם כתרומת הלשכה נדר אסור ואם של גורן מותר ואם סתם אסור דברי רבי מאיר רבי יהודה אמר סתם תרומה ביהודה אסורה בגליל מותרת שאין אנשי גליל מכירין את

5. Simplicia vota aggravanda sunt: quod si tamen quis ipse ea exponat, mitiganda (accipienda juxta expositionem ejus.) Quomodo? (E. g.) Si quis dixerit; *ecce super me esto sicut caro sale condita* (h. e. *sacrificium: nam omnia sacrificia salienda erant*,) *sicut vinum libaminis*, tum si Domino voverit, (vovisse exponat,) obligatus est: Sin idolo voverit, absolutus est: Sed si simpliciter (voverit,) obligatus est. Sic si dixerit; *ecce super me devotum*, si devotum Deo, obligatus est; sin verò devotum sacerdotibus, absolutus est: quod si simpliciter, obligatus est. Si quis dixerit; *ecce est super me sicut decima*: si secundum decimas bestiae voverit, obligatus est; sin autem (decimas) horrei, liber est: si absolutè, obligatus est. Si quis dixerit; *en est super me sicut Thruma*: si secundum Thrumam conclavis voverit, obligatus est; sin autem horrei, liber est: si simpliciter, obligatus est: ita R. Meir. R. Jehuda dicit; si simpliciter vovetur Thruma in Judaea,

את תרומת הלשכה סתם חרמים ביהודה מותרין ובגליל אסורין שאין אנשי גליל מכירין את חרמי הכהנים :

dæa, tum prohibita eſt; in Galilæâ verò, licita, Galilæis non agnoſcentibus Thrumam conclavis: ſi ſimpliciter חרמים id eſt, *devota* (voverit) in Judæa, tum licita ſunt; ſed in Galilæa prohibita: devota ſacerdotum haud agnoſcentibus Galilæis.

R. OB. DE BARTENORA.

ופירש להקל *Et expoſuerit ea ad mitigandum*, etiam quando expoſuerit verba illius, ſequimur id quod expoſuit, dicendo vero ſimpliciter, non expreſsè, ſequimur conditionem graviorem, nam is qui ſimpliciter vovet, intendit prohibere.

כבשר מליח *Ut caro ſale condita*, eſt ſacrificium, nam omnia ſacrificia ex mandato Dei ſale condienda erant. כחרם של כהנים מותר *ut anathema ſacerdotum, liber eſt*, etſi prævaricari poſſunt in anathematibus ſacerdotum donec intrant in poteſtatem ſacerdotum, eſtque res quæ vovetur; nihilominus tamen anathemata ſacerdotum ſimpliciter vota indicant quod jam venerunt in manus ſacerdotis. אם כמעשר בהמה אסור *ſi, ut decimæ beſtiarum, prohibitus eſt*, quia eſt res quæ vovetur, quæque neceſſario ſanctificanda eſt, at decimæ beſtiarum non prohibent totam caulam, ut decimæ frumenti vetant arcam. שאין אנשי גליל מכירין תרומת הלשכה *nam viri Galilææ non cognoſcebant oblationem primam conclavis*, eo quod procul diſſiti erant Jeruſolymis. Sic etiam non cognoſcebant anathemata ſacerdotum, nam quicquid anathematizabant, id ſeparabant in reparationem templi; deciſio eſt juxta R. Jehudam.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Jam expoſuimus quod votum non fiat niſi in rebus quæ voveri poſſunt, decimæ vero beſtiarum etſi non voveantur neceſſe eſt tamen ut ſanctificentur, quemadmodum exponetur ſuo loco; tenetur autem homo hanc beſtiam facere in decimas, & erit ſacrificium; reliqua clara ſunt; deciſio non eſt juxta R. Meyr.

ה נדר בחרם ואמר לא נדרתי אלא בחרמו של ים בקרבן ואמר לא נדרתי אלא בקרבנות של מלכים הרי עצמי קרבן ואמר לא נדרתי אלא בעצם שהנחתי לי להיות נודר בו קונם אשתי נהנית לי ואמר לא נדרתי אלא באשתי הראשונה שגירשתי על כולן אין נשאלים להם ואם נשאלו עונשין אותן ומחמירין עליהם דברי רבי מאיר וחכמים אומרים פותחין להן פתח ממקום אחר ומלמדין כדי שלא ינהגו קלות ראש בנדרים :

5. Si quis voverit devotum, ac (deinceps) dixerit, non vovi niſi devotum maris. (Si quis voverit) *munus*, & (mox) dixerit, non vovi, niſi munera Regum. (Si quis dixerit;) *ecce* עצמי id eſt, *os meum eſto munus*, & dixerit deinde, ego non vovi, niſi de oſſe, quod ſepoſui mihi, ut voverem illud: (Item ſi quis dixerit) קונם id eſt, *eſto mihi votum quod uxore mea non fruiturus ſim*, dixerit autem poſtea, ego non vovi, niſi de uxore prima, quam expuli: tum de hiſce omnibus non quærunt (Sapientes:) ſi verò quæſiverint, mulctant eos, aggravantque illis rem: ſic R. Meir. Aſt Sapientes dicunt; aperire debemus oſtium illis à loco alio atque inſtruere, ut in votis levitati ſe non aſſuefaciant.

R. OB. DE BARTENORA.

אלא בחרמו של ים *Niſi per devotum maris*; puta rete piſcatoris, quemadmodum Eccleſ. 7, 27. וחרמים *& retia*.

הרי עצמי קרבן *Ecce os meum in ſacrificium*, ſi prohibuerit ſeipſum quemadmodum ſacrificium ſuper proximo: אין נשאלין עליהם *non conſulunt ſuper ea*, non tenentur conſulere Sapientem, quia non habent locum.

ואם נשאלין *At ſi conſuluerint*, ſi is qui conſuluerit, fuerit homo indoctus, & venerit conſultum ſuper voto ſuo, non aperiunt illi portam reſipiſcentiæ, neque permittunt illi; ſi vero tranſgreſſus fuerit votum ſuum, excommunicant ipſum.

פותחין לו פתח *Aperiunt illi portam*, oſtendunt illi quod votum ratum eſt, & aperiunt illi portam per aliam rationem, & diſſolvunt illi votum, at non afficiunt eum pœna, neque aggravant ſuper eum; & ſic deciſio eſt.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

אלא בחרמו של ים *Niſi per devotum maris*, id eſt rete piſcatoris, quemadmodum dicitur Habac. 1, 15. יגרהו בחרמו ויאספהו במכמרתו Præterea dicit Miſna הרי עצמי קרבן *ecce os meum ſacrificium*, ſi dixerit alii, mea perſona ſit ſuper te ſacrificium, eo ſenſu ut prohibitum ſit alii indè utilitatem capere.

על כלן אין נשאלין להם *Super his omnibus non conſulunt* (Sapientes,) id eſt non tenentur conſulere Sapientem qui diſſolvat votum, quia non habet locum. Sin autem plebejus & indoctus fuerit, ſimulac venerit conſultum & petitum ſolutionem voti, non permittunt illi, neque aperiunt illi portam reſipiſcentiæ, & hoc eſt quod vult quando dicit מחמירין עליהם *aggravant ſuper eos*. Cæterum ſi viderimus quod tranſgreſſus fuerit votum, excommunicant ipſum, & hoc vult quando dicit עונשין אותו *mulctant eum*, & omnia hæc ad terrendum eos; hæc eſt opinio R. Meyri. Verum Sapientes dicunt, quod monſtrant illis votum eorum eſſe ratum, & nihil valere id quod illi putabant, & aperiunt illis portam per aliam rationem, diſſolvuntque votum eorum; deciſio non eſt juxta R. Meyr.

פרק ג ארבעה נדרים התירו חכמים נדרי זירוזין ונדרי הבאי ונדרי שגגות ונדרי אונסים נדרי זירוזין כיצד היה מוכר חפץ ואמר קונם שאיני פוחת לך מן הסלע והלא אומר קונם שאיני מוסיף לך על השקל שניהן רוצין בשלשה דינרין רבי אליעזר בן יעקב אומר אף הרוצה להדיר את חבירו שיאכל אצלו אומר כל (ס"א) נדר שאני עתיד:

Caput 3. Quatuor vota Sapientes abſolvunt. (1.) Vota perſuaſoria (ſeu inſtigatoria.) (2.) Vota hyperbolica. (3) Vota errorum. (4) Vota neceſſitatem patientium. Vota perſuaſoria quomodo? ſi quis vendiderit aliquid, dixeritque, *eſto mihi votum, quod nihil diminuam tibi de Sela* (duobus ſiclis communibus;) & dixerit quoque alter, *eſto & mihi votum, quod nihil ſuper ſiclum tibi addam*. Uterque autem convenit de tribus denariis. R. Elieſer filius Jacobi ait; etiam is, qui voto movere vult proximum

עתיד לידור הוא בטל ובלבד שיהא זכור בשעת הנדר :

mum ſuum, ut ſecum comedat, dicere poteſt, *omne votum, quod voturus ſum, irritum eſto*: modò recordatus fuerit, tempore quo vovet.

R. OB. DE BARTENORA.

ארבעה נדרים *Quatuor vota*, quæ deinceps explicat omnia: קונם שאיני פוחת לך מן הסלע *Conam quod nihil diminuam tibi de Sela*, Conam ſit hic panis ſuper me ſi dedero tibi minus quam Selam; Sela autem quatuor facit denarios: שקל eſt dimidium Selæ.

שניהן רוצין בשלשה דינרין *Utrique autem conveniunt de tribus denariis*, non cogitantes in corde eorum de nomine voti, ſed venditor fecerat votum ad incitandum emtorem ut plus det. Sic etiam emtor, ut venditor illi vendat minoris, propterea non eſt votum. Imo quamvis verba cordis non ſunt verba, unde conſtat hoc in loco, quod moris eſt apud omnes venditores & emtores hoc facere, tamen ſequuntur verba cordis. *R. Elieſer filius Jacobi dicit, etiam is &c.* exponit Gemara quod hic deſunt verba quædam, quæ hoc ſenſu ponenda ſunt, *quæ ſi voluerit ut amicus ejus comedat cum ipſo, & renuerit conditionem, & voverit votum, eſt votum perſuaſorium; qui vero voluerit ut vota ſua non ſint rata totum annum, dicat in principio anni, quodcunque votum ego fecero ſit irritum*; ſed hoc non intelligitur propriè & ſtrictè de initio anni, ſed etiam de quocunque tempore quo illud votum ſtatuerit. Cæterum ea conditione ut recordetur conditionis tempore illo quo vovit, & recordetur ut conditio rata ſit, tum irritum erit votum. Verum ſi non recordatus fuerit conditionis tempore voti, neque tam diu ut magiſtrum ſalutare poſſit, ab eo tempore quo votum fecerit, votum eſt ratum; & neceſſe eſt ut dicamus, ſi recordatus fuerit conditionis tempore voti, & intenderit ut conditio irrita redderetur, & votum ratum, clarum eſt votum eſſe ratum. Jus autem jurisjurandi & voti in hoc caſu æquale eſt; deciſio eſt juxta R. Elieſerem filium Jacobi.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

נדרי זרוזין *Vota perſuaſoria*, ſi voto ſuo intenderit tantum confirmare concordiam: נדרי הבאי *vota hyperbolica*, locutionem abundantem; cæterum jam indicavi tibi aliquoties quod סלע facit quatuor denarios, & quod שקל facit dimidium סלע; explicatio verborum R. Elieſeris filii Jacobi hæc eſt, R. Elieſer filius Jacobi dicit, qui voluerit ut comedat cum eo amicus ejus, & renuerit ipſi amicus, & votum fecerit, hoc eſt votum perſuaſorium. Qui vero voluerit ut non confirmentur per totum annum, dicat in principio anni, quodcunque votum fecero per totum annum ſit irritum, at ea conditione ut animum attendat quando votum facit. Hic autem caſus eſt, ut, quando vovet, cogitet in corde ſuo quod hæc conditio præceſſit. & hoc votum eſt irritum. Verum ſi recordatus fuerit conditionis poſtquam fecerit votum tam diu ut magiſtrum ſuum ſalutare potuerit, aut ſi ſtatim recordatus fuerit, & eo tempore ſtatuerit irritam reddere conditionem quam fecit in principio anni, & confirmaverit votum, votum eſt ratum. Sic etiam dicere poteſt, quodcunque votum ego fecero uſque ad decem annos, aut ad quodcunque tempus voluero; idem jus quoque intelligitur de jurejurando; deciſio eſt juxta R. Elieſerem filium Jacobi.

ב נדרי הבאי אמר קונם אם לא ראיתי בדרך הזה כיוצאי מצרים אם לא ראיתי נחש כקורת בית הבד נדרי שגגות אם אכלתי ואם שתיתי ונזכר שאכל ושתה שאני אוכל ושאני שותה ושכח ואכל ושתה אמר קונם אשתי נהנית לי שגנבה את כיסי ושהכתה את בני ונודע שלא הכתו ונודע שלא גנבתו ראה אותן אוכלים תאנים ואמר הרי עליכם קרבן ונמצאו אביו ואחיו והיו עמהן אחרים ב״ת שמאי אומרים הן מותרין ומה שעמהן אסורין ובית הלל אומרים אלו ואלו מותרין :

2. Quæ ſunt vota hyperbolica? Si quis dixerit, קונם id eſt, eſto mihi votum, ſi non videro in via hac ſimiles egredientibus ex Ægypto, (aut) ſi non vidi ſerpentem tanquam trabem torcularis. Vota errorum quæ? (ſi quis dixerit; eſto mihi votum) *ſi comedi aut bibi*: inciderit autem interim in memoriam ejus, quod comederit aut biberit. (Si quis dixerit, eſto mihi votum) *ſi comedero aut bibero*, interea verò oblitus fuerit (ſc. voti) & comederit atque biberit. *Si quis dixerit, eſto mihi votum, quod uxor mea non fruitura ſit me, quia furtim ſurripuit marſupium meum, atque percuſſit filium meum*; notum autem factum, quod nec ſurripuerit iſtud, nec ſuſtulerit hunc. Si quis viderit aliquos comedentes ficos, dixeritque; *ecce ſuper vos ſacrificium*, & reperti ſunt apud illos, Pater ejus, & frater ejus, aliique cum iis; dicit quidem Schola Schammai, hos liberos, ſed illos, qui apud hos fuêre, obligatos eſſe: Utroſque verò Schola Hillelis facit liberos.

R. OB. DE BARTENORA.

נדרי הבאי *Vota hyperbolica*, nam ipſe homo ſciebat quod res non ita ſe habebat: קונם אם לא ראיתי *Conam, ſi non videro*, Conam ſit hic panis ſuper me ſi non videro &c. נדרי שגגות *vota erronea*, ſi dixerit, Conam ſit hic panis ſuper me, & comederit ac biberit, & recordatus fuerit quod edit & bibit, at tempore voti ipſi viſum fuerit quod non comederat neque biberat, non eſt votum.

שאיני אוכל לך ואיני שותה ושכח ואכל ושתה *Quod non comedam tecum, & non bibam tecum, & oblitus fuerit ac comederit ac biberit*, nam eo tempore quo votum locum habebat, quod eſt in tempore quo comedit & bibit, oblitus fuerat votum, licitum eſt, quia id elicimus ex jurejurando de quo dicit Scriptura Levit. 5, 4. האדם בשבועה neceſſe igitur eſt ut homo ſit eo tempore quo jusjurandum in ſe ſuſcipit, nimirum ut recordetur jurisjurandi; idem obtinet in voto קונם אשתי נהנית לי שגנבה את כסי *Conam ſit uxor mea non fruitura me, quia furtim ſurripuit meum marſupium*, hoc eſt votum erroneum, nam quia innotuerit quod non ſurripuit illi, fit indè ut non ſit votum. אלו ואלו מותרים *hi & illi liberi ſunt*, nam votum quod ex parte ſolutum eſt, totum ſolutum cenſetur, nam non vult ut votum ſuum locum habeat niſi eo modo quo vovit illud; quia autem pars ejus facta eſt ex errore, totum ſit irritum.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

אם לא ראיתי *Si non videro*, eſt affirmatio, non negatio, ac ſi dixiſſet, *vidi*: כקורת בית הבד *tanquam trabem torcularis*, magnam ſcilicet, quia autem hæc eſt res admodum vulgaris, hic non datur hyperbole, ſed intelligitur è figura ſua, erat igitur figura trabis torcularis ſuperficiei extenſæ & triangularis, ſurſum faciens acumen aliquod, inſtar pyramidis ſepulturæ; ſed talis figura non invenitur in ſerpentibus, at aliquo modo illi ſimilis invenitur, & hic ſenſus eſt illius quod dicitur בקורת בית הבד.

ג נדרי אונסים הדירו חבירו שיאכל אצלו וחלה הוא או שחלה בנו או (ס״א) שעכבו נהר הרי אלו נדרי אונסין :

3. Vota necessitatem patientium quæ sunt? si quem voto obstrinxerit socius suus, ut comedat apud eum, ægrotaverit autem ipse, aut ipsius filius ægrotaverit, aut impediverit eum aqua. En hæc sunt vota necessitatem patientium.

R. OB. DE BARTENORA. נדרי אונסים *Vota necessitatem patientium*, nam indè à principio non fuerat intentio ejus quod votum locum habebit si necessitas aliqua eum impediret. Similiter, si res ipsa indicet, verba non prolata sunt ut verba prolata.

ד נודרין להורגים ולחרמין ולמוכסין שהיא תרומה אף על פי שאינו תרומה שהן של בית המלך אף על פי שאינן של בית המלך בית שמאי אומרים בכל נודרין חוץ מבשבועה ובית הלל אומרים אף בשבועה בית שמאי אומרים לא יפתח לו בנדר ובית הלל אומרים אף יפתח לו בית שמאי אומרים בכה שהוא מדירו ובית הלל אומרים אף בכה שאינו מדירו כיצד אמרו לו אמר קונם אשתי נהנית לי ואמר קונם אשתי ובני נהנין לי בית שמאי אומרים אשתו מותרת ובניו אסורין ובית הלל אומרים אלו ואלו מותרין :

4. Si qui voverint homicidis, raptoribus, publicanis, quod res hæc sit Thruma, etsi non est Thruma: aut quod pertineat ad domum Regis, quanquam non pertinet ad domum Regia: Schola Schammai dicit; (valet) in omnibus voventibus, excepto, quod cum juramento conjunctum: verum etiam in juramento (valere,) Schola Hillelis inquit. Schola Schammai dicit; non offerat se ad votum: Sed ait Schola Hillelis, offerre etiam potest. Schola Schammai dicit; in eò tantum, super quo votum ab eo petitur: verum Schola Hillelis ait; imò etiam in eo, super quo nullum votum ab eo petitur: Quomodo? si dixerint ei, dic; *Munus esto mihi uxor mea, si utilitatem perceperit ex me*: ille verò dixerit; *Munus sunto uxor mea, & filii mei, si utilitatem perceperint ex me*: tum Schola Schammai dicit, uxor licita est, sed filii ejus sunt prohibiti; at Schola Hillelis utrosque dicit licitos.

R. OB. DE BARTENORA.

להורגין *Homicidis*, prædonibus qui occidunt homines, eosque spoliant bonis: חרמין *raptoribus*, qui spoliant, at non occidunt, neque hoc tantum de iis qui occidunt dicit, sed de iis etiam qui non occidunt. ולמוכסין *& publicanis*, intelligas de publicanis qui seipsos constituerunt, sed publicanis à rege constitutis, sive à rege gentium sive à Rege Israëlis, recipientibus in se definitum jus Regis, tum jus regis est jus, & prohibitum est defraudare jura Regis, quanto magis prohibitum est ipsi votum facere, & falso jurare.

שהיא תרומה *Quia oblatio prima est*, etsi occidant & spolient, non comedunt tamen id quod prohibitum est. Vel etiam non æstimant oblationem primam, quæ, cum nisi à sacerdotibus comedi queat qui puri sunt, venditur multo minoris.

לא יפתח לו בנדר *Non afferet se ad votum*, si homo violentus ab ipso petierit ut votum faciat, non faciet votum nisi in eo quod petierit ab ipso, & non in alia causa. Omnium autem quatuor votorum de quibus hæc Misna loquitur, jus æquale est cum juramentis, ita ut id quod licitum est in votis, etiam licitum sit in juramentis, sed non indigent solutione, exceptis votis persuasoriis quæ indigent solutione ex instituto Sapientum, propterea prohibitum est in illis jusjurandum.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Duorum necessitatis modorum facit mentionem, quorum unus est si juret super re & cogatur, secundus est si eum aliquis cogat ad jusjurandum violenter, cui si veritatem confessus fuerit, damnum pro ipso erit aut pro alio in bonis aut in vita, quia cum jurare fecit causa alius, etiam illi jurabit.

בית שמאי לא יפתח לו נדר *Schola Schamai dicit, non efferat se ad votum*, id est, non jurabit nisi cum jurare fecerit, & non inceperit. Schola Hillelis dicit quod incipiet & jurabit antequam eum jurare fecerit.

חרמין Sunt latrones qui spoliant viatores; מוכסין *publicans*, notum est; at ea conditione ut publicanus ille ex se ipso constituerit se, at si à rege constitutus fuerit, hypothesis nobis est quod jus regis est jus, & tum non licet intermittere solutionem vectigalis, neque jurare super eo quod solvit. Neque differentia est inter regem ethnicorum & regem Israëlis. Scito quoque quod omnia ista vota quatuor non differunt à jurejurando, propterea non indigent solutione, exceptis votis persuasoriis, ideoque non licitum hoc est in jurejurando.

ה הרי נטיעות האלו קרבן אם אינן נקצצות טלית זו קרבן אם אינה נשרפת יש להן פדיון הרי נטיעות האלו קרבן עד שיקצצו טלית זו קרבן עד שתשרף אין להן פדיון :

5. (Si quis dixerit;) *Ecce plantationes istæ sunto mihi munus, si non fuerint excisæ*: (item; si quis dixerit,) *pallium hoc esto mihi munus, si non fuerit combustum*: possunt redimi. Sin dixerit, *En plantationes istæ sunto mihi munus, usque dum exscindantur*: (Item;) *pallium hoc esto mihi munus, donec comburatur*: non possunt redimi.

R. OB. DE BARTENORA.

הרי נטיעות האלו קרבן *Ecce plantationes istæ sunto munus*, si viderit imminentem magnam aliquam tempestatem, & ventum acrem, & timuerit ne frangerentur plantationes, diceritque, sunto illæ plantæ munus si non confractæ fuerint. Aut si viderit magnum aliquod incendium in civitate, & timuerit ne pallium suum incendio consumeretur, diseritque,

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Expositio hujus Misnæ est, si quis dixerit, sunto hæ plantæ sacrificium si hodie non fractæ fuerint, & transierit hic dies & non fractæ fuerint, eas redimere potest è potestate sanctitatis, uti se habet jus omnium sanctitatum in restaurationem sanctuarii quæ redimi possunt è potestate ærarii præfecti. Cæterum, si dixerit, sunto hæ plantæ sacrificium

que, sit pallium hoc munus nisi incendio consummatum fuerit, ut cæteræ sanctitates, & rediment ac comparabunt pecunia ejus sacrificium. Nam quoniam non dixit, sunto super me ut munus, non fuit intentio ejus prohibere super se ut munus, sed ut ematur pecunia earum munus.

אין להם פדיון *Non est illis redemptio*, sed nummi detinentur in sanctitate, & plantæ denuo fiunt sanctæ, nam quia dixit, donec confractæ fuerint, id est, si redemerit eas, denuo fiunt sanctæ donec fractæ fuerint.

cium donec confractæ fuerint, non possunt eas redimere nisi fractæ fuerint; nam si antequam confractæ fuerint, eas redemerit quando fiunt profanæ, denuo fiunt sanctæ; quia eas fecit sanctas donec confractæ fuerint, & tum eas possunt redimere, & profanæ fiunt. Sin autem alius eas redemerit, etiam antequam confractæ fuissent, non fiunt denuo sanctæ, sed profanæ exeunt. Sic etiam jus est de pallio, & similibus.

ו הנודר מיורדי הים מותר ביושבי היבשה מיושבי היבשה אסור ביורדי הים שיורדי הים בכלל יושבי היבשה לא כאלו שהולכין מעכו ליפו אלא במי (ס״א) שדרכו לפרש :

6. Si quis voto excluserit se à descendentibus in mare: tum liberi ipsi sunt sedentes in aridâ. (Sin quis voto excluserit se) à sedentibus in aridâ: tunc prohibiti ipsi sunt descendentes in mare, quia descendentes in aquam continentur sub in aridâ sedentibus: nec tantum sicut illi, qui proficiscuntur ab Acco in Jappo, sed sicut is, qui in altum mare exire solet.

R. OB. DE BARTENORA.

מותר ביושבי יבשה *Licitum est sedentibus in arida*, quorum mos non est navigare in mari: בכלל יושבי היבשה *includuntur sedentibus in arida*, quia tandem è mari descendunt, & non sedent in arida. לא כאלו שהולכים מעכו ליפו *non sicut illi qui proficiscuntur ab Acco in Jappo*, nonnulli exponunt hoc sensu, id quod dixerit in principio Misnæ: si quis votum fecerit ex iis qui descendunt in mare, licitum est commodum percipere ex illis qui morantur in arida, sed prohibitum esse commodum percipere ex iis qui descendunt in mare, non intelligitur de illis qui proficiscuntur ab Acco in Jappo, quibus vota facientibus non prohibitum est, quia non vocantur יורדי הים *descendentes in mare* ii qui iter conficiunt adeo breve. Alia expositio, non tantum ut illi qui proficiscuntur ab Acco in Jappo sunt illi qui descendunt in mare ut prohibiti sint ex usu, nec vocantur tantum (descendentes in mare) ii qui morantur in terra, sed etiam ii qui longum conficiunt iter, quia in fine commorantur in terra.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

מפרש Vocatur יורד בים *descendens in mare*, quando mare transnavigat in navi magna procul à terra, & ab Acco in Jappo navigant circa terram.

ז הנודר מרואי החמה אסור אף בסומין שלא נתכוון זה אלא למי שהחמה רואה אותו :

7. Si quis voto se excluserit à videntibus solem: tum illi etiam cœci sunt prohibiti: quia non alios intendebat, nisi illos, quos sol aspicit.

R. OB. DE BARTENORA.

מרואי החמה *A videntibus solem*, quia non dicit, voveo me non capturum utilitatem ab iis qui vident, ergo etiam cœcos intelligit.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Omnia hæc clara sunt, loquitur enim juxta id quod notum erat illo tempore; fundamentum totius rei est, quod vota sequi debent id quod homo locutus fuerit.

ח הנודר משחורי הראש אסור בקרחין ובעלי שיבות ומותר בנשים ובקטנים שאין נקראין שחורי הראש אלא אנשים :

8. Si quis voto excluserit se à nigris capite: tunc prohibiti ipsi sunt etiam calvi, & cani; licitæ autem ei sunt mulieres & pueri; siquidem nemo vocatur niger capite, nisi viri.

R. OB. DE BARTENORA. אסור בקרחים ובעלי השיבות *Prohibitus est calvis & canis*, quia non dixit de illis quibus sunt capilli, *si quis votum fecerit*; שאין נקראין שחורי הראש אלא אנשים *nam non vocantur nigri capite nisi viri*, quia viri aliquando tegunt caput, aliquando autem detegunt, & è nigredine capitis cognoscitur quod viri sunt. Sed mulieres semper incedunt capite tecto, ita & infantes tam fœminæ quam masculi incedunt capite detecto, & non dignoscuntur fœminæ à masculis, propterea non vocantur *nigri capite* nisi viri adulti.

ט הנודר מן הילודים מותר בנולדים מן הנולדים אסור בילודים רבי מאיר מתיר אף בילודים וחכמים אומרים לא נתכוון זה אלא במי שדרכו להוליד :

9. Si quis voverit (se abstenturum) à natis: tunc liciti ipsi sunt nascendi. Si verò voverit (se abstenturum) à nascendis: tum prohibiti ipsi sunt nati. R. Meir quidem etiam natos licitos statuit: sed Sapientes dicunt; non intendit alios, nisi eos, qui gigni solent (juxta naturæ ordinem)

R. OB. DE BARTENORA.

מן הילודים *E natis*, intelligitur de illis qui nati sunt: מן הנולדים *è nascendis*, qui in futurum nasci debent. *R. Meir etiam permittit de natis*, declarant in Gemara, quod res hoc sensu intelligenda sit, nimirum quod deficiunt quædam quæ hoc sensu supplenda sunt, si voverit quod abstinebit à נולדים, ei prohibitum quoque est à ילודים; R. Meyr dicit, etiam si quis voverit quod abstinebit à נולדים, licitum illi est à ילודים, quemadmodum ei qui voverit quod abstinebit à ילודים, licitum est à נולדים.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

ילודים *Natus*, hæc vox eo tempore intelligebatur inter vulgus de illis qui nati erant: & נולדים intelligebatur de illis qui nascendi erant; sensus vero Misnæ est hic, si quis voverit de *natis* ילודים, licitum est illi de נולדים *nascendis*; si de נולדים, prohibitum est illi de ילודים. R. Meyr dicit, etiam si quis voverit de נולדים, licitum est illi de ילודים, quemadmodum si quis votum fecerit de ילודים, licitum est illi de נולדים. Sapientes dicunt, quod vox נולדים notat ejusmodi cujus natura & con-

אלא ממי שדרכו להוליד *Nisi ab eo cujus mos est gignere*, uti sunt homines & bestiæ, exceptis piscibus & avibus, qui non pariunt sui similem, sed ova emittunt.

suetudo est nasci, id est, similem sui progignere, uti sunt homines & quadrupedes, sed non ejusmodi cujus natura est progignere ova, uti est maxima pars piscium & avium.

י הנודר משובתי שבת אסור בישראל ואסור בכותים מאוכלי שום אסור בישראל ואסור (ס"א) בכותים מעולי ירושלם אסור בישראל ומותר בכותים :

10. Si quis voverit (se abstenturum) à celebrantibus Sabbathum: tum prohibiti ipsi sunt Israëlitæ & Samaritani. Si quis voverit (se abstenturum) à comedentibus allium: tum prohibiti ipsi sunt (iterum) Israëlitæ, & Samaritani. Sed si quis voverit (se abstenturum) ab ascendentibus Hierosolymam: tunc prohibiti ipsi sunt (tantum) Israëlitæ, sed Samaritani ipsi sunt liciti.

R. OB. DE BARTENORA.

מאוכלי שום *A comedentibus allium*, est una è decem constitutionibus quas constituit Ezra, ut comederent allium vesperi Sabbathi, quia semen promovet, at nox Sabbathi est tempus cocundi cum uxore penes studiosos Legis. ומותר בכותים *& licitum Cuthæis*, quia non ascendunt Jerusolyma in festis, etsi sit præceptum Legis, quia spreverunt Jerusolyma, & elegerunt sibi montem Gerizim.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

In hoc tractatu exponetur tibi quod eorum mos erat comedere allium vespera Sabbathi, & quod Cuthæi abhorrebant ab Jerusolymis eaque spernebant, cuilibet notum est; ratio petitur ex eo quod dicitur in Ezra; quanto magis non ascendebant ad festa.

יא קונם שאיני נהנה לבני נח מותר בישראל ואסור בעכ"ום שאיני נהנה לזרע אברהם אסור בישראל ומותר בעכ"ום שאיני (ס"א) נהנה לישראל לוקח ביותר ומוכר בפחות שישראל נהנין לי לוקח בפחות ומוכר ביותר אם (ס"א אין) שומעין לו שאיני נהנה להן והן לי נהנה לעכ"ום קונם שאיני נהנה לערלים מותר בערלי ישראל ואסור במולי עכ"ום קונם שאיני נהנה למולים אסור בערלי ישראל ומותר במולי עכ"ום שאין הערלה קרויה אלא לשם עכ"ום שנאמר כי כל הגוים ערלים וכל בית ישראל ערלי לב ואומר והיה הפלשתי הערל הזה ואומר פן תשמחנה בנות פלשתים פן תעלוזנה בנות הערלים רבי אלעזר בן עזריה אומר מאוסה הערלה שנתגנו בה הרשעים שנאמר כי כל הגוים ערלים רבי ישמעאל אומר גדולה מילה שנכרתו עליה שלש עשרה בריתות רבי יוסי אומר גדולה מילה שדוחה את השבת החמורה רבי יהושע בן קרחה אומר גדולה מילה שלא נתלה לו למשה הצדיק עליה מלא שעה רבי נחמיה אומר גדולה מילה שדוחה את הנגעים רבי אומר גדולה מילה שבכל המצות שעשה אברהם אבינו לא נקרא שלם עד שמל שנאמר התהלך לפני והיה תמים דבר אחר גדולה מילה שאילמלא היא לא ברא הקדוש ברוך הוא את עולמו שנאמר כה אמר יי' אם לא בריתי

11. (Si quis dixerit;) *esto mihi munus, quicquid commodi percepturus sum à filiis Noachi*: tum liciti ipsi sunt Israëlitæ, sed probibiti gentiles (idololatræ.) (Si quis dixerit; esto mihi munus,) *quicquid commodi percepturus sum à semine Abrahami*: tunc prohibiti ipsi sunt Israëlitæ, sed liciti gentiles (idololatræ.) (Si quis dixerit; munus esto) *quicquid sum percepturus commodi ab Israëlitis*: tum emat carius, vendatque minori pretio. (Si quis dixerit; esto mihi munus,) *quicquid Israëlita commodi percepturi sunt à me*; tum emat minori pretio, atque vendat cariori pretio; nam tum non consentient illi. (Si quis dixerit, esto munus,) *quicquid percepturus sum ab illis commodi, aut illi à me*: tum ille commodum percipere potest à gentilibus. (Si quis dixerit; esto mihi munus,) *quicquid commodi percepturus sum à præputiatis*: tum liberi ipsi sunt præputiati Israëlis, prohibiti autem circumcisi gentilium. (Si quis dixerit; esto mihi munus,) *quicquid commodi percepturus sum à circumcisis*: tum prohibiti ipsi sunt præputiati Israëlis, liciti verò circumcisi gentilium; quia præputium non legitur (in Scriptura) nisi de gentibus; juxta Scripturæ dictum: *nam omnes gentes sunt præputiatæ, sed tota domus Israëlis præputiata est corde.* Item; *& erit Philistæus, præputiatus hic.* Item; *ne exsultent filiæ Philistæorum, ne lætentur filiæ præputiatorum.* R. Eliefer filius Asariæ inquit; reprobum est præputium, propter quod deturpantur impii; dicente Scriptura: *quia omnes gentes sunt præputiatæ.* Rabbi Ischmaël; insignis est circumcisio, propter quam pacta sunt tredecim fœdera. R. Jose dicit; insignis est circumcisio, quæ pellit Sabbathum, cujus tamen obligatio est maxima. R. Jehoschea filius Korchæ dicit; magna est circumcisio, super qua non indultum est Mosi justo unius horæ spatium. R. Nehemia dicit; magna est circumcisio, quæ depellit plagas. Rabba inquit; magna est circumcisio, quia propter nullum præceptum, quod fecit Abraham Pater noster, perfectus vocatus fuit, nisi postquam se circumciderat; prout in Scripturâ habetur; (Genes. 17.) *Ambula coram me, & esto perfectus.* Rabba alter (ait;) magni omninò facienda est circumcisio; siquidem nisi illa fuisset, non creasset Dominus mundum suum; uti dici-

בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי :

dicitur (Jerem. 33,25.) *Sic dicit Jehova; si non fœdus meum interdiu & noctu; statuta cæli & terræ non disponam.*

R. OB. DE BARTENORA.

מותר בישראל *Licitum est Israelitæ*, quia non amplius vocantur filii Noachi: ואסור בעכו״ם *& prohibitum gentilibus*, etiam illis qui sunt è semine Abrahami: אסור בישראל *vetitum Israelitæ*, peregrini quoque intrant semen Abrahami, juxta id quod dicitur Gen. 17. כי אב המון גוים נתתיך.

ומותר בעכו״ם *Et licitum est gentilibus*, etiam illis qui sunt è semine Abrahami, quia semen Abrahami tantum vocantur filii Jacobi, uti extat Gen. 21, 12. כי ביצחק יקרא לך זרע sit ergo in Isak, id est in aliquo semine, non in omni Isak id est in omni semine.

שאיני נהנה לישראל *Quod non utilitatem capiam ex Israelita*, ex eo quod pertinet ad Israelitam: ומוכר ביותר אם שומען לו *si vendiderit pluris, si audiunt ipsum*, ita legimus, id est, vendet rem ultra quod valet, si amicus illius eo pretio voluerit eam accipere.

לערלים *Ab incircumcisis*, ab illis qui non credunt fœdus circumcisionis: למולים *à circumcisis*, qui credunt fœdus circumcisionis: מותר בערלי ישראל *liberi sunt illi præputiati Israelis*, ut, cujus fratres mortui sunt propter circumcisionem: ואסור במולי עכו״ם *tum prohibiti sunt illi circumcisi gentilium*, & Arabs circumcisus, aut Gibeonita circumcisus.

שלש עשרה בריתות *Tredecim fœdera*, capite 17. Gen. ubi de circumcisione toties locutus est Deus Abrahamo, שדוחה את השבת *quæ pellit Sabbathum*, quemadmodum dicitur Levit. 12, 3. וביום השמיני ימול בשר ערלתו etiamsi octavus dies venerit die Sabbathi: שהיא דוחה את הנגעים *quæ pellit plagas*, nam exponimus vocem ימול *circumcidetur*, quod, etsi hic non sit plaga, & non incurrat in præceptum negativum de non excidenda plaga, præceptum Legis est, dicentis, Deut. 24, 8. השמר בנגע צרעת

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Notum est ex Lege quod semen Abrahami etiam est semen Jacobi tantum; quod autem creator dicit, *peregrinum erit semen tuum in terra, non illius* Gen. 15, 13. fit, quia hoc erat semen Jacobi, & propterea licitum est illi utilitatem capere etiam in Esavo & Ismaele. Sic etiam clarum est id quod dicit de מולים, esse eos qui fidem habent fœderi circumcisionis; & ערלים qui non habent fidem fœderi circumcisionis. Tredecim vero בריתות *fœdera* quæ toties repetuntur in præcepto circumcisionis quod Deus præcepit patri nostro Abrahamo, sunt fœdus circumcisionis, quodlibet seorsim, ut Gen. 17. (1) *Et ponam fœdus meum tecum*; (2), *me* (quod attinet) *ecce fœdus meum tecum*; (3) *Et confirmabo fœdus meum tecum*; (4) *In fœdus æternum*; (5) *Et tu custodies fœdus meum*; (6) *Hoc est fœdus meum quod custodietis*; (7) *Et erit in signum inter me & inter te*; (8) *Et fœdus meum erit in carne vestra*; (9) *In fœdus æternum*; (10) *Fœdus meum irritum fecit*. (11) *Et confirmabo fœdus meum cum ipso*; (12) *In fœdus æternum*; (13) *Et fœdus meum confirmabo cum Isak*. Et hæ sunt tredecim vices quibus repetitur vox ברית; & deindè prophetia ab illo remota fuit, quemadmodum deinceps dicit ויעל אלהים מעל אברהם *& recessit Deus ab Abraham*. Quod autem circumcisio depellit plagas, ratio est, quia, quando plaga lepræ fuerit in præputio, exciditur tempore circumcisionis, etsi præceptum sit negativum excidere plagas, quemadmodum dicitur Deut. 24, 8. השמר בנגע צרעת id est, non excides eam, sed facies tantum id quod dixerunt sacerdotes. Tenemus autem ex traditione, quod, ubicunque dicatur השמר, sit præceptum negativum.

פרק ד אין בין המודר הנאה מחבירו למודר הימנו מאכל אלא דריסת הרגל וכלים שאין עושין בהן אוכל נפש המודר מאכל מחבירו לא ישאילנו נפה וכברה וריחים ותנור אבל משאיל לו חלוק וטבעת וטלית ונזמים וכל דבר שאין עושין בו אוכל נפש מקום שמשכירין כיוצא בהן אסור :

Caput 4. Nullum est discrimen inter voto exclusum, à commodo, quod percipere quis possit ex socio suo, & inter voto exclusum ab eodem quod ad cibum, nisi calcatio pedis, & vasa, in quibus nullum coquunt cibum animæ. Voto enim si quis exclusus quod ad cibum à socio suo, non mutuat ei vannum, aut cribrum, aut molas, aut furnum: mutuat tamen ei indusium, annulum, pallium & monilia: Quodvis etiam vas, in quo non coquunt cibum animæ. Si ibi loci, ubi pro mercede conducunt similia, prohibitum est.

R. OB. DE BARTENORA.

אלא דריסת הרגל *Nisi calcatio pedis*, ad incedendum in via terræ ejus, aut ad mutuo dandum vasa in quibus non parantur edulia, quæ res prohibitæ sunt ei qui votum fecerit de cibo suo, & prohibitæ illi qui voverit se non comesturum de illo cibo נפה וכברה וגו׳ *vannum aut cribrum &c.* quibus paratur cibus, quanto magis olla, aut veru cui imponitur cibus. Quod autem Misna dicit, *qui votum fecerit de cibo proximi sui*, vult, quod dixit, usus cibi tui sit mihi Conam, מקום שמשכירין כיוצא בהן אסור *in loco ubi pro mercede conducunt similia, prohibitum est*, nam quia moris est comparare ejusmodi vasa, & donaverit illi mercedem, tum nummis illis potest emere cibum, & votum facere quod non capiet indè utilitatem aliquam ex qua edulia fiant.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

המודר מאכל *Qui voverit cibum*, qui dixerit, usus cibi tui sit mihi prohibitus, tum statim illi prohibitum erit in ritibus illis quos exposuit.

ב המודר הנאה מחבירו שוקל את שקלו ופורע את חובו ומחזיר לו את אבדתו מקום שנוטלין עליה שכר תפול הנאה להקדש :

2. Si quis voto exclusus fuerit, ut nullum commodum ex socio suo percipiat: tamen poterit pro eo dare siclum, ac debitum ejus solvere, nec non restituere ei rem amissam ejus. Ubi loci pro eo mercedem consequuntur, cedet commodum fisco sacro.

R. OB. DE BARTENORA.

שוקל את שקלו *Expendat siclum*, dimidium sicli quod debet quilibet Israelita singulis annis in necessitatem sacrificiorum

R. MOSCHE FIL, MAIMON.

שוקל את שקלו *Expendat siclum suum*, potest dare medium siclum quem debet, quia nullum ad ipsum indè accedit commodum,

rum ecclesiæ, & si quis voverit, potest eum siclum expendere, quia est præceptum simplex.

ופורע לו חובו *Et solvat illi debitum ejus*, alii hoc intelligunt tantum de debito de quo convenit debitor cum creditore ut non solvat illi nisi quando voluerit, & creditor non poterit eum cogere, & tum nullum ipsi adfert commodum ex solutione debiti. Alii hoc intelligunt in genere de omni debito, quod nihil aliud est quam cohibere creditorem ut non petat ab ipso; sed cohibere ut non petat, non ingreditur commodum.

ומחזיר לו אבדתו *Et restituit ei rem amissam ejus*, sive bona restitutoris fuerint prohibita domino damni, sive fuerint bona domini damni prohibita restitutori, quia præceptum facit.

מקום שנוטלין עליה שכר תפול הנאה להקדש *In eo loco ubi pro eo mercedem consequuntur, cedet commodum fisco sacro*, quando duo voverint quod unus non capiet commodum ab altero, si receperit mercedem, fiet ut ab ipso commodum capiat: Si vero non receperit mercedem, adfert ipsi hoc commodum, propterea cedit commodum sanctitati. Sed non dicimus, quod deferet commodum in mare salsum, quia prohibitionem commodi sui in se recepit ut prohibitionem sanctitatis, propterea totum commodum quod ipsi advenerit ab illo socio, cedit sanctitati.

modum, eo quod illi nihil dat, sed damnum ab ipso cohibuit; Rubeni enim non est prohibitum si voverit quod Schimeon indè nullam capiet utilitatem, nam cohibet ipsum damnum quod non pervenit ad Schimeonem; sed prohibitum ipsi est ut illi commodum adferat sciens.

ומחזיר לו אבדתו *Et restituat ei rem amissam ejus*, sive bona illius qui restituit prohibita fuerint possessori damni, sive bona possessoris damni prohibita fuerint ei qui restituit, quia præceptum est ad quod Lex obligat ipsum. Sin autem moris fuerit ut is qui restituit rem amissam, recipiat aliquid pro illa, non recipiet ab illo, quia in hoc mos excedit jus Legis, & res se habet ac si restituisset eam pro eo quod recepit ab ipso; evenitque ut is qui juravit quod nullam illi attulit utilitatem, adferat illi utilitatem in ea re quam restituit. Sic etiam, si præmium ipsi reliquerit ordinarium, dabit illi utilitatem in quantitate illa quam reliquit illi, propterea mercedem ab ipso accipiebant, & destinabatur sanctitati.

ג ותורם את תרומתו ומעשרותיו לדעתו ומקריב עליו קיני זבין קיני זבות קיני יולדות חטאות ואשמות ומלמדו מדרש הלכות והגדות אבל לא ילמדנו מקרא אבל מלמד הוא את בניו ואת בנותיו מקרא וזן את אשתו ואת בניו אף על פי שהוא חייב במזונותיהן ולא יזון את בהמתו בין טמאה בין טהורה רבי אליעזר אומר זן את הטמאה ואינו זן את הטהורה אמרו לו מה בין טמאה לטהורה אמר להן שהטהורה נפשה לשמים וגופה שלו וטמאה נפשה וגופה לשמים אמרו לו אף הטמאה נפשה לשמים וגופה שלו שאם ירצה הרי הוא מוכרה לגוים או מאכילה לכלבים :

3. Idem (nihilominus) separat Thrumam ejus ac decimas ejus sponte suâ, & offert pro illo pullos masculorum fluxum patientium, pullos fœminarum fluxum patientium, pullos patientium, sacrificia pro peccato, sacrificia pro reatu: informat etiam eum in expositione allegorica Scripturæ (in siphra & siphre contenta) lege orali, & Sapientum dictis. Sed non docet eum Scripturam, docet tamen filios ejus filiasque ejus Scripturam. Sustentat etiam uxorem ejus, ut & filios ejus, licet ille obligatus sit ad alimenta eorum. Non autem pascit bestiam ejus, sive munda, sive immunda sit. R. Eliesér inquit, immundam pascit, sed non pascit mundam. Interrogarunt eum, quodnam est discrimen inter immundam & mundam? Respondit illis; mundæ animam pertinere ad Deum, sed corpus, ad ipsum (scil. possessorem:) immundæ autem animam cum corpore Dei esse. Objecêre ei; atqui etiam immundæ anima Dei est, corpus verò, ipsius (scil. possessoris;) quia si huic placet, eam vendere potest gentilibus, aut dare in cibum canibus.

R. OB. DE BARTENORA.

ותורם את תרומתו *Et separat oblationem suam primam*, si dixerit, quicunque voluerit separare, veniat & separet, sed non decet illi ut separet, quia illud facit famulus ejus, id autem quod famulus ejus facit, est commodum pro domino.

ומקריב עליו קיני זבין וגו׳ *Et offert pro illo nidos pullorum fluxum patientium &c.* sacerdos si voverit quod Israelita non capiet ex ipso utilitatem, potest offerre sacrificia illius quæ adduxit pro viro & fœmina fluxum patientibus, & pro puerpera.

ומלמדו מדרש *Et informat eum in expositione allegorica Scripturæ*, in Siphra & Siphre, qui libri continent expositiones allegoricas: הלכות *decisionibus*, quæ sunt traditiones Mosis è monte Sinai: הגדות sunt *dicta Sapientum*, quibus explicantur Scripturæ loca; ratio autem, quare licitum est docere omnes has res, est, quia homo mercedem petere nequit à proximo suo pro doctrina earum, & ideo non datur hic commodum, quia præceptum facit.

אבל לא ילמדנו מקרא *Sed non docebit ipsum Scripturam*, quia licitum est mercedem recipere pro doctrina Legis, nam non licet recipere mercedem nisi pro doctrina accentuum, ad cantandum quemadmodum convenit; at non pro ipsa Lege. Si autem non receperit mercedem, fiet ut illi com-

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Jam exposuimus, quod, si quis solverit pro proximo debitum aliquod, licitum sit illi, & quod id non vocatur הנאה *commodum*, sed commodum ex accidenti, quia damnum removetur. *Suppeditare alimentum* hic notat excipere aliquem convivio, sed non facit quicquam appropinquare ad ipsum.

לא ילמדנו מקרא *Non docet eum Scripturam*, hoc intelligendum est in loco ubi mercede docent Legem scriptam, sed in loco ubi docent Legem scriptam sine mercede, licet illi docere ipsum Scripturam, sed hæc conditio non intelligitur de expositionibus Halachot, Agadot, & Medraschim dictis, quia ex Lege nostra vetitum est docere aliquem mercede istis modis, quemadmodum dicitur Deut. 4, 14 ואותי צוה יהוה בעת ההיא ללמד אתכם Exponit Traditio, id quod ego gratis doceo, etiam vos gratis doceatis alios. Legem vero Scriptam docere in locis ubi illius viget usus, permittitur, quia hæc merces est pro doctrina accentuum & vocalium, & ad conservationem parvulorum ne fiant dissoluti, & corrupti. Ego autem miratus sum homines magnos quos occæcavit ambitio, ut veritatem negaverint, & decreverint quod licet mercedem accipere pro decisionibus & doctrina Talmudis, de quo casu etiam tractabimus in tractatu Aboth. Ratio quare prohibitum est alere bestiam, est, quia

commodum adferat ; at si ceperit, commodum ab illo cepit. Et hoc intelligendum est in locis ubi mercedem recipere solent pro doctrina Scripturæ, sed in locis ejusmodi ubi non recipiunt mercedem pro doctrina Legis sive Scripturæ, licet docere.

אבל מלמד הוא את בניו ואת בנותיו מקרא *Sed ille docet filios suos & filias suas Scripturam*, etiamsi sit præceptum ut pater doceat liberos suos, hic tamen qui vovit liberat patrem ex officio suo; & hoc non vocatur הנאה, quia præcepta non data sunt in commodum, potest etiam fieri ut inveniatur alius qui eum gratis doceat. לא יזון את בהמתו *non alet bestiam suam*, quia ei arridet quod pinguior facta est ut commodum indè accedat ipsi, טמאה נפשה וגופה לשמים *immunda anima & corpus pro Deo est*, quia pro opere est, non ut saginet eam. שאם ירצה מוכרה לעכו״ם *quia si huic placet, eam vendere potest gentilibus*, in cibum, & dant illi majus pretium propter saginationem.

quia magis accrevit pinguedine & robore, & tum etiam accrevit pretium ejus. R. Eliesér dicit, quandoquidem bestiam immundam non licet comedere, propterea non cedit illi utilitas ex pinguedine & incremento carnis. Sapientes dicunt quod accrescit pretium aut pondus illius, si mactaverit eam aut vendiderit pro canibus; decisio non est secundum R. Eliesérem.

ד המודר הנאה מחבירו ונכנס לבקרו עומד אבל לא יושב ומרפאהו רפואת נפש אבל לא רפואת ממון ורוחץ עמו באמבטיא גדולה אבל לא בקטנה וישן עמו במטה רבי יהודה אומר בימות החמה אבל לא בימות הגשמים מפני שהוא מהנהו ומיסב עמו על המטה ואוכל עמו על השלחן אבל לא מן התמחוי אבל אוכל הוא עמו מן התמחוי החוזר לא יאכל עמו מן האבוס שלפני הפועלים ולא יעשה עמו באומן דברי רבי מאיר וחכמים אומרים עושה הוא ברחוק ממנו:

4. Si quis voto exclusus fuerit, quod nullum commodum percepturus sit à proximo suo: tunc si introëat ad visitandum eum, stet; minimè verò sedeat. Licet etiam ei sanare sanatione, quæ prosit vitæ ejus, non divitiis ejus. Lavabit item eum eo in labro magno, sed non in parvo; dormietque cum illo in (eodem) lecto. R. Jehuda dicit; in diebus æstivis, verùm non in diebus hibernis (hoc fieri posse,) quandoquidem tum utilitatem habere ab illo possit. Accumbet cum eo super eodem lecto, comedetque cum illo super eâdem mensâ: ast non ex eadem paropside. Comedere tamen cum illo potest ex eâdem paropside (post prægustationem) restituenda. Non comedere potest cum ipso ex paropside magnâ, quæ est coram operatoribus, neque operari eum illo in (eodem) angulo: ita R. Meyr. Verum enim verò Sapientes dicunt; operetur, sed procul ab illo.

R. OB. DE BARTENORA.

עומד אבל לא יושב *Stet, sed non sedeat*, tractat hæc Misna de ejusmodi casu quo bona illius qui visitat infirmos, prohibita sint ægroto, & in locis ubi mercedem accipiunt, propterea quod consederint cum ægroto; nam si consederit cum eo & non acceperit mercedem more solito, ægroto adfert utilitatem, sed propterea quod aliquantisper stetit apud ipsum, non recipiet mercedem.

רפואת הנפש *Sanatio vitæ*, est sanatio corporis: רפואת ממון *sanatio bonorum*, sanatio bestiæ est. Tenetur autem homo sanare proximum suum quando ægrotus est, quemadmodum extat Deut. 22, 2. והשבתו לו quod notat restituere sanitatem corporis, & in hoc præceptum facit, propterea, etsi votum fecerit quod nullam ex ipso capiet utilitatem, sanabit tamen ipsum manibus suis, quando corpore ægrotaverit. Sin autem ægrotaverit bestia illius, non poterit sanare eam manibus, quia illi utilitatem adfert, sed dicet illi, talia aromata illi prosunt, & talia nocent. אבל לא בקטנה *sed non in parvo* labro, quia utilitatem illi adfert quando facit ut efferat se aqua.

אבל לא בימות הגשמים *Sed non in diebus hybernis*, quia calefacit; decisio est juxta R. Jehudam. אבל לא מן התמחוי *sed non ex paropside*, non comedet cum ipso ex uno vase, quia forsan relinquet bonam partem quæ in eo continetur, ut comedat is qui voverit, quod non capiet indè utilitatem; aut ne perveniat ad ipsum frustum aliquod, ut comedat ex eo, & eveniat ut adferat illi commodum.

אבל אוכל הוא עמו מן התמחוי החוזר *Sed ille comedit ex eadem paropside* (post prægustationem) *restituenda*, quæ restituenda est patrifamilias, exempli gratia, si Ruben comedisset ex scutella & scivisset, quod, simulac restituisset eam patrifamilias, restituet eam paterfamilias & mittet ad Schimeonem, qui vovit quod non capiet utilitatem ex illo. Neque cogitandum est quod fieri potest ut quicquam relinquat in scutella, ut comedat cum Schimeone ex eadem scutella, quomodo ipsi adferet utilitatem.

מן האבוס שלפני הפועלים *Ex paropside magna quæ coram operatoribus est*, אבוס est vas magnum quod adimplent, è quo

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Qui ingressus fuerit ad visitandum, est is qui prohibitionem in se recepit quod infirmus nullam ex ipso capiet utilitatem. Id autem quod dicit אבל לא יושב *sed non sedeat*, intelligendum est de locis ubi mercedem recipiunt ii qui visitant infirmum ad sedendum cum ipso, & ii qui sanant ægrotum aut ipsi suppeditant id quo indiget, propterea, si hic intraverit & consederit nihilque acceperit pro opera sua, utilitatem ex illo capit infirmus in re quæ ipsi constat nummis; *sanatio vitæ* autem est qua sanat corpus: & רפואת ממון *sanatio divitiarum*, est sanatio bestiæ suæ, nam licitum est dicere illi id quod prodest bestiæ ejus, sed eam sanare manibus suis prohibitum est. Hoc autem ægroto facere non est prohibitum, quia præceptum Legis est pro medico sanare Israëlitam ægrotantem, & hoc ingreditur præceptum quod extat Deut. 22, 2. והשבתו לו Cujus expositio est restituere sanitatem corpori Israëlitæ, quando eum viderit periclitantem, & consilio aut bonis eum adjuvare poterit.

אמבטיא *Labrum*, est labrum balnei, & in ejusmodi labro balnei magno licet lavare se cum eo, sed non in parvo, quia aquam ascendere facit, id quod ipsi cedit in utilitatem. Sed non edet cum ipso ex uno vase, quia cum honore afficit, & ponit ante ipsum frustum bonæ carnis, aut relinquit ut deindè comedat. Et hæc est ratio quare non comedet cum ægroto è canistris fructibus adimpletis ut comedant ex eo omnes operarii, exempli gratia, si Ruben juraverit quod Schimeon nullam ab ipso capiet utilitatem, & ambo comederint cum Levi, quando autem Ruben absolvisset è scutella comedere, dedit eam Levi, & Levi eam deindè posuit ante Schimeonem; licet Schimeoni comedere ex eo. Neque dicimus fieri posse ut Ruben non absolvisset comestionem suam, ut reliquum sit pro Levi ad relinquendum pro Schimeone, & hoc est quod vult, quando dicit אבל אוכל הוא עמו מן התמחוי החוזר *sed ille comedit ex eadem paropside* (post prægustationem) *restituenda*.

ולא יעשה עמו באומן *Et non operabitur cum illo* (in eodem) *ordine*, id est, non metet cum eo in eadem linea, ne sublevet illum in eo quod metit; nam quando est propè illum,

quo omnes simul comedunt operarii. ולא יעשה עמו באומן *& non operabitur cum illo in linea* (eadem;) non metet cum eo in eadem linea, quia ipsi in causa est ut acceleret opus quando locum invenerit vacuum, sive demessum, unde fiet ut commodum illi adferat; decisio non est juxta R. Meyrum.

illum, inveniet locum abeundi, & locus fiet vacuus, quia opus suum potest accelerare; decisio est juxta R. Jehudam; non juxta R. Meyrum.

ה המודר הנאה מחבירו לפני שביעית לא יורד לתוך שדהו ואינו אוכל מן הנטיעות ובשביעית אינו יורד לתוך שדהו אבל אוכל הוא מן הנוטות (ס"א) נדר הימנו מאכל לפני שביעית יורד לתוך שדהו ואינו אוכל מן הפירות ובשביעית יורד ואוכל:

5. Si quis voto exclusus est, ut nihil utilitatis accipiat ex proximo suo ante annum septimum, non potest descendere in agrum ejus, nec comedere de plantis. Quin nec in anno ipso septimo descendere potest in agrum ejus; comedere tamen (licitum ipsi est) de plantis inclinantibus. Si quis voto se exclusit ab illo quod ad cibum, ante annum septimum: descendere (quidem) potest in agrum ejus; sed non comedere de fructibus. At in anno septimo tàm descendere, quàm comedere (ipsi conceditur.)

R. OB. DE BARTENORA.

מן הנטיעות הנוטות *E plantis inclinantibus*, sunt fructus qui dependent & inclinant extra hortum: ובשביעית לא יורד לתוך שדהו *& in anno septimo non descendes in campum suum*, etsi Deus fructus anni septimi fecerit communes, idem tamen soli corpus non facit commune: suspicamur enim fieri posse ut eo in tempore quo non comederit de fructibus, detineatur in campo, & utilitatem capiat è solo quod non est commune.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

מן הנטיעות הנוטות *E plantis inclinantibus*, sunt fructus qui ab arboribus dependent, & inclinant super hortum. Sine dubio jam nosti, quod fructus anni septimi sunt communes sine ullo possessore. Ratio, quod prohibitum est ei, qui voverit se non capturum utilitatem aliquam, intrare campum proximi in anno septimo ad comedendum fructus; est, quia (terra) calcatur ad comedendum fructus, at idem solum non est commune, & si hic fuerit eo in loco & non comederit, & expectaverit, fiet ut utilitatem capiat de eo quod non est suum.

ו המודר הנאה מחבירו לא ישאילנו ולא ישאל ממנו לא ילונו ולא ילוה ממנו ולא ימכור לו ולא יקח ממנו אמר לו השאילני פרתך אמר לו אינה פנויה אמר קונם שדי שאני חורש בה לעולם אם היה דרכו לחרוש הוא אסור וכל אדם מותרין ואם אין דרכו לחרוש הוא וכל אדם אסורין:

6. Si quis voto exclusus est, ut nullum commodum percipiat è proximo suo: tunc non commodabit ei, nec commodatum accipier ab eo: non mutuabit ei, nec mutuabit ab eo: nihil vendet ei, nihilque emet ab eo. Si quis dixerit ad aliquem; *commoda mihi vaccam tuam*; (& hic alter) dixerit ei, *non est otiosa*; (ille verò) dixerit, *esto itaque mihi munus ager meus, si aravero eum illa in seculum*; tum si (aliàs) solitus (per se) fuerit arare eum (scil. agrum,) prohibitus est ille: quilibet verò alius liber. Sin non solitus fuerit (per se, sed per alios) arare: tunc omnes simul sunt prohibiti.

R. OB. DE BARTENORA.

לא ישאילנו *Non commodabit illi*, ne commodatum accipiat ab illo, & ille prohibeat super se commodum illius viri. Similiter non mutuabit illi nummos, ne nummos ab ipso mutuo accipiat, & non infra pretium, ne emat ab illo, etiam infra pretium, & fiat ut utilitatem capiat ab illo.

אם היה דרכו לחרוש הוא אסור *Si solitus fuerit arare* (agrum illum) *prohibitus est ille*, nam non intenderat nisi ut ipse non araret uti solebat, sed alii poterant arare. ואם אין דרכו לחרוש *at si non fuerit solitus arare* (per se, sed per alios,) si intenderit quod non araret vacca agrum, neque ipse neque alii.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Prohibitum est illi qui voverit se nullum commodum capturum ab eo qui illi commodet nummos, ut nummos ab ipso accipiat mutuo. Sic etiam non commodabit illi aliquam rem, ne ab illo aliquam rem mutuo accipiat; nec vendet illi, ne emat ab illo; & hoc vult id quod dictum est in Gemara, *omnes hæ res sunt prohibitæ ex decreto*.

ז המודר הנאה מחבירו ואין לו מה יאכל הולך אצל החנווני ואומר איש פלוני מודר ממני הנאה ואיני יודע מה אעשה והוא נותן לו ובא ונוטל מזה היה ביתו לבנות גדרו לגדור שדהו לקצור הולך אצל הפועלים ואומר איש פלוני מודר ממני הנאה ואיני יודע מה אעשה הם עושין עמו ובאין ונוטלין שכר מזה:

7. Si quis per votum exclusus est ab utilitate ex proximo suo percipiendâ, nec habet, quod comedat: abit hic (excludens) ad Popinarium, dicitque; vir N. exclusus est à percipiendâ ex me utilitate, & ego nescio quid facere debeam. Tum verò iste (Popinarius) potest illi (excluso) dare, & redire, atque accipere (pretium) ab hoc (excludente.) Si domus ejus extruenda, si sepes sepienda, si ager demetendus, abit ad operarios, dicitque; Vir N. est exclusus à percipiendâ ex me utilitate, nec scio, quid facere debeam. Tum hi possunt operari apud istum (exclusum,) ac redire, atque accipere mercedem suam ab illo (excludente.)

R. OB. R. MO-

R. OB. DE BARTENORA.

ואין לו מה שיאכל *Et non habeat quod comedat*, ordinario modo loquitur, eodemque modo se res habet etsi illi sit quod comedat. ובא ונוטל מזה *& veniet & accipiet ab hoc*, si voluerit illi dare, non transgredietur votum suum, sed non potest illum constringere ad solvendum, quia non dixit, da illi & ego solvam. Et si dixerit illi, prohibitum est, quia constituit ipsum legatum suum.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Omnia hæc nituntur eo fundamento quod tibi hoc capite exponam, in eo quod dicit, שוקל לו שקלו ופורע לו את חובו *ponderat illi pondus suum, & solvet illi debitum suum*, nam, quando illi dederit caupona, quicquid etiam sit, & postquam illi fecerint operam id quod faciendum erat, omnes creditores redeunt ad illum, & ille tenetur solvere debitum suum, dando ipsis mercedem eorum.

ח היו מהלכין בדרך ואין לו מה יאכל נותן לאחר לשום מתנה והלה מותר בה אם אין עמהם אחר מניח על הסלע או על הגדר ואומר הרי הן מופקרין לכל מי שיחפוץ והלה נוטל ואוכל ורבי יוסי אוסר :

8. Si iter fecerint, nec fuerit illi (excluso,) quod comedat, dat (excludens) alii (tertio aliquid) nomine doni: & tunc erit exclusus solutus (ut comedat.) Sin non fuerit cum illis alius (tertius,) ponit (excludens) super saxum, aut super maceriam, dicitque; Ecce hæc publicata sunto omnibus, qui (sumere) voluerint. Et tunc accipere potest ille (exclusus,) & comedere. Sed R. Jose prohibet.

R. OB. DE BARTENORA.

R. Jose vetat, quia non est alius præter ipsum qui illud acquirit, & propterea est instar doni; decisio non est juxta R. Jose. Verum quando non fuerit quod comedat, tantum permiserunt Sapientes, sed non alio modo.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

R. Jose vetat, posteaquam cum illis non fuit tertius, ecce hic actus similis est dono, & propterea vetat; decisio non est juxta R. Jose.

פרק ה השותפין שנדרו הנאה זה מזה אסורין ליכנס לחצר רבי אליעזר בן יעקב אומר זה נכנס לתוך שלו וזה נכנס לתוך שלו ושניהם אסורים להעמיד שם ריחים ותנור ולגדל תרנגולים היה אחד מהם מודר הנאה מחבירו לא יכנס לחצר רבי אליעזר בן יעקב אומר יכול הוא לומר לו לתוך שלי אני נכנס ואיני נכנס לתוך שלך וכופין את הנודר למכור את חלקו :

Caput 5. Si socii quidam excluserint se ab utilitate ex se invicem percipiendâ; tunc prohibiti sunt ab introitu atrii. R. Eliefer filius Jacobi dicit; ingreditur uterque in id, cujus ipse possessor; attamen ambo prohibiti sunt à ponendo ibi molam & fornacem, atque educando gallinas. Si unus illorum tantùm voto exclusus fuerit ab utilitate ex altero percipiendâ, non introeat atrium. R. Eliefer filius Jacobi inquit; potest illi dicere, *in id, quod meum est, ingredior, nec ingredior in id, quod tuum est*. Et cogunt voventem, ut suam vendat partem.

R. OB. DE BARTENORA.

השותפין *Socii*, quorum unicuique fuerit domicilium in atrio, & ambo fuerint socii in atrio quod ante domicilia illa. Quando autem in atrio fuerit jus divisionis, & cuilibet quatuor cubiti fuerint in atrio ante domicilium, & quatuor etiam cubiti reliqui fuerint pro uno, & pro altero quatuor cubiti, omnes in hoc conveniunt, quod ambobus vetitum est intrare atrium donec diviserint, quandoquidem illi est jus divisionis. Neque R. Eliefer contrarius est Sapientibus nisi quod ad atrium cui non est jus partitionis; Sapientes dicunt, unusquisque intrabit id quod proximi sui est; R. Eliefer filius Jacobi putat quod electio datur, & quod unusquisque ire potest in suo atrio.

ושניהם אסורים להעמיד שם רחים *Attamen ambo prohibiti sunt à ponendo ibi molam*, concedit R. Eliefer filius Jacobi de his omnibus rebus, quod unus socius impeditur ab alio, nam hoc permitti non potest ratione electionis; quandoquidem enim poterat eum impedire socius, & tamen non impedivit ipsum, fiet ut illi commodum adferat. וכופין את הנודר למכור את חלקו *& cogunt voventem, ut suam vendat partem*, quia timemus ne accedendo ad socium, intret, & obliviscatur, & alter etiam intret. sed quando ambo prohibiti fuerint, hoc non est timendum. Quando autem ex seipso voverit quod nullam capiet utilitatem ex eo quod est proximi sui, cogunt ipsum ut vendat partem suam; at si proximus eum voto prohibuerit ut nullam ab ipso capiat utilitatem, jam coactus est, & non cogunt ipsum ut vendat, quia ille nihil in hoc facere poterat. Si res ita se habuerit, quilibet socius vovebit quod socius ejus nullam ab illo capiet utilitatem ut cogant ipsum ut vendat partem suam.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

חצר *Atrium*, sic vocatur platea urbis quæ in domiciliis est; hi vero duo socii sunt socii in hoc domicilio, & cuilibet est domus privata, & socii sunt in hac platea quæ ante domicilium est, & illa vocatur חצר. Et si fieri poterit ut dividant hoc atrium, & quatuor fuerint in eo cubiti pro uno & quatuor cubiti pro altero, postquam reliquerit ante quodlibet domicilium quatuor cubitos, quemadmodum exponitur in tractatu Babha Batra, omnes conveniunt quod ipsis vetitum est intrare atrium donec divisionem fecerint. Sed controversia est inter R. Elieserem & Sapientes de atrio in quo non est jus divisionis; & quando unus è sociis juraverit quod ab alio socio non capiet utilitatem, cogant eum ut vendat. Verum si socius voto prohibuerit, nempe, si Ruben juraverit quod Schimeon nullam ab ipso capiet utilitatem, non cogunt Schimeonem ut vendat, quia vi est coactus, & non est is qui vovit; decisio est juxta R. Elieserem filium Jacobi.

ב היה אחד מן השוק מודר באחד מהם הנאה לא יכנס לחצר רבי אליעזר בן יעקב אומר יכול הוא לומר לו לתוך של חברך אני נכנס ואיני נכנס לתוך שלך :

2. Si alius (tertius nimirum aliquis) venerit è foro, exclusus interim voto ab utilitate ex istis percipiendâ, non ingrediatur atrium. R. Eliefer filius Jacobi ait; potest eum alloqui (ita:) *in id, quod socii tui est, ingredior; sed non ingredior in illud, quod ad te spectat.*

R. OB.

R. MO.

R. OB. DE BARTENORA.

היה אחר כן השוק וגו׳ *Si alius venerit è foro, &c.* hæc adfert ad demonstrandum vim opinionis R. Elieseris filii Jacobi, nam ille permittit etiam intrare atrium ei qui venerit è foro cui non est pars in atrio, ob rationem electionis; decisio est juxta R. Elieserem filium Jacobi.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

היה אחר כן השוק וגו׳ *Si alius venerit è foro, &c.* jam diximus quod decisio est juxta R. Elieserem filium Jacobi.

ג המודר הנאה מחבירו ויש לו מרחץ ובית הבד מושכרים בעיר אם יש לו בהן תפיסת יד אסור אין לו בהן תפיסת יד מותר האומר להבירו קונם לביתך שאני (ש״ם שאיני) נכנס ושדך שאני (שאיני) לוקח מת או שמכרו לאחר מותר קונם לבית זה שאני (ש״ם שאיני) נכנס שדה זו שאני לוקח מת או שמכרו לאחר אסור :

3. Si quis voto exclusus fuerit ab utilitate ex socio suo percipiendâ, habet aut balneum, aut locum torcularis, quæ elocata sunt in urbe: tum si fuerit ei in illis aliqua adhuc pars possessa, prohibitus est: Sin non fuerit ei in illis aliqua para possessa, solutus est. Si quis dixerit ad socium suum; *esto mihi votum super domo tuâ, quod non sim ingreßurus, aut super agro tuo, quod non empturus sim*: tum, quando ille mortuus fuerit, vel vendiderit alii, solutus est. Si quia dixerit; *esto mihi votum super domo hac, quod non ingressurus sim, aut super agro hoc, quod non empturus sim*: tum, licet mortuus fuerit, vel vendiderit alii, probibitus est.

R. OB. DE BARTENORA.

המודר הנאה מחבירו ויש לו מרחץ *Si quis voto exclusus fuerit ab utilitate socii sui, & illi fuerit balneum*, si Ruben voverit quod nullam utilitatem capiet ex Schimeonis bonis, & Schimeoni fuerit balneum aut torcular in civitate, quæ locaverit aliis, & Ruben venerit ut utatur illis, videbunt an Schimeoni relictum fuerit aliquod torcular in hoc balneo quod non locavit, ut, si sit puteus in balneo, tum si ita sit, vetitum est Rubeni illo uti, sin minus, permissum est. ומת או שמכרו לאחר מותר *& mortuus fuerit, vel vendiderit alii, prohibitus est*, nam quia dixit in medio agri tui, intentio illius tantum fuit quando ad ipsum pertinebat; at si dixerit, hic ager, aut hæc domus, prohibitos illos sibi fecit in perpetuum.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

תפיסת יד *Apprehensio manus*, si in hoc solo illi relictum fuerit ministerium aliquod, nimirum, si reliquerit pro se aliquam rem in hoc solo quam non locaverit, licet etiam reliquerit puteum aquæ in hoc balneo; cætera sunt clara per se.

ד הריני עליך חרם המודר אסור הרי את עלי חרם הנודר אסור הריני עליך ואת עלי שניהם אסורין ושניהם מותרים בדבר של עולי בבל ואסורים בדבר של אותה העיר :

4. (Si quis dixerit;) *ecce ego sum super te devotum*: tum is, super quo votum fit, exclusus est. (Si quis dixerit;) *ecce tu es devotum super me*: tum is, qui vovet, exclusus est. (Si quis dixerit:) *ecce super te & super me devotum est*: tum ambo sunt exclusi: Equidem ambo sunt soluti in re, quæ est libera ascendentibus è Babel: sed exclusi sunt in re, quæ est ipsius urbis.

R. OB. DE BARTENORA.

הריני עליך חרם *Ecce me super te devotum*, si dicat, utilitas mea sit tibi prohibita ut devotum quid, ut non possis utilitatem ex me capere. המודר אסור *is super quo fit votum, est vetitus*, etsi non responderit Amen, quia homo proximum suum prohibere potest ut non capiat utilitatem ab ipso.

הרי אתה עלי חרם *Ecce tu eris devotum super me*, si super se prohibuerit omne commodum quod illi accesserit à proximo, is qui votum fecerit, prohibitus est.

בדבר של עולי בבל *In re eorum qui ascenderint è Babel*, ut, puteus eorum qui ascenderunt ad festa, qui è Babele ascendebant ad terram Israelis ad festa, hic autem puteus erat in medio viæ, & toti Israeli æqualis erat, ideoque habetur communis, non ut res quæ est in societate quorundam.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

המודר אסור *Is super quo fit votum, est prohibitus*, id est, si is super quo fit votum, transgressus fuerit votum, vocatur עבריין *peccator*, ut, si Ruben juraverit quod Schimeon non intrabit domum suam, vetitum est Schimeoni intrare domum Rubenis, quia juravit super re quæ erat in potestate sua. Propterea, si Schimeon transgressus fuerit & domum Rubenis intraverit, ille est is qui vocatur *peccator*; & hoc est quod vult quando dicit, המודר אסור. Et comparationem instituit, quod homo tenetur adimplere jusjurandum & votum, etsi ille non fuerit is qui voverit aut juraverit, sed alius pro illo juraverit.

ה ואיזהו דבר של עולי בבל כגון הר הבית והעזרות והבור שבאמצע הדרך ואיזהו דבר של אותה העיר כגון הרחובה והמרחץ ובית הכנסת והתיבה והספרים והכותב חלקו לנשיא רבי יהודה אומר אחד כותב לנשיא ואחד כותב להדיוט מה בין כותב לנשיא לכותב להדיוט

5. Porrò, quænam sunt istæ res liberæ ascendentibus è Babel? e. g. templum, atria, cisterna aquarum, quæ in media via. Quænam verò sunt res ipsius urbis? E. g. sunt platea, balneum, Synagoga, Theca (librorum,) libri, sed tum (quilibet eorum) partem suam potest transcribere (dono) Principi: (atque tum uti poterit.) R. Jehuda dicit; Idem erit; sive transcribat Principi, sive transcribat Idiotæ. Quidnam enim discrimen inter transcribentem Principi, ac inter transcribentem Idio-

להריט שהכותב לנשיא אין צריך לזכות וחכמים אומרים אחד זה ואחד זה צריכין לזכות לא דברו בנשיא אלא בהווה רבי יהודה אומר אין אנשי גליל צריכין לכתוב שכבר כתבו אבותיהם על ידיהם :

Idiotæ? hoc nimirum, quod, si quis transcribit Principi, non necesse habet acquirere (per alium.) Sed Sapientes dicunt; tam hic, quàm illic opus esse acquisitione (per alium.) Nec mentionem fecerunt Principis, nisi tanquam cui plerunque fit transcriptio. R. Jehuda inquit; Galilæi non opus habent, ut transcribant, quoniam antehac patres eorum transcripserant pro illis.

R. OB. DE BARTENORA.

והעיר Notat plateam in civitate; התיבה *Theca*, cui imponunt libros: הספרים *libri*, in quibus legunt cives ad discendum ex illis. הכותב חלקו לנשיא *& qui scripserit portionem suam principi*, exponit Gemara, quare ita tradit, & quæ tum correctio ac remedium? Scribunt portionem suam principi, nimirum, illi qui voverunt quod unus non capiet utilitatem ab altero, & prohibiti sunt utilitatem è plateis civitatum capere & Theca, & libris, unusquisque eorum illam partem, quæ illi fuerit in plateis, in Theca, & libris, scribet principi, & deindè unusquisque ex illis rebus utilitatem capere potest; quia utuntur bonis principis, sed nullus eorum utilitatem capiet è bonis alius. R. Jehuda dicit, quod portionem suam Idiotæ scribere possunt, nisi scripserint principi, nam non est necesse eam facere acquirere medio alterius; quia propter auctoritatem principis acquirit, etiamsi non faciat illi acquirere medio alterius; Idiota autem non acquisivit nisi dum sibi fecerit acquirere per alium.

אנשי גליל אין צריכין לכתוב *Viri Galilæi non tenentur scribere*, viri Galilæi erant illusores & rixosi, quisque ferè votum faciebat quod nullam utilitatem caperet ab alio, ideoque patres eorum scripserunt portiones eorum principi, ut, si filii eorum deindè vota fecissent, ne unus ab alio utilitatem caperet, non prohibiti fuissent à plateis civitatis, aut Theca, aut libris, quia sunt bona principis.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

דבר של עולי בבל *Res ascendentium è Babele*, est ejusmodi res quæ est in usum sociorum è Babele ascendentium ad festa; quod autem meminit horum, etsi enim impensæ & fabrica eorum essent è bonis totius Israelis, & cuilibet eorum esset pars in illis rebus, id tantum fiebat quod ad partem minimam, & nullus eorum aliquam in eam habebat potestatem. *Res urbis illius* sunt ejusmodi res quæ communes sunt societati totius civitatis, uti sunt plateæ, balneum, & reliquæ res quæ referuntur.

הכותב חלקו לנשיא *Et qui portionem suam scripserit principi*, hujus explicatio est hoc sensu, qui scripserit, scribat partem suam principi, id est, quod homines illi, quorum unusquisque prohibitus est ab utilitate capienda à proximo suo, & prohibitus à bonis, unus alii dicens, *ego super te, & tu super me*, propterea tenentur, ut non liceat ipsis uti plateis quæ omnibus civibus communes sunt, quia eorum unusquisque habet partem in illis, quo modo unus utilitatem capiet ab alio, utendo parte sua. Modus autem, quo efficiebant ut liciti fierent, hic erat, unusquisque eorum scribebat partem suam principi, & omnem potestatem quam habebat in illis locis ut omnibus communis esset, & removeretur ab illis pars illius, & non relinqueretur ulli eorum potestas in plateas & balneum, Synagogam, similesque res, undè eveniet ut ambo utilitatem capiant è bonis civium, non è bonis alterius. R. Jehuda dicit, quod illi etiam, quando ablata est potestas eorum ex illis locis, & dederint eam cuicunque homini, licitum est. Sed necesse est ut dicat uni, fac ut aliquis acquirat has partes, & ut det illi libellum. Viri Galilæi autem scribebant principi omnia loca & res communes, ne transgrederentur vota & juramenta, quando jurassent ne alius ab alio quid utilitatis caperet, uti diximus; & non opus esset scribere principi nec idiotæ; decisio est juxta Sapientes.

ו המודר הנאה מחבירו ואין לו מה יאכל נותן לאחר לשום מתנה והלה מותר בה מעשה באחד בבית חורון שהיה אביו מודר הימנו הנאה והיה משיא את בנו ואמר להבירו הצר וסעודה נתונים לך במתנה ואינן לפניך אלא כדי שיבא אבא ויאכל עמנו בסעודה אמר לו אם שלי הם הרי הם מוקדשים לשמים אמר לו לא (ס״א) נתתי את שלי שתקדישם לשמים אמר לו לא נתתה לי את שלך אלא שתהא אתה ואביך אוכלים ושותין ומתרצים זה לזה ויהא עון תלוי בראשו (ס״א) (וכשבא דבר לפני חכמים אמרו) כל מתנה שאינה שאם הקדישה אינה מקודשת אינה מתנה :

6. Si quis per votum à commodo ex proximo suo percipiendo exclusus fuerit, nec habuerit, quod comedat; tum ille (proximus) dat aliquid (cibi) alicui alii nomine donationis, quomodo iste (exclusus) solutus erit, (si comederit illud.) Historia de aliquo (filio) in Beth-horon: à quo Pater ejus exclusus erat per votum, ab utilitate percipiendâ. Tum ille desponsavit filium suum, dixitque proximo alicui suo; *atrium & prandium data tibi sint dono; non tamen tibi uti liceat, nisi hac cum conditione, ut veniat pater meus, & comedat nobiscum in prandio.* Dixit (proximus isti filio concedenti epulas:) si mea sunt (atrium tuum & epulæ tuæ,) ecce sanctificata (à me) sint Cœlo (h. e. Deo.) Respondit illi (proximo filius;) num ego concessi (tibi,) quæ mea sunt, ut tu illa sanctifices? Reposuit hic ille; ergone dedisti mihi, quæ tua sunt, non nisi ut tu Paterque tuus comedatis & bibatis? atque sic alter alterum refutavit: quomodo factum, ut manserit reatus suspensus in capite illius (filii.) Dixerunt namque Sapientes; quæcunque donatio non ita se habet, ut quando (cui donatur) sanctificaverit illam, (reverà) sit sanctificata, non est donatio.

R. OB. DE BARTENORA.

מעשה באחד בבית חורון וגו׳ *Historia de aliquo in Bethehoron, &c.* dicitur in Gemara quod Misna hæc quibusdam verbis supplenda est, hoc sensu, *si finis illius demonstraverit*

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Hanc historiam non adfert ad confirmandum id quod dixit antea, sed hoc dixit ad exponendum id quod dixit, והלה מותר בה *tum hic liceat ab hoc comederes*, sub hac conditione,

verit super principium illius, prohibitum est, historia de aliquo in Bethoron, cujus finis demonstravit super principium ejus &c.

ואין לפניך אלא שיבא אבא ויאכל עמנו *Neque erunt coram te, nisi ut veniat pater meus & comedat nobiscum*, indicat quod non dedit illis nisi ut veniat pater ejus & comedat, quod prohibitum est. Cæterum si dixerit, sint coram te, & si tibi placuerit, veniat pater meus & comedat nobiscum, licitum est. Et cibus illius demonstrat super rem, quod eum multiplicavit ultra necessitatem, & res demonstrat quod id fecit patris gratia, ut veniret & comederet cum eo, id quod vetitum est.

ditione, ut is qui donum dederit, non exprimat nomen illius, & probationem adferat ex historia Bethchoron. Scias autem, quod, si donum dederit simpliciter, sine ulla conditione, & postea illi dixerit casu quodam, *volo ut N. veniat & comedat nobiscum*, hoc prohibitum est, quia nobis hypothesis est, quod si finis demonstret principium, prohibitum est. Et in hoc casu etiam dicunt, סעודתו מוכחת *cibus ejus ostendat*, id est, quod magna cibi copia & apparatus indicat quod illis non dedit dono, sed ut pater comederet de eo.

פרק ו הנודר מן המבושל מותר בצלי ובשלוק אמר קונם תבשיל שאיני טועם אסור במעשה קדרה רך ומותר בעבה ומותר בביצת טרמיטא ובדלעת הרמוצה :

Caput 6. Si quis voverit (se abstenturum) à cocto; tum licitum ipsi est (comedere) assatum & elixum. Si quis dixerit, *esto mihi munus coctile, quod gustaturus sum*; tum prohibitum ipsi est opus ollæ tenue (i. e. triticum coctum, fabæ fressæ, & similia pulmenta ex farina;) sed licitum crassum, itemque licitum ovum sorbile, atque adusta cucurbita.

R. OB. DE BARTENORA.

הנודר מן המבושל *Si quis voverit* (se abstenturum) à *cocto*, si dixerit, Conam sit super me coctum: בצלי ובשלוק *assum & elixum*, quicquid coctum fuerit ultra necessitatem, vocatur שלוק.

מעשה קדרה רך *Opus ollæ tenue*, quod comeditur cum pane: עבה *crassum*, quod comeditur sine pane: ביצת טרמיטא *ovum sorbile*, coctum in aqua calida quam summopere curant ne coaguler. ובדלעת הרמוצה *& adusta cucurbita*, est species cucurbitarum quam cineri indunt quo modo fit dulcior.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

מעשה קדירה רך *Opus ollæ*, granum contusum & similia: רך *tenue*, est id quod per se non potest subsistere: עבה *crassum*, quod per se subsistere potest: וביצת טרמיטא *& ovum sorbile*, ovum quod coctum est in aqua calida, quod multa cura custoditur ne coaguler, & à medicis vocatur טרמיטא. ובדלעת הרמוצה *Et adusta cucurbita*, est species cucurbitæ quæ non comeditur donec eam pro tempore condiderint in cinere calida, & cinis in qua remanet calor vocatur רמץ; quod sæpius exposuimus in tractatu Kilaim.

ב הנודר ממעשה קדרה אין אסור אלא במעשה רתחתה אמר קונם היורד לקדרה שאיני טועם אסור בכל המתבשלין בקדרה :

2. Si quis voverit, (se abstenturum) ab opere ollæ: tunc non est prohibitus nisi ab opere fervente. Si quis dixerit; *esto mihi votum, quod nihil quicquam de eo, quod descendit in ollam, comesturus sim*: tum prohibita ipsi sunt omnia, quæ in olla coquuntur.

R. OB. DE BARTENORA.

מעשה רתחתה *Opus fervens*, est cibus confectus ex farina qui fervidus factus est in olla. Summa vero rei est, quod in votis sequimur loquendi modum hominibus usitatum, juxta locum & tempus. Si ergo fuerit locus ubi צלי vocant מבושל & vice versa, tum is qui votum fecerit de מבושל *cocto*, prohibitus est à צלי *asso*; & sic in similibus. Si vero maxima pars illud vocaverit hoc modo, & minima pars illo modo, non sequimur maximam partem, sed est dubium votum; omne autem dubium votum aggravandum est.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

מעשה רתחתה *Opus fervens*, est cibus qui conficitur è farina, aut è frustis panis in aqua calida. Fundamentum vero cui innituntur hæc jura, est illud quod dixerunt Sapientes, in votis sequi debemus modum loquendi hominibus assuetum, & juxta loca in quibus jusjurandum factum est, nec non juxta tempus in quo talis obtinebat significatio. Exempli gratia, si in eo loco quo illud juramentum factum est, tunc temporis מבושל *coctum* vocarent צלי *assum*, & שלוק *elixum*, omnia illi sunt prohibita. Cæterum si מבושל tantum vocarent id quod propriè coctum erat, coctum illi tantum erit prohibitum. Et hoc modo comparationem instituas de omnibus illis quæ continentur in hoc tractatu, quando dicit, qui voverit talem rem, ei prohibita est talis res, & licita talis res. Quia doctor Misnæ omnia illa dicit juxta locum, & juxta usum loquendi tunc temporis, nec non juxta id quod apud vulgus tritum erat. Quæ memoriæ mandes volo ne iterum eadem dicere cogar.

ג מן הכבוש אין אסור אלא מן הכבוש של ירק כבוש שאיני טועם אסור בכל הכבושים מן השלוק אינו אסור אלא מן השלוק של בשר שלוק שאיני טועם אסור בכל השלוקים מן הצלי אינו אסור אלא מן הצלי

3. (Si quis voverit se abstenturum) מן הכבוש (cum He demonstrativo) quasi dicas *à τῷ condito*; tunc non est prohibitum ipsi, nisi conditum oleris. Sin (dixerit, munus mihi esto) כבוש *conditum* (sine He demonstrativo,) *si quod comesturus sum*: prohibita ipsi sunt omnia condita. (Si quis exclusferit se) מן השלוק q. d. *τῷ in aquâ cocto*; tum non est quicquam prohibitum ipsi nisi caro in aquâ cocta: (Si verò dixerit, He demonstrativo omisso) שלוק, id est, *in aquâ coctum*, (munus mihi,) *si quod sum comesturus*: tum prohibitum ipsi est, quicquid in aqua coctum. (Si quis se excluserit) מן הצלי q. d. à *τῷ assato*: tum non prohibitum ipsi quicquam, nisi assata caro: ita R. Jehuda. (Ast si dixe-

הצלי של בשר דברי רבי יהודה צלי שאני טועם אסור בכל הצלוין מן המליח אינו אסור אלא מן המליח של דג מליח שאני טועם אסור בכל המלוחים :

dixerit) צלי, id est, *assatum* (non addito He demonstrativo,) *quod comesturus sum* (munus esto:) tum prohibitum ipsi est, quicquid assatum est. (Si quis votum exclusionis fecerit) מן המליח q. d. à *τῷ sale condito*: tum non est prohibitum ipsi quicquam, nisi sale conditus piscis. Sin dixerit, מליח (neglecto He demonstrativo) id est, *conditum sale* (esto mihi munus) *si quod comesturus sum*: tum omnia salsamenta ipsi sunt prohibita.

R. OB. DE BARTENORA.

אינו אסור אלא מן הכבוש של ירק *Non est illi vetitum nisi conditum oleris*, quia simpliciter conditum oleris est: כבוש שאיני טועם *conditum quod non gustabo*, hoc intelligendum est omni modo de condito; sic etiam de cocto, asso, & salito, sine (ה) demonstrativo, intelligendum est omni modo.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Jam tibi constat differentia inter nomen notum & ignotum, propterea, si dixerit מן השלוק *ab elixo*, cum (ה) demonstrativo, denotat quod elixum est & notum, & maxima ex parte ex carne. Si dixerit, שלוק sine (ה) demonstrativo, denotat omne id quod coqui solet. Hæc est nota regula in omnibus linguis, quod nomen quod non est demonstrativum, comprehendit omnes species in genere, sed quod nomen demonstrativum in specie loquitur. Neque erres in hoc noto satis fundamento, quod in votis sequi debemus modum loquendi usitatum; decisio non est juxta R. Jehudam.

ד דג דגים שאיני טועם אסור בהן בין גדולים בין קטנים בין מלוחין בין טפלין בין חיין בין כבושלין ומותר בטרית טרופה ובציר הנודר מן הצחנה אסור בטרית טרופה ומותר בציר ובמורייס הנודר כטרית טרופה אסור (נ"א מותר) בציר ובמורייס :

4. (Si quis dixerit, *esto mihi munus*) דגים, דג, id est, *piscis* (&) *pisces*, *quos sum comesturus*: tum obligatus est, sive sint (pisces) magni, sive parvi: sive saliti, sive non saliti: sive crudi, sive cocti: licitus tamen habetur piscis Taris discissus & salsugo. (Si quis se excluserit) à salsamento (seu à piscibus salitis:) tum prohibitus ipsi est piscis Taris discissus, permissa autem salsugo & muria. (Si quis excluserit se) à pisce Taris disciso: tum prohibita ipsi sunt salsugo & muria.

R. OB. DE BARTENORA.

טרית טרופה *Thunnus*, est piscis quem dividunt in frusta, & ita venditur, cui nomen singulare est, & non intrat id quod dicitur *piscis piscium*; דג דגים שאיני טועם *piscis pisces quod non gustabo*, neque piscem neque pisces gustabo, omnia hæc intelliguntur simpliciter.

טפלין *Insipidi*, non saliti pisces: ציר notat aquam provenientem è piscibus salitis: מורייס est pinguedo sive liquor qui provenit è piscibus salitis: צחנה *est mixtura* è multis speciebus piscium discissorum; sic in tractatu Avoda Sara ארבא רצחנתא *navicula salsamentorum*; מותר בציר ובמורייס *licitum illi est quod ad salsuginem & muriam*, quoniam substantiam vini nondum imbibit. *Qui voverit de thunno disciso, et prohibitum est quod ad salsuginem & muriam*, nam quandoquidem dixit טרופה *discissum*, intelligitur de tota re quæ commixta est cum illis.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Scito quod si in lingua nostra singularis numerus jungitur plurali, denotatur generale quid & particulare cum plurali; ut, הבל הבלים, *vanitas vanitatum*, שיר השירים *canticum canticorum*. Propterea, si dixerit, דג דגים *piscis piscium*; includit omnes species quocunque modo se habuerint.

טפלין *Non salsi*, quibus non est sapor. בטרית טרופה est species piscium in partes discissorum.

ה הנודר מן החלב מותר בקום ורבי יוסי (ס"א) אוסר מן הקום מותר בחלב אבא שאול אומר הנודר מן הגבינה אסור בה בין מלוחה בין טפילה:

5. Si quis voverit (se abstenturum) à lacte: tunc licitum ipsi est serum. R. Jose tamen prohibet. Si à sero: concessum est lac. Abba Schaul dicit; si quis (abstenturum) voverit à caseo: tum ille prohibitus est ipsi, sive sit salitus, sive non salitus.

R. OB. DE BARTENORA.

קום *Serum*, est liquor è caseo proveniens: בין מליח בין תפלה *sive salitus, sive non salitus*, nam non dicimus quod *caseus* intelligatur de caseo particulari, qui sine sale non comeditur; decisio est secundum Abam Schaul.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

קום *Serum*, sic vocatur aqua è caseo proveniens, & in regionibus occidentalibus vocatur מיסא; decisio est juxta Aba Schaul.

ו הנודר מן הבשר מותר ברוטב ובקיפה ורבי יהודה אוסר אמר רבי יהודה מעשה ואסר עלי (ס"א עלינו) רבי טרפון ביצים שנתבשלו עמו אמרו לו וכן הדבר אימתי בזמן שיאמר בשר זה עלי

6. Si quis voverit (se abstenturum) à carne: tum permittitur ipsi jus, decoctumque (tenue, quod est in fundo ollæ.) Prohibet tamen R. Jehuda. Dixit enim R. Jehuda; factum (habeo pro me.) R. Tarphon siquidem prohibuit mihi ova, quæ cocta fuerant cum illâ. Sed dixerunt ad eum; sit ita. Quando autem fieri debet istud? Nimirum eo tempore, quo dixerit quis, caro hæc (sit munus) super me. Nam si quis voverit, se abstenturum ab hac

עלי שהנודר מן הדבר ונתערב באחר אם יש בו בנותן טעם אסור :

hac re (certa,) fuerit autem illa cum alia commixta: tunc, ſi in ea eſt ſicut dans ſaporem, prohibitus eſt (vovens.)

R. OB. DE BARTENORA.

קיפה Eſt jus quod coagulatur in fundo ollæ: *R. Jehuda vetat*, eo quod guſtum carnis habet; deciſio non eſt juxta R. Jehudam.

איכתי בזמן שיאמר בשר זה עלי *Quando? eo tempore quo dixerit, caro hæc* (ſit munus) *ſuper me*, quandoquidem enim dixit זה *hæc*, impoſuit ſibi rem prohibitam, & prohibuit guſtum. Cæterum ſi dixerit, *munus eſto hæc caro ſuper me*, non impoſuit ſibi rem prohibitam, niſi in cauſa carnis.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

קיפה רוטב *Jus*; idem quod חבלין *decoctum*, Sapientes dicunt, quod, ſi homo juraverit ſuper re quadam eamque in ſpecie expoſuerit, ea ipſi eſt ut res prohibita; cujus rationem habent quando commixta fuerit cum alia ſpecie in ea quantitate ut guſtum dare poſſit, uti jus eſt in reliquis omnibus prohibitionibus, ſpecies cum ſpecie in quacunque quantitate, ita ut non ſit tanta quantitas in ſpecie ut guſtum dare poſſit. Verum ſi juraverit ſuper aliqua ſpecie, illa tantum ſpecies ipſi prohibita eſt ſine alia mixtura, uti exponitur in ſequenti Miſna, dicente, *ſi quis voverit* (ſe abſtenturum) *à vino*; deciſio non eſt juxta R. Jehudam.

ז הנודר מן היין מותר בתבשיל שיש בו טעם יין אמר קונם יין זה שאיני טועם ונפל לתבשיל אם יש בו בנותן טעם הרי זה אסור הנודר מן הענבים מותר ביין מן הזיתים מותר בשמן אמר קונם זיתים וענבים אלו שאיני טועם אסור בהן וביוצא מהן :

7. Si quis voverit (ſe abſtenturum) à vino: tum permittitur ipſi coctile, in quo eſt ſapor vini. Si quis dixerit; *eſto mihi votum, quod de vino hoc non ſim guſtaturus*: ceciderit verò interim (de illo) in coctile: tum, ſi tantum ſit, quantum dare poteſt ſaporem, prohibitus erit. Si quis voverit (ſe abſtenturum) ab uvis: tum permittitur illi vinum: Si voverit (ſe abſtenturum) ab olivis: tum permittitur ipſi oleum. Si quis dixerit; *eſto mihi votum, quod de olivis uviſque iſtis non ſim comeſturus*: tum prohibita ipſi ſunt iſta, atque alia ejuſdem generis.

R. OB. DE BARTENORA. מותר בתבשיל שיש בו טעם יין *Licitum illi eſt coctile in quo eſt ſapor vini*, ſecundum ſententiam Sapientum qui R. Jehudæ contrarii ſunt.

ח הנודר מן התמרים מותר בדבש תמרים מסתוניות מותר בחומץ סתוניות רבי יהודה בן בתירא אומר כל ששם תולדתו קרויה עליו ונודר הימנו אסור אף ביוצא הימנו וחכמים מתירין :

8. Si quis voverit (ſe abſtenturum) à palmis: tunc ipſi licitum eſt mel palmarum. Si ab uvis hybernis: tum ipſi licitum eſt acetum hybernarum uvarum. R. Jehuda filius Bathiræ inquit; ſi ab aliquo denominatur id, quod ex ipſo generatur, voverque quis ab illo abſtenturum: tum prohibitum ipſi eſt etiam quicquid ex illo generatur. Verumenim verò Sapientes permittunt.

R. OB. DE BARTENORA.

סתוניות Sunt uvæ malæ quæ remanent in vitibus uſque ad hyemem, quæ non valent ad exprimendum ex illis vinum, ideoque ex illis conficiunt acetum.

כל ששם תולדתו קרויה עליו *Omne ad cujus nomen generationis nominatum fuit ſuper eo*, etiamſi enim mutatum fuerit, vocetur tamen juxta nomen principii, uti eſt mel palmarum, unde venit acetum uvarum hybernalium.

וחכמים מתירין *At Sapientes permittunt*, controverſia quæ eſt inter doctorem primum & Sapientes hæc eſt, primus doctor putat ei qui voverit abſtinentiam uvarum hybernalium, licitum eſſe acetum quod provenit ex illis, ſed uvæ hyemales illi ſunt prohibitæ. Verum Sapientes permittunt ipſas uvas hyemales, quia, cum ineptæ ſunt ad comedendum, quando voverit abſtinentiam uvarum hyemalium, intentio ejus fuit, recipere in ſe prohibitionem aceti ex illis provenientis, non ipſarum uvarum hyemalium; deciſio eſt juxta Sapientes. Alia expoſitio, Sapientes permittunt acetum uvarum hyemalium, ut mel palmarum, quia Sapientes putant, quod, ſi quis in ſe ſuſceperit prohibitionem rei quæ inepta eſt ad comedendum, ſive rei quæ apta eſt ad comedendum, licitum illi eſt id quod provenit ex ea.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Primus doctor dicit ei qui voverit quod abſtinebit à palmis, licitum eſſe mel & palmas, quia palmæ idoneæ ſunt ad comedendum, & dicimus quod intentio ejus non fuit niſi de ipſis dactylis ſive palmis. Sapientes dicunt, quod etiam ea res ſuper qua juravit, nullatenus comeditur. Nam dicere potuiſſemus quod intentio ejus tantum fuerit de eo quod ex ipſa provenit, nihilominus tamen licitum illi eſt id quod provenit ex illa re, uti ſunt fructus hybernales qui vocantur סתוניות à סתו *hiems*, neque comeduntur; ex uvis vero hybernis faciunt acetum; deciſio eſt juxta Sapientes.

ט הנודר מן היין מותר ביין תפוחים מן השמן מותר בשמן שומשמין מן הדבש מותר בדבש תמרים מן החומץ מותר בחומץ סתוניות מן הכרישים מותר בקפלטות מן הירק מותר בירקות השדה מפני שהוא שם לווי :

9. Si quis abſtenturum voverit à vino: tum licitum ipſi eſt vinum ex pomis. Si ab oleo: licitum eſt oleum ſeſaminum. A melle: licitum eſt mel palmarum. Ab aceto: licitum eſt acetum hybernarum uvarum. A porro: licitum eſt porrum capitatum. Ab olere: licita ſunt olera agreſtia, propterea quod eſt nomen ſociatum.

R. OB. DE BARTENORA.

קפלטות Eſt ſpecies porri in terra Iſraëlis creſcentis: שהוא שם

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

שהוא שם לווי *Quod eſt nomen ſociatum*, id eſt, hæc res non

שם לווי *quod est nomen sociatum*, vult dicere, illud *olera* cum nomine alio conjungi debet, hoc sensu, *olera agri*, & sic de cæteris. Sed in anno septimo, quando non habentur olera horti, quia sine cultura non crescunt, & conceduntur olera campi, olera simpliciter vocata sunt olera campi, id quod non ita se habet in reliquis annis à remissione.

non cognoscuntur nisi ex eo quod conjungitur cum illis, & propterea jurat de re quæ cognoscitur ex hoc nomine sine nomine adjuncto. שומשמים *sesamum*, in lingua Arabum אלכסכס dicitur; כרישין *porrum*; קפלוט est nomen porri cujusmodi invenitur in terra Israelis.

י מן הכרוב אסור באיספרגוס מן האיספרגוס מותר בכרוב מן הגריסין אסור מן המקפה ורבי יוסי מתיר מן המקפה מותר בגריסין מן המקפה אסור בשום ורבי יוסי מתיר מן השום מותר במקפה מן העדשים אסור באשישים ורבי יוסי מתיר מן האשישים מותר בעדשים חיטה חטים (ס״א) שאיני טועם אסור בהן בין קמח בין פת גריס גריסין שאיני טועם אסור בהן בין חיין בין מבושלין רבי יהודה אומר קונם גריס או חיטה שאיני טועם מותר לכוס חיין:

10. Si quis votum fecerit abstenturum à brassicâ: tum prohibitus ipsi est asparagius. Sin ab asparagio: tum ipsi licita est brassica. A fabis fractis: prohibitum ipsi est pulmentum crassum (ex farina.) Sed R. Jose permittit. Si à pulmento crasso: prohibitum ipsi est allium. Rursus R. Jose permittit. Si ab allio: licitum ipsi est pulmentum crassum. Si à lentibus: licita ipsi sunt rejectamenta earum. Denuò R. Jose permittit. Si à rejectamentis: licitæ ipsi sunt lentes. Si à tritico (&) triticis, quod nimirum non sit comesturus de illis: prohibita ipsi sunt ista, sive sit farina, sive panis. Si à faba fracta (&) fabis fractis, quod non sit comesturus de illis: tunc prohibitæ sunt ipsi istæ, sive sunt crudæ, sive coctæ. R. Jehuda ait; si quis dixerit, esto mihi votum, faba fracta, aut triticum, quod de illis non sim comesturus: tunc licitum ipsi est masticare cruda.

R. OB. DE BARTENORA.

אישפרגוס Est species brassicæ, nisi quod כרוב *brassica* non vocatur אישפרגוס; aliter, notat aquam in qua elixant brassicam. מן הגריסין אסור בקפה *à fabis fractis, prohibitum illi est pulmentum crassum* (ex farina,) nam etsi fabæ fractæ impositæ fuerint pulmento crasso, nihilominus tamen adhuc vocantur גריסין *fabæ fractæ*. *R. Jose concedit*, quoniam vocatur מקפה של גריסין & non tantum גריסין. Cæterum מקפה est idem quod תבשיל *decoctum* è leguminibus aut farina. אסור בשום *prohibitum illi est allium*, moris erat indere allium omni pulmento *Mikphe* ad dandum illi saporem; עדשים autem hoc loco מקפה est. אסור באשישין *prohibita sunt illi lentes*, pessimæ sunt lentes hæ; decisio non est juxta R. Jose in tribus casibus Misnæ nostræ. חטה חטים שאיני טועם *triticum tritica quod non gustabo*, חטה intelligitur de paoc cocto; חטים intelligitur de manducatione panis.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

איספרגוס Ita vocant aquas in quibus elixant olera cujuscunque generis, sed hic vult dicere aquas in quibus elixant brassicam: גריסין sunt fabæ molitæ; מקפה *pulmentum crassum*, nomen cujuscunque cocturæ, vides igitur quod תבשיל הפולין *colturam fabarum* vocant מקפה של גריסין: אשישין sunt lentes molitæ; decisio non est juxta R. Jose in omnibus quæ dixit.

פרק ז הנודר מן הירק מותר בדלועין ורבי עקיבא אוסר אמרו לו לרבי עקיבא והלא אומר אדם לשלוחו קח לי ירק והוא אומר לא מצאתי אלא דלועין אסר להם כן הדבר או שמא אומר הוא לו לא מצאתי אלא קיטנית אלא שהדלועין בכלל ירק וקטנית אינן בכלל ירק ואסור בפול המצרי לח ומותר ביבש:

Caput 7. Si quis votum fecerit, (quod sit abstenturus) ab olere: concessæ tunc ipsi sunt cucurbitæ. Sed Rabbi Akiba prohibet. Dixerunt ei, (nim. R. Akibæ;) nonne verò; si quis dixerit ad nuntium suum, accipe mihi olus; alter dicere potest, nihil aliud præter cucurbitas inveni. Dixit illis; ita est (sed pro me:) aut num dicet illi, aliud nihil inveni quam legumen? Nimirum cucurbitæ ex genere oleris sunt: non autem legumina sunt ex genere oleris. Eidem prohibita est faba Ægyptiaca succida, licita verò arida.

R. OB. DE BARTENORA.

לא מצאתי אלא דלועין *Non inveni nisi cucurbitas*, si fuerit species oleris, quare non emit ipsi? כן הדבר *sic se res habet*, hinc adfertur demonstratio, *forsan non inveni præter legumina*; quia vero interrogat de cucurbitis, liquet indè quod sunt species oleris; decisio est juxta Sapientes.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

R. Akiba prohibet omnem rem de qua famulus dominum rogat an eam emat, at Sapientes in hoc contradicunt illi; decisio est juxta Sapientes.

ב הנודר מן הדגן אסור בפול המצרי יבש דברי ר׳ מאיר וחכמים אומרים אינו אסור אלא בחמשת המינין רבי מאיר אומר הנודר מן התבואה אינו אסור אלא מחמשת המינין אבל (ס״א)

2. Si quis voverit, (se abstenturum) à frumento: tunc prohibita ipsi est faba Ægyptiaca arida: sunt verba R. Meyr. Verum Sapientes dicunt; non esse prohibitum quicquam, præter quinque species (nimir. triticum, hordeum, spelta, secale, avena.) Rabbi Meyr ait: si quis voverit, (quod abstenturus sit) à proventu terræ (מן תבואה) tum non prohibetur, nisi à quinque (dictis) speciebus: sed

(ס״א) הנודר מן הרגן אסור בכל ומותר בפירות האילן ובירק :

R. OB. DE BARTENORA,

אסור בפול המצרי יבש *Probibita illi est faba Ægyptiaca sicca*, nam voce רגן *frumentum* intelligitur ejusmodi res è qua conficiunt acervum, sed eo nomine quoque comprehenditur faba Ægyptiaca ficca. אסור בכל *omnia sunt probibita*, omnes species leguminum è quibus conficiunt acervum; decisio non est secundum R. Meyr.

ג הנודר מן הכסות מותר בשק וביריעה ובחמילה אמר קונם צמר עולה עלי מותר להתכסות בגיזי צמר פשתן עולה עלי מותר להתכסות באניצי פשתן רבי יהודה אומר הכל לפי הנודר טען והזיע והיה ריחו קשה אמר קונם צמר ופשתים עולה עלי מותר להתכסות ואסור להפשיל לאחוריו :

R. OB. DE BARTENORA.

שק יריעה חמילה *Saccus, cortina, cilicium*, sunt species pannorum crassorum quibus homines se non solent contegere. מותר בגזי צמר *licita sunt ipsi vellera lanæ*, quia intendebat tantum vestimentum lanæ. הכל לפי הנודר *omnia juxta mentem voventis*, juxta tempus voti, quandoquidem enim constat quod propter pondus oneris fecit votum, licitum est se tegere; decisio est juxta R. Jehudam.

ד הנודר מן הבית מותר בעלייה דברי רבי מאיר וחכמים אומרים עלייה בכלל הבית הנודר מן העלייה מותר בבית :

fed si quis voverit, (quod sit abstenturus) à frumento: tum omnia ipsi prohibita sunt; (& tantùm) liciti fructus arboris atque olus.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Quinque species sunt triticum, hordeum, spelta, avena, secale; כוסמין *spelta* est species tritici; שבולת שועל שיפון *avena & secale*, sunt species hordei. *Faba Ægyptiaca* est species leguminis quod in Ægypto tantum reperitur; eo quoque nomine vocatur ab omnibus medicis, & non est faba ordinaria; decisio est juxta Sapientes.

3. Si quis voverit (abstenturum) à vestimento: tum permittitur ipsi saccus, cortina, & cilicium Si quis dixerit; *esto mibi munus lana ascendens super me*: tum licitum ipsi est operire se velleribus lanæ. Sin, linum ascendens super me: tunc licitum ipsi est operire se manipulis lini. R. Jehuda dicit; omnia (judicanda esse) juxta mentem (& circumstantias) voventis. (E. g.) Si portet (in humeris lanam aut linum,) sudetque (sub onere eorum) ac odor ejus gravis sit; ideoque dicat; *sunto mibi munus lana linaque, quæ ascendent super me*: tum licitum ipsi est operire se (illis, seu induere;) prohibitum verò suspendere post se (scil. in dorso per humeros ad portandum.)

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

שק *Saccus*, est vestimentum quod è filis pilorum contextum est; יריעה notat pannum crassum quod non sutum est; חמילה notat *tegumentum*, admodum crassum quo homines se tegunt & muniunt contra pluviam; sic etiam se res habet cum יריעה cortina cujus hic fit mentio. R. Jehuda non sequitur simplicem verborum sensum, sed probationem adfert è sensu illo in quem incidit votum, & quamobrem factum fuit; decisio est juxta R. Jehudam.

4. Si quis voverit, (quod non sit ingressurus) domum: tum conceditur ipsi (intrare) cœnaculum, dicit R. Meyr. Sed Sapientes dicunt; cœnaculum comprehendi sub domo. Si quis voverit (abstenturum) à cœnaculo: tum concessa ipsi est domus.

R. OB. DE BARTENORA. הנודר מן הבית *Si quis voverit à domo*, quod non ingreditur domum. מותר בעלייה *licitum illi* (intrare) *cænaculum*, eo quod cœnaculum non comprehenditur sub בית *domo*.

ה הנודר מן המטה מותר בדרגש דברי רבי מאיר וחכמים אומרים דרגש בכלל מטה הנודר מן הדרגש מותר במטה הנודר מן העיר מותר ליכנס לתחומה של עיר ואסור לכנס לעיבורה אבל הנודר מן הבית אסור מן האגף ולפנים :

R. OB. DE BARTENORA.

דרגש *Taper*, est stratum quod ponunt ante stratum magnum, & ex eo ascendunt ad lectum magnum. ליכנס לתחומין של עיר *ad ingrediendum terminos civitatis*, duo millia cubitorum ad omnem plagam circum civitatem.

לעיבורה *In appendicem*, in domicilia quæ exeunt è civitate

5. Si quis voverit (abstenturum) à lecto majori: tum licitus ipsi est lectus parvus; verba R. Meyr. Verum enimverò Sapientes dicunt; lectum minorem comprehendi sub lecto majori. Si quis voverit (abstenturum) à lecto minori: tum licitus ipsi est lectus major. Si quis voverit, (se non ingressurum) urbem; tunc licitum ipsi est ingredi terminos Sabbathicos (ejusdem) urbis; prohibitum verò ipsi est ingredi in appendicem (est locus extra quidem urbem, intra tamen terminos Sabbathicos.) Contrà si quis voverit se haud ingressurum esse domum: tum ingredi intra locum clausum ante domum, vestibulum ipsi non conceditur.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

דרגש Est lectus parvus quem ponunt ante lectum magnum qui vocatur מטה *lectus*, uti est scala per quam ascendunt lectum magnum. Cæterum jam exposuimus in tractatu Erubhin quod domicilia & similia loca domiciliorum quæ extra civitatem exeunt, si circa civitatem intra septuaginta cubitos

tate intra ſeptuaginta cubitos & quantulumcunque per quadratum, inſtar mulieris prægnantis cujus venter exterius prominet. אגף eſt locus ubi clauditur porta. Sic Nehem. 7, 3. יגיפו הדלתות *claudent januam*, deciſio non eſt juxta R. Meyrum in tota hac Miſna.

bitos ſita fuerint, conjunguntur cum civitate, quæ omnia dimetimur per quadratum; & tum metimur extra quadratum duo millia cubitorum ad omnem plagam, eſtque terminus Sabbathicus qui vocatur תחום העיר *terminus civitatis*. Illa autem loca, quæ ſunt addititia quando adduntur civitati, menſurantur per quadratum indè à fine domiciliorum egredientium ex urbe, & vocantur עיבור העיר *incrementum urbis*, eſtque inſtar civitatis ejuſdemque juris; figuram quoque illius depinximus ſuo loco. אגף eſt *porticus*, & occluſio portæ, vide Nehemiæ 7, 3. Deciſio non eſt ſecundum R. Meyr in omnibus quæ dixit.

ו קונם פירות האלו עלי קונם הן על פי קונם הן לפי אסור בחלופיהן ובגדוליהן שאני אוכל ושאני (ס״א) טועם מותר בחלופיהן ובגידוליהן בדבר שורש כלה אבל בדבר שאין זרעו כלה אפילו גידולי גידולין אסורים :

6. (Si quis dixerit;) *ſunto munus fructus iſti ſuper me*; (aut) *ſunto munus ſuper os meum*; (aut) *ſunto munus ori meo*: tunc prohibitus eſt à permutatis cum iſtis, & à creſcentibus ex illis. Sin; *quicquid* (de illis) *comeſturus aut guſtaturus ſum*: tunc licita ipſi ſunt permutata cum illis, atque creſcentia ex illis; (nimirum) ſi fuerit res, cujus ſemen conſumitur. Quod ſi fuerit res, cujus ſemen non conſumitur: tum etiam naſcentia ex natis ab illis ſunt prohibita.

R. OB. DE BARTENORA. אסור בחלופיהן ובגדוליהן *Prohibitus eſt à permutatis & creſcentibus ex illis*, ſi commutaverit eos fructus ab initio, prohibiti ſunt ei qui commutaverit eos, nummi eorum, quia Sapientes prohibuerunt utilitatem nummorum ex rebus vetitis; & germina ſive productiones rei prohibitæ propter munus ſunt habendæ ut productiones ſanctarum rerum. שאני אוכל שאני טועם *quod non comedam*, *quod non guſtabo*, non prohibuit à ſe niſi eſum & ſaporem tantum. אבל בדבר שאין זרעו כלה *Sed in re cujus ſemen non conſumitur*, ut ſunt cœpæ, ſimileſque fructus. אפילו גדולי גדולים *etiam naſcentia è natis*, habentur ut ipſum corpus rei prohibitæ, quandoquidem ſemen non conſumptum eſt.

ז האומר לאשתו קונם מעשה ידיך עלי קונם הן על פי קונם הן לפי אסור בחילופיהן ובגידוליהן שאתי . אוכל שאתי טועם מותר בחלופיהן ובגידוליהן בדבר שזרעו כלה אבל בדבר שאין זרעו כלה אפילו גידולי גידולין אסורים :

7. Si quis dixerit uxori ſuæ; *eſto munus ſuper me opus manuum tuarum*; (aut) *eſto munus ſuper os meum*; (aut) *eſto munus ori meo*: tunc prohibita ipſi ſunt permutata & nata ex illis. Sin; *quicquid non comeſturus aut guſtaturus ſum*: tunc licita ipſi ſunt permutata & nata ex illis; ſi quidem res fuerit, cujus ſemen conſumitur: at ſi fuerit res, cujus ſemen non conſumitur, tum etiam naſcentia ex natis ab illis ſunt prohibita.

R. OB. DE BARTENORA.

קונם מעשה ידיך עלי *Munus eſto opus manuum tuarum ſuper me*, tum prohibuit à ſe quicquid uxor fecerit, & paraverit; & ſi illa plantaverit arborem, ſtirpes & naſcentia prohibita ſunt marito.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

דבר שורש כלה *Res cujus ſemen conſumitur*, eſt ejuſmodi cujus ſemen corrumpitur in terra, ut ſemen tritici, hordei, & ſimilia ſemina. דבר שאין זרעו כלה *res cujus ſemen non conſumitur*, eſt, quando res ſuper qua juravit, fuerit cepa aut allium, vel ſimile quid, ut, quando ſeminaverit hanc cepam aut allium, creſcat ex illis quicquid fuerit, & remaneat granum in terra; ſed hoc jam expoſui in tractatu Trumot capite nono.

ח שאת עושה איני אוכל עד הפסח שאת עושה איני מתכסה עד הפסח עשתה לפני הפסח מותר לאכול ולהתכסות אחר הפסח שאת עושה עד הפסח איני אוכל ושאת עושה עד הפסח איני מתכסה עשתה לפני הפסח אסור לאכול ולהתכסות אחר הפסח :

8. (Si quis dixerit uxori ſuæ;) *quicquid tu feceris, id non comeſturus ſum ante Paſcha*: (aut,) *quicquid tu feceris, eo non operturus me ſum, uſque ad Paſcha*: tunc licet fecerit ante Paſcha, licitum ipſi eſt edere id, atque operire ſe eo poſt Paſcha. (Sin;) *quicquid tu feceris ante Paſcha, id non comeſturus ſum*: (aut) *quicquid tu ante Paſcha feceris; eo non operturus me ſum*: tum ſi fecerit ante Paſcha, prohibitum ipſi eſt comedere id, aut operire ſe eo poſt Paſcha.

R. OB. DE BARTENORA. שאת עושה איני אוכל עד הפסח *Quod tu feceris non comedam uſque ad Paſcha*, id eſt, quod tu nunc feceris, non comedam uſque ad Paſcha, ſed poſt Paſcha comedam. Cæterum ſi dixerit, *quicquid feceris uſque ad Paſcha, non comedam*, intelligitur, quod maritus neque ante, neque poſt Paſcha unquam comedet quicquid fecerit uxor, licet poſt Paſcha.

ט שאת נהנית לי עד הפסח אם תלכי לבית אביך עד החג הלכה לפני הפסח אסורה בהנאתו עד הפסח אחר הפסח בלא יחל

9. (Si quis dixerit; eſto mihi munus omne illud) *ex quo tu à me commodum percipere poſſis uſque ad Paſcha, ſi abieris in domum Patris tui uſque ad feſtum tabernaculorum*: tum ſi abierit ante Paſcha, prohibita eſt à commodo, quod percipere poſſet ab eo, uſque ad Paſcha. (Sin) *poſt Paſcha*; (tum transgreſſa eſt præceptum illud quod Num XXX. verſ. 3. legi-

יחל דברו שאת נהנית לי עד החג אם תלכי לבית אביך עד הפסח והלכה לפני הפסח אסורה בהנאתו עד החג ומותרת לילך אחר הפסח:

3. legitur ;) *non profanabit verbum suum.* (Si dixerit quis ; esto mihi munus) id, *ex quod tu commodum à me percipere posses, usque ad festum tabernaculorum ;* si abieris in domum Patris tui usque ad Pascha : tum si abierit ante Pascha, prohibita est ab isto commodo, quod percipere posset ab eo, usque ad festum tabernaculorum : libera autem est, (si abierit) post Pascha.

R. OB. DE BARTENORA.

שאת נהנית לי עד הפסח *Quod non capies utilitatem à me usque ad Pascha*, (si maritus dixerit uxori,) si tu iveris domum patris tui usque ad festum (tabernaculorum,) isque hoc dixerit post festum, & prohibuerit super se utilitatem illius, usque ad Pascha, si abierit domum patris illius usque ad festum tabernaculorum.

לאחר הפסח בלא יחל דברו *Si post Pascha, (transgressa est praeceptum.* Num. 30, 3.) *non profanabit verbum suum*, id est, si abiverit post Pascha, tum transgressa est illud non profanabit verbum suum praeposterè, quia ante Pascha utilitatem ab illo cepit.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Omnia hæc clara sunt, neque quicquam requiritur præter ordinem lectionis, ut distinguatur ubi distingui necesse est, neque super hac materia locuti sunt in Gemara, eo quod clarissima est; neque doctor Misnæ hæc tractavit nisi propter casum illum quo dicit, לאחר הפסח בלא יחל דברו *post Pascha*, (transgressa est) *non profanabit verbum suum*, nam fieri potest ut dicat postquam juraverit, (e g.) in festo septimanarum quod nullam utilitatem capiet ab illo usque ad Pascha, si abieris domum patris tui ab hoc die usque ad tabernaculum illius, & transierit Pascha, relinquam illi ut abeat domum patris illius, quia jam præteriit tempus quod statui jurijurando meo illam nihil commodi percepturam à me si abierit domum patris illius; ideo nos docet quod casus ita se non habet; sed quod maritus tenetur eam impedire usque ad complementum temporis quo juravit, quamvis cessaverit pœna quam imposuit, si transgressa fuerit post Pascha. Et hunc casum nos vult docere tantum, sed reliqui omnes satis clari sunt.

פרק ח קונם יין שאני (ש"ס שאיני) טועם היום אינו אסור אלא עד שתחשך שבת זו אסור בכל השבת ושבת שעברה (נ"א לשעבר) חדש זה אסור בכל החדש וראש חדש להבא שנה זו אסור בכל השנה וראש השנה לעתיד לבא שבוע זה אסור בכל השבוע ושביעית שעברה (נ"א לשעבר) ואם אמר יום אחד שבת אחת חדש אחד שנה אחת שבוע אחד אסור מיום ליום:

Caput 8. (Si quis dixerit ;) *munus esto mihi vinum, quod gustaturus sum die hoc* : tunc non est prohibitus, nisi usque dum obortæ fuerint tenebræ. (Sin ;) *septimanâ hâc* : tum prohibitus est per totam septimanam (dierum,) & Sabbathi quoque dies pertinet ad eam, quæ præteriit. (Sin ;) *mense hoc* : tum prohibitus est per totum mensem ; sed principium mensis pertinet ad sequentem (mensem.) (Sin ;) *anno hoc* : tum prohibitus est per totum annum ; sed initium anni pertinet ad sequentem (annum.) (Sin ;) *septimanâ hâc* (annorum ;) tunc prohibitus est per totam septimanam (annorum :) & annus septimus (intermissionis) pertinet ad septimanam, quæ præteriit. Sed si dixerit quis (simpliciter) *die uno*, *Sabbatho* (seu septimanâ unâ) *mense uno*, *anno uno*, *septimana* (annorum) *unâ* : tum prohibitus est à die in diem (eundem redeuntem.)

R. OB. DE BARTENORA.

אלא עד שתחשך *Nisi dum oborta fuerint tenebræ*, nam ita homines loqui solent, quando dicunt, היום *hodie*, volunt dicere, usque ad complementum diei illius: שבת זו *hac septimana*, si dixisset in media septimana.

אסור בכל השבת ושבת שעברה *Prohibitum est* (illi vinum) *per totam septimanam* (dierum) *& Sabbathum quod transiit*, est etiam illi vetitum die Sabbathi, quia intrat septimanam quæ transiit : אסור בכל החדש *vetitum illi per totum mensem*, si in medio mense dixisset, *hic mensis*, prohibitum illi est usque ad complementum mensis.

ראש חדש להבא *Primus dies mensis sequentis anni*, sed licitum illi vinum primo die mensis, quia annumeratur mensi sequenti, etiamsi initium novi mensis inciderit in trigesimum diem mensis præteriti. Sic etiam si dixerit, שנה זו *anno hoc*, si hoc dixerit in medio anno, prohibitum illi est usque ad finem anni, sed licitum die anni primo, quia annumeratur anno sequenti. שבוע זה *hac septimana annorum*, si in medio anno intermissionis dixerit hæc verba, prohibitum illi est vinum usque ad finem anni intermissionis, & annus septimus intrat annum intermissionis præteritum

יום אחד שבת אחת חדש אחד שנה אחת שבוע אחד אסור מיום ליום *Die uno*, *septimana una*, *mense uno*, *anno uno*, *septimana* (annorum) *una*, *de die in diem prohibitum illi est*, si dixerit in medio die, *uno die*, prohibitum illi est eo tempore usque ad diem sequentem. Sic etiam, si dixerit,

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

ושבת שעבר *Et Sabbathum quod præteriit*, prohibitum illi est vinum etiam die Sabbathi, quia numeratur cum diebus qui antecesserunt illud, quibus sibi prohibuit vinum, dicendo, שבת זו *septimana hac*. Similiter, si dixerit, שבוע זה *septimana hac* (annorum,) computamus annum septimum cum annis præcedentibus, sed non ita se res habet cum primo die mensis, & die primo anni, nam illis temporibus ipsi licet bibere vinum. Scito quoque, ei qui dixerit, *non gustabo hodie*, non licitum esse bibere quando obortæ fuerint tenebræ, donec consuluerit Sapientem qui solvat illi votum, ne denuo juret quod non gustabit unum diem, & teneatur non bibere à tempore ad tempus, & bibat quando obortæ fuerint tenebræ; & non distinguat sive dicat היום *hodie*, sive יום אחד *dies unus*. Sic etiam, quando dixerit, *munus esto vinum quod non gustabo illud unum diem*, *aut annum*, *aut septimanam*, *aut septimanam annorum*, subjicitur eidem juri cui ille qui dixerit, *unum diem*, aut *unam septimanam*, aut *unum annum*, tum necesse est ut expectet à tempore ad tempus si dixerit *unum diem*, & expectet à die ad diem si dixerit, *septimanam annorum*, aut *annum*, aut *septimanam*. Si dixerit, *unum mensem*, necesse est ut expectet triginta dies.

octavo

octavo die mensis, *uno mense*, prohibitum illi est usque ad octavum diem mensis sequentis; sic etiam de anno, & anno intermissionis. Item, si quis dixerit, *munus esto hoc vinum super me*, *die*, (simpliciter,) *septimana*, *mense*, simpliciter, aut, *anno*, simpliciter, etsi non dixerit, *uno die*, *una septimana*, *uno mense*, *uno anno*, jus volt ut prohibitus sit de die in diem. Qui vero dixerit, *munus esto vinum hodie*, etsi licitum fuerit quando obortæ fuerint tenebræ, tamen consulere tenetur Sapientem ut solvat illi votum, ne, quando dixerit, *hodie*, permittat quando dixit, die, simpliciter, & commovet diem cum hoc die, aut septimanam hanc cum septimana illa, simpliciter; & sic de cæteris.

ב עד הפסח אסור עד שיגיע עד שיהא אסור עד שיצא עד לפני הפסח רבי מאיר אומר אסור עד שיגיע רבי יוסי אוכר אסור עד שיצא:

2. (Si quis dixerit; esto mihi munus vinum) *usque ad Pascha*: tunc obligatus est, usque dum advenerit. (Si quis dixerit,) *donec* (Pascha) *fuerit*: tunc obligatus est, usque dum exierit. (Si quis dixerit) *usque ante Pascha*: R. Meyr dicit; obligatus est, donec advenerit. R. Jose ait; prohibitus est, usque dum exierit.

R. OB. DE BARTENORA.

עד הפסח אסור עד שיגיע *Usque ad Pascha, tunc obligatus est usque dum advenerit*, nam est modus loquendi apud homines exclusivus quando dicunt עד *usque ad*. עד שיהא אסור עד שיצא *donec* (Pascha) *fuerit*, *obligatus est usque dum exierit*, quod indicat quantumcunque tempus fuerit. רבי מאיר אומר אסור עד שיגיע *R. Meyr dicit*, *obligatus est donec advenerit*, quia nemo se libenter conjicit in dubium, id enim quod dixit, erat res clara quæ vocatur ante Pascha, quod est donec advenerit. R. Jose putat quod homo se interdum conjicit in prohibitionem omnium eorum de quibus dubitare potuisset; decisio est juxta R. Jose.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Omnia hæc satis clara sunt; decisio est juxta R. Jose.

ג עד הקציר עד הבציר עד המסיק אינו אסור אלא עד שיגיע זה הכלל כל שזמנו קבוע ואמר עד שיגיע אסור עד שיגיע אמר עד שיהא אסור עד שיצא וכל שאין זמנו קבוע בין אמר עד שיהא בין אמר עד שיגיע אינו אסור אלא עד שיגיע:

3. (Si quis dixerit; *usque ad messem*; (aut) *usque ad vindemiam*; (aut) *usque ad destrictionem olivarum*: tum non est obligatus, nisi, donec advenerit. Hæc esto regula: cuicunque est tempus determinatum; tum si quis dixerit, *usque dum advenerit*, obligatus est, donec advenerit: (Sin dixerit;) *donec erit*: tunc obligatus est, donec exierit. Cuicunque verò tempus non est determinatum: sive quis dixerit, usque dum erit; sive dixerit, usque dum advenerit: non est obligatus, nisi usque dum advenerit.

R. OB. DE BARTENORA.

עד הקציר *Usque ad messem*, tritici & hordei; עד הבציר *usque ad vindemiam*, supple uvarum; עד המסיק *usque ad destrictionem*, supple olivarum. אינו אסור אלא עד שיגיע *non obligatus est nisi dum advenerit*, quandoquidem messi & vindemiæ non est tempus fixum, quemadmodum in posterum exponit; idem omnino est sive dixerit עד שיהא *donec fuerit*, sive עד שיגיע *donec advenerit*; neque obligatus est nisi dum advenerit, nam cujuscunque rei tempus non est statutum, is qui votum fecerit, non intendit ut se conjiciat in prohibitionem temporis ipsi ignoti; propterea dicimus, quod certo dici potest, *donec advenerit*.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

קציר *Messis*, puta messem tritici; בציר *vindemia*, est vindemia uvarum; המסיק *destrictio*, olivarum.

ד עד הקיץ עד שיהא הקיץ עד שיתחילו העם להכנים בכלכלות עד. שיעבור הקיץ עד שיקפלו המקצועות עד הקציר עד שיתחיל העם לקצור קציר חיטין אבל לא קציר שעורים הכל לפי מקום (ש"ס) נדרו אם היה בהר כהר ואם היה בבקעה בבקעה:

4. (Si quis dixerit;) *usque ad æstatem*, (aut) *donec erit æstas*: (prohibitus est,) donec inceperit populus colligere in corbes. (Si dixerit;) *donec præterierit æstas*: (prohibitus est,) donec complicatæ fuerint mattæ, (super quibus arefaciunt.) Sin, *donec erit messis*: (prohibitus erit,) donec inceperit populus metere messem triticorum: non autem messem hordei. Omnia tamen juxta naturam loci voventur; ut si quis in monte voverit, judicetur juxta naturam montis; sin planitie, juxta naturam planitiei.

R. OB. DE BARTENORA.

Sive dicat, *usque ad æstatem*, sive dicat *usque ad fructus æstatis*, non prohibitus est nisi donec inceperit populus colligere in canistra, nimirum, quando amputant ficus multas, easque indunt canistris. מקצועות *matta*, in quibus expandunt ficus ad arefaciendum illas, & postea complicant mattas illas, atque reponunt in annum sequentem.

הכל לפי מקום נדרו *Omnia juxta locum voti sui*, si maxima pars proventuum istius loci fuerit triticum, expectabit usque ad tritici messem; sin fuerit hordeum, expectabit usque ad messem hordei. Similiter, si fuerit in monte, quando votum faciebat, expectabit usque ad tempus messis vel vindemiæ in monte. Sin fuerit in planitie, expectabit usque ad tempus messis aut vindemiæ planitiei.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

קיץ Sic vocatur *æstas*, sed sæpissime hoc vocabulum apud vulgus notabat tempus quo maturæ erant ficus, & quando eas comedere incipiebant. Exponetur etiam id quod dicitur, כלכלות *canistra*, id est, canistra ficuum. מקצועות *matta*, super quas expandunt ficus ad exsiccandum eas.

עד שיקפלו המקצועות *Donec complicatæ fuerint mattæ*, id est, usque dum colligant homines id quod expanderint, & complicent mattas locorum ubi expansæ erant ficus.

אם היה בהר *Si fuerit in monte*, si votum fecerit in monte, expectabit tempus messis, & vindemiam in monte, etsi descendat in planitiem. Sic etiam, si fuerit in planitie quando vovebat, expectabit in planitie; & hoc modo de omnibus comparationem instituas volo.

ח עד הגשמים עד שיהיו הגשמים עד שתרד רביעה שנייה רבן שמעון בן גמליאל אומר עד שיגיע זמנה של רביעה עד שיפסקו גשמים עד שיצא ניסן כולו דברי רבי מאיר רבי יהודה אומר עד שיעבור הפסח קונם יין שאיני טועם השנה נתעברה השנה אסור בה ובעיבורה עד ראש אדר עד ראש אדר הראשון עד סוף אדר עד סוף אדר הראשון רבי יהודה אומר אמר קונם יין שאיני טועם עד שיהא הפסח אינו אסור אלא עד ליל הפסח שלא נתכוון אלא עד שעה שדרך בני אדם לשתות יין :

5. (Si quis dixerit;) *usque ad pluvias*; (aut) *donec erunt pluviæ*: (tum prohibitus est) donec descenderit pluvia secunda. Rabban Schimeon Ben-Gamaliel quidem dicit; donec advenerit tempus pluviæ. (Sin dixerit;) *donec cessaverint pluviæ*: (tunc prohibitus est) donec totus mensis Nisan (qui est Martius) ad finem pervenerit: sunt verba R. Meyr. R. Jehuda verò inquit; donec transierit Pascha. (Si quis dixerit;) *esto mihi votum, quod de vino non sim gustaturus hoc anno*; tum si intercalabitur annus, prohibitus est per illum, & per tempus intercalationis. (Sin dixerit;) *usque ad initium mensis Adar*, (qui respondet Februario: prohibitus erit tantùm) usque ad initium Februarii primi. (Sin;) *usque ad finem Februarii*: (prohibitus erit) usque ad finem Februarii primi. R. Jehuda ait; si quis dixerit, esto mihi munus vinum, quod sum gustaturus, donec erit Pascha: tum ultra non est prohibitus, nisi usque ad noctem Paschatis; quia aliud non intendit, nisi usque ad horam, quâ homines solent bibere vinum.

R. OB. DE BARTENORA.

עד הגשמים עד שיהיו הגשמים *Usque ad pluvias*, (aut) *donec erunt pluviæ*, quocunque modo dixerit, licitum est simul ac inceperint descendere secundæ pluviæ, in anno serotino primo die mensis Cislev. Propterea, si quis votum fecerit, dicendo, *usque ad pluvias*, prohibitus est usque ad primum diem mensis Cislev, nisi descenderint pluviæ in principio temporis sui, quod in anno primiparo, est decimo septimo die mensis Marchesvan, & in anno mediano vigesimo tertio; & sic deciditur. Non juxta Rabban Schimeonem filium Gamalielis, qui dicit, donec advenerit tempus pluviarum. R. Jehuda dicit, *donec transierit Pascha &c.* decisio est juxta R. Jehudam.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Omnes conveniunt, quod, si quis dixerit, עד הגשם *usque ad pluviam*, expectet tempus pluviæ, non ut descendat pluvia. Jam exposuimus capite octavo tractatus Pea, quod tempus pluviæ secundæ, quod est principium pluviæ terræ Israëlis, est decimus septimus dies mensis Marchesvan; & hoc in anno primiparo; sed in anno serotino, primo die mensis Cislev; & in anno mediano, vigesimo tertio die mensis Marchesvan. Propterea, is qui juraverit, *usque ad pluviam*, prohibitus est usque ad primum diem mensis Cislev, nisi descenderint pluviæ in principio temporis; decisio non est secundum Rabban Schimeon filium Gamalielis; decisio est juxta R. Jehudam.

ו אמר קונם בשר שאיני טועם עד שיהא הצום אינו אסור אלא עד לילי הצום שלא נתכוון זה אלא עד שעה שדרך בני אדם לאכול בשר רבי יוסי בנו אומר קונם שום שאיני טועם עד שתהא שבת אינו אסור אלא עד לילי שבת שלא נתכוון זה אלא עד שעה שדרך בני אדם לאכול שום :

6. Si quis dixerit, *esto mihi munus caro, quam sum comesturus, usque dum erit jejunium*: tum (ultra) non est prohibitus, nisi usque ad noctem diei jejunii: quia aliud non intendit, nisi usque ad horam, in quâ homines carnem comedere solent. R. Jose filius ejus dicit; si quis voverit, quod non sit comesturus de allio, donec erit Sabbathum; tunc non est prohibitus nisi usque ad noctem Sabbathi: siquidem aliud non intendit, nisi usque ad horam, in qua allium comedere hominibus moris est.

R. OB. DE BARTENORA.

עד לילי הצום *Usque ad noctes jejunii*, intellige noctem jejunii die expiationis, nam præceptum est multum comedere vesperi jejunii diei expiationis. קונם שום שאיני טועם *munus sit allium quod non gustabo*, Ezra enim ordinavit ut allium comederent, eo quod semen auget; decisio non est juxta R. Jehudam, neque juxta R. Josen filium ejus, sed juxta id quod superius dixit Misna tertia, *cujuscunque (voti) tempus determinatum est, si dixerit, donec appropinquaverit, prohibitus est donec appropinquaverit, si dixerit, prohibitus est donec exierit.*

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

עד לילי צום *Usque ad noctes jejunii*, puta jejunium expiationis; erat autem consuetudo ejus comedere allium in noctibus Sabbathorum in principio noctis, quia allium promover coitum juxta cibos eorum & terræ naturam. Nam constat tibi quod tempus; quo illi qui Legi operam dant, est ab una nocte Sabbathi ad aliam; præterquam quod Sabbathum ex se obligat omnes homines ad coitum, eo quod omnes modi deliciarum observandi sunt in eo; decisio non est juxta R Jehudam, neque juxta R. Josen. Sed fundamentum est id quod Misna dixit superius, *cujuscunque tempus fixum est, si dixerit, donec advenerit, prohibitus est donec advenerit; si dixerit, donec fuerit, prohibitus est donec exierit.*

ז האומר לחבירו קונם שאני נהנה לך אם אין אתה בא ונוטל לבניך כור אחד של חיטין ושתי חביות של יין הרי זה יכול להפר את נדרו שלא על פי חכם ויאמר לו כלום אמרת אלא מפני כבודי

7. Si quis dixerit proximo suo; *munus esto illud, ex quo commodum à me percipere possis, nisi tu veneris, & acceperis filiis tuis Corum unum tritici, duosque cados vini*: tum hic potest votum illius solvere, ne quidem interrogato ore Sapientis. Dicere namque illi potest; *Nonne dixisti istud in mei honorem?*

כבודי זהו בכודי וכן האומר להבירו קונם שאתה נהנה לי אם אין אתה בא ונותן לבני כור אחד של חיטין ושתי חביות של יין רבי מאיר אומר אסור עד שיתן וחכמים אומרים אף זה יכול להפר את נדרו שלא על פי חכם ויאמר לו הרי אני באלו התקבלתי (ירושלמי) היו מסרבין בו לשאת בת אחותו ואמר קונם שהיא נהנית לי לעולם וכן המגרש את אשתו אומר קונם אשתי נהנית לי לעולם הרי אלו מותרות ליהנות לו שלא נתכוון זה אלא לשום אישות הירה מסרב בחבירו שיאבל אצלו אמר קונם לביתך שאיני נכנס טיפת צונן שאיני טועם לך מותר ליכנס לביתו ולשתות ממנו צונן שלא נתכוון זה אלא לשום אבילה ושתיה :

norem? Atqui hoc est honor meus (si nihil à te accipiam) Item si quis dixerit proximo suo; *Munus esto mihi istud, ex quo ego commodum à te percipere possim, nisi prius veneris dederisque filiis meis Corum unum tritici, ac duos cados vini*: tum R. Meyr quidem pronuntiat prohibitum, donec dederit; sed Sapientes dicunt; etiam hic solvere potest, ne quidem interrogato ore Sapientis, dicere enim illi potest; ecce ego tibi imputo, ac si accepissem. Si quem urserint, ut ducat filiam sororis suæ, & ille dixerit, *esto mihi munus, quicquid ego commodi ex illo percepturus sum in æternum*: similiter, si quis expulerit uxorem suam, dicens; *esto mihi munus, quicquid ex uxore mea commodi ego sum percepturus in æternum*: tum utrique licitum est commodum percipere ab illâ, quia aliud non intendit, nisi conjugium. Si quis urserit proximum suum, ut secum comedat; dixerit (vero ille;) *Munus esto mihi domus tua, si fuero ingressurus.* (Aut si dixerit; esto mihi munus) *gutta frigida, quam tecum sum gustaturus*: tunc licitum ipsi est ingredi domum ejus, cumque illo de frigidâ (aquâ) bibere, quia aliud non intendit, nisi cibum atque potum.

R. OB. DE BARTENORA.

זהו כבודי *Hic est honor meus*, nam alo liberos meos è bonis meis: היו מסרבין בו לשאת בת אחותו *si urserint eum ut ducat filiam sororis suæ*, quia ipsi est in bonum omen; dixerunt autem Sapientes locum Jes 58, 7. loqui de eo qui ducit filiam sororis suæ. שלא נתכוון זה אלא לשום אכילה ושתיה *quia aliud non intendit nisi cibum atque potum*, nihilominus quod ad cibum & potum, licitum est, quandoquidem cibum & potum non pronunciavit ore suo, nam necesse est ut vota pronunciet labiis suis, uti dicitur Num. 30, 3. ככל היוצא מפיו יעשה Sed hic casus non est similis præcedentibus, quia matrimonium intrat commodum.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

מסרבין *Urgebant*, & loquitur porro de filia sororis, eo quod ordinarium est; præterea, quia præceptum est cui homo tenetur operam dare. Sic dixerunt Sapientes ad Jes. 58, 7. ומבשרך לא תתעלם Hic est is qui ducit filiam sororis suæ; decisio non est juxta R. Meyr.

פרק ט רבי אליעזר אומר פותחין לאדם בכבוד אביו ואמו וחכמים אוסרים אמר רבי צדוק עד שפותחין לו בכבוד אביו ואמו יפתחו לו בכבוד המקום אם כן אין נדרים כודים (ס"א) הכמים לרבי אליעזר בדבר שבינו לבין אביו ואמו שפותחין לו בכבוד אביו ואמו :

Caput 9. Rabbi Eliefer dicit; januam (ad pœnitentiam) aperiunt homini, (ratione sumtâ) ab honore patris & matris ejus; sed Sapientes prohibent. Dixit R. Zadok; antequam aperiant illi ab honore Patris & matris, aperiunt illi ab honore Loci (id est, Dei.) At si sic; non erunt vota (ulla amplius, propter quæ rogentur Sapientes.) Interim confessi sunt Sapientes R. Elieseri, quod in re, quæ versatur inter ipsum & inter Patrem ejus, matremque ejus, aperiant illi (ratione) ab honore Patris ejus & matris ejus.

R. OB. DE BARTENORA.

פותחין לאדם בכבוד אביו ואמו *Aperiunt januam (ad pœnitentiam) homini propter honorem patris & matris ejus*, quando illi dicunt, si scivisses quod homines dicerent patri tuo, aut matri tuæ, videte generationes quas generastis, quam levis est filius vester ad faciendum votum, quo modo tu eris in causa quod parentes tui contemnuntur, an ergo vovisses?

וחכמים אוסרים *At Sapientes vetant*, quia timemus ne mentiatur, quia ipsum pudet dicere quod non desisteret à voto propter honorem patris & matris, & fiet ut consular Sapientem, qui solvat illi hoc votum sine pœnitentia; loquitur enim de eo quando non egerit pœnitentiam à seipso ab initio. Nam hypothesis nobis est quod aperiunt illi januam sive modum ad pœnitentiam, sed tum non est necesse ut inveniant pro illo januam aliam ad pœnitentiam quando ex seipso pœnitentiam agit ab initio. יפתחו לו בכבוד המקום *aperiunt illi januam pœnitentiæ ab honore Dei*, contra verba R. Eliesèris argumentatur, ut, quemadmodum propter honorem patris & matris suæ pro ipso quærunt excusationem, & non suspicamur quod mentietur, quærant quoque pro illo excusationem propter honorem Creatoris, & dicant illi, si scivisses quod vocatus fuisses impius coram Creatore, an tum votum fecisses? Sapientes dicunt, quod is hic non argumentatur contra R. Eliesèrem, quia in hoc casu concedit R. Elie-

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Dicit R. Eliefer, quod ille, quando dixerit illi pater aut mater, molestia nos affecisti jurejurando illo, ut non opus sit tibi consulere Sapientem quendam ut solvat. R. Zadok dicit, si ita se res habet, jam notum est quod Deus benedictus non vult ut homines jurent & ad iracundiam commoveantur; & sic in omni jurejurando dici potest, Deus benedictus abominatur illam iracundiam quæ te ad jusjurandum perduxit. Cum ita se res habet, non putamus necessarium ut consulamus ullum Sapientem qui solvat jusjurandum, & hoc est quod dicit in hoc casu, אין נדרים נשאלים לחכם *non rogant vota Sapientem*; verum Sapientes dicunt, quod omnino necessarium est consulere Sapientem aliquem qui solvat illi votum; decisio est juxta Sapientes.

R. Eliesteri quod certo mentietur, quia non est homo adeo impudens qui dicere audeat, quod non intermitteret votum propter honorem Creatoris. Sed hic casus non est similis ei quod dixit Rabban Schimeon filius Gamalielis, qui dicere incepit de illo homine, *est qui pronunciat ut lancea gladii*, quia in hoc casu illi dicebat quædam Scripturæ loca, uti id quod dixit Misna, quod transgreditur præcepta illa, לא תשנא, ולא תקום, ולא תטור Cæterum, quando ipsi annunciant honorem Creatoris, tum certe mentietur; decisio est juxta Sapientes. שבינו לבין אביו ואמו *qua versatur inter ipsum & patrem ac matrem suam*, ut, si votum fecerit quod pater illius nullam capiet utilitatem è bonis illius.

ב ועוד אמר רבי אליעזר פותחים בנולד וחכמים אוסרין כיצד אמר קונם שאיני נהנה לאיש פלוני ונעשה סופר או שהיה משיא את בנו בקרוב (ס״א) ואמר אלו הייתי יודע שהוא נעשה סופר או שהיה משיא את בנו בקרוב לא הייתי נודר קונם לבית זה שאיני נכנס ונעשה בית הכנסת אמר אלו הייתי יודע שהוא נעשה בית הכנסת לא הייתי נודר רבי אליעזר מתיר וחכמים אוסרין:

2. Ulterius R. Eliesfer dicit; (januam pœnitentiæ) aperiunt illi (ratione sumtâ) ab emergente posteà. Rursus verò Sapientes prohibent. Quomodo? (e.g.) si quis dixerit, *esto mihi munus, quicquid commodi percepturus sum ab viro hoc N.* factus autem hic fuerit scriba, aut elocaverit filium ejus in propinquo: Unde dicat (alter,) si scivissem, quod futurus fuisset scriba, aut elocaturus filium suum in propinquo, non vovissem. (Item si quis dixerit;) *Manus esto mihi domus hæc, si ingressus fuero eam*, accidat autem, ut fiat Synagoga: unde dicat; si scivissem, quod futura fuisset Synagoga, non vovissem. Hic R. Eliesfer absolvit: At Sapientes obligant.

R. OB. DE BARTENORA.

ועוד אמר רבי אליעזר *Ulterius dixit R. Eliesfer*, aliam causam qua indulget in votis; פותחין בנולד (januam pœnitentiæ) *aperiunt illi ab emergente*, ut, si res non existat in præsenti, sed renata sit postquam voverit; sin autem innotuerit illi, quando vovebat, quod talis res renasceretur, non vovisset.

וחכמים אוסרין *At Sapientes prohibent*, nam ratio hæc pœnitentiæ est, quo medio resipiscentiæ votum fit irritum ab initio, at in re quæ non existebat, non irritum fit votum ab initio suo, quia propterea non intermisisset facere votum, quia putasset quod nunquam evenisset. נעשה סופר *factus fuerit scriba*, discipulus Sapiens, cujusmodi omnes fieri debent. או שהיה משיא את בנו בקרוב *aut si elocaverit filium ipsius brevi tempore*, si pro tempore votum fecisset, & non cogitasset quod elocaret filium suum intra illud tempus, & quod necessarium fuisset ad nuptias filii ire; decisio est juxta Sapientes.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

רבי אליעזר מתיר *R. Eliesfer absolvit*, postquam consuluerit Sapientem quendam qui illi solvat votum, etiamsi non resipuerit, sed coegerit eum necessitatis casus qui denuo evenit; intentio autem ejus erat quod hic casus non debebat innovari, sed quod sequi debebat res secundum id quod juraverat.

וחכמים אוסרין *At Sapientes vetant*, quia illi putant pœnitentiam omnino necessariam esse super id quod juraverit, & mutandam esse intentionem, ac deindè consilium Sapientis illius & solutionem prodesse posse; decisio est secundum Sapientes.

ג רבי מאיר אומר יש דברים שהן כנולד ואינן כנולד ואין חכמים מודים לו (נ״א וחכמים מודים לו) כיצד אמר קונם שאיני נושא את פלונית שאביה רע אמרו לו מת או שעשה תשובה קונם לבית זה שאיני נכנס שהכלב רע בתוכו או שהנחש בתוכו אמרו לו מת הכלב או שנהרג הנחש הרי הן כנולד ואינן כנולד ואין חכמים מודים לו (נ״א וחכמים מודים לו)

3. R. Meyr inquit; esse quasdam res, quæ speciem habeant, ac si futura emergentia essent, & non futura emergentia: Sapientes verò non confitentur. Quomodo? (E. g.) si quis dixerit; *esto mihi munus, si hanc N. duxero, quia pater ejus impius est*: sed dixerint ei, mortuus est, aut, convertit se (scil. ab impietate.) (Item si quis dixerit;) *esto mihi munus, si domum hanc introivero, quia malus in ea est canis, aut serpens in ea*: dixerint autem ei; mortuus est canis, aut, occisus serpens Hæc sunt (inquit ille,) quæ speciem habent emergentium futurorum & tamen non sunt futura emergentia. Sed Sapientes non confitentur.

R. OB. DE BARTENORA.

יש דברים שהם כנולד *Sunt res quæ renascuntur*, quæ apparent ac si denuo emergere & renasci queant: ואינן כנולד *& quæ non sunt ut ea quæ renascuntur*, & illis tum aperiunt portam pœnitentiæ.

אמרו לו מת *Dixerint ei, mortuus est*; etsi mors sit ejusmodi quod postea nascitur, tamen quandoquidem declaravit, quando votum fecit, & causam quare votum hoc faciebat, res se habet ac si votum dependeret ab aliqua re; ac si exposuisset dicendo, *quamdiu pater illius fuerit in vivis*; propterea non est res quæ postea nascitur, sed non est conditio perfecta, ideoque solutione indiget. Sed in Talmude Jerusolymitano demonstratur quod non indiget solutione ipso exponente Maimonide.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Quia in casu jurisjurandi exponit causam jurisjurandi illius, res se habet ac si vovisset sub conditione, & irrita fuisset facta conditio, ut non obligatus esset ad votum, ac si dixisset, juro quod non ducam N. nisi tutus fuero à damno patris illius. Et ita dixerunt in Gemara, res se habet ac si votum ejus dependeret ab aliqua re, neque solutione indiget, & huic fundamento omnes innituntur, & comparationem instituas hoc modo de cæteris.

ד ועוד אמר רבי מאיר פותחים לו מן הכתוב שבתורה ואומרים לו אילו היית יודע שאתה עובר על לא תקום ועל לא תטור ועל לא תשנא את אחיך

4. Et porrò dicit R. Meyr; januam pœnitentiæ ei aperiunt ex Scripturâ, quæ habetur in lege, & dicunt ei; si scivisses, quod transgredereris τὸ *non insurgas*, τὸ *non custodias*, atque τὸ *non odio habeas* fra-

אחיך בלבבך ואהבת לרעך כמוך וחי אחיך עמך שמא (פ״א) יעני ואין אתה יכול לפרנסו אמר אילו הייתי יודע שהוא כן לא הייתי נודר הרי זה מותר :

fratrem tuum in corde tuo, sed diligas proximum tuum sicut teipsum, ut frater tuus tecum vivere possit, (num vovisses?) fortasse enim pauper fiet, & tu alere eum non poteris. Si quis dixerit; si scivissem, quod res ita se haberet, minimè vovissem: tum liber est.

R. OB. DE BARTENORA.

הרי זה מותר *Ecce liber est*, postquam Sapiens aliquis ipsi solverit votum; & quicunque votum fecerit quod proximus illius nullam ab ipso capiet utilitatem, quando illi solvunt votum, non solvunt illi votum nisi proximo præsente, quemadmodum dicitur Exod. 4, 19. Dixerat enim Deus Mosi, in Midjan fecisti votum, abi & solve tuum votum in Midjan; nam Moses juraverat socero suo quod sine consensu illius non exiret è Midjan, uti dictum est Exod. 2, 21. ויואל משה לשבת את האיש ideoque Deus illi præcepit ut solveret votum præsente socero suo.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Quod R. Meyr dicit הרי זה מותר *ecce hic liber est*, intelligendum est quando consuluerit Sapientem aliquem, & ita decisio est. Est autem omnino necessarium ut consulat Sapientem qui solvat illi, sic etiam necessarium est ut homo ille adsit cui juravit quod nullum ab ipso capiet commodum, juxta id quod in Gemara dixerunt, non solvunt illi votum nisi illo homine præsente, quod probant ex eo quod scriptum est Exod. 4, 19. ויאמר יהוה אל משה במדין לך שוב מצרים dixit illi, in Midjan votum fecisti, abi & solve votum tuum in Midjan, quemadmodum dicitur Exod. 2, 21. ויואל משה לשבת את האיש.

ה פותחין לאדם בכתובת אשתו ומעשה באחד שנדר מאשתו הנאה והיתה כתובתה ארבע מאות דינרים ובא לפני רבי עקיבא וחייבו ליתן לה כתובתה אמר לו רבי שמנה מאות דינרין הניח אבא ונטל אחי ארבע מאות ואני ארבע מאות לא דיה שתיטול היא מאתים ואני מאתים אמר לו רבי עקיבא אפילו אתה מוכר שער ראשך אתה נותן לה כתובתה אמר לו אילו הייתי יודע שהוא כן לא הייתי נודר והתירה רבי עקיבא :

5. (Januam pœnitentiæ) aperiunt homini (ratione) à dote uxoris illius. Ubi historia legitur de aliquo, qui voverat, quod nullum commodum ab uxore sua esset accepturus. Erat verò matrimonialis (dos) ejus quadringentorum denariorum. Veniebat ille ad R. Akibam, qui obligavit eum, ut daret illi dotem. Tunc respondebat ille; Mi Rabbi, octingentos denarios reliquit Pater meus, & accepit frater meus quadringentos, & ego quadringentos: nonne sufficit ergo, ut accipiat illa ducentos, & ego ducentos? sed dicebat ei Rabbi Akiba; etiamsi vendendus sit tibi crinis capitis tui, tamen dabis ei dotem. Tunc ille sic dicebat ei; si scivissem, quod ita esset, nunquam vovissem. Tum itaque R. Akiba solvebat illud (votum ejus.)

R. OB. DE BARTENORA.

פותחין לאדם בכתובת אשתו (Januam pœnitentiæ) *aperiunt homini cum dote matrimoniali uxoris illius*, cum solutione dotis illius matrimonialis, si maritus voverit quod dimittet illam.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Fundamentum nobis est quod mobilia bona non subjiciuntur doti matrimoniali nisi ex institutione Sapientum recentiorum; propterea exponit Gemara, quod quingentæ Zuzæ quas habebat, ipsi constabant in campo qui pretium illud efficiebat; dixit itaque ipsi, etsi nulla res ipsi relicta fuerit post solutionem dotis matrimonialis; sed exempli gratia, quando necesse fuerit vendere pilos capitis ad victum comparandum, debes illi solvere dotem matrimonialem ejus. Verum non vult dicere, quod illi solvet dotem illius matrimonialem è nummis bonorum mobilium.

ו פותחין בימים טובים ובשבתות בראשונה היו אומרים אותן הימים מותרים ושאר כל הימים אסורין עד שבא רבי עקיבא ולימד שהנדר שהותר מקצתו הותר כולו :

6. Aperiunt (januam pœnitentiæ) à diebus festis, ac Sabbathis. Olim dicebant; dies istos solos reddi licitos, sed reliquos omnes dies manere prohibitos: donec venit R. Akiba, qui docuit, quod votum, quod ex parte sua solutum est, ex toto sit solutum.

R. OB. DE BARTENORA.

פותחין בימים טובים ובשבתות *Aperiunt* (januam pœnitentiæ) *in diebus festis, & in Sabbathis*, si votum fecerit de jejunio, aut carne non comedenda per aliquod tempus, tum dicunt illi, si cogitasses de Sabbatho & diebus festis qui sunt in medio illius temporis, fortuito vovisses? sed hoc non est aperire portam pœnitentiæ cum honore Creatoris.

אותם הימים *Illos dies*, quibus portam pœnitentiæ invenit: מותרין *liciti sunt*, Sapiens illos reddidit licitos. ושאר כל הימים *sed reliquos omnes dies*, in quibus non resipuit, relinquunt in prohibitione. שהותר מקצתו הותר כלו *quod ex parte solutum est, ex toto solutum est*, etsi non invenerit portam resipiscentiæ pro omnibus illis; quia ab initio tantum votum fecit cum ea inceptione ut totum confirmaretur, & evenerit ut solutio ex parte illius, fit porta pœnitentiæ pro toto.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Si juraverit quod non comedet carnem, aut bibet vinum per tot dies, tum dicunt illi, si scivisses quando votum fecisti vel jurasti quod Sabbatho aut die festivo qui intrat illos dies, obligatus fuisses comedere carnem & bibere vinum, juxta id quod scriptum est Jes. 58, 13. וקראת לשבת ענג fortuito jurasses? si is dixerit, quod non, tum solvunt jusjurandum illius.

ז כיצד אמר קונם שאיני נהנה לכולכם הותר אחד מהן הותרו כולן שאיני נהנה לזה ולזה הותר הראשון הותרו כולן הותר האחרון האחרון מותר וכולן אסורין הותר האמצעי הימנו ולמטה מותר הימנו ולמעלה אסור שאיני (ס״א שאני) נהנה לזה קרבן ולזה קרבן צריכין פתח לכל אחד ואחד :

7. Quomodo? si quis dixerit; *esto mihi munus, quicquid commodi percepturus sum ab ullo ex vobis*: tum si licitus factus est unus ex istis, liciti facti sunt omnes. (Si quis dixerit; esto mihi munus) *quicquid vel ab hoc, vel ab isto, commodi sum percepturus*: tum si primus licitus factus fuerit, erunt omnes liciti: sin licitus factus posterior, posterior quidem ipsi licitus, sed cæteri omnes sunt prohibiti. Sin licitus factus fuerit medius: qui sequuntur illum, soluti erunt, sed qui præcedunt eum, prohibiti manent. (Si quis dixerit; esto mihi munus,) *quicquid commodi percepturus sum vel ab hoc munere, vel ab isto munere*: tum ob unumquodque janua pœnitentiæ aperienda est.

R. OB. DE BARTENORA.

לזה ולזה *Ab hoc vel ab isto*, si primum prohibitum fecerit voce *Conam*, & de secundo dixerit, sit hic ut primus, & de tertio, sit hic ut secundus, & hoc modo de cæteris. הותר הראשון הותרו כולם *si primus licitus factus fuerit, omnes facti sunt liciti*, quia omnes ab illo dependent.

לזה קרבן ולזה קרבן *Ab hoc munere, & ab isto munere*, hæc Misna est R. Schimeonis, qui dicit de jurejurando depositi, si quinque illud petierint ab ipso, & ipse negaverit & juraverit, at deindè confessus fuerit, tum non obligatus est ad sacrificium pro negatione qualibet, nisi donec dixerit jusjurandum de unaquaque; sic hic etiam necesse est ut dicat, לזה קרבן ולזה קרבן Cæterum Sapientes dicunt, quod, si dixerit, *juro quod tibi non debeo, neque tibi, neque tibi*, obligatus est pro omnibus. Sic etiam si dixerit, *neque de hoc, neque de hoc, neque de hoc*, etsi non nominaverit קרבן pro quolibet, tum quælibet persona singulare votum est; & sic decisio est.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Quod dicit לזה קרבן ולזה קרבן *Ab hoc munere vel ab isto munere*, est opinio R. Schimeonis, qui putat quod non sit divisio nisi dixerit jusjurandum de quolibet, quemadmodum exponitur in tractatu Schevuot fundamentum opinionis illius; sed ita non deciditur. Cæterum, si dixerit, non capiam utilitatem neque ex hoc neque ex illo, necessaria est porta pœnitentiæ pro quolibet; decisio est juxta R. Akibam.

ח קונם יין שאיני טועם שהיין רע למעים אמרו לו והלא המיושן יפה למעים הותר במיושן ולא במיושן בלבד הותר אלא בכל היין קונם בצל שאיני טועם שהבצל רע ללב אמרו לו הלא הכופרי יפה ללב הותר בכופרי ולא בכופרי בלבד הותר אלא בכל הבצלים מעשה היה והתירו רבי מאיר בכל הבצלים :

8. (Si quis dixerit;) *munus mihi esto vinum, quod sum gustaturus, quia visceribus meis noxium est*; dixerint verò ei; nonne vetus (vinum) prodest visceribus? Tum licitum ipsi erit vinum vetus; imò non tantùm vinum vetus ipsi licitum, sed & quodvis vinum. (Si quis dixerit;) *esto mihi munus cepa, quam sum comesturus, noxia cùm sit cordi*; dixerint autem ei, nonne pagana conducit cordi? tum solutus erit quod ad paganam: nec tantummodò quod ad paganam solutus erit, sed quod ad omnes etiam cepas. Refertur de R. Meyr, quod talem (voto constrictum) liberum pronuntiaverit quod ad omnes cepas.

R. OB. DE BARTENORA.

לא במיושן בלבד הותר אלא בכל היין *Non vinum vetus tantum licitum est, sed omne vinum*, hoc est quando dixerit, si hoc scivissem, non vovissem omnino, aut dixissem, vetus sit licitum, novum vero prohibitum. Cæterum, si dixerit, si scivissem, dixissem, omne vinum sit mihi prohibitum, excepto novo, vetus tantum illi licitum erit, & omnia reliqua vina illi erunt prohibita.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Quod dicit רע למעים *Noxium est visceribus &c.* per modum similitudinis dicit; & sic exponunt in Gemara. Adducit autem exemplum de tempore voti, & rebus super quibus juravit; quoties ergo dixerit is qui votum fecerit, si ego scivissem quod vetus erat bonum, conditionem inivissem super vino, & dixissem quod vetus licitum erat, & novum prohibitum. Vel si dixerit, si scivissem hoc, non jurassem omnino, tum novum illi licitum est & vetus, sine consilio Sapientis, uti dictum est. Cæterum, si dixerit, si scivissem hoc, prohibuissem omne vinum veteri excepto, tantum vetus illi licitum erit; & hæc est comparatio pro omnibus casibus Misnæ hujus.

ט פותחין לאדם בכבוד עצמו ובכבוד בניו אומרים לו אילו היית יודע שלמחר אומרים עליך כך היא וסתו של פלוני מגרש את נשיו ועל בנותיך יהיו אומרים בנות גרושה הן מה ראתה אמן של אלו להתגרש ואמר אילו הייתי יודע שכן לא הייתי נודר הרי זה מותר :

9. (Januam pœnitentiæ) aperiunt illi ab ipsiusmet honore, honoreque filiorum ejus, dicuntque; si scivisses, quod crastino die dicturi sint de te, sic פּ N. est in more: expellit uxores; & de filiabus tuis dicturi sint; filiæ expulsæ sunt: quid vidit in matre istarum, quod expulsa est? si tunc dixerit; si scivissem, quod ita esset, nunquam vovissem: tum solutus erit.

R. OB. R. MO-

R. OB. DE BARTENORA.

פותחין לאדם בכבוד עצמו ובכבוד בניו *Aperiunt homini ab ipsiusmet honore & ab honore filiorum ejus*, si votum fecerit quod dimittet uxorem suam: מה ראתה אמן של אילו להתגרש *quid vidit in matre istarum quod expulsa est?* nisi iuvenerit in ea aliquid inhonesti, & factum fuerit ut filios deturpet. Nam uon suspicamur quod mentietur, & non resipiscet, sed quod ipsum pudet dicere, quod non cogitaverit de honore filiorum suorum.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

In his omnibus necessaria est solutio postquam cunsuluerit Sapientem aliquem.

י קונם שאיני נושא את פלונית כעורה והרי היא נאה שחורה והרי היא לבנה קצרה והרי היא ארוכה מותר בה לא מפני שהיא כעורה ונעשת נאה שחורה ונעשת לבנה קצרה ונעשת ארוכה אלא שהנדר טעות ומעשה באחד שנדר מבת אחותו הנירת והכניסוה לבית רבי ישמעאל ויפוה אמר לו רבי ישמעאל בני לזו נדרת אמר לו לאו והתירו רבי ישמעאל באותה שעה בכה רבי ישמעאל ואמר בנות ישראל נאות הן אלא שהעניות מנוולתן וכשמת רבי ישמעאל היו בנות ישראל נושאות קינה ואומרות בנות ישראל אל רבי ישמעאל בכינה וכן הוא אומר בשאול בנות ישראל אל שאול בכינה :

10. (Si quis dixerit;) *este mihi votum, quod non in uxorem ducam illam N. deformem; sed ecce est pulchra; nigram, at ecce est alba; brevem, at ecce est longa:* licita erit illi, non propterea quod fuerit deformis, sed facta sit pulchra; (aut) nigra, sed facta sit alba; brevis, sed facta sit longa: verùm quia votum erroris est. Et est historia de uno, qui voto exclusus erat à filia sororis suæ pulcherrima; tunc introduxerunt eum in domum R. Ischmaëlis, & ornarunt eam. Tunc dixit ei R. Ischmael; fili mi, num voto exclusisti te ab hac? cumque responderet ipsi, non: absolvit eum R. Ischmaël in ista hora. Solitus est Rabbi Ischmaël flere ac dicere; filiæ Israëlis pulchræ sunt, sed paupertas deformat eas. Quum ergò mortuus est R. Ischmaël, fecerunt luctum filiæ Israëlis; & dixerunt: filiæ Israëlis, super R. Ischmaëlem flete; nimirum, ut dicit (Scriptura) de Saule; filiæ Israëlis flete super Saulem.

R. OB. DE BARTENORA.

שהנדר טעות *Quia votum erroneum est*, indè ab initio suo, nam quando votum faciebat, erat pulchra, ita ut non opus esset consulere Sapientem.

מעשה באחד שנדר מבת אחותו הנירת *Historia de aliquo qui voto exclusus erat à filia sororis suæ pulcherrima*, in Gemara exponunt, quod supplenda sunt quædam verba in hac Misna, hoc sensu, *dicit R. Ismaël, etsi deformis fuisset, & deinde pulchrior facta, nigra, & facta alba, historia de aliquo &c.* Nam doctor primus non concedit, nisi votum fuerit erroneum indè ab initio suo, ut, si pulchra fuerit quando votum faciebat. R. Ismaël putat, quod, etsi non fuerit pulchrior facta nisi postquam fecerit votum, licitum est, quia illam deturpare & pulchriorem reddere possunt, non erat deformis ab initio; decisio non est juxta R. Ismaëlem.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

שהנדר טעות *Quia votum erroneum est*, & nou necesse est ut consulat Sapientem aliquem qui solvat illi. R. Ismaël contradicit in hac causa, dicendo, quod, etsi deformis esset & deindè pulchrior facta, sit res quæ denuo renata est, & non indiget solutione. Adducit autem hunc casum juxta sententiam R. Ismaëlis, atque ita exponitur in Gemara. Cæterum quod dicit, והתירו רבי ישמעאל *& absolvit ipsum R. Ismaël*, non vult, ut solvat illi votum, sed ut ipse votum faciat licitum, & doceat ipsum, ne cadat in ipsum jusjurandum. Vel ut hæc res denuo renata sit quò se excuset & licitum illi faciat, juxta opinionem R. Elieseris qui dixit superius, quod portam pœnitentiæ aperiunt cum re quæ denuo renata est; decisio non est juxta R. Eliesérem.

פרק י׳ נערה המאורסה אביה ובעלה מפירין נדריה הפר האב ולא הפר הבעל הפר הבעל ולא הפר האב אינו מופר ואין צריך לומר שקיים אחד מהן :

Caput 10. Puellæ desponsatæ votum Pater ejus, & Maritus ejus irritum reddere possunt. Si irritum reddiderit Pater; Maritus autem non irritum reddiderit; (aut) si irritum reddiderit Maritus, non autem (simul) Pater: tunc (votum) nondum irritum redditum est: nec tamen opus est dicere, quod unus ex illis stabiliverit.

R. OB. DE BARTENORA.

נערה המאורסה *Puellæ desponsata*, quæ duodecim habet annos, & unum diem, & duos pilos in partibus pudendis, vocatur נערה, usque ad sex menses. Quando autem habuerit undecim annos ac unum diem, inquirant de votis illius, an cognitionem nominis habuerit de quo votum fecit, & de nomine illius quod sanctificavit, tum votum illius est votum; sed pater & maritus ejus irritum reddere possunt votum ejus.

הפר האב ולא הפר הבעל *Si irritum reddiderit pater, maritus autem non irritum reddiderit*, quia aliquis exponere posset prima verba, ac si pater aut maritus ejus votum possent irritum reddere, propterea subdit hæc verba, si irritum reddiderit pater, &c. ad docendum nos quod ambo simul irritum reddere debent.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Quia dixit אביה ובעלה *pater ejus & maritus ejus*, intelligi posset ex illis verbis, quod unum ex his sufficeret aut alterum; propterea denuo exponit quod scopus ejus est utrumque necessarium esse.

ואין צריך לומר שקיים אחד מהם *Nec tamen opus est dicere, quod unus ex illis stabiliverit*, etsi is qui stabiliverit, denuo Sapientes consuluerit, & pœnituerit ipsum confirmationis suæ, & denuo eam irritam fecerit; quia nobis fundamentum est, quod consulunt super confirmatione, at non super retractatione. Quando igitur denuo retractaverit, votum non censetur retractatum, donec ambo (scilicet pater & maritus) retractaverint una vice. Probatio autem hujus juris de puella desponsata quæ matrimonium inibit, nec non de patre ac marito votum illius rescindere valentibus; petitur

ואין צריך לומר שקיים אחד מהן *Nec tamen opus est dicere, quod unus ex illis stabiliverit*, si unus eorum confirmaverit, alter non potest irritum reddere. Propterea nos quoque docet, quod, etiamsi unus, qui confirmaverit, consuluerit Sapientem super confirmatione, uti nobis est fundamentum, quod consuluut super confirmatione, is qui consuluerit super confirmatione, non amplius rescindere potest, quandoquidem ambo non poterant rescindere junctim.

בין איש לאשתו בין אב לבתו בנעוריה בית אביה. ex Num. 30, 17.

ב מת האב לא נתרוקנה רשות לבעל מת הבעל נתרוקנה רשות לאב בזה יפה כח האב מכח הבעל בדבר אחר יפה כח הבעל מכח האב שהבעל מפר בבגר והאב אינו מפר בבגר :

2. Si mortuus fuerit Pater: tum non transmissa erit Marito potestas: si verò mortuus fuerit Maritus; tum transmittitur Patri potestas. In hoc majorem potestatem habet Pater quàm Maritus. Sed in re aliâ majorem habet potestatem Maritus quàm Pater: quia Maritus in pubere retractare potest (votum,) quod Pater in pubere non retractare potest.

R. OB. DE BARTENORA.

מת האב לא נתרוקנה רשות לבעל *Si mortuus fuerit pater, tum non transmissa erit marito potestas*, quia maritus nequit votum uxoris suæ irritum reddere, nisi donec matrimonium iniverit. מת הבעל נתרוקנה רשות לאב *si maritus mortuus fuerit, transmissa erit potestas marito*, & irritum faciet quamdiu illa fuerit *puella*, quemadmodum scriptum est Levit. 22, 13. בנעוריה בית אביה Præterea dicit Misna, והאב אינו מפר בבגר *sed pater in pubere non potest retractare*, eo quod scriptum est ibidem.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Marito non est potestas in retractationem votorum uxoris suæ, nisi postquam thalamum intraverit. Sed post mortem mariti, si illa relicta fuerit נערה *puella* in domicilio patris sui, patri potestas est in retractationem votorum illius, eo quod scriptum est Levit. 22, 13. בנעוריה בית אביה Et hæc sunt verba Legis, quod pater nequit irritum reddere nisi tempore eo quo erat *puella*, sed maritus semper irritum facere potest. Cæterum jam exposuimus in fine capitis tertii in tractatu Cetubhot, quamdiu puella vocatur נערה, & quamdiu קטנה *parvula*, & quamdiu vocatur בגרת *pubescens*.

ג נדרה והיא ארוסה נתגרשה בו ביום נתארסה בו ביום אפילו למאה אביה ובעלה האחרון מפירין נדריה זה הכלל כל שלא יצאת לרשות עצמה שעה אחת אביה ובעלה האחרון מפירין נדריה :

3. Ejus, quæ vovet, dum desponsata est: repudiata autem est eodem die, desponsataque simul rursus eodem die, etiamque centies, Pater atque maritus posterior irritum facere possunt votum. Hæc esto Regula cujuslibet, quæ non facta est suæ potestatis (& juris) vel horâ unâ, Pater atque maritus posterior votum irritum facere possunt.

R. OB. DE BARTENORA.

ונתגרשה בו ביום *Repudiata autem eodem die*, eo die quo pater audiverit votum, ut, si præterierit dies, non amplius possit illud irritum reddere. נתארסה בו ביום *si desponsa fuerit eodem die*, si alii desponsa fuerit. ובעלה האחרון מפירין נדריה *pater ejus & maritus ejus ultimus irritum faciunt vota illius*, ea nota quæ fecit in prima despousatione, quia sponsa irrita reddit vota antecedentia, quamdiu non sui juris fuerit, ut non habeat potestatem in seipsam, neque propterea quod pubescens est, neque propter consecrationem nuptiarum.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Vota quæ fecerit dum desponsa erat prima desponsatione, irrita reddere potest in ultima desponsatione, quia non manebat in eo statu ut potestatem habeat in se ipsam, quandoqnidem relinquitur in potestate patris quando est נערה *puella*.

ד דרך תלמידי חכמים עד שלא היתה בתו יוצאה מאצלו אומר לה כל נדרים שנדרת בתוך ביתי הרי הן מופרין וכן הבעל עד שלא תכנס לרשותו אומר לה כל נדרים שנדרת עד שלא תכנסי לרשותי הרי הן מופרין שמשתכנס לרשותו אינו יכול להפר :

4. Mos est discipulorum Sapientum, ut, antequam sit filia alicujus egressa ab eo, dicat ei; *omnia vota, quæ vovisti in domo mea, ecce sunt irrita*. Eodem modo se habet cum marito, ut, antequam venerit in potestatem ejus: dicere possit; *omnia vota, quæ vovisti, antequam venires in potestatem meam, ecce sunto irrita*. Nam ex eo tempore, quo venerit in potestatem ejus, votum non potest irritum reddere.

R. OB. DE BARTENORA.

עד שלא היתה יוצאה בתו מאצלו *Antequam sit filia ejus egressa ab eo*, antequam intraverit in potestatem mariti; idemque dicebat sponsus anteqnam ingressus fuisset in potestatem ejus.

שמשתכנס לרשותו אינו יכול להפר *Quando intraverit in potestatem ejus, non potest irritum reddere* (votum) quia maritus non reddit irrita antecedentia vota. Elicimus autem ex hac Misna quod maritus vota uxoris irrita reddere potest, etsi non habuerit cognitionem rei super qua juraverit, quia dicit, *eodem modo se res habet cum marito, ut, antequam veneris in potestatem ejus, dicere possit, &c.*

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Fundamentum nobis est, quod maritus non reddit irrita antecedentia vota, quando autem sponsa ingressa fuerit torum nuptialem, tum maritus tantum habet potestatem ad vota ejus irrita facienda ab eo tempore & ulterius, & transmittitur potestas à patre, ut non possit irrita reddere vota quæ filia ejus fecerat quum ante matrimonium desponsa erat, quia non potest irritum reddere quando desponsa erat, nisi in societate patris, uti exposuimus. Hinc scias quod maritus potest etsi nihil de voto audiverit, quia hic dicit quod irritum facit etsi non cognoverit jusjurandum, & non audiverit super qua re juravit; ita exponitur in Gemara.

ח בוגרת ששהתה שנים עשר חדש ואלמנה שלשים יום רבי אליעזר אומר הואיל ובעלה חייב במזונותיה יפר וחכמים אומרים אין הבעל מיפר עד שתכנס לרשותו :

5. De pube, quæ commoratur duodecim menſes, item de viduâ, quæ commoratur triginta dies, dicit R. Elieſer; poſtquam maritus ejus obligatus eſt ad nutritionem ejus, ſolvere etiam (votum) poteſt. At Sapientes dicunt; maritus non ſolvere poteſt, uſque dum venerit in poteſtatem ejus.

R. OB. DE BARTENORA.

בוגרת ששהתה י"ב חדש *De pube, quæ commoratur duodecim menſes*, quod attinet pubem cujus pater non irrita fecit vota, & quam vir petiit in matrimonium, & expectavit duodecim menſes, tum ab eo tempore & ulterius maritus tenetur eam alere. Et vidua quæ jam expectavit triginta dies ab eo tempore quo poſtulata eſt in matrimonium, etiam comedit de eo quod eſt mariti; R Elieſer dicit, quoniam maritus ejus tenetur eam alere, irrita reddere poteſt ejus vota; deciſio non eſt juxta R. Elieſerem.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Jam expoſitum eſt capite quinto tractatus Cetubhot, quod deſponſata, quando advenerit tempus nubendi & tamen non nupſerit, comedit de eo quod pertinet ad ſponſum ſuum. Cæterum hoc capite exponitur quod pater & maritus irrita reddere poſſunt vota puellæ deſponſatæ, ſed non vota pubis, cujus rei fundamentum venit in tractatu Cetubhot, quia pater non habet poteſtatem in pubem. R. Elieſer dicit, quandoquidem hæc pubes exiit è poteſtate patris, & maritus tenetur eam alere, jam omnino venit in poteſtatem ejus, ut irrita reddere poſſit ejus vota; deciſio eſt ſecundum Sapientes.

ו שומרת יבם בין ליבם אחד בין לשני יבמין רבי אליעזר אומר יפר רבי יהושע אומר לאחד אבל לא לשנים רבי עקיבא אומר לא לאחד ולא לשנים אמר רבי אליעזר מה אם אשה שקנה הוא לעצמו הרי הוא מפר נדריה אשה שהקנו לו מן השמים אינו דין שיפר נדריה אמר לו רבי עקיבא לא אם אמרת באשה שקנה הוא לעצמו שאין לאחרים בה רשות תאמר באשה שהקנו לו מן השמים שיש לאחרים בה רשות אמר לו רבי יהושע עקיבא דבריך בשני יבמין מה אתה משיב על יבם אחד אמר לו אין היבמה גמורה ליבם כשם שהארוסה גמורה לאישה :

6. De exſpectante levirum, ſive levirum unum, ſive duos leviros, dicit R. Elieſer; ſolvere poteſt (ſive unus, ſive duo ſint.) R. Jehoſchea inquit; (ſolvere poteſt) ſi tantùm unus, ſed non, ſi duo. R. Akiba ait; nec ſi tantùm unus, nec ſi duo. Dixit R. Elieſer; quid? ſi quis mulieris, quam acquiſivit ipſe ſibi, ſolvere poteſt vota; mulieris, quam acquiſivere illi è cœlis (id eſt, à Deo,) nonne magis æquum eſt, ut ſolvere poſſit vota ejus? Dixit R. Akiba; non, ſi dixeris (iſtud rectè) de muliere, quam acquiſivit ſibimetipſi, in qua alii nullam habent poteſtatem, dixeris (etiam rectè) de muliere, quam acquiſivere illi è Cœlis (id eſt, à Deo,) in quâ tamen alii habent poteſtatem. Dixit ei R. Jehoſchea; O Akiba, verba tua de duobus leviris (valent;) quid tu verò reſpondes de uno leviro? Dixit ei; fratria non tota eſt leviri, quemadmodum deſponſata tota eſt viri ſui.

R. OB. DE BARTENORA.

רבי אליעזר אומר יפר *R. Elieſer dicit, irritum faciet*, hoc intelligendum eſt quando levir ejus dederit illi ſponſalia, nam R. Elieſer putat quod ſponſalia in fratria acquirunt acquiſitione perfecta ex Lege; at ſi נערה *puella* fuerit, & illi pater fuerit, pater & levir ejus qui illi dedit ſponſalia, irrita reddunt vota ejus.

לאחד אבל לא לשנים *Pro uno ſed non pro duobus*, quia R. Jehoſchua non putat quod ſponſalia acquirunt acquiſitione perfecta; ſed putat quod eſt vinculum leviratioris, & quod vinculum illud eſt inſtar matrimonii; ſin autem unus tantum fuerit levir, irritum facit, verum ſi duo fuerint, neuter irritum faciet, quia non datur electio. רבי עקיבא אומר לא לאחד ולא לשנים *R. Akiba dicit, neque pro uno neque pro duobus*, quia putat quod vinculum levirationis non eſt ut matrimonium, & quod ſponſalia non acquirunt ex Lege acquiſitione perfecta. אשה שקנה הוא לעצמו *mulier quam acquiſivit ipſe ſibi*, mulier hæc eſt ſponſa illius: הרי הוא מפר נדריה *ecce ille irrita reddit vota ejus*, in ſocietate cum patre. אשה שהקנו לו מן השמים *de muliere quam acquiſiverunt illi è cœlis*, (à Deo,) quæ eſt fratria ejus. אינו דין שיפר נדריה *nonne æquum eſt ut irrita reddat vota ejus?* in ſocietate cum patre ejus. שיש לאחרים רשות בה *in quam tamen habent alii poteſtatem*, nam illa quoque copulata eſt aliis fratribus. מה אתה משיב על יבם אחד *quid tu reſpondes de uno leviro?* id eſt, reſponſio tua bona eſt ad verba R. Elieſeris, qui dicit, quod irritum reddere poteſt etſi duo fuerint leviri, quid reſpondes mihi ad mea verba quæ ego dico de uno, & non de duobus? אין היבמה גמורה ליבם *fratria non tota eſt leviri*, ut is qui coiverit cum ea, ſit condemnatus mortis. כשם שארוסה גמורה לאישה *quemadmodum deſponſa tota eſt viri ſui*, ſenſu condemnationis mortis; deciſio non eſt juxta R. Akibam.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Sententia R. Elieſeris eſt de leviro qui dedit ſponſalia fratriæ ſuæ, nam R. Elieſer eſt in ſententia Scholæ Schamai in omnibus verbis ſuis, uti aliquoties expoſuimus, quia R. Elieſer & Schola Schamai dicunt quod מאמר *ſponſalia* in fratria acquirunt acquiſitione perfecta. Sed ita ſe res non habet, ſed quemadmodum in tractatu Jebhammot exponitur. Cæterum quod dicit R Akiba, אין היבמה גמורה ליבם *fratria non tota eſt leviri*, vult, quia juxta ſententiam omnium non eſt pœna lapidationis in fratria deſponſa, quemadmodum eſt in puella deſponſata; deciſio eſt juxta R Akibam.

ז האומר לאשתו כל הנדרים שתדורי מכאן עד שאבוא ממקום פלוני הרי הן קיימים לא אמר כלום הרי הן מופרין רבי אליעזר אומר מופר וחכמים אומרים אינו מופר אמר רבי אליעזר אם הפר

7. Si quis dixerit uxori ſuæ; *omnia vota, quæ vovebis, abhinc donec venero è loco N. ecce ſunto firma*: nihil quicquam dixit (aut valet.) Sin; *ecce ſunto irrita*: tum R. Elieſer dicit; ſunt irrita. Sed Sapientes dicunt; non ſunt irrita. Dixit R. Elieſer; ſi irrita facere poteſt vota, quæ jam ſunt ſub numero obligantium; nonne magis vota, quæ nondum

הפר נדרים שבאו לכלל איסור לא יפר נדרים שלא באו לכלל איסור אמרו לו הרי הוא אומר אישה יקימנו ואישה יפרנו את שבא לכלל הקם בא לכלל הפר לא בא לכלל הקם לא בא לכלל הפר :

dum sunt sub numero obligantium, irrita facere potest? Dixerunt ei; En ille (Deus) dicit; vir ejus firmum illud facere potest, & vir ejus irritum illud reddere potest: nimirum quicquid venit sub numerum confirmandorum; id etiam sub numerum solvendorum venit. Contrà quicquid non venit sub numerum confirmandorum; non venit etiam sub numerum solvendorum.

R. OB. DE BARTENORA.

הרי הן קיימים לא אמר כלום *Ecce firma sunt, nihil dixit*, quia confirmatio incepta est, quia dantur vota quæ non vellet ut confirmarentur. הרי הן מופרין רבי אליעזר אומר מופר *ecce sunt irrita; R. Eliefer dicit, irritum est*, quia certe nemo hominum vult ut uxor illius obligata sit ad votum. נדרים שבאו לכלל איסור *vota quæ veniunt in numerum prohibitionis*, postquam votum fecerit uxor, tenetur voto nisi maritus id irritum fecerit. שבאו לכלל הקם *quæ veniunt in numerum confirmationis*, vota illa quæ jam locum habent & quibus tenetur.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

שבאו לכלל איסור *Quæ veniunt in regulam prohibitionis*, id est, post juramentum, quando obligat ipsam hoc jusjurandum, sine dubio, nisi illud irritum fecerit maritus; & cum ita se res habet, quomodo non irritum reddet antequam obligatus esset ad votum? decisio est juxta Sapientes.

ח הפרת נדרים כל היום יש בדבר להקל ולהחמיר כיצד נדרה בלילי שבת יפר בלילי שבת וביום השבת עד שתחשך נדרה עם חשכה מפר עד שלא תחשך שאם חשכה ולא היפר אינו יכול להפר :

8. Solutio votorum valet per totum diem. Quod nos facit modò mitiores esse, modò rigorosiores. Quomodo? (e. g.) si voverit in nocte Sabbathi: tum solvere potest in nocte Sabbathi, & in die Sabbathi, usque dum ortæ fuerint tenebræ. Sin voverit sub tenebras (appropinquantes:) tum solvere (tantùm) potest, usque dum (plenè) obortæ fuerint tenebræ: quæ si plenè fuerint obortæ, nec solverit, tum (penitus) solvere non potest.

R. OB. DE BARTENORA.

הפרת נדרים *Retractatio votorum*, nam dicit Num. 30, 9. ואם ביום שמוע אישה יניא אותה Et valet כל היום *per totum diem*, donec advenerint tenebræ, quia dicitur ביום שמעו *in die quo audiverit*. Cæterum, quod dicitur vers. 15. מיום אל יום *à die in diem*, ne exponamus quod de die potest irritum reddere, non de nocte, ideo nos docet, dicendo, *de die in diem*, quod aliquando illi tempus est retractandi ab una hora ad aliam, ut, si votum fecerit in principio noctis.

ויש בדבר להקל ולהחמיר *Estque in re ad indulgendum & ad aggravandum*, id est, aliquando retractatio voti habet exiguum temporis spatium, aliquando autem longum. נדרה בלילי שבת *si voverit in noctibus Sabbathi*, loquitur de nocte Sabbathi, ad nos docendos quod die Sabbathi irrita reddunt vota, etsi citra necessitatem Sabbathi. Sapiens autem non solvit vota die Sabbathi nisi ea quæ solvenda sunt necessitate Sabbathi, etiamsi adhuc dies esset ut ea solvere posset.

שאם חשכה ולא הפר אינו יכול להפר *Si oborta fuerint tenebræ & non irritum reddiderit, non poterit irritum reddere*, quia votorum retractatio non fit ab hora ad horam, nisi quis votum fecerit in principio noctis. Et in causa retractationis voti non procedit res nisi quis dixerit, sit irritum factum, quemadmodum Scriptura dicit, quia retractatio mariti hinc & ulterius est sine ratione, ut, את בריתי הפר *fœdus meum irritum fecit*. Si Sapiens aliquis dixerit, *sit tibi solutum*, non datur hic votum neque jusjurandum, quia eradicavit votum ab initio suo. At si Sapiens pronunciaverit vocem הפרה *retractationem*, & maritus vocem התרה *solutionem*, non licitum neque irritum factum est votum. Si maritus dixerit, si non feceris votum, ego faciam ut facias votum, verba ejus firma sunt, & non est necesse ut dicat, ego te confirmo, quandoquidem, etsi totum illum tacuisset diem, votum est confirmatum, quocunque etiam sermone confirmatio procedat. Die vero Sabbathi dicit, *accipe, comede, accipe, bibe*, sed non potest irritum reddere quemadmodum dicit in diebus profanis, & votum ineptum est ex seipso. Si vero eam non poterit cogere, irritum faciet votum in corde suo, & non erit necesse ut ore pronunciet. Cum autem votum tantum sit irritum, ut, si dixerit, *accipe*,

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Scias hinc quod vota non redduntur irrita ab hora ad horam, sed quod expectandum est per solum illum diem, quemadmodum dicitur Num. 30, 9. ביום שמעו *in die quo audiverit*. Et quod dicit versu 15. מיום אל יום vult, quod irritum reddere potest die & nocte, quando res ita evenit, nimirum, si fuerit votum noctis. Cæterum, potest etiam fieri de die in diem, si votum fecerit in principio noctis. Loquitur autem de *die Sabbathi*, ut nos doceat quod etiam die Sabbathi licitum est vota reddere irrita; nam hypothesis est nobis quod die Sabbathi licet irrita reddere vota, sive in necessitatem Sabbathi, sive non in necessitatem Sabbathi. Verum Sapientes dixerunt, quod nullus maritus uxori suæ dicere potest die Sabbathi, *irritum tibi factum est*, quemadmodum dicit in diebus profanis; sed dicit illi, *accipe comede, accipe bibe*, & tum votum irritum factum est ex seipso, estque necesse ut irritum faciat illud in corde suo. Cæterum si nequeat irritum reddere votum die Sabbathi, cum ejusmodi actione quæ ipsam obligat ut faciat, uti diximus, votum reddet irritum in corde suo, ut volunt verba Tosaphtæ, irritum reddet in corde suo, sed non est necesse ut pronunciet ore suo, sive in diebus profanis sive die Sabbathi. Scito necessarium est tibi id quod dixerunt, *si confirmaverit in corde suo, confirmatum est*, & quod dixerunt, *si irritum reddiderit, confirmare potest*, id est, si prius irritum fecerit in corde suo, & deindè confirmaverit jusjurandum, tum confirmatio ejus est confirmatio. Si vero tacuerit quando audivit jusjurandum, & intentio ejus fuerit per modum deceptionis eam ad iram commovere, & non reddiderit irritum illo die, votum confirmatum est, & non reddet irritum præterito deinde tempore, etsi non tacuerit ad confirmandum votum, nisi decipiendo ac deludendo ipsam; & hoc est quod dicunt in Siphre, ואם החרש יחריש *& si tacendo tacuerit*, ergo de eo qui tacet ad confirmandum loquitur Scriptura. Cæterum, quod dicunt, *si irritum fecerit in corde suo, non est irritum factum*, ostendit quod necesse est ut ore pronunciet, quando irritum facit, & hoc non repugnat illi quod dixerunt, *irritum reddet in corde suo & non necesse est ut ore pronunciet*, quia בטול *abolitio* difficilior est הפרה *retractatione*, quia הפרה notat dissolvere vinculum voti, & rem restituere in eum statum in quo fuit ab initio

cipe, *comede*, quando coëgit eam ut transgrediatur votum suum, tum prodesse facit si cogitaverit in corde suo, etsi non pronunciaverit ore. Sed quando votum irritum reddit, quod non est cogere ut votum transgrediatur, necesse est ut ore pronunciet, nam non sufficit irritum reddidisse in corde.

initio antequam juraverit, ita ut, si libitum illi fuerit, id possit facere, sin minus, non faciat, cum omnimoda libertate sine ullo impedimento. Cæterum בטול *abolitio*, est qua cogunt eam ut faciat eam rem de qua juravit, quod non faciet eam, uti exposuimus, dicendo illi, *accipe*, *comede*, *accipe*, *bibe*, neque necesse est ut id ore pronunciet. Et hanc differentiam inter הפרה *retractationem* & בטול *abolitionem* si intellexeris, videbis quod verba sibi non sunt contraria. Sed התר נדרים *solutio votorum* die Sabbathi tantum peragitur in necessitatem Sabbathi; & hypothesis nobis est quod vota solvunt è vestigio, privatim, & nocte; sed die Sabbathi præsentibus propinquis, & quamvis adhuc superesset tempus die veneris. Sed privatus qui fuerit Sapiens expertissimus, solus dissolvere potest votum, sed idiotæ solvere nequeunt nisi tribus præsentibus. Cum ergo Sapiens dixerit ei cui votum solvit, מופר לך *sit tibi irritum factum*, aut tria verba quæ idem notant. Vel si dixerit maritus uxori suæ שרי לך *dissolutum sit tibi*, aut id quod hunc sensum expresserit, illud nihil est. Nam Sapientes dixerunt, si Sapiens pronunciaverit verba mariti, aut maritus dixerit verba Sapientis, nihil dixit. Cæterum verba Siphre hæc sunt, *Sapiens dissolvit, at maritus non dissolvit*; *maritus irritum reddit*, *Sapiens non reddit irritum*; quia sensus הפרה *abolitionis* est abolere & abrogare jusjurandum indè ab initio suo, ac si non fuisset; sed hoc nemo faciet nisi pater & maritus, juxta id quod exponitur in Lege & in Gemara. Sensus vero illius, quod consulimus Sapientem & quod nos vocamus התר נדרים *solutionem votorum*, est, ut solvat jusjurandum ad quod homo obligatur, & ut irritum fiat jus ejus inposterum, at hoc nemo facere potest nisi חכם מומחה *Sapiens probatus*, *excellens*, aut tres idiotæ, quemadmodum diximus juxta id quod traditio exponit ad Num. 30, 3. לא יחל דברו id est, ipse non profanabit, sed alii facient ipsum profanare. Sed hic sensus non probatur ex Lege, & sic dixerunt Sapientes, quod hic sensus non habet fundamentum, sed quod is ejusmodi se habet ex traditione. Et hoc est quod dixerunt, solutionem votorum dispellunt in aërem, & non est ut ei possint inniti. Negotium vero solutionis juramentorum prout nobis tradiderunt Sapientes ex traditione multorum Sapientum, & juxta id quod vidimus, & solvimus coram patribus nostris, juxta id quod illi faciebant coram patribus & magistris suis, æquale jus est inter nos in civitatibus occidentis, id est, solutio jurisjurandi fit omni die, nam in nostris locis non manant aquæ malæ, id est, hæresis non obtinet. Res autem se habet quemadmodum tibi dicam, venit vir aut mulier cujus votum non est irritum factum à Sapiente, aut tribus idiotis, & dicit, ego juro super ejusmodi re, & pœnitet me ejusmodi juramenti. tum rogant illum, quænam tibi causa est pœnitentiæ? postea illi notum faciunt id quod denuo renatum fuerit, aut excusationem qua se excusare possunt, quemadmodum expositum est capite antecedenti, & primarius judicum dicit illi, si scivisses quando jurabas quod ejusmodi res innovaretur tibi hoc & illo modo, fortuito jurasses? tum ipse respondet, non, nam si hoc scivissem, non jurassem; præterea dicit (primarius judicum) an pœniteт te jurisjurandi tui? ille respondet, ita; & trium judicum maximus qui eo in loco adfuerit, dicet, solutum sit tibi hoc votum, & condonatum sit tibi in consessu inferiori & superiori, uti dicitur Num. 15, 26. ונסלח לכל עדת בני ישראל ולגר הגר בתוכם וגו Postea duo reliqui dicent, sit tibi solutum, sit tibi condonatum. Deinde primarius judicum dicet denuo, ne assuefacias te ipsum ad temerariè vota facienda, nam si inposterum te deceperis ac irritaveris, & iterum juraveris, non solvemus tibi jusjurandum; & hoc est quod factum vidimus, & quod fecimus. Quos omnes casus observes volo, & juxta illos te assuefacias.

פרק יא ואלו נדרים שהוא מפר דברים שיש בהן ענוי נפש אם ארחץ ואם לא ארחץ אם אתקשט ואם לא אתקשט אמר רבי יוסי אין אלו נדרי ענוי נפש :

Caput 11. Hæc sunt vota, quæ ille irrita reddere potest: si quid sit de rebus, in quibus est afflictio animæ. (E. g. si quæ dixerit;) si lavero me, aut, si non lavero. Item; si ornavero me, aut, si non ornavero me. Licet hæc vota afflictionis animæ esse neget R. Jose.

R. OB. DE BARTENORA.

אלו נדרים *Hæc sunt vota*, in Gemara exponunt quod hic intelliguntur vota & juramenta, quia juxta Sapientes sub votis comprehenduntur juramenta.

אם ארחץ ואם לא ארחץ *Si lavero*, *& non lavero me*, si dixerit, usus lotionis sit mihi vetitus in perpetuum, si me hodiè lavero, votum est; אם לא ארחץ *si non lavero me*, quando juraverit quod non lavabit se, est jusjurandum. Sic etiam, si dixerit, אם אתקשט *si ornavero me*, vult, usus ornatus sit mihi prohibitus in perpetuum, si hodie me ornavero: ואם לא אתקשט *& si non ornavero me*, si juraverit quod non ornabit se.

אמר רבי יוסי אין אלו נדרי ענוי נפש *Dixit R. Jose*, *hæc vota non sunt afflictiones animæ*, in votis tantummodo contradicit R. Jose doctori primo, dicitque, si dixerit, usus lotionis sit mihi prohibitus in perpetuum; si hodie me lavero, hoc non est votum afflictionis animæ, quia fieri potest ut non laver se illo die, neque sit vetitus illi usus lotionis in perpetuum, nam lotionem intermittere uno die, non est affligere animam, quia unius diei inquinatio non est inquinatio; decisio non est juxta R. Josen. Cæterum tam pater quam maritus irrita reddunt vota afflictionis animæ, uti scriptum est Num 30, 17. בין איש לאשתו בין אב לבתו hic patrem æquiparat marito, quemadmodum igitur maritus non reddit irrita præterquam vota afflictionis animæ, sic etiam pater non irrita reddit vota præterquam vota afflictionis animæ. Maimonides autem statuit quod pater omnia vota & juramenta reddit irrita, etsi sint vota afflictionis animæ, eo quod scriptum est Num. 30, 6. כל נדריה ואסריה *omnia vota ipsius & prohibitiones ipsius*.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Juramenta quoque vocantur vota, uti dicunt in Gemara; quod probant ex eo quod dictum est in Misna, כנדרי רשעים נדר בנזיר ובקרבן ובשבועה *ut vota malorum est votum in Nazyræo*, *& in sacrificio*, *& in jurejurando*, propterea hoc loco dicit אלו נדרים *hæc sunt vota*, & exemplum adducit de voto & jurejurando; exemplum de voto est quando dicit, אם ארחץ *si lavero me*, ac si dixisset, votum feci quod nunquam me lavabo, si me lavero; estque id quod dixerunt, *prohibeo mihi usum lotionis in æternum*, *si me hodie lavero*. Huic vero contradicit R. Jose, dicendo, non lavabit se illo die, quia impuritas unius diei nihil est; posteaquam vero dixit, *juro quod nunquam me lavabo*, vult id quod dicit, *si me lavero*. Et juxta hanc expositionem quoque intelligendum est id quod dicit, אם אתקשט ואם לא אתקשט *si ornavero me*, *aut si non ornavero me*.

ב ואלו הם נדרי ענוי נפש אכרה קונם פירות העולם עלי הרי זה יכול להפר פירות מדינה עלי

2. Vota afflictionis animæ etiam hæc sunt. Si quæ dixerit; *sunto mihi munus fructus* (totius) *mundi*: ecce ille irritum reddere potest. Sin quæ dixerit,

עלי יביא לה ממדינה אחרת פירות חנוני זה עלי אינו יכול להפר ואם לא היתה פרנסתו אלא ממנו הרי זה יפר דברי רבי יוסי :

rit; *sunto mihi munus fructus hujus regionis*; adducet ei fructus ex alia regione. (Si quæ dixerit;) *sunto mihi munus fructus Tabernarii hujus*: tunc ille votum ejus irritum reddere nequit. Quod si tamen aliunde alimoniam non habeat, nisi ab isto; tunc irritum reddere potest votum ejus. Verba sunt R. Jose (non recepta.)

R. OB. DE BARTENORA.

אם לא היתה פרנסתו אלא ממנו *Si aliunde non habeat alimoniam nisi ab ipso*, ut fidat illi donec lucratus fuerit, & solverit illi: הרי זה יפר דברי רבי יוסי *ecce hic irritum reddet, verba R. Jose*, R. Jose sequitur sententiam suam, qua statuit quod maritus non irrita reddit omnia vota afflictionis animæ, quia distinguit inter magnam & parvam afflictionem, & inter afflictionem diuturnam & brevem; omnes autem Misnæ hujus capitis veniunt ex sententia R. Josis; at ita non est decisio. Verum maritus irrita reddere potest omnia vota afflictionis animæ, sive unius diei sive unius horæ, aut diuturni temporis; sive fuerit afflictionis magnæ sive parvæ. Pari modo irrita reddere potest omnia vota & juramenta rerum quæ marito intercedunt cum uxore, & irrita reddi possunt ab ipso, etsi in illis non continetur afflictio animæ, ut, si votum fecerit uxor quod non ornabit se, neque comedet fructus hujus regionis, maritus irritum reddere potest illud votum, quia illi molestum est adducere fructus ex alia regione remotiori; & hæc est res quæ illi intercedit cum illa. Porro differentia, quæ est inter vota & juramenta earum rerum quæ intercedunt marito cum uxore, & inter vota & juramenta afflictionis animæ, hæc est; vota & juramenta afflictionis animæ irrita reddere potest pro se, & pro aliis, ut, si votum fecerit quod non comedet carnem, aut non bibet vinum, tum irritum reddit pro illa, & licet comedere carnem ac bibere vinum, etiam postquam vidua facta fuerit, aut repudiata, & aliam duxerit. Vota autem & juramenta quæ marito intercedunt cum uxore sunt hujusmodi, ut, si in se receperit quod non coibit unquam cum viro, aut quod non ornabit se unquam, maritus irritam reddet partem suam, & uxor inserviet illi, & ornabit se quamdiu fuerit sub potestate illius. Si vidua facta fuerit, aut repudiata, prohibita erit omnium virorum coitui, neque ornabit se ornamentis muliebribus; & hac modo de cæteris.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Omnes concedunt quod vota quæ marito intercedunt cum uxore, irrita possunt reddi à marito, ut, si uxor juraverit super aliqua re, qua se ornare solet, & alere, vel ejusmodi re quæ dependet à coitu, eo quod scriptum est Num. 37, 17. בין איש לאשתו Cæterum de votis afflictionis animæ, in generalibus & particularibus, controversia est, quod ad ea quæ durant pro tempore, & ea quæ in perpetuum, & ea quæ dependent ab ipso marito, & ea quæ dependent ab alio. Differentia afflictionis animæ autem & resolutio in his omnibus est, quod irrita reddere potest maritus omnia vota, quocunque modo se res habeat, sive sit animæ afflictio magna sive parva, sive pro tempore sive in perpetuum, sive sit id quod ipsi intercedit cum uxore sua, sive cum alio; sic etiam quicquid dependet ab ornamento muliebri. Et hoc est quod dixerunt, omnia vota irrita reddet maritus pro uxore sua, præterquam si voverit quod nihil commodi capiet ab N. Verum si prohibuerit sibi commodum τῶ N, irritum reddere potest maritus. Et si pro uxore sua irrita reddiderit vota afflictionis animæ, etiam pro omnibus hominibus irrita reddet, perinde ac si nunquam factum fuisset votum. Ex autem res quæ marito intercedunt cum uxore quod ad retractationem voti, dependent ab eo quod maritum in specie tangit tantum; sed pro reliquis hominibus votum manet in obligatione sua. Hinc nobis constat quod non datur modus voti neque jurisjurandi qui perficitur ab uxore ut eum maritus non posset irritum reddere, ut, si juraverit quod unus homo aut multi nihil commodi ab ipsa capient, tum maritus irritum reddere nequit. Quamvis enim multis in Misnis hujus capitis contra hoc ipsum difficultas moveatur, & monstretur quod maritus non reddit irritum quando votum cum prudentia aliqua exponere potest, & in ejusmodi rebus in quibus continetur magna animæ afflictio; responsio est, quod quicquid in hoc capite dictum est, juxta sententiam R. Josis dictum est, sed decisio non est juxta ipsum. Et hoc est quod dixerunt, כל'ה פרקא רבי יוסי הוא *totum caput ad R. Josen pertinet.* Et hoc probant ex eo quod dicitur in fine hujus Misnæ, דברי רבי יוסי *verba R. Josis*, quod jam dictum est in principio capitis Misnæ primæ, אמר רבי יוסי אין אלו נדרי ענוי נפש *dixit R. Jose, hæc non sunt vota afflictionis animæ*; deinde dicit, quod res secundum sententiam ejus est afflictio animæ. Propterea dixerunt quod Misna secunda vice non dicit, *verba sunt R. Josis*, nisi eo sensu, quod omnia quæ imposterum dicenda sunt, pertinent ad sententiam R. Josis. Et hoc est quod dixerunt, שמע מינה מכאן ואילך רבי יוסי היא *collige hinc quod ab hoc loco & ulterius sunt verba R. Josis.*

ג קונם שאיני נהנה לבריות אינו יכול להפר ויכולה היא ליהנות בלקט ובשכחה ובפיאה קונם כהנים ולוים נהנים לי יטלו על כרחו כהנים אלו ולוים אלו נהנים לי יטלו אחרים :

3. Si qua voverit, quod nullum commodum perceptura sit ex hominibus, tum irritum illud reddere nequit: potest autem commodum percipere ex spicilegio, manipulo oblivione relicto, atque ex (agri) angulo. (Si qua dixerit,) *esto mihi votum, quod nullum commodum percepturi sint à me Sacerdotes, Levitæ*: tum sument ab illâ invitâ. (Sin dixerit, esto mihi votum) *quod nullum commodum percepturi sint à me hi Sacerdotes, & hi Levitæ*: tum alii accipient (dona scil. sacerdotibus & Levitis debita.)

R. OB. DE BARTENORA.

קונם שאיני נהנה לבריות אינו יכול להפר *Si qua dixerit, munus esto mihi quod nullum commodum perceptura sim ex creaturis, tum irritum illud reddere nequit*, quia hoc non est ex votis afflictionis animæ, quia se alere potest uxor è bonis mariti, eo quod maritus non comprehenditur sub בריות *creaturis*; hæc Misna quoque pertinet ad R. Josen, sed decisio non est juxta sententiam illius, uti diximus superius

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Jam dixi tibi quod hæc omnia sunt verba R. Josis, quæ refutata sunt. Quia maritus irritum reddere potest, si uxor votum fecerit quod à N. nullum capiet commodum, quia hæc est una res ex illis quæ marito intercedunt cum uxore sua, quia marito incommodum est quod uxor nullam utilitatem capere potest ab aliquo quod ad cibum & potum, ac res alias; & quanto magis

rius. Neque tantum si dixerit, קונם שאיני נהנה לבריות *munus esto quod non perceptura sum quicquam commodi e creaturis*, quia uxor in se recepit prohibitionem usus omnium creaturarum, irritum reddit maritus pro voto afflictionis animæ ex sententia Sapientum. Verum etiamsi dixerit, *munus esto mihi quod non capiam utilitatem ab N.* cum non recepit in se præterquam prohibitionem illius N, maritus irritum reddere potest, quia est res quæ ipsi intercedit cum uxore sua, quia incommodum est marito quando uxor non capit utilitatem ab illo N, Lex autem dicit Num. 30, 17. בין איש לאשתו *inter maritum & uxorem suam*; ergo quicquid intercesserit marito cum uxore, id maritus irritum reddere potest. ויכולה היא ליהנות בלקט ובשכחה *potest autem illa commodum percipere è spicilegio, & manipulo oblivione relicto*, id est, est præterea alia ratio quare maritus non irritum reddit quando dixerit uxor, קונם שאיני נהנה לבריות *munus esto quod non perceptura sum e creaturis*, quia ipsa utilitatem capere potest è spicilegio oblivione relicto, & angulo, nam non capit utilitatem è creaturis, cum spicilegium & angulus sunt dona quæ ad pauperes pertinent, ita ut hic non sit afflictio animæ. קונם כהנים לוים נהנים לי *munus esto, quod sacerdotes & Levitæ nullam capient utilitatem à me*, quemadmodum uxor si dixerit, *munus esto quod nullam utilitatem capiam è creaturis*, tum licita sunt ipsi dona pauperum; sic etiam si quis voverit quod sacerdotes & Levitæ non capient utilitatem è bonis illius, licita sunt ipsis dona sacerdotum & Levitarum.

gis si voverit quod nullam utilitatem capiet ex ulla creatura.

קונם כהנים לוים נהנים לי *Esto mihi votum, quod nullum commodum percepturi sint à me sacerdotes, Levitæ*, hoc non est votum quod tangit votum uxoris, sed hoc dicit respectu illius quod dixit, quod mulier, quæ voverit quod nullam utilitatem capiet ab ulla creatura, utilitatem capere potest è spicilegio oblivionis, & ex angulo, quæ pauperum dona sunt. Sic etiam dicit, quod, si quis voverit quod nullam utilitatem capient ab ipso sacerdotes, & Levitæ, tum capiunt ab ipso dona sua quæ ipsis debentur, nisi dixerit, אלו כהנים ואלו לוים *hi sacerdotes, & hi Levitæ*, tum ea aliis dare potest.

ד קונם שאיני עושה על פי אבא ועל פי אביך ועל פי אחי ועל פי אחיך אינו יכול להפר שאיני עושה על פיך אינו צריך להפר רבי עקיבא אומר יפר שמא תעדיף עליו יותר מן הראוי לו רבי יוחנן בן נורי אומר יפר שמא יגרשנה ותהי אסורה עליו :

4. (Si qua marita dixerit,) *Munus erit, quicquid preparavero ori patris mei, & ori patris tui, & ori fratris mei, & ori fratris tui*: tum ille (maritus) non poterit irritum reddere. (Si qua dixerit;) *munus erit, quicquid preparavero ori tuo*: tunc non opus est, ut solvat. R. Akiba inquit, irritum reddat: fortassis enim plus laborabit, quam ipsi obligata est. R. Juchanan Ben-Nuri ait; irritum reddat, quia fortassis expellet eam, & erit ipsi prohibita.

R. OB. DE BARTENORA.

קונם שאיני עושה על פי אבא *Munus esto, quod non parabo ori patris mei*, sanctum esto quicquid paravero, ne intret os patris mei, id est, pater meus non poterit utilitatem capere ex opere manuum mearum.

אינו יכול להפר *Nequit irritum reddere*, quia non est res quæ marito intercedit cum uxore, & in hoc conveniunt omnes, quod, si dixerit se non capturam utilitatem ab N, non irritum reddet maritus; & ita deciditur.

על פיך אינו צריך להפר *Ori tuo, non est necesse irritum reddere*, quia uxor marito subjecta est, & quamvis res sancta educat è subjectione, Sapientes tamen robur dederunt subjectioni mariti, quod קונם *munus* non educit è subjectione.

יפר שמא תעדיף עליו יותר מן הראוי לו *Irritum reddat, fortassis enim plus laborabit, quam ipsi obligata est*, sanctitas vero incidit in partem illam quæ abundat, quæ non est sub potestate sua, ideo necesse est ut irritum reddat, & in hac parte prodest retractatio, quia est res quæ illi intercedit cum illa, quia fieri nequit ut id quod abundat, non commisceatur cum eo quod est mariti.

יפר שמא יגרשנה *Irritum reddat, quia fortassis expellat eam*, fundamentum sive emolumentum operis manuum uxoris debet irritum reddi, quia maritus poterit expellere, ut educatur è subjectione mariti, & tunc locum habebit votum, & prohibitum erit illi ad maritum redire. Decisio est juxta R. Jochanan filium Nury, & hoc quando illa dixerit, *sint manus meæ sanctificatæ illi qui eas fecit*, nam manus existunt jam, idcirco cadit in eas sanctificatio.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

שאיני עושה על פי אבא *Quod non parabo pro ore patris*, id est, quicquid paravero, id non comedet pater meus, id est, nihil commodi ex eo percipiet. Perinde ac si votum fecisset quod non perciperet utilitatem ex opere manuum suarum homo unus, aut plures. Et jam exposuimus superius quod hoc votum nequit irritum reddi, & huic rei nemo contradicit. Cæterum si votum fecerit quod maritus ejus non capiet utilitatem ex eo quod paravit uxor, & hoc est quod dicit שאיני עושה על פיך אינו צריך להפר si dixerit, *quod non paravero ori tuo, non opus est ut solvat*, quia quicquid uxor fecerit, id acquirit maritus, uti nobis fundamentum est, quod opus manuum uxoris est pro marito, quemadmodum exponitur in tractatu Cetubbot; R. Akiba dicit quod necesse est ut irritum fiat votum, quia fieri potest ut faciat ultra quantitatem ipsi à Senatu impositam, quæ additamenta cedunt uxori & acquiruntur à rebus Sanctis. Nam hic casus intelligitur de muliere quæ dixerit, *sanctificatæ sint manus meæ ei qui fecit eas*. Dicit R. Jochanan filius Nury, quod hoc irritum reddet, nam si non reddiderit irritum, confirmatur, etsi opus manuum sit mariti, & manus illius subjectæ sint ipsi. Quandoquidem nobis fundamentum est, quod res sancta, fermentum, & libertas educunt è subjectione, & res confirmatur, etsi illa sit sub potestate mariti, propterea etiam necesse est ut maritus irritum reddat; decisio est secundum R. Jochanan filium Nury in eo quod dicit יפר שמא יגרשנה ותהי אסורה עליו *irritum reddat, quia fortassis expellet eam, & erit ipsi prohibita*. Verum si non expulerit eam, non educit res sancta hanc subjectionem tantum, quia Sapientes instituerunt hanc subjectionem, & corroborarunt verba sua.

ה נדרה אשתו וסבור שנדרה בתו נדרה בתו וסבור שנדרה אשתו נדרה בנזיר וסבור שנדרה בקרבן נדרה בקרבן וסבור שנדרה בנזיר נדרה מן התאנים (ס"א בתאנים) וסבור שנדרה כן הענבים

5. Si voverit alicujus (mariti) uxor; at ille persuasus fuerit, quod voverit filia sua: (vel) si voverit filia ejus, & ille persuasus fuerit, quod voverit uxor sua: Item, si voverit Nasiræatum, & ille persuasus fuerit, quod voverit munus: (vel) si voverit munus, & ille persuasus fuerit, quod voverit Nasiræatum: Item, si voverit (abstenturum) à ficubus, & ille persuasus fuerit, quod voverit ab

uvis:

העֲנָבִים נדרה מן הענבים וסבור שנודרה כן התאנים הרי זה יחזור ויפר :

R. OB. DE BARTENORA.

הרי זה יחזור ויפר *Ecce hic denuo irritum reddet*, quia retractatio quæ ex abusu facta est, non est retractatio, nam necesse est ut mulier intendat quando votum facit, uti scriptum est Num. 30, 12. לא הניא אותה ergo necesse est ut votum irritum fiat pro illa ipsa quæ vovit. Sic etiam ut animum intendat ad votum quod facit, ut scriptum est Num. 30, 5. ושמע אביה את נדריה necesse est ergo ut sciat quale votum est.

ו אמרה קונם תאנים וענבים אלו שאיני טועמת קיים לתאנים כולו קיים הפר לתאנים אינו מופר עד שיפר אף לענבים אמרה קונם תאנים שאיני טועמת וענבים שאיני טועמת הרי אלו שתי נדרים :

R. OB. DE BARTENORA.

קיים לתאנים כולו קיים *Si confirmaverit ficus, totum* (votum) *confirmavit*, ratio est quia scriptum est Num 30, 14. אישה יקימנו *maritus ejus confirmabit illud*, & verbum יקימנו exponitur ac si scriptum esset יקים ממנו *confirmabit ab ipso*, nimirum, si confirmaverit partem voti, totum est confirmatum; sed verbum יפרנו *irritum reddet illud*, nequit exponi hoc sensu; ergo non erit irritum factum, nisi donec totum irritum factum fuerit; hæc est sententia particularis; at ita non deciditur, sed juxta Sapientes, qui dicunt quod Scriptura confirmationem comparat cum retractatione, quemadmodum retractatio est, ut id quod retractaverit retractatum sit, at id quod non retractaverit, non retractatum sit, quia de voce יפרנו *illud reddet irritum*, dici nequit, si retractatio sit ex parte, etiam talis confirmatio sit, ut id quod confirmaverit sit confirmatum, & quod non confirmaverit, non confirmatum sit. Neque exponimus vocem יקימנו de confirmatione ex parte, sed propriè, quo sensu semper dicitur. Et quamvis de solutione Sapientum dicamus, quod votum ex parte solutum, in totum est solutum, quod non ita se habet cum retractatione mariti & patris.

ז יודע אני שיש נדרים אבל איני יודע שיש מפירין יפר יודע אני שיש מפירין אבל איני יודע שזה נדר רבי מאיר אומר לא יפר וחכמים אומרים יפר :

R. OB. DE BARTENORA.

אבל איני יודע שיש מפירין *Sed nescio quod erant qui irrita faciebant*, qui habebant potestatem irritum reddendi : יפר *irritum reddet*, eo die quo ipsi in mentem venerit quod irritum reddere poterat, qui dies ipsi est instar illius quo votum audiverat.

איני יודע שזה נדר *Non sciebam quod hoc erat votum*, quod necesse erat illud irritum reddere : לא יפר *non reddet irritum*, nam, quia sciebat quod potestatem habebat retractandi, etsi ignoraret quod votum erat, nihilominus tamen debebat irritum reddere illud; decisio non est secundum R. Meyr.

ח המודר הנאה מחתנו והוא רוצה להוציא לבתו מעות אומר לה הרי המעות האלו נתונין לך במתנה ובלבד שלא יהא לבעליך רשות בהן אלא מה שאת נושאת ונותנת בפיך :

R. OB.

uvis: (vel) si voverit ab uvis, & ille persuasus fuerit, quod voverit à ficubus: tum hic denuò potest solvere.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

הרי זה יחזור ויפר *Ecce hic denuo irritum reddet*, postquam irritum reddiderit ob quamcunque intentionem, & postea illi in memoriam venerit quod res ita se non habet, non proderit hæc retractatio; eo quod extat Num. 30, 12. לא הניא אותה hinc necesse est ut retractatio fiat illi ipsi, & pro illa re quam vovit, & ut sciat votum quod fecit; quod etiam probatur ex eo quod scriptum est Num. 30, 5. ושמע אביה את נדריה

6. Si quis dixerit; *funto mihi munus ficus, uvaque ista, si comesturus sum de illis*: tum si confirmaverit quod ad ficus, totum (votum) confirmavit. Sin irritum fecerit, quod ad ficus; non irritum factum est (totum votum,) donec irritum fecerit etiam quod ad uvas. Si qua dixerit, *funto mihi munus ficus, si comestura sum de illis, & uva, si comestura sum de illis*: En hæc sunt duo vota.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Hæc Misna est juxta sententiam quorundam particularium; verum Sapientum sententia est id quod irritum factum fuerit, esse irritum factum, idque quod confirmatum fuerit, confirmatum esse; decisio est juxta Sapientes. Imo quamvis fuerit votum aliud, tamen non erit hoc jus, jus voti quod in totum solutum est, quando pars illius soluta fuerit, quia התר נדרים *solutio votorum* non est הפרת נדרים *retractatio votorum*, uti exposuimus capite antecedenti.

7. Si quis dixerit; *scio, quod sint vota, esse autem, qui irrita ista facere possint, nescio*: tum solvere potest, (postquam cognoverit, solvi posse.) (Si quis dixerit;) *scio, quod sint, qui irrita facere possint, nescio autem, quod hoc sit votum*: tum Rabbi Meyr dicit; solvere non potest: sed Sapientes dicunt; solvere potest.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Hujus Misnæ sensus est, quod, quando maritus audiverit votum uxoris suæ aut filiæ suæ, & non reddiderit irritum eo die quo audiverit illud, sed post tempus voti ipsi in memoriam venerit quod ipsi potestas erat irritum reddendi votum, aut quod hoc votum debebat irritum reddi, irritum reddet eo die quo ipsi incidit id de quo dubitabat, & hic dies ipsi erit in eo gradu in quo est dies voti; decisio est juxta Sapientes.

8. Si quis voto excluserit à percipienda utilitate ex se generum suum; dare autem vult filiæ suæ pecunias: dicet ei; En hæc pecunia dono tibi data sit, modò verò nihil juris sit in eam marito tuo; excepto eo, quod tu acceperis, & in os tuum dederis.

R. MO-

R. OB. DE BARTENORA.

ובלבד שלא יהא לבעלך רשות בהם *Dummodo nihil juris sit in eam marito tuo*, estque conditio ejus firma, & maritus nihil sibi acquisit, etsi ope doni illius eum liberet à molestia, quia se alit illis nummis, cum maritus eam debebat alere, nam liberare aliquem à molestia non habetur commodum.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Docet nos his verbis, quod, si conditionem inierit, conditio illius firma est, & quod maritus non acquirit. Et si uxor ejus utilitatem ceperit, non est utilitas marito illius. Imo etiamsi hoc modo cohibeat ab illo debitum & operam quam impendere debet ad alendam uxorem, hoc tamen sequitur fundamentam quod dictum est capite quarto hujus tractatus.

ט ונדר אלמנה וגרושה יקום עליה כיצד אמרה הריני נזירה לאחר שלשים יום אף על פי שנשאת בתוך שלשים יום אינו יכול להפר נדרית והיא ברשות הבעל כפר לה כיצד אמרה הריני נזירה לאחר שלשים יום אף על פי שנתארמלה או נתגרשה בתוך שלשים הרי זה מופר נדרה בו ביום נתגרשה בו ביום החזירה בו ביום אינו יכול להפר זה הכלל כל שיצאתה לרשות עצמה שעה אחת אינו יכול להפר :

9. Porrò viduæ aut expulsæ votum per se firmum est. Quomodo? si qua dixerit; *Ecce ego Nasiraa ero post triginta dies*, etiamsi ducta fuerit intra triginta dies; tamen non potest (maritus novus) votum ejus solvere. Sin adhuc sub jure mariti fuit (quando vovit:) tum solvere potest. Quomodo? si dixerit illa; *ecce super me Nasiraatus post triginta dies*: tum etiamsi facta fuerit vidua, aut expulsa fuerit intra triginta dies; solvi potest. Si voverit eodem in die: sed eodem die expulsa fuerit; eodemque die reduxerit eam (maritus,) non potest solvere. Nam hæc esto regula; Quæcunque facta fuerit potestatis suæ vel horâ una; (ejus vota) non potest solvere.

R. OB. DE BARTENORA.

נדר אלמנה וגרושה יקום *Votum viduæ aut expulsæ firmum est*, hic versus ad literam intelligi nequit, nam, quia illi non erat maritus, quis pro illa irritum reddere posset? ergo intelligi debet, quando illa pro tempore votum fecerit, quando vidua erat, & aupsert antequam advenerit tempus voti, quo maritus irritum reddere non poterat, etsi votum habeat locum quando sub potestate illius erat, quia sequi debemus tempus quo votum fecit.

נדרה בו ביום נתגרשה בו ביום והחזירה בו ביום *Si voverit eodem die, & eodem die expulsa fuerit, eodemque die eam* (maritus) *reduxerit*, & postea audiverit votum, non potest irritum facere, quia sui juris facta est inter votum ejusque rescissionem, quia maritus non rescindit vota præterita.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Quod Deus benedictus dicit Num. 30, 10. נדר אלמנה וגרושה וגו׳ *votum viduæ & repudiatæ firmum erit*, si ad literam intelligeretur, res irrita esset, & non necessaria, nihilque dixisset; nam quis mulieri irritum redderet votum cum ipsi non erat maritus? sed sensus hujus loci est, quod, si illa voverit quando non erat illi maritus, & conditionem inierit quod votum duraret pro tempore, & deinceps nupserit ante tempus illud quo promiserat votum fore, & advenerit tempus voti cum nupta esset, maritus illud irritum reddere nequit.

י תשע נערות נדריהן קיימין בוגרת והיא יתומה נערה ובגרה (ס"א בוגרת) והיא יתומה נערה שלא בגרה והיא יתומה בגרה ומת אביה נערה בוגרת ומת אביה נערה שלא בגרה ומת אביה נערה שמת אביה ומשמת אביה בגרה בוגרת ואביה קיים נערה בוגרת ואביה קיים (ס"א) רבי יהודה אומר אף המשיא בתו הקטנה ונתאלמנה או נתגרשה וחזרה אצלו עדיין היא נערה :

10. Novem puellarum vota firma sunt (1.) quæ pubis facta est, sed pupilla est. (2.) Impubis, sed quæ deinde pubis facta est, atque pupilla est. (3.) Impubis, quæ non pubis facta est, sed est pupilla. (4.) Quæ pubis facta est, sed cujus pater postea mortuus est. (5.) Impubis, quæ deinceps pubis facta est, atque pater ejus mortuus est. (6.) Impubis, quæ non pubis facta est, sed cujus pater postea mortuus est. (7.) Impubis, cujus pater mortuus est, & ex quo mortuus est, facta est pubis. (8.) Pubis, & cujus pater adhuc vivit. (9.) Impubis, quæ postea pubis facta, & cujus Pater adhuc vivit. R. Jehuda dicit; etiam si quis elocavit filiam suam minorennem, & vidua facta est, aut expulsa est, rursusque rediit ad eum, dum adhuc pubis est.

R. OB. DE BARTENORA.

תשע נערות *Novem puellæ*, non puellæ strictè dictæ; בוגרת והיא יתומה *pubes quæ pupilla est*; quæ nupserit & cujus maritus mortuus est quando illa adhuc erat נערה *puella*, quæ pupilla est vivente patre, nam postquam nupta fuisset, pater in eam non amplius habebat potestatem; &, si deinceps facta fuisset בוגרת, & voverit, votum ejus firmum est, quia pater nequit rescindere votum eo quod pubes est, & pupilla vivente patre.

נערה ובגרה והיא יתומה *Puella quæ pubes facta, & pupilla est*, quæ nupserit, & cujus maritus mortuus fuerit, & voverit

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Primum tibi scitu necessarium est, nimirum, quod per יתומה *pupillam* hoc loco intelligitur ea quæ repudiata fuerit vivente patre, aut cujus maritus mortuus est, dummodo mortuus fuerit & illa repudiata fuerit post nuptias, & ejusmodi in Gemara vocant יתומה בחיי האב *pupilla vivente patre*. Deinde intelligas oportet id quod dicit תשע נערות *novem puellæ*, accipiendum esse quando receperint sponsalia; & omnes quæ hic dicuntur בוגרת *pubes*, sunt ejusmodi quæ votum fecerunt quando jam pubes factæ sunt. Cæterum antecedenti capite jam exposuimus, quod, si puella de-

verit quando puella erat, & postea pubes facta, ac pupilla vivente patre.

נערה שלא בגרה *Puella quæ non facta est pubes*, quæ puella erat quando vovebat, & nondum facta erat pubes, sed pupilla vivente patre; & hæc tria comprehenduntur sub *pupilla vivente patre*.

בגרה ומת אביה *Pubes, sed cujus pater mortuus est*, quæ pubes erat quando vovebat, cujusque pater mortuus erat, ea propriè est pupilla; & hæc tria quoque continentur sub eo quod dicitur, *& cujus pater mortuus fuerit*.

נערה שמת אביה ומשמת אביה בגרה וכו' *Puella cujus pater mortuus fuerit, & quando mortuus fuerit pater ejus, pubes facta est*, hæc tria continentur sub voce בגרה. In Gemara dicitur, quod Sapientes tantum loquuntur de tribus puellis, nempe, de pube, de pupilla, & pupilla vivente patre. *R. Jehuda dicit, etiam si quis elocaverit filiam suam minorennem, aut vidua facta fuerit &c.* nam, quia thorum nuptialem ingressa est, egressa est è potestate per illas desponsationes.

desponsa fuerit, maritus & pater illius irrita reddunt vota illius, & quod pater non reddit irritum quando illa est pubes. Et pater illius ac ultimus maritus irrita reddunt vota illius, si post desponsationem repudiata fuerit; at à nuptiis est pupilla vivente patre, uti exposuimus. Præterea quoque exponetur, quod maritus non destruet nisi sponsa sua intraverit thorum nuptialem; quæ omnia in memoria habeas necesse est. Dicit porro Misna quod novem mulierum vota sunt firma, propterea quod pater non est in vivis, aut quia pupilla est vivente patre, quando pater non habet potestatem irritum faciendi, nam votum fit irritum per maritum aut per patrem. Vel quia illa est בוגרת *pubes*, quando neque maritus neque pater irritum reddere potest, uti diximus. Prima itaque ex illis mulieribus est בוגרת והיא יתומה *pubes quæ pupilla est*, quæ desponsa erat quando adhuc erat נערה *puella*, & deindè facta בוגרת *pubes*. & pupilla facta vivente patre, & quæ postea fecerat votum, hic conjunguntur duæ causæ quæ impediunt quo votum non reddatur irritum, nimirum, quia pubes est, & pupilla vivente patre. Secunda est, נערה ובגרה והיא יתומה *puella quæ pubes facta est, & pupilla*, ut, si hæc nupserit & repudiata fuerit, & maritus denuo ipsi dederit sponsalia post divortium, & illa deinceps facta fuerit בוגרת *pubes*, ecce hic maritus non reddet irritum votum primum quod uxor fecerit cum erat נערה *puella*, cujusmodi se habebat jus, juxta id quod explicuimus, quod maritus & pater ejus irritum reddebant, quia ille est maritus illius ultimus, nisi fuerit ratio quæ illud impediret, quia illa erat pubes & pupilla. Scopus vero illius quod diximus est, quod maritus & pater illius irrita reddant vota quæ illa fecerat dum adhuc erat sub potestate primi mariti, & quando puella erat eo tempore quo votum reddebatur irritum. Tertia est, נערה שלא בגרה והיא יתומה *puella quæ non facta est pubes, sed pupilla*, hoc convenit cum antecedenti, nisi quod illa relinquebatur cum adhuc erat *puella*; & tum redit ratio impedimenti rescindendi vota in societate mariti & patris, ut sit pupilla vivente patre, propterea nec pater nec maritus habet potestatem rescindendi vota, nisi illa intraverit thorum nuptialem. Quarta est, בגרה ומת אביה *pubes cujus pater mortuus fuerat*, ut, si nupserit dum adhuc erat *puella*; neque differentia est, sive voverit dum adhuc erat *puella*, & maritus non audiverit illud votum nisi post impedimentum rescissionis, quia erat pubes, aut mortis causa, nam unaquæque ex illis causis est impedimentum rescissionis; sive voverit postquam illa facta fuerit pubes. Quinta est, נערה בגרה ומת אביה *puella quæ pubes facta est, & cujus pater mortuus est*, ut, si maritus illi dederit sponsalia, & tum fecerit votum postquam pubis facta fuerit, & pater illius mortuus fuerit, & hic est casus quem in superioribus jam manifestum dedimus. Sexta est, נערה שלא בגרה ומת אביה *puella quæ nondum pubes facta, sed cujus pater mortuus est*, hæc etiam est ut ea quæ antecedit, nisi quod ei una tantum est causa quæ impedit votum reddere irritum, quæ est mors patris. Septima est, נערה שמת אביה ומשמת אביה בגרה *puella cujus pater mortuus est, & ex quo mortuus est pater ejus, facta est pubes*, hæc non differt à quinta, nisi quod hic sit anticipatio mortis patris in tempore illo quo facta est pubes. Octava est, בגרה ואביה קיים *pubes cujus pater vivit*, ut, si illa desponsa fuerit dum adhuc erat *puella*, verum quando votum faciebat erat puella. Nona est, נערה בגרה ואביה קיים *puella, quæ pubes facta est, & cujus pater adhuc vivit*, quæ votum fecit dum adhuc erat *puella*, & deindè facta est pubes, & cujus pater adhuc vivit, tum pater audivit votum & maritus; hinc tibi expositum est, quod omnium harum novem puellarum quas in principio insignivit nomine נערה *puella*, scopus est, ut intelligatur ejusmodi quæ votum fecit dum adhuc erat *puella desponsa*, sed cujus votum non audivit maritus, donec innovata fuerit causa quæ impediebat retractationem voti. Cæterum, in quocunque loco non dicitur in principio נערה *puella*, scopus est quod votum fecit postquam transegerit ætatem *puellæ*, etsi puella esset quando desponsa erat. Jam expositum est capite tertio tractatus Cetubhot, quo sensu vocatur נערה *puella*, & quo tempore, & quando vocatur בוגרה *pubes*, consequitur itaque hæc definitio ex ante dictis, quod puellæ desponsæ, si adhuc puella fuerit in tempore rescissionis voti, & pater adhuc vixerit, & non fuerit pupilla vivente patre, votum irritum reddere possunt in societate patris & mariti, uti exposuimus. Cæterum, non computavit hic doctor inter puellas quas computavit quod vota earum firma sunt, pupillam vero in specie, nimirum, si desponsa fuerit pupilla vivente patre, & hoc indicio est quod illa comprehenditur sub puellis quarum vota non sunt firma, quæ pater & maritus illius irrita possunt reddere, & hæc est opinio R. Jehudæ qui dicit, *etiam si quis elocaverit filiam suam minorennem, & vidua facta sit, aut expulsa, ruesusque redierit ad eum, dum adhuc pubes est*, &, si deindè desponsa fuerit, pater & maritus irrita reddunt vota illius. R. Meyr est in sententia R. Jehudæ quod ad eum qui desponderit pupillæ, sed contrarius est in eo si quis desponderit puellæ, quæ deinceps pubes facta est vivente patre, estque hæc tertia ex novem puellis de quibus R. Meyr dicit quod vota earum firma sunt, & propterea illa recensetur inter novem puellas. Et sic dixerunt, hæc sunt verba R. Meyri, at R. Jehuda ipsi contrarius est, dicens, etiamsi puella sit, pater tamen ejus & ultimus maritus irritum reddunt primum illius votum. Sapientes huic sententiæ contradicunt, dicentes, trium puellarum vota sunt firma, pubis, pupillæ, & pupillæ vivente patre; decisio est juxta Sapientes. Hinc consequitur, quod, si desponsa fuerit quando adhuc erat puella, & voverit quando adhuc erat puella, & neque pater neque sponsus audiverit votum nisi postquam facta fuerit pubes, aut pupilla facta fuerit vivente patre, aut mortuus fuerit pater, & si tum sponsus audiverit votum quod fecit sponsa, firmum est, & quod factum fuerit præter hoc ipsum, pater & maritus ejus irritum reddunt.

יא קונם שאיני נהנית לאבא ולאביך אם עושה אני על פיך שאיני נהנית לך אם עושה אני על פי אבא ועל פי אביך הרי זה יפר:

11. (Si qua dixerit) *res sacrata erit, quicquid ego prodesse potero patri meo, aut patri tuo*; (Item;) *si ego fecero quicquam pro ore tuo*; (aut) *si ego commodum ex te percepero*; (aut) *si ego quicquam paravero pro ore patris mei aut patris tui*: tum poterit ille (maritus) irritum reddere.

R. OB. DE BARTENORA.

קונם שאיני נהנית לאבא ולאביך וכו' *Munus esto mihi quicquid ego prodesse potero patri meo, aut patri tuo &c.* nam, quan-

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Verissimum mihi est quod Misnæ auctor in hoc loco mentionem fecit hujus voti, quia est votum puellæ desponsæ, dicit

quandoquidem illi prohibitum est commodum patris sui & patris mariti medio ejus quod illa fecit marito suo, opprobrium est marito, estque res quæ intercedit marito cum uxore sua.

dicit itaque, si illa conditionate votum fecerit, quod non faciet voluntatem patris sui, aut mariti sui, & quamdiu fecerit voluntatem unius ex illis, non capiet utilitatem ab altero, hoc votum irritum reddere potest pater & maritus ejus. Nam putaremus, quod si fecerit voluntatem unius ex illis cum retractatione voti, illi prohibitum esset quicquam commodi capere ab altero, & quod non valeret in hoc voto retractario, propterea nos docet quod illi irritum reddunt, juxta jus omnium votorum; & fieri quoque potest ut hoc jus sit pro omni muliere quæ fecerit hoc votum sub marito suo.

יב בראשונה היו אומרים שלש נשים יוצאות ונוטלות כתובה האומרת טמאה אני לך שמים ביני לבינך נטולה אני מן היהודים חזרו לומר שלא תהא אשה נותנת עיניה באחר ומקלקלת על בעלה אלא האומרת טמאה אני לך תביא ראיה לדבריה שמים ביני לבינך יעשה דרך בקשה נטולה אני מן היהודים יפר חלקו ותהא משמשתו ותהא נטולה מן היהודים :

12. Olim dixerunt: Tres exeunt mulieres, & auferunt dotem. (Scilicet) si dixerit aliqua; *immunda sum à te: Deus inter me & te*: (aut) *prohibita sum à Judæis.* Sed posteà dixerunt; (non auferunt dotem,) ne mulier vertat oculos suos in alium, perverseque agat contra maritum. (Itaque) si dixerit aliqua; Immunda sum à te: tunc adferat demonstrationem pro verbis suis. Si dixerit; Deus inter me & inter te, precibus cum eo agat (ut dimittat.) Si dixerit; prohibita sum à Judæis: tum solvere potest quod ad partem suam, ut ipsi ministret, sed erit tamen prohibita Judæis aliis.

R. OB. DE BARTENORA.

האומרת טמאה אני לך *Quæ dixerit, tibi immunda sum*, sermo est de uxore sacerdotis, quæ marito suo prohibita est si vi compressa fuerit ab alio, sed tum non perdidit dotem suam matrimonialem; Sapientes eam fecerunt fide dignam in eo quod prohibita est marito suo. Et cum dimittitur cum divortio, recipit dotem suam matrimonialem, quemadmodum dicit conditio dotis matrimonialis, *quando nupseris alii, auferes id quod tibi scriptum est.*

השמים ביני ובינך *Deus sit inter me & te*, exponit Gemara, uxor dicat דאינו יורה כחץ *quod non jaculat ut sagitta*, at hæc ejusmodi est res quæ manifesta est tantum Deo, quam tamen mulier probare nequit; sed hic tractatur de illa cum venerit cum ratione, dicens, *peto baculum pro manu mea, & pilam pro sepulchro*. nam si ita non factum fuerit, dicimus illi, apage, tibi non commendatum est præceptum fructificationis & multiplicationis.

נטולה אני מן היהודים *Prohibita sum à Judæis*, quæ in se receperit prohibitionem conjugii omnium Judæorum; & quamvis septimo capite tractatus Cetubhot dicatur, quod si illa votum fecerit, exibit sine dote matrimoniali, quia illa ipsa est in causa; exponit tamen Raschi in tractatu Jebhammot, dicens, quandoquidem in se recepit prohibitionem conjugii omnium Judæorum, hinc certum est quod vi coacta est, & conjugium nocet. Putat autem Misna prima, quod hæc non est ex illis rebus quæ intercedunt marito cum uxore, quia fieri potest ut repudiet ipsam.

שלא תהא אשה נותנת עיניה באחר ומקלקלת על בעלה *Ne uxor vertat oculos suos in alium, & perverse agat cum marito suo*, ideo perversè egerunt generationes & suspicatæ sunt quod illa mentitur, ut exeat è potestate mariti sui. תביא ראיה לדבריה *adferat demonstrationem verbis suis*, nam non habent illi fidem sine demonstratione.

יעשה דרך בקשה *precibus cum eo agat*, petunt ab illa ne magis loquatur de hoc negotio; in Talmude Jerusolymitano exponitur quod convivium instituunt, & lætantur: יפר חלקו *irritam reddet partem suam*, quia est ex rebus quæ intercedunt illi cum illa, ideoque irritum reddit pro seipso.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

האומרת טמאה אני לך *Qua dixerit, immunda sum tibi*, vult dicere; quod cum alio concubuerit quando erat sub potestate mariti sui. Cæterum jam nosti quod uxor Israelitæ quæ adulterium commiserit, & cujus adulterium testibus confirmatum fuerit, uti exposuimus in tractatu Sota, aliter fieri non potest adultera nisi nolens, aut volens: si vero adulteraverit nolens, licita est marito suo, uti exposuimus in tractatu Cetubhot. Sin autem volens adulteraverit, tum prohibita est marito, & non cedit ei dos matrimonialis. Sed uxor sacerdotis quando cum alio concubuerit, sive nolens sive volens, prohibita est marito suo, uti expositum est in tractatu Cetubhot. Sic etiam nobis fundamentum est quod uxor sacerdotis nolens compressa, prohibita est marito suo, & quamvis Lex eam prohibuerit, tenetur tamen maritus ei dare dotem matrimonialem, quia illa diceret, *ego pro meipsa legitima sum, ager tuus tibi ipsi inundatus est*, & recipiet dotem suam matrimonialem, & exibit; sed hic casus non obtinet in uxore Israelitæ, nam, si dixerit, *polluta sum vi*, licita est marito suo. Verum si dixerit, *volens compressa sum*, non cedit illi dos matrimonialis, nam quæcunque confessa fuerit quod volens adulteravit, perdit dotem suam matrimonialem, ejusdemque conditiones omnes, nec cedit illi quicquam è domo patris præterquam id quod jam existit; neque de bonis usuariis, neque de bonis gregis ferrei, sed auferet id quod est coram ipsa, & abibit. Marito autem datur electio, an eam velit repudiare, an vero nuptam secum retinere, quandoquidem non adsunt testes, quemadmodum hic expositum est, & deinceps exponemus in tractatu Sota. Nam non dicimus marito, si tu negasses illi, propterea coivisses cum ea; quod si ita factum fuisset, obligatus es solvere illi dotem matrimonialem. Fundamentum enim est nobis in tota Lege confirmatum, quod *dividimus sermonem*, id est, quod in principio fidem habemus rei quocunque modo id fiat, sed non credimus illi alio sensu; quorum nonnulla jam adduximus exempla in tractatu Jebhammot, propterea, quod hic dicitur בראשונה היו אומרים וכו׳ *in principio dicebant &c.* intelligitur tantum de uxore sacerdotis, quæ dixit, *polluta sum nolens*, quam Sapientes faciunt fide dignam, & dicunt quod marito non licet coire cum illa, sed quod prohibita sit ipsi; ita exponitur in Gemara, & quandoquidem hunc casum tractabamus, voluimus eum absolvere. Præterea scias velim id quod dicitur in Gemara, quod uxor quæ marito suo dixerit quod seductione adulteravit, aut ex errore, putando quod maritus suus erat is quicum ea coibat, non sit fide digna; & ratio adfertur, quod fieri potuit ut oculos suos conjecerit in alium, unde indicium est, quod prohibita esset marito, si fide digna est; hoc jus non nisi de uxore sacerdotis intelligendum est; hinc Gemara consequentias educit in hoc casu de uxore sacerdotis. Sed uxor Israelitæ, etsi credamus illi, tamen licita erit, quia error & seductio sunt pars violentiæ.

השמים ביני לבינך *Deus sit inter me & inter te*, his verbis uxor notat quod nemini præterquam Deo notum est, qui solus occulta novit; ut, si dixerit illa quod maritus non valet ad coitum, quia non emittit semen ut sagitta, ita ut ab ipso non possit imprægnari. Fundamentum est nobis, quod uxor novit an maritus semen emittit ut sagitta, quod maritus nequit scire,

scire, quia uxor hoc habet ex sensu quando semen recipit, quod maritus non ita sentire potest, quia extra se ipsum, adeoque extra sensum est. Nisi nobis suspicio fuerit, quod oculos suos in alium conjecerit, quamobrem repudiassemus eam, & obligassemus eum ut solvat illi dotem matrimonialem. Propterea, si eam repudiare voluerit & sine dote matrimoniali dimittere, postquam illi nupta fuerit decem annos & non pepererit, uti exposuimus in tractatu Jebhamoth, tres hic occurrunt casus, quorum primus est, quod, si illa dixerit, nescio quænam causa sit, nimirum, si impedimentum impregnationis proveniat ex ipso, aut ex me, exibit sine dote matrimoniali, juxta fundamentum quod tenemus de omnibus casibus dubiis, bona manent in possessione domini eorum. Secundus est, quod, si illa fidem dederit & dixerit, quod impedimentum impregnationis proveniat ex marito, & non ex seipsa, quia non emittit semen ut sagitta, tum maritus tenetur dotem matrimonialem solvere uxori, sed anathematizant illam si nesciat certitudinem casus & erret, maritus nequit eam adigere ad jusjurandum Sapientum, quia dicere non potest quod semen emittit ut è sagitta emittitur, quia veritatem & certitudinem actionis ignorat. Tertius est, quando illa confessa fuerit quod maritus semen emittit instar sagittæ, & tum res clara est. Cæterum quod dicit יעשו דרך בקשה *precibus cum eo agant*, vult, quod petunt ab ipsa ut maneat apud maritum, & non cogunt eum ut dimittat illam, neque illam cogunt ut maneat apud ipsum. Neque de illa pronunciarunt jus illius quæ marito rebellis facta est, sed rem differunt & pacem inter eos facere student, & non prius contra eos jus pronunciant quam pax facta fuerit. נטולה מן היהודים *separata sum à Judæis*, id est, si recepit in se prohibitionem de utilitate capienda ab ullo Judæo. יפר חלקו *irritam reddet partem ejus*, hæc opinio refutata est, nam sunt verba R. Joses, uti tibi dixi, & ita exponit Gemara. Cæterum Sapientes dicunt, quod totum reddit irritum, quia sunt vota afflictionis animæ. Jam dixi tibi quod votum ejus non est firmum ullo modo in hoc casu, nisi in se receperit prohibitionem utilitatis capiendæ ab uno homine aut à pluribus, at si omnium Judæorum prohibitionem utilitatis capiendæ in se receperit, irritum reddet; & exponimus quod decisio est juxta Sapientes.

Finis Tractatus de Votis.

מסכת נזיר

פרק א כל כינויי נזירות כנזירות האומר אהא הרי זה נזיר או אהא נוה נזיר נזיק נזיח פזיח הרי זה נזיר הריני כזה הריני מסלסל הריני מכלכל הרי עלי לשלח פרע הרי זה נזיר הרי עלי צפורים רבי מאיר אומר נזיר וחכמים אומרים אינו נזיר :

Tractatus de Nazyræis.

Caput 1. Omnia Epitheta Nasiræatus, idem sunt ac (nomen) Nasiræatus. (Itaque) si quis dixerit; *Ero*: ecce erit hic Nasiræus. Aut; *Ero pulcher*: (erit) Nasiræus. (Aut;) נזיק נזיח פזיח (sunt Epitheta Rabbinorum:) ecce hic Nasiræus est. (Item;) *ecce ego ero sicut Hic* (qui scil. Nasiræus est:) (Item;) *ecce ego concinnabo*; *ecce ego alam* (scil. comam & barbam;) *ecce ego promissurus) sum comam*: ecce hic est Nasiræus. (At si dixerit;) *ecce super me avicula* (pro Nasiræatu oblatæ Num. 6.) R. Meyr dicit; Nasiræus est: sed (meliùs) Sapientes dicunt; non est Nasiræus.

R. OB. DE BARTENORA.

כל כינויי נזירות כנזירות *Omnia Epitheta Nazyraatus sunt ut ipse Nazyraatus*, id quod non est nomen ipsius rei, vocatur כנוי *cognomen*, uti dicitur המכנה is qui nomen imponit proximo suo.

האומר אהא *Qui dixerit, ero*, non est cognomen sed vocatur בית יד *ansa*, ut ansa qua apprehenditur vas, sic etiam votum apprehenditur hac voce. Sed deficiunt quædam verba, quæ hoc sensu addenda sunt, *omnia cognomina Nazyræatus sunt ut ipse Nazyraatus, & omnes ansa Nazyraatus, sunt ut ipse Nazyraatus; hæ sunt ansa Nazyraatus, si quis dixerit, ero, ero pulcher; hæc vero sunt cognomina Nazyræatus, Nasyk, Nasyach, Pasyach; qui dixerit, ero*, & viderit ipsum Nazyræum transeuntem, & dixerit, *ero*, etsi non dixerit, ero ut hic, si intenderit fieri Nazyræus ut ille, ecce Nazyræus est, etsi id non pronunciaverit ore suo. *Ero pulcher*, apprehendens pilos suos, & dicens, *ero pulcher*, id est, ero pulcher hoc pilo quem aluero, si hoc cum attentione dixerit, Nazyræus est, etsi non declaraverit expressis verbis, quia ejusmodi & similia sunt *ansa Nazyraatus*, quæ sunt instar Nazyræatus.

נזיק נזיח פזיח *Nasyk, Nasyach, Pasyach*, sunt formulæ loquendi è gentibus petitæ, quæ illis Nazyræum notare solent, quarum lingua proximè accedit ad linguam Israelis, propterea formulæ ejusmodi vocantur *cognomina Nazyræatus*.

הריני כזה *Ecce ego ut hic*, designans Nazyræum qui ipsi ade-

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Quod dicit אהא הרי זה נזיר או אהא נוה *ero, ecce hic erit Nazyræus, aut, ero pulcher*, id non notat cognomina Nazyræatus, sed partes Nazyræatus, quæ vocantur ידות *ansa*, id est partes verborum quæ docent sensum Nazyræatus; propterea hujus Misnæ expositio erit hoc sensu, cognomina Nazyræatus sunt ut ipse Nazyræatus, & ansæ Nazyræatus sunt ut ipse Nazyræatus, & hæ sunt ידות *ansa*; si quis dixerit אהא *ero*, & intentio ejus fuerit dicere, אהיה נזיר *ero Nazyræus*, & ea conditione ut Nazyræus transierit ante ipsum eo tempore quo hoc dicebat, sic etiam ut dicat quod hanc rem intendebat; ideo nos docet, quod non est necesse ut in voto Nazyræatus os respondeat cordi, sed quod intentio demonstratio perfecta est quando ea modo in corde est, etsi os non exprimat intentionem cordis, & tenetur Nazyræatu. Similiter, si dixerit, אהא נוה *ero pulcher*, & ea conditione ut apprehendat capillos suos, quando hoc dicebat per modum innuendi, ac si dixisset, *ero pulcher in hoc*.

נזיק נזיח פזיח *Nasyk, Nasyach, Pasyach*, sunt cognomina Nazyræatus, quæ ita proferebantur à nationibus quæ Israeli adjungebantur, confundendo ejusmodi voces cum נזיר; quæ pronunciatio deindè obtinuit inter vulgus, ita ut pro נזיר pronunciarent *Nasyk, Nasyach*, aut *Pasyach*.

הריני כזה *Ecce ego ero ut hic*, innuit Nazyræatum; מסלסל *concinnabo*, complanabo & lævigabo pilos barbæ manu mea; מכלכל *alam*, (comam & barbam.) Sic etiam de partibus genitalibus, quando pili coronæ accreverint, dicitur,

aderat; הריני מסלסל מכלכל הרי עלי לשלח פרע *ecce ego concinnabo, ecce ego alam* (comam & barbam) *ecce ego promissurus sum comam*, omnia hæc tantum intelligenda sunt si apprehenderit pilos suos, & intenderit fieri Nazyræus; vox מכלכל etiam usurpatur de illo cujus pili creverint in pudendis.

הרי עלי צפרים *Ecce super me aviculæ*, notat duos turtures aut duos pullos columbarum, suntque in sacrificium Nazyræi polluti, quando ipsum transierit Nazyræus.

רבי מאיר אומר נזיר *R. Meyr dicit, Nazyræus est*, nam quandoquidem Nazyræus transibat ante ipsum, & aves sunt sacrificium Nazyræi polluti, ergo indicant verba quæ dixit, *ecce super me aves*, ipsum Nazyræatum intendere. וחכמים אומרים אינו נזיר *at Sapientes dicunt, non est Nazyræus*, decisio est secundum Sapientes, quod non sit Nazyræus; sed aves adducet ad solvendum votum suum.

tur, משתכלכל העטרה *quando accreverit corona*; propterea, si manum suam extenderit ad pilos capitis sui, & apprehenderit eos, ac dixerit, *ecce ego alam, aut, ecce ego concinnabo*, tum tenetur Nazyræatu.

הרי עלי צפרים *Ecce super me aviculæ*, sunt duo turtures, aut duo pulli columbarum, quos offerre tenetur Nazyræus in sacrificium quando pollutus est; & si occurrit ipsi Nazyræus purus, & ille dixerit, *ecce super me aviculæ*; dicit R. Meyr, quandoquidem hæ aviculæ sunt de sacrificio Nazyræi immundi, & ipsi occurrit Nazyræus, tenetur Nazyræatu. Sapientes dicunt, quod non tenetur Nazyræatu, sed quod tenetur adducere duos turtures, aut duos pullos columbarum tantum, quos offeret in sacrificium spontaneum; decisio non est juxta Sapientes.

SURENHUSIUS. Sequitur מסכת נזיר Tractatus de Nazyræis eum qui agit de Votis, quia Nazyræatus comprehenditur sub generibus votorum, sicuti scriptum est Num. 6, 2. איש או אשה כי יפלא לנדר נדר נזיר Legem de Nazyræatu à Deo institutam nobis prodidit Moses capite sexto libri Numerorum, hoc sensu; *Quum vir aut mulier nuncupaverit votum, vovendo votum Nazyræi, se Nazyræum fore Jehovæ; à vino aut ab alio potu inebriante abstineto, acetum vini, & acetum ullius potus inebriantis ne bibito; & nullum potum è maceratis uvis bibito, nec ullas uvas recentes, aut siccas comedito, omnibus diebus Nazyræatus sui: de nulla re quæ fit ex vite vinifera, vel ipsis nucleis acinorum & cute comedito. Omnibus diebus voti Nazyræatus sui novacula ne transito super caput ejus; usque dum compleantur dies illi quibus voverit se Jehovæ Nazyræum fore, sanctus esto, sinendo crescere comam, capillos capitis sui. Omnibus diebus quibus se Jehova Nazyræum fore voverit, ad cadaver mortui ne accedito. Propter patrem suum aut propter matrem suam, propter fratrem suum aut propter sororem suam, ne se polluito propter illos, quum mortui sunt: quia coronam Dei sui gerit in capite suo. Omnibus diebus Nazyræatus sui, sanctus est Jehovæ. Quod si quis mortuus fuerit juxta eum repentino casu, polluetur caput Nazyræatus ipsius, & caput suum radet in die purificationis suæ, die septimo radet se. Cæterum octavo die duos adferet turtures, vel duos columbæ pullos ad sacerdotem, ad portam tentorii conventus. Quorum unum sacerdos parabit in sacrificium pro peccato, & alterum in holocaustum, & expiabit pro ipso in eo quod peccavit circa cadaver istud; & consecrabit caput illius eo die. Deinde separabit Domino dies Nazyræatus sui, atque agnum anniculum adducet in sacrificium pro reatu, diesque primi irriti erunt, quia pollutus fuit Nazyræatus illius. Hæc autem esto Lex Nazyræi postquam dies Nazyræatus illius completi fuerint, adferto illud ad portam tentorii conventus. Et sacrificium suum Domino offeret agnum anniculum perfectum unum in holocaustum, & ovem anniculam alteram perfectam in sacrificium pro peccato, & arietem unum perfectum in pacifica. Porro canistrum panis azymi, collyras è simila mistas oleo, & lagana azyma uncta oleo, muneraque eorum & libamina eorum. Offeret autem sacerdos ante faciem Domini, & parabit sacrificium pro peccato cum holocausto illius. Sed arietem parabit in sacrificium pacificum Domino cum azymi panis canistro; parabit quoque sacerdos munus ejus & libamen ejus. Tunc radet Nazyræus in porta tentorii conventus caput Nazyræatus sui, atque capitis Nazyræatus sui pilos accipiet, eosque igni imponet; qui sacrificio pacifico subest. Postea Sacerdos accipiet armum istum coctum ex ariete illo, & collyram azymam unam ex illo canistro cum lagano azymo uno, eaque manibus Nazyræi imponet, postquam raserit Nazyræatum suum. Hæc vero agitabit sacerdos agitatione ante faciem Domini; res sancta erit pro sacerdote, una cum pectore agitationis & armo elevationis: postmodum Nazyræus ille bibet vinum.* Hæc præcepta Dei Hebræorum doctores in compendium redegerunt, atque inde duo affirmantia & octo negantia præcepta confecerunt, cujusmodi sunt (1) Ut Nazyræus comam alat. (2) Ut per totum Nazyræatus sui tempus se non radat. (3) Ne vinum bibat Nazyræus, imo ne quidem vini mixturam, licet acetum sit. (4) Ne uvas comedat recentes. (5) Ne uvas passas comedat. (6) Ne acinorum nucleos comedat. (7) Ne exteriorem uvarum corticem comedat. (8 Ne mortui alicujus tentorium ingrediatur. (9) Ne polluatur per mortuos. (10) Ut finito Nazyræatus sui tempore, aut cum pollutus sit, una cum sacrificiis ipsi adducendis sese radat. Et hæc præcepta auctor in hoc tractatu ulterius persequetur.

ב הריני נזיר מן החרצנים ומן הזגים ומן התגלחת ומן הטומאה הרי זה נזיר וכל דקדוקי נזירות עליו הריני כשמשון כבן מנוח כבעל דלילה כמי שעקר דלתות עזה כמי שנקרו פלשתים את עיניו הרי זה נזיר שמשון מה בין נזיר עולם לנזיר שמשון נזיר עולם הכביד שערו מיקל בתער ומביא שלש בהמות ואם נטמא מביא קרבן טומאה נזיר שמשון הכביד שערו אינו מיקל ואם נטמא אינו מביא קרבן טומאה:

2. (Si quis dixerit;) *ecce ego sum Nasir* (scil. abstinens) à הרצנים (*exteriore cute uvarum*,) & a זגים (*vinaceis*,) *& à tonsurâ, & ab immunditie*: tum ecce hic est Nasiræus, & omnia minuta Nasiræatus sunt super eo. (Aut si dixerit;) *ecce ego sum sicut Schimschon; sicut filius Manoach; sicut Dominus* (maritus) *Delilah; sicut ille, qui evulsit portas Gasa; sicut ille, cui Phelisthæi effodere oculos*: ecce tum hic est Nasiræus Schimschonæus. Quid interest inter Nasiræum perpetuum, & Nasiræum Schimschonæum? Nasiræus perpetuus, si aggravata est coma ejus, leviorem reddit novacula, adfertque tres bestiolas, & si polluitur, adfert Korban immunditiæ. Nasiræus Schimschonæus, etiamsi coma aggravetur: non tamen leviorem reddit; nec, si polluitur, adfert Korban.

R. OB. DE BARTENORA.

הריני נזיר מן החרצנים ומי *Ecce ego sum abstinens à nucleis acinorum &c.* id est, si aliquam ex illis rebus nominaverit, tum Nazyræus est perinde ac si dixerit, sum Nazyræus

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Si dixerit הריני נזיר מן החרצנים *ecce ego sum abstinens à nucleis acinorum*, tenetur ad omnia jura Nazyræatus; sic etiam, si quis dixerit, מן הזגין à vinaceis, nec non ab התגלחת ton-

ræus ſimpliciter; quia autem in fine Miſnæ dicere debebat quod Nazyræus perpetuus & Nazyræus Schimſchonis non tenentur omnes obſervare Nazyræatus circumſtantias, ideo hic dicit in principio, quod non recipit in ſe omnes circumſtantias Nazyræatus.

מה בין נזיר עולם לנזיר שמשון *Quid intereſt inter Nazyræum perpetuum & Nazyræum Schimſchonæum?* deficiunt quædam in hac Miſna, nam ita dicendum fuiſſet, *ſi votum fecerit quod velit eſſe Nazyræus perpetuus, eſt Nazyræus perpetuus; quæ differentia eſt inter Nazyræum perpetuum & Nazyræum Schimſchonæum?* Nazyræus perpetuus ſi pilos ſuos aluerit, novacula diminuantur à duodecim ad duodecim menſes; & hoc intelligitur de Abſalom qui erat Nazyræus perpetuus, de quo ſcriptum eſt 2 Sam. 14, 26. ויהי מקץ ימים לימים אשר יגלח כי כבד עליו וגלחו & Levit. 25, 29. ſcriptum eſt ימים תהיה גאלתו *dies* (id eſt annum) *erit redemptio ejus.*

ואם נטמא אינו מביא קרבן טומאה *Et ſi pollutus fuerit, non adferet oblationem immunditiei*, quamvis ab initio licitum ſit ipſi ſe polluere, nam Simſon ſe polluit per mortuos, ſic enim traditione receptum eſt; & quod dicit ואם נטמא *& ſi pollutus fuerit*, indicat בדיעבד, id eſt, *ſi res facta fuerit hoc & illo modo*, non autem לכתחלה *ab initio rei, eaque adhuc integra*; eo quod in principio Miſnæ dixit de Nazyræo perpetuo, אם נטמא *ſi pollutus fuerit*, ideo quoque idem dicit in fine de Nazyræo Simſonæo.

tonſura. Cæterum quod dicit הריני כשמשון *ecce ego ero ut Schimſchon*, vult, ſe fore ut Nazyræus Schimſchonis qui non abſtinebat ab immunditie; & hoc eſt ex traditione, & quod dixerunt, גמרא גמירי לה *traditione acceperunt illud.* Quod autem hoc permiſerunt illi, ratio eſt, quia non fecit votum Nazyræi, ſed angelus matri dixit Jud. 13, 6. כי נזיר אלהים יהיה הנער מבטן vox autem נזיר notat פרוש *Pharisæum ac ſeparatum.* Porro hujus Miſnæ ſenſus eſt, ſi quis dixerit, *ero Nazyræus in perpetuum*, tum, ſi aluerit pilos ſuos, diminuet eos novacula, id eſt, licet ipſi tondere ſe novacula à duodecim ad duodecim menſes, quod demonſtrarunt ex Abſalomone qui erat Nazyræus perpetuus, uti notum eſt inter Sapientes ex traditione. Præterea invenimus quoque de illo ſcriptum eſſe 2 Sam. 14, 26. ויהי מקץ ימים לימים אשר יגלח כי כבד עליו וגלחו

Ne vero tibi perſuadeas hoc repugnare ei quod dicitur Num. 6, 5. תער לא יעבר על ראשו nam hic locus non tractat de Nazyræo perpetuo, ſed de eo qui pro tempore fecerit votum, uti ibidem dicitur עד מלאת הימים אשר יזיר ליהוה. Quod autem dictum eſt de Simſone Nazyræo ואם נטמא *ſi pollutus fuerit*, non monſtrat quod illi non licitum eſt polluere ſe ab initio & re adhuc integra, ſed monſtrat quod ipſi licitum eſt polluere ſe ab initio, ut Simſon; ſed quia dixit de Nazyræo perpetuo, *& ſi pollutus fuerit*, ideo etiam idem dicit de Nazyræo Simſonæo, *& ſi pollutus fuerit.*

ג סתם נזירות שלשים יום אמר הריני נזיר אחת גדולה הריני נזיר אחת קטנה אפילו מכאן ועד סוף העולם נזיר שלשים יום הריני נזיר ויום אחד הריני נזיר ושעה אחת הריני נזיר אחת ומחצה הרי זה נזיר שתים הריני נזיר שלשים יום ושעה אחת נזיר שלשים ואחד יום שאין נוזרים לשעות:

3. Abſolutè (ſi quis voverit) *Naſiraatum*, eſt XXX. dierum. Si dixerit; *ecce ego ſum Naſiræus, uno* (Naſiræatu) *magno*, (aut,) *ecce ego ſum Naſiræus uno parvo*: etiamſi abhinc, & ad finem mundi: (ſemper) eſt Naſiræus XXX. dierum. (Si dixerit;) *ecce ego ſum Naſiræus, & diem unum* (inſuper;) (aut,) *ecce ego ſum Naſiræus, & unam horam*; (aut,) *ecce ego ſum Naſiræus uno* (Naſiræatu,) *& dimidio*; ecce hic eſt Naſiræus duorum (Naſiræatuum, aut bis Naſiræus, id eſt, LX. dierum.) (Aut,) *ecce ego ſum Naſiræus XXX. dierum, atque unius horæ*; Naſiræus XXX. dierum, & unius diei: (Similiter eſt Naſiræus duorum Naſiræatuum:) quia nullum Naſiræatum horarium vovent.

R. OB. DE BARTENORA.

סתם נזירות שלשים יום *Abſolute* (ſi quis voverit) *Nazyræatum, eſt triginta dierum*, nam ſcriptum eſt Num. 6, 5. קדש יהיה *ſanctus erit*, vox יהיה facit triginta, ſi literas computes, hinc dixerunt quod Nazyræatus debet durare triginta dies.

הריני נזיר אחת גדולה *ecce ego ero Nazyræus uno* (Nazyræatu) *magno*, ſive dixerit, ero Nazyræus Nazyræatus magni, ſive dixerit, ero Nazyræus Nazyræatus parvi, ſive dixerit, ſum Nazyræus Nazyræatus abhinc uſque ad finem mundi, erit Nazyræus triginta dierum. Et quod dixit, *abhinc uſque ad finem mundi*, vult, ac ſi dixiſſet, hic Nazyræatus tam eſt diuturnus quam ſpatium illud quod dixerit, ab hoc tempore uſque ad finem mundi.

הריני נזיר ויום אחד וכו׳ *Ecce ego ſum Nazyræus, & diem unum* (inſuper;) nam, quandoquidem dixit, *ſum Nazyræus*, recepit in ſe Nazyræatum unum, & deindè addidit, *& unum diem*, intelligitur alius Nazyræatus, eo quod Nazyræatus ad minimum eſt triginta dierum. Sic etiam, ſi dixerit, *ecce ego Nazyræus ſum, & unam horam*, aut, *ecce ſum Nazyræus uno & dimidio* (Nazyræatu,) intelliguntur duo Nazyræatus, quia unam horam Nazyræus eſſe non poteſt, aut dimidio Nazyræatu, ut non ſit Nazyræus triginta dierum, propterea erit Nazyræus duorum Nazyræatuum, & tondebit ſe in fine triginta dierum, & obſervabit alium Nazyræatum הריני נזיר שלשים יום ושעה אחת הרי זה נזיר שלשים ואחד יום *ecce ego ero triginta dierum Nazyræus, & unius horæ, ecce ego ero Nazyræus triginta dierum, & unius diei*, quia non eſt Nazyræus horarum, uti ſcriptum Num. 6, 5. ימי נזרו *dies Nazyræatus*, perinde ac ſi dixiſſet, triginta & unum diem, nam non dicimus, quod una illa hora qua illud dixit, eſt Nazyræatus ſpecialis, quia conjungi poteſt cum numero triginta dierum quos primo nominavit.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Applicarunt hoc fundamentum, nimirum, quod votum Nazyræi abſolutum continet ſpatium triginta dierum, ex eo quod ſcriptum eſt Num. 6, 5. קדש יהיה *ſanctus erit*, quia literæ in voce יהיה continent numerum triginta, & ſic Nazyræatus non minores quam triginta continet dies; hoc traditione receptum eſt, & ex hac voce applicatum in ſignum & memoriam rei.

מכאן ועד סוף העולם *Abhinc & ad finem mundi*, expoſuerunt ſenſum hujus ſermonis, quod ille dicit, hic Nazyræatus quem promiſi, tam magnus mihi eſt quam ſpatium quod ab hoc tempore erit ad finem mundi, nihilominus tamen non obligatur ultra triginta dies. Cæterum ſi dixerit, *ſum Nazyræus*, obligatur ad triginta dies, & ſi addiderit, *& unum diem*, aut, *& unam horam*, aut, *unum & medium*, nimirum, unum & medium Nazyræatum, tum in his omnibus tenetur eſſe Nazyræus triginta dies, הרי זה נזיר שתים *ecce hic eſt Nazyræus duorum* (Nazyræatuum.) Capite autem tertio exponemus quomodo ſe habet jus illius qui duos promiſit Nazyræatus, nam primum jam expoſuit eo quod dixit *ſum Nazyræus*, & de ſecundo Nazyræatu promiſit unum diem, aut unam horam, & tenetur complere illum omnibus modis. Cæterum ſi dixerit, *ero Nazyræus triginta dies, & unam horam*, erit Nazyræus triginta dierum & unius diei, eo quod hypotheſis nobis eſt, quod votam Nazyræatus non faciunt per horas, eo quod ſcriptum eſt Num. 6, 5. ימי נזרו.

SURENHUSIUS. Illa Misnæ verba, הריני נזיר ויום אחד הריני נזיר שעה אחת הריני נזיר אחת ומחצה הרי זה נזיר שתים *ecce ego sum Nazyræus, & diem unum*, aut, *ego sum Nazyræus, & unam horam*, aut, *ecce ego sum Nazyræus uno & dimidio, ecce hic duorum Nazyræatuum Nazyræus est*, hoc ordine à Bartenora è Gemara disponuntur הריני נזיר ויום אחד הריני נזיר שעה אחת הריני נזיר אחת ומחצה הרי זה נזיר שתים *Ecce ego ero Nazyræus, & diem unum*; aut, *ecce ero Nazyræus, & unam horam*; aut, *ecce ero Nazyræus unam horam cum dimidio, tum hic duorum Nazyræatuum Nazyræus est.* Quorum verborum sensum expositum vides ad voces הריני נזיר ויום אחד

ד הריני נזיר כשער ראשי וכעפר הארץ וכחול הים הרי זה נזיר עולם וכגלח אחת לשלשים יום רבי אומר אין זה מגלח אחת לשלשים יום ואיזהו שמגלח אחת לשלשים יום דאומר הרי עלי נזירות כשער ראשי וכעפר הארץ וכחול הים :

4. (Si quis dixerit;) *ecce ego sum Nasiræus, sicut est capillus capitis mei, aut sicut pulvis terræ, aut sicut arena maris*: tunc ecce hic est Nasiræus perpetuus, & tondetur semel intra XXX. dies. Licet Rabbi dicat; non tondetur semel intra XXX. dies. Quisnam verò est is, qui tondetur semel intra XXX. dies? Qui dicit; ecce super me Nasiræatus, sicut capilli capitis mei, & sicut pulvis terræ, sicutque arena maris.

R. OB. DE BARTENORA.

הרי נזיר עולם *Ecce hic est Nazyræus perpetuus*, hoc propriè non est intelligendum de Nazyræo perpetuo, quia Nazyræus perpetuus singulis duodecim mensibus semel debet tonderi, at hic tonderi debet semel intra triginta dies, quandoquidem Nazyræatus illius dependent à rebus quæ dividuntur, ideo res se habet periode ac si promisisset tot Nazyreatus quot sunt pili capitis ejus, & arena terræ, id quod ita se non habet cum Nazyræo perpetuo, qui non dividit Nazyræatus suos, quia unus tantum est Nazyræatus.

רבי אומר אין זה מגלח לשלשים יום *Rabbi dicit, non tondetur hic intra triginta dies*. nam, quia dixit, *ecce sum Nazyræus*, unus tantum est Nazyræatus, & non tondetur nisi singulis duodecim mensibus ut Nazyræus perpetuus. Qui verò tondetur singulis triginta diebus, est is qui dixit, *recipio in me Nazyræatus ut pili capitis mei*, nam tum constat quod recepit in se Nazyræatus distinctos, quemadmodum pili capitis numero distincti sunt; decisio non est justa Rabbi.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Quia dixit הרי זה נזיר עולם *ecce hic est Nazyræus perpetuus*, & jus Nazyræi perpetui est ut tondeat se à duodecim ad duodecim menses, quemadmodum tibi exposui, ideo denuo dicit, *& tondetur semel intra triginta dies*, quia pili capitis illius, & arena maris sunt partes separatæ, perindè ac si promisisset multa millia Nazyræatuum quorum tempus non adimplebit, nam distincti, sunt propterea necesse est ut tondeatur singulis triginta diebus, & adducat sacrificia. Rabbi dicit rem non ita esse, sed quod sit Nazyræus perpetuus, & non tondeatur nisi singulis duodecim mensibus, nam, quandoquidem dixit *sum Nazyræus*, Nazyræatus conjungitur. Et quod dicit כעפר הארץ *ut arena terræ*, eo intendit continuationem, ut esset Nazyræus perpetuus secundum quantitatem arenæ, quæ infinita est. Cæterum quando dixerit, הרי עלי נזירות כשער ראשי *ecce super me Nazyræatus ut pili capitis mei*, tum promisit Nazyræatus distinctos; & dicimus sensum horum verborum esse, quod, sicuti pili capitis sunt partes distinctæ, ita quoque hi Nazyræatus distincti sunt; decisio non est secundum Rabbi.

ה הריני נזיר מלא הבית או מלא הקופה בודקין אותו אם אמר אחת גדולה נזרתי נזיר שלשים יום ואם אמר סתם נזרתי רואין את הקופה כאלו היא מלאה חרדל ונזיר כל ימיו :

5. (Sin dixerit;) *Ecce ego sum Nasiræus plenitudine domus, aut plenitudine dolii*: scrutantur ex eo, num voluerit dicere, *Nasiræatum unum magnum voveo*; & tum erit Nasiræus XXX. dierum. Sin verò absolutè voluit dicere, *Nasiræatum voveo*: tum æstimant dolium, quasi esset plenum sinapi: & tum erit Nasiræus omnibus diebus suis.

R. OB. DE BARTENORA.

אם אמר אחת גדולה נזרתי *Si dixerit, Nazyræatum unum magnum voveo*, Nazyræatum unum recepi qui mihi tam magnus videtur quam plenitudo domus. ואם אמר סתם נזרתי *& si dixerit, absolute Nazyræatum voveo*, & nihil intenderit præterquam id quod Sapientes de verbis illius judicaverint, tum est Nazyræus per totam suam vitam, & tonderi debet singulis duodecim mensibus.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Jam tibi dictum est, quod absolutus Nazyræatus continet triginta dies, etsi quis longum tempus intenderit, propterea, si dixerit, non fuit intentio mea ut essem Nazyræus perpetuus, sed intendi longum tempus, tum triginta dies tantum tenetur esse Nazyræus. Verum si dixerit, *absolutè promisso Nazyræatum*, & non intenderit ut esset Nazyræus cui terminus est, neque intenderit ut esset in perpetuum, Nazyræus erit per totam suam vitam, & tondetur singulis duodecim mensibus.

ו הריני נזיר מכאן עד מקום פלוני אומדים כמה ימים מכאן עד מקום פלוני אם פחות משלשים יום נזיר שלשים יום ואם לאו נזיר כמנין הימים :

6. (Si quis dixerit;) *Ecce ego sum Nasiræus abhinc usque ad locum N.* mensurant, quot sint dies usque ad locum N. Si pauciores fuerint, quàm triginta dies: Nasiræus erit triginta dierum. Si verò non; Nasiræus erit secundum numerum dierum istorum.

R. OB. DE BARTENORA.

הריני נזיר מכאן עד מקום פלוני *Ecce sum Nazyræus abhinc usque ad locum N*, si ipse esset in itinere ad eundum ad illum locum; at si non esset in via & dixisset, abhinc usque ad finem mundi, tum erit Nazyræus triginta dierum, sive sit locus propinquus sive dissitus, imo etsi multorum annorum via fuerit, quia tantum unum Nazyræatum magnum intendit.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Hoc intelligendum ea conditione ut ipse jam sit in procinctu ad eundum illam viam; cæterum si nondum sit in procinctu, ecce nos dicimus, quod unum tantam intendit Nazyræatum magnum, & triginta dies tantum Nazyræus erit, etsi locus conficiat iter totius anni; & dicimus de illo id quod diximus de eo qui dixit, *abhinc usque ab finem mundi.*

ז הריני נזיר כמנין ימות החמה מונה נזירות כמנין ימות החמה אמר רבי יהודה מעשה היה כיון שהשלים מת :

7. (Si quis dixerit;) *Ecce ego Nasiræus sum secundum numerum dierum solis*: tum numerat Nasiræatum secundum numerum dierum solis: licet R. Jehuda dicat; fertur de aliquo, qui, postquam expleverat, mortuus est.

R. OB. DE BARTENORA.

מונה נזירות כמנין ימות החמה *Numerat Nazyræatus secundum numerum dierum solis*, trecentos & sexaginta quinque Nazyræatus enumerat secundum numerum dierum anni solaris. אמר רבי יהודה מעשה היה וכיון שהשלים מת *dixit R. Jehuda, casus de aliquo, qui, postquam expleverat, mortuus est*, R Jehuda audivit Rabbi diffidentem à doctore primo, & dixit, quicunque dixerit, *ecce ego sum Nazyræus ut numerus dierum anni solaris*, erit Nazyræus perpetuus. Cæterum adduxit casum aliquem ad demonstrandum quod non sit Nazyræus perpetuus, quia hic casus accidit, & quando complevit mortuus est. Nam in Nazyræo perpetuo locum non habet explere Nazyræatum, sed certo computabit Nazyræatus juxta numerum dierum anni solaris; & ita decisio est.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Rabbi contradicit huic Misnæ absolutæ, dicens, si dixerit, ecce ego sum Nazyræus juxta numerum dierum anni solaris, tum erit Nazyræus perpetuus, donec dixerit, recipio in me Nazyræatus secundum numerum dierum anni solaris, aut secundum dies anni lunaris, & tum enumerabit Nazyræatus prout limitaverit. Sed R. Jehuda ipsi contrarius est, & adducit casum aliquem quo demonstrare conatur, quod, quicunque dixerit, ecce ego sum Nazyræus juxta numerum dierum anni solaris, non sit Nazyræus perpetuus. Id autem quod dicit, כיון שהשלים מת *postquam expleverit, mortuus est*, demonstratio est quod Nazyræus erat eo tempore quo Nazyræatus erat finitus, & mortuus sit; decisio est juxta R. Jehudam.

פרק ב הריני נזיר מן הגרוגרות ומן הדבילה בית שמאי אומרים נזיר ובית הלל אומרים אינו נזיר אמר רבי יהודה אף כשאמרו בית שמאי לא אמרו אלא כאומר הרי הן עלי כקרבן :

Caput 2. (Si quis dixerit;) *ecce ego sum Nasiræus à caricis, & à massa ficuum*: Schola Schammai dicit; Nasiræus est. At Schola Hillelis dicit; non est Nasiræus. Dixit Rabbi Jehuda; etsi istud dixerit Schola Schammai: non dixit tamen nisi de eo, qui dicere voluit; ecce hæc erunt super me, tanquam Korban.

R. OB. DE BARTENORA.

בית שמאי אומרים נזיר *Schola Schamai dicit, Nazyræus est*, nam Schola Schamai putat, quod nemo frustra loquitur, & quando dixit, *sum Nazyræus*, id dixit ea intentione ut esset Nazyræus. Quando autem postea dixerit, *Nazyræus ero à caricis & à massa ficuum*, pœnitet ipsum ejus quod primo dixit, imo licet vix absoluto sermone suo ipsum pœnituerit, tamen prima verba revocare nequit quia Schola Schamai putat, quod sanctificatio ex errore facta, sit sanctificatio, ita ut in ea non habeat locum solutio, neque pœnitentia. Idem obtinet in Nazyræo de quo scriptum est Num. 6, 5 קדש יהיה & propterea Nazyræus est. Schola Hillelis putat, quod; cum promisit eo modo quo faciunt illi qui vovent, non est Nazyræus, eo quod non est Nazyræatus à caricis & massa ficuum. R. Jehuda dixit, quod, etsi Schola Schamai hoc dixerit, tantum hoc dixerit de eo qui dicere voluit, *ecce hæc erunt super me munus*, nam Schola Schamai non contraria est Scholæ Hillelis in casu Nazyræatus, quod non sit Nazyræus, sed contrariæ tantum sunt in eo si quis dixerit, *intendi in corde meo ut caricæ super me essent munus*; nam Schola Schamai putat quod votum fecit à caricis, & quod ipsi prohibitæ sunt; Schola Hillelis putat quod ipsi non sunt prohibitæ.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Schola Schamai dicit quod homo non frustra profert verba sua, ideoque, quoties dixerit, *sum Nazyræus*, tenetur Nazyræatu. Et id quod dixit postea, מן הגרוגרות ומן הדבילה *à caricis & à massa ficuum*, non liberavit eum à Nazyræatus obligatione, quia hoc modo ipsum pœniteret Nazyræatus. Nam Schola Schamai putat quod votum Nazyræatus solvi non potest, & quod ejus non pœniteat ipsum. Schola Hillelis putat, quod, cum non promisit uti alii plerumque promittere solent votum, non tenetur Nazyræatu, sed quod prohibitus est à caricis, atque à massa ficuum. Et dicit id quod exponit R. Jehuda in opinione Scholæ Schamai, si quis dixerit, הרי הן עלי קרבן *ecce hæc super me sacrificium*; nam, cum nominavit Nazyræatum, & sacrificium quod ex conditione Nazyræi est, sufficit. Verba R. Jehudæ conveniunt cum sententia Scholæ Schamai, at sententia Scholæ Schamai refutata est; & dicant quicquid dicant, nos non habebimus rationem eorum.

ב אמר אמרה פרה זו הריני נזירה אם עומדת אני אמר הדלת הזה הריני נזיר אם נפתח אני בית שמאי אומרים נזיר ובית הלל אומרים אינו נזיר אמר רבי יהודה אף כשאמרו בית שמאי לא אמרו אלא באומר הרי פרה זו עלי קרבן אם עומדת היא :

2. Si quis dixerit; *Dixit vacca hæc; ecce ego ero Nasiræa, si surrexero*: (aut,) *dixit janua hæc; ecce ego ero Nasiræa, si aperta fuero*: tum juxta Scholam Schammai erit Nasiræus; sed non erit Nasiræus secundum Scholam Hillelis. Dixit R. Jehuda; etiam secundum id, quod dixit Schola Schammai, non dixit nisi de eo, qui voluit dicere; vacca hæc erit super me Korban, si surrexerit.

R. OB. DE BARTENORA.

אמר אמרה פרה זו הריני נזירה *Si quis dixerit, dixit vacca hæc, ecce ego ero Nazyræa*, cujus vacca recubuerit, & surgere noluerit, & tum dixerit possessor, vacca hæc putat quod non surget, dicens in corde suo, *ecce ego ero Nazyræa si surrexero*, at ego dico, quod Nazyræus ob illam ero si non surrexerit. Sic etiam, si porta clausa fuerit ut nequeat aperiri, dixeritque, putat hæc porta quod non ape-

etiam

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Exponit Gemara quod hæc res ita se habet, quod vacca ante illum recubuerat, & surgere noluerat; sic etiam quod porta erat occlusa, & aperiri non poterat, & dixerat, hic homo qui solebat aperire hanc portam, aut erigere hanc vaccam, אמרה פרה זו הריני נזירה אם עומדת *dixit hæc vacca, ecce ego ero Nazyræa, si surrexero*; hæc est formula loquendi, qua utuntur homines nostris temporibus in multis

rebus

riam illam, dicitque, ecce ego ero Nazyræa fi me aperierit, at ego dico, quod Nazyræus ero ob illam fi non aperuero illam, & deinde quoque furrexerit hæc vacca fua sponte, aut alii effecerint ut furrexerit, attamen ille non fecerit ut furrexerit; vel etiam, fi porta fua sponte fe aperuerit, aut alius eam aperuerit, at ille non aperuerit eam; Schola Schamai putat quod Nazyræus eft, nam fequitur in hoc fententiam ejus qui dixit, fum Nazyræus à caricis & maffa ficuum, qui Nazyræus eft etfi non fit Nazyræatus à caricis neque à maffa ficuum; idem hic obtinet, etfi non fit Nazyræatus à beftiis, neque à portis, tamen Nazyræus eft. Et quamvis furrexerit vacca, & porta aperta fuerit, intentio tamen illius tantum fuit ut ipfe vaccam erigeret, & januam aperiret. Schola Hillelis loquitur eodem fenfu quo Schola Schamai, nam juxta fententiam noftram Nazyræus non eft, etfi nullo modo furrexerit, quia non vovit eo modo quo vovere folent ii qui vota faciunt; quia non eft Nazyræatus à beftiis, neque à januis. Verum juxta veftram fententiam, qua dicitis quod nemo fruftra fua verba pronunciat, & quando dixerit, *ecce ego ero Nazyræus*, id dixit ea intentione ut effet Nazyræus, conceditis nobis faltem quando fponte fua furrexerit, aut alii fecerint ut furrexerit, quod non eft Nazyræus, quia non dixit hoc nifi quando non furrexerit, at jam furrexit.

Dixit R. Jehuda, etiam fecundum id, quod dixit Schola Schamai, &c. Schola Schamai non contradicit Scholæ Hillelis in caufa Nazyræatus, quia non eft Nazyræus, fed in hoc, fi quis dixerit, intendi in corde meo ut hæc vacca effet facrificium eo tempore quo dixi, *ecce ego ero Nazyræus ab illa nifi furrexerit.* Schola Schamai dicit, quod, cum ipfe qui vovit non effecit ut furrexerit, facrificium eft; Schola Hillelis dicit, quod, cum erexit fe, non eft facrificium.

rebus fenfu carentibus, dicentes, quando in illis eft labor durus ac moleftus, juro quod hæc res non fiet. Similiter, fine dubio illis temporibus utebantur his loquendi formulis inter multos homines. Deinde vero dicet hic homo, *ecce ego ero Nazyræus à carne illius, fi non furrexerit vacca.* Itidem, *ecce ego ero Nazyræus à janua hac, fi non aperta fueris*, fi deinceps furrexerit vacca ex feipfa, aut aperta fuerit janua, Schola Schamai dicit, cum non erexit vaccam manibus fuis, & non aperuit januam ex feipfo, cadit in ipfum id quod dixit, *ecce ego ero Nazyræus à carne illius*, aut, *ab hac janua*, quia in hoc voto id non intendebat nifi quando eam erexiffet manibus fuis, propterea in ipfum cadit Nazyræatus, juxta opinionem eorum qui dicunt, quod quicunque dixerit, *ecce ego ero Nazyræus à caricis*, tenetur Nazyræatu. Sic etiam, is qui dixerit, *ecce ego ero Nazyræus à carne illius*, aut, *ab hac janua*; Schola Hillelis refpondet juxta verba fua, dicens, juxta fententiam noftram, etfi expreffis dixerit verbis, *ecce ero Nazyræus à carne illius*, non eft Nazyræus; fed juxta veftram fententiam: quamobrem obligabitis ipfum ad Nazyræatum, nam ille non dixit, ecce ego ero Nazyræus ea conditione ut non erigat fe vacca, at jam erexerit fe, forfitan alter fuit intentio ejus, nifi vacca fe erexiffet, & janua aperta fuiffet quocunque modo id factum fuerit? R. Jehuda dicit, quod Schola Schamai non obligat ipfum ad Nazyræatum, nifi donec etiam dixerit, *& caro ejus erit facrificium ni fe erexerit*; item, *pretium januæ erit facrificium.*

ג מזגו לו את הכוס ואמר הריני נזיר ממנו הרי זה נזיר מעשה באשה אחת שהיתה שכורה ומזגו לה את הכוס ואמרה הריני נזירה ממנו אמרו חכמים לא נתכונה אלא לומר הרי הוא עלי קרבן :

3. Si cui mifcetur poculum, & ille dicit; *Nafiræus* (feu feparatus) *fum ab eo*: ecce ille eft Nafiræus. Hiftoria habetur de muliere, quæ fuit ebria, cui cum mifceretur poculum, dixit; *Ecce ego fum Nafiræa ab eo.* Dixerunt Sapientes; nihil aliud intendit dicere, quam hoc: ecce illud erit fuper me Korban.

R. OB. DE BARTENORA.

מעשה באשה אחת וכו' *Hiftoria de muliere quadam &c.* defunt quædam verba in hac Mifna, quæ hoc fenfu fupplenda funt, fi ebrius fuiffet, & dixiffet, ecce ego ero Nazyræus ab illo, non eft Nazyræus, quia intentio ejus tantum fuit ut fe prohiberet à tali poculo, & ut non adduceret aliud poculum, propterea dixit, *ecce Nazyræus ero ab illo*; hiftoria etiam de muliere ebria &c.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Hunc cafum non adducit ad ea quæ præcedunt, eo quod eis contrarius eft. Nam ritus qui præcedit, intelligitur de homine fano, non autem de eo qui ingemifcit & angitur, quia hujufmodi tantum intendit quod non bibet id quod illi dant, ut difpellatur anxietas & perturbatio ejus. Cæterum hæc comparatio eft de homine ebrio, qui fi dixerit, *ecce ego Nazyræus ero ab illo poculo*, non recepit in fe Nazyræatum, quia intentio ejus eft fe non onerare multa vini copia, id quod demonftrare conatur ex hac hiftoria. Porro Mifnæ ordo hic eft, *fi ebrius es non es Nazyræus*, *hiftoria de muliere quadam &c.* id autem quod dicimus de ebrio qui non adeo follicitus eft in crapula fua, ne perveniat ad ebrietatem Lothi, cujus actiones & verba omnia funt firma, attamen condemnatus, ob id quod fecerit, ea condemnatione qua convenit eum condemnari, ut homines fana mente præditi. Sed illius, qui venerit ad ebrietatem Lothi, omnes actiones & verba irrita funt, neque ulla eft res juris quæ eum condemnari poteft ob opera ipfius.

ד הריני נזיר על מנת שאהא שותה יין ומיטמא למתים הרי זה נזיר ואסור בכולן יודע אני שיש נזירות אבל איני יודע שהנזיר אסור ביין הרי זה אסור ורבי שמעון מתיר יודע אני שהנזיר אסור ביין אבל סבור הייתי שהחכמים מתירים לי מפני שאין אני יכול לחיות אלא ביין או מפני שאני קובר את המתים הרי זה מותר ורבי שמעון אוסר :

4. (Si quis dixerit;) *ecce ego ero Nafiræus, fed hac conditione, ut bibam vinum, mortuifque fuper polluar*: tum ecce hic erit Nafiræus, & prohibita ipfi erunt omnia. (Quod fi tamen excufaverit fe, dicens;) novi quidem, quod Nafiræatus effet, fed nefcivi Nafiræis interdictum effe vinum: tum ecce erit prohibitus (à vino:) licet R. Schimeon permittat. (At fi dixerit;) novi quidem, quod Nafiræo vinum interdictum effet, fed putavi, Sapientes poffe folvere (permittere difpenfando) mihi, quia non poffum vivere fine vino, aut quia fepelio mortuos: tum huic permittitur (vinum:) licet R. Schimeon interdicat.

R. OB. DE BARTENORA.

הרי זה נזיר ואסור בכולן *Ecce hic Nazyræus eft & vetita ipfi*

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Cafui primo nemo contradicit, nam fundamentum nobis eft,

ipsi sunt omnia, in hoc omnes conveniunt, quia conditionem inivit contra id quod scriptum est in Lege, quicunque autem conditionem inierit contra id quod scriptum est in Lege, conditio ejus inepta est.

אבל איני יודע שהנזיר אסור ביין הרי זה אסור *Sed nescivi Nazyræis interdictum esse vinum, ecce hic prohibitus est*, nam si quis voverit se futurum Nazyræum à vino aut tonsura, aut immunditie, quæ prohibita sunt Nazyræo, tum Nazyræus est ab omnibus.

רבי שמעון מתיר *R. Schimeon permittit*, quia putat quod non est Nazyræus nisi donec voverit se Nazyræum fore ab omnibus rebus.

מפני שאני קובר את המתים הרי זה מותר *Quia sepelio mortuos, ecce licitus est*, quia est è votis invito factis, quod unum est è votis quatuor quæ permiserunt Sapientes.

ורבי שמעון אוסר *Sed R. Schimeon interdicit*, nam opinio illius est quod super quatuor vota quæ permiserunt Sapientes, opus habent solutione; decisio juris non est secundum R. Schimeon in his duabus Misnæ causis.

est, quod, si quis conditionem inierit contra id quod scriptum est in Lege, conditio ejus inepta est. Verum in secundo casu ratio controversiæ R. Schimeonis & Sapientum talis est; Sapientes dicunt, quicunque dixerit, *sum Nazyræus à vino*, tantum, aut, *à tonsura*, tantum, recepit in se Nazyræatum. Hic autem dicit, quod recepit in se Nazyræatum, etsi in animum suum induxisset quod una ex istis rebus tribus sit licita. R. Schimeon vero, qui dicit eum non obligatum esse ad Nazyræatum, nisi donec promiserit quod ab illis omnibus erit Nazyræus, dicit quod non tenetur Nazyræatu, quia ipsi in animum inducebat quod una ex illis tribus rebus licita erat. Ratio vero controversiæ casus tertii est, quia est ex genere votorum invito factorum, cujusmodi votum unum est ex quatuor votis quæ permiserunt Sapientes, & propterea non opus habet solutione, uti exposuimus in tractatu Nedarim capite tertio. R. Schimeon dicit, quod nihilominus necesse est ut super quatuor his votis consulat Sapientem qui dissolvat, propterea hic dicit, quod in eum cadit Nazyræatus, etiamsi invito, donec consulucrit Sapientem qui solvat; decisio non est juxta R. Schimeon in duobus casibus.

ה הריני נזיר ועלי לגלח נזיר ושמע חבירו ואמר ואני ועלי לגלח נזיר אם היו פקחים מגלחים זה את זה ואם לאו מגלחים נזירים אחרים :

5. (Si quis dixerit;) *ecce ego sum Nasiræus, & incumbit mihi, ut radam Nasiræum*, & audiverit proximus ejus, dixeritque; *sum & ego* (Nasiræus,) *& incumbit mihi, ut radam Nasiræum*: tum si prudentes sunt, radit alter alterum: sin minus; radunt Nasiræos alios.

R. OB. DE BARTENORA.

הריני נזיר ועלי לגלח נזיר *Ecce ego Nazyræus & tondere suscepie Nazyræum*, vult, quod recepit in se Nazyræatum, & præterea suscepit in se adducere sacrificia pro Nazyræo alio, deindè autem venit socius ejus, & dixit idem; si fuerint Sapientes, alter alterum liberat à sacrificiis; quamvis, cum primus vovebat, se tonsurum Nazyræum; nondum erat secundus Nazyræus.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

ועלי לגלח נזיר *Et incumbit mihi tondere Nazyræum*, sensus est, quod adducet sacrificia quæ adducere debet Nazyræus quando tondetur post Nazyræatum completum.

מגלחים זה את זה *Tondes alter alterum*, sensus est, quod quilibet adducet sacrificia illa quæ debet socius, quo modo nihil perdent, & quilibet complebit votum suum. Scito autem, quod si proximus audiverit & dixerit, *& ego*, at non dixerit, incumbit mihi tondere Nazyræum, Nazyræatu tantum tenetur.

ו הרי עלי לגלח חצי נזיר ושמע חבירו ואמר ואני עלי לגלח חצי נזיר זה מגלח נזיר שלם וזה מגלח נזיר שלם דברי רבי מאיר וחכמים אומרים זה מגלח חצי נזיר וזה מגלח חצי נזיר :

6. (Si quis dixerit;) *ecce incumbit mihi, ut radam Nasiræum dimidiâ ex parte*, & audiverit proximus ejus, atque dixerit; *Et mihi incumbit, ut radam Nasiræum dimidia ex parte*: tum & hic potest radere Nasiræum totum, & ille potest radere Nasiræum totum: ita R. Meyr. Sed Sapientes dicunt; hic radit Nasiræum dimidiâ ex parte, & iste radit Nasiræum dimidium (seu ex parte dimidia.)

R. OB. DE BARTENORA.

וזה מגלח נזיר שלם *& hic tondet Nazyræum integrum*, R. Meyr putat quod prima verba accipi debent, quando dixit, *incumbit mihi tondere*, jam dixit quod se obligabat ad tonsuram integram; & quando deinceps dixit, חצי נזיר *Nazyræum ex dimidia parte*, primum votum rescindere nequit, etsi sit in medio sermone. Sapientes vero dicunt, quod votum sit quod secum habet expositionem suam, perindè ac si quis dixisset, *incumbit mihi dimidia pars sacrificiorum Nazyræi*, quando dimidia tantum parte sacrificiorum Nazyræi tenetur; decisio est juxta Sapientes.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Omnes conveniunt, quod, si dixerit, incumbit mihi dimidia pars Nazyræatus quod ad sacrificia, dimidiam partem tantum sacrificiorum debet Nazyræus, & sacrificia offeret illa pro quocunque Nazyræo voluerit; & hic Nazyræus adimplebit alteram dimidiam partem. Conveniunt quoque, si dixerit, *incumbunt mihi sacrificia Nazyræi dimidia ex parte*, quod tenetur ad omnia sacrificia, quia non est Nazyræatus dimidius. Sed dissentiunt si dixerit, ואני עלי לגלח חצי נזיר *& mihi incumbit tondere Nazyræum dimidia ex parte*, R. Meyr dicit, quotiescunque dixerit הרי עלי *incumbit mihi*, tenetur sacrificiis omnibus Nazyræi. Id autem quod deinceps dixit, חצי נזיר *dimidia ex parte Nazyræum*, est pœnitentia voti, sed non confirmari potest ipsi illud cujus ipsum pœnitet. Sapientes dicunt esse votum quod secum fert expositionem, & quod pœnitentia ejus confirmatur; decisio est secundum Sapientes.

ז הריני נזיר לכשיהיה לי בן ונולד לו בן הרי זה נזיר נולד לו בת טומטום ואנדרוגינוס אינו נזיר אם אמר כשאראה כשיהיה לי ולד

7. (Si quis dixerit;) *ecce ero Nasiræus, si mihi natus fuerit filius*; & natus fuerit ipsi filius: ecce est Nasiræus. Sin obturatus (cujus membrum inclusum in ventre,) aut Androgynus, natus ipsi fuerit: non erit Nasiræus. Si verò dixerit; *quamprimum*

ולד אפילו נולד לו בת טומטום ואנדרוגינוס הרי זה נזיר:

primum videro, ut fuerit mihi proles: etiamsi natus fuerit ipsi obturatus, vel Androgynus: tamen erit Nasiræus.

R. OB. DE BARTENORA.

ונולד לו בן *Et natus fuerit illi filius*, quia ex communi usu loquendi inter homines, בן tantum dicitur liber in genere masculino, non vero fœmina, neque is cujus membrum genitale obtusum est, neque androgynus. ולד *proles*, eo nomine etiam fœmina, obtusus membro genitali, aut androgynus vocatur. docet Misna rem non ita esse, sed quod usum loquendi debemus sequi.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Ne quis putaret id quod dicit בן *filius*, ab ipso dici ut ipsi esset *semen*, eo quod scriptum est Gen. 30. 3 ואבנה גם אנכי ubi in genere de semine tantum sermo est. Similiter, ne quis putaret, id quod dicit כשיהיה לי ולד *quando mihi fuerit proles*, intelligendum esse de prole hominis perfecti, non de obtuso membro genitali, neque de androgyno, ideo nos

ח הפילה אשתו אינו נזיר רבי שמעון אומר יאמר אם היה בן קיימא הרי אני נזיר חובה ואם לאו הרי אני נזיר נדבה חזרה וילדה הרי זה נזיר· רבי שמעון אומר יאמר אם הראשון בן קיימא הראשון חובה וזו נדבה ואם לאו הראשון נדבה וזו חובה:

8. Si abortiverit uxor ejus: non erit Nasiræus. Licet R. Schimeon dicat; (istud eum non liberat, sed ita) dicat; si fuerit filius vivax, ego ero Nasiræus debiti: Sin minus, ecce ero Nasiræus voluntarius. Si iterum (post abortum) pepererit: tum erit Nasiræus. Licet R. Schimeon dicat; ita loquatur: Si prior fuerit filius vivax, prior (faciet me Nasiræum) debiti, & alter voluntarium Si verò non: tum prior voluntarium, & alter debiti.

R. OB. DE BARTENORA.

הפילה אשתו *Si abortiverit uxor ejus*, & non constiterit an vivat, an vero non, non est Nazyræus. Cæterum Misna hæc secundum R. Jehudam est, dicentem, quod nemo se conjicit in dubium, & quando dixerit כשיהיה לי ולד *cum mihi fuerit proles*, dixit id de prole certa. *R. Schimeon dicit, si fuerit vivax &c.* putat R. Schimeon quod in Nazyræatu dubio aggravandum sit, & propterea erit Nazyræus ex dubio; & conditionem inibit dicetque, si fuerit vivax, ero Nazyræus ex debito, sin minus, ero Nazyræus voluntarius; & tondetur ac sacrificia adducet sua in fine triginta dierum; sed si hanc conditionem non inierit, non poterit adducere sacrificia ex dubio; decisio non est juxta R Schimeon. חזרה וילדה הרי זה נזיר *si iterum pepererit, ecce Nazyræus erit*, quia non usus est Nazyræatu propter abortum, nunc autem cum uxor peperit prolem vivacem, suscepit Nazyræatum. Cæterum juxta sententiam R. Schimeonis denuo conditionem inire debet, quia primus forsan fuisset vivax.

R.MOSCHE FIL. MAIMON.

Sententia R. Jehudæ est, quod in Nazyræatu dubio aggravandum sit; sed ita non deciditur.

ט הריני נזיר ונזיר כשיהיה לי בן התחיל מונה את שלו ואחר כך נולד לו בן משלים את שלו ואחר כך מונה את של בנו הריני נזיר כשיהיה לי בן ונזיר התחיל מונה את שלו ואחר כך נולד לו בן מניח את שלו ומונה את של בנו ואחר כך משלים את שלו:

9. (Si quis dixerit;) *ecce ego* (sum) *Nasiræus, & Nasiræus* (ero,) *ubi mihi natus fuerit filius*: tum si inceperit numerare (Nasiræatum) suum (non conditionatum,) & post natus fuerit filius, complebit eum: postea numerabit eum, qui propter filium (votus est.) (At si dixerit;) ecce ego (ero) Nasiræus, ubi mihi filius natus fuerit, & (sum) Nasiræus: tum si inceperit numerare Nasiræatum suum, & (interea) natus fuerit ipsi filius, desistet à suo, & numerabit filii sui (s. quem vovit propter filium,) atque tandem suum complebit.

R. OB. DE BARTENORA.

הריני נזיר ונזיר כשיהיה לי בן *Ecce ego sum Nazyræus, & ero Nazyræus ubi natus fuerit mihi filius*, qui in se suscepit Nazyræatum absolutum, & præterea in se suscepit Nazyræatum alium quando proles ipsi fuerit. משלים את שלו *complebit suum*, prius, & tondebitur ac deinceps adducet sacrificia, & tandem rationem inibit Nazyræatus filii sui. הריני נזיר כשיהיה לי בן ונזיר *ecce ego ero Nazyræus quando mihi natus fuerit filius, & Nazyræus*, qui suscepit in se prius Nazyræatum filii sui, & incepit enumerare suum, & deindè illi natus est filius, antequam adimpleti fuissent triginta dies. מניח את שלו ומונה את של בנו *desistet à suo, & enumerabit filii sui*, nam cum suscepit prius Nazyræatum filii sui, simulac ipsi natus fuerit filius, à suo desistere debet & enumerare filii Nazyræatum, postea vero enumerabit suum.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Omnia hæc clara sunt; scito autem, quod, si pollutus fuerit in diebus Nazyræatus sui qui cecidit in ipsum quando filius nascebatur, omnia fiunt irrita, quia Nazyræatus suus & Nazyræatus filii sui eodem censentur gradu.

י הריני נזיר לבשיהא (ירושי בשיהא) לי בן ונזיר מאה יום נולד בן עד שבעים לא הפסיד כלום לאחר שבעים סותר שבעים שאין תגלחת פחות משלשים יום:

10. *Ecce ego ero Nasiræus, ubi mihi filius natus fuerit, & Nasiræus* (sum) 100. *dierum*: tum si natus ipsi fuerit filius usque ad 70. dies, nihil perdidit planè: at post 70. dies destruit (seu perdit) 70. dies; quis non datur tonsura nisi post 30. dies.

R. OB. DE BARTENORA.

עד שבעים לא הפסיד כלום *Usque ad septuaginta nihil perdidit plane*, quia interrupit Nazyræatum suum enumerando Nazyræatum filii sui, seque tondendo. quando denuo absolverit suum, utpote Nazyræatus sui complementum inde à septuaginta diebus quos jam computavit usque ad centum quos promisit, qui sunt triginta, quomodo fiet ut inter tonsuram Nazyræatus filii sui & inter tonsuram complementi Nazyræatus, sint triginta dies, & nihil perdat. Cæterum si plures sint quam septuaginta dies antequam inceperit Nazyræatum filii sui, & interruperit suum Nazyræatum ad incipiendum Nazyræatum filii sui, quando tonsus fuerit pro Nazyræatu filii, si absolverit Nazyræatum suum usque ad centum dies quos promisit, hinc fiet ut infra triginta dies sint inter tonsuram Nazyræatus filii sui & inter tonsuram Nazyræatus sui, at fieri nequit ut inter tonsuram unam atque alteram sint pauciores quam triginta dies, & propterea perdet omnes illos dies quos ultra septuaginta numeravit.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Quando ipsi natus fuerit filius & enumeraverit dies Nazyræatus usque ad septuaginta, nihil perdit, quia interrumpit uti diximus, & enumerabit Nazyræatum filii sui, eumque absolvet & tondebitur. Deindè vero iterum absolvet suum, uti diximus, & quod reliquum est de Nazyræatu suo, erit triginta dies, propterea enumerabit eos post tonsuram Nazyræatus filii sui, & tondebitur, uti diximus. Postea absolvet suum, & erunt inter tonsuram unam atque alteram, triginta dies. Cæterum si illi natus fuerit filius post septuaginta dies, & interruperit pro Nazyræatu filii sui, eumque absolverit, & tonsus fuerit, non poterit denuo absolvere suum Nazyræatum, quia dies residui sunt minores quam triginta, & tonsura fieri non debet intra triginta dies, propterea necesse est ut post Nazyræatum filii sui enumeret triginta dies alios ad absolvendum Nazyræatum suum, qui centum dies sunt, & tum tondebitur, & perdet totum illud tempus reliquum quod enumeravit post septuaginta dies, antequam illi natus fuisset filius.

פרק ג מי שאמר הריני נזיר מגלח יום שלשים ואחד ואם גלח ליום שלשים יצא הריני נזיר שלשים יום אם גלח ליום שלשים לא יצא :

Caput 3. Quisquis dixerit; *ecce ego sum Nasiræus*, ille tondetur trigesimo primo die: quod si tamen XXX. die tonsus fuerit: tum exit (liber.) *Ecce ego sum Nasiræus XXX. dies*; Si tondetur XXX. die: non exibit (liber.)

R. OB. DE BARTENORA.

מגלח יום שלשים ואחד *Tondetur trigesimo primo die*, quia Nazyræatus absolutus est triginta dierum. ואם גלח יום שלשים יצא *si tamen tonsus fuerit trigesimo die*, *satisfecit*, quia diei pars est ut totus dies: *at si die trigesimo tonsus fuerit*, *non satisfecit*, cum enim declaravit triginta dies, vult dicere triginta dies perfectos.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Jam diximus quod Nazyræatus simplex continet triginta dies, propterea necesse est ut absolvat triginta dies in Nazyræatu, & tondeatur trigesimo primo die.

ב מי שנזר שתי נזירות מגלח את הראשונה יום שלשים ואחד ואת השניה יום ששים ואחד ואם גלח את הראשונה יום שלשים מגלח את השניה יום ששים ואם גלח יום ששים חסר אחד יצא וזו עדות העיד רבי פפיים על מי שנזר שתי נזירות שאם גלח את הראשונה שלשים יום מגלח את השניה יום ששים ואם גלח ליום ששים חסר אחד יצא שיום שלשים עולה לו מן המנין :

2. Quisquis voverit duos Nasiræatus, ille tondetur propter priorem die trigesimo primo, propter secundum sexagesimo primo die. Quod si tondetur propter priorem XXX. die: tondebitur ob secundum die LX. Imò si tondetur die LX. minus uno (id est, die LIX.) exit. Et hoc testimonium testatus est R. Papis de eo, qui vovit duos Nasiræatus: quod si tondetur propter priorem die trigesimo, tondeatur propter posteriorem die sexagesimo: at si tondetur die sexagesimo minus uno; exeat. Quia dies trigesimus (prioris tricenarii) annumeretur ipsi (ad numerum posteriorum 30. dierum) ex numero (priori.)

R. OB. DE BARTENORA.

ואם גלח יום ששים חסר אחד יצא *Si vero tonsus fuerit sexagesimo minus uno die*, *satisfecit*, quia dies trigesimus primus Nazyræatus enumeratur pro una & pro altera parte, cum autem dies trigesimus primi Nazyræatus etiam enumeratur à secundo Nazyræatu, fiet ut triginta dies Nazyræatus secundi perficiant sexaginta dies minus uno.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Enumeramus diem primæ tonsuræ à diebus triginta primis, nec non à principio triginta secundorum, propterea complementum triginta secundorum erit dies quinquagesima nona, & quoties inveneris verbum גלח *tondere*, toties intellige quod adferre debet sacrificia ea quæ notat Lex.

ג מי שאמר הריני נזיר נטמא יום שלשים סותר את הכל רבי אליעזר אומר אינו סותר אלא שבעה הריני נזיר שלשים יום נטמא יום שלשים סותר את הכל :

3. Quicunque dixerit; *ecce ego sum Nasiræus*: si trigesimo die polluetur, destruit omnes. Licet R. Eliezer dicat; non destruit, nisi septem. *Ecce ego sum Nasiræus triginta dierum*: Si polluetur die trigesimo, destruit omnes.

R. OB. DE BARTENORA.

נטמא יום שלשים סותר את הכל *Si trigesimo die pollutus fuerit, destruit totum*, quia pollutus est in mediis diebus Nazyræatus sui; nam non dicimus quod dies trigesimus enumeratur pro una & altera parte, quia pars diei se habet ut

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Dicit Lex de Nazyræo polluto Num. 6, 12. והימים הראשונים יפלו propterea, si pollutus fuerit in mediis diebus Nazyræatus sui, omnes dies antecedentes coincidunt. Verum si pollutus fuerit eo die quo completi fuerint dies Nazyræa-

ut totus dies, nisi quando tonsus fuerit illo die, & sacrificia adduxerit.

רבי אליעזר אומר אינו סותר אלא שבעה *R. Eliefer dicit, non destruit nisi septem dies*, nam putat dici posse quod pars diei se habet ut totus dies, perinde ac si polluisset se post impletionem Nazyræatus, sed immunditiés post impletionem contracta secundum sententiam R. Eliesèris, non plures quam septem destruit dies.

הריני נזיר שלשים יום נטמא יום שלשים סותר את הכל *Ecce sum Nazyræus triginta dierum, si pollutus fuerit die trigesimo, destruit omnes dies*, tam juxta R. Elieserem quam juxta Sapientes, nam cum dixit, sum Nazyræus triginta dierum, omnes conveniunt quod requiruntur triginta dies integri, & non dicimus de hoc quod pars diei se habet ut integer dies. R. Elieser putat, quod, si quis pollutus fuerit eo ipso die impletionis Nazyræatus, destruit triginta dies tantum, quod probatur ex Num. 6, 13. וזאת תורת הנזיר ביום מלאת si pollutus fuerit die impletionis, vult Lex de Nazyræatu ordinario, quod requiruntur triginta dies. Hic autem cum dixit, *sum Nazyræus triginta dierum*, si pollutus fuerit trigesimo die, qui est dies impletionis, destruendo triginta dies, totum destruit Nazyræatum. Similiter juxta Sapientes R. Elieseri contradicentes, dicendo, quod si quis pollutus fuerit die impletionis, totus destruitur Nazyræatus, etsi multos numeraverit dies, hic, quando dixit, *sum Nazyræus triginta dierum*, si pollutus fuerit die impletionis, destruendo dies triginta, totus Nazyræatus destruitur, quo modo tam juxta R. Elieserem quam juxta Sapientes totus Nazyræatus destruitur; nihilominus tamen in iis omnibus in quibus R. Elieser & Sapientes contrarii sunt; decisio est secundum Sapientes.

Nazyræatus, dicunt Sapientes, quod totus coincidit Nazyræatus. R. Elieser dicit, quod Nazyræatus ordinarius tantum coincidit, nimirum triginta dierum; & si post completum Nazyræatum pollutus fuerit, dicit R. Elieser, quod septem dies tantum irritos reddit. Sapientes dicunt, quod triginta irritos reddit. Et jam expositum est quod Nazyræatus simplex tantum est triginta dierum, &, si tonsus fuerit trigesimo die, exit die trigesimo, perindè ac post impletionem, ideoque septem dies fiunt irriti. Sapientes vero, qui dicunt quod si quis pollutus fuerit post impletionem, irriti fiunt triginta dies, putant quod totus Nazyræatus fit irritus, quia in totum triginta tantum sunt dies. Cæterum si dixerit, *ecce Nazyræus sum triginta dierum*, dies trigesimus est complementum Nazyræatus, si tum pollutus fuerit, totus Nazyræatus fit irritus omnibus consentientibus, secundum sententiam R. Elieseris, nam putat quod triginta dies fiunt irriti, & hic est Nazyræatus triginta dierum. Sic etiam juxta Sapientes totus Nazyræatus fit irritus, etsi plurium quam triginta fuerit dierum; decisio in his omnibus est juxta Sapientes.

ד הריני נזיר מאה יום נטמא יום מאה סותר את הכל רבי אליעזר אומר אינו סותר אלא שלשים נטמא יום מאה ואחד סותר שלשים יום רבי אליעזר אומר אינו סותר אלא שבעה׃

4. (Si quis dixerit;) *ecce ego sum Nasiræus 100 dies*: tum si polluitur die centesimo, destruit omnes. Licet R. Eliefer dicat; non destruit, nisi 30. dies. Si polluitur die centesimo primo: destruit triginta dies. Licet R. Eliefer dicat; non destruit nisi septem (dies.)

R. OB. DE BARTENORA. הריני נזיר מאה יום נטמא יום מאה סותר את הכל *Ecce sum Nazyræus centum dierum, si pollutus fuerit die centesimo, destruitur totus Nazyræatus.* Sapientes sequuntur opinionem suam qua statuunt, quod, si pollutus fuerit die implementi, se res habet ac si pollutus fuisset in medio tempore, & quod totus Nazyræatus fit irritus. רבי אליעזר אומר לא סותר אלא שלשים *R. Eliefer dicit, non destruit nisi triginta dies*, quia putat, quod, si pollutus fuerit die implementi Nazyræatus, triginta dies tantum destruuntur. נטמא יום מאה ואחד *si pollutus fuerit die centesimo primo*, juxta Sapientes triginta dies destruuntur, nam decreverunt diem centesimum primum, qui est dies tonsuræ, propter diem centesimum; sed non aggravarunt in ipsum ut æstimaretur ut dies centesimus, qui est dies implementi, qui totum destruit Nazyræatum; ideo decreverunt ut destrueret Nazyræatum ordinarium, qui est triginta dierum tantum. רבי אליעזר אומר אינו סותר אלא שבעה *R. Eliefer dicit, non destruit nisi septem*, juxta sententiam suam, qua putat, quod etsi trigesimo die pollutus sit, non decreverunt quando dixerit, *sum Nazyræus*.

ה מי שנזר והוא בבית הקברות אפילו היה שם שלשים יום אין עולין לו מן המנין ואינו מביא קרבן טומאה יצא ונכנס עולין לו מן המנין ומביא קרבן טומאה רבי אליעזר אומר לא בו ביום שנאמר והימים הראשונים יפלו עד שיהו לו ימים ראשונים׃

5. Quicunque voverit Nasiræatum, fueritque in cœmiterio, si vel maximè triginta dies ibi manserit; non tamen annumerantur ipsi (seu Nasiræatui ipsius,) nec adducit Korban immunditiæ suæ. Si exiverit, & rursus (post lotionem) ingressus fuerit: tum annumerantur ipsi, & adfert Korban immunditiæ. R. Eliefer (rectè) dicit; non eodem tamen die (quo vovit: nam si die, quo vovit, ingressus fuerit, ille dies annumerabitur.) Quoniam dicitur; *& dies priores cadent*: (scil.) quousque ipsi erunt priores dies.

R. OB. DE BARTENORA.

ואינו מביא קרבן טומאה *Et non adducit oblationem immunditiei suæ*, quia oblationem pro immunditie instituit Lex pro Nazyræo qui purus est, & deindè pollutus fuerit; nihilominus tamen si declaraverint illi, vapulabit.

יצא ונכנס עולין לו מן המנין *Si exiverit & denuo ingressus fuerit, annumerantur illi*, hæc Misna hoc sensu explicatur in Gemara, si exiverit è cœmeterio, & super ipsum sparsæ fuerint aquæ die tertio & septimo, & immersus fuerit ac purificatus ab immunditie sua, & dies Nazyræatus sui enumerare inceperit, etiamsi postea denuo intraverit cœmeterium, annumerantur Nazyræatui illius dies illi, quos computavit postquam purificatus fuerit, etiam interrupit purificationem inter primos dies quibus promisit Nazyræatum, quando erat in cœmeterio, & inter ultimos illos dies. Et quam-

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

ואינו מביא קרבן טומאה *Nec adducit oblationem immunditiei*, sic etiam tenetur tonsurâ, & vapulat si fuerit in cœmeterio postquam rem declaraverint illi.

עולין לו ואין עולין לו *Annumerantur illi & non annumerantur illi*, juxta hunc sensum quo exponunt id ipsum, nimirum, si quis promiserit Nazyræatum quando erat in cœmeterio tot vel tot dies, & deinde commoratus fuerit in cœmeterio aliquos dies, & exiverit, & aquæ sparsionis in illum sparsæ fuerint tertio & septimo die, & immerserit se, at postea denuo intraverit in cœmeterium, dies illi quibus fuit in cœmeterio, ingrediuntur numerum dierum Nazyræatus. Si vero iterum ingressus fuerit cœmeterium postquam exiverit, ante implementum purificationis, totus Nazyræatus fit irritus, & dies illi non annumerantur illi quibus fuit in cœme-

quamvis intraverit cœmeterium, immunditics cœmeterii tamen non destruit numerum dierum qui numerati fuerint in puritate, quia Nazyræatum non destruunt nisi duodecim immunditics, quæ dictæ sunt de ipso.

והביא קרבן טומאתו *Et adducet oblationem pro immunditie sua*, sensus est, si pollutus fuerit postea immunditie aliqua propter quam Nazyræus tondetur, adducet sacrificium pro immunditie, & primos dies destruet.

רבי אליעזר אומר לא בו ביום R. *Eliefer dicit, non eodem die*, id est, si eodem die quo se immerserit & purificaverit, pollutus fuerit immunditie aliqua propter quam Nazyræus se tondere tenetur, non destruet illum diem, eo quod scriptum est Num 6, 12. והימים הראשונים יפלו non destruit immunditiem donec duos dies Nazyræatus enumeraverit. Idem intelligendum est de quocunque Nazyræo qui pollutus fuerit die primo enumerationis Nazyræatus sui, quod immunditics non destruit illum diem, sed adimplebit computum dierum Nazyræatus sui, decisio est juxta R. Eliesérem.

cœmeterio, neque primi neque ultimi, sed totus destruitur, quia non intravit post purificationem, sed immunditics conjuncta est, & res se habet perindè ac si non exivisset, uti diximus, quod dies quibus illic fuit, non annumerantur ipsi. Sensus vero Misnæ ejusque expositio est, si quis promiserit se Nazyræum futurum dum est in cœmeterio, etsi triginta dies illic commoratus fuerit, non annumerantur ipsi; & si pollutus fuerit immunditie ob quam Nazyræus tonderi debet, non adducet sacrificium pro immunditie sua. Si exiverit & sparserit, & immersus fuerit, & denuo intraverit, annumerantur illi; at si ante sparsionem & immersionem denuo intraverit, non annumerantur illi. R. Eliefer dicit, si eo die quo incepit computare Nazyræatum, denuo intraverit, non destruit illum diem, eo quod scriptum est Num. 6, 12. והימים הראשונים יפלו Cæterum decisio est juxta R. Eliesérem. Eodem modo comparatum est cum Nazyræo puro qui pollutus fuerit eo die quo incepit numerare Nazyræatum, quod non destruit illum diem, sed adimplebit insuper numerum; & si pollutus fuerit secundo die post, destruit primos.

ו מי שנזר נזירות הרבה והשלים את נזירותו ואחר כך בא לארץ בית שמאי אומרים נזיר שלשים יום ובית הלל אומרים נזיר בתחלה מעשה בהילני המלכה שהלך בנה למלחמה ואמרה אם יבא בני מן המלחמה בשלום אהא נזירה שבע שנים ובא בנה מן המלחמה והיתה נזירה שבע שנים ובסוף שבע שנים עלתה לארץ והורוה בית הלל שתהא נזירה עוד שבע שנים אחרות ובסוף שבע שנים נטמאת ונמצאת נזירה עשרים ואחת שנה אמר רבי יהודה לא היתה נזירה אלא ארבע עשרה שנה:

6. Si quis voverit Nasiræatum longum, & absolverit Nasiræatum suum, posteaque venerit in terram (Israël:) de eo dicit Schola Schammai; quod sit Nasiræus triginta dierum: sed (melius) Schola Hillelis; est Nasiræus ab initio (id est, per totum tempus, quod vovit.) Habemus exemplum in Helena Regina, cujus filius cum iret in bellum, dixit ipsa; Si redierit filius meus è bello cum pace, ero Nasiræa septem annos. Venit autem filius ejus è bello, & ipsa fuit Nasiræa septem annos. Sed in fine VII. annorum venit in terram (Judah:) ubi Schola Hillelis informavit eam, ut esset Nasiræa adhuc VII. annos alios. Polluta verò est in fine VII. annorum. Deprehenditur Nasiræatus ejus XXI. annorum. Licet R. Jehudah dicat (male;) non debuisse esse Nasiræam, nisi XIV. annos.

R. OB. DE BARTENORA.

והשלים את נזירותו ואחר כך בא לארץ *Et absolverit Nazyræatum suum, & postea venerit in terram*, Israëlis, quia Nazyræatus tantum obtinet in terra Israëlis, propter immunditiem terræ gentilium; ei igitur qui voverit Nazyræatum extra terram Israëlis imposuerunt ut ascendat in terram Israëlis, & illic observet Nazyræatum suum.

נזיר בתחלה *Erit Nazyræus ab initio*, necesse est ut in terra Israëlis observet numerum dierum Nazyræatuum quem promisit, sed dies Nazyræatus quos observavit extra terram Israëlis ejusmodi habentur ac si nullo modo observati fuissent.

אמר רבי יהודה לא היתה אלא ארבע עשרה *Dixit R. Jehuda, non fuisset Nazyræa, nisi quatuordecim annos*, R. Jehuda est in sententia R. Elieseris, qui superius in hoc capite dixit, quod, si quis pollutus fuerit die impletionis Nazyræatus, triginta tantum dies destruuntur. Propterea dicit quod Regina Helena, quæ polluta fuit in fine quatuordecim annorum, quod erat in die impletionis, non destruxit totum Nazyræatum, ita ut non necesse esset enumerare alios insuper septem annos, sed triginta dies tantum. Et quandoquidem non annus perfectus erat, non numeravit eum in computo, perinde ac si dixisset, non fuit Nazyræa nisi quatuordecim annos & triginta dies.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Nazyræus nequit commorari extra terram Israëlis propter immunditiem. Id autem quod dicunt in Tosaphta, quod Nazyræatus observatur in terra Israëlis & extra terram Israëlis, vult, quod is qui obstrinxerit se Nazyræatui extra terram Israëlis, propter pœnam ea tenetur, propterea ascendet in terram Israëlis, & illic obligatus erit ad Nazyræatum. Et de eo qui Nazyræatum promisit extra terram Israëlis, dicit Schola Schammai quod illi erit pœna cujus ipsum condemnarunt, scil. Nazyræatus ordinarius terræ Israëlis triginta dierum. Schola Hillelis dicit quod illum obligatum declaramus ut fiat Nazyræus terræ Israëlis, juxta tempus Nazyræatus quod in se recepit. R. Jehuda putat quod, si quia pollutus fuerit die implementi, totus Nazyræatus non destruitur, sed triginta dies tantum, uti dixit R. Eliefer; & sic exponitur quod juxta opinionem illius dixit hanc causam. Et huc applices velim ad id quod dicitur Num. 6, 12. ואת תורת הנזיר ביום מלאת Dicit Scriptura quod, si pollutus fuerit die implementi, sit Nazyræus absolutus, id est triginta dierum, propterea dicit לא היתה נזירה אלא ארבע עשרה שנה *non fuisset Nazyræa nisi quatuordecim annos*, ut non numeravit triginta dies, quia non finitus erat annus; decisio non est juxta R. Jehudam.

ז מי שהיו שתי כיתי עדים מעידות אותו אלו מעידים שנזר שתים ואלו מעידים שנזר חמש בית שמאי אומרים נחלקה העדות ואין כאן נזירות ובית הלל אומרים יש בכלל חמש שתים שיהא נזיר שתים:

7. Si de aliquo duæ sectæ testium fuerint testantes; quarum una dicat, esse Nasiræum bis; altera, quinquies: tum Schola Schammai dicit; dissentit testimonium, & non est hic Nasiræatus. Sed Schola Hillelis dicit; in summa quinarii comprehenduntur duo: ideoque erit Nasiræus bis (seu duorum Nasiræatuum.)

R. OB.

R. MO-

R. OB. DE BARTENORA.

אלו מעידים שנזר שתים ואלו מעידים שנזר חמש *Si hi testati fuerint quod duos Nazyræatus promisit, illi vero quod quinque promisit*, dicunt, ea hora qua dicis quod duos promisit, nos testamur quod promisit quinque Nazyræatus, ille vero dicit, quod nullo modo promisit. ב"ש אומרים נחלקה העדות *Schola Schamai dicit, dissentit testimonium*, quandoquidem hi contradicunt illis, verba eorum sunt irrita. & nullatenus hic obtinet testimonium. Schola Hillelis dicit quod in quinque continentur duo, & propterea eum bis Nazyræum esse.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Omnia in hac Misna clara sunt, & jam nosti quod Nazyræatus est triginta dierum.

פרק ד מי שאמר הריני נזיר ושמע חבירו ואמר ואני ואני כולם נזירים הותר הראשון הותרו כולן הותר האחרון האחרון מותר וכולם אסורין אמר הריני נזיר ושמע חבירו ואמר פי כפיו ושערי כשערו הרי זה נזיר הריני נזיר ושמעה אשתו ואמרה ואני מיפר את שלה ושלו קיים הריני נזירה ושמע בעלה ואמר ואני אינו יכול להפר :

Caput 4. Si quis dixit; *Ecce ego sum Nasiræus*; *& audivit socius ejus*, dixitque; *Ego* (quoque, & alius;) *& ego*: tunc omnes sunt Nasiræi. Si primus absolvitur, absoluti sunt omnes. Sin absolvitur ultimus, ipse quidem absolutus est, sed reliqui omnes obligati: (quia ultimi Nasiræatus dependebat à prioribus, tanquam à conditione.) Si dixit quis; *ecce ego sum Nasiræus*, ac audivit socius, dixitque; *os meum, ut os ejus, & coma mea, ut coma ejus*: ecce hic est Nasiræus. (Si quis maritus dixit;) *ecce ego sum Nasiræus*, & audivit uxor ejus, atque dixit; *& ego*: tum potest ipsius (uxoris Nasiræatum) solvere, suus autem constat. (Si uxor alicujus dixit;) *ecce ego sum Nasiræa*, & audivit maritus ejus, & dixit; *& ego*: tum non potest solvere, (quia suo voto prius confirmavit.)

R. OB. DE BARTENORA.

ואמר ואני ואני כולם נזירים *Et dixerit, & ego, & ego, omnes sunt Nazyræi*, hoc intelligendum est quando eorum unusquisque dixerit, ואני *& ego*, in medio sermone alterius dum discipulus poterit salutare magistrum suum, dicendo, *pax tibi magister mi*, פי כפיך וכו׳ *os meum ut os tuum &c.* meum os sit ut illius os quod ad vinum, & meum capillitium sit ut illius capillitium ne tondeatur.

ושמע בעלה ואמר ואני אינו יכול להפר *Et audivit maritus ejus, & dixit, & ego, non potest solvere*, quia jam confirmavit votum ejus, quando dixit, *& ego*. Si vero uxor quæ votum Nazyræatus fecit, audiverit alium, & dixerit, *& ego*, & deinde maritus irritum fecerit ejus votum, non tamen irritum factum est pro illo qui dixit, *& ego*, quia maritus non eradicat votum ejus ex principio suo, uti facit Sapiens.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Quod dicimus si quis dixerit ואני *& ego*, vult, quod in eum cadit Nazyræatus, quando illud acciderit in medio sermone illius, estque spatium temporis in quo commodè dici potest שלום עליך רבי *pax tibi magister mi*. Sic etiam si tertius, quartus, & quicunque plures fuerint, dixerit, ואני *& ego*, si inter ואני quod dixerit, & inter eum qui præcesserit, & dixerit ואני *& ego*, intercesserit minus spatium quam ad eloquendum necesse est, tum cadit in ipsum id quod cecidit in eum qui præcessit.

פי כפיך *Os meum sit ut os tuum*, sub conditione ut dicat, meum os sit ut illius quod ad vinum, & capillitium meum sit ut capillitium illius, ne tondeatur. Necesse est ut scias, quod, si mulier quæ audiverit votum Nazyræatus, eamque alius audiverit, & dixerit, *& ego*; & deindè venerit maritus qui uxoris suæ votum irritum fecerit, tum hic qui dixit *& ego*, tenetur Nazyræatu, etsi irritum factum fuerit votum uxoris, quia maritus, dum irritum reddit, non eradicat fundamentum illius, præterquam id quod ab uxore dependet; & hoc est id quod dixerunt in hoc casu, מיגז גייז ולא מעקר עקר *abscindit maritus, sed non eradicat*, quod est idem quod diximus. Quando autem ipse maritus dixerit, *& ego*, non reddit postea irritum, quia votum uxoris jam confirmavit, quemadmodum exponimus in tractatu Nedarim capite decimo.

ב הריני נזיר ואת ואמרה אמן מיפר את שלה ושלו קיים הריני נזירה ואתה ואמר אמן אינו יכול להפר :

2. (Si maritus dixit;) *ecce ego sum Nasiræus, & tu* (uxor mea:) tum, si ipsa dixerit; *Amen*, potest tantummodò ipsius (Nasiræatum) solvere, sed suus constat. (At si dixit uxor;) *ecce ego sum Nasiræa, & tu* (maritus meus:) tum, si dixerit ipse; *Amen*, non potest solvere.

R. OB. DE BARTENORA.

הריני נזיר ואת אמרה אמן מפר את שלה ושלו קיים *Ecce ego sum Nazyræus, & tu? & illa responderit, Amen, irritum reddit votum illius, sed suum ratum*, hoc intelligendum est interrogativè, hoc sensu, & tu quid dicis, eritne Nazyræa ut ego, an non? tum irritum reddere potest; at si dixerit simpliciter, sum Nazyræus, & tu, & illa responderit, Amen, non potest irritum reddere; quia jam confirmavit.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Si maritus dixerit uxori suæ, *sum Nazyræus, & tu*, absolutè, & illa dixerit אמן *verum fiat*, non poterit irritum reddere maritus. Cæterum si dixerit uxori interrogativè *& tu?* ac si dixisset illi, & tu quid dicis, an obligasti te ad id ad quod ego me obligavi, an non? & illa responderit אמן, tum dicere potest, ego me obligo, & hoc est quod dicit, quod irritum reddere potest.

ג האשה שנדרה בנזיר והיתה שותה יין ומיטמאה למתים הרי זו סופגת את הארבעים הפר לה

3. Si mulier, quæ Nasiræatum vovit, biberit vinum, aut polluta fuerit mortuis: tum ecce vapulat 40. plagis. Sin solverit ipsi maritus ejus, & ipsa

לה בעלה והיא לא ידעה שהפר לה בעלה והיתה שותה ביין ומיטמאה למתים אינה סופגת את הארבעים רבי יהודה אומר אם אינה סופגת את הארבעים הספוג מכת מרדות :

ipsa nesciverit, quod ipsi solverit maritus ipsius, & biberit vinum, aut polluta fuerit mortuis: tum non vapulat 40. plagis. (Insuper rectè) R. Jehuda ait; si non vapulat 40. plagis, vapulat tamen plagis castigationis.

R. OB. DE BARTENORA.

והיתה שותה ביין ומטמאה למתים *Et biberit vinum, aut polluta fuerit mortuis*, & postea maritus irritum reddiderit votum illius. הרי זו סופגת את הארבעים *ecce hæc vapulabit quadraginta plagis*, propterea quod peccavit antequam irritum factum fuisset votum.

הספוג מכת מרדות *Vapulabit plagis rebellionis*, ex institutione Sapientum, quotiescunque autem mentio fit plagarum rebellionis, statuuntur illæ prout judici visum fuerit, & habita ratione temporis, & occasionis. Sed hoc intelligendum est de peccato quod jam commissum est, at propter præcepta affirmativa, ut, fac tabernaculum, & non fecerit; accipe ramum Lulabh, & non acceperit, vapulat ipse donec fecerit, aut donec mortuus fuerit.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Dicit Misna quod mulier, si Nazyræatum voverit, eumque transgressa fuerit, ac vinum biberit, aut polluta fuerit mortuis, & deinceps maritus audiverit votum illius, & irritum reddiderit, vapulabit quadraginta plagis, eo quod peccavit ante rescissionem voti.

מכת מרדות *Plagis rebellionis*, in hoc loco & alibi, id est, plagæ sunt ex institutione Sapientum, & casus earum dependent à domo judicii, quæ facit ut ipsi visum fuerit; decisio est juxta R. Jehuda in eo quod dixit.

ד האשה שנדרה בנזיר והפרישה את בהמתה ואחר כך הפר לה בעלה אם שלו היתה בהמתה תצא ותרעה בעדר ואם שלה היתה בהמתה החטאת תמות ועולה תקרב עולה והשלמים תקרב שלמים ונאכלין ליום אחד ואינן טעונין לחם היו לה מעות סתומים יפלו לנדבה מעות מפורשים דמי חטאת ילכו לים המלח לא נהנים ולא מועלים בהן דמי עולה יביאו עולה ומועלין בהן דמי שלמים יביאו שלמים ונאכלים ליום אחד ואינן טעונין לחם :

4. Si mulier aliqua vovit Nasiræatum, & separavit pecudem suam, atque postea solvit ipsi maritus ejus: si pecus ipsius (uxoris,) sua (mariti) fuit: exibit, pascetque in grege. Sin ipsius (uxoris) fuit pecus: tum si fuerit sacrificium pro peccato, morietur; si holocaustum, offeretur in holocaustum; si pacifica, offeretur in pacifica, & comedetur die uno, non autem necesse habebit pane. Si fuere ipsi pecuniæ (votæ) absolutè: cedent in voluntaria (sacrificia.) Sin pecuniæ separatæ (seu expressis ad certa sacrificia destinatæ verbis,) (aut) pretium sacrificii pro peccato: tum abibunt (seu ejicientur in mare salsum, nec commodum ex istis habebunt, nec prævaricabuntur in iis. Pretium holocausti adferetur in holocaustum, atque prævaricabuntur in iis. Pretium pacificorum adferetur pacificis, comedeturque die uno, nec requiret panem.

R. OB. DE BARTENORA.

ואם שלה היתה בהמתה *Sin ipsius fuerit pecus*, si alius illi id dono dederit, sub ea conditione ne maritus illius potestatem habeat in illud, quia bona usuaria, & bona gregis ferrei omnia subjecta sunt marito.

חטאת תמות *Si fuerit expiatio pro peccato, morietur*, expectabunt donec moriatur. ונאכלין ליום אחד *& comedetur die uno*, uti sacrificium pacificum Nazyræi, quod die & nocte una tantum comedi potest.

ואין טעונין לחם *Et non opus habebit pane*, nam omnia sacrificia pacifica opus habent pane, uxoris autem sacrificium pacificum quia à marito irritum factum est, non opus habet pane.

היו לו מעות סתומים *Sin fuerint ipsi pecunia separata*, quas simpliciter separavit pro sacrificiis Nazyræatus, at non exposuit quid ex illis esset in sacrificium expiationis pro peccato, & in holocausticum, & in sacrificium pacificum.

יפלו לנדבה *Cedent in voluntaria*, conjicientur in cistas quæ erant in Sanctuario, in quas conjiciebant omnes nummos sacrificiorum spontaneorum, & illis emebantur sacrificia quæ omnia erant holocausta.

לא נהנין ולא מועלין בהן *Non capiunt utilitatem ex illis, neque prævaricantur in illis*, de industria prohibitum est utilitatem capere ex illis, at si utilitatem ceperit ex illis, non tenetur adferre sacrificium prævaricationis, quod dicitur de omni eo qui utilitatem ceperit de sanctis.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Quicquid mulier habet in potestate sua, id omne habet à marito suo, quemadmodum explicatur in tractatu Cetubhot, propterea, id quod hic dicitur ואם שלה *sin ipsius (uxoris) fuerit*, fieri nequit, nisi hoc prolixius exponetur; ut, si alius dederit uxori dono hæc sacrificia, sub hac conditione, ne marito sit potestas in ea; & hoc fieri potest uti explicuimus capite ultimo tractatus Nedarim. Cæterum jam nosti, quod, id quod Lex dicit de carne sacrificii pacifici quod offerebat Nazyræus, requirebat ut simul panis adesset, sed hic non requirebatur, quia Nazyræatus nondum absolutus erat.

החטאת תמות *Sacrificium expiationis pro peccato morietur*, expectabunt donec moriatur, quemadmodum exponitur in tractatu Temura.

מעות סתומין *Pecuniæ separatæ*, sunt ejusmodi pecuniæ de quibus non dixit quidnam ex illis erit pro sacrificio pro peccato, & quid pro holocausto, & quid pro sacrificio pacifico, cujus contrarium est מפורשין de quibus expressit pro quo erunt sacrificio.

לא נהנין ולא מועלין בהן *Non capient utilitatem, neque prævaricantur in illis*, sensus est, quod de industria & re adhuc integra nequit ex illis utilitatem capere, at si quis utilitatem indè ceperit, non tenetur sacrificio prævaricationis, uti is qui utilitatem ceperit ex sanctis, quemadmodum exponitur in tractatu Meyla. יפלו לנדבה *cedent in voluntaria*, conjicientur nummi in aliquam ex cistis nummorum continentibus sacrificia voluntaria, uti exposuimus in tractatu Scekalim, ut omnibus illis pecuniis emerentur bestiæ, quæ omnes essent pro sacrificiis holocausticis voluntariis. Differentia vero, quæ est inter holocausta voluntaria, quæ offert homo, & inter holocausta quæ comparabantur nummis, quos conjiciebant in cistas quæ continebant voluntaria, conspicitur in illis rebus de quibus capite tertio tractatus Temura.

ה נזרק עליה אחת מן הדמים אינו יכול להפר
רבי עקיבא אומר אפילו נשחטה עליה אחת מכל
הבהמות אינו יכול להפר במה דברים אמורים
בתגלחת הטהרה אבל בתגלחת הטומאה יפר
שהוא יכול לומר אי אפשי באשה מנוולת רבי
אומר (נמ׳ ר״מ) אף בתגלחת הטהרה יפר שהוא
יכול לומר אי אפשי באשה מגלחת :

5. Si pro eâ (muliere) effusus est unus ex istis sanguinibus: tum non potest (maritus) solvere. (Ubi non benè) Rabbi Akiba addit; etiamsi (tantum) mactatum est unum ex omnibus pecudibus pro eâ: tamen non potest solvere. De quo verba intelligenda? de tonsurâ munditiæ. At in tonsurâ immunditiæ potest solvere: dicere enim potest; *nolo uxorem deturpatam*. Rabbi (malè) dicit; etiam in tonsurâ munditiæ solvet: quia potest dicere: *nolo uxorem tonsam.*

R. OB. DE BARTENORA.

נזרק עליה אחת מן הדמין אינו יכול להפר *Si sparsus fuerit unus ex istis sanguinibus*, nequit (maritus) irritum reddere (votum uxoris,) quia uxor post sparsionem sanguinis vinum bibere potest, & pollui mortuo, & sic non amplius hic obtinebit votum afflictionis animæ.

אפילו נשחטה עליה אחת מכל הבהמות אינו יכול להפר *Etsi mactatum sit unum ex omnibus pecudibus pro ea, non potest irritum reddere*, propter damnum rerum sanctarum.

אבל בתגלחת טומאה יפר *At in tonsura immunditiei irritum reddere potest*, quia denuo computare debet Nazyræatum puritatis, & dicere potest, nolo ut mulier afflicta & prohibita bibat vinum.

רבי אומר אף בתגלחת הטהרה יפר *Rabbi dicit, etiam in tonsura munditiei irritum reddet*, quia in tonsura non tenetur se ornare, quia tonsura in muliere est deformitas. Primus vero doctor putat quod tonsura non sit deformitas in muliere, quia facere potest capillos alienos; decisio non est juxta R. Akibam, nec juxta Rabbi.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

R. Akiba conatur reficere perditionem rerum sanctarum, propterea dicit, quod, quotiescunque mactaverit aliquam ex bestiis, non irritum reddet votum illius maritus. Et jam nosti, quod tonsura immunditiei est, si pollutus fuerit Nazyræus ut adducat duos turtures, aut duos pullos columbarum, & purificet se, & deinceps offerat eos, & postea denuo incipiat Nazyræatum suum, ut dies primi irriti fiant, & propterea irritum reddet.

מנולת Est ea quæ sordibus inquinata est sine ullo ornatu; utitur autem hac voce propter casum de prohibitione vini, quando dicit אי אפשי באשה מנולת *nolo uxorem deturpatam*, scil. quæ non bibit vinum. Rabbi vero dicit, quod maritus etiam irritum reddere potest uxori in tonsura puritatis, quando illi licitum est vinum, etsi bestia illius jam mactata, & sanguis aspersus fuerit; nam si irritum reddiderit, tenetur se tondere, & dicere potest, *nolo mulierem tonsam.* Cæterum doctor primus dicit, quod non reficiet tonsuram, quia illa capillos alienos conficere potest; decisio non est juxta Rabbi, nec juxta R. Akibam.

ו האיש מדיר את בנו בנזיר ואין האשה מדרת
את בנה בנזיר ביצד גלח או שגלחוהו קרובין
מיחה או שמחו קרובין היתה לו בהמה
מופרשת החטאת תמות והעולה תקרב עולה
והשלמים יקרבו שלמים ונאכלין ליום אחד
ואינן טעונין לחם היו לו מעות סתומין יפלו
לנדבה מעות מפורשין דמי חטאת ילכו
לים המלח לא נהנין ולא מועלים דמי עולה
יביאו עולה ומועלין בהן דמי שלמים יביאו
שלמים ונאכלין ליום אחד ואינן טעונין לחם :

6. Vir potest voto adstringere filium suum, ut fiat Nasiræus: sed mulier non potest adstringere filium suum, ut fiat Nasiræus. Quomodo? Si (filius) totondit se, aut totondêre eum propinqui; si ipse (filius) impedivit, aut impediverunt propinqui: tum si pecus ipsi separata est in sacrificium pro peccato, (illa pecus) moriatur; si in holocaustum, offeratur in holocaustum; si in pacifica, offeratur in pacifica, quæ comedi solent uno die, nec panem requirunt. Sin fuerint ipsi pecuniæ absolutè (votæ:) tum cedant in voluntaria sacrificia. Si pecuniæ separatæ: tum, si fuerint pretia in sacrificium pro peccato, projicientur in mare salsum, nec commodum inde percipient, nec in iis prævaricabuntur. Si pretia in holocaustum: adferent holocaustum, atque in illis prævaricabuntur. Si pretia pacificorum, tum adferent pacifica, quæ comeduntur die uno, sed non onerata pane.

R. OB. DE BARTENORA.

והאיש מדיר את בנו בנזיר *Vir potest adstringere filium ad Nazyræatum*, dum adhuc minorennis est filius, donec illi fuerint duo pili in partibus pudendis, postquam venerit ad tredecim annos & unum diem; & obligatur ad omnia jura Nazyræatus, pater vero illius adducet sacrificia. Cum autem pollutus fuerit, adducet sacrificium immunditiei; & quod dicitur מדיר *adstringit ad votum*, vult, ut dicat illi, *eris Nazyræus*, aut, *ecce filius meus N. erit Nazyræus.* Et hoc intelligendum est si non impediverit ipsum, neque filius, neque propinqui; hic casus traditione receptus est.

ביצד גלח או שגלחוהו *Quomodo? si filius totondit se, aut totonderunt eum*, sensus est, quomodo faciet pater cum sacrificiis, quando tonsus est filius, & non accepit Nazyræatum, aut quando tonsus à propinquis suis, aut si ipse impedit, aut ipsum impediunt propinqui, nam irritum reddit Nazyræatum? tantummodo si ille impediat, aut parentes

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

והאיש מדיר את בנו בנזיר *Vir potest voto adstringere filium ad Nazyræatum*, ut dicat illi, tu eris Nazyræus, aut ut dicat, meus filius N. erit Nazyræus, si tacuerit filius & propinqui ejus, cadit Nazyræatus in hunc filium; & hic casus traditione receptus est, at non est illi fundamentum ex Lege. Et hoc est quod dixerunt, hæc est traditio de Nazyræo. Sed nonnulli Sapientes jam putarunt dari rationem posse ad initiandum filium præceptis, sed non perfecta fuit hæc res. Tempus autem, quo sequitur opus patris ad obligandum filium ad Nazyræatum, est donec illi duo pili fuerint in partibus pudendis; imo vero etiamsi jam advenerit tempus votorum, nimirum tredecim anni & unus dies, si illi nondum fuerint duo pili in pudendis, eum ad Nazyræatum adstringere potest, quia minorennis est, quemadmodum exponitur in tractatu Jebhammot. Cæterum quod Misna dicit ביצד *quomodo?* vult, quomodo faciet cum sacri-

tes impediant ipsum statim, at si inceperit numerare Nazyræatum, aut receperit in se Nazyræatum, jam nequit impedire ipse, nec illius propinqui.

crificiis quæ separavit pro Nazyræatu filii sui, si non confirmatus fuerit Nazyræatus, si filius ipse abierit & totonderit caput suum, aut totonderint illud propinqui, aut si impeditus fuerit à patre qui ipsum ad illud obstrinxit; aut si impediverint ipsum propinqui, dixerintque ipsi, quare adstringis illum ad hoc debitum, quomodo faciet cum istis sacrificiis? Cætera autem clara sunt per ea quæ exposuimus hoc capite. Et hic est casus qui traditione receptus est, nimirum, quod Nazyræatus hic non cadit in filium, quando actum aliquem egerit, quo monstrat quod filius non annuit actui patris. Aut si dixerit quod non recipiet Nazyræatum, sive is ipse dixerit, sive propinqui illius. Cæterum tenetur Nazyræatu si tacuerit, & quando inter illos non fuerit contradictio; quotiescunque autem ceciderit in illum Nazyræatus, & illum Nazyræatum observare inceperit, postea neque ipse neque parentes irritum reddere possunt votum ejus.

ז האיש מגלח על נזירות אביו ואין האשה מגלחת על נזירות אביה כיצד מי שהיה אביו נזיר והפריש מעות סתומים על נזירותו ומת ואמר הריני נזיר על מנת שאגלח על מעות אבא אמר רבי יוסי הרי אלו יפלו לנדבה אין זה מגלח על נזירות אביו איזהו שמגלח על נזירות אביו מי שהיה הוא ואביו נזירים והפריש אביו מעות סתומים לנזירותו ומת זה הוא שמגלח על נזירות אביו:

7. Vir tondetur propter Nasiræatum patris sui; sed mulier non tondetur propter Nasiræatum patris sui. Quomodo? Si cujus Pater fuerit Nasiræus, & separaverit pecuniam absolutè pro Nasiræatu suo, interimque fuerit mortuus: tum si dicat (filius;) ecce ego sum Nasiræus hâc conditione, ut tondear propter pecuniam patris mei, Rabbi Jose dicit; ecce ista (pecunia) cedit in voluntarium sacrificium, neque tondetur filius super Nasiræatu patris sui. Quisnam ergò tondetur super Nasiræatu patris sui? (Filius quisque,) qui fuit Nasiræus cum Patre suo, & cujus Pater separaverit pecuniam absolutè pro Nasiræatu suo, atque (mox) mortuus est: hic est, qui tondetur super Nasiræatu Patris sui.

R. OB. DE BARTENORA.

ואין האשה מגלחת על נזירות אביה *Sed non mulier tondetur propter Nazyræatum patris sui*, etiamsi fuerit filia hæreditatis, & hic casus traditione receptus est. הרי אלו יפלו לנדבה וכו׳ *ecce illi* (nummi) *cedent in voluntarium* &c. decisio non est juxta R. Josen. Verum sive filius cujus pater mortuus fuerit, & dixerit, sum Nazyræus sub hac conditione quod me tondebo super nummis patris mei; sive pater illius & ipse Nazyræi fuerint, & pater illius mortuus fuerit, tondetur super Nazyræatum patris sui. Sin multi fuerint filii, & unus eorum anteverterit, & totonderit se super Nazyræatu patris, acquisivit.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Quod R. Jose dicit quod filius tondetur super Nazyræatu patris, etiam verissimum est; & si multos reliquerit filios, & unus eorum anteverterit, & totonderit se super Nazyræatu patris sui, acquisivit. Sic etiam, si voverit Nazyræatum sub hac conditione, ut adducat sacrificia patris sui quando tonsus fuerit. Cæterum & huic casui non est fundamentum ex Lege, sed traditio tantum est, & hoc est quando dixerunt, *hæc est traditio de Nazyræo*; decisio non est juxta R. Josen.

פרק ה בית שמאי אומרים הקדש טעות הקדש ובית הלל אומרים אינו הקדש כיצד אמר שור שחור שיצא מביתי ראשון הרי הוא הקדש ויצא לבן בית שמאי אומרים הקדש בית הלל אומרים אינו הקדש:

Caput 5. Schola Schammai dicit; sanctificatum per errorem, esse sanctum. Contra Schola Hillelis negat, esse sanctum. Quomodo? Si quis dixit; bos niger, qui exibit è domo meâ primus, ecce ille erit sanctum, exivit autem albus: tum Schola Schammai dicit; sanctum quid est; at Schola Hillelis dicit; non est sanctum.

R. OB. DE BARTENORA.

בית שמאי אומרים הקדש טעות הקדש *Schola Schamai dicit, sanctificatum per errorem esse sanctum*, quia hoc docemus ex permutatione, quod res sancta sit etsi ex errore sanctificata sit, quamadmodum dicitur Levit. 27, 33. והיה הוא ותמורתו יהיה קדש & exponimus verbum יהיה *erit* esse superfluum, ipsumque monstrare id quod errore factum est, habendum perinde ac si de industria factum fuisset.

ובית הלל אומרים אינו הקדש *Schola Hillelis dicit, non est sanctum*, quia hic principium sanctitatis non docemus, scil. quod sit id quod non procedit virtute sanctitatis, è permutatione quæ est finis sanctitatis, quæ procedit virtute alius rei quæ sancta erat.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Schola Schamai hoc docet ex commutatione, ut, quemadmodum sacrificium commutatum, etiamsi ex errore sanctificatum, tamen sanctificatur, sic etiam sanctificari id quod sanctificatum fuerit ab initio suo; at hoc ulterius exponetur in tractatu Temura. Cæterum Schola Hillelis dicit, quod commutatio venit de sancto, sed hic nobis non est sanctum, & ex errore non est sanctificatum.

ב דינר זהב שיעלה בידי ראשון הרי הוא הקדש ועלה של כסף בית שמאי אומרים הקדש ובית הלל אומרים אינו הקדש חבית של יין שתעלה בידי ראשונה הרי היא הקדש ועלתה של שמן בית שמאי אומרים הקדש ובית הלל אומרים אינו הקדש:

2. (Item; Si dixerit quis;) *denarius aureus, qui ascendet in manum meam* (h. e. veniet in potestatem meam) *primus*, ecce ille erit sanctum; ascendit autem argenteus: tum Schola Schammai dicit, sanctum est; at Schola Hillelis, non est sanctum. (Item;) *dolium vini, quod veniet in potestatem meam primum, ecce illud erit sanctum*; ascendit autem (dolium) olei: Schola Schammai dicit, sanctum est; at Schola Hillelis dicit; non est sanctum.

R. OB. R. MO-

R. OB. DE BARTENORA.

דינר זהב *Denarius aureus*, in principio nos docet rem quæ est ſanctitas ſanctitatum quod ad ſubſtantiam; hic autem nos docet rem quæ ſanctitas ſanctitatum est quod ad nummos.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Jam expoſuimus quod hic caſus intelligatur etiam de ejuſmodi loco ubi vinum carius eſt oleo, ita ut ſi pretium illius quod illi venit in manum, ſit minus pretio illius quod promiſit, non ſit ſanctum ſecundum ſententiam Scholæ Hillelis, quia error eſt. Cæterum exemplum adfert de bove qui ſanctitas corporalis eſt; denarius autem & dolium ſunt ſanctitas nummaria.

ג מי שנדר בנזיר (נ"א שנזר) ונשאל לחכם ואסרו מונה משעה שנדר נשאל לחכם והתירו היתה לו בהמה מופרשת תצא ותרעה בעדר אמרו בית הלל לבית שמאי אי אתם מודים בזה שהוא הקדש טעות שתצא ותרעה בעדר אמרו להן בית שמאי אי אתם מודים במי שטעה וקרא לתשיעי עשירי ולעשירי תשיעי ולאחד עשר עשירי שהוא בקודש אמרו להם בית הלל לא השבט קדשו ומה אלו טעה והניח את השבט על שמיני ועל שנים עשר שמא עשה כלום אלא כתוב שקדש העשירי הוא קידש התשיעי ואת האחד עשר :

3. Si quis voverit Naſiræatum, & conſuluerit Sapientem, hic verò obligaverit ipſum (ſuper hoc:) tum numeret ab horâ, quâ vovit. Sin conſuluerit Sapientem, & hic abſolverit ipſum: tum ſi fuerit ab ipſo pecus aliqua ſeparata, exeat, paſcatque in grege. Heic dixit Schola Hillelis Scholæ Schammai; num vos fatemini de hoc ſanctificato per errorem, quod exeat, & paſcat in grege? ei Schola Schammai dixit; num vox fatemini de eo, qui erravit, & vocavit nonum, decimum; & decimum, nonum; undecimumque, decimum, quod hoc ſit ſanctificatum? Dixit ipſi Schola Hillelis; annon verò baculus (baculo namque numerabant gregem) ſanctificavit illud? Quid igitur referr, ſi erravit, & demiſit baculum ſuper octavum, & ſuper duodecimum? num fecit quicquam? At Scriptura, quæ ſanctificavit decimum, ea etiam ſanctificavit nonum, & undecimum.

R. OB. DE BARTENORA.

מי שנדר בנזיר *Si quis voverit Nazyræatum*, cum ejuſmodi verbis ut non eſſet Nazyræus juxta opinionem illius: ונשאל לחכם ואסרו *& conſuluerit Sapientem, & obligaverit ipſum*, dicens illi quod ejuſmodi verbis continetur Nazyræatus, ille autem non caverat ſibi à vino bibendo.

מונה משעה שנדר *Numeret ab hora qua vovit*, & non afficiunt eum pœna eo quod peccavit, & vinum bibit, etiamſi ex dubia prohibitione abſtinere ſe debuiſſet, donec Sapientem conſuluerit.

נשאל לחכם והתירו *Si conſuluerit Sapientem & ſolverit illi*, ſi dixerit illi, quod in ejuſmodi vocibus non continetur Nazyræatus. תצא ותרעה בעדר *exeat & paſcat in grege*. quia ex errore ſeparavit beſtias, & propterea profanæ erunt. Et in hoc concedit Schola Schamai; eo quod, cum non ſit Nazyræus, quando dixit quod eas ſeparabat pro ſacrificiis Nazyræatus ſui, nihil dixit, & quod habetur ut is qui debebat ſacrificium pro peccato, dicens, ſit hæc beſtia pro me ſacrificium pro peccato.

אי אתם מודים בזה שהוא הקדש טעות *Num vos fatemini de hoc quod ſanctificatum ſit errore*, & quamobrem hoc differt ab eo quod dixiſtis in principio capitis, quod ſanctificatum ex errore ſit ſanctificatum? *dixit illi Schola Schamai* &c. non curarunt reſponſionem rationis principalis, ſed reſponderunt ipſis quod de nona & undecima beſtia ex errore ſanctificata dicit Scriptura Levit. 27, 32. וכל מעשר בקר וצאן.

אמרו להם בית הלל לא שבט קדשו *Dixit ipſi Schola Hillelis, an non baculus ſanctificavit illud?* interrogativè, nimirum, quod ſit decretum Legis, quod nona & undecima beſtia, cum proximæ ſunt decimæ, ſanctificantur per baculum, ſi eas vocaverit *decimas*. Sed ex hoc caſu non docemus cæteras ſanctitates, ut id quod ex errore ſanctificatum eſt, ſanctificatum ſit, nam, ſi ratio eſſet quod ſit ſanctificatum ex errore, octava quoque & duodecima pecus ſanctificata fuiſſet. *At Scriptura, quæ ſanctificavit decimam, ea etiam ſanctificavit nonam, & undecimam*, eſtque hoc decretum Scripturæ, ideoque hinc nihil docemus.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

מונה משעה שנדר *Numerat ab hora qua vovit*, ut obſervet prohibitionem juxta dies quibus uſus eſt permiſſione, id eſt, ſi relinquantur poſt Nazyræatum quem computavit ab hora qua eum vovit, tot dies, quot fuerint inter votum ſuum & inter conſilium de quo conſuluit Sapientem, quibus uſus eſt permiſſione, & non obſervavit Nazyræatum, perindè ac ſi numeraſſet ab hora qua conſuluit. Sed hoc eſt ex inſtitutione Sapientum per modum aggravandi, verum debitum eſt id quod dicit, *numerabit ab hora qua vovit*, etſi non obſervaverit Nazyræatum niſi dum conſuluerat Sapientem, quia ad illud tempus erraverat, & imaginatus fuerat quod in eum non ceciderat votum. Cæterum capite ultimo tractatus Bechorot exponitur quod nona, decima & undecima ſunt tres ſanctificatæ, & ibidem exponitur jus cujuſlibet beſtiæ. Ratio autem eſt quod decimæ non ſanctificantur cum intentione, ſed res dependet à datione nominis, quia extat Levit. 27, 32. העשירי יהיה קדש ליהוה Sed non eſt ut ſanctitas, quæ dependet ab eo qui ſanctificat. Quotieſcunque igitur dixerit, *decima*, ſive intenderit ſanctitatem, ſive non intenderit. Si baculum impoſuerit octavæ beſtiæ, & ſciverit quod octava erat, non eſt ſancta, eo quod baculus ipſi impoſitus eſt. Sic etiam ſi nono aut undecimo impoſuerit baculum, & ſciverit quod nona & undecima erant, non eſt ſancta. Verum dicit, *octava*, eo quod de nona & decima & undecima erraverat in computo ſuo.

ד מי שנדר בנזיר והלך להביא את בהמתו ובצארה שנגנבה אם עד שלא נגנבה בהמתו נזר הרי זה נזיר ואם משנגנבה בהמתו נזר אינו נזיר וזו טעות טעה נחום המדי כשעלו נזירין מן הגולה ומצאו בית המקדש חרב אמר להם נחום המדי

4. Si quis voverit Naſiræatum & abiverit, ad adducendum pecudem ſuam, ſed invenerit, furto eſſe ablatam: tum, ſi, antequam furto ablata, Naſiræatum vovit, erit Naſiræus. Sed, ſi, poſtquam furto ablata, Naſiræatum voverit: tum non erit Naſiræus. Et hunc errorem erravit Nahum Medus, quum aſcendêre Naſiræi de captivitate, & deprehenderunt ſanctuarium everſum. Dixit

enim

המדי אילו הייתם יודעים שבית המקדש חרב הייתם נוזרים אמרו לו לא והתירן נחום המדי וכשבא הדבר אצל חכמים אמרו לו כל שנזר עד שלא חרב בית המקדש נזיר ומשחרב בית המקדש אינו נזיר :

enim ipsis Nahum Medus, si scivistis, quod sanctuarium esset eversum, fuistis facti Nasiræi? Dixerunt ipsi; non. Tum absolvit eos Nahum Medus. Verum cum res delata esset ad Sapientes, dixerunt ei; quisquis vovit, antequam everteretur domus sanctuarii, ille est Nasiræus: postquam autem eversa est domus sanctuarii; tum non est Nasiræus.

R. OB. DE BARTENORA.

מי שנזר בנזיר *Qui voverit Nazyræatum*, & illi fuerint bestiæ quando vovebat, & voverit ea intentione ut sacrificia ejus fierent ex illis bestiis, & deindè postquam abiverat, comperit quod ereptæ sunt, & propterea pœnituerit ipsum voti Nazyræatus, (tum dicitur,) *si, antequam furto ablata fuerit, Nazyræatum voverit, non erit Nazyræus*; sed non absolvet illum Sapiens cum hac excusatione, quia est res quæ adhuc futura est, at ejusmodi rei eum absolvere non licet: אם משנגנבה בהמתו נזר אינו נזיר *at, si, postquam furto ablata fuerit, Nazyræatum voverit, non erit Nazyræus*, & dixerit, si ego scivissem quod ablatæ furto essent bestiæ, non vovissem, hæc est excusatio, & absolvitur à Sapiente. ומצאו בית המקדש חרב *& invenerint Sanctuarium eversum*, si voverint ante eversam Sanctuarium, eos absolvit. Dixerunt illi Sapientes quod sit res quæ futura est, & non excusarint ipsum cum eo quod futurum est; decisio est juxta Sapientes.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Clarum est id quod hoc loco dicit בהמתו *pecudem suam*, intelligi de bestiis quas debet Nazyræus. Similiter de errore Nahumi Medi res clara est, nimirum, quando de ipso dicitur quod *absolvit eos*, non vult quod votum eorum solvit, sed quod permisit illis bibere vinum, & immunditiem contrahere, dicens illis quod Nazyræatus non erat ratus, nec firmus. Cæterum si solvisset illis votum, non contradicitur, quin permissum sit. Et quod Sapientes dicunt, eum, qui voverit post eversum sanctuarium, non esse Nazyræum, monstrat sine dubio quod non opus est solutione, quia in ipsum non cadit Nazyræatus; estque hoc juxta sententiam R. Eliesferis, qui dicit quod excusatio locum habet in re quæ adhuc futura est, nimirum, quod non opus est solutione, uti exposuimus capite nono tractatus Nedarim. Dicunt in Gemara, consederunt Sapientes cum R. Eliesere, uti dicit Misna פותחין בנולד *excusant cum re futura &c.* decisio est justa Sapientes. Hinc exponitur id quod dixit R. Elieser, *excusant cum eo quod renascitur*, id est, non indiget solutione, & exponitur ex eo quod exponitur in Nedarim, quod solutione indiget juxta sententiam R. Eliesferis, uti ibidem explicuimus.

ה היו מהלכין בדרך ואחד בא כנגדן אמר אחד מהן הריני נזיר שזה פלוני ואחד אמר הריני נזיר שאין זה פלוני הריני נזיר שאחד מכם נזיר שאין אחד מכם נזיר ששניכם נזירים שכולכם נזירים בית שמאי אומרים כולם נזירים ובית הלל אומרים אינו נזיר אלא מי שלא נתקיימו דבריו ורבי טרפון אומר אין אחד מהם נזיר :

5. Si quidam iter fecerint, occurreritque ipsis aliquis; & dixerit unus ex istis; *Ecce ego Nasiræus ero, si hic est N.* & alius dixerit; *ecce & ego ero Nasiræus, si hic non est N.* (Item;) *Ecce ego ero Nasiræus, nisi unus ex vobis sit Nasiræus; Si ullus ex vobis Nasiræus; nisi uterque vestrum Nasiræus; nisi omnes vos Nasiræi*: Schola Schammai dicit, omnes isti sunt Nasiræi; sed Schola Hillelis dicit (benè;) nullus est Nasiræus præter eum, cujus verba non fuère (re) confirmata. Licet R. Tarphon dicat; (planè) nullus ast Nasiræus.

R. OB. DE BARTENORA.

הריני נזיר שזה איש פלוני *Ecce ego Nazyræus ero, si hic sit N.* si ille qui iverit ante me fuerit N. *ero Nazyræus.* Et secundus dixerit, *si non fuerit hic N. ero Nazyræus.*

כלם נזירים *Omnes sunt Nazyræi*, etiam illi qui non confirmaverint verba sua, nam, uti id quod sanctificatum est ex errore, est sanctificatum, sic etiam Nazyræatus ex errore, est Nazyræatus.

רי טרפון אומר אין אחד מהם נזיר *R. Tarphon dicit, nullus eorum Nazyræus est*, nam putat, quod non datur Nazyræatus nisi separaverit se, id est, nisi ipsi eo tempore quo vovebat, clare constiterit quod Nazyræus erat, at neutri illorum in tempore quo vovebat, hæc constabant verba; decisio non est secundum R. Tarphon.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

בית שמאי אומרים כלם נזרין *Schola Schamai dicit, omnes isti sunt Nazyræi*, sensus est, in eos qui confirmaverint sua verba, & in eos qui non confirmaverint verba sua, cadere Nazyræatum, nam, quemadmodum putat quod sanctificatum ex errore, sit sanctificatum, sic etiam Nazyræatus ex errore votus, est Nazyræatus. R. Tarphon dicit, quod de nullo eorum procedit votum, ideoque illos id dixisse vi imaginationis suæ; neque hic est obligatio voti omnimoda, propterea, sive is qui confirmaverit id quod dixit, sive is qui non confirmaverit quod dixit, non tenetur Nazyræatu. Schola Hillelis dicit, quicunque non confirmaverit verba, in causa est quod ipsum vult liberare à Nazyræatu, & tenetur Nazyræatu; propterea, si dixerit, *ero Nazyræus si hic fuerit N.* si confirmata fuerint verba ejus, & fuerit hic N. -tum cadit in eum Nazyræatus. Verum si dixerit, *sum Nazyræus quod non sit hic N.* & tamen compertum fuerit quod sit hic N. ita ut non confirmentur verba illius ad liberandum se à Nazyræatu, tum cadit in eum Nazyræatus; est enim hæc sententia verborum מי שלא נתקימו דבריו *cujus verba non fuère* (re) *confirmata*; decisio non est juxta R. Tarphon.

ו הרתיע לאחוריו אינו נזיר רבי שמעון אומר יאמר אם היה כדברי הריני נזיר חובה ואם לאו הריני נזיר נדבה :

6. Sin subduxerit se (ille, qui occurrit) à tergo (ita ut nesciatur, quis sit:) tum non est Nasiræus, (qui dixit; est N. vel, non est N.) R. Schimeon dicit; dicat (ita;) si res habebat juxta verba mea, ecce ero Nasiræus debiti; Sin non, ecce ego ero Nasiræus voluntarius.

R. OB. DE BARTENORA.

היתה לאחוריו *Sin subduxerit se*, is qui ante illos venerat si subduxerit se, & non innotuerit quisnam erat: אין נזיר *non est Nazyræus*, nullus eorum Nazyræus est, *quia nemo se conjicit in dubium*, & intentio ejus fuerat tempore eo quo vovebat, quod, si res non manifesta fieret, verba illius frustra essent.

רבי שמעון אומר יאמר אם היה כדברי הריני נזיר חובה וכו' *R. Schimeon dicit, dicat, si res se habebat juxta verba mea, ecce ero Nazyræus debiti &c.* R. Schimeon hoc dicit juxta sententiam suam, qua statuit quod in Nazyræatu dubio aggravandum est; remedium autem eorum, nam sacrificium ex dubio adduci nequit, est, ut quisque conditionem ineat & dicat, quod, si se res non habebat juxta verba, erit Nazyræus voluntarius; decisio non est juxta R. Schimeon.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

היתה לאחוריו *Sin subduxerit se*, nimirum homo ille de quo disputabatur an erat talis N. an vero non; aut, an erat Nazyræus, an vero non; is igitur si subduxerit se postquam advenerat, & non constiterit quisnam ex illis dixerit veritatem, tum nullus eorum tenetur Nazyræatu. R. Schimeon, qui putat quod in Nazyræatu dubio aggravandum est, uti dictum est capite secundo, quemlibet eorum obligat ad Nazyræatum propter dubium; & sic decisio est.

ז ראה את הכוי הריני נזיר שזה חיה הריני
נזיר שאין זה חיה הריני נזיר שזה בהמה הריני
נזיר שאין זה בהמה הריני נזיר שזה חיה ובהמה
הריני נזיר שאין זה לא חיה ולא בהמה הריני
נזיר שאחד מכם נזיר הריני נזיר שאין אחד מכם
נזיר הריני נזיר שכולכם נזירים הרי כולם
נזירים :

7. Si quis viderit כוי Kevi, (est animalis cujusdam singularis nomen, de quo dubium est, an sit בהמה jumentum, vel חיה fera,) & dixerit; *Ecce ego ero Nasiræus, si hoc est fera:* (alter;) *ecce ego ero Nasiræus, si hoc non est fera.* (Item;) *ecce ego ero Nasiræus, si hoc est jumentum:* (alius;) *ecce ego ero Nasiræus, si hoc non est jumentum.* (Item;) *ecce ego ero Nasiræus, si hoc sit fera & jumentum:* (alius;) *ecce ego ero Nasiræus, si hoc non sit vel fera, nec jumentum.* (Item;) *ecce ego ero Nasiræus, si unus ex vobis sit Nasiræus:* (aut;) *ecce ego ero Nasiræus, si non unus ex vobis sit Nasiræus:* (aut;) *ecce ego ero Nasiræus, si vos omnes sitis Nasiræi:* ecce, hi omnes sunt Nasiræi.

R. OB. DE BARTENORA.

ראה את הכוי *Si viderit Coi*, si sex homines viderint *Coi*, & unus eorum dixerit, *ero Nazyræus, si hoc sit animal*; & secundus dixerit, *ero Nazyræus, si hoc non sit animal*; & tertius dixerit, *ero Nazyræus, si hæc sit bestia*; & quartus dixerit, *ero Nazyræus, si non sit bestia*; & quintus dixerit, *ero Nazyræus, si sit animal & bestia*; & sextus dixerit, *ero Nazyræus, si non sit animal neque bestia*; & alii tres homines aliunde advenerint, & unus eorum dixerit illis sex, *ero Nazyræus, si unus vestrum fuerit Nazyræus*; & secundus dixerit, *ero Nazyræus, si non unus vestrum fuerit Nazyræus*; & tertius dixerit, *ero Nazyræus, si vos omnes fueritis Nazyræi*, tum omnes sunt Nazyræi; & sex primi ac tres ultimi juxta opinionem Scholæ Schamai sunt Nazyræi certi, quia Nazyræatus ex errore initus, est Nazyræatus, & Nazyræus est sive verba illius confirmata fuerint, sive non confirmata fuerint. Cæterum secundum Scholam Hillelis est Nazyræus dubius, quia de כוי dubium est, an sit בהמה *bestia*, an vero חיה *animal*, vel etiam creatura quædam singularis.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Jam dictum est capite ultimo tractatus Biccurim, quod hoc quadrupes vocatur כוי, & quod in quibusdam simile est חיה *animali* vel *feræ*, in quibusdam vero בהמה *pecori*, propterea cadit in ipsum Nazyræatus, quocunque modo dixerit. Et si idem homo dixerit hæc verba de Coi, & promiserit Nazyræatum super aliquo ex istis sex modis, tenetur sex Nazyræatibus. Et quia sermo est de *Coi* quod est species חיה, & species בהמה, & quia tractat de eo qui fecit votum, dicendo hoc & illo modo, ideo adducit id quod huic simile est, nimirum, si duo homines coram ipso venerint, unus Nazyræus & alter qui non erat Nazyræus, & uter dixerit de illis, *ego sum Nazyræus ut unus vestrum sit Nazyræus*, cecidit in ipsum Nazyræatus; sic etiam, si dixerit, ambo sumus Nazyræi, quia jam veritatem dixit ex parte, quemadmodum dixit de *Coi*. Similiter, si illi qui intrabant essent multi, & inter illos invenirentur Nazyræi, & alii qui non erant Nazyræi, quamvis illi qui non erant Nazyræi, essent centum excepto uno, & unus esset Nazyræus, dixeritque, *vos omnes estis Nazyræi*, tum cadit in ipsum Nazyræatus, quia ex parte eorum Nazyræus est, eodem modo quo in ipsum cecidit Nazyræatus propter *Coi*, quando dixerit, si hoc sit חיה *animal*, quia pars modorum habetur pro modis animalis. Et hoc est quod vult quando dicit, *omnes sunt Nazyræi*, nimirum, Nazyræatus cadit in omnes illos qui dixerunt aliquam ex illis partibus.

פרק ו שלשה מינין אסורין בנזיר הטומאה
והתגלחת והיוצא מן הגפן וכל היוצא מן הגפן
מצטרפין זה עם זה ואינו חייב עד שיאכל מן
הענבים כזית משנה ראשונה עד שישתה רביעית
יין רבי עקיבא אומר אפילו שרה פתו ביין ויש בה
כדי לצרף כזית חייב :

Caput 6. Tres species sunt prohibitæ Nasiræis, (1.) immundities, (2.) tonsura, & (3.) egrediens de vite. Et omnia egredientia de vite inter se conjunguntur (scil. uvæ aridæ & recentes, cutis & vinacei, &c.) Haut tamen reus fit, donec comederit, de uvis instar olivæ. Mischna prior vult dicere; (non fit reus,) antequam bibat quartale vini: de eo verò dicit (non benè) R. Akiba; etiamsi maceraverit bolum suum in vino, fueritque tantum in eo conjunctum, quantum est oliva, quod sit reus.

R. OB. DE BARTENORA.

הטומאה *Immundities*, uti scriptum est Num. 6, 6, על כל

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Jam aliquoties exposuimus quod רביעית *quartale* est mensura

תער לא יעבור על ראש כל נפשות מת לא יבא species secunda est תגלחת *tonsura*, uti scriptum est ibidem versu 5. Tertia species est היוצא מן הגפן *id quod egreditur è vite*, uti scriptum est versu 4. וענבים לחים ויבשים לא יאכל Tandem etiam ipsi prohibitum *quicquid egreditur è vite*, uti sunt uvæ virides & aridæ, nec non nuclei acinorum & cutis: מצטרפין זה עם זה *conjunguntur inter se*, in quantitate olivæ, ut eorum gratia reus fiat plagarum.

אינו חייב עד שיאכל מן הענבים כזית *Haud tamen reus fit, donec comederit de uvis instar olivæ*, eadem est quantitas in potu, nam, cum Scriptura dicit Num. 6, 3. וענבים לחים ויבשים לא יאכל hinc elicimus, quod, uti in cibo statuitur quantitas olivæ, sic etiam in potu statuitur quantitas olivæ. משנה ראשונה אומרת עד שישתה רביעית יין *Misna prima dicit, (non fit reus) antequam bibat quartale vini*, sed Misna prima dicit contrarium, quod esus docetur à potu, & quod quantitas vini in Nazyræo est quartale, nam docemus hoc per argumentum à pari ex voce שכר quæ exiat Levit. 10, 9. & Num. 6, 3. nimirum, uti quantitas potus est quartale, sic etiam quantitas esus est quartale. אפילו שרה פתו ביין ויש בה כדי לצרף כזית חייב *etiamsi maceraverit bolum suum in vino, fueritque tantum in eo conjunctum quantum est oliva, reus est*, nam putat R. Akiba, quod quantitas prohibitionum Nazyræi tam in esu quam in potu est quantitas olivæ, & quod licitum est, conjungitur cum illicito ad efficiendum quantitatem illam; decisio non est juxta R. Akibam.

sura quatuor digitorum per quadratum in altitudine duorum digitorum cum dimidio & quinta parte digiti. Digiti autem quibus metiebantur, erant pollices.

אפילו שרה פיתו *Etsi maceraverit bolum suum*, verbum שרה Ebraicum est, & omnis maceratio vini dicitur כשרת.

כדי לצרף כזית חייב *Ob quantitatem olivæ, reus est*, si in pane vino macerato reperiatur quantitas olivæ, quia tum illicitum conjungitur cum licito; decisio non est juxta R. Akibam.

ב וחייב על היין בפני עצמו ועל הענבים בפני עצמן ועל החרצנים בפני עצמן ועל הזגים בפני עצמן רבי אליעזר בן עזריה אומר אין חייב עד שיאכל שני חרצנים וזגן אלו הן החרצנים ואלו הן הזגים החרצנים אלו החיצונים הזגים אלו הפנימים דברי רבי יהודה רבי יוסי אומר שלא תטעה כזוג של בהמה החיצון זוג והפנימי עינבל :

2. Sed super vino etiam seorsim reus erit, & super uvis seorsim: super חרצנים seorsim, & super זגים seorsim. R. Eleazar filius Asariah dicat licet; non erit reus nisi comederit duos חרצנים atque זג. Quid sunt חרצנים, & quid sunt זגים? חרצנים sunt exterius acinorum (seu exteriores cutes;) sed זגים sunt interius (seu interiores vinacei,) ut dixit R. Jehuda: at R. Jose (melius respondens,) dixit; ne erres: res se habet, ut in tintinnabulo pecudis. Ubi exterior pars dicitur זוג: & interior ענבל id est, malleus sive clavis interior.

R. OB. DE BARTENORA.

עד שיאכל ב׳ חרצנים וזג *Donec comederit duos Charzannim, & Zagan*, quia scriptum est Num. 6, 4 מחרצנים ועד זג לא יאכל minimus autem numerus pluralis acinorum facit duos, & illis est זג *una cutis*; decisio non est juxta R. Eleazar filium Azariæ, nam is qui comederit de חרצנים aut זגים, non vapulabit nisi comederit ex illis quantitatem olivæ. רבי יוסי אומר שלא תטעה R. *Jose dicit, ne erres*, R. Jose signum dabat ne errarent, nimirum, quod זג est jumenti campana exterior.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Demonstratio R. Eleasaris filii Azariæ petitur ex eo quod dicitur Num. 6, 4. מחרצנים ועד זג לא יאכל minimus autem numerus pluralis notat duo in lingua Ebræa.

ענבל Est campana quam jumentum gerit circa cervicem, cujus concava pars dicitur זג; corpus vero interius quod durum est, ferit latera partis concavæ atque ita sonum edit, & vocatur ענבל Decisio non est juxta R. Josen, qui dicit quod חרצנים sunt id quod גרעינים *grana*. & זג exterior cortex; neque juxta R Eleazarem est decisio. Nam si comederit de חרצנים aut זגין olivæ quantitatem, tenetur, quemadmodum in maxima parte ciborum prohibitorum.

ג סתם נזירות שלשים יום גלח או שגלחוהו ליסטים סותר שלשים יום נזיר שגלח בין בזוג בין בתער או שסיפסף כל שהוא חייב נזיר חופף ומפספס אבל לא סורק רבי ישמעאל אומר לא יחוף באדמה מפני שמשרת את השער :

3. Nasiræatus absolutè (votus) est 30. dierum. Si intra hos (Nasiræus) totonderit seipsum, vel totonderint eum latrones (h. e sive sponte fecerit, sive coactus;) tum destruit XXX. dies. Quicunque autem Nasiræus totonderit se, sive forpice, sive novaculâ, aut evulserit tantillulum pilorum, ille reus erit. (Item;) Nasiræus fricat (caput,) & separat (crines,) sed non pectinat. Dixit etenim Rabbi Ischmaël; non fricabit (Nasiræus caput suum) glebâ terræ, ne pilus evellatur.

R. OB. DE BARTENORA.

סתם נזירות שלשים יום *Absolutus Nazyraatus est triginta dierum*, etsi hoc dixerit superius, tamen hic denuo idem dicit, quia in fine Misnæ vult, *si totonderit seipsum, vel totonderint ipsum prædones, destruit triginta dies*. Et id quod dicit, *destruit triginta dies*, vult, quod eos destruit donec illi accreverint pili triginta dierum quibus totondit se juxta tonsuram præcepti.

או שסיפסף כל שהוא חייב *Aut si evulserit tantillam pilorum, reus est*, etiamsi unicum tantum evulserit pilum, tenetur, quia scriptum est Num. 6, 5. תער לא יעבור Quod vetat quemcunque modum tonsuræ pilorum.

חופף *Fricans*, caput fricans manu: מפספס *fricans unguibus*, aut instrumentis, at ea conditione ne intendat evellere pilos, & ob eam causam licitum est ipsi.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Scriptum est de Nazyræo Num. 6, 5. גדל פרע שער ראשו Et quandoquidem nobis hypothesis est quod Nazyræatus absolutus est triginta dierum, pili qui creverunt triginta dies, vocantur פרע; propterea, si totonderit caput suum, expectabit triginta dies donec aluerit comam, & tum incipiet computare, & absolvet Nazyræatum. Sic etiam dixerunt in Gemara, בעינן פרע וליכא *necesse est ut comam alat, sed ea non est*. Propterea quod dixit Lex Num 6, 5. גדל פרע שער ראשו hac de causâ vetitum est tondere pilos, quocunque modo id fiat. Et si totonderit vel removerit pilos, vapulabit quotiescunque unicum modo removerit pilum. Cæterum in causa destructionis, nimirum, quando triginta dies destruuntur, obtinet ista res, si maxima pars pilorum capitis tonsa fuerit novacula, aut simili instrumento, nimirum,

אבל

אבל לא כורק *Sed non pectit*, cum pectine, quia evellit pilos, quod vetitum est, etiamsi unicum modo evulserit pilum, vapulabit. Nihilominus non destruuntur triginta dies, nisi donec maximam partem pilorum totonderit novacula, aut forfice. לא יחוף באדמה *non fricabit gleba terræ*, est species terræ quæ pilos evellit, & propterea quoque censetur certò evellere; decisio est juxta R. Ismaëlem.

nitrum, si capillos totonderit forfice propè superficiem capitis.

או שספסף *Aut si evulserit*, ope manus: ספסף est evellere unguibus, aut instrumento, at ea conditione ut intentionem evellendi habeat; nam hæc Misna est juxta R. Schimeon, qui dicit, quod id quod sine intentione factum est, licitum est; & constat nobis ex multis locis quod decisio est juxta R. Schimeon in re sine intentione facta. לא יחוף באדמה *non fricabit gleba terræ*, luto, cujuscunque sit generis, quo solent lavare capillos, uti est nitrum, & lutum rubrum, quod in lingua Arabica vocatur אלננבר, & vocatur lutum Armenicum. סרק notat pectere cum pectine, nam instrumentum quo pectunt capillum, vocatur מסרק; decisio est juxta R. Ismaël.

ד נזיר שהיה שותה יין כל היום אינו חייב אלא אחת אמרו לו אל תשתה אל תשתה והוא שותה חייב על כל אחת ואחת היה מגלח כל היום אינו חייב אלא אחת אמרו לו אל תגלח אל תגלח והוא מגלח חייב על כל אחת ואחת היה מטמא למתים כל היום אינו חייב אלא אחת אמרו לו אל תטמא אל תטמא והוא מטמא חייב על כל אחת ואחת:

4 Si Nasiræus toto die biberit vinum: non nisi semel reus erit. Sin dixerint ei; ne bibas, ne bibas, & ille tamen biberit: tunc super unoquoque (id est, toties, quoties admonitus fuerit,) reus erit. Si tota die tondetur: non erit reus nisi semel. Sin dixerint ipsi; ne tondearis, ne tondearis, & ipse tamen tondeatur: tunc super quàvis (admonitione) erit reus. Si tota die polluatur mortuis: nonnisi semel reus erit. Sin dixerint ipsi; ne polluaris, ne polluaris, & ipse tamen polluatur: tunc totus reus erit.

R. OB. DE BARTENORA.

נזיר שהיה שותה יין כל היום *Nazyræus si vinum biberit totum diem*, & ipsum semel tantum admonuerint: אל תשתה אל תשתה *ne bibas, ne bibas*, ita ut inter quemlibet haustum admonuerint ipsum.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Id quod in hoc dicimus casu אינו חייב אלא אחת *non est reus nisi semel*, tantum intelligendum est de jure hominis, quod non est reus plagarum, nisi posteaquam eum admonuerint, & propterea admonitio necessaria est ad quamlibet plagam; hoc enim est quod Misna vult quando dicit אמרו לו אל תשתה אל תשתה והוא שותה חייב על כל אחת ואחת *si dixerint illi, ne bibas, ne bibas, attamen biberit, tenetur ob quemlibet haustum.* Sed jure divino, quotiescunque biberit quartale vini, est peccatum; & quælibet tonsura capitis est peccatum; & quælibet immundities qua pollutus fuerit, peccatum est. Et hoc modo comparationem instituas volo de cæteris Legis prohibitionibus, nam non est differentia inter prohibitionem simplicis præcepti negativi, & inter prohibitionem pœnæ excisionis, aut mortis à Domo judicii inflictæ. Cæterum sciendum est, eum, qui coiverit cum muliere prohibita propter incestum, teneri quolibet coitu; & si nos non poterimus ipsi infligere nisi unam plagam tantum, Deus castigabit ipsum propter quodlibet peccatum. Et si Domus judicii eum morte affecerit ob unum horum peccatorum, si confessus fuerit reus peccatum suum sincera confessione, omnino condonabitur illi pœnitentiæ gratia, eo quod una illa castigatio qua illum affecit Domus judicii, propitiabit peccata multa; & hoc suo loco ulterius persequemur.

ה ג׳ מינין אסורין בנזיר הטומאה והתגלחת והיוצא מן הגפן חומר בטומאה ובתגלחת מביוצא מן הגפן שהטומאה והתגלחת סותרין והיוצא מן הגפן אינו סותר חומר ביוצא מן הגפן מבטומאה ובתגלחת שהיוצא מן הגפן לא הותר מכללו וטומאה ותגלחת הותרו מכללן בתגלחת מצוה ובמת מצוה וחומר בטומאה מבתגלחת שהטומאה סותרת את הכל וחייבים עליה קרבן ותגלחת אינה סותרת אלא שלשים יום ואין חייבין עליה קרבן:

5. Tres species sunt probibitæ Nasiræo: immundities, tonsura, & egrediens è vite. Sed magis (prohibita) immundities & tonsura, quàm egrediens è vite. Nam immundities ac tonsura destruunt (Nasiræatum:) at quod è vite egreditur, non destruit. (Quanquam alio respectu) magis prohibitum egrediens è vite, quàm immundities & tonsura. Quoniam egrediens de vite non patitur exceptionem: at immundities atque tonsura patiuntur exceptionem, nimirum quod ad tonsuram præcepti, & mortuum præcepti. Iterum; aliquomodo gravior est immundities tonsurà. Siquidem immundities destruit omnia, debeturque propter eam Korban. Sed tonsura non destruit nisi XXX. dies, nec tenentur propter eam (ad offerendum) sacrificium.

R. OB. DE BARTENORA.

הטומאה והתגלחת סותרים *immundities & tonsura destruunt*, uti scriptum est Num. 6, 12. de immunditie, והימים הראשנים יפלו Tonsura autem destruit triginta dies, quia necesse est ut comam alat, & hoc triginta dies ad minimum.

שהיוצא מן הגפן לא הותר מכללו *Quoniam egrediens è vite non patitur exceptionem*, ut, ad bibendum vinum præcepti; nam quod Num 6, 3. dicitur מיין ושכר יזיר vetat tam vinum præcepti, quam vinum voluntarium.

וטומאה ותגלחת הותרו מכללן *At immundities & tonsura patiuntur*

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Scriptum est in Lege Num. 6, 3. מיין ושכר יזיר ad hoc dicant in Siphre, quod hoc vinum præcepti se habet ut vinum voluntarium; sed de immunditie non dicit לא יטמא *non polluet se*, tantum, sed addit לאביו ואמו וגו׳ *patre & matre* &c. vide versu septimo. Exponit traditio, ob patrem non polluet se, sed propter mortuum præcepti; *mortuus præcepti* est cui nemo est qui sepeliat illum; *tonsura præcepti* est, si contigerit Nazyræo lepra in diebus Nazyræatus sui, & sanatus fuerit ab illa; nam tonsura leprosi est præceptum affirmativum, uti dictum est Levit 14, 9. יגלח את כל

tiuntur exceptionem, immuodities mortui ex præcepto, quia scriptum est Num. 6, 7. לאביו ולאמו לא יטמא ergo per patrem non polluetur, sed per mortuum præcepti polluetur. Tonsura vero licita est Nazyræo leproso, quia præceptum affirmativum de leproso Levit. 14. 9. וגלח את כל שערו propellit præceptum negativum quod dicitur Num. 6, 5. תער לא יעבר על ראשו.

כל שערו את ראשו ואת זקנו ואת גבות עיניו Hypothesis autem nobis est è tota Lege, quod, ubicunque inveneris præceptum affirmativum & negativum, si utrumque observare poteris, benè habet, sin minus, affirmativum propellat negativum. Et hoc est quod dicit, הותר מכללו *patitur exceptionem*, vult dicere, quod illis modus est quo licitæ sunt ipsi res prohibitæ; & hæc omnia clara sunt.

ו תגלחת הטומאה כיצד היה מזה בשלישי ובשביעי ומגלח בשביעי ומביא קרבנותיו בשמיני ואם גילח בשמיני מביא קרבנותיו בו ביום דברי רבי עקיבא אמר לו רבי טרפון מה בין זה למצורע אמר לו זה טהרתו תלויה בימיו ומצורע טהרתו תלויה בתגלחתו ואינו מביא קרבן אלא אם כן היה מעורב שמש :

6. Tonsura immunditiei quomodo (sit?) Aspergit se aqua tertiâ, & septima die, tonditurque (eâdem) septimâ: adferat autem Korbanoth sua, (quæ sunt duo turtures, aut duo pulli columbarum; unum in holocaustum, alterum in sacrificium pro peccato) die octavo. Sin tonsus fuerit octavo die; tunc eâdem quoque die adferat Korbanoth sua. Sic (rectè) ait R. Akiba. Objicit quidem ipsi R. Tarphon; quid interest ergò inter hunc (Nasiræum,) & leprosum? Sed respondit ipsi Rabbi Akiba; hoc, quod hujus (Nasiræi) mundities sit suspensa à diebus suis: at leprosi mundities sit suspensa à tonsurâ; nec adferat Korban, nisi postquam sol occiderit.

R. OB. DE BARTENORA.

ומגלח בשביעי וכו׳ *Et tondetur septima* &c. uti scriptum est Num. 6,9. וגלח ראשו ביום טהרתו ביום השביעי יגלחנו vide etiam versu sequenti. מה בין זה למצורע *quid interest inter hunc* (Nazyræum) *&* *leprosum*? nam de leproso scriptum est Levit. 14. 9. de secunda tonsura והיה ביום השביעי יגלח את כל שערו וגו׳ Et deinceps versu subsequenti וביום השמיני יקח שני כבשים וגו׳ Tenemus enim de leproso, quod, si tonsus fuerit die octavo, adducet sacrificia sua die nono? respondit ei R. Akiba, זו טהרתו תלויה בימיו *hujus* (Nazyræi) *mundities suspensa est à diebus suis*, nimirum, Nazyræi purificatio dependet à sparsione tertii & septimi, & ab immersione. Propterea, quandoquidem se purificavit die septimo, etsi nondum tonsus fuerit usque ad diem octavum, adducet sacrificia sua eodem die. Sed purificatio leprosi dependet à tonsura, uti scriptum est Levit. 14, 9. והיה ביום השביעי יגלח את כל שערו וגו׳ & deinceps ורחץ את בשרו Cæterum, si immerserit se ante tonsuram, non jovat ipsum, propterea, si tonsus fuerit die octavo, etiam necessaria est immersio & occasus solis, at non poterit adferre sacrificia sua nisi usque ad nonum diem; decisio est juxta R. Akibam.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

מה בין זה למצורע *Quid interest inter hunc & leprosum?* quia leprosus sacrificia sua tantum adducebat sequenti die secundæ tonsuræ, uti exponemus in tractatu Negaim. Respondet autem R. Akiba, quod purificatio leprosi dependet à tonsura, uti scriptum est de illo Levit. 14, 9. וכבס את בגדיו ורחץ את בשרו במים וטהר Cæterum hujus Nazyræi, qui pollutus est mortuo, immunditiès dependet à diebus, uti scriptum est Num 19, 11. וטמא שבעת ימים Quando autem se immerserit die septimo, & sol occiderit, & totonderit se die octavo, adducet sacrificia sua, quæ sunt duo turtures, aut duo pulli columbarum, nec non agnum anni in sacrificium pro reatu die octavo. Verum si die septimo non immerserit se, sed octavo, non adducet sacrificia, nisi donec occiderit sol, nimiram, die nono. Et hoc est qood dixit R. Tarphon, אין מביא קרבן אלא אם כן היה מעורב שמש *non adferet oblationem nisi post solis occasum*; decisio est secundum R. Akibam.

ז תגלחת הטהרה כיצד היה מביא שלש בהמות חטאת עולה ושלמים ושוחט את השלמים ומגלח עליהם דברי רבי יהודה רבי אלעזר אומר לא היה מגלח אלא על החטאת שהחטאת קודמת בכל מקום ואם גילח על אחת משלשתן יצא :

7. Tonsura munditiei quomodo? Adducit tres bestiolas (juxta Num. 6.) (1.) in sacrificium pro peccato. (2.) in holocaustum & (3.) in pacifica. Ubi verò mactarit (primò) pacifica: tondetur super iis (seu post illa:) ita Rabbi Jehuda. Licet Rabbi Eleasar dixerit; non tondetur nisi post sacrificium pro peccato; quia sacrificium pro peccato præcedit ubique. Sin tamen tonsus fuerit post aliquod ex hisce tribus, liber exit.

R. OB. DE BARTENORA.

ושוחט השלמים ומגלח עליהם *Ubi vero mactaverit pacifica, tondetur super iis*, quia de Nazyræo scriptum est Num. 6, 18. וגלח את ראשו פתח אהל מועד quem locum ita exponimus, tondebit caput suum super sacrificio de quo dicitur פתח אהל מועד quod est sacrificium pacificum, de quo scriptum est Levit. 3, 2. ושחטו פתח אהל מועד *& mactabit illud ad ostium tentorii conditi*. שחטאת קודמת בכל מקום *quia sacrificium expiationis pro peccato præcedit ubique*, holocausticum & pacificum præcedit, & ratio est quod super primo se tondet; decisio est juxta R Jehudam, quod tondetur super pacifico.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

מגלח עליהן *Tondetur super iis*, id est, erit tonsura ejus post mactationem; decisio est juxta R. Jehudam.

ח רבן שמעון בן גמליאל אומר הביא שלש בהמות ולא פירש הראויה לחטאת תקרב חטאת לעולה תקרב עולה לשלמים תקרב שלמים היה נוטל

8. Rabban Schimeon fil. Gamalielis (rectè) dixit; si adduxerit tres bestiolas, nec separarit (eas, ad hoc vel istud sacrif.) tum quod congruum est pro sacrificio pro peccato, offeratur in sacrificium pro

נוטל שער ראש נזרו ומשלח תחת הדוד ואם גילח במדינה היה (נ"א לא) משלח תחת הדוד במה דברים אמורים בתגלחת הטהרה אבל בתגלחת הטומאה לא היה משלח תחת הדוד רבי מאיר אומר הכל משלחין תחת הדוד חוץ מן הטמא שבמדינה בלבד :

pro peccato; quod pro holocausto, offeratur in holocaustum; quod pro pacificis, offeratur in pacifica. (Item;) si raserit (Nasiræus) capillum capitis Nasiræatus sui: tum subjiciat (capillum) ollæ. Sin tonsus fuerit in provincia (aliena:) tum non subjiciat ollæ. De quo verba accipienda? de tonsura munditiei: sed in tonsurâ immunditiei non subjiciat (capillum) ollæ. Licet Rabbi Meyr dicat; omnes subjiciant ollæ, excepto solo immundo in provinciâ.

R. OB. DE BARTENORA.

ולא פרש *Neque declaraverit*, etsi necessarium sit in omnibus sacrificiis ut possessores iis imponant nomina, dicendo, *hæc bestia erit pro tali sacrificio*, hic tamen non est necessarium; nam, cum dixit, hæ bestiæ erunt pro Nazyræatu meo, res se habet perindè ac si unicuique imposuisset nomen; quia pro sacrificio holocaustico tantum necessarius est agnus, & pro sacrificio expiationis pro peccato agna, & pro pacifico aries.

ומשלח תחת הדוד *Tum subjiciat ollæ*, in qua coquebatur sacrificium pacificum. היה מגלח במדינה *Sin tonsus fuerit in provincia*, Jerusolymis; nam, etsi scriptum sit Num. 6, 18. פתח אהל מועד hoc strictè intelligi non debet; sed quod non tondet se, nisi donec porta atrii aperta fuerit.

לא היה משלח תחת הדוד *Tum non subjiciebat ollæ*, quia scriptum est Num. 6, 18. ולקח את שער ראש נזרו ונתן על האש. Per illum igitur cui nihil deest, nisi acceptio, excluditur is cui adhuc deest acceptio, & adductio capillorum in ignem sub olla. במה דברים אמורים *de quo verba accipienda*? nam in Sanctuario accipiebat capillos, & conjiciebat eos sub ollam, & hoc in tonsura pura; sed in tonsura impura, etsi tondeatur in Sanctuario, non accipiebat capillos ut eos subjiceret ollæ in qua coquebatur sacrificium pro reatu, & sacrificium expiationis pro peccato ex avibus desumptum, quia de Nazyræo mundo tantum scriptum est quod capillos subjiciet ollæ. הכל משלחין *omnes subjiciant*, Nazyræus purus qui in Sanctuario aut in provincia tonsus est, & impurus qui tonsus est in Sanctuario, excepto impuro qui tonsus est in provincia, quia capilli illius sepeliuntur. Decisio juris est, quod nemo subjiciet ollæ quicquam nisi Nazyræus qui tonsus est ad portam tentorii conventus, & tum factum est juxta præceptum ejus; &, si subjecerit capillos ollæ sacrificii pro peccato, satisfecit etiam, quia non scriptum est Num. 6, 18. תחת זבח השלמים *sub sacrificio pacifico*, nisi præcepti gratia; at si aliter factum fuerit, nihil refert.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Jam nosti id quod Lex dicit de Nazyræi sacrificiis, nimirum, quod ea sunt agnus pro holocaustico, & agnus pro sacrificio expiationis pro peccato, & agnus pro sacrificio pacifico. Lex autem, quæ dicit Nazyræum debere tonderi ad portam tentorii condicti, intelligenda est de Nazyræo mundo. R. Meyr autem dicit, quod Nazyræus immundus etiam, quando tonsus fuerit ad portam tentorii condicti, conjiciet capillos suos in ignem sub sacrificio pacifico. Sapientes vero dicunt, quod non conjiciet capillos suos in ignem sub sacrificio pacifico, nisi Nazyræus purus qui tondetur ad portam tentorii conventus, juxta præceptum illius. Et quod Scriptura dicit Num. 6, 18. תחת זבח השלמים intelligendum est de implemento præcepti, si conjecerit capillos sub sacrificio expiationis pro peccato, satisfecit. Decisio est juxta Rabban Schimeon filium Gamalielis in eo quod dixit.

ט היה מבשל את השלמים או שולקן הכהן נוטל את הזרוע בשלה מן האיל וחלת מצה אחת מן הסל ורקיק מצה אחת ונותן על כפי הנזיר ומניפן ואחר כך הותר הנזיר לשתות יין ולהטמא למתים רבי שמעון אומר כיון שנזרק עליו אחד מן הדמים הותר הנזיר לשתות ביין ולהטמא למתים :

9 Si (Nasiræus) coxerit, aut elixaverit pacifica: tum sumat sacerdos armum coctum de ariete, & placentam azymi unam è corbe, laganumque azymi unum, atque imponat manibus Nasiræi, agitetque ea. Sic postea licitum est Nasiræo bibere vinum, & pollui mortuis. R. Schimeon dicit; postquam sparsus est super eum unus de sanguinibus: tum licitum est Nasiræo bibere de vino & pollui mortuis.

R. OB. DE BARTENORA.

ואחר כך הותר הנזיר לשתות יין *Et postea licitum est Nazyræo bibere vinum*, quia scriptum est Num. 6, 20. ואחר ישתה הנזיר יין ergo post omnes has actiones bibet. *R. Schimeon vero dicit, postquam sparsus est super ipsum unus de sanguinibus, licitum est Nazyræo bibere de vino, & pollui mortuis*, nam Num. 6, 19. scriptum est אחר התגלחו את נזרו quemadmodum ergo versu 20. intelligitur post unam tantum actionem, sic etiam hic post unam tantum actionem; unde probatur, quod, cum pro ipso sparsus est unus ex sanguinibus, licitum est illi bibere vinum, & polluere se mortuis; & ita est decisio.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Omnia hæc clara sunt; decisio non est juxta R. Schimeonem.

י גלח על הזבח ונמצא פסול תגלחתו פסולה וזבחיו לא עלו לו גלח על החטאת שלא לשמה ואחר כך הביא קרבנותיו לשמן תגלחתו פסולה וזבחיו לא עלו לו גילח על העולה או על השלמים שלא לשמן ואחר כך

10. Si quis tonsus fuerit post sacrificium, quod illegitimum inventum: tum quoque tonsura ejus est illegitima, & sacrificia ejus ipsi non imputantur (Item;) si quis tonsus fuerit super sacrificio pro peccato, alieno titulo (oblato,) & postea attulerit Korbanoth sua, titulo eorum: tum itidem tonsura ejus illicita est, nec sacrificia ejus ipsi imputantur. (Item;) si quis tonsus fuerit super holocausto, aut super pacificis, alieno titulo, deindè

verò

כך הביא קרבנותיו לשמן תגלחתו פסולה והבחים לא עלו לו רבי שמעון אומר אותו הזבח לא עלה לו אבל שאר זבחים עלו לו ואם גלח על שלשתן ונמצא אחד מהן בשר תגלחתו כשרה ויביא שאר הזבחים :

verò attulerit Korbanoth sua, titulo recto: rursus tonsura ejus illicita, neque sacrificia ejus ipsi imputantur. Quicquid Rabbi Schimeon dicat; istud sacrificium non imputatur ipsi; reliqua tamen imputantur ipsi. At si tonsus fuerit post omnia tria, atque tantummodò unum ex illis legitimum fuerit inventum; tum tonsura ejus legitima est, & adfert reliqua sacrificia.

R. OB. DE BARTENORA.

נמצא פסול *Quod illegitimum inventum*, ut, si sanguis ejus effusus fuerit, aut exierit extra justum locum suum, aut pollutus fuerit.

תגלחתו פסולה *Tonsura illius illegitima est*, quia, cum sacrificium quo tonsus est, illegitimum factum est, perindè est ac si totondissent eum lattones, de qua tonsura superius dictum est, quod juxta R. Eliesér destruit septem dies, at juxta Sapientes uiginta.

הבחיו לא עלו לו *Neque sacrificia ejus illi imputantur*, reliquum sacrificiorum, quod obtulit post tonsuram illegitimam, non imputatur illi. Nam cum tempus Nazyræatus destruendum sit donec accreverint pili, res se habet ac si obtulisset ante tempus. על החטאת שלא לשמה *super sacrificio non in nomine suo*, hoc idem est quod dixit על הזבח נמצא פסול *super sacrificio quod inventum est illegitimum*, nam sacrificium pro peccato alieno titulo oblatum, illegitimum est. Quandoquidem vero volebat loqui de sacrificio holocaustico & pacifico, quod attinet controversiam R. Schimeonis & Sapientum, propterea quoque loquitur de sacrificio expiationis pro peccato. על העולה ועל השלמים שלא לשמן וכו׳ תגלחתו פסולה *super sacrificio holocaustico & pacifico sub alieno titulo &c. tonsura ejus illegitima est*, nam, cum non imputantur ipsi pro obligatione sacrificii pacifici Nazyræi, aut pro holocausto Nazyræi, se res habet periodè ac si tonsus fuisset super holocausto voluntario, aut super sacrificio pacifico voluntario. R. Schimeon vero putat, quod, si tonsus fuerit super sacrificio pacifico voluntario, satisfecit; at non deciditur juxta sententiam ejus. אם גלח על שלשתן *si tonsus fuerit super tribus*, postquam oblata fuerint tria sacrificia. ונמצא אחד מהן כשר *& inventum fuerit unum legitimum*, & reliqua omnia illegitima. תגלחתו כשרה *tonsura ejus legitima est*, juxta omnium sententiam, uti Misna dixit superius, *si tonsus fuerit super uno ex tribus, satisfecit.*

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Jam dictum est tibi iu præcedentibus, quod, si tonsus fuerit super uno ex illis tribus sacrificiis, satisfecit. Cæterum jam exposuimus in tractatu Pesachim, & perfectius in principio tractatus Zebhachim, quod sit una causa ex iis quæ sacrificia faciunt illegitima, si inter mactandum cogitaverit de aliis sacrificiis, non de eo quod mactatur; & hoc est quod dicit שלא לשמן *quæ non in nomine eorum*; decisio non est juxta R. Schimeon.

יא מי שנזרק עליו אחד מן הדמים ונטמא רבי אליעזר אומר סותר את הכל וחכמים אומרים יביא שאר קרבנותיו ויטהר אמרו לו מעשה במרים התרמודית שנזרק עליה אחד מן הדמים ובאו ואמרו לה על בתה שהיתה מסוכנת והלכה ומצאה שמתה ואמרו חכמים תביא שאר קרבנותיה ותטהר :

11. Si super uno aliquo sparsus fuerit unus ex sanguinibus, & pollutus fuerit; Rabbi Eliesér quidem dicit; destruit omnia: At Sapientes (meliùs) dicunt; adferet sacrificia reliqua, & mundus erit. Recensuerunt ei historiam de Maria Tarmuditha, super quà sparsus erat unus ex sanguinibus; & venerant (quidam) narrantes ipsi de filia sua, quod periclitaretur: ubi ipsa abivit, & invenit ipsam mortuam. Sapientes verò dixerunt; adferet modò reliqua sua sacrificia & munda erit.

R. OB. DE BARTENORA.

רבי אליעזר אומר סותר את הכל *R. Eliesér dicit, destruit omnia*, non vult dicere, quod destruit omnes dies Nazyræatus, sed quod omnia sacrificia destruit. R. Eliesér putat, quod Nazyræo non licet bibere vinum nisi post omnes actiones, & postquam omnia sacrificia adduxerit. Sin igitur pollutus fuerit antequam omnia sacrificia oblata essent, se habet perindè ac si pollutus fuisset manè antequam ullum eorum oblatum esset; sacrificium vero illud quod oblatum fuerit, habebimr perindè ac si oblatum esset in medio impletionis Nazyræatus.

וחכמים אומרים יביא שאר קרבנותיו ויטהר *At Sapientes dicunt, adferet sacrificia reliqua, & mundus erit*, id est, quando purificatus fuerit; & sacrificium quod in puritate allatum est, ne attulerit denuo. Sapientes vero putant, quod post actionem unius sacrificii licet bibere vinum, & tondere se, propterea, antequam pollutus esset, idoneus erat ad tondendum, neque destruetur illius sacrificium; sed reliqua sacrificia, quæ obtulit postquam pollutus fuerit, certò destruit, quia Lex vult ut omnia sacrificia Nazyræatus veniant in puritate. *Maria Tarmodita*, ita cognominatur ab urbe *Tarmod*; decisio non est juxta Sapientes.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Jam dictum est capite tertio, quod R. Eliesér putat, quod, si Nazyræus pollutus fuerit post completum Nazyræatum, septem dies destruuntur. Quod hic dicit וסותר את הכל *& destruit omnia*, non vult dicere, omnes dies Nazyræatus, sed omnia sacrificia, ita ut debeat adferre omnia sacrificia post complementum septem dierum destructionis. Sapientes vero dicunt, quod afferet reliquum sacrificiorum. Decisio non est juxta R. Eliesér. Scire necesse est tibi id quod dicitur in Tosaphta, quod Nazyræo, cujus dies completi sunt, non licet tondere se, neque vinum bibere, nec polluere se mortuo. Si igitur totonderit se, aut biberit vinum, aut pollutus fuerit, vapulabit quadraginta plagis; vult dicere, quod tenetur ad jus Nazyræatus donec tonsus fuerit tonsurâ munda, uti expositum est hoc capite.

פרק ז כהן גדול ונזיר אינן מיטמאין בקרוביהן אבל מטמאין למת מצוה היו מהלכים בדרך ומצאו מת מצוה רבי אליעזר אומר יטמא כהן גדול ואל יטמא נזיר וחכמים אומרים יטמא נזיר ואל

Caput 7. Sacerdos magnus & Nasiræus non polluuntur propinquis suis: polluuntur tamen mortuo præcepti. Si fuerunt in itinere & invenerunt mortuum præcepti: dicit Rabbi Eliesér; polluatur sacerdos magnus, sed Nasiræus non polluatur. Ex adverso dixerunt Sapientes; polluatur Nasiræus, sed

ואל יטמא כהן גדול אמר להם רבי אליעזר
יטמא כהן שאינו מביא קרבן על טומאתו ואל
יטמא נזיר שהוא מביא קרבן על טומאתו אמרו
לו יטמא נזיר שאין קדושתו קדושת עולם ואל
יטמא כהן שקדושתו קדושת עולם :

R. OB. DE BARTENORA.

כהן גדול ונזיר אין מטמאין בקרוביהן *Pontifex maximus & Nazyræus non polluuntur propinquis suis*, uti scriptum est de Pontifice maximo Levit. 21, 11. & Num. 6, 6. de Nazyræo.

היו מהלכים בדרך *Si essent in itinere*, non solum de Pontifice maximo contrarii sunt Sapientes & R. Eliesér, verum etiam de sacerdote ordinario, quia in ipso eadem obtinet ratio.

ב על אלו טומאות הנזיר מגלח על המת ועל
כזית מן המת ועל כזית נצל ועל מלא תרווד רקב
על השדרה ועל הגולגולת ועל אבר מן המת ועל
אבר מן החי שיש עליו בשר כראוי ועל חצי קב
עצמות ועל חצי לוג דם על מגען ועל משאן ועל
אהלן ועל עצם כשעורה על מגעו ועל משאו על
אלו הנזיר מגלח ומזה בשלישי ובשביעי וסותר
את הקודמים ואינו מתחיל למנות אלא עד
שיטהר ומביא את קרבנותיו :

R. OB. DE BARTENORA.

על המת *Super mortuo*, etsi non integer sit, sed in eo reperiatur maxima pars ossium quæ ad structuram eorum pertinet, quæ sunt crura & femur unum; aut maxima pars numeri membrorum, quæ sunt centum & viginti quinque membra, etsi in illis non sit quantitas quartalis Cabi, polluunt in tentorio, & Nazyræus tondetur pro illis. Cæterum si in mortuo non fuerit, neque maxima pars numeri, neque maxima pars structuræ ossium, non tondetur Nazyræus pro tentorio suo, nisi donec in ossibus reperta fuerit quantitas dimidii Cabi. נצל notat humorem qui exit è mortuo, ut humor qui exit è carne putrefacta.

על מלא תרווד *Super plenitudine cochlearis*, intellige plenitudinem cochlearis pulveris corporis putrefacti; רקב *pulvis* autem non polluit nisi mortuus nudè sepultus fuerit in capsa marmorea, aut simili instrumento, ita ut non fuerit illic alia putredo, quam ex corpore mortui, & mortuus integer sepultus fuerit, ut nullum deficiat membrum; תרווד est cochlear magnum quod continet plenitudinem duorum pugillorum. על השדרה *super spina dorsi*, etsi non sit in ea quicquam carnis. Sic etiam super osse capitis; etsi non adsit caro.

ועל הגלגלת ועל אבר מן המת וחי שיש עליהן בשר כראוי *Et super calvaria, & super membro mortui, & vivi, super quibus caro est ut convenit*, si membrum homini adhæsisset vivo, remedium adhibere potuisset illa mediante carne, & hoc est quod dicit כראוי *ut convenit*, estque minus quam quantitas olivæ.

ועל חצי קב עצמות *Et super dimidio Cabi ossium*, quamvis

sed non polluatur sacerdos magnus. Regessit Rabbi Eliesér; polluatur sacerdos, quia non cogitur adferre sacrificium pro immunditie suâ: at Nasiræus non polluatur, quippe qui cogitur adferre sacrificium pro immunditie suâ. Sed responderunt ipsi (Sapientes;) polluatur Nasiræus, quia sanctitas ejus non est sanctitas perpetua: non autem polluatur sacerdos, quia ejus sanctitas est sanctitas perpetua.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Scriptum est de Nazyræo Num. 6, 6. על נפש מת לא יבא לאביו ולאמו ולאחיו לא יטמא להם במותם Et de Pontifice maximo scriptum est Levit. 21, 11. על כל נפשות מת לא יבוא לאביו ולאמו לא יטמא Cæterum jam exposuimus, quod Nazyræus polluitur *mortuo præcepti*, quod probatur ex eo quod scriptum est Num. 6, 6. *Patre & matre sua non polluetur.* Similiter Pontifex maximus polluitur *mortuo præcepti*, quia de ipso dicitur Levit. 21, 11. *Patre & matre sua non polluetur;* decisio est juxta sententiam Sapientum.

2. Super his immunditiebus Nasiræus tondetur: super mortuo; super tanto de mortuo, quantum est oliva; & super tanto carnis cadaveris avulsæ, quantum est oliva; & super plenitudine cochlearis de pulvere corporis putrefacti; super spina dorsi, super calvaria; super membro de mortuo; super membro de vivo; super quo est caro sicut conveniens (sufficiens, ut possit vivere & accrescere, licet non sit tantum, quantum est oliva;) & super dimidio Kabo ossium, & super dimidio Log sanguinis; super tactu eorum, & super onere eorum, super tentorio eorum; super osse, quod est sicut granum hordei magnum, quod ad tactum ejus, atque onus ejus. Super istis Nasiræus tondetur, & aspergit se tertia & septima die, & destruit antecedentia, nec incipit numerare, nisi ex quo mundatus est, & adfert sacrificia sua.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Quando dicit על המת *super mortuo*, non intelligit totum corpus mortui, id quod clarum est; intelligit igitur maximam partem ossium, quod ad numerum vel quod ad structuram eorum, etsi in illis non fuerit quarta pars ossium, tamen Nazyræus polluitur in tentorio; & propterea tenetur se tondere, si in mortuo fuerit maxima pars ossium quod ad fabricam eorum, vel numerum eorum, etiamsi in illis non fuerit quantitas quartæ partis Cabi, polluitur tamen in tentorio, uti exponemus in tractatu Oholot capite secundo. Cæterum si in ossibus non fuerit maxima pars numeri, neque structuræ, at in illis fuerit dimidia pars Cabi, tum Nazyræus tondebit se pro tentorium suo.

נצל Notat humorem è mortuis provenientem, quando caro eorum putrescit, & corrumpitur: רקב notat pulverem mortui, qui remanet postquam humor penitus consumptus est. Hic ergo רקב *pulvis*, qui polluit in tentorio, intelligitur tantum de mortuo sepulto nudè in capsa marmorea, aut lapidea, aut simili; & si mortuus illic totus sit sepultus sine ullius membri defectu. Ita quoque dixerunt, מת שחסר אין לו רקב *mortuo cui deficit non est pulvis, neque vacuum sepulturæ, neque locus jam occupatus.*

על מלא תרווד *Super plenitudine cochlearis*, תרווד est idem quod כף *cochlear*, & in tractatu Kelim capite decimo exponetur, quod sit cochlear magnum, & quod illius quantitas comprehendit plenitudinem pugillorum.

שדרה Est *spina dorsi*, & omnes costarum interiores canne. גלגלת notat *calvarias* quaslibet seorsim: חצי קב *dimidia pars Cabi*, facit duos Logos; חצי לוג *dimidia pars Logi*,

vis quarta pars Cabi oſſium tentorium polluat; eſt tamen traditio Moſis è Sinai, quod Nazyræus non tondetur niſi ſuper dimidio Cabo. Similiter ſuper medio Logo ſanguinis; & quamvis quarta pars Logi ſanguinis polluat in tentorio, Nazyræus tamen non tondebitur niſi ſuper dimidio Logo.

ועל עצם כשעורה על מגעו ועל משאו *Super oſſe, quod eſt ſicut granum hordei, ſuper tactu illius, & ſuper onere illius*, at non ſuper tentorio ejus, quia os ut granum hordei non polluit in tentorio.

וסותר את הקודמים *Et deſtruit antecedentia*, quemadmodum ſcriptum eſt Num. 6, 12. והימים הראשונים יפלו

עד שיטהר *Donec purificatus fuerit*, quando immerſerit ſe, & ſol occiderit poſt ſparſionem tertii & ſeptimi diei.

Logi, duo quartalia, quantitatem quartalis jam expoſuimus, ut & totum hunc caſum, capite ſecundo tractatus Oholot, quod polluunt in tentoriis, & tactu, ac onere. Ibidem quoque exponetur quod os quantitatis grani hordei polluit tactu, & onere, & non polluit in tentorio; exponemus quoque omnes has res, earumque probationes.

על אלו טומאות הנזיר מגלח *Super his immunditiebus Nazyræus tondetur*, hoc excludit os quantitatis grani hordeacei quod non polluit in tentorio; & quod deindè in Miſnæ fine dicit iterum, *ſuper iſtos Nazyræus tondetur*, vult excludere *obtegentia* & *prominentia*, quæ exponentur inferius. Sic etiam id quod deindè dicit, עד שיטהר *donec purificatus fuerit*, vult dicere, donec occiderit ſol, poſtquam immerſerit ſe poſt ſparſionem tertii & ſeptimi diei.

ג אבל הסככות והפרעות ובית הפרס וארץ העמים והגולל והדופק ורביעית דם ואהל ורובע עצמות וכלים הנוגעים במת וימי ספרו וימי גמרו על אלו אין הנזיר מגלח ומזה בשלישי ובשביעי ואינו סותר את הקודמים ומתחיל ומונה מיד וקרבן אין לו באמת (אמרו נ״א) ימי הזב והזבה וימי הסגרו של מצורע הרי אלו עולין לו : .

3. At obtegentia & prominentia, & locus fragmenti, & terra gentilium, & lapis ſepulchralis, & parietes ſepulchri, & quartale ſanguinis, & tentorium quartæ (Kabi) oſſium, & vaſa tangentia mortuum, & dies numerationis ejus, & dies conſummationis ejus: (hæc ſunt,) ſuper quibus Naſiræus non tondetur, ſed abluitur tertio & ſeptimo die, nec deſtruit præcedentia, ſed numerat ſtatim, & non debetur ab eo Korban. Utique dies fluentis viri, vel fœminæ, & tempus incluſionis ejus ob lepram: Hæc, inquam, imputantur ipſi.

R. OB. DE BARTENORA.

הסככות *Obtegentia*; puta arborem cui ſint rami ſuper terram extenſi ſeorſim, ſub quibus eſt quantitas olivæ de mortuo, ubi inſciens tranſit Nazyræus, neſciens quod ramus ille tentorium facit ſuper mortuo.

פרעות *Prominentia*, lapides aut ligna prominentia de pariete, ſub quibus eſt immunditiès: ובית הפרס *& locus fragmenti*, campus in quo ſepulchrum exaratum eſt, cujuſmodi ager extendi debet centum cubitos; & hæc eſt quantitas quam limitarunt, ex qua vomer deferat oſſa.

ארץ העמים *Terra gentilium*, nam Sapientes decreverunt immunditiem ſuper terra gentilium: גולל eſt *tegumentum ciſtæ* in qua poſitus eſt mortuus: דופק eſt ipſa ciſta quam pulſat operculum. רביעית דם *quarta ſanguinis pars*, etiam ſuper onere & tactu ejus non tondetur Nazyræus.

ואהל ורובע עצמות *Et tentorium, & quartale oſſium*, ſi tentorium fecerit ſuper quartali Cabi oſſium mortui, non tondebitur niſi donec fecerit tentorium ſuper dimidio Cabo. Sed ſuper tactu & onere quartalis oſſium tondebitur, etiamſi diſſoluta ſint, & non reliquum ſit os integrum quantitatis grani hordei.

וכלים הנוגעים במת *Et vaſa quæ tetigerunt mortuum*, quæ polluunt ut ipſe mortuus, & qui tetigerit ea, pollutus eſt immunditie ſeptem dierum.

בימי גמרו *In diebus conſummationis*, puta conſummationis leproſi: בימי ספרו *in diebus numerationis ejus*, poſtquam ſanatus fuerit à lepra ſua, uti ſcriptum eſt Levit. 14, 8. וישב מחוץ לאהלו שבעת ימים

על אלו אין הנזיר מגלח *Super his Nazyræus non tondetur*, ſuper his omnibus quorum Miſna fecit mentionem.

ומזה בשליש ובשביעי *Et abluitur tertio & ſeptimo die*, hoc non referendum eſt ad dies numerationis illius, nec ad dies conſummationis, quia in illis non obtinet ſparſio diei tertii, nec ſeptimi.

אינו סותר את הקודמים ומתחיל ומונה מיד *Non deſtruit præcedentia, & incipit, ac enumerat ſtatim*, omnia quæ diximus, non intrant dies Nazyræatus, & præcedentia non deſtruunt, ſed poſtquam aſperſerit ſe tertio & ſeptimo die, & purificatus fuerit, ſi pollutus fuerit immunditie mortui, & deindè conſummati fuerint dies conſummationis, & dies computationis, ſi fuerit leproſus, perficiet ſuum Nazyræatum ſuper computatione dierum quos computavit ante immunditiem ſuam, & non adferet ſacrificium immunditiei.

באמת ימי הזב והזבה *Utique dies viri fluentis, & fœminæ fluen-*

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

הסככות *Obtegentia*, ſunt umbræ, ſive arbores quæ umbram faciunt ſuper terra, ſi immunditiès fuerit ſub ramis earum, & tranſierit Nazyræus ſub ramis arborum.

פרעות *Prominentia*, uti ſunt lapides & ligna prominentia de pariete, ſi ſub illis fuerit immunditiès, & ſub illis Nazyræus tranſierit.

בית הפרס *Locus fragmenti*, & ager in quo ſepulchrum exaratum eſt, & oſſa mortui commixta fuerunt cum pulvere, uti exponetur capite ultimo tractatus Oholot.

גולל Eſt *operculum ſepulchri*: דופק notat *latera ſepulchri*, ſed capite primo tractatus Oholot exponetur, eum, qui tetigerit vaſa quæ tetigerint mortuum, pollui immunditie ſeptem dierum. Sic etiam exponetur capite ſecundo tractatus Oholot, quod בית הפרס, & terra gentilium polluunt tactu, & onere; & quartale ſanguinis polluit tactu, onere, & in tentorio; & operculum ſepulchri, ejuſque latera polluunt tactu, & in tentorio, ſed non polluunt onere. Dicit autem Lex de immunditie ſepulchri Num. 19, 16 או בעצם אדם או בקבר יטמא שבעת ימים Cæterum cum his omnibus pollutus fuerit, tenetur aſperſione diei tertii, & ſeptimi, quemadmodum Miſna dicit ומזה בשלישי ובשביעי *& ſpargit tertio, & ſeptimo die*, ſed non tenetur tonſura, neque deſtruit dies antecedentes, niſi in quibuſdam immunditiebus, nimirum, quæ proveniunt ab ipſo mortuo, quia ſcriptum eſt Num. 6, 9. וכי ימות עליו המת *quando mortuus fuerit penes ipſum mortuus.* Neque dicitur, quando pollutus fuerit animâ, & polluet caput Nazyræatus ſui. Et quod Scriptura dicit ואהל *& tentorium*, vult, ſi tetigerit tentorium mortui, aut ſi tentorium fecerit ſuper quartali Cabi oſſium, & hoc eſt quod Miſna vult, quando dicit, ורובע עצמות *quartale oſſium.* Deindè mentionem facit dierum numerationis, & dierum conſummationis leproſi, quia ſunt inſtar dierum immunditiei, & non intrant numerum dierum Nazyræatus, neque deſtruunt antecedentia, uti facit immunditiès. Sed perficiet dies Nazyræatus poſt complementum dierum numerationis, & dierum conſummationis, quemadmodum conſummat dies Nazyræatus poſtquam tranſierint ſeptem dies immunditiei, quibus pollutus fuit mortuo, aut quantitate olivæ de mortuo; & dies illi intrant numerum quem numeravit antea. Lex autem de leproſo dicit, quod, quando ſanata fuerit lepra ejus, tondebitur, uti diximus; & quod expectabit ſeptem dies poſt tonſuram, & purificationem; & hoc eſt quod ſcriptum eſt Levit. 14, 8. וישב מחוץ לאהלו שבעת ימים deindè verò adferet ſacrificia ſua. Et vocantur hi *ſeptem dies*

fluentis, omnes dies immunditiei ejus, & dies computationis septem dierum purorum : וימי הסגרו של מצורע *& dies conclusionis leprosi*, nam de illo scriptum est Levit. 13, 4. והסגיר את הנגע שבעת ימים qui omnes ingrediuntur numerum dierum Nazyræatus ; & non est necesse ut dicamus, quod non destruunt præcedentia.

dies qui sunt dies tonsuræ; & dies lepræ, in quibus leprosus consummatus fuerit, vocantur ימי גמרו *dies consummationis ejus*, nimirum, implementum immunditiei illius. Præterea quoque dicit Misna, quod dies numerationis illius, & dies consummationis ejus non intrant numerum dierum Nazyræatus, quemadmodum non annumerantur illi dies immunditiei, si pollutus fuerit aliqua ex illis immunditie ob quas Nazyræus tondendus est. Cæterum si fuerit leprosus qui occludi debet, de quo Lex dicit Levit. 13, 4. והסגירו שבעת ימים tum dies illi occlusionis ipsi annumerantur, & numerantur de diebus Nazyræatus. Sic etiam si fuerit seminifluus aut seminiflua, omnes dies immunditiei, & dies numerationis quibus obligati sunt postquam cessaverit fluxus, omnino intrant dies Nazyræatus. Et hæc est traditio Mosis è Sinai, uti dicit Misna, *utque dies fluentis viri, & fluentis uxoris*.

ד אמר רבי אליעזר משום רבי יהושע כל טומאה מן המת שהנזיר מגלח עליה חייבין עליה על ביאת מקדש וכל טומאה מן המת שאין הנזיר מגלח עליה אין חייבין עליה על ביאת מקדש אמר רבי מאיר לא תהא זו קלה מן השרץ אמר רבי עקיבא דנתי לפני רבי אליעזר מה אם עצם כשעורה שאינו מטמא אדם באהל הנזיר מגלח על מגעו ועל משאו רביעית דם שהוא מטמא אדם באהל אינו דין שיהא הנזיר מגלח על מגעה ועל משאה אמר לו מה זה עקיבא אין דנין כאן מקל וחומר וכשבאתי והרציתי דברים לפני רבי יהושע אמר לי יפה אמרת אלא כן אמרו הלכה :

4. Dixit Rabbi Eliefer nomine Rabbi Jehoschea: super qualibet immunditie à mortuo, ob quam Nasiræus tondetur, rei fiunt, si ingrediuntur sanctuarium. (Item;) super quávis immunditie à mortuo, ob quam Nasiræus non tondetur; super ea, inquam, etiam non fiunt rei, etiamsi ingrediantur sanctuarium: licet (sed malè) Rabbi Meyr dixerit; non erit levior, quam ea, quæ est à reptili. Dixit Rabbi Akiba, judicavi coram Rabbi Eliefer; quid? nonne, si os, quod est sicut granum hordei (in magnitudine,) non immundet hominem in tentorio; & tamen Nasiræus tondetur ob ejus tactum ejusque lationem: nonne, quod ad quartale sanguinis, immundans hominem in tentorio, magis æquum est, ut Nasiræus tondeatur ob tactum ejus & lationem ejus? Respondit ipsi; quid hoc (argumenti) mi Akiba? non concludimus hic à minori ad majus. Postquam ego veni & exposui hæc verba coram Rabbi Jehoschea, dixit mihi, optimè quidem locutus es; sed sic tradiderunt decisionem.

R. OB. DE BARTENORA.

חייבין עליה על ביאת מקדש *Tenentur eâ* (immunditie) *ob introitum in Sanctuarium*, si polluerit se illa immunditie, & intraverit Sanctuarium, aut rem sanctam comederit antequam purificatus fuerit ab immunditie sua, tenetur excisione, si de industria factum fuerit; aut tenetur leviori sacrificio, si ex errore factum fuerit.

לא תהא זו קלה מן השרץ *Non erit levior quam ea quæ à reptili*, ob quam tenentur immundo introitu in Sanctuarium, uti scriptum est Levit. 5, 2. או בנבלת שרץ טמא Cæterum quod R. Meyr dicit, nullius est momenti, quia tactus & onus ossis in quantitate grani hordei, utpote immunditiei levis, non polluit in tentorio, nihilominus Nazyræus tondebitur super ea, uti dictum est in hac Misna. At super quartali sanguinis, quod graviorem efficit immunditiem, & polluit in tentorio, non tondet se Nazyræus.

אין דנין כאן מקל וחומר *Non concludimus hic à minori ad majus*, quia non est argumentandum à minori ad majus in re quæ est traditio Mosis è Sinai. Nam immunditiei ossium non est mentio facta in Lege, sed traditione recepta est, at in re quæ traditione recepta est, argumentari non possumus à minori ad majus; & hæc sunt ipsa R. Jehosuæ verba, dicentis. כן אמרו הלכה *sic dixerunt ex traditione*. יפה אמרת *bene dixisti*, *nisi quod seu pronunciarunt decisionem*.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

אמר רבי מאיר לא תהא זו קלה מן השרץ *Dicit R. Meyr, non erit levior, quam ea, quæ est à reptili*, id est, non erit hæc immundities è mortuo, ob quam Nazyræus se tondere tenetur, levior immunditie reptilis. Et quandoquidem fundamentum nobis est, quod immunditie serpentis tenetur ob introitum in Sanctuarium, uti scriptum est Levit. 5, 2. בנבלת שרץ טמא quanto magis ob hanc immunditiem. Dictum autem R. Meyri non rectum est; & jam expositum est hoc capite, quod Nazyræus se tondebit ob tactum ossis in quantitate grani hordeacei, & ob onus illius; & quod non tondebit se ob quartale sanguinis, etsi os in quantitate hordei non polluat in tentorio, quemadmodum exponetur capite secundo tractatus Oholot. Volebat autem demonstrare R. Akiba, quod ob quartale sanguinis tondebit se Nazyræus, per argumentum à minori ad majus; de osse in quantitate grani hordei, uti vides. Cæterum immundities ossis in quantitate grani non exprimitur in Lege, uti exponetur in tractatu Oholot, sed ea est traditione recepta. At fundamentum nobis est, quod non fit argumentum à minori ad majus in eo quod traditione receptum est. Et hic est casus quem ipsi dixit magister ejus R. Eliefer; est etiam sententia R. Jehosuæ, dicentis, יפה אמרת אלא כן אמרו הלכה *bene dixisti, nisi quod seu pronunciarunt decisionem*.

פרק ח שני נזירים שאמר להן אחד ראיתי אחד מכם שנטמא ואיני יודע איזה מכם מגלחין ומביאין קרבן טומאה וקרבן טהרה ואומר אם אני הוא הטמא קרבן טומאה שלי וקרבן טהרה שלך ואם אני הוא הטהור קרבן טהרה

Caput 8. Si ad duos Nasiræos aliquis dixerit; vidi unum ex vobis pollui, sed nescio, quis ex vobis sit: tum tondeantur atque adducant Korban immunditiei, & Korban munditiei, & dicat (quilibet ad alterum;) si ego sum immundus, sit istud Korban immunditiei meum, & Korban munditiei tuum: sed si ego sum mundus; tunc sit Korban istud munditiei meum, & Korban immunditiei

טהרה שלי וקרבן טומאה שלך וסופרין שלשים יום ומביאין קרבן טהרה ואומר אם אני הוא הטמא קרבן טומאה שלי וקרבן טהרה שלך וזה קרבן טהרתי ואם אני הוא הטהור קרבן טהרה שלי וקרבן טומאה שלך וזה קרבן טהרתך מת אחד מהן אמר רבי יהושע יבקש אחד מן השוק שידור כנגדו בנזיר ואומר אם טמא הייתי הרי אתה נזיר מיד ואם טהור הייתי הרי אתה נזיר אחר שלשים יום וסופרין שלשים יום ומביאין קרבן טומאה וקרבן טהרה ואומר אם אני הוא הטמא קרבן טומאה שלי וקרבן טהרה שלך ואם אני הוא הטהור קרבן טהרה שלי וקרבן טומאה בספק וסופרים שלשים יום ומביאין קרבן טהרה ואומר אם אני הוא (ירושלמי) הטמא קרבן טומאה שלי וקרבן טהרה שלך וזה קרבן טהרתי ואם אני הוא הטהור קרבן טהרה שלי וקרבן טומאה בספק וזהו קרבן טהרתך אמר לו בן זומא ומי שומע לו שידור כנגדו בנזיר אלא מביא חטאת העוף ועולת בהמה ואומר אם טמא הייתי החטאת בחובתי והעולה נדבה ואם טהור הייתי העולה בחובתי והחטאת בספק וסופר שלשים יום ומביא קרבן טהרה ואומר אם טמא הייתי העולה הראשונה נדבה וזו חובה ואם טהור הייתי העולה הראשונה חובה וזו נדבה וזה שאר קרבני אמר רבי יהושע נמצא זה מביא קרבנותיו לחצאים אבל הודו לו חכמים לבן זומא :

tiei tuom. Postea numerant XXX. dies, ac adferuot Korban munditiei, rursusque dicit alter ad alterum; si ego sum ille immuodus, suitque Korban immunditiei meum, & Korban munditiei tuum: tum hoc esto (jam) sacrificium munditiei meæ: quod si ego fui mundus, adeoque Korban (prius) munditiei meum extitit, & Korban immunditiei tuum; tum hoc esto Korban munditiei tuæ. Si (interim) uous ex illis mortuus fuerit, dicit Rabbi Jehoschea; quærat (alter) aliquem de platea (sive foro,) qui voveat pro illo Nasiræatum, dicatque; si ego immundus fui, ecce tu statim eris Nasiræus: sin ego mundus fui, ecce tu eris Nasiræus post XXX. dies. Tum numerant triginta dies, & adducunt Korban immunditiei, & Korban munditiei, & dicit uous alteri; si ego sum ille immundus: tum Korban immuoditiei esto meum, & Korbao munditiei tuum. Quod si ego sum muodus ille, Korban munditiei esto meum, & Korban immunditiei dubium. Posteà (iterum) numerant triginta dies, & adducunt Korban munditiei, dicitque unus alteri; si ego fui ille immuodus, adeoque Korban immuoditiei fuit meum, & Korban immunditiei tuum, esto hoc Korban meum munditiei. Quod si ego fui mundus ille, adeoque Korban munditiei meum, & Korban immunditiei dubium, esto hoc Korban munditiei tuum. Respondit ipsi Ben-Dsuma; quis verò obsequetur illi, ut voveat pro isto Nasiræatum? Itaque adferat sacrificium pro peccato ex ave, & holocaustum dè pecude, atque dicat; si immundus fui, esto hoc sacrificium pro peccato ex debito & holocaustum voluntarium: at si mundus fui, holocaustum esto ex debito meo, & sacrificium pro peccato dubium. Posteà numerat triginta dies, & adducit Korban muoditiei, dicitque; si immundus fui, holocaustum prius erit voluotarium, & hoc debiti: quod si mundus fui, prius erit holocaustum debiti, & hoc voluntarium, atque hoc reliquum Korbao meum. Regessit quidem Rabbi Jehoschea; deprehenditur vero, quod bic adferat Korbanotb sua ex parte: nihilominus proountiarunt Sapieotes juxta Ben-Dsuma.

R. OB. DE BARTENORA.

שני נזירים שאמר להן וכו׳ *Si ad duos Nazyræos aliquis dixerit &c.* & illi tacuerint, nam, si illi negaverint, tum non est fide dignus, quia unus testis non est fide dignus, quando illi contradicitur. Tractat autem Misna nostra de eo tempore quo testis non adfuerit illis, sed dixerit, vidi procul quod immundities dispersa est inter vos, nam si testis adfuerit in eodem loco cum illis, est immundities dubia in loco publico, at dubia immundities in loco publico habetur pura, quia omnis immundities dubia elicitur è muliere adultera suspecta, de qua scriptum est Num. 5, 13. ונסתרה והיא נטמאה in quo casu nullus homo reperitur præter mulierem & adulterum, ejusque immuodities. Et, si plures fuerint quam tres, etsi domi fuerint, dubia immundities pura habetur, quia est instar immunditiei dubiæ in loco publico. Propterea necesse est ut dicamus testem non fuisse cum eis in eodem loco, in tempore dubiæ immunditiei contractæ.

סופרין שלשים יום *Numerant triginta dies*, quando ambo promiserint Nazyræatum eodem tempore, & promiserint Nazyræatum absolutum, qui est triginta dierum; eadem etiam res est si ambo promiserint simul. Exponunt au-

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Hypothesis nobis est (quæ exponetur in tractatu Taarot, & multis aliis in locis) quod dubia immundities in loco publico habetur pura, at in loco privato impura. Et hoc discimus ex Num. 5, 13. ונסתרה והיא נטמאה vide hinc immunditiem dubiam postquam res occultata fuerit in loco privato. Et hoc intelligendum est quando in loco particulari fuerit homo unus, aut duo, quemadmodum fiebat in muliere & adultero, ubi duo tantum erant. Cæterum, si tres homines aut plures fuerint in loco privato, & dubia immunditiès innovata fuerit, tum pura habetur, quia illi tres conficiunt gradum loci publici. Propterea, si quis dixerit duobus Nazyræis, vidi unum è vobis qui pollutus est, non intelligendum est quod cum illis in eodem sit domicilio, quia dubia illius immundities esset pura, uti diximus; vidit ergo eos quando non una erat cum illis.

סופרין שלשים יום *Numerant triginta dies*, loquitur de Nazyræatu ordinario triginta dierum, eademque est ratio, si fuerint Nazyræi decem annorum. Et hoc intelligendum est quando tempus duorum hominum fuerit æquale, ita ut spatium temporis unius sit idem quod alterius. Sed jam nosti quod sacrificium immunditiei est duo turtures, aut duo

autem Nazyræatum pro tempore definito, ut, postquam adduxerint sacrificium immunditiei, & sacrificium purificationis, denuo enumerent tempus limitatum Nazyræatus, & separent sacrificium purificationis.

duo pulli columbarum, unus pro holocausto, alter pro sacrificio expiationis, nec non agnus anniculus pro sacrificio pro reatu. Cæterum sacrificium purificationis est agnus pro holocausto, & agna pro sacrificio expiationis pro peccato, & agnus pro pacifico; decisio est juxta Ben Zoma.

וקרבן טומאה בספק *Et sacrificium immunditiei dubiæ*, sacrificium expiationis pro peccato ab avibus desumptum, quod adducebatur pro immunditie, dubium erat, & non comedebatur, nam adducebatur sacrificium ex avibus pro immunditie dubia Nazyræatus; & non adducebatur sacrificium pro reatu, juxta opinionem Sapientum, dicentium, si adduxerit sacrificium suum pro peccato, & non adduxerit sacrificium pro reatu suo, numerabit. נמצא זה מביא קרבנותיו לחצאים *deprehenditur, quod hic adferat oblationes suas pro dimidia parte*, si fuerit Nazyræus purus, quia holocaustum primum erat debitum, nunc autem offert sacrificium expiationis pro peccato, & sacrificium pacificum. *Nihilominus Sapientes concesserunt Ben Zomæ*, & non curarunt an offerret sacrificia sua ex parte; decisio est juxta Ben Zomam.

ב נזיר שהיה טמא בספק ומוחלט בספק אוכל בקדשים אחר ששים יום ושותה יין ומיטמא למתים אחר מאה ועשרים יום שתגלחת הנגע דוחה תגלחת הנזיר בזמן שהוא ודאי אבל בזמן שהוא ספק אינו דוחה:

2. Si aliquis Nasiræus fuerit immundus cum dubio, aut absolutus cum dubio: tum comedit sancta post 60. dies, & bibit vinum, atque polluitur mortuis post 120. dies: quia tonsura plagæ moratur tonsuram Nasiræi, quando in confesso est: ast, ubi in dubio est, non moratur.

R. OB. DE BARTENORA.

נזיר שהיה טמא בספק ומוחלט בספק *Si aliquis Nazyræus fuerit immundus cum dubio, aut absolutus cum dubio*, ita ut dubium fuerit an pollutus fuerit mortuo, & dubium fuerit an absolutus leprosus fuerit.

אבל בקדשים אחר ששים יום *Comedet sancta post sexaginta dies*, sed non antea, nam leproso dubio, donec adduxerit sacrificium expiationis, prohibitum est comedere sancta; sed Nazyræo dubio non est prohibitum comedere sancta, quia non vocatur מחוסר כפרה *cui deest expiatio*, nam non prohibitum est comedere sancta, nisi ei cujus immundities defluit è corpore: Quomodo hoc intelligendum est? hoc sensu, Nazyræus triginta dierum cui die primo contigit immundities dubia mortui, & dubia immundities lepræ, sparget tertio & septimo die, & immerget se, ac purificabitur ab immunditie mortui, ac si tonsus fuisset juxta ritum Nazyræi immundi, aut leprosi qui sanatus est à lepra sua. Sed non poterit tonderi ad triginta dies usque, inde à primo die quo fecit votum Nazyræatus, quia fieri potest ut sit Nazyræus purus, & prohibitum illi sit tondere se usque ad triginta dies Nazyræatus sui, donec adduxerit sacrificia sua; at post triginta dies tonderi potest super tonsurâ leprosi, aut super immunditiei Nazyræi tonsurâ, aut super tonsurâ munditiei. Et adducet duos pullos columbæ, uti se habet jus tonsuræ leprosi absoluti, & sacrificium pro peccato ex avibus desumtum, pro immundi Nazyræi dubio; ut & holocaustum jumenti pro dubio Nazyræi mundi, etsi non adducat reliqua sacrificia tonsuræ puritatis, nam jam diximus, quod, si tonsus fuerit uno ex tribus his modis, satisfecit. Et conditionem inibit, quod, si non sit Nazyræus purus, erit holocaustum sacrificium ejus. Cæterum jus leprosi absoluti est, ut bis tondeatur, semel postquam sanata fuerit lepra ejus, & semel post dies numerationis ejus, quando numeraverit septem dies à tonsura prima, uti dicitur Levit. 14, 9. ביום השמיני יגלח את כל שערו Qui vero Nazyræus dubius est, non potest tonderi, propterea expectare debet triginta dies Nazyræatus dubii puritatis, & tondebitur tonsurâ dubia dierum numerationis leprosi, & dubii Nazyræatus puritatis, & adducet holocaustum jumenti Nazyræatus dubii, ut tondeatur super sacrificio, & conditionem inibit super eo, & sequenti die tonsuræ adducet sacrificium leprosi, ut ipsi licitum sit comedere sancta. Adducet quoque sacrificium expiationis pro peccato de avibus, quia sacrificium pro peccato ex jumento non adducitur pro dubio. Sed non adducet sacrificium pro reatu, quia sacrificium pro reatu non impedit comestionem sanctorum, evenit enim ut post sexaginta dies edat sancta, quia tum adducit sacrificium expiationis suæ pro dubio leprosi absoluti. Nam quamvis illi sit prohibitum vinum bibere, & polluere se mortuo, quia forsan potuit esse leprosus absolutus, tamen tonsura leprosi nihil valet, neque pro tonsura Nazyræi puri, neque pro tonsura Nazyræi impuri: Debet autem bis tonderi, semel pro

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Ad hanc Misnam intelligendam necesse est ut teneas sex fundamenta; primum fundamentum est, quod ei cui deest expiatio, prohibitum est edere sancta, donec adduxerit expiationem suam. Et quod leprosus est unus è quatuor quibus deest expiatio, quemadmodum exponetur in tractatu Ceritot capite secundo. Sed Nazyræus non est ex numero מחוסרי כפרה *quibus deest expiatio*, ut ibidem exponitur.

Secundum fundamentum est, quod leprosus bis debet tonderi, & tum adducere sacrificium expiationis, & hujus quidem in Lege est mentio facta; prima tonsura peragitur quando purificatus fuerit à lepra sua, post immersionem, & secunda tonsura die septimo tonsuræ primæ, & sacrificia sua adducit die octavo, & tum ipsi integrum erit comedere sanctitates; hæc omnia in Lege.

Tertium fundamentum est quod dies numerationis suæ, (qui veniunt inter duas tonsuras) & dies consummationis (qui sunt dies quibus declaratus est *leprosus absolutus*) non annumerantur illi in numerum dierum Nazyræatus; sed hoc jam esposuimus capite præcedenti.

Quartum fundamentum est, quod non debet tonderi tonsura una quæ valet pro Nazyræatu, & pro lepra sua.

Quintum fundamentum est id quod jam diximus, nimirum, quod, si Nazyræus pollutus sit in diebus Nazyræatus sui, etiamsi id factum fuerit ultimo die, totus destruitur Nazyræatus.

Sextum fundamentum est, id quod dicitur in Misna, nimirum, quod plagæ tonsura propellit tonsuram Nazyræi ודאי *certi*; at non quando est Nazyræus ספק *dubius*. His fundamentis ritè perceptis, sequetur exindè, quod Nazyræus qui votum Nazyræatus ordinarii fecerit, qui est triginta dierum, uti exponetur, sit is de quo etiam hæc Misna loquitur; quando autem in ultimo die triginta illorum dierum versatus fuerit in dubio immunditiei, aut si in omnibus illis diebus triginta fuerit in dubio immunditiei; Indem, si in istis triginta diebus fuerit in dubio leprosi absoluti, non potest comedere sancta, nisi adimpletum fuerit tantum temporis, quantum facit Nazyræatus iste quem vovit, nimirum, sexaginta dies, at vinum & reliqua immundities ipsi non licita est, neque cessat ab ipso Nazyræatus, nisi post numerum dierum quater numeratum, quos in Nazyræatu promisit, qui dies in integrum sunt 120. Ratio autem est, quia tonsuræ, ad quas tenetur, sunt quatuor, ut, tonsura immunditiei, quia versatur in dubio immundi, & tonsura munditiei, nec non duæ tonsuræ leprosi, quia versatur in dubio leprosi. Tondebitur autem singulis illis quatuor vicibus in complemento temporis Nazyræatus, quia duo illa dubia quæ illi acciderunt de immunditie & lepra, sunt quatuor simul compositæ; nam dubium est an immundus certus sit & absolutus certus, an vero sit immundus certus, & non absolutus, an vero sit absolutus certus, & non immundus, aut vero certus purus & non leprosus nec immundus mortuo.

pro Nazyræo mundo, & femel pro Nazyræo immundo. Sin autem fuerit *Nazyræus abfolutus*, quicquid computaverit pro diebus Nazyræatus, non annumeratur illi, quia dies Nazyræatus abfoluti & dies numerationis non annumerantur illi in numerum dierum Nazyræatus, & numerare debet præterea triginta dies, & poft illos triginta dies tondebitur pro dubio Nazyræi mundi, aut immundi, & adducet facrificium de avibus expiationis pro dubio Nazyræi immundi, & holocauftum de jumento pro dubio Nazyræi mundi, ut tondeatur fuper facrificio, & conditionem ineat fuper eo. Sed adhuc illi vetitum eft bibere vinum, & polluere fe mortuo, quia forfan eft *leprofus abfolutus*, propterea duæ primæ tonfuræ non valent illi ad Nazyræatum, nec ad tonfuram immunditiei, nec munditiei; vel etiam Nazyræus immundus forfan eft, & tonfura tertia eft tonfura immunditiei, propterea neceffe eft ut præterea numeret triginta dies Nazyræatus puritatis, & adducat facrificium Nazyræi puri, & conditionem ineat. Poftea autem illi licitum eft bibere, & polluere fe mortuo. Idem erit, fi promiferit Nazyræatum anni, & contigerit illi dubium immunditiei, & dubium lepræ in principio anni, numerabit annum, & tondebitur tonfurâ fuper dubio immunditiei, & fuper dubio munditiei, & fuper dubio lepræ. Et poftea numerabit annum fecundum, & tondebitur, & adducet facrificium expiationis, & comedere poterit fancta; & præterea numerabit duos annos antequam vinum bibere poterit, & polluere fe mortuo.

Prima autem tonfura qua tonfus eft poft implementum triginta dierum, in quibus erat in dubio immundi, & in dubio leprofi abfoluti, fi non effet immundus, nec abfolutus, non obligabatur ad aliam tonfuram. Sin autem immundus effet, & leprofus abfolutus, tum hæc tonfura eft prima duarum tonfurarum ad quas obligatur leprofus, & fecundâ tonfura perfici nequit die feptimo illius tonfuræ, quia eft leprofus abfolutus ex dubio; nam fufpicio nobis eft quod forfan non fit leprofus, fed quod certò immundus eft, & deftruit triginta dies primos ob immunditiem, jam autem in illis triginta diebus primis eft Nazyræus, & non licet illi ut tondeatur in diebus Nazyræatus fui tonfurâ illa fecunda, qua tenetur quando eft dubius abfolutus, quandoquidem dubium eft. Et hoc eft quod dixerunt in Gemara, non poteft tonderi poft feptem dies, quia fieri poteft ut fit leprofus abfolutus. Scriptura dicit de Nazyræo Num. 6, 5. תער לא יעבר על ראשו Propterea expectabit donec impleverit triginta dies fecundos, & tum tondebitur tonfura fecunda, qua adimpletur puritas leprofi, & deindè comedere poteft fancta, quia jam bis tonfus eft, & inter utramque tonfuram fuerunt triginta dies; & fi effet leprofus abfolutus, jam erat purus, quia non eft è conditionibus purificationis ut ab una tonfura ad alteram non fint plures quam feptem dies, fed fcopus eft ut non fint pauciores quam feptem dies. Jam expofitum eft, quod purificatio ejus rite perfici nequit nifi poft fexaginta dies, & reliqua fit caufa de libertate bibendi vinum, & de immunditie. Dicimus etiam fieri poffe ut fit leprofus certus in prioribus triginta diebus, & tum fit complementum perfectionis illius, & fecundi dies triginta fint dies numerationis ejus, qui funt illi dies qui veniunt inter tonfuram unam atque alteram, uti expofuimus. Fundamentum quoque nobis eft quod dies perfectionis illius & dies numerationis ejus non annumerantur ipfi in dies Nazyræatus, própterea neceffe eft ut poft fexaginta dies illos numeret etiam triginta dies Nazyræatus, & tondeatur tonfura tertia. Cæterum fi tantum fuerit leprofus abfolutus, non erant neceffarii plures dies. Et quoque quod fieri poteft ut fit immundus certus, & propterea omnino debeat tonderi tonfura immunditiei, quia una tonfura ipfi nihil efficere poteft pro Nazyræatu & pro lepra fua, propterea quarta vice expectabit triginta dies, & tondebitur quarta tonfura. Harum autem quatuor tonfurarum prima fiet pro dubio dierum perfectionis Nazyræatus, quæ eft prima duarum tonfurarum ad quas obligatur leprofus abfolutus. Secunda tonfura eft ea quæ fit pro dubio dierum numerationis illius, quæ eft fecunda duarum tonfurarum leprofi abfoluti. Tertia tonfura eft, quæ fit pro dubio immunditiei, quæ neceffario quoque fieri debet poft dies Nazyræatus dónec deftruxerit eum, quandoquidem hoc dubium innovatum eft in diebus Nazyræatus, uti expofuimus in principio. Quarta autem tonfura eft tonfura puritatis. Et juxta hanc comparationem idem erit cum eo qui voverit Nazyræatum decem annorum E. G., & poftea in omnibus illis annis fuerit in dubio leprofi abfoluti, & innovatum fuerit illi dubium immunditiei in fine annorum, comedet fancta poft viginti annos, & vinum bibet, & polluetur mortuo poft quadraginta annos. Et hoc eft quod dixerunt in Gemara, *Nazyræus unius anni comedet fancta poft duos annos, & tondebitur quatuor tonfuris.* Sacrificia vero quæ adducet, non eft hujus loci hic enarrare.

פרק ט העכו"ם אין להם נזירות נשים ועבדים יש להן נזירות חומר בנשים מבעבדים שהוא כופה את עבדו ואינו כופה את אשתו חומר בעבדים מבנשים שהוא מפר נדרי אשתו ואינו מפר נדרי עבדו הפר לאשתו הפר עולמית הפר לעבדו יצא להירות (כ"א ומשלים) משלים נזירותו עבר מכנגד פניו רבי מאיר אומר לא ישתה ורבי יוסי אומר ישתה:

Caput 9. In Gentiles non cadit Nafiræatus: at in mulieres & fervos cadit Nafiræatus. Major tamen in mulieres (cadit rigor,) quàm in fervos, quia cogere quis poteft fervum fuum: uxorem verò cogere non poteft. (Alio refpectu) major in fervum, quàm in mulierem. Nam poteft aliquis folvere vota uxoris fuæ: at vota fervi fui folvere non poteft. Siquidem, fi folvit (vota) uxoris fuæ, folvit in perpetuum. Sin folvit (vota) fervi fui, nihilominus hic cogitur, fi manumiffus fuerit, implere Nafiræatum fuum. Si fugit (fervus) à faciebus ejus (Domini fui:) Rabbi Meyr dicit; non bibit (vinum.) At Rabbi Jofe inquit; bibet.

R. OB. DE BARTENORA.

העכו"ם אין להם נזירות *In gentiles non cadit Nazyræatus*, etfi gentiles adducant facrificia votiva & fpontanea ut Ifraëlita, attamen fi Nazyræatum gentilis voverit, non cadit in ipfum Lex de Nazyræatu, ideoque licitum eft illi bibere vinum, & polluere fe mortuo, quia Num. 6, 2. dicitur de Nazyræo דבר אל בני ישראל filii Ifraëlis ergo vovent Nazyræatum, non autem gentiles Nazyræatum vovere poffunt.

שהוא כופה את עבדו *quia ille cogat fervum fuum*, cogit eum ut bibat vinum, & fe polluat mortuo nolens.

ואינו כופה את אשתו *At non cogit uxorem fuam*, invitò; & in reliquis votis in quibus continetur afflictio animæ, aut ceffatio operis, non opus eft ut herus cogat fervum, nam illa

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

In principio capitis de Nazyræo dicitur Num. 6, 2. דבר אל בני ישראל *loquere ad filios Ifraëlis*, hinc dixerunt, in filios Ifraëlis & non in gentiles cadit Nazyræatus. Et de juramentis & votis dixit Deus benedictus Num. 30, 3. לאסר אסר על נפשו hinc dixerunt, hoc intelligendum eft de eo qui eft fui juris, & excludit fervum, qui non eft fui juris.

שהוא כופה את עבדו *Quia cogit fervum fuum*, fenfus eft, quod eum cogit ad bibendum vinum, & ut polluatur. Fundamentum nobis eft, quod in Nazyræatu eum cogere poteft, non autem in votis; & in juramentis non eft neceffe ut eum cogat, quia juramentum tantum cadere poteft in eum cui eft fui poteftas, hic autem fervus non habet poteftatem

illa spontè cessant, eo quod scriptum est Num. 30, 3. לאסר אסר על נפשו per eum qui dominium habet in corpus suum excluditur servus, qui non habet dominium in corpus suum. Sic etiam, si servus jurejurando ad res quasdam se obstrinxerit, sive in illis contineatur afflictio animæ, sive non, non est necesse ut cogat ipsum herus, quia à semetipsis cessabunt, ac irrita fient illa juramenta, eo quod non habet potestatem in corpus suum. Cæterum si vota fecerit servus in quibus non continetur afflictio animæ, neque intermissio operis heri, tenetur servus ea adimplere, & herus ejus nequit eum cogere ut rescindat vota.

מפר נדרי אשתו ואינו מפר נדרי עבדו *Rescindit vota uxoris suæ, at non rescindit vota servi sui*, nam si annuerit voto quod fecit uxor, postquam ille irritum fecerit votum illud, & voluerit ut confirmetur, non tenetur illud postquam id semel irritum fecerit. Sin autem coëgerit servum suum ad transgrediendum votum, & deindè voluerit ut illud confirmetur, non tenetur servus illud implere.

tem in seipsum. Sed ad votum obligatur, si dixerit, *recipio in me ejusmodi rem, si hoc vel illud fecero.* Aut, si in se receperit alicujus rei prohibitionem, quæ non continet afflictionem animæ, ita ut servo nihil indè accedat damni, & non intermittat facere voluntatem heri sui. Si ergo quis dixerit servo suo, מופר לך *irritum factum est tibi*, tum jam removit illum à se, ut servus libertate donetur, propterea perficit Nazyræatum suum.

ערק מכנגר פניו *si fugit à faciebus ejus*, id est, si fugerit ab ipso, aut fugerit à præsentia & consortio ejus, & Nazyræus fuerit.

רבי מאיר אומר לא ישתה *R. Meyr dicit, non bibet*, ut tædio afficiatur, & ad herum suum redeat, qui eum cogit ad vinum bibendum.

רבי יוסי אומר ישתה *R. Jose dicit, bibet*, ne moriatur præ infirmitate sua, nam fieri non potest ut dominus non inquirat ipsum, necut ipse redeat in potestatem ejus, quomodo se res habet perindè ac si relictus sit in potestate ejus.

הפר לעבדו יצא לחירות משלים נזירו *Si irritum fecerit votum servi, exit in libertatem, & adimplet Nazyræatum suum*, hoc propriè non intelligendum est quod irritum reddit, sed, si coëgerit servum suum ut bibat vinum, & polluat se mortuo, & deindè servus exierit in libertatem, tenetur adimplere Nazyræatum. Et quod R. Mosche fil. Maimon illa verba הפר עבדו יצא לחירות explicat hoc sensu, si dixerit quis servo suo, *irritum factum sit tibi*, destruitur ab ipso potestas domini, & servus hac de causa manumittitur, & necesse est ut adimpleat Nazyræatum suum, sed ego non assentior huic expositioni. ערק מכנגר פניו *si fugerit e conspectu ejus*, si fugerit à domino suo postquam vovisset Nazyræatum. רבי מאיר אומר לא ישתה *R. Meyr dicit, non bibet*, vinum, ut tædio afficiatur, & revertatur ad dominum suum, qui illum cogit ad transgressionem voti, & ut liceat ipsi bibere vinum. רבי יוסי אומר ישתה *R. Jose dicit, bibet*, ne præ nimia debilitate moriatur, quia ad dominum suum redeat necesse est, quandoquidem dominus non intermittet eum quærere, ut redeat ad ipsum, quomodo se res habet perindè ac si fuisset in potestate domini.

ב נזיר שגלח ונודע לו שהוא טמא אם טומאה ידועה סותר ואם טומאת התהום אינו סותר אם עד שלא גלח בין כך ובין כך סותר כיצד ירד לטבול במערה ונמצא מת צף על פי המערה טמא נמצא משוקע בקרקע המערה ירד להקר טהור ליטהר כטומאת מת טמא שחזקת טמא טמא וחזקת טהור טהור שרגלים לדבר:

2. Si quis Nasiræus tonsus fuerit, fueritque ipsi notum factum, quod sit immundus: tum quando immundities ejus fuerit ipsi cognoscibilis, destruit (omnia.) Quod si immundities abyssi sit (cognitu nimis difficilis,) non destruit (omnia.) Sin; antequam tonsus fuerit, sive sic sive sic (id est, sive eodem die, sive intra dies impletionis) destruit. Quomodo? E. g. si quis descenderit ad lavandum in spelunca, & fuerit inventus mortuus nans in spelunca: tum immundus erit. Sin submersus inventus fuerit in fundo speluncæ; tum, si ipse descenderit ad refrigerandum se, mundus erit. Sin (descenderit,) ut mundaretur ab immunditie mortui, immundus erit: nam præsumtio immundi facit immundum, & præsumtio mundi facit mundum. Ita namque res habet suos pedes (id est, fundamenta.)

R. OB. DE BARTENORA.

נזיר שגלח *Nazyræus qui tonsus est*, qui adduxit sacrificia sua & tonsus est super illis, & cum deinde innotuit quod pollutus erat in diebus Nazyræatus sui.

אם טומאה ידועה *Si immundities cognoscibilis sit*, ut, si non fuerit sepultura abyssi: סותר *destruit* (omnia) ita ut denuo incipere debeat alium Nazyræatum.

ואם טומאת התהום אינו סותר *Et si fuerit immundities abyssi, non destruit*, si innotuerit illi quod immundities abyssi continetur in loco ubi transibat, quæ est immundities de cujus profunditate nemini constat, ne quidem in fine mundi, etsi certo sit immundus, tamen non destruit, quia talis est traditio de Nazyræo.

אם עד שלא גלח *Si nondum tonsus fuerit*, tonsurâ pura, etsi adduxerit sacrificia sua, quandoquidem illi innotuit ante tonsuram: בין כך ובין כך *sive hoc, sive alio modo*, sive fuerit immundities cognoscibilis, sive immundities abyssi, destruit, nam id quod traditione recipimus, immunditiem abyssi non destruere, tantum intelligendum est si tonsura puritatis jam peracta fuerit.

כיצד *Quomodo?* id est, quomodo se habet ritus immunditiei abyssi? resp. ירד לטבול במערה *descendet ad immergendum se in spelunca*; nam pollutus erat immunditie reptilis,

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

טומאת התהום *Immundities abyssi*, est occulta immunditiesde qua non constat ulli homini, nimirum, cui non est signum, neque demonstratio quod in hoc loco quis mortuus esset, & quod locus immundus esset, donec hic pollutus fuerit, ille autem nescíverit illud. Et hoc est quod dixerunt de immunditie abyssi, de cujusmodi nemini constabit in fine etiam mundi. Præterea dixerunt, non dictum est *immundities abyssi*, nisi de mortuo tantum, non de eo qui interfectus est, quia certo jam innotuerat quis eum interfecerat. Sic etiam sepulchrum de cujus profunditate nemini constat vocatur קבר התהום *sepulcrum abyssi*. Si ergo Nazyræus pollutus fuerit in sepulchro abyssi, & deindè resciverit quod pollutus erat mortuo, non destruit dies Nazyræatus sui, atqui hoc non accipiendum est de sepulchro, sed est traditio Mosis è Sinai. Et hoc est quod dicunt in Gemara, *immunditiei abyssi traditione recepta est*; & quod dicitur נזיר שגלח *Nazyræus qui tondetur*, id est, tonsurâ pura, & deindè innotuerit quod pollutus est immunditie abyssi in diebus Nazyræatus sui, decreverunt, ut propter dubium esset immundus, etsi immundities innataret aquis, quia erat immundities mortui. Et capite quarto tractatus Taaroth exponitur quod dubia immundities quæ natat aquis, munda

lis, aut simili immunditie, quæ non contracta erat mortuo, & descenderat ad lavandum se ab immunditie sua, & inventa fuerat quantitas olivæ mortui innatantis aquis, ita ut dubium esset an se polluisset, an non, tum immundus habetur. Cæterum quod hypothesis nobis est, quod dubia immundities aquæ innatans habeatur munda, tantum de immunditie serpentis intelligendum est, sed in immunditie mortui immundus habetur, etsi innotuerit illi immundities illa post tonsuram, immundus est, quia est immundities cognoscibilis, quandoquidem erat in loco ubi conspici poterat ab hominibus.

ירד לטבול *Si descenderit ad immergendum se*, ad majorem illustrationem hæc dicuntur, quod, etsi is qui immerserit se ut purificetur ab immunditie, sibi debet cavere ab omni re quæ polluit, nihilominus immundus est.

נמצא משוקע בקרקע המערה *Sin submersus inventus fuerit in fundo speluncæ*, ubi se immersit, & certo pollutus est, si hoc ipsi innotuerit post tonsuram, purus est, & non destruit, quia immundities abyssi est, eo quod erat in loco ubi nemo cognoscere poterat.

ירד להקר טהור *Et descenderit ad refrigerandum se, purus est*, etsi descenderit ad refrigerandum se, & non descenderit ad immergendum se, ut caveret sibi ab immunditie, nihilominus purus est, si non pollutus fuerit mortuo. Cæterum, si descenderit ad abluendum se ab immunditie mortui, & immerserit se in spelunca, in cujus fundo submersus fuerit mortuus, & postea in se receperit Nazyræatum, immundus est, & destruit; quia is qui in suspicione immunditiei est, habetur immundus, & is qui in suspicione munditiæ est, habetur mundus.

שרגלים לדבר *Nam pedes sunt rei*, id est, cui ratio & fundamentum est ad dicendum, quod non receptum est traditione quod immundities abyssi in Nazyræo munda est, nisi dum Nazyræus fuerit in suspicione puri, & non, si fuerit in suspicione immundi.

munda habetur. Sed hoc tantum intelligendum est de reptili, & ibidem exponimus rationem rei.

להקר *Ad refrigerandum se*, & quod dicimus, quod dubium immunditiei habetur purum, quando hoc notum factum fuerit post tonsuram, propterea fit, quia est immundities abyssi, eo quod in solo alte demissa est, de cujus profunditate nemini constare dicimus. Nam hic dicere non possumus, *quando innatat aquis*, quia ita disposita est ut eam videre possint homines, eamque cognoscant. Et ex hoc loco colligere licet casum quem semper in memoria teneas necesse est, nimirum, quod mortuum, quando eum invenimus tali in statu positum, ut fieri nequeat ut ulli hominum innotescere possit in hoc loco, habemus pro gradu immunditiei abyssi, nisi inventus fuerit aliquis cui innotuerit. Sin autem eum invenerint eo in statu ut visum incurrat, non dicimus, fieri posse ut nemo transierit, neque viderit ipsum, neque ut nihil ipsi innotescat. Sed dicimus, inveniri aliquos quibus innotescit de illo, ut non sit immunditiei abyssi. Redeamus ergo ad rem, si quis descenderit ad purificandum se ab immunditie mortui, & purificatus fuerit, & Nazyræatum finiverit, & deindè ipsi innotuerit quod in spelunca illa, in qua purificavit se, mortuus quidam demissus est in profundum soli, destruit omnia, & retinetur vi immunditiei. Ratio est in eo quod dicit Misna שחזקת טמא טמאה *quia præsumtio immunda facit immundum.* Et quod dicit, שרגלים בדבר *nam res sunt pedes*, fundamenta, vult, rem ita futuram perindè ac si ei non esset finis, quoties sequimur id quod fieri potest. Nam fundamentum esse debet, ut, quoties confirmanda est res aliqua, quæcunque illa fuerit, eam relinquamus in præsumtione sua, donec res clare innotuerit, ut liberari possit ab omni præsumtione. Quæcunque enim res in qua continetur dubium, aut id quod fieri potest, illa non destruitur à præsumtione.

ג המוצא מת בתחילה מושכב כדרכו נוטלו ואת תבוסתו (גמרי) מצא שנים נוטלן ואת תבוסתן (ירוי) מצא שלשה אם יש בין זה לזה מדי אבות ועד שמונה הרי זו שכונת קברות בודק הימנו ולהלן עשרים אמה מצא אחד בסוף עשרים אמה בודק הימנו ולהלן עשרים אמה שרגלים לדבר שאילו מתחילה מצאו נוטלו ואת תבוסתו :

3. Si quis invenerit mortuum ab initio jacentem, ut soleot (mortui:) tollat eum, atque comprehensionem ejus (id est, spatium terræ, in quo jacuit, & portet in cœmeterium.) (Item;) si quis duos invenerit; tollat istos, cum comprehensione eorum. Sin autem invenerit tres, si fuerint inter unum alterumve à quatuor usque ad octo ulnas; ecce erit dormitaculum sepulchrorum. Scrutatur itaque inde & ulterius XX. ulnas; si invenerit aliquem in fine XX. ulnarum, scrutatur adhuc inde & ulterius XX. Sic enim res fundamentum suum habet, ut, si quis invenerit aliquem ab initio, tollat eum, & terram ejus.

R. OB. DE BARTENORA.

המוצא מת וכוי *Qui invenerit mortuum &c.* nesciens quod illic erat sepulchrum; & hoc est quod in Gemara dicitur, *si quis invenerit, & non si inventum fuerit*; præterea ex hac Misna subtiliter disquiritur, quod strictè intelligendus est hic casus de *mortuo*, qui non interfectus est, & de משכב *jacente*, non autem de sedenti; כדרכו *more suo*, non, si caput in genua inclinatum fuerit, quia ejusmodi omnes suspecti sunt quod gentiles sunt, quia Israelitæ hoc modo non solent mortuos sepelire.

נוטלו ואת תבוסתו *Tollat eum, & comprehensionem ejus*, licitum est educere eum illinc, & sepelire in alio loco, & necesse est ut una cum mortuo etiam comprehendat pulverem sepulturæ in quantitate illa quam comprehendit mortuus, quæ est totus pulvis mollis subter mortuo, & effodiat in solo nondum exarato trium digitorum spatium, ut scriptum est Gen. 47, 30. ונשאתני ממצרים *& educes me ex Ægypto*, ubi non fuisset necesse ut dixisset Jacob *ex Ægypto*, nisi voluisset ut pulvis una cum ipso educeretur ex Ægypto.

אם יש בין זה לזה מארבע אמות ועד שמונה *Si fuerint inter unum alterumve à quatuor usque ad octo ulnas*, vult, si

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

המוצא *Si quis invenerit*, non vult dicere quod mortuus jacet detectus sine sepultura. Et quod dicit מת *mortuus*, non putat mortuum qui occisus est: משכב *jacens*, id est, quod non invenerit eum sedentem: כדרכו *more suo*, non ut caput in genua habeat inclinatum; nam quando in eo fuerit aliqua ex illis causis, non facit vicinitatem sepulchrorum.

תבוסה Est locus conculcationis à radice בוס *conculcare*, sic Ezech. 16, 6. מתבוססת בדמיך *conculcatus in sanguine tuo.* Et exponunt hunc sensum, quod unà cum mortuo comprehendunt totum pulverem humidum qui fuerit subter illo, & quod effodiunt è pulvere molli, & è solo non arato tres digitos, & deindè locum haberi purum. Et hoc applicarunt ex eo quod dicitur Gen. 47, 30. ונשאתני ממצרים *& efferes me ex Ægypto.* Quorum verborum sensus est, ut Jacobum una cum pulvere terræ in quo sepultus erat, deferrent ex Ægypto, quia substantia humorum & terræ putrefactæ cum pulvere commixta est. Cæterum capite septimo jam exposuimus fundamentum quod tenemus, nimirum, quod mortuus cui aliquid deest, non subjicitur juri Putrefactionis, neque Conculcationis, neque Vicinitatis sepulchrorum. Et hoc, quando unus, aut duo, aut plures mor-

si à primo sepulchro usque ad tertium non fuerit minus quam quatuor ulnæ, nec magis quam octo: הרי זו שכונת קברות *ecce hæc est vicinitas sepulchrorum*, & liquet quod nomine sepulchrorum illic depositi fuerunt mortui, & prohibitum est removere eos. Et quamvis unus tantum fuerit mortuus, si liqueat quod illic positus est nomine sepulchri, vetitum est eum removere illinc. Verum si unus aut duo tantum mortui fuerint sepulti, tum dicimus quod illic ad tempus aliquod tantum sepulti sunt, ea intentione ut postea removeantur illinc. At si fuerint tres, indicio est quod hic locus dedicatus est sepulchris. Longitudo autem speluncæ est plerumque sex ulnarum, & latitudo quatuor, & diameter ejus est major duabus ulnis quam longitudo, quæ sunt octo, & propterea dicit, à quatuor cubitis usque ad octo. בודק הימנו ולהלן עשרים אמה *scrutatur inde & ultra viginti ulnas*, quia fovea continet quatuor ulnas in latitudine, & sex in longitudine, & atrium cui apertæ sunt speluncæ ab hac & illa parte, continet sex ulnas per quadratum, uti putant Sapientes capite sexto tractatus Bava Batra, hinc fiet ut longitudo duarum spelunçarum, & atrii quod est inter illas, sit octodecim ulnarum. Et quia aliquando inquirit de una spelunca per diametrum, & diameter speluncæ insuper duas ulnas continet; fiet, ut viginti sint ulnæ, octo primæ speluncæ per diametrum, & sex atrii, quod est inter duas speluncas, & sex secundæ speluncæ; nam dicimus quod unum diametrum scrutatur, non duos: Propterea dicit Misna, *viginti ulnas*. Et quamvis etiam scrutandum est superius & inferius viginti ulnas, quæ sunt quadraginta, quia fieri posset, ut hæc spelunca esset in latere orientali atrii, & inveniatur alia ipsi respondens in occidentali atrii latere. Vel etiam fieri posset ut hæc sit spelunca lateris atrii occidentalis, & alia detur in orientali latere. מצא אחד בסוף עשרים אמה בודק הימנו ולהלן עשרים אמה *si invenerit aliquem in fine viginti ulnarum, scrutatur adhuc inde & ulterius viginti ulnas*, nam quis dicet nobis quod hæc spelunca esset de loco sepulcrorum, nam fieri potuit ut sit aliud sepulchrum, & aliud atrium alius hominis; atque ita necesse est illic peragere omnes illas inquisitiones, de quibus superius dictum est, nam sicut illic unum est sepulchrum, sic etiam alia esse possunt. שרגלים לדבר *quia pedes sunt rei*, fundamenta, quod hic ager sepulchris destinatus erat, & quod plures connectebantur in eo speluncæ; & quia hic dicit quod *rei sunt pedes*, ideo omnes has Misnas profert.

mortui inventi fuerint in uno loco, eo quod dicimus in illo loco conjectum esse cumulum mortuorum. Verum si tres inventi fuerint mortui, & inter unumquemque fuerint quatuor cubiti, aut majus spatium, sed intra octo, suspicio nobis est illum locum esse locum sepulturæ. Jus autem cœmeterii est, ut inquiratur in eo per viginti cubitos, quemadmodum exponetur modus inquisitionis in fine tractatus Oholot.

ד כל ספק נגעים בתחילה טהור עד שלא נזקק לטומאה משיזקק לטומאה ספקו טמא בשבעה דרכים בודקין את הזב עד שלא נזקק לזיבה (ס״א לטומאה) במאכל ובמשתה במשא ובקפיצה ובחולי ובמראה ובהירהור משנזקק לזיבה (ס״א לטומאה) אין בודקין אותו אונסו וספיקו ושכבת זרעו טמאין שרגלים לדבר המכה את חבירו ואמדוהו למיתה והקל ממה שהיה לאחר מכאן הכביד ומת חייב רבי נחמיה אומר פטור שרגלים לדבר:

4. Omne dubium plagarum ab initio est mundum, priusquam conjungatur immunditiei. Postquam verò conjunctum est immunditiei, est cum dubio immundum. Septem modis scrutantur fluxum patientem, antequam conjunctus fuerit fluxui: In cibo, potu, latione, saltu, morbo, aspectu, & cogitatione. Ubi autem conjunctus fuerit fluxui, non amplius scrutantur eum. Coactio enim ejus, dubium ejus, & concubitus seminis immundant. Habet namque res suum fundamentum. Si quis percussit proximum suum, ita ut judicent eum moriturum: sed melius habere ceperit; mox tamen iterum pejus, ita ut moriatur: reus est. Rabbi Nechemia quidem eum absolvit. Quia sunt pedes rei (fundamentum.)

R. OB. DE BARTENORA.

כל ספק נגעים בתחלה טהור *Omne dubium plagarum ab initio est mundum*, si duo homines venerint ad sacerdotem, in uno papula alba quantitatis fabæ, & in altero quantitatis sicli, & in fine septem dierum in uno & altero fuerit papula alba quantitatis sicli, & non constiterit in quonam ex illis ambobus se dilataverit papula alba, ambo habentur mundi, etsi unus ex illis sit immundus.

משנזקק לטומאה ספקו טמא *Postquam vero conjunctus est munditiei, est cum dubio immundum*, si duo homines venerint ad sacerdotem, & uni ex iis fuerit papula alba instar fabæ, & alteri instar sicli, & in fine septem dierum in uno fuerit instar sicli, & paulo magis, & in altero instar sicli & paulo magis, & deinde converterint se denuo in quantitatem sicli, etsi unus eorum sit certo mundus, cum jam facta est extensio plagæ, ambo immundi sunt, quia conjuncti & alligati sunt immunditiei, donec plagæ redierint ad quantitatem fabæ. שבעה דרכים בודקין הזב *septem modis scrutantur fluxum patientem*, si nolens viderit fluxum, mundus est, quia exponimus id quod dicitur Levit. 15. 2. זב מבשרו *fluens è carne sua*, ergo non pro re nata fluit. עד שלא נזקק לזיבה *antequam conjunctus fuerit fluxui*, quando fluxum secunda vice viderit, quia tum fit seminifluus perfectus, ad polluendum lectum & sedilia; sed quando prima vice viderit fluxum, polluitur nolens, immunditie vesperæ, juxta ritum illius qui emiserit semen, & conjungitur cum visione secunda, etiamsi nolens viderit semen. במאכל *in cibo*, si comederit cibos qui fluxum excitant, uti est caro pinguis, lac, caseus, & ova, ac vinum vetus. ובמשתה *& in potu*, si multum biberit. ובמשא *& onere*, quando tulerit onus aliquod magni ponderis. ובמראה *& aspectu*, si fœminam quandam viderit, etsi non cogitaverit de illa. ובהרהור *& cogitatione*, etsi non viderit mulierem, si illi acciderit aliqua ex illis causis, antequam viderit fluxum secunda vice, non fit seminifluus; & una gutta non inquinat onere. משנזקק לזיבה *postquam conjunctus fuerit fluxui*, quando nolens fluxum viderit secunda vice. אין בודקין אותו *non scrutantur illum*, etiamsi tertia vice viderit nolens, fit tamen seminifluus quod ad sacrificium. וספקו ושכבת זרעו *dubium ejus & concubitus seminis ejus*, dubium illius polluit propter concubitum seminis illius, ut, si viderit primo semen concubitus, tum gutta fluxus quæ deinde venerit, non polluit; nam qui emissionem seminis viderit, non polluitur fluxu ab hora ad horam, & antequam conjunctus fuerit immunditiei, emissio seminis purificat fluxum, quia coactio est; & postquam conjunctus fuerit immunditiei,

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

In fine capitis quinti tractatus Negaym exponitur quomodo se habet dubium plagarum, quære illic, quia hic non est loci id exponere, quia non facit ad scopum tractatus. Sic etiam in tractatu Zavim exponimus hos septem modos. Cæterum quod dicit, וספיקו ושכבת זרעו טמאין *dubium ejus & fluxus seminis immunda sunt*, vult, quod non dicimus, quando unam visionem viderit post fluxum seminis, vidit eam propter fluxum seminis, uti nos dicimus de visione. Et hoc est quod dixerunt in Gemara, ad dicendum quod non dependent ab eo. Et in tractatu Zavim exponentur omnia hæc fundamenta; decisio est juxta Sapientes.

titi, feminis emiſſio non purificat fluxum feminis; quia dici nequit quod propter emiſſionem feminis venit fluxus. שרגלים לדבר *quia res ſunt pedes*, fundamenta, quod viſio illa non contigit ipſi nolenti, quandoquidem jam factus erat feminifluus. R. *Nehemia dicit*, *liber eſt*, *quia res ſunt pedes*, eo quod non mortuus eſt propter vulnus, quia melius ſe habuit; deciſio non eſt juxta R. Nehemiam.

ה נזיר היה שמואל כדברי רבי נהוראי שנאמר ומורה לא יעלה על ראשו נאמר בשמשון ומורה ונאמר בשמואל ומורה מה מורה האמורה בשמשון נזיר אף מורה האמורה בשמואל נזיר אמר רבי יוסי והלא אין מורה (ס"א) אלא של בשר ודם אמר לו רבי נהוראי והלא כבר נאמר ויאמר שמואל איך אלך ושמע שאול והרגני שכבר היה עליו מורה (ס"א מורא) של בשר ודם :

5. Naſiræus fuit Samuel: juxta verba Rabbi Nehorai. Quia dicitur; *& novacula non aſcendet ſuper caput ejus.* Dicitur de Schimſchone; *& novacula:* dicitur & de Samuele; *& novacula.* Quid eſt novacula dicta de Schimſchone? Naſiræatus. (Ergò) etiam novacula dicta de Samuele eſt Naſiræatus. Licet Rabbi Joſe dixerit; nonne novacula illa non eſt niſi carnis & ſanguinis (id eſt, gladius hominum?) Reſpondit ipſi (rectè) Rabbi Nehorai; nonne verò jam dictum eſt ante; Et dixit Samuel, *quomodo ibo? Si audierit Schaul, occidet me.* Scilicet fuit jam ſuper *eo novacula* carnis & ſanguinis, id eſt, (potuit occidi: aliàs fruſtra timuiſſet gladium Schaulis.)

R. OB. DE BARTENORA.

נזיר היה שמואל *Nazyræus fuit Samuel*, qui dixerit, *ero ut Samuel*, aut, ut filius Elkanæ, aut ut is qui diſcidit Agag in Gilgal, Nazyræus eſt, juxta ſententiam R. Nehoray; & ſic deciſio eſt. R. Joſe dicit quod ſuper eo fuit ditio & timor carnis & ſanguinis, cum non fuit ſuper eo ſcil. Samuele dominium, & terror hominis; (ergo inde non probatur quod Samuel fuit Nazyræus.)

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Utilitatem nobis notam facit de Samuele, an fuerit Nazyræus, an vero non, propter eum qui dixerit, *ero ut Samuel*; aut ſi dixerit quis ſingulare quidpiam de rerum ſuarum ſucceſſu, quo ſe voto obſtringat, uti diximus de Simſone; deciſio eſt juxta R. Nehemiam.

Finis Tractatus de Nazyræis.

מסכת סוטה

Tractatus de Uxore adulterii ſuſpecta.

פרק א המקנא לאשתו רבי אליעזר אומר מקנא לה על פי שנים ומשקה על פי עד אחד או על פי עצמו רבי יהושע אומר מקנא לה על פי שנים ומשקה לה על פי שנים :

CAput 1. De (1) Marito zelotypo, R. Elieſer cenſet, neceſſe eſſe, ut commercio, (2) cum homine ſuſpecto, Uxori (3) duobus teſtibus præſentibus, interdicat: Ad id vero, ut *deinde* aquas amaras eandem bibere compellat, ſufficere unius, vel ſui ipſius, *contra illam*, teſtimonium. At (4) R. Joſua contendit, tam ad Interdictum, quam ad id, ut aquis amaris potionare eam maritus queat, teſtes duos requiri.

R. OB. DE BARTENORA.

המקנא לאשתו *Qui zelo affectus fuerit contra uxorem ſuam*, etſi id quod dicitur המקנא, videatur indicare, בדיעבד *poſtquam res ita facta fuerit*, & non לכתחלה *ab initio*, *& re adhuc integra*, five, *de induſtria*; deciſio juris tamen eſt quod maritus obligatur affici zelo contra uxorem ſuam, ſi illa dederit ad hoc occaſionem; deinceps exponetur quomodo afficietur zelo.

מקנא לה על פי שנים *Zelo afficitur contra ipſam*, *teſtibus duobus præſentibus*, ſi voluerit maritus ut bibat aquas amaras, neceſſe eſt ut primo adducat duos teſtes, & coram illis dicat uxori, *Non occultes te cum viro N.* & ſi coram duobus teſtibus non affectus fuerit zelo contra illam, non prohibita ſit ipſi cum hac occultatione, & non poteſt efficere ut bibat.

על פי עד אחד או על פי עצמו *Teſtimonio unius*, *aut teſtimonio ſui ipſius*, etſi non ſint teſtes quod occultata eſt, præter unum tantum, aut præter illum ipſum ſi dicit, ego vidi quod

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Zelotypiam exercet, quando quis removet ejuſmodi occaſiones quæ malam ſuſpicionem adferre poſſent, minans & manum uxoris percutiens coram duobus teſtibus; at ſi uxor deinceps occultaverit ſe cum aliquo de quo ſuſpicio eſt, coram duobus teſtibus, tum illa eſt prohibita marito, donec is fecerit ut illa bibat aquas amaras, quemadmodum exponetur. Sciendum eſt tibi maritum obligatum eſſe zelotypiam exercere adverſus uxorem ſuam, ſi malam de ea conceperit ſuſpicionem, & tum zelotypiam adverſus eam exercebit, ne cum ea peccet. Sic enim dixerunt Sapientes וקנא את אשתו *& zelotypiam exercebit adverſus uxorem ſuam*, eſtque hoc debitum. Et dixerunt, maritus non exercet zelotypiam adverſus uxorem, ſed intrat in ipſum ſpiritus puritatis. Cæterum in prohibitione uxoris pro marito continentur tres modi, quorum primus eſt, quod zelotypiam exercet adverſus eam duobus teſtibus præſentibus, & ſi illa poſtea ſe occultaverit coram duobus, uti exponetur, prohibita

quod occultata fuit postquam zelo affectus sui adversus illam, tum uxor illi prohibita est cum hac occultatione donec biberit, quia occultatio ejus facit eam marito prohibitam propter dubium. R. Jehoschua autem contendit, duos requiri testes etiam ad occultationem; & decisio est juxta R. Jehoschuam. Nihilominus in Gemara dicitur, quod hoc tempore non dicat maritus uxori suæ, etsi inter se & illam, non occultabis te cum viro N. quia ratio habenda est verborum R. Josis filii R. Jehudæ, quod maritus zelum exercere debet adversus conjugem suam ope unius testis, aut inter maritum & uxorem; & quando occultaverit se uxor postquam maritus inter seipsum & illam zelum suum exercuit, tum uxor ipsi prohibita est in perpetuum hoc tempore, quo non habemus aquas amaras.

bita est marito suo, donec biberit aquas amaras, & sanata fuerit, & tum licita erit marito suo. Hodie autem cum non teneamus aquas amaras, prohibita est marito in perpetuum, & hoc est quod dixerunt, hodie non sunt aquæ pro muliere ad adulterium declinante, ad periculum de illa capiendum, & prohibita est marito in perpetuum; & exibit sine dote matrimoniali sine dubio. Secundus modus est, quod maritus adversus uxorem zelotypiam debet exercere præsentibus duobus testibus, etsi deinde adulteraverit uxor cum teste uno, testantibus duobus de occultatione, tum prohibita est marito in perpetuum, & non datur illi bibenda aqua amara, cum unus est testis immunditiei, sed exibit sine dote. Probatio horum est, quod fundamentum nobis est, quod, ubicunque Lex dicit עד *testis*, intelligi debeat testimonium duorum testium, quemadmodum de testibus falsis dicit Deut. 19,18. עד שקר העד *testis falsus testatur*, id est, testimonium falsum; sed non confirmatur facinus, nisi per duos testes, uti exponitur in tractatu Maccot. Et hoc quoque est fundamentum, quod, ubicunque Lex dicit *testis*, intelligi debent duo testes, uti dicitur de uxore ad adulterium declinante Num. 5, 13. ועד אין בה והיא לא נתפשה id est, si non sint de illa duo testes, uti diximus, sed unus testis, & illa volens adulteraverit, & non coacta fuerit, & divulgatum fuerit, prohibita est marito suo, at non bibet aquas amaras. Tertius modus est, quod non exercebit contra eam zelotypiam, sed duo testes testabuntur quod viderunt eam adulterantem, tum prohibita est marito suo, & exibit sine dote. Cæterum si contra eam testati fuerint duo testes qui viderunt quod occultabat se cum viro aliquo, & non antecesserit illam zelotypiæ exercitium, aut si unus testatus fuerit quod viderit eam adulterasse, non prohibita est marito. Sapientes dicunt, si unus testis fuerit qui testatus fuerit se vidisse uxorem adulterantem, tum est casus incestus, at casus incestus non obtinet per pauciores quam duos testes. Dixerunt etiam, undè probatur quod in casu immunditiei sive zelotypiæ, & occultatione non obtinet unus testis? resp. dicit Scriptura in uno loco דבר *res*, & altero loco דבר *res*; quemadmodum ergo in uno loco requiruntur duo testes, sic etiam in altero duo testes; id est quod dicitur Deut. 24, 1. כי מצא בה ערות דבר & Deut. 19, 15. על פי שני עדים יקום דבר Demonstratio autem adulterii juxta nostram legem, est ea quam tibi dicam, nimirum, quod testari debent de casu adulterii, & hoc est quod dixerunt, כמנאפים עד שיראו מנאפים *de adulteris donec viderint eos adulterantes*; præterea necesse est ut testentur quod viderunt eum introducentem stylum in calamum; mandato hæc fundamenta memoriæ; decisio est juxta R. Jehoschuam.

WAGENSEILIUS. *Liber Talmudicus*] Cl. Buxtorfius in Lex. Talm. Vocem מסכתא à נסך derivat, atque eam Libris Talmudicis impositam perhibet, quod variæ, & diversæ res, in his confundantur. Paulo aliunde, origo vocabuli repetitur, in veteri nostro Codice MS. multarum ab homine Judæo congestarum observationum; etsi ipsa denominandi ratio, multum à Buxtorfiana haud differt. Legitur ibi: מסיכתא מלשון מסכה יינה כפי שיש בכלל מסיכתא: כמה מיני תערובת של הלכות id est, *Vocabulum* מסכת *explicandum est ex phrasi* (Prov. IX, 2.) מסכה יינה. *Miscuit vinum suum*: Ac proinde radicem habet נסך. *Quippe in quaque Massichta, Constitutionum multiplex est commixtio.*

Uxore adulterii suspecta.] Verbum סוטה plerique interpretantur, *Mulierem declinantem*, vel, *Mulierem declinantem ad adulterium.* Eodem sensu populares nostri Judæi, in libellis vernaculis exponunt, *Eine Abkehrerin, dass sie sich hat abgekehrt, von ihrem ehlichen Mann: Brandspiegel* c. 62. Et vero, negari non potest, tale quid notare Hebræam vocem, quippe cum Exodi XXXII, 8. dicitur סרו מהר מן הדרך quod Vetus Interpres transtulit: *Recesserunt cito de via*: Onkelos, & Jonathan, Chaldæi, παρεφράζουσι: סטו בפריע מן אורחא Prorsus uti LXX. in hoc Exodi loco verterunt, παρέβησαν ταχὺ ἐκ τῆς ὁδοῦ, & deinde Num. V, 12. pro איש איש כי תשטה אשתו pariter habent: Ἀνδρὸς ἀνδρὸς ἐὰν παραβῇ ἡ γυνὴ αὐτοῦ. Sed nos, vocem סוטה *Mulierem adulterii suspectam*, reddentes, rei ipsius potius, quam etymi, habendam censuimus rationem. Non enim, quo mulier aliqua Sota audiret, id requirebatur, ut verè a virtutis & castimoniæ via declinasset; sed sufficiebat ad id nominis imponendum, sola etiam facti suspicio. Proinde in Rabbot f. 233. col. 2. traditur לעולם אין משקין אלא על הספק i. e. *Nunquam, nisi in casu dubio locum habent aquæ amaræ.* Et cum Num. V, 13. legatur: ושכב איש אותה שכבת זרע id est, *Ac concubuerit vir cum ea, concubitu seminis.* Illa verba Abarbenel Comment. in Leg. fol. 280. col. 2. probe exponit: לפי מחשבתו וסברתו idest, *de Mariti opinione ac conjectura.* Nempe, hanc explicationem, mox confirmat, ipse sacer Textus, commate 14. Quamobrem, Deliciæ nostræ, S. Chrysostomus, Homil. 5. adv. Judæos, non minus rectè quam breviter asserit, loqui Scripturam in præsenti zelotypias negotio, de casibus: Ἐὰν μοιχευθῇ γυνή, καὶ ὑποπτεύσῃ τὴν μοιχείαν ὁ ἀνήρ, ἢ μὴ μοιχευθῇ, ὕποπτος δὲ γένηται.

(1) *De marito zelotypo.*] Quid rei sit Zelus Mariti, prolixe inter se disquirunt Rabbini, in Gemara. Breviter definivit Maimonides Comm. in hunc locum: הקנוי הוא המניע מהדברים הרומים להביא החשד id est, *Zelus, est prohibitio earum rerum, quæ sinistram suspicionem, inferre videntur.* Atque, quia maritus Uxoris caput est, & in eam potestatem exercet, ideo illi competit jus zeli adversus mulierem, huic vero adversus virum, nequaquam: Ut non minus in Hebræorum, quam Romano jure, verum sit illud Papiniani l. 9. D. de Stat. Hom. *In multis articulis deterior est conditio fœminarum, quam masculorum.* Scilicet, ad Maritum attinet, tueri familiæ honorem, eundemque a majoribus acceptum, illibatum ad posteros propagare. Ergo cavendum sedulo, ne conjugis liberorumque fama, apud honestos bonosque detrimentum aliquod patiatur, & procul abigendi ii, de quibus, quod Justinianus in Nov. 117. c. 15. ait, suspicio est, illos castitati uxorum velle illudere. Hinc adeo, דע שאדם חייב לקנות על אשתו id est: *Sciendum, etiam teneri Virum, ad exercendum Zelum adversus uxorem*: ceu loco jamjam allegato, rursus scribit Maimonides: Ut nimirum, quam ad vitæ decora, domesticæ laudis exempla non provocant, saltem correctionis medicina compellat: l. un. C. de emend. propinq. וכל מי שאינו מפקיד על אשתו ועל בניו ובני ביתו ומזהירן ובודק דרכיהן המיד עד שידע שהן שלמין מכל חטא ועון הרי זה חוטא שני וידעת כי שלום אהלך ופקדת נוך ולא תחטא id est, *Quisquis non inquirit in ingenuitatem Uxoris, & liberorum, suæque familiæ, & illos instruit, & actiones eorum sedulo, ne eo usque pervestigat, quoad certus evadat, immunes illos esse ab omni culpa, & scelere, is pro impio habendus: (Job. V. 24.) Et sciat, quod pax tentorio tuo, revisisque habitaculum tuum, & non peccabis.* Qua sententia, Maimonides, tanquam gemma aliqua, Hilchot Sota, obsignavit.

(2) *Cum homine suspecto*] Justinianus Cæsar, cum in modo laudata Novella 117. c. 8. inter justas matrimonium solventes causas, retulisset quoque: *Si cum viris extraneis convivantur mulier, aut cum eis lavat*: Quærit Celebris JCtus, Dion. Gothofredus, in Notis: *Extraneorum voce, num etiam intelligemus, ejus Agnatos, & Cognatos proximos?* Sed nihil respondet, atque incertiorem multo dimit-

tit Lectorem, quam dudum fuerat. Hebræos, si de hoc dubio consulamus, in eorum quidem foro, res omnis expedita est, nec minimæ obnoxia difficultati. Possidemus Codicem membranaceum, prorsus inæstimabilem, qui עץ החיים inscribitur: Eo, Rabbi quidam Isaacus, (Alia, vel de sorte Autoris, vel de ætate, qua scripsit, hactenus pervestigare haud licuit;) universi Talmudis Epitomen fecit, vel potius Maimonidis Jad, ab erroribus quibusdam liberatum, & innumeris observationibus, quæ in eodem deficere videbantur, auctum, recensuit. Si, quod Fati sinisteritas, operuit hactenus, & usui subtraxit, publici juris fieret, insigne Opus, næ habitura esset Sanctior Philologia, cur sibi gratularetur; nihil enim in sacris profanisque Judæorum rebus est, quod illo non contineatur: & sufficit dicere, propositum fuisse Autori, ut superaret Maimonidem, neque spe, & egregiis ausibus, illum excidisse. Hæc monenda fuere, tum ut gratos nos præstaremus, erga librum, e quo multa didicimus, tum quia subinde ex illo, Notis nostris, quædam inseremus. Cæterum in nullis satis laudibus deprædicando hoc volumine הלכות סוטה וקנם c. 5. perspicuis verbis traditur, valere mariti zelotypi interdictum אפילו הוא אביה או גוי: או שחוף איש שאינו מתקשה ולא מוליד; ופר״ח שחוף שבועל בדרכו ולא מזריע; id est, *Etiam Adversus (uxoris) Patrem, aut Infidelem, aut Impotentem; qualis est, vel qui non arrigit, ineptusque deprehenditur ad rem veneream; vel R. Ch. autore, qui fœminæ quidem jungitur, sed siccam venerem exercet.* Confer Maimonidem Hilchot Sota c. 5. §. 5. &, quem elegantissimis literis in membrana descriptum possidemus, Smag. præc. aff. 57. sub initium. Ratio asserti, nisi fallor, principio fundatur in mortalium malitia. Etsi enim cæteroquin, argumento l. 19. C. de Episc. & Cler. *in Patre & Fratre, nihil sævi criminis existimari, fœdus naturale permittit*: tamen nihilo secius, quidam effractis omnibus naturalis pudoris repagulis, eo dementiæ progrediuntur, ut filias quoque sororesque incestent. Quamobrem, quia cuivis accidere potest, quod cuiquam, etiam hic cautio nonnunquam opus est. Amplius, habet hæc zelotypiæ indifferentia, fundamentum in maritorum quoque ingenio: Quia enim diversi, diverso nati sunt, nec, ut ille, Terentianus Senex, possunt immutarier; igitur suo quisque indulgere permittitur, & omnibus ex æquo subventum est, etiam austeris iis, qui vanum metum concipiunt, ob naturalem, congenitamque, ad male de aliis suspicandum, proclivitatem. Proinde jus hoc non tantum de iis constitutum est, quæ, ut in l. 3. D. de Legibus, Theophrastus dicit, *ὡς τὸ πλεῖστον* accidunt, sed & de iis, quæ *ἐκ παραλόγου*. Facit huc apprime nobilis locus in Gittin fol. 90. col. 1. qui idem habetur quoque in Rabbot fol. 229 col. 4. היה ר׳ מאיר אומר כשם שיש דעות במאכל כך דעות בנשים: יש לך אדם שזבוב נופל להוך כוסו וזורקו ואינו שותהו וזו היא מדת פפוס בן יהודה שהיה נועל בפני אשתו ויוצא ויש לך אדם שזבוב נופל לתוך כוסו וזורקו ושותהו וזו היא מדת כל אדם שמדברת עם אחיה וקרוביה ומניחה ויש לך אדם שזבוב נופל להוך הכוס׳ מוצצו ואוכלו וזו היא מדת אדם רע רואה את אשתו יוצאת וראשה פרוע וטווה בשוק ופרומה משני צדדיה ורוחצת אם בני אדם עם בני אדם ס״ד אלא במקום שבני אדם רוחצין: Labore, ista interpretandi, sublevavit nos, non Angliæ tantum suæ, sed & Seculi nostri decus, Johannes Seldenus, in eruditissimo Syntagmate de Uxore Hebraica l. 3. c. 15. ubi horum verborum, Hebraicis neglectis, sententia Latina exhibetur, quare ad illud Lectorem ablegamus. Ne tamen penitus obscurum, lucisque egens, etiam apud nos relinquatur id dictum, præcipue quia Seldeni liber, non promiscue omnium manibus teritur, juvat afferre explicationem Judæorum Germanicam, e libro *Brandspiegel*, quem Judææ nostræ habent commendatissimum. Sic vero ibi c. 16. *Er stebt in* מסכת גיטין *sprecht* ר׳ מאיר *die* דעות *sein nit gleich an Leuten. Es felt ein Flieg in das Trincken: Sein etliche Leut, aso* אסטנס *daß er das Trincken gar ausschut, mit der Flieg; es is ihm* מיאוס *aller miteinander. Ein Theil thun die Flieg hinweg, und trincken den Trunck aus. Ein Theil saugen die Flieg aus, daß nicks* בליעה *ward, und is ihm nit* מיאוס. *Aso sein Leut, die haben achtung auf ihre Weiber, daß sie nit thoren ein Trit geben aus dem Haus, und last sie nit mit keinem frembden Mann reden* ״דא *mit nahede Freund, und schliest sie ein allezeit, ar Papus am* (lege Sohn) *Jehuda, wener ist aus dem Haus gangen, da hat er sein Weib verschlossen. Ein Theil sein ihre Weiber nit sehr* [illegible] *und lassen sie mit ihren Freunden reden, aber nit mit jemand frembds. Ein theil leit nicks dran, und lassen ihre Weiber auslauffen, und die Haar gebunt ihr heraus, und spint an der Gassen; die Kleider sein ihr aufgetrennt, von beide Seiten, und man sieht ihr den Leib, und bat sich, wo die Mannen baden.* Enim vero, adversus hactenus tradita, grave, sed festivum simul, *κατὰ τὴν ὑπόθεσιν* moveri potest dubium, ex Joma f. 62. col. 2. & Sanhedrin f. 64. col. 1. nam utrobique eadem, iisdem verbis leguntur. Locus cum prolixior sit, sententiam afferre sufficiat. Scilicet, narratur ibi, pientissimos Judæos aliquos, cum mente reputassent, quantum damnum, Malus Genius, humano generi inferat, quodque is destructi templi, omnisque cladis, & exilii, quibuscum vario ipsorum conflictaretur, unica caussa sit, dolenter admodum tulisse, etiam nunc ei potestatem concessam, sese mediis Judæis ingerendi: cumque haud alio fine à Deo conditum constet, quam ut ex ejus victoria, homines probos præmium maneret, tandem, quàm, inquiunt, vellemus & malo Genio carere, & isto, ob illum devictum, præmio! Postquam igitur universi tridui jejunio se maceraverant, malus Genius ex ruderibus intimi penetralis templi, quasi quædam ignis scintilla prodiens, illorum potestati fuit traditus, & præsto aderat Propheta, admonens, hunc esse malum Genium, ad Idololatriam homines concitantem. Dum vero Judæi Genium capiunt, crinis ei forte evellitur, ibi is tantum clamorem edidit, ut ad quadringentas usque parasangas exaudiretur. Posthæc deliberare cœperunt, quid Genio faciendum esset, festinatione enim opus videri, ne cæteroquin Numen illius misereatur, & suæ eum reddat libertati. Commodum, is qui aderat Propheta, monuit, conjiciendum esse in ollam plumbeam, eamque plumbo, quod voces absorbet, (cujusque in incantamentis magna vis est,) obturandam. Consilio mos gestus est, atque hinc evenit, quod ex illo inde tempore, Judæi ab omni idololatriæ crimine immunes fuerunt, ad quod tamen prisci majores illorum, tam cupide sunt prolapsi. Isti vero boni Viri, cum vidissent rem feliciter cessisse, & hoc tempus commodum crederent, quidvis à Numine impetrandi, inter se consentiunt, de illo obtestando, ut eo Genio, qui ad Venerem homines pellicit, pariter potiri liceret. Facti sunt & hujus voti compotes, Propheta vero suasit, caverent sedulo, ne Genium occiderent; secus enim Orbi universo paratam vastitatem. Interea temporis, dum per triduum, illum in custodia detinent, ad homini ægroto medicinam faciendam, per universam qua patet Judæam, ovum recens, quæsitum est, sed non repertum. In captivitate enim degente Genio libidinis, non homines tantum, ad propagandum genus suum inepti erant, sed nec gallinæ ova, nec vel pediculi lendes, etiam jam intra viscera conceptas, parere poterant. Hic vero religiosi illi, suspensis animis esse cœperunt, & fateri, non constare, quid facto usus sit; haud enim interfici Genium posse, citra mundi ruinam; atque si preces fundere vellent, ut dimidium virium ei adimatur, certum esse, incassum eas futuras, cum perpetuus Numinis mos sit, non nisi indivisas concedere res, & indivulsas. Tandem omnibus circumspectis, nihil utilius visum, quam ut utroque oculo effosso Genium à se dimitterent: atque id malum, quo eum mactarunt, hoc saltem confert, quod sanguinis summa propinquitate conjunctos, mutuis amoribus adversus sese exardescere, haudquaquam facit. Hæc in Talmude traditur fabula, lepido susurro aures bibulas magis quam omnes Milesii sermones, permulcens. Soleo sæpe Judæis, qui sapere sibi videntur, injicere hunc scrupulum, & illis eodem negotium facessere. Si enim, inquam ego, miser iste, visusque expers Genius, Agnatos proximos, ad fœdum amoris excessum pellicere non valet, vani videntur Doctores esse, dum secretius uxoris cum patre, ac germano fratre commercium, marito, prohibendi, facultatem concedunt. Et vero, hærere hic solent homines, neque tam facile reperiunt, qua ratione tantas lites componant. Equidem fateor, nec meam tantam

tam esse solertiam, ut mihi relictus, modum, adversis frontibus pugnantia conciliandi, excogitare potuissem; præstitit tamen id Autor libri Chasidim n. 1138. cujus verba transcribam. אין להקשות בין שיהיו עיני יצר הרע של האדם כדאמרי' ביומא ובסנהדרין אתני דלא איגרי בקריבתא אם כן לכה לא יתיחד עם קרובתו והוא דא"ע בנרה קטן מבנה גדול איך היה להם יצר אלא תלוי בראיית עינים ואינו שולט תחלה באם ואחות ובנקבות של' בהמות כשנהנה המלאך מסיתו עוד מאחר שנהנה כי המלאך מחטיא על ידי רגילותו: id est, *Non est, quod quis objiciat: quia excæcarunt lumina Genii Veneris, prout in Joma, & Sanhedrin traditur, & ea re effecere, ne libido inter proximos Agnatos locum habeat, quare igitur soli cuiquam, cum agnata sola, agere non licet? Aut quomodo fieri potuit, ut, ceu in Avoda Sara notatum est, cujusdam matris filius minor, à majore, per incestum fuerit procreatus? Nimirum, res ab intuitu oculorum dependet, non enim Veneris Genius prior in fratrem, sororem, aut bruta quem concitat, sed postquam quis oculos, horum alicujus aspectu pavit, impellit porro Genius, & ex familiaritate, ad peccandum deinde inducit.* Alia ad rem pertinentia, vide in Avoda Sara fol. a. in f. & Kiddusch in fol. 81. a. nobis non vacat, diutius istis immorari.

(3) *Duobus testibus præsentibus.*] In hoc plerique Rabbini consentiunt, testes duos præsentes esse debere, si quidem maritus zelotypiam valide exercere intendat. Unus R. Jose, Judæ filius, opinatur in Gemara, etiam legitime fieri interdictum, כינו לבינה בלא עדים ut obscurior Gemaræ phrasis in Smag explicatur: id est: *Si solus maritus cum uxore sola, nulloque teste conscio, illi familiaritatem secretiorem ejus quem suspectum habet, prohibeat.* Sed hæc sententia adstipulatores non reperit.

(4) *R. Josua contendit.*] Hæc opinio, præ illa altera R. Eliezeris, omne suffragiorum punctum tulit, & הלכה כרבי יהושע. Ipse conflictus disputantium Magistrorum in Gemara videri potest, nos causam tantum, quare R. Josuæ sententia prævaluerit, breviter ex Rabbot fol. 213. col. 2. indicabimus. מקמיה דרי יהושע כי מצא בה ערות דבר ערוה זו הסתירה דבר זה הקינוי כי מצא אין מציאה בכל מקום אלא בעדים: id est, *R. Josua pro fundamento habet verba: Quia invenit, in ea turpitudinem rei.* (*Deuter. XXIV, 1.*) *Explicando*, turpitudinem, *de occultatione: rei, de interdicto:* Quia invenit, (*de duobus in utroque n gotto testibus.*) *Quoties enim in Scriptura dicitur inventum quid esse, semper intelligitur, id factum esse testibus præsentibus.* Ubi ex trita Judæorum regula, animo recolendum est, pluralivum numerum, minimum duo involvere.

ב כיצד מקנא לה אומר לה בפני שנים אל תדברי עם איש פלוני ודברה עמו עדין היא מותרת לביתה ומותרת לאכול בתרומה נכנסת עמו לבית הסתר ושהתה עמו כדי טומאה אסורה לביתה ואסורה לאכול בתרומה ואם מת חולצת ולא מתייבמת:

2. (1) Qua ratione fit interdictum? In hæc verba Uxori coram duobus testibus *Maritus* edicit: (2) Ne cum Viro N. (3) Mihi loquitor. Si post ista, *in loco publico cum amatore ipsa* colloquatur, (4) maritalia tori legitime adhuc socia est; (5) atque τὰς ἀπαρχὰς, sive Ablationes, porro comedere illi licet. Enim vero, si cum amatore, in secretius conclave ingressa, (6) tantam ibi moram fecerit, (7) quanta ad coinquinandos sese, satis est, tum & marito ulterius jungi, & Ablationibus vesci, (8) prohibetur. Atque si fato suo fungatur *maritus*, *causa nondum cognita*, ipsa (9) donatur calceo, neutiquam vero Leviro ducenda fuerit.

R. OB. DE BARTENORA.

אל תדברי עם איש פלוני וכו׳ *Ne loquitor cum viro N.* In Gemara exponitur hæc Misna hoc sensu, si maritus dixerit uxori coram duobus hominibus, *ne loquitor*, & illa locuta fuerit; & dixerit, *ne loquitor*, & illa occultaverit se, nihil refert, neque prohibita est marito suo, neque ad Trumam comedendam. Si dixerit uxori, *non occultabis te cum viro N.* & illa locuta fuerit cum eo in loco non occulto, licita est marito suo, & ad Trumam comedendam, si fuerit uxor sacerdotis. Cæterum si illa cum viro N. intraverit locum occultum, & morata fuerit illic per spatium temporis quo immunditiem contrahere potuisset, tum prohibita est marito, & prohibita ad comedendum oblationem Trumam. Quantitas vero contractæ immunditiei est, in quo temporis spatio assari potest ovum gallinæ, & absorberi.

ואם מת חולצת ולא מתייבמת *Si mortuus fuerit* (*maritus*) *calceo donatur, & non ducitur à leviro*, si maritus mortuus fuerit antequam illi aquas amaras dederit bibendas, calceum exuet, & non ducetur à leviro, quia Scriptura dicit de uxore in qua maritus quid inhonesti invenerit, ויצאה מביתו והלכה והיתה לאיש אחר vide Deut. 24, 4. Nos autem exponimus illud לאיש אחר *alii viro*, ad excipiendum levirum. Nihilominus tamen non licita est extraneo sine calceo exuendo; non quemadmodum, si maritus ejus fuisset in vivis, non erat licita sine divortio, sic etiam non est licita nec libera à leviro sine calceo exuendo.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Misna hæc comprehenditur duobus modis zelotypiæ, unus eorum est zelotypia vera, quæ est ea quæ exposita est Misna præcedenti. Alter est, quod maritus uxorem prohibet à colloquio viri N. præsentibus duobus testibus; si deinceps eam viderit loquentem cum N. coram duobus, non obtinet zelotypia, neque prohibita est marito, neque prohibita ad comedendum Trumam, si filia Israëlita fuerit uxor sacerdotis. Sic etiam, si occultaverit se cum viro N. coram duobus, non est prohibita marito suo, quandoquidem tantum illi interdixit colloquium. Cæterum si dixerit illi maritus duobus præsentibus, *non occultabis te cum viro N.* hæc est zelotypia perfecta, uti diximus; &, si deinceps viderit eam loquentem cum viro N. etiam non est prohibita, sed licita est marito, nimirum, ad coeundum cum ea. Et, si cum viro N. intraverit locum secretum præsentibus duobus testibus, & morata fuerit tam diu ut immunditiem contrahere potuerit, quod est temporis spatium in quo ovum gallinæ potest assari in igne mediocri, & sorberi post assationem, tum prohibita erit marito, & prohibita ad comedendum Trumam, donec biberit aquas amaras. Propterea, si mortuus fuerit maritus antequam uxori aquæ amaræ bibendæ appositæ fuerint, calceum exuet, & non nubet leviro. Et hoc, quia Lex dicit de homine qui in uxore sua deprehenderit rem turpem huic similem, Deut. 24, 2. ויצאה מביתו והלכה והיתה לאיש אחר ubi dicitur לאיש אחר *alii viro*, ad excludendum levirum. Nihilominus tamen calceus exuendus est, quia opus habet divortio mariti, propterea dicimus quod opus habet extractione calcei, & licita erit cæteris quod ad matrimonium.

WAGENSEILIUS. (1) *Qua ratione fit interdictum?*] Omnino interdicto opus est: quippe; אם לא קדם הקינוי ובאו שני העידו שנסתרה עם זה ושהתה כדי טומאה לא נאסרה ולא שותה: id est: *Nisi præcesserit interdictum, si maxime duo testes veniant, asseverantes, cujuspiam uxorem cum aliquo diutule secreto egisse, non tamen jure conjugalis tori ipsa excidit, nec aquis potionatur:* Smag. Cæterum, in ipso interdicto, circumspecte marito agendum,

ordo.

ordoque rerum observandus est, qui qualis esse debeat, docetur in MS. nostro עין הדוים parum. diversis verbis, ab iis quæ habet Maimonides Hil. Sota c. ult. paulo ante finem. In MS. lego: אין ראוי לאדם לקפוץ ולקנאות בפני עדים תחלה אלא בינו לבינה בנחת ובדרך טהרה ולא יקנא לה מתוך שחוק ושיחה קלות ראש ומריבה ולא להטיל עליה אימה ואם עבר וקנא מתוך כך הרי קנוי: id est: *Non decet maritum, ut statim coram testibus prosiliat, ac zelotypias interdictum edat, verum prius remotis arbitris, amanter, modesteque mulierem corripito. Sed nec zelotypias interdictum edendum, inter risum, aut confabulationem, ineptiasque, vel jurgia, nec etiam ad terrorem incutiendum conjugi. Si tamen hæc præcepta transgrediatur maritus, & ejusmodi aliqua ratione zelotypiam exerceat*, id factum, suum in jure habet effectum, *estque interdictum legitimum*. Atque ista, lucem aliquam affundunt dicto Servatoris nostri, quo Matth. XVIII, 15. & seq. inquit: *Ἐὰν ἁμαρτήσῃ εἰς σὲ ὁ ἀδελφός σου, ὕπαγε καὶ ἔλεγξον αὐτὸν μεταξὺ σοῦ καὶ αὐτοῦ μόνου· Ἐὰν δὲ μὴ ἀκούσῃ, παράλαβε μετὰ σοῦ ἔτι ἕνα ἢ δύο.*

(2) *Ne cum viro*] Præmittitur vulgo à marito: מה לך לשחוק עם פלוני מה לך לדבר עמו id est: *Quid tibi cum N. risu est? Ecquid sermocinatio?* Jelammedenu fol. 69. column. 3. in fine.

(3) *Mihi loquitor*] Huic Mischnæ pronunciato, quod sæpe accidit, auctoritatem derogat Gemara fol 5. b. Neque enim sermonis, sed occultationis prohibitio, zelotypiæ interdictum facit, proinde, ut cum effectu quis zelum exerceat, dicendum est testatò; אל הסתרי עם פלוני id est: *Ne mihi cum N. in locum secretum te recipito*: uti ex Gemara, præter alios, tradit quoque Raschi Num. V, 14. Hinc Maimonides Hil. Sota cap. 1. § 4. אמר לה בפני שנים אל תדברי עם פלוני אין זה קנוי ואף על פי שנסתרה עמו בערכם ושהתה כדי טומאה לא נאסרה עליו ואינה שותה בקינוי זה: id est: *Si quis uxori, testibus præsentibus, dicat: Ne cum N. mihi loquitor: non id verum zelotypiæ interdictum est; unde si maxime mulier illa, cum viro suspecto, aliis inspectantibus, in secretius conclave se recipiat, & per tantum temporis spatium ibi moretur, ut commixtio absolvi potuerit, non tamen ideo conjugalis tori exsors est, nec aquarum amararum probatione subjicienda.* Addamus, quod paucis interjectis, subjungit idem Hebræus Sapiens; אמר לה אל תסתרי עם איש פלוני והיה קטן פחות מבן תשע שנים ויום אחד או שאמר לה אל הסתרי עם בהמה זו אין זה קנוי: id est: *Si quis dicat: Ne cum homine N. in locum secretum te recipito, atque is homo puer sit, minor annis novem, & die uno: Aut, si quis dicat: Ne occultato te cum bruto isto, non hæc interdicta legitimi vim habent.* Cujus quidem asserti, eam causam allegare licet, quod Num V, 13. dicitur: *Et concubuerit Vir cum ea*: Hoc in dicto, *Viri* vox, tam Pueros, quam bruta animalia, Rabbinis segregat.

(4) *Maritali viri*] Sic phrasis Hebræa interpretanda est; unde Raschi exponit: מותרת לשכב עם בעלה id est: *Fas est ei adhuc cum marito facere, quæ conjuges solent.* Uti vero hic loci vox ביתו Maritum denotat, ita est, ubi Judæi eam de Matrefamilias accipiunt. Nempe, in initio Jomæ, adducto loco Lev. XVI, 6 & 11. וכפר בעדו ובעד ביתו id est: *Et expiationem faciet pro se, & Domo sua*: mox subjicitur: ביתו זו אשתו id est, *Vocabulo* ביתו *ad Uxorem, sit respectus.*

(5) *Atque τὰς ἀπαρχὰς*] Supplendum omnino אם היתה ישראלית אשת כהן id est: *Si sit Judæa, nupta Sacerdoti*: id enim & sensus requirit, & omnes Commentatores, inculcant. Quod ad ipsam rem attinet, fere volentibus, quid *Truma* sive *Oblatio*, aut, quod Cl. Coccejo in Sanh. p. 131. magis placet verbum, *Ablatio*, proprie innuat, consulendi sunt Doctissimi Viri, Casaubonus Exerc. 1. adv. Baron. n. 8. & Buxtorfius in Lexic. Talm. p. 265. quorum scrinia non compilamus. Nobis potius ostendendum venit, eccui fas fuerit Oblationibus vesci, id enim præsens Mischna summopere requirit, & ab iis quos laudavimus Viris, quia ad institutum haud faciebat, fere neglectum est. Audiamus igitur Maimonidem Hilch. Truma c. 6. §. 1. תרומה ותרומת מעשר נאכלות לכהנים בין גדולים בין קטנים בין זכרים בין נקבות הם ועבדיהם הכנענים ובהמתן שני ונתן כי יקנה נפש קנין כספו וגו' עבד כהן שברח ואשת כהן שמרדה הרי אלו אוכלין: id est: *Ablationem* (magnam,) & *Ablationem Decimarum, comedunt Sacerdotes, tam adulti, quam impuberes, tam mares quam fœminæ; ipsi, inquam, & servi ipsorum Cananæi, quin & pecudes ipsorum: (Lev. XXII, 11.) Cum Sacerdos emerit animam, emtionem pecuniæ suæ, &c. Sacerdotis servo transfuga, ejusdemque vidua, & ipsis, Ablationibus vesci fas est.* Sequitur apud eundem §. 3. ישראלית שנשאת לכהן אפילו קטנה בת ג' שנים ויו' אחד האכל בתרומה וחזה ושוק ודין תורה שתאכל כשנתארסה שהרי היא קנינו אבל אסרו חכמים שתאכל עד שתכנס לחופה שמא תאכיל תרומה לאביה ולאחיה כשהיא ארוסה בבית אביה id est: *Judæi laici filia, desponsata Sacerdoti, etiamsi infans adhuc sit, nec nisi annos tres, & diem unum nata, Ablationem tamen, Pectus, & Armum comedendi, jus habet. Atque ex lege divina patet, istis eam vesci debere, continuo postquam fuit desponsata, est namque ipsa Sacerdotis acquisitio. Enim vero, Sapientes vetarunt hanc comestionem, usque dum in thalamum fuerit deducta, ne cæteroquin parte aliqua Ablationum, etiam patrem, aut fratres frui concedat, cum desponsata, in paternis ædibus adhuc moratur.* Minime prætereundum quoque, quod addit idem Maimonides, intra §. 10. לא הכהנית בלבד אלא לויה וישראלית שנבעלה לאסור לה האיל ונעשית זונה אסורה לאכל בתרומ' לעולם ואע"פי שיש לה זרע מכהן: id est: *Non tantum Sacerdotis filia* (quæ Sacerdoti nupsit,) *sed etiam si quæ homine Levitâ, aut communi Judæo prognata*, (Sacerdotale matrimonium contrahens,) *illicito concubitu sese polluit, quia scortum facta est, æternum Ablatione vesci prohibetur, licet maxime ex Sacerdote prius peperisset.* Atque sic jam perspicua sunt, ea quæ mox sequuntur in Mischna nostra, & tenemus causam, quare Sacerdotis Conjux, quæ contra mariti edictum, cum homine suspecto se occuluit, ab esu Ablationum arceatur. Quia enim adulterii commissi suspicio est, ea propter tamdiu carendum sacro cibo, quoad castam piamque matremfamilias se esse, probatum dederit. Obiter notetur, quod etsi, quantum quidem meminimus, Judæi, voce *Truma*, haud unquam aliter utuntur, quam de parte aliqua annonæ dempta, & Sacerdoti concessa; tamen id verbi pereleganter, Autorem, quisquis ille fuit, Evangelii Matthæi Hebraici, quod ante hoc seculum, Johannes Tilius Lutetiæ edidit, ad Censum, qui Magistratui penditur, significandam, transtulisse, dum, quod cap. XVII, 25. in Græco est: *Οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς ἀπὸ τίνων λαμβάνουσι τέλη ἢ κῆνσον* Ipse reddidit: מלכי הארץ ממי יקחו מס ותרומה Si recte mentem assequor, accepta est ab eo vox תרומה pro ea pensitatione, quam pro modo facultatum, & ut Theophilus in §. fin. Instit. de Libertinis dixit, *κατὰ τὸ μέτρον τῆς ἰδίας ὑποστάσεως*, quisque præstat. Aliter Syrus, qui pro Κῆνσος tam hoc loco, quam Matth. XXII, 19. habet כסף רישא id est: *Argentum Capitis*, sive pecuniam, magis ob caput, & personam, quam res, & patrimonium, exactam. Si consultissimum Gothofredum audimus, non videtur Syrus cognitam habuisse vim vocabuli, nam ad Inscriptionem tituli Codicis, *Sine censu & Rel.* annotavit: *Census, est tributum, vectigal, publica pensitatio, onus agrorum, non personarum.* Equidem, haud refragari velim, hac notione, vocem Census, a plerisque Veterum adhibitam. Sed tamen, ne gravem dicam scribamus, ejus ætatis, & optimæ notæ Interpreti, citra hæsitationem accedo erudito Grotio, qui in Comment. ad Matth. c. XXII. Census nomen, non tantum ad prædiorum, sed & capitum onera referri posse, existimat, ac se tuetur tum l. 8 §. 7 D. de Cens. ubi Cæsariensibus narratur remissum a Vespasiano tributum capitis: tum imprimis Ulpiani illo in l. 3. ejusd. tit. *Ætatem in censendo significare necesse est; quia quibusdam ætas tribuit, ne tributo oneretur: veluti in Syriis a quatuordecim annis masculi, a duodecim fœminæ, usque ad sexagesimum quintum annum, tributo capitis obligantur.*

(6) *Tantam ibi moram fecerit*] ויתעלמו est constanter in duabus, quibus utimur, Mischnæ editionibus, Amstelodami excusis: harum altera adscripta habet puncta vocalia, altera, Menasse Ben Israël curante, prodiit: nec profecto aliter legere, analogia sinit grammatica. Ergo corrigendum illud ויתעלמו quod in Talmud Amstelod. irrepsit perperam.

(7) *Quan-*

(7) *Quanta ad contaminandos*] Quoniam tantum momenti in ea re situm est, tamen quis exigat, ut hoc spatium exacte definiatur. Atque sane Rabbini, pro sua in talibus diligentia, quidvis potius paterentur, quam id intentatum relinquere; non una tamen omnium fuit sententia. Gemaræ locus verbosior est, paulo contractius opinionum dissidia exhibent, Jelammedenu fol. 70. col. 1. Jalkut. fol. 206. col. 1. & Rabbot. fol. 229. col. 2. Adducamus verba Operis postremi: כמה שיעור סתירה כדי טומאה כמה היא טומאה כדי ביאה כמה היא ביאה כדי הערואה כמה הערואה ר׳ אליעזר (*sic legendum, non* אליעזר *prout nostra habet editio*) אומר כדי חזרת הקל גרוח ר׳ יהושע אומר כדי מזיגת הכוס בן עזאי אומר כדי לשתותו ר׳ עקיבא אומר כדי גלגול ביצה ר׳ יהודה בן בתירא אומר כדי לגמות ג׳ ביצים מגולגלות זו אחר זו ר׳ אליעזר בן פנחס אומר כדי שיקשור גרדי את הנימה פנימון אומר כדי שיושיט ידו ויטול ככר מן הסל: id est: *Quantum temporis spatium, accipiendum est occultationi? Tantum, quantum est Contaminationis. Quantum est Contaminationis? tantum, quantum Concubitus. Quantum est concubitus? tantum, quantum denudandi artus. Quantum est denudandi artus? R. Eliezer censet, tantum, ut arbor à vento succutiatur. R. Josua, ut unus scyphus aqua diluatur. Asaides, ut is scyphus hauriatur. R. Akiba ut ovum assetur. R. Judas F. B. ut tria ova assa, ordine sorbeantur. R. Eleasar F. P. ut textor licium innodare queat. Psimon denique, ut quis manum extendens, e canistro panem accipiat.* Enim vero, nulla tamen harum opinionum, communem Magistrorum assensum meruit, quia כל אחד ואחד בעצמו שיער *quisque ex sua tantum natura, rem definivit.* Quin ergo, ut est in MS. nostro עץ החיים, eo temporis intervallo vera occultatio absolvitur כדי לצלות ביצה ולגומה id est: *Quo ovum* (ad mediocrem ignem) *potest assari, ac dein sorberi:* quod assertum Maimonides in Comment. Mischnæ, & Smag præc. Aff. 56. confirmant. Interea loci Autor of Smag hactenus quidem erravit, quod hujus opinionis R. Akibam autorem citat, nam in Gemara, Rabbot, & Tanchuma quoque, R. Akiba, spatium sufficiens ad occultationem, cum eo tantum tempore, quo ad ovum assandum opus est, comparasse dicitur; in Jalkut vero, loco indicato, lego: בן עזאי אומר כדי לצלות ביצה ר׳ עקיבא אומר כדי לגומעה id est: *Asaides dixit* (tantum spatium intelligi,) *quantum exigitur ad assandum ovum; R. Akiba opinatur, quantum ad illud sorbendum.* Utra traditio vera fuerit, non tamen nisi dimidium ejus moræ, quæ vere opus est, Akiba sua asseveratione, comprehendit. Est tamen non levis hæc, qua Gemara, Tanchuma, & Rabbot, tam diserte Autor operis Jalkut loquitur, contradictio.

(8) *Prohibetur*] In textu Hebræo habemus verbum אסורה, id inflexum est, ab אסר quod proprie notat *Ligare*, opponiturque huic התיר *Solvere*; prius vocabulum, postea, ad res quæ licitæ, posterius, ad eas, quæ illicitæ pronunciantur, perpetuo Rabbinorum usu transfertur. Elias in Tisbi p. 26. b. אסור והתיר זה כנגד זה כלל דבר שיש בו עון ועונש לעשותו נקרא אסור וכשאין בו עון נקרא מותר: id est: *Vocabula* אסור *&* התיר *sibi invicem opponuntur; quicquid peccatum est, pœnamque, si perpetretur, infert, dicitur* אסור, *quod autem peccati expers habetur, id vocant* מותר. Sic tritissimum inter Judæos loquendi morem expressit Servator, cum Matth. XVI, 19. in hanc sententiam loqueretur Petro: *Ὃ ἐὰν δήσῃς ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένον ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ ὃ ἐὰν λύσῃς ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται λελυμένον ἐν τοῖς οὐρανοῖς*, quod quidem suspicio est sensisse Syrum, certe penitus persuasus fuit vetus Interpres Hebræus, Evangelii Matthæi, dum vertit: וכל מה שתאסור בארץ יהיה אסור בשמים וכל מה שתתיר בארץ יהיה מותר בשמים paulo alius utique verborum sensus fuerit, quam, quem vulgo edocemur. Sed ego quidem rem arduam, aliis arbitrandam relinquo: quia vitæ meæ & propositi conscius, sicut divinæ legis me studium habere non denego, ita doctorem dicere non præsumo: quod Junilis, Episcopi Africani, in Præfat. Librorum de Partibus Divinæ Legis, dictum, plane meum facio. (Tom. I. Bibliothec. SS. Patrum.) Jam hæc scripseram, & commodum, gratanter incidi, in luculentum & multa eruditione refertum librum, quem Johannes Lightfootus, Theologus Anglus edidit, atque Horas Hebraicas & Talmudicas, inscripsit. In eo, ubi ad Matthæum commentatur, Vir literatissimus, id quod agere volebamus rerum peritos, jam egisse deprehenditur, & terna testimoniorum decade producta, probat, illum loci apud Matthæum sensum esse, quem ex occulto conjecturavimus. Superest, ut pie docti, rem ad rationis trutinam expendant, suisque suffragiis judicio, quod Lightfootus tulit, aut demant, aut addant finem. Deprehendimus nunc vero, Cl. Lightfooti sententiam excussisse ac confutasse, Reverendum Virum, & qui unus, instar omnium nobis est, *Sebastianum Schmidium*, Theologum apud Argentoratenses primarium, & olim hospitem nostrum, in Dissertatione, quam de *Clavibus Ecclesiæ* inscripsit: In cujus erudito judicio, nos quidem acquiescimus. Nos interea loci, emendare jubemus, ἁμάρτημα, quod Vir cæteroquin citra controversiam, harum literarum peritissimus, *Johannes Coccejus*, sive aliud cogitans, sive obrepente somno, commisit, quando in Sanhedrin a se edito pag. 331. verbis שאלתינהו ואמרו כי אסור e regione opposuit: *Consului, qui aversati:* (*Formula E-brea, ad verba: Sanus sis, prosperè tibi sit, Talia εὐφημεῖ, bene ominare, bona verba, ἵλεώς σοι, propitius tibi.*) Scilicet, gratis ista dicuntur omnia, & nullus ἀφαιρέσεως hic locum habet, pro אסי enim legendum אסור, vertendumque: *Consului eos, & dixere mihi, hoc est prohibitum.* Oculos viri docti decepit, quod in En Jacob, sive Cracoviensi, sive Pragensi, quorum alterutro usus videtur, non tantum אסו truncatum finali litera, repererat, sed &, quod lineola, defectum of Resch in aliis exemplaribus probe excusis indicans, casu non satis fuit expressa. Scribitur vero אסור plene planeque in Talmude Amstelodamensi, & in Veronensi libri En Jacob editione utraque, quarum una octava, uti loquuntur, forma, cum Commentario; altera, eo priva, minore duodecima, prodiit. Unde & Christianus Gerson, in Chelek pag. 47. locum transtulit: *Habe ich doch gefragt, und sie haben mir gesagt, es sey nicht erlaubt.* Docet hæc insignis Viri cespitatio, non penitus de nihilo esse, quod vulgus hominum credit, vel muscam, suæ sessionis in libro Hebraico vestigia relinquentem, integrum sensum posse corrumpere, & quadrata rotundis permutare.

(9) *Donatur calceo*] Rationem habes in Gemara fol. 5. b. sed verbis paulo obscurioribus; dilucide Maimonides in Comment. אמרה התורה באדם שמצא באשתו ערוי דבר רוצה לומר הענין רצתה מביתו והלכה והיתה לאיש אחר ונאמר לאחר ולא ליבם ולכן לא התייבי ועל כל פני צריכה חליצה לפי שהיתה צריכה גם לבעלה ולכך אנו מצריכין אותה חליצה ואז תהיה מותרת לשאר בני אדם; id est: (*Deuter. XXIV, 1, 2.*) *Ait Lex de Viro, qui invenit in uxore sua turpitudinem rei, id quod de Seta, imprimis verum est:* Et egressa e domo ejus, & abibit, & erit viro alii. *Cum igitur Viro alii dicatur, non vero, Leviro; ideo Leviratus jure non ducenda fuerit. Nihilo minus calcei donatione opus est, quia non exturbari domo potuisset a marito, sine libello repudii: proinde calcei donatio exigitur, atque sic demum cum alio ineundi matrimonium, facultatem habet.*

ג ואלו אסורות מלאכול בתרומה האומרת טמאה אני לך ושבאו עדים שהיא טמאה והאומרת אני שותה שבעלה אינו רוצה להשקותה ושבעלה בא עליה בדרך כיצד עושה

3. His (*quæ sequuntur Sacerdotum Uxoribus,*) Ablationes comedere non licet. Illi, quæ Viro labem adulterii fatetur. Illi, quam testes ab alio subactam, asseverant. Illi, quæ se aquas amaras potaturam negat. Illi, cui maritus, ut aquas amaras bibat, non concedit. Illi denique, cum qua maritus concubuit, cum (*Hierosolymas, ad eam de adulterio suspi-*

עושה לה מוליכה לבית דין שבאותו מקום ומוסרין לו ב׳ תלמידי חכמים שמא יבא עליה בדרך רבי יהודה אומר בעלה נאמן עליה:

suspicione deferendam,) iter faceret. Quid Uxori super adulterio suspectæ, (*Maritus*) facit? Sistit eam (1) Magistratui, loci, quem incolit; (2) Is vero duos (3) Discipulos Sapientum illi (*comites*) assignat, ne in itinere cum Uxore commisceatur. (4) R. Judas tamen opinatur, Viro fidem habitam, (*nec ulla adeo comite opus fuisse.*)

R. OB. DE BARTENORA.

ואלו אסורות לאכול בתרומה *& hæ prohibitæ sunt ab esu Trumæ*, in perpetuum, etiamsi sit filia sacerdotis; at cæteræ uxores ad adulterium declinantes non prohibitæ sunt, nisi donec biberint aquas amaras, & puræ compertæ fuerint.

ושבאו עדים שהיא טמאה *Cum autem advenerint testes qui eam ab alio pollutam testantur*, etiam postquam biberit aquas amaras, etsi aquæ non dederint experimentum suum quod ad uxorem, tamen marito in perpetuum prohibita est, quia aquæ non dabant experimentum in uxore ejusmodi de qua testati erant quod polluta erat, uti scriptum est Num 5, 13. ונסתרה והיא נטמאה ועד אין בה Si ergo nemini constabat de adulterio uxoris, tum aquæ amaræ arguebant, cæterum si alicui constabat de immunditie ejus, etsi testes essent in civitate transmaritima, aquæ amaræ non arguebant factum

ושבעלה בא עליה בדרך *& illi, quacum maritus concubuit cum iter faceret*, nam tum aquæ amaræ non arguunt factum, uti scriptura dicit Num. 5, 31. ונקה האיש מעון והאשה ההיא תשא את עונה quando ergo maritus liber fuerit à delicto, quod non concubuerat cum ea post occultationem, tum uxor illa portabit iniquitatem suam, at si maritus non fuerat liber à delicto, aquæ non arguebant factum uxoris. שני תלמידי חכמים *duos discipulos Sapientum*, qui norunt commonefacere maritum. R. *Jehuda dicit quod maritus fide dignus est*, nam si maritus fide dignus est quod ad uxorem suam in prohibitione gravi de menstruo, quanto magis fide dignus est in prohibitione simplicis præcepti negativi. Sapientes dicunt, quod propter prohibitionem levem prædominabitur in marito figmentum malum; decisio non est juxta R. Jehudam.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

ושבאו לה עדים שהיא טמאה *Cum autem advenerint testes qui eam ab alio pollutam testantur*, id est, si postquam biberit aquas amaras, venerint testes, sed antequam biberit aquas amaras, non est necessum ut hoc dicatur. Ratio autem, quare amaræ aquæ non interficiebant illam, est, quia aquæ amaræ non interficiebant quando erant testes adulterii, at si testes adulterii fuissent, etsi essent in civitate transmaritima, non interficiebant illam, sed expelletur postquam testes hoc testati fuerint de illa. Et hoc est quod Sapientes dixerunt, והיא טמאה *si illa polluta fuerit*, immunditie de qua nemini constabat, id est, si nemini certo contigerit de adulterio præter illam ipsam, tum statim illam interficient aquæ amaræ. Ratio vero, quod duo Sapientes una cum illo mittebantur, erat, quia habebant cognitionem præmonendi, & prohibebant maritum ab uxore sua. R. Jehuda dicit, quandoquidem maritus ejus fide dignus est quando uxor menstruo laborat, ubi est prohibitio excisionis, quanto magis fide dignus erit in prohibitione præcepti negativi. Sapientes dicunt, quod propter levitatem prohibitionis prædominabitur in marito figmentum malum; decisio non est juxta R. Jehudam.

WAGENSEILIUS. (1) *Magistratui loci quem incolit*] Quæ diversorum Magistratuum apud Judæos fuerit ratio, præclare ostendit Maimonides Hil. Sanhed. cap. 1. quem integrum locum, quia recenset, ac latinitate donat, Nobilissimus Josephus Voisinus, in Observat. ad Raymundi Martini Pug. fid. part. 2. cap. 4 pag. 267. non est, cur actum agamus. Breviter: Tres fuere judiciorum Classes, in Judæorum Republica; Suprema, Media; & Infima. Suprema dicebatur *Synedrium Magnum*, constans judicibus LXXI. nec erat nisi unicum in universa Judæa, sedem habens Hierosolymis in Templo, deque rebus gravissimis, utpote Propheta, Tribu integra, Magno Sacerdote, eligendo Rege, gerendo Bello, & cæteris hujus commatis, tulit sententiam. Media Classis vocabatur *Synedrium Parvum*, collectum ex XXIII. Judicibus, quale tribunal erectum passim per Judæam, in omni nimirum loco, cujus incolæ CXX. aut plures, erant numero. Hierosolymis quoque geminum ejusmodi fuit judicium, quorum alterum in Porta Atrii, alterum in Porta Montis, colligebatur; atque ad hoc Forum, etiam causæ capitales spectabant. Infima Classis, solis *tribus* constabat judicibus, quali Magistratu gaudebant, vici, & oppida minora, quæ pauciores, quam CXX. habitatores, numerabant. Hic de rebus minoris momenti, & causis imprimis pecuniariis, nunquam vero de criminibus capitalibus, instituebatur cognitio. Tres hi Judiciorum Ordines, vocantur communi nomine בתי דינין seu *Domus Judiciorum*; priores duo, aliàs etiam *Synedrii* appellatione veniunt, sed nunquam postremus. Monemus hoc, propter Cl. Schickardum, qui in Mischpat pag 59. locum quendam Maimonidis ex Hil. Sanhed. ad præsens negotium attinentem, nec plene adduxit, nec satis convenienter transtulit. Apud Schickardum legitur: מי שלקה בבית דין על אסור כרת ולקה פעם שנייה על אותו כרת עצמו כגון שאכל חלב אם אכל שלישית אין מלקין אותו אלא מכניסין אותו לכיפה והוא מקום צר כפי קומתו ואינו יכול לשכב בו ונותנין לו לחם צר ומים לחץ עד שיצרו מעיו ויחלה ואחר כך מאכילין אותו שעורים שכריסו נבקעת:

In istis, post verba שאכל חלב inserendum, ולקה עליו ואכל חלב פעם שנייה ולקה עליו mox post verba, אם אכל, addendum פעם, post מכניסין vero supplendum, אותו. Vertit Schickardus: *Qui vapulavit in Synedrio propter peccatum, sub excisione vetitum, & vapulavit altera vice ob idem v. g. quod ederit adipem*, (*prohibitum Levit. III, 17. & cap. VII, 23*) *si comederit tertia vice, non amplius verberatur, sed includitur cavea ad id facta*, (*quales etiam apud Monachos quondam in usu fuisse, ostendit locus quidam vicini Cœnobii Bebenhusiani.*) *quæ humilior est humana statura, nec tamen sedendi facultatem præbet, ibi sustentatur pane afflictionis & aqua pressuræ* (*quod præter meritum expertus est verax Propheta Michæas 1 Reg. XXII, 27.*) *usque dum affligantur intestina ejus, & ægrescat. Deinceps cibant illum hordeo, donec venter ejus disrumpatur.* At vero, voces בית דין non commode hic loci redduntur, *Synedrium*; quasi scilicet flagellationis pœna, tantum a summæ, aut mediæ, non vero infimæ sortis Magistratu potuerit decerni, nam contrarium verius est, & expresse Maimonides c. 5. §. 4 eorundem Hilchot. מכות בשלשה ואע״פ שאיפשר שימות כשמלקין אותו id est: *Flagellationis pœna etiam a tribus, seu infimo Magistratu, irrogari potest, licet maxime fieri queat, ut quis huic supplicio immoriatur.* Ergo, vertendum simpliciter: *Qui vapulavit coram Judicio.* Porro, pro verbis: *Quæ humilior est humana statura*: mallem substituere: *Qui est locus angustus, staturam ejus exæquans*: vox enim כפי qua Maimonides utitur, non tantum similitudinem infert, sed præterea eruditissimus Coccejus in Sanhedrin pag. 74. ita annotat: בכפה explicat R. Jehuda בלא קומתו Clarius: כותל מאמר שעושין בבית הכדר גבהו כשיעור קומת האדם שוה בשוה ואין לו שם מקום להתפשט ולא לישן id est: *Claustrum in carcere altitudine æquans hominis mensuram examussim, ita arctum, ut porrigendi se ad somnum capiendum facultas nulla sit.* Hactenus Coccejus.

(2) *Is vero*] Oportet prius querelam suam maritus deferat, dicatque verbis conceptis, quæ sunt in MS. nostro עץ החיים Maimonide quoque Hilch. Sota cap. 3. §. 1. &

Sinag:

Smag: אשה זו קנאתי לה עם פלוני ונסתרה עמו וגלו הן עדי ; והיא אומרת שטהורה היא ואני רוצה להשקותה לברוק הדבר id est: *Hanc meæ uxoris secretius commercium cum N. prohibui; ipsa vero se cum illo occultavit; ejus rei hoc habeo testes. Interim quia ea nihilo secius se pudicam esse contendit, igitur curabo, ut aquas amaras bibat, quo res veritas patefiat.* Scilicet, instituta in minore judicio quædam Ἀνάκρισις, seu prævia inquisitio, non judicandi, sed superioris Judicis edocendi causa; quo sensu vocem ἀνάκρισις accipit Marcianus in l. 6. D. de custod. & exhibit. re. Justinianus quoque, Nov. 142. c. 2. præbetque hujus ἀνακρίσεως, elegans, & luculentum nobis exemplum, Festus Actor. XXV, 24 seqq.

(3) *Duos Discipulos Sapientum*] Post factam occultationem, nondum edita innocentiæ probatione, nunquam amplius cum uxore sola, agebat maritus, sed שכר לה בית והיה מעלה לה מזונו ולא היה מתיחד עמה אלא בפני בניה : id est: *Conduxit ei domum* (separatam,) *& attulit ei cibaria, neque nisi liberis præsentibus, cum ea versatus est*: Rabbot fol. 233. col. 3. Quamobrem, quia in itinere liberorum & domesticorum præsentia, cariturus erat Maritus, alii custodes requirebantur, quos a Magistratu oppidano accipiebat. Cur duobus opus fuerit, nec unus suffecerit, ridicula assignatur causa in iisdem Rabbot. Quippe, unico tantum teste, conjuges comitante, si hunc inter peregrinandum natura ad ejiciendum ventris onus, secedere coëgisset, fieri poterat, ut interea temporis in gratiam mutuam redirent conjuges, & amori indulgerent. Aut sane, viro, ob eandem causam de semita declinante, etiam bonus ille Discipulus Sapientum, incipere potuisset, ad uxorem proximi sui alludere. Fatendum tamen, non admodum probari hanc rationem Gemaræ, quæ minus inepte, duos viros eruditos gravesque, additos innuit, ut in summo Synedrio, τῆς ἀνακρίσεως in inferiore judicio institutæ, redderent legitimum testimonium.

(4) *R. Judas*] Iterum Jalkut a Talmude, Rabbot, aliisque, discrepat, & fol. 206. col. 3 autorem hujus opinionis, non R. Judam, sed R. Jose, fuisse perhibet. Videant Judæi, quid iis in hac lite, facto usus sit; nos paucis e Maimonide indicabimus, cui fundamento hæc assertio fuerit superstructa, & quomodo hoc ipsum, sit labefactatum. רבי יהודה אומר אחר שבעלה נאמן כשהיא נדה שהיא אסור בה לא יהיה נאמן על אסור לאו וחכמי אומרין לקלוה האסור מתגבר עליו יצר הרע ואין הלכה כרי יהודה : id est: *R. Judas ait: Cum marito nulli Custodes apponantur, quando e mensibus laborat mulier, quo tempore tamen, concubitus excisionis pœnam inducit, quare hic non ei fides haberetur, ubi de simplice tantum interdicto agitur? At Sapientes regerunt, ipsam peccati levitatem efficere, ut tanto magis prona sit libido: quare R. Judæ sententia neutiquam est amplectenda.*

ד היו מעלין אותה לבית דין הגדול שבירושלים
ומאיימין עליה כדרך שמאיימין על עדי נפשות
ואומרים לה בתי הרבה יין עושה הרבה שחוק
עושה הרבה ילדות עושי הרבה שכני הרעים
עושי עשי לשמו הגדול שנכתב בקדושה שלא
ימחה על המים ואומרי לפניה דברים שאינה
כדי לשומען היא וכל משפחת בית אביה:

4. Adducta fuit mulier adulterii suspecta, (1) in magnum judicium Hierosolymitanum: ibi eam territabant, simili prorsus modo, quo (2) in causa capitali testimonium dicturis, formidinem incutere solebant. Et vero, (3) ajebant illi: Filia carissima, forsitan (*ut delinqueres*) (4) vinum immodicum in causa fuit, aut (5) petulantia vel etiam (6) juventa nimia. Fortasse multitudo, (7) improborum vicinorum occasionem præbuit. Age, in gratiam nominis illius magni, quod (8) sanctissima cærimonia describ tur, non committe, ut id aqua (9) delere oporteat. His alia addebant blandimenta, quæ audire (10) nec ipsa, nec universa ejus familia paterna, merebantur.

R. OB. DE BARTENORA.

היו מעלין אותה לבית דין הגדול שבירושלים *adducebant eam in magnum judicium Hierosolymitanum*, quia de muliere adulterii suspecta dicitur Num. 5, 30. ועשה לה הכהן את כל התורה הזאת & de sene rebellante dicitur Deut. 17, 11. על פי התורה אשר יורוך Quemadmodum ergo in uno loco ad judicium magnum res deferebatur, sic etiam in altero.

ומאיימין עליה *& territabant eam*, ut confiteretur! הרבה ילדות עושה *nimia juventa efficit*, nimirum, ut transgrediatur, & occasionem dat peccandi.

ודברים שאינה כדי לשומען *& alia quæ illam audire non decebat*, quatenus illa non digna erat ut audiret illas res quas illi dicebant de bonis operibus justorum, ut, Jehuda confessus fuit, at non erubuit, in casu Tamaris, Ruben confessus est, & non erubuit in casu Bilhæ.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Scriptum est de muliere adulterii suspecta Num. 5, 30. ועשה לה הכהן את כל התורה הזאת Et de sene rebellante dicitur Deut. 17, 11. על פי התורה אשר יורוך propterea, quemadmodum casus de sene rebellante peragebatur in judicio domo magnâ, uti constat ex Lege, & exponemus in tractatu Sanhedrin; sic etiam casus de muliere adulterii suspectâ, peragebatur in judicio magno.

שמאיימין על עדי נפשות *Nam territabant eam juxta testes rerum criminalium*, quomodo territabant in criminalibus, exponetur capite quarto tractatus Sanhedrin.

דברים שאינה כדי לשומען היא *Verba quæ ipsam non decebat audire*, id est, nam fieri non potuisset quin paternæ domui hæc nota fuissent, quando ipsi dicebant casum Tamaris cum Jehuda, & casum Rubenis, similesque casus qui occurrunt in scriptura; & hæc omnia ad terrorem illi incutiendum.

WAGENSEILIUS. (1) *In magnum Judicium Hierosol.*] Maimonides Hilch. Sanhed. c. 5. § 1. אין עושין זקן ממרא ולא עושין עיר הנדחת ולא משקין את הסוטה אלא בבית דין הגדול ואין מוסיפין על העיר ועל העזרות ולא יוצאין למלחמת הרשות ולמדידת החלל אלא על פי בית דין הגדול : id est: *Nemo proclamatur γέρων ἀποστάτης, neque ulla Urbs, universales idololatriæ condemnatur, neque mulieres quæ violati tori suspectæ sunt, (aquis amaris) potionantur, nisi ita jubentibus magni Synedrii Senatoribus. Pari modo tantum ad horum placita, Hierosolyma & Atria, accessione augentur, in πόλεμον αὐθαίρετον proceditur, & intervalla Urbium ob repertum trucidatum mensurantur.* Mirum vero videri cuiquam queat, quare cum Synedrium Minus, capitis judicium exercere posset, tamen hæc de fœmina adulterii suspecta cognitio, ei fuerit adempta. Dubio huic mederi conatur, Gemaram secutus, idem Maimonides, in notis ad Mischnam, sed nescio num usque adeo feliciter. Confert inter se loca Num. V, 30. & Deut. XVII 11. quorum altero de uxore adulterii suspecta, altero de Sene apostata agitur; cumque utrobique eadem vox התורה occurrat, & vero certum sit ex Talmud Sanhedrio, vocem התורה id respectu Senis apostatæ exigere, ut illius causa in magno Synedrio dijudicetur, igitur infert, ejusdem vocis, etiam circa adulterii suspectam, eandem vim esse. Verba Autoris adducere supersedeo, quia ut verum fatear, hæc sententia minime mihi satisfacit: & malim ego causam cur citra summi Synedrii præscitum, mulier adulterii suspecta, aquas amaras haud biberit, conjicere in ipsam negotii arduitatem.

ratem. Quia enim singulare miraculum ut Deus ederet, flagitabatur, merito supremi inter Judæos Magistratus partium fuit, cavere etiam atque etiam, ne quis temere auderet Κύριον τὸν Θεὸν ἐκπειράζειν, quod facere prohibitum est Deut. VI, 16. & repetitur Matth. IV, 7.

(2) *In causa capitali.*] Etiam in Causis Pecuniariis, non incuriose ad dicendum testimonium, testes fuere admissi, sed & ipsis his, timor prius est incussus. Interim cum de capite hominis Judæi agebatur, ibi vero in summum metum conjicere testimonium dicturos, manibus, quod ajunt, pedibusque, Judices nitebantur. Omnem rem disces ex Cl. Coccejii Sanhed. pag. 25. & 33. Conveniunt cum his, quæ Cæsarei & Pontificii juris Interpretes tradunt ad l. 29. C. de Appellat. & C. ubi periculum, de Elect. in Sexto. Cæterum Autor MS. nostri Ez Hechajim, Maimonides, & Smag. in eo consentiunt, marito discedere justo, Synedrium seorsim cum uxore egisse, & num formidinem illi incutere posset, fecisse periculum. Nec prætereundum, quod Gemara annotat, & ex ea, fere omnes, qui de Hilchot Sota scripsere, repetunt: כורך שכאימין עליה שלא תשתה כך כאיימין עליה שהשתה אומרים לה בתי אם ברור לך הדבר שטהורה את עמדי על בוריך ושתי לפני שהמים המרים דומים אלא לסם יבש שמונח על בשר חי אם יש בו מכה מחלחל ויורד אין שם מכה אינו מועיל כלום : id est: *Uti dehortantur adulterii suspectam ut sumat, ne bibat, ita & hortantur pariter illam ad bibendum, ac inquiunt: Filia mea, si omnino certum est, innocentem te esse, Deo tuo confide, & audacter bibe: Quoniam aquæ amaræ non aliter se habent, ac venenum siccum carni animali vivæ impositum. Si vulnus ibi fuerit, dolorem affert, & penetrat ultissime, sin vero vulnus ibi non sit, nihil metuendum penetrali.*

(3) *Ajebant*] Talmud Amstelod. habet ואומר Sed neutrubi sensui aliquid decedit: Singularis enim numerus, ad בית דין habet relationem, ideo hæc vox in eodem numero, etiam in omnibus Mischnæ editionibus, paulo post sequitur.

(4) *Vinum immodicum*] Cum, Libero & Cerere, præsentibus, calere Venerem, indicare volebant familiares R. Jannai, proverbio dicere soliti sunt: אין ארי נוהם מתוך קופה של תבן אלא מתוך קופה של בשר : id est: *Leo non rugit si ei apponatur canistrum repletum palea, sed, si plenum carne.* Berachot fol. 32. a. Unde ibidem fol. 63. a, למה נסמכה פרשת נזיר לפרשת סוטה לומר לך שכל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין : id est: *Quare in Scripturis connectuntur leges de Nazyræo, cum iis quæ de Muliere adulterii suspecta agunt? Scilicet, docemur, quod quisque videns fœdum istud quando Sota bibit, spectaculum, æternum vino abstinere debeat.* Quippe, ut Raschi Num. V. adducto hoc loco Gemaræ, vere subjungit: שהיין מביא לידי ניאוף id est: *Vinum occasionem adulterii præbet.* Multa in hanc rem disserit Autor כלי יקר f. 100. columno. 1. atque quia inter reliqua Observationem quandam suam in medium producit, qua mire sibi placet, ac reperisse se credit, non quod pueri clamitant in faba, haud ea Lectorem defraudabimus. ולולא כמתפינא לומר דבר חידוש אשר לא שערום ראשונים הייתי אומר כי הנסתרה בס״ת כמו כי תשטה בת״ו כי מי מהתלפרת בת״ו באותיות וט״לנת וכן מדע״י כוף בו מקץ כפסוק וכה נצטרק שס״רת זו במקום ת״ו וכן לשון תורה בכל המקרא בת״ו ובלשון ח״ל סוטה בס״רת כאלו אמר כי תשתה אשתו יין השכר המרגילה לשודה : id est: *Forsasse* (circa locum Numeror. V, versum 12. cum ibidem dicitur איש איש כי תשטה אשתו) *afferre liceret, novam rem, prioribus non animadversam. Scilicet, inquam ego, verbum* תשטה *quod literam* ט *in medio habet, ita accipi posse, quasi sit* תשתה *cum* ת*, Elementa enim, unius organi, facile inter se permutantur. Atque sic Jarchi docet Gen. XLIV, 6. in voce* נצטדק *esse* ט *positum pro* ת *: quin & verbum* תורה *in universa Scriptura cum* ת *exaratum deprehenditur; Rabbini vero* סוטה *cum* ט *dicunt: Quare sensus verborum esse potest: Cujuscunque viri uxor biberit vinum aut siceram, quæ ad libidinem concitant.* Sed, dignus est homo, cum sua observatione odio; nodum in scirpo quæsivit.

(5) *Petulantia*] Sapienter R. Akiba, in Pirke Avot, c. 3. שחוק וקלות ראש מרגילין את האדם לערוה id est: *Risus, & mentis levitas, hominem in libidinem præcipitant.* Id quomodo fiat, non inepte ibi exponunt Commentatores.

(6) *Juventa nimia*] Etiam Aristotelis 8. de Moribus c. 3. testimonio, sunt omnino Ἐρωτικοὶ οἱ νέοι· Cum vero secundum Justinianum Nov. 75. c. 5. in pr. *furorem Amoris, quo nihil vehementius, solius Philosophiæ perfecta sit, retinere:* ideo, quando hæc disciplinæ sanctitas, in juventam non cadit, facilis lapsus est, imprimis in sequiore sexu. S. Chrysostomus Homil. in laudem Bernices & Prosdoces, Καὶ θάλαμοι καὶ γυναικωνίτιδες, καὶ θύραι, καὶ μοχλοὶ, καὶ φύλακες, καὶ θεραπαινίδες, καὶ τιθηνοὶ, καὶ μητρὸς προσεδρεία, καὶ πατρὸς πρόνοια, καὶ πολλὴ παρὰ τῶν γονέων ἐπιμέλεια γίνεται, ὥστε διατηρηθῆναι τὸ τῆς παρθενίας ἄνθος, καὶ μόλις οὕτω διασώζεται. Quæ Interpres transtulit: *Thalami, gynæcea, januæ, vectes, custodes, procubitores, ancillæ, nutrices, ac matris assiduitas, & patris providentia, multaque parentum cura adhibetur, ut virginitatis flos custodiatur, & vix ita conservatur.* Pol! si ex animo hæc dixit Beatus Pater, neque, (Comici illud huc transferre nobis ut liceat) servasset ipse fœminas: neque iis servandum quicquam, dare fuisset ausus.

(7) *Improborum vicinorum*] S. Hieron. Ep. 47. de vitando suspecto contuber. *Inter illecebras voluptatum, etiam ferreas mentes libido domat.* Et mox: *Narrant Gentilium fabulæ, cantibus Sirenarum, Nautas isse in saxa præcipites, & ad Orphei citharas, arbores, bestiasque, ac silicum dura, mollita.*

(8) *Sanctissima cæremonia &c.*] Locus flagitat, ut doceamus, qua religione, circumspectaque diligentia, in Nominibus Divinis describendis, Judæi utantur, idque tanto magis, quia Vir Doctus, qui antehac aliquid ea de re tradere voluit, Judæorum mentem minime est assequutus. Atque nos, nostro quidem officio, haud certe melius defungi possumus, quam vocando in subsidium, Codicem nostrum MS. Ez Hechajim, in quo τῶν Hilchot Sophrim cap. 1. omnia tam accurate traduntur, ut non possint melius.

מי שכתב אפילו אזכרה אחת בס״ת תו״ם שלא לשמן של אזכרות פסולן אבל שאר מילות אין צריך לשם המילה עצמה שאפילו כתב בשם מילה אחרת כשר והכותב השם אפילו מלך בישראל שואל בשלומו לא ישיבנו היה כותב שנים ושלשה שמות מפסיק ביניהם ומשיב הטובל הקולמוס לכתוב השם יתחיל משלפניו ולא יתחיל לכתוב בשם שעה לכתוב השם תולהו בין השטות אבל מקצת השם בשיטה ומקצתו

id est: *Si quis vel unicum ex propriis & peculiaribus Dei nominibus, in Pentateucho, Phylacteriis, aut Liminaribus schedis, sine expressim, in illud directa intentione,* (quod tale Nomen exarare instituat,) *describit, tum omnis illa Scriptura vitiosa est. Quod vero ad reliqua verba attinet, ad horum singula, mentem tantopere intentam habere, non est necesse; etiamsi enim aliam vocem scribas, aliam mente cogitet, tamen illa scriptura censetur legitima. Cum quis, in scribendo aliquo proprio Divino Nomine, occupatur, si maxime Rex Israelitarum, eum salute impertiat, haud licet illi,* (noondum plane finita scriptione Divini Nominis, e vestigio) *salutem referre: Quod si vero duo, aut tria Divina Nomina,* (sermone continuo, uti verbi causa אלהי יי vel אל אלהים יי aut יי אלהינו quorum prius sæpe, postrema Ps. L, 1. &c

ומקצתו תלוי פסול ובשאר התיבות אם שכחה
כותב מקצת התיבה בשיטה ומקצת למעלן וזה
בס״ת אבל בתו״ם אין תולין אפי׳ אות אחת ואם
שכח אפילו אות אחרת גו״ז כה שכתב וכותב
אחרת דהוי כבתבן שלא בסדרן ואם דילג אות
אחרת והניח ריוח׳ בסדר השורה לא יכתוב שם
אך פסולה היא: ומותר לכתוב השם על מקום
הגרר ועל מקום המחק בכולן גרר פי׳ מרית יבש
מחק פי׳ מריו לח אם דילג השם טוב לגרור
החול לאחר שייבש ויכתוב השם על אותו גרר
והחול שמחק יכתוב בין השטים ולא יכתוב השם
בין השטים בותבי ספרים אסורים להפוך יריעה
על פניה אך פירש עליה בגד או בופלת כת׳
התו״ם שאמר הסופר אחר שיצאו מתחת ידו לא
כתבתי אזכרות לשמן אינו נאמן לפוסלן אבל
נאמן הוא להפסיד בל׳ שכרו ולמה אינו נאמן
לפסלן שכוא לא נתכון אלא להפסיד על הלוקח
או על זה ששברו וסבור שלא יפסיד משכירותו
רק שכר האזכרות ואם אמר סת׳ זה ותפלין
אלו עורותיהן אינם מעובדות לשמן נאמן אף
לפוסלן שהרי הכל יודעין כשאין העורות
מעובדות לשמן שפסולין מותרי קלפי סת׳ תוס׳
מותר לכתוב בהם מה שירצה שאין בהזמנתם
איסור ומעלין בקדש ולא מורידין אבל בגליונים
אסור לכתוב אין כותבים ס״ת ותו״ם אלא בכתב
אשורית ודוקא ביכיהם הותר לכתוב ס״ת בכתב
יוני בל׳ אות שאין מוקפת גויל מ״ד רוחותיה
או שאין תינוק שאינו חכם ולא סכל יכול לקרות
כגון שדומה י׳ לו׳ וכ׳ לב׳ ור׳ לד׳ ולהפך ובל
כיוצא בזה פסולה עור שניקב משנכתב אם ניקב
בתוך האות כגון ה׳ או מ׳ וכן בשאר אותיות
כשר ניקב בירך של אות עד שנפסקת אם
נשתייר מכנרת מלא אות קטנה כשר והוא אם
לא תדמה אות אחרת ואם לא נשתייר מלא
אות קטנה פסולה ס״ת ותו״ם שחסר אפילו אות
אחת פסולים:

& Deut. VI, 4. occurrunt, (*ſcribenda ſint*, (uno abſoluto,) *inter media nomina ceſſare*, & (ſalutantem Regem,) *reſalutare licebit*, (haud tamen in hoc opere fas eſt, ut Scriba, prior illum compellet.) *Qui calamum ad ſcribendum* (mox) *Nomen Divinum*, (atramento) *imbuere volet*, (non ita ceſſato, ut ab ipſiſſimo Divino Nomine, noviter impleta penna, ſcribendi faciendum ſit initium; poſſent enim, vel humor nimius, quem forte penna imbibit, Divinum Nomen obruere, vel adhærens feſtuca minutiſſima, ejus efficere lituram, eapropter,) *a quibuſdam quæ præcedunt* (literis,) *non vero ab ipſo Divino Nomine, ſcribere rurſus incipito. Qui per errorem Divinum Nomen* (integrum,) *ſcribere neglexit, illud in linearum interſtitio ſuperne appingere poteſt. Sed vero*, (cum tantum quædam ſunt ex ipſo omiſſæ literæ,) *ſi quis parti in linea expreſſæ, partem quæ deeſt, deſuper adjicere vellet, id nefas foret. At in reliquis vocabulis, ſi quid omiſſum ſit, partem eorundem in linea, partem in interſtitio ſcripſiſſe, nihil officit. Cæterum hactenus dicta, tantum de Voluminibus Pentateuchorum capienda ſunt, nam in Phylacteriis & Liminaribus Schedis, ne unicam quidem literulam*, (extra lineas appingere fas eſt:) *Quod ſi igitur quis literam unam ſcribere oblitus ſit, integra Scriptura recondenda, ac nova facienda eſt, quia peccatum fuit, contra rerum ordinem, qui in hac ſcriptione accurate obſervari debet: Atqui, ſi maxime, neglecta literula, tantum ſpatii in ipſa linea quis relinquat*, (ut litera deficiens commode inſeri poſſit,) *tamen ne ſic quidem literam ſupplere licebit, eſt enim & hoc vitioſum. Licet deſcribere Nomen Divinum, ſuper ea quæ raſa, & quæ deleta fuere, ſine diſcrimine; Radere autem dicimur eas literas, quarum atramentum quo ſcriptæ fuerant, exaruit; Delere eas, quæ nondum ſunt ſiccæ. Optimum fuerit, ſi quis* (forte in Pentateucho neglecto Divino Nomine,) *verbum aliquod profanum, poſtquam areſactum eſt, eradat, & in ejus locum Nomen Divinum ſubſtituat, ſic enim alterum profanum ſuperne adjici poteſt, quod minus recte fit in Dei Nomine. Scriba*, (ab opere omnihil ceſſare volentes, cuſtodituri adverſus pulverem, aut alias injurias ea quæ ſcripſerunt,) *non debent membranam, in eam faciem cui inſcriptum eſt vertere, ſed aut linteo tegenda, aut complicanda eſt. Si quis Scriba* (conductus, aut Scriba venditor) *poſtquam Volumen Pentateuchi, Phylacteria, aut Liminares Schedas accepta mercede ſcripſit, aut vendidit, tum deinde dicat: Equidem Divina Nomina ſcripſi, ſine ea quam adhibere debebam, intentione: Hujus aſſerti non ea vis eſt, ut illud quod ſcripſerat, vitiet, ſed tamen ut omni ſua mercede mulctetur.* (Quærat quis:) *Quare non ipſam quoque ſcriptionem ſuam, hac ratione profanam reddit? Nimirum, fortaſſe iſte Scriba*, (cum hæc diceret,) *nihil aliud propoſitum fuit, quam ut damno afficeret, illum ſive emtorem, ſive conductorem ſcriptionis ſuæ*, (quaſi is in ſcripturam inutilem nummos erogarit; interea loci, etſi perperam, & mera juris ignorantia,) *ſibi perſuadens, non perditurum ſe eo pacto totum quod ei liceat pretium, ſed tantum pretium ſcribendorum Divinorum Nominum. Quod ſi vero quis dicat Membrana iſtius Pentateuchi, aut Phylacteriorum*, (qua ad ſcribendum uſus ſum,) *non rite & cum ea quæ conveniebat intentione, eſt præparata, huic fides habetur, etiam in tantum, ut ſcriptio pro vitioſa habeatur, nemo enim neſcu-*

membranae ineptas, profanum reddere, omne quod iis inſcribitur, (ac proinde, ſi quis in aliqua ejuſmodi, ſe ſcripſiſſe profiteatur, perditurum ſeſe certo certius, univerſæ ſcripturæ mercedem.) *Si quid ex membranu Pentateuchi, Phylacteriorum, & Liminarium Schedarum, reſiduum fuerit, ei quodcunque animo collibitum eſt, inſcribere licet, neque enim, illa rei ſacra deſtinata præparatio, contrarium flagitat, aut* (hic locum invenit, illud tritum:) *Rebus ſacrie dedicata, dignitatis augmentum, non vero imminutionem, admittere. At, margini* (voluminis fieri) *quicquam inſcribere, nefas eſt. Non licet ad ſcribendum Pentateuchum, Phylacteria, & Liminares Schedas, alio uti charactere, quam Aſſyriaco, ſola enim Priſcorum Sapientum ætate, Pentateuchum Græcè* (In Hexaplis & octaplis Origenis, Textus Hebræus, Græcis characteribus exhibebatur.) *quoque literis exarare permiſſum fuit. Si qua litera ſuos non habeat nudos & vacuos terminos, quaquaverſum, aut, ſi quam, puer, qui nec plane adhuc ſapit, nec plane infans eſt, non queat diſcernere, ob ſimilitudinem qua inter Jod & Vau, inter Caph & Beth, inter Reſch & Daleth, vel contra, intercedit; aut, ſi quid aliud peccatum ſit ejuſmodi, tum Scriptura vitioſa eſt. Membrana, ſi poſt ſcriptionem perforetur, atque illud foramen in mediam literam,* (habentem ventrem inanem,) *quales He, Mem & ſimiles ſunt, cadat, nihil id refert: Sed, ſi foramen in latus cadat, ita ut minuatur litera, ſi quidem tantum ſuperſit, ut quantitati ſolummodo ademtum quid appareat, etiam id nihil obeſt, modo* (litera formam ſuam adhuc retineat,) *nec alienam induerit. At ſi* (ob foramen,) *minus relinquatur, quam, ut reſiduum, pro parva litera accipi poſſit, id vitioſum eſt. Eſt quoque vitioſum, ſi in quo Pentateucho, Phylacteriis, aut Liminaribus Schedis, unica litera deficiat.*

(9) *Delere oportet*] Judæos magna ſolicitudine cavere, ne nomen Dei deleatur, aut polluatur, atque hinc extra ſacros libros, ſchedaſque, tetragrammaton imprimis, ne exprimi quidem, tralatitium eſt, & ea de re, multi egerunt. Illud fortaſſe, nemo adhuc indicavit, quod Autor Schalſch. Hakkab. pag. 54 a. pridem tradidit de Judæis Vormatienſibus: יש קבלה אצלם שבבית הכנסת ההוא נכתב שם המפורש בכותל ואינם מרשי להסיר העכבישׁ שיש שם שמא לרוב זקנותו לא ימחק השם: Id eſt: *Habere antiquam traditionem, in fornice ipſorum Synagogæ, deſcriptum eſſe nomen tetragrammaton, igitur non permittunt ut removeantur tela aranearum, quæ ibidem ſunt, ne ob nimiam vetuſtatem, nomen divinum deleatur.* Cæterum, quia השם & nomen Dei & ipſum Deum, Judæis promiſcue notat, vulgo autem fertur, ſub telis aranearum, in Vormatienſi Schola, deliteſcere השם, ideo non dubitaverim, quoſdam imperitiores Judæos, ſuperſtitionibus, & ignorantia, effaſcinatam mentem habentes, credere, ipſum Numen (Vereor in talibus Deum dicere, Numinis vox profanior eſt,) iſtas incolere latebras: Ut proinde nulla injuria affecerit homines, ille, qui ipſorum partes deſerens, inque Chriſtianum mutatus, in libro *Schlangenbalg*, nefandam & execrabilem hanc opinionem, iis exprobravit. Equidem fateor, nondum me ipſum librum oculis uſurpaſſe, feciſſe tamen Autorem, quod diximus, patet ex Hebraicis literis, ſed vocibus Germanis expreſſa, immodeſta, nequiſſimaque confutatione, quam Judæus Samuel Zvi, Offenhauſenſis, illi ſcripto oppoſuit, &, *den Judiſchen Tiriack* vocavit, ſic enim ipſe, magna cum impudentia, & protervitate: *Jetzund ſchreibt Schlangenbalg in ſeiner Narrheit, und ſagt: er hat ſich von freyen Willen auffgemacht, und war gen Worms gezogen, die Schul zu beſehen: dann wir halten die, für ein klein* מ״דו *und die Juden daſelbſten kehren darum kein Spinnewebén ab, dann ſie ſagen, Gott* י״ת *der ruhe dort in einer Spinnweben, und hab einer einmal abkehren wollen, hat ſich das Gewölb geneiget, und einfallen wollen.* בספר אשר הכינותי לנוצרים *hab ich den* הבל, מומר *hübſch augeſpottet mit ſeiner weiten ren, und laſ ihm wiſſen, daß* השם י״ת *in keiner Spinnewében oder gifftigen Schlangenbalg ruhet:* כי שמים ושמי השמים לא יכלכלוהו כשלש סוכו וכיעצתו בציון *Warum aber die Wormſer die Schuls nit abkehren, werden ſie beſſer wiſſen, als ich: Es n bierinnen weder* מילה *noch* מורר, *es n keiner unter den* עיקרים י״ג *daß einem Juden von noten u zu wiſſen.* Enim vero, monſtri aliquid alere illas aranearum telas, non tamen penitus negare audet homo nequam, nec ſcrupulum, quem alter injecerat, plane eximit. Poſſet quem curioſum, eadem res extimulare, ad iter faciendum Vormatiam, nam fortaſſe non minor harum telarum copia eſt, quam ab Heliogabali ſervis, quondam Romæ collectum fuiſſe, apud Lampridium legimus. Ah! ſi ad Deum converteretur Iſraël, & Chriſtus γαιήοχος (ſic Nonnus eleganter vocat) ἀγλη, ἐν ζοφῳ ἐκ ἱμαρψε, prædicaretur in Synagoga, dubium nullum eſt, etiam ſua ſponte caſuras, portentoliſſimas illas Vormatienſes telas, quale quid in Trullo, cum Macarius hæreticus, a Patribus Concilii damnaretur, acidiſſe, Anaſtaſius Bibliothecarius, in Agathone, commemorat. Sed, proh dolor! *Judæi ova aſpidum excludunt, & telas aranei texunt: qui comedit ex ovis eorum, morietur; etiam qui aſpergitur, quaſi irrumpet vipera.* (Eſ. LIX. 5.) Non vero eſt, ut quis exiſtimet, ſolum ἀνεκφώνητον nomen, citra reatum, deleri communiter non poſſe: plura ſunt ejus generis, atque, quæ expungere fas, quæ nefas habetur, eorum aliqua recenſentur in Schevuot fol. 35. a. יש שמות שנמחקין ויש שמות שאין נמחקין כגון אל אלהיך אלהים אלהיכם אהיה אשר אהיה אלף דלת ויוד הי שדי צבאות הרי אלו אין נמחקין אבל הגדול הגבור הנורא האדיר והחזק והאמיץ העזוז חנון ורחום ארך אפים ורב חסד הרי אלו נמחקין: Verſionem addere ſupervacuum foret: quæ priore loco enumerantur Divina Nomina, delere haud licet, licet quæ poſteriore. Nobiliſſimus Codex noſter MS. Ez Hechajim, magis luculente, Hilchot Jirah Vekiddusch Haſſchem cap. a. בכלל קדוש השם שלא לאבד ולמחוק שם הקב״ה ולוקה משום לא תעשון כן לה׳ אלהיכם ז׳ שמות אין מוחקין י״י כתיבתו ובקריאתו אלהים אהיה שדי צבאות אלוה אל׳ וכל הנטפל להם מאחוריהם כגון כ״ף אלהיך שהשם מקדשן ולוקין על העיקר וסכין מרדות על הטפל א״ל מאלהים י״ה מיי אין נמחק מכל ש״ד משדי צ״ב מצבאות נמחק וכן הכנויים כמו רחום חנון גדול גיבור נאמן נורא חזק נמחק: Id eſt: *Illud quoque, erga Deum reverentia, complectitur, ne Nomen ejus tollatur, aut deleatur:* (Id enim ſi quis faciat, præcepto Magiſtratus,) *flagellandus eſt, ob violatum præceptum* (Deut. XII, 4.) Non faciatis ſic, Domino Deo veſtro. *Sunt vero VII. Nomina Dei, quæ delere prohibemur;* אדני *tam quod ita ſcribitur, quam quod ita tantum enunciatur.* אהיה. אלהים. אל. אלוה. צבאות. שדי *& quicquid his eſt in fine annexum, uti verbi cauſa,* כ״ף *in Vocabulo* אלהיך *Nam iſta* (*affixa,*) *Dei nomen conſecrat: ſed tamen ob deletum ipſum Nomen Divinum flagellatio, ob deletum affixum, ſola caſtigationis pœna irrogatur.* אל *ex voce* אלהים *&* יה *ex nomine* יהוה *delere nefas eſt: Sed vero,* שד *ex* שדי *&* צב *ex* צבאות *delere fas eſt: Idem de Dei cognominibus ſentendum, qualia ſunt* רחום. חנון. גדול. גיבור. נאמן. נורא. חזק. *nam, & hæc delere, non omnino vetamur.*

(10) *Nec ipſa*] Etſi שאינה in omnes Miſchnæ, quibus utimur, editiones, & Talmud quoque Amſtelod. receptum eſt, non tamen dubium, rectius eſſe, ſi legatur שאין, quomodo in Rabbot etiam, fol. 234. col. 1. ubi eadem verba adducuntur, ſcriptum reperi.

ה אם אמרה טמאה אני שוברת כתובתה ויוצאת ואם אמרה טהורה אני מעלין אותה לשער

5 Fatente ea, polluta ſum: (1) Ipſa proſcindens inſtrumentum ſuum dotale, (2) res ſuas ſibi habebat. Dicente vero, illibata ſum, (3) deducta

לשער המזרח שעל פתח שער נקנור ששם משקין
את הסוטות ומטהרין את היולדות ומטהרין
המצורעים וכהן אוחז בבגדיה אם נקרעו נקרעו
ואם נפרמו נפרמו עד שהוא מגלה את לבה
וסותר את שערה רבי יהודה אומר אם היה לבה
נאה לא היה מגלהו ואם היה שערה נאה לא
היה סותרו :

cta fuit ad (4) fores Templi (5) orientales, seu ad portam (6) Nicanoris, (7) quippe, ibi adulterii suspectis, aquas potandas dare, puerperas purificare, & leprosos mundare, consueverunt. Cæterum, (8) Sacerdos, arreptis ejus vestibus (9) nihil pensi habens, si maxime finderentur, aut dissuerentur, eo usque (*trahendo vim faciebat*,) quoad (10) sinum mulieris denudaret; (11) crines quoque ejus explicabat. (12) R. Judas (*tamen hæc limitat*,) dicens, si sinum venustum ipsa haberet, non fuisse eum a Sacerdote revelatum: nec capillos solutos, si essent decori.

R. OB. DE BARTENORA.

שוברת כתובתה *Proscindens instrumentum suum dotale*, scribebat apocham instrumenti dotalis, *adulteravi, & perdidi dotale instrumentum meum*, ne postea à marito instrumentum dotale posset exigere. Ubi autem non solebant scribere instrumentum dotale, sed nitebantur domus judicii conditionibus, illic scribebat apocham. Sed ubi scribebant dotale instrumentum, scindebant dotale instrumentum suum, & non scribebant apocham.

מעלין אותה לשער המזרח *Ascendere faciebant illam ad portam orientalem*, ascendere & descendere faciebant eam, ut hoc modo conturbaretur, & confiteretur.

שער נקנור *Porta Nicanoris*, vir quidam nomine Nicanor hanc portam Alexandria deduxerat Jerusolyma, & facta fuerant illi miracula, propterea à nomine illius denominata est *porta Nicanoris*, uti dicitur in tractatu Joma. ששם משקין את הסוטות *quia illic bibendam dabant aquam adulterii suspectis*, quia necesse erat ut fieret לפני יהוה *coram Domino*. ומטהרין את היולדות *& purificabant puerperas*, ut assisterent sacrificiis suis; eodem modo fiebat cum fluxu laborantibus, tam masculis quam fœminis, qui sacrificium adducere debebant. ומטהרין את המצורעים *& purificabant leprosos*, uti dictum est Levit. 14, 11. והעמיד הכהן המטהר את האיש המטהר ואתם לפני יהוה פתח אהל מועד. Porro dicit Misna והכהן אוחז בבגדיה *& sacerdos arripiebat vestimenta ejus*, collare vestium. פרימה quid magis est quam קריעה, quia notat dilacerationem in multas partes. Alia expositio, פרימה notat dilacerationem ad latera, קריעה autem in longitudine. עד שהוא מגלה את לבה *donec denudaverit sinum ejus*, uti scriptum est Num. 5, 18 ופרע את ראש האשה *& denudabit caput mulieris*, hic tantum de capitis denudatione agitur, at undè probatur denudatio corporis? resp. ex eo quod dicitur האשה *mulieris*, si ita se res habet quare dicitur ראש *caput*? resp. docet, quod capillitium explicare debet. R. Jehuda dicit, *si sinum venustum ipsa haberet &c.* ne si mulier pura exiret, sacerdotes juniores peccarent cum ea, quando videbant sinum venustum, & capillos elegantes; decisio non est juxta R. Jehudam.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

מעלין אותה לשער המזרח *Adducunt eam ad portam orientalem*, id est, ascendere & descendere faciebant eam ut confiteretur, & quia illa erat ad portam orientalem, idcirco non poterant eam facere ascendere, nisi eo quo diximus modo. Sin autem illi esset instrumentum suum dotale, rumpebant illud, at si non erat illi, scribebant apocham.

נקרעו *Finderentur*, in longitudine: נפרמו *dissuerentur*, in lateribus, quando apprehendit illa.

סותר את שערה *Crines ejus explicabat*, solvebat fila capillitii, eaque explicabat. R. Jehuda dicit, fieri potest ut pura exeat, & cum ea jocentur juniores sacerdotum. Sapientes vero solliciti sunt de turpitudine & ignominia ejus; decisio est juxta Sapientes.

WAGENSEILIUS. (1) *Ipsa proscindens instrumentum*] Expressimus tantisper communem verbi שבר notionem, sed Raschi, alia, nec ullis Lexicographis notata, hoc loco illud accepit, dum significatum vel שוברת a שובר quod Rabbinis *Apocham* notat, arcessit: quasi non lacerasse instrumentum dotale, sed quibusdam subscriptis, cassum & irritum id reddidisse, ipsa dicatur. Etenim, vult exarasse in eo, adulteram sua manu: זניתי ואבדתי כתובתי Id est: *Adulterium commisi, atque dotis tua merito jacturam fero.* Placet hæc opinio, præ altera Maimonidis, qui, in Mischnam Comment. Instrumentum dotale si extaret, revera scissum esse, nec nisi cum perierat, apocham fuisse scriptam, contendit. Scilicet, quæ semel pudore suo prodiga fuerat mulier, potuisset deinde pergere gnaviter impudens esse, & ex interjecto tempore omnia quæ gesta sunt, præfracte negare, dotemque exigere, de instrumento autem dotali quæsita, causari, id periisse. Sane, licebat contra marito, & testium, & Actorum Synedrii fide, se tueri: certissimum enim est, eam quondam, inconsultis illius Senatus consignandis, diligentiam adhibitam, quam in nostris judiciis requirunt Canonistæ ex c. quoniam 11. Extr. de Probat. & videri potest Maimonides Hilch. Sanh. item Mischna Sanhedrin apud Coccejum c. 4. § 3. Sed, quando datur evitare, judiciorum plenum aleæ opus, stultum fuerit ei se committere, quod pluribus docent Doctores prudentiæ Civilis juris, ad l. 5. D. de Pecul.

(2) *Res suas sibi habebat*] Sic Codex quoque MS. Ex Hechajim. אמרה הן נטמאתי או אני שותה יוצאת בלא כתובתה והולכת לה. Id est: *Si diceret: Polluta sum, aut bibere recusaret, dimittebatur sine dote maritali, & ibat, quo collibitum erat.* Non igitur capitis supplicio in hujus farinæ adulteram fuit animadversum, sed dote tantum maritali excidit, nec alii pœnæ fuit obnoxia. Eandem sententiam defendunt Maimonides Hilch Sota c. 3. §. 2. Baal Smag quoque, imo, quos de hac re consulere licuit, Rabbini ad unum omnes. Causam præterea, cur capitis supplicium hic cessarit, docet Raschi in Comm. ad Mischnam nostram, inquiens: אינה נהרגת שלא התרו בה עדים בשעת מעשה Id est: *Non occiditur, quia a flagitio perpetrando, nulli testes eam absterruerunt.* Cum obscuriora ista sint, lux aliunde affundenda est, tradit autem nobis lampada Maimonides Hil. Issure Bia, c. 1. ea utamur. הבא על אחת מכל העריות האמורות בתורה במזיד חייב כרת שנ' כי כל אשר יעשה מכל התועבות האלה ונכרתו הנפשות וגו' שניהם הבועל והנבעלת ואם היו שוגגין חייבין חטאת קבועה ויש מן העריות שהוא במיתת ב"ד יתר על הכרת חשוה בכולן : ואין העריות שיש בהן מיתת ב"ד אם היו שם עדים והתראה ולא פרשו מלעשותם ממיתין אותן מיתה האמורה בהן ואפי' היה העובר תלמיד חכם : אין ממיתין ולא מלקין עד שתהיה שם התראה שלא נהגה התראה בכל מקום אלא להבחין בין שוגג למזיד : Id est: *Qui ullo concubitu, in Lege prohibito, consulte se polluit, reus est excidii.* Q. S. E. (Lev. XIIX, 29.) Quisquis fecerit aliquam ex omnibus abominationibus istis, & exscindentur animæ illæ &c. *Ambo nimirum, tam mas, quam fœmina. Quod si vero per imprudentiam peccent, determinatum piaculare sacrificium offerendum est. Atque sunt inter species prohibiti concubitus, quædam, quæ ultra excidium, quod omnes ex æquo involvunt, etiam extremum capitis supplicium attrahunt. Cæterum, concubitus isti, annexam habentes pœnam capitalem, non aliter reos quoscunque, etiam Discipulos Sapientum, illi subjiciunt, quam si testes adfuere, qui factum prohibuerunt, quibus obsequium præstitum non est. Nimirum, nec pœna capitis, nec fustigatio locum inveniunt, nisi præcesserit commonitio, hæc enim*

unice introducta est, ut τὰ ἑκούσια καὶ ἀκούσια inter se distinguat. Et vero, ex hactenus traditis, nove, verum κατ' ἀναλογίαν τῆς πίστεως, conabimur explicare locum apud Johannem cap. VIII, v. 4. Διδάσκαλε, αὕτη ἡ γυνὴ κατειλήφθη ἐπαυτοφώρῳ μοιχευομένη· Scilicet, deprehensa fuerat mulier ἐν ἔργῳ, uti Solon, & Plato dixere; vel, ut loquebatur vetus lex Julia, *In ipsa*, adulter est deprehensus. (l. 23. in pr. D ad L. Jul. de adult.) At, quia deprehensa tantum erat, & nulla præcessit debortatio, ideo, id, a Christo, nisi fallimur, quærere videntur Pharisæi & Scribæ, quid in hoc casu, facto usus sit, & num secundum rigorem Legis Mosaicæ, lapidibus obrui debeat, an vero sufficiat more Majorum, dote ipsam mulctare? aut, si omnino (quod quidem Cl. Seldenus in Uxor Hebr. l. 3. c. 11. voluit,) de necdum nupta, & desponsata tantum sermo est, quæsitum fuit, num sufficiat, ut Sponsus eam a se segreget? Sed, ipsa sacri Textus verba, paulo uberius explicemus, atque ut tanto clariora omnia evadant, præmittamus etiam illa, in quibus nulla est difficultas.

Ἰησοῦς δὲ ἐπορεύθη εἰς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν· Ὄρθρου δὲ πάλιν παρεγένετο εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ πᾶς ὁ λαὸς ἤρχετο πρὸς αὐτόν· καὶ καθίσας ἐδίδασκεν αὐτούς. Ἄγουσι δὲ οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι πρὸς αὐτὸν γυναῖκα ἐν μοιχείᾳ κατειλημμένην.

Jesus autem, profectus est in montem Olearum. Et diluculo rursus adfuit in templo, & totus populus venit ad eum, & sedens, docebat eos. Adducunt autem ad eum Scribæ, & Pharisæi, mulierem in adulterio deprehensam.

Nimirum deprehensam a testibus multis, aut minimum duobus, cæteroquin enim, nulla potuisset institui accusatio. Smag. fol 65. col. 4. כתוב בפרשת שופטים לא יקום עד אחד באיש לכל עון ולכל חטאת בכל חטא אשר יחטא ותניא בספרי לא יקום עד אחד באיש אין לי אלא בדיני ממונות בדיני נפשות מנין ת"ל לכל עון קרבנות מנין תלמוד לומר ולכל חטאת למכות מנין ת"ל בכל חטא אשר יחטא לכל ולכל בכל לרבות להעלות לסנהדרין ולהוריד מן הכהונה ולרבות את האשה : Id est: Præcipitur Deut. XIX, 15. Neque surgito testis unicus in virum, pro ulla iniquitate, aut pro ullo peccato, ex omnibus peccatis, quibus quis peccat. *In quæ verba Siphri ita commentatur:* Ne surgito testis unicus in virum: *Hoc videtur tantum respicere causas pecuniarias, sed unde probabitur, idem valere de causis capitalibus? Nota dictum:* Pro ulla iniquitate. *Unde probatur, idem valere, in casibus de offerendis sacrificiis expiatoriis? Nota dictum:* aut pro ullo peccato. *Unde probatur idem valere, cum de fustigatione agitur? Nota dictum:* ex omnibus peccatis, quibus quis peccat. *Ergo hæc capienda, de negotiis in universum omnibus. Atque verba,* ex omnibus, *eum casum quoque includunt; quando quæstionem status movet, aut patitur Sacerdos: quin & eadem Fœminas includunt,* (ne quis opinetur, de viris solis, sermonem esse.)

Καὶ στήσαντες αὐτὴν ἐν μέσῳ, λέγουσιν αὐτῷ· Διδάσκαλε, αὕτη ἡ γυνὴ κατειλήφθη ἐπαυτοφώρῳ μοιχευομένη. Ἐν δὲ τῷ Νόμῳ Μωσῆς ἡμῖν ἐνετείλατο τὰς τοιαύτας λιθοβολεῖσθαι·

Et cum statuissent eam in medio, dicunt ei: Magister: Hæc mulier deprehensa est in ipso facto, cum mœcharetur. In Lege vero Moses præcepit nobis, ut tales lapidentur.

Quasi dicerent: Clara sunt verba Deuter. XXII, 22 seqq. כי ימצא איש שכב עם אשה בעלת בעל ומתו גם שניהם האיש השכב עם האשה והאשה ובערת הרע בישראל : כי יהיה נערה בתולה מארשה לאיש ומצאה איש בעיר ושכב עמה והוצאתם את שניהם אל' שער העיר וסקלתם אותם ומתו : Id est: *Si quis deprehendatur cubans cum muliere maritata marito, omnino moriuntur pariter ambo, vir, qui cubaverit cum muliere, & mulier ipsa: Sic sustuleris malum e medio tui. Si puella virgo, desponsata est viro, quam inveniens quis in civitate, concubuerit cum ea: Omnino producito eis ambobus, ad portam ipsam civitatis, obruito eos lapidibus, ut moriantur.* Sic sane scriptum est: Enim vero, non te latet, bone Magister, aliud vulgo Sapientes opinari, ac facere; qui, ad capitis damnandam adulteram, minime sufficere credunt, ut de nudo delicto constet, sed id requiri insuper, ut adversus aliorum pias admonitiones, sese obstinaverit; quod nisi fiat, satis esse censent, si dote privetur, & abigatur. Non exprimunt Pharisæi, posterius membrum suæ interrogationis, quod præsentem tori consuetudinem, nemo homo ignoraret, atque sic res ipsa, quid sibi vellent, facile loqueretur. Imo, necesse quoque erat, linguam cohibere, ne suopte testimonio, arguerentur παραβαίνειν τὴν ἐντολὴν τοῦ θεοῦ, διὰ τὴν παράδοσιν αὐτῶν· Deesse quædam, & plus quam dicitur, intelligi debere, utique omnis orationis contextus evincit. Nam, si nihil mutationis, aut interpolationis, divina Lex passa esset, quomodo, quæso, unquam, in mentem venire poterat Pharisæis, quærere, num ad ejus dictamen sententia adversus adulteram promulganda sit?

Σὺ οὖν τί λέγεις;
Tu ergo quid dicis?

Anne secundum tenorem Mosaicorum verborum, an potius secundum interpretamenta Sapientum judicandum est?

Τοῦτο δὲ ἔλεγον πειράζοντες αὐτὸν, ἵνα ἔχωσι κατηγορεῖν αὐτοῦ.
Hoc autem dicebant, tentantes eum, ut possent eum accusare,

Vel, tanquam contradictorem Legis Mosaicæ, si ab ejus disertis, ac perspicuis verbis, recederet: vel, si iisdem stricte inhæreret, tanquam inhumanum, immisericordem, & humani sanguinis prodigum, quique id unum agat, ut Sapientum placitis, etiam summa æquitate & clementia nixis, atque ex Lege, per connexionem legitimam illatis, adversetur.

Ὁ δὲ Ἰησοῦς κάτω κύψας, τῷ δακτύλῳ ἔγραφεν εἰς τὴν γῆν.
Jesus autem incurvatus deorsum, digito scribebat in terra.

Non possum silere, ingens glossema, quod in Illustris Pauli, Eubeswaldi Baronis, veteri Codice MS. Græco, quatuor Evangeliorum, cum olim in Hungaria eo uterer, post ista verba, reperi: Subjicitur enim ibidem: Ἑκάστου αὐτῶν τὰς ἁμαρτίας· Quæ interpolatio, unde nata esse possit, afferam simul conjecturam. Apud S. Hieronymum lib. adv. Pelag. c. 6. habetur: *Jesus inclinans se, digito scribebat in terra. Eorum videlicet, qui accusabant, & omnium peccata mortalium: Secundum quod scriptum est in Propheta: Relinquentes autem te, in terra scribentur.* Videtur hæc legisse quispiam, cumque prius, de accusantium peccatis, se ob speciem, quam habet, commendaret, annotavit id in ora libri, posterius autem, de omnium hominum criminibus simul expressis, tanquam per nimiam hyperbolen dictum, neglexit. Quippe, ad ista quidem describenda, non tantum non templi area, sed nec, ut Judæorum phrasi dicam: אם יהיו כל הימים דיו ואגמים קולמוסים ושמים יריעות id est: *Si omnia maria atramentum, omnesque cannæ paluſtres calamorum scriptoriorum, & cœlum ipsum, membranæ vicem præstarent*; erant suffectura. (*Schabbat fol. 11. a.*) Quod in margine notatum fuerat glossema, Scribæ alicujus imperitia, uti sæpe factum est, ipsi postea textui, infartic.

Ὡς δὲ ἐπέμενον ἐρωτῶντες αὐτὸν,
Cum autem perseverarent eum interrogare,

Ecquid tandem cum muliere ista incipiendum esset? Cogitantes interim; victus est, habet: Nihil est quod dicat nobis.

Ἀνακύψας εἶπε πρὸς αὐτούς· Ὁ ἀναμάρτητος ὑμῶν, πρῶτος τὸν λίθον ἐπ' αὐτῇ βαλέτω·

Sese surrigens, dixit ad eos, qui vestrum immunis est a peccato, primus in eam jaciat lapidem.

Non aliunde magis, Divina Sapientia hujus responsi, se prodit, quam si interpretationi hactenus indicatæ, inhæreamus. Sic enim Dominus noster, eadem opera cavit, &, ne quid decederet Legis Mosaicæ autoritati, &, ne quis se, tanquam crudelem & sanguinarium, posset calumniari; omnesque dolos, quibus petebatur, mire elusisse deprehenditur. Hæc verborum fuerit sententia. Dixistis probe: Moses

ses præcepit vobis, ut in simili reatu deprehensæ mulieres, lapidentur, proinde hac utique pœna, illa quam adduxistis, jure affici debet. Apage enim futiles vestras πατροπαραδόσεις, quibus semper Dei Leges elevatis: non placent. Sed heus, inter Vos, ô eximii, isti primi jaciant in eam lapides, qui a peccatis, & præcipue adulterio, immunes sunt. Ipsi enim vos, qui summam sanctitatem simulatis, nebulones, & adulteri magni estis, & semper matrumfamilias honori insidiamini. Vide omnino infra Excerptorum Gemaræ hujus capitis Num. XI. Jam conveniunt quoque optime, reliqua, nec vel hilum supercil difficultatis:

Καὶ πάλιν κάτω κύψας, ἔγραφεν εἰς τὴν γῆν· Οἱ δὲ, ἀκούσαντες καὶ ὑπὸ τῆς συνειδήσεως ἐλεγχόμενοι ἐξήρχοντο εἷς καθ' εἷς, ἀρξάμενοι ἀπὸ τῶν πρεσβυτέρων ἕως τῶν ἐσχάτων· Καὶ κατελείφθη μόνος ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἡ γυνὴ ἐν μέσῳ ἑστῶσα· Ἀνακύψας δὲ ὁ Ἰησοῦς, καὶ μηδένα θεασάμενος πλὴν τῆς γυναικὸς, εἶπεν αὐτῇ· Ἡ γυνὴ, ποῦ εἰσιν ἐκεῖνοι οἱ κατήγοροί σου; οὐδείς σε κατέκρινεν;

Ipsi vero, cum hæc audivissent, & a conscientia redarguerentur, singulatim, alius post alium exierunt, initio facto a Senioribus, usque ad ultimos: & derelictus est, solus Jesus, & mulier in medio stans. Jesus autem sese surrigens, & nemine conspecto præter Mulierem, dixit ei: Mulier, ubi sunt illi accusatores? nemo te condemnavit? *Nemo te condemnavit?* id est: An nemo unus, eam quam pronunciaveram sententiam, exequi sustinuit? Non opinor, aliud quæsivisse Servatorem. Ipsius utique, jam suo ore damnaverat Mulierem, ita ut novo decreto opus haud esset. Pharisæi & Scribæ quoque, non Judices, sed Accusatores venerant, nec ulla ratione per Legem Mosaicam licebat, utroque munere simul defungi. Facile admittit, eam, quam dedimus, explicationem, verbum Κατακρίνειν, quam ne simplex Κρίνειν quidem respuit, sæpe Sacris Scriptoribus, pro *Castigare*, & *Punire*, usurpatum, ceu Reverendo Glassio in Rhetorica Sacra p. 19. quoque notatum, viderique possunt loca, Gen. XV, 14. 2 Paral. XX, 12. Psal. IX, 20. Act. VII, 7. Hebr. XIII, 4. His addas licet loca, in quibus pro *Pœna*, & *Supplicio*, voces Κρίμα & Κρίσις ponuntur, qualia sunt: Ex. VI, 6. Prov. XIX, v. ult. Rom. II, 3. 1. Cor. XI, 29. 1. Pet. IV, 17.

Ἡ δὲ εἶπεν· Οὐδείς Κύριε, εἶπε δὲ αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς· Οὐδὲ ἐγώ σε κατακρίνω·

Ipsa vero dixit: Nemo Domine. Dixit autem ei Jesus. Nec ego te condemno.

Id est: Nec ego, merita pœna te mulctabo: Non enim veni in hunc mundum, ut facinorosos suppliciis afficiam, sed ut ad pœnitentiam eos vocem, & pro illorum peccatis, ego mortem luam. Quin igitur:

Πορεύου, καὶ μηκέτι ἁμάρτανε·

Vade, & ne deinceps pecca.

(3) *Deducta fuit*] Non hæc ita capienda, quasi Sota è vestigio in eum locum perducta sit, in quo ipsa substiterit! Nam, ut Raschi ad Num. V, 18. notat: מסיעין היו אותה ממקום למקום כדי ליגעה והטרף דעתה ותודה : In nostro ingenti Pentateucho MS. qui præter sacrum textum, etiam Onkelosi Paraphrasin, & R. Salomonis Commentarium, complectitur, pro והטרף quod in Buxtorfianis Bibliis, aliisque exstat, melius legitur שתטרף sensus vero verborum est: *Prius de loco in locum illam circumducunt, defatigandi causa, ut ejus mens turbetur, atque fasces occipiat.* Codex MS. Ez Hechajim, eadem habet, additurque ibi, illos, qui præsentes erant, cinxisse etiam mulierem corona, ut lassitudini ipsi essent, & in eas angustias misellam redigerent, ut quo se verteret, penitus nesciret.

(4) *Fores Templi*] Haud inconvenienter; Scilicet, species quædam judicii, sed ab ipsomet Deo peragenda erat, igitur ad Portam Templi itum, sic enim quondam Senatores & Judices, jura civibus reddituri, in foribus Templi, ac civitatum considebant; imo juxta portas urbium, & larium paternorum, certis casibus, propter sanctionem divinam Deut. XXII. promulgatam, de mulieribus adulteris, sumtum est supplicium. Codex noster MS. Ez Hechajim Hilch. Dajanim cap. 2. מעמידין שני בתי דינין של כ"ג כ"ג דיינים אחד על פתח העזרה ואחד על פתח הר הבית וכן בכל עיר מישראל שיש בה מאה ועשרים או יתר מעמידין סנהדרי קטנה ויושבת בשער העיר : id est: *Hierosolymis constituta fuere judicia duo, quorum quodque Judices XXIII. complectebatur, eorumque alterum in Porta Atrii, alterum in Porta Montis templi, colligebatur. Pari ratione, in quoque oppido, quod CXX, aut plures Judæos, incolebant, constitutum fuit Synedrium parvum, atque ejus Senatores, in Porta Civitatis, jus dicebant.* Porro in eodem MS Hilch. Nidda cap. 2. traditur: הנערה המאורסה אם זנתה בבית אביה אע"פ שלא העידו עליה עדים אלא אחר שבאה לבית חמיה נסקלת על פתח בית אביה ואם אין לה אב או היה לה אב ואין לו בית נסקלת בבית הסקילה ולא נאמ' פתח בית אביה רק למצוה : זנתה בבית חמיה קודם שיחזור אותה האב אע"פ שהעידו עליה אחר שחזרה לבית אביה נסקלת על פתח שער העיר ואם היתה עיר שרובה גוים נסקלת על פתח ב"ד : id est: *Virgo desponsata, si scortetur in domo Patris sui, licet testes indicium ante non faciant, quam in domum Soceri illa est deducta, lapidibus obruenda, juxta fores ædium paternarum. Quod si orba patre sit, aut habeat quidem patrem, ille vero ædibus careat, hoc supplicio, in loco, ei rei destinato, afficitur: nam domus paterna* (Deut. XXII, 12.) *memento tantum fit,* τῆς διακηρύξεως ἕνεκα. *Si scortata sit in domo Soceri, antequam in hanc, Patris voluntate, plene concessit, etiamsi testes tantum post reversionem in domum paternam, delicti admissi indicium faciant, ipsa lapidibus obruenda, secundum Portam Urbis. Sed, si in ea urbe, majorem incolarum partem,* οἱ ἔξω *constituant, pœna hæc infligenda, ad fores Curiæ.* Forsitan mos in Portis Urbium judicandi, a Judæis, ad Hispanos traductus est. Nam cum in veteri Lege, Alphonsus Sapiens, edixisset Carmonensibus, ne neophyti, hæretici, desertores veræ religionis, & excommunicati, unquam in illa porta considendi jus habeant: *Mando y atorgo por fuero, que qualquiera, que aya estado de otra ley, o fuere sospechoso de heregia, o saliere de orden, o fuere publicamente descomulgado, que nunca sea en ninguno Portello.* Id est: Mando & edico, ne quisquam eorum, qui alienæ religioni fuit addictus, aut qui hæreseos suspectus est, vel qui Ordinem (*sacrum*) deseruit, aut publice est excommunicatus, unquam in ulla Porta sedeat. Ad ea verba, Don Rodrigo Caro, en las Antiguedades y principado de la Ciudad de Sevilla l. 3. cap. 44. sequentia, quæ Latina, pro Hispanicis, Lectori damus, annotat: *Non sedere in Porta; est, non gerere Magistratum, quondam enim Judices judicabant in Portis Civitatum. Atque sic quando Ecclesia pro Defunctis orat, ut illos Deus a Portis Inferni liberet, id precatur, ut Deus e sententia mortis æternæ, eos qui obierunt, eripere dignetur.* Ceterum, pro שער ניקנור proque eo, quod mox sequitur, לשער המזרח ut Mischnæ habent editiones, in Talmude Amstelod. est בשערי המזרח & שערי ניקנור tam levi differentia, ut vix indicasse eam, operæ pretium sit.

(5) *Orientales*] Portæ hujus, facies anterior, Orientem respiciebat, perque eam patebat aditus, in Atrium Israelitarum. In Occidente, e regione opponebatur, Sanctum Sanctorum, seu Templi adyta penetralia, ad quæ cum semper respicerent adorantes, ideo non Occidentali tantum, sed &, quæ huic obvertitur, Orientali mundi plagæ, nata quædam inter Judæos veneratio, plena superstitionis, imo vero amentiæ. Exponemus rem, verbis Rambam Hilch. Bet Habbech. cap. 7. §. 9. e quibus constabit, etiam bonum Maimonis filium, aliquando in idem lutum cum ceteris Magistris prolabi, & in eo se volutare, אסור לאדם לעולם שיפנה או ישן בין מזרח למערב ואין צריך לומר שאין קובעין בית הכסא בין מזרח למערב בכל מקום מפני שהמקדש במערב : לפיכך לא יפנה למערב ולא למזרח מפני שהוא כנגד המערב אלא בין צפון לדרום נפנים ויושבים : id est: *Nunquam homini fas est, aut ventris onus secernere, aut dormire, inter Orientalem, & Occidentalem, Orbis plagam. Neque opus est monere, nusquam gentium faciendam esse latrinam, inter hos mundi cardines, Sacrarium enim in Occidente est. Quam ob rem, nec Occidentem, nec Orientem versus, urgenti naturæ satisfacere convenit, nam Oriens Occi-*

Occidenti respondet: quia potius inter Septentrionem & Austrum, tum abjiciendi ciborum retrimenta, quam somnus capiendus est. Ad Orientalem vero Portam ducenda erat Sota, quia præcipit Moses Num. V, 16. והעמידה לפני יי id est: *ut sistatur coram Domino.* At, ex veteri traditione, quæ habetur in Rabbot fol. 232. col. 2. בכל מקום שנ' לפני יי הוא בכורח: id est: *Quotiescunque in Scriptura adhibetur Phrasis, coram Domino, semper de Orientali plaga, sermo is accipi debet.*

(6) *Nicanoris*] Ne diu hæreamus, in exponenda ratione, cur Atrii Vitorum, Portæ Orientali, a Nicanore nomen inditum sit, & in narrando miraculo, quod circa eam contigisse Judæi ferunt, facit industria Doctissimorum Virorum, Johannis Lightfooti, & Constantini l'Empereur, quorum alter in Horis Talm. Chorogr. c. 30. alter in Middot. c. 2. sect. 3. hanc rem præceperunt, illi igitur visendi. (*Confer Schevet Jehuda p. 368. versione Gentii.*) Interim, iis quæ l'Empereur ex Talmud Hierosolymit. de miraculo Portæ Nicanoris prodidit, omnino addendum fuerit, non in omnium Judæorum animis eam sententiam insedisse, quod Porta Nicanoris sub navigio paulatim e mari in portum prorepserit. Nam, in Joma Babylonico fol. 38. a. ubi idem ex mente quorundam refertur, mox additur: יש אומרים בריה שבים בלעתה והקיאתה ליבשה: id est: *Sunt, quo dicant, immanem marinam belluam eam sorbuisse, ac iterum in continentem evomuisse.* In hoc Talmudis loco obiter emendamus vocem quæ videtur corrupta. Dicit enim R. Eliefer, Portam Nicanoris fuisse conflatam ex נחשת קלונתיא. Atque recte quidem judicat Raschi, significari posteriore vocabulo certam æris speciem, sed qualis illa fuerit, non dicit, neque ulla fortasse unquam, reperta ejus nominis. Proinde opinor קלונתיא depravate scriptum esse, pro קורינתיא & innui, *Corinthium æs*, Portæ huic præbuisse materiem. Corinthii enim æris quoddam genus Plinio l. 34. H N c. 2. teste, Auri fulvam naturam imitatur, qualem splendorem, æs Portæ Nicanoris habuisse, Magistri ibidem, & in Middot cap. 2, perhibent. Magnam depravationem passa esse propria nomina in Talmude, ob Judæorum supinam in Historiarum, & Geographiæ studiis, inscitiam, norunt omnes, qui in ejus lectione, mediocriter sunt versati; atque velint nolint, ultro agnoscere, id ipsi etiam Rabbini coguntur. Unde, cum in Succa Talmudis Hierosolym. cap. החליל legitur, Alexandrum Macedonem innumeros occidisse Judæos, in Urbe Alexandria: Baal Schalschel. Hakkab. p. 29. b. id assertum tueri non valens, tandem ait: בכל לומר שבהעתקה הזמן נפלו טעיות במעתיקי ובספרים: id est: *Licebit dicere, tractu temporis, irrepsisse vitia in Codices Manuscriptos, & in impressos.* Enim vero, ut ad Portam Nicanoris, a qua recessi, revertar, non levem hic dissensum, inter viros doctos, quos supra laudavimus, notare licet. Constantinus l'Empereur enim l. c. & in Ichnographia Templi, Nicanoris portam, ante Atrium Mulierum statuit, ad eamque ex Antemurali, per gradus XII. fuisse ascensum existimat. Contra Lightfootus per Portam Nicanoris, patuisse aditum in Atrium Israëlitarum, ac XV. gradibus, Mulierum Atrio, eam fuisse editiorem, perhibet. Priori sententiæ, quantum suspicor, occasionem dedit, quod Josephus αὐτόπτης l. 6. de Bello c. 14. verbis disertis dicit, Portam Atrii Mulierum, ex ære Corinthio fuisse conflatam; cum vero idem hoc Rabbini de Nicanoris Porta prædicare videantur, igitur de eadem, utrisque sermonem esse, l'Empereur arbitratus est. Interim, stat pro Cl. Lightfooto vetus Talmudillarum traditio, quam toties in Hilch. Bet Habbech. tuetur Maimonides, ac sequitur quoque Jacobus Jehuda Leo, in libello de Templo Hierosol a Cl. Sauberto Latinitate donato l. a. cap. 44. Baal Schalsch. Hakkab. p. 15. b. nec non Abraham Medicus, in Schilte Haggibborim fol. 18. col. 3. imo non credimus, inter Rabbinos esse, qui dissentiant, quare & nos huic opinioni, paulo ante subscripsimus. Quod autem ad allatam modo, difficultatem attinet, ea tolli forsitan potest, si dicamus, fuisse omnino Portam Atrii Mulierum, Corinthiacam, cum Josephus oculatus testis, sic memoriæ prodiderit: habuisse item Portam Atrii Israelitarum, a Nicanore nomen; sed illos decipi Magistros, qui hanc Alexandria allatam, planeque æream fingunt, cum potius verum sit, aurum argentumque, ut apud Josephum est, illi ornatum præbuisse; inditum vero nomen esse, a Nicanore Lucce, ætate Chasmonæorum, Hierosolymis occiso; ceu alios quosdam Rabbinos ex Taanit c. 2. sentire, autor est Baal Juchasin, loco, quem Lightfootus adduxit. Quia in eo sumus, ut Templi Hierosolymitani Portas contemplemur, priusquam hinc discedimus, age eam quoque, quando sic fert occasio, quæramus, quam Lucas Actor. III, 2. τὸ. Ὡραίαν vocat. Ii, cum quibus hactenus egimus, viri eruditi, Ligtgfootus, & l'Empereur, nunc in eo rursus conveniunt, fuisse hanc Portam, in Orientali plaga, Atrii mulierum; cui sententiæ, ne penitus accedam, scrupulus facit, qui injicitur. Principio enim dubito, num juxta Atrii Mulierum Portam, ob loci religionem, fas fuerit homini claudo, & qui ne loco quidem se movere poterat, considere, stipemque colligere. Scilicet, si ut est in Kelim cap. 1. §. 9. בין האולם ולמזבח אין בעלי מומין ופרועי ראש נכנסים לשם id est: *Locus inter Porticum & Altare, tam sanctus erat, ut (etiam Sacerdotibus) corpore vitiatis, aut nudo capite, in eum ne quidem ingredi liceret:* jure quis ambigat, num mendicis ægris, & corporis vitio laborantibus, fuerit concessum, ut prope Portam Atrii mulierum, assidue eleemosynam peterent. Et sane, cœcum quoque natum, apud Johannem, non intra, sed extra templum mendicasse, patebit, si Evangelistæ cap. VIII. vers. ult. cum cap. IX. vers. 1. & 8. conferantur. Porro, nec Porta Atrii Mulierum, satis commoda apparet, ad stipem colligendam; utique enim magis e re erat, juxta extimam aliquam sedere, ut tanto plures, & imprimis pii Alienigenæ, undecunque gentium Hierosolymam ad sacra facienda confluentes, & ipsis Judæis haud dubie liberaliores, possent exorari. Ergo, salvis aliorum judiciis, mihi quidem probabile fit, τὴν θύραν τοῦ ἱεροῦ, τὴν λεγομένην Ὡραίαν, in Gentium Atrio extitisse. Et vero, fallor, an ipse Lucas id aperte indicat, quando de claudo ad illam portam considente sic v. 3. loquutus deprehenditur? ἰδὼν Πέτρον καὶ Ἰωάννην μέλλοντας εἰσιέναι εἰς τὸ ἱερὸν, ἠρώτα ἐλεημοσύνην λαβεῖν· item quando v. 8. de jam sanato scribit: Καὶ ἐξαλλόμενος ἔστη, καὶ περιεπάτει· Καὶ εἰσῆλθε σὺν αὐτοῖς εἰς τὸ ἱερόν· Ex his enim, omnino consequitur, nondum Petrum & Johannem, per Atrium Gentium, & Antemurale penetrasse, sed extra omne Templum fuisse constitutos. Cæterum huic opinioni illud unum adversatur, quod Lucas, Portam, juxta quam locabatur mendicus claudus, Ὡραίαν vocat, quæ appellatio in nullam ex Templi extimis portis, videtur quadrare, bene autem in Orientalem Atrii Mulierum, cujus speciem tantopere Josephus deprædicat. Audebo, & hic dicere, quid in mentem mihi venerit. Nimirum, censeo, vocem Ὡραίαν non tam vertendam esse, *Speciosam*, aut *Pulchram*, ceu transtulere Interpretes, quam, *Lætam*, *Hilarem*, *Amœnam*: Sic enim & Cantic. I, 15. pro הנך יפה דודי אף נעים *Ecce tu pulcher es dilecte mi & amœnus:* LXX. dixerunt: Ἰδοὺ εἶ καλὸς ἀδελφιδός μου καί γε ὡραῖος. Ergo, cum hanc explicationem vocabulum admittat, est fortasse ἡ θύρα Ὡραία, ipsa Porta orientalis Atrii Gentium, dicta alias שער שושן seu *Porta Susan*, hanc enim, *Portam Gaudentem, vel Lætam; vel Gaudii, & Lætitiæ*, (Sic vox Susan, in Interpretatione, veteri nominum propriorum, quæ in Biblis occurrunt, & quam bis in membrana descriptam possidemus, exponitur;) merito quis vocaverit. ששון enim & שושן cognatæ voces sunt, ac frequentissime Judæi propria nomina appellativorum notione, in similibus casibus usurpant, ceu alias a me ostendetur. Sive autem Porta hæc, Susan dicta fuit, quia in ea sculpta fuit figura Susan metropoleos Persicæ, in subjectionis signum, quod ex Glossa Middot l'Empereur cap. 1. sect. 3. & quoque Lightfootus contendunt: sive, quo magis eum Baal Juchasin pag. 65. b. inclino, verior est expositio, Interpretum asserentium צורת עשו בני הגולה כרך שושן הבירה של פורים בשער שושן: id est: *Imaginem Susan a Judæis e captivitate postliminio reversis, expressam esse, in memoriam miraculi Purim, quod in ea civitate acciderat:* Haud enim cre-

credibile est, Judæos, æternum subjectionis Persicæ signum, tolerare voluisse, etiam, cum illius gentis supercilium non amplius formidarent. Nihilo minus, utra, inquam, harum opinionum in re fundamentum habet, nihil causæ hactenus decedit. Nam, si Susan subjectionis fuit signum, receptissimo more suo Judæi, mali ominis rem in melius converterunt, & quod tristitiæ nota erat, gaudium ac hilaritatem interpretabantur. Si vero, ob Estheris memoriam, imago urbis Susan effecta est, merito Læta dicitur Porta, quæ in mentem vocabat, rem, qua nulla unquam, Judæis majorem gaudii ac hilaritatis occasionem præbuit, quæque etiamnum seris Nepotibus, cor intra præcordia exultare facit, quoties de ea cogitant.

(7) *Quippe ubi &c.*] Cur ita pronunciet Mischna, ratio redditur in Gemara nostra fol 8. a. & Jalkut fol. 107 col. 1. Quæ, quia contorta videtur, ideo eam non adducimus. Indubie autem hoc loco, cum editionibus Mischnæ, & Jalkut, legendum במזרחין sic, ut במזרחה quod in Talmude Amstelod. comparet, pro vitioso haberi debeat.

(8) *Sacerdos*] Ecquis iste fuit, & qualis? Petrus Cunæus l. 1. de Republica Heb. c. 12 docet Sacerdotem qui pars Senatus erat, hoc officio functum esse. Sed, num idonea fultus autoritate, id dixerit, fere animi pendeo. Quid enim, num si nemo Sacerdotum in Synedrium lectus fuisset, ob hanc causam cessaturum erat, mulieres adulterii suspectas explorandi, beneficium? Minime vero gentium, & alia omnia credere, ratio postulat. * Equidem, non ignoro, in Supremum Senatum, Sacerdotes communiter fuisse adscitos, veruntamen, id absolute necessarium non erat, & aliter res se habere potuit. Est in hanc rem locus illustris apud Maimonidem Hilch. Sanh. c. 2. §. 2. quem Doctissimus Casaubonus Exerc. 13. adv. Baron. n. 5. quoque laudat, etsi eum paulo negligentius adduxit, transtulitque. Sic habet integer: מצוה להיות בסנהדרין גדולה כהני ולוים שנ' ובאת אל הכהני' הלוי' אם לא נמצאו אפילו היו כולם ישראלים הרי זה מותר : Quæ interpretor: *Factum bonum est, si in Synedrium legantur Sacerdotes & Levitæ; Scriptum enim* (Deut. XVII, 9.) *Et adibis Sacerdotes Levitas. Sed, si inter hos* (isto honore digni) *non reperiantur, si maxime totus Senatus, Judæis laicis constet, pro legitimo habendus est.* Quæ cum ita sint, haudquaquam firmo talo subsistit Cunæi opinio. Interim, nec Judæi ipsi, satis in hac re sibi constant. Nam in Jalkut fol. 206. col. 4. traditur: כהנים כמילין גורלות ביניהם וכל מי שעלה גורלו אפילו כהן גדול יוצא ועוסר id est: *Sacerdotes inter se Sortem jaciunt, & quem ea tetigerit, etiamsi ipse fuerit Summus Pontifex, ad explorandi munus se accingit.* Contra, in nostris Annotationibus MS. super R. Salomonis Comment. in Legem, asseritur, has partes relictas לכהן שבאותו משמר: id est: *Sacerdoti τῆς ἐφημερίας, quam ordo ministerii sacri tangebat.* Hanc sententiam, priori prætulerim, quando nihil causæ video, quare, cum cætera omnia munera sacra, peragerent statis suis temporibus, cujusque Classis Sacerdotes, ad solam Sotæ explorationem, quisque, ex quocunque ordine, extra legitimum ministrandi tempus, potuerit admitti. Inter ipsos vero, divinis officiis fungentes, ἐφημερίας Sacerdotes, quis circa Sotam occupare se deberet, sorte exploratum fuisse, libens concessero. Etenim, ista ratione divisa esse munera, ex Joma c. 2. & ex Tamid passim, constat. Ejusdem rei testimonium, habemus quoque in Novo Testamento. Lucas enim cap. I, v. 9. de Zacharia ait: *Κατὰ τὸ ἔθος τῆς ἱερατείας, ἔλαχε τοῦ θυμιᾶσαι*: Quæ verba, inter omnes, quotquot nobis consulere licuit, Interpretes, solus, optime intellexisse videtur, vetus Vulgatus; vertit enim scitissime: *Secundum consuetudinem Sacerdotii, sorte exiit, ut incensum poneret.* Λαγχάνειν enim, pro κλῆρον aut κύαμον λαβεῖν, apud Scriptores, non est infrequens. Nos igitur, ex duabus differentibus, Judæorum sententiis, aliam tertiam facimus, & veritati quidem simillimam.

(9) *Nihil pensi habens &c.*] Eruditissimus Heinsius, in Aristarcho c. 28. phrasin hanc, ad verbum vertit: *Si rumpantur vestes, rumpantur; si dissuantur, dissuantur.* Nos, sensum expressimus, præeunte MS. Codice nostro Ez Hechajim, ubi in Hilch. Malkut c. 2. pro altera illa, Mischnæ nostræ locutione, substituuntur, plane uti transtulimus: ולא יחוש אבם יקרעו או יפרמו Quomodo vero קריעה & פרימה inter se differant, docet Buxtorf. Lexic. Talmud. voce פרם. ex Baal Aruch. Cum ejus expositione, consentit Maimonides, Comment. in Misch nostram, inquiens: תקריע שנקרע באורך ונפרמו שנקרעו מן הצדדין id est: *Verbo* קרע *indicatur scissio vestium, secundum longitudinem, verbo autem* פרם *ea, quæ fit in lateribus*, (sive suturis.)

(10) *Sinum mulieris denudaret*] Id fiebat, ut Mulier eo magis afficeretur ignominia. *Brandspiegel* c. 16. *Auch reißt der* כהן (der Sota) *die Kleider auf, alles von wegen Schand.* Quippe, etiam nunc, ingens probrum est, si mulieris Judææ, quantulacunque corporis pars, præter eas, quas honeste omnes ostendunt, queat conspici. Hinc idem inculcat Autor: *Ein jegliche Frau, sol haben gantze Kleider, wann sie schon nit gut seyn, neuer gantz, und reinisch, daß ihr nichts blos am Leib heraus geht, und die uberhembder nit offen seyn unter der Ackſel: und die Weiber, die sich zu Fleiß machen solche uberhembder, die offen seyn unter der Ackſel, die werden kein Freud sehen an ihren Kindern, und es wär besser, sie hatten keine Kinder.*

(11) *Crines quoque ejus explicabat*] Joh Seldenus judicium suum, eruditionemque, non adhibuit in consilium, cum lib. 3. Ux. Hebr. c. 5. illam, quam persequimur rem, enarrans, scripsit: *Sacerdos tunc alius, vestes ei corde tenus dilacerabat, nudato usque ad crines capite, cincinnos, si qui erant, abscondebat.* Nam, ut verbo tantum moneam, omnium Rabbinorum consensu, nequaquam alium, sed unum eundemque Sacerdotem, peregisse omnia: tum etiam illud alterum, nulla ratione salvari potest, quod deceptus vocis Hebrææ, ambiguitate, Sacerdotem, cincinnos mulieris abscondisse docet, quos tamen certum est, ab illo fuisse solutos, perque humeros sparsos: סתר enim hoc loco non *Abscondere*, sed *Disturbare* notat: quam assertionem præter argumentum, quod Mischnæ nostræ contextus εὐσά-φειᾳ, liquido suppeditat, in promtu quoque est, confirmare ipsis Judæorum interpretationibus. Autor libri *Brandspiegel* c. 62. *Da fürt man die Sota zum* כהן *der stellt sie zur Thür des* ב״ה*, und reißt ihr forn die Kleider auf, und ziebt ihr den Schleyer ab, und flecht ihr die Zopff auf, daß sie in Haaren steht.* Idem c. 16. *Die* תורה *hat geheissen die Sota stellen in Haaren, und der* כהן *flecht sie auf.* Sic in Notis quæ adjiciuntur Pentateucho Judæorum Germanico, Parascha נשא *Er thut ihr auf die Flechten von ihre Haar.* Zeena Reena fol. 92 column. 4. *Der* כהן *macht ihr die Zopff auf, und wirfft ihr die Haar hin und her.* Nullum igitur dubium relinquitur, Sotæ crines, à Sacerdote fuisse displicatos, atque si Jalkut, fol. 207. col. 2. sequimur, oculos avertendo, retrospexit Sacerdos, cum ita Sotam tractaret. In Rabbot fol. 210. col. 3. supersunt quoque verba, quibus hoc agens, usus est Sacerdos, dixisse enim fertur: את פרשת מדרך בנות ישראל שדרכן להיות מכוסות ראשיהן והלכת בדרכי הגוים שהן מהלכות ראשיהן פרועים : id est: *Tu peccasti contra consuetudinem filiarum Israelis: Ipsæ enim, caput tegunt; tu vero, Gentilium fœminas, imitata es, quæ nudis capitibus, sic obambulant.* Scilicet, quia de adulterio suspectæ, aperto stabant capite, מכאן לבנות ישראל שגלוי הראש גנאי להם ut Raschi ait ad cap. V. Numer. v. 18. id est: *Exinde discimus, nuda capita, esse probro fœminis Judaicis.* Adde Cetubot fol. 72. a. Atque hinc, illa solicitudo ortum habet, qua Judæorum mulieres hodienum, crines suos abscondunt, ne a quoquam conspiciantur; nam illos solvere, vix solis, & in interius conclave sese abdentibus, permittitur: Suntque insuper persuasæ a Magistris, malignos Spiritus, in capillos suos si passi sint, actutum involare. Non vidi, qui curatius de hac re egerit, Autore libri *Brandspiegel*, & proderit, pluscula ex illo, in medium proferre. Sic habet p. 49. b. *Wann ein Frau, allein ist, in einem* חדר *wol verschlossen, da thar sie gleichwol nit nacket gehn, oder mit blosen Kopff, die heilige* שכינה *ist überal: auch mocht es sich treffen, es wer ein groß Geschrey, da möcht sie vor Schrecken heraus lauffen, auch thut sie von sich Gottesforcht, oder muß sich furchten der* שר *wird sie ruffen, und sie thut auf.* Sequitur p. 51. a. *Ein Frau die sich abschleyert, oder auszieht, und gedenckt, kommt ein frem-*

der Mann, da will ich stracks alles umhüllen, und will die Hand auf den Kopf legen. Unser חכמים *lesen sich nit begnügen an dem. Wann sie geht eingehullt, da gedenckt man, daß sie n nacket gewesen, und mocht Sünden mit den Gedancken, und daß sie den Kopff mit der Hand zudeckt, rechnen es die* חכמים *as barhauptig: will sie das Fürtuch auf den Kopf legen, da deckt sie sich fornen auf. In* פרקי ר׳ אליעזר *steht, ein böser* מלאך *heist* עזאזל *u drauf gesetzt, wann er siht aso ein Frau, as ich da schreib,* Denique pag. 54. a. traditur: *Die* חכמי הקבלה *schreiben, daß ein jegliche Frau sol sehr gewarnt seyn, an Züchtigkeit und* בפרט *mit den Haaren, wie viel böses Leid, kommt davon, von Himmel und Erd, auff sich, und auf ihren Mann, und auf ihre Kinder, und bringt Armuth ins Haus. Schreiben von wegen* ר׳ שמעון בן יוחאי *wo einer Frau ein Haar heraus geht, da kommen die bösen* רוחות *und sitzen drauf, und verderben alles im Haus, und die* גמרא *zählt dreyerley an einer Frauen, is ein Schand; wann sie hoch schreyt, und wann sie weist den Leib, und die Haar gehnen ihr heraus.* Fallor, an huc pertinet, quod vulgo Judæis (fortasse etiam multis, e nostra plebe) creditur, Mulieres Veneficas, non vehi posse per aera, nisi capillis passis? Quasi, cum hi conditi sunt, dæmon potestatem in Sagas exercere, & e suis locis dimovere eas, nequeat Baal Chasidim Numer. 464. המכשפות צריכין לנפץ שערם קודם שיברחו לכך משביעין אותן שתבאי בנפוץ שער ולא תהא רשאה לצאת אלא ברשותי: id est: *Sagæ, si aliquo contendere velint, crines prius solvere debent. Quamobrem, in adjurando eas, utuntur verbis:* (Volo, jubeo,) *ut venias crinibus passis, &, ut sine mea venia, recedas.* Hactenus allata, annotanda duximus, propter locum difficilem, 1 Cor. IX, 10. quo Apostolus, Fœminis imperat, Ἐξουσίαν ἔχειν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, διὰ τοὺς Ἀγγέλους. Etsi enim minime existimo, eandem S. Paulo, quæ Judæis est, mentem fuisse, tamen hanc speciem habent verba, & saltem aliquid, ad ea magis illustranda, conferre potest, quod Magistri produnt, nam, & Veritati contrariis, sæpe mens nostra, in intelligendo juvatur. Ad ipsum autem locum Apostoli, quod attinet, video, hunc Viros Doctos, varie exercuisse. Amplissimus Gothofredus, in sua, de Imperio Maris, seu ad l. 9. D. de L. Rhod. de Jactu, Dissertatione, non solvit nodum, sed secat. Pro voce Ἐξουσίαν enim, Ἐξυβίαν quæ Exuvias, & velamentum capitis, notat; pro Διὰ τοὺς Ἀγγέλους, ipse Διὰ ἀγελαίους, vel διὰ τὰς ἀγέλας, legere jubet, atque ἀγελαίους, aut τὰς ἀγέλας, *Juvenum greges*, interpretatur; ut, propter Juvenum illecebras, & cupiditates, oportere fœminas velatas esse, secundum Gothofredum, Apostolus scripserit. Laudo ingenium, non tamen iis, quæ Vir Insignis exigit, morem gesserim. Nam, si qui sunt, quibus religio est, in sacrosanctis literis, extra Scripti Codicis, aut Veteris Interpretis, vel S. Patris cujusdam, occasionem, ἰῶτα ἕν, ἢ μίαν κεραίαν, ex proprio ingenio tollere, aut immutare, in his ego, quoad vixero, nomen profitebor meum. Quin, nec ἐξυβίαν, pro ἐξουσίαν, legere, ulla evidens nos compellit necessitas, & sine correctione sensus constat. Amplector enim, illud, nescio cujus Veterum, in Catena Oecumenii, super Epistolas, p. 450. Ἐξουσίαν ἔχειν τουτέστι κάλυμμα, ἵνα φαίνηται, ὅτι ὑπὸ ἐξουσίαν τυγχάνει· τὸ γὰρ κάλυμμα κάτω βλέπειν καὶ κεκυφέναι ποιεῖ, ὅπερ σύμβολόν ἐστι καὶ δουλικὸν, τοῦ ἀρχοῦντος αὐτῶν· His admissis, res omnis salva est. Deinde, ad alteram correctionem, progrediendo, si maxime ἀγέλας παίδων, Strabo (ad hunc enim provocat Gothofredus) dixisse deprehenditur, tamen, si recte putemus, haud magnum id ejus causæ adjumentum præbet. Quippe, ἀγέλας simpliciter, nudeque, de Juvenum gregibus, Veteres, & præcipue Sacros Scriptores, usurpasse, id vero probandum erat, si qualitercunque, Emendationem suam probabilem reddere, moliebatur. In Opusculis, quæ sub Pauli Colomesii nomine, nuper Ultrajecti prodierunt, p. 78. *Angelorum nomine*, inquit Autor, *spirituales Dei ministros vulgo intelligunt Theologi; sensu frigido. Nos, cum bona ipsorum venia, Angelos hic dici putamus, viros sanctos & fideles, quomodo Sethi posteri Gen. VI, 2. in antiquissimo Codice Alexandrino versionis LXX. Interpretum* Ἄγγελοι Θεοῦ *vocantur.* Quod Colomesio in mentem venit, idem jam olim visum fuerat Clementi Alexandrino, cujus verba Oecumenius p. 451. allegat, & non est illo: Ἀγγέλους φησὶ τοὺς δικαίους καὶ ἐναρέτους· Κατακαλυπτέσθω οὖν, ἵνα μὴ εἰς πορνείαν αὐτοὺς σκανδαλίσῃ· Sed, huic opinioni, illud forsitan incommodat, quod soli fere imbecilli fide, & quorum virtus in mores nondum transiit, offendumur intuitu fœminarum, ac perturbationibus suis, frena laxant. Ergo, his succurrendum, deque illis potius sermo concipiendus erat. Boni enim, sanctique viri, non solent βλέπειν γυναῖκα, πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς, quin, vincunt cupiditatum illecebras, nec facile majore re, nedum crinibus mulierum, ad μοιχεύειν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, solicitantur. Non alienum vehementer est ab instituto, quod in Cetubot c. 2. legitur: רב אחא מרכיב הכלה אכתפיה ומרקד אמרי ליה רבנן אנן מהו למיעבר הכי אמר להו אי דמיא עלייכו כשורא לחיי ואי לא לא: id est: (Cum sit inter præcipua bona opera, Sponsum & Sponsam, in die Nuptiarum exhilarare, igitur, hoc officio functurus,) *R. Acha, Sponsam humeris imponere solebat, ac ita saltare. Quærunt ex eo Rabbini: Num idem, & Nobis licet? At ille: Si* (tantum, in via ad Bonam Mentem, profecistis, ut Sponsam gestando,) *tignum vobis ferre videamini, id fas est; secus vero, illud neutiquam conceditur.* Quid, si omnem, ubi vexatus Scripturæ locus, habetur, contextum conferendo, quis dicat, Apostolum comparationem instituere inter Mulieres, & Angelos, atque hoc velle: *Vir*, quia potestatem exercet in Mulierem, & ob illud imperium, quasi quodam singulari jure imago & gloria Dei est, (vide c. 19. C. 33. q. 5.) igitur in sacris quoque cærimoniis, illi capite aperto esse permittitur. At Fœmina, cum propter Virum condita sit, eique subjiciatur, in sacro cœtu velare caput debet, nam & Angeli, cum quodammodo cum Mulieribus conveniant, & sint λειτουργικὰ πνεύματα, εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενα, διὰ τοὺς μέλλοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν, & ipsi, κατ᾽ οἰκονομίαν loquendo, idem hoc agunt, hymnosque Deo cantantes, alis suis, faciem obvelant. Esai. VI, 2. Facit huc, quod per similem κατάβασιν, Petro in 1. Epist. c. I. v. 12. Angeli dicuntur in sacrosancta mysteria παρακύψαι, quasi limis oculis, subter peplum clanculum spectarent. Enim vero, nihil quicquam asserimus, sed Sapientiorum judicio penitus nos submittentes, ad Judæos nostros, quos deseruimus, revertimur; qui, uti cuique bono operi, suam, apud Deum repositam mercedem volunt, ita magna manere præmia eas Fœminas dictitant, quæ diligentissime, & cum omni circumspectione, crines occulunt. Habemus exemplum in Joma fol. 47. a. ubi legitur: שבעה בנים היו לה לקמחית וכלן שמשו בכהונה גדולה אמרו לה חכמים מה עשית שזכית לכך אמרה להם מימי לא ראו קורי ביתי קלעי שערי: id est: *Kimchit VII. peperit filios, quorum quinque Pontificatu summo functus est. Quæsivera igitur ex illa Sapientes: Quid fecisti, ut tanta felicitatis, compos fieres? Respondit ipsa; nullo unquam tempore, viderunt trabes domus meæ, cincinnos meos.* Adi librum שני לוחות הברית fol. 71. b. Nescio an fallar, fit tamen quodammodo verisimile, uti Sota capillis passis judicium subibat, ita eodem corporis habitu, quondam apud Majores nostros, stetisse fœminas, quæ reæ fiebant in judicio clanculario, *in dem Vehemgericht, oder Freystuel.* Sic enim habet decretum Ludovici Marchionis, Ducis Bavariæ, & Comitis Tirolensis, A. C. 1349. Oenoponti promulgatum, apud Hundium, *in dem Bayrischen Stammbuch* fol. 410. *Wir Ludwig rc. verjehen, daß wir mit unserm Rath, und mit unserm Dienstleuten uberall zu rath worden seynd, daß wir unserer Herrschaft zu Tyrol, so gethan, neu Recht setzen und befestigen wollen. Wo ein schädlich Mann oder Frau ergriffen werden, ist er ein sogtan Mann, daß ihme zu glauben ist, der ihn berechten will, der soll dargehen, und ihm ein zween Finger in den Schopf legen, und der Frau in die Scheitel, und soll ein Aid schweren, daß er das Wahrs wisse, daß er ein schädelich Mann sey Land und Leuten, und die Frau ein schädlich Frau, Land und Leuten, da sollen sechs dargehen, und sollen ihre Hand legen auf*

auf deß Ersten Arm, und die sollen auch Biderleut sein, und sollen schworen, daß der Aid rein sey, und nit main: damit soll man ein schadlich Mann und ein schadlich Frau übersagen.

(52) *R. Judas*] Causam, quæ R. Judam impulit, ut à communi Sapientum opinione, recederet, affert Maimonides, Comment. in Misch. ex Gemara fol. 9. a. Metum enim esse ajebat, שמא תצא נקיה וישחקו בה פרחי כהונה id est: *Ne forte, si* (Sota formosa,) *innocens deprehendatur, juvenes Sacerdotes,* (ob visas ipsius mammas, ac crines,) *eam derideant.* Sed, subjungit Maimonides: וחכמים אין מפקדין בנילה ובגנותה הלכה כחכמים id est: *Sapientes, tantum ad eam fœdandam, & subversandam attendunt, atque horum opinione standum est.*

ו היתה מכוסה בלבנים מכוסה בשחורים היו עליה כלי זהב וקטליאות נזמים וטבעות מעבירים ממנה כדי לנוולה ואחר כך כביא חבל מצרי וקושרו למעלה מדדיה וכל הרוצה לראות בא לראות חוץ מעבדיה ושפחותיה מפני שלבה גס בהן וכל הנשים מותרות לראותה שנאמר ונוסרו כל הנשים ולא תעשינה בזמתכנה :

6. (1) Si quæ (*Sota*) albis induta erat vestibus, eam (2) nigris operiebat; (3) Si auro, monilibus, inauribus ac annulis ornaretur, auferebat ista ab eâdem, ut illam deturparet. His ita peractis, accepto (4) laqueo saligno, eodem (5) mammas supra, illam (6) præcingebat. (7) Omnibus spectare volentibus, spectatum venire, permissum erat, (8) solis servis atque ancillis, mulieris reæ exclusis, ne in eos, ipsius animus, spem aliquam reponeret, (9) Mulieribus etiam quibuscunque, huic rei interesse licebat. Q. S. E. (Ezech. XXIII, 48.) *Ut erudiantur omnes fœminæ, ne faciant secundum scelus vestrum.*

R. OB. DE BARTENORA.

מכוסה בשחורים *Induebatur nigris*, &, si vestimenta nigra eam redderent pulchriorem, induebant eam vestimentis turpibus. קטליאות sunt torques quos ponunt circum collum, qui ita vocantur, eo quod mulieres se illis quasi strangulant, ut appareant carnosæ.

נזמים וטבעות מעבירים ממנה *In aures & annuloe auferebat ab illa*, dicit Gemara, ne putes quod mulieri adulterii suspectæ relinquunt inaures & annulos, postquam ruperint vestimenta illius, & denudaverint pectus ejus, quia major ignominia est illi, uti major ignominia est homini nudo, ut incedat cum calceis ad pedes; ideo hic docet nos Misna quod non relinquunt ei.

חבל מצרי *Funis Ægyptius*, cujus usus erat in hoc negotio, eo quod opera Ægyptiorum fecerat; &, si non reperiebatur funis Ægyptiacus, adferebatur alius funis: וקושרו למעלה מדדיה *& colligabat eum supra mammas*, ne deciderent vestimenta ejus, & denudaretur.

וכל הרוצה לראות *Et quicunque voluerit spectare*, obligatio virorum tantum erat voluntaria, sed fœminarum erat necessaria, ut omnes adesse deberent ad videndum, eo quod scriptum est, ונוסרו כל הנשים vide Ezech. 23, 48. Et quod deinceps dicit Misna וכל הנשים מותרות לראותה *& omnes mulieres licitæ sunt ad spectandum*, vult, tenentur eam spectare, ita exponit Gemara.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Exponunt in Tosaphta, quod, si vestimenta nigra eam reddebant pulchriorem, induebant eam vestimentis quæ eam reddebant deformiorem. Et ne intelligamus quod eam reddebant deformiorem per vestimenta, & relinquebant illi ornamenta, eo quod hoc etiam opprobrio ipsi erat, ob exiguam convenientiam quam habebant cum vestimentis ruptis, ideo nos docet Misna quod illi relinquebant ornamenta muliebria.

קטליאות Sunt torques circa cervicem pendentes. נזמים inaures: לנולה *in turpitudinem ejus*, & ignominiam. וכל הרוצה לראות *& qui voluerit spectare*, quod intelligendum est de viris, nam mulieres obligatæ erant illic necessario adesse. Et hoc est quod in Gemara dixerunt, *mulieres tenentur adesse ad videndum eam*, eo quod scriptum est Ezech. 23, 48. ונוסרו כל הנשים Et quod præterea dicitur in Misna, מפני שלבה גס בהן *eo quod illis utitur familiariter*, vult, contenta est & sibi applaudit, quando eos videt. Cum autem non reperiebatur funis Ægyptius, res peragebatur fune qualicunque, quia hoc fiebat ne illi deciderent vestes postquam dilaceratæ essent, & nuda remaneret. In Talmude Jerusolymitano exponunt, quamobrem cum fune Ægyptiaca? resp. quia illa fecit opus Ægyptiorum.

WAGENSEILIUS. (1) *Si quæ albis induta*] Mischnæ Editiones habent היתה מכוסה Talmud vero Amstelod. היתה מתכסה quorum utrumque bene se habet. Similes, in veritate lectionum, minutiæ aliæ, in sequentibus cum se offerent, eas, consilio missas faciemus. Id semel monuisse sufficiat.

(2) *Nigris operiebat*] Post hæc supplent Smag fol. 138. col. 4. & Maimonides Comm. in h. l. ex Tosephot. ואם היו השחורים נאים לה מתכסה בבגדים שאין להם נוי : id est: *Si quam vero, pullæ vestes ornarent, aliis, in quibus nulla ei species, induebatur.*

(3) *Si auro*] In Talmud Amstelod. nec non Mischna quæ vocales adscriptas habet, & Jalkut, est היה עליה. Sed præfero היו עליה ceu legit Menasse, in sua Mischnæ editione.

(4) *Laqueo Saligno*] Quis vocum חבל מצרי sensus sit, non caret difficultate. Maimonides, & Baal Smag, sequentes Talmud Hierosolymit. accipiunt de fune Ægyptiaco, atque talem si copia ejus haberi posset, adhibitum asseverant; sin minus, undecunque allato, uti licuisse. Horum sententiam, ex parte suam fecit, Seldenus, dum in Ux. Hebr. l. 3. c. 15. scribit: *Fune, si comparari possit Ægyptio* (*quo Ægypti miracula in animum ei facilius reducerentur*) *vestes ei laceras supra mamillas circumcingebat.* Quibus verbis, quod ad funem quidem attinet, convenit ei, cum laudatis Scriptoribus; sed, in assignanda ratione, ab iis recessit, nescio quo compulsus argumento; nec enim tam absurda causa est, quam reliqui assignant, adhibitum nimirum funem Ægyptium, כדי להזכירה מעשה מצרים שעשתה id est: *Ut in mentem ei Sacerdos revocaret vitia Ægyptiorum, quæ ipsa est imitata.* Porro, Cl. Buxtorfius in Lexic. Talm. p. 1243. optime factum credit, si quis petita significatione a radice זר per חבל מצרי intelligat *Funem parvum, subtilem.* At, quia hæc Interpretatio, & exemplis similibus, & autoritate Rabbinorum destituitur, non a me impetro, ut illi subscribam. Quin igitur, mihi propius ad verum accedere videtur, R. Salomonis Jarchi, in Comm in h. l. & utriusque Aruch, expositio, quibus חבל מצרי *Funem vimineum seu salignum* notat, factum ex corticibus illius arboris. Ab hac sententia non longe abit liber antiquissimus ספרי in quo teste Jalkut, (ipse enim Liber ad manum non est) pro חבל מצרי est חבל מגג sive *funis junceus.* Et vero, si ostendi posset, apud Judæas quoque mulieres, obtinuisse veterem consuetudinem, quam ex Alexide Comico, apud Athenæum, inter alias Gentes receptam fuisse, docet, Vir egregie doctus, Samuel Petitus lib. 7. Miscell. c. 9. ut scilicet fœminæ, ventrali e virgis salignis confecto, ventris tumorem comprimerent, & cohiberent, quo graciles, formosæque viderentur; nihil æquius erat, quam ut adulterii suspecta, fune saligno ligaretur; quo etiam

in ista re, sicut in aliis omnibus, *τὸ μέτρον ἀντὶ τοῦ μέτρου*, locum reperiret. Equidem memini, legisse me in Talmude aliquid de ventralibus, sed jam, explicate rem dicere non possum, deliberabo amplius, & in sequentibus faciam indicium.

(5) *Momma supra*] In folio Jalkut fol. 207. col. 2. ex Siphri, deprehendo R. Eliezerem docuisse, שני חגורים היתה חגורה אחד למעלה מדדיה ואחד לכטה מדדיה : id est : *Bis cincta fuit Sota; semel supra, & iterum, subter mammillas.* Cum vero de hac re, in Gemara nostra, & aliis Scriptoribus, altum sit silentium, vix est, ut credam, pro R. Eliesere veritatem militare.

(6) *Præcingebat*] Cingenda erat mulier rea, כדי שלא ישמטו בגדיה מעליה : id est : *Ne vestes penitus prolaberentur:* ita causam indicante Gemara fol. 8. b. nam Sacerdos, eas ruperat, & lacerarat. Cæterum, quia de præcinctura, hactenus agendum erat, mentem subiit argutum, solers, acutissimumque dictum, quod olim quidam Judæus, qui ad me, Viennæ Austriacæ viserat, cum discedere vellet, pro memoria mihi suggessit, morem in ea re, & Instituta Majorum, observare volens; de quibus in Erubin fol. 64. a. רבא בר שמני ורב מנשיא בר ירמיה מגיפתי הוו קא מפטרי מהדדי אמעברא דנהר יופטי אמרי נימא מילתא כלי חד וחד מינן דלא שמיע ליה לחבריה דאמר מרי בר רב הונא לא יפטר אדם מחבירו אלא מתוך דבר הלכה שמתוך כך זוכרו : id est: *Raba, filius Schumni, & Rof Menaschja, Jeremiæ filius, Giphtensis, discessuri a se invicem erant, juxta trajectum fluminis Juphti, quare, Dicamus, inquiunt, alter alteri, rem, nunquam prius auditam. Nam, sic præcepit Mari, R. Hunæ filius: Nemo a socio discedat, nisi intermedium aliquod Sapiens dictum, sic enim eveniet, ut semper sui servet memoriam.* Et hercle, efficeit is homo, ne unquam ejus possim oblivisci, & adeo, ut scitum illud, quod protulit, nunc memoriæ consecrem. Ajebat vero, ortam aliquando in Germania controversiam, de Caseis, nescio qua ratione confectis, num iis vesci fas esset? Cumque non possent convenire inter se Academiarum Judaicarum, per Europam Doctores, tandem, post multas altercationes, necesse erat deferre litem, ad supremum in urbe Hierosolymitana Magistrum. Ad hunc, cum pro consuetudine, multa urbanitate refertam Epistolam, Europæi dedissent, & verbose tum ipsum dubium, tum rationum momenta indicassent, ipse duobus tantum verbis reddidit responsum, magnæ chartæ inscribens ex Exod. XII, 11. מתניכם חגרים id est : *Lumbi vestri succincti sunto.* Allatis literis, cum, quo valeret dictum, nemo intelligeret, diu multumque conferre cœperunt consilia eruditiores, sed frustra. Fuit postremo, qui arbitrabatur, consulendam esse Onkelosi Paraphrasin Chaldaicam, si forte exinde, subsidium aliquod, ad eruendum sensum reconditum, & abstrusum, peti posset. Cessit id ex voto, nam, pro verbis memoratis Hebraicis, ibi offendebant חרציכן יהון אסירין quæ, non tantum, *Lumbi vestri succincti sunto* : sed & præterea, alio sensu : *Casei vestri inter res prohibitas habendi*, significant. Sive hæc, ita gesta sunt, sive a quoquam, ad similitudinem veri efficta, tam ingeniosum tamen hoc inventum est, ut nihil supra. Crediderim, ex ista re, occasionem sumsisse alios, ultra progrediendi acumine suo, & carmina quoque integra, quæ eadem opera, toto genere diversas linguas, simul exprimerent, meditandi. Non habeo satis exploratum, an quisquam usquam gentium, tale quid, præter Judæos ausus sit, scio tamen, Junilium, Episcopum Africanum, l. 1. de part. Div. Leg. c. 9. pro re impossibili id habuisse, cum scriberet: *Nulla dictio, Metrum in alia lingua conservat, si vim verborum, ordinemque non mutat.* Quando igitur, digna admiratione res est, hujus quoque dabimus exemplum, ut si qui inter nos, otio, & ingenio, abundant, ac Musis, & Apolline faventibus, nati sunt, periclitentur, num quid simile, possint dare effectum. Enim vero, primus solertiæ istius, indicium mihi fecit, R. Judas, Doctor Medicus, qui, in laudata modo Austriæ metropoli, ante hanc nuperam gentis expulsionem, medendi artem exercebat; isque Epithalamium, amico cuidam, se scripsisse, testabatur, juxta Hebraice sonans, & Germanice. Sed, non recordari poterat, nisi solius primi versus, quem quidem, meæ ego memoriæ, sedulo impressi.

יעקב איש יושב אהלים אכן הראש ופינה :

Jaacob is jo so wol im eben heraus auf eina.

Reliquorum, uti dixi, non amplius meminit. Ex interjecto postea tempore, cum in Italia peregrinarer, incidi in librum גלות יהודה in quo *R. Leo Mutinensis*, difficiliora quæque Sacrarum Literarum vocabula Hebraica, secundum seriem Capitum, in Itala lingua exposuit. Illi subjungitur, mantissæ loco, simile Epicedium *ἀμφοτερόγλωσσον*, quod idem, & Hebraicum est, & Italicum. Ergo, hoc, prout expressum est, transcribam, una cum iis, quæ ipse Poeta, in laudem, sui *αὐτοσχεδίου ὕμνου*, præmisit. *Ho voluto per curiosità de' Lettori, qui porre un' Ottava, da me nell' età de XVII. anni, e non più, composta, in morte d'un mio Precettore, nomato Mose: dove non traducendo, ma facendo communi, queste due, tanto diverse lingue, che nello stesso suggetto, si proferiscono, con le medesime voci, si è reso cosa notabile, e capriccioso dilettevole, a ciascuno: ed è questa:*

קינה שמור אוי מה כפס אוצר בו
Chi nasce muor, Oime, che pass' acerbo.
כל טוב עילום כוסי אור דין אל צלו
Colto vien l' huom, così ordin' il Cielo.
משה מורי משה יקר דבר בו
Mose mori Mose gia car de verbo.
שם תושיה אין יום בפור הוא זה לו :
Santo sia ogn' huom, con puro zelo.
כלה מיטב ימי שן צרי אשר בו
Ch' alla metà, gia mai senza riserbo.
יהריב אום מות רע אין כאן ירפה לו
Arriu' huom, ma vedran in cangiar pelo,
ספינה בים קל צל עובר ימינו
Se fin habiam, ch' al Cielo vero ameno,
הלום יובא שבי ושי שמנו :
Vu l'huomo và se viva assai, se meno.

Id est: Placuit, delectando Lectori, apponere Stropham octonam, quam annos XVII. nec amplius natus, composui, in obitum cujusdam mei Præceptoris, qui Moses vocabatur. In ea, non interpretando, sed communes invicem reddendo, Latinam & Italam, tam diversas linguas, quæ de eadem re, cum iisdem vocibus enunciantur, specimen omnium memoria dignum, carmenque argutissimum enatum; id nimirum, quod sequitur:

Qui nascitur, moritur, Væ mihi! quam passus acerbus!
Colligitur (i. e. *θερίζεται*) homo, sic ista ordinavit Cœlum.
Moses mortuus est, Moses, olim carus eloquio.
Sanctus sit omnis homo, cum puro Zelo.
Nam, ad medietatem aliquando, haud quicquam reservans,
Pertingit homo. Sed, cum pili mutantur, apparet,
Quem finem habeamus. Quippe ad cœlum verum amœnum
Vadit homo, sive multum, sive parum vivat.

Patet hinc, non destitui Judæos, omni, quod quidam existimant, mentis acumine: Sed, utinam eodem, ad serias magis res, & imprimis, sanæ Philosophiæ studia discenda, uterentur!

(7) *Omnibus spectare volentibus*] Non frustra hæc monentur, nam de Viris, num Spectatores adesse possent, in proclivi erat dubitare, his enim cæteroquin nefas est, mulieres intentius intueri, nedum, parte aliqua corporis nudis, intervenire. Nedarim fol. 20. a. כל המסתכל בנשים סוף בא לידי עבירה כל המסתכל בעקבה של אשה הויין ליה בנים שאינן מהוגנין : id est: *Quisquis, mulieres (fixis oculis) aspicit, tandem in peccatum prolabitur: Quisquis, calcaneum fœminæ intuetur, suscipit liberos degeneres.* Raschi notat ad Genes. XII, 11. מדרש אגדה עד עכשיו לא הכיר בה מתוך צניעות שבשניהם ועכשיו הכיר בה על ידי מעשה : Quæ verba, quia obscuriora sunt, ea propter, pluribus explicanda veniunt. Hoc vult: Offert se in Scripturæ loco præsenti, difficultas;

Abra-

Abrahamus enim, cum Ægypto vicinus esset, ita Saræ loquitur, quasi tum demum, post tot annos, in Conjugio exactos, deprehendere cœpisset, eam forma esse eximia. Illi dubio, Medrasch ita occurrit, ut dicat, Abrahamum hactenus latuisse, quanta Saræ esset pulchritudo, ob summam, quæ inter utrosque conjuges erat, verecundiam. At in itinere, cum flumen transeundo, Sara vestes sublevans, nudos forte pedes conspiciendos præbuisset, ibi vero vidit Abrahamus, quis color, & nitor, esset Saræ corporis. Multa huc facientia, Rabbinorum dicta, collegit Cl. Buxtorfius in Florileg. Hebraico tit. Mulier, quæ inde petenda: Exemplum vero, quod in hanc rem in Taanit fol. 21. b. extat, afferre, & exponere non pigebit. אבא אומנא הוה אתי ליה שלמא כל יומא במתיבתא דרקיעא ולאביי בכל מעלי שבתא לרבא מעלי יומא דכפורי. הוה קא חלשא דעתיה דאביי על דאבא אומנא אמרו ליה לא מצית למיעבד כעובדיה דאבא אומנא מאי עובדיה דאבא אומנא דכי הוה עביד מילתא הוה עביד לירה גברי לחודייהו ונשי לחודייהו והוה ליה לבושא דאית ביה קרנא והוות בזעי בי גובילתא דכי הוה אתיא איתתא מלביש לה כי היכי דלא ליהבליג בה : id est: *Abba Chirurgus, quoquo die, cælitus, Salvere jussus est; at τῷ Abai, non nisi singulis parasceves Sabbathi, τῷ Rabæ vero, tantum quotannis, pridie Festi Expiationis, eadem felicitas obtingebat. Cum vero ægre ferret Abai, Abbam chirurgum sibi præponi, monitus est,* (immerito illum Chirurgo invidere,) *eo quod non æquare factis Abbam chirurgum possit*, (eamque ob rem mirum non esse, si alter majus premium referat. Quærat quis,) *quid fecerit Abba Chirurgus? Scilicet, quoties medicina facienda erat, in loco separato viros, & alio separato, mulieribus, medicabatur. Habebat item, genus vestimenti, quod & cucurbitam affixam, & rimulas quoque habebat, haud majores, quam ut scalpellum admitterent. Ergo scarificaturus, mulierem, ejus caput, humerosque illa veste operuit, ne ipsam intueretur.*

(8) *Solis servis atque ancillis &c.*] Cl. Seldenus in Ux. Hebr. l. 3. c. 15. aliter hæc effert. *Alerent*, inquit, *qui vellent alii, exceptis ancillis ejusce, atque domesticis, si qui essent servis, qui summovendi erant, ne eorum præsentia dominæ forte mens, disturbaretur.* Sed nostra expositio, paulo magis scopum ferit, illam vero Seldeni elevant Codex MS. Ez Hechajim Hilch. Sot. c. 1. Maimonides in iisdem Hilch. cap. 3. §. 6. itemque Smag fol. 238. column. 4 qui omnes uno ore ajunt ואין מניחין שם לא עבדיה ולא שפחותיה מפני שהיא פסה איון ודעתה מתיישבת בהן : id est: *Non relinquunt ibi nec Servos Sotæ, nec illius Ancillas: Quia enim ipsas novit, ideo possent mentis ejus esse levamenta.* Hoc sensu in Gemara nostra, legitur: אין משקין שתי סוטות כאחת כדי שלא יהא לבה גס בחברתה : Ubi omnino vertendum: *Haudquaquam, uno & eodem tempore, duabus Sotis, aquæ amaræ bibendæ exhibentur, ne una in alteram, fiduciam collocet.*

(9) *Mulieribus, &c. interesse licebat*] Imo vero necesse erat, ut Mulieres huic negotio interessent, non arbitrarium. Jalkut fol. 207. col. 1. נשים חייבות לראות משום שני ונוסרו id est: *Mulieres præsentes adesse tenentur* Q. S. E. (Ez. XXIII, 48.) Ut erudiantur. Apposite S. Chrysostomus Hom. de Pœnit. Contin. & Virgin. Οἱ γὰρ ἰατροὶ διὰ τοῦτο χειρουργοῦσι δημοσίᾳ καὶ καίουσι, καὶ ἄρχοντες ὑψηλοῦ ἐπὶ βήματος ὑψηλοῦ καθήμενοι ξέουσιν, ἵνα ἐν τοῖς ἀλλοτρίοις κακοῖς ἡμεῖς εἰς κατάνυξιν γινώμεθα· id est: *Nam idcirco Medici publice Chirurgiam exercent, & urunt: & Magistratus sublimes super alto sedentes tribunali, reos cædunt, ut in alienis malis nos in compunctionem veniamus.*

ז במדה שאדם מודד בה מודדין לו היא קשטה את עצמה לעבירה המקום נוולה היא גלתה את עצמה לעבירה המקום גלה עליה בירך התחילה בעבירה תחילה ואחר כך הבטן לפיכך תלקה הירך תחילה ואחר כך הבטן ושאר כל הגוף לא פלט:

7. (1) Mensura qua homo metitur, remetiuntur ei (*cælitus*.) De adulterio suspecta, ornaret se ad faciendum probrum; Deus igitur illam dedecorat. Illa, nudum corpus peccato prostituerat; quare & Deus, eam denudat. (2) Femore, peccandi initium fecerat, (*succedente*) deinde ventre; (3) ideo femore primum pœnam luit, postea (4) ventre, nec omne reliquum corpus, fuit immune.

R. OB. DE BARTENORA.

המקום נוולה *Deus eam dedecorat*, nam sacerdos denudabat caput illius, & explicabat capillos, & scindebat vestimenta illius. היא גלתה את עצמה *illa denudavit seipsam*, sedens in compitis viarum denudaverit seipsam ad fornicandum. והמקום גלה עליה *& Deus eam denudat*, sacerdos eam sistebat ad portam Nicanoris, & ignominiam ejus ostentabat omnibus.

בירך התחילה בעבירה תחילה *Femore peccandi initium fecerat*, uti est usus coitus, nam prius femur delectamentum suum capere solet mediante carne.

ושאר כל גוף לא פלט *Nec omne reliquum corpus fuit immune*, reliqua corporis membra non evadunt sana ex hac infirmitate, etsi hujus in Scriptura non sit facta mentio, nisi femoris & ventris.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

המקום נוולה *Deus eam dedecorat*, hoc est quod dictum est de denudatione capitis, & explicatione capillitii & scissione vestium illius, nec non de ligatione funis Ægyptiæ.

והיא גלתה את עצמה *Illa denudavit seipsam*, hoc indicio est quod sedebat ad portas domiciliorum, & occultabat se paululum à viris, donec marito suo fuisset suspecta cum aliquo viro; propterea pœna illius erat, ut publicè prostitueretur viris & fœminis præsentibus, & hic est sensus illius quod dicitur המקום גלה עליה *Deus denudat eam.* Sic etiam Gemara exponit, *primo maledicebatur femori, & deinceps ventri*, quando nimirum sacerdos maledicebat mulieri adulterii suspectæ; & hoc est quod scriptura dicit Num. 5, 21. בתת יהוה את ירכך נפלת ואת בטנך צבה, Et quod porro Misna dicit ושאר כל הגוף לא פלט *& omne reliquum corpus non fuit immune*, vult, quod reliqua corporis membra non immunia erant à morbo, sed quod omnia invaserat malum, sed prius femur, deinceps ventrem, & postea reliqua membra, uti expositum est.

WAGENSEILIUS. (1) *Mensura*] Cave, cum proprie loquendum est, pro Synonimis accipias, voces מדה & משורה quod fecit Kimchi, in radice שר hoc nomine modeste, uti solent mutuo agere Hebræi, reprehensus, ab Autore doctissimo, optimi, & antiquitates Judaicas, solide explicantis, libri שלטי הגבורים fol. 74. col. 3. רד"ק ז"ל יחשוב שהמדות האלה מדה ומשורה יהיו שני שמות משותפים ואולי אין הדבר כן כי המדה תקרא בלבד האמה או הקנה או החבל המודדים הדברים הצריכין למדה כפי ארכן וכפי רחבן והמשורה תקרא במדות הכלי המוכן להכיל בתוכו או היבש כמו הסאה והאיפה או הלח כמו הלוג וההין והדומים : id est: *Kimchi f. m. opinatur, duo hæc nomina* מדה *&* משורה *esse ejusdem significationis; sed forsitan secus se res habet. Nam* מדה *tantum dicitur de Ulna, Pertica, & Funiculo mensorio, quibus res secundum longitudinem aut latitudinem mensurantur.* משורה *vero vocatur Vas, recipiens aut Arida, uti sunt Sea, & Epha: aut Liquida qualia sunt Lug, & Hin, & alia hujus generis.* Hanc sententiam, multis confirmare possemus, contenti erimus unico loco, e Bava Batra fol. 89. b. במדה זו מדידת קרקע שלא ימדוד לאחד בימות החמה ולאחר בימות הגשמים במשקל שלא יטמין משקלותיו במלח במשורה שלא ירתיח ! id est: (Verba Levit. XIX, 35. Ne faciatis iniquitatem in ullo munere במדה במשקל ובמשורה ita exponunt Magistri:) במדה *pertinet ad dimensionem agrorum*,

rum, ne uni agros aftivo, alteri biberno tempore, quis mensuret, במשקל *vetat pondo, in salem condere*, (ut gravescat.) בכשורה *interdicat venditori, vasa facere spumantia.* De ipsa Talionis pœna, quam Judex Supremus, observat, & illis exemplis; quæ in Mischna nostra allegantur, uberrime in Gemaræ sequitur Excerptis.

(2) *Femore peccandi initium*] Viri insignes, & in tantum laudandi, in quantum virtus, & eruditio æstimari possunt, Daniel Heinsius in Aristarcho c. 1. pag. 23. & Samuel Bochartus in Hierozoico part. poster. l. 5. cap. 15. pag. 758. vocem ירך quæ *Femur* proprie notat, in præsenti hoc Sotæ negotio, a Sacris Literis usurpatam, interpretantur partem pudendam mulieris; quos si quis consulet, multa non protrita docebitur. Iis, quæ ipsi, eruditissime observarunt, addimus eximium in hanc rem testimonium Chaskuni qui ad versum 21. capitis nostri V. Numeror. sic commentatur: ירך היא בית הרחם ודוגמא תחת ירכי יוצאי ירך יעקב אין אשה מתקנא אלא בירך חבירתה : id est: *Vocabulum* ירך *significat Genitalia. Sic accipitur in illo (Gen. XXIV, 2.)* Sub femore meo. *Item (Ex. I, 5.)* Egressi e femore Jacobi. *Et, in illo trito Rabbenorum : Nihil aque ægre fert uxor, ac rivale femur socia.* Ne quid tamen dissimulem, sciendum, dissentire hic Josephum 3. Antiq. c. 10. & ירך in nativo sensu accipere, dum de Sotæ judicio, ait: Τὴν δὲ γυναῖκα στήσας τις τῶν ἱερέων κατὰ τὰς πύλας, αἵ δ' εἰσὶ τετραμμέναι πρὸς τὸν νεὼν, καὶ τῆς κεφαλῆς τὸ ἱμάτιον ἀφελὼν, ἐπιγράφει μὲν τοῦ Θεοῦ τὴν προσηγορίαν διφθέρᾳ, κελεύει δὲ ὀμνύειν μηδὲν ἠδικηκέναι τὸν ἄνδρα· παραβᾶσαν δὲ τὸ σῶφρον, τῷ δεξιῷ σκέλει ἐξάρθρον γίνεσθαι, καὶ τὴν γαστέρα πρησθεῖσαν οὕτως ἀποθανεῖν· id est: *Deinde aliquis Sacerdotum, statuit Mulierem ad portam, quæ est obversa ad fanum : & (Comma hoc integrum vertere neglexit Interpres Rovertanæ Edit. qua utimur. Proinde supplendum*, Velamen capitis ejus detrahens) *inscripto primum Dei nomine, in membrana, defert ei jusjurandum, cum imprecatione, ut si pudicitiam læsisset, luxato crure dextro, & ventre disrupto, misere moriatur.* Et mox iterum: Ψευσαμένη τὸν ἄνδρα ἐπὶ τοῖς γάμοις, ἐ τὸν Θεὸν ἐπὶ τοῖς ὅρκοις, μετ' αἰσχύνης καταστρέψει τὸν βίον, τοῦ τε σκέλους ἐκπεσόντος αὐτῇ, καὶ τὴν κοιλίαν ὕδερα καταλαβόντος· id est : *Quod si & conjugalem fidem, & Deum jurisjurandi testem fefellit, turpiter moritur, crure luxato, & ventrem aqua intercute invadente.*

(3) *Ideo femore primum pœnam luit*] Sic est etiam in Rabbot fol. 231. col. 1. ubi simul, bene multis sacrarum Literarum exemplis, ostenditur, inde, unde sceleris factum initium, fieri quoque initium vindictæ, ita tamen ut quæ societatem, vel adjumentum præbuere, illæsa haud permaneant. Omnia recensere longum foret, & supervacuum. Cæterum, vix est, ut Mischnæ, ac τῶν Rabbot asseverationi subscribendum esse credam, quin potius omnino primum venter afflictus est, deinde naturalia, ac mox lues universum corpus pervasit. Etsi enim Num. V, 12. Femur, ventri præponitur, tamen continuo v. 22. inversa serie, Femur, post ventrem, nominatur; atque prius, factum credunt Judæi, ut initio, palmarium peccati instrumentum indicaretur; posterius, ut ordo punitionis. Proinde, annotat Raschi אע״פ שבקללה ירך תחילה המים אין בודקין אלא כדרך כניסתן בטן : id est: *Etsi, in adjuratione, primum Femoris facta mentio*, (tamen in femore nequaquam principium mali fuit,) *nam, aquæ prius in corpus assumuntur, vim suam exercent*, (atque sic ventrem prius lædunt, quam muliebrem uterum.) In MS. Codice Ez Hechajim, dicitur, Sotam a Sacerdote, signate fuisse admonitam, ventre primum, non femore, pœnas illam daturam, ne cæteroquin mendacii alicujus, verba feralia argueret : ומירעה שהבטן תלקה תחלה מהירך שלא תוציא לעז על הכים :

(4) *Nec omne reliquum corpus*] Si traditioni, quæ in Rabbot fol. 231. col. 1. extat, fides habenda fuerit, perreptavit lethiferum virus כל אבר ואבר וכל שערה ושערה id est : *quodque membrum, & adeo crines singulos.*

ח שמשון הלך אחר עיניו לפיכך נקרו פלשתים את עיניו שנאמר ויאחזוהו פלשתי׳ וינקרו את עיניו אבשלום נתגאה בשערו לפיכך נתלה בשערו ולפי שבא על עשר פלגשי אביו לפיכך נתנו בו עשר לונביות שנאמר ויסבו עשרה נערים נושאי כלי יואב ולפי שגנב שלשה לבבות לב אביו ולב בית דין ולב ישראל שנאמר ויגנוב אבשלום את לב אנשי ישראל לפיכך נתקעו בו שלשה שבטים שנאמר ויקח שלשה שבטים בכפו ויתקעם בלב אבשלום :

8. Simson, persequebatur oculorum delicias; quare Philistæi, oculos illi eruerunt. Q. S. E. (Judic. XVI, 21.) *Itaque apprehendentes eum Philistæi, effoderunt oculos ejus.* Absalom, cæsarie efferebatur; cæsarie igitur pependit. Atque, quia decem pellices patris inierat; ideo (1) lanceis decem petitus est. Q. S. (2. Sam. XIIX, 15) *Et circumdantes decem pueri, armigeri Joabi.* Idem, quoniam (2) trium corda furatus erat: Cor parentis, Cor Synedrii, & Corda Israëlitarum. Q. S. E. (2. Sam. XV, 6.) *Furabatur Absalom cor Israëlitarum.* Hanc ob rem, tribus spiculis confossus est. Q. S. (2. Sam. XIIX, 14.) *Et assumens spicula in manum suam, transfixit ea in cor Absalomis.*

R. OB. DE BARTENORA.

לב אבי *Cor parentis*, dixit Absolom patri suo, scribito mihi ut abeant mecum duo homines, quos ego elegero ex toto Israële, scripsit ergo ipsi (David,) & Absalom ostendit sigillum patris duobus, & iverunt cum illo, & præterea duo alii, donec congregati fuissent ducenti homines, omnes primores senatus, & hoc modo furatus est cor patris, & cor senatus, ut & cor totius Israëlis, uti scriptum est 2 Sam. 15, 6. ויגנוב אבשלום את לב אנשי ישראל.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

שמשון הלך אחר עיניו *Simson sequebatur oculorum delicias*, hoc indicio est quod Simson sibi sumsit mulieres quæ bonæ erant in oculis suis, quemadmodum id satis clare constat ex scriptura.

WAGENSEILIUS. (1) *Lanceis*] לונביות Græcæ esse originis, ac e λόγχη depravatum, nemo non videt. Pro illa voce apud Raymundum in Pug Fid. part. 3. dist. 2. c. 9. § 6. ubi præsens περίκοπή cum sequenti, fere integræ adducuntur, extat נמיעות quod tolerari non potest.

(2) *Trium corda furatus erat*] שלשה לבבות Sic malim cum Mischnæ editionibus legere, quam שלש גנבות aut שלשה גניבות vel בשלש גניבות quorum primum est in Talmude Amstel. alterum in Rabbot fol. 232. col. 3. tertium, apud Raymundum in Pag. fid. loco paulo ante allegato. Cæterum, quid ipsa Phrasi, *Furari Cor*, notetur, explicant Viri Clarissimi, Lud. de Dieu ad Johan. cap. X. vers. 24. & Hugo Grotius in Not. ad l. 3. de Jur. Bell. & Pac. cap. 1. §. 11. Nimirum ipsis, *Furari Cor*, est, adimere sciendi vias, non aperte dicere, quod alius scire cupiat, sed scientiam ejus celare, & dissimulare. Hanc expositionem, uti in loco Gen. XXXI. vers. 20, & 26. non inviti admittimus,

mus, ita tamen non exhaurit ea, omnem sensum locutionis, & nequicquam, ad id, quando 2 Sam XV, 6. Absalom cor furatus esse dicitur, applicaretur. Nam ibi Furari cor Israëlitarum, est כשך לב העם seu *captare Populi affectus*, prout Ralbag monuit. Lucas dixit in re simili cap. XIX. vers. ult. *ὁ λαὸς ἅπας ἐξεκρέματο αὐτοῦ ἀκούων*. Enimvero, satis ex Scripturis, cuique perspectum est, quod Absalom affectus Patris, Populique, in potestate habuerit. Sed, de Synedrio, quomodo idem Judæi probent, quia oriri potest dubitatio, ideo ex Sota Jeruschalmit, & Jalkut part. 2. fol. 23. col. 1. tenendum; Inter ducentos illos viros, qui 2. Sam. XV, 21. cum Absalome, vocati quidem, sed integro animo abiisse leguntur, fuisse, ceu ipsi putant, omnes Senatores Synedrii, Vocatosque istos dici, quia ab ipsomet Davide, ad sequendum Absalomem, eique adhærendum, se credebant vocatos. Namque, rogaverat Absalom Patrem, sibi per chirographum potestatem faceret, duos, quos liberet, Viros eximios, comites assumendi: quod, cum facile impetrasset, clam alios Senatores, duos ex illo ordine evocans, hos ex præcepto, quod ostendebat patris, se sequi jussit, ii cum morem gererent, idem cum aliis, & rursus aliis, inceptavit, idque tam diu, usque donec universum Senatum, & cæteros insigniores quosque viros, ad se consectandum, fraude hac induxit.

ט וכן לענין הטובה מרים המתינה למשה שעה אחת שנאמר ותתצב אחותו מרחוק לפיכך נתעכבו לה ישראל ז' ימים במדבר שנאמר והעם לא נסע עד האסף מרים יוסף זכה לקבור את אביו ואין באחיו גדול כמנו שנאמר ויעל יוסף לקבור את אביו וגו' ויעל עמו גם רכב וגם פרשים מי לנו גדול מיוסף שלא נתעסק בו אלא משה משה זכה בעצמות יוסף ואין בישראל גדול ממנו שנאמר ויקח משה את עצמות יוסף עמו מי גדול ממשה שלא נתעסק בו אלא המקום שנאמר ויקבור אותו בגיא לא על משה בלבד אמרו אלא על כל הצדיקים שנאמר והלך לפניך צדקך כבוד ה' יאספך:

9. Eadem ratio, in rebus bonis, apparet. Mirjam, per horam unicam, ad Mosis (*fata*,) solicite attendit: Q. S. E. (Ex. II, 4.) *Steterat autem soror illius soror, e longinquo.* (1) Eam igitur Israëlitæ, per septiduum præstolati sunt in deserto. Q. S. E. (Num. XII, 15.) *Et populus non est profectus, donec* (2) *congregaretur Mirjam.* Josephus, quo tamen inter fratres, nemo major erat, pietatis officium præstitit, in sepeliendo patre. Q. S. E. (Gen. L, 7. & 9.) *Ascendit Josephus, ad sepeliendum patrem suum &c. Ascenderuntque cum eo tum currus, tum equites.* Quis vero Josepho illustrior, circa cujus exanime corpus, nemo se occupavit, præter Mosen? Moses, omnium Judæorum longe maximus, ossibus Josephi, justa persolvit: Q. S. E. (Ex. XIII, 19.) *Accepit Moses ossa Josephi secum.* At, quis Mose felicior, quem defunctum, haud alius, quam ipse Deus condidit? Q. S. E. (Deut. XXXIV, 6.) *Et sepelivit eum in valle* (*Verum enim vero*,) non hoc de Mose tantum dicitur, sed & de fidelibus quibuscunque: Q. S. E. (Es. LIIX, 8.) *Et anteibit te justitia tua, gloria Dei* (3) *congregabit te.*

R. OB. DE BARTENORA.

וכן לענין הטובה *Et sic etiam in rebus bonis*, solvunt homini mercedem quidem respondentem bono quod fecit, sed solvunt illi magis quam fecit, quia conditio boni major est in remuneratione, quam conditio mali & pœnæ.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

וכן *Et sic etiam*, sensus est, de comparatione præmii: sed non æqualiter, nam majus est præmium ejus, quia expectavit unam horam, & Divinitas eam expectavit septem dies, uti satis clare constat.

WAGENSEILIUS. (1) *Eam igitur Israëlitæ per septiduum &c.*] Et rationis hoc fuit, & æquitas postulabat, ut Israëlitæ non prius proficiscerentur, quam castris reddita Mirjam erat, si verum est, ejus meritis concessum illis fontem esse, qui assidue desertum peragrantes, comitabatur. Libellus noster MS. פטירת אהרן sive de Mortis Aharonis, nondum, quod sciam, editus. שלש מתנות יתנו לישראל בזכות מרים ניתן להם הבאר בזכות אהרן ניתנו להם ענני כבוד ובזכות משה ניתן להם המן כיון שמתה מרים נסתלקה הבאר כדי שידעו ישראל שבזכותה ניתנה והיו משה ואהרן בוכים מבפנים וישראל בוכים מבחוץ ועד שש שעות לא ידע משה עד שנכנסו ישראל ואמרו לו עד מתי אתה יושב ובוכה אמר להם ואל אבכה על אחותי שמתה אמרו לו בעוד שאתה בוכה על נפש אחת בכה על כלנו אמר להם למה אמרו לו אין לנו מים לשתות עמד מאוהל ויצא וראה הבאר בלא טיפת מים: id est: *Tria beneficia ingentia, concessa sunt Israëlitis* (ob pietatem, hominum totidem.) *Pietas τῆς Mirjam, Fontem* (perennem;) *Pietas Aharonis, Nubes gloriæ; & Mosis Pietas, Manna, promeruerunt. Postquam Mirjam fato functa est, exaruit Fons, ut agnoscerent Judæi, illius merito concessum fuisse. Ibi tum Moses & Aharon intus,* (intra tentorium,) *flere cœperunt, Israëlitæ foris plorabant. Jam sex horæ præterierant, & nesciebat adhuc Moses* (calamitatem, cum qua Judæi conflictabantur.) *Quamobrem intrantes, quamdiu, inquiunt, sedes, & fletui indulges? Moses vero, Annon flerem, excipit, obitum, germanæ sororis meæ? Contra Israëlitæ: Intolerabile est, te deflere mortem unius mulieris, nostram potius omnium* (sortem miseram,) *deflere te conveniit. Quærit Moses: Quid mali rei accidisset? Regerunt Judæi, nullas superesse aquas ad bibendum. Tum Moses, deserto Aharone, abit,* (veritatem dictorum exploraturus,) *deprehenditque in fonte, ne guttam quidem restare unicam.*

(2) *Congregaretur*] Raschi, ad locum hunc Numerorum: אמר מר כל האסיפות האמורות במצורעים על שם שהוא משולח מחוץ למחנה וכשהוא נרפא נאסף על המחנה כתובה בו אסיפה לשון הכנסה; id est: *Sic existimaverim, ideo de Leprosis* (sanatis,) *adhiberi* Congregationis *verbum, quod ægri adhuc, extra castra ablegantur, incolumitati, autem redditi, intra eadem admittuntur, est enim* Congregatio, *nihil aliud, quam* Introductio.

(3) *Congregabit te*] Voce *Congregabit*, in istis, Sepulturam innui volunt, quia Fidelium Humatio, passim in Scripturis, *Congregatio ad populum suum*, dicitur. Veluti, Gen. XXV, 28. c. XXXV, 39. & c. XLIX, 32. Numer. XX, 26. alibi sæpius. Pertinet huc, locus, circa finem Taanit: דמוסיף מוסיף ודלא מוסיף יאסף תני רב יוסף מאי יאסף אמר רב יוסף תיקבריה אמיה: id est: *Qui*, (brumali tempore, partem noctis, diei) *addit*, (ut studiis invigilet,) *ei addit* (hoc ipso, aliquos annos vitæ suæ:) *Qui vero non addit, addetur, sive congregabitur. Quærit R. Joseph: Quid est, Addetur? Respondetque idem: Sepeliet illum mater ejus.* Hoc ait: turbatum iri ordinem mortalitatis, & filium, ante parentes, diem præmature obiturum. In En Jacob pag. 141. p. 80. male, & omnino contrario sensu, hic legitur הקבר אמיה sed rescribendum, ceu nos ex Talm. Amstel. verba repræsentavimus, quam lectionem Raschi quoque est secutus.

פרק ב היה מביא את מנחתו בתוך כפיפה
מצרית ונותנה על ידיה כדי ליגעה כל
המנחות תחילתן וסופן בכלי שרת וזו תחילתה
בכפיפה מצרית וסופה בכלי שרת כל המנחות
טעונות שמן ולבונה וזו אינה טעונה לא שמן
ולא לבונה כל המנחות באות מן החטין וזו באה
מן השעורין מנחת העמר אף על פי שבאה מן
השעורין היא היתה באה גרש וזו באה קמח
רבן גמליאל אומר כשם שמעשיה מעשה בהמה
כך קרבנה מאכל בהמה :

Caput 2. Attulit (1) (*Maritus uxoris adulterii suspectæ*, (2) *oblationem*) in (3) corbe faligna, quam (*corbem*) (4) in manus illi dedit (5) ut fatigaretur. Omnes reliquæ (6) oblationes tam ab initio, quam sui fine, (7) in vasis sanctis erant: At ista, principio in corbe faligna, postremo in vase sancto erat. (8) Ad omnes Oblationes requirebatur Oleum, atque Thus. Ista vero, (9) nec Oleum, nec Thus admittebat. Omnes Oblationes confectæ erant è tritico, verum (10) ista conficiebatur ex hordeo. Sane etiam Oblatio Manipuli, ex hordeo parabatur. Attamen in hac, (11) pollen fuit oblatum; ibi vero (12) farina, (*cui nihil ademtum.*) R. Gamaliel ait: Quemadmodum (13) facta ejus belluina fuere, ita & sacrificium ejus, (14) esca belluarum erat.

R. OB. DE BARTENORA.

היה מביא את מנחתו *Adferebat donum ejus*, maritus adferebat, ut scriptum est Num. 5, 15. והביא קרבנה *& attulit donum illius.* בכפיפה מצרית *in corbe faligna*, in corbe quæ confecta erat è palmis tenuibus, quæ crescunt circum dactylos.

כדי ליגעה *Ut fatigaretur*, ut confiteretur, & nomen Domini sanctum non deleretur super aquis. Cæterum juxta opinionem ejus qui dicit, quod maritus illam prius faciebat bibere, & deinde adferebat donum ejus, etsi nomen sanctum deletum fuisset, tamen fatigabant eam ut confiteretur, & non moreretur tam turpiter, nam etsi pergamenum deletum fuisset, si illa dixisset, immunda sum, non tamen bibebat.

תחלתן וסופן בכלי שרת *In principio & fine in vasis ministerii*, non vult dicere in vasis ministerii propriè, nam homo privatus non solet adferre donum suum in vase ministerii, sed in vasis aureis & argenteis, quæ idonea sunt ad vasa ministerii, at hoc donum adferebatur in corbe faligna, quæ non idonea erat ad conficiendum indè vas sacri ministerii. כל המנחות טעונות שמן ולבונה *omnia dona requirebant oleum & thus*, in Gemara argumentantur hoc sensu, usque ibi est donum peccatoris, de quo dicitur Levit. 5, 11. לא יתן עליה שמן ולא יתן עליה לבונה præterea quoque dicit Misna, כל המנחות באות מן החטין *omnia dona veniebant è tritico*, cum tamen donum manipulorum veniebat ex hordeo? Respondetur in Gemara, quod onaquæque res illarum duarum, de quibus Misna loquitur, seorsim non debet intelligi, sed simul. Nimirum, quod omnia dona requirunt oleum & thus, at quod ea quæ non requirunt oleum neque thus, veniunt è tritico, & simila; donum vero peccatoris, etsi non requireret oleum neque thus, veniebat è tritico, & è simila. Cæterum donum manipuli, etsi veniret ex hordeo, nihilominus requirebat oleum & thus, & de cribrato venire debebat. Hoc autem quod maritus uxoris adulterii suspectæ offerebat, non requirebat oleum, neque thus, & veniebat ex hordeo, & farina per tredecim cribra succreta, uti simila tritici. קמח *farina*, omnia commixta uti commolita sunt,

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

כדי ליגעה *Ut fatigaretur*, & confiteretur adulterium, & non biberet aquas amaras. Et quod dicit *principium fieri in vasis ministerii*, innuit vasa aurea & argentea adhiberi, quæ apta erant ad vasa ministerii; quia dona adferebantur in vasis aureis & argenteis, & deindè imponebantur in vasis ministerii.

כל המנחות טעונות שמן ולבונה *Omnia dona requirebant oleum, & thus*, non vult dicere, quod hoc donum differebat ab aliis omnibus, in his duabus causis. Sed vult dicere, quod differebat ab aliis donis in omnibus causis, nam donum peccatoris, etsi non requireret oleum, neque thus, fiebat è farina tritici. Donum vero manipulorum, etsi fieret ex hordeo, fiebat tamen è farina cribrata, & requirebat oleum, & thus. Et sub hoc dono comprehenduntur omnia dona possibilia, constabatque è farina hordei non cribrata, sine oleo & thure.

WAGENSEILIUS. (1) *Maritus*] Cl. Seldenus in Uxore Ebr. l. 3. c. 15. non de Marito, sed ipso Sacerdote, id accepisse videtur, sic enim loquitur: *Sacerdos tunc alius, vestes ei, eo de tenus dilacerabat, nudato usque ad cinctus capite, cinctum si qui erant, abscondebat, & fune, si comparari posset Ægyptio (quo Ægypti miracula in animum ei facilius reducerentur) vestes ei laceras supra mammillas circumcingebat. Ægyptio deinde canistro, afferebat decimam partem Epha, farinæ hordeaceæ, ex mariti apotheca desumtam, & mulieri tradebat.* Sed, recedere a Viro Docto, & verba Mischnæ de Marito, non Sacerdote interpretari, ipsæ nos cogunt sacræ Literæ, quæ perspicue habent: Num. V, 15. והביא האיש את אשתו אל הכהן והביא את קרבנה עליה עשירת האיפה קמח שערים : id est: *Tunc adducet Maritus Uxorem suam, ad Sacerdotem, & apportabit Oblationem ejus, pro ea, decimam Epha farinæ hordeaceæ.* Nec aliter, ac nos, Rabbini animati sunt, & adeo quidam, eo usque progrediuntur, ut Oblationem hanc, non Uxoris, sed ipsius Mariti fuisse, perperam contendant. Chaskuni ad verba והביא את קרבנה sic annotat: אי אפשר שיהא קרבן זה לכפר עליה שהרי זבח רשעים תועבה הוא אלא האיש מביא קרבן לכפרה על שראה בה פריצות בתחלה ולא הוכיחה וגרם לשם הנכבד והנורא להמחות במים : id est: *Fieri nequit, ut hoc Sacrificium ad Uxorem expiandam faciat, quippe*, Impiorum Sacrificium, abominationi est: Prov. XXI. 27.) *Sed Maritus affert Sacrificium, ad expiandam noxam, quod, ut primum in Uxore sua immodestiam animadverterat, eam non reprehendit, atque in causa est, ut Dei venerabile & tremendum nomen, deleatur.* Cæterum, ad ista rejicienda, solam Scripturæ vocem קרבנה allegare sufficit, quæ certissimo argumento est, non Mariti, sed Uxoris hanc fuisse Oblationem. Ergo, ad eadem verba והביא את קרבנה longe rectius Abarbenel scripsit: ויורה לומר בקבורה כי הוא אינו חוטא בדבר לשיתחייב קרבן : id est: *Innuit Scriptura, Uxori gratia allatam a viro esse oblationem, ipse enim hac in re nihil peccavit, ut sacrificio opus esset.* Neque sequitur illud inconveniens ex hac sententia, quod inde Chaskuni prolicit: Cum necesse non sit Oblationem istam, inter Expiatoria Sacrificia, illico referre. Quippe, is verus ejus finis erat, ut Supremum Numen, aut testis innocentiæ mulieris, aut vindex illius pravitatis, libens volens adesse dignaretur.

(2) *Oblationem*] Nimirum עשירית האיפה קמח שערים Id est: *Decimam Epha farinæ hordeaceæ*: prout jusserat ipse Deus Num. V, 15. Est vero decima Ephæ, autoritate libri antiquissimi Pesikta Sutarta fol. 39. col. 1. שיעור מ"ג ביצים וחומש ביצה Id est: *Capacitas ovorum XLIII. & ovi insuper parte quinta.*

(3) *Corbe faligna*] Ceu in modo allatis, vidimus, Voces כפיפה מצרית eximius Seldenus, exponit de *Canistro Ægy-*

Ægyptio. Buxtorfius in Lex. Talm. eas modo, *Corbem Vimineam, factam ex virgultis salicis*; modo *Corbem parvam*, interpretatur, id quod ejus libri p. 1243. & 1900 consulentes, deprehendent. Nos, illi, quæ priori inter Buxtorfii explicationes loco est, subscribimus, tum, quia, cum in Bava Batra fol. 22 a. legitur: פילי שבלע כפיפה מצרית כפיפה מצרית והקיאה דרך בית הרעי מהו: *Elephas si deglutiat ejiciatque iterum per anum, quid juris?* Annotat R. Salomo in *Glossa* כפיפה מצרית כלי של נצרים של ערבה id est: *Verbo* כפיפה מצרית *Corbem ex tenellis salicibus contextam*, significari. Tum, quia corbium Salignarum usum, alibi quoque deprehendo in re sacra: Bava Kama fol. 92. a. עשירים מביאים בכורים בקלתות של זהב ושל כסף ועניים בסלי נצרים (Sic ex En Jacob legendum pro נכרים quod est in Talm. Amstel.): של ערבה id est: *Ditiores, afferebant primitias suas, in aureis argenteisque Calathis; pauperes, in corbibus salignis*. Confer, quæ supra annotavimus ad Mischnæ cap 1 § 6. n. 4.

(4) *In manus*] Malo enim ידיה legere cum editionibus nostris ד׳ Mischnajot, quam ידה cum Jalkut, & Amstelodamensi, ac Basileensi Talmude.

(5) *Ut fatigaretur*] Et lassa viribus fateri occiperet. שהרי נתונה על ידה עד גמר כל הסדר: id est: *Nam Corbem hanc salignam, universo illo tempore, quo sacra ista res peragebantur tenere coacta fuit*. Tosephot.

(6) *Oblationes*] Quot fuerint Oblationum Species diversæ, curate docet Maimonides, in iis quæ Commentario ad Mischnam Menachot præfatur. Modum offerendi Oblationes, habes quoque in nostra Gemara fol. 14 b.

(7) *In vasis sanctis*] Pro כל המנחות תחלתן וסופן בכלי שרת in Jalkut fol. 106. col. 3. ubi eadem hæc habentur, legitur explicatius. כל המנחות תחלתן בכלים הראוין לכלי שרת וסופן בכלי שרת: id est: *Omnes Oblationes, principio erant in vasis ejusmodi, quibus uti licuisset in Sanctuario; deinde, ipsis vasis sacris recipiebantur*. Hoc glossema in notis ad Mischnam nostram, approbat Maimonides, accipitque Vasa, sacro ministerio apta, de aureis argenteisque: nec aliter est in Gemara.

(8) *Ad omnes oblationes &c.*] Quæ omne sequuntur, cum grano salis, & conjuncto, minime vero separato sensu, accipienda esse, probe docetur in Gemara fol. 15. a. Neque enim hoc volunt Magistri, quod quidem videri poterat, solam videlicet istam Sotæ oblationem, unamque ex omnibus, nec oleum nec thus admisisse, itemque solam fuisse ex hordeo; verum hoc intendunt, nullam cæterarum omnium oblationum, cum illa penitus, & ex omni parte posse comparari. Etsi enim Oblatio hominis peccatum expiare volentis, in modum oblationis Sotæ, oleo & thure carebat, Levit. V, 11. attamen parabatur ex similagine, non hordeo. Simili ratione, etsi Oblatio Manipuli, fiebat ex hordeo, ut illa Sotæ; nihilominus hic farina cui nihil ademtum, sed ibi purissima, & præterea oleum & thus quoque, adhibebantur. Est cæteroquin in hoc negotio notanda Regula, quam suppeditat Autor eximii libri Schilte Haggibborim fol. 70. col. 3. יש מהמנחות שטעונות שמן ולבונה שמן ולא לבונה לבונה ולא שמן לא שמן ולא לבונה: id est: *Quædam Oblationes requirunt oleum & thus: Quædam solum oleum, excluso thure, quædam solum thus, exclusa oleo, quædam neutrum admittunt*. Ad species singulas descendere, longum foret, nec facit ad institutum.

(9) *Nec oleum, nec thus admittebat*] Ex his Moses Kozensis, Duo Præcepta facit Negantia, quæ numeris LXXXVII. & LXXXVIII. iterumque CCCXXVIII. & CCCXXIX apud ipsum locantur, sic autem de illis, fere iisdem utrobique verbis, loquitur. המזהיר הזה על מנחת קנאות לא יצוק עליה שמן ולא יתן עליה לבונה ואם נתן לוקה על השמן בפני עצמו ועל הלבונה בפני עצמה: id est: *Vetat Præceptum Divinum* (Num. V, 15.) *Oblationi Sotæ Oleum aut Thus addere, quod si vero Sacerdos id faciat, seorsum propter Oleum, & seorsum propter Thus vapulat*. Quod vero ad causam interdicti hujus attinet, eam dicunt Tanchuma fol. 69. col 4. Rabbot fol. 230 col 1. & ex his Raschi ad cap. V. Numer. Tanchumæ verba sunt: למה לא יצק עליה שמן שהשמן אור וקרוי יצהר וזו אהבה ארת האפלה לפי לא תהא אור במנחתה לכה לא יתן עליה לבונה שהלבונה

זכר לאמהות שנ' אלך לי אל הר המור ואל גבעת הלבונה וזו פירשה מדרכיהן לפי שהיא מנחת מזכרת עון ולא מזכרת זכותי: id est: *Quare* (Oblationi Mulieris de adulterio suspectæ,) *non fuit affusum oleum? Quia Oleum Lucis symbolum est, & ideo* (a צהר quod *Lucendi*, & *Splendendi*, significationem habet) *dicitur* יצהר (quasi, *Rem Lucidam*, illud dicas:) *ista vero, cum tenebras amasset, ideo aequum erat, ut ab ejus Oblatione abesset Lux. Quare vero Oblationi ejusdem non fuit impositum thus? Quia Thus* (magnarum) *Matrum nostrarum*, (Saræ, Rebeccæ, Rachelis) *Mnemosynon est, uti in illo*: (Cant IV, 6) Ibo mihi ad montem myrrhæ, ad collem thuris. *At, ista segregavit se ab illarum moribus, proindeque ejus Oblatio tantum peccati, nunquam pietatis memoriam inducit*. Sed, non desunt inter Judæos, qui aliter de hoc negotio opinantur. Nam quantum ad Olei absentiam attinet, de ea in Commentario in Pentateuchum, qui Mincha Belula inscribitur. p. 136. a. legimus: לא יצוק עליה שמן שהשם טוב נמשל לשמן שני טוב שם משמן ועל זאת יצא שם רע: id est: *Oleo affuso prohibita, quia bona fama, Oleo comparatur*; sic enim S. E. (Eccles. VII, 1.) Gratior est existimatio, oleo: *illa vero, famam malam contraxit*. Chaskuni, non tantum circa Oleum, sed & circa Thus, a veteri opinione recessit, scribens: לא יצוק עליה שמן ולא יתן עליו לבונה השמן והלבונה שבשאר מנחות נקראו אזכרה על שם שהמביאן נזכר במנחתו ומנחה זו אם יתן ויצוק לבונה ושמן אזכרה זו תהא מזכרת עון כמו שמפרש והולך כי מנחת קנאות הוא: id est: (Sotæ Oblationi) *nec Oleum affundendum, nec imponendum Thus. Scilicet, Oleum & Thus, quæ in reliquis Oblationibus adhibentur*, (Scriptura) אזכרה (Mnemosynon) *appellitat, nam ea offerenti, efficit sui* (apud Numen) *recordationem. Quod si igitur in Sotæ Oblatione, Oleum & Thus locum reperirent, id quidem peccati ejus esset Mnemosynon: Quo respiciens Scriptura, mox addit*: Est enim Zeli Oblatio. Ab illis, non longe admodum abeunt, quæ disserunt Maimonides in More Nevuch. part. 3. c. 46 pag. 486. Edit. Buxt. & Abarbenel Comm. in Legem fol. 280. col. 1. Præ horum tamen, omnibusque hactenus allatis rationibus, placet illa S. Chrysostomi nostri Orat. 5. adv. Judæos: Ἐπειδὴ περὶ τοῦτο ἐστὶ καὶ κατήγορσις, καὶ ὑποψία πονηρὰ, ἱμεραῖα τινὶ συμφορὰν τῆς οἰκίας, θυσίας τὸ σχῆμα, διὰ τοῦτο φησίν. οὐκ ἐπιχέεις ἐπ' αὐτῷ ἔλαιον, οὐδὲ ἐπιθήσεις ἐπ' αὐτῷ λίβανον· Id est: *Quoniam id quod gerebatur, luctus erat, & incusatio: suspicioque prava; forma sacrificii, domesticam calamitatem imitabatur, eoque dicit: Non effundes super illam oleum, neque impones illi thus*. Nam, Oleum & Thus, Lætitiæ signa fuisse, nec nisi in gaudio & festivitate locum reperisse, notum est ex Divinis literis. Atque sic ipsa Gemara nostra, Oleum & Thus omissum ait שלא יהא קרבן מהודר id est: *Ut Venustate Oblatio destitueretur*.

(10) *Ista conficiebatur ex hordeo*] Cl. Seldenus, contendit in paulo ante recitatis: illud hordeum ex Mariti apothecis desumendum fuisse. Nimirum, legerat in Smag fol. 138. col 4. aut alibi מביא עשרון קמח שעורין משל בעל quæ eadem quoque, in MS. nostro Ez. Hechajim deprehenduntur, possuntque ista, primo aspectu, gignere sane sensum, quo a Viro Docto sunt accepta. Sed, omnino satius est, משל בעל ad *Æs & Pecuniam*, quam *Mariti Apothecas Hordeumque*, referre, tum, quod nulla patitur ratio, ab exploratione uxorum eos excludere maritos, quibus Apothecæ haud erant, quale quid tamen, Seldeni opinionem, consequitur: Tum vero, quia pro recentiorum obscuriore phrasi, sic satis perspicue legitur in libro antiquissimo Pesikta Sutarta fol 30 col. 1. אינו מקין לה מכתובתה אלא משלו וכן כל קרבן שעליה id est: (Maritus oblaturus Sotæ sacrificium,) *non parat illud ex bonis mulieris dotalibus, sed ex suis propriis, eademque omnium sacrificiorum ab illa offerendorum est ratio*. Nota tamen hanc regulam non simpliciter, sed de iis tantum sacrificiis intelligendam esse, quæ ad conjugium aliquem respectum habent, uti cum de adulterio suspecta, aut immunda, vel recens partu levata est mulier. At, cum de solvendo ejus voto, aut expiando peccato ab ea commisso agitur, aliud

obtinet, atque ſimili in caſu, ex ſuis facultatibus mulieri litandum eſt. וקרבן שאין מכשירה לו כנן שקפתה נדרות בראשה או שהללה את השבת הדי זו מביאה משלו ומקין מכתובתה : commode monetur in Siphri fol. 3. col. 3. quorum verborum ſenſus, ex dictis erui facile poteſt.

(11) *Pollen fuit oblatum*] Nimirum סלת מנופה כ"ג נפה id eſt: *Farinæ flos motus, ter & decies cribellatus:* Mincha Belula p. 136. a. Eſtque offerendi Manipulum ritus, apud Kotenſem Præc. Aff. CXCIX. Joſephus l. 3. Antiq cap. 10. Τῇ ῥ δευτέρᾳ τῶν ἀζύμων ἡμέρᾳ, ἕκτη δ' ἐςὶν αὕτη ϗ δεκάτη, τῶν καρπῶν ὓς ἐθέρισαν, ὐ γὰρ ἥψαντο πρότερον αὐτῶν, μεταλαμβάνυσι. Καὶ τὸν θεὸν ἡγύμενοι τιμᾶν δίκαιον εἶναι πρῶτον, παρ' ὗ τῆς εὐπορίας τύτων (An legendum ταύτης.) ἔτυχον, τὰς ἀπαρχὰς αὐτῷ τῆς κριθῆς ἐπιφέρυσι τρόπον τῦτον· Φρύξαντες τῶν σταχύων τὸ δράγμα ϗ πτίσαντες, ϗ καθαρὰς πρὸς ἄλεσιν τὰς κριθὰς ποιήσαντες, τῷ βωμῷ ἀσσάρωνα προσφέρυσι τῷ θεῷ· Καὶ μίαν ἐξ αὐτῦ δράκα ἐπιβάλλοντες, τὸ λοιπὸν ἀφιᾶσιν εἰς χρῆσιν τοῖς ἱερεῦσι. Id eſt: *Secunda Azymorum die, quæ eſt menſis hujus* (Niſan,) *decima ſexta, frugibus demeſſis, & hactenus intactis, incipiunt frui: æquum rati, Deum hujus ubertatis autorem per gratitudinem honorari, Hordei primitias afferunt in hunc modum. Spicarum manipulum igne torrent, hordeum deinde pinſunt, atque ita in alicæ modum fractis, aſſaronem, ad aram offerunt: inde pugillo uno in eam injecto, reliquum Sacerdotum uſui cedit.* Quas, cæteroquin Judæi faciant farinæ differentias, diſcere eſt Menachot fol. 112. a. סאה ביהודה היה עושה חמש סאים סאה קמח סאה סלת סאה ביבן סאה מורסן וסאה קיבורי : id eſt: *Sea, ejus frumenti, quod regio Tribus Juda* (ediderat, ſi commoleretur,) *reddebat Seas quinque: unam farinæ, unam pollinis, unam furfuris, unam internarum ſiliquarum, ſive furfuris deterrimæ, & unam farinæ ſecundariæ.* In qua quidem verſione exprimenda omnino R. Salomonis ſecuti ſumus autoritatem, apud quem de poſtremo, quod præcipue difficultatem parit, vocabulo, ſic legitur: קיבורית קמח שאינו יפה שעושין ממנו פת קבר Id eſt: *Vox* קיבורית *notat farinam, quæ non eſt pulchra, & ex qua fit panis ſecundarius.* Atque, quia huic expoſitioni, ipſe ſermonis contextus favet, cum neceſſe utique videatur eſſe, ut inter farinam, & furfurem, aliquod adhuc medium intercedat, ideo viro nobis verti non debet, quod Cl. Buxtorfium in Lex. Talm. p. 1964. קיבור *de viliore furfuris ſpecie, & ipſa farina face,* interpretantem, hactenus deſeruimus.

(12) *Farina cui nihil ademtum*] Puta הסובין והקמח הכל מעורב id eſt: *Cum ſuo furfure, farina mixta,* uti iterum eſt in Mincha Belula, loco eodem. Græci vocarent Αὐτόπυρον.

(13) *Facta ejus belluina fuere*] שבהמה אין לה יחוד עם בעלה : id eſt: *Nam, nec Bellua, cum uno ſolo mare exbilea ſua fœtat:* id quod vere ſupplet Abarbenel Comm. in Pentat. fol. 280. col. 2.

(14) *Eſca belluarum*] Hordeo ipſo quondam paſcebantur, & fortaſſe, etiamnum paſcuntur, Equi, & Aſini, in Judæa, non vero, ceu in noſtris Regionibus fieri ſolet, ejus corruptela. Quippe, ita dicente Plinio l. 18. Hiſt. Nat. c. 17. *Primum omnium frumenti vitium Avena eſt: & hordeum in eam degenerat.* De Hordeo, eſca beſtiarum apud Judæos, adſcribam locum unum ex Schalſchel. Hak. p. 14. a. ראיתי כפרש איש שאומר עם ראיות שבני בירה שלמה האוכלים על שלחנו היו ששים אלף והשעורים שהיה צריך לבוסיו הרה מאתים אלף מוסבולי לבדרה נפולי מלבר בן גדול שהיה צריך לבלכל הבהמות מהאנשים הבאים בבל יום לשחר פניו או לשאת מנחה וביוצא : id eſt: *Vidi Scriptorem quendam, probantem rationibus, Salomonem cibaſſe in Aula ſua, hominum millia ſexaginta: Ad Equos ejus alendos,* (diebus ſingulis) *opus fuiſſe, bis mille menſuris Neapolitanis, quas ipſi vocant* Tomboli: *præterquam quod cogebatur ſuſtentare immenſum numerum aliorum jumentorum, quibus vecti fuere, qui quid precaturi, aut munus oblaturi, vel ob ſimilem rem advenerant.*

ב היה מביא פילי של חרס חדשה ונותן לתוכה חצי לוג מים מן הכיור ר' יהודה אומר רביעית בשם שממעט בכתב כך ממעט במים נכנס להיכל ופנה לימינו ומקום היה שם אמה על אמה וטבלא של שיש וטבעי היתה קבועה בה וכשהוא מגביהה נוטל עפר מתחתיה ונותן כדי שיראה על פני המים שנאמר העפר אשר יהיה בקרקע המשכן יקח הכהן ונתן אל המים :

2. (*Sacerdos*) attulit (1) phialam (2) fictilem novam, & (3) ſemiſextarium aquæ (4) e Labro, in eam infudit. Sed (5) ſecundum R. Judam fuit (*aquæ*) tantum, quartarius. Quippe is, uti (6) quod ad ſcripturam, ita &, quod ad aquam attinet, minus (*quam alii*) admittit. (*Sacerdos*) templum ingreſſus (7) dextrorſum deflexit: Ibi (8) foſſula erat, unum cubitum longa, lataque, huic tabula marmorea (*ſuperimpoſita fuit,*) cui infixus annulus. Ea igitur, in altum ſublata, (9) exinde tantum pulveris (10) depromſit, (11) aquiſque indidit, (12) ut conſpici poſſet, in aquarum ſuperficie. Q. S. E. *Et de pulvere, qui erit in ſolo tabernaculi accipiens Sacerdos, indet in illam aquam.*

R. OB. DE BARTENORA.

היה מביא *Adducebat*, ſcil. ſacerdos: פילי eſt vas quod notum eſt in lingua Græca (Φιαλη) מים מן הכיור *aquæ à labro*, uti ſcriptum eſt Num. 5, 17. מים קדושים *aquæ ſanctæ*, at non ſunt ſanctæ, niſi quatenus ſanctificantur in vaſe ſancto.

כשם שממעט *Quemadmodum excipit*, nempe R. Jehuda. בכתב *Scripturam*, pergameni, poſtea in Miſna, ſic etiam hic excipit in quantitate aquæ; deciſio non eſt juxta R. Jehuda. מקום היה שם *locus erat illic*, peculiaris eſt a cæteris locis templi diſtinctus. טבעת היתה קבועה בה *cui annulus erat infixus*, ad prehendendum illam tabulam marmoream & ad attollendum eam ſupra reliquas tabulas, quæ omnes erant marmoreæ. כדי שיראה על פני המים *ut conſpici poſſet in aquarum ſuperficie*, neceſſe erat ut inderet quantitatem ut videri & cognoſci poſſet ſuper facie aquarum. ונתן אל המים *& indet aquæ illi*, quia ſcriptura non dicit ונתן במים ſed ונתן אל המים ideo indicatur quod non abſorptus fuit aquis.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

פילי של חרש חדשה *Phialam fictilem novam*, neceſſarium erat ut hoc vas non multum mutatum eſſet per aliquod tempus, neque nigredinem contraxiſſet; & quod dicit חדשה *novam*, vult, nunquam eo factum eſſe opus aliquod, uti ſe habebat vas leproſi, de quo dicit ſcriptura Levit. 14, 5. כלי חרש על מים חיים Dixerunt Sapientes, quemadmodum aquis vivis non fiebat opus, ſic etiam in vaſe fictili non debebat fieri opus; deciſio non eſt juxta R. Jehuda.

WAGENSEILIUS. (1) *Phialam*] פילי id ipſum Græcorum Φιάλη, & id Judæi quoque agnoſcunt. In Tanchuma fol. 69. col. 2. ſequens gloſſema, ſemicirculis incluſum deprehenditur: פיאלי בלשון יון כוס או צנצנת אך תרגום בכפל ארידי בפילי גברייא ותרגי יזי (Exiſtimo legendum eſſe יוני) : ועשרה קערות פלוותא id eſt: *Verbum* פיאלי

פיאלי *Lingua Græca, scyphum aut urceum denotat. Hinc Chaldæus* (Jud. V, 25.) *pro* בספל אדירים id est: Simpulo magnificorum, habet בפילי גבריא & (Ex. XXV, 29.) pro וקשותיו id est: Et facies scutulas ejus: *Jonathan transtulit:* ופילוותיה Similis annotatio etiam in Jalkut fol. 206. col. 4. marginii est addita. Liber Schilte Haggiborim fol. 30. col. 4. אמרו במסכת סוטה פרק היה מביא את מנחתה משנה שנית מביא פיילי של חרש וכו' ודע כי חז"ל היו בקיאים מאד בלשון יוני ונמצאו בדבריהם דברים הרבה ומלות רבות בזה הלשון שהמדפיסים לא העתיקו אותן כדין וכשורה כמו המלה הזאת שכתבו פיילי במקום פיאלי כתוב בפי ביוונא גאלפא בלאמדה וביטא (Legendum ובאיטא) והוא כלי ששותין או יתירה זה הכלי מכסף או זהב או זכוכית ובדומה הכל נקרא כן בשם כולל: Id est: *In Massechet Sota Cap. 2. §. 2. legimus: Attulit* פילי *fictilem &c. Sciendum, Sapientes antiquos, in Lingua Græca, fuisse exercitatissimos, unde in scriptis eorum, & sententiæ, & verba multa, ex illo sermone depromta, reperiuntur: quæ tamen Typographi, non satis fideliter exhibent. Tale quid in hac voce accidit, dum* פיילי *pro* פיאלי *imprimunt. Est enim in Græco,* φῖ, ἰῶτα, ἄλφα, λάμβδα, ἦτα: *Significat vero, vas, e quo potatur, sive argenteum id sit, sive aureum, sive vitreum, aut ex alia simili materia effictum: Omnia, inquam, isto nomine veniunt cum sit generale.* Cæterum Josephus 3. Antiq. c. 10. de Sota agens, plane eodem vocabulo usus est: τῶν δ' ὅρκων τελεσθέντων, τῆς διφθέρας ἀπαλείψας τοὔνομα εἰς φιάλην ἐκπιέζει.

(2) *Fictilem Novam*] Et secundum Maimonidem Comment. in hunc locum omnino talem שלא נעשה בה מלאכה כלל ואפילו כדבר מועט: id est: *Quæ ad nullum unquam, etiam perexiguum usum, fuit adhibita.* Sed, nec ex omnia vetustate, nigredinem contraxisse debuit, secus enim, igne lustranda erat, autore eodem Maimonide Hilch. Sota c. 3. §. 9. Fatigant se quidam Magistri, in pervestiganda causa, cur illud vas fictile esse oportuerit, sed vix est ut credam, ipsos eandem fuisse assequutos. Autor libri Keli Jakar fol. 100. col. 2. scribit: נתינת המים בכלי חרש היינו לפי שכלי כלי חרש אינו יוצא מידי דפיו לעולם כן הבא על הערוה והולד ממנה ממזר נקרא מעות לא יוכל לתקן: id est: *Ideo aquæ, fictili vase exceptæ sunt, quia, sicut fictile vas* (quod semel immunditiem contraxit,) *nunquam ab ea liberari potest: Ita, qui illicitam Venerem sectatur, Spurium generat, Corruptor vocatur, estque id malum immedicabile.* Bechai, sublimius mysterium se reperisse arbitratus est, cujus Comment. in Pent. fol. 156. col. 2. hæc verba sunt: אם תשכיל היטב בכוה שאמר בכלי חרש תמצא שיש בו רמז שלא הזכיה לקום עסו בתחיית המתים אך תהיה כחרש הנשבר שאין לו תקנה אם זנתה תאבד מן העולם הזה והעולם הבא שהמנאה תחת בעלה כעובר שתי רשויות ועל כן אמר בכלי חרש ולא אמר בכלי זכוכית שהזכוכית יש לו תקנה בנפיחה והמתים עתידין לחיות קל וחומר מזכוכית: id est: *Si attentius consideres, quare fictilis vasis usus præcipiatur, deprehendes eo innui, adulteram cum suo amatore non resurrecturos olim a mortuis, sed futuros instar vasis fictilis, cujus semel fracti, nulla est reparatio. Quæ enim scortatur mulier, & hujus, & æternæ vitæ jacturam patitur, eo quod adulterium idololatriæ reatum simul involvit. Ergo, vas fictile adhibendum fuit, non vitreum; quippe vitreum* (fractum,) *novo flatu, ad pristinam formam reducere licet: Atque hinc a vitrorum reparatione, ad resurrectionem mortuorum, tanquam a minori, ad majorem verisimilitudinem, vulgo concludimus.*

(3) *Semi-sextarium*] Cujus Mensuram, ad hos similesque usus, perpetuo in Templo servatam fuisse, legitur in Smag Præc. Aff. 56. & in MS. nostro Ez. Hechajim: בחצי לוג שהיה במקדש היה מודד

(4) *E Labro*] Aquas enim sanctas accipere oportebat, Num. V, 17. Sed vero: אין מים קדושים אלא שקידשו בכלי אלו מי כיור id est: *Nulla Aquæ sanctæ sunt, nisi quas vas, Labrum scilicet, sacravit:* Jalkut fol. 207. col. 1. De Labro, multa egregie nos monet, aureus liber Schilte Haggibborim cap. XXVII. & quædam excerpere est operæ pretium. דע בני כי בבירה ראשון שבנה שלמה היה הים מוצק עשר באמה משפתו אל שפתו עגל סביב חמש באמה קומתו אלפים בת יכיל כדכתיב מלכי' א' ז' וב"דה ב' ד' כתיב שלשה אלפים יכיל כמו שפירש רבותינו ז"ל אלפים בלח ושלשה אלפים ביבש הגודש כי כלי בלי שעמוק חצי רחבו גודש משפתו ולמעלה הוא שליש ממה שמכיל הכלי עד שפתו: id est: *Nosse vos oportet, o Filii, in Templo primo, quod condiderat Salomo, fuisse Mare fusum, habens decem cubitos ab ora una parte ad alteram, rotundum circumquaque, altitudinis cubitorum quinque, capiens vero, Batos bis mille, prout traditur* 1 *Reg. VII. Cæterum, quod* 2 *Chron. IV, legimus, ter mille cubitos illud cepisse, hoc cum Magistris nostris, f. m. ita conciliandum fuerit,* (ut dicatur,) *continuisse bis mille Batos Humidorum, at ter mille, Aridorum aggestorum. Nam, quodque Vas, cujus profunditas dimidiatam proportionem habet, ad περιφέρειαν, si post impletionem porro accrevetur, tantum admittit cumulum, ut tertiam partem ejus quantitatis, cujus ipsum vas ad oram usque capax est, exæquet.* Postea, cum multa, de Basibus, & Labris, Maris hujus interjecisset, subjungit: אבנים במקדש שני לא היה בו לא ים ולא מכונות וכיורות רבים אלא היה בו כיור אחד בין האולם והמזבח ומשוך קמעא מורית המזבח כלפי הדרום כמו ששנינו בזבחים שהיה שם לקדש ידים ורגלים של כהנים כמשנה הכתוב בפרק שלישי ממס' מדות משנה ששית וכראשונה לא היה לכיור אלא שני דדים בלבד עד שבא בן קטין הכהן הגדול זכור לטוב ועשאן שנים עשר כמו שאמרו בפרק אמר להם הממונה דיומא משנה עשירית והיה כדי שיהיו שנים עשר כהנים העוסקים בתמיד של שחר מקדשים בבת אחת ידיהם ורגליהם: id est: *Verum enim vero, in Templo posteriore, nec Mare erat, nec Bases & Labra plurima, sed unicum tantum Labrum, inter Porticum & Altare, ab hujus angulo, nonnihil ad Austrum sese porrigens, ceu in* (Massechet) *Sevachim proditum est. Hujus usus erat, ut Sacerdotes manus suas pedesque mundarent, secundum normam traditam in cap. III. Mass. Middot, Mischna VI. Usque principio, Labrum hoc, sola duo habebat Epistomia, sed superveniens Ben Ketin, Pontifex Summus, f. m. duodecim fecit, uti est in c. III. Joma, Mischna X. Hoc vero ideo fieri voluit, ut duodecim illi Sacerdotes, qui in offerendo juge sacrificio occupabantur, simul omnes, manus & pedes abluere possent.*

(5) *Secundum R. Judam &c*] Privata hæc fuit R. Judæ opinio, in quam Sapientes reliqui, suis suffragiis non descenderunt.

(6) *Quod ad Scripturam*] Vide Mischnam, mox sequentem.

(7) *Dextrorsum deflexit*] Si maxime voci פונה non adderetur לימינו tamen haud aliter, quam de dextro latere accipienda fuisset, ob Gemaræ nostræ Regulam: כל פונות שאתה פונה לא יהו אלא דרך ימין id est: *Quotiescunque quis deflexisse dicitur, id de regione dextra capiendum.*

(8) *Fossula erat unum cubitum longa, lataque.*] Nota, Phrasin אמה על אמה qua Talmudistæ crebro utuntur, Longitudinem & Latitudinem, & in re simili tantum notare, non vero, (quod tamen merito opinari quis poterat,) etiam profunditatem. Id enim persuadet locus in Erubin fol. 14. a. inf. תני ר' חייא ים שעשה שלמה היה מחזיק מאה וחמשים מקוה טהרה מכדי מקוה כמה הוי כדתניא ורחץ את בשרו במים במי מקוה בלל בשרו מים שכל גופו עולה בהן וכמה הן אמה על אמה ברום ג' אמות: id est: *Docuit R. Chaja, Mare, quod Salomo fecerat, continuisse CL. fontes purificationis. Quæ est mensura fontis ejusmodi? Ea, quæ colligitur ex verbis,* (Lev. XIV, 9.) Et abluet carnem suam aquis: *quibus cum indicetur, totum corpus, simul aquis abluendum esse, quare aquas tantas esse oportet, ut universum corpus capiant. Quæ igitur basium debet esse quantitas? Ulnam unam longas, latasque tres vero profundas esse exigitur.*

(9) *Eminde tantum pulveris &c.*] Quid fatta opus sit, si pulveris in Sanctuario nulla suppetat copia, prolixior in Gemara est disputatio, quam ut afferri possit. Missa ea, controversiæ decisionem recitamus ex Maimonide Hilchot Sota cap. 4. §. 12. לא היה שם עפר בהיכל מביא עפר מבחוץ ומניחו בהיכל ולוקח ממנו ונותן על פני המים ואינו מביא אפר אבל מביא רקבוביות שהיא בעפר: id est: *Quod si in Sanctuario nullus sit pulvis, ex aliunde allato, inque eo deposito, accipere licebit, & aquis indere. Cineres* (loco pulveris) *accipere, nefas, putorem vero corruptarum rerum, fas est.*

(10) *Depromsit*] Manu sua, ultro objectos pulvisculos Sacerdos prehendebat, nam, ut rursus ait Maimonides: לא יחפור בקרדום בהיכל ויוציא עפר שני אשר יהיה בקרקע המשכן ואם הפר והוציא עפר כשר : id est: *Non debebat in Templo, pulverem rutro effodere, ac eruere Sacerdos*, Q. S. E. (Num. V, 17.) Qui erit in solo Tabernaculi. *Si vero fodiendo eruisset, factum pulveris nullum erat vitium.*

(11) *Aquisque indidit*] Sed vero, si libro antiquissimo Siphri fol. 4 col. 3. hic credimus, אם הקדים עפר למים לא id est: *Peccatum nullum erit, si Sacerdos prius pulverem vasi indat, atque sic demum aquam affundat.*

(12) *Ut conspici posset, in aquarum superficie*] Modice quidem pulvis aquæ injiciendus erat, ut hauriri eadem commodo posset: non tamen tanta exiguitate, quæ visum omnem effugeret; secus enim, ne additum quidem pulverem esse, suspicari licebat. ת"ר שלשה צריכין שיראו עפר סוטה ואפר פרה ורוק יבמה משום ר' ישמעאל אמרו אף דם צפור : id est: Tradunt Magistri: *Tria sunt, quæ minorem, quam quæ conspici queas, quantitatem, haud admittunt: Suntque: Pulvis Mulieris de adulterio suspectæ; Cinis Juvencæ* (Num. XIX, 17.) *& Sputum Fratriæ*, (Deut. XXV, 9.) *Atque ex sententia R. Ismaelis, addere hic oportet, Sanguinem avis* (quæ jugulatur in expiatione Lepræ, super aquam vivam, Lev. XIV, 5.) Sic legitur in Gemara nostra fol. 16. b. idemque repetitur in Jalkut fol. 107. col. 1. Cæterum, quare in Sotæ Judicio, Aquam & Pulverem adhiberi, Legislator Supremus jusserit, Rabbini more suo curiose indagare fategerunt, e quibus tamen multi, nimium intelligendo, fecere, ut nihil intellexerint. Omnium ineptias, uti afferre supersedemus, ita unum & alterum, non omnino absurdum, juvat audire: Jelammedenu fol 69. col 4. cum non minus ut Talmud Jeruschalmi apud Mosen Mikkozi in Smag. fol. 138. col. 4. præcepti divini eam principio causam attulisset, quod ex Aqua, Mulier creata fuerit, & in Pulverem convertatur: subjungit deinde: ראי לבדה בבדיקת במים ובעפר לפי שאדם זרע כמת זרעים כעפר ואינו יודע מה הם עד שתמים יורדים עליהם ומוריעי' אם הם של בעל השדה או מה שזרעו אחרים : id est: *Superest alia responsio: Quare instituta Exploratio Aqua & Pulvere? Scilicet, Paterfamilias multa seminat semina in pulvere, quæ ictum deinde latent, quoad aqua irrigata, ostendant, quæ fundi Dominus, quæsque alii fecerint sementes.* Non addit plura, proclive enim est, ad institutum applicare similitudinem. Abarbenel Comment. in Legem fol. 280. col. 3. in hunc modum ratiocinatur: המים רמזים לתורת השם שהזהירה על העריות והיא עברה עליה בשמאותה ועפר קרקע המשכן היה רמז לכבוד בית יי' וכשכנו שלא יבא שכרת אתנן זונה ומחיר כלב ולכן שמרת ראוי שתענש על חטאתה גם תרמז שעפר היא ואל עפר תשוב שמה כי כן צוה בכלי חרס כיכן שהיא תשבר כבלי חרס : id est: *Aquæ, ad Legem Divinam*, (iisdem sæpe comparatam,) *respectum involvunt, hæc enim vetat adulteria, quod præceptum, sua importunitate Sota violavit. Pulvis ex solo Templi, revocat in mentem venerationem Domus Dei, ejusque Sanctuarii, in quod merces meretricia, ac pretium canis inferri, non debebant, itaque æquum erat, ut ibi Sota plecteretur: Amplius, indicabat idem pulvis, Sotam, pulverem esse, & ibi in pulverem reversuram. Unde & in fictili vaso, ista offerenda erant, certo indicio, fractum iri illam, adinstar vasis fictilis.*

ג בא לו לכתוב את המגילה מאיזה מקום הוא כותב מאם לא שכב איש וגו' ואת כי שטית תחת אישך וגו' ואינו כותב והשביע הכהן את האשה וכותב יתן ה' אותך לאלה ולשבועה ובאו המים המאררים האלה במעיך לצבות בטן ולנפיל ירך ואינו כותב ואמרה האשה אמן אמן רבי יוסי אומר לא היה מפסיק רבי יהודה אומר כל עצמו אינו כותב אלא יתן ה' אותך לאלה ולשבועה וגו' ובאו המים המאררים האלה במעיך וגו' ואינו כותב ואמרה האשה אמן אמן :

3. Descripturus Libellum, unde scriptionis initium fecit? Videlicet (1) ab illis: *Si non concubuit ullus tecum, &c. Sin autem tu declinasti a marito tuo &c.* Cæterum (2) non scribebat verba. *Et adjuravit Sacerdos mulierem*: Sed (*iis, & paucis, quæ sequuntur, omissis*) scripsit: *Ponat te Dominus in maledictionem, & formulam jurisjurandi; Ingrediantur itaque hæ aqua* (3) *maledictionem illatura, in viscera tua, ad tumidum reddendum, ventrem, & ad efficiendum femur cadivum.* (4) Non vero subjiciebat verba: *Et dicet mulier Amen, Amen*: R. Jose ait, nihil ab eo fuisse omissum. (5) R. Juda in ea est sententia, haud scripsisse eum præterquam: *Ponat te Dominus in maledictionem & formulam juramenti* &c. *Ingrediantur itaque hæ aqua maledictionem importatura in viscera tua &c.* Neque addita esse verba: *Et dicet mulier: Amen, Amen.*

R. OB. DE BARTENORA.

מאם לא שכב איש וגו' *A si non concubuit tecum ullus*, quæ verba sunt maledictiones quæ inferuntur de benedictionibus, *ut si non concubuit tecum ullus, libera eris*, undè contra infertur, si concubuit tecum ullus, non eris libera.

ואינו כותב והשביע הכהן את האשה וגו' *At non scribebat, & adjuravit sacerdos mulierem &c.* quia hoc tantum est mandatum pro sacerdote, quod adjurabit eam.

ואינו כותב ואמרה האשה אמן אמן *Neque scribebat, & dicet mulier Amen, Amen*, quia tantum est argumentum illius quo mulier in se recipit maledictiones; quod vult probare ex eo quod dicitur versu 23. וכתב את האלות האלה *& scribet maledictiones illas*, quod dicitur האלה, venit ad multiplicandum maledictiones quæ inferuntur de benedictionibus: האלה *illas*, ad excipiendum præceptiones, & susceptiones quas mulier recipit.

רבי יוסי אומר לא היה מפסיק *R. Jose dicit, non interrumpebat*, nimirum, ab eo quod dicitur, *si non concubuit tecum ullus*, usque ad *Amen, Amen*, & scribebat mandata, scil. והשביע הכהן את האשה *& adjurabit sacerdos mulierem*, nec non susceptiones, ואמרה האשה אמן אמן *& dicet mulier, Amen Amen*; nam dicimus quod particula את multiplicat mandata & susceptiones. *R. Jehuda dicit, nihil scre-*

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Primus doctor dicit, quod scribebat אם לא שכב איש אותך ואת כי שטית סוטה תחת אישך וגו' *Si non concubuit ullus tecum, sin autem tu declinasti à marito tuo* &c. (vide Num. 5, 19 20, 21.) Nam etsi versus illi non continent maledictionem, nihilominus ex illis intelliguntur maledictiones; nam id quod dicit, *si non concubuit tecum ullus, libera eris*, indicat contrà, si concubuisti, non eris libera, juxta consequentiam Legis; & ejusmodi vocant *maledictiones quæ inferuntur de benedictionibus.*

והשביע הכהן את האשה *Et adjurabit sacerdos mulierem*, hoc est præceptum; præterea omnes magistri discrepant in expositione loci וכתב את האלות האלה *& scribet maledictiones illas*, vide versu 23. primus doctor dicit, quod dicitur, *maledictiones*, comprehendit maledictiones quæ inferuntur de benedictionibus; *illas*, excipit præcepta. R. Jose dicit quod vox את multiplicat præcepta, propterea dicit quod non interrumpet; sed etiam scribet והשביע הכהן *& adjurabis sacerdos*. R. Jehuda dicit, id quod dicitur האלה *illas*, excipit maledictiones quæ inferuntur de benedictionibus, & propterea non scribitur totus versus.

scribebat præterquam &c. id est, cavebat sibi ne quicquam scriberet præter ipsas maledictiones, & non maledictiones quæ inferuntur de benedictionibus, neque mandata, neque susceptiones; quia exponit, *hæ maledictiones*, non autem, maledictiones quæ inferuntur de benedictionibus; האלה *istas*, excipit mandata & susceptiones quas mulier in se suscipit.

WAGENSEILIUS. (1) *Ab illa: Si non &c.*] Cum Mischnæ Codicibus, כאם legendum, non vero, quod est in Basileensi, & Amstelod. Talmudis Editionibus כאום. Prius enim cum Textu sacro convenit, Scripturæ verbo verbis vel addere, vel detrahere literulam, esse debet religio.

(2) *Non scribebat verba: Et adjuravit Sacerdos mulierem*] Hæc enim tantum indicant, quid Sacerdotem facere conveniat, nec attinent ad Sotam.

(3) *Maledictionem illatura*] Sic המים המאררים interpretari nos Judæi jubent, quorum judicio non probatur, si, (quod, nonnulli tamen fecisse deprehenduntur,) *Aquas maledictas*, quis dicat; & adeo R. Salomo Jarchi, agendi sensum, non tantum respectu ejus quod in corpore suo Sota patitur, sed etiam ad aliorum de ea sermones, applicat: המאררים המוסרים אותה מן העולם לשון סלון ממאיר ולא יתכן לפרש מים ארורים שהרי קדושים הן ולא ארורים כתב הכתוב אלא מאררים את אחרים ואף אונקלוס לא תרגם ליטייא אלא מלטטיי כראות קללה בגופה של זו : id est, *Aquæ illæ dicuntur* המאררים *quia Sotam vita privant, potestque significatio peti ex* כלון ממאיר (quod Ezechiel c. XXVIII, 24. adhibuit, ut *Spinam accerrime pungentem*, inueret.) *Non vero quadrat, si quis Aquas Maledictas, exponere velit, quippe sanctæ sunt: neque* ארורים (id quod demum *Maledictas* notaret,) *dicit Scriptura, sed* מאררים *quasi quæ apud alios maledictiones producant. Atque sic quoque Onkelos Chaldaus, non* ליטייא sed מלטטיי *transtulit*, (quia alii Sotæ imprecantur,) *cum ejus corpus plaga videns affici*. Ex istis, verbo tenus exceptum est, quod Judæi populares, ad suam Versionem Pentateuchi, in qua מי המרים המאררים reddiderunt, *Wasser die bitten, die da machen verfluchen*, annotant. Inquiunt: *Die Bitten darum, daß zum letzten wert es ihr bitter wern. Die da machen gebrechen. Meiat, machen gebrechen sie von diese Welt. Aber nit daß ich wolt es bescheiden, Wasser verfluchte, dan furwar sie sein heilig, und nit verflucht: Geschrifft daß da ist geschrieben der* שם המפורש *Neiert sie machen verfluchen, sie von andere, wann sie sein sehen, die* קללה *am Leib von dieser.* Breviter & optime Bechai fol. 56. col 1. in f. ומה שאמר מאררים על שם האלות הנמחות במים שהן מקללין אותה : *Aquæ illæ vocantur* מאררי *propter imprecationes in iisdem deletas, quæ Sotam male mulctant.* Conferendus Abarbenel fol. 280. col. 3. inf. In Baal Hatturim, Tanchuma, & Rabbot, vocis המאררים arcanum aliquod Mysterium declaratur: המאררים עולה שני פעמים רמ״ח לומר שבודקין רמ״ח איברים של איש ושל אשה : id est: *Verbi* המאררים *elementa, ad numeros redacta, bis* CCXLVIII. *conficiunt: quo indicatur, aquas exercere vim suam tam in* CCXLVIII. *membra* (totidem enim humanum corpus constat;) *suspectæ mulieris, quam adulteri.*

(4) *Non vero subjiciebat &c.*] Ista, in Megilla exprimere supervacuum fuisset, quippe quæ eo spectant, ut Mulier viva voce, geminatam obtestationem, *Amen, Amen*, proferre cogatur.

(5) *R. Juda in ea sententia est*] Inter discordes has opiniones, quæ verior sit, nec Gemara, nec Maimonides, in Mischnæ Commentario, exprimunt. Standum tamen sine dubio illa, quæ primo loco fuit proposita, quippe, scribente ita Bechai Comment. in Leg. fol. 156. col. 1. נ״ד תיבות היו כותבין לסוטה שהיו נמחים למים id est: *Verba LIV. scripta, & aquis deleta fuere, cum de Sota institueretur judicium.* Sed vero, si rationem ineamus, ex sola prima opinione, is numerus emergere deprehenditur. Itaque, hic graviter hallucinatus est, quisquis ille fuit Autor Notarum Rabbinicarum, quæ Pentateucho, Venetiis apud Justinianum, ante hoc, & quod excedit, Seculum, excuso, adjiciuntur, contendit enim, ipsum etiam Sotæ proprium, quo designabatur nomen, Megillæ delendæ fuisse inscriptum; quod assertum, nec in Sacris literis, nec in universa Judaica Antiquitate, testimonium reperit. Atenim, deprehendisse nobis videmur, quid Commentatorem illam deceperit. Nimirum, legerat apud Maimonidem Hilch. Sota c. 3. §. 5. aut in Smag. fol. 138 col. 4. scribendam esse Megillam, לשמה של אשה כמו גט ibi לשמה ipse de proprio Mulieris nomine perperam accepit, cum sensus sit, non valere, si in antecessum, aut in alterius, quam præsentis Sotæ gratiam libellus scribatur, suum enim cuique proprium & peculiarem exarandum esse, pariter uti & instrumentum divortii. Atque sic deinde cap. 4. §. 11. idem ait Maimonides: כתבה שלא לשמה או מחקה שלא לשמה פסולה id est: *Si alterius Sotæ in gratiam, sive scripta, sive deleta fuisset Megilla: ista tam Megilla, quam aqua, porro ad explorandum aliam erant inutiles.* In Mischna Joma, capite 3. traditur: הילני עשתה נברשת של זהב על פתחו של היכל אף היא עשתה טבלה של זהב שפרשת סוטה כתובה עליה : id est: *Helena Regina, fecit Candelabrum aureum in Porta Templi: Eadem, paravit quoque Tabulam auream, in qua verba concepta, Megilla Sotæ inscribenda, fuerunt expressa.* Quem locum non satis Guil. Henrico Vorstio, in translatione Zemach, intellectum esse, ante nos notavit præstantissimus vir, Robertus Sheringamius, qui Jomæ librum, latine vertit, notisque illustravit. Nec minus, graviter errasse deprehenditur, R. Jacobus Leontius in Tavnit Hechal p. 32. a. cum Helenæ Tabulam Auream, in ipsum Sanctissimum penetrale admissam, & eodem, quo Urnam cum Manna, & Baculum florentem Aaronis, loco habitam esse, sibi persuasit, inquiens: בתוך קודש הקדשים היה נתון צנצנת המן אשר מעשהו היה כזרע גד אמנם לבן ועינו כעין הבדולח מונח לפני ארון העדות גם מטה אהרן לבית לוי עם פרחיו וציציו וגם השקדים שהיה שמה מונח לפני ארון להיות לאות לבני מרי גם שם היתה טבלת זהב טהור אשר בה כתובה בלשון הקודש האלה אשר היו משביעים את האשה כאשר יעבור עליה רוח קנאה : id est: Viro Clarissimo, qui illum librum Latinum facere dignatus est, vertente. *Intra Sanctum Sanctorum sita fuit urna Manna, quod simile erat seminis coriandri, & color ejus, sicut color Bdellii: eaque constituta coram Arca testimonii. Etiam Baculus Aaronis, Domus Levi, cum germinibus suis, & floribus suis, & amygdalis quoque, quæ erant in eo, locatus fuit ante Arcam, ut esset in signum filiis Rebellionis. Ibidem exstitit Tabula puri auri, in qua lingua Sancta descripta erant illa, quibus adjurabant talem mulierem super cujus marito transiisset Spiritus Zelotypiæ.* Nam, ut alia, quæ urgeri possent, prætermittam, certe non in alium finem parata erat, Helenæ Tabula aurea, quam dicente ita Jarchi, in Notis ad allegatum paulo ante, Jomæ locum: שלא יהיה צריך להביא תורה (Analogia Grammatices jubet supplere vocem ספר) לכתוב

עמך	שטית	אם
בתת	תחת	לא
יהוה	אישך	שכב
את	וכי	איש
ירכך	נטמאה	אתך
נפלת	ויתן	ואם
ואת	איש	לא
בטנך	בך	שטית
צבה	את	טמאה
ובאו	שכבתו	ההת
המים	מבלעדי	אישך
המאררים	אישך	הנקי
האלה	יתן	ממי
במעיך	יהוה	המרים
לצבות	אותך	המאררים
בטן	לאלה	האלה
ולנפיל	ולשבעה	ואת
ירך	בתוך	כי

: לכתוב ממנו מגלת סוטה במקדש id eſt: *Ne neceſſe eſſet aliunde in Templum inferre Librum Legis, ut ex eo feralia verba in ſchedam deſcriberentur.* Quibus plane conſona ſunt, quæ ſcribit Maimonides in ad Miſchnam Sotæ Commentario. At vero, ſi in Sancto Sanctorum aſſervabatur iſta Tabula, quomodo ulla ratione fas erat Sacerdoti gregario, (qualem Judicii Sotæ miniſtrum fuiſſe, ſupra demonſtratum eſt,) penetrare in ſacro-ſancta Adyta, & Tabulam, ſecundum quam Megillam deſcriberet, depromere? Quippe in quæ nemini uni mortalium præter ſolum Summum Pontificem, & quidem non niſi ſemel in anno, expreſſa Lege Divina, Levit. XVI, 2. ad quam provocat quoque Epiſtolæ ad Hebræos Divinus Scriptor, cap. IX, 7. introire permittebatur. (Vide etiam Talmud Celim cap. 1. §. 9. Maimonidem Hilchot Bet Hamikdaſch. c. 2.) Proinde, omnino conſequitur, in Conclavi aliquo, cum cæteris Vaſis, aut Veſtibus ſacris, hanc Tabulam fuiſſe cuſtoditam; vel etiam, quod mihi fit veriſimilius, juxta Nicanoris Portam, ſemper manſiſſe appenſam. Si Maimonidi credimus, haud licet Scripturæ aliquam Sectionem, ita in Tabula deſcribere, ut verba in rectis ſecundum latitudinem lineis ſint contigua, nam id librorum, & ſacrarum ſchedarum, unice proprium eſt, in Tabula vero, aut pugillaribus, ſi quod exprimitur Dei dictum, verbum verbo, aut bina vocabula, binis, ſecundum longitudinem ducendo lineas, ſupponenda ſunt. Quamobrem, ex Maimonidis mente, hæc, in Helenæ Tabula Aurea, Scriptionis forma fuit, iſta LIV. ſacrorum verborum ibi diſpoſitio, quam oculis ſubjicimus:

ד אינו כותב לא על הלוח ולא על הנייר ולא על הדפתרא אלא על המגילה שנאמר בספר ואינו כותב לא בקומוס ולא בקנקנתום ולא בכל דבר שרושם אלא בדיו שנאמר ומחה כתב שיכול להמחות :

4 Non ſcripſit eam (1) in tabula, nec in (2) Papyro, nec in (3) diphthera; ſed (4) in Volumine. Q. S. E. *In libro:* (5) Neque ad ſcribendum uſus (6) Gummi, aut (7) chalcantho, aut liquore quoquam (8) veſtigium aliquod relinquente: (9) Sed atramento. Q. S. E. *Et delebit.* (*Ergo innuitur,*) (10) ſcriptura delebilis.

R. OB. DE BARTENORA.

על הלוח *In tabula*, ſupple lignea: נייר *papyro*, ex herbis quas molebant ac contundebant, unde conficiebant corium. דפתרא *Diphthera*, notat corium quod non plane paratum eſt, ſed ſale & farina ſubactum, at non paratum galla.

אלא על המגילה *Niſi in libro*, in pergameno: לא בקומוס *neque gummi*, puta gummi arboris in aqua diſſolutum. ולא בכל דבר שרושם *neque ulla re indelebili*, & quæ imbibitur à pergameno, & expungi nequit, nam gummi & chalcanthum imprimunt ſigna quæ deleri nequeunt.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Nolito argumentari de eo quod hic dicitur per collationem illius quod dicitur capite tertio tractatus Joma אף היא עשתה טבלא שפרשת סוטה כתובה בה *etiam illa fecit, tabulam, in qua ſectio de muliere adulterii ſuſpecta ſcripta erat*, nam ſectio illa quæ inſcripta erat tabulæ aureæ, eo ſpectabat ut ex illa ſcriberetur ſectio de muliere adulterii ſuſpecta in pergameno, uti dicit Miſna; & non erat neceſſe ut adduceretur liber Legis ad deſcribendum ex illo ſectionem, quando contingebat caſus de muliere adulterii ſuſpecta. Cæterum jam expoſuerunt in Gemara, quod ſectio Legis de muliere adulterii ſuſpecta, quæ inſcripta erat tabulæ aureæ, ſcripta erat in hac forma.

ואת	אם
כי	לא
שטית	שכב
תחת	איש
אישך	אותך

Ratio autem eſt, quia non licet nobis deſcribere loca Scripturæ juxta ordinem in una linea, niſi in libro, juxta conditiones ſcripturæ quæ exponuntur in Lege, & in Phylacteriis, & in Scheda poſtibus domiciliorum infixa; ſed ſuper tabulis non licet ſcribere, niſi unam vocem ſuper alteram, aut duas voces ſuper duas voces, ut una columna perficiatur, & altera incipiat, ſecundum hanc quam poſuimus figuram. Quando autem ſacerdos ſcribebat juxta hanc tabulam in pergameno, ſcribebat lineas rectas. Neceſſe eſt ut ſcias id quod dixerunt in Gemara, Scriptura de muliere adulterii ſuſpectâ quæ ſcribebatur nocte, illegitima erat, eo quod ſcriptum eſt Num. 5, 30. את כל התורה הזאת Et Deut. 17, 12. על פי התורה אשר יורוך ועל המשפט judicium autem tantum peragitur die, quemadmodum expoſitum eſt in tractatu Roſch Haſſchana. Et dixerunt, ſi ea ſcribebatur præpoſtere, illegitima erat, eo quod ſcriptum eſt, האלה *iſtas* Num. 5, 23. id eſt, ut ſcribantur eo ordine quo ordinatæ ſunt voces. Dixerunt etiam, ſi illa ſcripta eſſet antequam mulier in ſe recepiſſet jusjurandum, illegitima erat, quia primo dicitur והשביע *& adjurabit*, & deinceps, וכתב *& ſcribet eam.* Præterea dixerunt, ſi ſcripſerit ſectionem in modum epiſtolæ, illegitima eſt, nam בספר *in libro* dicit Scriptura. Si ſcripſerit eam ſuper duabus columnis, illegitima eſt, nam unius libri tantum mentionem fecit, non duorum, aut trium. Et quod hoc loco dicitur eam non ſcribi niſi atramento, ejus rei dat rationem quod ſcriptura ejuſmodi debet eſſe ut deleri poſſit. Et ubicunque dicimus quod neceſſe eſt ut ſcribamus atramento, uti fit cum libro Legis, & reliquis, eſt argumentum de libro Legis ut is etiam ſcribatur ejuſmodi ſcriptura quæ deleri poteſt ope alicujus tincturæ, propterea ego vidi in terra Iſraelis quod prohibent ſcripturam Legis, quæ conſcripta eſt aliquo tincturæ genere, quod Arabice vocatur חיבר; at ſcribebant proprie atramento. Et qui hoc ipſos ita docuit, eum valde erraſſe puto, cum dixit librum Legis ope חיבר conſcriptum, illegitimum eſſe, quia deleri nequit; & erravit in deciſione juris, quia hujus rei ultima cauſa quæ venit in Gemara, eſt ejuſmodi, omnibus ſcripturis indunt chalcanthum, excepta ſectione de muliere adulterii ſuſpecta, quæ ſcribebatur in templo, & cum ita ſe res habet, non tenemus quod ſcriptura quæ facta eſt ope חיבר, ſit prohibita, præterquam ſcriptura de muliere adulterii ſuſpecta, quæ ſcribebatur in templo; eo quod ſcriptum eſt ומחה *& delebit*, uti jam diximus. Cæterum neceſſe eſt ut ſcias id quod dixerunt, neceſſe eſſe ut conjiciatur amari quid in aquas, eo quod ſcriptum eſt מי המרים *aquæ amaræ*, id eſt, ejuſmodi quæ jam ſunt amaræ; cujus ſenſus eſt, quod immittei in aquam ejuſmodi rem quæ ſaporem amarum excitat, & tum delebit illâ ſectionem.

WAGENSEILIUS. (1) *In Tabula*] Lignea ſcilicet; nam lignum humores ſorbet, & ita ſervat literarum ductus, ut penitus deleri nequeant. Eadem Vox לוח excludit etiam *Pugillares*, quos Rabbini, verbo a *πίναξ* corrupto, פנקס alias appellitant. Id nomen explicat Jarchi in Notis ad Schabbat cap. 24. לוחות שקושרות זו עם זו כמותם של גלחים id eſt: *Tabellas quæ invicem colligantur, quales ſunt, quibus Monachi uti ſolent.* Sic in En Iſrael fol. 79. col. 2 habet locus. Sed in Talmude Amſtel fol. 56. a. pro voce poſtrema גלחים legimus תגרים atque de *Mercatoribus*, non *Monachis* ſermo eſt. Noutra harum Lectionum, valde laborat abſurditate. Accipio enim *Pugillares Monachorum*, de antiquis illorum Diptychis, cujus generis cerata, noſtræ Academiæ Bibliotheca aſſervat.

(2) *Papyro*] Modo laudatus R. Salomo in Commentario ad hunc locum, dicit נייר parari ex herbis contuſis, glutineque deinde, in formam pellis compactis. Verba ejus ſunt: נייר של עשבין שכותשין ומדבקין אותו בדבק שקורין גליר וקושם כמו עור Quantum apparet, videtur intellexiſſe Papyrum Ægyptiacam, dubito tamen, num rem recte perceperit. Haud enim legiſſe me memini, e contuſis herbis factam Papyrum eſſe, ex philyris vero, ſeu tæneolis, a caule

Papyri

Papyri distractis, & alteris quidem recto situ substratis, alteris transversa positione superinjectis, Nili turbidiore aqua, glutinis vicem præstante, ipsam paratam fuisse, præter Scriptores alios, ex Plinii l. 3. Hist. Nat. c. XIII. satis constat. Proinde existimo, audivisse aliquid Jarchium de Papyro Ægyptiaca, sed cum modum omnem, quo conficiebatur, non esset edoctus, ex illa arte qua nunc charta fit, de veteri quoque, tulit ipsius judicium.

(3) *Diphthera*] Suam fecere Rabbini, vocem Græcanicam, notatque ipsis עור שאינו מעובד כלל צריך דמליח וקמיח ולא עפיץ שהיו מעבדין הקלפים בעפצים שקורין גל"ש: id est: *Pellem, quæ non plane planeque parata est, sed cum sale & farina subacta sit, Galla tamen destituitur, Membranas vero, Galla macerare oportet.* Hæc rursus R. Salomonis verba sunt, quæ quidem fere ex Schabbat fol. 79. a. ipsum transcripsisse deprehendimus. Diphthera igitur, pellis vera est, in membranam non plane efformata, atque in talibus Jones quondam scripsisse, penuria chartarum, apud Herodotum, in Terpsichore legitur. Revocavit horum consuetudinem, Poëtarum Italorum facile Princeps, *Petrarcha*, Francisco Bochio teste, qui ita apud Jac. Philippum Tomasinum in Petrarcha Redivivo cap. XXXIII. loquitur: *Consueverat Poëta noster, dum moliri aliquid cogitando vellet, multum spatii faciendis ambulando solus, & dum orirentur cogitationes, atque aliæ aliis succederent, ne quæ subito erumpebant, evanescerent, pellicea quadam in veste, qua erat indutus, quæque nullo panno exteriori erat cooperta, scriptitare subito, quæ Tuscis in Musis venerant in mentem, multisque hac atque illac notis & lituris circumscribere. Hanc ipsam vestem Joannem Casam, una cum Jacobo Sadoleto & Ludovico Beccatello, quorum erat in potestate, contemplari solitum esse dicitur, & cum An. MDXXVII. gravis pestilentia omnem in Italia devastaret, cum animi, tum etiam salutis causa, rus Muggellanum Joannis Casæ omnes concessisse, secumque hanc vestem, ut per otium contemplarentur, habuisse.* Baal Aruch, ex Tanchumæ Commentario in Parasch. ואתה laudat nobis Phrasin הוציא דפתרא של אלהות ut non minus Judæi Deo vero, quam Gentiles, suo Jovi, Diphtheram tribuant. Quid vero proprie, per illam *Divinitatis Diphtheram*, Tanchuma intellectum velit, edisserere equidem non possum, nec enim verba, eo quem Aruch indicavit loco, reperi. Cæterum, Mischnæ nostræ videtur contradicere Josephus, nam cum l. 3. Antiq. cap. 10. Sotæ judicium enarrat, ita inter alia de Sacerdote loquitur: Ἐπιγεγράφθαι μὲν τοῦ θεοῦ τὴν προσηγορίαν διφθέρᾳ. Sed magis in sermone, quam re, consistit diversitas.

(4) *Volumine*] Hoc est: Scribenda sunt illa Legis Divinæ commata, של מגלה מעור טהור כספר תורה id est: *In convoluta membranula, facta ex animali puro, plana uti Pentateuchus describitur*: prout habet Nobilissimus noster Codex MS. Ez Hechajim Hilch. Sota Vekinuim cap. I. Consequens igitur est, ut ex eodem Libro Optimo, doceamus, quæ de illa membrana, in qua Lex Divina exarari solet, observanda veniunt, haud enim alibi res tam clare & perspicue traditur.

הרוצה לכתוב ספר תורה או תפלין או מזוזות יזהר בדין [illegible]
העורות שדין כל אחד חלוק כתביו וזה חלוקם שהלכה
למשה מסיני יכתוב ספר תורה בגויל במקום שיער ותפלין
בקלף במקום בשר ומזוזה על דוכסוסטוס במקום שיער הרי
לך פירוש שם העורות ותקונם לוקחים עור הבהמה או החיה
ומסיר השיער ואחר כן ימלחנו במלח ויעבדנו בקמח ואחר
כך בעפצא ודומיהן מדברין שמקבצין העור ומחזקין אותו
וזה נקרא גויל ואומר רבינו ברוך דעבוד שלנו שאינו בעפצים
כי אם בסידים ומלח עיבוד טוב הוא ואין צריך עפצא ואם
חילק העור בעביו לשנים אחר שהעביר השער ונעשה שני עורות
אחד דק והוא שמצד השיער ואחד עב והוא שמצד הבשר
ומעברו במלח וקמח ועפצא כמו שכתבתי או כיוצא בו וחלק
שמצד השיער נקרא דוכסוסטוס וזה שמצד הבשר נקרא קלף
כל הכותב על הקלף במקום שיער או בגויל ודוכסוסטוס במקום
בשר פסול כתב ספר תורה על הקלף כשר על הדוכסוסטוס
פסול כתב מזוזה על קלף או גויל כשר שדוכסוסטוס לא נאמר
אלא למצוה עורות ספר תורה ותפלין צריכין עבוד לשמן ואומר
רבינו ברוך שצריך לומר בפירוש בשעת העיבוד אני מעבדן לעשות
מהן דבר קדוש וכן בשיכתבם יאמר בפירוש בתחלת הכתיבה אני
כותב לשם תורת ישראל ולשם קדושה כי שמא לא סגי במחשבה

ואם לא עיבד לשמן פסולים לדעת הרמב"ם ור"ח ור"ת ולדעת
רש"י כשרים עיבדן גוי אע"פ שאמרו לו לעבד לשמן פסולין שלדעת
עצמו עושה ולא לדעת השוכרו אבל נהגו להניח הגוי לעבד
וישראל עומד על גביו ומסייעו וכן התירו הגאונים ורי"ב בכך
שלדעת ישראל עושה וכן הגוי אפילו בלא ישראל יכול לתקן
הקלף של ספר תורה תפלין ומזוזות ולשרטטן מעצמו ואין צריך
לשמן כתב הרמב"ם שמזוזה אין צריכה עיבוד לשמה אבל לא
מרבינו ברוך שצריך והוא המורה מזוזה כתפילין לענין שרטוט ק"ו
שתורה להם לענין עבוד ספר תורה תפלין ומזוזות שכתבם
על עורות בהמה חיה ועוף טמאין או על עורות שאין עבודן
פסולין אבל כותבן על עור בהמה חיה ועוף טהורין אע"פ שהן
נבילות וטריפות ולא יכתוב על עור דג טהור מפני הזוהמא
שאין זוהמתו פוסקת בעיבוד:

Id est: *Descripturus Legem, Phylacteria, aut Schedas Liminares, curam habeat & Atramenti, & Membranarum,* (sunt enim Membranæ diversorum generum,) *vehementer a se invicem distinctorum. Atque in hoc quidem, consistit illa distinctio, quod secundum traditionem, quam Moses in monte Sinai accepit, Pentateuchus describendus in* Gevil, *parte ea, quæ attingit pilos. Quod Phylacteria describenda in* Keleph, *parte ea, quæ attingit Carnem; quodque Liminaris Scheda, adscribenda in* Duchsostos, *ea parte quæ attingit pilos. Nunc porro docebitur explicatio illorum nominum, & Membranas istas parandi ratio. Accipiunt pellem Feræ, aut Bestiæ mansuetæ, pilisque demtis, saliunt eam sale, subiguntque farina, galla, rebusque similibus, quæ pellem contrahunt, solidantque: Hæc vero Species est, quæ vocatur* Gevil, *docetque Magister noster Baruch, nostram* (nunc usitatam parandæ membranæ) *rationem, quæ sine galla, sed calce & sale peragitur, probam esse, neque gallam esse necessariam. Quod si, pilis scilicet remotis, dividatur pellis, secundum crassitiem, in partes duas, fiatque sic pellis gemina, una tenuior, ex ea parte quæ attingebat pilos; altera spissior, ex ea parte, quæ attingebat carnem, fiatque farina, sale, ac galla, modo dicta, aut similis præparatio, tum ea pars cui pili quondam adhæserant, vocatur* Duchsostos: (In originem vocis inquirit Buxtorf. Lexic. Talm. p. 537.) *ea vero, quæ carni erat contigua dicitur* Keleph. *Quisquis in Keleph, ea parte scribit, quæ pilos respiciebat, aut in Gevil & Duchsostos, ea parte, quæ carni erat proxima, is facit vitium. Pentateuchus scriptus in Keleph admitti potest, sed scriptus in Duchsostos, nequaquam. Scheda Liminaris, scripta in Keleph, aut Gevil habenda pro legitima, nam Duchsostos ab iis tantum adhibetur,* (qui schedis illis, ex abundanti, bonitatem adjicientes,) *majus mereri volunt præmium. Porro, pelles, quibus Lex, aut Phylacteria inscribenda, in hunc finem, nominatim paratæ esse debent, traditque Magister noster Baruch omnino exigi, ut quis, opifici eas parandas tradens, expressis verbis dicat*: Has pelles in eum finem parari volo, ut rem sanctam ex iis efficiam. *Pariter, in eas scripturo, sub scribendi initium, perspicue enunciandum est*: Testor me scripturum Legem Israelis, rem sanctissimam! *fortasse enim solo non sufficit recta intentio. Quod si Membranæ non in eum* (quem diximus, finem,) *nominatim factæ sint, Maimonides, R. Chananel, & R. Tam, illarum usum vetant, R. Salomo Jarchi tamen, eas licite adhiberi posse, censuit. Si quis τῶν ἔξω membranas parare debeat, etiamsi illi dicatur, in quem finem quis eas paratas velit, tamen haud evadunt legitimæ; nam οἱ ἔξω ex sui animi, non vero illius sententia, qui opus faciendum tradit, illud perficiunt. Quamobrem more recepimus, ut τῷ ἔξω labor committatur, assistente Judæo, & opem ferente, hoc enim casu Viri inter nos Summi, illas membranas licitas pronunciarunt, cum hac sufficiant ut dicatur secundum Judæi intentionem factas membranas esse. Atque sic ὁ ἔξω, etiam sine Judæo, membranas* (jam paratas,) *adscribendam in iis Legem, Phylacteria, & Liminares Schedas, sua sponte disponere, & lineas* (secundum quas Hebraica deinde exaranda sunt,) *in iis ducere potest, neque exigitur intentio. Maimonides tradit non necessario sequi, ut* (membrana) *Liminaris Schedæ, in finem sacrum nominatim sit parata; At R. Baruch contra reputando, id necesse esse asseruit. Nam Schedam Liminarem scribenti, major imponitur necessitas dicendi lineas, quam scribenti Phylacteria, proinde consequitur, ra-*

tione

tione præparandæ membranæ, minimum inter utraque esse paritatem. Pentateuchus, Phylacteria aut Scheda Liminaris, scripta in pelle, sive Feræ, sive Animalis mansueti, aut Avis, immundorum, aut in pelle quæ præparata non fuit, pro illegitimis reputantur. Modo vero pellis, ex fera, mansueto animali, & ave, puris, desumta sit, non officit sua morte bestiam illam periisse, aut aliquo vitio laborasse. Pelle, piscis etiam puri, ad scribendum uti non licet, ob immunditiem, (ei adhærentem,) *quæ nulla unquam præparatione, penitus separari potest.* Emendavimus in hoc fragmento, nonnulla, quæ præter morem depravate, in Codice nostro, scripta invenimus, quaha sunt ודגמתו מדדין Item semel iterumque שרטוטים ג"א לכצרה ומה שטול Sic omissa negandi vocula; mox ירריכין abundanter expressum erat: Qui tamen omnes errores leviores sunt, præ eo, quod חבורי תפילין ממוזה לענין שרטוט legitur: Secundum hanc enim lectionem, non tantum perit tota vis collectionis, qua adversus Maimonidem concludit R. Baruch, sed & certum, contraria omnia, atque quæ nos expressimus, vera esse, unde in ipso quoque Codice nostro, alibi signanter: הלכה למשה מסיני שאין כותבין ספר תורה ומזוזה בלא שרטוט אבל תפילין אין צריכין שרטוט : id est: *Inter Traditiones Mosis in Monte Sinai perceptas, tenemus etiam illam, non scribendum esse Pentateuchum aut Schedam Liminarem, nisi in membrana lineata, Phylacteria vero, illoc ductus non exigunt.*

Cæterum, quod Varro apud Plinium l. 13. Hist. Nat. c. 11. asserit, ex Ptolomæi & Eumenis Regum, circa Bibliothecas æmulatione, supprimente Chartas Ptolomæo, in Pergamo Urbe, modum Membranas conficiendi excogitatum esse, hoc illi Judæi Scriptores nunquam concesserint, longe alia de illarum inventione persuasi. Baal Schalschel. Hakkab. p. 29 a אין ספק שיש בידינו אומן עשיית קלף מעודרת היא לנו בקבלה מסיני • id est: *Dubium nullum est, artem ex pellibus parandi Membranas, habere nos per longam traditionem inde à Monte Sinai derivatam.* Idem tuetur Maimonides, Hilchot Tphilin Umesusa cap 1. §. 3. Et sane, ante Ptolomæi, & Eumenis tempora, Membranarum apud Judæos usum fuisse, Josephus quoque l. 12. Antiq c 2. confirmat, de LXX. Senibus quos vertendæ Legis Divinæ, in Græcanicam Linguam causa, Eleazarus ad Ptolomæum illum miserat, hæc inter alia scribens: ὡς παρελθον μετὰ καὶ τῶν δώρων οἱ γέροντες, ἃ τῷ βασιλεῖ κομίσαι ὁ ἀρχιερεὺς αὐτοῖς ἔδωκε, καὶ τῶν διφθερῶν, αἷς ἐγγεγραμμένους εἶχον τοὺς νόμους χρυσοῖς γράμμασιν. Ἐπηρώτησε αὐτοὺς περὶ τῶν βιβλίων· ὡς δ' ἀποκαλύψαντες τῶν ἐνειλημάτων ἐπέδειξαν αὐτῷ, θαυμάσας ὁ βασιλεὺς τῆς ἰσχνότητος τοὺς ὑμένας, καὶ τῆς συμβολῆς τὸ ἀνεπίγνωστον, οὕτω γὰρ ἥρμοστο, καὶ τοῦτο ποιήσας χρόνῳ πλείονι, χάριν εἶπεν ἔχειν αὐτοῖς τε ἐλθοῦσι, καὶ μείζονα τῷ πέμψαντι, πρὸ δὲ πάντων τῷ θεῷ οὗ τοὺς νόμους εἶναι συμβέβηκεν. Id est: *Ut Senes illi venerunt, cum muneribus à Pontifice missis, & cum Membranis, quæ legem aureis literis inscriptam continebant, primum de Libris eos rogavit: Ut vero ex involucris depromtos obtulerunt, multum diuque miratus membranæ subtilitatem, & commissuras quæ ita latebant, ut visu discerni non possent, gratias se illis habere dixit qui venerint, & majores etiam ei qui miserit, sed longe maximas Deo, cujus legem attulerint.* Quin, si credimus Angelo Rocchæ a Camerino, in Appendice libri de Bibliotheca Vaticana p. 294. *Hodienum Bononiæ in Cænobio S. Dominici, duo Esdra libri in corio implicato sive involuto, sua ipsius manu conscripti, juxta numerum à Sacro Concilio Tridentino, de Canonicis Scripturæ Sanctæ Libris, præscriptum, mira asservantur cura, ac diligentia, in Reliquiario duabus occlusa clavibus, quarum una penes Senatum Bononiensem, altera vero, penes ejusdem Cænobii Patres, custodiuntur.* Verumenim vero, hæc Angeli, a Roccha, nec credidisse quem circumspectiorum mortalium, nec credere posse, firmiter persuasus sum. Nam ut reliqua omnia multimodis laborantia, tamen ita se habere ultro largiar, qua tandem, Bonum! fieri potuit ratione, ut Esdras Divina volumina describendo, *numerum à Sacro Concilio Tridentino de Canonicis Scripturæ Sanctæ Libris præscriptum*, expresserit? nisi is forte, Duos Machabæorum Libros, quos in Canonicarum Scripturarum numerum, retulit Synodus, & quorum in gratiam unice narrasse historiam Angelus a Roccha videtur, fere tribus, antequam ederentur Seculis, memoriter tenuit. Tam iniqui multi sunt præ studio, ut dum probent id quod cupiunt, neque modum fingendi faciant, neque quid dicant, cogitent!

(5) *Neque ad scribendum usus*] Mischnæ, a Gemara sejunctæ, Editiones, post שנאמר בספר tantum habent ולא בקיסום Prætuli merito pleniorem Talmudis Basileensis, & Amstelodamensis lectionem.

(6) *Gummi*] Quomodo vocem קיסום interpretarer, aliquantisper me fatigavit. Equidem, apud R. Salomonem, in Commentario ad hunc locum, legebam: קימוס שרף האילן ומתיכו במים וכותב הימנו Hoc est. Per קימוס *significatur* שרף האילן *id aqua si quis dissolvat, ejusdem pro atramento usus est.* Sed, jam non constabat, quid proprie שרף האילן esset, notabamque Viros Doctissimos, Josephum de Voisin, & Wilhelmum Schickardum, Maimonidis quendam locum interpretantes, parum, in illorum verborum explicatione inter se convenire. Atque, quia ob ostensum supra membranæ parandæ, a nobis modum, illud Maimonidis Comma, tanquam quo genuini Atramenti confectionem docet, cæteroquin his Commentariis mox deberetur, hoc præsenti, etsi nonnihil alieniore loco, integrum afferam, subjiciamque laudatorum Virorum translationes si leguntur vero Maimonidis verba in Hilchot Tphilin c 1. §. 4 suntque sequentia. כיצד מעשה הדיו מקבצין העשן של שמנים או של זפת ושל שעוה וכיוצא בהן ונובלין אותן בשרף האילן ובמעט דבש ולותתין אותו הרבה ודכין אותו עד שיעשה רקיקין ומיבשין אותו ומצניעין אותו ובשעת כתיבה שורהו במי עפצא וכיוצא בו וכותב בו : Illustris Voisinus in Observationibus ad Proœmium Raymundi Pugionis Fidei, p. 86. col. 1. versio est: *Quomodo fit atramentum? Colligunt fuliginem olei, vel picis, vel ceræ, aliarumve rerum similium:* tum pista cum ellychnio ligneo, *& modico mellis, tamdiu subigitur, & conteritur, donec frustatim comminuatur: deinde exsiccata reponitur. Quum quis ea uti voluerit ad scribendum; aqua ex gallis, vel aliis ejusmodi resolvat, eaque scribat.* Schickardus, in Mischpat transtulit: *Colligunt fumum olei, vel picis, vel sevi, vel talium,* & pinsunt in exusto ligno, *cum exiguo mellis, & depsunt valde, donec attenuetur: postea exsiccant & reponunt. Tempore scriptionis, macerant, vel dissolvunt, in aquis gallarum, aut similium, & scribunt eo.* Porro, ut ad vocem קיסום revertar, cum in Jadaim cap 1. legatur: המים שנפסלו משתיית בהמה בכלים פסולין ובקרקעות כשרים נפל לתוכן דיו קומוס וקנקנתום ונשתנה מראיהן פסולין : ista, Judæos populares nostros, in vernaculis Maamedot, sic convertisse deprehendi: *Die Wasser die da sein* פסול *geworn, von zu erinckeu den* בהמות, *sein sie en* כלים *da sein sie* פסול *aber sein sie auf der Erden, da sein sie* כשר *wer drein gefallen Tine, oder Kupffer-wasser, oder Schuster-schwertz, und ihr Gestalt ist worden verandert dä sein sie* פסול Maimonides vero in Commentario Mischnæ, cap. 2. Gittin scribit: קומוס הוא מין עפר שמשחיר ונקרא בערבי אלזאג Id est: קומוס *est species pulveris nigrum colorem inducens vocaturque Arabice* אלזאג Hæc, turbarunt me nonnihil, & de significatione vocis קימוס reddidere dubium. Nihilo minus, animadvertens, præter Clarissimos Viros, Buxtorfium in Lex. Talm. p. 2056. & Pokockium in Notis ad Portam Mosis p. 357. etiam Cohenem de Lara in Ir David p. 82. ac utrumque Aruch, constantissime קומוס de Gummi interpretari, horum vestigiis insistendum esse, ratus sum. Ipsa adeo Gemara, in Gittin fol. 19. a. קומוס per קומא, & R. Salomo in Comment. ad Schabbat fol. 23. a. שרף per נכאו explicant: ut dubium nullum sit, utroque verbo, Gummi sive Arboris Resinam significari. Estque ea, quæ Pruno Sylvestri, adhæret, conficiendo Atramento aptissima. Nam sic R. Salomo vocem קטף quam vulgo de Balsami arbusculis accipiunt, interpretari nos jubet, in illo Gemaræ Schabbat dicto: כל השרפין יפין לדיו ושרף קטף יפה מכולם id est: *Quodvis Gummi genus, conducit ad parandum atramentum, sed Gummi arboris* קטף *ex omnibus est optimum:* Annotat R. Sa-

R. Salomo קטף פרונייל של יער Fallor? an facit huc, quod apud Plinium l. 13. Hist. Nat. c. 11. legitur: *Gummi optimum esse ex Ægyptia Spina convenit vermiculatum, colore glauco purum, sine cortice, dentibus adhærens, pretium ejus in libras XIII. Deterius ex Amygdalis amaris, & ceraso, pessimum ex Prunis.* Colligo hinc, inter reliquas Gummi species, eam quam Prunus arbor exstillat, omnium minime tenacem esse, atque sic fieri posse, ut atramento conficiendo sit accommodatior. Ex quo Tosephot Gittin consului, parum abest, quin quicquid autoritatum est in contrarium, cum proprio vadimonio deseram. Vetant enim diserte שרף de Gummi accipere, suppeditantque explicationem aliam, nec absurdam, nec improbabilem, quando verbis כל השרפים יפים לדיו ושרף קטף יפה מכולן subjiciunt: ההוא שרף לאו היינו גומי ראין דרך לתת גומי אלא בדיו של עפצים אלא אומר ר"ת דשרף הוא לחלוחית קליפת העץ שעושין ממנו דיו: Id est: *Per illud* שרף *non notatur Gummi, nec enim Gummi usus est, præterquam in atramento, quod ex Galla confectum. Sed vero, ita docente R. Tam,* שרף *est humor corticeus illius arboris, ex qua fit atramentum.* Propemodum igitur autor sum, ut ubi ego *Gummi* interpretatus sum, Lector *Succum corticis nigri arboris*, qualis est Hebenus, accipiat, idque eam maxime ob causam, quia hæc significatio magis ad Mischnam nostram quadrare videtur, nec enim si quis eum Gummi scribat, literæ indelebiles emergunt; at, de talibus ibi sermo est. Ex iis, quæ hactenus disseruimus, consequitur, in allato supra Maimonidis loco, וגבלין אותן בשרף האילן hanc flagitare versionem: *Et subigunt ista, Gummi* (liquido,) *arborum.* Nam גבל quoque, in hoc negotio *Pinsendi* sensum haud admittere, satis evincit illud in Schabbat loco jamjam citato: כל השמנים יפין לדיו ושמן זית מן המובחר בין לגבל בין לעשן id est: *Quævis Olea apta sunt ad parandum atramentum, sed oleum olivæ est præstantissimum, tam ad macerandam fuliginem, quam ad eam faciendam.* In his, ut verba postrema recte intelligantur, quando ipsi R. Salomoni, eadem negotium facessivisse apparet, non negligendum, quod is est commentatus: מצאתי בתשובות הגאונים שמעשנין כלי זכוכית בעשן שמן זית עד שמשחיר וגורר השחרורית ונותן בו שמן קימעא ומגבל בו ומייבשו בחמה וכשכותב אותו לתוך הדיו: id est: *Reperi in Summorum Virorum Responsis* (ad Quæsita,) *fieri solere, ut vase vitreo fumus olei olivæ tam diu excipiatur, donec id fuliginem contraxit: dehinc corrasa fuligo, & paululo olei imbuta, subactaque, ad solem exsiccatur, & conficiendo atramento postea adhibetur.* Confer Aruch majus fol. 30. col. 3. Atque hæc, si quis animo perpendat suo, non admodum, nisi fallor, refragabitur, amplius in Maimonidis loco, עד שיעשה רקיקין *de placentis, minutis, sive massulis accipiendum esse, in quas fuliginem oleo & gummi subactam, redigere oporteat,* quæque exsiccatæ, quoties usus est solvuntur, & diluuntur. Favet huic expositioni, ipse textus apud Maimonidem, estque is modus atramentum parandi, in Oriente receptissimus. Ludovicus Moscardus, Nobilis Veronensis, in Descriptione Musæi sui l. 1. c. 69. *Costumana nelle Indie un inchiostro nero, composto di terra bituminosa conglutinata, e formata in pastelletti o Rotelle ronde, con impronti di figure, ò caratteri conform l'uso delli Chini, si che con questa materia trita in polvere, mescolata con aqua scrivono.* Id est: Utuntur in India atramento nigro, composito ex terra bituminosa conglutinata, & efformata in pastillus, aut rotellas orbiculares, quæ notantur figuris, aut literis, more Sinensium, ita, ut cum hac materia in pulverem trita, & aquæ permixta, scripturam efforment. De reliquo, corrigendum vitium est, quo Codices Jalkut, in Pentateuchum fol. 208. col. 1. laborant, pro קולמוס enim depravate בקלמוס quæ *Calamum Scriptorium*, vox significat, extat excusum.

(7) *Chalcantho*] Judæi indifferenter & קלקנתוס, & קנקנתוס scribunt, sufficitque unum laudare testem Maimonidem, qui priore voce cap. 4. §. 9. posteriore vero, cap. 3. §. 8. in Hilchot Sota Vekinnam, ad idem, in re eadem significandum usus esse deprehenditur. A Græco χάλκανθος, originem & significationem, peti debere, nemo non intelligit, nec male Maimonides Comment. in Mischnam cap. 2. Gittin Chalcanthum esse ait מין העפר המשחיר id est:

Pulveris qui denigrat, speciem. Clarius tamen R. Salomonis interpretamentum: קנקנתום ויטריאולו או אודרמני' קורין אותו Atque, bene est, quod קנקנתום alias *Vitriolum* vocari perhibet: Interim, אודרמני' quid sit, non assequor, nisi forte literarum Resch & Daleth facta trajectio est, & Atramentum Sutorium, innuitur. Liber Schilte Haggibborim fol. 39. col. 3. ויטריאולו רומאנו נקרא בלשון לאטינו אטראמינטום כשוריאום ובלשון יון נקרא קאלכאנטי: *Vitriolum Romanum, Latine vocatur Atramentum Sutorium, Græce* χάλκανθος.

(8) *Vestigium aliquod relinquente*] Puta, *Indelebile*. Unde Maimonides in Hilch. Sota cap. 4. §. 9. παραφράζει: בכל דבר שרישומו ניכר ועומד id est: *Nulla re, ex qua picti ductus, semper agnosci possint, perdurans quo.*

(9) *Sed atramento*] Tali nimirum, quale paulo ante, ex Maimonide descripsimus, & quod imprimis caret Vitriolo. Atque, sola quidem Sotæ scheda, ex necessitate, simili atramento exaranda est, nam in Lege Divina describenda, Atramento quod Vitriolum admixtum habet, uti nemo prohibetur. Aliter quidem Judæi Palæstinam incolentes persuasi sunt, repudiantes illos Pentateuchos tanquam illegitimos, qui Atramenti genere, quod אלחיבר Arabes vocant, quodque ex Galla & Vitriolo conficitur, sunt exarati. Sed, illos graviter errare, in notatis ad Mischnam nostram pronunciat Maimonides: ראיתי בארץ ישראל מרחיקין כתיבת ספרי תורה באחד ממיני הדיו נקרא בערבי חיבר אלא בדיו מכש וכי שהורה להם בכך אינו אלי אלא טעות הרבה מאוד שאומר שכתבי תורה הכתובי' באלחיבר פסולות מפני שאינם נמחקי והנה טעה בפסק הלכה שהוא לא ידע הדרכים שמוחקים בהם פסק ההלכה כן הגמרא שהדבר האחרון הבא בגמרא בזה הענין הוא מה שאמרו בכל מטילין קנקנתום חוץ מפרשת סוטה שבמקדש ואחר שהדבר הוא כן אין אצלינו מה שיאסור כתיבתו באלחיבר אלא בפרשת סוטה שבמקדש למה שאמר ומחה: id est: *Animadverti in Palæstina, abhorrere nostros, scriptionem Pentateuchorum, quæ fit Atramento, quod Alchibber Arabes vocant, nec probare nisi Atramentum* κατ' ἐξοχὴν *ita dictum. At, qui hæc illos docuit, meo judicio, insigniter lapsus est, dum Pentateuchos cum Alchibber scriptos, pro illegitimis habuit, quia scilicet deleri nequeant. Ecce enim erravit,* περὶ τὸ γιγνόμενον τέμημα, *nescivitque, in quo consistat decisio in Gemara. Nempe, postremum in Gemara locum, quod ad hanc controversiam attinet, occupant istæ* Cuicunque (*atramento*,) licet addere Chalcanthum, solo illo excepto, quo in Sanctuario, Sotæ verba feralia describenda sunt. *Quæ cum ita se habeant, nihil apud nos reperitur, quod scriptionem cum Alchibber, refugiat, præter unicam Sotæ schedam in Templo, quia hanc Scriptura delere jubet.*

(10) *Scriptura delebilis*] Pro שיכול להמחות Talmud Basileense & Amstelod. legunt שיכול להמחק literarum levi, sensus, nullo discrimine. Cæterum, non est ut quis opinetur, plane defunctam esse Mischnam nostram officio suo, & nihil restare, quod de scriptione Schedæ sacræ, adhuc moneri debeat. Omnino enim quædam supersunt, non prætereunda, eaque ex Gemara, Maimonide, & MS. Codice עץ החיים hinc inde excerpta, junctim enarrando, supplebimus: מגילת סוטה שכתבה בלילה פסולה כתבה למפרע פסולה: כתבה קודם שתקבל עליה שבועה פסולה: כתבה איגרת פסולה: כתבה על שני דפין פסולה. אם כתבה ישראל או כהן קטן פסולה: כתבה שלא לשמה פסולה: כתבה אות אחת ומחקה וחזר וכתב אות שניה ומחקה עד שהשלים פסולה עד שתהיה כולה כתובה: id est: *Non valet Megilla Sota, scripta noctu, Non valet, quæ retrorsum scripta est: Nec valet: quæ scripta ante adjurationem. Item non valet, scripta in modum Epistolæ, aut in utramque scripta paginæ faciem. Non volet quam Laicus, aut Sacerdos impubes, scripsere. Pariter non valet, quæ in alterius mulieris gratiam fuit scripta. Non valet, si quis, ut quamque literam scripsit, eam continuo delere præsumat, nam prius deletio quam institueretur; integra absolvenda est.* Antequam hinc discedimus, notamus, insignem, quæ inter Megillam Sotæ, & Repudii Libellum, intercedit, differentiam. Nam de hoc, est in Gittin cap. 2. בכל כותבי' בדיו בסם בסיקרא ובקומוס ובקנקנתום ובכל דבר שהוא של קיימא אין כותבין לא במשקין ולא במי פירות ולא בכל דבר שאינו

מתקיים

מתקיים על הכל כותבין על העלה של זית ועל הקרן של פרה ונותן לה את הפרה על יד של עבד ונותן לה את העבד: הכל כשרין לכתוב את הגט אפילו חרש שוטה וקטן: id est: (Libellus Repudii,) *quacunque re, scribi potest, scilicet Atramento, Auripigmento, Minio, Gummi, Chalcantho, &*, (verbo,) *omni eo, quo literæ perennantes efformantur. Non ergo scribere licet, liquore aliquo* (ex his: Ros, Aqua, Vinum, Oleum, Lac, & Mel apum;) *item nec succo fructuum, aut ulla re alia, cujus ductus obfuscantur. Porro, super rem quamcunque* (libellum repudii) *scribere licet, etiam super olivæ folium, aut cornu vaccæ, qua vacca* (mulieri, cum qua quis divortium facere vult,) *per servum mittenda, servo et quoque donato. Denique cujusvis ministerio, ad scribendum Repudii libellum, uti fas est, ne surdo & muto, stulto & puero quidem, excepta.*

ה על מה היא אומרת אמן אמן על האלה אמן על השבועה אמן מאיש זה אמן מאיש אחר אמן שלא שטיתי ארוסה ונשואה ושומרת יבם וכנוסה אמן שלא נטמאתי ואם נטמאתי יבאו בי רבי מאיר אומר אמן שלא נטמאתי אמן שלא אטמא:

5. (1) Quare illa (2) ait, (3) *Amen, Amen (iteratis vicibus?)* Amen (4) *alterum pertinet ad* Maledictionem, alterum ad Jusjurandum. Amen quod nec cum isto viro (*de quo suspicio est*,) Amen, quod nec cum ullo alio (*consuevi.*) Amen (5) me non scortatam esse, nec desponsatam nec nuptam, (6) nec levirum exspectantem, nec ab eodem ductam. (7) Amen me impollutam esse, si vero polluta sum, tum ingrediantur in me (*&c.*) R. Meir, (*Amen geminatum*,) hoc modo explicat: Amen, me impollutam esse. Amen, me talem haud futuram.

R. OB. DE BARTENORA.

אמן שלא שטיתי ארוסה ונשואה *Amen quod non declinavi desponsa, nec nupta*, mediante horum juramentorum revolutione revolvebat in illam adulterium desponsationum, etiamsi in marito non esset zelus; at exinde probatur juxta Legem revolutio juramentorum.

ושומרת יבם וכנוסה *Neque expectans levirum, neque ducta*, si fuerit fratria illius, & ille duxerit eam, & zelo incitatus fuerit contra eam, & illa se occultaverit, devolvit ad eam immunditiem, quod polluta fuit quando illa expectat levirum. Misna autem hæc est juxta sententiam R. Akibæ, qui dicit, eam quæ expectat levirum, habendam esse incestuosam, sed ita non est decisio; sed eam quæ expectat levirum, si adulteraverit, licitam esse leviro; ideo non pacisceretur cum illa quod ad juramentum, si adulteravit quando expectabat levirum. אמן שלא נטמאתי *Amen quod non polluta sum*, exponit id quod superius dixit, *Amen super maledictione, amen super juramento*, vult dicere, amen quod non polluta sum, est amen super juramento quo adjurabat eam sacerdos, *adjuro te quod non polluta s.* ואם נטמאתי יבאו בי *si vero polluta sum, veniant super me*, hæc est susceptio maledictionis, quam ipsi dicebat sacerdos, & si polluta fuisti, veniant super te omnes illæ maledictiones. אמן שלא אטמא *Amen quod non polluam me*, & si polluerit se post temporis intervallum, aquæ ebullient in gutture illius; decisio non est juxta R. Meyr.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Misna hæc se habet juxta R, Akibam, qui dicit quod ea quæ conjugium leviri expectat, sit incesta, & constat de opinione ejus ex aliquibus locis tractatus Jebhammot. Propterea, si adulteraverit, prohibita est leviro suo, hac de causa necessum erat ut conditionem iniret cum ea, ut non adulteraret quando expectabat levirum. Decisio non est juxta R. Akibam; sed decisio est, eam quæ expectaverit levirum, & adulteraverit, licitam esse leviro. R Meyr dicit, quod illa jurabat super tempore futuro, & propterea quando adulteraverit abhinc & ulterius, monetur, & Deo hoc tantum notum erat.

WAGENSEILIUS. (1) *Quare illa &c.*] Integrum fere hoc Mischnæ nostræ Comma, repetitur etiam in Kidduschin fol. 27. b. atque ex ista Gemara, relatum est in Jalkut fol. 207. col. 4.

(2) *Ait*] Omnino afferenda sunt, quæ responsum hoc Sotæ antecessere, ex Ez Hechajim, incomparabili Codice: ואחר כך משביעה הכהן בלשון שמכרת ומודיעה בלשונה שלא גרם לה אלא קינוי וסתירה שקנא לה בעלה ונסתרה ואומר בלשון שמכרת אם לא שכב איש אותך ואם לא שטית טומאה תחת אישך הנקי ממי המרים המאררים האלה ואת כי שטית תחת אישך וכי נטמאת ויתן איש בך את שכבתו מבלעדי אישך יתן יי' אותך לאלה ולשבועה בתוך עמך בתת יי' את ירכך נפלת ואת בטנך צבה ובאו המים המאררים האלה במעיך לצבת בטן ולנפל ירך: והיא אומרת אמן אמן בלשון שמכרת: Id est: *Deinde incantat eam Sacerdos, in lingua, cujus ipsa gnara est, atque vernaculo sermone, eidem significat, non aliunde hæc provenire, quam ob zelum & occultationem, quod nimirum adversus zelotypi mariti edictum, sese* (cum Amatore) *occultarit. Porro in lingua Mulieri familiari, ait:* Si non concubuit vir ullus tecum, & si non declinasti immunditie, deserto marito tuo, insons esto ab istis aquis amaris, maledictionem illaturis, si autem declinasti deserto marito, atque polluta es. & vir alius suo te affecit concubitu, præter maritum tuum, det te Deus in maledictionem & jurisjurandi formulam, in medio populi tui, ut reddat Deus femur tuum cadivum & ventrem tumidum, ingrediantur itaque aquæ hæ maledictionem illaturæ, in viscera tua, ad tumidum reddendum ventrem, & ad efficiendum femur cadivum. *Tum mulier, lingua sibi nota, respondet.* Amen Amen. Dignum observatione est, illud cantamen Sacerdotis, non Hebræa, sed quacunque alia, mulieri nota lingua, factum afferi, quod idem confirmant Maimonides Hilchot Sota cap. 3. §. 7. & Moses Mikkozi fol. 138. col. 4. estque ejus afferi fundamentum, in ipsa Mischna Sota, infra cap. 7. §. 1. Causam vero, cur necesse fuerit, Mulierem tantum vernaculo compellare sermone, docet R. Ismaël in Siphri inquiens: אם אינה שומעת כיצד היא אומרת אמן אמן id est: *Si non intelligeret* (compellantem sese Sacerdotem) *ecquomodo subjicere posset, Amen, Amen?* Ergo, sic sentiebant, sic loquebantur prisci Rabbini, prout sensisse, prout loquutus esse deprehenditur S. Paulus 1 Corinth. XIV, 16. Ἐπεὶ ἐὰν εὐλογήσῃς τῷ πνεύματι, ὁ ἀναπληρῶν τὸν τόπον τοῦ ἰδιώτου, πῶς ἐρεῖ τὸ Ἀμὴν ἐπὶ τῇ σῇ εὐχαριστίᾳ; ἐπειδὴ τί λέγεις οὐκ οἶδε. Ceterum, ad ipsa feralia cantaminis verba, quod attinet, sunt utique talia, quæ illa pensitantibus horrorem incutere possint. Et habent hoc, meo judicio, Judæi peculiare, ut ipsorum jurisjurandi formulæ, tonent, fulminent, percellantque animos hominum, etiamsi aliena lingua efferantur, ut taceam emphasin, quam sacra lingua progenerat. Idem olim Christianis quoque aliquibus visum est, unde, (quamvis illaudabili consilio) etiam e suis, quos sanctissima jurisjurandi religione, omnibus modis constringere, & perjurii diris acerrime terrare volebant, in Judæorum Synagogis, ipsorumque conceptis verbis, jurare coegerunt. Ita sæpe evenisse, discimus ex S. Chrysostomi Homil. 1. adv. Judæos, neque audita tantum dicit, sed etiam oculatus testis, medio negotio intervenit: quæ historia ipsius sermone percensenda est. Πρὸ τούτων τῶν τριῶν ἡμερῶν (πιστεύσατε, οὐ ψεύδομαι) γυναῖ-

γυναῖκά τινα εὐσχήμονα, καὶ ἐλευθέραν, κοσμίαν καὶ πιστὴν, ἰδὼν ἀναγκαζομένην ὑπό τινος μιαροῦ καὶ ἀναισθήτου, δοκοῦντος εἶναι χριστιανοῦ (οὐ γὰρ ἂν εἴποιμι τὸν τὰ τοιαῦτα τολμῶντα, χριστιανὸν εἰλικρινῆ) εἰς τὰ τῶν Ἑβραίων εἰσελθεῖν, κἀκεῖ προσαγαγεῖν ὅρκον, περὶ τῶν ἀμφισβητουμένων αὐτῷ πραγμάτων· ὡς δὲ προσελθοῦσα ἡ γυνὴ πρὸς συμμαχίαν ἐκάλει, καὶ τὴν ἀνομίαν κωλῦσαι ἠξίου, οὐ γὰρ εἶναι θεμιτὸν αὐτῇ τῶν θείων μετασχούσῃ μυστηρίων πρὸς ἐκεῖνον τὸν τόπον ἐλθεῖν· Ἐμπρησθεὶς οὖν ὑπὸ ζήλου, καὶ ἀναφθεὶς, καὶ διαναστὰς ταύτην μὲν οὐκ εἴασα λοιπὸν ἐπὶ τὴν παρανομίαν ἑλκυσθῆναι ἐκείνην· Ἐξήρπασα δὲ τῆς ἀδίκου ταύτης ἀπαγωγῆς, ἐπὶ δὲ τὸν ἕλκοντα ἠρόμην, εἰ χριστιανὸς εἴη; κἀκείνου ὁμολογήσαντος· Ἐπεκείμην δὲ σφοδρῶς, ἀναισθησίας ἐγκαλῶν καὶ τὴν ἐσχάτην ἄνοιαν, καὶ ὄνου οὐδὲν ἄμεινον διακεῖσθαι ἔλεγον, εἰ τὸν Χριστὸν λέγων προσκυνεῖν, ἐπὶ τὰ σπήλαια τῶν Ἰουδαίων, τῶν σταυρωσάντων αὐτὸν, ἕλκοι τινά· Καὶ μακρὸν κατέτεινα πρὸς αὐτὸν λόγον· Πρῶτον μὲν, ὅτι οὐ θέμις ὅλως ὀμνύναι, οὐδὲ ἀνάγκην ἐπάγειν ὅρκων, διδάσκων ἀπὸ τῶν θείων Εὐαγγελίων· Ἔπειτα, ὅτι οὐχὶ πιστὴν καὶ μεμυημένην, ἀλλ' οὐδὲ ἀμύητον ἔδει πρὸς ταύτην ἕλκειν ἐχρῆν τὴν ἀνάγκην, ὡς δὲ ἐξέβαλον διὰ πολλῶν καὶ μακρῶν λόγων τὴν πεπλανημένην ὑπόνοιαν, τῆς ἐκείνου ψυχῆς, ἠρώτων τὴν αἰτίαν, δι' ἣν τὴν ἐκκλησίαν ἀφεὶς, ἐπὶ τὰ τούτων ἦλκε συνέδρια· ὁ δὲ πολλοὺς ἔφη πρὸς αὐτὸν εἰρηκέναι, φοβερωτέρους τοὺς ἐκεῖ γινομένους ὅρκους εἶναι· Ἐπὶ τούτοις ἐστέναξα, καὶ ἐνεπρήσθην ὑπὸ θυμοῦ, καὶ μετὰ ταῦτα ἐγέλων πάλιν· Τὴν μὲν γὰρ τοῦ διαβόλου κακουργίαν ὁρῶν, ἐστέναζον, οἷα τοὺς ἀνθρώπους ἀναπείθειν ἴσχυσε· Τὴν δὲ ῥᾳθυμίαν τῶν ἀπατωμένων λογιζόμενος, ἐνεπιμπράμην ὑπὸ θυμοῦ, καὶ τὴν ἄνοιαν πάλιν τῶν ἀπατηθέντων, ὅση καὶ ἡλίκη τις ἦν, σκοπῶν, ἐγέλων· Subjiciamus verba Interpretis. *Ante hoc triduum, mihi credite, non mentior, Matronam quandam honestam, ingenuam, modestam & fidelem vidi, quam homo quidam impurus, stolidus, opinione Christianus, (talia enim audentem, sincerum Christianum non dixerim) Hebræorum ædem intrare, ibique jusjurandum de negotiis sibi controversis deponere coëgit. Ut vero illa opem implorabat, & vim sceleratam amoliri cupiebat; sibi enim, quæ divinorum mysteriorum particeps facta esset, illum locum adire, nefas esse: Incensus ego zelo, atque ardens, surrexi, nec illam porro ad prævaricationem trahi sum passus, eripuique ab iniqua ista abductione. Postea eum, qui traxerat illam, Christianusne esset, rogavi. Cui confitenti, graviter institi, fatuitatem exprobrans, extremamque dementiam, & asino illum quicquam præstare negavi, si Christum se adorare profitens, ad Judæorum, qui ipsum crucifixissent, speluncas quenquam traheret. Productoque longiore sermone, primum, prorsus non licere jurare, neque ad jusjurandum quenquam incitare, ex sacro Evangelio docui. Deinde, non fidelem & initiatum, quin neque eum qui nondum sit initiatus, in istam necessitatem trahendum fuisse. Postquam diu multumque locutus, animum ejus ab errore opinionis liberavi, causam sciscitatus sum, cur Ecclesia relicta, ad Judæorum Collegia illam traxerit. At ille, multos sibi dixisse inquiebat, jusjurandum, quod ibi daretur, magis formidandum esse. Ob quæ ingemiscebam, itaque incendebar, deinceps rursus ridebam. Cernens enim Diaboli astutiam, ingemui, quod hominibus id persuadere posset: considerata vero eorum, qui deciperentur, socordia, excandui: & eorundem quanta esset amentia, mecum reputans, risi.* Facit huc, quod est apud Eusebium, de Marci Hæretici asseclis: *Hebraica nomina, ad pavorem audientium, super quos invitant, terribiliter obloquuntur.*

(3) *Amen, Amen*] Multa quidem erudite differit, Literatissimus Vir, Nicolaus Fullerus lib. 1. Miscellan. Sacr. cap. 2. ut probet, Amen, haud unquam esse jurisjurandi formulam; nobis tamen sententiam suam, non persuadet. Certe, quod ad peritissimorum inter Hebræos autoritatem provocat, quasi apud illos in confesso sit, אמן *asseverationem tantummodo notare*, in eo ab illis præsidium speravit, qui ipsius causam, palam deserunt. Ecce enim, ipsum adeo Talmud, verbis apertissimis id facit in Schevuot, atque geminatum Sotæ Amen, jusjurandum involvere, in contrarium pronunciat. Circa finem cap. 3. legimus: אמר שמואל כל העונה אמן אחר שבועה כמוציא שבועה בפיו דמי דכתיב ואמרה האשה אמן אמן : id est: *Samuelis verba sunt: Quisquis ad prolationem jurisjurandi respondet Amen, is suo ore jusjurandum proferre videtur: prout* S. E. Et respondebit Mulier Amen, Amen. Clarior est alter locus, in eodem libro Schevuot, haud procul a fine cap. 4. vel, fol. 36. a. אמר ר' יוסי ברבי חנינא אמן בו שבועה בו קבלה דברים בו האמנת דברים בו שבועה דכתיב ואמרה האשה אמן אמן בו קבלה דברים דכתיב ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת לעשות אותם ואמר כל העם אמן בו האמנת דברים דכתיב ויאמר ירמיהו אל חנניהו אמן כן יעשה ה' יקם ה' את דברך : id est: *Autor est R. Jose filius R. Chaninæ, Amen modo habere vim Jurisjurandi, modo vim annuendi comprobandive, modo adhiberi, pro re confirmanda. Jurisjurandi vim habere, probat locus:* Et respondebit Mulier, Amen, Amen. *Annuendi, comprobandive significationem, habet in istis* (Deut. XXVII, 26.) Maledictus qui non præstiterit verba Legis hujus faciendo ea: Et dicet totus Populus Amen. *Pro re confirmanda, adhibitum in loco* (Jerem. XXVIII, 6.) Et dixit Jeremias ad Chananjam: Amen, sic faciet Dominus: Præstabit Dominus verba tua. Conferri debent Rabbot fol. 234. col. 3. & quæ ibi notantur in מתנות כהונה Ergo, dubium nullum relinquitur, ex antiquissimorum Magistrorum opinione, quorum placita Recentiores tanquam Oracula venerantur, voculam Amen, omnino jurisjurandi religionem, nonnunquam inferre. Cæterum, de verbo Amen, perplacet, quod indicavit Baal Chasidim Num. 18. אמן עולה בגימטריא כשם י"ה יוד הי ושם אלף דלת id est: *Voces* אמן *literæ, si more Kabbalistico ad numeros redigantur, conflabit, complecti vas utrumque sanctissimum Tetragrammaton* יהוה & אדני In Kabbalæ mysteriis non parva hæc res, aut ratio est, & qui iis capiuntur, opinari possent, forsitan etiam ob hanc, inter cæteras, causam, tantopere frequentatam fuisse Servatori nostro illam vocem. Sed judicabunt *οἱ μεμυημένοι*. nostrum est *ἐπέχειν*·

(4) *Alterum pertinet ad Maledictionem, alterum ad Jusjurandum*] Dixerat enim Sacerdos: *Det te Deus, in Maledictionem & Jurisjurandi formulam*: ideo repetendo Amen, utrumque ratum esse jubet fœmina. Atque, in Maledictionem constituebatur Mulier rea, nam הכל מקללין בך יבואך כדרך שבא לפלונית id est: *Omnes volentes alteri imprecari*, (ajebant:) Idem tibi eveniat, quod mulieri N. evenit: Prout Raschi ad cap. V. Numer. annotat. In Jusjurandum vero eadem abibat. *Quia deinde vulgo ita dejerabant*: Si fallo: Tum idem mihi eveniat quod mulieri N. evenit, ceu iterum Raschi commentatur: cujus verba sunt: שיהו הכל נשבעין בך לאם יארע לי כך שאירע לפלונית Sic quidem præter Biblia Buxtorfiana, multæ etiam aliæ, quæ ad manus sunt, habent editiones, verum errore manifesto. Pro לאם כך enim ut לא אם כך reponatur, sensus enixe flagitat, nec aliter est in veteri, & ingenti, nostro Pentateucho MS. cui Targumim & Raschi adjiciuntur. Confirmant eandem correctionem Rabbot, fol. 234. col. 3. ubi legitur: לאלה ולשבועה : שכל הנשים לוטות בך תגיע לך כשם שהגיע לפלונית ולשבוע שיהו הכל נשבעות בך הגיע לי כמו שאירע לפלונית אם לא אעשה כן וכן : e quibus verbis R. Salomonem sua mutuatum esse, nemo non videt.

(5) *Me non scortatam esse, nec desponsatam nec nuptam*] Sic geminatum illud Amen, explicat quoque Chaldæus Jonathan; אמן אין אסתאבית כד מארסא אמן אין אסתאבית כד נסיבנא Atque sane, non in illud tantum scelus, quod viro suo nupta, sed, &, quod eidem desponsata, mulier patraverat, Aquæ animadvertebant. Est enim Desponsata Uxoris instar, & hoc jure pariter, nomineque, censetur Deut. XXII, 24. Codex noster MS. Ez Hechajim Hilchot Kiddushin cap. 1. מיד שנתקדשה כך נקראת מקודשת או מאורסת ואפילו לא נכנסה לחופה ולא נבעלה הבא עליה חוץ מבעלה חייב מיתת בית דין וצריכה גט כשרוצה לגרשה : *Simul ac Sponsalia cum muliere aliqua celebrata sunt, vocatur ipsa Desponsata,*

fatâ, aut Sponsa, atque etiamsi nec Nuptiarum solemnitas, nec Concubitus accessserint, tamen si quis præter Sponsum, eam ineat, is capitale supplicium meretur, nec minus ad eam repudiandam, cogitur (Sponsus,) *facere libellum repudii.* Quæ cum ita fuerint, hæc tamen inter desponsatam, & maritatam notanda est diversitas, quod solæ posteriores, Judicio aquarum exploratoriarum subjici poterant, priores vero nisi domum ductæ essent, nequaquam. Tantum enim, cum de matrisfamilias castimonia agebatur, quid Sponsa egisset, principalis causæ erat accessio. Rationem differentiæ infra afferemus, cum ad Mischnam 1. cap. 4. commentabimur.

(6) *Nec levirum exspectantem*] Cave sis credas, hunc casum, vere fuisse cum cæteris inclusum. Ex solius R. Akibæ hypothesi ista consequuntur, qui arbitratus est, nefas esse ducere Leviratus jure, scortantem post mariti fata, Fratriam. אין הלכה כרבי עקיבא אלא פסק ההלכה שומרת יבם שזנתה מותרת ליבמה: id est: *Sed non est decisio secundum R. Akibam, quin, communi Sapientum suffragio definitum est, Scortantem dum Leviri adultiorem ætatem exspectat, Fratriam duci tamen posse*: Maimonides. Dicam mox ad Mischnam sequentem, de hac re amplius.

(7) *Amen me impollutam esse: Amen, me talem haud futuram.*] Convenit cum hac interpretatione: אמן דלא אסתאבית אמן אין אני עתידה לאסתאבא quod in Targum Jeruschalmi legitur. Præter varias hactenus de geminatione ꝟ Amen adductas rationes, alias insuper excogitavit Abarbenel Comment. in Pentat. fol. 180. col. 3 nec ipsas plane contemnendas: לפי שהיו הקללות שתים היתה תשובת האשה אמן אמן לנפילת הירך ואמן לתצבות הבטן או יהיה אמן אמן יהיה כברכה אם נטמאתי ואמן יהיה כברכה שאנקה אם לא נטמאתי: id est: *Quia maledictio duplex erat, ideo bis quoque, Amen, a Muliere responsum est: ut scilicet altero Amen, Femur cadivum, altero, Alvum tumescentem, sibi imprecaretur. Potest quoque hæc fieri expositio: Amen, rata sint verba tua si sum polluta: Amen, rata sint verba tua, ut liberer ab omni noxa, si sum experts contaminationis.*

ו הכל שוין שאין מתנה עמה לא על
קודם שתתארס ולא על מאחר שתתגרש נסתרי
לאחר ונטמאת ואחר כך החזירה לא היה
מתנה עמה זה הכלל כל שתבעל ולא
תהא אסורה לו לא היה מתנה עמה:

6. Omnes (1) in hoc consentiunt, non fuisse inclusam conditionem eorum, (2) quæ ante contracta sponsalia fecerat: (3) neque si a viro per divortium separata, interea temporis familiariter cum quopiam egisset, & vitium passa, rursus a (*priore*) marito, domum ducta fuisset, neque, inquam, etiam hanc conditionem inclusam. (4) Esto regula: *Quæcunque vitiata est* (eo tempore quo sui juris, ac cuique viro concessa erat, & adeo, ex quo vitio) *nullum consequitur matrimonii sive contrahendi sive producendi impedimentum, illius actus nulla habetur ratio.*

R. OB. DE BARTENORA.

ולא משנתגרשה *Neque antequam repudiata fuerit*, si uxor adulteraverit postquam repudiata fuerit a marito, & reduxerit eam, & postea zelotypiam exercuerit contra eam, & illa se occultaverit, tum aquæ non dabant effectum suum post divortium. Repudiatæ autem quæ adulteraverit, licet redire ad maritum suum, quia juxta Legem sponsalibus attribuitur prohibitio, non concubitus, uti scriptum est Deut. 24, 2. ויצאה מביתו והלכה והיתה לאיש אחר propterea, si desponsa fuerit alii viro, etsi concubuerit cum eo, prohibita est ad redeundum ad maritum suum; at si concubuerit sine sponsalibus, licet illi redire ad maritum.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Scitu necessarium, nemini, qui repudiaverit uxorem, & illa adulteraverit præterito deinde tempore, prohibitum esse eam reducere. Sin autem illa receperit sponsalia ab alio viro, prohibitum est marito eam reducere, etsi non concubuerit cum illa; quia de Lege res non dependet a concubitu, sed a sponsalibus, uti dicitur Deut. 24, 2. ויצאה מביתו והלכה והיתה לאיש אחר at non dicit, *si cum ea concubuerit vir alius*; & hoc memoriæ mandes velim.

WAGENSEILIUS. (1) *Omnes*] Pro הכל aliæ Editiones habent בכל Sed prior, quam secuti sumus, lectio, est utique melior.

(2) *Quæ ante contracta Sponsalia fecerat*] Et merito quidem: Ea enim, quæ ante Sponsalia fiunt, ad Mariti futuri injuriam non pertinent, cum ei fœmina nondum sit obligata, quare nec eorundem Marito concessa est persecutio: Nec aliter Civile jus Romanum. Ulpianus in l. 13. §. 6. D. ad l. Jul. de Adult. coërc. censet: *Si quis Uxorem suam velit accusare, dicatque eam adulterium commisisse antequam sibi nuberet: jure viri accusationem instituere non poterit: quia non, cum ei nupta est, adulterium commisit.* Et mox §. 10. *Non potest quis stupri accusare eam, quam postea duxit uxorem, sero enim accusat mores, quos uxorem ducendo approbavit.* Alexander vero Imperator in l. 7. C. eod. tit. *Propter violatam virginem adultam, qui postea maritus esse cœpit, accusator justus non est: & ideo jure mariti crimen exercere non potest, nisi puella violata sponsa ejus fuerat.*

(3) *Neque si a viro per divortium separata &c.*] Dicat quis: Fierine potest, ut liceat reducere eam, cui repudium passæ, ab alio stuprum illatum fuit, & annon diserte cavetur Deut. XXIV, 2, 3, 4. *Cum* (repudiata) *e domo* (prioris mariti) *egressa abierit, & nupserit alteri viro: Deinde odio habens eam hic vir posterior, scriptumque ei libellum repudii tradens, in manum ejus, dimiserit eam e domo sua: aut si moriatur vir ille posterior, qui acceperat eam sibi uxorem. Ne potesto maritus ejus prior, qui dimiserat eam, rursus ducere eam, quia polluta est, & abominabilis facta est, coram Domino.* Quod si igitur repudiatam, alii viro junctam, reducere tantum piaculum est, quanto majus nefas erit repetere conjugium cum ea, quæ soluto matrimonio, corpus inhoneste prostituit? Facile erat respondere, loqui Mischnam de casu quo quis repetit dimissam mulierem, ignarus rerum quas interea temporis patraverat: neque sane verisimile videtur, aliam verborum posse esse sententiam. Ineptit igitur oppido, ne quid gravius dicam, Maimonides in Glossa, dum aliter hæc salvare vult, quin imo contra clarissimum supremi Legislatoris interdictum, nobis persuadere conatur, licuisse omnino Viro, qui cum Uxore divortium fecerat, hanc rursus repetere, si maxime matrimonio soluto scortatam illam fuisse, eum non latet. Ausus est comminisci, ausus est scribere: צריך שתתודע שכל מי שגירש אשתו ונתזה אחר כך אינו אסור עליו להחזירה ואם קבלה קדושין מאחר נאסרה עליו אף על פי שלא נבעלה לפי שלא תלה הדבר בבעילה אלא תלה אותו בקדושין אמר ויצאה מביתו והלכה והיתה לאיש אחר ולא אמר ובעלה איש אחר: id est: *Nosse oportet, quod, si quis uxorem repudiet, atque ea deinde scortetur, non prohibitum esse, eandem reducere: Quod si vero eadem, nova Sponsalia contraxerit, nefas est primo marito ipsam repetere, etiamsi maxime concubitus nondum sit secutus.* Nec enim (Scriptura Deut. XXIV, 2. In suo interdicto,) *concubitus, sed tantum Sponsaliorum rationem habuit, inquiens*: Cum e domo egressa abierit, & nupserit alteri viro. *Non vero inquiens*: Et alius vir cum ea concubuerit. Indigna hæc sunt Maimonide:

Sed

Sed illud indignissimum, quod iisdem subjecit ורע זרה ושמרוה prorsus quasi Cedro digna esset hæc observatio, & utique talis, quam omnes & discere, & in mente fideliter retinere conveniret. Longe rectius Lipmannus Num. 142. לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה לקחתה כדי שלא יפתה איש את חבירו לגרש את אשתו ולשאול אותה לו עד עת קצוב (Male excusum est ורחרע) ויחזירנה לו id est: *Non potest is qui uxori repudium dixit, eam repetere, ne cæteroquin quis Socium sermone inducat, ut uxorem ad tempus dimittat, & sibi illa aliquantisper frui concedat, eandem postea restituturus.* Quo ipso expresse profitetur, interdictum de non reducenda repudiata, non tam Sponsalia aliena, quam concubitum respicere, idque profecto ipsa sana dictitat ratio. Sed cum Maimonide facit quoque Smag. Præc. Neg. LXXXII. Interea loci dubium non est, si quod nefas in primo conjugio patrasset fœmina, illud cum in repetito, aquis amaris ipsa deinde potionaretur, explorationem subiisse. Ergo in his, non eadem, quam in superioribus notavimus, inter Hebræorum & Civile Romanum jus, deprehenditur affinitas. Nam in l. 13. D. ad L. Jul. de Adult. ita probantur Ulpiani: *Si qua repudiata, mox reducta sit, non quasi eodem matrimonio durante, sed quasi alio interposito: videndum est, an ex delicto quod in priore matrimonio admisit, accusari possit, & puto non posse: abolevit enim priores matrimonii delicta, reducendo eam.*

(4) *Esto Regula: Quæcunque &c.*] Hactenus prolixe, & obscurius tradita, sic breviter & dilucide proponuntur in MS. nostro Ez Hechajim: לא יכול להשביעה רק על ידי גלגל כגון שקנא עם איש אחר משביעה כמנו וכאיש אחר שחושרת ממנו שלא קנא לה וכן מגלגל שלא זנתה משארסה קודם שתנשא ולא אחר שתנשא אבל לא יגלגל שלא זנתה קודם אירוסין ולא אחר שגרשה אם גרשה והחזירה שאם זנתה בעת ההיא לא תאסר עליו וכל שתבעל ולא תהיה אסורה לו אינו מתגרה עמה לפיכך אם כנס יבמתו לא יגלגל עליה שלא זנתה כשהיתה שומרת יבם אבל יגלגל שלא זנתה תחת אחיו וכן אם גרשה מגלגל שלא זנתה תחתיו בנשואין ראשונים וכן יכול לגלגל שלא תזנה תחתיו שלא תזנה אחר שיחזירנה אם יגרש ויחזיר : id est: *Ita instituitur mulieris adjuratio, ut in eam multa possint involvi: Nimirum, si cujusquam familiaritate uxorem maritus prohibuit, fit adjuratio, tum respectu hujus, tum alterius quoque cum quo est suspecta, etsi ipsius commercio abstinere jussa non est. Pariter involvere licet, scortatam non esse desponsatam, antequam domum duceretur, nec matrimonio consistente. At, non involvitur casus eorum, quæ admissa sunt ante Sponsalia, nec quæ admissa tempore divortii, si contigerit, & repudiatam eam, & reductam fuisse. Nam si horum aliquo tempore scortata erat, non* (ad maritum ea pertinebat injuria) *ut amplius illo jungi prohiberetur: atque idem judicium esto, de omnibus casibus, in quibus hæc militat ratio. Proinde, si quis Fratriam duxisset, non involvit tempus, quod inter mortem prioris mariti & Leviratum intercessit, etsi illud involvit, per quod cum fratre in matrimonio, ipsa vixerat. Sic, cum de repudiata & iterum reducta agitur, potest involvi casus primi conjugis. Amplius, involvere licet* (conditionem temporis futuri,) *ne recipiat mulier, nec imposterum adulterium se commissuram, sive semper ratum esse contingat matrimonium, sive eveniat, ut repudium ipsa patiatur, & repetatur denuo.* Sed, ne vel sic tamen, adhuc plene perspectum habemus, quousque se Sacerdotis adjuratio extendat, & supersunt quædam supplenda ex Siphri fol 4 col. 2. ת"ל כי שטית אין לי אלא כשהיא כתובה שלא כתובה מנין תלמוד לומר וכי נטמאת ויתן איש בך את שכבתו להביא את הסריס בלעדי אישך להביא את אשת הסריס על הכל מתנה עמה : id est: *Quod si dicas:* (Verba:) Si declinasti, *tantum ad ea, quæ in adversam peccantur, attinent; at, unde colligitur,* (vindicari quoque,) *quæ commissa sunt, in aversam? Scilicet, ideo additum.* Et immunda facta es: (Porro, quod dicitur) Et Vir alius, suo te affecit concubitu: *Ea includunt Eunuchum.* (Et quod additur:) Præter Maritum tuum; *id Eunuchi Uxorem proprie concernit. Istorum omnium habita est ratio.* Hæc eadem habentur quoque in Pesikta Sutarta fol. 39. col. 4. ubi insuper reperias: ר"א ואת כי שטית תחת אישך וכי יש אשה בונה תחת בעלה אלא זו המשמשת עם בעלה ודעתה על אחר וכן הוא אומר האשה המנאפת תחת אישה תקח זרים : Id est: *Illud quoque adjungas, licet:* (Dicit Sacerdos Sotæ) Si declinasti sub viro: (At quærat quis:) *Fierine potest, ut mulier scortetur sub marito?* (Utique:) *Scilicet, notantur hic eæ, quæ cum Marito concumbentes, in alios mentem dirigunt. Atque sic dicitur:* (Ezech. XVI, 32.) Mulier adultera, sub viro suo, suscipit alios.

פרק ג היה נוטל את מנחתה מתוך כפיפה מצרית ונותנה לתוך כלי שרת ונותנה על ידה וכהן מניח את ידו מתחתיה ומניפה :

Caput 3. (1) (*Maritus adulterii suspectæ,*) e corbe saligna Oblationem ejus depromens, in vas sanctum eam reposuit, & (2) (*mulieri deinde,*) (3) in manum dedit. (4) Cujus manui, suam manum. (5) Sacerdos (6) supponens, (7) receptam in sacris agitationem, instituit.

R. OB. DE BARTENORA.

היה נוטל *Auferebat*, scilicet maritus illius, quia non perficitur ministerium sacerdotale in donis, nisi a pugillatione & deinceps, & appropinquatio ad altare erat etiam principium pugillationis, nam extraneus non poterat appropinquare ad altare, sed quod sanctificatum erat in vase ministerii, & commixtio in donis quæ opus habebant oleo, legitimum erat extraneo. ונותנה על ידה *& dedit illi in manum*, ad agitandum, & sacerdos ponebat manum suam sub manu mulieris, eo quod scriptum est de sacrificiis pacificis Levit. 7, 30. ידיו תביאנה Et Num. 5. dicitur de dono mulieris adulterii suspectæ ולקח הכהן מיד האשה quemadmodum in sacrificiis pacificis sacerdos ponebat manum suam sub manu possessoris, & agitabat, sic etiam in donis uxoris adulterii suspectæ sacerdos ponebat manum suam sub manu uxoris, & agitabat.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Dicit scriptura de sacrificio pacifico Levit. 7, 30. ידיו תביאנה de muliere adulterii suspecta dicit Num. 5. ולקח הכהן מיד האשה propterea, quemadmodum in sacrificiis pacificis fiebat agitatio pro possessore, & pro sacerdote, sic etiam in dono mulieris adulterii suspectæ.

WAGENSEILIUS. (1) *Maritus*] Cl. Seldenus l. 3. Ux. Hebr. c. 15. non de Marito, sed de ipsomet Sacerdote, locum accepisse videtur. Et sane, ne quid difficultear, favent huic opinioni Tosephot. Sed, nos tutius esse arbitrati sumus, R. Salomonem Ducem sequi, is vero annotat: היה נוטל את מנחתה הבעל דהוא אמרי דאין מצוה כהונה בבנחות אלא מקמיצה ואילך והגשה נמי תחילת קמיצה היא שאין זר קרב למזבח אבל קידוש כלי ויציקה ובלילה ובמעשות שכן כשר בזר : id est: *Maritus Oblationem depromsit: Sic enim traditur, in Oblationibus, munus Sacerdotis, non nisi cum capiendus manipulus est, incipere, & postea, ad finem usque sacrorum illorum, se porrigere. Sed, pertinet quoque ad sumtionem manipuli, ipsa oblationis ad altare admotio, estque ejus principium, nec enim alii* (præter Sacerdotem,) *ad altare accedere licet. Cæterum immissio in vas sanctum,* (de qua Lev. II, 2.) *Commixtio,* (de qua ibidem v. 4.) *& Affusio* (quæ v. 15. memoratur) *a Laico quocunque, peragi poterant.*

(2) *Mulieri deinde &c.*] Autor libri Mincha Belula p. 136. a. & aliis, inferunt: מכאן שאם היתה נדה לא השקה שהרי שאם היתה טמאה לא יתכן שישים המנחה על כפיה : id est: *Hinc consequitur, quod Mulier quæ ex mensibus laborat, Aquas amaras haud bibit; nefas enim foret, fœmina immunda, Oblationem in manus dare.*

(3) *In manum*] Plurativo numero ידיה habent cæteroquin Mischnæ Editiones, quas sequi non placuit.

(4) *Cujus manui suam manum &c.*] Gemara : א"ל ר"א לר' יאשיה דרדירה (In Jalkut fol. 208. col. 2. ubi integer hic locus adductus est, legitur דרוקרה & nota in margine, monet esse loci nomen.) לא תיתיב אכרעך עד דמפרשת לה (לי legere oportet ceu in Jalkut quoque habetur.) להא מילתא מנין למנחת סוטה שטעונה תנופה מנא לן והניף כתיב בה בבעלים כולן אתיא יד יד משלמים כתיב התם ידיו תביאנה מה כאן כהן אף להלן כהן ומה להלן בעלים אף כאן בעלים הא כיצד מניח ידו תחת ידי הבעלים ומניף : id est: *Dixit R. Eleasar ad R. Josiam Davensem, non pateat te sessum capere, nisi prius mihi solveris dubium meum. Unde probatur in Oblatione Sotæ, agitationem esse necessariam?* (Ibi R. Josias: Tune quæris) *unde id probetur? Nimirum inde, quia* (Num. V, 25.) *de hac Oblatione expresse dicitur:* Et agitabit. (Excipiebat alter, se id agnoscere, verum ibi de solo Sacerdote sermonem institui, quare dubium superesse,) *unde probetur* (ipsam Sotam) *oblationem offerentem,* (simul agitationem facere debere?) *Regerebat R. Josias, id colligi, facta argumentatione ab oblationibus eucharisticis,* (ejusque medium terminum esse,) *vocem* Manus, (quæ tam de his, quam de Sotæ Oblatione adhibetur:) *De Sota enim dicitur* (loco allegato:) Et accipiet Sacerdos e manu mulieris. *Atque sic etiam* (de Eucharisticis Lev. VII, 30.) *legitur*: Manus ejus adducent: *Nunc igitur, sicut in Oblatione Sotæ, certum est, intelligi Sacerdotem, ita sequitur, eundem etiam in Oblationibus eucharisticis debere intelligi. Et contra, sicut constat in Eucharisticis intelligi offerentem, ita Sota offerens intelligenda quoque est, in loco altero.* (Dicat quis:) *Quomodo* (utrique simul agitare possunt?) *Scilicet, supponit Sacerdos manum suam, manibus offerentis, atque sic agitat.*

(5) *Sacerdos*] Quia nuda Mulieris, tangenda a Sacerdote manus erat, ideo, ne ea res ad libidinem irritamentum illi sit, quidam opinati sunt, hunc Sacerdotem debere esse Senem. At verior sententia, etiam juveni, hoc officio fungi licuisse שאין יצר הרע מצוי לשעה id est: *Non enim pravæ cupiditati, dum hæc peraguntur, vis ulla est:* Ceu habetur in Tosephot, & Jalkut quoque fol. 208. col. 2. De aliis temporibus valet illud tritum in Schabbat fol. 64. b. כל המסתכל באצבע קטנה של אשה כאילו מסתכל במקום התורפה id est: *Quicunque intuetur digitum parvum mulieris, id perinde est, ac si ejus naturalia aspiceret.* Quod si aspexisse tantum nocet, quantum nocebit tetigisse?

(6) *Supponens*] Nota sedulo, quod est in Tosephot: תני ר' חייא סוטה גידמי שני כהנים מניפים על ידיה אבל בגמרא דידן אמרי בסוף ם ארוכה דגידמת לא הויתה שותה ; id est: (In Talmude Hierosolymitano) *docet R. Choja, quod si Sota manibus manca sit, duos Sacerdotes, suas illi manus, ad agitandum commodare: Sed nostra Gemara Babylonica sub finem cap. 4. tradit, Sotam manibus mancam, non fuisse potionatam.* Non igitur, perpetuus inter utrumque Talmud consensus est, quæ res ipsorum autoritatem, utique vehementer elevat.

(7) *Receptam in sacra agitationem &c.*] Ea Agitatio, quomodo peracta sit, sufficienter, solis quatuor verbis, docet Raschi ad Num. V, 24. מוליך ומביא מעלה ומוריד id est: (Oblationem, is qui eam tenebat Sacerdos,) *dimovebat, & reducebat, elevabat deinde, ac demittebat.* De cujus assertionis veritate, ne quis dubitet, ejus fundamentum, & rationem, ex incerti Autoris Explicatione MS. quam in laudatum Commentatorem, possidemus, allegare oportet: מנלן לרשי ז"ל מוכח מהא דילפינן גזירה שוה להכא כתיב והניף ולעיל כתיב בפרשת זאת תצוה אשר הורם ואשר הונף סרה הונף ולעיל הוא מוליך ומביא מעלה ומוריד והורם לשון הגבהה וא"כ כשמגבהה למעלה צריך לסוריד למטה והונף לשון הנמה בעלמא והיינו מוליך ומביא וזאר הונף גמי דכתיב הכא : מוליך ומביא מעלה ומוריד id est: *Unde collegit Raschi,* (Sacerdotem, juxta cum Sota, Oblationem dimovisse, & reduxisse, elevasse, & demisisse?) *Collegit id, facta a Paribus argumentatione. Nam in loco* Num. V, 24. *habetur verbum* והניף & agitabit. *Sed vero, supra* Exod. XXIX, 27. *legitur* אשר הונף ואשר הורם Qui agitatur, & qui elevatur. *Quare, sicut hoc loco,* Agitatio, *dimovere & reducere, elevare & demittere, significat, nam per* הורם *sublatio innuitur, omnis autem in altum sublatio, demissionem rursus requirit;* הונף *vero simplicem commotionem, quæ dimovendo & reducendo fit, notat: Proinde in altero quoque loco, Agitatio, eodem sensu accipienda est.* Ergo Agitationis, a Sacerdotibus quondam peractæ cærimonia, aliqua forsitan ratione comparari potest cum ea, qua nunc in Ecclesia Romana, ad altaria thuribulo suffitus fieri solet, atque omnino Sacræ Crucis imago, fuit in illa expressa. De usu vero, ac Virtute, sacræ hujus agitationis diligenter notandum ex Raschi, ad Levit. XVII, 11. fuisse institutam לעצר רוחות רעות ולעצור טללים רעים Id est: *Ad abigendum malos Genios, abigendumque Umbras terrificas.* Hæc si perspecta habuissent Veteres, proh! quantam ista res Allegoriarum illis præbuisset materiem, qui tam avide etiam minores longe occasiones, ad meditationibus suis indulgendum, undecunque arripuerunt: Pio sane, sed nescio, an salutari, consilio, imprimis ubi cum Judæis, negotium illis intercedebat. Nam his utique, nihil nisi solidum opponendum erat, ne cæteroquin Christianos riderent, magisque redderentur increduli. Incidi nuper in Disputationem Gregentii Archiepiscopi Tephrensis, cum Herbano Judæo habitam, quæ in Tom. IX. Bibliothecæ SS. Patrum relata est, ibi legitur: Τὸ ξύλον ὃ ἔβαλεν Μωσῆς ἐν Μαρρᾶ, καὶ ἐγλυκάνθη τὸ ὕδωρ, οὐχὶ τὸν σταυρὸν προετύπου τὸν τίμιον; Id est: Exod. XV. *Lignum quod in Maram Moses conjecit, & quo aqua dulcis & potabilis effecta est, nonne Crucem honorandam præfigurabat?* Revocabant hæc mihi in memoriam, quod Lipmannus habet Num. LVI. הנוצרים אומרים מה טיבו של עץ זה להמתיק המים על כן מן האמת רחקו ודרשו ורחקו לפרש שתי ערב וערב שהשליך אל (Ex MSS. nostris emendandum, suppleodumque) המים ובפרים מכנו (על הביבם וכמו נמתקו : לדבריהם עץ בגימ' צלם id est: *Christiani, disquirunt, unde hæc ligno isti, virtus provenerit, ut aquas edulcaret? Atque a veritate recedentes, torquent locum, ac de Cruce illum exponunt, quam in aquam Moses conjecisse feratur, quæque aquas reddiderit dulcissimas. Succurrunt iis nostræ fidei desertores, ad ipsos transfugæ, suggerendo verba* עץ *&* צלם *quorum illud* lignum, *hoc,* Crucem, *denotat, eandem Numeris, conficere summam.*

ב הניף והגיש קמץ והקטיר והשאר נאכל לכהנים היה משקה ואחר כך מקריב את מנחתה רבי שמעון אומר מקריב את מנחתה ואחר כך היה משקה שנאמר ואחר ישקה את האשה את המים אם השקה ואחר כך הקריב את מנחתה כשרה :

2. Agitatione peracta, (1) pugillum (2) (*ad altare*) (3) proferens, adolevit illum: quod supererat, (4) Sacerdotes consumserunt. Primum autem (*aquas*) bibendas dedit, atque deinde Oblationem ejus (*obtulit.*) (5) R. Simeon tamen vult, primum eum adolevisse, & tum demum aquas potandas præbuisse. Q. S. E. (Num. V, 26.) *Et postea curabit, ut mulier illa bibat aquam istam.* Quod si vero (*ab initio statim*) aquam bibendam dedisset, atque postea sacrificasset, nihilo secius, id probe factum esse.

R. OB. DE BARTENORA.

והגיש *Et appropinquare fecit*, ad latus occidentale meridionale. והשאר נאכל לכהנים *& quod reliquum erat, comedebatur a sacerdotibus*,

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Decisio juris non est secundum sententiam R Schimeonis. quia omnia dona quæ pugillo capiebantur

tur, comedebantur quod ad reliquias eorum. היה משקה ואחר כך מקריב את מנחתה *bibendum dabat, & deinde offerebat oblationem ejus*, tres versus descripti erant, primus dicit והשקה *& bibendum dabis*, secundus dicit ואחר ישקה *& postea dabis bibendum*, & tandem tertius dicit והשקה את המים *& aquas dabit bibendas*; primus sive 24. versus cap. 5. Num ubi dicitur והשקה necessarius pro seipso, scil. bibendum dabat mulieri postquam pergamenum erat deletum, ante adolitionem doni. Et quod dicitur versu 26. ואחר ישקה *& postea bibendum dedit*, etsi videatur perindè ac si dicere velit propriè post adolitionem doni, necessario tamen intelligi debet versus 24. qui prius dicebatur, de re ipsa tantum; & reliqui versus, qui deinde dicebantur, explicari debent ad concionem super re habendam, propterea id quod dicitur versu 29. ואחר ישקה *& deinde dabat bibendum*, etsi conscriptum sit post adolitionem doni, antevertat tamen necessè est adolitionem, & referetur ad deletionem scripturæ, quæ superius scripta est. Præterea dicit nobis, quod si non benè deletum est pergamenum, & si in eo conspiciuntur signa literarum, ne det illi bibendum. Cæterum 27. versus ubi dicitur והשקה את המים *& bibenda dabis aquas*, venit ut doceat nos, quod, si deletum fuerit pergamenum, & illa dixerit, *non bibam*, cogunt eam vi ad bibendum. רבי שמעון אומר מקריב את מנחתה ואחר כך היה משקה *R. Schimeon dicit, offerebat donum ejus & deinde bibendum dabat*, quia versu 26. dicitur ואחר ישקה *& deinde bibendum dabis*, quod juxta sententiam ejus propriè intelligendum est post adolitionem doni, uti scriptum est. Sed 24. versus ubi dicitur והשקה *& bibendam dabis*, docet nos, quod, si fortuito acciderit ut illi bibendum dederit, & deindè obtulerit donum, legitimum est. Et versus 27. והשקה את המים *& bibendas dabit aquas*, docet nos, quod, si deletum fuerit pergameuum, & illa dixerit, non bibam, cogunt eam vi ad bibendum; decisio non est juxta R. Schimeon.

WAGENSEILIUS. (1) *Pugillum*] Quomodo Pugillum sumserit Sacerdos, fuse docetur in Menachot fol. 11. a.

(2) *Ad altare*] Intellige Altare extimum. Liber Schilte Haggibborim fol. 22. col. 4. מזבח החיצון המיוחד להמדין ולמוספין ולכלי המנחות והקרבנות id est: *Extimum Altare dedicatum erat, Sacrificio jugi, Auctariis, & Oblationibus, ac Sacrificiis universis.* Sequitur ibi, de hujus Altaris situ, forma, & materia, fusissime. Fuit aliud Altare Intimum, sive Suffitus: θυσιαστήριον τοῦ θυμιάματος vocatur apud Lucam cap. I. v.10. de eo multa, in eodem libro Schilte Haggib. fol. 30. col. a. seqq. Cui adde Menachot cap. 2. Jacobum Judam Leonem de Templo Hierosol. l. 3. c. 4.

(3) *Proferent*] Et quidem לקרן מערבית דרומית id est: *Ad illum angulum, cujus latera, mundi Occidentalem, & Australem, plagas, respiciebant*, uti ex eodem tractatu Menachot, Raschi, & Autor MS. nostri Ez Hechajim, monuerunt.

(4) *Sacerdotes consumserunt*] Fruebantur enim residuis Oblationum quarumcunque, ob Dei concessionem Lev. VI, 9. Josephus l. 3. Antiq. c. 10. hæc ita effert: Ἂν δ᾽ ὑπονοήσῃ μεμοιχεῦσθαί τις αὐτῷ τὴν γυναῖκα, κομίζει κριθῆς ἀληλεσμένης ἀσσάρωνα· καὶ μίαν αὐτῆς δράκα ἐπιβάλλοντες τῷ θεῷ, τὸ λοιπὸν τοῖς ἱερεῦσι διδόασιν εἰς τροφήν· *Quod si quis adulterii suspicionem de uxore habueris, offert hordeaceæ farinæ assaronem, & immisso ex ea pugillo super altare, quod reliquum est, Sacerdotibus vescendam datur.*

(5) *R. Simeon tamen &c.*] Locus notabilis τῶν Tosephot, qui extat fol. 14. a. Gemaræ nostræ, quique diu jam his Commentariis debebatur, tandem afferendus est: אין סדר המשנה וסדר הפרשה מכוונין שהרי כך סדר הפרשה שקינא לה ונסתרה מביא האיש ומביא את מנחתה הכהן מביא פיילי של חרש ונותן לתוכו חצי לוג מים מן הכיור ונותן בו עפר ומעמיד האשה בשער ניקנור ופורע את שערה ונותן את המנחה על ידיה וביד הכהן מים המרים ומשביע ומתנה עמה וכותב את המגילה ומוחק ומשקה ונוטל מנחתה מתוך כפיפה מצרית ונותן לתוך כלי שרת ומניף ומגיש קומץ ומקטיר ולא ידענו למה שנה התנא הסדר ואם סדר התנא דוקא או סדר הפרשה : Id est: *Ordo Judicii Sotæ, aliter in Talmude, aliter in Sacris Literis, describitur, Sacræ enim Literæ hanc memorant rerum seriem: Maritus facit* (uxori) *interdictum, ipsa se* (cum viro suspecto) *occultat; deducit itaque* (maritus) *conjugem* (Hierosolymas,) *affertque oblationem. Interim Sacerdos, accepto vase figlino, ex Labro, aquæ Lug dimidium, in illud infundit, & pulverem superaddit. Mox, statuens fœminam, ad portam Nicanoris, vestes ejus prehendit, capillos solvit, & oblationem illi in manus dat. Ipse vero, aquas amaras tenens, solemnem execrationis formulam profert, ac deinde eandem volumini inscribit, rursus delet, ac mulieri aquas hauriendas porrigit. His ita gestis, Oblatio e canistro viminea in vas sanctum inditur, fitque agitatio, ad altare latio, sumtio pugilli, & incensio.* (At vero, si cum his Mischna conferatur, magnum discrimen emergit) *neque satis constat cur ejus Autores, istam dispositionem immutaverint, aut num secundum Mischnæ, an vero secundum Scripturæ ordinem, negotium sit peractum.*

ג עד שלא נמחקה המגילה אמרה איני שותה מגילתה נגנזת ומנחתה מתפזרת על בית הדשן ואין מגילתה כשרה להשקות בה סוטה אחרת נמחקה המגילה ואמר' טמאה אני המים נשפכין ומנחתה מתפזרת על בית הדשן נמחקה המגילה ואמרה איני שותי מערערים אותה ומשקין אותה בעל כרחה :

3. Quoad nondum (1) deletum erat volumen, si diceret: *Nolo bibere*: (2) Volumen recondebatur, & oblatio (3) per domum cineris (4) dispergebatur: (5) neque volumen illud aptum erat, ad aliam adulterii suspectam, eodem potionandam. Si deleto volumine, diceret: *Polluta sum.* (6) Effusæ sunt aquæ, & Oblatio dispersa per domum cineris. Si vero deleto Volumine (7) bibere recusaret, vim illi faciebant, & invitam ut biberet, coëgerunt.

R. OB. DE BARTENORA. מגילתה נגנזת *Volumen ejus abscondebatur*, ad latus templi. ומנחתה מתפזרת על בית הדשן *& donum ejus dispergebatur per domum cineris*, & comburebatur in loco cineris, qui erat in atrio, ubi comburebant sacrificia illegitima sanctissima, nam, quia sanctificatum erat in vase ministerii, necessum erat ut combureretur in atrio. ואין מגילתה כשרה להשקות בה סוטה אחרת *& pergamenum ejus non est legitimum ad aliam adulterii suspectam eodem potionandum*, quia necesse est ut scriptura facta sit in nomine mulieris, uti scriptum est Num. 5. ועשה לה הכהן quicquid ergo fieri debet, id debet fieri in nomine mulieris. המים נשפכין *aquæ effusæ sunt*, nam, quandoquidem dixit, polluta sum, jam facta est exploratio, & aquæ amaræ tantum dantur ad exploreandum per illas de dubio. מערערין אותה *cogunt eam*, quia fieri potest ut sit pura, & dicat tantum propter perturbationem.

WAGENSEILIUS. (1) *Deletum erat*] Verbum מחק pro quo solo, in hac re, & Talmudistæ, & Rabbini reliqui, utuntur, id omnino significat, Sacerdotem sua manu, ea quæ in volumine scripta erant, illis aquis abluisse, quas postea Sotæ bibendas dabat. Neque vero Judæos, aliud velle, multis probari posset: Sed unum testimonium, aurei Codicis nostri MS. עץ החיים valebit pro multis. מביא המגלה ולוקח עפר מקרקע המשכן ונותן על פני המים נותן לתוכו

לתוכו דבר מר כגון לענה שני מ׳ המרים ומוחק לתוכו המגלה לעשרה ומחוק יפה עד שלא ישאר במגלה רישום הניכר כתב אות אחרת ומחקה וחזר וכתב אות שנייה ומחקה עד שהשלים פסולה עד שתהיה כלה כתובה מחקה שלא לשמה פסולה כתב שתי מגלות לשתי סוטות ומחקן לתוך כוס אחד או לתוך שתי כוסות ועירבן בתוך כוס אחד והשקה לשתיהן פסולה שכל אחת לא שתתה מגלתה מחקן בשתי כוסות ועירבן וחזר וחלקן לשתי הכוסות לא ישקה אותן ואם השקה אותן כשירה ואם נשפכו המים כותב מגלה אחרת ומביא מים אחרים נשפכו מקצתן לא ישקה השאר ואם השקה כשר : id est : (Sacerdos) *sublata tabula marmorea, pulverem ex solo Sanctuarii depromens, illum Aquæ inspergit, additque rei amaræ aliquid, uti, verbi causa, absinthium;* nam (Num. V. sæpe, istæ Aquæ,) *amaræ appellantur. Postea, intentione ad præsentem Sotam directa, voluminis deletionem in aquas medias instituit, quæ quidem probe probeque peragenda est, ita ne nullum literarum, in volumine remaneat vestigium. Si scripta litera unica, eam continuo deleat, atque sic porro ad finem usque faciat, id vitiosum est, prius enim volumen totum describere, & deinde delere oportet. Vitiosum pariter est, si in delendo, ea quam requiri diximus, absit intentio. Si quis scriptis duobus, ob Sotas duas, voluminibus, eorundem deletionem in poculum unum faciat, aut faciat eam in pocula duo, sed postmodum in unum poculum omnia confundat, atque sic Sotas duas potionare vellet, id nefas foret: neutra enim suum volumen bibisse videtur. Si quis* (cum duorum voluminum,) *in pocula duo fecisset deletionem, aquas postea inter se commiscuit, & denique in pocula duo eas rursus divisit, iisdem Sotas potionare non debet: si tamen id factum sit, toleratur. Si aquæ,* (in quas facta deletio,) *forte effundantur, novo volumine, aliis aquis opus est. Si pars tantum earundem, fuerit effusa, non quidem recte factum est, si residuo Sota potionetur; si tamen id acciderit, etiam hoc tolerari potest.* Cæterum, ex istis patet, haud temere sequendum esse Cl. Hottingerum, qui lib. 2. Thes. Philolog. c. 2. p. 532. *Schedam Zelotypiæ, in poculum redargutionis, fœmina de adulterio suspecta, a Sacerdote conjectam fuisse,* asseruit incogitans. Et vero, ipsa Scriptura, ob verba, וכתב את האלת האלה הכהן בספר ומחה אל מי המרים : Quæ LXX. bene transtulerunt, Καὶ γράψει ὁ ἱερεὺς τὰς ἀρὰς ταύτας εἰς βιβλίον, καὶ ἐξαλείψει εἰς τὸ ὕδωρ τοῦ ἐλεγμοῦ· Hottingeri assertioni locum non relinquit.

(2) *Volumen recondebatur*] In templo sine dubio, uti nunc quoque Judæi, libros laceros, & phylacteria vetera, in Synagogis asservare solent. Volumen quod alterius Sotæ causa scriptum erat, ad aliam potionandam adhiberi non potuisse, supra indicavimus.

(3) *Per domum Cineris*] על הדשן In editionibus Mischnæ; sed in Talmudis, על בית הדשן habetur. Quæ postrema, quia plenior est lectio, ideo & melior censeri debet, confirmante eam quoque Jalkut fol. 208. col. 1. in f. Cæterum de Domo Cinerum, sic legitur in תבנית היכל Jacobi Judæ Leonis Num. XC. מקום מבליע בעצמו חלול בארץ נקרא אצלם בית הדשן והיה שכה נתון למזרחו של כבש המזבח ורחוק מרגליו עשר אמות אמנם שלשה מפתים רחוק ממנו ואצלו כל הימים לעת השחר הכהנים קודם אשר יתחילו להקריב את קרבן התמיד במועדו ישימו מחתה מלאה גחלי אש מן המאכולת הפנימית מן המערכה של זבחים למען ידשנו שמה וגם שם היו משליכים את דישון המנורה שבהיכל ודישנו של מזבח הקטורת וגם ישליכו שמה את כל אשר מקרבן העוף ישליכו חוצה : Id est, Interprete Cl. Sauberto: *Locus aperiens intra sese, cavernam in terra* (vocatus ipsis, Domus Cinis) *constitutus fuit ibi ad Orientale latus, gradus altaris, elongatus a pedibus hujus decem cubitis; & præterea tribus palmis. Apud eum quotidie diluculo Sacerdotes, antequam inciperent offerre sacrificium assiduitatis stato tempore, reponebant acerram plenam prunarum, quæ comprehendebantur in intima parte struis sacrificiorum, ut in cinerem redigerentur ibi. Eò etiam projiciebant cinerem Candelabri, quod erat in templo, nec non cinerem Altaris suffitus: denique omne id, quod de sacrificio volucris foras ejiciebatur.* Scilicet, in locum hunc, conjecti fuerunt Cineres, a quibus Altare exterius liberabatur, eaque res dubio caret. Nec minus idem de Cineribus Altaris suffitus, & de Cinere ellychniorum Candelabri, asseritur in Tamid c. 3. § 1. אמר הממונה בואו והפיסו מי שוחט מי זורק מי מדשן מזבח הפנימי מי מדשן את המנורה : Id est: *Dicebat Præfectus* (Sacerdotibus:) *Agite, facite sortitionem, quis mactare, quis sanguinem spargere, quis a Cineribus Altare interius, quis Candelabrum, ab iis repurgare debeat.* Atenim, alibi diversa docentur, & quidem in Joma fol. 21. a, loco tenebrosissimo, & quem ideo totum adducimus, ut eum illustremus. Confer Pirke Avot c. 5. עשרה נסים נעשו בבית המקדש לא הפילה אשה מריח בשר הקדש ולא הסריח בשר הקדש מעולם ולא נראה זבוב בבית המטבחים ולא אירע קרי לכהן גדול ביום הכפורים ולא נמצא פסול בעומר ובשתי הלחם ובלחם הפנים עומדים צפופים ומשתחוים רווחים ולא הזיק נחש ועקרב בירושלים מעולם ולא אמר אדם לחברו צר לי המקום שאלין בירושלים פתח במקדש וכים בירושלים איכא תרתי אחריתא במקדש דתניא מעולם לא כבו גשמים אש של עצי המערכה ועשן המערכה אפילו כל הרוחות שבעולם באות ומנשבות בו אין מזיזות אותו ממקומו ותו ליכא והתני רב שמעיה בקלנבו (Malo legere כקלנבו quomodo est quoque in Codicibus En Jacob fol. 101. col. 1.) שברי כלי חרש נבלעין במקומן ואמר אביי מראה ועצרה דישון מזבח הפנימי ודישון המנורה נבלעין במקומן פסולי תלתי הוו חשבינהו בחדא אפיק הרי ועייל הרי אי הכי בלועין נמי הרי הוו חשבינהו כחדא תסרו להו איכא נמי אחריתי דא״ר יהושע בן לוי נס גדול היה נעשה בלחם הפנים סלוקו כסדורו שנאמר לשום לחם חום ביום הלקחו ותו ליכא והאמר ר׳ לוי דבר זה מסורת בידינו מאבותינו מקום ארון אינו מן המדה ואמר רבנאי אמר שמואל כרובים בנס היו עומדין ניסי דבראי קא חשיב ניסי דגואי לא קא חשיב : Id est: *Decem Miracula* (Deus) *operabatur in Sanctuario. Nunquam Fœmina* (prægnans,) *abortum passa est, ob carnis sanctæ,* (& solis Sacerdotibus ad fruendum concessæ, quando in popina templi assabatur, pervadentem,) *odorem* (ad Asaram: Nam is odor cæteroquin in gravidis facile carnis appetentiam, & si cibus hic denegaretur, abortum, ciere potuisset.) *Nunquam caro sancta fœtorem redolebat* (etiamsi ea, quæ denique igne ex sacrificiis absumenda erant, sæpe ob multitudinem victimarum, non possent continuo adoleri, sed per biduum aut triduum, usque dum Sacerdotibus vacaret, asservarentur.) *Nunquam visa est Musca in domo Mactationis,* (quod genus animalis, carnes crudas, & intestina animalium, agmine facto consectatur, cum in Mactationis tamen domo, suspensæ essent victimæ plurimæ, aut in marmoreis mensis dilensæ jacerent.) *Nunquam Gonorrhœam passus est Summus Pontifex in die Expiationis.* (Etsi enim alia ratione, uti ob insectum, aut cadaver, vel causam similem, etiam sacra illa luce immunditiem contrahere poterat, fungente tum officio ejus, Vicario: nihilo minus fœdum istud pollutionis genus, ex ipso dimanans corpore, locum in eo tum non invenit.) *Nunquam repertum vitium est, nec in Oblatione manipuli, nec in duobus Panibus* (agitationis,) *nec in Propositionis Panibus.* (Scilicet, Lev. XXIII, 10. seqq. præceptum extat de offerendo Deo postridie festi Paschatos, manipulo hordei, tanquam messis, mox peragendæ, primitiis. Quamobrem, pridie ejus diei exibant Seniores, & tantum demetebant, quantum ad replendam mensuram unam satis erat, idque domi tostum, & in farinam purissimam redactum, postridie offerebatur. Jam, si aliquando vitium contraxisset Manipulus, ob contactum, verbi causa, insecti, aut aliam similem rationem, non potuisset deinde fieri Oblatio, quam Deus imperaverat, nihil enim, ultra id, quod requiri videbatur, fuit demessum: Rejicere vero oblationem, in aliam, quam Deus præceperat, diem, neutiquam concedebatur. Similis ratio est, Panum duorum Agitationis, de quibus, mandatum sequitur in eodem cap. XXIII, 17. & Panum quoque Propositionis. Quippe cum haud plures numero, quam a Deo definitum erat, unquam pararentur, si uni vel per contactum rei immundæ, vel fermentationem haud decentem, factum vitium esset, non potuissent, illi in festo Pentecostes offerri; non hi, pridie Sabbathi proponi, atque ad novam usque Ephemeriam, mensa relinquenda erat vacua. Quippe, in his omnibus, tempus, quod & præparationi eorum, & oblationi Deus præscripserat, accurate observandum fuit, idque si semel præterisset, nulli postea locus supererat remedio. Porro, congregati ad videndam Dei faciem, festis Solemnioribus,

Sabba-

Sabbathis, & Noviluniis, in Templo Judæi, ob immensam confluentium copiam) *stabant artissime*, (ita ut alter, alterius capiti supernatare videretur.) *Sed, inclinantes sese, prono corpore* (versus Templi adyta, peccata confitentes, aut Dei opem in suis necessitatibus flagitantes, qualis corporis positura, in illis angustiis, videtur fuisse impossibilis,) *amplissimum tamen nanciscebantur spatium*, (ita, ut quisque a socio, cubitis quatuor distaret, ne aut preces, aut peccata sua is exaudire posset.) *Nunquam Hierosolymis, Serpens vel scorpius, quenquam læsit*, (urbis enim sanctitas, tuebatur incolas, ne quid sinistri, iis posset accidere.) *Nunquam quisquam* (ad festa Solemnia Hierosolymas euntium,) *apud Socium conquestus auditus est, res meæ angustiore loco sunt*, (ob alimentorum, hospitiique penuriam.) *quam ut Hierosolymis pernoctare possim.* (Enim vero: Movit dubium, adversus hactenus recensita miracula, Doctor alius Gemaricus, inquiens: Non bene hæc conveniunt,) *nam sit initium de Templi miraculis, & postremo subjungitur de miraculis ipsius Urbis Hierosolymitanæ.* (Atqui institutum erat, solius Templi, enarrare miracula. Respondet prior Gemaricus Doctor:) *Imo, supersunt adhuc duo, Templi miracula. Sic enim traditur: Nullo unquam tempore, extinxerunt nimbi* (etiam vehementissimi, densissimique,) *Ignem struis*, (sive Altaris Holocausti, qui perpetuo ibi ardebat, etiamsi id altare sub dio esset.) *Sed nec Fumum, ex illo Altari*, (columnæ quadam forma cœlum versus) *ascendentem, si omnes orbis totius venti, in eum impetum fecissent, vel tantillum a sua rectitudine, dimovere poterant.* (Ad hæc subjicit, alter Doctor Gemaricus:) *An nullum superest* (miraculum aliud?) *Atqui dicunt R. Schemaja Kainabensis, fragmina ollarum testacearum in templo fuisse absorpta.* (Fuit enim quæque olla, simul ac Expiatorium sacrificium in ea coctum erat, ex ipsius Dei Levit VI, 21. præcepto, confracta, ideo quod figlina vasa, illum quem semel imbiberunt humorem odoremque, ætatem retinent. Quia vero testas, quæ rem sanctissimam admiserant, extra Templum, in locum profanum projicere nefas fuisset, nec tamen decori quoque Ædis sacræ conveniebat, ut testacei montes ibi acervarentur, ideo solum ipsum, has testas vorasse, dicendum est) *Dixit quoque Abai, ingluviem, & plumas* (quæ ex holocausto avium, secundum Lev. I, 16. tradita, secernere oportebat,) *item Altaris intimi, & Candelabri, cineres, in suo* (ubi generabantur) *loco esse, absorptos.* (Quæ, cum ita se habeant, quid igitur nunc fiet, de illa miraculorum decade, utique enim plura fuisse deprehenduntur? Respondet Doctor Gemaricus: Imo vero, adhuc sua ratio, isti numero constat; Nam) *illa tria*, (Manipulus scilicet, Panes Agitationis, & Panes Propositionis,) *in quibus nunquam vitium factum diximus, pro uno miraculo computare oportet. Jam porro, removenda, duo illa* (ad urbem Hierosolymitanam attinentia prodigia,) *ac substituenda in locum alia duo*, (quæ deinde expresseram; atque sic denarius numerus, salvus rursus est, & integer. Excipit iterum, Doctor Gemaricus, ὁ ἀντιπαρεμβαλλόμενος· Si tuæ responsioni locus relinquendus est,) *oportet similiter illas duas ἀναβρώσεις*, dum ollarum fragmina, nec non cineres altaris intimi & candelabri, terram absorpsisse diximus,) *non nisi pro unico miraculo computare, atque sic rursus unum ex decade deficit.* (Subjicit Doctor ἀποκρινόμενος· Esto:) *Suppetit tamen* (miraculum) *adhuc aliud*, (ad complendum numerum:) *Autor enim est R. Josua F. L. magnum prodigium circa Panes Propositionis accidisse, quod omnino tales*, (tamque calentes e mensa sacra) *fuere remoti, ac eidem imponebantur*: Q. S. E. (1 Sam. XXI, 7.) Ad ponendum panem calidum, in die quo tollitur. (Pergit Doctor objectans:) *Siccine vero existimas nullum amplius superesse* (Templi) *miraculum? Atqui dixit Levi: Illud perpetua Majorum traditione constat, Arcam Fœderis nullum occupasse spatium. Quin & Rabnai, nomine R. Samuelis, docuit, Cherubinos pariter, magno estimatio, nullum occupasse spatium.* (Nimirum, constat ex 1 Reg. VI, 20. sacrosanctum Templi Penetrale, longum fuisse ulnas XX. & latum totidem: jam vero, constat quoque traditione, Fœderis Arcæ, quam Moses fecit, quodque latus ulnas decem implevisse; quare, si spatium occupasset Arca, non nisi ulnæ quinque, a singulis ejus lateribus mansissent vacuæ, locus nimis angustus, nec satis aut cum structuræ symmetria, aut cum divinis officiis ibi a Pontifice peragendis, conveniens. Inde consequens est, Arcam non occupasse spatium. Idem hoc, tanto manifestius evadit, si Cherubinos jungas. Illi enim juxta Arcam alter in Septentrionali, alter in Australi latere, in terra stabant, alæ vero cujusque longæ erant cubitos XX. eo quod parietem oppositum attigisse dicuntur 1 Sam. VI, 27. Quæ cum ita sint, universum Penetralis spatium, arca & illi replevissent, ne quidem relicta introeundi facultate, si vere spatium occupassent. Subjicit Gemaricus Defensor, hanc objectionem nihil causæ officere,) *esse enim sermonem de Miraculis, quæ in templo exteriore, nequaquam vero de iis, quæ in sanctissimo Adyto, acciderunt.* De cætero, quia non perfunctoria diligentia, locum hunc explicavimus, illud quoque, obiter monendum, quædam ejus attulisse Raymundum Martinum in Pugione Fidei part. 2. c. 8. Num. 19. ac post verba ומשתחוין רווחים hic inserere, totum quod sequitur: אצ'בי שנכשכין אחת עזרה אכה אחרי בית הכפרת : quæ, ipse, uti alia pleraque, convertit obscurissime: *Adorantes erant spatiosi, licet retracti a domo Propitiatorii, per undecim ulnas.* Nescio, quibus Codicibus usus sit; a nostris hæc absunt, & absunt fortasse merito, vix enim est, ut salvari queat quod iisdem significatur, si terminos limitatos Gentium, Mulierum, Israelitarum, & Sacerdotum, qui in templo, quibusque assignati erant, consideremus. Maimonides Hilch. Bet Habbech. cap. 1. §. 7. עשין בתוך העזרה גבלין עד כאן לישראל עד כאן לכהנים : Id est: Erant in Templo spatia definita, (*& inscripti iis, ibi monebant:*) Huc usque fas est venire Israelitis Huc usque fas est venire Sacerdotibus. Quod reliquum est, ut ad *Cinerum Domum*, a qua cœpit, revertatur oratio, enumerabimus etiam alia Templi Loca, quæ *Domus* nomine Magistris veniunt. Fuere enim ibi בית אבטינס *Domus Abtinas*, בית הנצוץ *Domus Nizoz*. בית המוקד *Domus Foci*. בית הטבחים *Domus Poparum*. בית המהפכת *Domus Subversionum*. בית אבן *Domus Lapidis*. בית הפרוה *Domus Happarva*. בית טבילה לכהן גדול *Domus ablutionis Pontificis Max.* בית המבשלים *Domus Coquorum*. בית טבילה במקום חול *Domus lotionis in loco profano*. בית הבדרש *Domus Expiationis*. בית האוצר *Domus Thesauri*. בתי החלונות *Domus Secessuarum*. בית סחון *Domus Torcularis*. De harum Domorum usibus, prolixe agunt Jacobus Jehuda Leo, in תבנית היכל passim, & Abraham Happorte in Schilte Haggibborim cap. 25. iidem etiam, de Templi ædiculis aliis compluribus, quæ proprie לשכות appellantur, disquisitionem instituunt. Eos adiisse non pœnitebit, quin & simul constabit, immerito de Judæis pronunciasse Robertum Sheringamium in Joma p. 5. quasi ignorent, ubi locorum in Templo fuerint Conclave Parhedrorum, & Conclave Lapidum. Unum id adhuc monendum, non firmo satis talo niti, quod Doctissimus Casaubonus, Exerc. 1. adv. Baron. Num. 42. sensisse videtur, omnem nimirum illam multitudinem ministrantium Sacerdotum, Levitarum, Cantorum, Janitorum, Cursorum, & aliorum Ministrorum, atque sic virorum multa millia, habitasse in Templo. Verius est, & crebris Magistrorum testimoniis evincitur, nullos, aut paucissimos, fixum in templo habuisse domicilium. Cum vero ordo ἐφημερίας, & ministerii sacri, quos Sacerdotes & Levitas tangeret, horum aliqui, & præcipue Levitæ Janitores, in templo pernoctabant; multis in Urbe prospectum erat Schilte Haggibborum fol. 22. col. 3 בירושלים היו גם כן בתים רבים כבו לכל אחד מהסנהדרין בשלא ירצו לעבור בחבורת שאר הסנהדרין וכן לכהן גדול ולכל שאר המשרתים במקדש היו בתים שם : Id est: *Etiam Hierosolymis fuerunt domus multæ, uti ita cuique Senatori Synedrii, si cum cæteris collegis* (in Templo) *morari nollet, itemque sua Pontifici Magno, habebant quoque ibi suas, reliqui omnes, qui sacris officiis vacabant.* Peracto divino munere, quemque ad proprios Penates reversum esse, etiam Lucas indicat, cap. 1. v. 23. de Zacharia scribens: Καὶ ἐγένετο ὡς ἐπλήσθησαν αἱ ἡμέραι τῆς λειτουργίας αὐτοῦ, ἀπῆλθεν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ· Quas, nescio quibus votivis Virginibus, Deo ad serviendum in Templo

plo relictis, contra sacrarum literarum, & totius Judaicæ antiquitatis fidem, Petrus Canisius, & Baronius Cardinalis, Cellas condiderunt, eas quidem jure, eodem loco, subvertit Casaubonus. Nam Mulieres ullas in templo habitasse, (Vel illam suspicionem, mulieres unquam sacris ministeriis vacasse, a Templo prorsus amotam vult Lipmannus. Num. CCCXL. Nam, ad locum Nehem. VII, 67. ולהם משררים ומשררות מאתים וארבעים וחמשה *Et erant eis Cantores et Cantatrices ducenti quadraginta quinque*: annotat: ולא תמיה שתהא האשה משררת בבית המקדש הלא אפילו בעלמא אר"ל קול באשה ערוה : וכ"ש שלא הוכשרה לעבודת השיר לא בפה ולא בכלי : אלא כמו שאשת ישראלית נקראת ישראלית כן אשת המשורר נקראת משוררת : ואל תתמה שמנה הנשים שהרי אפילו השפחות והבהמות מנה כמו כן : Schmellius Beatus, vertit: *Ne erres, ac si foret mulier, quæ in templo cecinerit. Annon enim communiter ajunt Doctores nostri f. m. ignominiosum est fæmine si sit vocalis? Verum, uti conjux Israelitæ dicitur Israelitis: sic uxor Cantoris etiam Cantatrix. Nec mireris (Scripturam,) numerare mulieres. Nam vel ancillas & jumenta pariter numeravit.* Fateor, non satis placet ista Lipmanni expositio, nec fortasse nimis absurdum est, si quis asserat, in Atrio Mulierum, Mulieres quasdam voce & fidibus Dei laudes quandoque in Templo decantasse. Nihil enim in ea re vitii, & præiverat suo exemplo Mirjam Ex. XV, 20, 21. Interim tamen, illud haud ulla illatione ex verbis Nehemiæ inferri potest, pro Dei servitio votivas Virgines, in templo habitasse. Quippe, quod iterum dicimus, vix ulli Levitæ, Sacerdotes, Cantores, sacrique cultus Ministri reliqui, in templo habebant domicilium, nedum ut fœminis hoc concessum fuisse credam. Sequitur in eodem capite, commate postremo apud Nehemiam. וישבו הכהנים והלוים והשוערים והמשררים ומן העם והנתינים וכל ישראל בעריהם Quæ Vulgatus transtulit: *Habitaverunt autem Sacerdotes, & Levitæ, & Janitores, & Cantores, & reliquum vulgus, & Nathinæi, & omnis Israël, in civitatibus suis.*) Nunquam mihi lectum, præterquam 2 Reg. XXIII, 7. de primo Salomonis: ויתץ את בתי הקדשים אשר בבית יי' אשר הנשים ארגות שם בתים לאשרה : id est: *Et destruxit* (Josias) *lupanaria quæ erant in domo Domini, ubi mulieres texebant ædiculas, ad lucum.* Quanquam, si Veterem Vulgatum sequimur, ne vel istas quidem Cellas, fœminæ incoluerunt, vertit enim: *Destruxit quoque ædiculas effeminatorum, quæ erant in domo Domini, pro quibus mulieres texebant quasi domunculas luci.* LXX. habent: Καὶ καθεῖλε τὸν οἶκον Καδησίμ τῶν ἐν τῷ οἴκῳ Κυρίου, οὗ αἱ γυναῖκες ὕφαινον ἐκεῖ χεττιὶμ τῷ ἄλσει.

(4) *Dispergebatur*] Id est, in Domo Cinerum cremabatur, sic enim solebant ibidem res jam sacrari cœptæ, si quod postea vitium in iis deprehenderetur, in cineres redigi. Atqui istam Sotæ Oblationem, vas sanctum, cui immissa fuit, fecerat religiosam. Unde Rasem: האי מתמורת היינו נשרפ' id est: *Dispersio, hic Combustionem denotat.*

(5) *Neque volumen illud aptum erat &c.*] Requiritur enim, ut volumen, in gratiam Sotæ, quæ eodem potionanda est, unice scriptum sit; id quod supra quoque indicavimus. Fundamentum hujus asserti collocant Magistri in verbis Num. V, 30. ועשה לה הכהן *Et faciet ei Sacerdos.* Ubi τὸ לה *Ei*, interpretantur לשמה id est, *certæ definitæque mulieri.*

(6) *Effusæ sunt aquæ*] Postquam crimen ipsa sic fassa est, nihil porro opus aquis erat, quippe quæ in re tantum dubia, adhibebantur, merito igitur fuerunt effusæ.

(7) *Bibere recusaret*] Supple: Et tamen delictum fateri nollet.

ד אינה מפסקת לשתות עד שפניה מוריקות ועיניה בולטות והיא מתמלאה גידין והם אומרים הוציאוה הוציאוה שלא תטמא את העזרה אם יש לה זכות היתה תולה לה יש זכות תולה שנה אחת יש זכות תולה שתי שנים יש זכות תולה שלש שנים מכאן אומר בן עזאי חייב אדם ללמד את בתו תורה שאם תשתה תדע שהזכות תולה לה רבי אליעזר אומר כל המלמד בתו תורה כאילו לימדה תפלות ר' יהושע אומר רוצה אשה בקב תפלות מתשעה קבין פרישות הוא היה אומר חסיד שוטה ורשע ערום ואשה פרושה ומכות פרושין הרי אלו מכלי עולם :

4 Nondum finem fecerat bibendi, & continuo vultus livorem contrahebat, oculi protuberabant, totaque (1) venis replebatur. Dicebant igitur: Ejicite eam foras; (2) Ejicite eam foras, ne (3) Atrium (4) polluat. Si meritum alicujus boni operis haberet, suspendebatur (*effectus aquarum.*) (5) Est meritum, cohibens (*vim feralem*) per annum unum: Sunt merita quæ per annos duos, vel etiam tres id præstent. Hinc dixit filius Asai: (6) Tenetur homo docere filiam suam Scripturam Sacram, nam si forte bibere (*aquas amaras*) cogatur, securus erit ob sacrarum literarum studium, vim nocivam in suspenso futuram. Contra R. Elieser ait: (7) Quisquis filiam suam Legem edocet, is eam docet amandi artem. R. Josua ait: Magis expetit mulier (8) cabum unum rei Venereæ; quam novem cabos, vitæ solitariæ. Idem ore frequentabat: Homo pius, qui insipiens; improbus qui astutus, Mulier Pharisæa, & vulnera Pharisæorum, ecce ista sunt, quæ (9) Orbi interitum afferunt.

R. OB. DE BARTENORA.

אינה מפסקת לשתות וכו' *Nondum finem fecerat bibendi &c.* in Gemara monstratur quod hæc Misna est juxta sententiam R. Akibæ, qui est in sententia R. Schimeonis, dicentis, prius offeret donum illius, & deindè illi bibendum dabit, nam quamdiu non obtulerat donum ejus, aquæ non dabant experimentum, uti dicitur Num. 5, 15. מנחת זכרון מזכרת עון

והיא מתמלאה גידין *Et illa venis repletur*, nam cum ea totus inflabatur, perinde ac si plena esset venis apparebat. שלא תטמא את העזרה *ne polluat atrium*; non vult dicere propter immunditiem mortui. Sed ne accidat illi menstruum, & polluat portam Nicanoris, & atrium mulierum ubi transit, quia menstruosæ, & seminifluæ prohibitum erat intrare montem templi, sed mortuum ipsum licet introducere

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

אינה מפסקת לשתות וכו' *Nondum finem fecerat bibendi &c.* sunt verba R. Akibæ, qui etiam putat, quod primo offerebat donum ejus & quod postea illi dabat bibendum, uti dixit R. Schimeon; at ita non est decisio.

אם יש לה זכות *Si meritum alicujus boni operis haberet*, vult dicere meritum de studio Legis, etsi illa ad hoc præceptum non obligata sit, quia præceptum de studio Legis ad viros tantum pertinet, uti dictum est Deut. 11, 19. ולמדתם אותם את בניכם ubi dicitur בניכם *filios vestros*, non בנותיכם *filias vestras.*

כאילו לומדה תפלות *Est perinde ac si doceret eam fatuitatem*, verba vana & parabolas. Et quod dicit R Jehoschua, *mulier magis expetit Cabum unum rei venereæ, quam novem Cabos rei solitariæ*, vult, quod mulier potius nubere velit

cere in montem templi, & portam Nicanoris, eo quod non sanctificatæ erant cum sanctitate atrii.

אם יש לה זכות זכוי *Si meritum alicujus boni operis habuerit &c.* in Gemara explicatur quod meritum Legis facit, ut suspendatur effectus aquarum, quia filios suos adduxit ad Scholam, & expectavit maritum suum qui extra urbem exierat meditatum Legem.

תפלות *Rei venereæ*, quo modo conjungeretur cum viris, & peccaret cum illis, nam mediante Lege addisceet astutiam, & propterea res suas astutè peraget, uti scriptum est Prov. 8, 10. אני חכמה שכנתי ערמה

רוצה אשה בקב ותפלות *Magis appetit mulier Cabum rei venereæ*, exiguo alimento contenta est, si modo frequentiorem patiatur coitum: מתשעה קבין ופרישות *quam novem Cabos vitæ solitariæ*, qua abstrahitur a coitu, ideo non convenit ut Legem addiscat.

חסיד שוטה *Pius stultus*, de eo in Gemara dicitur, si mulierem immerserit aquis, & dixerit, non decet contemplari mulierem, & idcirco eam non eripiam: רשע ערום *impius astutus*, ut, qui rationes suas indicat judici antequam venerit adversarius suus, quibus cum semel imbutus fuerit judex, & eas rectas judicaverit, difficile est eum abstrahere a sententia sua, ita ut astutia & malitia hujus improbi sit contra præceptum ut Exod. 23, 1. לא תשא שמע שוא

אשה פרושה *Mulier Pharisæa facta*, ut, mulier venefica quæ veneficiis suis inhibet ventrem mulierum à partu, & quæ, si mulieres fuerint in magno dolore, dicit, *ibo & precabor Deum, forsan preces meæ erunt acceptæ, & destruentur veneficia, & deinde partus prodibit.* מכות פרושים *vulnera Pharisæorum*, qui seipsum vulnerat ad ostentandum se aliis, quod est afflictus & verecundus, ut is qui incedit lento gradu, & pedem vix levat a terra, quomodo fit ut pedes ejus vulnerentur a lapidibus, & hujusmodi in Gemara vocatur פרוש נקפי *Pharisæus vulneratus.* Qui vero est abstemius, & oculos claudit ne mulieres aspiciat, & hoc modo caput suum vulnerat ad parietem, ut exeat indè sanguis, is vocatur פרוש קיזאי *Pharisæus sanguinolentus*, sive is qui e capite suo sanguinem educit propter sanctitatem, & hypocrisin. אלו מבלי עולם *hæc sunt quæ orbi interitum adferunt*, quia aliis hominibus ostendere volunt sanctitatem suam, & intrinsecus aliter videri ac extrinsecus.

velit viro luxurioso & malo, etsi quolibet die illi tantum det unam mensuram cibi, quam nubere viro pio & solitario, etsi illi det novem mensuras quotidie.

חסיד שוטה *Pius stultus*, exponit Gemara quod ejusmodi est qui in se recipit prohibitionem rerum licitarum, & facit ea quæ non tenetur facere, perindè ac si stultus esset in sanctitate sua. In Talmude Jerusolymitano dicitur ad codicem Schabbat, qui non tenetur facere aliquam rem, & tamen facit, vocatur הדיוט *idiota.*

רשע ערום *Improbus astutus*, idem ac אנשי התחבולות *viri solertes*; Sapientes autem vocantur פרושים *Pharisæi*; eo quod separati sunt a malis hominibus, qui sequuntur mundi concupiscentiam; hi vero expectant præmium mundi futuri, & sequuntur conditiones bonas. Dantur etiam aliqui homines qui sunt hypocritæ, & apparent ac si separati essent à malis operibus, & malis moribus, ac rebus mundanis, cum tamen intentio eorum mundana est. Dixerunt Sapientes nostri, septem sunt genera Pharisæorum sive solitariorum; quales sunt ii qui sancti fiunt ob res mundanas, ut honore afficiantur ab aliis, & hi propter divitias comparandas vel conservandas sancti fiunt; qui non habentur veri sancti, & a mundo separati; sed ii qui Deum sequuntur ex amore, qualis fuit pater noster Abraham. Reliqua sex genera continent homines pejores, qui opera superflua instituunt & peragunt, & magni habendi sunt hypocritæ ad fallendum homines. Et Sapientes ista opera superflua præter Legem ab ipsis instituta vocarunt מכות פרושים *vulnera Pharisæorum.* Quod autem Misna de illis dicit הרי אלו מבלי עולם *ecce hi orbi interitum afferunt*, vult, quod ejusmodi homines corrumpunt essentiam ac conservationem mundi.

WAGENSEILIUS. (1) *Venit replebatur*] Raschi: שבלחייה נופחין ועיניה כמליאה גידין וגם בשרה נעשית שיטה שיפה של נפיחה והכי תניא בספרי כמין שרביטין כוורקן כרה: id est: *Buccæ ejus enflabantur, ac venarum plena erant, caro totu striata reddita est: Atque sic in Siphri quoque legitur, Sotam, quasi ramosam factam esse.*

(2) *Ejecite eam foras*] Quam, Mischnæ Editiones, iterant vocem הוציאוה ea semel tantum in Talmude exprimitur.

(3) *Atrium*] Si Jalkut fol. 206. col. 4. sequimur, de ipso Virorum Atrio, hæc accipere oportet, traditur enim ibi: עזרת מבפנים והכהן מבחוץ שנ' והעמיד את האשה לפני יי האשה לפני יי ואין הכהן לפני יי: Id est: (Sota, juxta Nicanoris portam,) *intra* (atrium virorum,) *Sacerdos vero, foris stabant*: Q. S. E. (Num. V, 16.) Et sistet eam coram Domino. (Proinde significatur,) *Sotam, coram Domino constitutam esse debere, Sacerdotem non item.* Sed, contrariæ opinioni, Gemara favet, ad quam convenienter Moses Kozensis in Smag fol. 108. col. 3. scribit: מביאין אותה כנגד שער המזרחי מבחוץ ומעמידין אותה שם: id est: *Deducitur* (Sota) *ad Portam templi Orientalem*, (quæ a Nicanore nomen habet,) *atque ibi, a foris constituitur.* Iisdem pæne verbis in Codice MS. nostro Ez Hechajim legimus: יביאוה כנגד שער המזרח מבחוץ ויעמידוה שם: Hoc sensu in eodem Codice aliis interjectis sequitur: ומוציאים אותה מעזרת נשים שהיא בה Id est: *Exturbat* (Sotam ream) *ex Atrio Mulierum in quo ipsa consistebat.*

(4) *Polluat*] In hunc locum, sic commentatur Gemara nostra fol. 20. b. כ"ש דדלמא מתה לטמויי רמת אסור בכהונה לויה והתניא טמא מת מותר ליכנס למחנה לויה ולא טמא מת בלבד אמרו אלא אפי' מת עצמו שנ' ויקח משה את עצמות יוסף עמו עמו במחיצתו אמר אביי שמא תפרוס נדה למיברא דביעתותא מרפיא אין דכתיב והתחלחל המלכה מאד ואמר רב שפירסה נדה והא אנן תנן חרדה מסלקת דמים פחדא צמית ביעתותא מרפיא: id est: *Quare* (ob metum pollutionis, ejici jubetur?) *Nimirum, fieri potest ut ipsa moriatur. Sed vero, num dicendum, nefas esse, inferre cadaver, in stationem Levitarum,* (ad quam pertinet, Atrium Mulierum) *Atqui traditur* (in Pesachim fol. 66. a.) *Licet, ex cadavere pollutis ingredi stationem Levitarum: imo, tali non tantum ingredi, sed & ipsum cadaver inferre licet*: Q. S. E. (Ex. XIII, 19.) Et accepit Moses ossa Josephi, secum. *Secum*, id est, in tentorium suum: (ipse autem e Levitarum ordine erat.) *Proinde ait Abai, illam pollutionem Sotæ præcaveri, quæ sanguinis fluxu fit*, (facile enim evenire poterat, ut ob terrorem, quem aquæ amaræ incutiebant, πηγὴ αἵματος, fluere inciperet: τὰ ἔμμηνα vero patientes, aut profluvio laborantes fœminæ, itemque gonorrhoea affecti viri, castris Levitarum excesse cogebantur, ceu docetur pluribus in Pesachim cap. 6.) *Siccine ergo dicendum, Terrorem in fœminis profluvium excitare posse? Omnino. Scriptum enim* (Esth. IV, 4.) Et exhorruit Regina valde. (Ad quem locum,) *notat Raf*, (Estherem) *profluvium passam esse.* (Ain tu, terrorem ciere sanguinem?) *Atqui didicimus* (in Nidda cap. 4) *Pavorem, sanguinem* (in mulieribus) *sistere.* (Respondendum:) *Pavorem*, (qualis est qui diutule durare solet, uti cum peregrinantes metuunt, ne a latronibus petantur, muliebrem sanguinis fluxum) *cohibere. At Terrorem*, (qui præter spem derepente incutitur,) *eundem resolvere.*

(5) *Est meritum &c.*] De his, disquisitio sequitur in Excerptis Gemaræ. Interea temporis, audiamus Maimonidem Hilch. Sota c. 3. §. 10. סוטה שיש לה זכות ת"ת אע"פ שאינ' מצווה על ת"ת הז' תולה לה ואינה מתה לשעתה אלא נימוקה והולכת וחולים כבדים באין עליה עד שתמות אחר שנה או ב' או ג' לפי זכותה: Id est: *Si quæ adulterii rea, Legis Divinæ discendæ, operam navavit, tisi quidem ad id nullo præcepto adstringitur, tamen ea ter,* (aquarum diram vim) *suspendit, neque actu tum ipsa moritur, sed contabescit indies magis magisque, & morbis gravissimis affligitur, quoad post annum, biennium, aut triennium, pro meriti videlicet sui ratione, ipsa demum extinguitur.*

(6) *Tenetur homo &c.*] Nisi consilium magis, quam præceptum, dare voluit Assaides, fefellit eum opinio. Sic enim

enim semper Magistris persuasum fuit, de filiis tantum, in Lege Divina erudiendis, mandatum extare, de filiabus vero, nihil imperari; nec aliud sensisse Maimonidem, verba jam modo allegata, indicant. Nimirum, non commode, sed strictissime, & prout jacet, accipiunt illud Deut. XI, 19. *Et docebitis*, ea, *Filios Vestros, loquendo de iis, cum sedes domi tuæ, & cum incedis per viam, & cum jaces, & cum surgis.* Atque sane, R. Eliefer, cum a Fœmina, in dubio quodam circa Scripturam, enato, consuleretur, non id solvisse, verum cum dedecore eandem repulisse legitur in Joma fol. 66. b. שאלה אשה חכמה את ר׳ אליעזר וכי מאחר שמעשה העגל שוין מפני מה אין מיתתן שוה אמר לה אין חכמה לאשה אלא בפלך שני׳ וכל אשה חכמת לב בידיה טוו : id est: *Mulier quædam erudita, rogavit R. Eliesérem, causam sibi diceret, quare cum omnium, vituli adulatrvos peccantium Judæorum, delictum, æquale fuisse videatur, tamen diversos, diversa more mansérit.* (& aliqui gladio perierint Ex. XXXII, 27. 28 aliqui cladem θεήλατον experti sint, prout probatur ex ejusdem capitis versu ultimo; aliis autem hydrops, tumida & turgida faciens corpora, exitium attulerit: Nam, in Avoda Sara discimus, illas aquas quibus persusi vituli pulverem, Moses inspersit, quasque teste Scriptura Ex. XXXII, 20. Judæos bibere coegit, eundem prorsus, cum Sotæ potione, habuisse effectum.) *Respondit ipse:* (Quid hæc ad te attinent? Mitte ista facito: quippe) *haud alia prædita sunt Sapientia mulieres, quam ad nendum. Atque sic* S. E. (Ex. XXXV, 26) *Quæque mulier corde Sapiente, manibus suis nevit.* Enim vero haud, eadem omnium, tristis fuit austeritas, & alios deprehendere licet, qui mulieres non indignas reputarunt, quibus ad quæstiones propositas, responderent, Rosch Hasschana fol. 17. b שאלה בלוריא הגיורת את ר״ג כתוב בתורתכם אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד וכתיב ישא יי׳ פניו עליך וישם לך שלום נטפל לה ר׳ יוסי הכהן אמר לה אמשו׳ לך משל לה״ד לאדם שנושה בחבירו מנה וקבע לו זמן בפני המלך ונשבע לו בחיי המלך הגיע זמן ולא נתן לו כלום בא לפייס המלך אמר לו עלבוני מחול לך לך ופיים את חביר׳ אף הכא נמי כאן בעבירות שבין אדם למקום כאן בעבירות שבין אדם לחבירו עד שבא ר׳ עקיבא ולימד באן קודם גזר דין כאן לאחר גזר דין : Id est: *Blurja, proselyta, R. Gamalieli, hanc difficultatem, discutiendam dedit: Scriptum est, inquiebat, in lege vestra,* (Deut. X, 17) Non attollet Dominus faciem suam, (*id est, non miserebitur,*) neque accipiet munus. *At* (Num. VI, 26.) *legitur:* Attollet Dominus faciem suam super te, (*sive miserebitur tui,*) & apponet tibi pacem. *Quomodo hæc conciliabit?) Hærente R. Gamaliele, intervenit R. Jose Sacerdos, atque mulieri: Rem tibi exemplo quodam declarabo: Nimirum hæc ita se habent, uti cum homo socio, Minam argentei mutuo dat, eique solutionis terminum in Rege præsentia figit, jurante altero per vitam Regis,* (sic die dicta, omne mutuum redditurum.) *Interim, adveniente tempore, cum solutionem præstare non potest debitor, adit Regem, deprecaturus* (veniam, quod per Genium ipsius pejeraverit.) *Respondet Rex: Quod adversus me deliquisti, id tibi remissum esto, sed abi & socium tuum quoque placatum redde. Eadem, & apud Deum obtinent. Si de peccatis adversus proximum commissis, agatur,* Deus non miseretur, sed illum ipsum cui injuria illata est, exorare oportet:) *Cum vero Deo solo peccatum est,* (ibi vero, promta & expolita ipsius deprehenditur misericordia. Atque hæc responsio, tam diu obtinuit,) *quoad venit R. Akiba,* (qui meliorem modum difficultatem istam solvendi, suppeditans,) *docuit discrimen faciendum esse, inter latam jam a Deo, punitionis sententiam, & ante ejusdem promulgationem.* Quin imo, tantum abest, ut ab erudiendis fœminis Sapientes abhorruerint, ut si rem recte putemus, fortasse nemo unus, quotquot unquam vixere virorum, pluribus præceptoribus usus sit, quam Beruria, filia R. Chananiæ Tardiomdæ, uxor R. Meir: nam de ea in Pesachim fol. 62. b. asseritur דגמרה תלת מאה שמעתתא ביומא מתלת מאה רבוותא Id est: *Didicisse eam, etiam brumali die, trecentas ἀναγνώσεις, à Magistris totidem.* Non igitur valde mirum, si hæc mulier magnos in doctrina profectus fecit, & ea protulit, quæ digna visa sunt, ut in Talmude æternitati consecrarentur. Dabimus exemplum: Pesachim fol. 10. a.

הנהו בריוני דהוו בשבבותיה דרבי מאיר והוו קא מצערי ליה טובא הוה קא בעי רבי מאיר רחמי עלייהו כי היכי דלימותו אמרה ליה ברוריה דביתהו מאי דעתך דכתיב יתמו חטאים מי כתיב חוטאים חטאים כתיב ועוד שפיל לסיפיה דקרא ורשעים עוד אינם כיון דיתמו חטאים ורשעים עוד אינם אלא בעי רחמי עלייהו דליהדרו בתשובה אמר לה ההוא מינא לברוריה כתיב רני עקרה לא ילדה משום דלא ילדה רני אמרה ליה שטיא שפיל לסיפיה דקרא כי רבים בני שוממה מבני בעולה אמר יי׳ אלא מאי לא ילדה רני כנסת ישראל שדומה לאשה עקרה שלא ילדה בנים לגיהנם כותייכו : id est: *Cum in vicinia R. Meir vicinia, quidam homines nequam essent, qui multum eum lacessebant, illorum nomine Deum precatus est, ut e medio tollerentur. At vero, Beruria conjux, illi dixit: Quid captas? Scriptum est:* (Ps. CIV, 35.) Consumantur חטאים *Hemi, num* חוטאים *dicitur,* (ut de Peccatoribus sermo esse, videri queat?) *Imo vero dicitur* חטאים (ut ipsa Peccata intelligi, manifestum fit.) *Amplius, confer ea, quæ mox in textu sequuntur,* (& deprehendes, sic omnino accipienda verba esse, prout innui. Nam succedit:) *Et Impii ultra ne sint.* (Scilicet si חטאים Peccatores notaret,) *quomodo iis consumtis, adhuc superesse possent Impii? Quin igitur potius, Deum precare, ut ad frugem revertantur* (vicini nequissimi, sic enim vere, secundum illud Scripturæ, sublatis peccatis, impii deficient.) *Quidam Infidelis, percontatus est Berurjam, quid sibi vellet illud* (Es. LIV, 1.) Canta sterilis, quæ non parit. *Nunquid enim, ajebat, quia sterilis est, ideo cantare debet? Respondit ipsa: Stulte: consule ulteus commatis verba, ultima,* (ibi scriptum est:) Nam plures sunt filii desolatæ, (*sive meretricum,*) quam conjugatæ, (*sive earum, quæ justas nuptias contrahunt*) dicit Dominus. *Sed tamen,* (si omnino nosse desideras) *quis sit sensus verborum,* Canta sterilis, quæ non parit? (Scito,) *Ecclesiam Judaicam, cujus cum muliere sterili hic instituitur comparatio, cantare, quod vestri similes liberos, Gehennæ non peperit.* Neque vero, Scripturam tantum interpretari, & dicta scitissima afferre, valuit Berurja, sed insuper Sapientia sua eo usque processit, ut cum Magistris disputans, illorum opiniones solide confutaret, suam autem ita assereret, ut communi calculo fuerit approbata, ac abierit in διάταξιν. Halichot Olam tract. 3 c. 2. p. 110 מצינו אשה חולקת עם התנאים בדין כמו תנא כמו שמצא הברייתא בתוספתא דריש כלאים פ״א רבי טרפון מטמא וחכמים מטהרין וברוריה אומרת וכו׳ וכשנאמרו דברים לפני ר׳ יהושע אמר יפה אמרה ברוריה וכו׳ : Quæ vertit l'Empereur: *Invenimus quoque mulierem, a Doctoribus Misnicis in jure dissentire, instar Misnici alicujus. Quemadmodum Autor* כריתות *in Additionibus, invenis initio Cod.* כלאים *cap. 11. D. Tarphon immundum pronunciat; Sapientes mundum; at Berurja inquit. &c. Cum hæc coram D. Josua narrarentur, dixit, Bene respondit Berurja* &c. Eandem Berurjam prædicant, quoque Autores librorum Juchasin p. 86, a. Schalschel Hakkib. p. 32. a. & Zemach David p. 42. b. Interea loci certum est, præter hanc Berurjam, vix memoratur Judæorum antiquiorum fœmina (Floruit etiam Seculo XII. post natum Servatorem nostrum, mulier quædam literarum gloria inter Judæos Orientales insigniter, & in tantum, ut eas publice doceret. De illa sic est in Itinerario R. Petachiæ Ratisbonensis, qui illa ætate peregrinationem instituit, & quem nos libellum per hos dies MS. nacti sumus, quem tamen constat, quoque extare excusum. ור׳ שמואל יש לו ספר היחס שלו עד שמואל הרמתי בן אלקנה ואין לו בנים אלא בת אחת והיא בקיאה במקרא ובתלמוד והיא מלמדת המקרא לבחורים והיא סגורה בבנין ודרך חלון אחד והתלמידים בחוץ ואינם רואים אותה : Id est: *R. Samuel,* (Princeps Judæorum, qui in Persica urbe Bagdat, vicinisque agunt regionibus,) *librum habet genealogicum, quo ejus stirps ad Samuelem Ramathæum, Elkanæ filium,* (Prophetam sanctissimum) *deducitur. Caret is filiis, filiam tamen habet unicam, ea sacrarum literarum & Talmudis est peritissima, atque Sanctam Scripturam Adolescentibus prælegit. Sed vero occlusa in conclavi, juxta fenestram, Auditoribus, foris infernæ consistentibus, nec ejus intuentibus faciem*) alia, quæ literis, valde claruerit. Superior ætas, rursus Rebeccam quandam eruditam edidit, composita etiam libro מינקת רבקה & quem aliquoties in his Commentariis, laudavimus, cele-

celebrem. Fuit id verissimi alicujus prodigii loco, inter Judæos, qui pertinaci erant, fœminam ejusmodi, nullas unquam vidisse, genus, nulla tulisse secula. Quia tantillus liber est, nec nos ad clepsydram scribere cogimur, recensebo integrum carmen, quod ejus principium ornat, illamque Rebeccam, magnifice deprædicat.

Hört zu, ihr lieben, köstliche, fromme Frauen:
Ihr möcht das deutsch ספר *wol überlesen und anschauen:*
Daß man sol setzen zu Gott allmächtigen sein Trauen.
Und in all seine Werck auf ihn bauen.
Weil ihr habt der kent die אשה החשובה הרבנית הרדינית
מרת רבקה ז״ל בת הגאון כהר״ר מאיר טיקטינר ז״ל :
Die das ספר *hat gemacht:*
Und gemacht:
Und ihr כוונה *auf eitel* שכים *tag gewest, Tag und Nacht.*
Und ihr מחשבה לגמרי *nit gewesen auf Pracht.*
Oder wer hat das חדוש *mehr gehört oder geschehen,*
Daß in ewigen Jahren is mehr geschehen,
Daß ein אשה *hot aus ihren Kopf was* מחבר *gewesen?*
Und hot פסוקים *und* מדרשים *zu hauf gelesen?*
Darum hab ich es lassen drucken.
Daß ein solche Frau die drinnen wirt leinen wert eins kauffen und zucken.
Und hat das ספר *geheissen* מנקת רבקה
Ihr zu ein Gedächtnus und לכבוד *alle* נשים
Daß ein אשה *auch kan* כותב *sein* דברי מוסר *und gute* פשטים
Also wol as menche אנשים
Und hot gut cais aus שבעה שערים
Gar kurtz und aus פירוש *gewesen* בדברים
משיח מיר wurdt zeit זוכה *sein zu der* גאולה *von* בנות זו
Daß die שכינה *Wert sich unter* ישראל *wieder derweiten.*
אמן וכן יהי רצון :

Nimirum, firmiter persuasi sunt Judæi, secum natam esse doctrinam, & secum interituram, se solos sapere, reliquos mortalium bardos blennosque esse, nec vel hilum intelligere. At meminisse tamen debebant fuisse quondam ea tempora, in quibus, cum summis in angustiis essent constituti, ac Sapientissimis etiam Magistrorum, aqua hæreret, ut quo se verterent, nescirent, valde profuit, Romanam fœminam accessisse, & petiisse ab ejus prudentia, spem salutem, auxilium, consilium. Res narratur in Taanit fol. 18. a. & Rosch Haschana fol. 19. a. fere iisdem utrobique verbis, sed repræsentamus, locum priorem: פעם אחת גזרה מלכות (Sic malumus describere ex En Jacob fol. 133. col. 4. Amstel. Talmud habet גזרה גזרה) שמד על ישראל שלא יעסקו בתורה ושלא ימולו את בניהם ושיחללו שבתות מה עשה יהודה בן שמוע וחבריו הלכו ונטלו עצה במטרוניתא אחת שכל גדולי רומי מצויין אצלה אמרה להם בואו והפגינו בלילה עמדו והפגינו בלילה ואמרו אי שמים לא אחיכם אנחנו לא בני אב אחד אנחנו לא בני אם אחת אנחנו מה נשתנינו מכל אומה ולשון שאתם גוזרין עלינו גזירות קשות ובטלום ואותו היום עשאוהו יום טוב Id est: *Aliquando, Imperium* (Edomæum, sive Romanum) *grave edictum adversus Judæos promulgaverat, ne porro Legi operam darent, ne puerulos circumciderent, & ne diebus Sabbathi a labore cessarent. Quid fecit Josua, filius Schmoa, & socii ejus? Abierunt, & consultarunt Matronam quandam, cujus ædes omnes Romani Proceres frequentabant. Respondit ipsa: Agite, nocturno tempore, ejulatum instituite:* (tum enim querelæ acerbiores sunt, & ad concitandam misericordiam valentiores. Paruere Judæi dictis,) *ac noctu*, (congregatis in Matronæ ædibus, Nobilissimis quibusque Romanorum, juxta eas) *stantes, clamabant: Per cœlum* (supremum, vos obtestamur:) *Annon fratres vestri sumus, eodem Patre* (Isaaco,) *eademque Matre* (Rebecca, interventu Jacobi & Esavi) *geniti? Quare secus nos tractatis, ac gentes alias omnes vobis subjectas,* (quarum quamque suis sacris gaudere, suoque in religione sensu, abundare permittitis,) *adversus nos vero solos, tam crudelia edicta promulgatis?* (Tacti miseratione Proceres,) *revocarunt mandatum: adeo ut Judæi, hunc diem festum habendum esse, decreverint.* Possemus magnum Catalogum edere Fœminarum, quæ literis ac eruditione singulari, famam inter Christianos, gloriamque pararunt, nisi & ab instituto nostro, ea res foret alienior, & hunc laborem, multi, pridem præcepissent. Quanquam, non opus est, ire per veterem memoriam, ut ostendamus quantum nostræ Fœminæ Sapientia valeant, quando hæc præsens ætas, consummatissimi in illo sexu ingenii, ac Sapientiæ singularis, nobis exemplum suppeditat, non tantum divinis his donis, sed & natalibus insuper suis illustrissimam, Magdalenam Scuderiam. Cujus Heroinæ, lucubrationumque ejus, quibus par in ipsarum genere nihil, nihil secundum extat, quæque omnium Europæ gentium sermonibus leguntur, laudes, etsi ne delibare quidem, nostra præsumit tenuitas, satis gnara, Pelissonios, Menagios, aliosque, quorum mentibus vigorem, & decus, Musæ propitiæ adspirant, meditatas orationes, & debita æternitati carmina, quotidie certatim ei dedicare; (La fameuse Fauvette.) Avibus quoque, ad ultro ancillandum ei cantu, sensum quendam inesse: Attamen, quod confidimus, non iniquo latura est animo, Clio hæc Gallica, si æternam gratiam, quam crebra admissione ad alloquium, & muneribus quibus nos Lutetia abeuntes benignissima manu prosequuta est, de nobis meruit, publice profitemur, Deumque rogamus, servet diu Christianissimo Regi, Aulæque ejus, suum delicium, Sexui muliebri decus, Seculo ornamentum.

(7) *Quisquis filiam &c.*] De his videbimus, cum ad Gemaræ Excerpta commentabimur.

(8) *Cibum omnem res Venerea &c.*] Omnes, & Talmudis, & Mischnarum, quibus utimur Editiones, magno consensu habent: כלב והבלות מתשגרה קבין ושרשים Sed, contra istorum autoritatem, audacter sustinemus, aliter legendum non esse, quam nos cum Codicibus En Jacob legimus. Secus enim si foret, quorsum attineret, illa, quæ sequitur in Excerptis explicatio? Scilicet, idem iisdem verbis, exponeretur insulsissime.

(9) *Orbi interitum afferunt*] Vel potius: Orbi afferunt caliginem: In causa sunt, ut rerum ordo mutetur; ut fœda & tristis, ubique sit facies. Sic enim מבלי עולם per מבלי עולם hic interpretatur Maimonides.

ה׳ רבי שמעון אומר אין זכות תולה במים המרים ואם אתה אומר הזכות תולה במים המאררים מדהי אתה את המים בפני כל הנשים השותות ומוציא אתה שם רע על הטהורות ששתו שאומרים טמאות הן אלא שתלתה להן זכות רבי אומר הזכות תולה. במים המאררים ואינה יולדת ואינה משבחת א״א מתנוונת והולכת לסוף היא מתה באותה מיתה :

5. R. Simeon ait: Meritum boni operis, non cohibet vim (1) aquarum amararum. Si enim contrarium asseverare velles, (2) inefficaces redderes aquas apud omnes Mulieres quæ bibunt: & simul infamares castas, quæ biberunt, nam eas (*nemo non*) diceret pollutas esse, verum ob bonum aliquod opus, (*effectum aquarum*) fuisse suspensum. Rabbi secus opinatur, vultque meritum boni operis omnino effectum feralium aquarum distulisse, verum (*ea limitatione, ut illa cui pietas adjumento fuit, porro*) non pareret, nec (*ob formæ venustatem*) collaudaretur, sed fœdior redderetur indies, tandemque (3) illa morte periret.

R. OB. DE BARTENORA.

מרורה Idem ac מחסר vel מחשך *diminuens vel obscurans*; color defectuosus in lingua Mishnica vocatur רירה; sed מתנונה est idem ac חולה *supina*.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

מרורה *Obscurares*, nempe colorem defectuosum, utpote non perfectè album, cui non est splendor neque viriditas, vocamus דירה in lingua Rabbinica; & hæc est vox quæ multoties occurrit in tractatu Negaim. Et quod hic dicitur מרורה, vult, ac si diceret. An obscurares lucem ejus, & removeres splendorem ab oculis hominum. מתנונה *ægrota*, est ea quæ tabe indies consumitur ac debilitatur. Cæterum jam aliquoties dixi, quod, si sit controversia inter Sapientes in consideratione alicujus rei quæ non consistit in actione aliqua, non dicatur, decisio est juxta hunc aut illum; decisio hic non est juxta Ben Asai.

WAGENSEILIUS. (1) *Aquarum amararum*] Num Aquæ hæ, revera, rei alicujus amaræ immixtione, amaræ redditæ sint, an vero in ore tantum bibentis Sotæ, amaritudinem contraxerint, dissensus est inter Magistros. Primus, ex antiquis affirmavit, Pater Samuelis in Rabbot fol. 231. col. 2. צריך ליתן מר לתוך המים שני מי המרי' idest: *Necesse est* (ut Sacerdos) *aquæ re amara temperet, quia Scriptura, eas Amaras vocat.* Hunc sequitur Maimonides Hilch. Sota c. 3. §. 10. ונותן לתוכן דבר מר כגון לענה וכיוצא בה id est: *Sacerdos quoque, rem amaram in aquas conjicit, ut absinthium, aut quid simile.* Eadem R. Moses Kozensis in Sinag fol. 138. col. 4 & Autor MS. Codicis nostri Ez Hechajim, sensisse deprehenduntur, postremique testimonium, jam supra, per aliam occasionem, fuit productum. In Pesikta Sutarta fol. 39. col. 2. ideo aquas amaras vocari traditur שביד הכהן נהפכי' להיות מרים id est: *Quia simul ac Sacerdos eas manu tenuit, amaritudinem contraxerunt.* Quod idem, deprehendere est in Siphri fol. 4. col. 1. Enim vero, contrarium Nachmanidæ placuit, ad cujus mentem Baal Keli Jakar fol. 100. col. 2. רז"ל נחלקו בדבר אם היה במים אלו דבר מר בי ברעת ה"ל היקם בהם דבר מר ודעת הרמב"ן מרלא נאמר ובאו בה המים המרים המאררים וכתיב בהתן זרת ובאו המים המאררים למרי' שכ' שלא היה בהם דבר מר אך שבפיה היו למרים וכן מצינו במי מרה שני ולא יכלו לשתות מים ממרה כי מרים הם ולא נאמר כי מרים היו אלא שלא היו מרים אך בפיהם שבו להיות מרים לכך נאמר כי מרים הם : id est : *Disputant Rabbini nostri f. m. num aquis Sotæ res amara fuerit immixta, atque id asserunt sane antiquiores. At R. Moses Nachmanis filius, quia non dicitur in Scriptura*, Aquas amaras, *sed potius maledictionem importaturas in mulierem ingredi debere, atque si prius de maledictione, quam de amaritudine sermo est, ex eo colligit, nihil rei amaræ in iis fuisse, quin potius amaritudinem, in ore demum bibentis, natam esse. Geminum de aquis in Mara* (Ex. XV, 23.) *legitur*: Et non potuerunt bibere aquas e Mara, nam amaræ erant. Amaræ fuerunt, *non dicitur, quod indicio est, nullam habuisse eas amaritudinem, nisi quam in bibentium ore contraxerunt, & ideo signanter* τὸ erant, *expressum est*, Bechai fol. 156. col. 1. מי המרים המאררים על שם כונן נקראו מרים וכן ובגדי ערומים תפשיט וכן קחי רחים וטחני קמח ומה שאמר המאררים על שם האלות הנזכרות במים שהם מקללין אותה : id est: (Scriptura Num. V, 24. Sotæ aquas, vocat) *amaras & maledictas. Aquæ amaræ quidem dicuntur, quia tales tandem factæ sunt: Quo sensu* (Job. XXII, 6.) *legitur*: Vestimenta nudorum exues. *Item* (Es. XLVII, 2.) Accipe molas, & mole farinam. *Maledictæ vero vocantur aquæ, ob maledictiones iisdem deletas, quæ Sotam reddunt maledictam.* Idem de aquis amaris, quem primo loco nominare oportebat, Abenesra censuit, in suis super Pentat. Commentariis; estque omnino hæc opinio præ altera, verisimilior. Nisi quis dicere mallet, ne in ore quidem potantis Sotæ, ullam adhuc fuisse aquarum amaritiem, sed ita esse vocatas, ob sævos, diros, & amarulentos effectus, quos in ea muliere, edebant. Non enim infrequens est in sacris literis, res ab effectis denominationem accipere, id quod Reverendus Glassius in Rhet. Sac. tract. 1. c. 2. multis exemplis, dedit comprobatum. In hanc explicationem inclinat R. Jacob Abendana, in Spicilegio ad Michlal Jophi fol. 31. col. 3.

(2) *Inefficaces redderes*] מרזי habet Talmud Amstelod. Sed in Basileensi, & Mischnæ, quas possidemus, editionibus, est מרורה Quorum prius, etsi magis placet, non tamen magno vitio, etiam posterior lectio laborat, nam de verbo מרורה legitur apud Maimonidem : לפי לשונו הוא תנון החסר שאינו בתכלית הלובן ואין לו זוהר ולא בריקות : Id est: *Hac voce Magistri Defectum albedinis, & rem minime splendentem, ac lucentem, innuere solent.*

(3) *Illa morte*] Fœda nimirum, & qua adulteræ, quæ nihil boni tota vita fecerant, post epotas aquas, continuo perire solebant.

ו נטמאה מנחתה עד שלא קדשה בכלי הרי היא ככל המנחות ותפדה ואם משקדשה בכלי הרי היא ככל המנחות ותשרף ואלו שמנחותיהן נשרפות האומרת טמאה אני לך ושבאו לה עדים שהיא טמאה והאומרת איני שותה ושבעלה אינו רוצה להשקותה ושבעלי בא עליה בדרך וכל הנשואות לכהנים מנחותיהן נשרפות :

6. Si immunditiem contraheret oblatio ejus, priusquam vase sancto reciperetur, eadem hujus (1) quæ cæterarum omnium Oblationum, fuit ratio; ut scilicet (2) redimeretur. Sin vero id accidisset, post receptionem in vas sacratum, (*rursus*) in eo conveniebat cum aliis Oblationibus quibusvis, (3) ut combureretur. Atque hæ sunt, quarum Oblationes comburebantur: Quæ dicebat immunda sum; Aut, quam testes pollutam esse affirmabant. Quæ se potaturam pernegabat; aut, cui vir ut biberet, non concedebat; denique, cum qua vir in via concubuit. Omnium quoque Sacerdotibus nuptarum, Oblationes comburebantur.

R. OB. DE BARTENORA.

הרי היא ככל מנחות *Ecce illa est ut cætera omnes oblationes*, quæ polluuntur antequam sanctificatæ fuerint in vase. ותפדה *& redimuntur*, ut fiat profana, & pecunia ejus ematur alia. ותשרף *& comburetur*, quia ipsa oblatio sanctificata est sanctitate essentiali, ita ut profana nequeat fieri וכל הנשואות לכהנים מנחותיהן נשרפות *& omnium sacerdotibus nuptarum oblationes comburebantur*, etsi pugillus offerebatur ritè, & non pollutus esset, nihilominus reliquiæ comburebantur in loco cineris, & non comedebantur, quia maritus illius est sacerdos, ideoque illius est particeps doni, quia de bonis suis oblatio veniebat; at Lex dicit Levit. 6, 16. וכל מנחת כהן כליל תהיה לא תאכל Et non comburebatur totum in altari, eo quod mulier ejus quoque erat particeps, quia offerebatur pro illa, hac de causa pugillus offerebatur seorsim, & reliquiæ seorsim.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Donum mulieris adulterii suspectæ adducebat maritus, & si mulier esset sacerdotalis, necesse erat ut totum donum combureretur, quia dictum est Levit. 6, 16. וכל מנחת כהן כליל תהיה לא תאכל

WAGEN-

WAGENSEILIUS (1) *Quæ cæterarum omnium Oblationum,*] Puta Oblationum, quæ ante immissionem in vas sanctum, contraxere immunditiem.

(2) *Redimeretur*] Id est: Ut hac Oblatione, ad comestionem segregata, quantum hordei ad novam opus erat, nummis pararetur. Vide Kozensem Præc. Aff. CLXXVII. Maimonidem, Hilchot Pisule Hammukd. c. 11.

(3) *Ut combureretur*] In domo videlicet Cinerum. Vide iterum Maimonidem, libro cit. c. 19.

(4) *Omnium quoque Sacerdotibus nuptarum &c.*] Sic accipe: Quod peracto sacrificio residuum erat, ex Sotæ, quæ homini laico nupta fuit, oblatione, a Sacerdotibus absumebatur, uti supra §. 2. dictum est. At, cum Sota Sacerdotis conjux, hoc judicium subibat, residuis ex sacrificio, non fruebantur Sacerdotes, sed etiam hæc comburenda erant. Scilicet, videtur ipse maritus Sacerdos, suas habere partes, in hoc sacrificio; quæ autem ejus sunt generis, illorum reliquias quoque, penitus igne cremare oportet, ex Dei, Lev. VI, 16. præceptione. Moses Kozensis Præc. Neg. CCCXXII. בת כהן שנשאת לישראל מנחתה נאכלת בת ישראל שנשאת לכהן מנחתה נשרפת לפי שהמנחה של כהן : באה משלו id est: *Filia Sacerdotis, quæ Judæo Laico nupsit, Oblatio comeditur: Sed, Judæi Laici Filiæ Oblatio, comburitur, quippe quæ ex facultatibus viri est parata.*

ז בת ישראל שנשאת לכהן מנחתה נשרפת וכהנת שנשאת לישראל מנחתה נאכלת כהן בין כהן לכהנת מנחת כהנת נאכלת ומנחת כהן אינה נאכלת כהנת מתחללת ואין כהן מתחלל כהנת מיטמאה למתים ואין כהן מיטמא למתים כהן אוכל בקדשי הקדשים ואין כהנת אוכלת בקדשי קדשים :

7. Judæi (*laici*) filiæ, quam Sacerdos duxerat, oblatio comburebatur. (1) At Sacerdotis filiæ, quæ Judæo (*laico*) nupserat, Oblatio, comedebatur. Quid interest inter Sacerdotem, & Filiam Sacerdotis? (2) Filiæ Sacerdotis Oblatio comeditur; Oblatio autem Sacerdotis non comeditur. (3) Filia Sacerdotis, a sacrorum participatione excludi potest, (4) Sacerdos non potest. (5) Illi mortuis sese polluere fas est, huic non item. (6) Sacerdos, sacro sancta comedit; at, ab horum esu, Filia Sacerdotis arcetur.

R. OB. DE BARTENORA.

כהנת *Sacerdos fœmina*, id est, filia sacerdotis. מנחתה נאכלת *donum ejus comedebatur*, quia Levit. 6, 16. mentio tantum fit sacerdotis masculi, non fœminæ. Sic etiam si sacerdotis filia vidua facta est, & repudiata, & adduxit sacrificium voluntarium, comeditur illud.

כהנת מתחללת *Filia sacerdotis profanatur*, ita ut ab esu Trumæ & sacerdotio excludatur, si vitiata sit illegitimis extra familiam sacerdotalem, tum nunquam censenda erit legitima.

ואין כהן מתחלל *Sed Sacerdos non profanatur*, si duxerit profanatam, aut repudiatam, aut meretricem, sed quamdiu illam duxerit, ineptus est ad obeundum munus sacerdotale at quando repudiaverit eam, denuo fit aptus, quemadmodum dicitur Levit. 21, 15. ולא יחלל זרעו Semen ergo illius quidem profanatum est, at ipse non est profanatus.

כהנת מטמאה למתים *Filia sacerdotis polluitur mortuis*, eo quod scriptum est Levit. 21, 1. בני אהרן *filii Aharonis*, non filiæ Aharonis.

ואין כהנת אוכלת בקדשי הקדשים *Et filia sacerdotis non comedit sancta sanctorum*, eo quod de sacrificio pro peccato, & de sacrificio pro reatu, & de dono, scriptura dicit Levit. 6, 11. כל זכר בבני אהרן יאכלנו

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Lex dicit Levit. 6, 16. וכל מנחת כהן כליל תהיה לא יאכל exponit traditio, dicitur כהן *sacerdos masculus*, non כהנת *sacerdos fœmina.* Et Levit. 21, 15. ולא יחלל זרעו בעמיו Semen ergo illius profanatur, ipse autem non profanatur; & hoc est quod dicimus, *ipse autem non profanatur.* Ceterum id quod dicimus, *non profanatur*, intelligendum est de eo qui profanatur in perpetuum, sed ineptus est quamdiu fovet conjugium cum uxore quam fecit profanam & profanata est, ut, si duxerit mulierem repudiatam, quacum si concubuerit, profanatur, uti exponetur in tractatu Kidduschin, sive fuerit sacerdotis filia, sive Levita, aut Israëlita. Et quod hic dicitur sacerdotis filiam profanari, non ita intelligendum est, perindè ac si filia sacerdotis tantum profanaretur, sed quod illa quoque ingreditur numerum earum quæ profanantur. Cum autem ejusmodi mulier profanata fuerit, in perpetuum manet profanata, etsi maritus ejus mortuus fuerit, aut illam repudiaverit. Hic ergo sacerdos, quamdiu cohabitaverit cum illa, ineptus est ad ministerium. Cum autem repudiaverit eam, & promiserit quod non ducet uxorem cum peccato, denuo fit aptus, uti expositum est capite septimo Bechorot. Verba vero libri Siphre hæc sunt, id quod Levit. 21, 4. dicitur להחלו intelligendum est quando is ab uxore se abstinet, tum profanus est. Præterea scriptum est Levit. 21, 1. אמור אל הכהנים בני אהרן *loquere ad sacerdotes filios Aharonis*, non בנות *filias*, (quod illæ pollui possunt mortuo.) קדשי קדשים *sancta sanctorum*, uti sunt sacrificium pro peccato, & sacrificium pro reatu, quæ in Lege vocantur *sanctitates sanctitatum*, de quibus extat Levit. 6, 11. כל זכר בכהנים יאכלנה

WAGENSEILIUS. (1) *At Sacerdotis filiæ &c.*] Nam Lev. VI, 16. כהן dicitur non כהנת de solis igitur viris, præceptum capiendum est, non de filiabus Sacerdotum, quæ cum viris Laicis contraxere matrimonium. Imo nec de Sacerdotum viduis, & fœminis ab iis repudium passis, ob eandem rationem præceptum valet, nam & sacrificio rum, quæ istæ offerunt, residuis, frui Sacerdotibus licere, consequitur.

Filiæ Sacerdotis oblatio] Intellige quæ Sacerdoti non nupsit, sed Sacerdote patre genita est, & vel virgo adhuc manet, vel cum laico homine in conjugio vivit.

(3) *Filia Sacerdotis sacrorum participatione &c.*] Id est: Si illicito concubitu sese polluat, aut extra familiam Sacerdotalem nuptias contrahat Sacerdotis filia, non fas est ei vesci porro Ablationibus. Sed, res hæc digna est, quæ paulo amplius doceatur ex Mosis Kozensis Præc. Neg. CCLVI quo nemo magis perspicue de illa disseruit: חללה לא תאכל קדש שני ובת כהן כי תהיה לאיש זר היא בתרומת הקדשים לא תאכל שני ענינים נכללו בלאו הזה שאם תבעל לאסור לה ותעשה זונה חללה הרי היא אסורה לאכול בתרומה לעולם כדין כל חלל שהחללי' מן לכל דבר ושאם תינשא לישראל הרי היא אסורה לאכול בתרום מן הקדשים שהוא חזה ושוק לעולם אפי' נרשה או בת אבל התרומה אוכלת אחר שגרשת הישראלי או מת אם לא הניח בבנה בן שני ובת כהן כי תהיה אלמנה וגרושה וזרע אין לה ושבה אל בית אביה תאכל ודרשו רבותינו בפרק יש מותרות בלחם ולא כל לחם וחזרת היא לתרומה ואינה חוזרת לחזה ושוק ולא הכהנת בלבד אלא לויה וישראלית שנבעלת לאסור לה ונעשית זונה אסורה לאכול בתרומה לעולם ואף על פי שיש לה זרע מכהן : Id est: *Mulier profana, a comestione rerum sacrarum arcetur.* Q. S. E. (Lev. XXII, 12) Filia Sacerdotis cum nupta fuerit viro peregrino, de oblatione rerum sanctarum ne comedito. *Atque hoc interdictum duo complectitur negotia.* (Principio, si filia Sacerdotis) *a quoquam vitietur, & scortum, ac profana fiat, ista quidem æternum Ablationibus vesci prohibetur, sic enim de profanatis obtinet, ut*

per

per omnia, irreligiosis æquiparentur. Quod si (filia Sacerdotis,) nubat Judæo laico, tum ad sanctorum rerum, Pectoris puta, & Cruris, (melius dixissem Armi) comestionem, haud unquam amplius admittitur, etiamsi maxime, repudium passa, aut vidua sit, interim tamen, in his casibus, Ablationes comedendi jus recipit, modo liberos nullos habeat superstites: Sic enim S. S. (Cap. cit. v. 13.) Filia, Sacerdotis cum erit vidua, aut repudiata, si semen non sit ei &c. de cibo Patris sui comedet. Ubi, monentibus ita Magistris in Jebamot c. 9. notatur dictum, de cibo, non vero omnem cibum, ut nimirum Ablationum comestio concessa, cruris (melius dixissem Armi) vero, & pectoris prohibita innuantur. Neque filiæ Sacerdotum tantum, sed & Levitarum, aut communium Judæorum (quæ Sacerdotibus nupsere) filiæ, si vitium passæ sint, & scortatione se polluerint, statim a comestione Ablationum arcentur, nisi liberos ex Sacerdotibus habeant superstites.

(4) *Sacerdos non potest*] Eximmi maxime, contra mandatum Divinum quod Lev. XXI, 14. promulgatum est, viduam, aut repudiatam, aut profanatam ducat, atque sic indecenti toro, sese contaminet.

(5) *Illis mortuis se polluere &c.*] Nam Lev. XXI, 1. ubi Deus vetat Sacerdotes sese mortuis polluere, de solis filiis Aharonis sermo concipitur, nulla filiarum facta mentione. Rambam in More Nev. part. 3. c. 47. מפני שאי אפשר להטהר מטומאת מת אלא אחר שבעת ימים ובמציאות אפר הפרה גם כן יהיו הכהנים צריכי' תמיד להכנס אל המקדש להקריב הוזהר כל כהן מטומאת מת לבד רק להכרח גדול אשר יכבד ענינו על הטבעים רוצה לומר להמנע מקרוב אל האבות והאחים והבנים ואל האחים ולזכור עמהם ולנגע בהם ולרב הצורך להיות כהן גדול במקדש (In MS. nostro non male hic inseritur אל) תמיד לאמרו והיה על מצחו תמיד הוזהר בלטמא לכת בכל עיקר ואפילו לאלו הקרובים הלא תראה איך זאת האזהרה אינה כוללת הנשים בני אהרן ולא בנות אהרן מפני שאין הנשים צריכות בהקרבה : Buxtorfii versio est: *Quia pollutio, a contactu mortui contracta, non potuit elui, nisi post elapsos septem dies, & per cinerem juvencæ; ac Sacerdotes semper in Sanctuarium ingredi necesse habebant, ut ibi offerrent: Idcirco prohibitum fuit Sacerdotibus, mortuis se polluere, nisi magna interveniente necessitate; cum difficile sit per naturam, plane se cohibere ab accessu parentum, liberorum, vel fratrum in morte ipsorum. Et quia magna erat necessitas, ut Sacerdos magnus semper in Sanctuario, sicut dicitur:* Et erit super frontem ejus jugiter. (Ex. XXIIX, 38. Lev. XXI, 10, 11, 12.) *Idcirco injunctum ipsi fuit, ut nullis, ne quidem propinquis & amicis mortuis se contaminet. Nunquid enim vides, quod in hac prohibitione* (Sacerdoti communi, & Sacerdoti summo facta,) *non comprehendantur uxores filiorum Aharon, neque etiam filiæ Aharonis, propterea quod Mulieribus non incumbat oblationes facere?* Plura in hanc rem, vide apud eundem Maimonidem Hilchot Evel cap. 4. Mosen Kozensem Præc. Negat CCXXXIV. & CCXXXV. Præc. Affirm. LVIII.

(6) *Sacerdos sacrosancta comedit*] Sic dicuntur, residua Sacrificiorum Peccati, & Sacrificiorum Reatus, itemque Residua Oblationum. Atque de his Ex. XXIX, 32. & Lev. II, 3. 10. præcepta extant, propter quæ, solis Sacerdotibus, iisdem frui conceditur. Fuere alia, Sancta Leviora, קדשים קלים uti Pectus, & Armus ex Eucharisticis Sacrificiis, Ablationes item, & cætera hujus generis, quibus non tantum Sacerdotibus, sed & eorundem filiabus, uxoribus, & servis vesci licebat. Conferre oportet Smag. Præc. Aff. CLXXIV. Neg. CCCXXV. & CCCXXVI.

ח מה בין איש לאשה האיש פורע ופורם ואין האשה פורעת ופורמת האיש מדיר את בנו בנזיר ואין האשה מדרת את בנה בנזיר האיש מגלח על נזירות אביו ואין האשה מגלחת על נזירות אביה האיש מוכר את בתו ואין האשה מוכרת את בתה האיש מקדש את בתו ואין האשה מקדשת את בתה האיש נסקל ערום ואין האשה נסקלת ערומה האיש נתלה ואין האשה נתלית האיש נמכר בגניבתו ואין האשה נמכרת בגניבתה :

8. Quid discriminis inter Virum, & Fœminam, (*Laicos*?) (1) Vir (*leprosus*) se nudat, (*vestemque*) discindit: neutrum facit fœmina. (2) Viro fas est filium Nazyræatui devovere: (3) Mulieri idem haud conceditur. (*Filius*) masculus rasuram admittere potest ob Nazyræatum patris: Filia non potest. (4) Viro, filiam vendere conceditur; Fœminæ, filiam vendere, non licet. (5) Vir despondet filiam, sed fœminæ, filiam despondendi, facultas non competit. (6) Vir nudus lapidibus obruitur: Fœmina nequaquam. (7) Vir suspenditur: Fœmina non item. (8) Vir ob furtum admissum venditur: sed (9) Fœmina ob furtum vendi (10) nequit.

R. OB. DE BARTENORA.

האיש פורע ופורם *Vir nudat, & discindit*, quando leprosus est, nudat caput, & discindit vestes, uti scriptum est Levit. 13, 44. איש צרוע *vir leprosus*. Propterea vir tantum denudabit caput, & vestimenta discindet, non mulier.

האיש מדיר את בנו בנזיר *Viro fas est Nazyreatui devovere fil.*, cum filius adhuc minorennis est, & tum cadit in eum Nazyræatus usque dum adoleverit; & hæc est traditio de Nazyræatu, cui non est firmamentum ex Lege.

האיש מגלח על נזירות אביו *Masculus rasuram admittere potest ob Nazyreatum patris*, si pater illius fecerit votum Nazyræatus, & separaverit eum in finem sacrificia, & deinde mortuus fuerit; & filius fuerit Nazyræus, aut votum fecerit Nazyræatus post obitum patris, tum filius tondebitur de implemento Nazyræatus, & offeret sacrificia quæ pater ejus offerre debuisset. Et hæc quoque est traditio cui non est firmamentum ex Lege. האיש מקדש את בתו *vir despondet filiam suam*, accipiens arrham sponsalitiam filiæ dum adhuc minorennis est, ipsa licet inscia, uti scriptum est Deut. 22, 16 את בתי נתתי לאיש הזה Porro Misna dicit, איש נסקל ערום *vir nudus lapidibus obruitur*, uti scriptum est Levit. 24, 14. ורגמו אתו *& lapidabunt eum*, non אותה *eam*. Nam Deut. 17, 5. dicitur, והוצאת את האיש ההוא או את האשה ההיא ubi pœna de viro tantum intelligenda, non de vestimento ejus; sed de fœmina cum veste. האיש נתלה *vir suspenditur*, uti scriptum est Deut. 21, 22. ותלית אתו על עץ *& suspendes eum ligno*, non eam. האיש נמכר בגניבתו *vir ob furtum venditur*, at mulier non venditur ob furtum.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Dicit Lex Lev. 13, 45. והצרוע אשר בו הנגע בגדיו יהיו פרמים וראשו יהיה פרוע *Leprosi, in quo fuerit plaga, vestimenta ejus erunt scissa, & caput ejus retectum &c.* & præcedenti versu dicitur איש צרוע *vir leprosus*, hinc ritus de retectione capitis & scissione vestimenti tantum obtinet in viro leproso. Et in duobus hisce causis juris tantum de viris agitur, non de mulieribus, in re Nazyræatus, estque traditio Mosis è Sinai, quæ non constat ex Lege; sed hoc jam explicuimus capite quarto tractatus Nazyr. Cæterum quod pater elocat filiam suam, extat in Lege Deut. 22, 17. ואמר אבי הנערה אל הזקנים Et Exod. 21, 7. dicitur, וכי ימכר איש את בתו לאמה Et Levit. 24, 14. dicitur ורגמו אתו *& lapidabunt eum*, quæ ita exponit traditio, dicitur אתו *eum*, & non vestimentum ejus: sed eam cum vestimento ejus. Deut. 21, 22. dicitur. ותלית אתו על עץ Exponit iterum traditio, dicitur אתו *eum*, non אותה *eam*; sic etiam de fure dicitur Exod. 22, 2. ונמכר בגנבתו

WAGEN-

WAGENSEILIUS. (1) *Vir leproſus ſe nudat &c.*] Nam Lev. XIII, 45. ubi leproſi veſtimenta ſcindere, & caput retegere jubentur, de ſolis Viris ſermonem inſtitui deprehendes. Conſulendus Moſes Kozenſis Præc. Aff. CCXXXV.

(2) *Viro fas eſt filium Nazyræatui &c.*] Hoc eſt: Licet Patri filium adhuc impuberem, deſtinare ad Nazyræatum, ita ut adultior factus, id ratum habere cogatur. Dignum eſt obſervatione, quod ſcribit Maimonides, Comment. in Maſſech Naſir cap. 4. זה שאמרנו האיש מדיר את בנו בנזיר והוא שיאמר לו הרי את נזיר או יאמר הרי בני פלוני נזיר וישתוק הבן וקרוביו ותחול הנזירות לזה הבן הוא ענין שבא מפי הקבלה אין לו סמך בתורה ולא רמז והוא מה שאמר הלכה היא בנזיר וכבר סברו קצת החכמים לתת טעם כדי לחנכו במצות ולא נגמר זה הדבר והזמן אשר ימשך בו מעשה האב להתחייב הבן בנזירות הוא עד שיביא שתי שערות ואפילו שכבר הגיע עונת הנדרים ר"ל י"ג שנים ויום אחד והוא שלא הביא שתי שערות ידרו בנזיר לפי שהוא קטן כמו שנתבאר בפ' עשירי מיבמות : id eſt: *Quod dicitur, Patrem, Nazyræatui poſſe devovere filium, id fit, quando Pater filio ait*: Tu mihi Nazyræus eſto, *aut ſi dicat*: Filius meus, N. Nazyræus erit, *atque vel filius, vel cognati* (præſentes, coram quibus Pater ſic loquutus erat,) *ſileant: tunc enim filius iſte Nazyræatui obſtringitur. Cæterum, omnem hanc rem, ex mera habemus traditione, nec in Lege Divina, ejus aut argumentum, aut indicium eſt: unde & Conſtitutionis nomine vulgo venire ſolet. Fuere ſane pridem, nonnulli Doctorum, qui rationem aliquam reddere conati ſunt, quaſi nimirum* (hoc factum tueri liceat, ex eo,) *quod juventus mature præceptis imbuenda eſt, ſed ea non ſatis quadrat. Interim tempus, intra quod Patri conceditur, filium Nazyræatu onerare tam diu durare exiſtimandum eſt, quoad* (filius in pube) *producet pilos duos: Etiamſi enim ea ætate ſit, qua ipſe votum concipere poteſt, ſcilicet, ut agat annos XIII. diemque unum, tamen ſi duobus pilis adhuc careat, patri eundem Nazyræatui devovere permittitur, eſt enim minor, ſecundum ea quæ traduntur in Jebamot cap.* 10.

(3) *Mulieri idem haud conceditur*] Hæſitat ceu modo vidimus, propemodum Maimonides in eo, an Patri jus & fas ſit filios Naziræatui devovere, nec niſi ſola incertaque traditione hoc privilegium niti, ultro fatetur. Quamobrem conſequitur, haud ſane æquum eſſe, ut Matri tantum poteſtatis indulgeatur, quippe, cujus æque in Hebræorum, ac Quiritium jure, longe minor quam Patrum, in liberos eſt autoritas. Et vero, videtur quodammodo rationi conveniens, ut Votum quo quis præter cætera, ad rerum quarundam abſtinentiam obſtringitur, ſua, non aliena voluntate, concipi debeat, ne naturali qua quiſque circa talia naſcitur, libertati, vis inferatur & injuria. Interim tamen, ſi Sacras Literas conſulamus, aliud pronunciandum erit, habemuſque in iis exemplum, Matris, filium etiam nondum natum Naziræatui devoventis, ſic enim de Hanna 1 Sam. I, 10. 11. legitur: ותדר נדר ותאמר יי צבאות אם ראה תראה בעני אמתך וזכרתני ולא תשכח את אמתך ונתתה לאמתך זרע אנשים ונתתיו ליי כל ימי חייו ומורה לא יעלה על ראשו : Quæ vertit Interpres: *Et votum vovit dicens: Domine exercituum, ſi reſpiciens videris afflictionem famulæ tuæ, dederiſque ſervæ tuæ ſexum virilem: Dabo eum Domino omnibus diebus vitæ ejus, & novacula non aſcendet ſuper caput ejus.* Neque alio ſenſu, quam Naziræatûs voto, locum hunc accipiunt Judæorum interpretes communiter: Ralbag annotat: והנה נדרה חנה נדר ליי שאם יראה בעניה ויחן לה זרע אנשים רוצה לומר הזרע המתהוה מן האנשים והוא שיהיה לה ולד תתננו ליי כל ימי חייו רוצה לומר שיהיה תמיד לעבודת הש"י עד יום מותו ותער לא יעלה על ראשו לגלח שערו כי יהיה נזיר וקדש ליי אם יהיה ראוי לזה ורצה לומר אם היה זכר : Id eſt: *Vovit Hanna votum Domino, quod, ſi viſurus eſſet calamitatem ſuam, conceſſuruſque ſemen hominum, id eſt ſemen evaſurum in hominem, ſive ſœtum, tum ſe daturam illud Domino omnibus diebus vitæ ejus, ut ſcilicet jugiter, ad mortem uſque ſacris miniſteriis vacare, nec novacula caput ipſius, ad radendam comam tranſire debeat; futurum enim Nazyræum, Deoque ſacratum, modo ejus rei capax ſit, hoc eſt, modo proles foret maſcula.* Pariter Raſchi verba ונתתיו ליי & ipſe, per שיהיה נזיר קדש ליי id eſt: *Ut ſit Nazyræus ſacer Deo*, expoſuit; & adeo, vocari forſitan poteſt in partes, ipſe Maimonides, ſcribens in Hilchot Neſirut c. 3. §. 16. שמואל הרמתי נזיר עולם היה לפיכך האומר הריני כשמואל הרמתי כבן חנה כבן אלקנה כמי ששסף את אגג בגלגל וכיוצא באלו הרי זה נזיר עולם : Id eſt: *Samuel Ramathæus Nazyræus perpetuus fuit: quare ſi quis dicat: Ecce, ſimilem me præſtabo Samueli Ramathæo*, (aut, *æmulabor*) *Filium Hannæ*; (aut, *expreſſum ſiſtit*) *Filium Elkanæ*; (aut, *talis ero, qualis fuit*) *is, qui in Gilgale diſſidit Agagum, aut ſi alia ſimili utatur verborum conceptione, tum perpetuo Nazyræatui ſe dediſſe cenſebitur.* His ita poſitis, jam nimium periclitatur Miſchnæ noſtræ aſſertio, magnumque mirum eſt, nec Gemaram, nec ullum quos nobis conſulere licuit Commentatorum, illam de Hanna objectionem, tetigiſſe vel ſolo verbo. Quando igitur Patrono vehementer indiget Miſchna, nos, vicem ejus miſerti, pro tempore, ingenii tantum exercendi cauſa, ei ſubveniemus, ne impudentis mendacii multetur infamiâ. Succurrit eam ſalvandi duplex ratio, Licebit enim principio dicere, non fuiſſe ignarum Doctorem Miſchnicum, ejus voti quod filii naſcituri nomine Hanna conceperat, ſed opinatum eſſe, præter jus, & inſtituta divina, ſic ipſam feciſſe, cum non quid fiat, ſed quid fieri debeat reſpiciendum ſit: Impleviſſe autem deinde filium, quæ mater ſpoponderat, ex abundanti quadam in eam pietate, cum nullo jure ad hæc præſtanda cogeretur. Vel, ſi hæc non placent, cauſabimur, alium longe ſenſum verbis Scripturæ affinxiſſe Doctorem Miſchnicum, quam quo vulgo accipiuntur, & ſuam feciſſe Jonathanis Chaldæi opinionem, qui verba ונתתיו ליי כל ימי חייו ומורה לא יעלה על ראשו in hunc modum [illegible] ואמסרניה דיהי משמש קדם יי כל יומי חיוהי ומורות אנש לא תהי עלוהי id eſt: *Et tradam illum, ut ſit miniſtrans coram Domino, omnibus diebus vitæ ejus, & nominem mortalium verebitur.* Quæ interpretandi ratio, etſi eſt contortior, & מורה in מורא hoc eſt *Novaculam* in *Metum*, nobis commutat, ac proinde Samuelem ex Nazyræorum catalogo expungit, tamen non minus approbare eam potuit Miſchnicus noſter, ac eam probavit alius ejus ſectæ homo in Naſir capitis 9. verbis poſtremis. נזיר היה שמואל כדברי רבי נהוראי שנאמר ומורה לא יעלה על ראשו נאמר בשמשון מורה ונאמר בשמואל מורה מה מורה האמורה בשמשון נזיר אף מורה האמורה בשמואל נזיר אמר רבי יוסי והלא אין מורה אלא של בשר ודם אמר לו רבי נהוראי והלא כבר נאמר ויאמר שמואל איך אלך ושמע שאול והרגני שכבר היה עליו מורה של בשר ודם : Quæ ſic interpretari convenit: *Samuel fuit Naziræus, ſecundum opinionem R. Nehorai* Q. S. E. Et מורה non aſcendet ſuper caput ejus. *Adhibetur verbum* מורה *cum* (Jud. XIII, 5.) *de Simſone, & adhibetur quoque, cum de Samuele agitur: Quare, uti* מורה *apud Simſonem* (Novaculam innuit, atque ſic) *Naziræum* (illum fuiſſe indicat;) *ita ejuſdem verbi de Samuele adhibiti, eadem vis eſt. Reſpondit R. Joſe vocem* מורה *nihil quam metum, quo quis alios mortales formidat, innuere. Excepit R. Nehorai: Atqui pridem de Samuele* (1 Sam. XVI, 2.) *legitur*, Et ait Samuel: Quomodo vadam? audiet enim Saul, & interficiet me. *Ex quibus cum colligatur, metuiſſe illum humanum ſupercilium*, (mea, præ tua ſententia, aſſenſum merebitur)

(4) *Filius maſculus raſuram admittere &c.*] Si pater, ad certum tempus Naziræatus voto ſe obſtrinxit, & ſacrificia quæ olim, voto ſuo ſolutus, offerre volebat, paravit, moriatur vero nondum adhuc impleto tempore, ibi filius, die, quam ſibi pater dixerat, adventante, loco ejus ſacrificia offerre, & raſuram admittere poteſt: ſecundum ordinem qui Num. VI. præſcribitur. Cæterum Raſchi, hæc tantum eo caſu valere arbitratur, cum filius quoque Naziræus eſt: qua in re, loco jam modo indicato, diſſentientem habet Maimonidem, ex cujus mente idem non exigitur, ſed adeo בשהניח בנים רבים וקדם אחד מהם וגלח על נזירות אביו זכה id eſt: *Si quis filios relinquat plurimos ſuperſtites, atque unus* (e poſterioribus natu) *alios antevertens, raſuram Patris nomine admittat, hunc manet adorea.* Sed, non negligendum, diſerte rurſus fateri Maimonidem, וזה הדין גם כן אין לו סמך מן התורה אלא קבלה בלבד : Id eſt: *Etiam iſtius rei, nullum prorſus in Scriptura fundamentum eſſe, ſed illam unice niti traditione.*

(5) *Viro filiam vendere &c.*] Hoc sane jus Patri conceditur Ex. XXI, 7. verum si Magistris credimus, cum multa limitatione. Maimonides Hilch. Avadim cap. 4. §. 1. אמה העבריה היא קטנה שמכרה אביה וכשתביא שתי שערות אחר שתים עשרה שנה ותעשה נערה אינו יכול למכרה אע״פ שעדין יש לו רשות בה ויש לו לקדשה לכל מי שירצה : Id est: *Serva Judaea, ea dicitur, quam Pater cum parvula esset, vendidit. Sed, si* (filia) *nata sit annos duodecim, & produxerit,* (in naturalibus,) *pilos duos, ita ut,* Adultæ *nomine censeatur, non licet amplius Patri, eam vendere, etsi adhuc est sub ejus potestate, illamque cuicunque voluerit, despondere non prohibetur.* Sequitur mox ibidem: אין האב רשאי למכור את בתו אלא אם כן העני ולא נשאר לו כלום לא קרקע ולא מטלטלין ואפילו כסות שעליו ואף על פי כן כופין את האב לפדותה אחר שמכרה משום פגם משפחה ברח האב או שמת או שלא היה לו לפדותה הרי זו עובדת עד שתצא : Id est: *Haudquaquam concessa Patri facultas, vendendi filiam, nisi sit pauperrimus, & nihil residui habeat, non bona immobilia, non mobilia, imo ne vestem quidem, qua induitur. Atque si maxime ex justis causis, ista venditio acciderit, nihilo secius cogitur Pater,* (ut primum rei aliquid paravit) *ad eam redimendam, quo honori familiæ consulatur. Quod si aufugiat Pater, aut moriatur, aut pretium nullum redimendi filiam ipsi suppetat, serviendum filiæ ad tempus usque manumissionis.* Abarbenel Comment. in Pentat. fol. 178. col. 4. כבר בא בקבלה האמתית שהשגיחה התורה מאד על האמה העבריה שאפילו בקטנותה בהיותה תחת אביה לעשות בה כרצונה הנה לא יוכל למוכרה ממכרת עבד ולא למכרה לנכרי ולא לקרובים אשר אי אפשר שתהיה לה בהם צד יעוד ואין למוכרה שתי פעמים והיה זה לפי שלא התירה התורה שימכור אדם את בתו אלא במקום שמכור שהקונה אותה ייעדנה לעצמו ויקחנה לאשה לו או לבנו כי על הרוב לא יקנה אדם נערה קטנה לעבור עבודה כי היא לא תוכל לעבור לחולשת שכלה ואיבריה אלא ששאנה ליופיה או לטוב מעשיה כדי ליעדה לו או לבנו : Id est: *Verissima traditione tenemus, Legem Divinam, servæ Hebrææ maximam curam habuisse. Etsi enim minor adhuc & in patria potestate est, ita ut de ea, ex animi sui sententia statuere* (pater) *possit, tamen nec in mancipium, nec alicui τῶν ἔξω, nec cuiquam cognatorum proximorum cum quo matrimonium contrahere, jure prohiberetur, eam vendendi jus habet, quin nec bis illam vendere licet. Quorum omnium causa est, quod Lex Divina vendendi filiam, veniam nullam indulsit, nisi spe ineundi matrimonii, ita ut emtor aut sibi, aut filio eam despondeat. Scilicet, haud fere unquam aliquis comparat puellam parvulam ad serviendam servitutem, nec enim ob judicii & membrorum teneritatem, officio fungi potest, sed potius aut forma ejus eximia, aut bonis moribus captus, ut illam sibi, vel filio, uxorem adsciscat.* Sed, de his, amplius legere est apud Mosen Kozensem, Præc. Neg. CLXXIX.

(6) *Vir despondet filiam &c.*] Codex noster MS. Ez Hechajim Hilch. Kiddufchin cap. 3. האב מקדש בתו שלא מדעתה כל זמן שהיא קטנה וכשהיא נערה ורשות בידו שני את בתי נתתי לאיש הזה וקדושיה לאביה וזכאי במציאתה ומעשה ידיה ובכתובתה אם נתגרשה או נתארמלה מן האירוסין עד שתבגר ומקבל האב קדושי בתו מיום שתולד עד שתבגר ואפי׳ היא חרשת או שוטה אם היתה בת ג׳ שנים ויום אחד מתקדשת בביאה מדעת אביה פחות מכן אם קידשה אביה בביאה אינה מקודשת בגרה הבת אין אביה רשות בה לעולם נתקדשה קודם שתבגר שלא לדעת אביה אינה מקודשת אפי׳ נתרצה האב אחר שנתקדשה : Id est: *Pater habet plenum jus despondendi filiam, nullo hujus consensu prævio, quam diu Minor est,* (neque annos XII. diemque unum implevit,) *itemque cum est Adolescentula,* (quod ei nomen proprie convenit, Sex proximis deinde mensibus:) Q. S. E. (Deut. XXII, 16) Filiam hanc meam, dederam viro huic. *Atque hoc casu, lucratur arrham sponsalitiam: prorsus, uti rerum a filia forte inventarum, & eorum, quæ operis ejus parantur, dotis item, si sponsus aut illam repudiet, aut eum mors contingat, dominus evadit, ad plenam usque filiæ pubertatem,* (sive ad illud usque tempus, quod sex prædictos menses, excipit.) *Licet igitur Patri, filiæ nomine Sponsalia facere, ab illo die, quo nata est, quoad plenam attigit pubertatem, etiamsi ipsa surda sit, aut stulta. Si implevit filia annos tres, & diem unum, volente patre per concubitum despondeti potest, sed si infra hanc ætatem pater eam concubitu despondeat, ea sponsalia nullius momenti sunt. Simul ac plenam pubertatem attigit filia, cessat patris eam despondendi facultas,* (neque, nisi ex filiæ consensu fiunt nuptiæ, estque hactenus pari jure, cum fœminis adultis, quarum patres diem obierunt.) *Enim vero, si ipsa ante plenam pubertatem Sponsalia inscio patre celebrasset, hæc Sponsalia irrita sunt, & quidem adeo, ut ne placatus quidem pater, sic contracta, valida reddere possit,* (unde consequens, si Sponsalia ista, divortium, aut Sponsi mors consequatur, adhuc tamen fœminam illam, Sacerdoti nubere posse) Hactenus allata, illustrando, Mischnæ nostræ asserto sufficere possunt, quod si quis plura requirat, ea abunde suppeditabunt Kiddufchin fol. 41. a. seqq. Maimonides Hilch. Ischut cap. 3. Moses Kozensis Præc. Affirm. XLIIX. Schulchan Aruch in parte Even Haëser, Hilch. Kiddufchin Num. XXXVII.

(6) *Sed fœminæ filiam despondendi &c.*] Intellige, ut tam valida, & irrevocabilia sint Sponsalia, ac ea sunt, quæ a Patre celebrantur. Interea loci, competit tamen aliqua Matri, imo & Fratribus, suam sive filiam, sive Sororem, despondendi facultas, sed quæ deinde a desponsata intra certum tempus, reddi potest irrita. Liber שאלות ותשובות מהגאונים id est: Quæsitorum a Viris Clarissimis, & ab his Responsorum, p. 28. b. Num. 254. עד כתי הקטנה היתומה שהשיאוה אמה ואחיה יכולה למאן : עד שתהא בת אחד עשר שנה ויום אחד אבל אם שלמו לה י״א שנה ויום אחד ולא מאנה שוב אינה יכולה למאן אלא יוצאה בגט : id est: (Quæsitus fuit Vir celebris:) *Usque quo adolescentulæ, quam orbam patre, Mater & fratres desponderunt, potestas conceditur, illis sponsalibus renunciandi?* (Responsum est ab eo, concedi hanc facultatem) *Quoad implevit ipsa annos XI. & diem unum: Hanc vero ætatem simul ac excessit, renunciare ei porro Sponsalibus non licet,* (quod si autem omnino matrimonium consummare nolit,) *libello Repudii ad id solvendum opus est.* Sed, hæc errore magno laborant. Non enim quoad annos tantum undecim diemque unum nata est puella, facultatem ipsa habet renunciandi Matris, Fratrumque, suo nomine contractis sponsalibus, sed omnino annum integrum isti termino annumerare, & ad pubertatem usque puellæ, hanc licentiam extendere oportet. Fortasse solo Librariorum vitio cum י״ב scriptum esset, in י״א & אחד עשר id degeneravit. Nam res cæteroquin dubio caret. Maimonides Hilch. Geruschin c. 11. §. 1. עד מתי הבת ממאנת כל זמן שהיא קטנה עד שתהיה נערה idest: *Quamdiu licet puellæ renunciare Sponsalibus? Omni eo tempore, quo in pueritia constituta, usque dum existit* נערה. At hoc fieri anno duodecimo, dieque uno impletis, cum pili saltem duo, in loco debito se exerunt, nemo harum literarum tam rudis est, qui nesciat. Nec aliter etiam nunc inter Judæos obtinere, testis est Scriptor recens R. Leon Modena, in libello Histor. de Rit. Hebr. part. 4. c. 4. inquiens: *Una fanciulla piccola, di meno età di dieci anni, orfana senza padre, o havesse padre, e fosse gia vedovata, che fosse stata sposata per consenso della madre, o fratelli da qualch' uno, e che a lei non piacesse, fin che habbia segno di donna doppo dodici anni ed un giorno, gli vien a tempo di rifiutar quel marito, e dir che non lo vuole, di che piglia due testimoni, ed essi gli scrivono questa rinontia, e con questo può partirsi da lui, e maritarsi con chi le piace.* Id est: Puella parvula, quæ minor est decem annis, orba patre, aut si habeat patrem, & jam fuerit viduata, cum alicui matris aut fratrum voluntate desponsata est, idque ei displicet, quoad vesticeps facta, quod anno duodecimo & die uno exactis, fieri intelligitur, potestatem habet rejiciendi illum maritum, dicendique, non se eum velle. Hujus rei duos testes vocat, qui istam Repulsam literis mandant, atque sic fas huic, segregandi se ab eo, & ex animi sententia matrimonium ineundi. Atque ex his, simul patescit, quibus ritibus renunciatio peragatur. Scilicet, oportet, ut puella Sponsalibus renunciatura, coram duobus minimum testibus, qui tum se, tum Sponsum, probe cognitos habent, ex sui animi sententia dicat, edicatque:

אין רצוני בקידושין שקדשוני אמי או אחי :

Haud mihi Placent Sponsalia quibus mater, (aut fratres,) me despondervnt: Atque si ejus rei testimonium concipere Testes ut jubeat. Nec mora, Testes instrumentum Renunciationis conficiunt, solemni, & antiquissima Formula, quam Codex noster MS. Ez Hechajim Hilch. Gittin cap. 11. & Maimonides quoque, loco paulò ante indicato, exhibent:

גט מיאון :

בכך בשבת כך וכך יום לחדש פלוני שנת כך וכך למנין פלוני מיאני פלונית בת פלוני בפנינו ואמרה שאמי או אחי הטעוני והשיאוני או קידשוני ואני קטני לפלוני בר פלוני והשתא גיליתי דעתי קדמיכון דלא צבינא ביה ולא קאימנא עימיה ובדקנא פלונית דא ואתברירה לנא דערין קטנה היא וכתבנא והתמנא ויהיבנא לה לזכות ולראיה ברורה :

פלוני בר פלוני עד :
פלוני בר פלוני עד .

INSTRUMENTUM RENUNCIATIONIS SPONSALIORUM.

Die Hebdomadis N. Dieque Mensis N. N. Anno N. computationis N. renunciavit coram nobis Sponsalibus N. Filia τῦ N. dixitque: Mater mea, (vel *Fratres mei,*) *obligarunt me, elocarunt me, & desponderunt me, quæ impubes sum τῦ N. Filio τῦ N. Nunc vero vobis mentem meam declaro, non placere mihi istum hominem, nec cum eo me victuram. Cæterum, exploravit nobis N.* (fœmina honesta, habitudinem corporis ejus,) *constitutque nobis, illam investem esse. Hæc igitur scripsimus, signavimus, illisque dedimus, in fidem, & valiturum testimonium.*

N. Filius τῦ N. vocatus testis.
N. Filius τῦ N. vocatus testis.

Quod reliquum est, uti hactenus tantum, de potestate, quæ Matri, aut Fratribus, in Filias, Sororesque, Patre earundem mortuo competit, sermonem fecimus; Ita, An superstite adhuc Patre, sed peregre profecto, Matri, vel Fratribus idem jus nascatur? parum liquet Judæis, & in ea re adhuc disputant: Even Haeser Hilch. Kiddúschin p. 15. col. 2. קטנה שהלך אביה למדינת הים שהשיאוה אחיה ואמה הוי קידושין ומריכה מיאון וכי אתי אביה לא בעיא קידושין אחרי׳ ו״א שאינם קידושין ואפילו מיאון אינה צריכה : Id est: *Si filiolam parvulam, cujus Pater in longinquam abiit Regionem, Mater, ejusque fratres despondeant, justa sunt Sponsalia, ita ut ad ea irrita reddenda requiratur, filia olim ut testato renunciet: atque si redeat Pater, novis Sponsalibus haud opus est. Sunt tamen aliqui, qui hæc Sponsalia pro nullis reputant ita, ut ne quidem ipsa desponsata, iisdem renunciare cogatur.* Sed huic quidem controversiæ decidendæ, judicem cœlitus sibi obventurum, Judæi fortasse præstolantur.

(7) *Vir nudus lapidibus obruitur &c.*] Celebris Vir, Hugo Grotius, ad Johannis cap. VIII. commentans, explicaturus Lapidationis apud Hebræos ritum, non satis discrimen hoc observavit, ait enim nude, & indifferenter: *Statuebatur vir aut mulier, nudi parte aliqua, & manibus vinctis, in catasta alta, quantum bis fere mediocris hominis statura.* Clarius, & distinctius, docebimus totam rem, ex Codice nostro MS. Ez Hechajim Hilch. Dine Mammon. Unephasch. cap. 6. כן מצות הנסקל בית הסקילה גבוה שתי קומות היו מפשיטין המחויב סקילה בגדיו רחוק בית הסקילה די אמות ומכסים ערותו לפניו ואין האשה נסקלת ערומה אלא בחלוק אחד : Id est: *Sic de Sontibus, juncturm fuit Lapidationis supplicium. Locus Lapidationis, altus erat, hominis staturam geminam. Huic vero pœnæ destinatum, vestibus exuebant, cum quatuor cubitos, ab illo loco abesset, velatu tamen ejus anterioribus. At Fæmina nequaquam nuda, sed interulam aliquam induta, lapidibus obruitur.* Cum hæc tam bene se habeant, & non possint non grata esse cordato Lectori, addam ex eodem præstantissimo Codice, quæ porro ad hunc ritum pertinent, ut omnia teneat. ועולה לבית הסקילה הוא ועדיו וידיו אסורות ואחד מן העדים דוחו על מתניו והוא נהפך ונופל על לבו בארץ אם מת בדה יצא ואם לאו מת מדחיפה זו מגביהין העדים האבן שהיתה מונחת שם משאו שני אדם והעד השני מרפה ידיו ומשליך האבן על לבו אם מת בה יצא ואם לאו רגימתו בכל ישראל שני יד העדים תהיה בו בראשונה להמיתו ויד כל העם באחרונה : Id est: *Reus,* (exutus vestibus,) *ascendebat locum Lapidationis, suis, comitatus testibus, manus habens ligatas. Ibi unus testium, dato lumbis,* (rei hominis) *impulsu valido, ut sese vertens, prono corpore in terram decidat, efficit. Si moriebatur* (hoc lapsu,) *acquiescendum erat: quod si vero vita quid esset reliquum, tollebant Testes lapidem, qui ibi in eum finem jacebat, & non nisi a duobus hominibus elevari poterat, atque hunc alter testium in reum demisit: Sic extincto homine, supplicium peractum erat: animam vero adhuc agente, omnis adstans multitudo lapidibus ad necem usque illum petebant: sic enim S. E.* (Deut. XVII, 7.) Manus testium primum esto contra eum, ut morte afficiant eum; postea vero manus totius Populi. Confer Mischnam Sanhedrin c.6. §. 4. Maimonidem Hilch. Sanhed. cap. 15. & Mosen Kozensem fol. 188. col. 3. e quibus Autor Codicis nostri, sua est mutuatus.

(8) *Vir suspenditur, fœmina non item*] Pergimus liberales esse; ex eodem MS. communicaturi, quæ ad hanc quoque rem illustrandam pertinent: מצות עשה לתלות המגדף והעובד ע״ז שני כי קללת אלהים תלוי הרי מגדף ועובד ע״ז נאמר את יי׳ הוא מגדף והאשה אינה נתלית שני באיש חטא אבל כל ארבע מיתות איש ואשה רגין וכן מצות הנתלין אחר שסקלוהו משקעין קורה בארץ והעץ יוצא ממנה ומקיפין שתי ידיו זו לזו ותולהו סמוך לשקיעת החמה ומתירין אותו מיד ואם לאו עוברין בלא תלין נבלתו אין תולין על אילן המחובר לקרקע רק על התולש שלא יהיה מחוסר קציצה שהעץ שנתלה עליו נקבר עמו שלא יהיה זכרון רע ואומר זה העץ שנתלה עליו פלוני וכן האבן שנסקל בה וסייף שנהרג בו והרוג וסודרין שחונקין בהן הכל נקברין בכפיכת הנרוג אבל לא נקבר עמו בקבר : (Non dubito, corruptam esse hanc vocem, legendumque בקבר) id est: *Inter Ajentia Præcepta, est quoque illud, ut blasphemi & idololatra suspendantur.* S. E. (Deut. XXI, 23.) Nam blasphemiam Dei, (qui facit) suspensus esto: *Quibus verbis aperte blasphemus innuitur. Atque de idololatra quoque* (Num. XV, 30.) *dicitur, quod,* Dominum blasphemet. (Sequitur igitur, par utriusque esse supplicium) *Cæterum fœmina,* (etsi horum criminum rea est, tamen) *non suspenditur, quippe* (Deut. XXI, 22. ubi de suspensione sermo instituitur) S. E. Cum erit in Viro peccatum: (quod, Scripturam fœminas exclusas valle, indicio est.) *Interim, quantum ad quatuor illa supplicia, quibus perimuntur sontes, attinet, iisdem tam viri quam fœminæ indiscriminatim affici debent. Sic vero peragitur Suspensio. Postquam* (homo blasphemus, aut idololatra) *lapidatione enectus est, defigitur trabs in terram, è cujus latere lignum quoddam prodat, ex eo per manus inter sese junctas prope occasum Solis suspenditur cadaver, & mox iterum tollitur, id enim nisi fiat, violaretur interdictum* (Deuter. XXI, 23) Ne pernoctato cadaver ejus. *Non facienda suspensio, in arbore, quæ in solo radicata est, sed tantum in pridem evulsa, ne resectio vitium pariat, arbor enim in qua pependit cadaver, cum eodem illo sepelienda est, ne rei male ominatæ extet memoria, dicantque prætereuntes: Hæc est illa arbor, in qua N. fuit suspensus. Atque sic lapis, quo lapidatio, & gladius, quo capitis præcisio, & Sudaria quibus strangulatio, peracta sunt, sepelluntur, haud procula cadavere,* (& in quatuor ulnarum ejus circuitu,) *ipsi tamen sepulchro, in quo cadaver conditum est, hæc non inferuntur.* Iterum juvabit, conferre Smag, & Maimonidem, locis supra indicatis, itemque Mischnam Sanhedrin dicto cap. 6. §. 4. Et vero, in Mischna hac, R. Eliezer, contra communem Doctorum opinionem, non viros tantum, sed & fœminas suspensas fuisse asserit, eo tamen discrimine שהאיש תולין

אותו פניו כלפי העם והאשה פניה כלפי העץ id est : *Ut Mas suspensus fuerit, faciem populo obversus, Mulier, faciem conversa ad arborem*: Sed huic sententiæ ab omnibus reclamatum est, definitumque non nisi in manibus suspensionem locum invenisse, unde id in Mischnam nostram fuit translatum. Decisionis hujus causa quærenda in illo Deut. XXI. 22. ותלית אתו Et suspendes *ipsum*: Ubi vox *ipsum* de fœmina accipi non potest. Hactenus dicta, liquidò ostendunt, quantus magnorum Virorum error sit, qui antiquitatis Judaicæ ignari, suspensionem, in crucifixionem commutarunt, omnino persuasi crucis supplicium apud eam gentem moribus institutisque Majorum fuisse receptum; adversus quos Exerc 16. in Annal. Baron. Num. 77. disputanti Casaubono, hæc nostra ferent suppetias, si evocentur.

(9) *Vir ob furtum ad suum venditur*] Codex noster MS. Ex Hechajim non potest satis laudari, ecce rursus in eo Hilch. Gonev Mammon c. 1. ad hæc declaranda, præsidium. קרן וכו"ת משלם כמפלסלין אין לו נכין ממטב שרהו אין לו כלום ב"ד מוכרין אותו ודמיו דמיו לנגנב שנ' ואם אין לו ונמכר אין אשה נמכרת אין גנב נמכר על כו"ת רק על הקרן הקרן מאה ודמיו נ' נמכר ושאר הקרן עם כו"ת חוב עד שיעשיר דמיו כאה ואחד אין נמכר בגניבתו שיהיו כל דמיו נבלעין בגניבתו גנב ונמכר וגנב עוד לראשון יהיה הכל חוב ולא נמכר לשאר אנשים ואפי' למאה זה אחר זה נמכר בארת פעמים גנב לזה ועוד לזה ועוד לזה דמיו כנגד קרן שלשתן או פחות נמכר ומחלקין ושאר הכפירות חוב ודמיו יתר לא ימכר והכל חוב שהפין שגנבו כאחת משלשין ביניהם וכל אחד נמכר בחלקו מן הקרן וכל שדמיו יתר על הקרן חייבו אין נמכר : Id est : (Fur, furti convictus) *restituit sortem*, (sive rem ablatam,) *& duplam, quadruplam, aut*, (pro circumstantiis admissi facinoris,) *quintuplam etiam æstimationem, ex bonis suis mobilibus. Si his caret, ejus quod inter immobilia bona optimum est, fieri debet ändio. Si nihil prorsus habeat, Magistratus locum vendit, & pretium illius dat domino rei ablata, secundum id quod* S. E. (Ex. XXII, 3.) Si non est ei, vendatur. *Fœmina* (ob admissum furtum,) *non venditur; quum nec Vir venditur, ob duplam, quadruplam aut quintuplam æstimationem, sed tantum propter Sortem. Si Sors æstimetur* (exempli gratia, aureis) *centum, atque fur æstimetur quinquaginta, vendendus est, ob residuum autem fortem, cum dupla, quadrupla, aut quintupla æstimatione, tamdiu in ære manet, quoad ditescat. At si pretium furis, sint aurei centum & unus, non vendi debet, nam* (ut venditio locum habeat,) *oportet ut totum furis pretium, in furtivæ rei æstimatione absorbeatur*, (nihilque ex eo supersit.) *Si is qui post furtum admissum venditus erat*, (libertati postliminio restitutus) *iterum, eidem cui olim res subduxit, furtum facit*, (porro haud venditur, sed donec rem paret,) *manebit debitor. Quod si idem, alii quid furetur*, (vendendus est,) *atque si centies, ex intervallis*, (apud diversos patresfamilias clepserit,) *centies venit. Si quis & huic, & isti, & illi* (eodem tempore) *furetur, atque furis pretium, sortem rerum ablatarum æquet, aut minus sit, vendi debet, atque æqua facienda divisio, ob pœnales vero æstimationes, permanet obæratus. Si furis pretium majus sit, pretio rerum ablatarum, haud vendere eum licet, sed totum debitum illi credendum. Si* (fures tres,) *facta societate, simul furentur*, (rei ablatæ pretium) *inter ipsos æqualiter dividendum est, atque eorum quisque ob partem sortis quam luere cogitur, vendendus; sed si alicujus horum pretium, amplius sit, ea portione sortis quæ se tangit, vendi prohibetur.* His consona sunt apud Maimonidem Hilch. Geneva c 3. Schulchan Aruch parte Choschen Mischpat p. 119. col. 2.

(10) *Fœmina ob furtum &c.*] Iis quæ in hanc rem jam modo attulimus, addendum Maimonidis dictum, Hilch. Avadim c 3. §.6. אין האשה נמכרת בגניבתה וכן אינה מוכרת את עצמה ואינה קונה לא עבד עברי ולא עבד כנעני מפני החשד · id est : *Fœmina ob commissum furtum non venit, pariter nec seipsam venundare potest. Eadem, nec Servum Hebræum, aut Cananæum sibi emit, vitanda scilicet sinistræ suspicionis causa.* Cæterum, neque hoc, de fœmina ob furtum non vendenda, Magistri temere statuisse videri volunt, causando Ex. XXII, 3. בגנבתו diserte legi, atque huic verbo quod affixum est, tantum ad mares attinere.

(11) *Nequis*] Dictum est hactenus, de differentiis, quæ intercedunt, inter Virum & Fœminam, quare, non alienum a proposito est, ex Mischnæ Biccurim cap. 4. nunc porro docere, quid boni de Androgyno, qui & virili & muliebri sexu, ex æquo præditus est, Hebræorum Jure consulti censeant. Atque tanto majus operæ pretium referemus, quia illud caput, in Talmudis omnibus, Mischnæ quoque plerisque, quas nobis tractare licuit, Editionibus, abesse deprehenditur, nec a quoquam Commentatorum, quod equidem sciam, fuit explicatum. Quia igitur nihil, in Rabbinis mihi præsidii, fatendum prius ingenue, occurrere hic quasdam difficultates, & contradictionem quoque apertissimam, in quibus explicandis conciliandisque, non perfunctorie defatigatus sum. Fortasse idem quisque experietur, qui remota nostra versione, novæ concipiendæ, volet facere periculum. Unde apud rerum benignos æstimatores, ignoscendi dabitur locus, si me alicubi lapsum sentient. Ea spe fretus, jacio aleam.

אנדרוגינוס יש בו דרכים שוה לאנשים ויש בו דרכים שוה לנשים ויש בו דרכים שוה לאנשים ולנשים ויש בו דרכים אינו שוה לא לאנשים ולא לנשים כיצד שוה לאנשים מטמא בלובן כאנשים וזקק לייבום כאנשים ומתעטף ומסתפר כאנשים ונושא אבל לא נישא כאנשים וחייב בכל מצות האמורות בתורה כאנשי' : כיצד שוה לנשים מטמא באודם כנשים ואינו מתייחד עם האנשים כנשים ואינו עובר על בל תקיף ולא על בל תשחית ולא על כל הטמא למתים כנשים ופסול מן העדות כנשים ואינו נבעל בעבירה כנשים ונפסל מן הכהונה כנשים : כיצד שוה לאנשים ולנשים חייבים על מכתו ועל קללתו כאנשים וכנשים וההורגו שוגג גולה ומזיד נהרג כאנשים וכנשים ויושבת עליו דם טמא ודם טוהר כאנשים וכנשים וחולק בקדשי קדשים כאנשים וכנשים ונוחל לכל הנחלות כאנשים וכנשים ואם אמר הריני נזיר שזה (Sic est in Mischna Amstelodamensi, quæ vocales adscriptas habet, sed præfero שזה prout legitur in editione cui Bartenora & Maimonides adduntur.) איש ואשה הרי זה נזיר : כיצד אינו שוה לא לאנשים ולא לנשים אין חייבים לא על מכתו ולא על קללתו לא כאנשים ולא כנשים ואינו נערך לא כאנשים ולא כנשים ואם אמר הריני נזיר שזה (Iterum malo legere שזה) לא איש ולא אשה אינו נזיר Id est: *Androgynus, in quibusdam casibus reputatur pro Mare, in quibusdam pro Fœmina: In quibusdam casibus cum utrisque, in quibusdam cum neutris participat. Qui sunt illi casus, in quibus reputatur pro Mare? Scilicet: Ex gonorrhæa immundus redditur, uti mares. Fratris sine prole mascula defuncti viduam, Leviratus jure ducit, aut si ipse orbus filio diem obeat, ejus uxor superstes, Leviratus jure ducenda est, in quo & ipso mares imitatur. Porro, virili utitur veste, atque virorum instar comam barbamque detondendi jus habet. Amplius, ducit uxorem, neque ipse ducitur, quod iterum cum maribus ei commune est. Denique virorum instar, ad implenda omnia Divinæ Legis præcepta obligatur,* (cum fœminæ a multis, præcipue quæ Ajentium numero sunt, immunitatem habeant.) *Qui sunt illi casus in quibus Androgynus reputatur pro Fœmina? Cum sanguinis fluxum patitur; pollutus habendus est, uti fœmina. Non licet ei solo cum maribus morari, prorsus uti nec fœminis idem facere licet. Ad Androgynum non attinent interdicta,* (quibus Deus Levit XIX. 27.) *angulos capitis, angulosque barbæ præscindere ac radere vetat: quæ & ipsa ad mulieres nihil attinent.* (Si Sacerdote genitus sit Androgynus,) *filiarum quas Sacerdotes procrearunt, instar, mortuis sese promiscue polluere ei licet. Est porro Androgynus ineptus ad dicendum testimonium, plane uti fœminæ. Sunt quoque Androgyno dictæ omnes leges, quæ Levitici XX. inhonestos muliebres concubitus concernunt, ne quod turpe in se admittat, uti quoque fœminis in scelus consentire nefas est. Adde* (quod Sacerdote genitus Androgynus,) *ministeriis sacris in templo non fungitur, a quibus arcentur & fœminæ. Qui sunt illi casus, in quibus & cum Maribus & cum fœminis Androgynus participat? Si quis Androgynum percutiat, secundum leges* Exodi XXI, 18. seqq. *descriptas, judicandum erit, & qua obtinent, sive virum sive fœminam quis percutiat. Itemque ex lege* Levit XIX, 14. *non imprecandum Androgyno, qua ipsa, & viris & fœminis imprecari prohibemur. Qui Androgynum casu occidat, in civitatem aliquam refugii exulatum ire debet, sed qui data opera*

Andro-

Androgynum vita privat, morte afficiendus est, quod idem tam in fœminarum quam marium, sive forte, sive ex destinatione factis cædibus, observatur. Si quem Androgynum mater peperit, præceptis puerperis, quæ Levit. XII. de diebus immundis atque de diebus purgationis sanguinis, habentur, mos gerendus est, plane uti cum marem aut fœminam, quæ mulier enititur, observatio dierum immundorum & purificationis exigitur. (Verisimile vero est, dies immundos XIV. & purificationis XXX. puerperam quæ Androgynum edidit, computare debere, ut legi utrique præstetur obsequium, & maximus numerus dierum immunditiei, ex lege attinente ad puellarum, & minimus dierum purificationis, ex lege attinente ad puerorum procreationem, capiatur.) *Porro herciscundæ familiæ Androgyno jus est, prorsus uti virilis aut muliebris sexus liberis cæteris. Tandem si quis* (Androgynum intuens,) *dicat:* Nazyræatum voveo, istum & virum esse, & fœminam. *Tum qui hæc protulit, Nazyræus esse cogitur. Qui sunt illi casus, in quibus Androgynus nihil, nec cum viris, nec cum fœminis participat? Si* (pater) *sit Androgynus, tum qui eum percutiunt, aut qui eі maledicunt* (liberi,) *supremo supplicio affici non debent, quod quidem Androgynus proprium & peculiare habet,* (nam liberis cæteris tale quid adversus parentes audentibus, ob Leges Divinas, Ex. XXI, 15, 17. literis consignatas, id capital fuerit.) *Sed nec Androgyni ulla est æstimatio, ac proinde attinent ad eum quæ Levit. XXVII. de virorum & fœminarum æstimatione proponuntur. Postremo, si quis dicat:* Nazyræatum voveo, illum nec virum esse nec fœminam: *Tum, qui hæc protulit, a Nazyræatu liber est ac immunis:* (proprie enim nec vir est Androgynus, nec mulier, sed simul utrumque.)

Olim, cum inter cætera ostenta, Androgynus Romæ natus, esset, ibi Livii l. 27. Histor. c. 13. testimonio, id prodigium majoribus hostiis procuratum, & supplicatio circa omnia pulvinaria, & obsecratio in unum diem, indicta: & decretum, ut C. Hostilius Pr. ludos Appollinis, sicut iis annis voti factique erant, voveret faceretque. Alio tempore, quod est apud eundem Livium l. 31. c. 12. nati Androgyni, extemplo in mare deportari jussi sunt: Tanta apud Romanos Androgynorum erat exsecratio. Sed nos, nihil simile ominamur, etsi cum Androgyno multum negotii nobis intercessit, eumque hujus capitis constituimus colophonem.

פרק ד ארוסה ושומרת יבם לא שותות ולא נוטלות כתובה שנאמר אשר תשטה אשה תחת אישה פרט לארוסה ושומרת יבם אלמנה לכהן גדול גרושה וחלוצה לכהן הדיוט ממזרת ונתינה לישראל ובת ישראל לממזר ולנתין לא שותות ולא נוטלות כתובה :

Caput 4. (1) Desponsata, aut Levirum exspectans, (*si contra Sponsi, vel Leviri præceptum, cum eo, cujus familiaritate interdicebantur, quid clandestini negotii habuisse, deprehensa sint;*) nec bibunt (*aquas amaras,*) nec (2) dotem accipiunt. Q. S. E. (Num. V, 29.) *Cum declinaverit mulier, a viro suo.* (*Esto*) Regula: Desponsata, Levirum exspectans, (3) Vidua (*nupta*) Summo Pontifici; (4) repudium aut exhibitionem calcei passa, (*nupta*) Sacerdoti gregario; (5) Notha mulier, aut (6) Nethinæa, (*nuptæ*) Judæo; filia denique Judæi, nupta homini notho, vel Nethinæo; (7) neque (*aquas*) bibunt, (8) neque dotem accipiunt.

R. OB. DE BARTENORA.

ארוסה *Desponsa*, in quam sponsus zelotypiam exercet, quando desponsa est ושומרת יבם *& expectans Levirum*, in quam levir exercet zelotypiam. לא שותות *non bibunt*, quia eas scriptura excipit.

ולא נוטלות כתובה *Et non accipiunt dotem*, quæ isti ipsi in causa prohibitionis fuit, eo quod occultavit se post zelum, quia a zelo & prohibitione non exclusa est, uti scriptum est Num 5, 12. דבר אל בני ישראל וגו׳ ad includendum desponsam, & eam quæ expectat levirum in zelum. תחת אישה *sub viro suo*, loquitur ergo scriptura de uxore cum marito cohabitante, non de ea quæ repudiata, aut expulsa est. ונתינה *& Nethinæa*, e Gibeonitis, cujusmodi interdictum est intrare cœtum. לא שותות *non bibunt*, quia scriptura tantum loquitur de ea quæ legitima est ad matrimonium, uti dicit Num. 5, 29 כי תשטה אשה Ergo de ea quæ legitima est marito in uxorem, loquitur Scriptura, & excipit viduam pontifici maximo nuptam ולא נוטלות כתובה *neque dotem accipiunt*, etsi reliquæ viduæ pontifici maximo nuptæ exigant dotem suam, uti exponitur in tractatu Cetubhot, hæc tamen non accipit dotem, quia occultatio illi fuit in causa.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

In futurum tibi exponetur, quod, postquam homo adoleverit, si inierit coitum illegitimum, quocunque modo id factum fuerit, aquæ amaræ non dant experimenta sua in uxore illius. Propterea vidua pontifici maximo nupta, similesve mulieres, in quas maritus exercuerit zelum, eo quo exposuimus modo, exeunt sine dote matrimoniali, quia illis cedit dos matrimonialis, etsi matrimonium earum sit illegitimè contractum, uti expositum est capite undecimo tractatus Ketubhot.

WAGENSEILIUS. (1) *Desponsata*] Quare Desponsata, quæ se cum alio, contra Sponsi interdictum, suspectam reddidit, ad aquas amaras bibendas, adigi haud possit, ratio redditur in Jebamot fol. 58. a. מבלעדי אישך מי שקדמה שכיבת בעל לבועל ולא שקדמה שכיבת בועל לבעל Id est: (Sacerdos imprecando Sotæ, signanter usus est verbis: Si indiderit in te concubitum suum) præter virum tuum. (Exinde colligimus, ad potionandam Sotam, requiri) *ut præcesserit concubitus mariti, adulteri concubitum, quodque si contrarium fiat* (aquis amaris nullus locus sit.) At, dicat quis: Quorsum igitur interdicto opus, si ejus violationem, aquarum amarum potatio non consequitur? Respondet R. Papa in Gemara nostra: להשקותה כשהיא נשואה Id est: (Hoc conferre interdictum) *ut olim post contractas nuptias,* (iterum suspectam redditam,) *potionare maritus,*) (& casum eorum, quæ conjugium præcessere, involvere possit.) Vide supra Mischnam c. 2. §. 5. Sed & jacturam dotis inferebat, interdicti transgressio, cæteroquin a Sponso, si repudium Sponsæ dare vellet, numerandam. Quæ vero de Desponsata a nobis dicta sunt, eadem, ad illam, quæ Levirum prestolatur, ob juris paritatem, producere oportet.

(2) *Dotem*] Aliter, Dotis vocabulum, accipiendum est, cum de Romanorum, aliter, cum de Hebræorum Civili jure, loquimur. Populi Romani Quiritium leges, dotem Sponsæ imperant, afferendam marito, ut onera matrimonii, tanto æquius sustineat: tot. tit. D. de iure Dot. & aliis locis innumeris. At, apud Judæos, Dotem, in Scriptura מהר Magistris כתובה dictam, Sponsus ut constitueret, necesse erat, nihil in vicem rependente Sponsa. Unde Sichem Gen. XXXIV, 12. petit sibi quamvis imponi dotem, modo, ut amata Dina potiatur: & David pauperior, centum præputia Philistæorum, Sauli sic postulanti, pro dote filiæ obtulisse legitur 1 Sam. XVIII. Si quas vero facultates Sponsa secum, in mariti domum afferret, eas tenebat ut peculium, hisque Magistri, nomen נדוניא imposuerunt.

Majorum Institutis, etiamnum insistunt Judæi, atque quia ex Deut. XXII, 29. colligunt, dotem antiquam virginum, fuisse Siclos quinquaginta, sive denarios ducentos, ne in eo quidem, vel hilum ab antiquorum consuetudine recedunt, sed cuivis virgini, tantundem quisque Sponsus, in dotali instrumento, pro Dotis, ut ita loquar, Sorte, pollicetur, ita tamen, ut auctarii loco, pro divitiarum modo, quidvis ei superaddere liceat. Ex qua re, illud præter cætera, commodum, promanare Judæi vulgo dictitant, ut omnium virginum suarum, æqua sit conditio, nec ulla magis se, quam alias, dotatam fuisse, jactare queat. Sed, de his, porro quædam exactius docenda, ex optimi Codicis nostri MS. Ez Hechajim Hilchot Cfubba, e quibus, hinc inde, quædam, quæ ad propositum maxime faciunt, excerpemus. אסור לשהות עם אשתו שעה אחת בלא כתבה שלא תהא קלא בעיניו להוציאה וכל הפוחת מסאתים דינר ומנה לאלמנה ממטבע שיש שבעה חלקים נחשת וחלק אחד כסף שיש בכלע חצי זוז כסף שכל המאתים עולין לעשרים וחמשה דינרי כסף שמשקל כל דינר כ״ו שעורים והמנה עולה לשנים (Male hic omittitur vox עשר quam suppleo ex Maimonidis Hilch. Ischut c. 10. §. 8.) דינרי כסף ומחצה בעילתו בעילת זנות חרה נקרא עיקר כתבה ואם ירצה יוסיף אפילו עד אלף ורין התוספת והעיקר שוין לרוב דברים וכ״ל מקום שני כתבה סתם הוא עיקר: Id est: *Nefas est, morari cum uxore, vel horam unicam, nondum constituta dote, ne contemta sit, & repudio causa præbeatur: atque qui* (virgini,) *minus ducentis denariis, viduæ, minus Mina* (sive denariis centum) *constituit, is stuprum committere videtur.* (Cæterum, Denarii isti, non accipi debent, de moneta plane argentea, sed de communi, cujusque temporis locique,) *& quidem tali, quæ habeat septem partes æris, & unam argenti valentem dimidium Zuza.* (sive Taleri partem decimam sextam.) *ut ita ducenti isti denarii, efficiant omnino XXV. denarios argenteos, quorum cujusque pondus XXVI. grana hordeacea. Mina vero, efficit denarioe XII. cum dimidio, hujus generis. Summa, quam expressimus, vocatur Sors Dotis, cui, si quis velit, etiam mille superaddere potest; estque hujus auctarii, & ipsius sortis, plurimum æqualis ratio, sed quoties Dotem simpliciter dicimus, Sors intelligi debet.* Porro: הנושא בתולה שנתארמלה ונתגרשה ונחלצה מן האירוסין כתבתה מאתים מן הנשואין כתבתה מנה שנשארה בבעלה נשא בתולה משוחררת גיורת שבויה שנשתחררה ונפדית ונתגיירה פחות מבת שלש שנים ויום אחד כתבתן מאתים בנות ג׳ שנים ומעלה אע״פ שהן בתולות יען שחזקה שפחה ונכרית ושבויה לבעל כתבתו מנה אפילו ידוע שהן בתולות: Id est: *Ducens virginem, cujus Sponsus diem obiit, aut, quæ repudium passa est, aut, quæ jure Leviratus calceum accepit, si quidem casuum illorum quis, post nuda accidit sponsalia, ducenti Denarii in dotem constituendi sunt: sed, si post deductionem in thalamum,* (etiam nullo insequente concubitu, casus successerit, tum, ex prædictis aliquam ducenti,) *solam Minam constituere licet: nam consecratæ, pro vere conjugatis habentur. Qui ducit virginem libertam, proselytam, aut olim ab hostibus captam, si quidem illa sive liberta, sive ex captivitate redemta, sive ad judaicam religionem conversa, minor sit annis tribus, & die uno, Denarios ducentos in dotem accipit: verum, si hanc ætatem implesse, aut etiam excessisse deprehendatur, etiamsi virginitatis sit incorrupta, tamen quia ancilla, filia τῶν ἔξω, & captiva, vitiata esse præsumitur, non nisi Minam accipit, si maxime virginem illam esse, omnibus sit notissimum.* Amplius: אין הכתבה נגבית עד לאחר מיתת הבעל או אם גרשה ותקנות חכמי׳ שנגבית מזבורית שרותיו ולא תגבה כשבח ששבחו נכסים לאחר מיתת הבעל ולא כשבח שהשביח הלוקח אע״פ שבעל חוב גובה השבח ואם בכתבתה מעות מהם נוטלת ממחוזות שבממבעות שאם נשאה במקום אחד וגרשה במקום אחר ומעות מקום נשואין טובים יותר נותן מעות מקום גירושין מקום גירושין טובים נותן במקום נשואין אבל אם פירש בכתבתה ממטבע ידוע בין בעיקר בין בתוספת הרי הדין המלוה חבירו ממטבע ידוע שנותן לו כמוה שהלוהו: Id est: *Dos non exigitur, nisi post mortem mariti, aut post divortium; atque constituere Sapientes, ut* (mulier de dote agens,) *satisfactionem tantum petere possit ex fundis, & iis quidem deterrimis, nec petere possit id, quod ex facultatibus mariti, post mortem ejus, fundo adjectum, ut melior redderetur, aut, quod emtor bonitatis adjecit, etsi debitores alii, etiam augmenta,* (vulgo meliorationes dicuntur,) *vindicant. Quod si in instrumento dotali, simpliciter fiat mentio pecuniæ, deteriore contenta esse cogitur: Itaque si alio loco Nuptiæ factæ sint, alio fiat repudium, atque moneta loci nuptiarum, sit probior, solvitur dos, nummis valentibus in loco divortii. Contra si probior sit moneta loci, in quo repudium patitur fœmina, ex moneta loci nuptiarum fit solutio. At, si in instrumento, quantum sive ad sortem, sive ad auctarium dotis attinet, certa nummorum sit expressa species, tum idem hic quod in mutuo obtinet, tantum enim illum, qui mutuum accepit, reddere, quantum alter dedit, inter omnes manifesti juris est.* Oportet quid addamus, de mulieris peculio. כל נכסים קרקע ומטלטלים ועבדים שמכנסת אשה לבעלה אע״פ שנכתבים בכתבה אין נקראין כתבה אלא נדוניא ואם קבלם הבעל באחריות ואם פחתו לו ואם הותירו הותירו לו נקראין נכסי צאן ברזל ואם לא קבלם באחריות או שלא הכניסתם לו או נפלו לה בירושה משנתארסה אם פחתו פחתו והותירו הותירו לה הכל נקראין נכסי מלוג וכל נכסים אלו בין נכסי צאן ברזל בין נכסי מלוג הבעל אוכל פירותיה בחייה ומוציאם מיד הלקוחות אפילו מנכסים שנפלו לה קודם אירוסין כשמכרתם אחר שנשאת אבל לא גוף נכסי מלוג ואם מתה בחייו בעלה יורש הכל ומוציא גוף הקרקע מן הלקוחות בלא דמים ואם הדמים שלקחו בעבור׳ קיימים יותר ללקוחות ולא יכול לומר שמא מציאה מצאה וכל זה בנכסים הידועים לבעל אבל נפלו לה נכסים במדינה אחרת ולא ידע שהם לבעל׳ ומכרה אותן מכירה קיים וכן ארוסה שמכרה קודם נשואין מכרה קיים שאין לבעל׳ בנכסי ארוסתו כלום: Id est: *Omnes facultates, quas uxor ad maritum secum affert, sive ea res immobiles, sive mobiles, aut servi sint, etiamsi earum in dotali instrumento fiat mentio, tamen non* כתבה *sive Dos sed* נדוניא *id est* παράφερνα *vocantur. Quod si maritus, illorum bonorum evictionem recepit, tum omne illorum sive damnum, sive lucrum, ejus est commodo & incommodo,* (atque hic casus, voce nostra forensi,) *dicitur esse, Bonorum Ovium Ferrearum. Si vero evictionem non recepiat maritus, aut, si bona illata non sint, aut, si hæres fiat mulier post contracta sponsalia, tum damnum & lucrum, uxoris periculo sunt, aut emolumento, atque hæc, Bona Depilationis vocantur. Utrorumque autem horum bonorum, sive Ovium Ferrearum, sive Depilationis ea sint, usumfructum habet maritus, quoad superstes est, & vindicat illa ex manu emtorum, etiamsi, uxori ante Sponsalia obtigere, modo post celebratas nuptias, facta venditio: ipsa vero Bonorum Depilationis substantia, dominio ejus non subjicitur. Interim moriente muliere, marito superstite, ipse omnium hæres fit, & fundos ab emtoribus vindicat, nullo reddito pretio, eo solo casu excepto, quo nummi persoluti adhuc supersunt, nec valebit excusatio, fieri posse* (ut isti nummi non ex venditione mulieris supersint,) *sed ab ea reperti fuerint. Hæc vero omnia, capienda tantum de bonis marito cognitis, at si in regione alia, uxor quid bonorum nanciscatur, tum emtore nesciente illas res ad maritum pertinere, si a muliere fiat venditio, ea rata habetur, quod idem sentiendum, de rebus a desponsata venditis, viro enim in eas, quas Sponsa habuit facultates, nullum jus est.* Addo, coronidis loco, quod est in eodem Codice Hilch. Kidduschin cap. ult. הכתבה אין עושה נשואין שאם כתב לה ולא נכנסה לחופה עדיין ארוסה היא מת או גירשה גובה עיקר כתובתה ולא תוספת כלל כיון שלא נמסרה אירס ולא כתב לה ומת או גירשה והיא ארוסה אפילו עיקר אין לה: Id est: *Instrumentum dotale, non facit matrimonium, quamobrem, licet illud sit confectum, si tamen* (ea, quam quis conjugem sibi expetit,) *in thalamum non sit deducta, pro Sponsa tantum habetur, ac proinde si moriatur* (Sponsus,) *aut eam repudiet, sortem Dotis ipsa exigit, minime vero auctarium, quia matrimonium haud est perfectum. Si quam despondeat quis sibi, non scripto instrumento dotali, ac moriatur deinde, aut illam repudiet, ante nuptiarum celebrationem, tum ne sortem quidem Dotis flagitare, sponsæ permittitur.*

(3) *Vidua nupta summo Pontifici*] Magnum Pontificem apud Hebræos, id proprium & peculiare habuisse, ut præter fœminas, quas Sacerdotibus quibuscunque ducere nefas erat, &, de quibus continuo agemus, ipse solus, Viduam in matrimonio habere non posset, ex Lev. XXI, 14 concordissime, quantum mihi compertum, non tantum Judæi,

sed

fed & Christiani colligant Interpretes. Nec profecto in verbis difficultas est, eumque sensum in omnium legentium animis ultro progenerant. Atque ad Judæos quidem quod attinet, sexcentis amplius e Talmude ostendere possem testimoniis, nunquam de eo fuisse dubitatum, sed pro tam certa, tamque vera, hanc opinionem habitam, ut de nulla re magis, prisci Sapientes persuasi fuerint. Sufficiat Lectorem relegare ad Mischnæ nostræ infra c. 8. §. 5. Mischnæ Sanhedrin c 2. §. 1. itemque Mischnæ Maccoth. c. 3. §. 1. porro, ad Gemaram Jebamot fol. 92. a. & præcipue Kidduschin fol. 77. seqq. quæ loca si consulet, vera nos dixisse, haud vocabit in controversiam. Jam, nec inter Recentiores quisquam est, qui dissentiat, & pro omnibus satis clare, satis verbose, loquitur Maimonides in More Nev. p. 507. edit. Buxtorf. Hilch. Ischut c. 1 §. 7. Hilch. Issure Bia c. 17. §. 1. seqq. Illi addimus Mosen Kozensem Præc. Neg. CXXIV. hujusque verba, quia sua brevitate placent, & ut eis quoque, quibus ad manus libri non sunt, consulamus, afferre non pigrabimur: שלא יקח כהן גדול אלמנה שני׳ בפרשת אמר אלמנה וגרושה וחללה זונה את אלה לא יקח ותנינו בפרק הבא על יבמתו כהן גדול לא ישא את האלמנה בין מן האירוסין בין מן הנשואין וכהן גדול הוא בין נמשח בשמן המשחה בין מרובה בגדי׳ ואף משוח מלחמה כדתניא בהוריות פרק אחרון והכהן הגדול מאחיו זה כהן גדול שנמשח אשר יוצק על ראשו בשמן המשחה זה משוח מלחמה ומלא את ידו ללבוש את הבגדים זה מרובה בגדים על כלם הוא אומר אחר כך את ראשו לא יפרע וגו׳ ואלמנה וגרושה וחללה זונה את אלה לא יקח : Id est: (E Præceptorum Negantium numero, est illud,) *quo Summus Pontifex prohibetur ducere Viduam: Scriptum enim Lev. XXI*, 14. Viduam, aut repudiatam, aut profanatam meretricem, istiusmodi ne ducito. *Atque docetur in Jebamot, Viduam hic loci accipiendam, eam eam, cujus maritus, quam, cujus Sponsus*, (fato concessit.) *Summum quoque Sacerdotem intelligere oportet eum, tum qui oleo sacro*, (cujus templo primo adhuc stante, copia erat,) *unctus, tum, qui solis vestibus pontificalibus*, (quod post desolationem primi templi, cum jam oleum sacrum non amplius suppeteret, fieri necesse erat,) *inauguratus; tum quoque eum, qui bello est initiatus. Nam sic, in cap. ult. Horajot docens*: (Verba Levit. XXI, 10.) Sacerdos autem ille, qui maximus est fratrum suorum: *respiciunt Pontificem, qui oleo sacro unctus*: *quæ succedunt*: Cujus capiti infusum est oleum illud unctionis: *pertinent ad Sacerdotem unctum bello*: *postremo*: qui consecravit manus suas, ut induat vestes illas: *hæc innuunt eum, qui solis vestibus sacris inauguratur. De his omnibus sequitur deinde*, quod caput non debeant retegere; *paucisque interjectis*: Quod viduam, aut repudiatam; aut profanatam meretricem, ducere non debeant. His addas licet, Præceptum mox sequens CXXV. ubi de pœna Pontificis, ducentis, aut comprimentis viduam, instituitur disquisitio, itemque Præceptorum Ajentium LVII. quod ego attulissem, nisi pudor vetaret. Cæterum, de causa, cur Pontifici Vidua prohibita fuerit, sic ratiocinatur Abarbenel Comm. in Leg. fol. 259. col. 4. והאזהרה הזו שהוא כאן בכהן גדול היא שלא די שלא ישא אשה זונה וחללה וגרושה אבל גם אלמנה לא יקח אלא בתולה מעמיו והיה זה לפי שהבתולה אשר לא ידעה איש ולכן נפתחת בטוב ומטעם מחשבתו והשתנות ונהוג׳ כפי רצונו כדי שלא יוכל לעשות באשה אלמנה שאולי בעלה הראשון הרגילה באופן אחר ובא בקבלה אלמנה וגרושה אפילו מן האירוסין : Horum interpretatio, nullo negotio colligi potest, ex istis vernaculæ nostræ, quæ in Zenna Renna fol. 86. col. 2. habentur: *Der* כהן גדול *muß sich viel mehr halten* קדוש *as der* כהן הדיוט *er darf zu kein* טמאה *mit* אפילו *zu Vatter und Mutter, und darf nit nehmen ein* אלמנה *oder* גרושה *noch ein* בתולה *Der* טעם *is darum: er sol nit nehmen ein* אלמנה *oder* גרושה *derwarten, er sol gewehnen die* בתולה *mit beyschlaffen, bey ihr, wie es billig ie zu einen* כהן גדול *er muß sich* בקדושה *halten mit sein Weib, und wie er die* בתולה *gewehnt, da lest sie es bleiben dabey, und lest sich begnügen: aber wert er ein* אלמנה *oder* גרושה *nehmen, die seyn lang gewohnt bey ihren ersten Mann, mit viel beyligen alzeit, und gehindert wirdt sie den* כהן גדול *anreden, zu behefsten zu ihr allzeit, dardurch wert kommen der* כהן גדול *zur* עבירה Sic pariter Lipmannus in Nizach. Num. XCIV. כהן גדול שמקודש ביותר נאסר אף באלמנה שיש לה הרהורים על בעלה הראשון ואין סבנה שלם : Id est: *Summus Pontifex, a quo maxima exigitur sanctitas, prohibetur etiam Viduam ducere, nam hæc cogitatione subinde priorem maritum revolvit, nec omni ex parte pura esse creditur.* Judæorum, de Vidua soli Pontifici non ducenda, sententiæ, accedunt Christiani Doctores communiter, e quibus tantum nominamus Seldenum in Ux. Hebr. l. 1. c. 7. & de Succession. l. 2. c. 2. Calixtum de Conj. Cleric. p. 58. Enim vero, veteri huic, & perpetuo Interpretum consensu confirmatæ opinioni, unus, nisi fallor, contradixit Hugo Grotius, in iis quæ ad l. 2. de Jure Belli & Pacis cap. 5. §. 6. annotavit, inquiens: *Viduam non ducendam, de Principe Sacerdotis intelligit Philo, & pleique hodie Interpretes, ob ea quæ præcedunt commate 10. & deinceps. Sed, quemvis Sacerdotem intelligi debere, ostendit Ezech. XLIV. 22. & in explicatione Legis, at & contra Appionem primo, Josephus. Connectenda ergo Lex cum initio capitis, at illa de Pontifice maximo, obiter sunt interposita.* Sed, si quod sentimus, dicere licet, hæc sententia non tantum nova est, verum & improbabilis. Atque principio, non injuria miretur quis, quomodo fieri potuerit, ut in ipsa illa sectione, contextus sui operis, ad quam hæc annotavit vir Magnus, Judæorum traditioni, quæ Regi suo non nisi octodecim sive uxores, sive concubinas, sibi sumendi potestatem concessam fuisse perhibent, fere accesserit, de Pontifice autem Summo, mox alia omnia, quam ipsi statuunt, tradere sustineat. Atqui ea, quæ de Regis connubiorum jure feruntur, non solum sacrarum literarum autoritate haud subnixa sunt, sed &, si recte memini, vix alibi in Talmude, quam in Sanhedrin fol. 21 a. leguntur, & leguntur ita, ut magna adhue, de veritate traditionis, sit inter Magistros altercatio. At vero, neutrum, de traditione, qua soli Pontifici, Viduam in matrimonio habere, prohibitum fuisse ajunt, prædicare licet: Quippe, quæ & Scripturæ fundamento superstructa est, & millies in Talmude repetita, neminem invenit contradictorem. Enim, fortasse, posterius non æque perspectum habuit Vir Magnus, ac prius; quippe, hoc ex Schickardi Mischpat didicerat, e quo libro, pleraque, quæ in istis Commentariis, de Judæorum doctrinis affert, hausisse deprehenditur. Cæterum, ista leviora sunt, & magis est, ut de rationibus quas Vir laudatus, pro sententia sua confirmanda attulit, dispiciamus. Hic vero, quantum ad ea, quæ ad locum Levitici XXI, 14. attinent, respondit, ingenue fateor, non me mentem illius assequi, nec me comma 14. cum initio capitis, posse connectere. Tradit in eo Capite, supremus Legislator, quasdam leges, de Sacerdotibus promiscue, quasdam de solo Pontifice; illæ præcedunt, hæ sequuntur, ibi multitudinis numerum, hic singularem adhibet; agitur distinctissime de Sacerdotum & Pontificis matrimonio, atque cum de illis sermo est, altum de vidua silentium, ad Pontificem vero cum deventum, iste solus virginem thori sociam habere jubetur, vidua ei interdicitur, non igitur aliud ex isto loco colligo, quam quod omnis collegit antiquitas, & recentiorum quoque interpretum cohors. Sane, parit aliquam *ἀντινομίαν* locus Ezech. XLIV, 22. non tamen magnam, & insolubilem: sic habent verba: ויין לא ישתו כל כהן בבואם אל החצר הפנימית ואלמנה וגרושה לא יקחו להם לנשים כי אם בתולות מזרע בית ישראל והאלמנה אשר תהיה אלמנה מכהן יקחו : Vetus Interpres transtulit: *Et vinum non bibet omnis Sacerdos, quando ingressurus est atrium interius. Et viduam, & repudiatam, non accipient uxores, sed virgines de semine domus Israel: sed & viduam, quæ fuerit vidua a Sacerdote, accipient.* Tantum vero abest, ut admissa etiam vulgari hac interpretatione, Grotius ex isto loco simpliciter inferre possit, omnibus Sacerdotibus nefas fuisse viduam ducere, ut potius verba postrema plane doceant contrarium, & saltem id comprobent, licuisse illis, cum Sacerdotum viduis, connubia contrahere, ut vel sic etiam, inter gregarium Sacerdotem, & Pontificem, cui omne, cum vidua, connubii commercium interdictum est, satis magnum discrimen supersit. Sed, ad universam difficultatem tollendam, placet illa Kimchii, & Abarbenelis responsio, qua meminisse nos jubent, non de templo quale conditum erat,

ejusque

ejusque institutis, Ezechieli sermonem esse, sed novo aliquo, cujus figuram Deus ostenderat, & cujus præ altero, majorem sanctitatem futuram, est pollicitus. Christiani diceremus, mystice totum illud explicandum esse, ceu etiam explicavit Hieronymus. Ipse Kimchius audiendus est: אם אמר זה על כל כהן יהיה זה לתוספת קדושה לעתיד Id est: *Si commata 22. de Sacerdote quocunque accipiendum, pertinet id, ad futuri templi majorem sanctitatem.* Quin & Abarbenel: לעתיד לבוא שיתוסף קדושתי כל כך שלא יקחו להם לנשים אלמנה וגרושה אלא בתולות מזרע בית ישראל האמנם האלמנה שתהיה אלמנה מכהן יקחו הכהנים לקחתה לאשה ולהיותן אלמנו׳ כהן ההיתה בקדושתן שמורות ומהורות : Id est: *Futuri*, (quod, tempore Messiæ, restat ædificandum, templi,) *tantopere augebitur sanctitas, ut Sacerdotes non ducturi sint Viduas, aut repudium passas, sed* (propemodum solas) *virgines, ex gente Israelitica. Nihilo minus, licebit iis ducere, viduas Sacerdotum defunctorum, hæ enim, quia Sacerdotibus nuptæ fuerunt, sanctimoniæ, & puritatis sunt observantissimæ.* Extat & alia, apud Kimchium salvandi locum ratio, sed meo judicio, paulo contortior: ואם נאמר כי על כהן גדול דבר יהיה פירושו מכהן יקחו מקצת כהנים כמו שפירשו רבותינו ז״ל וכמו שתרגם יונתן שאר כהניא יסבון : Id est: *Quod si quis contendat*, (in principio commatis,) *de Summo Pontifice, Prophetæ sermonem esse, sensus verborum postremorum*, a Sacerdote accipient, *erit*, (quasi dicatur:) Quidam Sacerdotum, (sive, aliqui ex ordine Sacerdotali,) *accipient viduam*, (vere talem, & quæ repudium aut exhibitionem calcei non sit passa.) *Atque sic exponunt Magistri nostri; hæc verba: f. m.* (Talmudistas intelligit, & nisi fallor locum in Kiddușchin fol. 78. b.) *Quin, & hunc sensum, omnino expressit Jonathan, in paraphrasi Chaldaica, dum*, cæteri Sacerdotes ducent, *reddidit.* At, urget nos insuper Grotius, Josephi autoritate, & ad hunc, tanquam causæ suæ Patronum provocat. Equidem fateor, non levis ponderis Josephi in hoc negotio esse testimonium, & Sacerdoti, quando de re concernente officium ac munus suum, loquitur, fidem temere derogare, utique nemo sustinebit. Quod vero, salva Viri eximii existimatione dictum velim, nihil in Josepho ei præsidii est, & frustra eum defensorem paravit. Nam, in primo contra Apionem libro, id nos docet Josephus, Sacerdotale genus, apud populares suos, semper fuisse ἄμικτον καὶ καθαρὸν *Sine permixtione & purum.* Quare inquit: δεῖ τὸν μετέχοντα τῆς ἱερωσύνης ἐξ ὁμοεθνοῦς γυναικὸς παιδοποιεῖσθαι, καὶ μὴ πρὸς χρήματα μηδὲ τὰς ἄλλας ἀποβλέπειν τιμὰς, ἀλλὰ τὸ γένος ἐξετάζειν ἐκ τῶν ἀρχαίων λαμβάνοντα τὴν διαδοχὴν, καὶ πολλοὺς ἐπιγραφόμενον μάρτυρας. Καὶ ταῦτα πράττομεν οὐ μόνον ἐπ' αὐτῆς Ἰουδαίας, ἀλλ' ὅπου ποτὲ σύστημα τοῦ γένους ἐστὶν ἡμῶν, κἀκεῖ τὸ ἀκριβὲς ἀποσώζεται τοῖς ἱερεῦσι περὶ τοὺς γάμους· λέγω δὲ τοὺς ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Βαβυλῶνι, καὶ εἴπου τῆς ἄλλης οἰκουμένης τοῦ γένους τῶν ἱερέων εἰσί τινες διεσπαρμένοι· Πέμπουσι γὰρ εἰς Ἱεροσόλυμα συγγράψαντες πατρόθεν τοὔνομα, τῶν γαμουμένων, καὶ τῶν ἐπάνω προγόνων, καὶ τίνες οἱ μαρτυροῦντες· Πόλεμος δ' εἰ κατάσχοι, καθάπερ ἤδη γέγονεν πολλάκις, Ἀντιόχου τε τοῦ Ἐπιφανοῦς εἰς τὴν χώραν ἐμβαλόντος, καὶ Πομπηΐου μάγνου, καὶ Κυιντιλίου Οὐάρου, μάλιστα δὲ καὶ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις, οἱ περιλειπόμενοι τῶν ἱερέων, καινὰ πάλιν ἐκ τῶν ἀρχαίων γραμμάτων συνίστανται· καὶ δοκιμάζουσι τὰς ὑπολειφθείσας γυναῖκας· Οὐ γὰρ ἔτι τὰς αἰχμαλώτους γενομένας προσίενται, πολλάκις γεγενημένας αὐταῖς τὴν πρὸς ἀλλόφυλον κοινωνίαν ὑφορώμενοι· τεκμήριον δὲ μέγιστον τῆς ἀκριβείας· οἱ γὰρ ἀρχιερεῖς οἱ παρ' ἡμῖν ἀπὸ δισχιλίων ἐτῶν ὀνομαστοὶ παῖδες ἐκ πατρὸς εἰσὶν ἐν ταῖς ἀναγραφαῖς· Τοῖς δὲ τῶν εἰρημένων ὅτι ἂν γένοιτο εἰς παράβασιν, ἀπηγόρευται μήτε βωμοῖς παρίστασθαι, μήτε μετέχειν τῆς ἄλλης ἁγιστείας· *Oportet enim, qui Sacerdotium habiturus est, ex ejusdem gentis nasci muliere: & neque ad pecunias, neque ad honores inspicere, & genus per antiquam lineam, & multis testibus approbare. Quod scilicet agimus, non solum in ipsa Judæa, sed ubicunque nostri generis constitutio reperitur, etiam ibi integritas ista servatur, circa nuptias Sacerdotum: hoc est, in Ægypto, & Babylonia, & quocunque terrarum orbe, quolibet de Sacerdotum genere sunt dispersi. Mittunt enim in Hierosolymam, conscribentes a patre nomen nuptæ, & antiquorum progenitorum, & quicunque hujus rei testimonia præbuere. Si autem bella proveniant, sicut jam crebro factum est, dum Antiochus Epiphanes ad nostram venisset regionem, & Pompejus Magnus, & Quintilius Varus, & præcipue nostris gesta temporibus, tunc hi qui de Sacerdotibus supersunt, ex antiquis literis iterum novas conficiunt, & probant mulieres, quæ relinquuntur. Non enim ad captivas accedunt, alienigenarum consortia formidantes. Indicium vero integritatis hoc maximum est, quia Pontifices apud nos, a duobus millibus annis denominati filii a patre conscripti sunt. His autem, qui prædicti sunt, si quid prævaricentur, interdicitur ne vel ad altare accedant, vel alia sanctificatione fungantur.* Optime, se habent hæc omnia, & iis quæ Talmudistæ, de summa circumspectione, quam Sacerdotes in matrimoniis ineundis adhibuerunt, vehementer consonant. Interim, nunquam mihi quis ex iis exsculpet, cum suæ gentis Viduis, conjugium illis contrahere non licuisse, sed potius contraria omnia. Nihil enim ultra attendisse Sacerdotes Josephus docet, quam ne captivam aut alienigenam ducerent, sed suæ gentis genuinam mulierem; per quæ viduam non excludi, est in confesso. Nec dubitandum, si tanta fuisset matrimoniorum Sacerdotalium sinceritas, ut non nisi virgines conjuges habere possent, non id eo loco omissurum fuisse Josephum, cui unice erat propositum, eam evehere, & exinde autoritatem Historiæ judaicæ, a Sacerdotibus conscriptæ, conciliare. Quanquam, num Josephus, Sacerdotes, viduas ducendi facultatem habuisse concesserit, nulla eget ratiocinatione, nam III. Antiquit. c. 10. Solis quasi radiis scripta leguntur, quæ subjicimus. Νόμους αὐτοῖς τοιούτους ἔθετο· μοιχείαν μὲν εἰς τὸ παντελὲς ἀπεῖπε, νομίσας εὔδαιμον τὸ περὶ τοὺς γάμους ὑγιαίνειν τοὺς ἄνδρας, καὶ ταῖς τε πόλεσι καὶ τοῖς οἴκοις συμφέρειν τὸ τοὺς παῖδας εἶναι γνησίους· Καὶ τὸ μίσγεσθαι δὲ μητράσιν, ὡς κακὸν μέγιστον ὁ νόμος ἀπεῖπεν· ὁμοίως δὲ καὶ πατρὸς συνεῖναι γαμετῇ, καὶ τηθίσι, καὶ ἀδελφαῖς, καὶ παίδων γυναιξὶν, ὡς ἔκφυλον ἔχον τὴν ἀδικίαν, ἐμίσησεν· ἐκώλυσε δὲ γυναικὶ μεμιασμένῃ τοῖς κατὰ φύσιν πλησιάζειν· μηδὲ κτήνεσιν εἰς συνουσίαν φοιτᾶν· μηδὲ τὴν πρὸς τὰ ἄρρενα μῖξιν τιμᾶν, διὰ τὴν ἐπ' αὐτοῖς ὥραν ἡδονὴν θηρωμένους παράνομον, κατὰ δὲ τῶν εἰς ταῦτ' ἐξυβρισάντων, θάνατον ὥρισε τὴν τιμωρίαν· τῶν δ' ἱερέων καὶ διπλασίονα τὴν ἁγνείαν ἐποίησε· τούτων γὰρ αὐτοὺς ὁμοίως τοῖς ἄλλοις εἶρξε, καὶ προσέτι γαμεῖν τὰς ἑταιρηκυίας ἐκώλυσε, μήτε δούλην μήτ' αἰχμάλωτον γαμεῖν αὐτοὺς ἐκώλυσε, καὶ τὰς ἐκ καπηλείας, καὶ τοῦ πανδοκεύειν πεπορισμένας τὸν βίον, μήτε τὰς τῶν προτέρων ἀνδρῶν, ἐφ' αἷς δήποτε αἰτίαις ἀπηλλαγμένας· τὸν δ' ἀρχιερέα μέντοι, οὐδὲ τεθνηκότος ἀνδρὸς ἠξίωσε γαμεῖν γυναῖκα, τοῦτο τοῖς ἄλλοις ἱερεῦσι συγχωρῶν· μόνην δ' αὐτῷ δέδωκε γαμεῖν παρθένον καὶ ταύτην φυλάττειν· Id est: *Leges tulit* (*Moses*) *tales. Adulterium in universum prohibuit, ratus conjugum summam felicitatem, si fides ac pudicitia servetur, & Respublica quoque interesse, ut liberi legitimi proveniant. Item incestum cum matre, aut noverca, cum amita, aut matertera, cum sorore nuruve, omnesque tales coitus ut nefarios damnavit. Vetuit & cum muliere menstruum fluxum patiente congredi, & cum brutis: damnavit etiam eos, qui ex formosis maribus turpem voluptatem captarent: & qui contra fecisset, capitalem pœnam inflixit. Sacerdotes autem, dupla castiores esse voluit. Hos enim non solum prædictis legibus, sicut reliquos teneri jussit, sed etiam non quamvis fœminam in conjugalem thorum admittere, non quæ corpore quæstum fecisset, non servam, aut captivam, neque cauponariam, aut stabulariam, neque a priore marito quacunque de causa repudiatam. Pontifici vero ne viduam qui-*

quidem permisit, quod tamen cæteris Sacerdotibus liberum reliquit: sed solum virginem ducere concessit, eamque servare. Quia igitur, citra hæsitationem credimus, credentque nepotes, solum apud Hebræos Summum Pontificem, non nisi virginem, Sacerdotes reliquos, si ita volupe esset, præter virgines, etiam viduas, legitime ducere potuisse. Atque istam quidem, de Sacerdotum conjugio dissertationem, huc transcripsimus, ex Notis nostris, quas pridem hortatu Summi Viri, & eruditorum Germaniæ nostræ, facile principis, Joh. Henrici Boecleri, ad Hugonis Grotii de Jure Belli & Pacis Libros, quatenus Judæorum instituta in iisdem attinguntur, meditari cœpimus. Illum laborem, etsi deinde diutina mea peregrinatio, & nunc post reditum in patriam, aliæ curæ, perficere me impediverunt, ac fortasse impedient quoque imposterum: Tamen, non piget me olei, quod ante hos annos tredecim, una cum incomparabili, & jam tum, quantum humana patitur conditio, nunc autem, post fata nimium matura, vere Divino, Augusto, Harteckio Comite, Argentorati degens, ad bene merendum, de eximio, & eruditissimo libro, insumsi. Saltem enim hoc amplissimum operæ retuli præmium, ut specimen quod exhibueram, ille quem laudavi, sed omni nostra laude longissime major, Boeclerus illustris, non plane spernendum, imo vero dignum judicaverit, quod palam, in suis ad eosdem Grotianos commentarios, Annotationibus, commendaret. Quamobrem, quia sic occasio fert, & quia necesse est, pietasque mea, erga optimum Fautorem id flagitat, hic equidem, tum pro illa commendatione, qua me apud omnes gratiosum facere serio annixus est, tum pro aliis quæ privatim in me contulit, atque etiamnum assidue confert beneficiis, & quæ ego nec complecti oratione, nec percensere numerando possum, hanc publicam, hanc quantam maximam animus capere potest, eidem ago, habeoque gratiam.

Sic testatus fueram, ex animi mei sententia: Et ecce, proh! eheu! tristis nuncius, de morte Illustris Boeceleri, haud multo post supervenit. Quem, Reip. literariæ, &c, si hoc addere conceditur, mihi pariter, lacrymabilem obitum, uti pro immenso, erga optimum virum amore, luxi, lugeboque, quoad meæ vitæ, Cœlesti Providentiæ, parcere visum erit: Ita, nefas duxissem, quicquam ex iis, quæ ante scripseram, demere nunc, aut immutare. Debet enim valere apud nos, bene de nobis meritorum memoria, etiam mortuorum. Atque utinam, tantum carmine, aut eloquio pollerem, ferrem sane ad astra magnum Daphnim, nam,

Amavit nos quoque Daphnis.

Enim vero, mea, profani hominis, &c, qui nec caballino fonte unquam prolui labra, nec in exercitatione, dicendi, vel mediocriter versatus sum, consecratione, nihil opus est. Quicquid ex Boeclero omnes Boni amarunt, quicquid sunt mirati, id manet, mansurumque est, in animis hominum, in rerum fama, in temporum æternitate.

(4) *Repudium*] Conjugium, cum repudiata Sacerdotem inire, prohibet ipse Deus Levit. XX, 7. Rationem rei, non male dicit Abarbenel Comment. in legem fol. 259. col. 3. לפי שבלי ספק אותו האיש שגרשה קדוש הוא לאלהיו ולא גרשה מפני פתיותו ורוע לבו אלא כי מצא בה ערות דבר : Id est: *Quia citra dubium, Vir, qui fœminam repudiavit, Deo similis fuisse, nec temere, aut malitiose, sed quia turpe aliquid in ipsa deprehendit, eam segregasse a se præsumitur.* Atque, ne qua mulier Sacerdoti, porro nubere posset, sufficiebat repudium, quoquo modo factum. Nam, ut est in Jebamot fol. 52. a. & fol. 49 a. fere iisdem verbis, אפילו לא נתגרשה אלא מאישה פסולה לכהונה והיינו ריח הגט שפוסל בכהונה : Id est: *Etiamsi solus maritus a fœmina divortium faciat*, (in instrumento Repudii, tantum separationis a sese mentionem injiciens, non vero, prout, vulgo fieri solet, potestatem cuicunque mortalium nubendi ei faciens,) *tamen* (si mori illum virum contingat, atque sic libertati restituta mulier, ad nova vota transire omnino possit,) *Sacerdoti tam ducere non licet: Sic enim, tantum odor quasi iste libelli repudii, fœminam ad ineundum cum Sacerdote conjugium, reddit inhabilem.* Notanda interim exceptio quam ex Gemara repetit Chaskuni ad cap. XXI. Levit. גרושה מאישה ולא כאיש שאינו אישה זו דרש ר׳ אלעזר בן מתיא הרי שהלך בעלה למדינת הים ואמרו לה מת בעלך ונתקדשה לאחר ואח״כ בא (Sic rescripsi pro מת quod manifeste est erroneum.) בעלה הראשון מנין שהיא מותרת לחזור לראשון שאף על פי שהאחרון נתן לה גט לא פסלה מן הכהונה : Id est: (Vetat Scriptura comminate 7.) *Repudiatam a viro suo* (inire cum Sacerdote matrimonium, excluditur igitur,) *Repudiata, a viro non suo. Hinc docuit R. Eleasar F. M. si cujus mulieris maritus trans mare proficiscatur, atque afferatur mulieri nuncius, fato functum esse maritum, ipsamque alius sibi desponseat, tum revertente priore marito, mulier huic se denuo associare potest, nam &, a posteriore repudium si accepisset, tamen per illud non futura erat inepta ad Sacerdotale conjugium.*

(5) *Aut exhibitionem calcei passa*] Cum tali, matrimonium inire, ipsa Scriptura quidem, Sacerdotem haud prohibuit, sed hæc Sapientum, Legis Divinæ est adjectio. Maimonides Hilch. Issure Bia c. 17. §. 7. אסורה לכהן מדברי סופרים מפני שהיא כגרושה ומכין אותו מכת מרדות מדבריהם כהן שנשא ספק חלוצה אין מוציאין אותה מתחתיו והיא כשרה והולד כשר מפני שלא גזרו על ספק חלוצה אלא על חלוצה ודאית וכן כל שהיתה ספק גרושה או ספק אלמנה או ספק זונה וספק חללה מכין אותו מכת מרדות ומוציא בגט : Id est: *Exhibitionem calcei passam, ducere prohibetur Sacerdos, ex constitutione Scribarum, est enim hæc repudiatæ similis,* (atque interdictum istud violans) *ita præcipientibus iisdem, plagis rebellionis afficiendus est. Si vero dubium sit calceum mulieri cuidam esse exhibitum, eaque Sacerdoti nupta fuerit, non illam deserere cogitur, sed est legitima ei conjux, quin & proles quæ nascitur, est legitima: non enim de dubia exhibitione calcei, sed de manifesta lex lata est. Cæterum, in Repudiata, Vidua, Meretrice, & Profanata, casus dubius non attenditur, sed cum tali contra præceptum Divinum matrimonium ineuntes, plagis rebellionis castigantur, & facere debent divortium.* Constitutio hæc Scribarum, affertur, & de ea disquiritur, in Jebamot. c. 2.

(6) *Notha*] Quis pro Notho, aut Notha, ex mente Magistrorum habendus sit, fuse explicat Moses Kozensis Præc. Neg. CXVII. & CXXI. itemque Maimonides, Hilch. Issure Bia c. 15. neutrius tamen verbis Lectores eam rem docebo, sed potius iis, quæ habentur in pretiosissimo Codice nostro MS. Ez Hachajim Hilch. Nidda c. 11.

ישראל שנשא ממזרת או ישראלית שנשאת לממזר כיון שבעלו אחר הקדושין לוקין משום לא יבא ממזר בקהל ה׳ אסרו הכתוב זכר ונקבה ולעולם שני גם דור עשירי כלומר לעולם בעלו בלא קדושין או קדשו בלא בעילה אין לוקין משום ממזרות ואין בכל חייבי לאוין שלוקין בבעילה בלא

Israelita, ducens mulierem notham, aut Israelitis, nupta homini notho, si post Sponsalia, simul thorum ingressi deprehendantur, flagris cædendi sunt, ob violatum interdictum (Deut. XXIII, 2.) Nothus homo ne venito in congregationem Domini. *Atque, tam marem, quam fœminam Scriptura æternum* (a congregatione Domini, sive connubiorum, cum genuinis Judæis jure,) *arcet, quia additur:* Etiam decima generatio illorum &c. *quod idem est ac si dicatur;* Nunquam. *Quod si citra Sponsalia concumbant,*

בלא קרושין רק ב"ג באלמנה ועתה אפרש איזהו
ממור הבא על אחת מהעריות אפי' חייבי כרת
באונם או ברצון בשוגג או במזיד הולד ממור אבל
הבא על הנדה הולד פגום ואינו ממור גוי ועבד
הבא על בת ישראל פנויה או אשת איש שוגג
או מזיד והמחזיר גרושתו משנשאת וכן כל חייבי
לאוין הואיל ואינה ערוה הולד כשר גוי ועבד
הבא על הממזרת הולד ממור ממור הבא על
הגויה הולד גוי נתגייר כשר כשאר גרים ואם בא
על השפחה הולד עבד שחררו הולד כשר כשאר
משוחררין ומותרין בבת ישראל זה הכלל ולד
עבד או שפחה גוי גוית הרי הוא כאמו ואין
משגיחין על האב תקנו חכמים שמותר ממור לישא
שפחה לטהר בניו שהרי ישחררם ויהיו בני חורין
חציו עבד וחציו בן חורין הבא על אשת איש
הבן אין לו תקנה שממזרות ועבדות מעורבין בן
גוי הבא על שפחה שטבלה הולד עבד ועבד
שטבל שבא על הגויה הולד גוי אבל גוי הבא
על שפחה גויה או עבד גוי שבא על גויה בת
חורין הלך אחר הזכר ממור מותר לישא גיורת
וממזרת מותר לגר ובני שניהם ממזרים שהולד
הולך אחר הפגום שנ' בקהל ה' וקהל גוים אינו
קרוי קהל ה' גיורת שנשאת לגר והוליד בן אע"פ
שהורתו ולידתו בקדושה מותר בממזר' וכן בן בנו
עד שישתקעו שם גיותו ממנו ולא יודע שהוא גר
ואז אסור בממזרת וכן הדין בעבד משוחרר וולד
הבא מגר וישראלית או מגיורת וישראל אסור
בממזרת שהוא כישראל לכל דבר : ספק ממור
אע"פ שמן התורה מותר לבא בקהל שני לא יבא
ממור ודאי ולא ספק ממ' חכמי' עשו
מעלה ביוחסין ואסרו כל הספקות לבא בקהל
ועתה אפרש מהו ספק ממור הבא בספק ערוה
כגון שבא על אשה ספק מקדשת או ספק מגרשת
ובן שתוקי שמכיר אמו ולא מכיר אביו ודאי בן
פנויה שלא נבדקה אמו עד שמתה או שהיתה
חורשת או אלמת או שוטה או שאמרה לפלוני
הממזר נבעלתי או לפלוני הנתין אפי' אותו פ"ו
מודה

aut si fiant Sponsalia, citra concubitum, pœna flagrorum, connubio spurio irrogata, locum non habet, nec enim illa pœna, unquam de illegitimis commixtionibus sumitur, nisi præcesserint Sponsalia, excepto solo casu, quo Pontifex cum vidua consuevit. Nunc vero explicabo, quis homo nothus censeatur. Si quis ullam fœminam, quarum concubitus lege prohibetur, incluso etiam eo, qui exterminis reatum adjunctum habet concubitu, sive per violentiam, sive per consensum, sive per errorem, sive consulto id fiat, compresserit, tum proles quæ nascitur, notha est: Sed, cum menstruata si quis concumbat, inhonesta proles est, notha vero non item. Cum quis τῶν ἔξω, aut Servus, cum Israelitide concumbit, sive innupta, sive nupta ea sit, sive item per errorem, aut consulto id fiat, nec non, cum quis repudiatam, post contractas cum alio nuptias, reducit, similiter, cum quod aliorum præceptorum ad rem maritalem attinentium, violatum est, quia consanguinitatis respectus cessat, proles est legitima. Si quis τῶν ἔξω, aut si quis Servus, cum muliere notha concumbat, proles notha est. Nothus ex τοῖς ἔξω, fœminam comprimens, proles τῶν ἔξω numero est, quod si vero Judæorum sacris adhæreat, atque legitima, ac proselytis reliquis reputatur. At, si idem mulierem servam comprimat, proles servilis conditionis est, ea tamen manumissa, legitima evadit, cæterorum libertorum ad instar, ac tam proselytus, quam libertus sit, licite cum Israelitide connubia contrahunt. Esto regula: Proles Servitutis, aut a sacris peregrinitatis respectu, matrem sequitur, neque patris ulla habetur ratio. *Concessere Sapientes, homini notho facultatem, ducendi Servam, ut proles possit reddi legitima, nam si manumittatur, consequitur ingenuitatem. Si quis ex parte servus, ex parte ingenuus, cum aliena conjuge concumbat, vitium prolis nulla ratione corrigi potest, nam nothum esse, & servum esse, hic commiscentur. Si quis τῶν ἔξω cum serva, quæ aquarum lustratione judæorum sacris initiata est, concumbat, proles servilis est conditionis. Si servus lustratione aquæ, judæorum sacris initiatus, cum τῶν ἔξω muliere concumbat, proles ejusdem cum matre censetur esse peregrinitatis. At, si quis τῶν ἔξω cum serva pagana concumbat, aut si τῶν ἔξω servus, cum pagana muliere libera concumbat, proles patrem sequitur. Homini notho licet ducere Proselytam, & Proselytæ, licet nubere homini notho, sed proles quæ nascitur notha est, nam ea semper, conditionem ejus, qui inter parentes loco deteriore est, induit:* (Interim, illud conjugium, non esse illicitum, probatur,) *quia scriptum* (loco supra allegato:) In congregationem Domini. *Atqui, congregatio τῶν ἔξω, non vocatur congregatio Domini. Proselyta, cum nupsit proselyto, filiumque peperit, etiamsi hujus conceptio & nativitas in judaica religionis sanctimonia accidisse deprehendantur, tamen adhuc ei fœminam notham matrimonio sibi jungere licet, quod idem de nepote quoque ejus verum est, usque dum peregrinitatis nomen evanescat, nec de proselytismo amplius constet, tum enim conjugium cum muliere notha, porro nefas habetur. Eadem ratio est servi manumissi, & prolis quæ nata ex Proselyto, & Israelitide; aut ex Proselyta, & homine judæo, nam & hi cum nothis nuptias facere non possunt, cum per omnia judæis ingenuis similes sint. Qui dubie nothus est, etsi ex lege Divina non prohibetur cum judæa ingenua matrimonium contrahere, scriptum enim est:*

מודה שהוא ממנו והוי הילד ספק ממזר כשם
שנתהרה עם זרה שהודה כך ונתהרה עם אחר וכן
האסופי והוא בן הנמצא בשוק ואין אנו יודעין מי
הוא הוי ספק כממזר נאסף מן השוק ואביו ואמו
באו ואמרו בננו הוא אין נאמנין הואיל ויצא עליו
שם אסופי ובשני רעבון נאמנין שכפני הרעב
השליכוהו ולפיכך שהקו עד שנאסף נמצא מהול
או מהותל או רובלת או כחול בעיניו או קמיע
בצוארו או נמצא תחת האילן מסובך או נמצא
בבית הכנסת הסמוך או בצדי רשות הרבים
בחזקת כשר הוא אבל נמצא מושלך באמצע
הדרך או רחוק מן העיר אפילו תחת אילן או
בבית הכנסת או נמצא תלוי באילן במקום שהיה
מגעת לו הוי אסופי אע"פ שממזר ודאי מותר
בממזרת ממזר ספק או שתוקי או אסופי אסור
לישא בת ישראל וממזרת ואפי' ספק ממזרת שמא
אחד אינו ממזר והאחד ממזר וכן שתוקי ואסופי
וספק ממזרים אם נשאו זה לזה יוציאו בגט והולד
ספק באבותיו ואין לספקות תקנה רק לישא מן
הגרים והולד הולך אחר הפגום כגון שתוקי או
אסופי שנשא גיורת או משוחררת או גר או
משוחרר שנשא שתוקית או אסופית הולד שתוקי
או אסופי :

est: Nothus homo venito : *quod de Homine certo, non vero dubie notho capere oportet ; nihilo minus Sapientes, sinceritatis familiarum studiosissimi, vetarunt etiam dubie nothos, cum ingenuis conjugia inire. Jam vero exponamus, quis dubie nothus dicatur. Quisquis init fœminam, de qua dubitatio est, esse ejus commercium prohibitum, uti cum quis concumbit cum ea, quam maritatam vel non maritatam, repudiatam, vel non repudiatam esse, incertum est*, (proles dubie notha nascitur.) *Sic, vulgo quæsitus qui matrem quidem suam novit, sed patrem vere non habet cognitum*, (dubie nothus est.) *Tales item sunt, nati ex innupta, in cujus conditionem nunquam fuit inquisitum : Similiter, nati ex matribus surdis, mutis, phreneticis*, (dubie nothi sunt :) *Quin & si, quorum mater dixerit.* Iste N. qui nothus homo est, vel iste N. Nethinæus me compressit, *iis etiam ipsis qui patres perhibentur, prolem agnoscentibus, tamen adhuc dubie nothi sunt, uti enim cum isto, mater sese commiscuit, ita & cum aliis scortatam esse, suspicio est. Sic, partus expositus, id est repertus in platea, cujusque pater & mater ignorantur, pro dubie notho habetur. Si partus ejusmodi tollatur, atque veniant qui parentes sese venditantes, hanc prolem suam esse dicant ; non eis fides habetur, postquam de ejus expositione fama innotuit. Sed, si annonæ caritas fuerit, habenda fides est, nam ex penuria, infantem exposuisse videntur, & siluisse quoad tolleretur. Si infans expositus, reperiatur circumcisus, aut fasciis involutus, aut sale conspersus, aut oculos fucatus, aut amuleto collum ornatus, aut si sub arbore reperiatur opertus, aut in Synagoga vicina, aut in platearum lateribus, suspicio est esse legitimum. At, si reperiatur infans in media via, aut procul ab urbe, etiamsi jacuerit sub arbore, aut in Synagoga, item si reperiatur suspensus ex arbore, ita ut feræ ad illum pertingere possint, pro illegitimo habendus. De reliquo, vere notho, cum muliere notha, matrimonium contrahere fas est, at dubie notho, & vulgo quæsito, nec ingenuam Judæam, nec vere aut dubie notham ducere licet, metus enim, ne alteruter horum contrahentium sit nothus, alter non sit*, (atque sic Lege divina prohibitum ineatur conjugium.) *Pariter, expositi, vulgo quæsiti, & dubie nothi, si inter se matrimonium contrahant, per divortium separantur, atque proles, plane uti parentes, dubia est. Hujus vero sortis proli, aliter consuli non potest, quam ut cum τοῖς ἔξω affinitatem contrahat, atque tum proles, conditionem ejus, qui inter parentes deteriore loco est, sequitur. Nimirum, si vulgo quæsitus, aut expositus, ducat proselytam, aut libertam ; aut, si Proselytus, vel libertus, ducant vulgo quæsitam, aut expositam, ibi proles, sive vulgo quæsitorum, sive expositorum naturam induit.*

Atque hæc, de maribus, fœminisque nothis, dicta sunto. Habentur plura in Codice nostro, de eodem argumento, quæ prætergredimur ; quando nunc satis superque tenemus, quid sibi velit Mischna, cum conjugium Judæi ingenui, cum muliere notha, aut Israëlitidis ingenuæ, cum nostro homine, nefarium asserit, ac quoque exploratissimum habemus, quales sint, qui his nominibus censeantur.

(6) *Nethinæi*] Gibeonitæ, pars Hivæorum, (Jos. IX.) a Josua in fœderis ac sacrorum societatem admissi, & ministeriis quibusdam sacris, sed humilioribus addicti, נתינים *Nethinæi*, sive *Dedititii* dicti sunt, ob illum, isti servitio mancipatum. De his, a conjugiis verorum Israëlitarum arcendis, bina Magistri facta esse ajunt decreta. Alterum ab ipsomet Josua, quod quidem temporarium tantum fuerit; alterum, deinde a Davide, sed quod semper observari debebat, (2 Sam. XXI.) ob illam Gibeonitarum crudelitatem, qua haud alia ratione quam suspendio septem filiorum Saulis, placari poterant. Vide Jebamot fol. 78. b. & maxime quæ supra pag. 143. seq. ex MS Ez Hechajim adduximus. Etsi vero Nothi, & Nethinæi, ita hic conjunguntur, ut ratione connubiorum, cum ingenuis Judæis non contrahendorum, æqua utrorumque fuerit ratio; tamen cæteroquin differebant nonnihil dignitate inter sese, & Nethinæis, Nothi, secus quam quis fortasse opinaretur, antistabant. Juvat nosse, omnem graduum honoris, quam Judæi faciunt, distinctionem, ex Horajoth Jeruschalmi fol. 48. col. 2. חכם קודם למלך מלך קודם לכהן גדול כהן גדול קודם לנביא נביא קודם למשוח מלחמה משוח מלחמה קודם לראש משמר ראש משמר קודם לבית אב בית אב קודם למרכל והמרכל קודם לגזבר גזבר קודם לכהן הדיוט כהן הדיוט קודם ללוי לוי לישראל ישראל לממזר ממזר לנתין נתין לגר וגר לעבד משוחרר אימתי בזמן שכולן שוין אבל אם היה ממזר תלמיד חכם וכהן גדול עם הארץ ממזר תלמיד חכם קודם לכהן גדול עם הארץ חכם קודם למלך חכם שמת אין לנו כיוצא בו מלך שמת כל ישראל ראוין למלכות : Id est, vertente Cl. Lighfooto Hor. Hebr. in Evang. Matth. cap. 23 pag. 248. *Sapiens præferendus Regi : Rex, Summo Pontifici : Summus Pontifex, Prophetæ : Propheta, Uncto in bellum : Unctus in bellum, Præfecto Ephemeriæ : Præfectus Ephemeriæ, Capiti familiæ : Caput familiæ, Consiliario : Consiliarius, Thesaurario : Thesaurarius, Sacerdoti privato : Sacerdos privatus, Levitæ : Levita, Israëlitæ : Israëlita, Notho : Nothus, Nethinæo : Nethi-*

Nethi-

Nethinæus, Proselyto: Proselytus, Servo manumisso. At, quando hæc? Nempe, cum cætera sunt paria: at vero, si Nothus sit Discipulus sapiens, & Sacerdos summus sit indoctus, Nothus ei præferendus. Sapiens est præferendus Regi: nam, si moritur Sapiens, non est ei par; at, si moriatur Rex, quivis Israëlita est idoneus Regno.

(7) *Neque aquas bibunt*] Quippe, frustra eas aquas potarent, cum tales fœminæ sint illegitimæ, divinum autem explorationis beneficium, solum ad mulieres attinet, quæ rite & secundum legem Mosaicam connubium contraxerunt: Nimirum, Num. V, 12. כי תשטה אשתו legitur: Est vero illud אשתו Uxor ejus, ἐμφατικώτερον eas, quæ uxores esse non debebant, segregans.

(8) *Neque dotem accipiunt*] Etiam fœminis, cum quibus contra Divinam Legem matrimonium initur, dos constituenda est. Sed, hujus deinde jacturam, merito ferunt, & inanes, accepto libello repudii, ædibus exturbantur, quando contra serium mariti interdictum, cum alio clandestinum negotium habere non cessant.

ב ואלו לא שותות ולא נוטלות כתובה האומרת טמאה אני לך ושבאו לה עדים שהיא טמאה והאומרת איני שותה ושבעלה אינו רוצה להשקותה ושבעלה בא עליה בדרך נוטלת כתובתה ולא שותה מתו בעליהן עד שלא שתו בית שמאי אומרים נוטלות כתובה ולא שותות ובית הלל אומרים לא שותות ולא נוטלות כתובה:

2. Quin, & istæ, neque bibunt, neque dotem accipiunt: (1) Quæ se pollutam fatetur; Quam testes ab alio subactam, asseverant; & quæ se aquas amaras (2) potaturam negat. Cæterum, illa, (3) quam maritus aquas amaras bibere vetat: aut cum qua maritus concubuit in itinere; (4) dotem accipiunt, sed non bibunt. Si mariti e vivis prius excessissent, quam bibissent mulieres, eo casu, secta Schamai pronunciat, quod uxores dotem accipiant, non vero bibant: Contra, Hillelis secta, (5) nec bibere eas, nec dotem accipere contendit.

R. OB. DE BARTENORA.

אמר בעלה איני משקה ושבעלה בא עליה בדרך *Si dixerit ille maritus, ego non dabo bibendum, & cum qua maritus concubuit in itinere*, quia maritus illi in causa est ut non bibat, ideo accipiet dotem suam. מתו בעליהן *si mortui fuerint mariti earum*, videlicet omnium mulierum earum quibus conveniebat aquas amaras bibere, & mortui fuerint mariti antequam illis dedissent bibendas. ב״ש אומרים נוטלות כתובה *Schola Schamai dicit, accipiunt dotem suam*, eo quod libellus contractuum qui exigendus est, censetur jam exactus. ולא שותות *neque bibunt*, eo quod scriptum est Levit. 19, 21. והביא האיש את אשתו Cæterum Schola Hillelis dicit, quod non bibunt, neque accipiunt dotem suam, id est, quia non bibunt, ideo non accipiunt dotem suam, quia libellus contractuum qui exigendus est, non habendus est perinde ac si exactus esset.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Schola Schamai putat, quod libellus dotalis qui adhuc exigendus erat, censeatur perinde ac si jam exactus esset, & nummi jam pervenissent ad illam, propterea uxor accipiat dotem suam juxta opinionem ipsius.

WAGENSEILUS (1) *Quæ se pollutam fatetur*] האומרת טמאה אני לך significantior phrasis est, quam si לך omittatur, ceu fit in aliis Codicibus.

(2) *Potaturam negat*] Non bibunt omnes hæ mulieres, quia habentur pro manifeste sontibus; at, aquarum usus, locum tantum habet, in casibus dubiis, & cum aliunde de veritate non constat. Cæterum, fidei conjugalis violationem, dotis consequitur privatio.

(3) *Quam maritus aquas &c.*] Legendo ושבעלה אינו רוצה להשקותה Mischnæ editiones sequimur: Talmud Amstelod. & Basileense, habent אומר בעלה איני משקה nullo sensus, sed nudo verborum discrimine.

(4) *Dotem accipiunt, sed non bibunt*] Sibi imputet maritus, quod fœminam satisfacere volentem, in itinere missam non fecit, aut, quod destinata eam exequi prohibuit, ideo talem repudiaturus, dotem solvito.

(5) *Nec bibere eas &c.*] Magna hic lectionis occurrit varietas. Eam, quam nos exhibemus, habent Mischnæ Editiones Amstelodamenses, quin & Lublinensis cum Bartenora, quam, post partem hujus libri jam excusam, demum nacti sumus: nec aliter est in Jeruschalmi. Sed Basileenses, & Amstel. Gemaræ Babylonicæ Codices, legunt, וב״ה אומרים שותות או לא נוטלות כתובתן: prorsus, quasi cum mariti ante plenam causæ cognitionem diem obierunt, superstitibus mulieribus suspectis, aut bibendum fuerit, aut dote carendum. Cæterum, uti plerunque posteriorum Hebrorum autoritatem non magni facimus, ita nec quid causæ est, cur eam hic moremur, imo vero, dicam impingimus illis grandem, tanquam qui manifeste falsum contineant. Scilicet, infra ex §. V. hujus capitis constat, non nisi solum maritum, mulierem ad bibendum adigere potuisse: Ergo, sublato eo è vivis, cessavit utique omnis exploratio, neque potuit hac de re, quam ipsa Scriptura confirmare videtur, inter Academiam Schamai, & Hillelis, esse disputatio. Solum de Dotis solutione litigatum est, atque ad hanc attinet cardo controversiæ. Fundamentum utriusque opinionis paucis verbis eleganter enunciat Gemara: בית שמאי סברי שטר העומד לגבות כגבוי דמי ובית הלל סברי שטר העומד ליגבי לאו כגבוי דמי Id est: *Secta Schamai opinabatur, instrumenti dotalis, eandem, quæ alterius cujuscunque instrumenti, quo quis debitum fatetur*, (& quod actionem semper parit,) *vim esse: At, Hillelis Secta, existimabat diversam militare rationem.* Enim vero, nota regula est: ב״ש וב״ה הלכה כב״ה Id est: *Quotiescunque inter se disceptant Schamai & Hillelis Sectæ, posteriorum amplectenda sententia.* Excipiuntur soli casus sex, de quibus videri potest Halichot Olam tract. 5. cap. 1. sed noster præsens, locum inter illos haud reperit, proinde secundum Hillelem in foro judicandum.

ג מעוברת חבירו ומינקת חבירו לא שותה ולא נוטלת כתובה דברי רבי מאיר וחכמים אומרים יכול הוא להפרישה ולהחזירה לאחר זמן אילונית וזקנה ושאינה ראויה לילד לא שותות ולא נוטלות כתובה רבי אליעזר אומר יכול הוא לישא אשה אחרת

3. Prægnans (*nupta*) alii, aut lactans, (*nupta*) alii, nec bibit nec dotem accipit; (1) Ita quidem opinante R. Meir: Sed, Sapientibus (*contrarium*) placet, quia nimirum eam repudiare, & ex intervallo rursus ducere potest. (2) Infœcunda, (3) vetula, & (4) quæ ad pariendum inepta, (5) nec dotem accipiunt, nec bibunt. (6) R. Elieser (*diversum statuit*:) Nam, inquit, aliam insuper uxorem

אחרת ולפרות ולרבות היכנה ושאר כל הנשים או שותות או לא נוטלות כתובה :

rem (*quis*) ducere potest, ex qua sobolem suscipiat; reliquæ igitur fœminæ, (*jam memoratæ*,) aut bibant, aut dotis, jacturam patiantur.

R. OB. DE BARTENORA.

מעוברת חבירו *Prægnanti a proximo suo*, qui mortuus fuerit, aut repudiaverit eam, ac prægnantem reliquerit, aut lactantem filium suum, hanc Sapientes prohibuerunt a matrimonio donec infanti duo fuerint anni. Si igitur contigerit ut aliquis ejusmodi uxorem duxerit ante tempus, & zelotypiam in illam exercuerit, & tamen occultaverit se cum alio, non bibet, eo quod non convenit ut conjugium cum ea confirmet. Putat enim R. Meyr, quod, si quis duxerit alius prægnantem uxorem, vel etiam lactantem, repudiabit eam, & in futurum nunquam eam ducet secunda vice; decisio non est juxta R. Meyr.

יכול הוא להפרישה *Potest eam repudiare*, per viginti quatuor menses, & postea rursus eam ducere, ideoque idonea est in uxorem suam. אילונית *Infœcunda*, quæ non peperit, & ideo dicta mascula. ושאינה ראויה לילד *& ea quæ ad pariendum inepta est*, quæ bibit aliquod genus potus, & pharmaca; & eam cui non sunt filii, non licet in conjugio confirmare.

רבי אליעזר אומר יכול הוא לישא אשה אחרת *R. Eliesar dicit, potest aliam ducere uxorem*, & licitum est illi conjugium confirmare cum illa, & legitima est in uxorem; cæterum decisio non est secundum R. Eliesar.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

R. Meyr putat, quod, si quis duxerit imprægnatam a proximo quodam, aut mulierem quæ lactat infantem proximi, repudiabit eam, & nunquam ducet eam in futurum; & propterea peccator habendus est, ut Israëlita qui duxerit Nethinæam, aut similem; & propterea maritus non adiget ejusmodi uxorem ad bibendum. Sapientes vero dicunt, quod repudiabit eam ad complementum temporis lactationis, quod est viginti quatuor mensium, excepto die quo infans natus est, & quo uxor desponsa est, uti exposuimus in tractatu Gitin, & ducet eam rursus. R. Eliesar dicit, id quod in Lege scriptum est Num. 5, 28. ונקתה ונזרעה זרע vult, esse beneficium conceptionis, ut pariat cum facilitate, si soleret parere cum dolore; aut, ut pariat masculos, si soleret parere fœminas, propterea, secundum sententiam ejus, sterilis & vetula aquas bibunt. Cæterum si dixeris quod maritus illicito matrimonio junctus est illi, eo quod intermittit observationem præcepti de multiplicatione feminis, & quod ea de causa uxorem non adiget ad aquas amaras bibendas; resp. hoc non est verum, quia aliam ducere potest uxorem. Sapientes dicunt illud ונקתה ונזרעה זרע intelligendum esse de ea quæ ad pariendum apta est; decisio non est juxta R. Eliesar; sed juxta Sapientes.

WAGENSEILIUS. (1) *Ita quidem opinante R. Meir*] Sequenti argumento inductus est R. Meir in hanc sententiam: Constituerunt, ajebat ipse, Sapientes, ut mulier prægnans aut lactans, ad viduitatem redacta, vel repudium passa, non prius ad secunda vota transeat quam infans bimus sit, tunc enim demum ablactandum, & novum ineundum esse conjugium. Ergo, inferebat, qui cum prægnante, aut lactante, matrimonium contrahit, tam illicitas facit nuptias, quam ii de quibus §. 1. sermo fuit, & propter idem, de illis, quod de his valere debet, ut nimirum uxores ipsorum, cum de adulterio suspectæ redditæ sunt, nec bibant aquas amaras, nec dotem accipiant.

(2) *Sapientibus contrarium placet &c.*] Id est: Sapientes contra reputando, non valere collectionem τȣ̃ R. Meir, pronunciant, sic formando ratiocinium: Quod si quis prægnantem, aut lactantem, vitio ductam, tantisper dimittat, quoad XXIV. menses, infanti lactando definiti, elabantur, jam deinde, nulla lege prohibente, mulierem illam repetere, & in conjugio habere potest. At vero, quia idem de mulieribus §. 1. nominatis, asserere non licet, sed illa matrimonia, citra omnem temporis, aliamque conditionem, æternùm prohibita censentur: quamobrem sequitur, omnino magnam, inter utrasque mulieres, esse disparitatem, nec firmum esse argumentum, quod ad has §. 3. ab illis §. 1. recensitis, nectitur. Et sane, tantum effectum hac probatione, ut τȣ̃ R. Meir audiendum, Sapientibus, auscultandum esse, Magistri præcipiant: Id est: אין הלכה כרבי מאיר uti ipsis solitum est loqui.

(3) *Infœcunda*] Quæ proprie Judæis sit איילונית docetur in Nidda fol. 47. b. In Hilchot Ischut Maimonidis c. 2. §. 1. seqq. & in Codice quoque nostro MS. Ez. Hechajim Hilch. Kiddulchin, c. 3. cujus verba repræsentamus. מיום לידת הבת עד שתהיה בת י״ב שנה גמורי נקראת קטנה ותינוקת וכל שערות שתביא תוך כך הוי שומא מבת י״ב שנה ויום ומעלה והביאה שתי שערות למטה בגוף במקום הידוע להביא שנקרא סימן התחתון נקראת נערה עד ו׳ חדשים ומתחלת יום השלשים הוי חדשים ומעלה נקראת בוגרת ואין בין נערות לבגרות רק ו׳ חדשים בלבד בת י״ב שנה ולא הביאה שתי שערות אע״פ שנראה בה סימני איילונית כגון שאין לה דדין ומתקשה בשעת תשמיש ואין לה שיפולי מעים כנשים וקולה עבה ואינה נכרת מן האשה לאיש עדין קטנה היא עד עשרים שנה הביאה שתי שערות אפילו שנת תשע עשרה תהיה נערה ואחר תהיה בגרת בת עשרים שנה פחות ל׳ יום ולא הביאה שתי שערות אם נראה בה סימני איילונית הרי איילונית לא נראה בה כל סימני איילונית קטנה היא עד שתביא שערות או שתהיה בת חמש ושלושים שנה ויום אחד בא זמן זה ולא הביא היא איילונית אפילו לא נראו בה סימני איילונית א״כ איילונית אין לה ימי נערות אך מקטנותה יצא לבגרות : Sunt hæc, nonnihil ab honestate remota, ideo versionem non subjicerem, nisi viderem, jam aliquatenus præivisse Buxtorfium, gravissimum virum, & Theologum, in Lex. Talm. p. 72. quo exemplo, licere mihi, quod ille fecit facere, existimo: Sic igitur interpretor: *A die nativitatis puellæ, usque dum compleverit annos XII. vocatur* Minorennis, *vel* Parvula, *omnesque pilis quos interea temporis producit, vitio* (crevisse censentur.) *Cum annorum XII. unius que diei, aut major facta est, produxitque pilos duos, subtus in corpore, loco noto, quod* (ad aliorum, quæ supra in uberibus observantur, discrimen,) *inferius signum vocari solet, nomen* Virgunculæ *nanciscetur, ad sextum usque mensem. Postridie impleti sexti mensis, & porro deinde, vocatur* Adulta, *sive* Nubilis, *ut inter ætatem qua Virguncula, & qua Adulta habetur, solorum mensium sex sit intervallum. Si impleverit illa annos XII. nec produxerit pilos duos, etiamsi appareant in ea nota infœcundarum, quæ sunt, carere mammis, sentire dolorem in re venerea, non habere declivitatem in pube, more aliarum fœminarum; vox item sonora, ita ut an viri, an vero fœmina illa sit, dignosci nequeat, habetur adhuc pro Minorenni ad annum usque ætatis XX. Quod si igitur vel anno XIX. pilos duos producat, jam vocatur Virguncula, & deinde Adulta. Quæ annos XX. minus diebus XXX. nata est, nec produxit pilos duos, si habent signa infœcundarum, infœcunda pronunciatur, sed, si omnia illa signa non compareant, Minorennis adhuc esse judicatur usque dum pilos producit, aut facta est annorum XXXV. & diei unius. Eam ætatem cum attigit, nec pilis instructa est, infœcunda declaratur, etiamsi quædam signa, quæ infœcundas comitari solent, deficiant. Quæ cum ita sint, non cadit in infœcundam ea ætatis denominatio, quæ inter pueritiam & nubilem maturitatem media est, sed statim, postquam puellæ vocari desinunt; vocantur deinde adultæ.* Atque sic, præclaram dedimus descriptionem mulieris איילונית nunc vero, ejus quoque dandum exemplum. Legitur in Jebamot fol. 64. b. אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה שרה אמנו אילונית היתה שנ׳ ותהי שרי עקרה אין לה ולד אפילו בית ולד אין לה : Id est: *R. Nachman, autore Rabba F. A. dixit: Sara mater nostra fuit* אילונית *scriptum enim* (Gen. XI, 30) Et fuit Sarai sterilis, nec erat ei proles. (in quibus verbis, nisi superfluitatem admittas, fatendum, innui postremis,) *caruisse adeo Saram, muliebri utero.*

(4) *Ve-*

(4) *Vetula*] Existimo, intelligi eam, quæ sexagenaria major est; nam sic legitur in Pirke cap. 5. בן ששים לזקנה Id est: *Ægen: annos sexaginta, senex habetur.* Commentatores addunt: דכתיב תבא בכלח עלי קבר בכלח בגימטריא ששים נוהגין בן נהגין לעשות סעודה כשיצא מכלל ששים שלא נכרתו ימיו: Id est: *Dicitur* (Job. V, 26.) Pervenies cum senio ad sepulchrum. *Hic vocem* בכלח *si ad numeros redigas, emergunt LX. Atque ideo more inter nos receptum est, ut sexagesimum annum egressi, epulum faciant, quod mors præmatura non fuere abrepti.* Non alienum a proposito est, quod S. Paulus 1 Tim. V, 9. ministeriis factis vacaturam viduam, non minorem esse jubet annis LX. ut ita ætas grandior, venerationem illi apud alios conciliet, & rerum quoque profanarum in ipsa pariat contemtum: χήρα καταλεγέσθω μὴ ἔλαττον ἐτῶν ἑξήκοντα· De cætero, si ineptias Judæorum sequimur, prima fœminarum Sara, Vetulæ nomen, habitumque, tulisse videtur: Docetur enim in Sanhedrin fol. 170. b. עד אברהם לא היה זקנה כל דחזי אברהם אמר האי יצחק כל דחזי ליצחק אמר האי אברהם בעא אברהם רחמי דליהוי ליה זקנה שני ואברהם זקן בא בימים: Id est: *Ad Abrahami ætatem usque, nondum erat senectus: quisquis intuebatur Abrahamum, credebat se videre Isaacum, nec minus, quisquis videbat Isaacum, credebat se intueri Abrahamum: Quamobrem, Deum precabatur Abrahamus senium sibi obtingeret: adeoque scriptum est:* (Gen. XXIV, 1.) Abraham autem erat senex vergens ætate. Quod de Abrahamo, hic dicitur, idem, nisi omnia me fallunt, ad Saram quoque producendum, de ambobus enim eodem sermone cap. XVIII, 1. enunciatur: אברהם ושרה זקנים באים בימים: Id est: *Abraham autem & Sara senes erant, vergentes ætate.* Et vero, quia animum inducere potuerunt Judæi, ut crederent, primos mortalium Abrahamum, & Saram consenuisse, hinc evenisse arbitror, ut ejus rei memoriam, etiam nummis ab Abrahamo fuisse insculptam, tradiderint. Bava. Kama fol. 97. b. תנו רבנן איזהו מטבע של ירושלם דוד ושלמה מצד אחד וירושלם מצד אחר איזהו מטבע של אברהם זקן וזקנה מצד אחד ובחור ובתולה מצד אחר: Id est: *Traditio extat: Quæsitum est, quæ fuerit Moneta Hierosolymitana?* (Responsum:) David & Salomo, *scriptum erat, in parte una, in altera vero* Hierosolymæ. *Porro quæsitum, quæ fuerit Moneta Abrahami?* (Responsum:) *Unam partem* (exhibuisse verba:) Senecio & Anus. *Alteram*: Adolescens & adolescentula. Equidem, possideo nummos duos, plane tales, quales in Talmude antiqui fuisse memorantur: Et quorum priorem, a Judæo quodam Viennensi redemi, posteriorem, me nuper donavit, Vir Nobilis, & integerrimus, *Andreas Visen*, pro insignibus suis in me amicitiæ officiis. Ecce, figuram utriusque, subjicimus:

Meminit nummi postremi, etiam, pius quondam in Joachimica valle Præsul, Mathesius, in Sarepta p. 148. a. cujus verba adducere convenit. *Ich habe zwo alte judische Muntz bekommen, bey den loblichen Herrn von Hassenstein, die hat der weit beruhmte Herr, Herr Boslaf von Hassenstein, der aufm Schlos Hassenstein, als ein hochgelehrter Herr, sehr eine schone Liberey hat angerichtet, und zum heyligen Land gewesen, mit sich aus dem gelobten Land bracht, wie sie in ein Pergament eingewickelt, darauf mit wolgedachten Herrns Handgeschrieben:* Hæc moneta minor urgentea est ipsius Abrahami. *Dieselbige kleine Muntz, wiget ein halb Loth Silber, eben wie ein Landseckel, und ist rund, ungefehrlich eines halben Batzen breit. Am Korn ist sie fein, darauf sind judische Buchstaben gepreget, auf einer Seiten stehe mitten auf der Muntz:* Der alt und die al te. *Damit man aber wisse, wen man hiemit meine, stehe uber, und unter den Wort* zekan, *ein judisch A, mit dem Titel. Und uber den wort* zekonah, *ein judisch S. daraus man leichtlich abnehmen kan, daß* Abraham *der Alt, und* Sara *die Alte, genennet sey. Auf der andern Seiten steht auch ein Hebreische Schrifft, mitten uber Groschen* bachur vbethvla: *ubern und untern Wort* Bachur, *steht ein Jod, uber und untern Wort* Bethula, *ein Hebreisch* R. *dann weil die alten Eltern* Abraham *und* Sara *auf der andern Seiten stehe, und* Bachur *heist ein Juncker, und außerwehlter junger Gesell, und* Bethula *heist bein Juden ein Jungfrau, die keinen Manner kannt, wie* Gen. XXIV. *Jungfrau* Rebecca *genannt ist, so hat* Abraham *seiner Sohne* Isaac *und Sohnur* Rebecca *nahmen, auf seinem Seckel wollen pragen lassen.* At vero, si quis, istis non contentus, amplius nostrum, de Nummis, quos exhibuimus, sententiam perquirat, illud principio prodere non verebimur, ita nobis verisimile videri, non extare ullam amplius, (Video idem prorsus placere, Viro, judicio & eruditione inter nostrates, maximo, *Hermanno Conringio*, dum lego Epistolam, quam ad Joh. Henricum Hottingerum scripsit, quæque inter cæteras p. 413. comparet. Ejus insignis autoritas, opinionem nostram vehementer commendabit.) veræ antiquitatis, Hebræorum Monetam, usquam gentium, sed omnem omnino pridem periisse funditus. Provocamus ad judicium universorum, qui veterem & genuinam pecuniam, a nova, atque ad similitudinem ejus efficta, valent distinguere, & multis evidentissimisque signis probatum dabunt, omnes qui vulgo circumferuntur, sive Siclos, sive alterius notæ, nummos Judaicos, opus recens & καινοῦ κόμματος esse. Sufficit, unum hic, cum omnibus aliis, in eo eruditionis genere, palmam facile præripiat, laudare, præstantissimum, clarissimumque virorum, Carolum Patinum, cum quo, ante hos paucos dies, cum ad Academiam nostram lustrandum excurrisset, suavem exoptatamque familiaritatem contraximus. Is enim, qui tractavit, & ad trutinam appendit, quicquid nummorum veterum, Imperator, Reges, Principes Europæ propemodum universi, in thesauris habent, & ab iis ob ingenium & doctrinam, quæ mirati sunt, honore, ac congiariis maximis cumulatus recessit, longe majore usus felicitate, quam Marius olim Gratidianus, qui Plinio l. 33. Hist. Nat. c. 9. & Cicerone l. 3. Offic. testibus, cum primus artem reperisset Denarios probandi, multitudini tum charus fuit, ut omnibus vicis statuas, & ad eas thus & cereos illi dicarent: Hic inquam, vir eximius, & Antiquitatum promus condus, istud magna asseveratione nobis confirmavit, non reperisse se in omnibus illis gazis, Nummum Hebræum, qui fidem male ambulantem potuisset obtegere. Solum ajebat, famam esse, in Scorialiensi Basilica, superfuisse unicum vere antiquum, a Carolo V. Imperatore, olim in cimeliis habitum, at non constare sibi, num incendium, quo anno præterito stupenda fabrica conflagravit, evaserit. Enim vero, fortasse, si & hunc, vir solertissimus, oculis usurpasset, continuo deprehensurus erat, ejusdem, ac cæteros, illum valoris esse. Nam, & Regibus frequenter accidere potest, ut, quod ait ille, pluribus veris denariis, unus adulterinus ipsis ematur. Ne quid tamen dissimulem, mihi sane contigit, lustrate toto orbe celebrem Basilicam Scorialiensem, & quicquid rari aut pretiosi ibidem asservabatur. Quia tamen, ille nummus ostensus non est, propemodum dubitare occipio, an aliquis, cujusdam momenti, adfuerit, imprimis cum cogito, quod in Bibliotheca Manuscriptorum, ibidem mihi accidit. Percurrebam curioso oculo, librorum plo-

pluteos, nomina Codicum, quæ retro affixa erant, sedulo rimatus. Cum vero, inter cæteros, notassem unum præcipuæ magnitudinis, cui Trogus Pompejus inscriptum, hic ego exilui totus gaudio, & ô me fortunatum, inquam cui Scriptor, quem quicquid est eruditorum, dudum intercidisse credidit, conspiciendus objicitur! quam ego læto nuncio exhilarabo viros doctos! quot & quanta mihi dabunt Evangelia! At, vix aperueram librum, & statim illi, ob mendacem titulum, mihi quoque pæne, ob nimiam credulitatem, irasci cœpi, nam pro Trogo, nihil nisi qui ejus epitomen fecit, *Justinum* reperi, atque sic turpissime me delusum fuisse, sum expertus. Nunc, ut ad nostros nummos, propius accedam, hos quidem supposititios esse, liquido juraverim: ita nihil in iis reperitur, quod antiquitatem redoleat, sed omnis produnt facturam esse novissimam. Ne autem quis dicat, ex eo quod nostri adulterini sunt, handquaquam inferri, non extare alios antiquos & genuinos, quorum hi exemplar referant; illud insuper addo, non credere me posse, ut aut Abrahamus, aut David, tam ineptos nummos procuderint. Quod enim ad Abrahami illum attinet, quæso, quam futilitatis plenissima est inscriptio, quæ Autoris, familiæque ejus nomina, solis initialibus literis, & quidem ridicule, geminis vicibus, ætatis autem cujusque ingravescentiam, vel juventam, exprimit verbis plenissimis, &, anne dari potest signaturæ similis, apud ullas gentes exemplum? Rabbinorum enim commentum, de Abrahamo & Sara, primis in orbe senibus, nemo Sapiens magni fecerit. Jam, nummi parvitas illa, Abrahami ævo neutiquam convenit, quo citra dubium, admodum recepta adhuc erat rerum commutatio, si quis vero pecuniæ usus fuit, e grandiore massa formabatur, sic, ut ob magnitudinem appenderetur potius, quam numeraretur, habemusque de ipsomet Abrahamo testimonium clarum Gen. XXIII, 16. Dehinc, quomodo in nummis, Rebeccæ tanquam virginis intactæ illibatæque, (hoc enim est בתולה) Abrahamus facere poterat mentionem, quam nisi nurum, & filio suo, idque adeo post Saræ obitum, nuptam, nunquam noverat? Adde, quod si maxime Abrahamum monetam cudisse concedamus, nunquam tamen ad hoc ævum perdurasset, quippe, cum ne potentissimarum gentium, & nationum quidem, aut illius, aut longe posteriorum seculorum nummi, ab his utique, supra quam dici potest majore, quam ab Abrahamo fieri poterat, copia cusi, tam seram ætatem tulerint, nec forsitan Daricis & Alexandrinis nummis, ulli extent antiquiores. Atque hoc idem argumentum, valet quoque, ad alterum nummum, qui Davidis & Salomonis nominibus notatur, & de quo, verbo dicendum est, rejiciendum similiter, cum & isti Reges, multis ante Darium, & Alexandrum vixerint seculis. Amplius, & horum inscriptio, non satis se mihi probat. Scilicet, quæ ratio erat, David cusurus nummos, in iis filii, quem in administrationis societatem nunquam adsciverat, nomen exprimeret, & Regem illum salutaret? Sane constat ex 1 Reg. I. Salomonem, vivo adhuc patre inauguratum esse, sed id factum, non ut sceptra simul cum Davide, capesseret, sed, uti est in Jeruschalmi Horajot fol. 47. col. 3. נמשח שלמה מפני מחלוקתו של אדוניה *Unctus est Salomo quia controversiam de successione ei movebat Adonia.* Scimus, etiam Davidem, vivo Saule unctum fuisse, nemo tamen unquam dicet, Saulis ipsum fuisse collegam. Nam, alioqui, אין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלא נימא: Id est: *Non attinget unum regnum alterum, vel quantum pilis latitudo esse potest*: Uti in Taanit fol. 5. b. inter medios de Davide sermones, dicitur. Eadem hæc, indicio esse debent, neque Salomonem, neque quem posteriorum Regum, aut dominatu utentium, similem monetam procudere potuisse, quin & semper, omnium ætatum, gentiumque Principes, solemne habuerunt sua maxime in nummis consecrare nomina, non aliena. Obiter adjicio, in nummi Davidici aversæ partis inscriptione, nihil posse desiderari, nudam verborum conceptionem si spectemus; eamque ex Ef. LII. 1. esse desumtam. De reliquo, conjectura nunc afferenda est, de horum nummorum origine. Nimirum, sic conjicio: Apud secula priora, pietatis, aut curiositatis impulsu, Christianorum multi, Palæstinam petebant, loca quæ præsentia Servatoris sacravit, suis contemplaturi oculis, veneraturi affectu. Uti autem peregrinantium omnium, ita & ipsorum hoc fuit studium, ut quædam, pro itineris memoria, domum secum referrent, & imprimis λείψανα Sanctorum, nummique sacri desiderabantur. Prorsus uti hoc ævo quoque, qui ad ædem Lauretanam, Romam, Assisios, aut Compostellam se conferunt, conchis, crucibus, cingulis, & sacratis nummis onusti, redire solent. Occasionem hinc sumsere Judæi, qui in iis partibus degunt, secundum locum quem adduximus Talmudis, fingendi nummos ejusmodi, & ex illorum venditione, faciendi quæstum. Allati in Germaniam, facile repererunt amatores, qui ad aliorum similitudinem, novos flare ferire jusserunt, & hinc illa, quam habemus copia. (Tom. 1. Scriptor. Germ. Alemanni p. 18.) Ergo nobis Abrahami nummi, eodem loco sunt, quo Hepidanni in Annalibus, sequens narratio: *Anno MCLXXX. Comes Rudolfus de Fulndorf Hierosolymam petiit, & se perpetualiter S. Sepulchri servitio dicavit. Quem Abbas S. Galli rogavit, ut sibi reliquias transmitteret. Is autem petitioni volens satisfacere, ad quoddam cœnobium perrexit, quod ad S. Abraham nominatur, illicque X. marcas auri obtulit. Deinde pro caritate Reliquias petiit. Illi honorifice eum tractare volentes, duxerunt eum ad altare publicum, quod in honorem Patriarcharum erat consecratum, & altare aperientes, devote sibi reliquias Abrahæ, & Isaac, & Jacob ostenderunt, & quia horum reliquias supra modum petiit, licet renitendo, tamen ei particulas ex iis dederunt. Comes vero capsulam pretiosi operis comparavit, ac Reliquias in illa, sub proprio sigillo condidit, & sic sigillata Abbati S. Galli amicissimo Domino suo transmisit. Ubicunque autem hæ reliquiæ fuerint, ut illic testati sunt, illic pax & augmentum, & lenitas aëris semper erit.* Observationi, extremam lineam imponenti, illud succurrit, non nimis absurdum futurum, si eam, quam Abrahami & Davidis nummorum fingendorum attulimus causam, ad hos pariter accommodemus, qui Servatoris nostri imagini, Hebraicam addunt inscriptionem. Nempe, alicui Christiano, linguam Hebraicam edocto, aut, qui superstitionem suam deseruerat, Judæo, verisimile visum est, nihil sacris viatoribus accidere posse gratius, quam si monetam, Christi vultum exhibentem, e regione, quam vivus incoluerat, iis liceret referre. Quamobrem, hac quoque parte, satisfactum est, formatique sunt nummi similes, siquidem Hebraice inscripti, ut ea res, majorem venerationem, & antiquitatis speciem apud imperitiores conciliaret, ac nummi tanto carius possent vendi. Etiam horum duos adumbrare conceditur:

Pag. 239.

Priorem, non alibi vidimus, quam Viennæ, apud Amplissimum, & Patris loco, sic enim de nobis meritus est, summe nobis dilectum Virum, Ferdinandum Persium a Lohnsdorf, Serenisf. Electoris Palatini, in Aula Cæsarea Legatum Residentem, facilisque est interpretatio: Jesus Nazarenus Messias,

fias, Deus & homo simul. Alter, præterquam, quod & a nobis possidetur, in multorum est manibus, & passim incidas in infantes, qui cum e collo suspensum gestant. Atque hujus quidem typum, sculptor Christianus, rudis Hebræarum literarum, absente Autore incidit, hinc illi, & in separatione vocum, & in literarum ductibus errores, qui in lectione nonnihil difficultatis pariunt. Interim lego, & interpretor, in parte prora ישו ארני Dominus Jesus. In aversa: משיח מלך בא בשלום ואדם כאדם עשוי חי Messias Rex venit in pace & homo ex homine factus est vivus, seu verus. Scio Waserum l. 2. de Num. antiq. Hebr. c. 3. & Crinesium nostrum in Babel c. 2. mem, 1. aliter legere, quasi sibi scriptum esset, מאור כאדם Sed, nostræ lectioni, palam favet sensus perspicuitas, cui מאור nimium officit, si admittatur: *Christum, esse Deum verum, ex Deo vero, Hominem verum, ex Homine vero*, omnes dicimus, nec est qui illum sermonem non intelligat: At, valde improprie, obscureque loquitur, qui ait: & Lux de Homine facta est vita. Tum vero, nullum ו est in nostro nummo, multo minus ר sed aperte, solum & unicum ר Proinde, verisimile admodum est, excidisse ם eam ob causam, quia sequenti verbo, idem elementum est initiale, idque non tam sculptoris quam ipsius Autoris, potuit accidere errore: Nec enim est alius, quem magis frequenter scribentes committunt, quam ut litera, ante sibi similem, ab iis negligatur.

(4) *Quæ ad pariendum inepta*] Eam intelligunt, quæ pharmaco sumto, sterilitatem sibi conciVit, cujus rei exemplum attuli supra pag. 164.

(5) *Nec dotem accipiunt, nec bibunt*] Ratio sic opinantium est, quia, etiam illud, quod cum his mulieribus initur conjugium, Legi Divinæ adversatur, ac proinde haudquaquam explorationis beneficio gaudere debent, qui has thori socias habere voluerunt. Dotis jactura, ex temerario oritur cum alieno homine, & clandestino commercio. Esse vero matrimonium, quod cum Infœcunda, Anu, aut ad pariendum inepta, contrahitur, Legi Divinæ contrarium, inde probant, quod ex tali uxore nulla ne sperari quidem possit soboles, cum tamen viris omnibus, & sic præcipue Judæis, ad quos Dei præcepta maxime attinent, imperatum sit, ut genus suum propagare studeant. Damus iterum locum nobilem ex MS. nostro Hilch. Pirja Urivia cap. 1. מצות עשה מן התורה על האיש לפרות ולרבות שנ׳ פרו ורבו אבל לא על האשה שנ׳ וכבשה חוץ האשה דרכה לכבש ונתחייב האיש במצוה זו מבן י״ח שנה עבר עשרים שנה ולא נשא אשה בטל העשה אבל המתאחר שהיה ירא מפני בטול תורה שצריך לחזר אחר מזונות מותר דעוסק במצוה פטור מן המצוה : Id est: *E Præceptorum Affirmantium numero est, quo maribus prolis procreatio præcipitur, scriptum enim* (Gen. I, 28.) Augescite & implete. *Id tamen præceptum, fœminas non obstringit*: (Additur enim mox loco allegato:) Et subigite eam: (Virorum vero est subigere,) *fœminarum neutiquam. Cæterum, obligare quem incipit ad morem gerendum huic præcepto, simul ac XIIX. ætatis annum exegit, quod si igitur eius annus XX. nondum ducta uxore prætergressus sit, violatum præceptum est. At, si quis* (pauperior) *conjugium ideo differat, quia metuit, ne ea res sacra sua studia impediat, cum deinde de alenda familia solicitus esse cogatur, id facere licet*: Nam (juxta tritum illud:) Dum quis occupatus est in implendo præcepto aliquo, non laborandum ei de præcepto alio.

(6) *R. Eliezer diversum statuit*] Uti, quot capita, tot sententiæ, & suus cuique mos est, ita recessit R Eliezer, a communi Sapientum opinione, & circa Infœcundas, Anus decrepitas, ad pariendumque ineptas, explorationem aquarum non omnino inutilem esse, sibi persuasit. Nempe, non negabat quidem, peccare eos, qui cum talibus nuptias contrahant, sed credebat hoc peccatum emendari posse, superinducta juvencula, numerosæ prolis quem parentem factura. Igitur visum ei, idem de his mulieribus judicandum esse, quod de Prægnantibus, & Lactantibus, alioquin Sapientes judicaverant. Atque profecto, est quædam causæ similitudo, sed, nihilo minus אין הלכה כר״א Id est: *R. Eliezeris opinioni non inhærendum.* Causa, cur rejecta fuerit, latet nisi fallor, in illis, Num. V, 28. ונקתה ונזרעה זרע *Et innocens erit, & consequetur semen*: quibus videtur innui, fœminas ad pariendum omnino ineptas, explorationi aquarum subjiciendas non esse, quippe cariturас beneficio, quod frugi mulieres consequitur.

ד אשת כהן שותה ומותרת לבעלה אשת סרים שותה על ידי כל העריות מקנין חוץ מן הקטן ומכמי שאינו איש :

4. (1) Sacerdotis Uxor quæ bibit, marito iterum legitime jungitur. (2) Eunuchi (3) Uxor, ad bibendum (*cogi potest.*) (4) Adversus Cognatos quoscunque, locum habet (*suspicio, exindeque orta Zelotypia, modo*) (5) Impubere, & non homine exceptis.

R. OB. DE BARTENORA.

אשת כהן שותה ומותרת לבעלה *Uxor sacerdotis bibit, & licita est marito*, si pura inventa fuerit, nam putare potuissemus, quod, cum uxor sacerdotis marito illicita est, quando vi compressa est, hæc forsan vi compressa sit, & quod propterea aquæ de illa experimentum dare recusant; propterea Misna nos contrarium docet.

אשת סרים שותה *Uxor eunuchi bibit*, ne dixeris locum scripturæ מבלעדי אישך *marito tuo, excepto*, vide Num. 5, 20. excipere eum qui ineptus est ad coitum, ideo nos docet contrarium.

על ידי כל העריות מקנין *Adversus cognatos quoscunque locum habet suspicio; exindeque orta zelotypia*, si in eam zelotypiam exercuerit pater, aut frater ejus, aut quicunque ex consanguineis, & illa occultaverit se, est rectus zelus, & prohibita est, ac bibere tenetur aquas amaras. Nam non dicimus Num. 5. tantum bis dici נטמאה *si polluta fuerit*, semel, quia immunda est marito, & semel, quia immunda est adultero, & quod hoc intelligi debet quando illi prohibita fuerit mulier propter hoc adulterium; non vero quando semper illi prohibita erat.

חוץ מן הקטן *Excepto pubere*, infra decem annos & unum diem, ejus coitus non habetur coitus, ita Maimon. Sed mihi videtur קטן dici de eo qui est infra annum decimum tertium & unum diem, cui non sunt signa viri, eo quod Num. 5, 13. dicitur ושכב איש אותה *si concubuerit cum ea vir*, ergo non impuber. ומכמי שאינו איש *& eo qui non est vir*, ad excipiendum pecus.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Intelligere potuissemus, quod uxor Israëlitæ quæ vi compressa est, illicita sit marito suo, & bibat aquas, & dein licita sit marito suo, at de sacerdotis uxore, quæ illi illicita est, quandoquidem vi compressa est, dixissemus quod non est licita ipsi postquam biberit aquas amaras; eo quod forsan vi compressa fuisset, & propterea se fuga eripuisse, illicitamque esse marito suo. Hac de causa nos docet Misna, quod bibat, & marito suo licita sit. Eodem modo etiam comparatum est cum eunucho qui non valet ad coitum.

על ידי כל העריות מקנין *Adversus omnes incestus zelotypiam exercent*, quia intelligere potuisset aliquis, quod, si adversus eam zelotypiam exercuisset frater, aut pater, aut similis consanguineus, non sit zelotypia, eo quod scriptura bis dicit de illa, ונטמאה *& si polluta fuerit*, idcirco exponit Traditio, quod immunda est pro marito, & immunda pro adultero, hinc diceremus, vir ille cui prohibita erat propter hoc adulterium, erit in causa ut illa bibat aquas amaras; sed iste vir cui semper prohibita erat ante zelum, non erit in causa ut illa bibat; propterea nos docet Misna quod illam ad bibendum adigere potest.

חוץ מן הקטן *Excepto impubere*, qui est infra novem annos & unum diem, quemadmodum exponetur in tractatu Jebhammot, quod coitus ejus non est coitus. ומכמי שאינו איש *& eo qui non est homo*, id est, pecus, eo quod scriptum est Num 5, 13. ושכב איש אותה quod excipit impuberem, & pecus.

WAGEN-

WAGENSEILIUS. (1) *Sacerdotis Uxor quæ bibit &c.*] Credat quis, plane stultam esse hanc admonitionem, tanquam factam de re, posita extra omnem dubitationis aleam: Idque ipse Gemaræ קושי sensisse videtur, dum istis verbis פשיטא subjecit. Verum, non plane gratis hæc dici, ibidem deinde ostenditur, etsi verborum tanta caligine, ut solis vespertilionibus aliquid in ea cernere datum sit. Clarius paulo Maimonides in Glossa: שמא יעלה על הדעת אשת ישראל כשנתנה באונס שהיא מותרת לבעלה הוי שותה והיות מותרת לבעלי אבל אשת כהן שנתנ' באונס שהיא אסורה עליו היה לנו לומר שלא תהיה מותרת לו אחר ששתתה שמא באונס נבעלה ולכך התלה והיא אסורה עליו ולכן למדנו שהיא שותה ומותרת לבעלה: Id est: (Ista ideo inculcantur,) *ne quis hunc in modum ratiocinetur: Quia Uxor Israelitæ* (laici,) *etiam per vim ab alio vitiata, legitime marito suo adhuc jungitur, quamobrem si ipsa bibat*, (aquas amaras, & innocens deprehensa sit,) *jure bono maritalis thori porro est socia:* (sive enim ideo aquæ ei non nocuerunt, quia prorsus intacta mansit, sive quia innocenter vim passa fuit, nihil id refert, tam enim hanc, quam illam, laico retinere fas est.) *At, Sacerdotis uxor, quam* (secundum Dei mandatum Levit. XXI, 7.) *post violentam compressionem marito tenere non licet; hæc fortasse, facta exploratione, jure connubii excidet; Licebit enim suspicari, per vim compressam fuisse, & ideo quidem salvam evasisse, sed tamen thori non posse esse sociam. Eam igitur ob causam dicitur*, (verbis claris, Sacerdotis uxorem) *& bibere, & postea legitime adhuc marito jungi.* Bene Codex noster MS Ez Hechajim, & notanter: כוטה ששתתה מי המרים ולא מתה מיד מותרת לבעלה ואפילו היה כהן ואע"פ שאר החלאים החלו לבא עליה והלו שאר אברים מותרת אבל התחילו כמנה לצבות והרכה לנפול אסורה תאורה: Id est: *Sota, quæ aquas amaras potavit, nec e vestigio perit, licite adhuc marito jungitur, etiamsi is Sacerdos sit, atque etiamsi eam infestare morbi quidam, nonnullaque membra tabescere occepiant. Quod si vero turgescat venter, & femur fiat cadivum, palam est, maritum eam a se segregare debere.*

(2) *Eunuchi*] Docuimus paulo ante, ex eodem incomparabili MS. nostro, quæ איילונית dicatur, nec male ea res cessit, consequens igitur est, ut ejusdem beneficio, Eunuchum quoque definiamus, negligendo quæ ex Jebamot fol. 80. b., aut Maimonide Hilch. Ischut. cap. 2. §. 13. producere licebat. מיום לידת הבן עד שיהיה בן י"ג שנה נקרא קטן ותינוק ואפילו הביא כבר שתי שערות אין זה סימן כי אם שומי מבן י"ג ויום אחד ומעלה אם הביא במקום הידוע לשער נקרא גדול ואיש בא זמן זה ולא הביא שתי שערות בזקן ונראו' אחד מסימני סרים כגו' שאין לו זקן ושערו לקוי ובשרו מחליק ואין מימי רגליו מעלין רתיחות וקולו לקוי ואין ניכר בין אשה לאיש וכשמטיל מים אין עושין כיפה ושכבת זרעו דוהה ואין מימי רגליו מחמיצין ורוחץ בימי הגשמים ואין מעלה בשרו הבל ולכ'ם זה נקרא סרים חמה ובכלל מקום אבל נחתכו או נמעכו או נתקו גידיו או ביציו כשהגדים קטנים נקרא סרים אדם אע"פ שנראו בו אחד מסימני סרים חמה הוי קטן עד שהוא בן עשרים שנה פחות לי יום בא זמן זה ולא הביא שתי שערות בזקן אם נראה בו אחד מסימני סרים הוי סרים ודין זה כגדול לכל דבר לא נראה בו מסימני סרים אינו סרים עד שיהיה כל בו סימני סרים או עד שיהיה בן חמש ושלשים שנה ויום אחד: Id est: *ab eo die, quo puellus natus est, ad completum usque annum ætatis XIII. vocatur* Minor, & Puer, *atque si maxime producat ante pilos duos, non id* (pubertatis) *signum, sed vitium est. Natus annos XIII. diemque unum, aut amplius, si produxit in loco noto pilos*, Adultus, & Vir *appellatur. Quod si vero ad hanc ætatem pertigerit, sine quam ut pilos duos in mento habere deprehendatur, appareatque insuper aliquod ex signis Eunuchorum, quæ sunt, defectus barbæ, coma mollis, caro lævis* (nec hirsuta, prout solet esse virorum,) *urina spumam nullam faciens, vox tenera, ita ut nescias utrum viri ea sit, an fœminæ; urinam procul ejaculandi impotentia; semen subobscurum; urina non fœtens, cum diutule asservata est in vase; corpus, quod in bruma, inter lavandum, nullos exhalat vapores, ejusmodi Eunuchus, vocatur communiter Eunuchus Solis. At, si cui abscissum, compressum, aut avulsum membrum vel testes sint, ceu τοῖς ἔξω facere solenne est, is vocatur*, Eunuchus hominis. *Quod si igitur, inquam, in quo*, (egresso annum ætatis XIII.) *sese offerat signum Eunuchi Solis, is pro Minore habetur; usque donec natus fuerit annos XX. minus diebus XXX. Quo tempore exacto, si ne tum quidem pilos duos in mento produxit, adsitque aliqua ex notis Eunuchorum, pro Eunucho habetur, eique idem, quod adulti jus est. At, deficiente nota Eunuchorum, non prius Eunuchus censetur, nisi aut adsint omnia illa signa, aut annum ætatis XXXV. diemque unum impleverit.* Judæorum hoc, inter Eunuchos discrimen, ipse Servator tangit Matth. XIX, 12. Εἰσὶ γὰρ εὐνοῦχοι οἵτινες ἐκ κοιλίας μητρὸς ἐγεννήθησαν οὕτω· καὶ εἰσὶν εὐνοῦχοι οἵτινες εὐνουχίσθησαν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων· Ad quem locum, recte intelligendum, mirifice conferunt, quæ præmisimus.

(3) *Uxor*] Hem! Quid hoc rei est? Siccine Eunuchi Uxores ducunt? Enim vero, num id fas sit, inter clari nominis Theologos, & Jureconsultos Germaniæ nostræ, disputatum nuper est acerrime, & pars pro affirmante, pars pro negante sententia pugnavit. Nolo Arbiter intervenire ipsorum liti, cum Quinorum suffragia, tolerabunt tamen, credo, benigne, ii, qui cum Eunuchis conjugia, tanquam nefaria rumoribus differunt, monentem me, aliter Judæorum Magistris visum esse. Quod, etsi vel ex sola hac Mischna, satis constat superque, addimus tamen etiam hæc Codicis nostri MS. Ez Hechajim גיורת ומשוחררת ואשת גר אשת עבד משוחרר וממזרת ואשת ממזר ואשת סרים חמה או סרים אדם הן כשאר כל הנשים ושותות: Id est: *Proselyta, & ancilla manumissa, proselyti item uxor, uxorque servo manumissi, notha insuper, ac nothi uxor, nec non, uxor tam Eunuchi Solis, quam Eunuchi Hominis, ejusdem cum cæteris omnibus mulieribus sunt conditionis, &, ad bibendum aquas exploratoreas admittuntur.* Nec minus afferendus locus non contemnendus, ex Mosis Kozensis Præc. Affirm. XLVIII. השוטה שקדש פקחת ופקח שקדש שוטה אין כאן קידושין בלל לא מדברי תורה ולא מדברי סופרי' כדאי' ביבמו' פרק חרש סרים שקידש בין סרים חמה בין סרים אדם בין איילונית שנתקדשה הרי אלו קידושין גמורין טומטום ואנדרוגינוס שקידשו אשה או שקידשם איש הרי אלו קידושי ספק וצריכין גט מספק: Id est: *Mente captus, si despondeat sibi mulierem sanam, aut homo sanus, si despondeat sibi mente captam, non hæc ulla ratione sponsalia sunt, sive Legem Divinam, sive Magistrorum placita attendamus, ceu ostenditur in Jebamot c. 14. At, si Eunuchus, sive Solis, sive Hominis, itemque, si Infœcunda, Sponsalia faciant, ea legitima censeri debent. Quod si, genitale membrum in ventre occlusum habens, & Androgynus, fœminam sibi despondeant, aut, si tales, vir aliquis sibi jungat, de horum connubiorum ingenuitate dubitari potest, ob eamque dubitationem, per libellum repudii faciendum divortium.* Cæterum, memento de uxore Eunuchi, explicate docet Mischna nostra, ad bibendum aquas amaras eam admitti, ne quis opinetur, quia virorum verorum munus, Eunuchi explere non possunt, ideo nec eorundem privilegia, ipsis competere. Scilicet מגרת להביא אשת סרים בלעדי אישך Verba (Num. V, 20.) Præter maritum tuum, *complectuntur etiam Eunuchi uxorem*; ita monente Jalkut fol. 207. & apud plerasque gentes, maxime vero Hebræos, receptum, ut consensus & affectio conjugalis, faciat conferveque matrimonium, non concubitus.

(4) *Adversus Cognatos &c.*] Recolenda sunt animo, quæ sermone præoccupavimus supra pag. 5. seqq

(5) *Impubere & non homine exceptis*] Maimonides, in Glossa, ex Jebamot, *Impuberem*, eum, qui minor est annis IX. & die uno, *Non hominem* vero, de Bestia exponit. Quod ad posterius attinet, habet consentientem Bartenorem, sed in priori, ausus est ei contradicere, contendendo, hunc accipi debere, qui minor est annis XIII. & die uno. Utri assentiendum, sit nescio, scio tamen causam, cur nec de impubere, nec de bestia interdictum facere liceat. Scilicet, quia Num. V, 13. non nisi eo casu sacra conceditur exploratio, quo Vir cum muliere aliena concubuit, igitur etiam adversus hunc solum valet mariti prohibitio, haudquaquam vero adversus pueros, pecudesque. Non prætereundum hoc loco, quod, uti non valebat interdictum de puero factum, ita nec concessum fuisse ei, qui admodum puellam duxerat, commercium cum extraneo, uxori parvulæ prohibere, aut aquis amaris, potionare

nare præcepti immemorem. Jalkut fol. 207. col. 3. תחת אישך לרבות בת תשע שנים ויום אחד שיקנו לה וישקו אותה : Id est: (Verbis:) Sub viro tuo, (quæ habentur Num. V, 20.) *includitur etiam puella nata annos IX, & diem unum, huic enim interdictum fieri potest, eademque post ejus violationem, ad bibendum compellitur.* Consequens igitur est, quod si cujusquam conjux, hanc ætatem nondum attigisset, tantisper cessasse utramque.

ה ואלו שבית דין בקנין להן מי שנתחרש בעלה או נשתטה או שהיה חבוש בבית האסורין לא להשקותה אמרו אלא לפוסלה בכתובתה רבי יוסי אומר אף להשקותה לכשיצא בעלה מבית האסורין ישקנה :

5. In sequentibus casibus, Magistratus, (1) *(ex officio,)* zelotypiam exercet. Si cujus maritus (2) obsurdescat, aut amentia corripiatur, (3) aut in carcere vinctus detineatur. Sed, (*illa interminatio,*) (4) non porrigit vim, ad potionem, (5) verum ad dotis amissionem. (6) R. Jose tamen, etiam ad uxorem potionandam, (*interdictum valere*) dictitat, ut scilicet maritus, carcere liberatus, conjugi, bibendi necessitatem imponat.

R. OB. DE BARTENORA.

ואלו שבית דין מקנין להן *Hæc sunt in quibus Domus Judicis zelotypiam exercet*, si videas quod mulier petulanter agit. לא להשקותה אמרו *non ut eam ad bibendum adigant, hæc dixerunt*, quia necesse est ut maritus adducat uxorem suam, id quod hic non obtinet. Neque si deinceps venerit maritus illius, tamen non poterit uxorem adigere ad bibendum cum hoc zelo, eo quod scriptum est Num 5, 14. וקנא והביא hinc necesse est ut maritus zelotypiam exerceat, eam ad bibendum adigendo. R. Jose putat non esse necessarium ut ipse maritus zelotypiam exerceat, eam ad bibendum cogendo; decisio non est juxta R. Jose. Cæcus vero maritus non potest uxorem suam ad bibendum adigere, quia scriptum est vers. 13. ונעלם מעיני אישה Et ex eo quod scriptum est versu 29 אשה תחת אישה concludimus, quod quicquid maritum impedit ut uxorem ad bibendum adigere non possit, id etiam impedit uxorem ut non bibat, si ejusmodi quid in uxore reperiatur, propterea non bibet si fuerit cæca: Et si claudicabat, etiam non bibebat, quia scriptum est versu 18. והעמיד הכהן את האשה Sic etiam, si illi una erat manus, quia scriptum est versu 18. ונתן על כפיה aut si erat muta, eo quod scriptum est versu 23. ואמרה האשה Ibidem, si maritus claudicabat, aut non habebat manus, aut mutus, non adigebat uxorem ad bibendum, eo quod scriptum est versu 29. אשה תחת אישה uti diximus.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

R. Jose dicit, quod quisquis in eam zelotypiam exercet, etiam necessitatem bibendi ipsi imponere potest, eo quod scriptum est Num. 5, 14. וקנא את אשתו והיא לא נטמאה & deinde versu 15. Decisio non est secundum sententiam R. Jose. Præterea tibi scitu necessarium est, quod si maritus sit cæcus, eam non possit ad bibendum adigere, quia scriptum est versu 13. ונעלם מעיני אישה at cæco non sunt oculi. Sic etiam, si mulier fuerit claudicans, aut duas habuerit manus, aut muta, non bibit, quia scriptum est versu 18. והעמיד הכהן את האשה & versu 23. ואמרה האשה Iidem dicitur versu 29. אשה תחת אישה hinc sequitur quod id quod in viro impedit ne uxorem ad aquas amaras bibendas adigere possit, etiam in muliere impedit ut non bibat; & quicquid in illa impedit quo minus bibat, illud etiam in illo impedit ut eam ad bibendas aquas amaras adigere non possit. Propterea, si illa fuerit cæca, aut ille claudus, aut non habuerit duas manus, aut mutus, tum illa non bibit; sed in omnibus hisce causis exit sine dote.

WAGENSEILIUS. (1) *Ex officio Zelotypiam exercet*] Sed extra ordinem: Tota enim Zelotypiæ lex, proprie tantum spectat ad conjuges. Interim, cum viro non licet fungi officio, Magistratus vices supplet, interest enim Reipub. ut Matronarum honor servetur ac pudicitia.

(2) *Obsurdescat*] Ita ut non possit perscutiscere, qui de uxore rumores sint.

(3) *Aut in carcere vinctus detineatur*] Adde his אשה שיצא בעלה למדינת הים שעמום והלך ex Gemara nostra fol. 27. a. & Jalkut fol. 205. col. 4. Verbis postremis, mulierem innui, cujus maritus peregre abiit, omnes intelligunt, & hujus, facit quoque in re præsenti mentionem Maimonides, Hilch. Sota c. 1. §. 10. Idem tamen, nescio quam ob causam eam recensere neglexit, quæ voce prima significatur. Est autem verisimile, innui uxorem hominis extreme melancholici, & ad mentis exitium tristitiæ sese macerantis, ita, ut ne quidem sui ipsius, nedum rerum aliarum rationem habeat. In margine τα Jalkut, שעמום ex Targum per מהומם explicari deprehendes.

(4) *Non porrigit vim ad potionem*] Maritus enim, exploraturus fidem mulieris, Num. V, 15. ipse uxorem ad Sacerdotem adducere jubetur, proinde nemo præter eum, potest admitti.

(5) *Verum ad dotis amissionem*] Nota modum, quem in suo interdicto Magistratus observavit, ex Maimonide, loco jam nunc allegato: שמעו בית דין שהיו מרננין אחריה קוראין אותה ואומרין לה אל תתיחדי עם איש פלוני באו עדים אחר כך שנסתרה עמו ושהת כדי טומאה בית דין אוסרין אותה על בעלה לעולם וקורעין כתובתה וכשיבא בעלה או יבריא או יצא מבית האסורין נותן לה גט ואינו יכול להשקותה מפני שלא קנא לה הוא : Id est: *Si Magistratus audiat, populum de uxore* (viri cujusdam e prædictis,) *male susurrare, vocat eam, edicitque illi*: Ne occultato tecum Virum. *Quod si deinde testes veniant*, (testimonium dicentes,) *ipsam sese cum illo occultasse, per tantum temporis spatium, ut contaminari potuerit, vetat Magistratus, ne unquam imposterum, cum marito rem habeat, dilaceratque instrumentum ejus dotale. Maritus vero redux, sanitati redditus, aut carcere liberatus, dat huic olim conjugi, libellum repudii, sed, potionare aquis amaris eam non potest, quia ipse interdictum non fecit.* Credo, nunquam penitus abjecisse Magistratum hanc curam Matronarum, fuit tamen tempus quo missis cæteris rebus, isti præcipue intenti erant. Codex noster MS. Ex Hechajim. בחמשה עשר באדר נפנין ב"ד לצרכי הרבים ובודקין על הראיה לשתות להשקותה ועל ראויה לקנא לה ולהוציאה בלא כתובה לעשות כן : Id est: *Die XV. mensis Adar, Magistratus solitus est, rebus ad publicam utilitatem attinentibus vacare, & perquirere tum eas: quæ aquis amaris potionandæ erant, eum, quibus interdictum, dotis privationem illaturum fieri debebat, ut in effectum ea ver deduceretur.* Nititur hæc assertio iis, quæ leguntur in principio Mischnæ Schekalim: בא' באדר משמיעין על השקלים ועל הכלאים ולטו בו קורין את מגלה בכרכים ועושים כל' צרכי הרבים : Id est: *Primo die Mensis Adar, fit proclamatio de Siclis, & de Heterogeneis agrorum. Porro, die XV. ejusdem, prælegitur liber Esther in Civitatibus*, (quæ inde a temporibus Josuæ, cinctæ sunt muro:) *ac quæ ad publicam utilitatem attinent, perficiuntur.* Cum his conferre oportet cap. 1. in Moëd Katon Jeruschalmi, ubi habetur, אלו הם צרכי הרבים דנים דיני ממונות וכו' ומשקין את הסוטה : Id est: *Ad opera quæ ad publicam utilitatem attinent, inter cætera pertinent, Judicia Pecuniaria, & adulteræ suspectarum exploratio.*

(6) *R. Jose tamen &c.*] Suo sensu abundare, a Magistris jussus est R. Jose, & non secundum ipsum facienda decisio: אין הלכה כרבי יוסי ita Maimonide, & Bartenora monentibus.

tibus. Iidem, coronidis loco, Commentariis in hoc caput, præter eas quarum Mischna nostra mentionem fecit, annectunt mulieres quasdam alias, quibus bibere aquas amaras non fuit concessum. Nos, omnino omnes junctim recensebimus ex MS. nostro Ez Hechajim: nec enim est liber, in quo brevius & elegantius hæc tradantur: ט"ו נשים לא שותות אע"פ שהיא והוא רוצין ולא נוטלו' כתובה והאסורה על בעליהן משיבאו עדי קינוי ארוסה ושומרת יבם של תחת אישך ואלו אינן תחת אישם וקטנה אשת הגדול שני אשה גדולה אשת קטן ואשת אנדרוגינוס שני אשה ואשת סומא שני ונעלם מעיני אישה וחגרת שנ' והעמיד הכהן האשה ואלמת שני ואמרה האשה וגדמת כף של יד או שהיתה עקומה או יבשה שאינה יכולה ליקח כרה ואפי' כפרה אחת שני ונתן על כפיה ושאינה שומעת שנ' ואמר לאשה ואשת חגר ואלם וחרש וכרות יד שנ' אשר תשטה אשה תחת אישה עד שיהיה הוא שלמה כמותו והוא שלם כמותה שכל הדבר המעכבה מלשתות מעכבו מלהשקות וכל המעכבו מלהשקות מעכבה מלשתות : Id est: *Quindecim omnino Sotæ sunt, quibus aquas amaras bibere non conceditur, etiamsi & ipsæ, & mariti illarum, id ut fiat, expetant: Sed, privantur dote, & e vestigio, rem ultra cum maritis habere prohibentur, ex quo post testatū factum interdictum, quidam adsunt, de occultatione sequuta perhibentes testimonium. Sunt vero: Desponsata, & Levirum exspectans:* Scriptum enim Num. V, 19. 20. Sub viro tuo: *Hæ autem, non sunt in potestate virorum.* (Porro:) *Puella nupta Viro, nam toties Num. V. in negotio exploranda mulieris, adhibetur nomen* אשה *veram uxorem denotans, qualis non est minorennis. Adulta, nupta Puero, itemque quæ nupsit Androgyno; quippe similiter in eodem negotio semper adhibetur nomen* אישה *Viri ejus, quæ appellatio non convenit memoratis. Amplius: Uxor cæci, scriptum enim* (v. 13.) Et absconditum sit ab oculis mariti ejus; (At cæcus, oculis carere intelligitur.) *Item, mulier claudicans, jubetur enim* (v. 16) *Sacerdos Sotam sistere: Mulier muta, debet enim Sota respondere: Mulier cui manus amputata, contorta, aut arefacta est, ita ut apprehendere non possit, etiamsi maxime habeat manum unam, scriptum enim* (v. 18.) Et imponet manibus illius. *Idem judica, de uxore Claudi, Muti, Surdi, & cui præcisa manus est, loquitur enim Scriptura, de muliere, quæ* Sub viro suo, *sive loco viri sui, scortatur, quod indicio est, nisi Sota sana & integra sit, prout est maritus, & nisi ipse integer ac sanus sit, uti est ipsa, tum, omne vitium, quod mulierem impedit ne bibat, id etiam impedire maritum, ne conjugem bibere compellat. Et contra, omne vitium, quod maritum impedit, ne mulierem bibere compellat, id etiam, ne bibat, impedire mulierem.* Conveniunt cum his, ad amussim, quæ disserit Maimonides Hilch. Sota c. 2. §. 2. & 3. in Jalkut tamen fol. 208. col. 2. noto aliquem dissensum, ad uxorem mancam manibus, quod attinet, dicitur enim: סוטה גדמת שני כהנים מניפין על ידיה תנופה Id est: *Si Sota manibus mutila sit, duo Sacerdotes manus suas, brachiis ejus supponunt, atque ita fit agitatio oblationis.* Quæ si vera sunt, nihil utique obstabat, quo minus Sotæ mancæ, ad bibendum admitterentur. Sed, fuit omnino hæc R. Chajæ (istum enim ex Jeruschalmi autorem laudat Jalkut) privata opinio, quæ adstipulatores nullos reperit, quales multas hactenus notavimus: & nunc, mantissæ quoque loco, notanda illa est, qua, nequicquam reluctantibus Sapientibus universis, solus R. Akabia, tueri ausus est, & Proselytas, & Libertas, ab aquarum potatione excludendas esse. Illustri, etsi obscurissimus est, Talmudis loco, in Edajoth fol. 51. a. ubi res narratur, finiendum Caput duximus: עקביא בן מהללאל העיד ארבעה דברים אמרו לו עקביא חזור בך בדי דברים שהיית אומר ונעשך אב בית דין לישראל אמר להן מוטב לי להקרא שוטה כל ימי ולא הֵעָשות שעה אחת רשע לפני המקום שלא יהו אומרים בשביל שררה חזר בו הוא היה מטמא שער פקודה ודם הירוק וחכמים מטהרים והוא היה מתיר שער בכור ובעל מום שנשר והניחו בחלון ואח"כ שחטו וחכמים אוסרין הוא היה אומר אין משקין לא את הגיורת ולא את השפחה המשוחררת וחכמי' אומרים משקין אמרו לו מעשה בכרכמית שפחה משוחררת שהיתה בירושלם והשקוה שמעיה ואבטליון אמר להן דוגמא השקוה ונדוהו ומת בנדוי וסקלו בית דין את ארונו : Id est: *Akabia, Mahaleelis filius, quatuor opiniones* (erroneas, pertinacissime) *tuebatur.* (Sapientes) *igitur illum hortati sunt*, (dicendo:) *Akabia, revoca,* (quæsumus,) *quatuor illas sententias, quas* (perperam) *docuisti, atque nos te faciemus Præsidem summi inter nos Senatus. Respondit ipse: Satius est, stultum me vocari tota vita, quam ut horam unicam coram Numine infinito, impius deprehendar, dicantque mortales, dignitatis adipiscendæ causa, mutasse me sententiam.* (Cæterum, quod ad illas opiniones attinet, sciendum,) *ipsum pronunciasse immundum, pilum album*, (qui creverat in pustula, remanseratque, pustula non recedente solum, sed & denuo renascente. Idem, immundum esse asseruit, menstruatæ) *sanguinem virentem; sed hæc, Sapientes pro mundis habebant. Porro*, (cum Deus Deuter. XV, 19. prohibeat, tondere primogenitum gregis; e quo loco elicitur, primogenita pecudum omnino Deo sacra esse, & nihil quicquam ex iis ad proprios usus transferendum,) *tamen indulgebat ipse usum lanæ, a primogenita pecude, vitium deinde contrahente, & ob id mactatæ, sponte pridem excussam, & in fenestra*, (aut alibi,) *repositam. At Sapientes*, (etsi in eo non disputant, pecudem primogenitam, ex quo vitium ipsa passa est, jam nunc licite tonderi, imo & mactari ac comedi posse, tamen) *nequaquam concedunt* (usum ejus lanæ, quæ illibatæ adhuc pecudi, exciderat.) *Amplius, negabat ipse, Sotam Proselytam, aut Libertam, aquis amaris potionandam, contra Sapientes, potionandas esse contendebant, objiciebantque Akabiæ, exemplum Carcamitæ, quæ cum liberta esset, ac Hierosolymis degeret*, (incidissetque in sinistram suspicionem,) *a Schemaja & Abtalione, aquis exploratoriis fuerat potionata. Respondit ipse* דוגמא השקוה (quibus verbis, vel id dicere volebat, Carcamitam non vere ab ipsis potionatam esse, simulasse tamen Schemajam & Abtalionem, quasi id facerent, alia interim omnia, quam sacra & concepta verba, schedæ inscribentes: Vel hoc volebat, ipsosmet Schemajam & Abtalionem proselytos fuisse, quare, magnum mirum non esse, si erga suæ conditionis mulierem, etiam præter æquum sese benigniores exhibuerunt. Enim vero, iste Akabia, sive quod viros primarios, tantum facinus audere potuisse, ut in sacra re tam turpiter hominibus fucum facere vellent, suspicatus est; sive quod peregrinitatem iis exprobravit, a Sapientibus) *diris devotus est, cumque mortuus esset, nondum solutus anathemate, Magistratus ejus sarcophagum lapidibus obruere præcepit.* Confer Berachot fol. 19. a.

פרק ה כשם שהמים בודקין אותה כך המים בודקין אותו שנאמר ובאו ובאו כשם שאסורה לבעל כך אסורה לבועל שנא' נטמאה ונטמאה דברי רבי עקיבא אמר רבי יהושע כך היה דורש זכריה בן הקצב רבי אומר שני פעמים האמורים בפרשה אם נטמאה נטמאה אחד לבעל ואחד לבועל :

Caput 5. Quemadmodum aquæ vim suam (1) in adulteram exercebant, ita eædem illam (2) exercebant pariter, in adulterum, quia iterato dicitur: (Num. V, 22. 24.) (3) Et *ingrediantur.* (4) Atque sicut ipsa porro cum marito, ita & cum adultero, vivere prohibebatur. Quippe (v. 28.) dicitur: *Immunda facta est.* Iterumque (v. 29.) (5) *Et immunda facta est.* Ita quidem R. Akiba sensit. R. Josua memorat, sic pro concione dixisse Zachariam, Lanii (6) filium, nomine Ribbi: (7) Quod duabus vicibus, in hoc capite dicitur: Si *immunda facta est.* Ideo semel ad virum, semel ad adulterum id attinet.

R. OB. DE BARTENORA.

כך המים בודקין אותו *Sic etiam vim suam exercebant aqua in illum*, nempe in adulterum. ובאו ובאו *& ingrediantur, & ingrediantur*, utraque vox cum (ו) scribitur, ut adulter & adultera includantur. נטמאה נטמאה *immunda & immunda*, etiam ad utramque personam includendam (ו) redundat.

רבי אומר שני פעמים *Rabbi dicit, bis*, &c. quia literas (וו) non exponit redundantes, uti quidem R. Akiba exponit; sed duplicationem integrorum locorum.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

כך המים בודקין אותו *Sic etiam aqua vim suam exercebant in illum*, sensus est, quod mortuus fuerit is qui adulteraverat cum ea, eodem modo quo mortua erat adultera quando bibebat. Cæterum non est controversia inter Rabbi & R. Akibam in hac causa, sed controversia est de demonstratione illius. Sed ratio controversiæ ejusque demonstrationis inter illos, exponetur quidem juxta normam Gemaræ, de quo non dicemus hoc loco, ne prolixiores simus quam oportet.

WAGENSEILIUS. (1) *In adulteram*] Mischnæ Amstelodamenses editiones, non habent אותה quod vitium, est inexcusabile.

(2) *Exercebant pariter in adulterum*] Merito notandum, quod Gemara asseverat, haud aliter Aquas exploratorias virtutem suam in Sotam exercuisse, quam si maritus quoque frugi esset, nec unquam furtivis amoribus operam dedisset. בזמן שהאיש מנוקה מעון המים בודקין את אשתו אין האיש מנוקה מעון אין המים בודקין את אשתו : Id est: *Quando maritus sceleris purus est, tum aquæ sacræ uxorem ejus pertentant: At, cum ipse nequam existet, nulla aqua, ad pertentandum uxorem, vis inest.* Nolim dubitare, ita se rem habuisse, idque ideo, ut mutua fides & castitas, in conjugio tanto magis servaretur. Quidni enim æternus Judex, ita se gesserat, qualem suum se gerere jubet Ulpianus l. 13. § 5. D. ad l. Jul. de adult. *Judex adulterii, ante oculos habere debet & inquirere, an maritus pudice vivens, mulieri quoque bonos mores colendi autor fuerit. Periniquum enim videtur esse, ut pudicitiam vir ab uxore exigat, quam ipse non exhibeat.* Vide, multa huc facientia, apud Autorem libri Olelot Ephraim fol. 89. col. 3. num. 379. & commendata quoque habe, quæ nunc ex MS. nostro Ez Hechajim, tecum communicamus, totum hoc comma illustrantia magnifice. באותה שעה שתמות ימות הנואף שהשקה על ידו בכל מקום שהוא וכל מאורעותיה יארעו לו לצבות בטן ולנפול ירך וכל הדברים האלה כשלא חטא הבעל מעולם אבל אם בעל בעילה של איסור משהגדיל אין המים בודקין אשתו ואפילו בעל ארוסתו בבית חמיו שהיא (אסור Forsitan inferendum) מדברי סופרים שנ' ונקה האיש מעון והאשה ההיא תשא את עונה בזמן שהאיש מנוקה מעון המים בודקין אשתו אינו מנוקה אינו בודקין ואם עבר והשקה אותה מוסיף על חטאתו פשע שגורם לשם המפורש שימחה בחנם ומוציא לעז על מי סוטה שאשתו אומרת לאחרות שזנתה ולא בודקות מים והיא לא תדע שבעון הבעל גרמו לפיכך כשרבו מנאפים בגלוי בבית שני בטלו הסנהדרין את מי המרים וסמכו על שכתוב לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה ועל כלותיכם כי תנאפנה : Id est: *Eadem hora, qua* (Sota) *perist, perit quoque adulter, cujus nomine potionabatur, ubicunque gentium degeret. Nec minus, mala eadem, quæ ipsa, pariter & ipse passus est, ut scilicet venter intumesceret, & femur fieret caducum. Sed vero, hæc omnia tantum locum habebant eo casu, quo maritus nunquam peccaverat; quod si vero illicito concubitu postquam adoleverat se polluisset, non explorabant aquæ conjugem, etiam, si vel tantum, cum sibi desponsata, in soceri domo concubuisset, id quod solo Sapientum interdicto, nefas habetur: Scriptum enim* (Num. V, 31.) Et insons erit vir ab iniquitate, & mulier illa feret iniquitatem suam. (Quibus indicatur,) *tum quidem aquas pollere virtute explorandi, cum maritus integer vitæ est, destitui vero eadem, cum impurus ipse deprehenditur. Quod si nihilo secius* (maritus scortator) *potionare uxorem instituat, peccatum scelere cumulat, quippe in causa est, ut Dei ineffabile nomen deleatur frustra, & aquas sacras exponat calumniæ. Uxor enim ejus, narrat aliis, se adulterium commisisse, & tamen ab aquis nihil passam esse, nescit vero mariti peccata, hanc ei præstasse immunitatem. Quamobrem, cum Templo secundo adhuc stante, adulterorum palam delinquentium, magnus esset numerus, sustulit Synedrium penitus hanc per aquas sacras explorationem, innitens illi Prophetico:* (Hos. IV, 14.) Non animadvertam in filias vestras, quod scortantur, & sponsas vestras quod adulterantur.

(3) *Et ingrediantur*] Nimirum, urget R. Akiba, nisi vir includatur, tum supervacuam cæteroquin futuram, copulativæ conjunctionis repetitionem.

(4) *Sicut ipsa porro &c.*] Præterquam quod Sotam nocentem deprehensam, & marito, & adultero porro jungi non potuisse, Babylonicum Talmud nos edocet, addit insuper Jeruschalmi: כשם שהיא אסורי לאחיו של בעל כך היא אסורה לאחיו של בועל : Id est: *Uti* (quoque Sota nocens,) *cum mariti fratribus conjugium deinde inire prohibebatur, ita & cum adulteri fratribus, matrimonium contrahere haud ei licuit.*

(5) *Et immunda facta est*] Iterum opinionis suæ momentum R. Akiba in vocula *Et* collocat.

(6) *Zachariam lanii filium*] Uti apud gentes reliquas, viri doctissimi, subinde obscuris & egenis parentibus orti sunt, ita nec inter Judæos deficiant exempla. Ut cæteros sileamus, ille Zacharias, cum patre lanio prognatus esset, tantos in literis fecit profectus, ut inter Mischnicos Doctores non postremo loco numerandus veniat. Proinde, merito monet Jehuda Betiræ filius, in Sanhedrin fol. 96. a. הזהרו בבני עמי הארץ שמהן תצא תורה Id est: *Cavete vobis, ne filios plebejorum hominum injuria afficiatis, ab iis enim lex divina dimanat.* Nihil verius hoc pronunciato, dici poterat, & adeo, ipse Jesus Servator noster, Legis Divinæ autor & promulgator, τοῦ τέκτονος υἱὸς vulgo ferebatur, atque fabrum lignarium nutricium & educatorem sibi elegit. Dixi *Fabrum lignarium*, cum Matthæi Interpretibus fere omnibus, apud quem c. XIII. 55. phrasis Græca legitur. Neque aliter antiquos Christianos animatos fuisse ex illius Pædagogi Antiocheni dicto apparet, qui contumeliose a Libanio Sophista interrogatus: Nunc fabri filius quid ageret? Eum Juliano feretrum fabricare, respondit. Sozomenus l. 6. Hist. Eccl. Proinde intolerandus error est, Autoris, quisquis ille fuit, qui Matthæi Evangelistæ Historiam, in Hebræum sermonem convertit, & superiori seculo Johanne Tilio Episcopo Briocensi Lutetiæ est editus dum pro τέκτονος υἱὸς בן נפחא supponit, *lignarium fabrum*, in *ferrarium* immutat. Quamobrem, quod alias suspicatus sum, esse illam versionem non nisi secundum translationem veteris Latini Interpretis adornatam, id nunc quidem extra omne dubitationis constituitur periculum. (Fateor, hoc assertum calidum esse nimis, & paulo magis dum cogito, offerunt sese quædam in Tiliano Matthæi Evangelio, quæ mihi scrupulum injiciunt, num satis rem acu tetigerim, dum illud, ex una veteri Vulgata Matthæi translatione, expressum esse, citra hæsitationem, sic pronuncio. Ecce enim, ut unum exemplum, quod mentem in diversa distrahit, allegem, cum apud Evangelistam cap. VI. commate 11. in Græca veritate est: Τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον, δὸς ἡμῖν σήμερον· Ibi Vulgatus vertit incommode: *Panem nostrum supersubstantialem da nobis hodie*: Sed Hebræus iste Interpres, scitissime transtulit: את לחמנו תמיד תן לנו היום *Panem nostrum jugem da nobis hodie*, quam interpretationem, omnium optime sensum difficilis vocis ἐπιούσιος exprimere, aliàs ostendam. Quamobrem, amplius de tota re deliberandum est, etsi ab ista interim sententia me dimoveri non patior, hactenus errasse hunc, quisquis tandem ipse fuerit, Interpretem, quod Christi Domini nostri nutricium, Ferrarium Fabrum exhibet. Fateor, est quoque Græca vox τέκτων ambigua, & inconsideratius dixi, eam potuisse Interpreti Hebræo præsidio esse, ne deciperetur. Nam, Hesychio τέκτων dicitur πᾶς τεχνίτης quivis artifex· Ut proinde *Faber Ferrarius* non excluda-

tur. Attamen, præter ea quæ de contraria acceptione, jam adduximus, accedit insuper S. Justini Martyris, Patris antiquissimi autoritas, qui in Dialogo cum Judæo Tryphone, inter cætera ei dixit: Καὶ ἐλθόντος τοῦ Ἰησοῦ ἐπὶ τὸν Ἰορδάνην, καὶ νομιζομένου Ἰωσὴφ τοῦ τέκτονος υἱοῦ ὑπάρχειν, καὶ ἀειδοῦς ὡς αἱ γραφαὶ ἐκήρυσσον φαινομένου, καὶ τέκτονος νομιζομένου (ταῦτα γὰρ τὰ τεκτονικὰ ἔργα εἰργάζετο ἐν ἀνθρώποις ὤν, ἄροτρα καὶ ζυγά· διὰ τούτων καὶ τὰ τῆς δικαιοσύνης σύμβολα διδάσκων καὶ ἐνεργῆ βίον) τὸ πνεῦμα οὖν τὸ ἅγιον, καὶ διὰ τοὺς ἀνθρώπους, ὡς προέφην, ἐν εἴδει περιστερᾶς ἐπέπτη αὐτῷ· *Et cum ad Jordanem venisset Jesus, & Josephi fabri lignarii filius haberetur; informis videlicet quemadmodum Scripturæ annunciaverant, appareret, faberque adeo & ipse putaretur esse; (fabrilia namque cum in hominibus esset, faciebat opera, aratra & juga conficiens; per hæc & justitiæ docens signa, & vitam non otiosam) simul Spiritus S. propter homines (prout antea dixi) in specie columbæ in eum devolavit.* Nec aliud persuasus fuit Interpres Arabs, cum τέκτονος υἱὸς per ابن النجار reddidit, quod idem est, ac si diceres Hebraice, non בן נפחא sed בן חרש עצים Id est: *Filius fabri lignorum*, quam posteriorem phrasin quoque, in loco illo Matthæi XIII, 55. afferendo, adhibuit Autor virulentissimi adversus Christianos libri חזוק אמונה qui non nisi MS. extat, & a nobis possidetur.) Nam, si modo leviter ejus machinator, Græcum textum consulere potuisset, nunquam se daturus erat tam turpiter, & facile ex ambiguitate, quam sola, a Vulgato adhibita *Fabri* vox pariebat, sese eruisset. Longe rectius Syrus ܒܪܗ ܕܢܓܪܐ adhibuit, etsi & ea locutio est generalior; hac tamen ipsa, Hebræo quoque interpreti uti licebat, quippe & in Avoda Sara fol. 50. b. legimus. לית נגר ולא בר נגר דיפרקינה אמר רב ששת אנא לא נגר ולא בר נגר אנא ופריקנא ליה : Atenim, non tantum τέκτονος υἱὸς Redemtor humani generis, sed & ipse τέκτων apud Marcum VI, 3. fuisse dicitur. Unde verisimile est, manum porrexisse Christum Josepho, in fabrili opera, priusquam docendi munus erat aggressus. Quæ res, etsi quosdam, iniquiores fortasse judices, videtur offendisse, tamen certum est, nec infrequens, nec indecorum fuisse priscis Sapientibus inter Hebræos, ut præter literarum studia, artes quoque manuarias tractarent, & scitum est illud Gamalielis, patre Principe prognati, in Pirke Avot c. 2. יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ שיגיעת שניהם משכחת עון וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עון : Id est: *Pulchrum est studium Legis, una cum opificio aliquo, hæc enim duo juncta, peccati oblivionem inducunt: At studium Legis, absque opere manuario, tandem & cessare solet, & esse caussa peccatorum.* Hinc Maimonides Hilch. Talmud Tora c. 3. §. 11. מעלה גדולה היא למי שהוא מתפרנס ממעשה ידיו ומדת חסידים הראשונים היא ובזה זוכה לכל כבוד וטובה שבעולם הזה ולעולם הבא שנ׳ יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא שכולו טוב : Id est: *Ingens felicitas est ejus, qui suis sibi manibus victum parat, idque facere solebant pientissimi majores nostri, atque ea res, & honoris omnis, & ubertatis bonorum, tam hujus, quam futuræ vitæ, caussa est. Scriptum enim* (Ps. CXXVIII, 2.) Labore manuum tuarum frueris: Beatus eris, & bene erit tibi. *Ubi*, Beatus eris, *hoc seculum*, Bene erit tibi, *illud futurum, quod mera bonitas est, respiciunt.* Sic sane S. Paulus, qui Præceptore usus Gamaliele, erat πεπαιδευμένος κατὰ ἀκρίβειαν τοῦ πατρῴου νόμου uti ipse de se testatur Act. XXII, 3. simul σκηνοποιὸς τὴν τέχνην fuisse legitur ibidem c. XVIII, 3. Ex Talmude in Nidda fol. 24 b. constat, Abbam Schaul, & R. Jochananem fuisse vespillones; In Megilla cap. 1. prout excerpit Autor libri En Israël fol. 151. col. 2. (variant enim Talmudis Codices,) & infra, in Gemaræ nostræ Cap. VII. Exc. 4. R. Isaacus נפחא seu ferrarius faber, memoratur. In Pesachim cap. 10. Raf Chaninam, & Raf Oschajam, Sutores fuisse legimus. Atque hic, obiter vindicanda est injuria, qua Christianus Gerson, istos Rabbinos innocenter afficit. Sic enim homo sum, cui præ veritate nihil antiquius, nec placent mendacia, etiam quæ adversus judæos proferuntur, quocunque fine tandem id fiat. Sacro-sancta Christianorum religio, nec eget falsis testimoniis, nec iisdem admodum juvatur. Hostes ejus, cum contra ipsos ex illorum hypothesibus disputando, in quibusdam fallere & falli nos deprehendunt, ex infamis redduntur infamiores, & ex argumentis, de ipsa causa judicant, magno ipsorum conversionis præjudicio. Uti quisque est bonus, ita cum aliis, bona fide agit, nec recte dicta, in deteriorem rapit sententiam. Minime vero omnium, tale quid facere Christianus Gerson debebat, ne temerando veritatem, & Judæis, quibus olim addictus fuerat, & ad quos secessit, Christianis, pœnas daret. Quare, alium sibi paret defensorem, ego ab omni culpa ipsum liberare non possum, quoties multa, quæ inseruit libelli de Talmude, parte 2. cap. 17. quod *von der Rabinen ärgerlichen Leben, bösen Thaten, und endlicher verzweiflung*, inscribitur, mentem subeunt. Inter cætera, quæ displicent, sunt hæc quoque, scribentis: *Von R. Chanina und R. Oschaja zeuget der Thalmud, daß sie nit allein viel Zaubereyen mit den Schembamphoras getrieben haben, sondern, dieweil sie Schuster ihres Handwercks waren, wohneten sie im Hurhause, und machten den Huren ihr Schue und Stieffel, und zogen sie ihnen auch an.* Non est mihi nunc disceptatio, de Schemhamphoras, & arte magica, sed de Sutoribus crepidisque; quorum nomine quæ nobis narrat Gerson, non aliter accipi possunt, quam quasi in Pesachim fol. 113. ad quod testimonium ipse provocat, ambo Rabbini, nobis depingantur lascivissimi. Quod si vero, ipsum Gemaræ locum consulamus, longe aliter se res habet, & tantum abest, ut quis in istorum Rabbinorum moribus quid reprehendere possit, ut potius ante alios continentia, & vitæ castitate hos fuisse appareat. Rem videamus: א״ר יוחנן ג׳ הקב״ה מכריז עליהם בעצמו בכל יום על רווק הדר בכרך ואינו חוטא ועל עני המחזיר אבידה לבעליו ועל עשיר המעשר פירותיו בצנעא רב ספרא רווק הדר בכרך הוה תני תנא לקמיה דרבא ורב ספרא צהבו פניו דרב ספרא א״ל רבא לא כגון מר אלא כגון רב חנינא ורב אושעיא דהוו אושכפי בארעא דישראל ויתבו בשוקא דזונות ועבדי להו מסאני לזונות ועיילי ומסיימי להו בכרעייהו ולא מדלו עינהו לאסתכולי בהו וכי מומו הכי ממאן בחייהו דרבנן קדישי דבארעא דישראל : Id est: *Dixit R. Jochanan, tria esse hominum genera, quæ ipse Deus quotidie sua voce collaudat: suntque: Cælebs, degens in urbe aliqua, & non peccans; Pauper, rem inventam restituens domino; & Dives, decimas proventuum clam,* (sine ostentatione,) *exsolvens. R. Saphra, cælibem* (& illibatam) *vitam, in urbe quadam agebat, quare, cum hoc effatum quidam Doctor, Rabâ, & ipso præsentibus, recitasset, eu pudorem solutus est iste R. Saphra,* (ad se hæc attinere existimans.) *At vero, ait illi Raba, non de tui similibus hæc capienda, sed de talibus, quales fuere Raf Chanina, & Raf Oschaja. Scilicet, hi sutoriam artem exercebant in Judæa, habitabant in platea scortorum; faciebant meretricibus calceos, eosque allatos, pedibus illarum aptarunt, neque tamen unquam oculos sustulere, ut ipsas intuerentur. Adhæc, quoties jurandum eis erat, hac utebantur formula:* Per vitam sanctissimorum terræ Israëlis Rabbinorum. Sed hæc, ὡς ἐν παρόδῳ diximus, nec afferimus nunc, post digressionem, Rabbinorum opificum exempla alia, etsi magnam illorum copiam, e libro Juchasin & Zemach David, depromere licebat. Locus tamen præclarus, Murtadi Arabis, prout verba ejus, noster, quem sæpe laudavi Vattierius, interpretatus est, citra religionem omitti non posset, quando quicquid virorum sua opinione magnorum, unquam orbis tulit, laborasse manibus, & in opificio aliquo occupatos fuisse, Murtadi ostendere breviter satagit. *L'on raconte d'un des Jurisconsultes d'Egypte, Dieu luy fasse misericorde, qu'il disoit. J'ay ouy un homme qui racontoit dans la tente du Commandeur des Fidelles Gamron fils de Gase, Dieu luy fasse paix, ou vis a vis d'elle, comme une chose qu'il tenoit du Mecdade fils de Magdaquerbe le Zebiden, que le Prophete, a qui Dieu fasse paix & misericorde, parloit ainsi. Personne ne peut rien manger de meilleur en ce monde, que ce qu'il mange du travail de ses*

ses mains. Car le Prophete de Dieu **David**, *vivoit du travail de ses mains. L'on raconte du Bara,* **Dieu luy fasse paix**, *qu'il parloit ainsi sur ce sujet. Les Prophetes, & les devots, ont toujours tasché, de gagner de quoy vivre par des voyes permises. Adam, a qui Dieu fasse paix, a esté Laboureur. Seth a esté tisserand. Edrise a esté cousturier; Noé, Charpentier; Cadar, Muletier; David, cuirassier; Abraham, semeur, les autres disent, faiseur de crespe; Saliche, marchand; Moyse, & Saguibe, & Mahommet, a qui Dieu fasse paix, & misericorde, ont esté Bergers; Locman, cousturier; Jesus, fils de Marie, Pelerin; Abubecre, & Omar, & Othman, & Gali, & Gabdotrachaman fils de Guphe, & Talche, ont esté marchands de crespe; Maimoune fils de Meharam, & Mahommet fils de Sirin ont aussi esté crespiers: le Zebire fils du Gauame, & Gamreu fils de Gase, & Gamer fils de Carire, ont esté Marchands de soye; Job le Pelletier, vendoit des peaux de marroquin; Sagad fils d'Abuuacase faisoit marchandise de pastel; Othman fils de Mahommet le Lachamien estoit cousturier; Malique fils de Dinare estoit Escrivain.* Id est: Narrant de quodam Jurisconsulto Ægyptio, cui Deus misericordiam præstet, illum dixisse: Audivi quendam referentem in tentorio Ducis fidelium Gamru filii Gases, cui Deus pacem præstet, aut ex ejus tentorii regione, tanquam rem acceptam a Mecdade filio Magdaquerbes Zebidiensis, Prophetam, cui Deus misericordiam & pacem præstet, sic loquutum fuisse. Nemo quicquam melius in hoc orbe manducare potest, quam id quod manducat de labore manuum suarum. Nam Propheta David, victitabat labore manuum suarum. Ajunt Baram, cui Deus pacem præstet, de hac materia sic verba fecisse. Prophetæ, piique homines, semper id operam dederunt, ut victum lucrarentur mediis licitis. Adamus, cui Deus pacem præstet, fuit agricola; Seth, fuit textor; Edrisse, fuit Sartor; Noe, faber lignarius; Cadar, Mulio; David, ὁπλοποιὸς; Abraham, Seminator; alii dicunt fuisse textorem byssi: Saliche, mercator; Moyses, & Saguibe, atque Mahomet, cui Deus pacem præstet ac misericordiam, fuerunt pastores; Locman fuit Sartor; Jesus Mariæ filius, Viator; Abubecre & Omar, itemque Othman, nec non Gali, quin & Gabdotrachman filius Gnphes, atque Talche vendiderunt byssum; Maimune filius Meharami, & Mahomet Sirinis filius, iidem bysso quæstum fecerunt; Zebire filius Gauames, & Gamru filius Gases, itemque Gamer filius Carires, serico mercaturam fecerunt; Jobus, pellio, vendebat coria caprina; Sagad filius Abuuacases vendebat glastum; Othman filius Mahometis, Lachamiensis, fuit Sartor; Malike filius Dinares, fuit Scriba. Exempla placent: Sed, num vera sint omnia, non ea cura nunc angit animum meum.

(7) *Quod duabus vicibus in hoc capite dicitur: Si immunda &c.*] Sciendum τὸν Rabbi, sive R. Jehudam, in re ipsa haudquaquam a R. Akiba dissentire, sed tantum circa modum probandi. Hic enim, ex affixo copulativo, opinionem suam roborabat, cum Ribbi repetitionem urgeat vocum integrarum.

ב בו ביום דרש רבי עקיבא וכל כלי חרש אשר יפול מהם אל תוכו כל אשר בתוכו יטמא אינו אומר טמא אלא יטמא לטמא אחרים ליכד על ככר שני שמטמא את השלישי אמר ר׳ יהושע מי יגלה עפר מעיניך רבן יוחנן בן זכאי שהיית אומר עתיד דור אחר לטהר ככר שלישי שאין לו מקרא מן התורה שהוא טמא והלא עקיבא תלמידך מביא לו מקרא מן התורה שהוא טמא שנאמר כל אשר בתוכו יטמא :

2. (1) Illa die, hunc in modum differebat R. Akiba. Lev. XI, 32. *In quodcunque vas testaceum, aliquid illorum ceciderit, omne quod intra ipsum fuerit, immundum reddet.* Non dicitur hic, Immundum est, sed, *Immundum reddet: (ut innuatur ejusdem contactu,)* alia immunda reddi. (2) Docet nimirum, rem pollutam secundi gradus, polluere rem gradus tertii. Tum, exclamabat R. Josua, (3) O, si quis pulverem demeret, tuis R. Jochanan fili Saccai oculis; qui dixeras, (4) futurum quondam tempus, (5) quo munda pronunciabitur res gradus tertii, quia nullus suppetat locus e Scriptura, quo immunda esse (*arguatur.*) Atqui R. Akiba, discipulus tuus, (6) testimonium Scripturæ adducit, immundam esse: Q. S. E. *Omne quod intra ipsum fuerit, immundum reddet.*

R. OB. DE BARTENORA.

בו ביום *Illo ipso die*, quocunque in loco Misnæ dicatur בו ביום, intelligitur dies ille quo R. Eleasar filius Asariæ constitutus est princeps, quando multiplicati sunt discipuli, eo quod omnibus dabant libertatem intrandi Academiam. Et quia declaratio verborum נמנאו תכמאה, de quibus præcedenti Misna, data est eo die, propterea hic tractat de omnibus illis causis quæ expositæ sunt eo die. כלי חרש *vas testaceum*, vas testaceum est primus immunditiei gradus, quod pollutum est reptili, quod est pater immunditiei, & cibus qui est in vase, est secundus, quia vas polluit ipsum.

אינו אומר טמא *Non dicit, immundum est*, non dicit, *quicquid in eo est, immundum est*, sed, יטמא *polluet*, ut etiam exponi possit, ut alia quoque polluat. לימד על ככר שני *docet de pane secundo*, dicit ככר *panem*, eo quod plerumque est in fornace. שמטמא את השלישי *quod polluet tertium*, etiam in profanis, quia scriptura loquitur absolute.

לטהר ככר שלישי *Ad efficiendum mundum panem tertium*, etiam in Truma, quia non est locus in Lege qui eum pronunciet immundum. *Atqui R. Akiba discipulus tuus* &c. adduxit illi testimonium Scripturæ, etiam in profanis immundum esse; decisio non est juxta R. Akiba: quia secundus non facit tertium in profanis, sed in Truma.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Reptile est unum ex patribus immunditierum, & si inciderit in concavitatem vasis testacei, etsi ipsum vas non tetigerit, pollutum est tale vas, ut exponetur capite secundo tractatus Kelim. Hoc autem vas est primus in immunditie, & cibus qui in eo fuerit, in eo est secundus (gradus) immunditiei, eo quod pollutus est in vase quod est primus immunditiei gradus. Et dicitur, quod quicquid fuerit in hoc vase, quod est primus gradus immunditiei, uti exposuimus, polluit aliam rem, nimirum alium cibum. Et hoc est quod dicit, לכר על ככר שני שמטמא את השליש *docet de pane secundo quod polluet tertium.* Cæterum juxta opinionem R. Akibæ, secundus gradus efficit tertium in profanis; at ita non deciditur: nam secundus non facit tertium in profanis, sed in Truma. Cæterum omnia hæc fundamenta, eorumque demonstrationes exponentur suis locis in Seder Taarot. Quocunque in loco Misnæ dicatur בו ביום *illo die*, intelligitur ille dies quo constituerunt R. Eleasarem filium Asariæ principem consessus.

WAGENSEILUS (1) *Illa die &c.*] Nunc, a Sota sit tantisper discessus, & ad alienissima ab illo negotio dilabitur Mischna, ita ut omnes Mercurii & Lares, non possint eam reducere in viam. Causam, extra oleas vagandi,

gandi, præbet R. Akibæ dictum, quod quia placuit, etiam alia ejus scita asseruntur: Nimirum, de Mischna quoque valet Regula, quam, de Gemara notare jubet Autor libri Halichot Olam, tract. 2, c. 2. p. 80. דרך הגמרא לסדר יחד האמרים מחכם אחד אף על גב דלא שייכי אהדדי כי הא דפרק אין מעמידין שמביא כמה דברים זה אחר זה כחלוקת ר' יוחנן ור' אלעזר ור"ש בר נחמני וכן דרך נהוג בכולית גמרא: Cl. l'Empereur vertit: *Gemara hoc in more positum, ut unius Sapientis dicta, simul jungat; quamvis inter se non conveniant. Quemadmodum illud Capitis*, Non constituunt; *ubi multa, alia post alia producit, circa controversiam D. Joannis, D. Eleazaris, & D. Simeonis f. Nahmanis. Atque hac trita via est per totam Gemaram.* Cæterum, notandum, diem, cujus hoc loco mentio injicitur, esse eam, qua R. Eleaser Asariæ filius, remoto Gamaliele, Princeps, electus fuit. Non est ulla alia, in Talmude celebrior, & quoties κατ' ἐξοχὴν בו ביום dicitur, hanc intelligere oportet. Historia narratur prolixe in Berachot fol. 27. seq. quam, tum quia obscura habet plurima, tum, quia cæteroquin, hoc caput Mischnæ versando, infelix & sterile arvum colimus, explicabo integram. תנו רבנן מעשה בתלמיד אחד שבא לפני ר' יהושע אמר ליה תפלת ערבית רשות או חובה אמר ליה רשות בא לפני רבן גמליאל אמר ליה תפלת ערבית רשות או חובה אמר ליה חובה אמר ליה והלא רבי יהושע אמר לי רשות אמר ליה המתן עד שיכנסו בעלי תריסין לבית המדרש כשנכנסו בעלי תריסין עמד השואל ושאל תפלת ערבית רשות או חובה אמר לו רבן גמליאל חובה אמר להם רבן גמליאל לחכמים כלום יש אדם שחולק בדבר זה אמר ליה ר' יהושע לאו אמר ליה והלא משמך אמרו לי רשות אמר ליה ר' יהושע עמוד על רגליך ויעידו בך עמד ר' יהושע על רגליו ואמר אלמלא אני חי והוא מת יכול החי להכחיש את המת ועכשיו שאני חי והוא חי האיך יכול החי להכחיש את החי היה רבן גמליאל יושב ודורש ורבי יהושע עומד על רגליו עד שרננו כל העם ואמרו לחוצפית התורגמן עמוד ועמד אמרי עד כמה נצעריה וניזיל בראש השנה אשתקד צעריה בבכורות במעשה דרבי צדוק צעריה הכא נמי צעריה תא ונעבריה מאן נוקים ליה נוקמיה לרבי יהושע בעל (In En Israël fol. 25. col 2. legitur. דבר הוה ליה בעל) מעשה הוא נוקמיה לרבי עקיבא דילמא ענש ליה דלית ליה זכות אבות אלא נוקמיה לרבי אלעזר בן עזריה דהוא חכם והוא עשיר והוא עשירי לעזרא הוא חכם דאי מקשי ליה מפרק ליה והוא עשיר דאי אית ליה לפלוחי לבי קיסר אף הוא אזיל ופלח והוא עשירי לעזרא דאית ליה זכות אבות ולא מצי ענש ליה אתו ואמרו ליה ניחא ליה למר דליהוי ריש מתיבתא אמר להו איזיל ואימלך באינשי ביתי אזל ואמלך בדביתהו אמרה ליה דילמא מעברין לך אמר לה יומא חדא בכסא דמוקרא ולמחר ליתבר א"ל לית לך חוורתא ההוא יומא בר תמני סרי שנין הוה אתרחיש ליה ניסא ואהדרו ליה תמני סרי דרי חוורתא היינו דקאמר ראב"ע הרי אני כבן ע' שנה ולא בן שבעים שנה תנא אותו היום סלקוהו לשומר הפתח ונתנה להם רשות לתלמידים ליכנס שהיה ר"ג מכריז ואומר כל תלמיד שאין תוכו כברו לא יכנס לבית המדרש (Hæc omnia ingenti vitio absunt a Talmude Amst. quæ ex En Israël restituimus,) משום דאמרינן כל השונה לתלמיד שאינו הגון כאלו זורק אבן למרקוליס ורבי אלעזר בן עזריה התי ימילי היכא וקים לן שאינו הגון ורבי אלעזר בן עזריה דרש לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה) ההוא יומא אתוספו כמה ספסלי א"ר יוחנן פליגי בה אבא יוסף בן דוסתאי ורבנן חד אמר אתוספו ד' מאה ספסלי וחד אמר ז' מאה ספסלי הוה קא חלשה דעתיה דר"ג אמר דילמא חס ושלום מנעתי תורה מישראל אחזו ליה בחלמיה חצבי חורי דמליין קטמא ולא היא ההיא ליתובי דעתיה הוא דאחזו ליה תנא עדיות בו ביום נשנית וכל היכא דאמרי' בו ביום ההוא יומא הוה ולא היתה הלכה שהיתה תלויה בבית המדרש שלא פירשוה: Id est: *Narrant Rabbini, convenisse aliquando Discipulum quendam, R. Josuam, & quæsivisse ex eo, num Vespertinæ preces, ex necessitate, an sola libertate peragantur? Respondit ipse, ex libertate peragi. Idem rogator, cum accessisset R. Gamalielem, & eandem quæstionem huic proposuisset, responsum tulit, peragi eas ex necessitate. Cum vero alter excepisset, quod R. Josua eas preces meræ libertatis esse pronunciarit, jussit, eum præstolari, quoad cataphracti milites*, (sive Sapientum eximii, & exercitatissimi in disputando,) *in Academia essent adfuturi. Iis ingressis, surrexit ille Rogator, quæsivitque:* Anne Vespertinæ preces ex necessitate, an vero ex libertate peragantur? *Respondit R. Gamaliel, ex necessitate eas peragi, & simul percontatus est, num quis hominum adesset, qui id vocaret in dubium? Regessit R. Josua, adesse neminem. Atqui, inquit R. Gamaliel, de te mihi relatum est, quod eas preces libertatis esse asserueris; heus tu igitur R. Josua, erige te in pedes, ut testes adversus te producantur. Proinde surgens R. Josua, dixit: Si ego superstes essem, ille vero* (meus percontator) *diem obiisset, ego vivus, defunctum possem arguere mendacii. Nunc vero, quando uterque salvus est, vivus vivum, falsi insimulare nequit*, (& invito mihi fatendum, affirmasse me vespertinas preces, a nuda hominis dependere voluntate. Interea loci,) *sedebat R. Gamaliel & disserebat, stante adhuc R. Josua erecto; igitur murmurare cætus, & Chuzpito præconi*, (cujus ore loquebatur Gamaliel,) *imperare*, (sileret, ac) *surgeret. Cum surrexisset, inquiunt: Usque quo* (Gamaliel insontem Josuam) *indesinenter affliget? In ipso anni præteriti exordio eum vexavit. Vexavit eum circa negotium R. Zadoki, uti ex Bechorot constat; & ecce nunc iterum illum exagitat; Agedum, Principatu illum exuamus.* (Sed vero, porro inquiunt,) *ecquem, in locum surrogabimus? Surrogemus R. Josuam: At is est antagonista ejus* (atque sic æterna erunt dissidia.) *Surrogemus R. Akibam: At, fortasse hunc usu effascinabit* (ad necem usque,) *majorum enim meritis destituitur. Quin ergo surrogamus R. Eleasarem Asariæ filium, ipse enim Sapiens est, & dives, abundatque suppetiis. Sapiens est, valebitque solvere, omnes, si quas Gamaliel proponat difficultates. Dives est; unde, imperante Cæsare pecuniam, non minorem quam Gamaliel, faciet largitionem. Denique abundat suppetiis, eo quod avorum meritis probe est instructus, ut nihil a Gamaliele fascino ei metuendum sit periculi. Sic abeuntes*, (eum quæsitum, invenissent,) *sciscitantur: Nunquid, Domine, placet, summum inter nos Principatum gerere? Respondit ipse: Vadam prius deliberatum cum domesticis meis: Abiens, rem proponit uxori, quæ, fortasse, inquit, loco iterum te movebunt. Cui maritus:* (At proverbio dici solet:) Vel die unico gaudendum esse vitro pretioso, etiamsi postridie frangatur. *Pergit ipsa: Nondum barbam canam habes*, (imo prorsus es imberbis, quamobrem nulla jus dicentis, nulla pro concione loquentis, erit autoritas.) *Erat tum natus* (R. Eleasar) *non nisi annos octodecim, obtigitque ei miraculum, ut derepente genæ ejus octo & decem ordinibus pilorum canorum*, (promissorumque) *vestirentur: unde dicere sæpe solebat iste R. Eleasar A. F. Equidem senem annorum LXX. præ me fero, neutiquam tamen annos LXX. natus sum.* (Postquam satis cum uxore egerat R. Eleasar, discessit, & honore est inauguratus:) *Ibi vero, abacto janitore, Discipulis quibusvis intrandi Academiam potestas fuit concessa.* (At, Principatu fungente R. Gamaliele, idem non licebat,) *eo quod propalam edoceret:* Cujuscunque Discipuli Sapientum interiora exterioribus non respondent, hanc Academiam non ingreditor: *Innitens illi vulgato.* Eum qui indignum discipulum erudit, idem agere, ac si in Mercurii acervum projiciat lapidem. (Quod etsi non negabat) *R. Eleasar, tamen arbitrabatur, id eo casu tantum valere, quo indignum quem esse, indubitato constat, cæteroquin vero in ore ei erat:* Æternùm debet homo præceptis bonisque operibus studere, etiamsi non ipsorummet amore id faciat, dum enim alterius finis gratia iis se mancipat, tandem eo deveniet, ut ipsorummet causa obsequium præstet. *Enim vero*, (data omnibus Academiam intrandi venia,) *tum quidem subselliorum numerum augere necesse erat: Atque autore R. Jochanane, est inter Abbam Josephum Dustai filium, & exteros Magistros, de* (summa additorum subselliorum) *dissensus, illo quadringenta, his vero, septingenta subsellia, Academiam auctam esse, contendentibus.* (Eam frequentiam cum animadvertisset) *R. Gamaliel, discruciari cæpit animo, & secum queri: Forsitan, quod tamen abominor, arcui quosdam Judæos a Legis studio.* (Cæterum, per quietem,) *in insomnio visui ejus objectæ hydriæ albæ, repletæ cineribus*, (ut edoceretur, vanum esse metum suum, illamque Discipulorum novorum turbam, sanctimoniam, & sacras literas discendi ardorem simulare, sed intus, & in cute, solida probitate ac diligentia destitui:) *Verum, hæc tantum sic illi ostensa sunt, ad tranquillandam mentem ejus:*

(revera

(revera enim Discipuli isti, bonæ frugis erant, certumque est R. Gamalielem, multos, a Legis Divinæ studio, male exclusisse) *Fertur, die illa* (qua R. Eleasar Princeps electus fuit,) *in Academia, librum Talmudicum Edajot esse prælectum, & quotiescunque in universo isto Opere nude occurrunt verba*, illa die, *de hac luce capienda sunt*: (Quippe, quæ & hoc singulare habebat,) *ut nulla in Academia proposita fuerit difficultas, quæ in dubio, & insoluta permanserit.*

(2) *Docet nimirum &c.*] Sic capienda R. Akibæ mens est: Si, verbi causa, quod reptile immundum, delapsum sit in ollam aliquam, olla impura redditur, & ipsum reptile Pater immunditici, olla primus ejus gradus, vel potius primus immunditici fœtus esse dicitur. Jam, si ollæ quis quid indat, id omne vitium contrahit, estque hic immunditiei gradus sive fœtus alter. Porro, & ipsum illud, quod in olla fuerat, suo contactu rem aliam immundam facere potest, ut ita ex secundo fœtu aut gradu, nascatur tertius. Hanc suam opinionem, etsi ex Scriptura adstruere laboravit R. Akiba, tamen illa in praxin recepta non fuit, in sola enim Truma trifaria graduum aut fœtuum immunditiei conceditur generatio, in rebus vero profanis, non nisi duo gradus sunt, & pater, ut ita loquar, immundus, impurum filium, filius sui similem nepotem producit, nec ultra generatio extenditur.

(3) *O si quis pulverem demeret &c.*] Credo, hac phrasi, modeste mortui alicujus ignorantiam, aut errorem notari: Quo sensu in Vajikra Rabba sect. 25. legimus? דרש ר' יהודה בן פזי מי יגלה עפר מעיניך אדם הראשון שלא יכולת לעמוד על ציווי שעה אחת והרי בניך ממתינין לערלה ג' שנים: Id est: *Ingeniose dixit R. Jehuda F. P. O si quis pulverem demeret tuis Adame protoplaste oculis: tu enim præceptum* (Dei, de non comedendo fructu vetitæ arboris,) *ne per horam quidem servare potuisti. At, ecce posteri tui, universis tribus annis, præputium arborum præstolati sunt*, (& esu fructuum abstinebant, secundum Dei mandatum Lev. XIX, 23.) His affinis est, alter loquendi modus, quo, *ori cujusdam pulverem imprecantur*: cujus geminum exemplum extat in Bava Batra fol. 16. a. לו שקול ישקל כעסי וגו' אמר רבא עפרא בפומיה דאיוב חברותא כלפי שמיא לא יש בינינו מוכיח ישת ידו על שנינו אמר רבא עפרא בפומיה דאיוב כלום יש עבד שמוכיח את רבו: Id est: (Dictum illud Jobi c. VI, 2.) Utinam accurate penderetur indignatio mea &c. (secum volvens) *Raba, exclamavit: Pulvis, sit in ore Jobi! Quid enim? anne Deo socium facere intendit?* Porro, idem, secum perpendens, illud alterum, cap. IX, 33.) Non est inter nos arbiter, interpositurus manum suam inter utrumque nostrum; *iterum exclamavit: Pulvis sit in ore Jobi? Nunquid enim fas est servo, corripere Dominum?*

(4) *Futurum quondam tempus*] Cl. Pococke in Porta Mosis p. 324. dictum hoc vertit paulo obscurius: *Futurum est seculum quod mundam carnem pronunciabit placentam tertiam, cui non ex lege fundamentum.*

(5) *Quo munda pronunciabitur res gradus tertii.*] Supple: *Etiam in Truma.*

(6) *Testimonium Scripturæ adduxit immundam esse.*] Iterum supple: *Vel adeo in profanis.*

ג בו ביום דרש רבי עקיבא ומדותם כחוץ לעיר את פאת קדמה אלפים באמה וגומר ומקרא אחר אומר מקיר העיר וחוצה אלף אמה סביב אי אפשר לומר אלף אמה שכבר נאמר אלפים אמה ואי אפשר לומר אלפים אמה שכבר נאמר אלף אמה הא כיצד אלף אמה מגרש ואלפים אמה תחום שבת רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר אלף אמה מגרש ואלפים אמה שדות וכרמים:

3. Eadem die, porro differebat R. Akiba: (Num. XXXV, 5.) *Et mettemini extra civitatem, ad plagam orientalem, bis mille cubitos &c.* Alio loco vero dicitur: (v. 4.) *Sunto a muro civitatis cujusque extrinsecus, mille cubiti circumquaque.* (1) Non igitur de mille cubitis, accipi potest: nam, etiam bis mille cubiti designantur. Quin, nec accipi potest, de bis mille cubitis; nam, memorantur etiam mille cubiti. Quomodo ista (*conciliandæ? Scilicet,*) mille cubiti ad (2) suburbium (*spectant,*) bis mille vero cubiti, (3) ad terminum Sabbaticum. (4) R. Eliefer F. R. I. G. mille cubitos de suburbio, bis mille cubitos, de agris & vineis accipit.

R. OB. DE BARTENORA.

מגרש *Suburbium*, est planities seu spatium vacuum segete, & arboribus, ad ornamentum urbis. Cæterum bis mille cubiti quorum hic fit mentio, non recensentur ut illi Levitis concedantur, sed egressionibus Sabbathici termini.

שדות וכרמים *Agri & vineæ*, bis mille cubiti dantur Levitis, sed ex iis mille cubitos reliquerunt circum urbem pro suburbio, & quod reliquum est, pro agris & vineis est; decisio est juxta Eliesерem filium R. Josis Galilæi, qui dicit, terminus Sabbathicus bis mille cubitorum est ex institutione Sapientum.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

R. Akiba putat, quod interdictum de terminis est ex Lege, & dicit quod in ea termini sunt expositi. R. Eliefer putat, quod termini sunt ex institutione Sapientum, nempe, non Lege definiti, nisi mensura termini Sabbatici, quæ est ex institutione Sapientum. Decisio est juxta R. Eliefer filium R. Josis Galilæi, dicentem, quod termini sunt ex institutione Sapientum.

WAGENSEILIUS. (1) *Non igitur de mille cubitis &c.*] Hac ratione solent Talmudistæ, ad speciem pugnantia Scripturæ dicta, sibi invicem opponere: Joma fol. 86. a. & iterum in Schevuot fol. 39. a. א"א לומר נקה שכבר נאמר לא ינקה וא"א לומר לא ינקה שכבר נאמר נקה הא כיצד: Id est: *Non licet dicere,* (Deum) *absolvere* (sontes, nam Ex. XXXIV, 7.) *legitur, eum non absolvere. Sed, nec dicere licet, eum non absolvere. Nam eodem loco asseritur, eum illos absolvere. Quomodo hæc cohærent?* Taaniot fol. 29. a. אי איפשר לומר בז' שכבר נאמר בי' ואי אפשר לומר בי' שכבר נאמר בז' הא כיצד: Id est: *Non licet dicere* (Templum Dei, Mensis quinti) *die septimo* (esse combustum:) *Nam* (Jer. LII, 12.) *legitur, id accidisse die decimo. Sed, nec licet dicere, decimum diem templo fatalem fuisse, nam* (2 Reg. X, 8.) *illud de die septimo prædicatur. Quomodo hæc conciliabo?* Aliud exemplum, habebimus infra, in Excerptis Gemaræ c. XII. Num. XXIII.

(2) *Suburbium*] Suburbium secundum R. Salomonem capere hic oportet רחבה פנויה מזריעה ומבתים ומאילנות לנוי העיר Id est: *Plateam* (seu spatium,) *vacuum segete, ædificiis, ac arboribus, ad urbis ornatum faciens.*

(3) *Ad terminum Sabbaticum*] De Termino Sabbatico non habeo quod addam, iis, quæ viri Docti, Samuel Petitus, Observat. l. 3. c. 1. & maxime Seldenus l. 3. de Jure Nat. & Gent. juxta disc. Ebr. c. 9. erudite disserunt, ad eos Lectorem dimitto.

(4) *R. Eliefer F. R. I. G.*] Hujus sententia priori prævaluit, eo quod secundum opinionem receptissimam, iter Sabba-

Sabbaticum minus, seu bis mille cubitorum terminus, in verbo Divino fundamentum non habet, sed ex scitis tantum Scribarum, & Magistrorum dispositione diu post Legem latam manavit. Amplexus est, eundem difficultatem tollendi modum, Menasse Ben Israël in Conciliatore Pentateuchi. Præmissa enim, sub calcem eorum, quæ ad Numerorum librum disseruit, apparenti illa Scripturæ de mille, & bis mille cubitis repugnantia, subjicit postea: *En la Guemara de Sota se mueue esta contradicion, y R. Eliezer la concilia deste modo, Dos mil codos se lo dauan a los ciudades de los Leuitas, de espacio, midiendo de la ciudad para fuera, de los quales los mil, seruian de arrabales de la ciudad para hermosura della, en los quales no podian plantar casas ni viñas, ni podian sembrar, mas les seruian solamente de traer alli sus ganados: y por estos dize luego el texto, que seran para sus quatropeas y para sus ganados, y para su biuienda: y ansi dizen los antigos, que non podian ni aun enterrar alli sus muertos: empero en los otros mil podian plantar, casas, viñas quintas y hazersus edificios: ordenando el Señor por evitarles trabajo, tuviessen luego junto a la ciudad, sus ganados.* Id est: In Gemara Sota, movetur illa contradictio, eamque R. Eliéser hoc modo conciliat: Bis mille cubitorum spatium tribuebatur civitatibus Levitarum, foris extra civitatem faciendo mensionem. Ex his, mille, suburbium præstabant civitati, ornatus causa, atque in iis nec domos condere, nec vineas plantare, nec sementem facere licebat, sed tantum gregibus alendis inserviebant. Atque ideo mox textus dicit: Ut sint pro jumentis eorum, & pro omnibus animalibus eorum, & pro facultatibus eorum. Et vero dicunt Antiqui, nequidem licuisse illis ibi sepelire mortuos suos. At in cæteris mille, fas erat condere domos, plantare vineas, villas, & ædificia facere: ordinavitque Deus, ut vitandæ molestiæ causa, prope civitatem greges suos haberent. Adduxissem verba Latinæ editionis, si aliquid ibi reperissem, quod istis responderet. Non autem satis scio, quare ex ea, integra hæc Annotatio exciderit.

ד בו ביום דרש רבי עקיבא אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת לה' ויאמרו לאמר שאין תלמוד לומר לאמר ומה תלמוד לומר לאמר מלמד שהיו ישראל עונין אחריו של משה על כל דבר ודבר כקוראין את ההלל אשירה לה' כי גאה גאה לכך נאמר לאמר רבי נחמיא אומר כקורין את שמע ולא כקורין את ההלל :

4. (1) Eodem quoque die, sapienter monuit, R. Akiba: (Ex. XV, 1.) *Tunc cecinit Moses & filii Israëlis, canticum istud Domino, & loquuti sunt, dicendo.* (2) Non opus erat, ut Scriptura adderet verbum, *Dicendo*: quid ergo eadem innuit, per illud, *Dicendo*? Nempe docetur, Judæos Mosi præcinenti, ad unumquodque verbum, canendo respondisse, eum in modum, quo, *Hallel* recitant. *Cantabo Domino eò quod admodum excelluit.* Hac de causa adjungitur, *Dicendo*. R. Nehemias opinatur, potius cum recitatione lectionis *Audi*, quam cum Hallel, comparationem faciendam.

R. OB. DE' BARTENORA.

שאין תלמוד לומר לאמר *Nam non opus est ut scriptura dicat, dicendo*, quia hæc non est phraseologia Legis qua Deus uti solet in aliis locis, nam Deus loquebatur cum Mose per verbum לאמר *dicendo*, sed hic eo modo dici nequit. כקוראין את ההלל *uti recitant hymnum*, principia capitum tantum respondebant post ipsum.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

R. Nechemia dicit, quod dicitur ויאמרו *& dixerunt*, monstrat quod omnes dixerunt canticum simul, nisi quod Moses primus incipiebat, uti legatus ecclesiæ facit in lectione Audi &c. R. Akiba dicit, quod capitum principia tantum dicebant post Mosen, uti fit in lectione Hymni.

WAGENSEILUS. (1) *Eodem quoque die &c.*] Hoc Mischnæ comma explicatur in primo Gemaræ Excerpto.

(2) *Non opus erat, ut Scriptura adderet verbum, Dicendo:*] Ubi de Mose sermo est, tum maxime adhibetur verbum לאמר *Dicendo*, cum Numen aliquid ei præcepit, quod rursus ad Israëlitas referre debebat. Extra quem casum, cum hoc *Dicendo* legatur, aliud ibi latens eruendum est.

(3) *Hallel*] De duplici Hallel, ejusque recitatione, multa, uti solet, erudite congessit Buxtorfius in Lex. Talm. pag. 613. seqq. Sed mirum, omisisse eum variantes Judæorum de ejus autore sententias, hanc ergo laciniam, ejus vesti assuimus, ex Pesachim fol. 117. a. תנו רבנן הלל זה מי אמרו רבי אליעזר אומר משה וישראל אמרוהו בשעה שעמדו על הים הם אמרו לא לנו יי לא לנו וגו' משיבה רוח הקדש ואומרת למעני למעני אעשה כי איך יחל ר' יהושע אומר יהושע וישראל אמרוהו בשעה שעמדו עליהם מלכי כנען הם אמרו לא לנו ומשיבה רוח וכו' ר' אליעזר המודעי אומר דבורה וברק אמרוהו בשעה שעמד עליהם סיסרא והן הם אמרו לא לנו יי לא לנו משיבה רוח הקדש ואמר להם למעני למעני אעשה כי איך יחל ר' אליעזר בן עזריה אומר חזקיה וסייעתו אמרוהו בשעה שעמד עליהם סנחריב הם אמרו לא לנו ומשיבה וכו' ר' עקיבא אומר חנניא מישאל ועזריה אמרוהו בשעה שעמד עליהם נבוכד נצר הרשע הם אמרו לא לנו ומשיבה וכו' רבי יוסי הגלילי אומר מרדכי ואסתר אמר בשעה שעמד עליהם המן הרשע הם אמרו לא לנו ומשיבה וכו' (Sequimur lectionem En Israël fol. 96. col. 3. omissis quibusdam alienis quæ Talmud Amstel. inserit. Psal. CXV, 1. Es. XLIIX, 11.) וחכמים אומרים נביאים שביניהן תיקנו להם לישראל שיהו אומרים אותו על כל פרק ופרק ועל כל צרה וצרה שלא תבא עליהם לישראל ולכשנגאלין אומרים אותו על גאולתן עד היכן הוא אומר ב"ש אומרים עד אם הבנים שמחה וב"ה אומרים עד חלמיש למעיני מים : Id est: *Quæsitum fuit inter Magistros, quis composuerit Hallel? R. Eliéser dixit, Mosen & Israëlitas ejus autores esse, nam cum in mari consistentes essent, dixerunt*: Non nobis Domine, non nobis &c. *Respondítque Spiritus Sanctus, enunciando*: Propter me faciam, nam quomodo prophanaretur? *R. Jehoschua censuit, Josuæ, & Israëlitis reliquum, id acceptum ferendum, cum enim Reges Cananæorum iis superstarent, dixerunt*: Non nobis &c. *Respondit Spiritus Sanctus &c. R. Eliéser Hammodai opinabatur: A Debora & Barako concinnatum Hallel esse. Scilicet, cum Sisra & Jabin iis extrema minarentur, inquiunt*: Non nobis &c. *Respondítque Spiritus Sanctus &c. R. Eliéser Asariæ filius, Hiskiam ejusque Socios τῶ Hallel facit Autores, ut cum Sancherib gravis ipsis esset, dixerint*: Non nobis &c. *Responderítque Spiritus Sanctus &c. R. Akiba, Chananjam, Misaëlem & Asariam fecisse Hallel credit, dixisséque, cum Nebucadnezar nequam, iis esset iratus*: Non nobis &c. *Respondente Spiritu Sancto &c. R. Jose Galilæus, Mardochæum & Estherem inventores τῶ Hallel prædicavit, ita ut cum Haman sceleratus iis gravis esset, ipsi dixerint*: Non nobis &c. *Subjeceritque Spiritus Sanctus &c. At, Sapientes contendunt, Prophetas, qui inter Judæos floruere, Hallel ipsis eum in finem composuisse, ut quocunque damno vel adversitate (quam tamen abominamur,) premerentur, illud recitarent, nec minus idem recitarent, liberationem consequuti. Quibus absolvitur*, (Hallel parvum?) *Secta Schamai Psalmo CXIII. absolvi arbitratur, sed Hillelis Secta, vult Psalmum CXIV. addendum esse*

ת בו ביום דרש רבי יהושע בן הורקנוס לא עבד איוב את הקב״ה אלא מאהבה שנאמר הן יקטלני לו איחל ועדין הדבר שקול לו אני מצפה או איני מצפה ת״ל עד אגוע לא אסיר תומתי ממני מלמד שמאהבה עשה עשה אמר ר׳ יהושע מי יגלה עפר מעיניך רבן יוחנן בן זכאי שהיית דורש כל ימיך שלא עבד איוב את המקום אלא מיראה שנאמר איש תם וישר ירא אלהים וסר מרע והלא יהושע תלמיד תלמידך לימד שמאהבה עשה :

5. Eadem luce, R. Josua Hircani F. in medium attulit: Job (1) ex solo amore, Deo servivit: Q. S. E. (Job, XIII. 15.) *Si necaret me*, (2) *sperarem in eum.* Pendet tamen adhuc res (*in dubio*,) num (*sensus sit.*) Ego sperabo; an vero, ego non sperabo. Quare (*difficultatem tollendam*,) Scriptura (c. XXVI, 15.) exprimit: *Donec exspiravero, non amovebo integritatem a me*: Quo docetur, ex amore id eum fecisse. Tum exorsus R. Josua. O si quis pulverem demeret tuis R. Jochanan F. S, oculis, tota enim vita docuisti, quod Job infinito Numini, (3) non nisi ex timore serviverit Q. S. E. (c. I, 1.) *Vir integer & rectus*, (4) *timensque Dei, & recedens a malo.* Et, nunquid non Josua (5) discipuli tui discipulus, evincit, quod id ex amore fecerit?

R. OB. DE BARTENORA.

דבר שקול *Res pendens*, in æquilibrio, ut in neutram partem inclinare possit, nam vox לו scribitur cum vav, & notat *non*, ac si scripta esset cum aleph; & scribitur cum aleph, & notat *eum*, ac si scripta esset eum vav, & hoc modo locus scripturæ intelligi potest apud Jobum 13, 15. Si me necaret, non sperarem magis in ipsum; aut, si me necaret, tamen in ipsum sperarem. מיראה *præ timore*, præ timore pœnæ, ne ea veniret ad ipsum. ירא אלהים *timens Dei*, non amans Dei.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Etsi vox לו scribatur cum aleph, denotat tamen aliquando affirmationem; & quamvis scribatur cum vav, tamen aliquando notat negationem, ideoque hoc & illo sensu intelligi potest. Rationem vero aliquoties commemoravi, quia loquitur cum literis quiescentibus, ideoque id quod dicit לו איחל non tollit dubium, sive scribatur לו *ipsum* cum vav, sive לא *non* cum aleph. Dixit autem ob R. Akibam תלמידך *discipulus tuus*, ut & notaret excellentiam illius.

WAGENSEILIUS. (1) *Ex solo amore Deo servivit*] Recte censent Judæi, cultum Deo gratum, ex mero erga illum amore proficisci debere, nec male ejus cultus indolem ac naturam, explicat Baal Chasidim Num. IV. העובד מאהבה עוסק בתורה ובמצות הולך בנתיבו׳ החכמה הדאורה ועוסק בתורה ואוהב הי אהבה גדולה לא מפני דבר שבעולם ולא מפני יראת הרעה ולא כדי לירש את הטובה אלא עובד באמרת מפני שה׳קבה אמת וסוף הטובה לבא בכללה וצריך לאהוב את הבורא אהבת עזה ורבה עד אשר יחלה לאהבתו כאדם החולה לאהבת אשה והוא שוגה תמיד באהבתה בשבתו ובקומו ובצאתו ובבאו גם בעת מאכלו ומשתאו לא ינום ולא ישן כפני אהבי רת׳ יותר ויותר כחו׳ (Existimo rescribendum esse אהבתה) תהיה אהבי הבורא קשורה בלב אוהביו והכיר ישגו בה במו שצינו בכל לבבך ובכל נפשך וזהו שאמר שלמה בחכמתו דרך משל : כי חולה אהבה אני Id est: *Quisquis* (Deo) *ex amore servit, is Lege Divina, bonisque operibus studet, incedit in via vera Sapientiæ, & in Lege indies majores facit profectus. Porro*, Deum *amat, amore flagrantissimo, non ullius quæ in orbe est rei gratia, nec ob metum mali, aut ut felicitatem consequatur, sed vere* Deo *servit, quia is Veritas, & bonorum summum est, ut in communionem quasi ejus admittatur. Oportet vero amare Creatorem, amore vehementi & intensissimo, usque dum præ amore quasi langueat. Uti cum homo ob amorem fœminæ cujusdam, ægritudinem contrahit, & ex affectus impotentia insanire occipit, ita ut sedens, stans, exiens, revertens, edens item, ac potans*, (eam meditetur,) *& nec quietem aut somnum illi capere amor concedat. Hoc tamen longe magis, longeque ferventius, amor Creatoris, eum diligentibus infixus esse debet, adeo ut eidem inerrent, nam sic ipse* (Deut VI, 5.) *jussit sese amare toto corde, & toto animo; quin & Salomo, pro sua Sapientia, idem per translationem significavit, ubi* (Cant. II, 5.) Ægra sum amore. Plura in hanc rem prolixe disserit Autor libri Imre Schaper pag. 71. b. quem, si ad manus est, consulere suadeo.

(2) *Sperarem in eum*] De his verbis disquiritur, in eo, quod inter Gemaræ Excerpta est secundum.

(3) *Non nisi ex timore serviverit*] Ex timore Deo servire dicuntur, qui, sic scribente Raschba, ad En Israel fol. 154. col. 1. id faciunt מאהבת השכר בלבד ומיראת העונש בלבד ולא יתכוונו לאהבת השם וליראתו והוו להו כגוים שאם יבואו עליהם יסורין מתחרטין : Id est: *Tantum præmii cupidine, & metu pœnæ, neque ex animo Deum amant ac verentur, sed ad τῶν ἔξω mores se componunt, qui non nisi adversitate ingruente*, (male admissorum) *pœnitentia corripiuntur.*

(4) *Timensque Deum*] Horum verborum proprietati inhærebat R. Jochanan, sic, ut urgeret, prædicari de Jobo, fuisse eum timentem Numinis, sed non amantem.

(5) *Discipuli tui discipulus*] Id est, Discipulus R. Akibæ. Mutatur vero hic sermonis genus, nam §. 2. in re simili R. Akiba ob summam qua apud omnes fruebatur existimationem, non dicitur Discipuli R. Jochananis F. S. fuisse Discipulus, etsi revera, non ipsomet R. Jochanane, sed tantum R. Eliesere Hircani filio, ejus Discipulo, Præceptore usus erat. At Josuæ, filii Hircani, quia longe minor erat autoritas, ideo is quidem quod res ipsa erat, Discipuli Discipulus fuisse prædicatur.

פרק ו מי שקינא לאשתו ונסתרה אפילו שמע מעוף הפורח יוציא ויתן כתובה דברי רבי אליעזר רבי יהושע אומר עד שישאו ויתנו בה כוזרות בלבנה :

Caput 6. Si quis Uxorem commercio alterius prohibuit, isque eam (*cum amatore*,) secreto egisse, (1) vel ab ave prætervolante audiverit, ædibus illam exturbare potest, ita tamen, ut dotem illi largiatur: (2) sic quidem statuit R. Eliefer. (3) R. Josua vero censet (*id non licere*,) priusquam ea de re (4) fabulentur, nentes ad lunam.

R. OB. DE BARTENORA.

אפילו שמע מעוף הפורח *Etsi audiverit ab ave prætervolante*, quod

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

R. Eliefer dicit, etsi marito ex avis cantu vel volatu innotuerit

quod se occultaverit uxor. יוצא ויתן כתובה *expellet eam, & dotem largietur*, R. Eliefer sequitur sententiam suam quam dixit capite primo, nempe, quod occultatio non opus habet testimonio, & quod servus & serva etiam sunt fide digni, eodem modo quo avis prætervolans, quia occultatio æquipollet immunditiei, in qua omnes habentur fide digni, ideo prohibita est marito, & repudiare eam potest, & solvere dotem matrimonialem, si eam ad bibendum adigere noluerit.

עד שישאו ויתנו בה טוות בלבנה *Priusquam ea de re fabulentur, nentes ad lunam*, mulieres quæ nent ad lumen lunæ. R. Jehoschua sequitur sententiam suam, qua dicit maritum eam ad bibendum adigere testimonio duorum, at si mulieres ad lunam nentes fabulentur de dissolutione illius, res eo turpior est, ideo repudiabit eam, quia aquæ in eam non exercebunt vim suam, uti dicitur in Beraita, וטהורה היא *& pura illa*, at non, si fabulentur de illa nentes ad lunam; decisio est juxta R. Jehoschuam.

tuerit quod uxor polluta fuit, non licet ipsi eam ad bibendum adigere, nec manere cum illa, sed repudiabit eam, & dotem ipsi solvet. R. Josua dicit, donec innotuerit marito quod cum ea conversantur mulieres quæ nent ad lunam, ubi operi finem imponere solent, & colloqui de aliorum hominum negotiis, nec non de suis, dicendo, quod N. in quam maritus zelo affectus est, occultaverit se cum alio viro, & adulteraverit cum illo, tum licet ipsi repudiare illam, & solvere illi dotem; decisio est juxta R. Jehoschuam.

WAGENSEILIUS. (1) *Vel ab ave prætervolante*] Translata est locutio, ad significandum, quemvis etiam levem rumorem, undecunque perceptum. Nec vero adeo ineptum est, Avibus sermonem tribuere, non enim abhorret a simili loquendi modo ipsa Scriptura, tum alibi, tum imprimis Job. XII, 7. שאל נא בהמות ותרך ועוף השמים ויגד : לך Id est: *Interroga quaso jumenta, & docebunt te, aut volucrem cœli & indicabit tibi.* Mahometes in Alcorano, Surata de formica, vere aves loquentes facit, ejusque sermonis dicit peritum fuisse Salomonem: Sic est apud interpretem: *Salomon a esté heritier de David, & a dit au peuple, nous sçavons le langage des oyseaux, nous sçavons tout ce qu'on peut sçavoir, c'est une tres-grande grace. L'armée de Salomon s'est un jour assemblée auprés de luy, composée d'hommes, de Demons, & d'oyseaux, il l'a conduite à la vallée des fourmis, une fourmy leur Reine a crié. O fourmis entrez dans vos maisons afin que Salomon & ses troupes ne vous foulent aux pieds sans le cognoistre. Salomon entendant ces paroles demeura quelque temps sans parler, & a la fin il se print a rire, & dit, Seigneur sois en mon ayde, afin que je te remercie de tes bien-faicts, & des graces que tu as données à mon pere; si je fais bien, tu l'auras agreable, mets-moy par ta misericorde au nombre de ceux qui exaltent ta gloire? Il demanda la Uppe, & dit, pourquoy ne voids-je pas la Uppe. Est elle au nombre des absents? Je la chastieray, & la feray mourir si elle n'a une excuse legitime. Peu de temps apres elle s'humilia devant Salomon, qui luy demanda d'où elle venoit, elle respondit, je viens de voir ce que tu ne voids pas, je viens du Royaume de Saba, d'où je t'apporte des nouvelles asseurées; J'ay trouvé une femme leur Reyne qui a tout ce qui est necessaire a un Roy, elle a un grand & magnifique throsne, je l'ay trouvée elle & ses subjets qui adoroient le Soleil, le Diable leur faisoit trouver leur action agreable, il les a devoyez du droict chemin, & seront devoyez à ce qu'ils adorent un seul Dieu qui envoye la pluye du Ciel, & qui faict produire à la terre ses plantes & ses fruicts, qui sçait tout ce qui est dans le cœur des hommes, & tout ce qu'ils disent; Dieu! Il n'y a qu'un seul Dieu Seigneur d'Univers. Salomon dit, je verray bien-tost si tu dis la verité ou si tu es au nombre des menteurs, va luy porter cette lettre, & observe, ce qu'elle & ses gens respondront.* Id est: Salomo fuit hæres Davidis, dixitque populo: Nos intelligimus linguam avium, nos intelligimus omnia, quæ intelligi possunt, quod ingens Dei munus est. Exercitus Salomonis convenerat aliquando coram illo, ex hominibus, dæmonibus & avibus compositus, quem, cum ipse ad vallem Formicarum deduxisset, quædam formica, cæterarum Regina, vociferari cœpit: O Formicæ subite vestras ædes, ne Salomo ejusque turmæ, ignari, vos pedibus obterant. His verbis perceptis, Salomo aliquandiu mutus hæsit, sed tandem subridens, ajebat: Domine, adjuva me, ut gratiam retribuam benefactis tuis, & muneribus, quæ parenti meo tribuisti. Si bona facio, id gratum erit adversum te; Præsta mihi per misericordiam tuam, ut in illorum numero sim, qui tuam gloriam extollunt. Cæterum, de Upupa quæstionem instituit, aitque: Quare non video Upupam? Estne in numero absentium? Ego illam castigabo, & morte mulctabo, si non habeat legitimam excusationem. Haud multo post ipsa coram Salomone se prostrabat, qui eam percontabatur, unde venisset? Subjicit ipsa: id equidem hactenus vidi, quod tu non vides. Venio ex regno Saba, unde tibi certas affero relationes. Reperi fœminam, ipsorum Reginam, cui omnia suppetunt, quibus Regi opus est. Habet thronum sublimem & splendidum, deprehendique ipsam & subjectos ejus adorantes Solem. Diabolus ipsorum institutum illis reddebat acceptum, ipse eos seduxit a recta via, seductique manebunt donec adorabunt unum solum Deum, qui pluviam cœlo demittit, quique facit ut terra suas plantas & herbas producat, qui novit omnia, quæ sunt in corde hominum, & omnia quæ loquuntur. O Bone Deus! Non est nisi unus Deus, Dominus Universi. Ad quæ Salomo: Brevi cognoscam, num tu veritatem dicas, aut num sis inter mendaces. Vade, & perfer illi hanc epistolam, atque animum adverte ad ea, quæ ipsa, ejusque populus respondebunt.

(2) *Sic quidem statuit R. Eliefer*] Non poterat diversum opinari R. Eliefer. Quia enim supra, sub Mischnæ nostræ initium, contendebat, ad potionandam Sotam aquis amaris, sufficere unius testis, vel etiam ipsius mariti, de ejus absconsione, cum amatore testimonium; ideo consequens est, ut tueri cogatur, ad exturbandam ædibus Sotam cum sua dote, quamcunque, de violato interdicto, famam sufficere.

(3) *R. Josua vero censet &c.*] R. Josua, uti supra in Capite primo ad potionandam Sotam necessario duos testes exigebat, de illius latibulis perhibentes testimonium, ita nunc cum de potestate ejiciendi mulierem agitur, deficiente teste, requirit famam contra eam, non levem, & incertam, sed publicam, constantemque, quæ in ore sit omni populo. Rursus הלכה כרבי יהושע id est, R. Josua communem Magistrorum assensum meruit, R. Eliefer cum sua opinione valere jussus est.

(4) *Fabulentur nentes ad lunam*] Nentes ad Lunæ lumen, eæ sunt, quæ in Cetubot fol. 72. a. Simpliciter vocantur טוות בשוק id est: *Nentes in plateis.* Nempe, sic solent Mulieres, maxime cum vesperascit, ante ædium januas convenire, & colum ac lanam tractantes, si quid novarum rerum habent conferre, præcipue vero in mores aliorum inquirere, pro sua qua omnes pollent, loquacitate. Atque hanc, una cum cæteris familiaribus ipsarum vitiis, ne Numen quidem segregare ab iis, cum maxime vellet, potuit. Ex ista occasione emendandus est, gravis error, qui Codicibus Rabbot, Cracoviensis, qua utimur, editionis, & fortasse etiam aliis, quas consulere non licuit, incubat. Legitur fol. 20 col. 4. ר' לוי אמר ויבן כתיב התבונן מאין לבראתה אמר לא אבראה אותה מן הראש שלא תהא מיקרת ראשה לא מן העין שלא תהא סקרנית ולא מן האזן שלא תהא צותנית ולא מן הפה שלא תהא דברנית ולא מן הלב שלא תהא קנתנית ולא מן היד שלא תהא ממשמשנית ולא מן הרגל שלא תהא פרטנית אלא ממקום שהוא צנוע באדם אפילו בשעה שאדם עומד ערום אותו המקום מכוסה ועל כל אבר ואבר שהיה בורא בה היה אומר לה אשה צנועה אשה צנועה אעפ"כ ותפרעו כל עצתי לא בראתי אותה מן הראש והרי היא מיקרת ראשה שנ' ותלכנה נטויות גרון ולא מן העין והרי היא סקרנית שנ' ומשקרות עינים ולא מן האזן והרי היא צותנית שנ' ושרה שומעת פתח אהל ולא מן הלב והרי היא קנתנית שנ' ותקנא רחל באחותה ולא מן היד והרי היא ממשמשנית שנ' ותגנוב רחל את התרפים ולא מן הרגל והרי היא פרטנית שנ' ותצא דינה : Id est: *Scite de-*

xit R. *Levi*: (Scriptura narrando nobis creationem mulieris, (*adhibet verbum* ויבן) cujus significationem a בין quod *Intelligere*, *Meditari*, notat, petere licet, ut sensus sit, Deum secum) *deliberasse*, *unde mulierem crearet*. *Nimirum*, *ajebat ipse secum*: *Non creabo eam ex* Capite, *ne caput efferat*; *nec ex* Oculis, *ne sit circumspectatrix*; *nec ex* Auribus, *ne sit auscultatrix*; *nec ex* Ore, *ne sit garrula*; *nec ex* Corde, *ne sit zelotypa*; *nec ex* Manu, *ne sit furax*. *Nec ex* Pede, *ne sit circumvaga*; *sed vero creabo illam ex loco hominis modestissimo*, *quippe etiam tum*, *cum cætera nudus est*, *obtegi solet*. *Nec minus*, *ad quodque quod efformabat membrum*, *edicebat*: Modesta esto fœmina: Modesta esto fœmina. *Quæ cum ita fecerim*, *nihilo secius omnia consilia mea fuere irrita*. *Non creavi fœminam ex capite*, *& tamen caput nimium effert*. Q. S. E. (Es. III, 17.) Ambulant extento gutture. *Non ex Oculis*, *& tamen est circumspectatrix*: Q. S. (loco eodem:) Et nutant oculis. *Non ex Auribus*, *& tamen est auscultatrix*: Q. S. (Gen. XVIII, 10.) Et Sara auscultabat ad ostium tentorii sui. *Non ex Corde*, *& tamen est Zelotypa*: Q. S. (Gen. XXX, 1.) Zelotypa erat Rachel adversus sororem suam. *Non ex Manu*, *& tamen est furax*: Q. S. (Gen. XXXI.) Furata est Rachel imagines. *Non ex Pede*, *& tamen est circumvaga*: Q. S. (Gen. XXXIV, 1. Et egressa est Dina. Omnium membrorum quæ Numen prius removisse dicitur, mentio hic postea repetitur, & docetur quantopere eventus, ejus consilia sit frustratus, unicum Os si excipias: Quare, opinari quis posset, de eo sic satis bene rem habere, & quantum ad illud attinet, non habuisse Numen quod de mulieribus admodum quereretur. Sed utique sic circa quod aliud membrum, cogitatis contraria, Numini acciderunt, circa Os imprimis id evenit, nam, etiam Eunomiæ apud Comicum testimonio; *Fœminæ multum loquaces merito omnes habentur*, *nec mutam profecto repertam ullam esse dicunt mulierem*, *ullo in seculo*. Nihil igitur in universum certius, quam hiulcum locum esse, supplerique debent ex Jalkut fol. 8. col. 2. ubi extat integer, sequentia: ולא מן הפה והרי היא רכרנית שנ' ותדבר מרים: Id est: *Non creavi fœminam ex Ore*, *& tamen est garrula*: Q. S. (Num. XII, 1.) Et obloquuta est Mirjam.

ב אמר עד אחד אני ראיתיה שנטמאת לא היתה שותה ולא עוד אלא אפילו עבד אפילו שפחה הרי אלו נאמנין אף לפוסלה מכתובתה חמותה ובת חמותה וצרתה ויבמתה ובת בעלה הרי אלו נאמנות ולא לפוסלה מכתובתה אלא שלא תשתה:

2. Uno teste dicente: Ego illam vidi sese polluentem: (1) (*tum Sota amplius*,) non bibebat. Neque hoc solum, sed quod etiam (2) servo, ac ancillæ in tantum fides, habita, ut ad illorum testimonium dote privaretur. Cæterum, Socrus, & hujus filia, æmula itidem, fratria, & privigna, testimonium quidem dicere poterant, (3) non tamen ad dotis amissionem, sed ut bibere prohiberetur.

R. OB. DE BARTENORA.

אני ראיתיה שנטמאת *Ego illam vidi sese polluentem*, in illa occultatione dicto duorum testium, justa sententiam R. Jehoschuæ; aut dicto avis prætervolantis, juxta sententiam R. Eliesers. לא היתה שותה *non bibebat*, quia unus testis fide dignus est de illa, etiam eousque ut perdat dotem suam, quia rei sunt pedes (rationes.)

אף לפסלה מכתובתה *Etiam ut privetur dote*, ut non bibat, neque dotem suam auferat. יבמתה *fratria ejus*, uxor fratris mariti. ובת בעלה *& filia mariti ejus*, ex alia uxore. הרי אלו נאמנות *ecce hæ sunt fide dignæ*, ad testandum, etsi illegitimæ sint ad reliqua testimonia, quæ ipsi cedunt in malum, quia Lex fidem dat omni testimonio quod de illa datum fuerit, nihilominus tamen non perdit dotem suam, quia hæ mulieres sunt illius inimicæ, præterquam quod non bibit.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Quod dicit eos ad testimonium ineptos esse ad pronunciandum eam ad dotem esse illegitimam, & mulieres esse inimicas illius, ne adigatur ad bibendum, intelligendum est, quando testatæ fuerint quod viderunt adulterum post zelum & occultationem cum testibus, uti exposuimus in principio hujus tractatus.

WAGENSEILIUS. (1) *Tum amplius non bibebat*] Nam Scriptura, Num. V, 13. concedit tantum usum Aquarum explorationis, cum nullo teste Sotam polluisse se, potest ostendi, nec eadem ἐν αὐτοφώρῳ fuit deprehensa. Etsi igitur, in cæteris casibus, unus testis pro nullo reputabatur, tamen hic alia res erat, & ut ait Maimonides Hilch. Edut c. 2. §. 2. האמינה תורה עד אחד בסוטה שלא תשתה מי המרים ובעגלה ערופה שלא תערף: Id est: *Tantam tribuit Lex Divina testi unico in negotio Sotæ*, *ut non queat ipsa amplius potionari*; *& in negotio vitulæ decollandæ quoque*, *ut non fas sit caput illi præscindere*.

(2) *Servo ac ancillæ in tantum fides habita &c.*] Communiter Servi, & Ancillæ, Propinqui item, ac mulieres omnes, a dicendo testimonio cæteroquin repelluntur. Nimirum, uti est in Codice nostro MS. Ex Hechajim Hilch. Edut Vetimma, cap. 1. Decem omnino sunt hominum genera quibus testimonium dicere non licet, veluti נשים עבדים קטנים שוטים חרשים סומים רשעים בזוים קרובים והנוגעין בעדות. Id est: *Fœminæ*, *Servi*, *Impuberes*, *Amentes*, *Surdi*, *Cæci*, *Impii*, *Infames*, *Propinqui*, *& qui ad dicendum testimonium pretio sunt se induci*. Instituitur deinde ibidem, de singulis seorsim disquisitio, sed ob prolixitatem nimiam, nihil, nisi quod ad Mulieres & Servos attinet, quodque hujus loci est, afferimus: נשים פסולין מן התורה שנ' על פי שנים עדים לשון זכר ולא לשון נקבה וכן הטומטום ואנדרוגינוס פסולין מפני שהן ספק אשה וכן כל' ספק פסולי ספק כשר פסולי' שאין העד בא רק לחייב עון או להוציא ממון על פיו ואין מוציאין ממון מספק ואין עונשין בספק: עבדים פסולים להעיד מן התורה שנ' ועשיתם כאשר זמם לעשות לאחיו מכלל שאחיו כמותו מה אחיו בן ברית אף העד בן ברית קל וחומר לנשים אם עבדים שהם במקצת מצות פסולין הנשים לכ"ש: מי שחציו עבד וחציו בן חורין פסול וכל' שנשתחרר והרי כחוטר גם שחרור פסול' עד שיגיע גם לידו: Id est: *Mulieres ipsa Scriptura prohibet dicere testimonium*: Q. S. E. (Deut. XVII, 6.) Ex sermone duorum testium: *qui in loco*, *de masculis*, *non de fœminis agi*, *sermonis genus indicat*. *Is*, *qui occluso genitali membro est*, *itemque Androgynus*, *quia de illis annon fœminæ sint*, *dubitatur*, *testimonium dicere nequeunt*: *Eadem ratio est omnium*, *qui dubie veri*, *& dubie vitiosi testes sunt*: *Quisquis enim testis*, *testimonio suo*, *aut quem criminis condemnare*, *aut facultatibus mulctare satagit*; *at*, *nec facultates ab aliquo adjudicantur*, *nec pœna cuiquam infligitur*, *ex mera suspicione*. *Servos*, *& ipsos*, *testimonium dicere*, *Scriptura prohibet*: Q. S. E. (Deut. XIX, 19.) Et facietis ei, quemadmodum molitus fuerat facere fratri suo. *E quibus consequitur*, *illum*, *quem Scriptura vocat Fratrem*, (seu eum contra quem testimonium dicitur,) *ipsumque testem*, *æqualis debere esse conditionis*. *Uti igitur accusatus est tribulis Judæorum*, *ita & testis*, *tribulis Judæorum ut sit*, *exigitur*. *Atque hinc*, *quod de τοῖς ἔξω statuendum*, *facilis a majori ad minorem verisimilitudinem est collectio*. *Quod si enim Servi*, *qui tamen in quorundam Præceptorum communionem cum Judæis admittuntur*, *testimonium dicere nequeunt*; *quanto minus id τοῖς ἔξω* (cum quibus nihil commune habemus,) *licere*, *reputari debet?* *Qui ex parte servus est*, *testis fieri nequit*, *quod*, *idem sentiendum*

tiendum de eo, qui manumissus fuit, nec habet instrumentum manumissionis suæ, quoad illo potiatur. Cæterum, unde fiat, quod adversus Sotam etiam ii dicere testimonium possint, quibus alio qui ad testandum nullum jus est, causam indicat Maimonides Hilch. Sota cap. 1. §. 15. הואיל וקדם הקנוי והסתירה בעדים כשרים והתורה האמינה עד אחד בטומאה הרי כלן כשרין לעדות טומאה: Id est: *Quia* (principio Maritus,) *Zelotypias interdictum edidit testibus legitimis præsentibus, Lex autem Divina, de facta deinde pollutione etiam uni soli testimonium dicere permittit; igitur de pollutione testari quisque potest.*

(3) *Non tamen ad dotis amissionem*] Secus enim in rem suam testarentur, quod nullæ leges facere siunt.

ג שהיה בדין ומה אם עדות ראשונה שאין אוסרתה איסור עולם אינה מתקיימת בפחות מבי עדות אחרונה שאוסרתה איסור עולם אינו דין שלא תתקיים בפחות משנים תלמוד לומר ועד אין בה כל עדות שיש בה קל וחומר לעדות הראשונה מעתה ומה אם עדות אחרונה שאוסרתה איסור עולם הרי היא מתקיימת בעד אחד עדות ראשונה שאין אוסרתה איסור עולם אינו דין שתתקיים בעד אחד תלמוד לומר כי מצא בה ערות דבר ולהלן הוא אומר על פי שני עדים יקום דבר מה דבר האמור להלן על פי שנים עדים אף כאן על פי שנים עדים:

3. (*Si vero argumentareris,*) æquum esse, (1) ut quoniam prius testimonium, quod tamen æternam separationem mulieris a viro minime infert, neutiquam consistit, si pauciores adsint, duobus (*testibus:*) Ideo æquum esse, ut nec testimonium posterius, quod æternam separationem post se relinquit, valeat, si pauciores adsint duobus (*testibus.*) Nota dictum, (Num. V, 13.) *Et nemo testis fuerit contra eam.* (*Id est,*) qualecunque tandem sit testimonium, quod adducitur, (*admittitur.*) Quod si vero e loco Comparatorum, de primo testimonio concludere velles: Si in testimonio posteriori, quod æternam separationem inducit, unicus testis sufficit; annon etiam æquum fuerit, ut pariter ad prius illud, quod neutiquam æternam separationem infert, unius testis effatum, sufficiat? Notabis dictum (Deut. XXIV, 1.) *Quia invenit in ea turpem rem aliquam.* Alibi vero, (scilicet c. XIX, 15) Scriptum: *Ex sermone duorum testium, stabit res.* Quare sicut vox *Res*, hic loci, ita eadem & ibi sermonem duorum (*testium requirit*)

R. OB. DE BARTENORA.

שהיה בדין *Quia æquum erat*, ut unus testis non esset fide dignus de illa, nisi esset decretum Legis. עדות הראשונה *testimonium primum*, de occultatione, eo quod separatio æterna non prohibet eam, nisi donec biberit, non confirmatur testimonium infra duos, uti probatur ex sententia æquali; Misna hæc est R. Jehoschua.

עדות אחרונה *Testimonium ultimum*, de immunditie, quodcunque testimonium quod de illa datum fuerit, fide dignum est, eo quod scriptum est Num. 5, 13. ועד אין בה quicunque vero testis cujus in Lege simpliciter fit mentio, habetur pro duobus, quia scriptura dicit Deut. 19, 15. לא יקום עד אחד hinc infertur quod עד *testis* intelligitur de duobus testibus, usque dum scriptura in specie dicat אחד *unus.* Cæterum locus Num. 5, 13. vult unum, non duos necessarios. Et quod porro Num. 5, 13. extat והיא לא נתפשה vult eam prohibitam reddere, ergo unus testis fide dignus est.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

עדות הראשונה *Testimonium primum*, est testimonium de occultatione post zelum, uti dictum est. Jam exposuimus in principio, quod hoc non confirmatur nisi dicto duorum testium, & quod illa prohibita est marito suo donec biberit aquas amaras; sed hæc non est prohibitio perpetua.

עדות אחרונה *Testimonium ultimum*, est testimonium de immunditie. Cæterum jam exposuimus in principio hujus tractatus, quod hoc confirmatur dicto unius testis, & quod in perpetuum marito prohibita est. Et rationem dedimus, ex eo quod dicitur Num. 5, 13. ועד אין בה id est, si non fuerit testimonium perfectum, quia unus tantum est testis qui est pars testimonii; & quod dicitur ibidem והיא לא נתפשה vult, quod non coacta fuerit ad adulterium, & propterea in perpetuum prohibita est marito, nam, quoniam illa non stuprata est, idcirco obligat prohibitio. Quod autem vox עד *testis* notat testimonium, & quod non vult dicere, testem unum, probatur ex Deut. 19, 15. לא יקום עד אחד at si vox עד *testis* voluisset notare unum testem, non opus fuisset ut Scriptura in specie diceret עד אחד *testis unus.* Id autem quod dicimus unum testem esse fide dignum ad efficiendum ut mulier Sota perdat dotem suam, & non bibat, intelligendum est quando zelotypia & occultatio præcessit, uti in principio hujus tractatus exposuimus. Et jam diximus id quod scriptura dicit ערות דבר notare etiam דבר זמה *rem inhonestam.*

WAGENSEILIUS. (1) *Ut quoniam prius testimonium &c.*] Sensus est: Non valet argumentum, si ita inferre velis: Quia nefas est marito, potionare uxorem suam aquis explorationis, nisi legitimi testes duo post factum interdictum, eam se cum amatore occultasse, testimonium perhibeant, cum tamen ex ea re, haud diutius, quam usque dum instituta sit exploratio, conjuges a se invicem separentur: Ergo totidem testes legitimi, de pollutione quoque, si quæ accidisse dicitur, testimonium deponere debent, hæc enim si probetur, jam non amplius ad bibendas aquas explorationis mulier admittitur, sed æternum eam a se segregare, marito convenit.

ד עד אומר נטמאת ועד אומר לא נטמאת אשה אומרת נטמאת ואשה אומרת לא נטמאת היתה שותה אחד אומר נטמאת ושנים אומרים לא נטמאת היתה שותה שנים אומרים נטמאת ואחד אומר לא נטמאת לא היתה שותה:

4. (1) Si unus testis, eam violatam asserat, alter factum neget, aut, si fœmina una, factum perhibeat, altera contradicat, bibendi facultatem habebat. Sin unus testis vitiatam assevararet, duo autem vitiatam negarent, itidem bibere non prohibebatur. Duobus vitiatam esse confirmantibus, & uno contradicente, bibere eidem non licebat.

R. OB. DE BARTENORA.

עד אומר נטמאת ועד אומר לא נטמאת היתה שותה *Si unus testis dicat eam immundam, & alter eam non immundam dicat, bibebat*, unus testans contra alterum, quo modo res est in dubio, & tamen bibebat. Hoc autem intelligendum est quando duo testes simul venerint, at si unus post alium venerit, & primus dixerit quod polluta est, æque ac duo testes fide dignus est; & secundus qui dixit quod non polluta est, est unus, at non valent verba unius ubi sunt duo.

ושנים אומרים לא נטמאה *Et duo dixerint, non polluta est*, nimirum, non polluta est coram te, nam quando comperisti quod sese occultaverunt, nos etiam illic tecum eramus, & nobis præsentibus non polluta est, quo modo removetur testis, & verba ejus irrita fiunt dicto duorum, & de illa dubium est an polluta fuerit antequam duo illi testes eos compererint occultatos, propterea bibet. Cæterum nos docet doctor in duobus hisce Misnæ casibus, quod in iis qui ad testimonium inepti sunt, sequi debemus majorem partem, tam ad indulgendum quam ad aggravandum, nempe, tam ad illam ad bibendum adigendam quam non ad bibendum adigendam.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

עד אומר נטמאת ועד אומר לא נטמאת היתה שותה *Si unus testis dicat eam immundam, & alter eam non immundam dicat, bibebat*, sub ea conditione ut ambo testentur simul. Cæterum, si dixerit unus testis, *polluta est*, & deinceps alius testis advenerit, & dixerit, *non polluta est*, testimonii ultimi non habetur ratio, neque illa bibebat. Nam jam diximus quod Lex dat fidem uni testi de muliere Sota, & hypothesis nobis est, quod ubicunque Lex fidem dat uni testi, se res habet ac si duo essent, at verba unius non valent ubi sunt duo. Et quod dicitur, *si unus dixerit quod erat polluta, & duo dixerint quod non polluta erat*, quia res dependet ab ultimo testimonio, intelligendum est de iis qui ad testimonium inepti sunt, ut, si essent servi, aut mulieres, aut reliqui illegitimi, quo in casu majoris partis habetur ratio. Cæterum si unus fuerit testis legitimus, & duo legitimi, unus testis habendi sunt. Docet autem nos duos hosce casus, quod in iis qui ad testimonium inepti sunt, sequi debemus dictum plurimorum testium, tam ad indulgendum quam ad aggravandum.

WAGENSEILIUS. (1) *Si unus testis &c.*] Non hæc intelligi recte possunt, nisi observentur ea, quæ annotat Maimonides in Commentario: מה שאמר עד אחד אומר נטמאת ועד אחד אומר לא נטמאת היתה שותה בתנאי שיעידו שניהם כאחד אבל אם אמר עד אחד נטמאה ואחר כך בא אחר אחריו ואמר לא נטמאת אין משגיחין לעדות האחרון ואינה שותה לפי שהתורה האמינה עד אחד בסוטה והעיקר אצלנו כל מקום שהאמינה תורה עד אחד הרי הוא במקום שנים ואין דברי של אחד (Sic est in Amstelod. & Basil. editionibus, seu אחד legendum utique.) כמקום שנים ומה שאמר עד אחד אומר נטמאה ושנים אומרים לא נטמאת שהדבר תלוי באחרון אמנם זה בפסולי עדות כגון שהיו עבדים או נשים או אחר כן הפסולין שאז הולכין לרוב המנין אבל אם היה עד כשר ושנים פסולים הרי הוא כמו עד אחד ועד אחד : Id est: *Quod dicitur: Si unus testis eam violatam asserat, alter factum neget, bibisse Sotam, id capiendum cum hac conditione, si ambo, simul, & eodem tempore testimonium deponant. Nam, si unus testis violatam mulierem perhibeat, & alius deinde superveniens contrarium testetur, iste posterior non attenditur, nec admittitur mulier ad bibendum. Quippe, Lex Divina, in negotio Sotæ, uni testi locum reliquit, nos vero tenemus firmiter, quod quotiescunque per Legem Divinam uni testi fidem habere jubemur, istum unum esse instar duorum, idem tamen, de altero,* (factum negante,) *neutiquam obtinet. Quod vero porro dicitur; Si unus testis vitiatam mulierem asseveret, duo contra vitiatam negent, posterioribus standum esse, id accipere oportet de casu quo* (priores,) *vitio aliquo laborant, uti, si Servi sint, aut mulieres, aut saltem ex iis sit illegitimus, tum enim majorem numerum testium attendimus. Sed, si unus testis sit bonus, & duo, cætera ad testandum inepti, jam unus & unus esse videntur.* Hoc fundamento sic substrato, non dubitabimus de veritate eorum, quæ sic explicatius traduntur apud eundem Maimonidem in Hilchot Sota cap. 1. §. 17. seqq. & in MS. quoque nostro Ez Hechajim eorundem Hilchot cap 2. fere similibus utrobique verbis: בא עד אחד כשר ואמר נטמאה אינה שותה בא אחר והכחישו ואמר לא נטמאת אין שומעין לו שעד אחד בטומאת סוטה כשנים ואין דבריו של אחד דוחין דבריו של ראשון שהוא כשנים באו שנים כאחת זה אומר נטמאת וזה אומר לא נטמאת או שאמר אחד נטמאת ובאו שנים ואמרו לו נטמאת שותה בא עד אחד כשר ונשים רבות או פסולי כאחר העד אומר נטמאת והנשים והפסולין לא נטמאת שותה שעד אחד וכולן רבים כמחצה על מחצה היו כלם פסולין הולכין אחר הרוב כגון שתי נשים אומרות נטמאת וג' אומרות לא נטמאת שותה ג' אומרות לא נטמאת וד' אומרות נטמאת אינה שותה היו מחצה על מחצה הרי זו שותה : Id est? *Si testis unus legitimus veniat, dicatque vitiatam Sotam esse, non admittitur ipsa ad bibendum aquas exploratorias. Si superveniat testis alius, atque hunc mendacii coarguat, illibatamque Sotam esse contendat, non ei attenditur, testis enim unus, cum de Sotæ pollutione agitur, duorum vicem sustinet, nec verba posterioris, assertionem prioris labefactant, cum iste,* (ceu dictum,) *duorum loco sit. Si duo simul adveniant, atque unus pollutam, alter illibatam mulierem contendat, aut primus pollutam testetur, ac duo superveniant, qui id factum negent, explorationi mulier subjicitur. Si testis unus legitimus, & multæ fœminæ, aut quidam, alio vitio, propter quod cæteroquin testari non possent, laborantes, simul concurrant, & testis legitimus mulierem pollutam, mulieres, aut illegitimi illi, impollutam asseverent, explorationi locus erat, unus enim testis* (legitimus,) *& multi illegitimi, faciunt duas æquales dimidias. Si omnes testes sint illegitimi, majorem numerum sequi oportuit, uti, si duæ mulieres aliquam pollutam, tres eandem impollutam testarentur, licebat huic Sotæ bibere. At, si tres impollutam, quatuor pollutam dicitarent, bibere nefas erat. Si par utrinque esset numerus, instituebatur exploratio.*

Atque sic propemodum, totam hactenus Sotæ vidimus Scenam. Peracta nunc est Fabula, ad alia animum deinde intentum habere jubent Magistri. Interim, quia Gemaræ hujus Capitis brevitas, Autori Operis En Jacob, quod excerperet, suppeditavit nihil, ne sola hæc Mischna, nuda & deserta relinquatur, atque deterrimæ inter omnes conditionis se esse, conqueri queat; Agedum, priusquam hinc discedimus, excerpamus nos ex aliis libris, mantissæ in vicem, quæ adhuc insuper ad Sotam attinent, quæque in hoc tractatu a Talmudistis fuere neglecta.

Ducunt suo merito agmen quæ Præclarissimus Codex noster MS. Ez Hechajim admonet:

Cap. 1. האומר לאשה אל תסתרי עם פלוני ופלוני ונסתרה עם שניהם כאחד כדי טומאה אפי' הם שני אחיה או אחיה ואביה אסורה על בעלה עד שתשתה מי המרים ונבדק הדבר מת קודם שישקנה אין לה כתובה : Id est: Si quis dicat conjugi suæ: *Ne occultato te cum N. & cum N.* atque ipsa eodem tempore cum ambobus tamdiu latitasse deprehendatur, ut fieri potuisset pollutio, tum, etiamsi duo illi, fratres ejus sint, aut frater paterque illius, tamen porro marito jungi prohibetur, antequam biberit aquas amaras, & facta sit exploratio. Atque si maritus fato fungatur; exploratione nondum peracta, mulier dote excidit.

Cap. 2. מי שראה שזנתה אשתו או אמרו לו אחד מקרוביו שנאמנים אפילו בלא קנוי חייב להוציא' ואסור לבא עליה ויתן כתובתה והזונה שזנתה תצא בלא כתובה : Id est: Si quis vidit uxorem scortantem, aut ejus rei nuncium a cognatis fide dignis accepit, etiamsi interdictum nullum præcessit, tamen eam dimittere tenetur, nec cum illa porro rem habere potest. Cæterum, dotem mulieri solvere oportet, nisi quidem ipsa scelus suum fateatur, tum enim dote privare eam licebit.

An-

Amplius: אשה שזנתה תחת בעלה בשוגג או באונס מותרת לבעלה שנ׳ והיא לא נתפשה הא נתפשה מותרת בין שאנסה גוי בין שאנסה ישראל וכל שתחלת ביאתה באונס אע״פ שסופה ברצון ואע״פ שאמרה הניחו לו שאם לא אנס הייתי שוכרתו מותרת שיצרה כלבשה אחר שהיה תחלתה באונס : נשים שנגנבו לכמים הן בשבויות שהן אנוסות ומותרות לבעליהן ואם הלכו ללסטים מעצמן הרי אלו ברצון ואסורות לבעליהן ואשת כהן שנאנסה או שוגגת אסורה לבעלה שנעשית זונה מכל מקום והוא אסור בזונה אבל יכפוהו ליתן לה עיקר ותוספת : Id est: Mulier viro juncta, quæ sive per errorem, sive per vim, vitium passa fuit, legitime adhuc marito jungitur, Q. S. E. (Num. V, 13.) *Si non fuerit comprehensa.* Consequens ergo esto, si (vi) comprehensa sit, matrimonii jure eam non excidere: Nec interest, an Judæorum, an vero τῶν ἔξω aliquis, vim ei fecerit. Atque, modo compressionis initium vi contigerit, (*nil obstat*,) si deinde assensus accedat, &, si maxime dicat, mittum facite istum hominem, nisi enim vim mihi intulisset, huic rei conduxissem eum; talis tamen, adhuc legitima censetur conjux, quippe post vim illatam, invaluit lascivia. Mulierum a Latronibus interceptarum, idem quod captarum bello jus est, nam pro vi compressis habentur, & cum maritis deinde legitime habitant. Sed, si ultro ad Latrones se conferant, sua voluntate (*ad stuprum coacta videntur*,) easque segregare a se mariti debent. Sacerdotis Conjux, sive per errorem, sive per vim vitium passa sit, jure maritalis tori excidit, facta enim utique scortum est, at talem in conjugio habere is prohibetur. Cæterum, cogendus tamen est, ut et sortem dotis, cum ipso largiatur auctario.

Post alia: כל אשה שהיה לה קינוי ונסתרה ולא שתתה מי המרים בין שלא רצה בעלה להשקותה בין שלא רצתה היא בין שבא לה עד טומאה או הודת או היתה מאלו הנשים שאינן ראויות לשתות או שקנאו לה בית דין הואיל ונאסרה על בעלה מכל מקום הרי היא אסור על זה שנתיחדה עמו לעולם ואם עבר ונשאה מוציאין אותה מתחתיו בגט ואפי׳ היו לה בנים ממנו שכשם שאסורה לבעל כך אסורה לבועל אבל אם לא קדם קינוי ובאו עדים שנסתרה עם זה ומצאו דבר מכוער שנכנסו אחריה ומצאוה חוגרת הגורה או מצאו רוק למעלה כן הכילה וכיוצא בזה אם מוציאה בעלה בגרה לא תנשא לנטען עבר ונשאה והיו לה בנים ממנו לא תצא לא היו לה בנים ממנו תצא וזה בשלא פסק הקול שזנתה עם פלוני יום ומחצה ויותר ולא היו להם אויבים שמעבירין את הקול אבל אם לא היתה שם רנה לדבר זה בעיר או שפסק הקול שלא מחמת יראה אם נשאת לנטען לא תצא אף על פי שאין לה בנים מי שהוציאה בעלה בעידי דבר מכוער ונשאת לאחר וגרשה אסורה להנשא לנטען נשאת לא תצא אע״פ שאין לה בנים כל אשה שהעידו שני עדים שזנתה עם זה כשהיתה תחת בעלה הראשון תצא בזה ואע״פ שיש לה ממנו כמה בנים וכל מקום שאמרנו תצא תצא בלא כתובה : Id est: Quæcunque Fœmina interdicto mariti, & sua deinde cum amatore occultatione prævius, Aquas amaras non potavit; Sive quod noluit eam maritus potionare, sive quod ipsa bibere recusavit, sive quod testis quidam de ejus scortatione testimonium edidit, sive quod ipsa scelus suum fassa est, sive quod ex earum fœminarum numero deprehenditur, quibus aquas exploratorias bibere non conceditur, sive quod Magistratus tantum ei interdictum fecit; hæc inquam, quia marito amplius jungi prohibetur, ergo tanto magis æta em quoque ab ejus conjunctione cum quo secretius commercium habuerat, abstinere debet. Quod si tamen spreto hoc præcepto matrimonium cum eo contraxit, cogendus maritus est, ut libello repudii dato, eam dimittat, etiamsi multos cum ea procreaverit liberos. Uti enim haud prioris mariti, ita nec amatoris uxor ut sit conceditur. At, cum nullum præcessit interdictum, adsunt vero testes asseverantes occultasse se mulierem cum aliquo, ac postea turpe quid in ea deprehensum fuisse, uti, quod insequentes, eam sese cingulo cingentem repererunt, aut, quod quid salivæ simile, vesti adhærebat, aut quod res ejusmodi alia fuit animadversa, si ob hanc causam maritus conjugem domo expellat, pariter nec illi nubere debet, cum quo venit in suspicionem. Quod si hoc præceptum transgrediantur, & nuptias faciant, tum eo casu quo liberos procrearunt, non eam maritus dimittere cogitur, bene autem, si liberos non susceperint. Sed hoc tamen, ea quoque cum limitatione capiendum, si non cesset fama de scortatione ab iis admissa, per diem unum & medium, vel amplius; nec sint illis inimici, qui eam famam divulgarunt. Quod si ea res, in publicum rumorem non abiit, aut si citra metum incussum continuo fama dejecit, tum si mulier illa cum amatore nuptias contrahat, non is eam repudiare compellitur, utut maxime liberos nullos procrearunt. Si cum qua muliere maritus ob turpis rei indicium a testibus significatum, divortium fecit, atque hæc alii nupsit, ab eodemque repudiata est, ne sic quidem cum veteri amatore conjugium ipsa inire debet: si tamen id sit contractum, non imperandum marito divortium, etiam tum, cum liberi nulli extant. De quacunque muliere testes affirmant, ipsam cum eo homine, cujus nunc est conjux, priore conjugio durante scortatam esse, cum hac divortium facere novus maritus cogitur. Atque notandum, quoties dicimus cogi quem ad faciendum divortium, ita id accipiendum esse, ut dos solvi non intelligatur.

Rursus: שתה מי המרים ונקתה ממנו וחזר וקנא לה מן האיש שהשקה על ידו ונסתרה עליו אין משקה על ידו פעם שניה אלא האסר עליו לעולם ותצא בלא כתבה אבל אם קנא לה עם אחר ונסתרה עם אחר בעדים משקה אותה פעם שניה ואפילו במה פנים והוא שישקה כל פעם בגלל איש אחר השקה אותה וגרשה ונשאת לאחר וקנא לה עם האיש שהשקה אותה הבעל הראשון בגללו ונסתרה עמו בעדים הבעל השני משקה אותה על ידו שהוא בעל שני ואפילו מאה ונשאת לזה אחר זה משקין אותה על ידי איש אחר ואין אומרין הרי שהוחזקה לזה ונטמאה עד שיהיה שם עד : Id est: Si quæ Mulier aquas exploratorias bibit, & innocens, deprehensa fuit, postea vero commercio ejusdem hominis, cum quo semel in suspicionem venerat, iterum maritus eam prohibeat, ipsaque cum isto se occultet, non potionatur ob eundem vice secunda, sed jure conjugali, juxta cum dote excidit. Sed, si (*post primam explorationem*,) de alio maritus faciat interdictum, atque mulier cum eo latitasse testibus convincatur, nova instrui potest exploratio, licetque idem repetere sæpissime, modo semper novi amatoris nomine suscipiatur. Si quis post factam explorationem mulierem repudiavit, eaque alii nupta sit, iste vero posterior maritus, ob eundem interdictum faciat, cujus commercium mulieri prior maritus vetuit, tum si præsentibus testibus eum veteri amatore se occultet, posterior maritus conjugem potionandi jus habet, ob novum matrimonium contractum: atque adeo mariti centum, ob eundem hominem explorationem instituere possint, si ordine, mulier iis fuerit nupta. Nec licebit dicere, Certum est mulierem illi adhærere, pollutamque esse, nisi testibus id queat evincere.

Cap. 3. בכל זמן משקין הסוטות וכל היום כשר להשקות ולא משקין בלילה ולא משקין שתי סוטות כאחד : Id est: Temporibus (*profestis*,) quibuscunque, Sotas potionare licet, atque omnibus quoque diei horis id negotium suscipi potest: Noctu tamen exploratio institui non debet, nec debent simul & semel Sotæ duæ potionari.

Maimonides Hilch. Sota cap. 1. §. 7. בעל שמחל על קינויו שמחתר קינויו מחול וכאלו לא קינא לה מעולם אבל אם מחל אחר שנסתרה אינו יכול למחול נירשה הרי זו כמי שמחל ואם החזירה צריך לקנאות קינוי אחר : Id est: Si quis maritus revocet interdictum ante occultationem factam, id facere licet, nec unquam interdictum edidisse intelligitur. Sed, post occultationem factam, remissionem indulgere non potest. Divortium, remissioni comparatur. quare si quis repudiatam repetat, novo interdicto opus est.

Pesikta Sutarta fol. 39. *col.* 4. *Jalkut fol.* 205 *col.* 3. *& ex his alii plures.* אמרו מעשה בשתי אחיות שהיו דומות זו לזו בא להשקותה בעלה ושנת את בגדיה באחותה והשקו את הטהורה ולא לקתה ובחזרתה נשקתה וכיון שהריחה מים המרים מיד מתה הטמאה לקיים מה שנ׳ ולא ימלט רשע את בעליו : Id est: Narrant historiam, de duabus Sororibus, sibi invicem simillimis, quarum cum alteram maritus (*ob adulterii suspicionem*) potionare vellet, ipsa (*ream se sentiens*,) cum sorore vestes commutat, atque sic innocens potionata fuit, abiitque illæsa; Hanc vero reversam, cum altera soror (*gratam se monstrare cupiens*,) esset osculata, percepissetque odorem aquarum amararum, continuo animam exhalavit, ut constaret veritas illi (Eccles. VIII, 8.) *Non liberabit iniquitas dominum suum.*

Pesikta

Pesikta Sutarta fol. 40. col. 1. תקרת האיש מעון שלא יאמר אוי לי שהרגתי את בת ישראל אוי לי שהייתי משמש עם הנואפת לכך נאמר ונקה לפי שאין הקב"ה בא עם בריותיו בטרוניא ולא נתן להם חוקים כדי ליגען ומרי לטרדן מן העולם אלא משפטים ישרים ותורת אמת ואין הקב"ה מביא את האדם כרך אלא על דבר שנצטוה ובידו כח לעשות כדי שיהו מבוררין : Id est. (*Ait Scriptura*, Num. V. 31.) Insontem futurum virum Zelotypum ab iniquitate, (*etiam eam aquæ exploratoriæ mulieri fuerint exitio.*) Scilicet, non est cur dicat; Væ mihi, quod interemi filiam Israëlis! Væ mihi, quod cum uxore adultera concubui! atque eam ob rem Scriptura innocentem ipsum pronunciat. Non enim Deus æternus cum creaturis suis tyrannidem exercet, nec præcepta eum in finem illis dedit, ut eas fatigaret, aut vitam iis adimeret. Nempe Præcepta ejus recta sunt, Lex tota divina est, neque vocat Deus hominem in judicium, nisi ob violationem ejus quod diserte erat præceptum, & quod saltem quomodocunque implere licebat.

R. Leon de Modena nell' Historia de Riti Hebraici vita ed osservanze de gl' Hebrei di questi tempi parte 4. cap. 6. Nell' antico tempo, quando vn marito era geloso della moglie, la conduceua al Sacerdote, che dandole a beuer di cert' acqua, se era innocente campava, se colpeuole, crepaua, come nel libro de Numeri c. 5. Ma adesso se vn marito habbia protestato alla moglie, *Non far ch'io ti vegga con il tale*, e la troui con esso lui, o corra voce publica, che ella faccia male, o vi siano certi inditii basteuoli, e tanto piu se la trouasse realmente in mal fare, ancor che egli non volesse, li Rabini lo sforzano a repudiarla, o separarsi per sempre da lei, e poi repudiata può ella maritarsi con chi vuole, fuori che con quel tale, per il sospetto di cui, o per certezza, sia stata repudiata. Id est: Temporibus antiquis, quando Maritus Zelotypia corripiebatur adversus mulierem, deducebat eam ad Sacerdotem, qui certam aliquam aquam ei bibendam porrigens, si innocens erat, recessit salva, si nocens, media crepuit, uti Numer. V. memoriæ proditum est. Hac vero ætate, si quis mulieri edixit: *Cave sis, ut eum isto imposterum videam:* atque eam cum ipso deprehendat, aut fama publica loquatur ipsam peccare, aut suppetant certa & sufficientia indicia, tantoque magis, si ab ipso reperiatur αὐτόφωρος, cogunt Rabbini maritum ut mulierum repudiet, aut perpetuo a se segreget, atque ipsa sic repudiata, cum quocunque matrimonium ineundi jus habet, solo eo excepto, qui, quod cum ea rem habuisse, aut suspicio fuit, aut constitit, divortio præbuerat occasionem.

Finiendum est, facundissimi Philonis, elegante de Judicio Sotæ dissertatione, quam libro qui de Specialibus Legibus inscribitur, inseruit. Ea Talmudistarum placita, in plerisque, tam pulchre consonat, ut egregiam contineat multorum hactenus dictorum ἀνακεφαλαίωσιν.

Πάλιν στερρῶς κατὰ τὸν ἱερὸν λόγον ἡ προσδέχεται ἡ πολιτεία, κοσμιότητος καὶ αἰδοῦς καὶ σωφροσύνης καὶ τῶν ἄλλων ἀρετῶν ἀλλοτρίαν, ἢ ἀναπίμπλησι τὰς ψυχὰς ἀνδρῶν ὁμοῦ καὶ γυναικῶν ἀκολασίας, τὸ μὲν τῆς διανοίας ἀθάνατον κάλλος αἰσχύνει· τὴν δὲ σώματος ὀλιγοχρόνιον εὐμορφίαν προτιμᾷ· προσερρίπτουσα μὲν αὐτὴν τοῖς ἐπιτυχοῦσι, τὴν δ' ὥραν ὥσπερ τὸ ὤνιον ἐπ' ἀγορᾶς πιπράσκουσα, ἐπὶ μὲν θήρᾳ τῶν νέων, ἕκαστα καὶ λέγει καὶ πράττει. Τοὺς δ' ἐραστὰς ἀλείφει κατ' ἀλλήλων, ἆθλον αὐτὴν προθεῖσα τοῖς τὸ πλεῖον εἰσενεγκοῦσιν· ὡς λύμη ὢν καὶ ζημία καὶ κοινὸν μίασμα καταλευέσθω, τὰς τῆς φύσεως διαφθείρουσα χάριτας, ἃς ἥρμοττε καλοκαγαθίᾳ προσεπικοσμῆσαι· μοιχείας δὲ τὰς μὲν αὐτοφώρους, ἐναργέσιν ἐλέγχοις πεφωραμένας ἐνθένδε ὑπαιτίους ἀπέφηνεν ὁ νόμος· Τὰς δὲ καθ' ὑπόνοιαν οὐκ ἐδικαίωσεν ἐξετάζεσθαι πρὸς ἀνθρώπων, ἀλλὰ τὸ τῆς φύσεως (Fortasse legendum θεοῦ) ἤγαγε δικαστήριον, ἐπειδήπερ ἄνθρωποι μὲν τῶν ἐμφανῶν ἐπιγνώμονες, θεὸς δὲ καὶ τῶν ἀδήλων, τῷ μόνῳ δυνατὸν ψυχὴν ἐναργῶς θεάσασθαι· Φησὶν οὖν τῷ ὑπονοήσαντι ἀνδρί, γραψάμενος πρόκλησιν, ὡς τὴν ἱερὰν πόλιν ἴθι σὺν τῇ γυναικί, καὶ καταστὰς ἐπὶ τῶν δικαστῶν ἀπογύμνωσον τὸ παριστάμενόν σοι τῆς ὑπονοίας πάθος, μὴ ὡς ἄν τις συκοφάντης ἢ κακοτεχνῶν ὑπὲρ τοῦ πάντως περιγενέσθαι, ἀλλ' ὡς ἄν τις τῆς ἀληθείας ἀκριβὴς ἐξεταστὴς ἄνευ σοφιστείας· ἡ δὲ γυνὴ δύο κινδύνους ὑπομείνασα, τὸν μὲν ὑπὲρ ψυχῆς, τὸν δ' αἰσχύνην βίου παντὸς ἀργαλεώτερον θανάτου, κρινάτω παρ' αὐτῇ τὸ πρᾶγμα, κἂν μὲν καθαρεύῃ, θαρροῦσ' ἀπολογείσθω· εἰ δ' ὑπὸ τοῦ συνειδότος ἐλέγχοιτο, καταδυέσθω, προκάλυμμα τῶν ἁμαρτημάτων αἰδῶ πεποιημένη· τὸ γὰρ μέχρι τέλους ἀναισχυντεῖν, ὑπερβολὴ κακίας· Ἐὰν δ' ἀμφήριστ' ᾖ τὰ λεχθέντα, καὶ μηδ' ἕτερον καθέλκῃ μέρος, ἴτωσαν εἰς τὸ ἱερόν, καὶ ὁ μὲν ἀνὴρ στὰς ἀντικρὺ τοῦ βωμοῦ, παρόντος τοῦ κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἱερωμένου, δηλούτω τὴν ὑπόνοιαν ἅμα, καὶ κομίζων ἄλευρον κρίθινον, εἶδός τι θυσίας ὑπὲρ τῆς γυναικός, ὡς ἔνδειξιν τοῦ μὴ κατ' ἐπήρειαν, ἀλλ' ἀπὸ γνώμης ὑγιοῦς κατ' ἐνδοιασμὸν εὔλογον αἰτιᾶσθαι, ὅ, ὁ ἱερεὺς λαβὼν προτεινέτω τῇ γυναικί, καὶ τὸ ἐπικείμενον ἀφελὼν, ἵν' ἐπικρίνηται γεγυμνωμένῃ τῇ κεφαλῇ τὸ τῆς αἰδοῦς περιῃρημένη σύμβολον, ᾧ ταῖς ὡς ἅπαν ἀθῴαις ἔθος χρῆσθαι· Μήτε δ' ἔλαιον, μήτε λιβανωτόν, ὡς ἐπὶ τῶν ἄλλων θυσιῶν προσέστω, διὰ τὸ μὴ ἐπὶ χρηστοῖς, ἀλλ' ἄχαρι ὀδυνηροῖς μᾶλλον τὴν θυσίαν ἐπιτελεῖσθαι· κρίθινον δ' ἐστὶ τὸ ἄλευρον. Ἴσως ἐπειδὴ ὑπαμφίβολός ἐστιν ἡ ἀπὸ κριθῆς τροφή, καὶ ἀλόγοις ζῴοις καὶ ἀτυχέσιν ἀνθρώποις ἐφαρμόζεσθαι, σύμβολον τοῦ τὴν μεμοιχευμένην οὐδὲν θηρίων διαφέρειν, ὧν ἀδιακρίτους εἶναι καὶ ἀνεπισκέπτους τὰς ὀχείας συμβέβηκε· τὴν δὲ καθαρεύουσαν τῶν ἐγκλημάτων, οἰκεῖον ἀνθρώποις βίον ἐζηλωκέναι· Λαβὼν δέ, φησίν, ὁ ἱερεὺς κεραμεοῦν ἀγγεῖον, ἐγχείτω καθαρὸν ὕδωρ ἐκ πηγῆς ἀρυσάμενος, καὶ φερέτω βῶλον γῆς ἐκ τοῦ κατὰ τὸ ἱερὸν ἐδάφους, ὅπερ οἶμαι καὶ αὐτὸ συντείνει πρὸς τὴν ἔρευναν τῆς ἀληθείας διὰ συμβόλων· Τὸ γὰρ κεραμεοῦν ἀγγεῖον, πρὸς τὸ μοιχεύεσθαι, διὰ τὸ εὔθραυστον, θάνατος ἡ κατὰ μοιχῶν δίκη· ἡ δὲ γῆ καὶ τὸ ὕδωρ, πρὸς τὸ καθαρεύειν τῆς αἰτίας· Ἐπειδὴ δὲ ἀμφοτέρων αἱ γενέσεις καὶ αὐξήσεις καὶ τελειώσεις ἁπάντων· Ὅθεν ἑκάτερον οὐκ ἀπὸ σκοποῦ καὶ τοῖς ὀνόμασιν ἐνεκόσμησε, τὸ μὲν ὕδωρ εἰπὼν δεῖν καθαρόν τε λαμβάνειν καὶ ζῶν, ἐπεὶ ἡ ἀνυπαίτιος γυνὴ καθαρεύειν τὸν βίον, καὶ ζῆν ὀφείλει· τὴν δὲ γῆν οὐκ ἀπὸ τοῦ τυχόντος, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ ἐδάφους, ὅπερ ἀναγκαῖον, ἀρεστοῦσαν ὡς καὶ γυναῖκα τὴν σώφρονα· Τούτων δὲ προευτρεπισθέντων, ἡ μὲν ἀκατακαλύπτῳ τῇ κεφαλῇ τὸ κρίθινον ἄλευρον κομίζουσα, καθάπερ ἐλέχθη, παρέστω· Ὁ δ' ἱερεὺς ἀντικρὺ τὸ κεραμεοῦν ἀγγεῖον ἐν ᾧ ὕδωρ ἐστὶ καὶ γῆ στὰς ἐπιλεγέτω τάδε· Εἰ μὲν τοὺς ἐπὶ γάμοις θεσμοὺς οὐ παραβέβηκας, οὐδ' ἀνὴρ ἕτερος ὡμίλησέ σοι καθυφειμένη τὰ πρὸς τὸν νόμον συνεληλυθότα δίκαια, ἀνυπαίτιος καὶ ἀθῴα ἴσθι· εἰ δ' ὀλιγωρήσασα μὲν ἀνδρὸς κενὰς ζηλώσασα ἐπιθυμίας, ἢ ἐρασθεῖσα, μὴ ἀγνοεῖς πάσαις ἀραῖς ἔνοχος γεγενημένη, ὧν τὰ δείγματ' ἀναφανοῦσ' ἐπὶ τοῦ σώματος ἴσθι, καὶ ἴδε πιὼν ἐλέγχου, ὃ τὰ κεκρυμμένα σοῦ καὶ τεθηλυμμένα σε ἀπαμφιέσει καὶ ἀπογυμνώσει· Ταῦτα γράψας ἐν χαρτιδίῳ καὶ ἀπαλείψας τῷ κατὰ ἀγγεῖον ὕδατι προτεινέτω τῇ γυναικί· ἡ δὲ πιοῦσ' ἀπαλλαττέσθω, προσδοκῶσα σωφροσύνης ἆθλον, ἢ ἀκολασίας τὴν ἀνωτάτω τιμωρίαν· εἰ μὲν γὰρ σεσυκοφάντηται, σπορὰν καὶ γέννησιν ἐλπιζέτω, τῶν ἐπὶ στειρώσει καὶ ἀγονίᾳ φόβων καὶ φροντίδων ἀλογοῦσα· εἰ δ' ἐστὶν ἔνοχος ἐφεδρεύουσαν εἰς τὸν γαστρὸς ὄγκον οἰδούσης καὶ πιμπλαμένης καὶ τὴν περὶ μήτραν δεινὴν κάκωσιν, ἣν καθαρὰν οὐκ ἠξίωσεν ἀνδρὶ διατηρεῖν τῷ κατὰ πάτρια γήμαντι·

Præ-

Præterea, Scortum, lex ejicit e Republica, ut honestate, pudore, sobrietate, & cæteris virtutibus vacuum, & replens viros fœminasque impudicitia, deturpansque immortalem mentis pulchritudinem, solam vero corporis venustatem brevi perituram excolens, prostituens se prætereuntibus, & florem ætatis venditans, ad illectandos juvenes omnia tum faciens. Eadem committit amatores suos, inhonestum præmium seipsam proponens ei qui plura dederit. Ergo ut pestis, labesque publica, saxis obruetur, quod naturæ donis abutatur, quæ virtutibus exornasse debuerat. Adulteris deprehensis convictisque, lex præsentem pœnam infligit: suspectis autem committit naturæ judicio, non hominum: quandoquidem manifesta cognoscunt homines, Deus occulta etiam, qui solus animos introspicit. Sic igitur Zelotypo viro præcipit: Dic dicta uxori, sanctam civitatem petc cum ea: & ubi coram judicibus comparueritis, suspicionem tuam detege, non ut calumniator, aut insidiator, captans modis omnibus victoriam, sed ut incorruptus inquisitor veritatis. At mulier in gemino constituta periculo, mortis, & morte gravioris ignominiæ, rem ipsa secum expendat, & si est innocens, purget se cum fiducia. Quod si arguatur suapte conscientia, satius fuerit se abdere, & peccatum pudore tegere, quam pervicaciter ambire victoriam. Quod si lis nequeat dirimi, neutrius conjugum argumentis prævalentibus, ambo in templum eant: tum maritus ante altare stans coram Sacerdote illius temporis, suspicionem suam prodat, offeratque pro uxore pultem (*Male* Farinam, *& sic in cæteris.*) hordeaceam, ut appareat, eum non malo, sed sano animo certis de causis pudicitiam ejus revocare in dubium. Sacerdos vero protensa manu mulieri tegmen detrahat, ut judicetur aperto capite, sine pudoris insigniis, sicut mos est in omnibus controversiis capitalibus. Sed neque oleum, neque thus, ut in aliis sacrificiis aspergitur, quia tristes, non læti rem divinam faciunt. Puls autem adhibetur hordeacea, fortassis ideo, quia hoc genus frugum usus est duplex, (Fortasse leg *duplices.*) & promiscue præbetur brutis animalibus, & pauperibus hominibus: quo signo subinnuitur, adulteram nihil differre a bestiis, quæ sine discrimine, & sine disciplina ruunt in venerem. Pudicam vero, & puram a crimine, imitari vitam propriam hominibus. Pergit lex, jubens ut Sacerdos, urnam fictilem aqua e vivo fonte hausta, impleat, & terræ pulverem e templi solo collectum, indat in eam. Quod ipsum, eò spectare opinor, ut figurate significetur veritatis inquisitio. Nam urna fictilis adulteræ convenit, cui mors optanda est, sollennis pœna violatæ conjugalis fidei. Terra autem & aqua sic assumuntur, velut testes periclitantis innocentiæ, videlicet quod ambæ sint causa generationis, incrementi, perfectionisque rerum omnium. Nec temere utraque ornatur suis epithetis, dum aqua pura vivaque dicitur, quia mulier insons pura est, mereturque vivere. Terra vero sacra, ut ex templi pavimento desumta, quod sua sanctitate placet, ut mulier sua castimonia. His ita paratis illa capite aperto accedat, ut dixi, pultem offerens. Sacerdos ex adverso stans cum fictili aquam terramque continente, hæc verba pronunciet: Ni violasti jura conjugalia, nive cum alio viro congressa es proculcatis legibus, insons esto & a crimine libera. Quod si cum injuria mariti te implicasti novis amoribus, scito te devotam diris omnibus, quibus manifeste pœnam lues corpore. Bibe jam redargutionis poculum, quod incerta occultaque nudabit ac reteget. Eadem verba inscripta chartulæ deleat aqua in fictili, moxque mulieri bibendam porrigat. Illa post potum abeat, expectatura pudicitiæ præmium, aut extremam pœnam intemperantiæ. Nam, si est passa calumniam, conceptum partumque sperat, nihil de sterilitate solicita. Quod si culpa non caret, non evadet ventris inflationem tumoremque, & cruciabile vulvæ vitium quam puram marito servare noluit, cum quo in matrimonium rite convenerat. Nescio, quomodo animo exciderit, monere, fuisse inter Judæos opinionem vetustissimam, quod vituli a Mose comminuti pulvis, quemque ipse aquis inspersum, Israëlitas bibere jussit, eandem vim ac efficaciam in potantium corporibus exercuerit, quæ Sotæ aquis inerat. Addatur itaque coronidi nostræ, quam Sexto Capiti Mischnæ subjunximus, iste velut apex. Sic vero memoriæ consignatum habetur in Avoda Sara fol. 44. a. ויזר על פני המים וישק את בני ישראל לא נתכוין אלא לבודקן בסוטה: Id est: (Ex. XXXII, 20. dicitur:) Sparsit (Moses vituli comminuti pulverem) in aquam, & dedit ex eo potum filiis Israël. *Nimirum, non id aliam ob causam factum, quam ut eos, quasi Sotam, explorationi subjiceret.* Abenesræ, ad eundem Scripturæ locum, commentatio est: הם מי נחל יורד מן ההר וצוה ששתו כל ישראל כאלה המים ורה היה כמו ומן העפר אשר יהיה בקרקע המשכן יקח הכהן ונתן אל המים והנה הכיס חדש אות בעובדי העגל בפניהם או שצבהה בטנם כי לולי זה איך הכירו בני לוי עובדי העגל כי היו: Id est: *Aquæ*, (quibus Moses pulverem vituli comminuti inspersisse dicitur) *capiendæ sunt de torrente, e monte promanante, præcepitque Moses, ut omnes Israëlitæ eas potarent. Est vero hujus rei par ratio, cum illo* (ubi Deus Num. V, 17. mandat:) Et de pulvere qui erit in solo tabernaculi accipiens Sacerdos, indet in aquam illam. *Cæterum, aquæ istæ*, (a Judæis potæ,) *signum aliquod, in idololatrarum vultu produxisse, aut ventrem ipsorum turgidum reddidisse videntur, nisi enim hæc ita se haberent, quomodo Levitæ idololatras agnoscere potuissent*, (atque eos occidere?) Non exprimit Abenesra, quale illud vultus signum esse potuerit, sed, alios Rabbinos processisse longius, atque explicare id definire voluisse, fidem faciunt versus Petri Rhemensis, Scriptoris antiqui, quos Cl. Seldenus in egregio de Dis Syris Libro, Syntag. 1. c. 4. ex Bibliotheca Cottoniana, nobiscum communicavit, & quos ab eo mutuamur.

> *Descendit Mose, tabulis infixa duabus,*
> *Scripta Dei digito, jussa beata ferens.*
> *Aure chores populi ludentis percipit; Iram*
> *Concipit; O. Vituli conspicat; Inde fremit.*
> *Excussit Tabulas; Excussas fregit; abegit*
> *Fractas; in vitulum sævit, eumque rapit.*
> *Comminuit; commiscet aquis, potum dat Hebræis*
> *Exeat ut fœdus, per loca fœda, Deus.*
> *Denotat hic Auri cor Hebræi potus avari,*
> *Qui sitiens, aurum, pramitus ecce bibet.*
> *Consonat hic; Crassi titulo quod corde sitisti*
> *Vivens, hoc aurum mortuus ore bibis.*
> *Hebræi tradunt Moysen fecisse quod audis,*
> *Ut sciret solos hac ratione reos.*
> *Nam rutilans auro monstrabat Barba nocentes,*
> *Dum patulo latices fluminis ore bibunt.*
> *Aurum quod fudit Aaron descendit eorum*
> *In Barbas tantum, qui coluere Bovem.*
> *Nequitiæ plumbum, Barbæ monstratur in auro,*
> *Et culpæ pondus, aurea barba notat.*

Non sum nunc solicitus, num quid verisimile insit, in illa de rubris Barbis fabula; interim, id opinor, non ob aliam, quam quæ Abenesræ placuit causam, commentum inventum esse, ut nimirum illo indicio, veri & ex destinatione idololatræ, de plane insontibus, aut qui imprudentes tantum seduci se passi fuerant, distinguerentur, nec aliorsum utique pertinet illud:

> *Ut sciret solos hac ratione reos.*

Paulo alium sensum illis inesse Seldenus arbitratus est, qui sic mentem Hebræorum, Poëtæque accepit, quasi ex potione contusi pulveris, non tantum Barbas rubras in ipsis illis qui scelus patraverant, sed & in posteris eorundem enatas fuisse contendat, quod, tum ob rationem allatam, tum quia rufi rufis non semper generantur, mihi secus videtur. Cæterum, est inter Scripturæ ἄγνωστα, quomodo comburendo, tundendoque, Aureus vitulus in pulverem redigi potuerit, nam, id artificium vulgo incognitum habetur, soliquc Chymici ejus scientiam jactitant. Si tamen Abenesræ fides, non magna opus est arte, ad eam rem parandam, quippe יש דבר שישים באש עם הזהב ומיד ישרף ויהיה שחור ולעולם לא ישוב זהב וזה דבר מנוסה ואמת הוא: *Est res quædam, quæ juxta cum auro, igni imposita, facit ut illud comburatur, & in* (pulverem) *nigrum conversum, nunquam ad pristinam auri naturam reduci possit. Atque hoc verum est, expertumque.* Male sit Abenesræ, si scivit qualis ea res esset, & tamen nos illius nomine fraudavit!

פרק ז אלו נאמרין בכל לשון פרשת סוטה ודוי מעשר קריאת שמע ותפלה וברכת המזון ושבועת העדות ושבועת הפקדון :

Caput 7. Quæ sequuntur, qoacunque Lingua proferri possunt: (1) Sectio de muliere adulterii suspecta. (2) Confessio decimarum. (3) Lectio Audi. Preces (*consueta.*) Benedictio cibi. (4) Jusjurandum testium, & Jusjurandum ob depositum.

R. OB. DE BARTENORA.

פרשת סוטה *Sectio de Sota*, uti dicitur Num. 5, 19. ואמר אל האשה ergo bene habet in quacunque lingua dixerit. ודוי מעשר *confessio decimarum*, quæ extat Deut. 26, 13. & hæc dici potest in quacunque lingua.

קריאת שמע *Lectio audi*, uti dicitur in Lege Deut. 6, 4. שמע ישראל etiam in quacunque lingua intellexeris. ותפלה & *oratio*, quam orat ecclesia, eam dicunt in quacunque lingua, sed privatus orationem tantum in lingua Sancta dicit.

וברכת המזון *Et benedictio cibi*, uti dicitur Deut. 8, 10. וברכת את יהוה אלהיך etiam in quacunque lingua benedixeris. Sic etiam *jusjurandum testimonii*, & *jusjurandum depositi*, in quacunque lingua juraverint, si non confessi fuerint, tenentur ad jusjurandum testimonii, quod probatur ex eo quod dicitur Levit. 5, 1. ושמעה קול אלה in quacunque etiam lingua. Cæterum jusjurandum depositi docetur a jurejurando testimonii, quia de ambobus dicitur תחטא.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Dicit scriptura de muliere Sota Num. 5, 19. ואמר אל אשה ad hoc exponit traditio, *quacunque in lingua dixerit*. In confessione ad decimas dicitur Deut. 26, 13. ואמרת לפני יהוה אלהיך ad hoc iterum traditio, *in quacunque lingua dixeris*. Cæterum confessionem ad decimas jam exposuimus capite ultimo tractatus Maaser Scheni. De lectione *Audi* dicitur Deut 6, 4 שמע ישראל traditio, *in quacunque lingua audiveris*. De תפלה *oratione* notum est, quod eam orant in quacunque lingua; at hoc intelligendum est ut id fiat in ecclesia; sed quilibet privatus eam in lingua Sancta orare tenetur. De benedictione cibi dicitur Deut. 8, 10. וברכת את יהוה אלהיך traditio, *in quacunque lingua benedixeris*. Et de jurejurando testimonii dicitur Levit. 5, 1. ושמעה קול אלה traditio, *in quacunque lingua audiverit*; & de jurejurando testimonii discimus testimonium depositi, quia de unoquoque dicitur in Scriptura תחטא.

WAGENSEILIUS. (1) *Sectio de muliere adulterii susp. &c.*] Jam supra quædam in hanc rem disseruimus, quæ oportet recolere. Nec negligendum illud nostræ Gemaræ, quodque extat etiam in Pesikta Sutarta, fol. 39. col. 4. ת"ר משקין אותה בכל לשון שהיא שומעת על מה היא שותה ובמה היא נטמאת ובמה היא נבעלת על מה היא שותה על עיסקי קינוי וסתירה ובמה היא שותה בקירה של חרש על מה נטמאת על עיסקי שחוק וילדות ובמה היא נטמאת בשוגג או במזיד באונס או ברצון וכל כך למה שלא להוציא לעז על מים הבדוקים : Id est; *Tradunt Magistri explicandum fuisse Sotæ, in familiari qua utebatur lingua, Quare bibat, & In Quo bibat. Item, Quare polluta fuerit, & Quo id modo acciderit. Quare bibat: Ob interdictum nimirum mariti, & factam deinde occultationem. In quo bibat: In vase scilicet fictili. Quare polluta fuerit: Puta, ob nimiam Petulantiam, vel Jocationem. Quo id modo acciderit. Nempe, aut per Ignorantiam, aut proposito deliberato, aut per vim, aut voluntarie. Sed quid opus erat tantis ambagibus? Ne ipsa cæteroquin aquas exploratorias calumniaretur.*

(2) *Confessio Decimarum*] Illa scilicet verba, quæ Deus Deut. XXVI, 13. 14. 15. recitanda dictavit, post exsolutas Decimas. Atque licebat pro concepta Hebræa formula, in barbara lingua substituere sententiam, quia formulæ in sacro textu præmittitur: *Tunc dices coram Domino Deo tuo*, ubi illud *dices*, cuique suæ linguæ usum indulgere videtur.

(3) *Lectio Audi. Preces consuetæ. Benedictio cibi*] Proderit notasse, quæ scribit Baal Chatidim, Num DCCLXXXV. טוב לו לאדם שיתפלל ויקרא את שמע וברכות בלשון שמבין בו משיתפלל בלשון הקדש ואינו מבין בו וכתיב על אשר לא ידע ספר לאמר קרא נא זה ואמר לא ידעתי ספר ויאמר יי יען כי נגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני ותהי יראתם מצות אנשים מלומדה שמתפלל וקורא ואינו מבין מה מוציא מפיו לכך כתבו התלמוד בבבל ובארץ ישראל בלשון ארמי כדי שידעו את המצות אפילו עמי הארץ ולכך היו מתרגמין : Id est; *Satius est homini, ut preces faciat, & Sectionem* Audi, *Benedictionesque, recitet lingua familiari, quam ut hæc peragat lingua Sancta, si ejus rudis sit. Hinc scriptum est,* (Esa. XXIX, 12.) Sin autem dentur literæ, ei, qui nescit literas, dicendo: Lege quæso hoc, dicit nescio literas. Et dixit Dominus, propterea quod appropinquat populus iste ore suo, & labiis suis honorant me, cor autem suum procul amovet a me, estque reverentia eorum erga me, quam præcepto hominum edocti sunt. *Quæ omnia in eum optime quadrant, qui orat, & Scripturam legit, nec scit quid ore suo proferat. Atque hinc Talmud tam in Regione Judaica, quam in Babylonia, lingua Chaldæa conscriptum fuit, ut etiam vulgus hominum præcepta posset addiscere; in eundemque finem editæ sunt* (Sacrarum literarum) *Chaldaicæ Paraphrases.* Nec spernendum illud Maimonidis, Hilch. Berachot c. 1. §. 5. & 6. נוסח כל הברכות עזרא ובית דינו תקנום ואין ראוי לשנותם ולא להוסיף על אחת מהם ולא לגרוע ממנה וכל המשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות אינו אלא טועה וכל ברכה שאין בה הזכרת השם ומלכות אינה ברכה אלא אם כן היתה סמוכה לחברתה וכל הברכות כולן נאמרין בכל לשון והוא שיאמר כעין שתקנו חכמים : Id est: *Formulas omnium Benedictionum, Esra, ejusque Collegæ composuerunt, quare haud æquum est, cuiquam illarum, vel addere quid, vel demere, atque, quisquis immutat monetam, quam in Benedictionibus cuderunt Sapientes, errat graviter. Non vero ulla Benedictio censetur legitima, nisi in qua & Dei, ejusque Regni expressa fit mentio, aut, nisi Benedictio, in qua hæc desiderantur saltem alii, ubi ista habentur, sit annexa. Cæterum, omnes Benedictiones, quacunque lingua concipi possunt, dummodo sententia eorum quæ prisci Sapientes ordinaverint, retineatur.*

(4) *Jusjurandum testium, & jusjurandum ob depositum*] Quia Levit V, 1. quo in loco Jusjurandum Testium innuitur, legimus: *Et audierit vocem blasphemiæ, cujus ipse testis sit*; exinde eliciunt Magistri, eadem lingua jurare posse testem, qua aliquid ad ejus notitiam pervenit, hoc est, omni promiscue. Porro, quia ibidem verbum תחטא adhibetur, atque eadem vox infra vers. 20. ubi de Jurejurando ob Depositum sermo est, repetitur, hinc, more suo, utriusque jurisjurandi similem rationem esse autumant.

ב ואלו נאמרין בלשון הקדש מקרא ביכורים וחליצה ברכות וקללות ברכת כהנים וברכות כהן גדול ופרשת המלך. ופרשת עגלה ערופה ומשוח מלחמה בשעה שמדבר אל העם :

2. Cæterum, (1) Lingua Sancta tantum, efferebantur, Verba concepta de Primitiis, & quæ proferenda, cum exuitur quis calceo. Benedictiones & execrationes. Benedictio Sacerdotalis. Benedictiones Pontificis. Sectio Regia. Sectio vitulæ decollandæ, & (*denique, qua loquebatur*) Sacerdos ad bellum unctus, eo tempore, cum ad populum verba faciebat.

R. OB.

R. OB. DE BARTENORA. מקרא בכורים *Lectio de primitiis*, quam dicebat is qui adferebat primitias, a Deut. 26, 5. usque ad finem Paraschæ. וחליצה *& calcei exutio*, fratria dicebat, מאן יבמי להקים לאחיו שם בישראל לא אבה יבמי *non vult levir meus erigere fratri suo nomen in Israële*, *non vult me ducere jure leviratus*, & levir dicebat לא חפצתי לקחתה *non placet eam ducere*; postquam calceus exutus erat, dicebat illa ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו *sic fiat viro illi qui non ædificabit domum fratris sui.* ברכות וקללות *benedictiones & maledictiones*, quas dixit Israël in monte Gerizim, & in monte Ebal. ברכת כהנים *benedictio sacerdotalis*, qua Israël benedicebat elevatione manuum. וברכות כהן גדול *benedictio pontificis maximi*, die expiationis post ministerium illius diei, quod peragebatur in sancto sanctorum, legebat sectionem in Lege, & octo dicebat benedictiones, quæ deinceps in Misna exponentur. ופרשת המלך *& sectio regis*, quam legebat in die congregationis, uti in fine capitis exponetur. ופרשת עגלה ערופה *& sectio vitulæ decollandæ*, quæ extat Deut. 21, 7. משוח מלחמה *sacerdos ad bellum*, de quo Deut. 20, 2.

WAGENSEILIUS. (1) *Lingua Sancta tantum efferebantur &c.*] Quia hæc in sequentibus satis explicantur, quod commenter non habeo, præter unum illud, Autorem libri Halichot Olam tract. 3. cap. 2. pag. 93. edit. l'Empereur Mischnam hanc notare ob defectum; eo quod שבועת הדין ושבועת ביטוי Id est: *Juramentum in Judicio præstitum, & Juramentum vulgare*, sint omissa, quæ cæteris ibi enumeratis addi debeant.

ג מקרא בכורים כיצד וענית ואמרת לפני ה׳ אלהיך ולהלן הוא אומ׳ וענו הלוים ואמרו מה ענייה האמורה להלן בלשון הקודש אף כאן בלשון הקודש:

3. Verba concepta de (1) Primitiis, quomodo (*probabitur Ebraice proferenda?*) Scil. Q. S. E. (Deut. XXVI, 5.) *Et loqueris ac dices, coram Domino Deo tuo.* Atque alibi (c. XXVII, 14.) dicitur: *Et loquentes Levitæ dicent.* Sicuti vero hic locutio, quæ fit Hebraicis verbis notatur, ideo sequitur, similem etiam priore loco intelligi.

R. OB. DE BARTENORA.

כיצד Quomodo? perinde ac si dixisset, unde probatur? ולהלן הוא אומר *& ibi ille dicit*, de benedictionibus & maledictionibus montis Gerizim & Ebal.

Sicuti hæc locutio est in lingua sancta &c. eo quod Deut. 27, 14 dicitur ואמרו אל כל איש ישראל קול רם & de datione Legis dicitur Exod. 19, 19. משה ידבר והאלהים יעננו בקול uti ergo in hoc loco in lingua sancta, sic etiam in illo.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Dicitur Deut. 27, 14. ואמרו אל כל איש ישראל קול רם Et Exod. 19, 19. dicitur משה ידבר והאלהים יעננו בקול quemadmodum ergo ibi in lingua Sancta, sic etiam hic in lingua Sancta.

WAGENSEILIUS. (1) *Primitiis*] Præcepto Divino, cujus memoria extat Ex XXIII, 19. & Deut. XXVI, 1. seqq. obligabantur Judæi, Fructuum primitias deferre Hierosolymas, easdemque largiri Sacerdotibus. Atque, quia Scriptura, non nisi Septem species fructuum, in Judæa crescentium nominatim expressit, & hi fructus in ea regione tam insigniter crescebant, ut quos reliquæ terræ in hoc genere proferebant, ne comparandi quidem ad istos essent, ideo Magistri in Biccurim fol. 83. a. de solis quoque iis, Primitias oblatas perhibent. Sunt vero: החיטין והשעורין והענבים והתאנים והרימונים והזיתים והתמרים: Id est: *Triticum, Hordeum, Uvæ, Ficus, Malogranatum, Oleæ, & Palmæ* Jucundum est discere ex cap. 3. ejus quem laudavimus libri, modum colligendi Primitias, easque Deo dicandi. כיצד מפרישין הבכורים יורד אדם בתוך שדהו ורואה תאנה שבכרה אשכול שבכר רימון שבכר קושרו בגמי ואומר הרי אלו בכורים: Id est: *Quomodo separantur, Primitiæ* (Deo sacrandæ, a reliquis fructibus?) *Scilicet, cum homo descendit in fundum suum, deprehendit Ficum aut Botrum, aut Malogranatum* (ab arbore vel vite,) *primum edi, circumligat* (petiolum) *junco, atque:* Hæ sunto primitiæ. כיצד מעלין את הבכורים כל העיירות שבמעמד מתכנסות לעיר של מעמד ולנין ברחובה של עיר ולא היו נכנסין לבתים ולמשכים היה הממונה אומר קומו ונעלה ציון אל בית יי׳ אלהינו הקרובים מביאי׳ התאנים והענבים והרחוקים מביאין גרגו׳ וצמוקים והשור הולך לפניהם וקרניו מצופות זהב ועטרה של זית בראשו החליל מכה לפניהם עד שמגיע קרוב לירושלם הגיעו קרוב לירושלם שלחו לפניהם ועטרו את בכוריהם הפחות הסגנים והגזברים יוצאים לקראתם לפי כבוד הנכנסין היו יוצאי׳ וכל בעלי אומני׳ שבירושלם עומדים לפניהם ושואלים בשלומם אחינו אנשי מקום פלוני באתם לשלום החליל מכה לפניהם עד שמגיעין להר הבית הגיעו להר הבית אפילו אגריפס המלך נוטל הסל על כתפו ונכנס עד שמגיע לעזרה הגיע לעזרה ודברו הלוים בשיר ארוממך ה׳ כי דליתני ולא שמחת אויבי לי התוזלים שעל גבי הסלים היו עולות ומה שבידם ניתנים לכהנים עודהו הסל על כתפו קורא מהגדתי היום לייי אלהיך עד שגומר כל הפרשה ר׳ יהודה אומר עד ארמי אובד אבי הגיע לארמי אובד אבי מוריד הסל מעל כתפו ואוחזו בשפתותיו וכהן מניח ידו תחתיו ומניפו וקורא מארמי אובד אבי עד שהוא גומר כל הפרשה ומניחו בצד המזבח והשתחוה ויצא: Id est: *Quomodo afferebant Primitias? Omnes* (incolæ,) *civitatum Provinciæ alicujus, conferebant se in metropolim suam, & in platea* (sub dio) *cum pernoctassent, quod ædes* (vitandæ immunditiei causa,) *non ingrederentur, cum illuxisset, inclamabat huic rei præfectus:* Surgite, ascendamus Zionem, ad domum Domini Dei nostri. *Propinquiores, afferebant Ficus, & Uvas recentes, sed longius remoti, Caricas, Uvasque passas. Cæterum, anteibat illos Bos, cujus cornua auro obducta erant, caput corona oleagina ornabatur, pulsabanturque fides, donec perveniebant Hierosolymas. Cum eam urbem prope essent, præmissis nunciis,* (adventum significantibus, calathos) *primitiarum* (pulchre) *redimire cœperunt. Sic viri Principes, Præsules, & muneribus publicis fungentes, ibant obviam, pro conditione ingruentium adventantium: omnesque artifices, urbem intrantibus assurgebant, & comiter eos compellando,* Fratres nostri, Civesque Urbis N. *inquiebant*, sit adventus vester felicissimus. *Interim, pulsabantur semper fides ante turbam hanc, quoad deferrentur ad Montem Templi. Quem cum attigissent,* (quisque,) *& adeo ipse etiam Rex Agrippas, suum primitiarum calathum, suis imponebat humeris, & Templum subintrando, Atrium Israëlitarum petebat. Huc delati, Hymnum canere incipiebant Levitæ, ingeminando:* (Ps. XXX, 5.) Extollam te Domine, quoniam evexisti me, neque lætitia affecisti inimicos meos de me. *Columbæ quæ circum calathos* (ornatus causa appensæ) *erant, holocausta, ipsi calathi, cum primitiis, cedebant Sacerdotibus. Enimvero, cum calathos adhuc humeris impositos haberent, incipiebant proferre comma 3. capitis XXVI. Deuter. cum reliquis quæ ibidem sequuntur. Sed R. Judas vult, cum perventum erat ad comma 4. ibi exoneratis humeris, quemque calathi oris tenuisse, & Sacerdotem supponendo manum, instituisse receptam in sacris agitationem, atque tum prolatum fuisse comma 5. & cætera ejus capitis omnia. Quo peracto, relictis juxta Altare calathis, & facta* (versus sacro-sancta Adyta,) *profunda inclinatione, e Templo itum est.* De Tempore offerendi Primitias sic est in Cap. 1. אין מביאין בכורים קודם לעצרת אנשי הר צבועים הביאו בכוריהם קודם לעצרת ולא קבלו מהם מפני הכתוב שבתורה וחג הקציר בכורי מעשיך: Id est: *Non afferendæ sunt Primitiæ ante festum Pentecostes. Aliquando Incolæ montis Zeboim attulerant Primitias ante illud festum, & non fuerunt acceptatæ, ob illud Scripturæ dictum* (Ex. XXIII, 16.) Et festum messis, pri-

. mitiarum laborum suorum. Tosephot addunt : אין מביאין ביכורים אחר חנוכה שהבכורים אחר חנוכה חשובים משנה הבאה ומניח אותם עד עצרת : Id est : *Non afferenda sunt Primitiæ post festum Encæniorum*, (quod in XXV. diem Novembris incidit:) *Nam, Primitiæ post Encænia, ad annum novum spectant, quare ad festum* Pentecostes *usque asservare eas oportet.* Atque, ne quid desit, ad plene cognoscendum pulcherrimum hunc Antiquitatis ritum, superest ut ex iisdem Tosephot doceamus, rationem qua Primitiarum fructus in calathis fuere dispositi : אם הביא שבעה המינים בכלי אחד יצא ולא יביאם בהרבות אלא שעורים מלמטה חיטים מלמעלה על גביהן וזיתים על גביהן ותמרים על גביהן רימונים על גביהן ותאנים למעלה מן הכל ויהיה דבר אחר מפסיק בין כל מין ומין כגון חוצין ועלין וכיוצא בהן ומקיף לתאנים אשכולות כבתוך כלי :

רת : הביאם בכלי מתכות נוטל הכהן הביכורים וחוזר הכלי לבעליו ואם בסלים של ערבה וכיוצא בהן הרי הבכורים והכלים לכהנים : Id est : *Si quis septem illa genera fructuum, in eodem calatho afferre vellet, id fas erat, dummodo nullam faceret commixtionem. Nam in imam partem reponendum erat Hordeum, deinde Triticum, proxime Oliva, tum Dactyli, mox Malogranata, & tandem Ficus reliquis fructibus superjiciebantur. Atque species a se invicem separari debebant palma scilicet, aut aliorum arborum foliis, vel re quapiam simili, postremo autem ficus, uvis extrinsecus cingebantur. Si quis calathum ex opere fusili attulisset, illum vacuefactum Sacerdos domino restituebat, sed, si e salicibus aut materia alia ejusmodi contextus esset, juxta cum primitiis cedebat Sacerdoti.*

ד חליצה כיצד וענתה ואמרה ולהלן הוא אומר וענו הלוים ואמרו מה עניה האמורה להלן בלשון הקודש אף כאן בלשון הקודש ר' יהודה אומר וענתה ואמרה ככה עד שתאמר בלשון הזה :

4. Unde de verbis solemnibus proferendis (1) cum quis calceo exuitur, (*probaveris*) Hebraice tantum enuncianda esse? Q S. E. (Deut. XXV, 9.) *Et loquens dicet.* Cum vero alibi (c. XXVII, 14.) Etiam dicatur : *Et loquentes Levitæ dicent.* Quare, sicut posteriore loco prolatio verborum in lingua Hebraica, ita similis etiam in primo intelligitur. R. Judas ait, (*idem exinde etiam colligi*;) Q. S. E. (*in priore loco Deuteron.*) *Et loquens dicet sic.* (*Ideo præcipitur*,) ut illa ipsa lingua, sermo fiat.

R. OB. DE BARTENORA.

וענתה ואמרה *Et respondet, dicitque*, non est necesse hoc per argumentum à pari discere, quia ex seipso discitur, *& respondet, dicitque*, quod in hac lingua (sancta) dicere debet.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

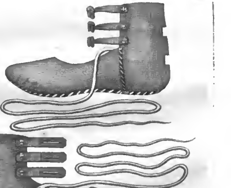
R. Jehuda casum de extractione calcei exponit ex eo quod in textu dicit ככה *sic*, nam in quocunque Legis loco dicatur ככה *sic*, est in hac lingua, sine additione vel diminutione.

WAGENSEILIUS. (1) *Cum quis calceo exuitur*] Quæ ad hunc ritum attinent, prolixe docentur in Talmude, tractatu Jebamot, apud Maimonidem Hilchot Jibum Vechalitza, Mosen Kozensem Præc. Aff. Ll. & Jurisconsultos Hebræorum passim. Nolumus in præsentia, istos vocare in consilium, quando rei ignaris sufficere tantisper possunt, tum quæ tradidit Cl. Buxtorfius in Synog. Jud. c. 30. tum quæ ex R. Leonis Mutinensis libello Italico de Ritibus & Institutis Judæorum nostri temporis, nunc adducimus. Atque hoc facere operæ pretium est, quia non tantum Judæorum recentiorum circa Leviratum ritus, sed & fraudem ac dolos, eorundem fideliter nobis aperiunt. *Se muore un fratello senza lasciar figliuoli di quella moglie che hà, o d'altra, e lascia fratelli, è sottoposta la moglie del morto al cognato, che si risolva ò di pigliarla per moglie o liberarla dal Deuter. c. XXV.* Quando habitaverint fratres simul, unus ex eis absque liberis mortuus fuerit, uxor defuncti non nubet alteri, sed accipiet eam frater ejus &c. *E se il morto lascia più mogli, come il cognatone prende o libera una, tutte le altre, le sono prohibite, e se lascia più fratelli, si comincia dal maggiore, e uno che la libera basta. Il pigliarla è chiamato* Ibum, *che vuol dir maritarsi con la Cognata, onde se si risolve di pigliarla, bastarebbe senza altro sposarò; ma il Rabini hanno ordinato, che si sposi. Li beni del fratello morto son tutti suoi, ed hà in dote della moglie, ed ella gli diviene come ogn' altra moglie. Soleva già esser più lodato il pigliare, che il liberare; ma a questi tempi essendo cresciuta la malitia de gl' huomini, che dissegnano per fini humani ò di bellezza, ò di dote sopra le cognate, pochissimi sono, che si permetta che la piglino, massime da Tedeschi, ed Italiani, ma si fà che la liberano. Il liberarla, è chiamato* Calizà, *che vuol dir scalzar la scarpa, così ordenato nel predetto luogo del Deuter. che non volendo il Cognato, presenti i principali, lei gli scalzasse la scarpa, e gli sputasse dinanzi.* Accedet mulier ad eum coram Senioribus, & tollet calceamentum de pede ejus, spuetque in faciem illius, & dicet &c. *E si fà in questo modo. Tre Rabini, e due altri per testimonii vanno la sera inanzi a diputar il luogo dove ciò far si deve, e la mattina all' uscir di Scuola concorre la gente, ove vanno a sedersi i Rabini e testimonii, e compariscono il Cognato, e la Cognata, quali dicendo esser venuti per liberarsi, il maggior Rabino informato di molte particolarità, esorta il cognato a pigliarla per moglie, o vedendolo risoluto aliud, doppo altro esamine ancora; Calzatosi certa scarpa, che sogliono haver i Rabini che s'assetta a tutti, la donna s'avvicina al Cognato, ed adettato dal Rabino dice le parole del detto cap. vers. 7. in Hebraico.* Non vult frater viri mei suscitare semen fratris sui in Israël, nec me in conjugium sumere, *E lo dichiara all' huomo, ed egli risponde co'l verso* 8. Nolo eam uxorem accipere, *ed all' hora ella s'abassa, e slegata, e scalzatale la scarpa, la getta in terra, e le sputa dinanzi, dicendo adettata dal Rabino in Hebraico, come di sopra.* Sic fiet homini qui non ædificat domum fratris sui, & vocabitur nomen illius in Israël Domus discalceati: *tre volte, ed altre tante gl' assistenti gridano tre volte scalzato di scarpa. Il Rabino le dice che subito può rimaritarsi, e se vuol fede di questa liberatione, i Rabini gli la fanno. Tutte queste, e molte altre minutie di cerimonie, che in questo caso si fanno sono cavate dal sopradetto luogo del Deuter. cap. 25. ponendovi ben mente. E perche venendo il caso di questo Ibum, non può la donna haver la sua dote, ne rimaritarsi senza questa liberatione, sono de' cognati, che per cavar danari dalle cognate le strussiano, e portano in luogo. Però molti maritando una figliuola à chi habbia fratelli, fanno che fin d'allora gli fratelli si obligano, che occorrendo la liberaranno di bando, ed altriche si obliga il marito, che ammalandosi che i Medici dicano, che sia mal di pericolo, si obliga dar repudio alla moglie, perche non resti legata al cognato.* Id est: Si quis frater moriatur, non relictis liberis, ex conjuge quam habet, aut ex alia, (*quæ ante eum fato concessit*,) & superstites sint fratres ejus, tum vidua obligatur cognato, atque ipse decernit, utrum conjugem eam ducere malit, an vero liberare, secundum illud *Deut. XXV. Quando habitaverint fratres simul, unus ex eis absque liberis mortuus fuerit, uxor defuncti non nubet alteri, sed accipiet eam frater ejus &c.* Quod si defunctus plures relinquat conjuges, tum, si cognatus unam ducat aut liberet, omnes cæteræ ipsi fiunt prohibitæ, &, si plures superstites sint fratres, a natu maximo fit principium, sufficitque, si unus liberationem faciat. Matrimonium cum fratria, vocatur *Ibum*, quod est ducere cognatam, unde si eam Levir conjugem adsciscere vult, haud opus esset aliis Sponsalibus; sed ex Rabbinorum decreto, Sponsalia intervenire oportet. Omnes defuncti fratris facultates, cedunt Leviro, atque do-

tem

tem quoque accipit mulieris, ipſa vero legitimæ uxoris illi loco eſt. Olim, magis in laude ponebatur, ducere fratriam, quam liberare, ſed his temporibus, aucta hominum improbitate, dum propter fines profanos, formæ, aut dotis, de fratriis obventuris, in antecelſum ſpes & conſilia formantur, pauciſſimis conceditur, ut eas ducant, imprimis apud Germanos & Italos, verum id operam dant, ut fiat liberatio. Iſta liberatio *Chaltza* vocatur, quod eſt exuere calceum, nam ſic conſtitutum in prædicto Deuteronomii loco, ut cognato fratriam ducere recuſante, ipſa coram viris primariis, calceum ei detraheret, & coram eo exſpueret. *Accedit mulier ad eum coram Senioribus, & tollet calceamentum de pede ejus, ſpuetque in faciem illius, & dicet &c.* Idque hoc modo peragitur. Rabbini tres, & alii duo, teſtium loco futuri, pridie diſpiciunt de loco, ubi facienda cærimonia; poſtridie, mane, poſt publicas in Synagoga preces finitas, ibi concurrit populus, ubi Rabbini cum teſtibus conſident. Comparent deinde Cognatus & Cognata, qui, poſtquam dixerunt, ſe veniſſe liberationis cauſa, Rabbinorum præcipuus, poſt varias interrogationes, hortatur Cognatum, ut Fratriam uxorem ducat. Animadvertens vero, non eum id velle, peractiſque aliis quæſtionibus, induit Levir calceum, quem in eum finem habent, quique omnibus aptus eſt, mulier vero accedens cognatum, edocta a Rabbino, profert citati capitis comma 7. verbis Hebraicis: *Non vult frater viri mei ſuſcitare ſemen fratris ſui in Iſraël, nec me in conjugium ſumere*, atque id viro explicat; qui reſponſi loco ſubjicit comma 8. *Nolo eam uxorem accipere.* Tum ipſa ſe inclinans, & ſolvens ac exuens calceum, illum in terram projicit, ac coram eo exſpuens, iterum a Rabbino edocta, ſermone Hebraico dicit: *Sic fiet homini, qui non ædificat domum fratris ſui, & vocabitur nomen illius in Iſraël Domus diſcalceati.* Idque ter, totidemque vicibus circumſtantes acclamant. *Exutus eſt calceo.* Quibus peractis, Rabbinus mulieri ſignificat, poſſe eam continuo novum contrahere matrimonium, atque ſi hujus rei geſtæ teſtimonium ipſa petat, conficiunt Rabbini inſtrumentum. Omnes iſtas, multaſque alias rituum minutias, quæ in hoc caſu adhibentur, ex ſupra citato Deuteron. cap. XXV. petitas eſſe conſtabit, ſi quis animum advertat. Et vero, quia in hoc Leviratus caſu, mulier dotem ſuam ſervare, & ſine liberatione novas nuptias facere nequit, cognatos offendere eſt, qui ut argentum ex fratriis extorqueant, eas cruciant, & moras trahunt. Quamobrem multi, nuptum elocando filiam, viro, cui fratres ſunt, id curant, ut jam ſtatim fratres recipiant, ſeſe ſi Leviratus caſus accidat, eam liberaturos. Alii polliceri cogunt ſponſum, ſe, ſi quando in morbum medicorum judicio lethalem, inciderit, divortium facturum cum conjuge, ne Leviro ipſa fiat obligata. Cæterum, quia dubium nullum eſt, quemque curioſum deſiderio tactum iri, noſcendi, qualis ſit ille quo Judæi in hoc negotio utuntur calceus, ideo, omiſſa longa Magiſtrorum, qua docere rem licebat commentatione, rudis & ſimplicis calcei quem Furtenſes Judæi adhibent, typum, oculis tantum ſpectandum ſubjicimus.

261

ſ. Bene-

ה ברכות וקללות כיצד כיון שעברו ישראל את הירדן ובאו אל הר גריזים ואל הר עבל שבשמרון שבצד שכם שבאצל אלוני מורה שנאמר הלא המה בעבר הירדן וגו' ולהלן הוא אומר ויעבר אברם בארץ עד מקום שכם עד אלון מורה מה אלון מורה האמור להלן שכם אף אלון מורה האמור כאן שכם ששה שבטים עלו לראש הר גריזים, וששה שבטים עלו לראש הר עיבל והכהנים והלוים והארון עומדים למטה באמצע הכהנים מקיפין את הארון והלוים את הכהנים וכל ישראל מכאן ומכאן שנאמר וכל ישראל וזקניו ושוטריו ושופטיו עומדים מזה ומזה לארון וגו' הפכו פניהם כלפי הר גריזים ופתחו בברכה ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה ואלו ואלו עונין אמן הפכו פניהם כלפי הר עיבל ופתחו בקללה ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה ואלו ואלו עונין אמן עד שגומרים ברכות וקללות ואחר כך הביאו את האבנים ובנו את המזבח וסדוהו בסיד וכתבו עליו את כל דברי התורה בשבעים לשון שנאמר באר היטב ונטלו את האבנים ובאו ולנו במקומן :

5. Benedictiones & execrationes quomodo (*peractæ?*) Simul ac Israelitæ Jordanem trajecerunt, perveneruntque (1) ad montem Garizim & ad montem Ebal, qui est prope Samariam, quæ Sichemo ad latus sita, (*Sichemum autem illud*) erat in planitie More: (Scriptum enim (Deut. X, 30.) *Nonne sunt trans Jordanem*, &c. Item alibi (Gen. XII, 6.) dicitur: *Et transivit Abraham per regionem illam, ad locum usque Sichemi, ad planitiem usque More.* Igitur, sicut planities More, quæ hoc loco memoratur, Sichemum notat, ita etiam planities More, cujus ibi fit mentio, Sichemum notabit.) (*Tum inquam,*) sex tribus ascenderunt in cacumen Montis Garizim, & sex ascenderunt in cacumen montis Ebal, Sacerdotes vero, & Levitæ, Arcaque infra in medio stabant. Sacerdotes cingebant Arcam, Levitæ (*circumstabant*) Sacerdotes; totus vero Populus Israeliticus, (2) hinc & hinc erat: (Q. S. E. (Jos. VIII, 33.) *Totus Israël & Seniores ejus, moderatoresque & Judices ejus, adstabant Arcæ utrinque*) Tum, vultus montem Garizim versus dirigentes, benedicere exorsi sunt: *Benedictus vir qui non faciet sculptile, aut fusile.* Et (3) utrique respondebant, *Amen.* (*Deinde,*) facies obvertentes monti Ebal, execrationes cœperunt. (Deut. XXVII, 15.) *Maledictus vir qui faciet sculptile aut fusile*: Et utrique respondebant, *Amen*; donec benedictiones, & execrationes absolverunt. Postea, allatis lapidibus, altare exstruxerunt, illudque calce dealbantes, (4) inscripsere eidem omnia verba Legis, (5) septuaginta linguis Q. S. E. (Deut. XXVII, 8.) *Declarando bene.* Atque sic lapides sumserunt, & in loco suo pernoctarunt.

R. OB. DE BARTENORA.

מכאן ומכאן : שבשומרון *Qui in Samaria*, prope Samariam : *ab una & altera parte*, super montes. בשבעים לשון *in septuaginta linguis*, in scriptura septuaginta nationum, ut quicunque addiscere vellet Legem, addiscere eam posset, ne haberent nationes quo se excusarent, dicendo, *non habuimus unde disceremus.* ונטלו את האבנים *& sumserunt lapides*, destruxerunt altare postquam obtulissent holocausta, & sacrificia pacifica. ולנו במקומן *& pernoctarunt in loco suo*, in diversorio Gilgalis & ibidem erexerunt lapides.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

בשבעין לשון *In septuaginta linguis*, id est, in scriptura uniuscujusque nationis.

WAGENSEILIUS. (1) *Ad montem Garizim & ad montem Ebal qui est prope Samariam, quæ Sichemo ad latus sita.*] Magnam lucem his fœnerantur, ea, quæ narrat Benjamin in Itinerar. p. 38. seq. nec debent omitti. מלו יום לשבשת היא שומרון ועדין ניכר שם ארמון אחאב מלך ישראל והיא היתה עיר בצורה בהר מאד ובה מעייני וארץ נחלי מים וגנות ופרדסים וכרמים וזיתים ואין שם יהודי' ומשם שני פרסאות לנבלוס היא שכם בהר אפרים ואין שם יהודים והיא יושבת בעמק בין הר גריזים והר עיבל ובה כמו מאה כותיים שומרי תורת משה לבדה וקורין להם שמריטנוש ויש להם כהני' מזרע אהרן הכהן ע"ה וקורין להם אהרניים ואין מתחתני' עמם אלא כהנים עם כהנים שלא יתערבו עמם אבל הם כהני תורתם ומקריבים זבח ומעלים עלה בכנסת שלהם בהר גריזים כמו שכתוב בתורה ונתתה את הברכה על הר גריזי' והם אומרים כי הוא בית המקדש ומעלים עולה ביום פסח ובימי טובי' על המזבח שבנו בהר גריזי' מהאבנים שהקימו בני ישראל בשעברו הירדן והם אומרים כי הם משבט אפרים וביניהם קבר יוסף הצדיק בן יעקב אבינו ע"ה שנ' ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם וכו' ובהר גריזי' מעיינות ופרדסים והר עיבל יבש כאבנים וסלעים וביניהם בעמק עיר שכם : Id, Constantino l'Empereur Interprete, est: *Luza die uno Sebasten me contuli, dictam ab antiquis Samariam: Hodieque Achabi Israëlitarum Regis aulæ, dignoscuntur ibi vestigia. Urbs in monte quondam munitissima fontibus est irrigua; regioque aquarum rivis, hortis, pomariis, vinetis & olivetis dives est: a nullis tamen Judæis inhabitata. Hinc duabus parasangis distat Neapolis, olim dicta Sichem, intra montes Ephraim condita: nec ulli hic Judæi. In valle, jacet inter montem Gerizzim & montem Ebal: Ubi centum circiter Cuthæi legis tantum Mosaicæ observatores; quos Samaritanos appellant. Hi Sacerdotes habent ex Aaronis Sacerdotis in pace quiescentis prosapia, eosque Aaronæos appellant: Qui cum illis matrimonio non junguntur; sed inter se qui ex Sacerdotali sunt genere, ne cum illis confundantur. Sunt tamen leges illorum Sacerdotes, parantque victimas ac offerunt holocausta in illorum congregatione, idque in monte Gerizzim. Quemadmodum in Lege scriptum est* Deut XI, 29. Edes benedictionem hanc in monte Gerizimorum: *Ideoque hunc esse domum sanctuarii affirmant. Offerunt autem holocausta cum Paschate, tum aliis festis in altari, quod in monte Gerizzim ex illis structum fuit lapidibus, quos Israëlitæ Jordanem transgressi erexerant. Ex Ephraimi tribu se oriundos profitentur: Et in diœcesi sua habent sepulchrum Josephi justi, filii Jacobi patris nostri, qui in pace quiescit, secundum illud* Jos. XXIV, 32. Tum ossa Josephi quæ deportaverant filii Israëlis ex Ægypto, sepeliverunt Sichemi. &c. *Cæterum in monte Gerizzim diversi sunt fontes ac pomaria: At, mons Ebal, aridus est instar lapidum ac petrarum. Inter utrumque in valle Sichem despicitur.* Quibus maximam partem confirmandis, faciunt relata a Nobilissimo Christophoro Furero, egregio illo Patriæ nostræ, suæque gentis ornamento Itinerar. p. 91. seq. *Kal. Martii intra montes*

nium.

utrinque ædibus hinc inde occupatos progressi sumus, olim montes Ephraim dictos, ubi ad sinistram pagus est, quem hodieque pagum Ephraim vocant, qua regio olim filiis Josephi a Josua in sortem concessa, nomen inde accepit. Hinc per pagum Lebna dictum, pauloque post monte quodam superato, per vallem longam admodum multisque fontibus peramœnam, iter habuimus, quem locum prædium Jacobi & Josephi vocant, ubi Esau fratri Jacobo ex Mesopotamia redeunti obviam venit. In eadem valle ad pedes montis fons ille est Jacobi, e quo Servator noster haustum aquæ a muliere Samaritana petiit. Fons fuit, ut hodieque videre est, amplus admodum & profundus, montes inter, Garizimum & Hebalem situs, quorum ille mons Benedictionis, hic vero Maledictionis dictus fuit. &c. Prope eos, ad sinistram, Sichema urbs antiquissima sita fuit, a principe regionis istius sic dicta, quam filii Jacobi ob stuprum sorori illatum gladio percusserunt. Eam postea Jeroboamus iterum restauravit, cum decem tribus Israëlis ab ipso defecissent. Hodie pagus est Naplosa dictus, quem in valle forma oblonga situm, dictisque montibus utrinque contiguum rivus alluit. In medio plateam habet unicam, longam admodum, in qua Sangiacus habitat, quem Turcarum Imperator toti Samariæ partique Galilææ præficit, ad exemplum illorum, qui Hierosolymis & Gazæ præsunt. Hic locus ille monstratur, ubi Josephus fratres suos pastores quærens, ab illis in Ægyptum Midianitis venditus fuit: Item alter ille, ubi postea in Ægypto mortuus corpus suum sepeliri mandavit, cujus monumentum ad dextram rupe excisum hodieque visitur. In his quoque locis Josua diem suum obiit. Postrid. Kal. Martii per vallem ad dextram pagos aliquot, quos Christiani occupant, prætereuntes, tandem in Samariam, quæ Judæam inter & Galilæam sita est, delati sumus. In hac regione, quæ fertilitate Judææ parum cedit, primum vidimus rudera ædificiorum olim splendidissimorum quæ Basilica dicta & viridaria fuere, ædibus elegantissimis exornata, quo Reges Samariæ animi causa se conferebant. E regione horum, mons est peramœnus, planitie admodum frugifera circumcirca cinctus, super quem olim Samaria urbs condita. Addas his licet, quæ Cl. Lightfootus Horar. Hebr. & Talmud in Johannem ad Cap. IV, v. 5. annotat. Ineptias vero R. Eliezeris, in hujus capitis Gemara Jeruschalmi, nemo satis mirari potest; contendit enim Garizim & Ebal montes, in quibus Benedictiones & Exsecrationes peractæ, non pridem extitisse, sed potius שתי גבשושי' עשו וקראו זה הר גרזים וזה הר עיבל Id est: *Duos colles aggerasse Judæos suis manibus, atque unum vocasse Garizim, alterum Ebal.*

(2) *Hinc & hinc erat*] Id est, Utrinque in montibus Garizim & Ebal.

(3) *Utrique respondebant Amen*] At, non universos Judæos simul, sed alternos semper cœtus, Amen, tam Benedictionibus quam Exsecrationibus subjecisse, tradit Josephus 4. Antiq. c. ult. digno loco qui hic legatur. Ἐξελόντας δὲ τὴν Χαναναίαν γῆν, καὶ πᾶσαν διαφθείραντας τὴν ἐν αὐτῇ πληθὺν, καθὼς πρέπει, τὸν βωμόν τε ἀναστῆσαι πρὸς ἥλιον ἀνίσχοντα τετραμμένον, οὐ πόρρω τῆς Σικίμων πόλεως μεταξὺ δυοῖν ὄρεοιν, Γαριζαίου μὲν τοῦ ἐκ δεξιῶν κειμένου, τοῦ δ' ἐκ λαιῶν Γιβάλου προσαγορευομένου· Μερισθεῖσαν δὲ τὴν στρατιὰν καθ' ἓξ φυλὰς ἐπὶ τοῖν δυοῖν ὄροιν ἀναστῆναι, καὶ σὺν αὐτοῖς Λευίτας τε καὶ τοὺς ἱερέας· Καὶ πρώτους μὲν τοὺς ἐπὶ τὸ Γαριζαῖον γενομένους εὔχεσθαι τὰ κάλλιστα τοῖς περὶ τὴν θρησκείαν τοῦ θεοῦ καὶ τὴν τῶν νόμων φυλακὴν σπουδάζουσιν, ὧν τε Μωυσῆς εἶπε μὴ παρακρουσαμένοις, εὐφημεῖν δὲ τοὺς ἑτέρους, καὶ τούτων πάλιν εὐχομένων, τοὺς προηγμένους ἐπαινεῖν· Ἔπειτα κατὰ ταὐτὰ τοῖς παραβησομένοις κατάρας τίθεσθαι, ἀντιφωνοῦντας ἀλλήλοις ἐπὶ κυρώσει τῶν λεγομένων· Interpres vertit: *Capta autem Chananæa, & plebe ejus, ut par est, deleta, aram erigere jussit ad Solem orientem obversam, non procul a Sicimis urbe inter duos montes, dextrum Garizeum, sinistrum Gebalem, divisisque copiis in senas tribus super duobus montibus consistere, & una cum illis Levitas ac Sacerdotes. Et primum illos in Garizeo, precari omnia fausta leges Dei & religionem servantibus, & Moysis constitutiones non violantibus, alteros vero acclamationibus hoc approbare: Et rursum his precantibus, illos acclamare. Deinde pari modo transgressoribus execrationes inferre, succinentes sibi invicem, ab alteris dicta comprobantes.*

(4) *Inscripsere eidem omnia verba Legis*] Hactenus consentit Josephus cum Magistris, quod ipse Autor est, Altare vicem quasi Tabulæ, cui literæ committerentur, præstasse, etsi in eo rursus ab iis abit, quod non Legem integram, sed recitatas tantum Benedictiones & Exsecrationes inscriptas fuisse perhibet. Ἀνέγραψε δὲ τὰς εὐλογίας καὶ τὰς κατάρας αὐτῶν, ὡς μηδέποτε ἐκλιπεῖν τὴν μάθησιν αὐτῶν ὑπὸ τοῦ χρόνου· ἃς δὴ καὶ τῷ βωμῷ τελευτῶν ἐνέγραψε κατὰ πλευρὰν ἑκατέραν, ᾗ καὶ στάντα φησὶ τὸν λαὸν θῦσαί τε καὶ ὁλοκαυτῶσαι, καὶ μετ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν οὐκ ἐπενεγκεῖν ἱερεῖον ἕτερον· οὐ γὰρ εἶναι νόμιμον. *Tam faustas ominationes, quam devotiones, in literas retulit, ut in perpetuum eorum eas discere liceat: Quæ tandem huic aræ inscriptæ sunt ex utroque latere; qua populus jussus est stare, & holocaustomata offerre, & post eam diem nunquam ulam victimam imponere: Neque enim fas esse.* Sunt, qui non Altari, sed aliis lapidibus verba Legis inscripta fuisse opinantur, quorum sententiam tuetur B. Gerhardus in Comment. Deuter. p. 1599. & mox deinde affirmat quoque, probabile videri, non decem tantum præcepta, aut solas Benedictiones ac Exsecrationes, sed integrum Deuteronomium æternæ memoriæ esse consecratum.

(5) *Septuaginta linguis*] Bartenora annotat: כתבו על שבעים אומות וכל הרוצה ללמוד יבוא וילמוד שלא יהא פתחון פה לאומות לומר לא היה לנו מהיכן ללמוד: Id est: *Diversis LXX. Nationum literis,* (Legem Divinam intellige fuisse descriptam,) *ut quisque discere volens, veniret ac disceret, nec uterentur pagani excusatione, non habuisse sese unde discerent.* Atque, sic ipsa quoque præcepta, cum promulgarentur LXX. linguis insonuisse, legitur, in Schabbat fol. 88. b. אמר ר' יוחנן מאי דכתיב ה' יתן אמר המבשרות צבא רב כל דבור ודבור שיצא מפי הגבורה נחלק לע' לשונות תנא דבי רבי ישמעאל וכפטיש יפוצץ סלע מה פטיש זה נחלק לכמה ניצוצות אף כל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה נחלק לשבעים לשונות: Id est: *Docuit, R. Jochanan: Quis sensus verborum,* (Psal. LXIIX, 12.) Dominus dat sermonem, annunciantium est exercitus magnus. *Scilicet, quodque verbum quod ex ore Dei* (Legislatoris,) *prodibat, divisum est in LXX. linguas. Idem, ab Academia R. Ismaëlis traditum habetur:* (Comparat Deus Jerem XXIII, 39. verbum suum,) Malleo, qui efficit, ut dissiliat petra. *Nimirum, uti cum malleus,* (petræ magna vi impactus,) *innumeras scintillas dissilire facit, ita quodque verbum ex ore Divino prodiens, in LXX. linguas est divisum.* Cæterum, septuagenarius numerus Linguarum, ideo exprimitur, quia Judæi tot, nec plures, inter Orbis incolas, credunt obtinere: Schalsch. Hak. p. 93. a. עבר אומרים שממנו לקחו היהודים את השם עברים ועליו ועל זרעו נשאר לשון הקדש ובראשונה היתה נקראת הלשון לשון אנושית: פלג שבימיו נפלגה הארץ אומרים שבלידת פלג שהיה כמעשה המגדל נתפרדו הלשונות ולזה הכינו עבר אביו השם לו וזה השם ויש ספרים נוצרי קדמון אוריגנו האומר שירדו מלאכי' מן השמים להודיע לכל אחד מראשי האומות ההם לשון אחד אבל לשון הקדש אינו חלק שום מלאך אלא חלק האלוק וכזה תמצא בתרגום ירושלמי על ויפץ ה' אותם: Id est: *Ab Eber* (Semi pronepote,) *dicitur Judæos accepisse nomen, ut Hebræi vocentur, ac penes eum, posterosque illius, mansit Lingua Sancta, quæ prius* Lingua Humana *vocabatur. Peleg a divisione orbis appellationem tulit: Fertur enim circa nativitatem ejus, illud de Turri* (Babylonica,) *linguarumque divisione accidisse, atque in hujus rei signum a patre Eber, nomen Peleg, filio fuisse impositum. Est inter Christianos, scriptor antiquus, Origenes, is prodidit descendisse Angelos cælitus, ut suæ cuique Nationis Principem, linguam propriam docerent, at, Linguam Sanctam, nullius Angelorum, sed solius Dei munus fuisse: quibus similia leguntur in Targum Jeruschalmi Gen. XI, 8.* Poterat provocare etiam ad Pirke R. Elieseris, nam sic cap. XXIV. est in eorundem Versione Vorstiana: *Descendit Sanctus Ben. & septuaginta Angeli cingentes solium gloriæ ejus, atque confudit linguam 70. populorum; quælibet autem gens ex 70.*

habuit

habuit suam linguam & scripturam, atque angelum præfecit cuilibet genti: Israël vero cessit in hæreditatem & sortem ejus, atque de hoc dictum est, Deut. XXXII, 9. Propriis verbis dixit R. Eliefer: וירד הקדוש ברוך הוא ושבעים המלאכים ומלכבים כסא כבודו ובלבל ארץ לשתם לשבעים גוים ולשבעים לשון כל אחד ואחד גוי וכתבו ולשונו וכנה מלאך על כל אומה אומה וישראל נפל בחלקו וחבלו ועל זה נאמר כי חלק יי׳ עמו: Quia pars Domini populus ejus.

ו ברכת כהנים כיצד במדינה אומרים אותה שלשה ברכות ובמקדש ברכה אחת במקדש אומר את השם ככתבו ובמדינה בכינויו במדינה כהנים נושאים את ידיהן כנגד כתפיהן ובמקדש על גבי ראשיהן חוץ מכהן גדול שאינו מגביה את ידיו למעלה מן הציץ רבי יהודה אומר אף כהן גדול מגביה ידיו למעלה מן הציץ שנאמר וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם:

6. Qua ratione (*peracta est*) Benedictio Sacerdotalis? Extra Sanctuarium, (1) tres benedictiones ex ea conficiebantur, sed in Sanctuario una tantum. In Sanctuario τετραγράμματον efferebatur secundum literas: sed (2) in Provinciis, (*substituebatur,*) cognomen. In Provinciis (3) elevabant Sacerdotes manus suas, humeris tenus: (4) In Sanctuario vero, super capita, excepto Summo Pontifice, qui (5) manus supra bracteam non efferebat. (6) R. Juda tamen contendit, etiam Pontificem manus ultra bracteam efferre. Q. S. E (Levit. IX, 22.) *Tum attollens Aaron manus suas versus Populum, benedixit eis.*

R. OB. DE BARTENORA.

במדינה אומר אותה שלשה ברכות *In provincia tres benedictiones ex ea conficiebantur*, nam distinguebant sacerdotes inter unum atque alterum versum, & cœtus respondebat Amen.

ובמקדש ברכה אחת *Et in Sanctuario unam benedictionem*, quia in sanctuario non respondebant Amen, neque erat ulla mora inter benedictiones. ככתבו *juxta scripturam ejus*, hoc modo יהוה; כבנויו *juxta cognomen ejus*, hoc modo אדני, quia nomen pronunciari nequit uti scribitur, nisi in Sanctuario tantum, uti dicitur Exod. 20, 24 בכל המקום אשר אזכיר את שמי cujus sensus est, quocunque in loco venero ad te, & benedixero tibi, quod est in sanctuario, illic nomen meum commemorare faciam.

כנגד כתפיהן *Humeris tenus*, quia necesse est ut sacerdotes elevent manus, uti scriptum est Levit. 9, 22. וישא אהרן את ידו אל העם ויברכם & Deut. 18, 5. dicitur הוא ובניו כל הימים Quemadmodum ergo Aharon in benedictionibus elevavit manus, sic etiam filii & reliqui sacerdotes manus elevare debent omni tempore.

ובמקדש *Et in Sanctuario*, nam benedicebant populo in nomine יהוה, & divinitas consistebat supra conjuncturas digitorum. & ideo manus elevabant supra capita eorum. שאינו מגביה ידיו למעלה מן הציץ *qui manus suas non efferebat supra bracteam*, eo quod in bractea illa conscriptum erat nomen יהוה, decisio non est juxta R. Jehudam.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Quod scriptura dicit de benedictionibus sacerdotalibus Num. 6, 23. כה תברכו item אלה יעמדו לברך את העם quemadmodum illæ benedictiones fieri debent in lingua Sancta, sic etiam hæc in lingua Sancta ככתבו *secundum scripturam ejus*, nomen ineffabile יהוה, & hoc est nomen illud magnum quod exponendum est; id quod scias oportet, ne incidas in vanam sententiam eorum qui dicunt hoc nomen inscribi pittacio, (quod pectori aut collo appendebatur valetudinis, vel fortunæ causa,) cujus attributum est quod nos hodiè legimus. Et necesse est ut scias, quod nullo modo licitum est pronunciare nomen ineffabile יהוה, præterquam in templo tantum, cujus illustratio extat Exod. 20, 24 בכל המקום אשר אזכיר את שמי Dixerunt Sapientes, inverte scripturam, & ita expone, omni in loco quo veniam ad te, & benedicam tibi, commemorare faciam nomen tuum. Ratio autem, quare in templo inde faciebant unam benedictionem, & non respondebant Amen ad quamlibet benedictionem, uti ubique facere solemus, est, quia nobis hypothesis est, quod in templo non respondebant Amen, sed quod respondebant hoc sensu, ברוך יהוה אלהי ישראל מן העולם ועד העולם quia Nehem. 9. 5. dicitur, קומו וברכו את ה׳ אלהיכם מן העולם ועד עולם Decisio non est juxta R. Jehudam.

WAGENSEILIUS. (1) *Tres Benedictiones ex ea conficiebantur &c.*] Cum Sacerdotes, foris templum, Benedictione quæ Num. VI. vers. 24. 25. & 26. habetur, cœtum in Synagogis impertirentur, ad quodque comma pausam ipsi faciebant, semper interim acclamante populo *Amen.* At in Sanctuario, nec acclamationes fiebant, nec pausæ, sed silente cœtu, simul & semel integram Benedictionem extulere Sacerdotes

(2) *In Provinciis substituebatur cognomen*] Omnibus modis prohibitum esse credunt Judæi, alibi quam in templo Hierosolymitano sacro sanctum nomen Jod He Vav He secundum literas enunciare, etsi causa quam allegant, haud omnino sontica esse videtur. Sic enim instituunt collectionem: Exod. XX, 24. promittit Deus: *In omni loco in quo fit prolatio nominis mei, veniam ad te, & benedicam tibi:* Ergo, consequitur, inquiunt, extra eum locum, in quo præsens esse Deus, & Judæis benedicere solet, quodque propriè non nisi de solo templo prædicari potest, haud esse faciendam nominis Divini prolationem. Ipsi hoc genus argumenti appellare solent, סרס המקרא ודרשהו estque de eo in Halich. Ol. pag. 193.

(3) *Et vabant Sacerdotes manus suas humeris tenus,*] Sacerdotes benedicturi, manus elevare debebant, & imitari Aaronem, quem suo exemplo præivisse legimus Levit. IX, 22. Servatur mos vetus etiamnum. Ascendunt enim in festis solemnioribus, quotquot ex familia Aaronis genus ducunt, gradus illos, per quos in Synagoga ad Legis Conditorium accedit, & caput palliolo sacro probe obvelantes, brachium utrumque ita elevant incurvantque, ut manus deinde protensæ, humeris respondeant, atque sic cœtui benedicunt. Cæterum, elevatas, protensasque manus esse non sufficit, sed & divaricare digitos, & manum manui per pollicum, & indicum extremitates, jungere oportet, ea forma quam mox subjiciemus. Quod si vero quis eandem exprimere nequeat, uti solent quorundam hominum manus, aut ambæ, aut certe alterutra, a faciendo istos inter binos & binos digitos interstitio, abhorrere, tum filamentibus, ex pallioli ora propendentibus, quæ vulgo Zizis vocantur, rebelles digiti sunt vinciendi colligandique, ut hæc omnino manuum evadat dispositio.

264

Utuntur hac manuum figura Sacerdotes pro insignibus, eamque in Annulis Signatoriis, & utensilibus, imo & libris quos edunt, cippisque sepulchrorum vulgo passim solent exprimere. Interim fatentur Judæi, ignorare sese rationem,

quare

quare digiti divaricentur, nisi quod Autor MS. Codicis nostri Ez Hechajim in Hilchot Nesiut Cappajim, quosdam audivisse se air, causam ab etymologia petere, & quia Benedictio Sacerdotalis alias דוכן communiter dicitur, eos, id verbum exponere דו כאן כלומר שני אצבעות לכאן Id est: *Per vocem*, דו כאן Duo hic, *quasi dicat quis*, *Duo digiti sejuncti sunto.* Sed, hanc rationem, nemo Sapiens probaverit. Enim vero, non est aliud genus Cærimoniæ, inter Judæos hac benedictione hodie sanctius, & non tantum omnes Christianos, cum ea peragitur, tanquam profanos procul esse jubent, sed ipsi adeo caput obnubunt, ne Φρικτὰ μυστήρια intueantur, certissime persuasi, continuo cæcitatem sibi imminere, si audeant παρακύψαι, eo quod Divina Majestas manibus Sacerdotum incubet. Est operæ pretium adscribere, quæ de hac ineptissima persuasione, omnique Benedictione Sacerdotum, literis consignavit Antonius Margarita, quoniam ea, quæ nos annotavimus, magis declarant, confirmantque. *Die Juden heben (am langen) Tag, wol drey mal die zehen Gebot aus und ein, und singen darans, und kommen auch die* כהנים Cohenim, *daß ist die Priester, barfus, und geben zu* ידוכה Jeducho, *das ist bekennen und loben, dem kommen die* Leviten, *und waschen den Priestern die Hände, und dies thun sie auch auf Ostern, Pfingsten und der Lauberhutten. Und wenn nun die Priester gewaschen sind, geben sie für die Archa und ziehen des Tales her: für die Augen, wenden das Angesicht gegen den Volck, breiten ihre Hände auch gegen den Volck aus, sehen mit den Augen unter sich, und dürffen nicht auf ihre Händ sehen, auch das Volck nicht, sagen also den Segen* Num. 6. *uber das Volck. Das gedenck ich wol, das ich zur selben Zeit der Meinung war, daß wann ich den Priester auf die Hand gesehen hatte, hatte ich gemeint, die Augen weren mir bald ausgefallen, denn also sagen die alten Juden den Jungen für. Warum sie aber den Priestern alsdenn nit dörffen auf die Hand sehen, ist das die Ursach, das sie sprechen, die Engel und der Geist Gottes ruhen alsdann auf ihren Händen, darum soll mans nicht ansehen. Es ist auch zu wissen, daß sie solches nehmen* Cantic. 2. *do der Text spricht: Nun dieser stunde hinder unsern Wänden, sehe von den Fenstern, und gucket durch die Gucklöcher, aus dem schliessen die Juden, daß wenn ihre Priester das Volck segnen, thun sie die zwo Händ aneinander ausgebreit, und thun die Finger voneinander, daß sie durchsichtig seind, und ziehen den obgemelten Vers hieher und sprechen, Gott stehe hinter ihren Wänden, und gucks durch die Fenster und Löcher, welche die Priester machen mit ihren Händen und Fingern, so sie das Volck segnen, und von dieser Ursach wegen, darf ihnen niemands auf die Hände sehen.* Confer Appendicem, quæ subjuncta est iteratæ editioni Synagogæ Judaicæ Buxtorfii, ubi multa præclare de Benedictione Sacerdotum disseruntur; sed, illud omnino secus se habet, cum traditur, *ita divaricare digitos Sacerdotes, ut quinque inter eos spatia seu intervalla faciant; nempe quatuor inter singulos digitos, & quintum inter duos pollices.* Nam, Sacerdotes cum benedicunt, non ita divaricare digitos, ut inter horum singulos intervallum fiat, sed certo certius eam formam manibus effingere, quam nos in Commentario delineavimus, non tantum Judæi omnes, sed vel ipsi cœmeteriorum lapides, utensilia, & annuli signatorii dicant testimonium. Neque vero capio ego, quomodo inter divaricatos utriusque manus omnes digitos pollicesque, quinque tantum intervalla numerarit Buxtorfius, cum plura utique emergant. Equidem, non sum nescius, sic tradere Judæos, observari in Sacerdotum benedicentium manibus, Intervalla quinque, ipsi חמשה אוירים *Quinque Aëres* vocant: At, ea sic numerare oportet, ut illa nuda spatia quæ sunt inter utriusque manus digitum medium & annularem, itemque ea, quæ inter pollices & indices digitos intersunt, faciant intervalla quatuor, quintum vero constituat illa vacuitas, quæ est foris, inter medios sese mutuo per supremos ungues attingentes pollices. Etiam hæc res omni caret dubio: Schulchan Aruch Hilchot Nesiut Kappajim Num. CXXVIII. §. 12. כנביהן ידיהם כנגד כתפותיהם ומגביהים יד ימנית קצת למעלה משמאלית ופושטים ידיהם וחולקים אצבעותיהם ומכוונים לעשות חמשה אוירים בין שני אצבעות לשני אצבעות אויר אחד ובין אצבע לגודל ובין גודל לגודל ופורשים כפיהם כנגד הארץ : ואחורי ידיהם כנגד השמים : Id est: (Sacerdotes benedicturi,) *elevant manus humeris tenus, ita tamen, ut dextra paulumper præ sinistra emineat. Postea manus extendunt, digitos divaricant, efficiuntque quinque aëres, quorum unus est inter geminum par digitorum, alius inter indicem & pollicem, rursus alius, inter duos pollices. Cæterum, vola, versus terram, aversæ manuum partes, cœlum versus sunt protensæ.* Fuit mihi aliquando libido, interveniendi Viennæ apud Austriacos tantis secretis, ejusque rei veniam, ægre, & meo periculo obtinui. Recessi vero sanus salvusque, &, Deo meo gratia, oculis adhuc prospicio satis. Cæterum, admodum probabile est, non fuisse olim, superstite adhuc Templo, Sacerdotibus aliam manus expandendi rationem usitatam, quam eam quæ nunc observatur. Fuere enim Judæi rituum suorum semper retinentissimi, atque adeo, qui contrarium nobis persuadere satagunt, genuinis antiquitatis destituuntur testimoniis. Atenim, talia proferre Galatinum l. 2. c. 9. de Arc. Cathol. Verit. par erat, si credere debebamus scribenti: *Benedictionem Sacerdotalem cum tribus digitis ambarum palmarum erectis & duobus depressis, factam esse, ad designandam divinarum personarum Trinitatem, per nomen quatuor literarum, quod proferebant Sacerdotes significatam.* Et Athanasium Kircherum, qui in Prodromo Copt. cap 8. prodidit, Sacerdotes summos, Solennem olim populo daturos benedictionem, tribus digitis dextræ manus extensis, veluti *tribus* ייי Jod, *hoc nomen* (tetragrammaton scilicet,) *teste perplexorum Doctore Rambam non sine causa mystice expressisse; fuisse enim typum quendam benedictionis per Patrem, & Filium, & Spiritum Sanctum, in lege gratiæ, danda fidelibus.* Sane, provocat Kircherus ad Maimonidem, verum gratis, & citra causæ suæ patrocinium, nam in More Nevuchim loco, quem in margine indicavit, nihil reperio, quin potius in Hilchot Tephilla cap. 14. ubi de Benedictione Sacerdotali prolixe tractationem instituit Maimonides, plane nobiscum sentire deprehenditur.

(4) *In Sanctuario vero super capita*] Nam, ob prolatum ibi Dei genuinum nomen, manus Sacerdotum tanto magis Numine onerabantur, igitur longius e conspectu erant submovendæ, quippe, ne ipsis quidem Sacerdotibus, cum benedicunt, intueri suas manus conceditur.

(5) *Manus supra bracteam non efferebat*] Causa rei, quia Bracteæ huic, sanctissimum Dei nomen, prout Ex. XXIIX. 36. præceptum fuit, erat inscriptum. Sed, de modo, notamus, dissensum in Schabbat. fol. 63. b. תניא ציץ כמין טס של זהב ורוחב ב׳ אצבעות ומוקף מאוזן לאוזן וכתוב עליו בב׳ שיטין יו״ד ה״א מלמעלה וקדש למ״ד מלמטה אמר ר׳ אליעזר ב״ר יוסי אני ראיתיו ברומי וכתוב קדש ליי בשיטה אחת : Id est: *Extat Traditio: Bractea* (Pontificis Summi,) *lamina quædam erat aurea, lata duos digitos, & pertingens ab una aure ad alteram, habebatque inscriptas lineas duas, quarum superior continebat* Jod He (Vav He) *inferior* קדש *& literam* Lamed. *At R. Eliezer F. I. testatus est, se vidisse Romæ* (contemplando Imperatoris thesauros, inter cætera templi Hierosolymitani a Vespasiano allata spolia) *illam Bracteam, atque una continua linea* קדש ליהוה *fuisse insculptum.* Paulo breviorem, nisi fallor, ac hoc loco describitur, nobis bracteam istam depingit Josephus l. 3. Antiq. c. 9. Ἐκ τούτου μὲν σέφανος ἐκκεχάλκευται ὅσον ἀπὸ τῶν ἰνίων πρὸς ἑκάτερον τῶν κροτάφων (τοῦ ἀρχιερέως·) Τὸ δὲ μέτωπον, ἡ μὲν ἰφιελὶς οὐκ ἐπῄει, λεγέσθω γὰρ οὕτως ὁ κάλυξ· Τελαμὼν δ' ἐστὶ χρύσεος, ὃς ἱεροῖς γράμμασι τοῦ θεοῦ τὴν προσηγορίαν ἐπιτετμημένος ἐστί· Vertit Interpres: *Ejusmodi Corona ab occipitio* (Pontificis) *circum tempora utraque procedebat: Nam frontem iste calyculi non ambiebant: Sed ceu lorum quoddam latum aureum, quod sacris characteribus Dei nomen incisum habebat.* Atque, secundum hæc explicanda sunt, quæ alibi lib. 6. de Bell. Jud. cap. 15. de Bractea scribit, ne quis deceptus, eam ipsis Talmudistis longiorem, imo coronam integram faciat. Τὴν δὲ κεφαλὴν (τοῦ ἀρχιερέως) βυσσίνη μὲν ἔσκεπε τιάρα, κατέστεπτο δ' ὑακίνθῳ· Περὶ ἣν χρυσοῦς ἄλλος ἦν στέφανος,

Φαν@, ἐκτύπωμα φέρων τὰ ἱερὰ γράμματα· ταῦτα δέ ἐστι φωνήεντα τέσσαρα· Id est, *Caput* (Pontificis,) *byssina tiara tegebat, hyacinthis coronata. Et circa eam alia corona erat aurea, scriptas ferens sacras literas, quæ sunt quatuor elementa vocalia.*

(6) *R. Juda tamen contendit &c.*] Sed incassum, nam hæc opinio non fuit admissa.

ז ברכות כהן גדול כיצד חזן הכנסת נוטל ספר תורה ונותנו לראש הכנסת וראש הכנסת נותנו לסגן והסגן נותנו לכהן גדול וכהן גדול עומד ומקבל וקורא עומד וקורא אחרי מות ואך בעשור וגולל את התורה ומניחו בחיקו ואומר יותר ממה שקריתי לפניכם כתוב כאן ובעשור שבחומש הפיקודים קורא על פה ומברך עליה שמנה ברכות על התורה ועל העבודה ועל ההודיה ועל מחילת העון ועל המקדש ועל ישראל ועל הכהנים ועל שאר התפלה :

7. (1) Benedictiones Summi Pontificis, quomodo (*peracta fuerunt?*) (2) Æditiuus accepto libro Legis, tradidit eum (3) Primario cœtus: Iste, dedit eum (4) Antistiti; Antistes, Summo Pontifici. Cæterum, Summus Pontifex, stans eum accipiebat, ex eoque (5) stans prælegit (6) Caput XVI. Levit. ejusdemque Libri (7) commata aliquot, e Cap. XXIII. Tum (8) convoluta lege, eâque in sinum suum reposita; (9) Plura, inquit, quam vobis prælegi, hîc habentur. Mox ex Numer. cap. XXIX. comma 7. Cum sequentibus aliquot (10) memoriter recitavit, addens postea Benedictiones octo, (11) attinentes ad Legem, (12) Cultum divinum, (13) Laudem, (14) Remissionem peccatorum, Sanctuarium, Judæos, & (15) Sacerdotes. Denique, cæteras preces (*sa'junxit, iisdemque finivit.*)

R. OB. DE BARTENORA.

ברכות כהן גדול *Benedictiones summi pontificis*, die expiationis, postquam obiisset ministerium suum illo die, legebat in Lege, & dicebat octo benedictiones.

חזן הכנסת *Æditiuus*, minister Ecclesiæ, cui negotia ecclesiæ commissa sunt ad introducendum & educendum, ad perficiendum arcam, & palatium in quo conduntur libri Legis.

ראש הכנסת *Caput ecclesiæ*, cujus dicto fiunt res ecclesiasticæ, ut, quis dicet lectionem *Auds*, quis leget Haftaram ex prophetis, quis dicet orationem ante arcam. סגן est is qui constitutus erat in locum pontificis maximi, ut, si pontifex maximus infirmitate aliqua laborabat, vel alia de causa impediebatur ut munus suum obire non posset, ipsi posset substitui. והסגן נותן לכהן גדול *& vicarius dabat summo pontifici*, hæc omnia ad honorem summi pontificis, uti dicitur Proverb. 54, 28. ברב עם הדרת מלך

עומד ומקבל *Stabat, & recipiebat*, hinc infertur quod antea sederat, & quod legebat in atrio mulierum, eo quod nobis hypothesis est, quod in atrio Israëlitarum nemini sedere permissum erat, præterquam regibus ex stirpe Davidis.

וקורא אחרי מות *Et legebat* (Levit. 16.) *postquam mortuus esset* &c. qui locus tractat de ordine ministerii diei expiationis. Legebat etiam commata aliquot ex Levit. 23, 47. & deinceps, nam ibi librum convolvere poterat, & quærere illum interea quam interpres interpretabatur Chaldaicè ultimum versum primæ sectionis; sed hic non tanta dilatio erat ut interpres subsisteret.

וגולל את התורה *Et convolvebat Legem*, etsi tertiam sectionem ex Numeris non legisset, legebat eam memoriter, & ibi non volvebat librum Legis, eo quod sectio procul distabat, & dilatio erat postquam absolverat interpres, quod cœtui ignominiæ esset. Neque in duobus libris simul legere poterat, quia nemo in cœtu legere debet in duobus libris simul, ne quis putet primum defectu laborare. יותר ממה שקריתי לפניכם כתוב כאן *plura quam prælegi vobis, hic habentur*, ne putetis deficere in hoc libro Legis id quod memoriter legendum esset, ideo ego nolo inquirere locum, & cum legere è libro. על התורה *super Lege*, super benedictione Legis, quæ dicitur post Legis lectionem. ועל העבודה *& super ministerio*, hoc sensu, רצה יהוה אלהינו *Et super confessione*, hoc sensu מודים אנחנו לך *Et super condonatione iniquitatis*, אשר בחר בנו מכל העמים & concludebat his verbis, כלך מוחל וסולח לעונותינו *Et super sanctuario*, ut Divinitas præsens esset in templo, & concludebat hoc sensu, ברוך אתה יהוה שוכן בציון *Et super sacerdotes*, ut Deus accipere vellet sacrificia eorum, & concludebat hoc sensu, מקדש כהנים *Et super reliqua oratione*, ut Israël liberaretur ab inimicis, & concludebat his verbis, עמך צריכין ישועה ברוך אתה יהוה שומע תפלה

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

וקורא על פה *Et legebat memoriter*, nam fundamentum nobis est quod librum Legis non volvebant ex uno loco in alium in congregatione; neque in Legis libris duobus legere poterant, quia nemo in congregatione solet legere in duobus libris Legis simul, ne putet primum defectuosum esse.

עומד ומקבל וקורא *Surgebat, & recipiebat, ac legebat*, hinc constat quod prius sedebat, sed hoc fieri non poterat nisi in atrio mulierum, nam in atrio Israëlitarum, non licebat sedere, nisi regibus è stirpe Davidis, uti exposuimus capite septimo tractatus Joma. Ideo lectio hæc peragebatur in atrio mulierum; & datio libri Legis ab uno ad alium fiebat honoris causa, uti scriptum est Proverb. 14, 28. ברב עם הדרת מלך

Prima vero benedictio erat hujus argumenti, אשר בחר בנו מכל העמים וכו׳ Deindè legebat in libro Legis, & absolvebat lectionem, dicebatque secundam benedictionem, quæ est, אשר נתן לנו תורתו תורת אמת וכו׳ Tertia benedictio erat, רצה יהוה אלהינו וכו׳ Quarta erat מודים אנחנו לך Quinta erat סלח לנו אבינו Sexta erat in qua orabat Deum ut cum Divinitate sua continuare vellet in sanctuario, & concludebat his verbis השוכן בציון In septima orabat Deum ut sacerdotum sacrificia accipere vellet, ut benediceret iis, & multiplicaret; & tandem concludebat his verbis, מקדש הכהנים. Octava erat in qua orabat pro Israëlitis ut eos conservare vellet Deus, & dilataret dominium eorum, & supra hostes extolleret, & concludebat עמך ישראל צריכין להושע ברוך אתה יהוה שומע תפלה Et notum est quod hæc omnia fiebant die jejunii expiationis, postquam absolutum erat ministerium diei, uti exposuimus cap. 7. tractatus Joma.

WAGENSEILIUS. (1) *Summi Pontificis*] Supple post ista: Quibus ipse in festo solemni Expiationis, finitis sacris, cœtum Israëlitarum prosequebatur.

(2) *Æditiuus*] Vocis חזן varias significationes enarrat l'Empereur in Notis ad Benjamini Itinerar. pag. 148. seq. sed, ubi quædam reperiuntur, de quibus quis merito ambigere queat. Nec enim חזן quatenus ea voce שליח ציבור denotatur, proprie *Cœtus ipsius Legatus*, sive, *Ecclesiæ nomine suum munus administrans*, exponi potest, ceu vir doctus fecisse deprehenditur: verum, ea notione, *Ministrum Synagogæ, Custodem ejus, aut Æditiuum*, omnino significat; cujus rei, testis locuples Elias in Tisbi: כצאתי שלית הצבור ויוצרה

שליח ציבור Id est: *Reperi* ציבור רוצה לומר שמש הקהל נקרא חזן: *vox Synagogæ Ministrum, appellari* חזן Quo sensu scripserunt Raschi, & Bartenora, Comment. in Mischnam nostram: חזן הכנסת שמש הכנסת שמוטל עסקי הכנסת עליו להכניס ולהוציא להפשיט את התיבה ולהכין את היכל: Id est: חזן הכנסת *dicitur Minister Synagogæ, res illius curans,* (librum Legis,) *ex Arca depromens, & in eandem iterum condens; Arcam quoque mundare, & omnia in Synagoga ordine disponere, ad illius munus pertinet.* Faciunt ista, ad explicandum locum Lucæ IV, 20. ac satis nunc intelligimus quis sit ille ὑπηρέτης, cui Servator complicatum Legis librum, tradidisse dicitur.

(3) *Primario cœtus*] ראש הכנסת sive Primarius cœtus, is vocabatur, cujus erat præcipere facienda in Synagogis, & munera tam in ordiendis precibus, quam circa Scripturarum prælectionem distribuere. R. Salomo id enunciat: ראש הכנסת על פיו נתתכן דברי הכנסת מי יפטיר בנביא מי יפרוס על שמע מי ירד לפני התיבה: Eadem in suas notas transcripsit Bartenora.

(4) *Antistes*] סגן Vicarius proprie dicitur Pontificis, hujusque munere in die expiationis fungebatur, si quid alter vitii passus esset. Vide de eo plura apud Eliam in Tisbi voce סגן Scaligerum in Prolegomenis Eusebianis, & Cunæum l. 2. de Rep. Heb. c. 6.

(5) *Stans prælegit*] Talmudis Codices habent וקורא omisso עומד atque hinc, cum Maimonides arbitraretur, Pontificem sedentem prælegisse, eo delapsus est, ut in Atrio tantum Mulierum hæc accidisse admittere cogeretur, quippe, quod in Virorum Atrio considendi, solis Regibus Judææ potestas esset. Nos, Talmudis Codices, cum Maimonide valere jussis, recentissimas Mischnæ Editiones Amstelodamenses quæ עומד diserte legunt, sumus sequuti, ob caussas varias. Principio enim non temere, sed optimorum MSS. fide sic editum, & a Maimonide recessum esse, fit verisimile. Deinde, hac ratione vitari potest, illud grave, nisi fallor, inconveniens, de prælectione Pontificis in Mulierum Atrio instituta, cui ægre ipse se expoluisse videtur Maimonides. Denique, quia mox in Mischna nostra, eum Regem in Atrio virorum sedentem prælegisse, indicandum erat, verbis plenis planisque etiam in Talmudis Codicibus hoc enunciatur. Proinde, si Summus Pontifex eodem modo prælegisset, verbis quoque iisdem debebat fieri narratio. Quamobrem quia ejus contrarium deprehenditur, ideo Pontificem, prout librum acceperat, hoc est stantem erectum prælegisse, docere nos voluit Mischna, etiamsi maxime in nullis ejus exemplaribus עומד וקורא manifeste legeretur.

(6) *Caput XVI. Levit.*] Nam illo Capite, omnes Festi Expiationis describuntur cærimoniæ, quo hæc peracta esse, paulo ante innuimus.

(7) *Commata aliquot e Cap. XXIII.*] Nimirum, incipiens a commate 27. & porro pergens legendo, desinebat in commate 32.

(8) *Convoluta Lege*] Talis librorum apud priscos forma erat, qualem adhuc Pentateuchi quibus in Synagogis Judæi publice utuntur, ex antiquo servant. Scribitur in membranæ partem adversam, aversa quæ est parte, vacua relicta & pura. Postea conglutinantur invicem membranæ, & porriguntur in longum. Assuuntur in fine bacilli, quorum extrema utrinque tegunt capitula rotunda & prominentia in umbilicorum formam, ut horum adjumento, tota membranarum series, commode convolvi possit, umbilicis e media spira prominentibus. Hæc omnia, de veterum libris quoque vera sunt, atque ab ista volutatione evenit, ut alio nomine, *Volumina* dicerentur, ceu pridem a Viris doctis est indicatum. Impetravit ex Oriente, non parva sua felicitate, cum aliis cimeliis, Volumen ejusmodi Ægyptiacum antiquissimum, Vir magnæ eruditionis, favoris erga eruditos maximi, Nicolaus Peireskius Senator Aquisextiensis, nam sic libro 5. de illius vita, testatur optimus doctissimusque Gassendus. *Inter cæteros* (libros) *ut minimum mole, ita pretio maximum habuit quoddam volumen (quod ita dici a volvendo revera potuit) repertum intra capsulam ad Mumiæ cujusdam pedes. Id universum conscriptum erat hieroglyphicis literis, constans ex germana papyro, ac facile sua vetustate superans bis millia annorum.* Syrus apud Lucam IV, 17. non satis significanter expressit phrasin Καὶ ἀναπτύξας τὸ βιβλίον per ܘܦܬܚ ܝܫܘܥ ܣܦܪܐ Id est: *Et aperuit, Jesus librum*, nec enim nude librum aperuit Servator, sed vero evolvit. Pro, Καὶ πτύξας τὸ βιβλίον quod deinde commate 20. sequitur ܘܟܪܟ ܣܦܪܐ dixit melius; nam, hoc est, *Et convolvit librum.*

(9) *Plura inquit, quam vobis prælegi hic habentur*] Supple: Attinentia ad diem expiationis. Quia deinde quædam sacrarum literarum commata memoriter recitaturus erat Pontifex, ne quis existimaret, desiderari illa in eo Codice, & librum mancum esse, ideo hac excusatione utebatur.

(10) *Memoriter recitavit*] Idque ideo, ne magna & indecora pausa fuerit in cœtu, quoad Pontifex Caput XXIX. Numerorum, in Volumine legis evolveret, quippe quod a capite XXIII. Levitici est sejunctissimum. At, a Capite ejus libri XVI. facilius ad caput hoc XXIII. pervenire licebat, cum illa capita in vicinis sint Paraschis, nec nisi una interjiciatur. Priusquam enim Interpres, quem, prælectum quodque comma Chaldaice enunciasse volunt, verborum postremorum Capitis XVI. interpretationem absolvisset, jam capitis XXIII. comma 27. erat repertum. Non vero licebat Pontifici, Volumina duo, in quibus loca prælegenda jam notata essent, ad manus habere; nam, ignominia magna infertur sacro libro, si non omnia quæ legere oportet, ex eo prælegantur, & alius in fastidium.

(11) *Attinentes ad Legem*] Nimirum, recitabat Benedictionem quæ a verbis אשר נתן לנו תורתו תורת אמת וכו׳ incipit.

(12) *Cultum Divinum*] Intelligitur precatio cujus רצה יי׳ אלהינו וכו׳ est initium.

(13) *Laudem*] Puta preces מודים אנחנו לך & reliqua.

(14) *Remissionem peccatorum*] Oratio hæc סלח לנו אבינו habet principium.

(15) *Sanctuarium, Judæos, & Sacerdotes*] Has preces non credo amplius superesse. Rogabat autem iis Pontifex, dignaretur Deus perpetuo Templo suo præsens esse, sacrificia in eo offerenda, libens volens accipere, atque Judæorum gentem adversus hostes & calamitates qualcunque benigne tueri. Cæterum, quæ hic loci, de ritibus, peracta a Summo Pontifice Benedictionis traduntur, eadem repetita deprehendes in Joma cap. 7. §. 1. ubi præstantissimus Vir, Robertus Sheringamius, vertit: *Minister publicus deprompsit librum Legis, tradiditque capiti conventus, & caput conventus tradidit Principi Sacerdotum, & Princeps Sacerdotum tradidit Sacerdoti Magno. Sacerdos Magnus, stabat, & accipiebat, & legebat* אחרי מות *&* אך בעשור *& volvebat librum Legis, & suo pectori collocabat, & dicebat: Plus quam id quod legi coram vobis est hic. Et* בעשור *in Pentateucho Numerorum legebat ore, & benedicebat, benedicebat benedictiones octo, Super Lege, & super ministerio, & super Israël, & super Sacerdotibus. & super oratione reliqua.*

ח פרשת המלך כיצד מוצאי יום טוב הראשון של חג השכינית במוצאי שביעית עושין לו בימה של עץ בעזרה והוא יושב עליה שנאי מקץ שבע שנים במועד וגומר חזן הכנסת נוטל

8. Sectio a Rege prælegenda, quibus ritibus recitata est? Transacta festivitatis tabernaculorum (1) prima die, completo jam septimo anno (*heptaeteridos*,) & octavo ineunte, (2) parabant Regi (3) suggestum ligneum, (4) in Atrio, huic insidebat. Q.S.E. (Deut. XXXI, 10.) *A fine septem annorum, stato tempore &c.* Tum Æditituus sumto libro Legis, tra-

נוטל ספר תורה ונותנו לראש הכנסת וראש הכנסת נותנו לסגן והסגן לכהן גדול וכהן גדול נותנו למלך והמלך עומד ומקבל וקורא יושב אגריפס המלך עמד וקבל וקרא עומד ושבחוהו חכמים וכשהגיע ללא תוכל לתת עליך איש נכרי זלגו עיניו דמעות אמרו לו אל תתירא אגריפס אחינו אתה אחינו אתה וקורא מתחילת אלה הדברים עד שמע ושמע והיה אם שמוע עשר תעשר כי תכלה לעשר ופרשת המלך וברכות וקללות עד שגומר כל הפרשה ברכות שכהן גדול מברך אותן המלך מברך אותן אלא שנותן של רגלים תחת מחילת העון:

tradidit eum Primario cœtus, hic porrigebat eum Antistiti, Antistes Summo Sacerdoti, (5) Summus Sacerdos denique exhibebat ipsum Regi. Rex autem (6) stans eum accipiebat, verum prælegens, consedit. (7) Agrippa Rex, stans eum accepit, (8) stansque ex eo prælegit, (9) idque Sapientes collaudarunt. Cumque devenisset ad ista: (Cap. XVII, 15.) *Non poteris tibi præficere virum extraneum:* (10) exstillabant oculi ejus lachrymas. Quare eum (*Sapientes*) offabantur: Ne timeto Agrippa, (11) frater noster es; (12) utique frater noster es. Prælegit vero (Rex) ab initio Deuteronomii, usque ad illa: (Cap. VI, 4) *Audi* (*Israel &c.*) quæ & ipsa prælegit. Tum subjecit, (ex Cap. XI, 13.) *Eritque si serio auscultaveritis* &c. Dehinc: (ex c. XIV, 22.) *Fideliter decimato* &c. Postea: (ex c. XXVI, 22.) *Cum absolveritis dare omnes decimas*, &c. Deinde, Sectionem de Rege. (quæ habetur c. XVII, 14. seqq.) Denique, Benedictiones, & execrationes, (ex XXVII. & XXVIII. capitibus:) Usque dum totam illam sectionem finiret. Benedictionibus iisdem, quibus Pontifex, etiam Rex benedicebat, nisi quod memoriam festorum statorum, in locum remissionis peccatorum, substituit.

R. OB. DE BARTENORA.

השמינית *Octavo*, anno octavo heptaëteridos transacti, sive anni septimi exeuntis. במוצאי יום טוב הראשון של חג *transacta festivitatis tabernaculorum prima die*, eo quod scriptum est Deut. 16, 16. בחג הסכות id quod etiam de ultimo die festi tabernaculorum inteligi potuisset, propterea scriptum est Deut. 31, 11. בבוא כל ישראל לראות ergo indè ab initio dierum festi intermediorum אגריפס המלך *Agrippa Rex*, qui erat è stirpe Herodis, cujus tempore templum secundum dirutum est.

זלגו עיניו דמעות *Extillabant oculi ejus lachrymas*, quia hic locus ipsum declarabat regem illegitimum. אחינו אתה *frater noster es*, nam mater illius erat Israëlitis; legebat autem ab initio Deuteronomii usque ad *audi Israel* &c. quæ verba occurrunt capite sexto, & cum lectione *audi* jungebat sectionem cap. 11, 13. והיה אם שמוע quia in lectione *audi* continetur susceptio regni cœlorum, & in sectione והיה אם שמוע connectur susceptio jugi præceptorum. Deinde transiliebat, & legebat Deut. 14, 22. עשר תעשר hinc transiliebat, & legebat Deut. 26 12. כי תכלה לעשר quia erat tempus collectionis, & donorum pauperum, & separationis Trumæ, nec non decimarum, & quamvis sectio regis veniat inter sectionem Deut. 14, 22. & Deut. 26, 12. tamen eas legebat simul, ne fieret interruptio in decimis. Deinceps autem legebat benedictiones & maledictiones, quæ sunt susceptiones decretorum, & pœnæ Legis. Postea denuo legebat sectionem regis, שום תשים עליך מלך Deut. 17, 15.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

השמינית *Octavo*, supple anno octavo heptaëteridos, qui est initium alterius heptaëteridos. Lectio autem fiebat die secundo festi tabernaculorum illius anni, & hoc est quod dixerunt Sapientes, cum scriptura dicat, בחג הסכות intelligi posset ac si etiam ultimo die festi legi posset. Et Deut. 31, 11. dicitur בבוא כל ישראל לראות ideo tempus est ab initio festi, nimirum, in diebus intermediis festi. Et liber Legis dabatur è manu in manum, honoris & auctoritatis ergo.

קורא ויושב *Legebat & sedebat*, hinc colligas quod in atrio mulierum legebat, in quo sedere licebat, nisi fuerit Rex è familia Davidis, qui sedebat in atrio Israëlitarum, uti expositum est in tractatu Joma. Cæterum Rex Agrippa erat alienigena, non e matre Israëlitide, ideo nullo modo eum in regem eligere licebat, eo quod scriptum est Deut. 17, 15. שום תשים עליך מלך מקרב אחיך Quæ exponit traditio, omnia onera quæ imposueris tibi, non nisi ex propinquis tuis tibi impones. Et quod dixerunt ipsi, *noster frater es*, id propter regni pacem dixerunt. Et Sapientes dixerunt, eo tempore sunt condemnati hostes Israëlis penitus, eo quod adulati sunt Agrippæ. Et quamvis nobis sit fundamentum, quod rex non potest ab auctoritate sua desistere, neque de ipsa quicquam cedere alii, eo quod scriptum est שום תשים עליך מלך nihilominus tamen laudaverunt reges gestum standi, eo quod est res præcepti. Id autem quod legebat in Lege, incipit ab initio Deuteronomii usque ad lectionem *audi* &c. quæ occurrit capite sexto, & conjungebat eam cum sectione והיה אם שמוע usque ad finem sectionis, & conjungebat eam cum sectione עשר תעשר & legebat eam ordine usqoe finem benedictionum & maledictiooum usque ad אשר כרת אתם בחורב

WAGENSEILIUS. Nobilissimus Vir, & præclare meritus de Sacra Philologia, Josephus Voisinius, in Notis ad part. 2. c. 7. Pugionis Fidei, p. 287. hanc propemodum integram Pericopen, ante nos, latinitate donasse deprehenditur; cujus versionem, huic nostræ subjiciemus, ut altera alteri lucem fœneretur. *Quomodo legitur Parascha* De Rege (ex Deuteronomio?) *Exeunte die festo primo festi* Tabernaculorum anni octavi sub exitum anni septimi *Quietis terræ. Constituunt Regi suggestum ligneum in Atrio. Ipse in eo sedet, juxta illud* Deuter. XXXI, v. 10. A fine septem annorum in tempore statuto anni Remissionis in festo Tabernaculorum &c. *Diaconus Synagogæ defert librum Legis, & dat eum Principi Synagogæ: Princeps Synagogæ dat eum Vicario. Vicarius dat eum Summo Pontifici: Summus Pontifex dat eum Regi. Rex vero stat, & suscipit eum, & legit sedens. Agrippa Rex stetit, & suscepit eum, & legit stans. Laudaverunt eum Sapientes. Quum autem pervenit ad illum locum Deut.* XVII, 15. Non poteris ponere super te virum extraneum, *stillaverunt oculi ejus lacrymas. Dixerunt illi: Ne timeas Agrippa, frater noster es, frater noster es.*

(1) *Prima die*] Neqoaquam in finem festi differenda erat cærimonia, quia in sacro textu instituti jubetur בבוא כל ישראל לראות את פני יי Id est: *Cum venitat Israel, videre faciem Domini.* Non, eom mox ad lares est reversurus.

(2) *Parabant Regi &c.*] Miror opus fuisse, ut Regi lecturo pararetur suggestus ligneus, nec consedisse eum in throno solito, utique ad hanc muneris functionem peragendam

dam aptissimo, si modo satis firmis nituntur tibicinibus, quæ de Solio illo nobis narrat R. Jacobus Leonitius in תבנית היכל Num. LI. Res non caret dubio, cum Josephus ad cujus de Bello Judaico librum 6. c. 6. provocat Leonitius, nullas ferat suppetias, interim tamen audiendus est. כסא המלוכה אשר למלך היה בתוך המקום הזה נתון אצל השער העליון על עמוד שיש ובו ישבו המלכי' לבית דוד כאשר יבואו אל המקדש לראות את פני יי' אלהיהם : כבנין בית שני היה הכסא הזה כמין מגדל גבוה עומד על שני עמודים אשר כל אחד מהם היה מעשרים אמות וקו י"ב אמות יסוב אותו וממעל לו היה מעשה רוקם זהב תכלת וארגמן : יואש כאשר הוקם למלך ע"י יהוידע כהן גדול ישב על הכסא הזה וגם המלך חזקיהו כאשר קרא לפניהם את ספרי הגדופים אשר שלח אליו סנחריב מלך אשור וגם יאשיהו המלך ישב שמה לעת אשר כרת את הברית בין יי' ובין המלך לעבוד את יי' אלהיהם וללכת בחקיו כל הימים : Cl. Sauberti versio est: *Regius thronus, Regū prorius, extitit in isto loco,* (Puta in Atrio Israelitarum:) *constitutus prope Portam altissimam in columna marmorea. In eo residebant Reges ex familia Davidis oriundi, postquam venissent ad templum, ad videndum faciem Domini Dei sui. In ædificio templi secundi thronus ille fuit adinstar turris exaltatus, constitutus super duabus columnis, quarum quælibet viginti cubitorum fuit, earumque circumferentia, si filo mensorio circumdaretur, cubitorum duodecim. Superne etiam utraque opere phrygionico variegata fuit auro puro, ac purpura. Joas, postquam constitutus esset Rex a Jehojada Pontifice Maximo, sedit in throno isto: Nec non Hiskia Rex, cum legeret coram Domino blasphemas literas, quas ad se miserat Senacherib Rex Assur. Porro Josia quoque Rex sedit ibidem eo tempore, quo pepigit fœdus inter Dominum & Populum, ut hic serviret Domino Deo suo, & ambularet in statutis ejus per omnem ætatem.*

(3) *Suggestum*] Græcam vocem Βῆμα, suam fecere Rabbini, imo & Syri. Nam cum Matthæus cap. XXVII, 19. dixit: Καθημένου δὲ αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ βήματος· Apud Syrum legimus:

ܟܕ ܝܬܒ ܕܝܢ ܗܘ ܗܓܡܘܢܐ ܥܠ ܒܝܡܐ

Atque hoc Tribunalis significatu verbum בימה alibi, etiam in Talmude occurrere, observo. Illis ex Scripturis allato loco, adde etiam hunc: ܕܝܢܐ ܕܚܝܠܐ ܝܬܒ ܥܠ ܒܝܡܗ ܘܢܦܩܝܢ ܠܩܘܒܠܗ ܟܠܗܘܢ ܥܡܡܐ ܘܗܘ ܕܐܢ ܠܗܘܢ ܘܗܘ ܓܙܪ ܕܝܢܐ ܥܠ ܥܘܠܐ ܘܥܠ ܥܒܪܝ ܢܡܘܣܐ *Judex tremendus insidet tribunali suo. Atque prodeunt in conspectum ejus, omnes Gentes, ut judicet eas, ipse vero sententiam pronunciabit adversus impios & prævaricatores.* Sic est in ingenti Codice MS. Syriaco, Liturgiam plenissimam continente, quem ab Excelso Avo, qui solemni & augustissima Cæsaris ad Portam Ottomannicam Legatione olim functus erat, ex Oriente allatum, nobis donavit, muliebris sexus flos, omnibus animi & corporis decoribus excellentissima, ac sine pari Heroina, Elisabetha, S. R. I. Comitissa de Sinzendorf, cujus nomen ob æterna in nos merita, quibus fortunæ nostræ plurimum debent, sine religione nunquam possumus cogitare, nedum proloqui. Excerpta Rosch Haschana Jeruschalmi in En Israël fol. 188. col. 4. ר"ה הקב"ה אומר למלאכי השרת העמידו בימה ויעמדו קטיגורין סנגורין : Id est: *Sub initium Anni cujusque imperat Deus Angelis ministris, ut Tribunal constituant, & ut tam Accusatores* (mortalium,) *quam Advocati adsint.* De Suggestu, sive Cathedra, usurpatur quoque verbum בימה in En Jacob, fol. 8. col. 3. ללוי בן סיסי עשו לו בימה גדולה והושיבוהו עליה אתון ושאלון ליה הגידמת בכמה היא חולצת : *Pararunt* τῷ *Levi F. S. ingentem Cathedram atque illum in ea collocantes, venerunt, quæsiveruntque:* (Mulier) *brachia manca, ecquomodo exuit ipsa Leviro calceum?* Adde. Sed vero, vox בימה apud nostros Judæos, in desuetudinem abiit, quippe cathedram, sive suggestum, ex quo nunc in Synagogis Legis Mosaicæ publica fit prælectio, non בימה ipsi amplius vocant, sed, אלמימר in vicem substituerunt. Suspicor, prius vocabulum ideo displicere cœpisse, quia cum במה quod rem iis nefandam, *Excelsum* scilicet, *Sacellum, Aramque idolorum*, notat, maximam habet affinitatem, ita ut imperitior quis, eas voces facile potuisset confundere, imprimis, quia & sensus utriusque convenit, ac locum editum ambæ significant. Cæterum, quod ad vocem אלמימר attinet, ejus originem Buxtorfius in Synag. Jud. pag. 288. *novæ edit.* ignotam esse asserit. Memini, aliquando ex Rabbino me petiisse vocabuli אלמימר explicationem, atque id responsi tulisse, significari eodem proprie, *locum in quo sermo, concio aut prælectio habetur*, quod אלמימר ex אל & מימר sit compositum. Displicet hæc opinio multimodis. Etenim, haud in more positum habent Judæi, ut ex duabus simplicibus vocibus, faciant compositam: Tum non animadvertit is homo אלמימר literam א non ע habere initialem, contra quam fieri debebat, si ejus expositioni locus erat relinquendus. Interim, mallem nihilo secius, ipsum sequi, quam cum Antonio Margareta, etymon a Gallis petere, estque ridiculum, cum ait: *Nun merck was Almemor sey, Almemor ist mitten in der Kirchen ein viereckicht Gebäu, wie ein Altar seyn mochte, daran etliche Stuffen gemacht, auf welchen man hin auf steiget, diesen Bau haben sie aus Ezech. am 46. Ist aber das Wortlein Almemor ein Franzosisch Wort, welches aus dem Latein kommt* Memoria, *welches auf Teutsch ein Gedachtnus heist.* Et, post alia interjecta: *Die Juden haben sehr viel frembder Vocabel, die nicht Hebreisch noch Teutsch sind, sondern Franzosisch, denn alle Juden in Teutscher* nation, *und vorauß die am Rhein wohnen, seind alle aus Franckreich vertrieben worden, und haben solcher Wort noch viel bey ihn behalten, wie den hernach folgen wird, auch ein Wort Moppa genannt, und Erera, und viel andere. Und darum sage ich gewieslich, das dies Wort Almemor, auch ein Franzosisch Wort ist, und das ist zu probieren aus ihrem* Talmud, *aus dem letzten Capitel, das da redt von der Lauberhutten, da schreiben sie von diesem Almemor, und der Text nennt den Almemor Bima scheletz* בימה שלעץ *ein holtzerne Altare, darauf schreibt ihr* commentator Rabbi *Salomon, welcher nicht Deutsch sondern Frantzosisch kundt hat, er sey ein Almemor, das ist auf Deutsch, darauf man* memoria *halt.* Nolo in istis confutandis tempus terere, quis enim non videt, quam infirma sit collectio, qua Margarita concludit: R. Salomo Gallus בימה per אלמימר exponit, est ergo אלמימר vox Gallica. His accedit, quod verbo אלמימר R Salomo, ne quidem unquam usus esse deprehenditur. Non observavi nisi tria Talmudis loca, in quibus vox בימה fuit adhibita, ea sunt Succa fol. 51. b. Avoda Sara fol. 17. a. & iste præsens Sotæ. Hic vero semper R. Salomo, talem Cathedram nos accipere jubet, qualis ea est quam nunc *Almemor* Judæi appellant, sed ipse aliter vocat, &, quod mirere, nulla apud eum constans est lectio. Nam in Succa אלמימברא habent Codices, in Avoda Sara אלמנבראש & in Sota אלמברא Quid hic vero cœpto opus erit? Tam certo persuasus sum, me, id quod verum est hariolatum esse, ut hac vice intrepide audeam pronunciare: Errant Judæi qui nove, & longe aliter, quam R. Salomonis ævo factum est, אלמימר vel אלמימרא enunciant; quin & hujus Scriptoris, omnia corrupta sunt loca. אלמנבר aut אלמנברא enunciari debet, & debet rescribi. Tenemus enim puram putam vocem Arabicam, المنبر quæ *Suggestum, Pulpitum,* designat.

(4) *In Atrio*] Virorum scilicet, si ex familia Davidica genus Rex duceret, at, in Atrio Mulierum, si aliunde; quippe, solis prioribus, in Atrio Virorum considendi fas erat. Sic Maimonides.

(5) *Summus Sacerdos denique exhibebat illum Regi*] Illa sacri Voluminis per variorum manus traditio, eo spectabat, ut tanto majore honore Summus Sacerdos, & Rex afficerentur. Humile enim, & ab illorum dignitate remotum fuisset, Legem ab Æditio accipere. Cæterum, similem illi, quæ hic observata, graduum distinctionem, alio tempore inter se Virgines Judaicas fere attendisse deprehendimus sub finem Taanit. תנו רבנן בת מלך שואלת מבת כהן גדול

בת כהן גדול שואלת מבת סגן בת סגן שואלת מבת משוח מלחמה בת משוח מלחמה שואלת מבת כהן הדיוט וכל ישראל שואלין זה מזה כדי שלא לבייש לו שאין לו : Id est: *Traditione Magistrorum constat*, (quondam XV. mensis Ab, atque Expiationis, festis diebus,) *filias Regum* (vestes) *commodare sibi potuisse a filiabus Summi Pontificis; Has, a filiabus Antistites; filias Antistitis, a filiabus Sacerdotis uncti ad bellum; filias Sacerdotis uncti ad bellum, a filiabus Sacerdotum gregariorum; caeteras vero virgines Judaeorum idem inter sese factitasse* (atque sic processisse indutas) *ne pudore confunderentur, quae* (vestibus pulchris) *carebant.*

(6) *Stans eum accipiebat*] Merito istam reverentiam Legi sanctissimae Rex praestitit, cum etiam eadem hac adversus homines uteretur. Codex noster MS. Ez Hechajim Hilchot Melach. Umilcham. c. 1. אפילו נביא יהיה כפוף לו שנ׳ הנה נתן הנביא ויבא לפני המלך וישתחו למלך ואפילו כהן גדול מצוה להיות כפוף לו ומצוה למלך לעמוד בפני חכמי ישראל ולכבדם כמו שמצינו באסא ויהושפט : Id est: *Etiam Propheta, tenetur Regi prono corpore honorem exhibere.* Q. S. E. (1 Reg. I, 23.) Ecce Nathan Propheta: Ingressus in conspectum Regis, incurvavit se, honorem exhibens Regi. *Quin, ipsi adeo Summo Pontifici injunctum, coram Rege sese incurvare.* (Vice versa, etiam) *Regem par est, coram Sapientibus Israelis consurgere, & eosdem honore afficere: quod Asam & Josaphatum* (Reges,) *fecisse produnt.*

(7) *Agrippa Rex*] Raschi in Glossa: אגריפס המלך מלך ישראל היה מזרעו של הורדוס והוא שחרב בית המקדש בימיו : Id est: *Rex Agrippa, Judaeis imperavit, & ad Herodem genus referebat, ejusque aetate Templum Sanctum solo aequatum est.* Ergo, si Talmudistas veteres sequimur, fuit omnino Agrippas vere Rex Judaeorum, ejusque munera in ipso Templo obivit, nec audiendus est Summus Vir, Isaacus Casaubonus in Exercitationibus adversus Baronium p. 16. scribens: *Archelao Viennam relegato, Judaea in formulam provinciae est redacta. &c. Ab eo tempore nullus unquam postea Judaea neque Rex fuit, neque Ethnarcha, & Judaei sic proprie dicti, ὑπὸ ἰδίῳ βασιλεῖ ὑπετάσσοντο εἶναι* proprio sibi Regi desierunt esse subjecti. *Nam, quod Eusebius, & eum secutus Baronius, Agrippam juniorem, Regem ultimum Judaeorum appellant; quasi ille Jerosolymorum Rex fuerit: mera est virorum eruditissimorum hallucinatio. Fuerunt quidem & senior Agrippa, & junior, Reges Judaeorum; sed non Jerosolymorum, neque τῶν κυρίως λεγομένων h. e. est, proprie dictorum Judaeorum.* Caeterum, quod Raschi vult, hujus Agrippae diebus desolatas esse Hierosolymas, id cum grano salis accipere oportet, ut etiam illud tempus, quod ejus mortem excepit, includatur, nam quia intervallum id modicum est, tolerabilis evadit locutio. Sic vero res gesta est autore Gansio in Zemach part. 1. p. 24. b. אחר הדברים האלה שלח הקיסר נירון עליהם את שר צבאו אספסיינוס ובנו טיטוס באשר שבו מנצחון אנגלטירה וסקסוניא כמבואר בחלק שני לנקום נקמת הרומיים והעלו עמם עם אשר לא יספר ויד המלך אגריפס היתה עם הרומיים או נשאה יוסף בן גוריון הכהן למשוח מלחמה וין סרומיים מכת רבה וגדולה אשר לא נהייתה ברומיים כמותה עד לאחר ימים רבים הכי (Lege הכו) היהודים את כל עמו לפי חרב וגם את יוסף הכהן שלח אספסיינוס אסור בזקים לרומי גם את אגריפס המלך ובנו מונבז הוליך אספסיינוס עמו כאשר עלה מירושלם לרומי להתקסר שם באמרו אולי ינטו אחרי אחיהם היהודים וימרדו בי לי (Lege לימים) ימים אחדים אחרי התקסר אספסיינוס ויקצוף על אגריפס מלך היהודים כי הלשינו עליו לאמר (Legendum לאמר) חושב לבגוד בו וכי שלח לירושלים מכתב על ככה וימת אותו ואת מונבז בנו לפי חרב והיה זה ג׳ שנים ומחצה קודם חרבן הבית והיא שנה תתכ״ה : Vorstius transtulit: *Post haec misit Caesar Nero adversus Judaeos Ducem exercitus sui Vespasianum ejusque filium, cum reversi erant a victoria Angliae & Saxoniae, ad vindictam Romanorum expediendam, & adduxerunt secum gentem innumeram, & exercitus Regis Agrippae erat cum Romanis. Tum autem fuit Josephus F. Gorionis sacerdotis in praefectum belli, atque Romanos magna & multa clade affecit, qualis nondum de Romanis fuerat facta, donec post multos dies Romani percuterent gladio totum ejus populum; & Josephum misit Romam Vespasianus vinctum compedibus, Agrippam quoque Regem & Monebazum filium ejus secum deduxit Vespasianus cum Hierosolyma discederet Romam, ut ibi Imperator crearetur, dicens, forte deficerent ad fratres suos Judaeos. Post aliquot autem dies ipsi rebellarunt, postquam Imperator factus erat Vespasianus, & succensuit Agrippa Regi Judaeorum, quia de ipso calumniati erant, quod cogitaverat illum decipere, & misisse illum ejusmodi epistolam Hierosolymam; ac peremit ipsum ejusque filium Monebazum gladio. Atque hoc factum est anno 3½ ante excidium, qui erat annus 825.*

(8) *Stansque ex eo praelegit*] Prae modestia scilicet, quae ipsius virtus etiam alibi praedicatur in Talmude. Cetubot fol. 17. a. תנו רבנן מעבירין את המת מלפני הכלה וזה וזה מלפני מלך ישראל אמרו עליו על אגריפס המלך שעבר מלפני כלה ושבחוהו : Id est· *Secundum traditionem Magistrorum, si funus comitantibus occurrat Sponsa,* (quae e domo paterna ad nuptialem festivitatem frequenti hominum caterva stipata deducitur, tum qui exequias eunt, huic de via & platea,) *cedere debent. Sed, tam funus, quam Sponsa, si Rex obviam fiat, eidem locum dant. De Rege Agrippa tamen proditum est, ipsum, cum Sponsam obviam habuisset, loco cessisse, promeruisseque ea re laudem eximiam.* Adde. Notemus sedulo, ipsum Servatorem nostrum, hactenus morem majorum servasse, illumque honorem Legi sacrae detulisse, ut eam stans acciperet, stans ex ea praelegeret, nec prius sessum caperet, quam praelectionem ipse finiverat, suam Explicationem orsurus. Scelus profecto inexcusabile esset, nisi vel hic saltem, etsi tardiuscule, locum integrum e Luca cap. IV. commate 16. seqq. qui ex Mischna nostra tantam lucem accipit, cum ea componere juberemus. Καὶ ἦλθεν εἰς τὴν Ναζαρὲθ, οὗ ἦν τεθραμμένος· Καὶ εἰσῆλθε κατὰ τὸ εἰωθὸς αὐτῷ, ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῶν σαββάτων, εἰς τὴν συναγωγήν· Καὶ ἀνέστη ἀναγνῶναι· Καὶ ἐπεδόθη αὐτῷ βιβλίον Ἡσαΐου τοῦ προφήτου· Καὶ ἀναπτύξας τὸ βιβλίον, εὗρε τὸν τόπον οὗ ἦν γεγραμμένον· Πνεῦμα Κυρίου ἐπ᾽ ἐμέ, οὗ ἕνεκεν ἔχρισέ με· εὐαγγελίζεσθαι πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με, ἰάσασθαι τοὺς συντετριμμένους τὴν καρδίαν, κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἄφεσιν, καὶ τυφλοῖς ἀνάβλεψιν, ἀποστεῖλαι τεθραυσμένους ἐν ἀφέσει· Κηρύξαι ἐνιαυτὸν Κυρίου δεκτόν· Καὶ πτύξας τὸ βιβλίον, ἀποδοὺς τῷ ὑπηρέτῃ, ἐκάθισε· Καὶ πάντων ἐν τῇ συναγωγῇ οἱ ὀφθαλμοὶ ἦσαν ἀτενίζοντες αὐτῷ· ἤρξατο δὲ λέγειν πρὸς αὐτούς· Ὅτι σήμερον πεπλήρωται ἡ γραφὴ αὕτη ἐν τοῖς ὠσὶν ὑμῶν. Vetus Interpres transtulit: *Et venit Nazareth, ubi erat nutritus, & intravit secundum consuetudinem suam die Sabbati in Synagogam,* & surrexit legere. *Et traditus est illi liber Isaiae prophetae. Et, ut* revolvit librum, *invenit locum ubi scriptum erat: Spiritus Domini super me: propter quod unxit me, evangelizare pauperibus misit me, sanare contritos corde, praedicare captivis remissionem, & caecis visum, dimittere confractos in remissionem, praedicare annum Domini acceptum, & diem retributionis. Et cum* plicuisset librum, reddidit ministro, & sedit. *Et omnium in Synagoga oculi erant intendentes in eum. Coepit autem dicere ad illos: Quia hodie impleta est haec scriptura, in auribus vestris.*

(9) *Idque Sapienter collaudabant*] Est caeteroquin tritum in Talmude, & a nostra quoque Gemara usurpatum dictum: מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול Id est: *Si maxime velit Rex aliquid de honore remittere, non id tamen licet.* Verum, quia in re sacra id ab Agrippa factum est, hanc pietatem, laus Sapientum merito mansit.

(10) *Exstillabant oculi lacrymas*] Agnoscebat enim verba illa sibi adversari, & per ea, se a dignitate Regia excludi, ob peregrinitatis majorum suorum vitium.

(11) *Frater noster es*] Quid veri sit in ista acclamatione, erudite probeque disquirit, Vir perennis memoriae, Johannes Seldenus l. 5. de jur. nat. & gent. juxta disc. Ebr. cap. 22. cujus diligentiam grata mente agnoscere nos convenit.

(12) *Utique frater noster es*] Quaedam Mischnae Editiones non tantum bis, sed etiam tertium sic acclamatum fuisse exprimunt.

פרק Caput

פרק ח משוח מלחמה בשעה שמדבר אל העם
בלשון הקודש היה מדבר שנאמר והיה בקרבכם
אל המלחמה ונגש הכהן זה כהן משוח מלחמה
ודבר אל העם בלשון הקודש ואומר אליהם שמע
ישראל וגומר על אויביכם ולא על אחיכם לא
יהודה על שמעון ולא שמעון על בנימין שאם
תפלו בידם ירחמו עליכם במה שנאמר ויקומו
האנשים אשר נקבו בשמות ויחזיקו בשביה וכל
מערומיהם הלבישו מן השלל וילבישום וינעלום
ויאכילום וישקום ויסכום וינהלום בחמורים לכל
כושל ויביאום יריחו עיר התמרים אצל אחיהם
וישובו שומרון על אויביכם אתם הולכים שאם
תפלו בידם אין מרחמים עליכם אל ירך לבבכם
אל תיראו ואל תחפזו וגומר אל ירך לבבכם מפני
צהלת סוסים וצחצוח חרבות אל תיראו מפני
הגפת תריסין ושפעת הקלגסין אל תחפזו מקול
קרנות אל תערצו מפני קול צווחות כי ה' אלהיכם
ההולך עמכם הן באין בנצחונו של בשר ודם
ואתם באים בנצחונו של מקום פלשתים באו
בנצחונו של גלית מה היה סופו לסוף נפל בחרב
והם נפלו עמו בני עמון באו בנצחונו של שובך מה
היה סופו לסוף נפל בחרב והם נפלו עמו אבל
אתם אי אתם כן כי ה' אלהיכם ההולך עמכם
להלחם לכם וגו' זה מחנה הארון:

Caput 8. (1) Sacerdos ad Bellum unctus, quando populum alloquebatur, (2) Hebraice verba fecit: Q. S. E. (Deut. XX, 2.) *Et erit* (3) *cum procedetis in prælium, ut accedens Sacerdos.* (Is est Sacerdos, ad bellum unctus) (4) *alloquatur populum,* (Hebraice videlicet,) (5) *& dicat eis: Audi Israël &c.* Contra inimicos vestros, (*inquam, expeditionem suscipitis,*) non vero contra fratres vestros. Non (*pugnabis tribus*) Judæ, contra tribum Simeonis, aut Simeonis, adversus tribum Benjaminis, ut si in illorum manus incideritis, misericordia erga vos utantur: prout S. E. (2 Chron. XXVIII, 15.) *Et surgentes homines quidam, qui expressi fuerant nominatim, prehenderunt multitudinem illam captivam, & omnes nudos eorum induerunt ex præda; eumque induissent, & calceassent, cibumque & potum dedissent, atque unxissent eos, deduxerunt asinis quemque labantem Jerichuntem, in civitatem palmarum, ad fratres eorum* (6) *deinde reversi sunt Samariam &c.* Contra hostes (*inquam*) vestros proditis, quorum si in manus incideritis (7) vestri non miserebuntur. (Additur porro Deut. XX, 3.) (8) *Ne mollescat cor vestrum, ne timete, neque trepidate &c.* (*Id est*:) *Ne mollescat cor vestrum* (9) ob hinnitum equorum, & fulgorem ensium: *Ne timete*, ob collisiones scutorum (10) & agmen cataphractorum: *Neque trepidate*, ob sonum tubarum: *Neque expavescite*, ob classica. *Nam Dominus Deus vester ambulat vobiscum.* Ipsi adventant robore misello humano, vos vero acceditis freti robore Dei infiniti. Venerant (*olim*) Philistæi cum robore Goliathi; quid tandem evenit? Ad postremum gladio cæsus est, & illi pariter cum eodem. Ammonitæ prodibant (*confidentes*) (11) fortitudini Schobachi; At quis fuit finis istius expeditionis? (12) Tam illius, quam horum strages. Quantum vero ad vos attinet, minime ita vobis res sese habet: *Nam Dominus Deus vester, ambulat vobiscum, prælando pro vobis &c.* Respiciunt hæc comitatum Arcæ.

R. OB. DE BARTENORA.

בלשון הקדש *In lingua sancta* Deut. 20. dicitur ודבר אל העם & Exod. 19. 19. dicitur משה ידבר והאלהים יעננו בקול quemadmodum illic facta est locutio in lingua sancta, sic etiam hic in lingua sancta. לכל כושל *omnem labantem*, omnes qui pedites ire non poterant. מגפת תריסין *strepitus scutorum*, quatenus collisione scutorum oritur strepitus, ad terrorem incutiendum. קלגסין sunt baculi quibus sunt capita recurvata, quibus percutiunt petras, ut in hostes insiliant.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Dicit scriptura de sacerdote ad bellum uncto Deut. 20. ודבר אל העם & Exod. 19, 19. dicitur משה ידבר והאלהים יעננו בקול quemadmodum illic facta est locutio in lingua sancta, sic etiam hic in lingua sancta. צחצוח חרבות *fulgor ensium*, & lancium, similiumque instrumentorum bellicorum splendor. אל תיראו מפני הגפת תריסין *ne timete propter collisiones scutorum*, quando unum per alterum colliditur. הקלגסין sunt baculi quibus in fine est acumen recurvatum, quibus feriunt lapides, & medio eorum dissiliunt tali, tam virorum quam equorum, eorumque vires & robur enervant.

WAGENSEILUS. Quia in Mischna, capitis præcedentis, comm[illegible]e 2. traditum fuit, verba concepta, quæ cum vitula decollanda erat, recitabantur, itemque ea, quibus Sacerdos ad Bellum unctus, adversus hostem militaturos, compellabat, haud alio, quam Hebræo sermone efferri posse; ex hac occasione, nunc de utroque sequitur, & quidem, per ὕστερον πρότερον præcedit de *Bellandi* apud Judæos ratione. Atque, est omnino operæ pretium, etiam hunc habere cognitam, quando nihil melius, nihil Sapientius, ea, quæ in sua gente obtinuit, & de qua ipsi Deo leges ferre visum est, excogitari potuisse, Magistri non vane prædicant. Liber Schilte Haggibborim fol. 35. col. 4. אם קצת מחכמי האומות הוציאו כל ימי חייהם לדעת מה לעשות בעת שלום ובעת מלחמה והתורה מבלי עמל ויגיעה האירה עינינו ולמדה לנו כהרף עין את הדרך אשר נלך בו ברובי העולם ואת המעשה אשר נעשה להנצל בצל החכמה מרשעת גוי העכו״ם Id est: *Quidam ex Sapientibus Gentilium, in id totam vitam insumserunt, ut assequerentur, quid Pacis, quidque Belli temporibus agere conveniat,* (nec admodum profecisse deprehenduntur.) *At Lex* (nostra Divina,) *sine labore & molestia, oculos nobis illuminat, atque in puncto temporis nos edocet, qua in hoc orbe via procedendum, quidque facto opus sit, ut Sapientiæ umbra tuti esse queamus, adversus Gentium profanarum iniquitatem.* Convenit hæc consideratio apprime tempori quo ista scribimus, & quo Europa omnis, quanta quanta est, toga abjecta, sagum induit, nihilque nisi mutuas cædas, & sanguinem meditatur. Quamobrem, actum de nobis est,

per-

periimus funditus, nisi Deus ex machina brevi nos respiciat,

Et Bellum lachrymosum, ac miseram famem,
Pestemque a Populo, & Principe Cæsare, in
Persas, atque Pelasgos,
Nostra motus agit prece.

(1) *Sacerdos ad bellum unctus*] De hoc Sacerdote, sic est in Codice nostro MS. Ez Hechajim, Hilchot Melach, Umilchamotav c. 2. & in Smag quoque fol. 192. col. 4. מצות שיהא כהן אחד ממונה לדבר אל העם בשעת מלחמה ומושחין אותו בשמן המשחה ונקרא משוח מלחמה : Id est: *Imperatum nobis est, constituere Sacerdotem aliquem qui in bellum ituros alloquatur, atque hic oleo sacro-sancto inungitur, vocaturque Unctus Bello.* Erat hujus usus, tam in bello arbitrario, quam in iis expeditionibus quæ jussu Divino peragi debebant, ceu Maimonides in iisdem Hilchot. c. 7. §. 1. memoriæ prodidit: ejusque in sacro ordine tanta fuit dignitas & existimatio, ut uno solo minor esset Summo Pontifice: Unde Autor præclarus libri Schilte Haggibborim fol. 35. col. 4. בבית הראשון היו מושחין גם כן הכהן המדבר אל העם שנקרא בעבור זה משוח מלחמה היה אז המשוח מלחמה קודם לסגן מפני מעלת המשיחה כי לא ימשחו לעולם הסגן מצד כח שהוא סגן : Id est: *Templo primo superstite, unctus quoque fuit Sacerdos, qui exercitum alloquebatur, quique adeo Unctus Bello dictus est. Iste vero Unctus Bello, antecedebat Vicarium Summi Pontificis, ob Unctionis reverentiam, nam Vicarii nulla ad id munus sacro oleo inaugurario.* Et sane, quædam quoque Summi Sacerdotis proprietas ad Bellum uncto, cum eodem communes erant, quippe ita tradente Mose Kozense in Smag fol. 42. col. 3. הי דברים נוהגין במשוח מלחמה ואלו הן לא פורע ולא פורם ואין מטמא אל הקרובים ומצווה על הבתולה ואסור באלמנה : Id est: *Res quinque* (quæ Levit. XXI. de solo cæteroquin prædicantur summo Pontifice,) *Uncto ad Bellum quoque conveniunt. Idem enim nec caput denudat, nec vestimenta discindit, nec ob cognatorum obitum sese polluit, cogitur præterea virginem ducere, & a vidua abstinere.* De reliquo, quæ de Oleo Unctionis, ipsoque Sacerdotes & Reges inungendi ritu notanda veniunt, ea habentur in hujus Capitis Jeruschalmi, & in Babylonico Menachot fol. 77. b. ac Ceritut fol. 5. b. quæ afferremus, nisi ex recentioribus Rabbinis, satis jam rem omnem nos docuisset eruditissimus Voisinius in Notis ad Raym. Pug. fol. 247. seq.

(2) *Hebraice verba fecit*] Facile credo, Unctum Bello, haud alio quam Hebræo sermone ad milites verba fecisse, quod ejus Sacerdotis, non nisi vetustissimis Reip. Hebræorum temporibus, cum sanctissimi olei copia esset, ac quoad templum Salomonis perstabat incolume, usus fuisse proditur. Atqui illo ævo, nullo, quam Hebræo idiomate, Judæi familiariter utebantur. Est hæc, nisi fallor ratio, præ alia Gemaræ nostræ, quæque Pesikta Sutarta fol. 78. col. 1. etiam repetitur. משוח מלחמה בשעה שהוא מדבר אל העם אינו מדבר אלא בלשון הקדש שנ' והיה כקרבכם אל המלחמה ונגש הכהן ודבר אל העם וכתיב משה ידבר והאלהים יעננו בקול מה דבור נאמר להלן בלשון הקדש אף כאן בלשון הקדש : Id est: *Unctus Bello, cum milites alloquitur, verbis tantum Hebraicis uti debet. Nam* (Deut. XX, 2.) *dicitur:* Et erit cum procedetis in prælium, ut accedens Sacerdos loquatur ad populum. *At, alibi* (Ex. XIX, 19.) *legimus:* Moses loquebatur, Deus vero ipsi respondebat voce. *Cum vero in hoc postremo dicto, locutio haud alia, quam quæ Hebræo sermone facta, intelligi possit: Consequens est, nec priorem locum de alia accipi oportere.* His Talmud Jeruschalmi addas licet.

(4) *Alloquatur Populum*] Credo, cum primum inter mortales bella orirentur, jam statim alios Ducum, alios gregariorum militum munere functos esse, atque horum pectoribus, illos, composita pro re nata oratione, robur viresque addere satagisse: Sic enim agere, naturæ rationisque instinctus dictabant. Proinde, non assentior Autori libri Schilte Haggibborim, qui cæteras gentes, & imprimis Romanos, a Judæis id didicisse existimat, milites, quos in prælium educebant, verbis gravibus, viros se præstarent, & fortiter rem gererent, sedulo ut hortarentur. Incogitantior itaque fuit præ studio, fol. 36. col. 1. scribens. ורומיים לא עשו כלבד בתניית המחנות כפי לסדר התורה אלא כקרבכם אל המלחמה הלכו ככל וכל בעקבות התורה והעמידו להם אנשים חכמים ונבונים שידברו באזני העם דברים טובים ונכוחים לחזק את לב הירא ורך הלבב פן יהפוך עורף ולא פנים לאויב וימס לב אנשי המלחמה כלבבו כנראה בספריהם כסאלוסטיאו וטיטו ליביאו ודומיהם : Id est: *Romani non tantum castrorum metationem secundum Legis Divinæ instituta adornarunt, sed etiam prælium jam jam inituri, per omnia vestigia Legis nostræ institisse deprehenduntur. Ordinarunt enim viros Sapientes & prudentes, qui milites verbis bonis & scitis alloquerentur, ut metuentibus & pavidis animum adderent, ne terga potius quam vultus hostibus obverterent, atque sociorum ceda juxta secum perterrefacerent, prout ex Scriptoribus ipsorum, Sallustio, Tito Livio, aliisque ejus generis apparet.*

(5) *Et dicat eis*] Quod ad primam hanc verborum periodum attinet, de ea sic tradunt Abarbenel Comment. in Pentat. fol. 375. col. 1. & Raschi, antiquorum sequuti autoritatem : שהכהן משוח מלחמה היה מדבר וכהן אחר במקומו משמיע לעם את הדברים האמורים : Id est: *Sacerdotem unctum Bello ista pro concione enunciasse, aliumque Sacerdotem* (excepisse sermonem, & magno clamore) *per castra divulgasse.*

(6) *Deinde reversi sunt Samariam.*] Ostendunt hæc æquitatem, qua Judæi erga se invicem, in bellis civilibus usi sunt, quamque non omni exuta humanitate, ferarum more, crudeliter mutuis cædibus sævierint. Et vero, non tantum adversus tribules, sed etiam a gente sua prorsus alienos, magnam exercuere moderationem, adeo, ut minore fere malo tum bella gesta sint quam nunc, proh dolor! per amicas regiones, militum fiunt transitus. Dicamus aliquid ea de re, ut nostros, cum Judæorum moribus componendo, videamus, quantopere a contestata illorum virtute, degeneraverimus, quos tamen, si Christiani vere audire & esse volumus, accuratior etiam, sanctiorque decebat disciplina. Maimonides Hilch. Melach. c. 6. §. 1. אין עושין מלחמה עם אדם בעולם עד שקוראין לו שלום אחד מלחמת הרשות ואחד מלחמת מצוה שני כי תקרב על עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום אם השלימו וקבלו שבע מצוות שנצטוו בני נח עליה אין הורגין מהן נשמה והרי הן למס שני יהיו לך למס ועבדוך : Id est: *Haud unquam cuiquam bellum infertur, nisi pace ei prius oblata, sive Lege Divina imperata, sive arbitraria illa expeditio fuerit. Scriptum enim* (Deut. XX, 10.) Cum accedes ad aliquam civitatem ad belligerandum contra eam, primum invitabis eam ad pacem. *Quod si* (ii qui petuntur,) *pacem admittant, atque septem præcepta Noachidis imperata amplectantur, nemo unus ex illis trucidandus est, sed fiunt tributarii. Nam, sic* (allegato capite, commate 2. subjungitur:) Et tributum tibi pendent, & servient tibi. Addit porro, idem Judæorum Sapiens, aliis interjectis: ואסור לשקר בבריתם ולכזב להם אחר שהשלימו וקבלו שבע מצוות ואם לא השלימו או שהשלימו ולא קבלו שבע מצות עושין עמהם מלחמה והורגין כל הזכרים הגדולים ובוזזין כל ממונם וטפם ואין הורגין אשה ולא קטן שנ' והנשים והטף זה טף של זכרים : Id est: *Nefas est,* (cum ullis mortalium) *pactum fœdus rumpere, aut fidem datam fallere, postquam de pace & septem Noachi præceptis colendis, conventum fuit. Quod si vero* (quæ natio,) *pacem admittere recuset, aut pacem quidem, non vero septem Noachidarum præcepta colere velit, cum ea bellum gerendum est, omnesque mares eorum adultos occidere, opesque cum puerulis diripere oportet: Mulieribus enim, & insontibus masculis quoque, incolumitas concedenda. Quippe, sic* (laudato capite XX. Deuter. commate 14. imperat Deus:) Tantum fœminas, parvulosque, (& jumenta & quicquid erit in ea civitate, omnia spolia ejus diripies tibi.) *In quibus verbis, vox* parvulos, *infantes mares innuit.* Allegat deinde Maimonidas, Josuæ exemplum, quod malo referre verbis Gemaræ Scheviit Jeruschalmi, prout in Excerptis En Israël fol. 53. col. 3. legitur: שלשה פרוסטגמאות (Baal Smag fol. 192. col. 2. citans hunc locum, pro ista voce legit כתבים At in Rabbot fol. 296. col. 3. cum eadem res narratur, nimis corrupte est פרוש שלח יהושע לארץ ישראל עד שלא יכנסו לארץ מי שהוא רוצה לפנות יפנה להשלים ישלים לעשות מלחמה יעשה גרגשי עמד ופנה והאמין להקב"ה והלך לו לאפריקא גבעונים השלימו אחד מלכים עשו מלחמה ונפלו : Id est: *Tres*
(Lega-

(Legatos,) *cum* παραγγέλματι, *misit Josua antequam in Palæstinam ingressum, ad ejus regionis incolas*, (jubens eis nunciari:) Qui aufugere volet, fugito; qui pacem nobiscum inire postulat; inito: Qui pugnare cupit; pugnato. *Gergesitæ, fugam elegerunt, inque verum Numen credentes, petiere Africam. Gibeonitæ pacem fecerunt: Unus & triginta Reguli, qui bellare præoptarunt, occubuerunt.* Jam, in obsidendis urbibus, quanta indulgentia usi sunt Judæi si fides iis, quæ ex Siphri, Maimonides, & Baal Smag locis indicatis, memoriæ prodiderunt. כשצרין על עיר לתפשה אין מקיפין אותה מארבע רוחותיה אלא משלש רוחותיה ומניחין מקום לבורח ולכל מי שירצה להמלט על נפשו: Id est: *Cum expugnature civitatem, eam obsidione premunt, non circumquaque ab omnibus lateribus claudenda, sed tantum a tribus: Relinquendus enim liber locus est, aufugere, suamque vitæ consulere volentibus.* Cæterum, non erga homines tantum humanos se præbebant Judæi, sed & circa res eorundem, ipsumque solum. (Confer Kozensem in Smag fol 68. col. 2.) Rursus Maimonides: אין קוצצין אילני מאכל שחוץ למדינה ואין מונעין מהם אמת המים כדי שייבשו שנ' לא תשחית את עצה וכל הקוצץ לוקה ולא במצור בלבד אלא בכל מקום כל הקוצץ אילן מאכל דרך השחתה לוקה אבל קוצצין אותו אם היה מזיק אילנות אחרות או מפני שמזיק בשדה אחרים או מפני שדמיו יקרים לא אסרה תורה אלא דרך השחתה: כל אילן סרק מותר לקוץ אותו ואפילו אינו צריך לו וכן אילן מאכל שהזקין ואינו עושה אלא דבר מועט שאינו ראוי לטרוח בו מותר לקוץ אותו וכמה יהא הזית עושה ולא יקצנו רובע הקב זיתים ודקל שהוא עושה קב תמרים לא יקצנו: ולא האילנות בלבד אלא כל המשבר כלים וקורע בגדים והורס בנין וסותם מעין ומאבד מאכלות דרך השחתה עובר בלא תשחית: Id est: *Non amputare licet* (militibus) *arbores frugiferas, etiam eas quæ sunt extra Palæstinam, aut aquæ rivulum iis subtrahere, ut exarescant. Sic enim edicit* (Deus Deut. XX, 19.) Ne perdito arbores ejus. *Quare, qui secus faxit, flagellatione pænæ afficiendus est. Neque hæc lex tantum in obsidionibus locum habet, sed quoquo alio tempore, arborem frugiferam detruncat, nihil nisi eam perdere quærens, eidem pænæ subjacet. Licet tamen truncare arborem frugiferam, si aliis arboribus ipsa nocumento sit, aut, si vicinorum agros incommodet, aut, si lignum ejus caro pretio vendi possint; tantum enim nudam ejus perditionem facere, Lex Divina vetuit. Arbores steriles quascunque amputare fas est, etiamsi eo haud opus sit, idemque jus de frugifera arbore quæ consenuit, fructusque edit exiguos, ita ut opera pretium ex ea nemo referat.* (Quæras quis:) *Quantum fructuum Olea edere debeat, ne eam amputare nefas sit?* (Respondeo:) *Tantum, quantum capit Cabi quartarius. Pariter, Palmam, quæ Dactylorum cabum progenerat, nec ipsam amputare licet. Non autem de solis arboribus hæc capienda sunt, sed quisquis vasa frangit, aut vestes dilacerat, quique ædes diruit, fontes obturat, cibaria corrumpit, ex mera impotentia illaturus perniciem, is violati interdicti*, De non perdendo, *reus est.* De reliquo, pleraque hactenus tradita, suo testimonio confirmat quoque Josephus quando l. 4. Antiq. c. 8. Mosen inter alia sic loquentem introducit: Στρατοπεδευσάμενοι, προνοεῖτε μηδὲν τῶν δυσχερεστέρων ἐργάσησθε. Πολιορκοῦντες δὲ καὶ ξύλων ἀπορούμενοι, εἰς ποίησιν μηχανημάτων, μὴ κείρειν τὴν γῆν, ἥμερα δένδρα κόπτοντες. Ἀλλὰ φείδεσθαι λογιζομένους ἐπ' ὠφελείᾳ ταῦτα τῶν ἀνθρώπων γεγονέναι, καὶ φωνῆς ἂν εὐπορήσαντα δικαιολογήσασθαι πρὸς ὑμᾶς ὡς οὐδὲν αἴτια γεγονότα τοῦ πολέμου πάσχοι κακῶς παρὰ δίκην, εἰ δύναμις αὐτοῖς ἦν καὶ μεταναστῆναι ἂν καὶ πρὸς ἄλλην μεταβᾶσαν γῆν. Κρατήσαντες δὲ τῇ μάχῃ τοὺς ἀντιταξαμένους κτείνατε, τοὺς δ' ἄλλους εἰς τὸ τελεῖν ὑμῖν φόρους σῴζετε. *Castris positis, cavete, ne quid asperè ac crudeliter faciatis: & oppugnaturi urbem, si desit materies ad machinarum fabricam, ne deglabretis terram, frugiferas arbores excidendo: sed parcite, non ignorantes in usum hominum ista creata, & si vox eis daretur, expostulatura vobiscum, quod cum ipsa belli causa non fuerint, injuste affligantur, mutatura domicilium si liceat, & alio migratura. Victores in prælio facti, eos qui in adversa acie steterunt cædite, cæteros tributarios futuros servate.*

(7) *Vestri non miserebuntur*] Quasi diceret: Ne nesciatis: Gentium aliarum mores ac instituta, longissime ab illa æquitate qua vos erga victos utimini, abeunt, & apud vos ratio, & clementia, illas contra rabies dominantur, atque impune quidvis etiam in deditios ac supplices, audendi licentia. Vera dixit Sacerdos, neque ad barbararum nationum exempla nunc provoco, Romanos, qui tamen, si Diis suis placet, *bella juste non minus, quam fortiter gerere didicerant*, allegabo. (Liv. l. 5. c. 27.) De Caucæis, narrat Appianus in Hispanicis, venisse Senes eorum ad Lucullum in castra, supplicantium ritu rogantes, quid faciendum esset, ut Romanorum gratiam impetrarent? Is obsides imperavit, argentique talenta centum, utque eorum equites sua signa sequerentur, exegit. Quæ cum omnia obtinuisset, se in urbe præsidia velle collocare ajebat. Illi cum ne hoc quidem recusarent, Caucæis duo millia delectorum militum imposuit, quibus mandatum fuerat in muros ascenderent, quos cum illi cepissent, Lucullus reliquum exercitum immisit, tubaque signum datum, ut sine ætatum discrimine omnes internecerentur. Atque ita per summam immanitatem omnes trucidati fuerunt, jurisjurandi fidem, Deosque, per quorum Numen Romani juraverant, invocantes, ipsisque Romanis eorum perfidiam exprobrantes, per quam viginti millia civium peribant. Apud eundem Appianum mox iterum legimus: *Lucullus qui cum Vacceis absque Senatus decreto bellum gesserat, cum eo tempore in Turditaniam venisset, Lusitanos vicinis locis arma intulisse sensit. Idcirco quibusdam ex iis, quos optimos habuit, Ducibus missis, ad mille & quingentos Lusitanos fretum trajicientes cecidit: alios vero qui in quendam collem confugerant, fossis & castellis cinxit: & sic infinitam multitudinem cepit. Deinde Lusitaniam ingressus, partem unam ipse prædabatur, alteram diripiebat Galba. Nonnullos quoque, qui Legatos mitterent, ut pacta cum Atilio facta, & ab iis rupta confirmarent, in amicitiam recipiebat, ac cum eis rem componebat. Quin etiam fingebat se vicem illorum dolere, atque pro certo habere, eos egestate constrictos, in continua præda fuisse, ac ruptis pactis bella gessisse affirmabat. Scio equidem, ajebat, vestri soli sterilitate egestateque vos ad id compulsos esse. Verum ego vobis fertile solum assignabo, ac tripartitò vos in pinguibus & fertilibus locis ponam. Illi igitur hac spe lactati, ex suis domiciliis exierunt: quibus in tres distributis partes singulas planitiem quandam indicabat, ubi illos consistere jubebat, donec ipse ad eos veniens, locum condendæ urbis ostenderet. Ad primos igitur cum venisset, arma quasi amicis ponerent imperavit: quod ubi factum esset, eos fossa & munitionibus sepsit, mox militibus aliquot immissis, omnes Deorum Numen & fidem implorantes, ne uno quidem reservato trucidari fecit. Idem secundis, & tertiis celeriter factum, antequam priorum cladem intelligerent.* Adde his, quæ lib. 3. de Jure Belli & Pac. c. 4. § 11. & 12, Grotius exempla collegit. Sed, non adeo mirum si tales erga exteros se præbebant Romani, quippe qui & adversus sese, quavis fera immaniores fuisse deprehenduntur. Florus l. 4. c. 2. cum Pompeji cladem, quam a Cæsare passus memorasset, addit postremo: *Quanta fuerit hostium cædes, ira, rabiesque victoribus, sic æstimari potest. Hoc in prælio profugi, cum se Mundam recepissent, & Cæsar obsideri statim victos imperasset, ex congestis cadaveribus agger effectus est, quæ pilis jaculisque confixa inter se tenebantur. Fædum etiam inter barbaros!* Verum enim vero, poteram labore ista extranea afferendi supersedere. Sæpe sæpius propriis exemplis, plus satis comprobarunt miseri Judæi veritatem dictorum Sacerdotis sui, præcipue, quando olim Republica ipsorum a Romanis deleta, quæ cladem evaserant reliquiæ, ad ergastula damnatæ sunt, & nec finis fuit malorum, nec modus. De his agendum erat, vel potius inquirere licebat, quomodo a Christianis habiti sint illi homines, & an mitiora fata, inter nos, quam paganos fuerint experti? Iste demum Locus Communis, propriè ad præsens faciebat negotium, atque hunc ego bona fide tractare debebam. Atenim, quam multa hic se offerunt, quorum

— *Animus meminisse horret, luctuque refugit.*

Quare, comprimo me in præsentia, dixi tamen quædam in Specimine Historiæ Judaicæ Seculi XV. quod in Beatissimi

rem gessisset, jam hoc suorum lacertorum firmitatis signum, omnes ostendere moliebantur,) *atque non minus quam illorum* (mancorum,) *sic & horum reperti sunt ducentes millle.* Sed vero, quis fuit finis tantæ expeditionis? Agnoscamus verba ipsorummet Magistrorum in Gittin fol. 57. b. (Et Talmudis & Excerptorum En Jacob Codices sic vitiosissime legunt pro אדריאנוס quod verum nomen est in Rabbot Schalsch. Hak. Zemach. Juchasin, aliis.) אספסיינוס קיסר הרג בכרך ביתר ד' ריבוא ואמרי לה ארבע אלפים ריבוא : Id est: *Hadrianus Cæsar, trucidavit in urbe Bitter* (Judæorum) *quadringenta, seu, ut aliis placet, quater mille myriadas.* Iterum, fol. 58. a. אמר ר' יוחנן ארבעים סאה קצוצי תפילין נמצאו בראשי הרוגי ביתר ר' ינאי בר׳ אמר ג׳ קופות שלי ארבעים סאה במתניתא תנא מ׳ קופות של ג׳ סאין ולא פליגי הא דרישא הא דדרעא אמר ר׳ אמי ארבעה קבין מוח נמצאו על׳ אבן אחת וכו׳ : Id est: *Autor est R. Jochanan XL. Sata vaginularum, congesta esse ex Phylacteriis, cæsorum Betterensium, R. Janai R. I. F. prodidit, fuisse cupas tres, quarum quæque XL. Sata capiebat, Mischna vero hæc ita effert, ut dicat fuisse cupas XL. & quamque continuisse Sata tria. Nec est inter hos, & illum dissensus; Posteriores enim de Phylacteriis capitis loquuntur, at priores de brachiorum Phylacteriis,* (quæ, illis capitis, longe sunt minora) *R. Asse, quatuor, R. Uia novem cabos cerebri repertos fuisse tradunt super uno lapide.* Atque, quod obiter notamus, hoc in loco allegando, p. 1028. Lexici Talmudici, lapsus est Buxtorfius, pro quatuor enim, aut ad summum, novem Cerebri Cabis, ipse nobis XL. dedit, contra omnium Talmudis & En Jacob Codicum fidem. Denique est in eodem Talmudis loco: ארבע מאות בתי כנסיות היו בכרך ביתר וכל׳ אחד ואחד היו בה ת׳ מלמדי תינוקות וכל׳ אחד ואחד היו לפניו ת׳ תינוקות של׳ בית רבן וכשהיה אויב נכנס לשם היו דוקרין אותו בדוקריהן וכשגבר אויב ולכדום כרכום בספריהם והציתום באש : Id est: *Quadringenta Gymnasia fuere in urbe Bitter, quorum quodque instructum erat Pædagogis quadringentis, nec pauciores quam quadringentos, quisque eorum habebat discipulos. Ista pubes, principio hostes impetum facientes, graphiis suis confodiebat: cum vero hi prævalerent, urbemque cepissent, involverunt pueros illos libris suis,* (sive voluminibus, quæ ipsi ad manus habebant,) *eosque igne sic cremarunt.* Adde his Schalsch. Hakkab. p. 29. b. Juchasin f. p. 32. a.

(12) *Comitatum Arcæ*] Fœderis Arcam, militantibus, in castris adfuisse, ex 1 Sam. IV. est notissimum.

ב ודברו השוטרים אל העם לאמר מי האיש
אשר בנה בית חדש ולא חנכו ילך וישוב לביתו
וגו' אחד הבונה בית התבן בית הבקר בית
העצים בית האוצרות אחד הבונה ואחד הלוקח
ואחד היורש ואחד שניתן לו במתנה ומי האיש אשר
נטע כרם ולא חללו וגו' אחד הנוטע הכרם
ואחד הנוטע חמשה אילני מאכל ואפילו מחמשת
מינין אחד הנוטע ואחד המבריך ואחד המרכיב
ואחד הלוקח ואחד היורש ואחד שניתן לו במתנה
ומי האיש אשר ארש אשה וגו' אחד המארס
את הבתולה ואחד המארס את האלמנה אפילו
שומרת יבם ואפי' שמע שמת אחיו במלחמה
חוזר ובא לו כל אלו שומעין דברי כהן מערכי
המלחמה וחוזרין ומספיקין מים ומזון ומתקנין את
הדרכים :

2. (Legimus Deut. XX, v. 5.) (1) *Deinde alloquentur* (2) *Distributores populum, dicendo: Quis est ille vir qui ædificavit domum novam, & (3) non dedicavit eam? Abiens revertitor domum suam.* (*Hæc capienda*) (4) de eo quoque, qui (5) Καρφοδοχεῖον, Stabulum, Lignile, aut Horreum condidit. (6) Parque condentis, ementis, hereditario jure adeuntis, vel (7) ex donato imperrantis, ratio est. Item: (v. 6.) *Quis est ille Vir, qui plantavit vineam, (8) nec dum ea sacris jam soluta usus est?* Hæc valent tam de eo, qui vineam plantavit, quam (9) qui quinque arbores frugiferas sevit, si maxime sint quinque diversarum specierum. Adde, quod serentis, aut palmites propagantis, (10) vel surculos immittentis, horumque emtoris, heredis, & ex donato possessoris, eadem est ratio. (Succedit v. 7.) (11) *Quis est ille Vir, qui desponsavit Uxorem? &c.* Si quis desponsaverat Virginem, aut Viduam, aut si quem Levirum fratria præstolabatur, aut, (12) si quis audiverat, in bello periisse fratrem suum, illi recedendi, abeundique potestas concedebatur. (13) Omnes isti (*de quibus hactenus egimus,*) (14) aures præbuere verbis Sacerdotis, qui aciei adornandæ præerat, & (15) abeuntes, aquam atque alimenta subministrabant, viasque complanabant.

R. OB. DE BARTENORA. אחד הבונה *Tam qui ædificat &c.* quia ipsi nova est. אחד הנוטע חמשה אילני מאכל *& tam is qui plantat arbores quinque frugiferas*, quia si hoc modo plantatæ sunt, habentur vinea, duæ arbores è regione duarum, una autem inferius in caudam desinens, & conjunguntur ejusmodi arbores etiamsi quinque diversarum specierum fuerint.

WAGENSEILIUS. (1) *Deinde alloquentur*] Abarbenel Comment. in Pentat. fol. 375. col. 1. להיות ההכרזה הזאת לצורך מלחמה היה מדבר כהן משוח מלחמה ושוטר : משמיע Id est: *Quia hæc* (secunda) *allocutio, attinet ad ipsam Belli expeditionem, ideo Sacerdotem unctum Bello ista enunciasse, Distributorum divulgasse, tenendum est.* Eadem & R. Salomonis ad hunc locum & Maimonidis Hilch. Melach. c. 7. §. 3. sententia fuit. Sed plane aliter in Pesikta Sutarta fol. 78. col. 1. ad verba ודברו השוטרים habet annotatio: כיון שהתחיל השוטר לדבר הכהן משמיע להם הדברים : הללו Id est: *Nunc cum fari Distributor incipit, Sacerdos sermonem illum divulgat.* Credo, prioribus magis assentiendum esse, quippe quibus etiam favet nostra Gemara.

(2) *Distributores*] De voce שוטרים pro qua Philo Judæus, in lib. de Agricult. τὶς τῶν ἐργάτων γραμματεῖς posuit, extat elegans & erudita dissertatio Nicolai Fulleri l. 3. Miscell. c. 19. Quæ dici poterant reliqua, opinor, exarare omnia, in Cl. Seldeni, de Synedrio Commentariis, a quorum lectione non ita recens sum, & quos nunc ad manum non habeo. Nolo igitur in his prolixus esse, contentus afferre illud Mosis Kozensis Præc. Aff. XCVII. שופטים הם הדיינים הפוסקין את הדין ושוטרים הם הרודים את העם אשר מצדיקין בכקל ורצועה עד שיקבלו עליהם את הדין : Id est: *Voce* שופטים *designantur Judices, qui jus dicunt:* שוטרים *vero eos appellans, qui fustibus, & flagris, in subjectos ita dicunt animadvertunt, usque dum edictis Magistratus obtemperant.* Itemque alterum, quod est in Jebamot fol. 86. b. אמר רב חסדא בתחלה לא היו מעמידין שוטרים אלא מן הלוים עכשיו אין מעמידין שוטרים אלא מישראל : Id est: *Autor est R. Chasda, principio non nisi ex Levitis lectos esse Apparitores, Distributoresque.*

At vero, nunc, eosdem tantum legi, ex Israelitis alios: Ubi apud Mathæum c. X, 17. habetur. *Παραδώσουσιν ὑμᾶς εἰς συνέδρια, καὶ ἐν ταῖς συναγωγαῖς αὐτῶν μαστιγώσουσιν ὑμᾶς, καὶ ἐπὶ ἡγεμόνας δὲ καὶ βασιλεῖς ἀχθήσεσθε ἕνεκεν ἐμοῦ*. Tilianus Interpres Hebræus transtulit: ימסרו אתכם לעדות ובמקהלות יכרו אתכם בשוטים ואל שוטרי ואל מלכים יוליכו אתכם למעני: Atque hic שוטרים ipsos *Magistratus jus dicentes*, non vero eorundem Ministros Exactores significat: Cæterum, Syrus Græcam vocem ܗܓܡܘܢܐ retinuit.

(3) *Et non dedicavit eam*] Sic Vetus Interpres transtulit verba ולא חנכו neque id tantum ad mentem τῶν LXX. apud quod, *τίς ὁ ἄνθρωπος ὁ οἰκοδομήσας οἰκίαν καινὴν, καὶ οὐκ ἐνεκαίνισεν αὐτήν*: legimus, sed etiam, ex sententia Rabbinorum. Abenesra: חנכו כמו חנכת המזבח וכן חנך לנער Id est: *Vox* חנכו *eo sensu hic accipienda, uti cum Altari, aut Pueris additur, quibus casibus*, Dedicationem, *aut* Initiationem *significat*. Michlal Jophi fol. 39. col. 4. (Ex Beer Mosche apparet excidisse hic verba. כמו שנקרא התחלת הלמוד חנוך hæc igitur supplenda, vertendumque: *Quam vocem de pueris quoque usurpant, cum primum literis imbui incipiunt*.) התחלת האכילה בבית חדש יקרא חנוך ומנהג היה שעושים סעודה ושמחה באכילה הראשונה שאכלו בבית חדש ולפיכך אמר ולא חנכו: Id est: *Principium comestionis, quod fit in domo nova, vocatur* חנוך *sive* Dedicatio. *Atque moris est, primam hanc comestionem in novis ædibus, facere convivium, & hilarem in eo sese præbere: Istam igitur ob causam, iis, qui hac re defuncti non erant*, (Scriptura è bello recedendi facultatem indulsit.) Recentior Interpres, nonnihil a Rabbinorum ista explicatione recessit, transtulit enim: *Quis est ille vir, qui ædificavit domum novam, & nondum cœpit uti ea?* Sed interim convenit ei cum Josepho, qui l. 4. Antiq. c. 8. Mosen a bello excepisse ait, *τοὺς νεωστὶ δειμαμένους οἰκίας, οἷς οὔπω χρόνος ἀπολαύσεως αὐτῶν ἐνιαύσιος*. *Qui ædificata nova domo, nondum integrum annum illa sunt usi.*

(4) *De eo quoque qui &c.*] Hinc oportet, nimis perfunctorie Mischnam nostram inspexerit Cl. Seldenus, nec enim alioqui l. 3. Uxoris Ebr. c. 3. scripturus erat, sic prodidisse in ea Magistros, quod immunitatem a bello, præstiterint haud ullæ novæ domus, nisi *quæ habitationi idoneæ, eoque nomine possesse*; nec enim horreum, stabulum, lignile, ac granarium, habitationi idonea sunt, certe eo nomine a nobis non possidentur. Maimonides Hilch. Melach. cap. 7. §. 5. notanter inter הבונה בית לישיבתו Id est: *Condentem domum ad habitationem suam*, & הבונה בית הבקר בית העצים בית האוצרות Id est: *Inter condentem Stabulum, lignile, & granarium, facit discrimen*. Subjungit tamen postremis istis, ex Gemara: הואיל וראוי לדירה quæ verba sic accipio, ut causam reddant, quare ejusmodi ædificia recedendi a bello facultatem concedant, quod nimirum pro habitaculis, cum ita necessitas exigit, talibus uti liceat.

5. *Κοπροδοχεῖον*] τὸ בית התבן sive *Domus, ubi stramen asservatur*, Maimonides in loco jam adducto, nullam uti videmus, habuit rationem, sed illius Commentator, non Autoris, verum Scribæ incuria, mentionem excidisse existimat.

(6) *Horreum*] Verbis בית האוצרות tum in facris, tum alibi frequenter *Gazophylacium* notatur, sed hoc loco, secundum R. Salomonem, domus est, ad condendum ibi יין שמן תבואות *Vinum, oleum, frumentum*, ædificata. Eam domum, merito *Horreum* appellavimus, nam illud non tantum frumenti, sed & vini, aliarumque rerum apotheca est, unde & Scævola JCtus in l. 7. D. de fund. instr. *Legaverat*, inquit, *horreum vinarium, cum vino & vasis, & instrumento, & institoribus, quos secum habere consueverat*.

(7) *Parque condentis, ementis &c.*] Nam, isti omnes Domum, quæ ullo horum modorum obtigit, *Novam* vocare solent, proinde Dedicatione opus est.

(8) *Ex donato possidentis eadem est ratio*] Excipiendus ab horum numero, cum Gemara & Maimonide omnino is כי שגזל בית Id est: *Qui domum per vim invasit*. Simi-lem enim Scripturæ mentem fuisse Magistri credunt, ac Ulpiano erat, cum in l. 134. de Reg. Jur. vere pronunciat: *Quod ex suo delicto meliorem suam conditionem nemo facere possit*.

(9) *Nec dum ea facris jam soluta usus est.*] Pro ומי האיש אשר נטע כרם ולא חללו LXX. habent. *Καὶ τίς ὁ ἄνθρωπος ὅστις ἐφύτευσεν ἀμπελῶνα, καὶ οὐκ εὐφράνθη ἐξ αὐτοῦ*: Nempe חללו in *Lætandi* sensu acceperunt, quomodo accepit quoque Abenesra, secundum quem, nisi fallor, Scripturæ verba vertenda essent: *Quis est ille vir, qui plantavit vineam, & nondum saltavit in illa?* Annotat enim: כנהג היה לחול בכרמים: Id est: *Erat quondam more receptum, ut in Vineis choreas ducerent.* Sed, magis, credo, quadrat ad Scripturæ sensum, Veteris Vulgati versio, qui transtulit: *Quis est homo, qui plantavit vineam, & nec dum fecit eam esse communem, de qua vesci omnibus liceat.* At illa optime, quam ex Junio & Tremellio in textu expressimus. Nimirum, quantum apparet, respicit Scriptura, ad legem Levitici XIX, 29. seqq. promulgatam, qua omnes arbores recens plantatæ, tribus prioribus annis præputiatæ habebantur, ita ut ex iis quicquam comedere nefas esset, quarti anni fructus Deo sacrandi erant, atque quinto demum anno, promiscuus fructuum usus concedebatur. Ergo לא חללו uti probe exponit Raschi, est, אשר לא פדאו הכרם בשנה הרביעית שהפירות טעונין לאכלן בירושלם או לחללן ברכים ולאכול הדמים בירושלם: *Qui Vineam suam, nondum quarto anno redemit*, (ac religiose solvit:) *Fructus enim* (illius anni,) *comedendi erant Hierosolymis, aut, saltem eorum pretium æquivalens, ibidem consumere oportebat.* Convenit Judæorum versio Germanica: *Und wer der Mann, dass er hat gepflantzt ein Weinberg, und nit er hat gebeiligt ihn.*

(9) *Qui quinque arbores frugiferas*] Enim vero, numerus solus non sufficiebat, sed ut arbores quinque frugiferæ, immunitatem cui a bello præstarent, illud amplius exigebatur; non quomodocunque aut serie continua consitæ essent. Nempe, commodum sic monente Gemara nostra: הני מילי שתים כנגד שתים ואחת יוצאה זנב: Id est: *Hoc privilegium tantum locum habet, cum binæ arbores, binas respiciunt, & una quasi caudam facit.* Nemo, opinor, tam hebes est, qui non continuo sibi animo fingat, quam Gemara figuram intelligat, quia tamen R. Salomoni operæ pretium visum est, schema arborum notis suis inserere, ideo nec nobis vitio verti debet, si ejus exemplum imitamur, & quinque arborum quæ verum arboretum faciunt, dispositionem, pariter repræsentamus.

(10) *Vel surculos immittentis*] Non negligendum, quod Jeruschalmi docet, peccari quoties fit inoculatio של אילן מאכל על גבי אילן מאכל כן שאינו מינו: Id est:

Germinis frugiferi, in arborem itidem frugiferam, diversæ speciei: aut cum immittitur אילן מאכל על גבי אילן סרק *Germen frugiferæ arboris, arbori sterili.* Quamobrem, Mischnæ nostra verba, de iis qui talia moliuntur, legemque Divinam, Lev. XIX, 19. de non serendis כלאים sive quæ Heterogeneorum naturam habent, promulgatam, contemnunt, neutiquam accipere oportet. Tantum sermo ad illos attinet, qui ejusdem speciei arbores maritant: כגון שהרכיב תאינה שחורה על גבי תאינה לבנה *Uti cum quis surculum fi-cus nigræ, cum ficu alba sociat.*

(11) *Quis est ille Vir qui desponsavit Uxorem*] Pertinet huc, quod etiam civiles leges, matrimonia contrahentibus, tantisper abs togata, sive forensi militia immunitatem indulgent. In lege 2. D. de in jus voc. Ulpiani edicitur verbis: *In jus vocari non debet, qui uxorem ducat, aut eam quæ nubat.*

(12) *Si quis audiverit in bello &c.*] Hoc privilegium tam late Gemara extendit, ut dicat: ואפילו חמשה אחין וכת אחד מהם במלחמה כלן חוזרין: Id est: *Si casus ferat, quinque fratres interesse expeditioni, atque unus in prælio occumbat*, (non relicta prole mascula, sed tantum conjuge vidua) *cæteri omnes domum revertuntur.* Scilicet, quemque horum, jus ad Leviratum vocare potest, & quidem natu etiam minimum, si reliqui pedes excalceandos præbeant.

(13) *Om-*

(13) *Omnes isti de quibus hactenus egimus*] Quæ vero, tandem causa est, quod illis enumeratis, discedendi è bello potestas, præcipue, & ante alios, fuit concessa? R. Salomo Jarchi, quæsivit eam in עגמת נפש Sive *Mentis perturbatione.* Cum enim verisimile sit, discruciari quem animo, si ædes novas dedicare, degustare vineæ fructus, sponsam domum ducere prohibeatur, ideo existimat ipse, Divinam benignitatem, mortalibus, quicquid ejus est ægritudinis, voluisse adimere. Aliter Josephus loco sæpe allegato, Mosis verba explicat, eumque ad istorum hominum vecordiam curam intendisse arbitratur: τοὺς νεωστὶ δειμαμένους οἰκίας οἷς οὔπω χρόνος ἀπολαύσεως αὐτῶν ἐνιαύσιος, καὶ φυτεύσαντας, ὕπω δὲ καρπῶν μετεσχηκότας, ἐᾶν κατὰ χώραν· καὶ τοὺς μνηστευσαμένους δὲ, καὶ οὔπω γεγαμηκότας, μὴ πόθῳ τούτων φειδόμενοι τοῦ ζῆν καὶ τηροῦντες ἑαυτοὺς εἰς τὴν τούτων ἀπόλαυσιν ἐθελοκακήσωσι περὶ τὰς γυναῖκας· *Immunes sint a militia, qui ædificata nova domo, nondum integrum annum illa sunt usi: tum qui plantata vinea nondum ex ea fructus perceperunt: & præter hos, qui desponsata uxore nondum eam domum duxerunt: ne harum rerum desiderio sibi parcentes, in gratiam uxorum parum fortiter rem gerant.* Neutra harum opinionum, valde a vero abludit, illa tamen R. Salomonis se commendat maxime. Proinde, me quidem inducere nunquam potuit Abarbenel, quicquid etiam fol. 375. col. 1. Comment. in Pentat. contra disputet, ut eam contemnerem, suamque amplecterer quam ipse verbose ibidem proponit. Interim hoc tamen illi præstabo, ut sententiam ejus afferam in medium, forsasse enim gratiam, quam apud me sua contemplatione haud invenit, alii eidem referent. יש לעיין למה זכר בנה בית נטע כרם נשא אשה ולא דבר אחר ולמה אמר ואיש אחר יחנכנו ואיש אחר יחללנו ואיש אחר יקחנה כי אחר שהאדם ימות מה לו אם איש אחר יחנך את ביתו או יקח את אשתו או יחללו את כרמו ועם (Mallem legere ואם) היות שכתב רש״י ואיש אחר יחנכנו ודבר עגמת נפש הוא וזה הנה השכל בלתי סובל שיקשה על האדם שאיש אחר יחנך את ביתו שעדיין לא דר בו ולא שלמה מלאכתו יותר משיקשה עליו שהבית אשר דר בו ונתעדן בתוכו איש אחר ירשנו וכן בענין האשה יותר יקנא האדם על אשתו שכבר לקחה יותר משיקנא על ארוסתו שלא נתייחד עמה : אבל ענין זה כלו נאמר על האיש שהתחיל בדבר שיש מצוה בתכליתו ובהשלמתו והיה מאויו וחפצו להגיע הדבר ההוא על תכליתו מפני קיום המצוה ועבודת האלהים אשר בו : ולכן זכר מי האיש אשר בנה בית שיהיה בו ענין המצוה שזכר כי תבנה בית חדש ועשית מעקה לגגך : וזכר נטע כרם ולא חללו מפני המצוה שהיה בזה בשנה הרביעית לפדות אותו או לחללו בדמים ולהעלותם לירושלם ולאכלם שם : וזכר אשר ארש אשה ולא לקחה שהיה מצוה לקחת אשה ולעסוק בפריה ורביה : הנה א״כ לא היה הענין מפני עגמת נפש ומדאגת הדבר בעצם מפני ההנאה הגופנית כי אם לפי שלא באה המצוה לידו בתאוות ולא הספיקו הימים לקיימה ולזה יקנא כאיש אחר יחנכנו ואיש אחר יחללנו ואיש אחר יקחנה שתתקיים המצוה ע״י זולתו ולא על ידו : והדאגה הזאת א״א שתהיה לאדם אחרי דירתו בבית ואחרי היות הכרם בידו שנים רבות ואחרי לקיחתו האשה והתעסקותו בפריה ורביה כמצות ההדרה : Id est: *Operæ pretium est indagare, cur expressa fiat mentio ædificationis domus, plantationis vineæ, & contractûs matrimonii, neque alterius cujusdam rei. Quare itidem dicatur: Et vir alius domum dedicet; & vir alius vinea sacris soluta utatur; & vir alius sponsam ducat? Nam, ubi quis fatis sua concessit, quid sua id refert, si vir alius aut domo ejus usus occipiat, aut sponsam ejus sibi copulet, aut vinea illius sacris jam soluta fruatur? Atque, etsi annotat Jarchi,* (ad verba:) Et vir alius dedicet eam: *rem acerbam id fore.* (Tamen huic explicationi nihil videtur tribuendum:) *Neque enim sana ratio concedit* (credere,) *angi quem, quod alius suam domum dedicet, quam nondum incoluit, & cujus opus needum complevit, magis quam ut angatur, quod domus quam inhabitavit, & in qua totiet genio indulsit, ad alium sit perventura hæredem. Eadem ratio est de fœmina: Majores enim dolores sentit vir, ob* (deserendam) *uxorem pridem ductam, quam ob sponsam suam, quæ tori nondum facta socia. Nimirum, omnia hæc attinent ad eum, qui rem quandam exorsus est, cujus scopus atque perfectio, bonum aliquod opus in lege præceptum involvit, atque eapropter animo suo desiderat rem illam ad finem perducere, quo bonum illud opus effectum reddat, eoque Deo debitum cultum præstet. Hac igitur de causa mentio fit viri, qui domum condidit, nam, hic præceptum quoddam incinditur,* (Deut. XXII, 8.) *memoratum:* Cum ædificas domum novam, tum facies loricam ad tectum tuum. *Illam ipsam ob rationem meminit porro plantationis vineæ, qua quis nondum sacris soluta usus est, annexum enim præceptum, ut anno quarto* (vinea novella) *redimatur, & pecuniâ Hierosolymam deportandâ, ibidemque consumendâ sacris fuit solvatur. Meminit denique ex eodem fonte Sponsæ, quæ nondum domum ducta, quia mandatum divinum extat, de matrimonio contrahendo & liberis procreandis. Quæ cum ita sint, non erat aliud negotium, ob mærorem animi, ecquis ipsius dolorem, quod voluptate aliqua corporali carendum esset, sed quia contra votum, bonum opus edere prohibebatur, nec tempus suppetebat, præceptis defungi: atque hanc ob causam invidet alteri, ut ædes suas instituat, vineam suam sacris solvat, sponsamque suam sibi conjugio jungat, cum præceptum divinum per alium, & non per sese complendum animadvertat. Fieri autem nequit, ut iste mæror apud quem locum habeat, postquam ædes suas incoluit, vineam multos jam annos possedit, uxoreque ducta prolem ex ea suscepit, atque præstitit, quod in lege divina facere jussus est.* Enimvero, ista, mihi cum ingenio quo quisque natus est, quodque rebus aut nondum aut recens acquisitis, quam iis quæ in potestate diu fuerunt, magis fere capitur, vehementer pugnare videntur. Vere Seneca 3. de Benef. c. 3. *Novis semper cupiditatibus occupati, non quid habeamus, sed quid petamus inspicimus: non id quod est, sed quod appetitur intenti. Quidquid enim domi est, vile est.* Præterea constat è Sacris literis, faltem novis nuptis, universo anno esse a militia vacuis licuisse. At Sponsâ in thalamum deductâ, anno integro haud opus fuit ut mandatum divinum, impleretur: proindeque, si vera sunt quæ Abarbenel disputat, illud erat consequens, ut novelli Sponsi quorum conjuges mox fœcundæ redditæ sunt, etiamsi a contractis nuptiis nondum finitus annus esset, militatum ire cogerentur, contra expressum Supremi Numinis indultum.

(14) *Aures præbuere &c.*] Sed, si fides iis, quæ in libro antiquissimo Siphri fol. 47. col. 1. traduntur, כולן היו צריכים להביא עדותו (Lege עדותן) חוץ מן הירא ורך הלבב שעדיו עמו : Id est: *Quisquis prius cogebatur probatum dare testimoniis,* (privilegium immunitatis sibi competere,) *tantum timidis; pavidisque & iis qui commilitones testes habebant, exceptis.*

(15) *Abeuntes aquam atque alimenta &c.*] Non igitur Drusio satis cum Rabbinis convenit, qui *solos timidiores & meticulosiores, excercitus* aquam & cibum in castra portasse arbitratus est: Laudante locum Quistorpio, ut Annotat. Bibl. part. 1. p. 208.

ג ואלו שאינן חוזרין הבונה בית שער אכסדרה ומרפסת הנוטע ארבע אילני מאכל וחמשה אילני סרק המחזיר את גרושתו אלמנה לכהן גדול גרושה והלוצה לכהן הדיוט ממזרת ונתינה לישראל בת ישראל לממזר ולנתין לא היה חוזר

רבי

3. Sequentibus recedere non licebat. Qui condiderat tantum (1) Prothyrum, (2) Pergulam (3) aut Porticum. Qui plantaverat (*non nisi*) quatuor arbores frugiferas, aut (4) quinque steriles. (5) Si quis repetiverat repudiatam. (6) Si quis Pontifex despondisset sibi Viduam; Sacerdos vero communis, passam repudium, aut donatam calceo. (7) Si Judæus matrimonium iniviset cum notha, aut Nethinæa: Item si cui Nethinæo, vel Spurio,

רבי יהודה אומר אף הבונה בית על מכונו לא היה חוזר רבי אליעזר אומר אף הבונה בית לבנים בשרון לא היה חוזר :

nuptura erat ingenua Israëlitis, abeundi venia non dabatur. (8) R. Judas ait, etiam superstruenti domum veteri fundamento, discedere non licuisse. Idem prorsus, R. Elieser de eo pronunciat, qui (9) domum lateritiam in Sarone (10) condidit.

R. OB. DE BARTENORA.

אילני סרק *Arbores infrugiferæ*, quales sunt orizæ & pini, quæ non ferunt fructus. המחזיר את גרושתו *qui reduxit repudiatam suam*, & despondit eam, non reducet eam, eo quod non est nova pro ipso, nam אשה חדשה dicit scriptura. אלמנה *vidua*, cui despondit pontifex maximus, ob eam non redibat, uti scriptum est in Lege אשר לקח אשה ולא לקח dicere potuisset ולא לקחה & non acceperit, quare dicit ולא לקחה *nec acceperit eam*? resp. ad significandum quod idonea debet ipsi esse in uxorem *R. Jehuda ait, etiam superstruenti domum veteri fundamento*, si quis destruxisset eam & denuo struxisset mensuram æquantem primam domum, non redit e bello, eo quod non est nova pro illo, & minus est, ac si emisset, aut obtigisset hæreditate ei. שרון est nomen loci qui ita vocatur, & solum ejus non valet ad lateres, neque satis stabile solum est, nam bis illud singulis septis annis renovare solebant.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Dicit Lex, *qui ædificaverit domum*, id est, qui ædificaverit domum quæ apta est ad habitaculum. Et porro dicit אשר לקח אשה quam scil uxorem duxerat jure. Domus lateritia in Sarone, quia singulis septem annis eam bis renovabant; decisio non est juxta R. Jehudam, neque juxta R. Elieserem.

WAGENSEILIUS. (1) *Prothyrum*] Maimonidis Commentator ad Hilchot Schecenim cap. 2. §. 4. ex Raschi: בית שער בירה קטן שלפני בתח טרקלין Id est: בירה שער *appellatur domuncula parva, quæ est ante fores Triclinii*, (seu potius Palatii.) Ad rem hanc significandam, malui ex l. 245. de V.S & l. 12. §. Papinianus D. de fundo instr. & instrum. vocem Prothyrum adhibere, quam *Vestibulum* dicere, etsi plerique, eum, quod nos, exprimere volunt, id verbi usurpant. Movit Cæcilii Galli apud Agellium l. 16. c. 5. autoritas, qui prodidit, *Vestibulum esse non in ipsis ædibus, neque partem ædium, sed locum ante januam domus vacuum, per quem a via aditus accessusque ad ædes est.* Cæterum, apud omnes Orientales eam ædium structuram esse, ut aperta prima domus janua, quæ plateam spectat, mox in aliam quis incidat, quæ velo, quod *tegumentum* Arabes vocant, obducitur, ne intranti introspicere in conclave detur, ubi paterfamilias degit, pridem ad cap. XIV. Actorum, Ludov. de Dieu annotavit. Extat in Bava Batra fol. 7. de τοῖ בית שער usibus, prolixa disputatio, cujus nihil adscribo præter fabellam: ההוא חסידא דהוה רגיל דהוה משתעי אליהו בהדיה בנה בית שער ולא אשתעי בהדיה : Id est: *Ad quendam Virum bonum, verba facere frequenter solebat Elias* (Propheta.) *Cum ædificerat* (bonus iste vir) *Prothyrum, nec amplius cum eo conversabatur* (Elias.) Nimirum, Prothyrum illud in causa erat, ut minus pauperes stipem flagitantes, posset percipere, hinc de sua felicitate miser decidit.

(2) *Pergulam*] Vocem אכסדרא esse Græcum ἐξέδρα nemo non videt. Significationes apud Rabbinos variæ sunt, quas videre licet apud Buxtorf. Lex. Talm. p. 87. David Cohen de Lara in Ir David explicavit: מקום וחדר שעם ישבו בכאות : *Una Lonja con sus assientos.* Id est: *Locum, seu conclave, in quo sedilia disposita sunt.* Sed iste, & similes sensus, præsenti negotio non quadrant, & ille hujus loci, quando pro Pergula, Rabbini id verbum usurpant. Sic in Bava Batra fol. 25 b. עולם לאכסדרא הוא דומה ורוח צפונית אינו מסוכבת וכשחמה מגעת לקרן מערבית צפונית נכנסת ועולה למעלה מן הרקיע : Id est: *Mundus hic Pergulæ comparari potest, cujus aquilonare latus, non tegitur.* (Nam mundi quoque partes tres, æthere circumseptæ sunt, Septentrionalis regio nuda est, & æthere destituitur.) *Igitur Sol* (Orientalem, Australem, & Occidentalem Orbis partes peragrans, nobis præsens est, & in magna hac Pergula conspicuus. At vero) *postquam eo pervenit, ubi regio Occidentalis desinit, incipit ac Aquilonaris vacua, ibi in latus regione, supra æthera se recipit*, (atque tantisper dum Sol abest, & donec per orientalem plagam rursus coeli convexa subintrat, mortales in nocte degunt, & mera caligine) Moses Kozensis Præc Neg XLIV. ex Siphri & Tamid. הנוטע אילן אצל המזבח או בכל העזרה בין אילן סרק בין אילן מאכל אע״פ שהוא עושה אותו לנוי הרי זה לוקה ואסור לעשות אכסדראות של עץ במקדש כדרך שעשים בחצרות ואף על פי שהוא בבנין ואינו עץ נטוע זו הרחקה יתרה שני כל עץ בפני שורה היה וכן על שמעים אילנות בצד מזבח שלוה כרי שיקבצו שם העם :

Id est: *Quisquis arborem plantaverit juxta altare, aut in ullo atriorum Templi, sive sterilis sive frugifera ea sit, atque etiamsi tantum decoris causa id faciat, is vapulare debet.* (Violavit enim interdictum Deut. XVI, 21. Non plantabis tibi lucum, & omne lignum siue arborem juxta altare Domini Dei tui.) *Nefas quoque est facere Pergulas ligneas in Templo, quales in amplis atriis parari solent, etiamsi per modum fabricæ, non plantationis fiant, nam hoc ex abundanti quadam cautione e verbis*, omne lignum, *adstruitur*, (ut tanto minus semper virentes Pergulæ excitentur.) *Nempe is Paganorum mos erat, ut juxta aras Numinum suorum arbores plantarent, quo sub eas plebs sese reciperet.* Obiter monemus, Lutherum de Pergula accepisse voces עלית המקרה quæ Judicum III, 20. 24. leguntur, atque, cum in sacro textu, de Eglone Moabitarum Rege est, והוא ישב בעלית המקרה אשר לו לבדו Ipsum transtulisse: *Er aber saß in der Sommerlaube.* Circa quam translationem Cl. Sauberto, venerabili Antistite nostro nuper didici, hiulcas esse hic typographorum vitio editiones recentiores, atque excidisse, *die für ihn allein war*, quæ verba habeantur in primis & antiquis Sed fortasse, magis *cœnaculum æstivum, sive exedram in qua ob undique patulas fenestras auræ refrigeratio captabatur*, quam viridem Pergulam, significat עלית המקרה Quippe hanc posteriorem si innuisset sacer contextus, non opus erat servis diuturniorem moram ibi faciente domino, denique petere clavem, atque reserata janua, quid rerum gereret scutari. Potius enim foliis quæ pergulam vestiebant nonnihil remotis, sic per rimulam introspexissent clanculum. Quare non improbo, quod ille qui Germanicam Lutheri Bibliorum Versionem, in Suecicam Linguam scite transtulit, totum hunc locum paulo aliter convertit, atque Autor suus etiam in iis exemplaribus quæ integra sunt, fecisse deprehenditur, quodque reposuit: *Och han satt vthi en Sommarsaal allena.* Nimirum, magis genuinum arbitratus est, illud Vulgati: *Sedebat autem in æstivo cœnaculo solus.* Et τῶν LXX. Καὶ αὐτὸς ἐκάθητο ἐν τῷ ὑπερῴῳ τῷ θερινῷ τῷ αὐτοῦ μονώτατος.

(3) *Porticum*] Non præstant Prothyrum, Pergula, & Porticus suis conditoribus immunitatem a bello, quia illis fabricis nullo modo ad habitationem uti licet, ne pro tempore quidem, & cum rerum necessitas anguste habitare imperat.

(4) *Aut quinque steriles*] Quia enim steriles arbores, fructus nullos edunt, cessat in iis Legis Divinæ dispositio, quæ fructuum Hierosolymis comedendorum, fundamentum habet. Monere hoc loco id insuper oportet ex Gemara nostra: כרם של שני שותפין אין חוזרין עליו מערכי המלחמה Id est. *Si cujus vinea duobus obtigerit communitas, hæc a belli expeditionibus factor communionis non liberat.*

(6) *Si quis repetiverat repudiatam*] Nam novæ tantum uxori

uxori id conceditur, ne sponsus dubiam belli aleam experiri cogatur, Deut. XXIV, 5. Atqui, ut ait Gemara גרושה אין חרושה לו *Repudiata quæ repetitur, nova uxor dici nequit.*

(7) *Si quis Pontifex &c.*] De Pontificis, & Sacerdotum conjugiis, dixi satis supra p. 230. seqq.

(8) *Si Judæus matrimonium inivisset &c.*] Id Judæis omnibus imperatum erat ut ducerent παρθένους ἐλευθέρας γονέων ἀγαθῶν, *Virgines ingenuas, honestis parentibus prognatas*, uti est apud Josephum l. 4. Antiquit. c. 8. Adde quæ pridem disseruimus p. 563 seqq.

(9) *R. Juda ait &c*] Nec R. Judæ, nec eam quæ mox sequitur, R. Eliesers sententiam, reliquorum Magistrorum assensum meruisse, monuit Maimonides. Credo nihilo secius, si ita accipiatur R. Judæ opinio, prout eam accepit R. Salomo, quasi nimirum diruentem domum suam & eadem penitus mensura ac forma, ex ruderibus denuo reædificantem, ipse in mente habuerit, secundum illum futuram decisionem. Sed, quis unquam tam stultus fuit, ut hoc faceret? Aut, si id a quoquam factum est, pol! is, ut Baccharum bacchantium, quam Martis castra sectaretur, erat aptior.

(10) *Domum lateritiam in Sarone*] R. Salomo in Glossa: מקום הוא ששמו שרון ואין הקרקע יפה ללבנים ולא חיי רבר קיימא שפעמים צריך לחדש כשבע שנים : Id est: *Saron loci nomen est, cujus terra formandis lateribus minus apta erat, non enim durabant ex iis ædificata, sed quovis septennio hic renovatione opus habebant.* Verissima esse, quæ de illius soli ad formandos lateres ineptitudine hic dicuntur, facile potest ostendi: E Canticorum enim II, 1. colligitur, regionem quæ circa Saronem erat, Rosis suave rubentibus & odoratissimis fuisse refertam: sic enim חבצלת per ורדא Targum explicat. At, ceu Plinius l. 21. Hist. Nat. c. 4. nos docet: *Rosa, locis omnibus sicciis quam humidis odoratior est. Seri nec pinguibus vult, nec argillosis locis, nec riguis, contenta ruris, proprieque ruderatum agrum amat.* Nisi Talmud Jeruschalmi in Gemara nostra nos fallit: אף כהן גדול היה מתפלל על אנשי השרון ביום הכפורים שלא יעשו בתיהן קבריהן : *Etiam Summus Pontifex, quovis expiationis festo, nominatim pro Saronitis preces fudit, ne ædes ipsorum, iisdem in sepulchra converterentur.*

(11) *Condidit*] Ex laudato Jeruschalmi, istis infelicibus, & nullo privilegio utentibus ædificatoribus addere insuper oportet: הבונה בית בחוצה לארץ *Omnes eos, qui domus extra terram sanctam exstruunt.* Et additur ratio: בית שמצוה לחנכו יוצא וזה אינו מצוה לחנכו *Tantum ea domus immunitatem a bello præstat, quæ dedicari meretur: at quæ extra Palæstinam conduntur domus, ut dedicentur indignæ sunt.* Amplius, ejusdem Jeruschalmi autoritate addendus etiam הבונה בית שאין בו ד' אמות על ד' אמות *Condens domum, quæ non est longa lataque cubitos quatuor.* Allegaturque mox constitutio: בית שאין בו ארבע אמות על ד' אמות פטור מן המעקה ומן המזוזה ומן העירוב ואינו מטמא בנגעים ואין נותנין לו ארבע אמות לפני פתחו ואין עושין אותו תיבור (Malo legere עיבור ex Succa Babylonicæ Gemaræ fol. 3. b. ubi hæc eadem habentur.) לעיר והנודר מן הבית מותר לישב בו ואינו צמית ביובל ואינו מיטמא בנגעים ואין הבעלים חוזרין לו במלחמה : Id est: *Domus quæ non est quatuor cubitos longa lataque, carere potest lorica,* (præceptâ Deut. XXII, 8.) *Et scheda liminari, ac nota commixtionis vicinitatum. In eam illati proventus non decimantur. Item,* (si eveniat, ut cum aliis domibus ejusdem atrii ista inter cohæredes dividenda sit) *ejus portæ non conceduntur ulnæ quatuor,* (quod spatium omnium cæterarum ædium portis vulgo tribui solet, ut liber per hoc vestibulum ad januam sit aditus.) *Porro non licet adhibere domunculam hanc ad faciendam prægnationem vicinitatis, duarum urbium:* (Vide Erubin c. 2. & 5.) (Alioqui enim civitatibus duabus, haud magis a se invicem distantibus quam ulnas CXLI. & ulnæ tertiam; tum si excitetur in ipso medio hujus intervalli domus aliqua justæ magnitudinis, eadem parit inter utramque urbem vicinitatem, ut pro una reputentur.) *Amplius, si quis votum faciat, nolle se ullam imposterum domum incolere, in hac parva commorandi facultatem habet. Est de ejusmodi domo etiam illud peculiare, quod venditori suo jus redemturæ non tribuit,* (secundum leges Levit. XXV, 25. seqq. descriptas:) *Quod non pronunciatur leprosa,* (nam & hoc tantum justarum ædium proprium est:) *Item, quod domino liberationem a bello non præstat.* Miseras vero ædes, quæ tot subjacent incommodis, & jam propemodum dubitare occipio, an quis Judæorum, domum ejusmodi, ullo unquam seculo sibi paraverit. De B. Hilarione Eremita tamen, in vitis Patrum p. 77. Edit. Witteberg. reperi, etiam ista mensura humiliorem angustioremque illum condidisse. Sic enim, inter reliqua, de eo narratur: *A sexto decimo usque ad vicesimum suæ ætatis annum, æstus, & pluvias, brevi tuguriolo quod junco & caryca* (Leg. Carice.) *texerat. Extructa deinceps brevi cellula, quæ usque hodie permanet, latitudine pedum quatuor, altitudine pedum quinque, hoc est statura sua humiliore. Porro longitudine paulo ampliore quam ejus corpusculum patiebatur, ut sepulchrum potius quam domum crederes, capillum semel in anno die Paschæ totondit. Super nudam humum stratumque junceum, usque ad mortem cubitavit.*

ד ואלו שאין זזין ממקומן בנה בית וחנכו נטע כרם וחללו הנושא את ארוסתו הכונס את יבמתו שנאמר נקי יהיה לביתו שנה אחת לביתו זה ביתו יהיה זה כרמו ושמח את אשתו זו אשתו אשר לקח להביא את יבמתו אינן מספיקין להם מים ומזון ואינן מתקנין את הדרכים :

4. (1) Sequentes ne loco quidem sese movebant. (2) Qui domum ædificaverat, & dedicaverat. Qui vineam plantaverat, & sacris soluta (3) ea uti cœperat. Qui Sponsam domum duxerat, aut fratriam sibi junxerat. Q. S. E. (Deut. XXIV, 5.) *Immunis esto domi suæ annum unum.* (4) Vox לביתו Domum respicit: יהיה Vineam ושמח את אשתו Uxorem recens ductam. אשר לקח Fratriam supperaddit. (5) Iidem quoque nec cibum potumque ministrabant nec vias sternebant.

R. OB. DE BARTENORA.

ואלו שאין זזין ממקומן *Et hi sunt qui non movent sese e loco suo*, nam alii supra memorati ibant usque ad terminum, & ibi sacerdotis verba percipiebant, & revertebantur a disciplina militari ad terram Israelis, at non revertebantur ad domicilia sua, ut prævenire possent in aqua & pane, cæterisque ad commeatum spectantibus præbendis, incommodum eorum qui ibant militatum; & hi sese non movebant loco, ita ut non irent ad terminos terræ, & revertebantur in patriam dicto sacerdotis. בנה בית וחנכו *qui domum ædificaverat, & dedicaverat*, & non habitaverat in ea annum. Sic etiam si quis plantaverat vineam, & profanaverat eam, & annus quartus nondum integer transactus erat. נקי יהיה לביתו *immunis esto propter domum suam*, nam לביתו est idem ac בשביל ביתו *propter domum suam*; יהיה enim auxesin denotat.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

ואלו שאין זזין ממקומן *Et hi sunt qui sese non movebant loco*, id est, qui non obligati erant domo exire ad disciplinam militarem, & deinceps redire, ut alii de quibus diximus, sed qui in integrum nullo modo tenebantur quicquam facere quod ad bellum attinebat.

WAGENSEILIUS. (1) *Sequentes ne loco quidem se movebant*] Raschi in Glossa: ודנך ולעיל הולכין עד
דכפו

לספר ושבו שומעין דברי כהן וחוזרין מן המערכה לארץ ישראל אינם חוזרים לבתיהם אלא עוסקין בכפוק מים ומזון להולכי המלחמה ואלו אין זזין ממקומן אפילו ללכת עד הספר ולשוב על פי כהן : Id est : *Illi enim quorum mentio (in Pericope 2.) Praecesshit , ad fines usque regionis signa sequebantur, ibidemque perceptis verbis Sacerdotis , deserentes castra patriam repetebant. Non tamen ad aedes suas reversi sunt, sed aquam & alimenta militantibus sufficiebant. At isti, de quibus in hac pericope sequitur , ne loco quidem se movebant, ut vel ad terminos regionis procederent , & datâ a Sacerdote venia sic demum reverterentur*

(2) *Qui domum aedificaverat & dedicaverat*] Supple: Nec annum integrum eandem incoluerat.

(3) *Ea nec ceperat*] Supple: Anno quarto scilicet, quo fructus Deo sacrandi erant , nondum plane completo.

(4) *Vox* לביתו *&c.*] Nostrae Gemarae ratio contorta est, magis placet illa Hierosolymitanae : כולהן למודין מן האשה מה אשה צריכה שנים עשר חדש אף כולהן צריכין י"ב חדש : Id est : *A Sponsa ad reliquos facta est collectio. Proinde, quia* Deut. XXIV, 5. *isti a bello annua conceditur immunitas. Ideo aedificantibus & plantantibus quos Scriptura in allocutione Sacerdotis Sponso copulavit, tantundem concessum videtur.*

(5) *Iidem quoque nec cibum &c.*] In enumeratorum hactenus censum, corpore manci adhuc amplius referendi sunt, qui nec ipsi militiae nomen dare cogebantur, nisi fallit argumentatio qua Baal Hatturim utitur. יד ביד רגל ברגל וסמיך ליה כי תצא למלחמה לומר כחוסרי אבר אין יוצאין למלחמה : Id est: *Praecedit apud Mosen , Manu pro manu , pede pro pede poenas pendendas : Et sequitur continuo :* Cum prodibis in bellum. *Quo ipso docetur , eos qui mutili & decurtati sunt militiam non sequi.*

ה ויספו השוטרים לדבר אל העם וגו׳ רבי עקיבא אומר הירא ורך הלבב כמשמעו שאינו יכול לעמוד בקשרי המלחמה ולראות חרב שלופה רבי יוסי הגלילי אומר הירא ורך הלבב זהו המתירא מן העבירות שבידו לפיכך תלתה לו התורה את כל אלו שיחזור בגללן רבי יוסי אומר אלמנה לכהן גדול גרושה וחלוצה לכהן הדיוט ממזרת ונתינה לישראל בת ישראל לממזר ולנתין הרי הוא הירא ורך הלבב :

5. (Legitur Deut. XX, 8.) (1) *Et pergent Diribitores illi alloqui Populum &c.* R. Akiba contendit verba הירא ורך הלבב simpliciter accipienda, de eo nempe, (2) qui nequit consistere in conferto agmine, aut intueri gladium strictum. (3) R. Jose vero Galilaeus vult, iis verbis eum notari, qui sibi ob commissum peccatum metuit ; hacque de causa Legem caeteros hic conjunxisse , ut eum iis simul secedere posset. (4) R. Jose ait : Summus Sacerdos viduam, Sacerdos gregarius repudiatam , aut calceo donatam ; Judaeus spuriam aut Nethinaeam ; Spurius vel Nethinaeus , ingenuam ducentes ; isti sunt timidi illi & vecordes , (*qui hoc loco memorantur.*)

R. OB. DE BARTENORA.

ויספו השוטרים וגו׳ *Et pergent diribitores &c.* ad alloquendum populum praeter sacerdotem. שאינו יכול לעמוד בקשרי המלחמה *qui nequit consistere in conferto agmine* , quando colligarunt hastas suas ne irrumperet hostis. לפיכך *idcirco*, quia timidus est is qui sibi timet ob commissum peccatum, propterea ipsi imponit Lex, uti & ei qui aedificaverat domum, vel plantaverat vineam, aut desponderat foeminae, ut redire possent ad eas res, & non puderet eos, quando dicebatur de illis quod propter peccatum redibant. *R. Jose ait, summus sacerdos viduam &c.* secundum R. Jose Galilaeum redibant, etiamsi peccaverant in ejusmodi rebus quae erant ex institutione Sapientum; & secundum R. Jose necesse erat ut peccasset in rebus quae vi Legis institutae sunt, ut, si summus sacerdos duxisset viduam.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

R. Jose Galilaeus dicit verba הירא ורך הלבב *Timidus & tener corde*, notare eum qui sibi timet ob peccatum commissum, sive ex institutione Sapientum, sive Legis. R. Jose vero ait, quod timet sibi tantum ob peccatum Legis, propterea dicit, summus sacerdos viduam; decisio est juxta R. Akibam.

WAGENSEILIUS. (1) *Et pergent Diribitores &c.*] Constans Magistrorum opinio est, quae sequuntur in Scriptura verba concepta, non extulisse amplius Sacerdotem, sed uti in hunc locum ait Raschi : ודה שוטר מדבר ושוטר משמיע *Ista, quidam Diribitorum pronunciabat, exceptum sermonem alius Diribitor divulgavit.* Nimirum, humile & indignum Sacerdote erat, ut ipse de timidis & ad omnem crepitum auramve meticulosis, animi angeretur: tales enim foeminas, non viros natos esse, aut saltem peccatorum conscientia torqueri, necesse erat.

(2) *Qui nequit consistere in conferto agmine*] Timidis etiam, concessa abeundi licentia, quia, etsi Sacerdos metum omnem abesse jussit, & de victoria spem certam fecerat, tamen quidam imbelles sibi suisque poterant timere capitibus, & dicere : ירענו גם אנו שלנו התשועה ועם כל זאת אין לנו לסמוך על הנס כי לא לעולם הארכם זוכה שישלח לו משמים וישיעהו וילחם לו : Id est: *Etiam nos scimus, nostras partes manere victoriam : nihilo secius haud aequum est, ut nos speciatim, nobis peculiare miraculum imaginemur* (per quod evadamus illaesi.) *Nec enim semper cuique homini ita se res habet ut mereatur mitti sibi Angelum caelitus, qui se tueatur, & pro se pugnet.* Quae, leviter ea immutando, ex Schilte Haggibbor. fol. 36. col. 1. sumus mutuati. Credo, natura sua valde pavidos fuisse Hierosolymorum incolas, quando inter caetera illorum placita, hoc quoque recitat R. Jochanan in Pesachim fol. 113. a. כשאתה יוצא למלחמה אל תצא בראשונה אלא באחרונה צא כדי שתכנס בראשונה : Id est: *Cum castra sequenda sunt, non primus, sed postremus exeas, ut,* (ceu R. Salomo supplet, cum in fugam conjicitur exercitus) *primus evadere possis.* Scitum meherele consilium, quodque hoc commodum matribus Hierosolymitanis sine dubio praestitit, ne admodum flere cogerentur ! Et vero, e Jud. VII, 3. constat, fuisse tempus, quo, cum Gideon Imperator meticulosis castra deserendi licentiam concederet, abeuntibus bis & vicies mille armatis, vix apud signa remanserunt decem millia:

——— *Nam timor unus erat.*

(3) R. *Jose vero Galilaeus &c.*] Eadem fere sensit quoque R. Jochanan Saccai filius, cujus hoc dictum extat in Siphri fol. 47. col. 1. בוא וראה כמה חס המקום על כבוד הבריות מפני הירא ורך הלבב כשהוא חוזר יאמרו שמא בנה בית שמא נטע כרם שמא ארס אשה : *Veni, vide, quantopere Deus honori mortalium hominum consulat. Ob timidum enim & imbellem corde* (aliis quoque , non minus ac ipsi e bello discedendi potestatem fecit,) *ut nemini eo abeunte* (non illico de ipsius ignavia palam constaret,) *sed, ut commilitones suspicarentur, ipsum fortasse condidisse domum, aut contraxisse sponsalia.*

(4) *R. Jose ait &c.*] Maimonides, e Gemara docet, hoc inter R. Jose Galilaei, & alterius R. Jose sententias interesse quod ille prior de metuentibus ob quaecunque peccata, etiam quae tantum contra Magistrorum dictamina commissa erant,

fermo-

sermonem formavit. At. R. Jose posterior, solos eos in mente habuit, quos crimina adversus legem Divinam patrata vecordes reddunt, atque hinc illa exempla de Summo Sacerdote viduam, Sacerdote gregario repudiatam, aut calceo donatam ducentibus &c. nam hæc cum ipsis Divinis præceptis pugnant conjugia: Interim tamen, nec hujus, nec illius opinio valde probanda, sed simplici R. Akibæ interpretationi est inhærendum.

ו והיה ככלות השוטרים לדבר אל העם ופקדו שרי צבאות בראש העם ובעקבו של עם מעבירין זקיפין לפניהם ואחרים מאחוריהם וכשילין של ברזל בידיהן וכל המבקש לחזור הרשות בידו לקפח את שוקיו שתחלת ניסה נפילה שנ׳ נס ישראל לפני פלשתים וגם מגפה גדולה היתה בעם ולהלן הוא אומר וינוסו אנשי ישראל מפני פלשתים ויפלו חללים וגו׳ :

6. (Porro legitur v. 8.) *Et erit desinentibus Diribitoribus alloqui Populum, ut præficiant Principes ordinum militarium, a fronte Populi: Similiter & a tergo ejusdem.* Nimirum (1) dispofuerunt viros robustissimos a fronte, aliosque a tergo, ii ferratas bipennes in manibus habebant, & cuique profugere volenti, crura amputare, iis permissum erat: (2) principium enim fugæ, clades est. Q. S. (1 Sam. IV, 17.) *Fugit Israël coram Philistæis, atque etiam magna plaga fuit in populo.* Sic & alibi (cap. scilicet XXXI, 1.) dicitur: *Fugerunt Israëlitæ a conspectu Philistæorum, cecideruntque confossi* &c.

R. OB. DE BARTENORA.

ובעקבו של עם מעמידין זקיפין *Et in fine dispofuerunt robustissimos*, qui curam habebant ne posteriores se subtraherent, & aufugerent: זקיפין enim robusti, heroës, & præfecti, qui ita vocabantur a זקף *erigere* eo quod profligatos erigebant, & opem ferebant. Cæterum, *ii qui a posteriori parte dispositi erant, in manibus habebant ferratas bipennes*, ut fugam aliorum militum sisterent; כשלין sunt *secures ferreæ.* שתחלת ניסה נפילה *quia principium fugæ clades est*, est hypallage in verbis, periode ac si dixisset, מפני שתחלת נפילה ניסה

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

שתחלת ניסה נפילה *Quia principium fugæ clades est*, id est, principium cladis est causa fugæ, & deinde sequitur integra clades; & hoc est quod dicunt in Gemara, ac si dixisset, מפני שתחלת נפילה ניסה *eo quod initium cladis est fuga*, est itaque hypallage verborum in phrasi Misnica.

WAGENSEILIUS. (1) *Dispofuerunt viros robustissimos a fronte*] Qui voce & exemplo alios ad fortiter pugnandum hortarentur, & aliquibus cadentibus, novos sufficerent, ne turbarentur ordines.

(2) *Principium enim fugæ, clades.*] Est in hoc sermone quam Grammatici vocant, Hypallage, sive verborum ordinis ac structuræ ea inversio, ut contrario plane modo res referatur, ac se habet. Unde Bartenora: לשון מהופך הוא שתחלת נפילה ניסה *Agnoscimus verborum conversionem, cladis enim principium, est fuga.* Virgilius XII. Æn. simili figura, de Victoria, quæ cladi opponitur, dixit:

Si nostrum annuerit nobis Victoria Martem.

ז במה דברים אמורים במלחמת הרשות אבל במלחמת מצוה הכל יוצאין אפי׳ חתן מחדרו וכלה מחופתה אמר רבי יהודה ב״ד אמורים במלחמת מצוה אבל במלחמת חובה הכל יוצאין אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה :

7. De quo Casu hæc (*quæ de abeundi venia dicta sunt*,) accipienda? (1) De bello arbitrario. At vero (2) in Bello præcepto, omnes in aciem prodibant, etiam Sponsus e cubiculo, & Sponsa ex uranisco suo. (3) R. Judas diversum statuit, & priora etiam de bello præcepto interpretatur, nec nisi in bello defensivo, omnes in universum ex æquo comparere debuisse, opinatur.

R. OB. DE BARTENORA.

במה דברים אמורים *De quo dicta sunt hæc verba?* nimirum quod nonnulli revertebantur e castris, & quod alii non movebant sese loco? resp. de bello arbitrario, sed ad bellum, quod obligat vi præcepti, omnes se conferre debent. De bello ad occupandum terram Israëlis, & contra Amalekitas, omnes conveniunt quod omnes vi præcepti ad id tenentur. Cæterum de bello Davidis ad imperii terminos latius extendendos, & ad tributum ab aliis populis capiendum, uti fuit bellum cum Aram Naharaim & Aram Zobha, omnes conveniunt quod sit bellum arbitrarium. Et R. Jehuda cum primo doctore non est contrarius, nisi in eo bello quod Israëlitæ gesserunt contra hostes ne prævalerent ipsis, & opprimerent. Doctor primus vocat hoc bellum arbitrarium, & putat quod nemo excusari potest a præcepto quod faciet, ut id relinquat, & abeat ad aliud bellum. R. Jehuda putat, quod hoc etiam sit bellum præcepti, eo quod fit ad salvandum Israëlem; qui vero uni operam dat præcepto, liber est ab alio; decisio non est juxta R. Jehudam.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Omnes in hoc conveniunt quod bellum septem populorum, & bellum cum Amalekitis gerendum est ex debito vi præcepti, & non est controversia inter doctores quod bellum contra reliquos populos sit arbitrarium. Sed controversia eorum est de bello hostium ipsorum quos occiderunt & debilitarunt, ne occiderent Israëlitas, & venirent militatum contra ipsos in terra sua; primus doctor hoc bellum vocat voluntarium; R. Jehuda vocat hanc cædem bellum præcepti. Cæterum juxta sententiam R. Jehudæ, is qui huic cædi operam dabat, aut ei quod ad eam necessarium est, liber erat ab alio præcepto, juxta fundamentum illud vulgatissimum, quod is qui uni dat operam præcepto, liber est ab alio. Sed juxta opinionem doctoris primi, non dat operam præcepto; decisio non est juxta R. Jehudam.

WAGENSEILIUS. (1) *De Bello arbitrario*] Bellum arbitrarium Maimonides Hilch. Melach. c. 5. §. 1. definit: המלחמה שהמלך נלחם כדי להרחיב גבול ישראל ולהרבות בגדולתו ושמעו : Id est: *Quod Rex suscepit, ut fines Judæorum extendat, sibique honorem ac famam paret.*

(2) *In Bello præcepto*] Tale, secundum eum Maimonidem est מלחמת שבעה עממים ומלחמת עמלק ועזרת ישראל מיד צר שבא עליהם : *Bellum quod gerendum adversus septem gentes* (Deut. VII, 29. a Deo internecioni devotas) *quibus* (cap. XXV, 19.) *adduntur quoque Amalekitæ. Itemque*

quæ pertinet hoc bellum quod contra aggressores Israelitarum geritur.

(3) *R. Judas diversum statuit.*] Statuit sane diversum, sed אין הלכה כרבי יהודה Oleum & operam perdidit, nec aliis persuadere poterat, ut secum sentirent.

Finiendum verbis Maimonidis in Hilch. Mel. c. 7. §. 17. qui ut mea quidem fert opinio, misere nimis videre cupiebat illam diem, qua suæ gentis homines cum τοῖς ἔξω in aciem progrederentur, bene rem gererent, atque tandem possent.

> ——— *Inter agmina vulgi*
> *Inter & exangues immissa morte catervas,*
> *Victores movere manus:*

Tam magnifice verba facit ad Fortitudinem. מאחר שיכנס בקשרי במלחמה ישען על מקוה ישראל ומושיעו בעת צרה וידע שעל יחוד השם הוא עושה מלחמה וישים נפשו בכפו ולא יירא ולא יפחד ולא יחשוב לא באשתו ולא בבניו אלא ימחה זכרונם מלבו ויפנה מכל דבר למלחמה : וכל המתחיל לחשוב ולהרהר במלחמות ומבהיל עצמו עובר בלא תעשה שנ' אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו מפניהם : ולא עוד אלא שכל דמי ישראל תלויין בצוארו ואם לא נצח ולא עשה מלחמה בכל לבו ובכל נפשו הרי זה כמי ששפך דמי הכל שנ' ולא ימס את לבב אחיו כלבבו והרי מפורש בקבלה ארור עושה מלאכת יי רמיה וארור מונע חרבו מדם : וכל הנלחם בכל לבו בלא פחד ותהיה כונתו לקדש את השם בלבד מובטח לו שלא ימצא נזק ולא תגיעהו רעה ויבנה לו בית נכון בישראל ויזכה לו ולבניו עד עולם ויזכה לחיי העולם הבא שנ' כי עשה יעשה יי לאדני בית נאמן כי מלחמות יי אדני נלחם ורעה לא תמצא בך מימיך והיתה נפש אדני צרורה בצרור החיים את יי אלהיך : Id est: *Ex quo quis in aciem est constitutus, inniti debet illi, qui Spes est Israelis, ejusque auxiliator in adversitatibus, ac meminisse, pro Unitate æterni hujus Numinis se depugnare. Ergo, animam manui committat, & nec metum nec formidinem concipiat, neque de uxore aut liberis cogitet, sed horum memoriam e corde deleat, rebusque omnibus missis, uni bello intentus esto. Quisquis enim cogitationibus, & rerum futurarum præsensionibus, in bello indulgere cœpit, & seipsum terret, is interdictum Divinum violat quo Deus* (Deut. XX, 3.) *edixit:* Ne mollescat cor vestrum, ne timete, neque trepidate, neque expavescite coram iis. *Neque intra hoc solum nefas sistitur, sed vero sanguis Judæorum omnium ex ejus quasi capite dependet, quare nisi virum se præbet, omnique mentis & corporis contentione præliatur, universi sanguinis profusi reatus in eum redundat. Quo sensu* (ibidem v. 9. etiam de uno solo timido,) *dicitur:* Neque liquefaciat cor fratrum ejus sicut cor suum. (Jerem. XLVIII, 10.) *Atque hinc in Divinis Prophetarum vaticiniis graviter:* Maledictus qui opus Domini negligenter facit, & maledictus qui gladium suum cohibet a sanguine. *Quisquis vero quantum omnibus viribus maxime potest, intrepide dimicat, atque in id unice mentem dirigat, ut Deum honoret, is certus esse debet, nihil periculi sibi obventurum, nihil mali se mansurum, sed condere eum sibi domum firmam in sua gente, sive felicitatem perpetuam, & derivandam in omnes posteros quamdiu hic orbis supererit. Quin &* (fato suo functus) *æternæ vitæ consors fit,* (quorum omnium testis ipsa Scriptura, quippe in qua 1 Sam. XXV, 28. 29. diserte & perspicue) *legitur:* Bella Dei, Dominus meus gerit, & malum non obveniet tibi in diebus tuis. Atque erit anima Domini mei ligata in fasciculo viventium apud Dominum Deum tuum.

פרק ט עגלה ערופה בלשון הקדש שנאמר כי ימצא חלל באדמה ויצאו זקניך ושפטיך שלשה מבית דין הגדול שבירושלם היו יוצאין ר' יהודה אומר חמשה שנאמר זקניך שנים ושופטיך שנים ואין בית דין שקול מוסיפין עליהן עוד אחד :

Caput 9. Verba concepta cum vitula decollaretur (1) lingua sancta (*efferre necesse erat.*) (2) Q. S. E. Deut. XXI, 1. *Si quis inveniatur confossus in terra:* (*&c.*) *Et exibunt Seniores tui, & Judices tui.* Tres (3) e Senatu magno Hierosolymitano egrediebantur; vel, ut (4) R. Judas perhibet, Quinque. Q. S. E. *Seniores tui*: Quibus duo minimum innuuntur. (*Pari modo & illud:*) *Judices tui*: Saltem duos arguit. Cum vero (5) judicium in æquilibritate non relinquatur, unus adhuc supperadditur.

R. OB. DE BARTENORA.

עגלה ערופה בלשון הקדש *Vitula decollata in lingua sancta,* id quod seniores dicebant, ידינו לא שפכו את הדם הזה *manus nostræ non effuderunt hunc sanguinem*, & sacerdotes dicebant, כפר לעמך ישראל *condona populo tuo Israeli* &c. hoc in lingua sancta dici necesse erat.

שנאמר כי ימצא חלל באדמה וגו' *Uti scriptum est, quando confossus inventus fuerit in terra &c.* sed Deut. 21, 7. וענו ואמרו & Deut. 27. 14. וענו הלוים ואמרו quemadmodum ergo illic in lingua sancta, sic etiam hic in lingua sancta. היו יוצאים *egrediebantur*, ut mensurarent indè a confosso ad latus civitatum circumjacentium, ut constaret utra esset propior.

ואין בית דין שקול *Cum domus judicii non relinquatur in æquilibrio*, senatus non debet tali in casu esse constitutus ut sententiæ æquipolleant, sed ut plurimi vergant in unam partem ad confirmandum id quod scriptum est Exod. 23, 2. אחרי רבים להטות

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Dicit Scriptura de vitula decollata Deut. 21, 7. וענו ואמרו & Deut. 27, 14. dicitur וענו הלוים ואמרו אל כל איש ישראל quemadmodum illic in lingua sancta allocutio facta est, uti exposuimus, sic etiam hic in lingua sancta.

שנאמר כי ימצא חלל באדמה וגו' *Uti scriptum est, quando confossus inventus fuerit in terra*, vult hujus rei demonstrationem adferre ex eo quod dicitur Deut. 21, 7. וענו sed incepit cum initio ordinis ut fieri solet, & exponit quomodo fiebat, decisio est juxta R. Jehudam. Cæterum quod dicit ואין בית דין שקול *cum domus judicii non relinquitur in æquilibritate*, vult, ut sit certus numerus judicum quo fieri possit ut decisio pronunciari possit secundum sententiam plurimorum, uti exponitur in principio Sanhedrin.

WAGENSEILIUS. (1) *Lingua sancta efferre necesse est*] Rationem asserti habemus in Gemara: שנאמר וענו ואמרו ולהלן הוא אומר וענו הלוים ואמרו וגו' מה עניה האמורה להלן בלשון הקדש אף כאן בלשון הקדש : Id est: (Scriptura, vitulæ decollendæ ritus, & sermonem conceptum, quo Seniores civitatis proximæ uti debent, præscribens,) *adhibet verba:* וענו ואמרו *Hæc eadem ipsa verba, usurpantur quoque Deut. XXVII, 14* (in negotio de recitandis Benedictionibus, & Exsecrationibus.) *Quare uti loco posteriori de Lingua Sancta accipienda sunt: Ita idem sensus mutuat quoque in priori.*

(2) *Quia scriptum est*] Bene observat Maimonides, istud שנאמר non esse sensu suo consueto αἰτιολογικὸν, nec eorum quæ dicta erant causam exprimere. Tantum enim hoc loco de Vitula tractationis facit initium, & servit sermonis exordio.

(3) *E Senatu magno Hierosolymitano*] Est quoque hujus asserti ratio, in Gemara nostra, in qua R. Simeon sic ratiocinatur: אי כתב רחמנא זקני הוה אמינא אפילו זקני השוק כתב רחמנא זקניך ואי כתב רחמנא זקניך הוה אמינא אפילו מנהדרי קטנה כתב רחמנא ושופטיך למיוחדין שבשופטיך : Id est: *Si* (cum casus aliquis repertus est,) *exire tantum jussisset*

Deus

Deut. ... זקנים sive Seniores, *facile induci potuissent*, *ut crederent, sufficere, si senes quicunque etiam e trivio prodeant. Notatur igitur dictum* זקניך Seniores tui (quæ vox ad Magistratum proprie attinet.) *Quod si vero intra hæc substitisset Supremum Numen, licebat opinari, etiam Minorum Synedriorum Senatores fungi hoc officio posse. Ergo ad hunc errorem tollendum, adjicitur amplius* ושופטיך Et judices tui, *ut conjicis* (Magistratum summum,) *Judicumque excellentissimos tuorum.* (Sanhedr. fol. 87.) Cæterum, quia huic cærimoniæ, Assessores magni Synodrii intervenire oportebat, aliunde vero constat, neminem γέροντα ἀποςάτην declarari potuisse, nisi a summis istis Judicibus, ideo ex hac occasione in Gemara nostra obiter tangitur quæstio: *An quis Senatoribus ad dimensionem intervallorum urbium procedentibus in aliqua re contradicens, suamque opinionem præfracte defendens, γέρων ἀποςάτης seu Senex Rebellis evadat?* Attulit hunc locum, Samuel Petitus l. 3. Observat. c. 5. de Bethphage disserens, & quia illum corruptum censuit, emendavitque, æquum est, ut de hujus correctione dispiciamus, ipsa ejus verba prius præmittentes: Meminit, inquit, Bethphage Gemara Talmudica non semel Codice סוטה cap. IX. אמר רב יוסף תא שמע מצאו זקן ממרא אבית פגי והמרה עליהן : *Dixit Rab Josephus: Veni & audi. Invenerunt senem rebellem Bethphage, qui adversus eos rebellavit* &c. Quid facerent ad hunc Bethphage locum, docet paulo post eadem Gemara, sed verba paululum sunt corrupta, ita enim editur: תניא כוותיה דרב יוסף מצאן אבית פגי והמרה עליהן כגון שיצאו למדידת עגלה : Sed puto rescribendum e præcedenti Gemara מצאו ז' est enim ו quod mutavit in Nun finale, זקן *Traditio similis est huic Rab Josephi. Invenit senem in Bethphage qui adversus eos rebellavit: Exiverant autem exempli gratia, ad metiendum e loco cadaveris singularum per circuitum spatia civitatum, Vitulæ decollandæ causa.* Hactenus Petitus. Acutam esse hanc viri Doctissimi conjecturam, nemo negaverit, sed an necessitas eam exigat, equidem ambigo. Etenim, durum est asserere, ז' in Codicibus pro זקן scriptum fuisse, cum vocem unicam eamque rarius occurrentem, una sola litera designari, in nullis Membranis conspiciamus. Tantumque abest ut pro זקן Judæi ז' scribant, ut tollendæ in legendo ambiguitatis causa vix זקן rescripturos, arbitrer. Dei nominum, vocumque ואמר, רבי quæque illius generis sunt, alia ratio est, & hæc una literula indicare nihil prohibet: sed similem expressionem, & quidem in præsenti Gemaræ loco, זקן non patiebatur. Tum vero sine ista correctione tota lectio salva est, imo ut מצאן non מצאו legamus, si quid judicare possum, contextus ratio insuper flagitat, cujus sensus cum nudo *invenit* non tam bene constabit, quam si, τὸ *eos*, fuerit additum. Neque me admodum movet prioris loci lectio, sunt enim testimonia plane diversa; aut, si quid omnino corrigendum, mallem ex posteriore, מצאן etiam in priore rescribere. Dictis fides accedet, si postremum locum integrum perpendamus, qui habet: תניא כותיה דרב יוסף מצאן אבית פגי והמרה עליהן כגון שיצאו למדידת עגלה או להוסיף על העיר ועל העזרות יכול תהא המראתו המראה ת"ל וקמת ועלית כלומר שהמקום גורם : Ea interpretor: (De תניא כותיה vide Halichot Ol. p. 221.) *Constitutio exotica succurrit opinioni R. Josephi* (supra allatæ, eamque tantopere confirmat, ut illius veritas porro vocari non possit in controversiam; Sunt vero illius Constitutionis verba:) *Si quis incidat in istos* (Synedrii magni Senatores) *in Bethphage* (sive suburbanis,) *illisque pertinaciter contradicat, cum prodeunt verbi causa ad mensuranda intervalla urbium, vitulæ decollandæ causa, aut cum Urbem* (Hierosolymitanam, Templique) *Atria amplificare instituunt, anne ista contradictio facit rebellionem veram*, (ita ut homo ejusmodi γέρων ἀποςάτης haberi debeat?) Heus vero, solvam dubium: Ausculta mihi, quid (Deut. XVII, 8) *Scriptura dicat:* Et surgens ascendes. *Unde datur intelligere, ad locum hæc alligari*, (ita ut nemo γέρων ἀποςάτης evadat, nisi qui Synedrii Senatoribus, in prætorio eorundem congregatis obloquitur, atque τὸ γέγονμενον τίμημα falsitatis arguere sustinet.)

(4) *R. Judas perhibet*] Atque hæc opinio reliquorum Sapientum animos quoque insedit, והלכה כרבי יהודה *& pro vera tenenda est.*

(5) *Judicium in æquilibritate*] Omnis enim Magistratus ita institui debet שאפשר להיות בו אחרי רבים להטות *Ut orto inter hos, qui illo funguntur, dissensu, secundum plures possit fieri decisio.* Vide Mischnam Sanhedrin c. 1. §. 6.

ב נמצא טמון בגל או תלוי באילן או צף על פני המים לא היו עורפין שנאמר באדמה ולא טמון בגל נופל ולא תלוי באילן בשדה ולא צף על פני המים נמצא סמוך לספר או לעיר שרובה גוים או לעיר שאין בה בית דין לא היו עורפין אין מודדין אלא לעיר שיש בה בית דין נמצא בכוון בין שתי עיירות שתיהן מביאות שתי עגלות דברי רבי אליעזר ואין ירושלם מביאה עגלה ערופה :

2. Si (*casus*) quispiam, reperiatur sub acervo occultatus, aut de arbore suspensus, (1) aut aquis innatans, (*vitulam*) (2) non decollabant. Q. S. E. *In terra.* Ergo non sub acervo occultatus. *Jacens*, Ergo non suspensus de arbore. *In agro.* Ergo non aquis innatans. Si (*quis cæsus*) inveniatur (3) prope limites (*terræ Israëliticæ*,) aut Civitatem, (4) in qua maxima pars incolarum gentiles sunt (5) aut in qua judicium nullum est: (6) non detruncarunt vitulam. Non (7) mensurabant (*itidem*,) (8) nisi ad Civitatem in qua judicium erat. Si cæsus quis reperiatur (9) in medio duarum Civitatum, ambæ afferebant duas vitulas; (10) ita opinante R. Eliesere. (11) Urbs Hierosolymitana vitulam haud decollabat.

R. OB. DE BARTENORA.

נמצא סמוך לספר *Si inventus fuerit prope limites*, circa limites gentilium, non metiuntur, nam id quod scriptum est כי ימצא חלל excipit eum qui seipsum obtulisset morti, nam cum circa limites gentilium inventus est, se res habet, perinde ac si seipsum obtulisset morti.

או לעיר שאין בה בית דין *Aut pro civitate cui non est Domus Judicii*, ac si dixisset, si cæsus inventus fuerit circa civitatem in qua non est Domus Judicii, tum non metiebantur pro illa, sed pro civitate in qua erat Domus Judicii, quæ proxima erat. Et si hæc non denuo dixisset Misna, intelligi a nonnullis potuisset quod nullatenus metiuntur, ideo Scriptura docet Deut. 21, 3. ולקחו זקני העיר ההיא quod intelligendum est omni modo; nam vox העיר ההיא redundat

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Dicit Scriptura Deut. 21, 1. כי ימצא חלל si ergo confossus inventus fuerit circa civitates gentilium circumjacentes, quæ hoc sensu à nobis vocantur ספר *terminus*, tum se res habet perinde ac si scipsum morti obtulisset. Præterea ibidem dicitur ולקחו זקני העיר ההיא propterea non metiebantur pro civitate in qua non erat Domus Judicii. Et quod denuo dicit Misna, אין מודדין אלא לעיר שיש בה בית דין *non metiuntur nisi pro civitate in qua est Domus Judicii*, fit, ne quis putet, quod, si confossus inventus fuerit circa civitatem in qua non erat Domus Judicii, irritum reddatur jus de vitula decollata; sed relinquebant illam civitatem, & metiebantur pro civitate in qua erat Domus Judicii. Et Scriptura dicit Deut. 21, 5. בארמה אשר יהוה אלהיך נותן לך לרשתה Jerusaly-

in textu, quia dicere potuiſſet, והיה העיר הקרובה אל החלל ריצא וקגירה Senſus vocis מכוון *æqualiter*, eſt, ut neutri civitati propior ſit, ne hilo quidem.

שתיהן מביאות שתי עגלות *Duæ adducebant duas vitulas*, at ita non deciditur, nam duæ ſimul in ſocietate adducebant unam vitulam, ita dicitur in Gemara Bechorot. אין ירושלים מבאה עגלה ערופה *ſed Jeruſolyma non adducebat vitulam decollandam*, eo quod ſcriptum eſt בארכה אשר יהוה אלהיך נותן לך לרשתה quod excludit Jeruſolyma, quæ non diviſa fuerunt tribubus.

WAGENSEILIUS. (1) *Aut aquis innatans*] Ex Maimonide, & Autore Codicis noſtri MS. Ez Hechajim, ſequutis autoritatem Siphri, iſtis addere illum quoque convenit, qui non plane vita dejectus, adhuc mobiliter palpitat: id, ſi facere voles, ſic in Miſchna noſtra concipiendus ſermo fuerit: נמצא מפרפר או כמון בגל או תלוי באילן או צף על פני המים לא היו עורפין שנ' חלל ולא מפרפר בארכה ולא טמון בגל וכו׳ : Id eſt: *Si quis reperiatur adhuc palpitans, aut ſub acervo occultatus, aut de arbore ſuſpenſus, vitulam non decollabant* · Q.S.E. Cæſus: *Ergo non palpitans.* In terra: *Ergo non ſub acervo occultatus* &c.

(2) *Non decollabant*] Cauſam, quare ob ſuſpenſum, aut ſub acervo occultatum cadaver, decollatio vitulæ locum non invenerit, hanc Chaskuni allegat: ראין דרך רוצח לשהות ולטמון ולהתלות מפני שרא לנפשו : *Quia non ſolet tantum temporis ſibi indulgere ſicarius, ut cadaver abſcondat, aut ſuſpendat, eo quod ſuæ vitæ metuit.*

(3) *Prope limites terræ Iſraëliticæ &c.*] Quare ob cæſum in confinio terræ Judaicæ nulla fiat decollatio vitulæ, Talmud Jeruſchalmi rationem reddit, אני אומר סרקיים הרגו *Quod ſuſpicio ſit, a Saracenis illum occiſum eſſe.* Nempe, quia vitula tantum Judæorum, non τῶν ἔξω ſcelera expiabat, ideo hoc in caſu, nulla vitulæ decollandæ erat neceſſitas. Maimonides ejuſdem rei hanc rationem attulit: נאמר בתורה כי ימצא והשודה קרוב לעיירות הנכרים השכני׳ לנו והם נקראו׳ כפר הרי הוא כאילו הנביא עצמו למיתה : Id eſt: *Scriptura vitulam decollare jubet, Si quis inveniatur cæſus. At, qui prope urbes τῶν ἔξω, quæ in noſtræ regionis (id enim* כפר *proprie ſignificat) vicinitate ſunt, agit, u ſeipſum morti offerre videtur.* Neutra harum opinionum placet, quia tam longe arceſſuntur, ut vim probandi interim amittant. Credo ſaltem Judæis, probaturum me ſententiam, ſi dicam, ideo ob eum qui in limitaneis Palæſtinæ cæſus offenditur, non decollari vitulam, quia Scriptura ſignanter: כי ימצא חלל בארכה אשר יי׳ אלהיך נתן לך *Si quis reperiatur cæſus in terra quam Dominus Deus tuus, dat tibi.* Illud vero *in terra*, limites qui Regionem Judaicam terminant, ejuſque extremas partes definiunt, non concernit, ʹπυδηλονʹ

(4) *In qua maxima pars incolarum gentiles ſunt*] Iſti enim cædem videntur patraſſe, quando ad latrocinia nati ſunt, digni quos eapropter Numinis vindicta maneat. Nota obiter: Leges de Civitatibus in quibus maxima pars incolarum gentiles ſunt, quæ a Sapientibus latæ paſſim feruntur, etiam de illis accipi debent, in quibus non niſi duo Judæi habitant, nequaquam vero de ea, quam unus ſolus incolit. Sic enim eſt in Lev Tob. fol. 75. col. 1. *Wann ein Jud wohnt in einer Statt, unter eitel* גוים *darvon haben die* חכמים ז״ל *nicht wollen ſchreiben, und haben nicht wollen reden darvon, darum weil ſie haben* geaſſert *ein Jud zu wohnen unter eitel* גוים *den ſie mochten ihn burgen, und wer niemands der ſich ſeiner annehm. Das is ein ſelzam Sach, daß ein Jud ſol wohnen in einer Statt unter eitel* גוים Noſtra tamen ætate, qui quæſtui dediti ſunt Judæi, ſi ſoli in urbe aliqua inter Chriſtianos degere poſſint, felices ſe reputant. Atque profecto, Ratisbonam, Egramque, Germanicæ noſtræ celebres Urbes, Judæi tantum ſinguli incolunt; nec, ſi recte memini, Heidelbergæ quoque major eſt numerus. Vide pecunia quid facit, & ſacra fames auri!

(5) *Aut in qua judicium nullum eſt*] Et quidem בית דין של כ״ג *Judicium conſtans XXIII. Senatoribus, ſive Synedrium minus*, ceu Autor Codicis noſtri Ez Hechajim, Maimonides Hilch. Rozeach. c. 9. §. 4. & Baal Smag quoque fol 155. col. 2. monuerunt; ne quis credat ſufficere בית דין של שלשה ſive *Triumvirale judicium*. Quia ex Dei inſtituto Senatores Civitatis proximæ prodire debebant, & de ſua innocentia palam teſtari, proinde opus utique erat, ut illa Civitas Magiſtratu inſtructa eſſet, nec ille infimæ claſſis admittebatur, ob negotii arduitatem.

rusolyma vero non diviſa fuerunt tribubus, propterea non adducebant vitulam decollandam. Verum R. Elieſer dicit, quod accurate menſurari poteſt, & id quod Scriptura dicit עיר הקרובה *civitas proxima*, etſi duæ civitates ſint proximæ, non impedit. Primus vero doctor putat, neceſſe eſſe ut confoſſus propior ſit uni civitati quam alteri, uti demonſtrat menſura, nam fieri non poteſt ut accurate menſuretur, ita ut æque diſtet a duabus civitatibus. Jam expoſuimus in Gemara Bechorot, quod, ſi confoſſus inventus fuerit in æquali diſtantia a duabus civitatibus, ſimul adducebant decollatam vitulam; & ita deciditur.

(6) *Non detruncarunt vitulam.*] Quandoquidem Miſchnæ, quæ puncta vocalia adſcripta habet, editio, indicium facit, in aliis Codicibus pro לא היו עורפין legi לא היו מודדין neque nos id negligendum duximus, etſi parvum in ea re ſitum eſt momentum.

(7) *Menſurabant*] Semper inſtituenda dimenſio, quippe, uti eſt in Codice noſtro MS. Ez Hechajim מצוה למדוד אפילו לעיר קרובה בודאי אפילו שרוע שקרובה : *Oportet menſurare etiam civitatem, quam palam & citra controverſiam proximam eſſe conſtat.* Scilicet, præceptum de facienda dimenſione, generale eſt, nullam loci circumſtantiam includens, hunc igitur morem gerere convenit.

(8) *Niſi ad civitatem in qua judicium erat*] Illud Miſchnæ, cujus modo mentionem injeci, exemplar, hoc loco, non לעיר ſed מעיר habet, quæ lectio non tantum reliquis editionibus pleriſque, ſed & Gemaræ adverſatur. Ea nos docet, fieri hanc ejuſdem aſſerti illico repetitionem, ne cæteroquin incautior aliquis opinaretur, cum homo cæſus juxta civitatem quæ Synedrio minore non gaudet reperitur, dimenſionem plane nullam inſtitui, uti nulla inſtituitur, cum trucidati, cadaver in confinio regionis Judaicæ, aut in vicinia urbis cujus incolarum major pars gentiles ſunt, jacere deprehenditur. Nimirum, אם נמצא סמוך לעיר שאין בה בית דין מניחין אותה ומודדין לעיר שיש בה בית דין : Id eſt: *Si menſurantibus prima ſeſe offerret Civitas, quæ minore Synedrio caruit, ea miſſa, porro ad aliam, quæ hoc Magiſtratu inſtructa erat, metiri pergebant.* At vero, neſcio cui bono, iſta tam ſolicite inculcentur: Nec enim exiſtimo ullam in Judæa urbem minore Synedrio privam fuiſſe, ſi vera ſunt quæ ſupra p. 15. ex Maimonide docuimus, illud Magiſtratus genus, loca omnia, quorum incolæ tantum CXX. erant numero, agnoviſſe.

(9) *In medio &c.*] Et quod tale eſt, ſecundum proportionem, uti vulgo loquimur, Arithmeticam, ita ut cadaver inter urbes duas, exactiſſimum centrum faciat, atque Bartenoræ verbis: שאין קרובה לו מה אפילו מלא החוט *Neutra civitas alterâ cadaveri ſit proximior, quanta vel fili poteſt eſſe latitudo.* Profecto, bonos Geometras, oportuit eſſe Synedrii Magni Senatores, & quam dolendum, nulla eorum de hac arte extare præcepta! Quanquam, quid mirum, ſi illi qui omnium gentium linguas tenebant memoriter, qui cum avibus fabulabantur, qui Magiæ peritia certabant cum veneficis, in Mathematicis quoque diſciplinis, ante mortales erant alios?

(10) *Ita opinante R. Elieſere*] Sed opinante male: Nam in praxi, obtinet id, quod ex Gemara, iſto perſpicuo ſermone dicit Maimonides: נמצא ההרוג מכוון בין שתי עיירות ואנשי זו כאנשי זו בשוה יביאו עגלה אחת בשותפות ויתנו ויאמרו אם זו היא הקרובה הרי היא שלה ואלו יתנו להן חלקם מתנה ואם אלו הם הקרובים הרי היא שלהן ואלו יתנו להן חלקם מתנה : Id eſt: *Si cadaver jaceat in centro duarum urbium, nec altera alteram incolarum multitudine ſuperet, vitula unica ſocialiter adducitur, atque his verbis fit pactio:* Si hæc urbs vere eſt proxima, hujus eſto junix, alteriuſque urbis cives, ſuam portionem dono dant. Sed ſi iſta vere eſt proxima, illius eſto junix, atque hujus urbis cives, ſuam portionem dono dant.

(11) *Urbs Hieroſolymitana vitulam haud decollabat*] Rationem

tionem suppeditat Gemara : דאמר קרא לרשתה וקא סבר ירושלים לא נתחלקה לשבטים : Id est : *Jubet Scriptura decollare vitulam, cum quis casus reperitur, in terra quam Deus hereditario jure possidendam concedit. At, vera est opinio, Hierosolymas inter tribus non fuisse divisas, sed mansisse communem.* Præter istam, habebant & alias prærogativas Hierosolymæ, ante reliquas civitates omnes, de quibus est in Bava Kama fol. 82. b. & exinde in Schalsch. Hak. p. 16. a. & apud Maimonidem in Hilch. Bet Habbechira c. 7. §. 14. Hunc postremum, quia latine loquentem jam Cl. Lightfootus Centur. Chorogr. c. 21. pag. 43. introduxit, poteramus sane, more nostro, ab iis repetendis abstinere, qui hanc legem nobis diximus, ut post alios scribentes, nova quoque, nec de quibus constaret alius notata fuisse, proferremus in medium. Sed vero, quia necesse est, paulo aliter in suo libro legerit Vir laudatus, quam nostra habet Maimonidis editio, quædam quoque verba alio sensu nobis accipienda videntur, ac ille ea accepit, non pigebit ipsa verba Hebraica repræsentare, & nostram quoque subjicere explicationem. אלו דברים שנאמרו בירושלים אין מלינין בה את המת ואין מעבירין בתוכה עצמות אדם ואין משכירין בתוכה בתים ואין נותנין בתוכה מקום לגר תושב ואין מקימין בה קברות חוץ מקברי בית דוד וקבר חולדה שהיו בה מימות נביאים הראשונים ואין נוטעין בה גנות ופרדסים ואינה נזרעת ואינה נחרשת שמא תסרח ואין מקיימין בה אילנות חוץ מגינת ורדים שהיתה שם מימות נביאים הראשונים ואין מקיימין בה אשפה מפני השרצים ואין מוציאין זיזין וגזוזטראות לר״ה מפני אהל הטומאה ואין עושין בה כבשונות מפני העשן ואין מגדלין בה תרנגולת מפני הקדשים וכן לא יגדלו הכהנים תרנגולים בכל א״י מפני הטהרות ואין הבית נחלט בה ואינו מטמא בנגעים ואינו נעשה עיר הנדחת ואינה מביאה עגלה ערופה לפי שלא נתחלקה לשבטים : Id est : *Sequentia, prædicantur de Urbe Hierosolymitana. Nullum ibi pernoctat cadaver,* (sed actutum sepelitur,) *nec ullius demortui ossa in eam inferuntur.* (Solebant enim Judæi, Necessariorum, qui peregre, extra natalem locum mortui sepultique fuerant, ossa tandem colligere, & Majorum tumulis indere : Qua de re in Moëd Katon fol. 8. a. At vero nefas erat, civibus Hierosolymitanis, hæc justa facere volentibus, ossa cognatorum, undecunque petita, in urbem secum apportare, & quoad alibi denuo conderentur, in suis asservare ædibus.) *Non ibi locantur ædes ; non habitare in ea permittitur Proselyto domicilii. Nulla ibi fiunt monumenta sepulchralia, nisi quod conditoria domus Davidicæ, & sepulchrum Huldæ Prophetidis ibi fuerunt, inde a diebus primorum Prophetarum. Non parantur in illa horti aut paradisi, eademque nec seminatur, nec aratur, ad prohibendum fœtorem :* (Lolium enim eradicatum, aut, qua in ejusmodi casu opus foret, stercoratio, non possent non graveolentiæ alicujus causa esse. Similem ob causam) *nec arbores ibi plantantur, excepto Roseto, quod istic erat inde a temporibus primorum Prophetarum. Nullum ibi sterquilinium, ut impediatur generatio insectorum. Nulla ibi in ædium parte inferiore publicam versus viam prominentia, nec in tectis suggrundia,* (atque illud quidem, ne forte reliquam Palæstinam incolentes Judæi, dum ob festa solemnia urbem petunt, noctu per plateas obambulando, in prominentias quarum ignari sunt, impingant. Hoc vero,) *ad præcavenda receptacula immunditiei :* (Officulum enim cadaveris, olivam magnitudine æquans, si subter suggrundia forte fortuna devolveretur, coinquinaret omnes qui sub ea se recipiunt, cum suggrundia officulum obumbrando, immunditiei quasi quoddam faciant tentorium. Porro) *nec calcariæ fornaci Hierosolymis locus erat, ne* (ædificia ibidem,) *ex fumo* (nigrorem contraherent.) *Non alebantur in ea urbe gallinæ, ne quod rebus sacris* (Deo offerendis, aut postea ex sacrificiorum residuis absumendis, vitium inferretur ; ad res enim mundas fœdandas, nullum aliud inter domestica animalia gallinis pronius, quippe quæ terram assidue fodicando sæpe officula cadaverum, eruere, & aliorsum deferre solent. Proindeque) *Sacerdotes per universam Judæam gallos & gallinas a se segregabant, ut Ablationibus sua semper servaretur puritas. Nulla domus in Hierosolymis vendebatur, ut mancipio daretur,* (nec unquam redimi posset ex manu emtoris, secus ac de aliarum urbium muro cinctarum ædibus, post annum venditionis completum, obtinebat, & qua de re sanctissimi Numinis Levit. XXV, 29. 30. extat dispositio. Nam, quæ Hierosolymis vendebantur ædes, eas assidue redimendi jus erat. Quin & illud proprium habebant domus Hierosolymitanæ,) *ut lepra infici non possent.* (Est quoque inter prærogativas sacræ urbis,) *quod in eam sententia universalis apostasiæ ferri nequibat, quodque vitulam* (ob cæsi hominis cadaver repertum) *non offerebat,* (cujus postremi privilegii) *causa est, quod nulli Tribuum fuit assignata.* Cæterum, ad istud privilegium Urbis Hierosolymitanæ, quo a vitulæ decollatione immunis erat, pertinet omnino Historia, quæ narratur in Joma fol. 23. a & quam, paucis quibusdam alienis omissis, prout in En Israël fol. 102. col. 3. habetur, referemus. תנו רבנן מעשה בשני כהנים שהיו שניהן שוין ורצין ועולין בכבש קדם אחד מהן לתוך ארבע אמות של חבירו נטל סכין ותקע לו בלבו עמד רבי צדוק על מעלות האולם בהר הבית ואמר אחינו בית ישראל שמעו הרי הוא אומר כי ימצא חלל באדמה ויצאו זקניך ושופטיך אנו על מי להביא עגלה ערופה על העיר או על העזרות געו כל העם בבכיה בא אביו של תינוק ומצאו כשהוא מפרפר אמר הרי הוא כפרתכם ועדיין בני מפרפר ולא נטמאת סכין ללמדך שקשה עליהם טהרת כלים יותר משפיכות דמים וכן הוא אומר וגם דם נקי שפך מנשה הרבה מאד : ומי עמד ר׳ צדוק על מעלות האולם בהר הבית וירושלים בת אתויי עגלה ערופה היא והתניא עשרה דברים נאמר בירושלים וזו אחת מהן אינה מביאה עגלה ערופה ועוד לא נודע מי הכהו כתיב והא נודע מי הכהו אלא כדי להרבות בבכיה : Id est : *Traditione Magistrorum fertur, Sacerdotes quondam duos æquo cursu concendisse ad acclivitatem* (Altaris,) *cumque alter alterum quatuor ulnis antevertisset, ibi socius arrepto cultro, in cor ipsius eum defixit.* (His ita gestis, *R. Zadok in gradibus Porticus Templi constitutus,* (magna & lamentabili voce) *clamare cœpit. O Israëlitæ fratres, attendite : Sic* (*Deus*) nobis præcepit : Si inveniatur cæsus in terra (*&c.*) Tunc egressi Seniores tui, & Judices tui (*&c.*) Nobis vero, anne Urbis, an vero Templi nomine, vitula decollanda est? *Quæ verba omnium fletus, & clamor exceperunt. Interea loci, adveniens pater occisi juvenis, cumque adhuc palpitantem invenisset, quare,* (Bono animo estote, inquit,) *hæc victima vos expiabit,* (nondum enim filius meus e vulnere obiit,) *sed adhuc palpitat, proindeque* (vasa sacra omnia, & ipse adeo) *culter* (quo filius meus confossus est,) *etiamnum pura sunt,* (cum non nisi ex vero cadavere eadem immunditiem contrahant.) *Atque hinc intelligere est, acerbiorem illis visam fuisse, purificationem vasorum templi, quam ipsam sanguinis effusionem : Unde &* (de Manasse 2 Reg. XXI, 16. prius legitur,) *eum cædes multas patrasse,* (& postea demum profanationis templi, quam nefando ausu fecerat, mentio injicitur. Quod & ipsum indicio est, hoc scelus, illo, fuisse gravius. Verum enim vero, nunc disquirit porro Gemara : Itane) *R. Zadok in gradibus Porticus Templi constitutus,* (clamare cœpit ? &c.) *Quid enim? Anne Civitas Hierosolymitana vitulam decollandam offert? Atqui didicimus, decem privilegia habuisse illam urbem, e quorum numero illud quoque est, quod a vitulæ decollandæ oblatione erat immunis. Amplius, vitula secundum Dei præceptum, non decollabatur, nisi cum de homicida non constaret : at in hoc casu, minime id latebat :* (quomodo igitur quadrant illa, quæ R. Zadok enunciavit ?) *Nimirum* (hæc ideo ab eo prolata sunt, ut voce miserrima, audientium) *tanto uberiores lachrymas proliceret.*

ג נמצא ראשו במקום אחד וגופו במקום אחר מוליכין הראש אצל הגוף דברי רבי אליעזר רבי עקיבא אומר הגוף אצל הראש :

3. (1) Si caput (*avulsum*) in uno loco, truncusque in alio reperiatur, admotum caput trunco, ex sententia R. Elieseris. Sed R. Akiba, truncum Capiti admotum contendit.

R. OB. DE BARTENORA.

נמצא ראשו במקום אחר *Si caput ejus inventum fuerit in uno loco*, hic non tractat doctor de mensuratione, nam cum statim dicit Misna sequenti, מאין היו מודדין *undenam mensurare incipiebant*, infertur quod hic non tractat de mensuratione, sed de mortuo præcepti qui acquisivit locum suum, cujus caput si inventum fuerit in uno loco, & corpus in alio, caput deferunt ad corpus, & sepeliunt eum in loco ubi inventur corpus, quia dicimus quod corpus cadit in loco suo, & caput movetur, hæc sunt verba R. Eliesceris. R. Akiba dicit, quod deferunt corpus ad locum ubi est caput, quia caput in loco suo cecidit, & corpus devolvitur e loco ubi cecidit; decisio est juxta R. Akibam.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Controversia eorum hic non est quod ad mensurationem, de qua deinceps controversia est, sed de mortuo præcepti, de quo nobis fundamentum est quod acquirit locum suum, & sepelitur in spatio quatuor ulnarum. Et dixerunt, quinam est locus? an est locus in quo inventum fuerit caput ejus, an vero locus in quo inventum fuerit caput illius. Jus autem illius qui cæsus inventus est, sic habet ut mortui præcepti, eo quod sepeliebatur in loco ubi inventus fuerat; decisio est juxta R. Akibam.

WAGENSEILIUS. (1) *Si caput avulsum &c.*] Probe docetur in Gemara, hanc pericopen ad dimensionem ab invento cadavere ad urbem proximam faciendam, nihil attinere, sed בכרת מצוה קנה מקומו קמיפלגי de reperto cadavere, cui ex veteri instituto, subjectum solum, in sepulturam cedit, inter R. Eliesferem, & R. Akibam disputationem esse. Etenim, quia forte inventum cadaver quatuor ulnas, e solo cui incumbit, sibi occupat, & intra illud spatium sepeliri debet, jam oritur quæstio, utrum humationem in loco ubi caput, an vero ubi truncus inventus fuit, instituere conveniat? Non exprimit Gemara, utrius opinio vicerit, sed Maimonides pro Akiba pronunciatum esse asserit, fortasse ob regulam veterem, quæ est quod in Halichot Olam tract. 5. cap. 1. הלכה כרבי עקיבא מחברו ולא מחבריו Id est: *Cum uno disputans R. Akiba vincere solet, sed cum pluribus, causa solet cadere*: Atque sic in ea quoque quæ sequitur pericope, ejus opinio, missis reliquis est amplectenda.

ד מאין היו מודדין רבי אליעזר אומר מטיבורו רבי עקיבא אומר מחוטמו רבי אליעזר בן יעקב אומר מבקום שנעשה חלל מצאורו :

4. Unde mensurari cœptum est? R. Eliesfer vult, (1) ab Umbilico. (2) R. Akiba a Naribus. R. Eliesfer. F. I. ab eo loco ubi quis jugulatur, nimirum a Jugulo.

R. OB. DE BARTENORA.

רבי אליעזר אומר מטיבורו R. *Eliesfer dicit, ab umbilico*, quia putat quod causa principalis consistit in umbilico. רבי עקיבא אומר מחוטמו R. *Akiba dicit a naribus*, quia putat quod fundamentum vitæ est in naribus, uti scriptum est Gen. 7, 22. כל אשר רוח נשמת חיים באפיו
ממקום שנעשה חלל מצאורו *Ab eo loco quo jugulatus est, nimirum a jugulo*, eo quod non vocatur חלל *cæsus*, nisi a jugulo, uti scriptum est. Jechesf. 21, 34. על צוארי חללי Decisio est juxta sententiam R. Akibæ.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

R. Eliesfer dicit, quod fundamentum vitæ est in umbilico, eo quod est in medio corporis, & comprehendit vasa quæ cibos digerunt R. Akiba dicit, quod locus respirationis est magis necessarius ad vitam; & sic dicitur in Scriptura Gen. 7, 22. כל אשר רוח נשמת חיים באפיו Decisio est juxta R. Akibam.

WAGENSEILIUS. (1) *Ab umbilico*] Ut verum fatear, si me judice certassent isti Rabbini, ego quidem pro R. Eliesfere pronunciassem, ita ejus se mihi commendat opinio. Est enim sic dicente Judæorum Medicorum Principe Maimonide, Umbilicus, אמצעות הגוף הכולל כלי המזון שבהם ומשך המאכל *Corporis humani centrum, complectens intestina per quæ cibus commeat.* Huic consonat ipse Galenus l. 2. de Decret. Hippocrat. & Plat. c. 4. Εἰ ἀκριβῶς τις ἐξετάσειε τὰ κατὰ τὸν ὀμφαλὸν ἐςὶ μέσα. *Si quis accurate investigaverit, ea quæ ad umbilicum spectant media sunt.* Et l. 15. de usu part. c. 4. ὁ ὀμφαλὸς τὴν μέσην χώραν τῦ παντὸς ζώου κατείληφεν: *Umbilicus medium totius animalis obtinet.* Et vero, istius asserti, demonstratorem quoque habemus Vitruvium, quando lib. 3. Architect. c. 1. *Si homo*, inquit, *collocatus fuerit supinus, manibus ac pedibus pansis, collocato centro in umbilico ejus, circumagendo rotundationem, utrarumque manuum & pedum digiti linea tangentur.* Vide Schema quod in Vitruvii Codicibus solet exprimi. Istis accedit, vix aliud, inter externa, membrum haberi, cujus tanta, ac Umbilico, ad vitam vis est, secundum ea quæ narrat Cæsar Scaliger Exercit. CCXLVI, 2. adv. Cardan. dum ait: *Spero in hac historia, incitaturum me studiosos, ad causæ inquisitionem. Apud Ægyptios hodie, grassatores, & rebelles, pro supplicio, vivos exui corio. Eos ita demum diu magno cum cruciatu vivere, si carnifex umbilicum ferro non attingat. Eo tacto, illico exspirare.*

(2) *R. Akiba a Naribus: R. Eliesfer F. I. &c.*] Cum priore illo R. Eliesfere in dimensione trucidati (Martial. l. 4. Epigr.)

> *Jam pervenimus usque ad umbilicos,*
> *Hi procedere adhuc, & ire quærunt.*

De ratione qua quisque ducebatur, vide nos in Excerpto primo Gemaræ.

ה נפטרו זקני ירושלם והלכו להן זקני אותה העיר מביאין עגלת בקר אשר לא עבד בה אשר לא משכה בעול ואין המום פוסל בה ומורידין אותה לנחל איתן ואיתן כמשמעו קשה אף על פי שאינו איתן כשר ועורפין אותה בקופיץ מאחוריה ומקומה אסור מלזרוע ומלעבוד ומותר לסרוק שם פשתן ולנקר שם אבנים :

5. (*Quam primum*) Senatores Hierosolymitani recedentes abiverant, adduxere (1) Senatores illius Urbis, (*quæ cæso proximior esse deprehensa fuit.*) (2) vitulam de armento, (3) qua nullus unquam labor peractus, quæque nondum traxerat jugum, (4) labis tamen omnis expertem esse, necesse non fuit. Illam deduxere ad (5) torrentem rapidum, vox (6) איתן enim, id quod durum (*aut rapidum*) significat. Quod si vero rapidus non esset, (7) nihilo minus ad hæc aptus erat. Tum (8) detruncabant vitulam a tergo, (9) secespita, & postea (10) nefas erat, eo in loco serere, aut illum percolere. Linum tamen ibidem pectere, lapidesque colligere, licebat.

R. OB.

R. MO-

R. OB. DE BARTENORA.

נכנסו זקני ירושלם *Demissi sunt seniores Jerusolymitani*, qui tantum mensuratum abierant, uti scriptum est Deut. 21. ויצאו זקניך ושופטיך ומדדו Pergit Misna, dicens, אף על פי שאינו איתן כשר *etsi non sit fortis* (rapidus) *torrens, nihilominus legitimus erat*, nam vox איתן hic juxta Scripturæ locum non tam de impetu quo celerrime rapitur torrens, quam quidem de bonitate & præstantia accipienda est. מאחריה *post illud*, supple collum vel cervicem ומקומה אסור *& locus ejus prohibitus est*, in perpetuum. ומותר לסרוק שם פשתן *& licitum est illic carminare linum*, quod opus non peragitur in soli corpore, eo quod scriptum est, אשר לא יעבד ולא יזרע sic etiam omne opus quod fit in corpore soli.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

איתן Est idem ac גדול *magnus*, uti scriptum est Jerem. 5, 15. גוי איתן הוא Præterea doctor Misnicus dicit, quod, si vitulam deduxissent ad torrentem rapidum etsi non ita magnum, rite factum est. קופיץ est culter magnus ad secandum panem, & Arabicè vocatur סכאר. Scriptura vero dicit, *in quo nihil colitur, neque seminatur*, exponit traditio, quemadmodum satio est causa specialis ad corpus soli, sic etiam quicquid fuerit in corpore soli est prohibitum; sed licet tamen illic carminare linum, & legere lapides.

Quemadmodum ergo satio est speciale quid in corpore soli,

WAGENSEILIUS. (1) *Senatores illius urbis &c.*] Vocem *Seniores*, non hic de solo Magistratu, accipere oportet, sed, prout præter alios monuit Autor MS. nostri Ez-Hechajim, notat eadem בית דין של אותה העיר עם כל זקני העיר אפילו הן מאה: *Tam Magistratum urbis proximæ, quam Senes quoscunque, etiamsi centum fuerint numero.* Fundamentum asserti est in Siphri fol. 48. col. 1. אמרנו למעלה ג' וחמשה יכול אף כאן ת"ל וכל זקני העיר ההוא ואפילו הם מאה: Id est: (Priore loco, in negotio de vitula decollanda, a Scriptura adhibitam vocem, Seniores, *de solis tribus, aut ad summum quinque* (Senatoribus Magni Synedrii) *interpretati sumus: Ergo, anne fieri potest, ut hic cum verbum iteratur, eadem militet expositio?* (Neutiquam:) *Notanter enim Scriptura* (commate 6. hujus capitis XXI. Deuteron.) *omnes Civitatis proximæ seniores exigit, manifesto indicio, si maxime centum sint, omnibus prodeundum esse.*

(2) *Vitulam de armento*] In hac vitula, principio ætatis accurata habenda erat ratio, quippe, Maimonide, & Autore nostri Codicis Ez Hechajim, ita tradentibus, oportebat esse natam שתי שנים או פחות *Annos duos aut minus.* At vero: אם היתה בת שתי שנים ויום אחד פסולה *Si nata esset biennium diemque unum, eam adhibere nefas erat.* Nituntur hæc autoritate eorum, quæ docentur in principio Massichtæ Para, nam cæteroquin Scriptura, etiam עגלת שלישיה vel עגלה משלשת Id est: *Vitulam jam triennem* Gen. XV, 9. Es. XV. 5. & Jerem. XLVIII, 34. memorat.

(3) *Qua nullus unquam labor peractus qua nondum traxerat jugum*] Eleganter hæc explicat Maimonides Hilchot Rozeach c. 10. §. 3. 4. כל העבירות (Citra hæsitationem emendandum, legendumque העבודות sic enim habet Codex noster MS. Ez Hech. & Baal Sinag quoque fol. 156. col. 1) פוסלות את העגלה כמו שפוסלין בפרה אדומה שני אשר לא עובד בה ולמדה נאמר עול אחר שנאמר אשר לא עובד בה שהוא כולל העול עם שאר עבודות שהעול פוסל בין בשעת מלאכה בין שלא בשעת מלאכה כיון שמשכה בעול מכח נפסלת אף על פי שלא חרש בה ולא עשה בה מלאכה ושאר עבודות אין פוסלין אלא עד שעת מלאכה: כל מלאכה שהיא לצרכה כגון פירש טליתו עליה מפני הזבובים אינו פוסלה וכל שהיא שלא לצרכה כגון שפירש טליתו עליה לנשאה פסולה וכן כל כיוצא בזה: Id est: *Cunque generis labores*, (si ulla ratione cum vitula peracti fuerunt,) *in tantum eam vitiant, ut porro ad detruncationem apta esse nequeat; estque hactenus vitulæ, juvencæque rufæ* (de qua Num. XIX.) *par ratio. Sic enim expresse Scriptura* (Deut. XXI, 3.) *vitulam accipere jubet, qua nullus labor fuit peractus.* (At, quærat quis:) *Eccur, ibidem additur, quod nec jugum traxisse illa debet, cum ea vox generali laboris voce, æque ac cæteri omnes prohibeantur? Nimirum, Jugum quod subit vitula, id vitiat eandem, tam si laborem cum illo faciat, quam si extra eundem id passum sit, modo enim paulum spatio vitula jugum trahat, etiamsi maxime nec araverit, nec alio labore juncta sit, tamen decollationi haud amplius inservire potest. Cæterum, labores reliqui non vitiant vitulam, nisi cum opus aliquid iisdem peragitur. Excipe tamen opus quod ipsius vitulæ causa factum, uti cum pallium ei instratum, ne muscæ illam vexent, ex hac enim re, nullum vitulæ vitium oritur. Quod vero extra hunc respectum est, uti cum quis pallium suum vitulæ gestandum injicit, id vitium infert. De similibus casibus idem esto judicium.* Cum his conferre omnino oportet, quæ idem Maimonides in rem eandem differit Hilchot Para Aduma c. 1. §. 7.

(4) *Labis tamen omnis &c.*] Id est: Modo ad laboris nullius ministerium adhibita esset vitula, nec jugum unquam admisisset, jam id sufficiebat, nec necesse erat, ut tam labis utrique omnis expers esset, ac eæ fuerunt vitulæ, quæ Deo in Templo præbebant victimas. Sunt autem principio vitia quinquaginta, quæ, sua alioqui natura ad sacrificium aptam pecudem, si horum aliquo laboret, offerri non sinunt: Enumerat illa ordine prolixeque Maimonides Hilchot Biat Hammik. cap. 7. atque in iis breviter Latine recensendis laudabilem operam nobis præstitit Cl. Seldenus l. 2. de Successionibus c. 5. qui tamen de Sacerdotibus proprie loquitur. Sed hactenus inter hominem & pecudem nihil interest; nam horum vitiorum hæc natura ac conditio, ut si quod illorum in Sacerdote deprehendatur eundem suo officio fungi impediat, pariter uti pecudem victimam fieri non patitur. Sunt deinde alia vitia, pecudibus solis propria, de quibus agit Maimonides Hilch. Isure Misb. c. 2. & quæ singula persequi nimis foret prolixum. Enim vero, quod hoc loco asseritur, non necesse esse ut vitula decollanda labis expers sit, id non crude nimis accipiendum, verum cum limitatione sæpe hactenus laudati Maimonidis: אין המומין פוסלין אף על פי בן אם היתה טרפה פסולה Scilicet, si ingenti aliquo vitio laboraret vitula, uti, si membro mutila, si corpore ægra esset, tum decollari eam non potuisse, dubio caret.

(5) *Torrentem rapidum*] Vocabulum נחל quod in hoc negotio Scriptura adhibuit, & *Torrentem*, & *Vallem* quoque significat, unde illa quæ apud Interpretes deprehenditur, diversitas enata est. De *Valle*, præter recentiores, etiam LXX. Josephus l. 4. antiq. c. 8. & Vetus Vulgatus vocem explicant. Favet illis non obscure contextus sacrarum Literarum, quatenus נחל איתן אשר לא יעבד בו ולא יזרע dicitur, nec enim torrentes sulcare vomere, aut semina ita committere homines solent. Proinde apud LXX. φάραγγα τραχεῖαν, ἥ τις οὐκ εἴργασται, οὐδὲ σπείρεται: apud Josephum φάραγγα, καὶ ἀνεπιτήδειον ἀρότρῳ καὶ φυτοῖς χωρίον apud Vulgatum vero legas, *Vallem asperam atque saxosam, quæ nunquam arata est, nec sementem recepit.* At vero Talmudistæ, & reliqua fere Rabbinorum cohors, e qua Maimonidem, Abarbenelem, & τὸν Chaskuni præcipue nominasse sufficit, נחל de *Torrente* accipiunt: Maimonides inquit: מורידין העגלה אל נחל ששוטף בחוזקה והו האמור בתורה איתן Id est: *Deducitur vitula ad torrentem, cum impetu sese effundentem, hunc enim sensum vox* איתן *in Scriptura generat.* Iisdem plane verbis utitur etiam Abarbenel; Chaskuni annotavit: אל נחל איתן אל נהר איתן כמו הובשת נהרות איתן והיה לרבר ורחצו ידיהם: אשר לא יעבד שלא היו בו גבים להשקות קרקע הסמוך לו ולא יזרע ואין קרקע הסמוך לו: Id est: *Verba* נחל איתן *notant fluvium rapidum, atque sic sane* (Ps. LXXIV, 15. quoque,) נהרות איתן *legimus.* (De torrente vero, non Valle aliqua, נחל explicari debere,) *id argumento est, quod de manibus lavandis sequitur. Ergo* אשר לא יעבד *sic interpretare, quod nulli ibi canales ad irrigandam terram proximam; verba vero* ולא יזרע *quod adjacens solum incultum est.* Non occupabimur nunc in eo, ut definiamus, utra harum melior sit explicatio, contenti versionem nostram secundum Talmudista-

mudisssarum quibus operam locavimus, mentem adornasse. Interim nihil valde obstat, quo minus utraque sententia in exponendis vocibus נחל איתן conjungatur, sic enim plerunque, a montibus, per subjectas valles, torrentes solent præcipitare, atque hanc caufam esse, cur vocabulum נחל vallem, & torrentem, simul significet, ex vero, R. Salomo ben Melech in Michlal Jophi fol. 40. col. 1. prodidit.

(6) איתן *enim id quod durum*] Fuit tamen nonnemo, cui visum est איתן sensu contrario, *de solo fertili, optimoque* explicare, sic enim Bechai fol. 210. col. 2. ויש שפירש נחל איתן מקום דשן ושמן Suam fecit hanc sententiam R. Jacobus Abendana, in iis quæ ad libri Michlal Jophi marginem adjecit, sed nulla ad id inductus necessitate, quod enim ait, ideo pingue solum electum esse, שיהיו נזהרים בגבולם שלא ימצא שם חלל כדי שלא יאבד מהם מקום מובחר : אחוזתם Id est: *Ut tanto majore cura cujusque urbis incolæ caverent, ne in suis finibus cæsus quis reperiatur, perdituri cæteroquin partem hæreditatis eximiam:* Id nimis torqueri res ipsa loquitur. Nec enim, credo, tam stulti fuerunt Judæi, ut uberes glebas missas facerent, ac infelicibus & spem colonorum fraudantibus arvis exercendis, delectarentur. Atqui solum in quo vitula detruncanda erat, omnis culturæ expers fuisse oportuit. Equidem, haud pluris fecerim istam interpretationem, quam alteram Judæorum popularium, qui, nisi quid me fallit, איתן proprium non commune nomen esse sunt arbitrati, nam verterunt: *Und sie sollen nidern ältesten der Stat derselbig, das Kalb zu den Bach* איתן *da nit ist worden geerbet an ihn, und nit as ist worden geseet.*

(7) *Nihilo minus ad hæc aptus erat*] Nam rapiditas torrentis, proprie non pertinet ad rei substantiam, sed tantum למצוה *ad exactiorem præcepti observationem.*

(8) *Detruncabant*] יכרו עורף עגלה *Caput vitulæ plane amputandum erat*, prout Abenesra illud Scripturæ וערפו שם exposuit. Vitula vero dum decollabatur, intra torrentem erat constituta.

(9) *Secespita*] Maimonides: קופיץ הוא סכין הגדול הרחב שכחתכין בו הבשר הנקרא בערבי כאטור : Id est: *Verbum* קופיץ *notat cultrum magnum, latumque, quo caro in partes secatur, Arabes* כאטור *eum vocant.*

(10) *Nefas erat ea in loco serere &c.*] Ad hæc recte intelligenda, conferunt sequentia, Codicis nostri MS. Ez Hechajim: נחל שנערפה אסור בזריעה ועבודה שני לא יעבר ולא יזרע ואם חרש או חפר או עשה שם עבודה בגוף הקרקע לוקה מותר לסרוק שם פשתן ולנקר שם אבנים דכתיב לא יזרע דומיא דזריע בגוף הקרקע אסור ולא אלו : *Vallem, in cujus torrente, decollata fuerat vitula, seminari, ararique nefas est:* Q. S. In qua nihil colitur, neque seminatur. *Quod si igitur quis ibi arat, aut fodiat, aut aliud opus, circa ipsam tellurem sese occupando, faciat, is vapulare debet. Licet tamen ibi carminare linum, & legere lapides, quippe tantum satio, & huic similia opera, quando circa ipsum solum occupatio est, prohibentur; quæ vero diversi sunt generis, nec ad solum proprie attinent, de iis aliter sentiendum.* Adde Mosen Kozensen Præc. Neg. CLXVI.

ו זקני אותה העיר רוחצין ידיהן במים במקום עריפתה של עגלה ואומרים ידינו לא שפכו את הדם הזה ועינינו לא ראו וכי על דעתינו עלתה שזקני בית דין שופכי דמים הן אלא שלא בא לידינו ופטרנוהו בלא מזון ולא ראינוהו והנחנוהו בלא לויה והכהנים אומרים כפר לעמך ישראל אשר פדית ה׳ ואל תתן דם נקי בקרב עמך ישראל לא היו צריכין לומר ונכפר להם הדם אלא רוח הקדש מבשרתן אימתי שתעשו כבה הדם מתכפר לכם :

6. Cæterum Seniores urbis illius, (1) lavabant aqua manus suas, in loco ubi vitula decollata fuerat, (2) protestantes: *Manus nostra non* (3) *profuderunt sanguinem hunc, & oculi nostri non viderunt.* Nunquid autem cuiquam nostrûm in mentem venire poterat, Senatores homicidas esse? Quin igitur (*sensus:* (4) *Testamur,*) non venisse eum ad nos, ut (5) illum dimiserimus sine commeatu: nec visum abs nobis, ut illum incomitatum abire permiserimus. Tum (6) Sacerdotes ajebant: *Propitius esto Populo tuo Israel, quem redemisti Domine, & ne reputes sanguinem innocentem, in medio populi tui Israël.* Neque opus erat addere: *Et auferetur ab eis reatus sanguinis.* Quippe (7) Spiritus S. pronunciabat: *Quotiescunque hæc observabitis, auferetur a vobis reatus sanguinis.*

R. OB. DE BARTENORA. Hæc cognomina quæ memorat, uti sunt, פטרנוהו, ראינוהו, והנחנוהו, spectant ad cæsum, eo sensu, nos non fuimus illius rei, neque peccavimus in causa ejus, ita ut in causa mortis illius essemus, & hoc est quod Misna exprimit ידינו לא שפכו את הדם הזה ועינינו לא ראו *manus nostra non effuderunt hunc sanguinem, & oculi nostri non viderunt.*

WAGENSEILIUS. (1) *Lavabant aqua manus suas*] Aquis torrentis, in quo vitula decollata fuerat, omnes Seniores urbis proximæ manus abluebant, סימן כשם שידינו נקיות כך אנו נקיים מחלל זה : *Id indicare volentes: Quemadmodum manus nostræ mundæ sunt, ita & nos immunes sumus ab istius cæde:* Chaskuni. Disputant Viri Docti, an lotio manuum a Pilato, cum capitis sententiam adversus Servatorem nostrum pronunciaturus esset, usurpata, sit ex isto ritu? Pro negante opinione inter alios, pugnat Casaubonus Exerc. XVI. adv. Baron. Num. 75. sed non tam validis argumentis, ut jure nobis vitio quis vertere queat, si malumus ἐπέχειν. Equidem, nihil absurdi in ea re video, si quis arbitretur, Pilatum judicem, innocentiam suam circa occidendum Jesum ostendere volentem, externum & nihil ad sacrum cultum proprie attinentem Hebræorum Judicum in re simili ritum, imitatum esse, ut propriis cærimoniis, horrorem aliquem populo incuteret, atque a proposito ipsos deterreret. Neque admodum moveor ratione, quam omnes adversæ sententiæ Patroni urgent, haud verisimile videri, Pilato Romano homini, quicquam cum Judæorum institutis fuisse commercii. Nam si sacras literas consulamus, innuunt, non aversatum esse Pilatum Judæorum instituta penitus, sed potius iisdem quatenus licebat, se accommodasse, quippe qui veteris moris ipsorum in liberando circa festum Paschatis captivo, fuit retinentissimus: Unde apud Johannem c. XIIX, 39. sic populo loquitur: Ἔστι δὲ συνήθεια ὑμῖν ἵνα ἕνα ἀπολύσω ἐν τῷ πάσχα· βούλεσθε οὖν ὑμῖν ἀπολύσω τὸν βασιλέα τῶν Ἰουδαίων; Si omnium rituum Judaicorum capitalis hostis fuisset Pilatus, nunquam id Judæis concessisset, ut in gratiam diei apud illos sacri, hominem sontem criminis & supplicii absolveret.

(2) *Protestantes*] Verba concepta quæ sequuntur, non alio quam Hebræo sermone efferre fas erat.

(3) *Profuderunt*] In Sacro textu non שפכו sed שפכה exprimitur, שפכו tamen legendum esse, Masora fecit indicium. Quia vero scriptio שפכה plane irregularis est, & contra Grammatices analogiam, ideo mysterium aliquod in litera ה latere Rabbini opinantur, inque eo effodiendo sese occupant. Baal Hatturim: לא שפכה כתיב בה"א שלא נענו בו בחמשה אצבעותיו ושר כי הנפש יש לה חמשה שמות ולכן נתן דוד ליואב ה׳ קללות כשהרג לאבנר : Id est: *Verbum* שפכה

שפכה (anomaliam patitur) *in adjuncta litera He*, (quæ vulgo quinarii numeri index est. Atque conjectura fert, illud elementum ideo expressum esse, ut Seniores dicere videantur: Testamur) *nos non tetigisse istum, quinque digitis nostris.* (Amplius, fieri quoque potest, ut illud ה respectum involvat ad animam, quæ cum a corpore separata est, cadaver post se relinquit,) *sunt enim Animæ quinque nomina, quibus vulgo notatur*, (nimirum נפש חיה נשמה רוח יחידה) *Atque ob tandem causam David* (2 Sam. III, 29.) *quinque diras Joabo imprecatus est, cum Abnerem occidisset.* Chaskuni commentatur: שפכה כתיב בה"א ללמד שבעל הבירה לאורח שלו הי דברי' אכילה שתיה לויה לינה מתנה דבר גדול או דבר קטן : Id est: *Litera* ה *in voce* שפכה *monet patremfamilias quinque hospiti suo præstare debere. Videlicet, Cibum, Potum, Comitatum, Pernoctandi facultatem, & munus aliquod, sive magnum id sit, sive exiguum.* Adde his librum פענח רזא fol. 83. col. 4. seq. ubi prior illa & Baal Hatturim ratio fere rejicitur, eo quod cædes non una manu, sed ambabus, summaque contentione sicariorum peragi soleat. Deficit deinde Codex noster, quare quid hujus libri Autori circa eam rem visum fuerit, non habeo exploratum, indulget autem cæteroquin expositionibus mysticis quam maxime.

(4) *Testamur non venisse eum ad nos &c.*] Miror Illustrem Virum Hugonem Grotium, in iis quæ ad Matth. c. XXVII. commentatus est, hanc eandem rationem ad illam lotionem manuum applicasse, quam nunc a curatione funeris domum reversi Judæi, observant. *Judæis*, inquit, *mos vetus etiam nunc manet, a funere venientibus manus lavandi, quo testantur se causam mortis non præbuisse, & omnia ministrasse necessaria.* Cui opinioni, subscribere me non posse, citra summi viri contumeliam, profiteri mihi liceat. Scilicet, haud unquam ullo seculo moris fuit Judæis, ut ob mortem θανάτου, (quali fato nunc plerique omnes inter eos pereunt,) sese lavarent, & de innocentia sua protestarentur, quin potius ideo manus, postquam mortuis justa persolverunt, abluere solent, quia illos humeris bajulando condendoque, contraxere immunditiem. Est enim sepultura, etiam apud ipsos, supremum pietatis officium, quare omnes, quotquot funus comitantur, vel succollando per vices, vel cadaver lavando, vel glebam injiciendo, ad illum bonum factum aliquid saltem conferre solent, ea res cum immunditiem pariat, ab hac, lotione sese liberant, ut quodammodo satisfiat præceptioni divinæ, quam Num. XIX, 11. seqq. legere est, etsi ea proprie Palæstinam tantum concernit. Liber Ritualis Judæorum popularium veram nos causam dixisse, aperte cap. ultimo indicat. *Darnach thut man das* מת *zu* קבורה *und reist Gras aus, und werft hinter sich ein* רמז לתחיית המתים *dass sie werden sprozen as Kraut von der Erden. Etliche sagen, es is ein* מסור *zu* כיכן *איזוב* אפר פרה *und* טומאה *von* מת *mit Wasser von* *darum wasche man die Händ und reist Gras aus, das is* אפר *und* איזוב *beyeinander. Man wirft es hinter sich, den er wils nit lassen sür ihm ligen, derweil dasselb* טמא *is, derweil ers angerührt hat, nachdem er von* מת *gangen is, und wascht die Händ.*

(5) *Illum dimiserimus sine commeatu*] Supplendum ex sententia R. Salomonis, qui Gemaræ sequitur vestigia: הזהיר ללסטם את הבריות ועל כן נהרג : *Ut ita* (ob famem urgentem) *coactus fuerit prædari, atque sic subire capitis periculum.*

(6) *Sacerdotes ajebant*] Etiam hæc, ullis, nisi Ipsis istis, quæ succedunt, verbis Hebraicis exprimere, haud concedebatur.

(7) *Spiritus S. pronunciabat &c.*] Hoc volunt: Verba, ונכפר להם הדם non fuere recitata a Sacerdotibus, sed a Scriptura tantum adjiciuntur, ne dubitent Judæi, sacra hac ceremonia peracta, cædis latentis factam esse expiationem. In Gemara Jeruschalmi ad hæc illustranda, aliquot afferuntur dicta Scripturæ similia, quæ cum fere cohærere & ab uno eodemque loquente prolata videantur, tamen distinguere, diversisque autoribus, tribuere oportet: ג' מקריות נאמרו בעניין אחד מדה שאמר זה לא אמר זה ומה שאמר זה לא אמר זה כיוצא בדבר אתה אומר ותאמר הכר נא למי החתמת והפתילים והמטה האלה עד כאן אמרי תמר ויכר יהודה ויאמר צדקה ממני כי על כן לא נתתיה לשלה בני עד כאן אמר יהודה רוח הקדש אמר ולא יסף עוד לדעתה ג' מקריות נאמרו בעניין אחד מה שאמר (ומה שאמר זה לא אמר זה (Fortasse supplendum זה לא אמר זה כיוצא בדבר אתה אומר ויספרו לו ויאמרו באנו אל הארץ אשר שלחתנו וגם זבת חלב ודבש היא וזה פריה עד כאן אמר יהושע אפס כי עז העם היושב בארץ והערים בצורות גדולות מאד וגם ילידי ענק ראינו שם עד כאן אמרו המרגלים ויהס כלב את העם אל משה ויאמר עלה נעלה וירשנו אותה כי יכול נוכל לה עד כאן אמר כלב : שלש מקריות נאמרו בענין אחד מה שאמר זה לא אמר זה ומה שאמר זה לא אמר זה כיוצא בדבר אתה אומר בעד החלון נשקפה ותיבב אם סיסרא וגו' עד כאן אמרה אמו של סיסרא חכמות שרותי' תעניננה הלא ימצאו יחלקו שלל אמרו כלותיה רוח הקדש אומרת כן יאבדו כל אויביך יי : Id est: *Tria dicta de eadem re sæpe efferuntur, dissimilis argumenti, dissimiliumque Autorum. Habemus exemplum* (Gen. XXXVIII, 25. seq. ubi legitur:) Dicebatque, recognosce quæso cujus sint illa, sigillum, sudariumque, & scipio iste. *Hactenus Thamar:* Quæ agnoscens Judas dixit, justior est me, quandoquidem uxorem eam non dedi Schelæ filio meo. *Hactenus Judas. Spiritus S. subjecit:* Neque amplius deinde cognovit illam. *Tria dicta de eadem re sæpe efferuntur, dissimilis argumenti, dissimiliumque Autorum. Habemus exemplum* (Num. XIII, 27. seq. ubi legitur:) Narrantes itaque ei dixerunt: pervenimus ad terram illam quo miseras nos: & certe affluens est lacte & melle, atque hic est fructus ejus. *Hactenus Josua.* Verum robustus est populus qui habitat in ea terra, & civitates munitæ & magnæ sunt valde, etiam stirpem Enak vidimus ibi. *Hactenus Exploratores* (nequam.) Et compescuit Caleb populum irruentem in Mosen dixitque: Ascendemus utique, ut hæreditario jure possideamus eam, nam omnino prævalebimus adversus eam. *Hactenus Caleb. Tria dicta, de eadem re sæpe efferuntur, dissimilis argumenti, dissimiliumque Autorum. Habemus exemplum* (Jud. V, 28. seqq. ubi legitur:) Per fenestram prospectabat & minuriebat mater Siseræ (per fenestellam: cur tardat currus ejus redire? Cur differunt incessus curruum ejus?) *Hactenus mater Siseræ.* Sapientes principum fœminarum ejus respondebant, annon assequuti sunt? Partiuntur prædam. *Hæc* (& alia quæ ibi sequuntur,) *Nurus ejus. Spiritus S subjecit:* Sic pereant omnes inimici tui Domine &c. Huc referri debet, quod est in Joma Babylonico fol. 38 b. דואג בן יוסף הניח בן קטן לאמו ואמו בכל יום מודדתו בטפחיי ונותנת משקלו זהב לבית המקדש כיון שגבר אויב כבשתו אכלתו ועליה קונן ירמיה אם תאכלנה נשים פרים עוללי טפחים משיבה רוח הקדש ואמרת לו אם יהרג במקדש יי כהן ונביא : Id est: *Doeg Josephi filius*, (moriens paulo ante excidium Hierosolymitanum,) *superstitem reliquit matri filium parvulum, quem ipsa singulis diebus palmo suo metiebatur, ut æquivalens auri pondus in templo posset offerre. At cum hostis obsidione urbem premeret*, (in id desperationis matrum infelicissima redacta est,) *ut filium mactare, & comedere cogeretur. Atque hanc, lamentans respexit Jeremias* (Thren. II, 20. sciscitando:) Comedentne mulieres fructum suum, parvulos quos metiri palmis solebant? *Respondet et Spiritus S. idque eventurum dixit*, Si Interficiatur in templo Domini Sacerdos & Propheta.

ז נמצא ההורג עד שלא נערפה העגלה תצא ותרעה בעדר משנערפה העגלה תקבר במקומה שעל ספק באתה מתחילתה כפרה ספיקה והלכה

7. Deprehenso Homicida, vitulæ capite nondum præciso, (*non tamen vivere vitula*) (1) sed & inter armenta porro exire, & pascere, (*permissum fuit.*) Si vero eâ jam truncatâ innotesceret, sepulta est eodem in loco: Nam principio in causa dubia oblata, eandem igitur expiavit, (2) & offi-

לה נערפה העגלה ואחר כך נמצא ההורג הרי זה יהרג :

cio functa est. Deprehenso Homicida, expiatione vitulæ jam peracta, tamen (3) capitali supplicio est affectus.

R. OB. DE BARTENORA.

יוצאה ורועה בעדר *Exibat & pascebat inter armenta*, ut bestia profana. כפרה ספיקה *expiabat dubium ejus*, vitulus expiavit. *Deprehenso deinde homicida, ecce capite plectebatur*, uti scriptum est in fine capitis ubi de vitula decollanda. ואתה תבער הדם הנקי מקרבך

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Scriptum est in fine capitis ubi de vitula decollata. ואתה תבער הדם הנקי מקרבך propterea homicida interficietur post vitulam decollatam.

WAGENSEILIUS. (1) *Sed & inter armenta porro exire & pascere permissum fuit*] Sibi vero deinde relinquebatur ista vitula, & tanquam sacrum animal, nec ad faciendum opus, eam adhibere, nec illius mactatæ carnibus vesci, aut morticinam excoriare, licebat. Codex noster MS. Ez Hechajim. עגלה ערופה אסורה בהנאה ונקברת במקום עריפתה משהוד לנחל איתן אסורה אפילו לא נערפה ואם מתה או נשחטה אחר ירידתה אסורה בהנאות והקבר : Id est: *Ex Vitula, quæ* (homicidii expiandi caussa) *decollata fuit, ullam utilitatem capere nefas est, sed in eodem loco, ubi caput illi amputatum fuit, sepelire ipsam oportet. Atque quamprimum in torrentem rapidum ipsa descendit, jam porro ad humanos usus redditur inutilis, etiamsi caput ei non fuerit præscissum. Quamobrem, si post illam descensionem moriatur, aut mactetur, nihil ex ea capiendum commodi, sed terræ eam mandare convenit.* Nota tamen exceptionem, quæ mox subjungitur: נמצאו עדיו זוממין מותרת בהנאה שאמר אחד אני ראיתי ההורג והכחישוהו בי והורידו העגלה על פיהן ואחר החכו הב' מותרת בהנאות : Id est: *Si testes mendaces fuisse deprehendantur, tum ex vitula decollata commodum percipere fas est. Scilicet, si unus testis dicat, se vidisse homicidam,* (ut ita vitula, cujus nullus, nisi cum omnino lateret homicida, usus erat, decollari non debeat,) *duo vero eum falsitatis arguant, atque sic* (plurium sequendo sententiam) *decolletur vitula; jam, si constet deinde, istos duos mentitos esse,* (& alteri immerito contradixisse,) *vitulæ carne & pelle frui conceditur*, (nec necessario debet sepeliri.)

(2) *Et officio functa est*] Supple omnino: Quamobrem, cum ita se res habet, nullatenus e vitula utilitatem capere conceditur. Nimirum cum decollaretur vitula, plane nihil de Sicario constabat, proindeque probe factum fuit, quod caput ei est amputatum, idque leges & instituta flagitabant. Illa nunc quæ ex improviso supervenit homicidæ agnitio, quia casus meri est, quod recte cœptum erat, irritum facere nequit.

(3) *Capitali supplicio est affectus*] Pœna nimirum Gladii. Testis præter alios Maimonides Hilch. Rozeach. cap. 1. §. 1. כל הורג נפש אדם מישראל עובר בלאו העשה שני לאו הרצח אם רצח בזדון בפני עדים מיתתו בסייף שני נקם ינקם מפי השמועה למדו שזו מיתת סייף בין שהרג את חבירו בברזל בין ששרפו באש מיתתו בסייף : Id est: *Quisquis Judæum hominem occidit, Dei interdictum violat, quo ipse* (Ex XX. 13. & Deut. V, 23.) *prohibuit*, Ne occidas. *Atque si quis consulto, inspectantibus testibus quem interemit, is gladii supplicio plectendus est.* Q. S. (Ex. XXI, 20.) Omnino (cædes) vindicator. *Cæterum antiquissima traditione tenemus, gladii pœnam intelligi, quare hoc supplicio animadvertendum, sive quis ferro socium occiderit, sive igne cremaverit.* Pro his, Autor Codicis nostri MS Ez Hechajim, qui fere Maimonidis epitomatorem agit, magis argute, magis erudite habet: כל ההורג בין בברזל בין בחניקה נפש מישראל אפילו אמו שכלו חדשו אפילו נקיבה עובר בלאו הרצח במזיד בפני עדים מיתתו בסייף : *Quisquis ferro aut laqueo peremerit Judæum hominem, etiamsi immaturo partu a matre is editus, aut fœmina fuerit, Dei de non occidendo præceptum violat, atque si consilio, & coram testibus cædes patrata sit, gladii pœna in eum animadvertendum est.* De reliquo, quod Maimonides non nisi traditione constare existimat, quo supplicii genere in homicidas sit animadvertendum, id ei haud videtur concedere Chaskuni, pœnæ ipsorum argumentum aliquod, in ipsis Sacris literis quæritans. דין מיתת רוצח בסייף מקל וחומר דעבד השתא קטל עבדא דינו בסייף והוא חמור כדכתיב נקום ינקם ואין נקמה אלא חרב כדכתיב חרב נוקמת נקם ברית קטל בן חורין לא כ״ש : Id est: *Homicidam gladii pœna afficiendum esse, facta a servo, tanquam minori, ad majorem verisimilitudinem collectione, concluditur. Nempe, quo hominem servum occidit, gladio puniri debet tanquam graviore* (præ strangulatione supplicio,) Q. S. E. (Ex. XXI, 20.) Omnino vindicator. *Atqui Vindicta, gladio exercetur, scriptum enim* (Levit. XXVI, 25.) Gladium vindicantem vindictam fœderis. *Quanto igitur magis, pœna eadem illum manere debet, qui hominem liberum interimit?* Commendare hic ex occasione oportet, quæ Cl. Seldenus l. 4. de Jur. Nat. & Gent. c. 1. seqq. de Homicidio ex disciplina Hebræorum doctissime est commentatus.

ח עד אחד אומר ראיתי את ההורג ועד אחד אומר לא ראית אשה אומרת ראיתי ואשה אומרת לא ראית היו עורפין עד אחד אומר ראיתי ושנים אומרים לא ראית היו עורפין שנים אומרים ראינו ואחד אומר להן לא ראיתם לא היו עורפין :

8. Si testis unus se Homicidam vidisse affirmet, alius vero istum vidisse neget: aut si fœmina se vidisse asserat, alia eidem contradicat, vitula detruncabatur. Si testis unus se vidisse dicat, duo eum id vidisse pernegent, vitula detruncabatur. Duobus autem se vidisse asseverantibus, uno iis contradicente, detruncabatur neutiquam.

R. OB. DE BARTENORA.

עד אחד אומר ראיתי את ההורג ועד אחד אומר לא ראית *Si unus testis dixerit, vidi homicidam, alter vero dixerit, non vidisti*, si ambo simul venerint, tum decollant; at si unus prius venerit, & dixerit, *ego vidi homicidam*, & illi fidem habuerint, perinde est ac si fuissent duo, quia Lex eum fecit fide dignum, uti scriptum est, לא נודע מי הכהו unde infertur, quod, si factum constiterit, etiamsi unius testis dicto, non decollabant, etsi deinde alius advenerit testis, & contradixerit primo, secundus non est fide dignus, eo quod verba unius non valent ubi sunt duo.

Si unus testis dixerit, vidi, & duo dixerint, non vidisti, decollabant, hoc intelligendum est, quando unus & duo ad testimonium inepti sunt, nam hæc nobis hypothesis est, quod

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Quando Scriptura dicit לא נודע מי הכהו sensus est, etsi unus tantum fuerit testis, non decollabant. Et jam dixi tibi, in hoc tractata, quod ubicunque Lex fidem dat uni testi, se res habet, ac si duo essent, & quod non valent verba unius ubi duo sunt. Et quod in hoc casu dicitur היו עורפין *decollabant*, intelligendum est quando unus testis contradixerit alteri eodem tempore. Cæterum si unus dixerit, *ego vidi homicidam*, & deinde advenerit alius, & contradixerit illi, dicendo, *non vidisti illum*, tum decollabant; nam fundamentum nobis est, quod unius verba non valent ubi duo sunt. Et quod dicit, *si unus testis dixerit, vidi, & duo dixerint, non vidimus*, intelligitur de iis qui ad testimonium inepti sunt, uti diximus in fine capitis sexti hujus

quod in illis quæ ad testimonium inepti sunt, sequi debemus testimonium plurimorum.

hujus tractatus, quod in iis qui ad testimonium inepti sunt, sequimur testimonium plurimorum.

WAGENSEILIUS. (1) *Si testis unus &c.*] Hæc ideo monentur, quia, quod sæpe hactenus innuimus, non fiebat vitulæ decollatio, nisi cum plane ignorabatur, quis cædem patrasset. Quod si igitur aliqui, se homicidam facinus committentem vidisse dicant, alii hos contra mendacii arguant, nec intervenisse ipsos negotio asseverent, magna oritur dubitatio, utris sit assentiendum, & an vitulæ decollatio instituí, aut omitti debeat. Ut vero hanc Mischnæ Pericopen vere intelligamus, ea efficient, quæ ex optimo nostro, toties que deprædicato MS Codice, producimus: אפילו ראה ההורג עד אחד ואפילו עבד ואשה ופסול בעדות (Legendum utique לעדות בעבירה Maimonidis autoritate.) לא היו עורפין לפיכך כשרבו הרוצחים בגלוי בטלה עגלה ערופה עד אחד אומר ראיתי ההורג ועד אחד הכחישו ואמ׳ לא ראיתה עורפין אם באו שניהם (Iterum emendo, legoque ראית זה) כאחת אבל באו זה אחר זה אין עורפין שהרי כשהעיד הראשון נאמן כשנים לענין זה שנים הכחישוהו ואמרו לא ראית כשתי עדיות המכחישות ועורפין אשה אומרת ראיתי ואשה אחרת מכחשת בין באו שתיהן כאחת בין באו זו אחר זו עורפין כי אומרים ראינו ואחד אומר לא ראיתם (Excidisse hic verba אין עורפין Mischna nostra palam arguit) עד אחד אומר ראיתי וכי לא ראית עורפין עד אומר ראיתי ושתי נשים או פסולים או׳ לא ראית אין עורפין ב׳ נשים או פסולים או׳ ראינו ועד מכחישן עורפין שאפילו ק׳ פסולים ועד מכחישן הרי כאחד ואחד ג׳ נשים ופסולין או׳ ראינו ודי נשים ופסולין מכחישן עורפין דבפסולין הלך אחר הרוב מנין: Id est: *Modo testis unicus homicidam viderit, etiamsi is mulier sit, aut servus, aut qui lege, ob crimen intestabilis esse jubetur, non decollabatur vitula. Quamobrem, cum manifestorum homicidarum numerus augeretur, vitulæ decollatio in desuetudinem abiit. Si testis unus* (genuinus) *se hominem vidisse asseveret, alius eum mendacii arguat, idque contendat falsum esse, decollatur vitula,* (nam negantis in hoc casu æqualiter dubio, potior, quam affirmantis autoritas. Sed id tantum valet,) *cum ambo simul, & eodem tempore, testimonia pugnantia edunt: Quod si verò unus post alium advenit,* (ac contraria proferant,) *non decollatur vitula, postquam enim primus testimonium edidit,* (sine quam ut quisquam ei reclamaret,) *jam ei dicto tanta in hoc negotio fides tribui debet, quasi a duobus esset prolatum. Quod si* (cum unus homicidam se vidisse asseruit,) *duo superveniant, falsa illum dixisse perhibentes, de hoc casu perinde judicandum, tanquam cum duo testes sese mutuo mendacii coarguunt, ac decollari debet vitula. Si fœmina una dicat, vidisse se homicidam, alia vero istam mendacii insimulet, decollanda est vitula, sive eodem tempore, sive ex intervallo fiat contradictio. Si duo testes homicidam se vidisse dicant, atque hos unus impugnet, non decollatur vitula. At si versa vice uno homicidam se vidisse dicente, hunc duo fallere falsaque perhibeant, decollatur utique. Porro, si genuinus testis cædi intervenisse se affirmet, atque mulieres duæ, aut duo intestabiles ipsum mentiri asserant, non decollatur vitula. At si duabus mulieribus, aut binis intestabilibus qui vidisse se homicidam ajunt, unus testis genuinus sese opponat, decollatur vitula, quippe etiam cum centum intestabiles cum uno genuino teste colliduntur, id juxta, ac si unus uni contradicat, æstimari debet. Denique, si tres mulieres, aut intestabiles totidem, se homicidam vidisse renuncient, atque hos quatuor ejusdem sortis homines, falsa tradere confirment, decollare oportet vitulam, quoties enim cum meris, cæteroquin intestabilibus res est, secundum majorem illorum testium numerum, pronunciare convenit.*

ט משרבו הרוצחנים בטלה עגלה ערופה משבא אלעזר בן דינאי ותחינה בן פרישה היה נקרא חזרו לקרותו בן הרצחן משרבו המנאפים פסקו המים המרים ורבן יוחנן בן זכאי הפסיקן שנאמר לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה ועל כלותיכם כי תנאפנה כי הם וגו׳ משמת יוסי בן יועזר איש צרידה ויוסי בן יוחנן איש ירושלם בטלו האשכולות שנאמר אין אשכול לאכול בכורה איותה נפשי:

9. Ab eo tempore quo (1) multiplicati Sicarii, cessare cœpit detruncatio vitulæ. Cum venisset Eleasar F. D. erat quidam cui nomen Techina, filius Prischa; verum id mutatum fuit, vocatusque est, Filius Homicidæ. Postquam (2) aucti sunt Adulteri, desierunt Aquæ amaræ, earumque usum sustulit (3) R. Jochanan Saccai F. secundum illud quod S. E. (Hos. IV, 14.) *Non animadvertam in filias vestras, quod scortantur, & sponsas vestras, quod adulterantur, quia isti &c.* (4) Jose F. Joëseri Zeridensi, & Jose Jochananis F. Hierosolymitano, mortuis, sublati sunt (5) viri botruosi prout S. E. (Mich. VII. 1.) *Nullus est botrus ad comedendum, præcocem fructum desiderat anima mea.*

R. OB. DE BARTENORA.

בטלה עגלה ערופה *Cessavit detruncatio vitulæ*, quia cognoscebant eos qui soliti erant occidere. בטלו האשכולות *cessarunt botri*, vox אשכולות per metaphoram denotat hominem qui omnibus scientiis instructus est, easque cum omnibus virtutibus quam perfectissime callet.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Scriptum est Num. 5, 31. ונקה האיש מעון והאשה ההיא תשא את עונה nam cum vir liber erat a delicto, aquæ experimentum faciebant in uxore ejus. בטלו האשכולות *cessarunt botri*, est periphrasis hominum qui omnis generis virtutes & scientias possident modo perfectissimo; & hoc est quod in Gemara dicunt, אשכולות איש הכל בו

Jeruschalmi, Sota fol. 23. *col.* 3 כל מצות שנאמר בתורה לאחר ארבע עשרה שנה נאמרו שבע שכיבשו ושבע שחלקו: Id est: Quæcunque præcepta Deus postquam in Palæstinam ventum est, observare jussit, horum observationis initium haud incipiebat, priusquam decimus quartus annus ab ingressu in eam regionem esset completus, septem enim anni in expugnanda regione, totidem in illa partienda fuere insumti. *Hæc ideo adduximus, quia in istorum Præceptorum censum, etiam præsens, de expiatione latentis homicidii, referendum est, id enim promulgaturus Deus, præfatur.* כי ימצא חלל באדמה אשר יי אלהיך נתן לך לרשתה: Si quis inveniatur cæsus in terra quam Dominus Deus tuus dat tibi, ut hæreditario jure possideas eam.

Codex noster MS. Ex. Hechajim אין דין עגלה ערופה נוהג

WAGENSEILIUS. (1) *Multiplicati sicarii, cessare cœpit &c.*] Caussam reddit Raschi: שהרי מכירין הן בהן מי הרגילו בהן להרוג Id est: *Quia publicitus noti erant, qui cædes patrandi contraxere consuetudinem.*

Atque hic simul terminantur Mischnæ nostræ, de vitula decollanda observationes: Sed vero, nobis nondum cessare licet ab hoc sacro argumento, sed prius congerere oportet, quæcunque de ista homicidii expiatione, porro notanda supersunt. Ea undique conquisita, prout sese offerent, citra ornatum literis consignabimus. Sic enim est, ut scribit Cl. Salmasius in fun. ling Hellen. p 6. *Rudes & indigestæ auri moles & massæ, in acervum fortuito conjectu accumulatæ, magis æstimantur ab intelligentibus, quam plumbi lamella, multo artificio belle composita; vel disposita.*

לה *Id est* (Lege בלא) בארץ ישראל ובעבר הירדן : *Id est* : Cærimonia de vitula decollanda, tantum attinet ad regiones Judæorum, cis & trans Jordanem.

Iterum : (Legendum עורפין) אין עשין כי אם ביום וכל היום כשר *Id est* : Non facienda vitulæ decollatio, nisi interdiu, sed ante, vel post meridiem fiat, nihil interest.

Porro : נמצאו מתים רבים זה בצד זה מודדין לכל חוטמו של אחד מהן אם היתה העיר אחת קרובה לכלם מביאה בשביל כלם (עגלה אחת Nullus dubito hic inferendum esse) נמצאו זה על גב זה מודדין מהעליון כמות שהן מונחין : *Id est* : Si multi cæsi prope se invicem cubantes reperiantur, a cujusque naso facienda est dimensio. Atque si eadem urbs omnibus vicina sit, una omnium nomine offertur vitula. Si unus cæsus alii impositus reperiatur, a supremo, prout cubant, dimensionem instituere oportet.

Denique : לא הביאו עיר הקרובה העגלה כופין אותה ואפילו לאחר כמה שנים שחייבי' עגלה ערופה שעבר עליה יום הכפורים חייבים להביא אחר יום הכפורים : *Id est* : Si urbs cæso proxima, vitulam offerre negligat, ad id vi compellenda est, etiamsi multi anni effluxerint, a quo obligatio hæc fuit contracta. Si cærimoniam decollandæ vitulæ cœptam solemnis dies Expiationis interrumpat, ea post finitam hanc sacram lucem, peragenda est.

Maimonides : אין עורפין שתי עגלות כאחד שאין עושין מצות חבילות חבילות : *Id est* : Non decollari debent (*ob duos repertos cæsos*,) duæ vitulæ eodem tempore, nec enim ὑυλάκῳ ferimus bona opera.

Amplius : אין העיר הקרובה מביאה (עגלה ערופה) אלא בזמן שמנין הרוב שבה כמו מנין העיר הרחוקה ממנה אבל אם היו אלו שברחוק מרובין על אנשי הקרובה ממנה הולכין אחר הרוב והמרובין מביאין העגלה : *Id est* : Civitas cæso proxima, non offert vitulam, nisi cum maxima pars incolarum ejus, æquat numerum incolarum civitatis remotioris. At, si remotior civitas plures habeat incolas præ vicina, multitudinis potius habenda est ratio, atque his postremis convenit offerre vitulam.

De fine, & causis sacræ hujus cærimoniæ, sic non ineleganter disserit idem Maimonides in More Nevuch. part. 3. c. 40. ואמנם עגלה ערופה תועלתה מבוארת כי המביא אותה היא העיר הקרובה אל החלל ועל הרוב ההורג הוא ממנה וזקני העיר ההיא מעידים עליהם השם שהם לא התרשלו בתקון הדרכים ובשמירתם ולהתיר כל שואל ודרך כמו שבא הפירוש בדברי רז"ל ולא נהרג זה מפני ששכחנו התקונים הכוללים ואנחנו לא נדע מי הרגו ואי אפשר על הרוב עם החקירה ויציאת הזקנים והשיעורים ולקיחת העגלה שלא ידברו רבי בני אדם ואולי בפרסום הענין יודע ההורג ויאמר מי שידעו או שמע עניינו או הורהו עליו זה אסמכתאות פלוני הוא ההורג כי אחר שיעמוד אדם ויאמר ואפילו אשה פלוני הרגו לא תערף העגלה וכבר נודע שמי שידע ההורג וישתוק ממנו והם העידו השם על עצמם שלא ידעוהו יהיה מורה עון גדולה ואשם גדול אם בן אפילו אשה אם תדעהו תאמר ואחר שיודע הגיע התועלת שאם לא יהרגוהו בית דין המלך יהרגנו שיש לו להרוג באסמכתאות ובדמיון ואם לא יהרגנו המלך גואל הדם יהרגנו ויערים עד שיתנכל עליו להרגו הנה כבר התבאר שתועלת עגלה ערופה היא לפרסם ההורג וחזק זה הענין בהיות המקום אשר תערף בו העגלה לא יעבד בו ולא יזרע לעולם שבעל הארץ יעשה כל תחבולה ויחקור עד שיודע ההורג כדי שלא תערף העגלה ולא תאסר ארצו עליו לעולם : *Buxtorfii vero est* : Præceptum de Vitula decervicanda quod attinet, utilitas ejus pariter quoque est manifesta. Nam vitulam adducens est Civitas proxima ipsi cadaveri occiso, & plerunque accidit, ut qui cædem perpetravit, ex illo sit loco: Seniores autem urbis Deum testem appellant, quod in viarum securitate & custodia nihil neglexerint, quod omnes transeuntes diligenter examinarint & explorarint, sicuti exponitur in verbis Rabbinorum nostrorum p. m. dicentes: Non est interfectus iste, quod aliquid obliti simus ex publicis & communibus nostris ordinationibus, neque constat nobis, quis interfecerit eum. Propter istam autem in factum inquisitionem, propter Seniorum egressionem, & adstantes, propter Vitulæ denique acceptionem & decervicationem, plurimi necessario inter homines feruntur sermones, ac ita publica ista actione vel cædis author invenitur, vel ab alio, qui vel rei conscius est, vel famâ de eo audivit, proditur, vel ex signis & τεκμηρίοις cognoscitur, quod N. sit interfector. Nam si homo quispiam, etiam Mulier, surgat ac dicat, N. interfecit eum, non decervicatur vitula. Notum autem est, si quis autorem cædis sciret ac taceret, Deumque contra se testem ac vindicem appellaret, se nescire; summam id fore levitatem, summumque peccatum: ideoque valde probabile est, quemlibet, etiam Mulierem, siquidem sciverit, rem detecturum. Quod si vero rescitur, quisnam cædem perpetravit, magna inde resilit utilitas. Nam si Domus Judicii non morte afficiat eum, occiditur a Rege, qui potestatem habet ex indiciis & præsumtionibus aliquem occidendi: quod si autem Rex non occidat eum, occidet eum Vindex sanguinis, qui insidias ipsi tamdiu struet, donec occasionem nactus fuerit ipsum occidendi. Proinde liquet hinc, Vitulam decervicatam inservivisse ad detegendum & cognoscendum eum, qui cædem aliquam perpetravit: quod inde etiam amplius confirmatur, quia locus ille, in quo Vitula decervicabatur, in æternum nec coli potuit, nec conseri. Hoc enim fecit, ut Dominus terræ illius omnem operam impenderit, nihilque neglexerit in inquirendo & rescisceendo Homicida, ne Vitula decervicetur, & Terra ejus ita perpetuo prophana reddatur.

Valde, & suo quidem merito, ista Maimonidis, cum Abarbenel Comment. in Pentat. fol. 276. col. 3. comprobasset, nondum tamen omnibus satisfactum esse ait difficultatibus, sed multas restare speciatim discutiendas. Ergo ipse deinde operose in id incumbit, ut defectum suppleat, quodque superesse potest dubiorum, resolvat. Nimis prolixum foret, integram afferre commentationem, & sufficit pauca quædam leviter delibasse. Sic vero ipse ratiocinatur: *Æquum erat ut vitula homicidium latens expiaret, quia Judæi* Hos. X, 11. *isti comparantur. Offerre eam debuit civitas proxima, nam ex hac cæsus videtur exivisse; aut illam voluisse petere. Non debuit vitula fecisse opus, quia sanguinis innocenter effusi expiatio parabatur, atque ob eandem rationem non nisi biennem accipere licebat. Retro a tergo fuit decollata, quia sic latrones & sicarii ex insidiis adoriri viatores solent; & incautos opprimere.* Vide, si placet, minoris momenti reliqua.

Brebai Comment. in Pentat. fol. 210. *col.* 3. מתחלה היו זקני העיר רוחצין ידיהן על העגלה ואומרים ידינו לא שפכה והיו הכהנים אומרים כפר לעמך ישראל וכפר לשון גלוי הוא שיגלה להם הרוצח אם היו ישראל שבאותו הדור זכאין היתה העגלה הולכת עד בית הרוצח והורגים אותו שם וזו תכפר להם הדם כלומר מתגלה להם הרוצח ואם לא היו זכאין והעגלה לא היתה הולכת מכין אותה בקופיץ ממול ערפה ועורפין אותה שם והכהנים אומרים כפר לשון כפרה ואז תקברה מכפר וזו תכפר להם הדם : *Post, quibusdam aliis interjectis* : יש בענין עגלה ערופה התעוררות גדולה להורע מהות החלל בראותנו כי צורת הכתוב לכפרת הרציחה שלשה ענינים האחד ערופת העגלה והשני שתהיה המקום נחל איתן אשר לא יעבד בו ולא יזרע והשלישי הוי דברים והוא שאמרו הכהנים בני לוי ידינו לא שפכה את הדם הזה כפר לעמך ישראל ומן הידוע לכל משכיל כי הרוצח לא שלט כי אם על פי פרוד הנזכר שהפריד מן החלל והוא שלשה נפשות הנפש הבהמית והנפש הצומחת והנפש השכלית ודבר ידוע כי הנפש המתחלקת ממנו תחלה היא הנפש הבהמית ולכך צוה עגלת בקר שהיא הנפש הבהמית כנגד מה שהפריד ממנו תחלה הנפש הבהמית ומה שצוה שיהיה המקום אשר לא יעבד בו ולא יזרע הנה זה כנגד מה שהפריד ממנו הנפש הצומחת ומה שצוה בודוי דברים לומר ידינו לא שפכה כפר לעמך ישראל כנגד מה שהפריד ממנו הנפש השכלית שהיא המדברת וענין הפרשה מבאר ליהודי' מהות החלל ועם המעשה הזה תכפר להם הדם : ושמעתי כי בנבלת גוף העגלה נעשה תולעת כדרך הטבע שהולך והורג הרוצח באשר הוא שם והנה זה מאצילות שר הנחל והוא מנפלאות כתרי הטבע : Horum omnium sententia, facile ex iis quæ nunc ex libro Zenna Renna, afferemus, quæque fol. 120. col. 3. habentur, erui potest, nam ejus Commentarii Autor, ut Bechai vitula graviter arare voluit. *Die* כהנים *haben gesagt* כפר לעמך *du solst vergeben auf* ישראל *Und wen* ישראל *sein from gewesen, in demselbigen* דור *da is dasselbig Kalb gegangen, in das Haus von dem* רוצח *da hat man gewust daß das is der* רוצח *und man hat ihn derschlagen. Haben sie nit* זכאי *gewesen, da is das Kalb nit gegangen; da hat man das Kalb getodt in dem Thal. Und auch aus den* גוף *von dem Kalb is gegangen ein Wurm und is geloffen zu den* רוצח *und der Wurm hat den* רוצח *umgebracht, darum sol der Mensch gewarnt sein kein bos zu thun:*

Man

Man kan sich für הקצרה *nit behalten in der gantzen Welt. Und darum auch daß der* רוצח *hat den Menschen derschlagen der an sich hat drey* נשמה *und* כחות *das eine is, er hat in sich ein* כח *daß er ast, und Lust hat, als die* בהמה *Das ander is, er hat sich ein* כח *as die Bäum die da wachsen, aso wachst der Mensch auch. Das drit is, der Mensch hat an sich ein* נשמה *as die* מלאכים *die da sein eitel* שכל *und derkegen hat dreyerley gethan auf den* רוצח *Man hat zum ersten ein Kalb genommen van den* בהמות *kegen die* כח *und* נשמה *was in den Menschen is gewesen von den* בהמות *und man hat das Kalb getöt auf aso ein Orth daß nischt is worn geseet, nach nischt woen gewachsen drauf, kegen dem daß der* רוצח *hat den Menschen getöt, der nimmermehr kan wachsen, und die* כהנים *haben müssen sagen viel ved auf das Kalb* כפר לעמך ישראל ידינו לא שפכה *Das is gewesen kegen der* נשמה *die in den Menschen is gewesen von den* מלאכים *mit derselbigen* נשמה *kan der Mensch reden, und hat* שכל *darum haben die* זקנים *und* כהנים *auch müssen reden* תפילה *zu Gott, daß do solt werden gefunden der* רוצח

Subit hic postremo animum miratio, tantum Rabbinum, qualis Bechai vulgo fuisse creditur, de Verme fabellæ, qui e vitulæ cadavere prodiisse, & sicarium ad necem rosisse dicitur, haud alium allegare potuisse autorem, quam incertam & undecunque acceptam traditionem. Atqui nos ex libro מגלה עמוקות doccre Magistrum potuissemus, esse ejus rei indicium, in ipsis sacris literis. Nimirum, bis in hujus expiationis præceptione, utuntur illæ verbis ע״ה העגלה cum quibus, quia voces התולעה ב״א aut התולע ב״א *Venit Vermis*, prorsus eundem numerum conficiunt, quis jam porro omen in iis verbis esse, & omnia ita, prout narrantur, accidisse, vocaret in dubium?

De vitula decollanda, tantum est: Nunc igitur,

Pascite, ut ante, boves, pueri, submittite tauros!

(2) *Aucti sunt adulteri, defecerunt aquæ amaræ*] Scilicet, sublatus est usus harum aquarum, quia credebatur, nullam iis ad explorandas uxores vim inesse, nisi mariti quoque pie casteque vitam agerent: cæteroquin enim frustra deletum fuisset Dei nomen, magno scelere. Satis superque hac de re supra egimus.

(3) *Usum sustulit R. Jochanan Saccai F.*] Non solus, suaque autoritate id fecit, sed consentiente Synedrio, unde Codex noster MS. Ez Hechajim, hoc potius, quam illum, ejus abrogationis autorem prædicat: משרבו מנאפין בגלוי בבית שני בטלו הסנהדרין את מי המרים: Id est: *Cum Templo secunda vigente, adulteri magno essent numero, ibi Synedrium, sacram per aquas amaras explorationem abrogavit.* Cæterum, quod ad Jochananem Saccai filium attinet, sciendum, eum fuisse Sacerdotem, floruisse circa ipsa tempora Servatoris nostri, vitamque produxisse ad excidium usque Hierosolymitanum, & amplius. Usus est imprimis Hillele & Schammai præceptoribus, quorum auspiciis tantum profecit, ut in Bereschit Rabba Parasch. 14. jactasse dicatur: אם כל השמים היו יריעות וכל בני אדם לבלרין וכל היערים קולמוסים אינם יכולים לכתוב כל מה שלמדתי מרבותי ולא חסרתי מהם אלא ככלב המלקק בים: Id est: *Si omnes cœli membranæ, mortales omnes Scribarum, & quicquid est arborum, calamorum vicem præstarent, non tamen in scripturam redigi possent omnia, quæ a Præceptoribus meis didici, atque ab eorum institutis ne tantum quidem recessi, quantum Canis lambit ex mari.* Mirum vero est, ad tam prodigiosam eruditionem eum pervenisse, qui tarde imo sero animum ad literas appulit: Nam in En Israel fol. 26. col. 1. ex Rosch-Haschana legimus כל שנותיו של ריב״ז ק״כ שנה היו מ׳ שנה עסק בפרקמטיא מ׳ שנה למד מ׳ שנה לימד: *Vixisse R. Jochananem Saccai filium, annis CXX. atque ex his annos XL. ad negotiationem, totidem ad discendum, alios totidem ad docendum insumsisse.* Egregiam vero longævitatem, quam iste Jochanan attigit. Sed, quæ fortasse haud magnæ voluptati illi erat, quia funestissima ostenta Templi Urbisque Hierosolymorum excidium antecedentia, imo ipsam πανωλεθρίαν intueri fuit coactus, quæ res sine dubio mentem ejus ad exitium afflixit. Joma fol. 39. b. תנו רבנן מ׳ שנה קודם חורבן הבית לא היה גורל עולה בימין ולא היה לשון של זהורית מלבין ולא היתה נר מערבי דולק והיו דלתות ההיכל נפתחות מאליהן עד שגער בהן רבן יוחנן בן זכאי אמר היכל היכל מפני מה אתה מבעית את עצמך יודע אני בך שסופך ליחרב וכבר נתנבא עליך זכריה בן עדו פתח לבנון דלתיך ותאכל אש בארזיך: Id est: *Sic tradunt Magistri: Universos quadraginta annos ante Templi desolationem, non tetigit amplius sors hircum a dextra constitutum,* (qua de sortitione legere est Levit. XVI) *nec lingua coccinea* (quæ inter cornua ad frontem hirci emittendi, in signum dimissorum peccatorum albescere solebat,) *porro canduit, neque lucerna vespertina arsit, atque Templi fores sua sponte patuerunt, quoad eas increpavit R. Jochanan filius Saccai, inquiens:* Heus templum, heus tibi dico Templum: Quare temetipsum territas? Satis nunc scio, te manere excidium, sic enim pridem vaticinatus est Zacharias filius Iddo: (c. XI, 1.) *Aperi Libane januas tuas, ut consumat ignis cedros tuos.* Neque vero ipsi tantum R. Jochanani id concessum fuit, ut vitam diutissime produceret, sed insuper ut senescerent alii quoque, dedit effectum. Jebamot fol. 105. a. תנו רבנן משפחה אחת היתה בירושלים שהיו מתים כבן י״ח שנה באו והודיעו את רבן יוחנן בן זכאי אמר להם שמא ממשפחת עלי אתם שכתוב כל מרבית ביתך ימותו אנשים לכו ועסקו בתורה ותחיו הלכו ועסקו בתורה וחיו והיו קורים אותם משפחת יוחנן על שמו: Id est: *Sic tradunt Magistri: Fuit quædam familia Hierosolymis e qua ortum trahentes, haud ultra annos XIIX. vitam producebant. Quamobrem cum accessissent R. Jochananem Saccai filium de hac querentes infelicitate, dixit ipse: Equidem suspicor, vos ab Eli Pontifice genus ducere,* (nam de eo 1 Sam. II, 33.) *scriptum:* Tota soboles domus tuæ, morientur in adolescentia. *Interim, agite, mancipate vos studiis sacrarum literarum, atque fidem meam interpono, vita diuturna vos gavisuros esse. Morem gesserunt R. Jochanani & omni diligentia ad sacras literas incubuerunt, inde evenit, ut senium contraherent, eaque familia deinde a R. Jochanane cognomen accepit.* Quæ porro de R. Jochanane notanda veniunt, ea suppeditat Autor libri Schalsch Hak. pag. 27. a. טיטוס עשה ריב״ז נשיא ומלך ג׳ שנים אחר החרבן כנראה בנזקין ובאבות והי׳ נתן והיה ק״כ שנים וממנו מתחילין שש דורות של תנאים שקבלו תורה מבית הלל ושמאי שהיו סוף ה׳ דורות של הוראה שבבית שני: Id est: *Titus* (Cæsar,) *constituit R. Jochananem Saccai filium, Æchmalotarcham, isque tribus annis post excidium potestate functus est, ceu ex Nesekin, & Nathanis Avot, constat. Vixit R. Jochanan annos CXX. atque ab eo, ætatum sex, Doctorum, quos Tannaim vocant, quique Hillelis & Schammai sectas professi sunt, computandi fit initium. Duo enim isti Doctores agmen claudunt Sapientum, qui secundo Templo superstite floruerunt, & quorum octo Classes numerantur.* Confer Juchasin pag. 22. a. & p. 61. b. Zemach Vorstii pag. 89. 97. & 279. & supra in his Annotatis pag. 495. Sed vero, hactenus traditis, multum repugnat S. Hieronymus, quando ad Esaiæ caput VIII. annotat: *Duas domus, Nazarei, (qui ita Christum recipiunt, ut observationes legis veteris non amittant,) duas familias interpretantur, Sammai & Hellel: ex quibus orti sunt Scribæ & Pharisæi: quorum suscepit Scholam Akibas, quem Magistrum Aquilæ proselyti autumant: & post eum Meir: cui successit Johannan filius Zachai: & post eum Eliezer, & per ordinem Delphon: & rursum Joseph Galilæus: & usque ad captivitatem Hierusalem Josue.* Atenim, data hercle sunt verba Sancto Patri, & fuit utique Jochanan noster, præ Akiba & R. Meir antiquior, id quod pluribus ostendendi, mox occasio dabitur.

(4) *Jose F. Joëseri Zeridensi, & Jose Jochananis filio Hierosolymitano*] Haud temere factum est, quod istorum nomina, consuetum honoris elogium minime habent additum, quodque Rabbini non salutantur. Nam, ita nos docente Maimonide in Præfat. quam Seder Seraim præmisit, qui Hillelem (e quorum numero isti sunt,) præcessere Classici Sapientes, eorum nemo Rabban, aut Rabbi cognominatur, sed suis tantum efferuntur nominibus, id quod summæ illorum dignitati datum est, nec enim cognomina illis digna reperiri poterant, prorsus uti Prophetæ quoque, nullis elogiis vulgo honorantur. Edit ibi simul Maimonides integrum catalogum eorum, quibus id honoris gratia concessum, ut nudis nominibus appellentur, quem ex eo repetimus:

שמעון הצדיק	*Simeon Justus.*
אנטיגנס איש סוכו	*Antigonus Sochæus.*
יוסי בן יועזר	*Jose filius Joëseri.*
יוסי בן יוחנן	*Jose filius Jochananis.*
יוחנן כהן גדול	*Jochanan Sacerdos Magnus.*
יהושע בן פרחיה	*Josua Peraschiæ filius.*
נתאי הארבלי	*Nithai Arbelita.*
חוני המעגל	*Choni Aammaagal.*
אליהועיני בן הקף	*Elihoæni filius Hakkaf.*
חנמאל המצרי	*Chanamel Ægyptius.*
יהודה בן טבאי	*Jehuda filius Thabai.*
שמעון בן שטח	*Simeon filius Schetachi.*
עקביה בן מהללאל	*Akabja filius Mechaleelis.*
שמעיה	*Schemajah.*
אבטליון	*Abtalion.*
חנן	*Chanan.*
אדמון	*Admon.*
הלל	*Hillel.*
שמאי	*Schammai.*
נחום הלבלר	*Nachum Scriba.*
חנניה בן חזקיה	*Chananja filius Hiskia.*
בן גרון	*Garonis filius.*
בבא בן בוטא :	*Baba filius Butæ.*

Observandum præterea ex eodem Maimonide, nec in illo parvam rem, aut parvam rationem sitam esse, quod utriusque Jose, quorum Mischna nostra mentionem injicit, Patria sive natale solum exprimitur. Quippe יש כהם מי שיחס אותם למלאכה כדי לפרסם שמו כגון שאמר נחום הלבלר ור"ש השזורי ומהם שיחס לארצו כגון שאמר איש חדיד ואיש אונו ואיש ברתותא וענין שאמר איש צרידה ואיש ירושלים חולהם מן המקומות מפני שהוא יודע המקום ההוא וכבודו כלומר כי זה האיש אשר הוא מאנשי המקום ההוא באמת ראוי לקרותו איש : Id est, Cl. Pocockio in Porta Mosis pag. 128. interprete: *E numero Authorum, quos* (Mischna) *majoris explicationis gratia descripsit* (alios) *modis, alii sunt quos ab Artibus suis descripsit, quo notiores ipsos faceret, ut cum dicit*, Nahum Hallablar (*id est Librarius*,) & R. Simeon Hashazuri, *alii, quos a Patria, ut cum dicit, vir* Hadid, *vir* Ono, *vir* Barbatuta (*oriundus.*) *At, cum dicit vir* Zeredæ, *vir* Jerusalemi, *aliorumve locorum, hoc innuit, fuisse ipsum doctissimum atque celeberrimum e loci illius* (incolis,) *ac si diceret Personam istam e loci istius incolis, merito appellari* Virum. Nunc porro de duobus illis, in Mischna nostra laudatis, notandum, vixisse ipsos imperante apud Ægyptios Ptolemæo Philadelpho. Sic enim Baal Schalsch. Hakkab. cum pag. 23 a. illorum mentionem præmisisset, deinde subjicit: בימי היה אלעזר הזקן כ"ג שכתב לו תלמי או מלך מצרים שנשלח אליו זקנים להעתיק התורה מעברית ללשון יונית והנוצרים חשבו כל המעשה הזה בספר בפני עצמו ותלו אותו בכנין הביבליה שלהם וקראום אריסטיאש : Id est: *Horum ætate, summo Pontificatu functus est Eleasar Senior, a quo Ptolemæus Rex Ægypti per literas petiit, mitteret sibi viros ætate* (doctrinaque) *venerabiles, ad transferendum Legem Divinam, ex Hebræa, in linguam Græcanicam. Atque Christiani totam hanc historiam, peculiari libro complexi sunt, quem in eorum Biblicorum librorum numero habentes, Aristæas vocant.* Sed his postremis, quid potest esse falsius, aut ineptius? Tantum enim abest, ut eum, qui nunc Aristææ nomine circumfertur, librum, Christiani pro sacro & sancto habeant,

ut multi ne quidem inter genuina, & Autorem non mentientia scripta, locum illi relinquant, atque supposititium arbitrentur. Verum istis, non immoramur, & sermonem ad nobile par Rabbinorum nostrorum revocando, iis Antigonum Sochæum Præceptorem obtigisse, in Pirke Avot. c. 1. legimus: משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע ויהושע לזקנים וזקנים לנביאים ונביאים מסרו לאנשי כנסת הגדולה וכו' שמעון הצדיק היה משירי כנסת הגדולה ואנטיגנוס איש סוכו קבל משמעון הצדיק וכו' יוסי בן יועזר איש צרידה ויוסי בן יוחנן איש ירושלים קבלו מהם : Id est: *Moses τὰς παραδόσεις accepit in monte Sinai, & tradidit eas Josuæ: Josua autem tradidit Senioribus: Seniores vero tradiderunt Prophetis: Prophetæ tradiderunt Viris Synagogæ magnæ: Ex istis Synagogæ magnæ viris fuit Simeon justus, ab hoc vero Simeone justo, accepit Antigonus Sochæus &c. Jose filius Joëseri, Zeredensis; & Jose filius Jochananis Hierosolymitanus, acceperunt ab illis.* Hoc vero in dicto, verbum postremum, depravatum arbitratus est Cl. Petitus, unde, cum & ipse illud l. 3. Observat. cap. 2. attulisset, sic porro disserit: *Vides, neminem esse a quo* (Jose Joëzeri filius & alter Jose Johannis filius) *accipere potuerint, præter Antigonum Sochæum, qui immediate præcedit, & a quo non est dubium accepisse. Verum is unus est, a quo acceperunt, ac proinde τὸ* מהם *in plurali numero non est hujus loci* קבלו מהם acceperunt ab illis. *Non ignoro Antigoni æqualem & coævum fuisse* Eliezerum *Charsomi filium, cujus meminit Maimonides Præfatione ad* סדר זרעים cap. IV. החבורה השניה אנטיגנוס איש סוכו ור' אלעזר בן חרסום Secunda æqualium successio, Antigonus Sochæus & Rabbi Eliezer Charsomi Filius. *Quibus in verbis castiganda est ἀπροσεξία, præstantissimi Scriptoris, qui* Eliezerum *Charsomi filium*, Rabbi *titulo ornat, contra quam observatum fuisse, hac ipsa Præfatione testatur: nam ad mortem Hillelis usque* לא נקראו לא בשם רבן ולא בשם רבי רק נקראו בשמם וזה לגודל מעלתם שאי אפשר למצא כנוי ראוי להם כמו שאין כנוי לנביאים : Non dicebantur Rabban, aut Rabbini, sed suo tantum quisque nomine: idque propter magnitudinem excellentiæ ipsorum, quod fieri nequiret, ut reperirent cognomina illis digna, quemadmodum nullis titulis Prophetæ honestabantur, *ut ex hac Maimonidis Præfatione scribit Auctor* צמח דוד *Sed ista missa faciamus πάρεργα, ut de re ipsa dicamus. Quanquam igitur* Antigoni *Sochæi æqualis esset* Eliezeris *Charsomi Filius, non tamen una cum eo Scholæ præerat, in tradendis ταῖς παραδόσεσι occupatus, sed summo fungebatur Sacerdotio &c.* Interjectis aliis, tandem conjecturam de emendando verbo מהם proponit Vir eruditus, inquiens: *Corruptus est locus in hac voce* מהם *ei corrumpendo fuit scriptura illa, quam currentem vocant, in qua facilis lapsus fuit e litera* א *in literam* ה *ut & litera* כ *in literam* ם *finalem: Nam existimamus scriptum olim fuisse compendiose* מאס id est מאנטיגנוס סוכו ab Antigono Sochæo, *pro quo pessime* מהם ab illis, *legerunt.* Hactenus Petitus. Cæterum, occurrunt quædam, circa ista monenda, ea citra ordinem edisseremus. Principio, cur Eleasar (sic namque vocari debet, quia אלעזר Hebræi scribunt, non אליעזר) Charsomi filius, Antigono Sochæo in tradendis ταῖς παραδόσεσι non conjungatur, vehementer dubito, num propriam causam vir Doctus indicaverit. Quippe, nihil quicquam impediebat Pontificatus officium, quo minus simul Doctoris munere iste fungi potuisset, atque sic habemus clarum exemplum in Simeone Justo, de quo ex laudato τῶν Pirke testimonio, patescit Archididascalum fuisse, & tamen שכהן גדול היה בימי אלכסנדרוס מוקדן *eundem Sacerdotem quoque Magnum, temporibus Alexandri Magni fuisse*, nostra τῶν Pirke editio, statim adjicit in margine, & ea de re inter omnes constat. Jam porro, Maimonides fortasse immerito ἀπροσεξίας accusatus a Viro Literatissimo, neque poterat Maimonides in una & eadem præfatione sui tam esse immemor. Scilicet, Eleasar Charsomi filius, nunquam locum invenit inter eos, qui sine honoris elogio, nudis tantum nominibus memoramus, sed est extra illam Classem. Soli enim Hillele priores Archididascali, & quorum seriem recensuimus, id proprium & peculiare habent, ut αὐτῷ προσθήκης allegentur, de cæteris, qui his coævi

erant

erant Eruditis, idem non præcipitur. Unde non Maimonides tantum, sed & Autor libri Halich. Ol. p. 19. Baal. Juchas. p. 15. b. itemque Baal Zemach David ipsi deinde Petito laudatus, magno consensu Eleasarem istum, Rabbinum salutant. Atque, ne quis mihi dicat, istos omnes cum Maimonide imprudente Duce sic errasse, ecce Eleasaris Charsomi filii, non aliter quam cum Rabbini epitheto, etiam ipsum Talmud meminit in Joma fol 36. b. לעשיר אומרים לו מפני מה לא עסקת בתורה אם אמר עשיר הייתי טרוד הייתי בנכסי אומרים לו כלום עשיר היה יותר מר"א בן חרסום אמרו עליו על רבי אלעזר בן חרסום שהניח לו אביו אלף עיירות ביבשה וכנגדן אלף ספינות בים ובכל יום נוטל נאד של קמח על כתפיו ומהלך מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה פעם אחת מצאוהו עבדיו ועשו בו אנגריא אמר להן בבקשה מכם הניחוני ואלך ללמוד תורה אמרו לו חי ר' אלעזר בן חרסום שאין מניחין אותך (Sequentia e Talmudis editionibus male exciderunt, quæ ex En Isr. f. 103. col. a. restituimus.) ונתן להם הרבה ממון שיניחו אותו והלך: Id est: *Olim* (in judicio extremo, quæret Deus ex quoque ignavo, Legisque suæ ignaro:) *Quare non didicisti Legem meam? Quod si quis igitur respondeat: Dives eram, & in* (collocandis) *opibus occupabar: Ibi audiet: Nunquid tu ditior fuisti R. Eleasare Charsomi filio? Nam de isto constat, reliquisse ei patrem mille urbes in continenti, totidemque naves in mari. Nihilo minus, quoque die, manica farina* (seu viatico) *repleta, humeros onerans, urbes cum urbibus, provincias cum provinciis commutavit, quo in sacris literis discendis opera pretium faceret. Accidit aliquando, ut sui in eum inciderent servi, & ad ἀγγαρείαν præstandam ipsum cogere vellent: Tum vero, Obsecro vos, inquiebat, missum me facite, ut abeam, & studia mea persequar. Contra ipsi: Ita vivit R. Eleasar Charsomi filius, non te dimittimus. Ergo magna pecunia soluta, facultatem abeundi redemit.* Jam, quod ipsam verborum in Pirke, Petiti correctionem concernit, ne illa longiusculè arcessitur. Siquidem, nisi me fallunt omnia, haud unquam אנטיגנוס Judæi aut dixere, aut dicunt, sed semper istis vocibus מכו verbum איש interseritur, quippe sine quo sensus neutiquam sibi constat. Non igitur pro מהם cum Petito מא"ס rescribere audemus, sed de alia ratione dispiciendum, quomodo locum, quem interim difficultate non minima laborare negari nequit, salvare nobis liceat. Eam vero ne operose nimis quæramus, ultro succurrit Baal Juchasin, qui p. 16. a. geminum affert remedium, inquiens: יוסי בן יועזר איש צרידה ויוסף (Nomina יוסי & יוסף cum de his Rabbinis sermo est, usurpantur promiscue.) בן יוחנן איש ירושלם קבלו מאנטיגנוס ומשמעון הצדיק שכן אמר במשנה קבלו מהם לשון רבים וכן פירש רבי מאיר הלוי בר רבי טודרוס מטוליטולה בפירוש אבות או יראה לומר מאנטיגנוס וב"ד דינו כמו רבי אלעזר בן חרסום וכן אמר הרמב"ם ז"ל בתחילת הפרק: Id est: *Jose filius Joëseri Zeridensis, & Josephus filius Jochananis Hierosolymitanus,* (τὰς παραδόσεις) *acceperunt ab Antigono, & Simeone Justo, nam sic in Mischna,* (sive Pirke) קבלו מהם Acceperunt ab illis, *plurativo numero dicitur. Atque hæc expositio est R. Meir Levitæ, F. R. T. Toletani, in Commentario super Capitula Patrum. Aut, si mavis, dicamus,* (accepisse illos τὰς παραδόσεις) *ab Antigono ejusque sellatoribus, nam idem & de R. Eleasaro Charsomi filio constat: quæ illustris Maimonidis in principio tractatus Madda, est interpretatio.* Quod, si cui, neutra harum conciliationum satisfaciat, eum non impediemus, quo minus vocem מהם corruptam pronunciet. Qui vero sic animatus est, tantum valde affinem, ממנו pro ea rescribat, atque sic tollitur e medio, omnis qui erat in hac re scrupulus, & ad solum Antigonum Sochæum, de quo mentio præcesserat, sermo refertur. Atque hoc quidem tanto majore confidentia facere fas est, quia ממנו pro מהם in Cracoviensi τῆς Pirke editione, pridem diserte legitur. Ante vero, quam sæpe memoratos Rabbinos nostros, plane deserimus, non negligenda nobis est Autoris libri Juchasin quam verbis paulo ante allatis, subjecit, de iis observatio: מכאן התחילו הזוגות והכאים אחריהם עד הלל ושמאי שהם כלם חמשה זוגות והיו כמו שאמר שקבלו כזוגות וכל זוג וזוג האחד נשיא והשני אב בית דין חוץ כשמעון בן שטח ויהודה בן טבאי יש בזה מחלוקת רבי מאיר אומר שיהודה בן טבאי נשיא ושמעון בן שטח אב בית דין וחכמים אומרים להפך ונראה כחכמים: Id est: *Ab istis incipit recensio veterum Sapientum, secundum paria,* (nam qui hos præcessere, singuli tantum memorantur:) *Atque is ordo ad Hillelem & Schammæum usque servatur, suntque in universum paria quinque: & ortus inde sermo est, ut dicatur, quem à pari Sapientum τὰς παραδόσεις accepisse. Notandum vero, cujusque paris, primum fuisse Principem, alterum, fuisse Patrem Domus Judicii, nisi quod de Simeone filio Schetach, & Juda filio Tabai dissensus est. R. Meir enim, Judam filium Tabai, Principem facit, Simeonem vero filium Schetach, Patrem Domus Judicii: At contrarium Sapientibus placet, quorum opinio videtur verior.*

(5) *Viri botruosi*] Ipsa Gemara, quando alibi, puta in Temura fol. 115. b. eadem, quæ hic loci de Jose filio Joëseri Zeridensi, & Jose filio Jochananis Hierosolymitano, prædicat, simul exponit, qui per Viros Botruosos accipi debeant. Sic ibi habent verba: משכת יוסי בן יועזר איש צרידה ויוסף בן יוחנן איש ירושלים בטלו האשכלות איש שהכל בו ואמר רב יהודה אמר שמואל כל אשכלות שעמדו להם לישראל מימות משה עד שמת יוסף בן יועזר היו למדים תורה כמשה רבינו מכאן ואילך לא היו למדין תורה כמשה רבינו: Id est: *R. Jose F. Joëseri Zeridensi, & Jose Jochananis F. Hierosolymitano, mortuis, sublati sunt Viri Botruosi, sive quibus τὰ πάντα inerant. Autore Samuele, dixit R. Jehuda, omnes Viros Botruosos, qui inde a Mosis ætate, ad obitum usque Josephi filii Joëseri Judæis obtigerunt, in Lege Divina haud minores ipso Mose Legislatore fecisse profectus, sed postea magnam doctrinæ imminutionem accidisse.*

י יוחנן כהן גדול העביר הודיית המעשר אף הוא בטל את המעוררין ואת הנוקפין עד ימיו היה פטיש מכה בירושלם ובימיו אין אדם צריך לשאול על הדמאי:

10. (1) Jochanan Summus Pontifex, (2) abrogavit Confessionem Decimarum; quin & (3) Officia excitantium a somno, & (4) scarificantium victimas abrogavit. Usque ad ejus ætatem (5) pulsabat malleus Hierosolymis: Et tum temporis, (6) non amplius quærebatur, num quid decimatum esset?

R. OB. DE BARTENORA.

הודיית המעשר *Confessionem decimarum*, quæ extat Deut. 26, 13. Nam Ezra hanc multam inflixit Levitis, ne illis darent decimas, post captivitatem, quia filii Levitarum non ascenderant cum ipso è captivitate, & præcepit ut decimas solverent sacerdoti. Jochanan pontifex maximus irritam reddidit confessionem decimarum, quia dici non poterat tunc temporis, *etiam dedi Levitæ.* בטל את המעוררים *abrogavit eos qui a somno excitant*, nam Levitæ quotidie dicebant pro suggestu Psal. 44. 24. עורה למה תישן יהוה Quæ verba ne quis ita caperet perinde ac si creator dormiret, abrogavit ea Ezra ne inposterum dicerentur. הנוקפין *percussores*, qui percutiebant & scarificabant vitulum oblationis inter cornua, ut sanguis corruens obfuscaret oculos ejus, & hoc modo eo facilius ligari posset, & decollari; & hunc etiam Jochanan abrogavit, quia macula affectus videbatur, & annulos in solo templi ordinavit, ut bestiæ eo facilius decollarentur, quando colla illis imponebantur. עד ימיו היה פטיש מכה בירושלם *usque ad ejus ætatem pulsabat malleus Jerusolymis*, in diebus festi intermediis,

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Eadem hæc Misna venit in tractatu Maaser Scheni, & eam exposuimus illic de verbo ad verbum, ubi videsis, ne omnia denuo exscribere cogamur.

diis, opifices qui operabantur in ære & ferro, malleo percutiebant, ne opus inceptum perderetur; & hoc quoque abrogavit, eo quod id nimis publice fiebat, atque adeo festo erat ignominiæ. ובימיו אין אדם צריך לשאול על הדמאי *& in diebus ejus non amplius quærebatur num quid decimatum esset*, nam dixit æqualibus suis, scitote, quod sicuti neglectus Trumæ magnæ involvit pœnam mortis, sic etiam neglectus Trumæ de decimis, & rei illibatæ, involvit pœnam mortis, ideo ordinavit ut Trumam de decimis separarent de Demai, & decimas secundas tantum, & non decimas primas, neque decimas pauperis, quia Levitæ, aut pauperi dicere poterant, proba quod sit Tebhel, & dabo tibi illud. Et ab hac institutione & deinceps, is qui emebat fructus in platea, non rogabat an ritè perfectæ essent quod ad dona, necue, sed statim educebat ex illis Trumam de decimis, & decimas secundas, & quod reliquum erat, comedebat, nam si quis a plebejo emebat fructus, habebantur pro Demai.

WAGENSEILIUS. (1) *Jochanan Summus Pontifex*] Is intelligitur, qui Matathiæ pater fuit, & cujus 1 Maccab. II, 1. mentio habetur. Vide Schalsch. Hak. p. 23. a. Juchasin p. 16. b. & p. 61. a. Adde, si lubet, Seldenum de Successf. l. 1, c. 10.

(2) *Abrogavit confessionem Decimarum*] In hæc verba sic commentatur Bartenora: הודיית מעשר הדי מעשר בערתי הקדש מן הבית וגם נתתיו ללוי שקראה קנס את הלוים שלא יתנו להם מעשר כשעלה מן הגולה ובני לוי לא עלו עמו והוה שיתנו המעשר לכהנים ויוחנן כהן גדול בטל הודוי שלא היה יכול לומר וגם נתתיו ללוי : Id est: *Per Confessionem Decimarum*, (intelliguntur verba concepta, quæ Deut. XXVI, 13. seqq. sunt expressa:) Sustuli quod sanctum est è mea domo, etiamque illud dedi Levitæ. &c *Sciendum vero, Esram mulctasse Levitas Decimis* (primis, quæ illis cæteroquin ex Lege Divina debebantur.) *Cum enim finita captivitate Babylonica Judæam peteret, & a Levitis*, (prout Esr. VIII, 15. legimus) *desereretur* (vetuit ipse, porro Decimas primas dare Levitis,) *easdemque Sacerdotibus assignavit. Quamobrem Jochanan Pontifex abrogavit recitationem solemnis formulæ, quia salva veritate jam dicere non licebat:* Etiamque illud dedi Levitæ. Nimirum, existimavit Jochanan, satius esse, prorsus omittere formulam a Deo præscriptam, quam quid ejusdem contra conscientiam enunciare, cum ex dispositione Esræ, illa tempestate neutiquam Levitis, sed Sacerdotibus, Decimæ tribuerentur. Atque integram quidem formulam abrogandam, non sola illa verba, quæ ad Levitas attinent, resecanda censuit, quia, dicente ita rationem Resch Lakisch in Gemara: כל מי שאין מתודה על מעשר ראשון שוב אין מתודה על שאר מעשרות : Id est: *Quisquis de Decimis primis non potest edere confessionem, is porro nec eam edit, quæ est de Decimis reliquis.*

(3) *Officia excitantium a somno*] Quippe, uti est in Gemara, solebant Levitæ, singulis diebus, inter reliquas preces & hymnos ex Ps. XLIV, 24. etiam modulari: Evigila, quare dormires Domine? Ea verba, cum quos imperitiores offendere posse suspicaretur Jochanan Pontifex, illamque opinionem in ipsorum animis generare, quasi Numen æternum somno & quieti indulgeat, ideo ad tollendam hanc absurditatem, & ad persuadendum id, quod Scriptura Ps. CXXI, 4. diserte testatur: Ecce non dormitat, neque dormit custos Israëlis: Ipse abstinere Levitas jussit a prædicta formula. Neque vero Sapientiores, & quibus de genuino illorum verborum sensu constabat, id vitio vertere poterant, nam huic exhortationi etiam κατὰ τὸ ῥητὸν intellectæ, tantum locus esse videtur, cum calamitatibus premuntur Judæi, a quibus tamen, illa ætate erant immunes.

(4) *Scarificantium victimas*] Ut hæc probe intelligamus, Gemara adhibenda est in subsidium, quæ annotat: מאי נוקפין אמר רב יהודה אמר שמואל שהיו מכרסין לעגל בין קרניו כדי שיפול דם בעיניו אתא איהו בטיל כשום דמיחזי כי מומא במתניתא תנא שהיו חובטין אותו במקלות כדרך שעושין אותו לפני ע"ז אמר להם עד מתי אתם מאכילין נבילות למזבח נבילות הא שוחים להו אלא טריפות שמא ניקב קרום של מוח עמד והתקין להם טבעות בקרקע : Id est: *Quinam sunt isti Scarificantes? Autore R. Samuele, docet R. Judas, eam quondam* (in Templo Hierosolymitano obtinuisse consuetudinem, ut Sacerdotes immolaturi) *vitulum, pellem quæ inter cornua ejus est inciderent, quo sanguis inde promanans, oculos* (fuscando, victimam mactationi redderet morigeram.) *At Jochanan Pontificatus admotus, sustulit hunc morem, quia illa ratione vitium victimis inesse videbatur. In Mischna traditur, receptum* (quoque) *fuisse, ut victimæ mactandæ, fustibus in fronte,* (quoad mitescerent,) *cæderentur, quod idem vanæ superstitionis sacrificuli facere solebant.* (Hunc igitur ritum sacro Templo indignum ratus Jochanan Pontifex,) *quousque inquiebat, morticinis pascetis altare?* (Dicat quis:) *Itane morticinis? Atqui, mactabantur utique victimæ. Nimirum*, Vitiosis, *dicere volebat, quod facile fieri posset*, (ut illa percussione) *pellicula cerebri perforaretur. Quamobrem annulos in solo templi fieri jussit*, (ad quos funibus protractæ, alligatæque victimæ, commode sic mactarentur.) Non negligenda obiter, annulorum istorum forma, quam Jeruschalmi depingit, dum, quod חבורות מלמטן ודרות מלמעלן *inferne ampli, superne angusti fuerint*, asseverat.

(5) *Pulsabat malleus Hierosolymis*] Dies, qui primo & septimo festi Paschatis, itemque primo & octavo festi Tabernaculorum interjiciuntur, eos Judæi חול המועד vocant, atque hi etsi feriati quodammodo sunt, & vacationem a labore quæstuario communiter exigunt, tamen si necessitas imperet, & metus sit, periturum cæteroquin cœptum opus, ni perficiatur, illud die aliquo ejusmodi absolvere, & detrimentum quod imminet, avertere licebat. Atque hoc privilegio, uti omnes omnino gaudent opifices, ita & fabri ferrarii ante Jochananis tempora, eodem Hierosolymis utebantur, ac in diebus minus sacris, ea, quæ vitium, nisi perfecta redderentur, contractura erant, incudi subjiciebant. Etiam hæc res intolerabilis visa est Jochanani Pontifici, quatenus fabros ferrarios concernit, ob mallei sonum, qui è longinquo exauditur, & suspicari facit peregrè advenientes, nullam prorsus in die minus festo Hierosolymis a labore esse cessationem. Ergo cæteris opificibus qui clam opus peragunt, more majorum vivere permittens, solis ferrariis fabris mallei usum interdixit.

(6) *Non amplius quærebatur, num quid decimatum esset*] Non enim fides haberi poterat homini plebejo venditori, etiamsi rerum quas venum exponebat, Decimas jam solutas esse, magna asseveratione testaretur: Tanta erat illis temporibus morum corruptio. Gemara nostra: יוחנן כהן גדול גזר על הדמאי לפי ששלח בכל גבולי ישראל וראה שאין מפרישין אלא תרומה גדולה בלבד ומעשר ראשון ומעשר שני מקצתן מעשרין ומקצתן אין מעשרין אמר להם בניי בואו ואומר לכם כשם שתרומה גדולה יש בה עון מיתה כך תרומת מעשר וטבל יש בהן עון מיתה עמד והתקין להם הלוקח פירות מעם הארץ מפריש מהם מעשר ראשון ומעשר שני מעשר ראשון מפריש ממנה תרומת מעשר ונותנה לכהן ומעשר שני עולה ואוכלו בירושלים מעשר ראשון ומעשר עני המוציא מחבירו עליו הראיה : Id est: *Jochanan Pontifex, Decimationi dubiæ nullum amplius locum reliquit. Cum enim per universam Judæam misisset* (exploratum, quomodo Decimæ a proventibus agrorum segregarentur,) *deprehendit, omnes quidem segregare Ablationem magnam, sed decimas primas, & Decimas secundas, aliquos separare, ab aliquibus vero id negligi. Quamobrem, O mei, inquiebat*, (erratis graviter, quod ad solam Ablationem magnam separandam, vos ex Lege Divina necessario teneri, existimatis:) *Nam attendite, id verba assevero, æque ac intermissio Ablationis magnæ, reatum capitalem involvit, ita pariter, si Decimarum Decimæ, simul cum Decimis primis & secundis non separentur, idem reatus contrahitur. Ergo hanc Legem fecit: Quisquis fruges a plebejo homine emerat*, (nihil moveri debet, etiamsi sacramentum venditor juret, præter Ablationem magnam, de qua hactenus fides habetur, omnes etiam Decimas inde esse segregatas.) *Quin potius, inde separare tenetur & primas, & secundas Decimas. Primarum Decimarum rursus facienda est decimatio, quæ Sacerdotibus cedit; Decimas secundas Hierosolymis comedere oportet: Cæterum ipsas primas Decimas*, (sive illarum, post decimationem residuum,) *itemque pauperum Decimas, qui sibi concedi postulat, huic*

affe-

afferenda probatio est. Ad sensus integritatem, supplendum porro: Nam si Levitæ eas exigant, dicendum Esram illos privilegio suo privasse: Si Sacerdotes, licebit opponere, nullo jure Divino ipsos subnixos esse, nec carere dubitatione, an Esra, id quod Numinis lege expressa Levitis debebatur, Sacerdotibus concedere potuerit. Quoad igitur alterutri evidenti ratione sibi Decimas primas deberi ostendant, tantisper ad eas persolvendas, neminem obligo, sed his ut ipsi patresfamilias, atque cultores fruantur fas esto: quippe hanc indulgentiam præsens morum corruptela exigit. De dolo malo, quem, ad Decimas declinandas, hujus ævi Judæi committebant, extat locus in Berachot fol. 35.b. בא וראה מה בין דורות ראשונים לדורות אחרונים דורות הראשונים היו מכניסין פירותיהן דרך טרקסמון כדי לחייבם במעשר דורות האחרונים מכניסין פירותיהן דרך גגות דרך חצרות דרך קרפיפות כדי לפטרן מן המעשר : Id est: *Veni, vide, quantum discriminis intersit, inter mores Antiquorum, & mores Posteriorum. Antiqui agrorum suorum proventus, inferebant in ædes per illarum ostium, ut eos ad Decimas de iis præstandas, obligarent. At posteriores, inferebant illos per tecta, per Atria, per Perıbula,* (Aut, fortasse Podium significat vox קרפיפות) *ut a Decimarum solutione eosdem immunes redderent.* Quæ, ut recte accipiantur, sciendum, ita persuasos esse Judæos, non aliter proventus agrorum obligationem Decimarum contrahere, quam si per verum ostium in ædes fuerint illati. Nempe huc trahunt, quod concepta formula Decimarum præstationis, Deut. XXVI, 13. sic habet: בערתי הקדש מן הבית וגם נתתיו ללוי *Sustuli quod sanctum est e mea domo, etiamque illud dedi Levitæ.*

יא משבטלה סנהדרין בטל השיר מבית המשתאות שנאמר בשיר לא ישתו יין וגומר :

11. Ex quo (1) cessavit Synedrium, (2) cessarunt cantica in popinis. Juxta id quod S. E. (Esa. XXIV, 9.) *Cum Cantico non bibent vinum &c.*

R. OB. DE BARTENORA.

Per סנהדרין Senatores intelligi debent, qui ita vocantur eo quod odio habent faciem in judicio, (quia nemini connivendum est.) בטל השיר *cessavit canticum*, eo quod scriptum est Tren 5, 14. Ab eo igitur tempore quo cessarunt seniores, sive Synedrium, etiam cessarunt cantica adolescentium.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Scriptum est Tren 5, 14. זקנים משער שבתו בחורים מנגינתם Quando autem cessavit synedrium, quod constabat ex senioribus illis quos Deus constitui jussit in omnibus civitatibus, cessavit etiam canticum. Sed ea quæ ad Synedrium spectant, ulterius explanabo in tractatu Sanhedrin.

WAGENSEILIUS. (1) *Cessavit Synedrium*] Quæ Synedrii denique fata fuerint, docetur in Schabbat fol. 15. a. & Rosch Hasschana fol. 31. a. unde quædam excerpimus. Priore loco extat: כשחלה רבי ישמעאל ברבי יוסי שלחו לו רבי אמור לנו ב׳ או ג׳ דברים שאמרת לנו משום אביך שלח להם בן אמר אבא ק״פ שנה עד שלא חרב הבית פשטה מלכות הרשעה על ישראל פ׳ שנה עד שלא (En Israël habet מלכות אדום) חרב הבית גזרו טומאה על ארץ העמים ועל כלי זכוכית מ׳ שנה עד שלא חרב הבית גלתה לה סנהדרין וישבה לה בחנויות : Id est: *Cum R. Ismael, filius R. Jose, æger decumberet, misere* (Socienni, qui illum ipsorum nomine precaretur:) *Bone Magister, repete denuo, duo aut tria ex iis, quæ a patre percepta, nobis olim edisseruisti. Ibi renunciari jussit: Hæc meus Parens testatus: CLXXX. annis, ante desolationem templi* (secundi,) *cœpit Regnum Nequam Judæis imperitare. LXXX. annis, ante illam devastationem, decreta Sapientum, Regiones Gentilium, & vitra* (quæ cadaverum atque menstruatarum contactum passa erant,) *impura declarata: Quadragesimo ante πανωλεθρίαν anno, Synedrium exulare coactum, inque tabernas* (montis sancti) *concessit.* Posteriore loco ita leginius אמר רב יהודה בר אידי א״ר יוחנן עשר מסעות נסעה שכינה וכולהו מקראי וכנגדן גלתה סנהדרין מגמרא י׳ מסעות נסעה שכינה מקראי מכפורת לכרוב ומכרוב למפתן ומפתן לחצר ומחצר למזבח וממזבח לגג ומגג לחומה ומחומה לעיר ומעיר להר ומהר למדבר וממדבר עלתה וישבה במקומה אמר רי יוחנן ו׳ חדשים נתעכבה שכינה לישראל במדבר שמא יחזרו בתשובה ולא חזרו אמרה תיפח נפשן וכו׳ וכנגדן גלתה סנהדרין גדולה גמרא מלשכת הגזית לחנויות ומחנויות לירושלים ומירושלים ליבנה ומיבנה לאושא ומאושא ליבנה ומיבנה לאושא ומאושא לשפרם ומשפרם לבית שערים ומבית שערים לציפורי ומציפורי לטבריה : Id est: *Tradente R. Juda, filio Idds, autor fuerat R. Jochanan:* (Stante adhuc primo templo,) *decem quasi stationes* (usque & usque paulatim recedendo,) *fecisse divinam majestatem,* (priusquam templo, urbe, populoque judaico relictis, cœlum repeteret;) *Idque in ipsis Scripturæ verbis contineri. Harum autem stationum respectu,* (cum suis jam fatis urgeretur & succumberet secundum templum, toties) *Synedrium exulare coactum esse, quod traditione compertum habeatur. Quantum ad prius attinet, meavit scilicet divina Majestas ab ἱλαστηρίῳ super Cherubinos: inde ad limen: hinc in atrium: porro super altare: deinde in tectum: ulterius, in murum: tum, in urbem: postmodum, in montem: denique in desertum. Quod deserens, suum in locum contendit, ibidemque permansit. Si tamen fides R. Jochanani,* (totos) *sex menses in deserto Judæos est præstolata, si forte per pænitentiam,* (ad bonam frugem) *redituri essent, sed minime id fecere: dixerat igitur: Male pereant* (Judæi &c.) *Diximus, harum Stationum respectu, totidem vicibus Synedrium Magnum in exilium actum esse, atque hoc traditione constare. Nimirum è conclavi quod ex cæso lapide erat conditum, migravit in Tabernas, ex iis in ipsam Urbem, inde Jabneam, porro Oscham, ex qua urbe denuo Jabneam, atque e Jabne prisinam Oscham repetere compulsum: hinc Schiphramum fugatum, porro Beth-Schearimum, ulterius Zipporam, tandemque Tiberiadem.* Confer Maimonidem Hilch. Sanhed. c. 14. §. 12. 13.

(2) *Cessarunt cantica in popinis*] Quomodo hæc accipienda sint, commodum nos monet Moses Kozensis in Smag. fol. 249. col. 3. בפרק קמא דגיטין אסור בין זמרא דפומא בין זמרא דמנא אחר החורבן ופירש רבי שלמה לשורר בבית המשתאות משום בשיר אל ישתו יין אבל לשמח חתן וכלה שהוא שיר של מצוה מותר : ואף בבית המשתאות פירש רב אלפס בשם גאון דווקא שירות של אהבת אדם ושבח אדם אבל שירות ותושבחות הכרת חסדי המקום מותרין : Id est: *In Capite primo tractatus Gittin, traditur, post excidium urbis nostræ, nefas nobis esse autore, aut fidibus canere. Atque hoc interdictum R. Salomo, tantum de popinis valere ait, ut constet veritas illis* (Es. XXIV, 9.) Cum cantico non bibent vinum. *Interim Sponsum & Sponsam,* (modulata carmina canendo) *exhilarare licet, nam is cantus pius est. Quin, & illa in popinis prohibita cantica R. Alphas autoritatem summi viri secutus, tantum ad cantica amatoria, aut in laudem hominum facta, restringit, nam si quæ ad celebrationem & memoriam Numinis, ejusque beneficiorum recensionem pertinent, ea etiamnum in popinis decantare nulla prohibet religio.*

יב משמתו נביאים הראשונים בטלו אורים ותומים משחרב בית המקדש בטל השמיר ונופת צופים ופסקו אנשי אמנה שנאמר הושיעה ה׳ כי גמר חסיד וגו׳ רבן שמעון בן גמליאל אומר משום רבי

12. Simul ac (1) Prophetæ priores, fato functi sunt, Oraculum pectorale desiit. Templo desolato, periit Schamir, & (2) acœtum mel, defeceruntque viri fideles, prout S. E. (Ps. XII, 2) *Juva Domine, nam desiit pius &c.* R. Simeon F. G. au-

רבי יהושע כיום שחרב בית המקדש אין יום שאין בו קללה ולא ירד הטל לברכה וניטל טעם הפירות ר' יוסי אומ' אף ניטל שומן הפירות :

G. autor, testatum R. Josuam, quod (3) ex eo die quo templum devastatum est, nulla dies affulserit sine plaga, (4) neque ros salutis descenderit, & (5) sapor fructibus sit ademtus. R. Jose adjicit: Etiam pinguedinem fructibus ademtam.

R. OB. DE BARTENORA.

נביאים הראשונים *Prophetæ priores*, omnes prophetæ vocantur *priores*, excepto Hagay, Zacharia, Malachy, & socii ejus, qui sunt posteriores, qui exstiterunt sub Templo secundo. השמיר est species vermis, quantitatis grani hordei, quem ponebant in conspectu lapidis atramento signati, & findebatur ex seipso. Excavabant etiam ope illius lapides in pectorali pontificis, uti scriptum est Exod. 28, 20. במלואתם id est, ut perfecti essent, & nihil deficeret illis, ideo vermiculum שמיר ponebant in conspectu tincturæ exterius. נופת צופים erat genus mellis quod veniebat e loco qui vocabatur Zophim, eratque præstantissimum. אנשי אמנה *viri fideles*, qui credebant in Deum benedictum.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

נביאים הראשונים *Prophetæ priores*, sunt prophetæ primi templi usque ad prophetas secundi templi, qui sunt Hagay, Zacharia, Malachy, & socii eorum, qui vocantur *Prophetæ posteriores*. השמיר notat vermiculum findentem lapides, & ope illius fissi fuerunt lapides in pectorali, qui eo tempore inveniebatur. נופת צופים notat genus mellis quod veniebat e terra, & vocabatur צופים illud mel quod excellebat colore, sapore, & odore.

WAGENSEILIUS. (1) *Prophetæ priores*] Prophetarum priorum Classis, cum Jeremia & Ezechiele, qui circa ipsa excidii Hierosolymitani tempora vixerunt, deficit. Nam Aggæus, Zacharias, & Malachias qui hos secuti sunt, Prophetæ posteriores audiunt. Vide mox Gemaræ Excerpta.

(2) *Acetum mel*] De verborum נופת צופים interpretatione mirè variantes sunt in Gemara nostra sententiæ, cujus integrum locum adducemus: מאי נופת צופים אמר רב סולת שצפה על גבי נפה ודומה לעיסה שנילושה בדבש ושמן ולוי אמר שתי ככרות הנדבק בתנור ותופחות ובאות עד שנוגעות זו לזו ורבי יהושע בן לוי אמר זה דבש הבא מן הצופים מאי משמע כדמתרגם רב ששת כמאן דבראתא ושתין בדומי עלמא ומתיין דובשא מעישבי טוריא תנן התם כל הניצוק טהור חוץ מדבש זיפים והצפיחית מאי זיפים א״ר יוחנן דבש שמזייפין בו וריש לקיש אמר על שם מקומו דכתיב זיף וטלם ובעלות : Id est: *Quid significant voces* נופת צופים *Raf ait, illis notari pollinem, qui* (ob nimiam pinguedinem,) *supernatat cribro*, (sive potius ejus lateribus adhæret,) *& refert imaginem massæ, oleo & melle subactæ. Levi ait, notari placentas duas, quæ* (more apud veteres panem excoquendi recepto, hinc & hinc) *furno applicatæ, magis magisque sese efferunt, quoad sese invicem attingunt. R. Josua filius Levi ait, esse Mel proveniens ex* צִיפִּיא *Sed, quid videtur sensisse? Nimirum id dicere voluit, quod R. Schescheth sic Chaldaice* [illegible] Uti nutriuntur Apes, & volitant per aërem, afferuntque mel ex herbis montium. *Legitur in Mischna: Omnis* (liquor) *qui* (e vase mundo, in vas immundum) *effunditur*, (ejus residuum, in vase mundo remanens,) *purum est, solo melle* זיפים והצפיחית *excepto*; (cæteri enim liquores, simul ac quis fundere cessat, fatiscunt, estque semper inter liquorem qui effunditur, eumque qui recipitur discriminatio. At illud mel, ob suam pinguedinem, non admittit hanc separationem, sed è vase mundo in immundum illud effundendo, cum cessare voles, nunquam efficies, ut statim effusionis quasi filum abrumpatur, quin potius pars ejus mellis, quæ jam vas immundum subierat, retrocedit in vas purum, & proinde hoc quoque vitiat.) *Cæterum, quare* זיפים *vocatur istud mel? R. Jochanan* (a זיף quod est Adulterare,) *sic vocari censet, quasi dicas, Mel quod* (affusione vini & aquæ) *adulterari solet*, (sine tamen ut fraus sese prodat, ob eximiam mellis præstantiam.) *Resch Lakisch vero a loco sic vocari existimat*; (est enim זיף urbis nomen, fitque ejus mentio Josuæ XV, 24. ubi legitur:) Siph, & Telem, & Baloth. Recentiores Rabbini, iis è Veteribus accedunt, qui נופת צפים *de Melle* sunt interpretati: Maimonides. מין דבש שהיה בא מארץ ישראל נקראת צופים והיה מאד נפלא במראה ובטעמו ובריחו : Id est: *Species quædam Mellis, quam Judæa producebat, vocatur* צופים *fuitque miro aspectu, gustu, & odore.* Bartenora: נופת צופים דבש הבא ממקום ששמו צופים והוא משובח מאד : Id est: *Vocibus* נופת צופים *notatur Mel, proveniens ex loco cui nomen Zophim, estque laudatissimum.* Nobis placuit נופת צופים interpretari *Mel acetum*, & prævere Junius ac Tremellius in translatione Psalm: XIX, 11.

(3) *Ex eo die quo templum devastatum est*] Quinam Dies Urbi, Templo, & Politiæ Judaicæ excidium attulerit, his verbis docetur distincte in Erachin fol. 11. b. & in Taanit fol. 29. a.

ר׳ יוסי אומר מגלגלין זכות ליום זכאי וחובה ליום חייב אמרו כשחרב בית ראשון אותו היום ט׳ באב היה ומוצאי שבת היה ומוצאי שביעית היה ומשמרתו של יהויריב היתה והיה לוים עומדים על דוכנם ואומרים שירה ומה שירה היו אומרים וישב עליהם את אונם וברעתם יצמיתם ולא הספיקו לומר יצמיתם ה׳ אלהינו עד שבאו גוים וכבשום וכן בשניה :

Id est: *R. Jose ait: Eventus prosperi*, (qui mortalibus accidere debent,) *derivantur in diem ipsis faustum, cladesque, in diem illis fatalem.* (Ejus rei templum Hierosolymitanum, exemplum luculentum præbet.) *Primi enim* (a Salomone conditi) *destructio, incidit in nonum diem mensis Ab, finem Sabbati, finemque heptaeteridos, & Ephemeriam Jehojaribi. Stabant tum Levitæ, officio fungentes, cantantesque. Quid vero cecinere?* (Scilicet ex Ps. XCIV. v. ult.) Et convertit contra eos iniquitatem ipsorum, & malitia ipsorum exscindit ipsos. *Atque, priusquam subjiciendo absolvere poterant:* Exscindet ipsos Dominus Deus noster: *Impetum facientes hostes, templum occuparunt. Omnes hæ circumstantiæ ita pariter acciderunt, cum secundum templum vastaretur.*

Atque illud de parilitate diei, quo utriusque templi excidium accidit, sedulo mirandum inculcat quoque Josephus l. 7. de Bello c. 9. Παρῆν δ' ἡ εἱμαρμένη χρόνων περίοδος, ἡμέρα δεκάτη Λώου μηνὸς καθ' ἣν καὶ τὸ πρότερον ὑπὸ τοῦ τῶν Βαβυλωνίων βασιλέως ἐνεπρήσθη· *Evolutis temporibus aderat fatalis, qui erat decimus mensis Augusti, quo etiam prius a Rege Babyloniorum fuerat concrematum.* Et iterum c. 10. θαυμάσαι δ' ἄν τις ἐν αὐτῇ τῆς περιόδου τὴν ἀκρίβειαν· Καὶ μῆνα γοῦν, ὡς ἔφην, καὶ ἡμέραν ἐπετήρησε τὴν αὐτὴν ἐν ᾗ πρότερον ὑπὸ Βαβυλωνίων ὁ ναὸς ἐνεπρήσθη· *Miretur quis in eo circumacti temporis rationem & fidem. Nam & mensem, ut dictum est, eumque diem servavit, quo primum a Babyloniis templum erat incensum.* Neque est inter Gemaram, & Josephum dissensus, quod illa diem nonum, hic vero decimum, nobis nominat. Nam, Josephus, ceu verborum apud eundem inte-

ger

ger ibi contextus clare indicat, de templi pleno incendio loquitur, hujusque tempus designavit. Gemara, quando sacræ ædis ab hoste facta sit expugnatio, & quando ignis eidem subjici cœperit, declarat. Nimirum, uti est in Taanit fol. 29. a. & exinde apud Kimchium ad 2 Reg. XXV. בתשיעי סמוך בחשכה הציתו בו את האור והיה דולק והולך עד סוף עשירי : Id est: *Die nono, paulo ante crepusculum flamma templo fuit admota, quæ concepta, ad finem usque decimi diei, vires suas exeruit.* Atque notanter, & apposite, in Gemara, loco allegato porro additur: אמר רבי יוחנן אלמלא הייתי באותו הדור לא קבעתיו אלא בעשירי מפני שרובו של היכל בו נשרף ורבנן אתחלתא דפורענותא עדיפא : Id est: *Dixit R. Jochanan. Ego quidem, si vixissem illa ætate, decimo die,* (excidit templi quotannis) *recolere jussissem memoriam, quia hoc demum major templi pars conflagravit. Sed, Rabbini, potius ad principium cladis attenderunt.* His ita præmissis, jam porro, ex occasione profiteri licebit, me sic existimare, hancque spem lactare animum meum, suppeditasse mihi locum quem sub initium attuli Talmudicum,

OBSERVATIONEM PALMARIAM

dignamque, quam Eruditioribus pensitandam proponam. Nempe, fit verisimile, esse in verbis prædictis magnum momentum, ad meditandum aliquid solidi de articulo temporis, quo Dominus Deusque noster, in hoc orbe a Virgine sanctissima nasci voluit, & quod hactenus ἀναμφισβητήτως nondum est definitum. Sed, res ab ovo repetenda est. Vulgo cognitum habetur, dierum festorum plerorumque, quos inde ab aliquot Seculis celebrat Ecclesia, ordinationem, sive eorundem statis mensibus diebusque anno Juliano recursum, pendere a tempore, quo creditum est, fuisse conceptum Johannem Baptistam. Quia enim priscis Patribus persuasissimum erat, Zachariam, Patrem Baptistæ, Pontificatu functum esse, & cum Angelo loqueretur, id munus peregisse, quod solis facere licet Pontificibus, quodque non fiebat nisi semel in anno, sacra scilicet Expiationis luce, cui decimus dies nostri Septembris respondet. Hunc igitur diem Veteres Epocham statuerunt, secundum quam reliquas supputationes componerent. Nam, hanc ob rationem, non modo Visitationis, quam vocamus, Mariæ, memoriam recolimus postridie Kalend. Sext. & Nativitatis ipsius Baptistæ VIII. Kalend. ejusdem mensis: Sed etiam, ex eodem fundamento, divinæ Servatoris conceptioni VIII. Kal. Aprilis, Nativitati, VIII. Kalend Januar. ejusdem Circumcisioni, ipsas Kalendas Januar. Purificationi Mariæ, IV. Non. Febr. sacramus, & medium interjicimus adventum Magorum. Enim vero, ista omnia arenoso fundamento superstructa esse, nec posse consistere, pridem viri Docti agnoverunt; eo quod Lucas verbis apertissimis nos edocet, non Pontificem fuisse Zachariam, sed Sacerdotem octavæ Classis; functum esse eundem ministerio in suæ Classis ordine, & post impletionem muneris abiisse in domum suam; denique, non apparuisse Angelum ingresso in sacrosancta adyta, sed stanti ad dextram altaris thymiamatis, quod erat in templo exteriori. Tot tantisque rationibus, cum vetus de die Nativitatis Domini nostri elevetur opinio, merito sublimis Vir ingenii, & Princeps eruditorum, *Josephus Scaliger*, de alia via ineunda fuit solicitus, per quam ad tempus concepti Servatoris perveniret. Constat e 1 Chronic. c. XXIV. Davidem Regem, Sacerdotes posteros Aaronis, secundum familias suas distinxisse in Classes XXIV. idque sorte, quæ primum locum Jehojaribo, octavum Abiæ, e cujus Classe Zacharias fuisse scribitur, tribuit. Succedebant hæ Classes sibi invicem, justo ordine, ita ut alia aliam non præverteret, aut ei præriperet liturgiæ officium: Cumque ultima finiisset ministerium, iterum prima subsequebatur, orbe perpetuo. Hujus functionis tempus quod unaquæque classis obibat, ἐφημερίαν, S. Lucas, Josephus ἐφημερίδα appellat, incipiebatque Liturgia, feria septima, sive die Sabbati oriente, ab instauratione panum propositionis, & desinebat sequenti Sabbato, ante horum panum remotionem. Singularum itaque Familiarum sive Classium munus diebus VII. absolvebatur, at integer Orbis omnium XXIV. ephemeriarum conficiebat dies CLXVIII.

Priore templo superstite, ob Regum nequissimorum idololatriam, cui multi se totos mancipabant, ordo iste aliquoties fuit turbatus. Nam hierarchiam, a Davide institutam, Ezechias restituit, antequam Pascha celebraret, 2 Chron. XXIX, 25. Idem & Josiam fecisse 2 Chron. XXXV, 4. traditur. At vero, post conditum templum secundum, hæ vices non nisi semel interruptæ sunt, idque cum Antiochus Epiphanes templum profanaret, sacrificia cum omni divino cultu abrogans. Hæc autem vastitas, cum universum triennium durasset, a Juda Maccabæo ejusque Sociis, in pristinum statum restituta sunt omnia, sacerque cultus postliminio exerceri cœpit, qua de re 1 Maccab. IV. & Josephus l. 12. Antiq. c. 11. legendi sunt. Celebrata fuere hæc Maccabæi Encænia, ceu e Josepho colligitur, Anno Mundi 3785. die 24 Novemb. feria secunda; atque ab hoc tempore, ad templi usque supremum excidium, Ephemeriæ & functiones sacerdotales, nullam amplius vim aut intercapedinem, ne quidem bello maxime flagrante, passæ sunt, sed inviolata semper fuit orbis hieratici revolutio. Ergo Scaliger, postquam demonstrasset, Christum natum esse Anno Mundi 3947. ab Encæniis Maccabæi supputationem instituit, & Ephemerias omnes ad annum usque mundi 3946. dinumerat. Ea calculatione colligit, Zachariam, qui fuit ex octava familia, Liturgiam suam inchoasse die XXI. Julii, feria septima, & absolvisse die ejus mensis XXVIII. post quem in domum cum reversus esset, uterum ferre cœpit Elisabeth. Unde consequens, Johannem Baptistam conceptum fuisse A. M. 3946. circa finem Julii, aut certe initium Augusti; a quo termino si numerentur menses fere sex, pervenitur ad tempus concepti Servatoris, nempe ad initium Januarii mensis Anno 3947. atque sic sancta nativitas incidit in mensem Septembrem. Hæc Scaligeri est observatio, quam in Append. ad Emend. Temp. & in Canon. Isagog. p. 297. pluribus proposuit, sane (quicquid etiam Petavius aliique obloquantur) docta multum & ingeniosa, uti sunt cætera tanti viri omnia. Quæ laus, etsi semper, quoad divinis ingeniis suus honos superest, hoc ἀγαθὸν εὕρημα manebit, tamen reperere Viri Docti, quod in eo desiderarent, quodque impediret, ne vel sic quidem Scaligero concedere se posse profiterentur, de tempore nativitatis Domini nostri, omnino, *& ex meris demonstrationibus, quibus contradici non possit*, ceu ipse jactitat, jam constare. Nimirum, scrupulum iis injicit, quod Scaliger pro certis reputat, quæ tamen extra dubitationis non sunt posita periculum. Volt enim ipse, cum a Maccabæo celebratis encæniis restituerentur cærimoniæ & sacrificia, familiam Jehojaribi, quæ prima in ordine fuit, primam quoque iniisse munus suum die XXII. Novemb. biduo ante Encænia: Hoc vero, quia nec Autor libri Maccabæorum, nec Josephus scriptum reliquerunt, ideo dicunt erudiri, probabile quidem esse, ita se rem habuisse, posse tamen fieri ut secus acciderit, & ut aut eadem illa familia, in cujus Ephemeria interruptus cultus est, aut quæ hanc excipiebat, initium liturgiæ postea faceret; aut, ut id faceret ea, quam tetigisset ordo, si non fuisset turbatus, supputatis scilicet vicibus, quæ triennii spatio exactæ erant, ut partes ministrandi devenirent ad Ephemeriam illam, cujus fuissent, nisi Antiochi scelus divinorum officiorum periodum, quiescere coegisset. Addimus nos, illud quoque merito posse quem offendere, quod Scaliger eam præcipue Ephemeriam qua familia Abiæ die XXI. Julii ministrare cœperat, ad inveniendum tempus Dominicæ Nativitatis adhibuit. Nam, si semel tantum annuatim cyclus hieraticus singulas familias tetigisset, salva essent omnia, nec haberemus quod a Scaligeri opinione nos dimoveret. At in eodem anno 3946. (in quo quod Johannes Baptista conceptus fuerit, Scaligerum vere demonstrasse hactenus suppono) liturgiæ officium, etiam die 3. Februarii, Abiæ familiam adiisse, constabit, si a die XXI. Julii, dies CLXVIII. quos facit ephemeriarum orbis complectitur, retroversus quis numeret. Ergo, causam afferret Scaliger æquum erat, quare potius, cum secunda, quam cum prima vice, Abiæ familia ministerio fungeretur, εὐαγγελισμὸν Zachariæ factum esse arbitraretur. At vero, hoc tantum non fecit ipse, sed ad priorem familiæ Abiæ illo anno functionem, ne attendisse quidem videtur, quod tolerari ne-

nequit. Scilicet, breviter & accurate ita eam proponente Calvisio in Isag. Chronolog. p. 237, sic se habet tota Scaligeri collectio. *Christum natum demonstravimus anno Mundi 3947. Ergo Johannes Baptista conceptus Anno 3946. Ab anno Mundi jam 3785. quo templum repurgatum est, usque ad hunc annum 3946. incipientem, effluxerunt anni Juliani, 160. & dies 39. tot enim dies a vicesimo secundo Novembris,* (qui dies est repurgati templi) *usque ad Calendas Januarii sequentis anni supersunt. Anni 160. Juliani redacti in dies, efficiunt in una summa dies 58479. qui si dividantur per 168. dies, tot enim consumebantur dies, priusquam ephemeriae in orbem redirent, prodeunt orbes hujusmodi hieratici 348. & dies insuper quindecim, qui ostendunt anno Mundi 3945, die 17. Decembris feria septima, primam familiam Joarib, suam vicem iterum inchoasse, addatur adhuc unus orbis sive dies 168. ut propius ad conceptionem Johannis accedamus, hi pertingunt usque ad diem 153. a Calendis Januarii, Anni 3946. sive ad 2. diem Junii, feria septima, ubi iterum familia prima Joarib suam vicem obivit. Porro Zacharias fuit ex familia Abiæ, ex familia octava in ordine; septem igitur familiæ præcesserunt, & vice in suam impleverunt diebus 49. qui additi ad secundum diem Junii pertingunt ad diem 202. a Calendis Januarii, & ostendunt Zachariam inchoasse liturgiam suam die 21. Julii, feria septima, & complevisse dies officii die 28. Julii.* Facile apparet, in ista collectione id incuriose fieri, quod ad inveniendum tempus in quo Abiæ familia Anno 3946. munus suum peregit, a die 17. Decembris, Anni 4945. integer ordo hieraticus numeretur, atque huic expleto addantur deinde dies 49. sicque statim transitus fiat ad diem XXI. Julii Anni 3946. Etenim, non animadvertit Scaliger, si diei decimo septimo Decembris, Anni 3945. jungantur dies 49. debiti ministerio primarum septem familiarum, jam liturgiam Abiæ in annum 3946. diemque 3. Februarii incidere. Atque in hoc termino subsistendum erat, nisi ratio longius ire compulisset. Quia igitur his difficultatibus premitur Scaligeri sententia, nobis visum est ad eas quantum licet effugiendas, paulo aliter instituere computationem. Nempe, nixi autoritate Talmudis, a familia Jehojaribi & die 9. mensis Ab, Ephemerias Sacerdotum, per annos LXXI. (quod inter templi excidium, & Johannis Baptistæ conceptionem intercedere supponimus) retrorsum numeramus, usque dum ad Abiæ Ephemerias delabimur. Atque hoc temporis intervallo, quia nulla sacri ordinis fuit turbatio, nullus unquam error in calculo metuendus, & proinde de tempore concepti Johannis, quæque ab hac Epocha dependet, conceptione ac nativitate Servatoris nostri, vere magis pronunciare licebit.

Sic vero nos, rationem omnem inimus. Principio, tanquam certum mihi sumo, non falli Scaligerum, Calvisium, cæterosque communiter Chronologos, quando diem IX. mensis Ab, qui Hierosolymitano templo ultimum excidium attulerat, in illo anno quo hæc clades accidit, cum die X. Augusti, Julianæ supputationis, coincidisse asseverant. Novi equidem, esse qui diem Augusti IV. alios qui I. Septemb. malint substituere, nec minus perspectum habeo, cum diem IX. Ab, his temporibus Judæi luctuose celebrant, tum nobis etiam a prædictis omnibus diversam illucescere. Sed, posterius dubium nihil me movet, longe enim aliter Judæi quondam annos computabant, ac nunc id faciunt; ad prius vero quod attinet, fatebor candidè, non me tantum profecisse in siderali scientia, & in embolismis illis dierum, mensiumque apud veteres Judæos numerandis, ut periculum facere queam, num Augusti IV. vel I. Septemb. aut alius quicunque dies, magis cum IX. die mensis Ab conveniat, quam ille quem Scaliger, quique eum sequuntur, assignarunt. Quando igitur rem intricatam expedire non possum, ut לחלק אחר הרוב plurium sententiam sequi cogor, quæ, si maxime erronea sit, tamen vel sic summa causæ nostræ nullum detrimentum patietur, & facile erit iis, qui melius rem tenent, calculi nostri errores emendare, nam ipsum medium quod dabimus ad veram perveniendi, semper salvum relinquitur. Porro, illud quoque meæ calculationi substerno fundamentum, inter excidium Templi Hierosolymitani, & nativitatem Domini nostri intercessisse annos LXX. qua in re plerique Veteres & Recentiores, quod sciam, consentiunt. Ut igitur pedem figere possim, hanc sententiam pro vera amplector, ita tamen, ut si maxime quis docere queat aut citius aut tardius, quam septuagesimo post Christi θεανθρώπου nativitatem anno, Hierosolymas deletas fuisse, rursus modus supersit, nostram hypothesin ad illam opinionem accommodandi. Istud vero denique tanquam certum & extra omne dubitationis periculum positum mihi concedi postulo, in non eundem annum incidisse Christi nativitatem & Johannis Baptistæ conceptionem: quia enim Matrem Domini Sanctissimam, non nisi currente sexto mense postquam uterum ferre cœperat Elisabeth, sacer Dei Spiritus fœcundavit, utramque eodem anno peperisse fieri nequit. Jactis his fundamentis, nunc tandem reliqua superstruimus, atque sic facimus collectionem. Ex concessis, dubitari nequit, inter Conceptionem Johannis Baptistæ, & Templi excidium LXXI. annorum fuisse intervallum: Verum id παχυλῶς sic loquendo tantum verum est, neque enim ipsa temporum momenta ideo sibi respondent, &, si maxime alia anni tempestate Hierosolymæ deletæ fuerint, alia conceptus Baptista sit, tamen adhuc recte dicimus, inter utrumque factum annos effluxisse LXXI. At, illud certum immotumque est, a die X. Augusti ejus anni, in quo desolatum templum fuit, ad diem usque X. Augusti anni quo conceptus Baptista est, ita computari annos LXXI. ut jam ipsa quoque temporum momenta, & articuli exactissime conveniant. Hanc igitur constituo quasi Epocham, & accipiendo istos LXXI. annos, omnium & singulorum dierum summam ineo, deprehendoque efficere ipsos dies 25932. Nam LXXI. anni communes, habent dies 25915. inter hos vero quia XVII. sunt Bissextiles, quorum cum Scaligero nominatim habenda quoque ratio est, additis intercalaris 17. diebus, emergunt dies 25932. Nunc, numerum illum 25932. dividendo per 168. quot nempe dierum spatio, integer ordo hieraticus in orbem redibat, invenio cyclos hieraticos 154. integros, & insuper dies 60. Hoc est, id manifestum evadit, quod a X. die Augusti qui templo fatalis fuit, & quo, ceu ex Talmude docuimus, Jehojaribi classis officio functa est, ad diem usque X. Augusti in anno quo Johannem concepit Elisabeth, cyclos hieraticos numerando, 154. vicibus integer orbis fuerit absolutus, quodque ex novo & nondum completo cyclo adjiciendi insuper sint dies 60. Ex his 60. diebus, constat illum qui centesimum & quinquagesimum quartum cyclum impletum proxime excepit, ad liturgiam iterum vocasse Jehojaribi familiam, at eum, qui sexagesimus sive postremus numero deprehenditur, & in quo omnis calculatio desinit, cum X. die Augusti coincidere. Ergo ab isto decimo Augusti die, si retroversus iterum numeremus dies 60. non latere nos poterit quo mense, & quoto ejus die, Jehojaribi familia munus sacrum denno exorsa fuerit. Id vero dum facimus, ad diem 9 Octobr. delabimur, quippe a die excidii Hierosolymitani nostra ortum traxit calculatio. Isto die invento, facile est, de die quo Abiæ familia quæ ordine octava fuit, ministrare cœpit, pronunciare, fuit enim 27. Novembris, qui sese offert, additis 49. diebus, quibus septem priores familiæ suo officio functæ sunt. Verum, nondum etiam hic acquiescere licet: ferum enim est id anni tempus, & oportet in eodem hoc anno, jam semel munus suum obiert Abiæ familia. Atque ita se omnino res habet, idque facere aggressa est die 12. Junii, quippe ad hunc denique delabimur si a die 27. Novembris, dies 168. retro computamus. Sic igitur Abiæ familia, in hoc anno quo conceptus Baptista est, bis, ceu demonstravimus, ad liturgiæ sacræ officium sese accinxit, nimirum,

tam die 12. Junii, quam die 27. Novembris.

Utrique huic initiali termino, addendo dies septem, finem habemus ambarum ephemeriarum, atque die 19. Junii, dieque 4. Decembris, Zacharias Sacerdos ad penates suos est reversus. Proinde, post alterutrum horum dierum, mox conceptus fuit Baptista, etsi fortasse definire non licet, quem illorum conceptio proprie exceperit, nam, me quidem, & rationes, & conjecturæ deficiunt. Quæ res, quamdiu in dubio relinquitur, non nisi ambigue quoque de ipsa Ser-

Servatoris nostri conceptione pronunciare possumus, illique assignare vel finem Novembris, vel Maji medium. Etenim, currente mense post Baptistæ conceptionem sexto, Beatissimæ mulierum a Gabriele nuncius allatus est, & continuo ipsa gravida in utero fieri cœpit. Gestando uterum per menses novem, consequitur, divinum suum partum, edidisse ipsam,

vel circa finem Augusti, vel Februarii medium,

anni ejus, qui illi quo Baptistæ facta conceptio, succedebat. Hæ nostræ sunt meditationes, quas, uti nec admodum venditamus, nec cuiquam obtrudimus, ita nemo cordatus, pios conatus reprehendet. Interim verum manet, per Ephemerias calculationem, in Josepho, in universa Judæorum antiquitate, & in sacris literis utriusque Fœderis, fundamentum habere firmissimum: Huic igitur si quid solidi superstrui possit, id longe fortius erit, quam, quod sola incerta utitur traditione, vel adeo falsa hypothesi. Quamobrem, digna hæc res est, in quam alii porro nervos intendant suos, videantque, num quid exactius, nos quam fecimus, possint eruere.

Enim vero, nostræ observationi, ipsique, quæ ejus ansam nobis præbuit, Talmudis asserto, vehementer incommodare videtur Josephi oculati testis locus l. 7. de Bello Jud. c. 4. Τίτος ἐπεπύστο ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, Πανέμου δ' ἦν ἑπτακαιδεκάτη, τὸν ἐνδελεχισμὸν καλούμενον, ἀνδρῶν ἀπορίᾳ διαλελοιπέναι τῷ θεῷ, καὶ τὸν δῆμον ἐπὶ τούτῳ δεινῶς ἀθυμεῖν. Interpres vertit: *Titus audierat eo die, qui erat mensis Julii septimus decimus, divinam observantiam, quæ endelechismos vocatur, virorum penuria defuisse, eaque re populum nimis dolere.* Hac freti autoritate, communi consensu tradunt eruditi, jam XVII. die mensis Tammus, eo quod Sacerdotum nulla amplius esset copia, omne divini cultus exercitium, & ephemeriarum ministeria defecisse, neque ipse Scaliger, ab ea opinione fuit alienus. Quæ si ita se habeat, nimis frustra nos fuimus, quod 9. diem mensis Ab, sive 10. Augusti, epocham computationis totius fecimus, quasi eo demum ephemeriæ cessaverint, omnisque labor noster est de nihilo. At ego, & Scaligeri, & aliorum autoritate salvis, nihil minus credere possum, quam illam quæ jactatur Sacerdotum inopiam. Ἀνδρῶν enim apud Josephum legitur, non ἱερέων, quæ vocabula apud illum in re simili, & cum nihil præcessit, quod discrimen faciat, nuspiam videas confundi. Deinde, quanta Sacerdotum ad extremum usque templi excidium superfuerit multitudo, vel ipse Josephus testimonium dicit. Ecce longo, post illa, quæ attulimus, intervallo, & postquam templum jam incensum fuisse narrasset, cap. 11. legimus: Τῶν δὲ ἱερέων τινές, τὸ μὲν πρῶτον ἀπὸ τοῦ ναοῦ τούς τε ὀβελούς, καὶ τὰς ἕδρας αὐτῶν μολίβδου πεποιημένας ἀνασπῶντες, εἰς τοὺς Ῥωμαίους ἠφίεσαν· Αὖθις δ' ὡς οὐδὲν ἤνυον τε, καὶ τὸ πῦρ ἐπ' αὐτοὺς ἀνερρήγνυτο, ἐπὶ τὸν τοῖχον ἀναχωρήσαντες ὄντα ὀκτάπηχυν τὸ εὖρος, ἔμενον· *Sacerdotum autem nonnulli primum verubus, itemque sedibus suis, quæ ex plumbo factæ erant, avulsis, in Romanos pro missilibus utebantur: deinde cum nihil proficerent, ignisque in eos evomeretur, in parietem secedentes octo cubites latum ibi manebant.* De horum deinde fato, sequitur cap. 13. Τῶν δὲ ἀνὰ τὸν τοῖχον τοῦ ναοῦ ἱερέων διακαρτερούντων, παῖς διψήσας ἱκέτευε τοὺς φύλακας τῶν Ῥωμαίων δοῦναι δεξιὰν αὐτῷ, καὶ τὸ δίψος ἐξωμολογεῖτο. Τῶν δὲ τῆς ἡλικίας καὶ τῆς ἀνάγκης οἶκτον λαβόντων καὶ δόντων δεξιάς, καταβὰς αὐτός τε πίνει, καὶ ὃ φέρων ἧκεν ἀγγεῖον πλήσας ὕδατος, ᾤχετο φεύγων πρὸς τοὺς σφετέρους. Τῶν δὲ φυλάκων καταλαβεῖν μὲν οὐδεὶς ἴσχυσεν, πρὸς δὲ τὴν ἀπιστίαν ἐβλασφήμουν. Κἀκεῖνος οὐδὲν ἔφη παραβεβηκέναι τῶν συνθηκῶν. Λαβεῖν δὲ δεξιὰν οὐ τοῦ μένειν παρ' αὐτοῖς, ἀλλὰ τοῦ καταβῆναι μόνον καὶ λαβεῖν ὕδωρ, ἅπερ ἀμφότερα πεποιηκώς, πιστὸς ἔδοξεν εἶναι. Τὸ μὲν δὴ πανούργημα διὰ τὴν ἡλικίαν μάλιστα τοῦ παιδὸς, ἀπεθαύμαζον οἱ πλανηθέντες. Πέμπτῃ δ' ἡμέρᾳ λιμώττοντες οἱ ἱερεῖς καταβαίνουσι, καὶ πρὸς Τίτον ἀναχθέντες ὑπὸ τῶν φυλάκων, ἱκέτευον τυχεῖν σωτηρίας. Ὁ δὲ τὸν μὲν τῆς συγγνώμης καιρὸν αὐτοῖς παρῳχηκέναι φήσας, οἴχεσθαι δὲ δι' ὃν εὐλόγως ἂν αὐτοὺς ἔσωζε, πρέπειν δὲ τοῖς ἱερεῦσι τῷ ναῷ συναπολέσθαι, κελεύει κολάσαι τοὺς ἄνδρας. *Ex his autem Sacerdotibus qui in templi pariete perduraverant, puer sitiens a Romanis custodibus pacem petebat, sitimque fatebatur. Sed ubi illi tam ætatis, quam necessitatis miserti, dedere ei dextram, & ipse bibit, & quam secum attulerat, lagena repleta, sursum refugiens, abiit ad suos: nec eum quisquam custodum assequi valuit, sed ejus perfidiam maledicebant. Ille autem nihil se, præter placita fecisse dicebat. Dexteram enim sibi datam, non ut apud ipsos remaneret, sed ut tantum descenderet, atque ut aquam acciperet: quæ cum fecerit, in fide mansisse. Astutiam quidem, propter ætatem maxime pueri, qui decepti fuerant, mirabantur. Quinta vera die, Sacerdotes oppressi fame descendunt, & a custodibus ad Titum perducti, ut salutem sibi concederet, orabant. Illa autem venia quidem tempus illis præteriisse fatus, periisse vero id cujus eos gratia merito conservasset, decere autem Sacerdotes interire cum templo, duci homines ad supplicium jubet.* Ex istis videmus, satis Sacerdotum etiam incendio templi superfuisse, & quot credimus in ejus expugnatione fuisse cæsos? in illa nimirum clade, quam cap. 10. Josephus describit. Quamobrem fieri nulla ratione potest, ut jam die decimo septimo mensis Tammus, ob solam Sacerdotum penuriam, sacer cultus cessare cœperit. Quid igitur dicendum? Non satis attenderunt viri docti ad verborum Josephi sententiam, & locus præterea certo certius in mendo cubat. Pro ἀνδρῶν enim indubie ἀμνῶν legendum est, & Ἐνδελεχισμὸς non ad omnem liturgiam, seu divinum officium, verum unice ad קרבן תמיד seu solum *Juge sacrificium*, quo Agni duo singulis diebus offerendi erant, attinet. Nihil nos pronunciasse nec temere, nec perperam, evincent ista LXX. Interpretum in Num. c. XXVIII, 3. seqq. & nostram emendationem interpretationemque palam confirmabunt. Καὶ ἐρεῖς πρὸς αὐτούς· ταῦτα τὰ καρπώματα ὅσα προσάξετε κυρίῳ· Ἀμνοὺς ἐνιαυσίους ἀμώμους δύο τὴν ἡμέραν εἰς ὁλοκαύτωσιν ἐνδελεχῶς, τὸν ἀμνὸν τὸν ἕνα ποιήσεις πρωΐ, καὶ τὸν ἀμνὸν τὸν δεύτερον ποιήσεις τὸ πρὸς ἑσπέραν· Καὶ ποιήσεις τὸ δέκατον τοῦ οἰφὶ σεμίδαλιν εἰς θυσίαν ἀναπεποιημένην ἐν ἐλαίῳ ἐν τετάρτῳ τοῦ ἵν· Ὁλοκαύτωμα ἐνδελεχισμοῦ, ἡ γενομένη ἐν τῷ ὄρει Σινᾷ, εἰς ὀσμὴν εὐωδίας κυρίῳ. Proinde, id nobis narrat Josephus, tantam Hierosolymis fuisse famem, ut etiam ipsas aras invaderet, atque die decimo septimo mensis Tammus juge sacrificium amplius offerri non posset, quia nulla agnorum copia suppetebat. Interim hæc non impediebant, quo minus reliqua divini cultus officia, adhuc quæque Ephemeria perageret, imprimis vero, ut preces funderentur, quo Deus iratus, ex calamitosissimo statu gentem eripere dignaretur. Atque, ne ulla supersit de veritate correctionis nostræ dubitatio, Talmud omnino efficit. Id etiam etsi die IX. mensis Ab, Ephemeriam Jehojaribi adhuc ministrasse perhibet, tamen pariter, plane uti Josephus, die XVII. mensis Tammus, Endelechismum cessasse testatur. Ergo certum est, cessante Endelechismo, non statim cessavit omnis Ephemeriarum liturgia, sed ad Templi fatale usque momentum fuit continuata. Prorsus, uti nunc quoque Judæi, sacrificiis omnique Levitico cultu sublatis, nihilo secius statis temporibus, reliqua Divini cultus munera, quatenus licet, & possunt, peragere solent omnia. Sed ipse locus Talmudis ex Taanit fol. 27. a. adducendus est, ut omnem scrupulum eximamus: חמשה דברים אירעו את אבותינו בשבעה עשר בתמוז וחמשה בתשעה באב בשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחות ובטל התמיד והובקעה העיר ושרף אפסטמוס את התורה והעמיד צלם בהיכל בתשעה באב נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ וחרב הבית בראשונה ובשניה ונלכדה ביתר ונחרשה העיר : Id est: *Quinque infortunia acciderunt Majoribus nostris, die XVII. mensis Tammus, & totidem ipsos manserunt die IX. mensis Ab. Die XVII. mensis Tammus,*

(a Mose) *fractæ sunt tabulæ*, eodemque die, cum a Vespatiano obsiderentur Hierosolymæ,) *cessavit Endelechismus, nec minus eodem die fissa urbs est, atque Epistemos quoque luce hac combussit Legem Divinam, & Idolum in Templo statuit. Cæterum IX. die mensis Ab, decretum latum adversus Majores nostros* (in deserto agentes,) *quod Palæstinam intraturi non essent; eodem die bis captæ Hierosolymæ sunt, capta quoque hac luce fuit Urbs Bitter, eique superinductum aratrum.*

Quod reliquum est, uti nemo sanus & sobrius, de tempore, quo, saltem secundum Judæorum computum, Endelechismus defecit, Templumque Hierosolymitanum solo æquatum fuit, ob Josephi τὸ ἀυτόπτης, & Talmudistarum exactissimum consensum, ullatenus potest, ambigere; ita pari modo, nec illud in controversiam quis vocabit, circa Templi excidium, Jehojaribi familiam sacris ministeriis functam esse. Etsi enim ejus rei Josephus mentionem facere neglexit, tamen hujus nudum silentium antiquissimæ traditioni nullum affert præjudicium, neque unquam efficiet, ut quæ continuis verbis de eodem negotio, nec inepte aut absurde in Talmude narrantur, partim vera, partim falsa esse, oriatur suspicio. Cui enim bono illud de Jehojaribi familia finxissent Judæi, si secus se res habebat? Quin potius, haud aliter ac supremi illi & fatales Endelechismi, Templique dies, in animo exulum Judæorum clavis velut trabalibus affixi hæserunt, posteritatique cum mœrore fuere traditi, sic infelicis quoque Sacerdotalis familiæ, quæ ultima munus peregit, memoria perennavit. Imo, ut hoc postremum unice omnique solicitudine fieret, summa flagitabat ratio, quo Templo (uti futurum sperabant) mox restituto, constaret, cujus familiæ partes essent, interruptum divinum cultum iterum exordiri, & officium sacrum repetere.

Καὶ ταῦτα μὲν δὴ ταῦτα·

(4) *Neque Ros salutis descenderit.*] Est enim Ros duplex, alius salutis & benedictionis, alius communis, & infructuosus. Priorem Deus, iis, quibus male cupit, subtrahere solet, ita tamen, ut nihilo minus posterior secundum consuetum naturæ ordinem obtingat. Est in eam rem elegans locus in Taanit fol. 3. a. תנא בטל וברוחות לא חייבו חכמים להזכיר ואם בא להזכיר מזכיר מאי טעמא אמר רבי חנינא טל ורוחות אינן נעצרין טל מנלן דלא מעצר דכתיב ויאמר אליהו התשבי וגו' חי ה' אם יהיה השנים האלה טל ומטר וגו' וכתיב לך הראה אל אחאב ואתנה מטר על פני האדמה ואלו טל לא קאמר ליה מיטרא ולא מעצר ומי מאחר דלא מיעצר אליהו אשתבועי למה ליה ה"ק ליה אפילו טל דברכה נמי לא אתי וליהדריה לטל דברכה משום דלא מינכרא מילתא : Id est: *Sic habes traditio: Nullo Sapientum præcepto coguntur homines, Roris, & Ventorum* (in suis precibus, quas ad Deum fundunt,) *mentionem injicere*, (ut illa benigne concedere dignetur:) *Quod si tamen quis id faciat, nihil in eo vitii. Quænam vero rei ratio? Eam reddit R. Chanina; Quia Ros & Venti* (a Deo) *non cohibentur. De Rore id probat locus* (1 Reg. XVII, 1.) Et dixit Elias Thesbites &c. Ut vivit Dominus Deus, non est futurus annis illis ros, aut pluvia &c. *Cui jungere oportet* (capitis XVIII. comma 1.) Abi ostende te Achabo, & dabo pluviam in superficie terræ. *Quare enim in verbis his postremis, nulla, sicut in prioribus, Roris injicitur mentio? Nimirum, id indicio est, Rorem non cohiberi. Atqui, si Ros non cohibetur, quamobrem igitur Elias, ejus cessationem jurejurando confirmavit?* (Respondeo, sic capienda esse verba Eliæ,) *quasi dixisset, nullum etiam Rorem benedictionis, arva humectaturum.* (At, si hæc vera expositio, consequens est,) *Roris tamen benedictionis* (in loco 1 Reg. XIIX, 1.) *injiciendam fuisse mentionem*, (eo quod hujus tacita restitutio. Respondeo, ideo nullam ejus fieri memoriam,) *quia res sub aspectum non cadit.* Amplius suppl e: Quia enim interea temporis nunquam cessaverat Roris communis præsentia, credidissent Judæi, totum illud frivolum esse, si quid de reddendo rore, Elias fuisset pollicitus. Ad Rorem benedictionis attinet, quod sequitur mox in eadem Gemara fol. 4. a. אמר רב ברביה בנסת ישראל שאלה שלא כהוגן והשיבן הקב"ה כהוגן דכתיב ונדעה נרדפה לדעת את ה' כשחר נכון מוצאו ויבא כגשם לנו וכמלקוש יורה ארץ : אמר לה הקדוש ברוך הוא בתי את שואלת דבר שפעמים מתבקש ופעמים אינו מתבקש אבל אני אהיה לך דבר המתבקש לעולם שנ' אהיה כטל לישראל : Id est: *R. Berachiæ scitum dictum est: Congregatio Israelis, preces suas imprudentius aliquando conceperat, sed Deus eas correxit*, (votis meliora concedens. Precata fuerat ipsa, Hos. VI. 3.) Cum scientia prosequamur ad cognoscendum Dominum: Tanquam Aurora præparatus sit exortus ejus, & veniat nobis ut pluvia, tanquam serotina & tempestiva terræ. *Respondit vero Deus: Filia carissima: Tu petiisti tibi rem, quam aliquando mortales* (tanquam proficuam) *sibi exoptant, &* (quam tanquam nocivam) *aliquando aversari solent. At ego me tibi præstabo rem quæ semper desideratur*, (& cujus nullum unquam terrigenas capit tædium. Nempe in hunc finem pollicetur, Hos. XIV, 6.) Ero quasi Ros Israeli. Cæterum, est hujus Roris tanta vis, ut non tantum herbas, plantas, stirpes, & reliqua quæ ex terra progerminant, fœcundet ac foveat, sed & idem ad mortuis vitam reddendam conferat, hujusque interventu olim futura est resurrectio. En Israël fol. 49. col. 1. ex Berachot Jeruschalmi: אין המתים חיים אלא בטל Id est: *Mortui haud alio, quam roris beneficio reviviscent.* Consonat Talmud Babylonicum in Schabbat fol. 88. b. א"ר יהושע בן לוי בכל דבור ודבור שיצא מפני הקב"ה יצתה נשמתן של ישראל שנ' נפשי יצאה בדברו ומאחר שמדבור ראשון יצאה נשמתן דבור שני היאך קבלו הוריד טל שעתיד להחיות בו מתים והחיה אותם שנ' גשם נדבות תניף אלהים נחלתך ונלאה אתה כוננתה : Id est: *Autor est R. Josua F. L. ad unumquodque verborum, quod ore Dei* (in Legislatione) *prolatum, Israelitas ad terram concidisse exanimes.* Q. S. E. (Cant. V, 6.) Anima mea exivit, cum loqueretur. *Quod si vero ad primum statim verbum, Judæis interclusus fuit spiritus, quomodo potuissent admittere secundum*, (& reliqua?) *Descendit ros, per quem olim revicturi sunt mortui, eosque vitæ reddidit.* Q. S. E. (Ps. LXVIII, 10.) Pluviam liberalissimam stillabas, Deus; possessionem tuam, eamque defessam, tu instaurabas.

Nondum desolato templo, id Numini præcipue curæ fuit, ut Regionem Judaicam ante alias Orbis regiones omnes, Rore benigno pluviisque frugiferis ac fructuosis irrigaret. Iterum in Taanit fol. 10. a. legimus: תנו רבנן ארץ ישראל נבראת תחלה וכל העולם כלו נברא לבסוף שנ' עד לא עשה ארץ וחוצות : תנו רבנן ארץ ישראל שותה בתחלה וכל העולם כלו שותה בסוף ארץ ישראל שותה מי גשמים וכל העולם כלו שותה מתמצית משל לאדם שמגבן את הגבינה נוטל את האוכל ומניח את הפסולת ארץ ישראל משקה הקב"ה בעצמו וכל העולם כלו משקהו על ידי שליח שנ' הנותן מטר על פני ארץ ושולח מים על פני חוצות : Id est: *Sic tradunt Magistri: A Terra Judaica Deus fecit creationis suæ principium, postea conditus est reliquus orbis universus. Scriptum enim* (Prov. VIII, 26) Adhuc non fecerat terram, (*Israelis*,) & quæ sunt extra eam. *Amplius tradunt Magistri: Regio Judaica prima humorem imbibit, deinde imbibit eum reliquus orbis universus: Atque Regio Judaica humectatur pluviis, sed orbis reliquus earundem retrimento. Videlicet sic se res habet, uti cum homo caseum parans, lactis coagulum accipit, insipidam quæ superest aquam missam faciens:* (Idem hic applica, & adde,) *quod ipse Deus per sese Regionem Judaicam irrigat, reliquas mundi partes irrigandi officium, Angelo commisit: Quo sensu* S. E. (Jobi V, 10.) Qui dat ipse pluviam superficiei terræ (*Israeliticæ*,) & immittit (*per alium*) aquas regionibus quæ sunt extra eandem. Atenim vero omnis hæc Regionis Judaicæ felicitas simul cum Templi excidio cessavit, & non tantum ille salutifer Ros, Mischnæ nostræ testimonio, ei plane est ademtus, sed & ne imbribus quidem fœcundis porro conspergitur, eodemque cum reliquis regionibus loco habetur. Bava Batra fol. 25. b. אמר רפרם בר פפא אמר רב חסדא מיום שחרב בית המקדש לא הונשמה רוח דרומית דכתיב ויגזר על ימין ורעב ויאכל על שמאל ולא שבעו וכתיב צפון וימין אתה בראתם : ואמר רפרם בר פפא אמר רב חסדא מיום שחרב בית המקדש לא ירדו גשמים מאוצר טוב שנאמר יפתח ה' לך את אוצרו הטוב בזמן שישראל עושין רצונו של מקום וישראל שרוין בארצם גשמים יורדין מאוצר טוב בזמן שאין שרוין בארצם אין יורדין מאוצר טוב : Id est: *Nomine R. Chasdæ, dixit Rafram Papæ filius: Inde, ex quo desolatum fuit Templum, nullas amplius attulit pluvias ven-*

tus

tus Australis: Hunc in sensum scriptum (Es. IX, 19.) Et decernet ad dextram, & esuriet. Et comedet ad sinistram, tamen non saturabuntur. (Hæc verba satis clare indicant, eas quæ ab Oriente, & Occidente adveniunt, pluvias, parum esse proficuas.) *At* (Ps. LXXXIX, 13.) *dicitur:* Aquilo & Auster, quos tu creasti. *Amplius, idem ejusdem nomine dixit: Ab illo inde die, quo devastatum Templum est, nunquam porro descenderunt pluviæ* ἐκ τῆς ἀγαθῆς ἀποθήκης. *Sed, cum sedibus patriis pulsi exulant, exinde neutiquam proveniunt.* De reliquo, miror, veteres, ceu ex dictis patet, Sapientes, sic existimasse, haud admodum opus esse, ut Roris in supplicationibus inferret mentio. Nostri certe Judæi longe aliter animati sunt, & in prima die festi Paschatos, multas prolixasque hoc nomine concipiunt preces, iisque in Machsorim vocabulum טל in paginarum summitatibus superscribitur. Quin & illud insuper miror, quod Erpenius p. 225. Grammat. Ebr. autor est, *Judæos pro* לט *id est Triginta novem, scribere* טל *id est Novem & triginta, mali ominis vitandi causa, cum* לט *Maledictionem sonet,* טל *vero Rorem.* Nam, mihi quidem ejus rei templum, in nullo unquam Judæorum libro observare licuit, nedum ut recepta inter eos id ferat consuetudo. Finimus Dissertationem, Lipmanni in Nizachon pag. 159. loco, ut non Judæorum tantum, sed & quorundam (si modo verum is homo retulit) Christianorum, de Rore mysteria teneamus. הביאו הנוצרים ראיה על אמונתם כי אומרים שמי השמד שלהם אינם מסריחים והנה אם אמת הדבר זה מחמת מלח שמערבין בו כי לכל שמד לוקחים מלח וגם מחדשין אותו תמיד במים אחרים לפי שממעטין בהזאתן גם ידעתי שיש כהם שמבשלים המים תחלה במלח ויש שלוקחים מי טל שאינם מסריחים לעולם ואין לגלות זאת להם שלא ילמדו הדבר אותם כי שאינן יודעין ויחזיקו בו טעותם: Olim & nunc carissimus Schnellius noster vertit: *Adferunt etiam probationis loco, pro fide sua Christiani, quod aquæ perditionis* (forte lustrales apud Pontificios intelligit) *non redduntur fœtidæ. Ecce autem, si verum id est, est propter Salem, quem illis admiscent. Nam ad omne quo expiant, capiunt salem. Quin etiam renovant eas subinde aquis aliis, quia aspersione diminuuntur. Novi quoque esse inter eos, qui aquas primo cum Sale coquunt, sunt item, qui sumunt aquas roris, quæ nunquam fiunt putidæ. Sed hoc non debet aperiri illis, ne doceant eos qui ignorant, confirmentque hoc ipso in errore suo.* Cum bona venia Manium pii Præceptoris, monemus, posse cui verisimile fieri, magis Ecclesiæ Romanæ Aquas Baptismatis in mente fuisse Lipmanno, quam ut de Lustrali Aqua ipse cogitaverit. Etenim, שמד Judæis communiter *Baptismus* audit, משומד *Judæus apostata baptizatus*, Schmadden, hybrida voce dicunt pro *Baptizare*. Inde facerrima illa asseverationis formula, quam ipse meis auribus nebulones proferentes audivi: Ich wil mich Schmadden lassen, wen das nit wahr ist. Tum vero, si Lustralis aqua vitium haud capiat, non id mirum est, quippe quæ secundum instituta Concil. Ravennat. 2. cap. 9. & Concil. Mediolan. 1, parte 2. tit. de Offic. Sacristæ, *omni Dominica benedicenda*, quamobrem hujus integritatem, nemo tanquam ostentum aliquod, Lipmanno potuit prædicare. At Aqua fontis Baptismatis, quia, ceu est apud Leonem IV. homil. de cura Pastorali, & in de Consecr. dist. 4. c. 126. non consecratur nisi in Sabbato Sancto, ideo quod hæc toto anno sinceræ & incorruptæ permanent, id quidem a Catholico quodam Romano, Lipmannus jussus est mirari, & suspicere. Quæ cum ita sint, contendat etiam fortasse quis porro, pro, *Ad omne quo expiant, capiunt Salem;* rescribendum esse: *In omni Baptismo adhibent Salem:* Nam id verum est, & sic facere jubet de Consecr. Dist. 4. c. 64. *Tunc datur in baptizando sal benedictum, in os, ut per sal typicum sapientiæ sale conditus, fœtore careat iniquitatis; & nec a vermibus peccatorum ultra putrefiat, sed magis illæsus servetur, ad majorem gratiam percipiendam.*

(5) *Sapor fructibus ademtus &c. Pinguedinem fructibus ad iniam*] Sic solent Judæi fructus quos ipsorum regio quondam edebat, a dulcissimo sapore, & pinguedine insigni, summopere commendare. Cetubot fol. 112. a. אמר רב חסדא מאי דכתיב ואתן לך ארץ חמדה נחלת צבי למה נמשלה ארץ ישראל לצבי לומר לך מה צבי זה אין עורו מחזיק בשרו אף ארץ ישראל אינה מחזקת פירותיה ד"א מה צבי זה קל מכל החיות אף ארץ ישראל קלה מכל הארצות לבשל את פירותיה אי מה צבי זה קל ואין בשרו שמן אף ארץ ישראל קלה לבשל ואין פירותיה שמנים ת"ל זבת חלב ודבש שמנים מחלב ומתוקים מדבש: Id est: *Hunc in modum disserit R. Chasda: Quis sensus verborum* (Jer. III, 19.) Dabo tibi terram desiderabilem, hæreditatem capreæ. Quare assimilatur Regio Judaica capreæ? *Nimirum, ut doceatur: Sicut Caprea* (præ aliis omnibus animalibus id proprium & peculiare haber, ut excoriata) *pelle sua tegi rursus non possit,* (sed pellis corpore longe minor deprehenditur:) *Ita nec Regio Judaica capit fructus suos,* (præ nimia multitudine.) *Superest & alia expositio: Sicut Caprea omnia animalia velocitate superat, ita & Regio Judaica, præ omnibus aliis, fructus suos citissime maturat. Quod si quis porro colligere vellet: Sicut Caprea velocissima est, carnem vero habet macilentam, ita & Regionis Judaicæ fructus quidem sunt præcocis maturitatis, sed tamen carent quoque pinguedine: Ad id præcavendum, alibi* (sæpe) *dicitur:* (Esse terram) fluentem lacte & melle. (Quorum verborum sensus; fructus quos Judæa edit) *lacte pinguiores, dulciores esse oleo.*

יג רבי שמעון בן אלעזר אומר הטהרה נטלה את הטעם ואת הריח המעשרות נטלו את שומן הדגן והכמים אומרים הזנות והכשפים כילו את הכל:

13. (1) R. Simeon Filius Eleasaris, vult, (2) Munditiei (*intermissionem*,) sustulisse (3) saporem odoremque (*fructuum*:) (4) Decimarum vero (*abrogationem*,) pinguedinem frugum (*impedire*.) Cæterum, Sapientes, illarum rerum defectum, ex stupris, & (5) veneficiis provenisse autumant.

R. OB. DE BARTENORA.

הטהרה נטלה את הטעם *Munditiei aufert gustum*, mundities quæ deficiebat in Israële effecit ut saporem & odorem suum amiserint fructus, nam quando Israel mundus erat, Deus benedictus purificabat fructus ab odore & sapore ingrato. המעשרות נטלו את שומן הדגן *decimæ auferebant pinguedinem frugum*, nam decimæ vocantur חלב *pinguedo*, uti scriptum est Num. 18, 12. כל חלב יצהר

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

שמן *Pinguedo*, notum est, & hic notat fructus terræ Israëlis, uti nos hodie eos invenimus propter peccata nostra. הטהרה נטלה את הטעם *munditiei aufert saporem* &c. sensus est, quod propter defectum puritatis & decimarum, deficiunt deliciæ fructuum.

WAGENSEILIUS. (1) *R. Simeon filius Eleasaris*] Iste R. Simeon, autore R. Abrahamo Zacuto in Juchasin pag. 48. b. discipulus fuit ꝟ R. Meir, & socius Jehudæ Sancti, qui Mischnam compilavit. Narrat deinde alia quædam de isto Simeone, petita ex Taanit fol. 20. a. sed in nostris tam Talmudis, quam En-Israëlis Codicibus, ibi, רבי אלעזר בן שמעון non רבי שמעון בן אלעזר sed vero verbis plane inversis ב"ר שמעון aut בן שמעון legitur. Utros erroris accusare debeam, nescio.

(2) *Munditiei intermissionem sustulisse* &c.] Rationem reddit Bartenora: שבזמן שהיו ישראל טהורים ועוסקים בטהרה אף הקב"ה היה מטהר את הפירות מטעם רע וריח רע: Id est: *Quo enim tempore Israëlitæ impollutt erant, atque munditiei sedulo studebant, tam quoque Deus fructus a sapore acerbo, & odore tetro liberabat.*

(3) *Saporem odoremque*] Nihilominus quantus adhuc sapor odorque, fructibus, etiam extra Terram sanctam productis, insit, facile ostendit historia, quæ narratur in Cetu-

bot

bot fol. 61. b. ההוא רומאה אמר לה להההיא אתתא מינסבת לי אמרה ליה לא אזל אייתי רמוני פלי ואכל קמה כל מיא דעשיו ליה בלעתיה ולא יהב לה עד דנג לה לסוף אמר לה אי מינסבת לי מאסינא לך אמרה ליה אין אזל ואייתי רמוני פלי ואכל קמה אמר לה כל מיא דעשי לך תוף תוף שדאי עד דנפק מינה כי חוצא דירקא ואיתסיאת : Id est: *Quidam homo Romanus, dicebat fœminæ alicui: Patere quæso, ut uxorem te ego ducam. Quod cum ipsa admittere recusaret, abiit, & attulit mala granata, eaque disfecta, comedit muliere inspectante.* (Hæc res mulieris salivam admodum eliciebat,) *quam ipsa omnem cum resorbuisset, nec ab homine quicquam impetrare posset, denique intumuit* (hydropica.) *Tandem ait illi* (procus:) *Num, si medicinam tibi ego facio, mihi nuptura es? Respondit ipsa, utique. Abiit igitur homo, & rursus malagranata afferens, ea coram muliere dividit, comeditque, mulierem vero salivam omnem quam provocaturus esset, jubet exspuere.* (Paruit ipsa monitis,) *neque prius spuendi finem fecit, quam herbæ viridis quoddam genus,* (morbi sui radicem) *ipsa evomuit.*

(4) *Decimarum vero abrogationem, pinguedinem &c.*] Quia enim cum de Decimis primis, Scriptura Num. XVIII. commate 12. agit, *Olei pinguis* mentio injicitur: Ideo harum Decimarum abrogatio, pinguedinem fructuum facit cessare.

(5) *Veneficiis*] Iis quæ supra p. 529. seqq. fuse, de Judæorum quorundam veneficiis & superstitionibus attulimus, addas licet, quod est apud Antonium Margaritam. (*Der Hausvatter zu* Schabbas *zu nacht wen er* Hasdala *gemacht,*) *schüttet ein wenig Wein aus dem Belch auf die Erde, und darnach trincket, und gibt ihn allen zu trincken, und nehmen alle von diesem Wein, und streichen ihre Augen und Puls damit. Seind auch viel unter ihnen, die mit diesem Wein, und* (Hasdalas) *Kertzen, viel grosse Zauberey brauchen, geben nemlich mit diesem brennenden Liecht und Wein, um alle Ecken der Bett und Kinder Wiegen, und giessen den Wein in alle Ecken.* Eodem pertinet, quod Ernestus Ferdinandus Hessen In Flagello Judæorum part. 2. c. 2. prodidit: *Es ligt die Frau,* (*Kindbeterin beyden Juden*) *es sey ein Knäblein oder Mägdlein, sechs Wochen in dem Bette, und all die weil muß ein alte Zauberin alle Nacht ein blosses rusteriges Schwerd in die Hand nehmen, fengt an einen Spruch zu sagen wie folgt:*

Ich mache einen Kreys,
Den Gott wol weis,
Aus und ein zu tragen,
Gott behüte Mutter und Kind für Schaden,
Gott behüt die Mutter und das Kind,
Sampt den gantzen Hausgesind,
Als mancher Ziegel auf dem Tach,
Als mancher Engel bey uns wach,
Das werde wahr, in Gottes Nahmen, Amen.

Nec minus adjungi meretur locus, quem ex Additionibus ad librum יראים Eleazari Metensis, literatissimus Vir, Jacobus Gafferellus ad R. Leonem Mutinensem scribens, allegat: מלבישים אותם תכריכין תפורין בחוט של פשתן לבנים ואם פיהם פה נפער קושרין לחייהם בקשר וגפיו כרכין אות ש׳ והוא בחוט חוטין שלוקחין לחשן בלחטים : (Lege בלחשים) Addit versionem: *Induunt* (*ipsa cadavera*) *involucris filo lineo consutis candido, quod si os vel tantillum hiat, alligant eorum maxillas fibula, cujus extremæ partes characteris ש similitudinem exprimunt, ipsaque ex filis contexta nigris, qua postea utuntur incantatores, suas ad necromanticas artes.*

יד בפולמוס של אספסינוס גזרו על עטרות חתנים ועל האירוס בפולמוס של טיטוס גזרו על עטרות כלות ושלא ילמד אדם את בנו יוונית בפולמוס האחרון גזרו שלא תצא הכלה באפריון בתוך העיר ורבותינו התירו שתצא הכלה באפריון בתוך העיר :

14. (1) Orto (2) Bello Vespasiani, (3) decreto publico abrogatæ sunt (4) Coronæ Sponsorum, (5) & tympana. Orto bello Titi, cautum de (6) Coronis Sponsarum, & (7) ne quis filium in Græcanicis erudiret. (8) Propter postremum Belli impetum, prohibebatur Sponsa in publicum prodire sub uranico. Sed Magistris nostris visum est, (6) facultatem ejus rei indulgere.

R. OB. DE BARTENORA.

בפולמוס אספסינוס *Orto bello Vespasiani*, quando cum exercitu suo expugnavit Jerusolyma. גזרו על עטרות חתנים *decreverant de coronis sponsorum*, coronas conficiebant pro sponsis ex lapide salis, qui pellucidus est instar crystalli, sive lapidis ברולח *Bdellion*, & depingebant eas colore sulphureo, uti sunt picturæ quæ vocantur ג״יל. Alii vero exponunt coronas myrti & rosarum, sed utraque species prohibita est, & coronæ ex cannis confectæ tantum permissæ erant.

ועל האירוס *Et super tympanis*, est instrumentum rotundum instar cribri, cujus latera rotunda sunt, & in ore habens corium extenuatum, in quo feriunt fustibus tenuibus, & sic sonum excitant, & Hispanicè vocatur Tamburo. עטרות כלות *coronæ sponsarum*, aureæ instar civitatis.

ושלא ילמד אדם את בנו יוונית *Et ne quis filium suum in Græcanicis erudiret*, in scientia Græcorum, quæ constabat & metaphoris & ænigmatibus, & non intelligebatur nisi ab iis qui eruditi erant in illis. Ratio, quare hanc scientiam prohibuerunt, adfertur in Gemara, nimirum, quia aliquando contigerat ut reges e familia Chasmonæorum sive Maccabæorum consurrexerint ad præliandum inter se, & ii qui erant Jerusolymis, quotidie emittebant canistrum denariorum ad eos qui erant extra Jerusolyma, & remittebant duos agnos pro sacrificio jugi. Aderat autem tunc temporis senior quidam qui oppugnatores alloquebatur Græcè, dicens, *quamdiu illi* (scil. Judæi oppidani) *sacrificia obtulerint, non tradentur in manus vestras*; & eo tempore emittebant corbem Denariorum, sed Græci dederunt porcum pro agno; ab eo igitur tempore dixerunt, *maledictus sit homo qui filium suum erudit in scientia Græcorum.*

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

פולמוס Notat tempus hujus viri (Vespasiani,) & tempus dominii ejus (Græcè πόλεμος.) אירוס *tympanum*, est figuræ rotundæ, & excavatum, unum ex lateribus ejus ligatur corio denso, in quo feriunt, & hoc olim erat signum lætitiæ ac deliciarum, & in plagis orientalibus dicitur אלטיר. *Coronæ sponsarum*, erant figuræ civitatis aureæ, sed jam exposuimus eas in tractatu Schabbat. באפריון *cum uranisco*, instar tentorii; permiserunt ut sponsa exiret cum ejusmodi tentorio, eo quod erat signum castitatis & modestiæ. Quando dicit, פולמוס האחרון *bellum ultimum*, id est, sub dominio illius ultimo.

ורבותינו התירו *Et magistri nostri permiserunt*, nimirum, R. Jehuda cognomine sanctus qui Misnæ auctor est. יוונית *Græce*, intellige scientiam Græcorum juxta linguam Sapientum, cujusmodi metaphoræ sunt similesque tropi, qui a simplici loquendi usu deflectunt, & sensum habent occultum. In Gemara dicitur, quod Rabbi loquitur de sapientia. Cæterum nonnullas locutiones habemus pro ænigmatibus, uti in Gemara exponitur, nam Græci olim habebant ejusmodi modos loquendi, omnia quæ dicere vellent ænigmatice exprimentes. Ratio autem, quare hoc prohibuerunt, est quia sub secundo templo rex aliquis è familia Chasmonæorum obsedit Jerusolyma, & incolæ Jerusolymitanæ quotidie canistrum denariorum mittebant in castra, ut vicissim darent pro illis duos agnos pro sacrificio continuo; aderat autem tunc temporis aliquis qui intelligebat modos loquendi quos invenerant Græci, & loquebatur illos; sed hæc omnia penitus perierunt.

האחרון פולמוס *Bellum ultimum*, quando templum destructum est, etiam ope Titi Vespasiani. אפריון est instar tentorii ex panno aurato confectum. *Magistri nostri permiserunt ut sponsa exiret cum tentorio*, honestatis & verecundiæ ergo; & ita deciditur.

WAGENSEILIUS (1) *Orto &c.*] Repetit istius decreti Talmud mentionem in Gittin fol. 7. a.

(2) *Bell. Vespasiani &c. Orto bello Titi*] De horum bellorum apparatu, vide, quæ ex Echa Rabbati adducit Raymundus in Pug. pag. 258.

(3) *Decreto publico abrogatæ sunt &c.*] Habent id in more positum Rabbini, ut non tantum ad calamitatem aliquam depellendam, sed & tranquillitatis conservandæ causa, adversus luxum, & festivitates, decreta faciant. R. Gedaljah Aben-Jechajah in Schalsch. Hak. p. 55 a. השר דון שלמה בן דון יוסף ן' יחייא היה בימים האלה בשנה כמו די אלפים תתק"נ במלכות פורטוגאל והוא דור ד' למשפחתינו והיה איש חכם גבור מלחמה ופילוסוף גדול וישימהו מלך פורטוגאל לראש על כל חילו מהפרשים ורוכבי הסוסים ויהי בכל דרכיו משכיל ויאהבו כל השרים הגם כי בקצתם היה קנאה עליו דהעשירו ישראל ביותר מאוד ורצו שלא ילבשו היהודים עליהם בגדי משי ותכשיטי מלכות ושלא ירכבו על סוסים בעיר כדי שלא יתרבה עליהם קנאה : Id est: *Vir Illustrissimus, Don Salomo, filius Don Josephi Aben-Jechaja, eadem hac tempestate floruit, circa annum mundi 4950. in Regno Lusitaniæ, atque hæc familia nostra ætas quarta est. Iste vero* (Don Salomo) *fuit sapiens, bellicosus, & Philosophus excellens, cumque Rex Lusitaniæ, universo suo exercitui, equestri Ducem præfecit. Gessit omnia præclarissime, & in magna apud universos Proceres erat existimatione, quidam tamen ei invidebant. Hujus auspiciis magnas opes contraxerunt Judæi, quare legem tulit, ne sericati, aut principali ornatu induti, incederent, & ne per urbes equis veherentur, quo minus in magnam invidiam hominum, odiumque incurrerent.*

(4) *Coronæ Sponsorum*] Variis quondam Sponsi utebantur coronis, quæ omnes videntur simile interdictæ. Nam sic Gemara annotat: אמר רב לא שנו אלא של מלח וגפרית אבל של הדס ושל ורד מותר ושמואל אמר אף של הדס ושל ורד אסור של קנים ושל חלפה מותר ולוי אמר אף של קנים ושל חלפה אסור : *Raf opinatur, tantum Coronas Salis & Sulphuris fuisse interdictas, sed Myrteis & Rosaceis licuisse uti. At Samuel contendit, interdictum pertinuisse etiam ad Coronas Myrteas & Rosaceas, concessasque unice fuisse illas, quæ ex Cannis, aut Junco plectebantur. Cæterum Levi etiam has ipsa veritas esse autumat.* Si tamen Bartenoræ fides est, ultra fas interdictum Levi extendit, & coronis e canna palustri, atque sic etiam junco, contextis, caput redimire, adhuc Sponsis conceditur. Ne vero quem illæ Coronæ Solis & Sulphuris sua forma suspensum teneant, sciendum ex R. Salomone: עטרה עושין מאבן של מלח שהיא צלול כאבן הבדולח ומבעין אותן כמין ציורין בגפרית כמו שעושין בכלי זהב וכסף : Id est: *Confectam olim fuisse* (Sponsis) *coronam, e sale fossili, quod Crystalli instar pellucidum esse solet, in eaque colore sulphureo varias figuras fuisse depictas, plane uti moris est vasa aurea argenteis, argentea, aureis emblematibus variegare.* Causam, cur Sal & Sulphur, Sponsorum coronis materiem præbuerint, cum diu indagare non potuissem, tandem commodum subvenit Codex noster MS. quem Judæus pro Adversariis habuit, in eo legitur: הטעם לענין עטרות חתנים מגפרית ומלח יש להזכיר חטא סדום ועמורה שהיו ארץ רוכבם בניאוף אשת איש ובמשכב זכור ונענשו שנעשה ארצם גפרית ומלח וכדי לעורר לבב החתן שידבק באשתו ולא בשאר ביאות לכן עושים לו כתר ממלח וגפרית : Id est: *Ratio, quare Sponsorum Coronæ e Sulphure & Sale confectæ fuerint, in eo consistit, ut in memoriam iis revocaretur peccatum Sodomæorum & Gomorrhæorum, qui adulteriis & mascula Venere se totos prostituere mancipabant, & ideo eam pœnam tulere, ut terra ipsorum in Sal & Sulphur converteretur. Ergo, corona illa Salis & Sulphuris monebat Sponsum, suæ adhæreret uxori, & a peccatis Sodomæorum sibi caveret.*

(5) *Et Tympana*] In ipsa Gemara אירוס per טנבוריא exponitur. Quod, ne cui fraudi sit, quasi Talmud vocem recentem Gallicam, Italicam, aut Hispanicam agnoscat, sciendum, nullam harum, sed Arabicam linguam verbum טנבוריא suppeditasse. Literatissimus Vossius, de Vitiis Serm. p. 292. Taburcinum, *tympanum, ex Gallico* Taborin, *vel* Tambour, *sive Italico* Tamborino, *pro quo Hispani* Tamburo. *Videntur Galli & Itali accepisse ab Hispanis, illi ab Arabibus, quibuscum conveniunt in hoc Persæ.* Atque, sic omnino se res habet, æque טנבוריא Arabicum est, ac nomen טבלא per quod & ipsum verbi אירוס in Gemara fit explicatio.

Prius verbum, Arabes suis literis طنبور & طنابير posterius vero, طبل itemque طبول solent scribere. Formam hujus Instrumenti, sic nobis depingit R. Solomo: אירוס הוא עשוי דפנותיו עגולות כעין נפה וקושרין בדפנותיו חוטין של ברזל ומותחין עליו עור כשהוא לח ומוחח והוא מתייבש שם באליו ובשכיכין עליו בכפל רק הוא מוציא קול צלצול ויש אומנין שיודעין להכות עליו מכה אחר מכה כסדרה עד שנשמע כמין שיר Id est: אירוס *instrumentum rotundum est, cribri adinstar, cujus lateribus alligantur fila ferrea, & super os illius, pellis humefacta probe distenditur, quæ ibi exarescit. Id, tenui bacillo pulsatum instrumentum, sonum edit tinnulum, atque sunt quidam ea periti, ut ex arte ita modulari pulsu possint, quo sonus harmonicus exaudiatur.* Quantum ex ista circumscriptione R. Salomonis assequor, videtur plane in mente habuisse illud instrumentum, quod Hispani promiscue tam in sacris quam profanis festivitatibus, tripudiantes etiamnum pulsare solent. Omnia enim reliqua ad amussim conveniunt, unum bacillum si excipias, quo ea gens, quod equidem sciam, non utitur, sed jam sola manu versatili, jam ad caput, cubitos aut genua tympanum allidendo, sonos edere solet. Fuit similis instrumenti usus, jam olim in sacris magnæ Deum Matris, ipsaque hæc Diva cum Corybante suo, id crepitaculum, sed annellis aut nolis æreis quæ nunc communiter ad latera alligantur, & quarum R. Salomo quoque mentionem facit, privum, manu tenent, (Libro dell imagini de Dei p. 111.) apud Pignorium, in tabula, cujus exemplar spectandum propono.
Possunt alia multa de isto instrumento videri apud Autorem libri Schilte Haggib. fol. 5. col. 1. qui nobis persuadere nititur, esse hoc, idem illud, quod Scriptura השחר איילת vocavit. De qua opinione, etsi in præsentia, controversari non lubet; illud tamen verbo monendum, pessime hunc Autorem & adversus leges Grammatices, ipsasque sacras literas, voci אילת quæ in suo regimine constituta, nuda comparere debebat, He ἐμφάσεως notam, sociasse. Præterea, idem in Sotæ nostræ loco, אירוס pro אירוס legit male, & invitis Talmudis, En Jacob, Mischnæque Codicibus omnibus. De cætero, illud ex Schabbat fol. 10. a. colligere licet, interdictum hoc, de non pulsandis in nuptiarum festivitatibus tympanis, brevi cessasse, sic enim opus fuit, ut haud multo post, mortuo Raf revocaretur, etsi ne tum quidem usque quaque fuit observatum, quare in transgressorem, tandem cœlitus fuit animadvertendum. רבי נח נפשיה דרב גזר רב יצחק בר ביסנא דלא ליתייה אסא וגידמי לבי הילולאי ומבלא תזל איהו אמטי אסא וגידמי לבי הילולא ומבלא טרקיה חויא ומית : Id est: *Cum diem suum obiisset Raf, vetuit R. Isaacus Bisnæ filius, myrti, aliarumque arborum frondes gestando, & tympana pulsando, procedere ad domum nuptialem. At quidam Judæus* (insuper habito hoc præcepto) *in nuptiali pompa myrtum, aliasque termites, & tympana adhibuit, quare eum serpens momordit, ut ita moreretur.*

(6) *Coronis Sponsarum.*] Longe aliis Coronis Sponsæ in solemni quondam Nuptiarum festivitate ornabantur, quam quibus Sponsos usos fuisse, jam modo diximus. Quippe, Gemaræ nostræ testimonio, Sponsæ Corona, erat עיר של זהב *Civitas aurea.* Hoc est, tali ex auro fuit forma, qualem, ne de vultibus multorum Imperatorum qui in Nummis ea ornantur, in præsentia quid dicam, gestasse

Ipsa Deûm fertur genitrix, Berecynthia.

Et proinde eo diademate caput cincta, in Pignorii, quam modo repræsentavimus, tabula, merito depingitur. De voce עטרה obiter, quandoquidem occasio nos huc deducit, notandum, eam usurpari etiam de Regum Coronis, item, de genere illo Monetæ, quod nos vulgo *Coronatos* vocamus, Itali vero *Scudi* appellitant; & denique de Lege etiam Divina. Primæ significationis exemplum est in Schalsch. Hak. pag. 11. ubi legitur : משה לקח העטרה מעל ראשה וישמה על ראשו : Id est : *Moses ablatam Pharaonis capitis coronam, suo imposuit.* Quin, & alterius, pag. 116. a. בשנת ה' אלפים ש"טו בהיות פאולו קרפא הנפולי פפה ברומה גזר א' בולה וכו' שבזמן ו' חדשים היהודים ימכרו כל בית ונחלות שיהיו להם ונעשה חשבון שהיה שוה נחלות היהודים אשר היו במלכותו או יותר מתק אלף עטרות ונמכרו פחות מהחמישית : Id est: *Anno Mundi 5315. cum Paulus (IV.) Caraffa, gente Neapolitanus, Pontificatui Romano esset præfectus, Bullam quandam evulgat, qua præter reliqua imperavit, ut Judæi intra semestre, omnes suas ædes, & fundos venderent. Computatione facta, deprehensum, Judæorum qui Statum Ecclesiasticum incolebant, possessiones, superare summam quingenties mille Coronatorum, quæ tamen, minus quinta æstimationis hujus parte, fuere distractæ.* Lex quoque κατ' ἐξοχὴν עטרה dicitur, tum alibi, tum in Joma fol. 69. b. אנשי כנסת הגדולה החזירו את העטרה ליושנה : Id est : *Viri Congregationis magnæ, restituerunt Coronam, in antiquum statum.* Hoc significatu alias frequentius adhibetur vox כתר Unde ea vox, aureis literis, Voluminum sacrorum armario, in Synagogis plerunque solet inscribi: Cui rei ista insuper accedit causa, quod literæ כתר eam summam in calculatione conficiunt, quot Leges a Deo promulgatæ, sunt numero. In Pirke Avot. c. 4. dicitur : ר' שמעון אומר שלשה כתרים הם : כתר תורה כתר כהנה וכתר שם טוב עולה על גביהן : Id est: *R. Simeone ista perhibente, tres sunt Coronæ Una Legis, altera Sacerdotis, tertia Regni. Corona tamen bonæ famæ has omnes supereminet.* Ex his, explicandum hierogliyphicum, trium, & nonnunquam quatuor Coronarum, quæ in frontispiciis librorum Rabbinicorum, maxime vero eorum, qui Venetiis excusi sunt, creberrime comparent, & quarum dispositionem hic adumbrare, operæ pretium omnino nobis visum est.

pag 306

Cedit

Cedit reliquis, magnitudine, Bonæ Famæ Corona, sed tamen effert sese, eique post se relinquit. Nam Eruditum, Sacerdotem, Regem esse, autoritatem tantum conciliant, nec ultra æstimanda veniunt. At, si quis Vir Bonus dici mereatur, hæc demum propria, hæc solida, hæc perpetua hominis laus est. In hanc fere sententiam egregie dissertissimus Lipsius in aureo de Constantia libello l. 2. c. 4. *Pulchra hæc laudatio, O virum Doctum! sed illa melior, O virum Sapientem! & ista optima, O virum Bonum! Has sectemur! & per tot labores, non Scire tantum velimus, sed Sapere & Facere.* Patet interim ex supra dictis, sine dubio, aliorsum intentam mentem habuisse Hottingerum, cum p. 151. Grammat. Chaldæo-Syr. scriberet: *Quatuor fere Coronarum fieri mentionem apud Chaldæos, Rabbinos tantum trium meminisse.*

(ל) *Ne quis filium in Græcanica erudiret*] Equidem, non tam sapiens sum, ut possim conciliare Mischnam hanc, cum sua Gemara. Nam, quod Mischna Vespasiani demum tempore decretum esse memorat, id Gemara sic exponit, quasi jam Chasmonæorum ætate de ea re cautum fuerit; idemque iisdem fere verbis, in Bava Kama fol. 82. b. iterat. Locus integer afferendus est: ת"ר כשצרו מלכי בית חשמונאי זה על זה היה הורקנוס בחוץ ואריסטובולוס בפנים בכל יום ויום היו משלשלין דינר (Lege דינרין) בקופה ומעלין להם תמידין היה שם זקן אחד שהיה מכיר בחכמת יונית לעז להם בחכמת יונית אמר להן כל זמן שעוסקין בעבודה אין נמסרין בידכם למחר שלשלו להם דינרים בקופה והעלו להם חזיר כיון שהגיע לחצי חומה נעץ צפורניו נזדעזעה ארץ ישראל ארבע מאות פרסה אותה שעה אמרו ארור אדם שיגדל חזירים וארור אדם שילמד בנו חכמת יונית: Id est: *Sic tradunt Magistri: Cum Principes familiæ Chasmonæorum, de dominatu mutuo contenderent, erat Hyrcanus foris, Aristobulus* (vero frater,) *degebat intra* (urbem Hierosolymitanam. Cæterum, cum nulla agnorum esset ibi copia,) *solebant quotidie* (per mœnia,) *in corbe quadam demittere*, (ex arca sacra depromptos) *nummos, atque agnos referre, quibus ad celebrandum endelechismum opus fuit. Forte erat ibi Senex quidam* (Judæus,) *sapientiam Græcanicam edoctus, is* (Græcis, Pompejanisque Hyrcano oppugnanda urbe opem ferentibus,) *susurrat Græco sermone, in hanc sententiam: Quamdiu istis, sua sacra peragere conceditis, non facient deditionem. Ergo, cum die postero,* (Hierosolymitani pro more) *nummos in corbe demitterent: in locum repositus porcus est, qui cum ad medium mœniorum fuisset evectus, ungulas iisdem infixit, ex qua re tota Judaica regio, per universa quaqua patet quadringenta milliaria, contremuit, Tum natum scitum est:* Execrabilis esto, quisquis nutrit porcos: Exsecrabilis item esto, quisquis filium suum sapientiam Græcanicam edocet. Sed, fortasse pleraque hujus narrationis fabulosa sunt, etsi de simultatibus Hyrcani & Aristobuli, itaque, quam Gemara respicit, Hierosolymarum obsidione, est apud Josephum l. 14. antiq. c. 8. De agnis enim, per mœnia attractis, & porcino terræ motu, iste prorsus silet, quin potius, ea apud ipsum leguntur, unde omnem hanc historiam, aperte falsitatis convincas. Testatur namque diserte, ne quidem illa die, qua captum templum est, endelechismum fuisse intermissum, nedum ut id prius accidere potuerit. Μάθοι δ' ἄν τις ἐντεῦθεν τὴν ὑπερβολὴν ἧς ἔχομεν περὶ τὸν θεὸν εὐσεβείας, καὶ τὴν φυλακὴν τῶν νόμων, μηδὲν ὑπὸ τῆς πολιορκίας διὰ φόβον ἐμποδιζομένων πρὸς τὰς ἱερουργίας· ἀλλὰ δὶς τῆς ἡμέρας πρωΐ τε καὶ περὶ ἐνάτην ὥραν, ἱερουργούντων ἐπὶ τοῦ βωμοῦ, καὶ μηδ' εἴ τι περὶ τὰς προσβολὰς δύσκολον εἴη, τὰς θυσίας παραλειπόντων· Καὶ γὰρ ἁλούσης τῆς πόλεως περὶ τρίτον μῆνα τῇ τῆς νηστείας ἡμέρᾳ κατὰ τὴν ἐνάτην καὶ ἑβδομηκοστὴν καὶ ἑκατοστὴν ὀλυμπιάδα, ὑπατευόντων Γαΐου Ἀντωνίου, καὶ Μάρκου Τυλλίου Κικέρωνος, οἱ πολέμιοι μὲν εἰσπεσόντες, ἔσφαττον τοὺς ἐν τῷ ἱερῷ· Οἱ δὲ πρὸς ταῖς θυσίαις οὐδὲν ἧττον ἱερουργοῦντες διετέλουν, οὔτε ὑπὸ τοῦ φόβου τοῦ περὶ τῆς ψυχῆς, οὔτε ὑπὸ τοῦ πλήθους τῶν ἤδη φονευομένων ἀναγκασθέντες ἀποδρᾶναι· Πᾶν δ' ὅ τι δέοι παθεῖν τοῦτο παρ' αὐτοῖς ὑπομένειν τοῖς βωμοῖς, κρεῖττον εἶναι νομίζοντες, ἢ παρελθεῖν τι τῶν νομίμων· *Facile autem est, vel hinc discere, quanta pietate Deum colamus, & quam observantes legum simus, quandoquidem oppugnationis terror nihil obfuit, quo minus solemnia peragerentur sacrificia, bis per singulos dies, mane & circa nonam horam super altari immolantibus nostris Sacerdotibus, ac ne in extremo quidem discrimine sacra intermittentibus. Etenim capto templo, tertio demum mense, die jejunii, CLXXIX. Olympiade, C. Antonio, M. Tullio Cicerone Coss. hostes quidem irrumpens, jugulabat omnes obvios: illi vero, nihilominus sacris operabantur, neque metu mortis, neque jam cæsorum multitudine absterriti, passuri quicquid victori liberet potius, quam deserturi altaria, aut aliquid omissuri præscriptum patriis legibus.* Quicquid vero sit de principio interdicti, quo Græcorum linguam ac Philosophiam discere vetabatur, illud tamen constat, non ei semper morem gestum esse. Sane, in Menachot fol. 99. b. habemus exemplum Rabbini, quem libido cœpit animum ad ea studia transferendi: שאל בן דמה בן אחותו של ר' ישמעאל את ר' ישמעאל כגון אני שלמדתי את כל התורה כולה מהו שאלמוד חכמת יונית קרא עליו המקרא הזה לא ימוש ספר התורה הזה מפיך והגית בו יומם ולילה צא ובדוק איזו היא שעה שאינה לא מן היום ולא מן הלילה ולמוד בה חכמת יונית: Id est: *Damæ filius, qui ex R. Ismaëlis sorore genitus erat, quæsivit ex hoc Avunculo: Num mihi, qui Legem sacram universam addidici, fas est studere artibus & literis Græcanicis? Ibi inculcavit ei Avunculus dictum* (Jos. I, 8.) Ne discedito liber iste legis ex ore tuo, sed meditaberis de eo interdiu ac noctu: (Subjungens deinde: Heus, o noster!) *Abi domum, & tecum ipso reputa, quæ sit illa hora, quæ nec ad diem, nec ad noctem pertinet, atque hac Sapientia Græcanica operam navare tibi licebit.* Simile responsum, cum de eadem re a quibusdam rogaretur, reddidisse R. Josuam legitur in Pea Jeruschalmi, & exinde in Excerptis, apud Autorem Breviarii En Israel fol. 50. col. 4. Nescio, num isti a proposito absterreri se passi sint, scio tamen alios, quibus literis Græcis invigilare nulla fuit religio. Schalsch. Hak. fol. 34. a. שמואל היה ראש ישיבה בנהרדעא והיה חכם בתורה ובחכמת יונית: Id est: *Samuel Rector Academiæ Nahardeensis, in Lege Divina & Sapientia Græcanica fuit eruditissimus.* Item p. 39. b. ר' שלמה בן גבירול הנזכר במקומות רבים היה נרור היות בסרגוסה ונפטר בבלינציה והיה חכם גדול ומדקדק ומשורר נפלא וחכם בלשון יון: Id est: *R. Salomo, Gabiroli filius, cujus crebra fit mentio, circa hæc tempora Cæsaraugustæ floruit, mortuus vero tandem est Valentiæ. Erat vir sapientissimus, Criticus, & Cantor incomparabilis, nec minus Græcæ linguæ fuit admodum peritus.* Et vero, levis utique est ratio, quam Judæi fingunt priscos Magistros induxisse, ut Græcarum literarum studia suæ gentis hominibus prohiberent, & nata ex solo casu. Supersunt sane longe graviores, quæ contrarium suadere poterant, sive ipsius linguæ decus & elegantiam respexissent, sive Sapientiæ, quæ illa traditur, originem. Prius, ne ipsum quidem Talmud Jeruschalmi inficiari potest, ubi c. 1. Megillæ legitur: עקילס הגר תרגם התורה לפני רבי אליעזר ורבי יהושע וקלסו אותו ואמרו יפיפית מבני אדם ש"ל יופי של יפת שיהא על לשון יוני: Id est: *Aquilas proselytus, sacras literas præsentia R. Eliezeri, & R. Josuæ in Græcam linguam transtulit, quod ipsi factum collaudarunt, accommodantes huc, dictum* (Ps. XLV, 3.) יפיפית מבני אדם *Quippe* יופי *ad Japhetum* (Græcorum progenitorem,) *linguamque Græcam præbet allusionem.* Quo facit, quod in ejusdem Jeruschalmi Sota & Schabbat traditur: מותר לאדם ללמד את בתו יונית מפני שתכשיט הוא לה: *Fas est homini, filiam suam docere linguam Græcam, nam id gratiam ei conciliat.* Jam, quod ad ipsam Sapientiam Græcorum attinet, non eam contemnere debebant Judæi, quippe cujus ipsi se autores prædicant: nihil igitur æquius erat, quam ut suam rem vindicarent. Josephus 1. contra Apion. autor est, Pythagoram plane novisse disciplinam Judæorum, ejusdemque multa cupide esse amplexum. Rem eandem, apud Clementem 1. Strom, Aristobulus Judæus de Platone prodidit, addens alibi, Philosophiam Peripateticam ἐκ τε τοῦ κατὰ Μωυσέα νόμου καὶ τῶν ἄλλων ἠρτῆσθαι προφητῶν· *Ex Lege Mosaica, atque aliis pendere Prophetis:* quæ testimonia, jam Cl. Seldenus l. 1. de Jur. Nat. & Gent. sunt ob-

servata. His addere oportet, multa, quæ ex Rabbinis congessit Buxtorfius ad Cosri, p. 28. seqq. Ergo, antiquis, longe prudentiores se præstiterunt Judæi Hispani, dum Philosophiam Græcam discendi facultatem, saltem iis, qui adultæ ætatis sunt, adimere, haud fuere ausi. Sic enim Autor libri Schalsch. Hak. p. 60. a. profitetur: ראיתי בספר מנחת קנאות כי בגזרות שעשו קהלות ברצלונה שנת ה' אלפים ס"ד שלא ללמוד בחכמת יונית עד שיגיע הלומד אל כ"ה שנים : Id est: *Legi in libro Minchat Kenaot, inter cætera consulta, quæ Barcinonenses Judæi fecerunt, etiam illud fuisse, ne cui liceret Sapientiæ Græcanicæ discendæ sese mancipare, prius quam XXV. ætatis annum attigisset.* Stupeo ad Maimonidis verba, quæ habet Hilch. Tphillin c. 1. §. 19. אין כותבין תפילין ומזוזה אלא בכתב אשורית והתירו בספרים לכתוב אף ביוני בלבד וכבר נשתקע יוני מן העולם ונשתבש ואבד לפיכך אין כותבין היום שלשתן אלא אשורית : Id est: *Ad Phylacteria & Schedas liminares* (describendas,) *haud alios quam Assyriacos characteres adhibere licet, in Libris vero Sacris describendis, literis etiam Græcis uti conceditur, sed his solis,* (nec ullis aliis, ullarum gentium.) *At vero, pridem in desuetudinem abiit lingua Græca, confusa est, ac periit. Quamobrem hac ætate tam libri sacri, quam Phylacteria unice Characteribus Assyriacis exprimuntur.* Certe, si de lingua Græca dici potest, nullam amplius esse superstitem, longe majori ratione idem quis de Hebraica lingua affirmet, quod tamen nec Maimonides, nec quisquam Judæorum facile concesserit. Dicam Plura de interdicto discendi Linguam Græcam in Notis ad Massechet Purim, atque conferri interea loci possunt quæ disserit Lipmannus in Nizach. p. 91.

(8) *Propter postremum &c.*] Paulo ante laudatus Seldenus l. 2. Uxor. Hebr. cap. 15. locum hunc transtulit: *Temporibus bellicis, quæ sunt insecuta, decretum est, ne prodiret (in deductionem) Sponsa velamine obvoluta, intra Urbem. Sed Rabbini nostri postmodum permisere, ut etiam intra urbem velamine obvoluta prodiret.* Nobis, quid de vocis אפריון significatione quam ea hoc loco exigit, videatur, jam supra p. 260. professi sumus, & facit nobiscum Bartenora, dum אפריון diserte כמין אהל seu *tentorii speciem* habuisse asserit. Uraniscus, quia pompæ fastusque signum est, ideo ratio suadebat, ut Magistri, in illa Judaicæ politiæ panoletria, eodem Sponsas abstinere juberent. Ne Sponsa flammeo obtecta, in publicum prodiret, nihil video quid suadere potuerit.

(9) *Facultatem ejus rei indulsere.*] Fortasse, quia inhumanum & impium videbatur, Sponsis, in nuptiarum solemnibus omnino omnem ornatum adimere, maxime cum ad eas exhilarandas, omnes sint obstricti, Deoque gratum præstetur obsequium, si huic officio satisfiat. In hanc rem pridem p. 45. aliqua diximus, quibus accedit Jesebelis Reginæ exemplum, de qua R. Eliezer in Pirke cap. 16. ביתה היה סמוך לשוק וכל חתן שהיה עובר היתה יוצאת מביתה ומצלצלת בכפיה ומקלסת בפיה ומהלכת עשר צעדי : Vorstius vertit: *Ejus domus vicina erat foro: Quicunque autem Sponsus transibat, tum egrediebatur ædibus suis, & pulsabat manibus suis cymbalum, atque laudes cantabat ore suo, progrediens decem passus.* Item, quod est in Menachot c. 11. אגריפס המלך עבר לפני הכלה ושבחוהו חז"ל אמר אני נוטל כתר בכל יום וזו הנוטל כתרה שעה אחת : Id est: *Rex Agrippas, Sponsæ* (obviam factus,) *eodem loco cessit, quod factum Sapientes f. m. collaudarunt,* (& simul dictum, quo) *Ego, inquiebat, quotidie Coronam capite gesto, hæc autem, illa utitur per horam.*

יה משמת רבי מאיר בטלו מושלי משלים משמת בן עזאי בטלו השקדני' משמת בן זומא בטלו הדרשני' משמת רבי יהושע פסקה טובה מן העולם משמת רבן שמעון בן גמליאל בא גובי' ורבו צרות משמת רבי אלעזר בן עזריה פסק העושר מן החכמים משמת רבי עקיבא בטל כבוד התורה משמת רבי חנינא בן דוסא בטלו אנשי מעשה משמת רבי יוסי קטנותא פסקו הסידים ולמה נקרא שמו קטנותא שהיה קטנותן של הסידים משמת רבן יוחנן בן זכאי בטל זיו החכמה משמת רבן גמליאל הזקן בטל כבוד התורה ומתה טהרה ופרישות משמת רבי ישמעאל בן פאבי בטל זיו הכהונה משמת רבי בטלה ענוה ויראת חטא רבי פנחס בן יאיר אומר משחרב ב"ה בושו חברים ובני חורין וחפו ראשם ונדלדלו אנשי מעשה וגברו בעלי זרוע ובעלי לשון ואין דורש ואין מבקש ואין שואל על מי לנו להשען על אבינו שבשמים רבי אליעזר הגדול אומר מיום שחרב בית המקדש שרו חכימיא למהוי כספריא וספריא כחזנא וחזנא כעמא דארעא ועמא דארעא אזלא ונדלדלה ואין שואל ואין מבקש על מי יש להשען על אבינו שבשמים בעקבות משיחא חוצפא יסגא ויוקר יאמיר הגפן תתן פריה והיין ביוקר והמלכות תהפך למינות ואין תוכחה בית ועד יהיה לזנות והגליל

15. Mortuo (1) R. Meir defecere (2) qui homines erudiebant (*doctis*) (3) Parabolis. Mortuo τῷ Asai filio, cessarunt (4) lucubrantes: Mortuo vero (5) Sumæ filio, (6) acuti Interpretes. (7) Mortuo (8) R. Josua, periit publica felicitas. Mortuo (9) R. Simeone Filio Gamalielis, (10) venerunt Locustæ, & auctæ sunt calamitates. Mortuo (11) R. Eleasare Filio Asariæ, cessarunt eruditi esse divites. (12) R. Akiba mortuo, (13) decus legis evanuit. (14) R. Chanina Dusæ filio mortuo, cessarunt (15) viri Thaumaturgi. (16) R. Jose Parvo mortuo, defecere Religiosi: (17) quare vero Parvus cognominatur? Quia (18) minutal erat Religiosorum. Mortuo R. Jochanane Saccai F. disparuit splendor Sapientiæ. Mortuo (19) R. Gamaliele Sene, (20) evanuit honos legis, simulque mundities & sanctimonia, intermortuæ. (21) R. Ismaële Filio Pabi defuncto, occubuit splendor Sacerdotii. (22) Mortuo Rabbi (*Juda Sancta*,) (23) cessavit Modestia, & timor peccati. R. Pinchas F. I. ait: Diruto Templo, pudore suffusi sunt Sapientes pariter & Nobiles; (24) obnubuntque capita: Liberales ad pauperiem sunt redacti, contra invaluere violenti, & calumniatores, (25) nec superest explicans, (26) nec quærens, nec interrogans. Cui ergo innitendum est nobis? (27) Patri nostro cœlesti. R. Eliezer cognomento Magnus ait: Ex quo Templum devastatum est, (28) cœpere Sapientes similes esse Scribis; Scribæ, æditius; Æditui, vulgo hominum; Vulgus vero hominum, in pejus indies ruit, nec quis rogans, aut quærens, superest. Cui ergo innitendum? Patri nostro cœlesti. (29) Paulo ante adventum Messiæ, (30) impudentia (31) augebitur. Et magna erit annonæ caritas: Vitis proferet fructum, sed (32) vinum nihilominus care vendetur.

Sum-

והגליל יחרב והגבלן ישום ואנשי הגבול יסובבו מעיר לעיר ולא יחוננו וחכמות סופרים תסרח ויראי חטא ימאסו והאמת תהא נעדרת נערים פני זקנים ילבינו זקנים יעמדו בפני קטנים בן מנוול אב בת קמה באמה כלה בחמותה איבי איש אנשי ביתו פני הדור כפני הכלב הבן אינו מתבייש מאביו ועל מה יש לנו להשען על אבינו שבשמים רבי פינחס בן יאיר אומר זריזות מביאה לידי נקיות ונקיות מביאה לידי טהרה וטהרה מביאה לידי פרישות פרישות מביאה לידי קדושה וקדושה מביאה לידי ענוה וענוה מביאה לידי יראת חטא ויראת חטא מביאה לידי חסידות וחסידות מביאה לידי רוח הקדש ורוח הקדש מביאה לידי תחיית המתים ותחיית המתים בא על ידי אליהו זכור לטוב אמן :

Summum in orbe imperium, obruetur opinionibus pravis, & nulla locum habebit correptio (33) Synagogæ convertentur in lupanaria, (33) limites Judææ desolabuntur, & regio quanta quanta est devastabitur. Viri insignes oppidatim circuibunt, nec ulla humanitatis officia experientur. Fœtebit Sapientia Magistrorum, a delictis sibi caventes spernentur, & Veritatis magnus erit defectus. (35) Juvenes confundent ora Senum, Senes coram junioribus surgent. (36) Filius irritabit patrem, (37) nata insurget adversus matrem, nurusque contra socrum; denique suos quisque domesticos inimicos habebit. Scilicet, (38) Seculo isti canina facies erit, nec verebitur filius parentem. Cui ergo confidendum? Patri cœlesti (39) *R. Pinchas F. I. ait: Providentia, causa Alacritatis; Alacritas, causa Innocentiæ; Innocentia, parit Puritatem; Puritas, Abstinentiam; Abstinentia progenerat Sanctitatem; è Sanctitate, provenit Modestia; atque ex Modestia, Timor Sceleris; Timor Sceleris, deducit ad Pietatem; Pietas, causa est* (gratiæ) *Spiritus S. Spiritus S.* (fideles) *participes facit Resurrectionis mortuorum; Resurrectio mortuorum, obtinget interventu Eliæ, cujus memoria sacra esto, & sancta Deus æternus benignè concedat, ut adventu illius, cito, & salvi sanique fruamur. Amen!*

R. OB. DE BARTENORA.

כמלו מושלי משלים *Cessarunt parabolas docentes*, uti sunt fabularum similitudines; & ita dicitur in Gemara Sanhedrin, quando per allegorias docebat R. Meyr, tertiam partem exponebat allegoricè in jure, tertiam partem in *Agada*, id est, enarrationibus mysticis; & tertiam temporis partem in parabolis.

השקדנים *Lucubrantes*, assidui in portis Academiæ die noctuque, uti dicitur in Gemara Jebhammot, quod dixit Ben Asai, *anima mea Legem amat.* הדרשנים *expositores*, scil. practici, qui periti erant in Lege multis modis & rationibus curiose explicanda, uti dixit R. Eleasar filius Asariæ, *eram septuagenarius, & tamen non dignatus fui, ut mihi quis exponeret exitum ex Ægypto* &c. vide Berachot cap. 1. Misna ultima.

משמת רבי עקיבא בטל כבוד התורה *Quando mortuus est R. Akiba, cessavit honor Legis*, nam nimirum etiam Legis apiculum exponebat, quod in magnum Legis honorem erat, utpote indicium quod nihil frustra scriptum est. אנשי מעשה *viri operis*, id est, qui peragebant miracula & opera miratu digna, uti narratur de R. Chanina filii Dosæ in Gemara Taanit, quod dixit, dabit virtutem aceto ut ardeat. Sic etiam de capris ut adducerent lupos in cornibus, & similia occulta plura quæ ibidem memorantur. קמנותן של חסידים *minutal religiosorum*, quando homines pii deficiebant, & ille erat eorum postremus. *Quando mortuus est Rabban Gamaliel senior, cessavit honor Legis*, nam ante mortem ejus adhuc erat virtus in mundo, ita ut stando addiscerent Legem, sed post mortem illius virtus illa ac vis cessavit, & cœperunt sedendo addiscere Legem, & hic est sensus verborum *cessavit honor Legis.* Cæterum *cum mortuus est Rabbi, cessavit humilitas, & timor peccati*, discipuli ejus hæc verba addiderunt traditionibus Misnicis.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

השקדנים *Lucubrantes*, accurati in lectione & doctrina. Historia de Ben Asai constat ex Bereschyt Rabba, quod nunquam uxorem duxit, rogatus quamobrem? respondit, אני בתורה חשקה נפשי *quod me attinet, anima mea Legem amat.* Cæterum tempore Rabban Gamalielis seniores discebant homines Legem ad amussim, sed post illius tempus debilitata corpora eorum, & denuo sedendo discere cœperunt: Et hoc est quod dicit, בטל כבוד התורה *cessavit honor Legis.* Sed de R. Akiba dixerunt, *postquam mortuus est R. Akiba, cessarunt brachia Legis, & obstructi sunt fontes scientiæ.*

קמנותן של חסידים *Minutal religiosorum*, sensus est, quod tunc temporis erat tantum radix religiosorum, quia radix & principium rei exigua sunt. Illi vero doctores qui venerunt post R. Jehudam cognomine sanctum, plura addiderunt, dicendo; *Postquam mortuus est Rabbi, cessavit humilitas, & timor peccati.*

WAGENSEILIUS. (t) *I. R. Meir.*] Est hic inter præcipuos Sapientes, qui post Templi secundi excidium floruerunt. Fertur, fuisse ipsum nepotem Neronis, Ducis exercitus Romanorum, qui ante Vespasianum Hierosolymas oppugnare cœperit, quique paganismo relicto, Judæorum sacra sit amplexus, quod sibi metueret, ne ipse, urbe sacra, cujus fatum imminere prævidebat, excisa, similiter pœnas Deo dare cogeretur. Sic est in Gittin cap. 5. quod exinde repetunt Baal Juchasin pag. 63. b. & David Gans in Zemach part. 1. p. 42. a. neque id vocant in controversiam. Est enim Vorstii grave παρόραμα, quando in versione τῦ Zemach p. 105. hoc posterioribus tribuit, quasi in suos libros admiscuerint: *R. Meirum fuisse filium thalami, seu legitimum Rabbenu a. Kadosch*: nam ista profecto nunquam iis venerunt in mentem, sed dicunt: שרבי מאיר היה בחנפי בנו של רבינו הקדוש : Id est: *Tòv R. Meir* (tam diu vitam produxisse,) *ut interfuerit nuptiis, quas filius R.* (Jehudæ) *Sancti, celebravit.* Usus est R. Meir, præceptore R. Akibâ, dictusque principio fuit מאישא *Meischa*; postea vero ob insignem eruditionem illud nomen מאיר ei inditum שהיה מאיר עיני חכמים בהלכה *Quia oculos Sapientum in rebus dubiis illustravit*, prout legitur in Erubin fol. 13. b. Cæterum, videtur ejus doctrina magis ad fastum & ostentationem fuisse composita, quam ut eâdem aliis prodesset, quippe illo ipso loco, memoriæ proditum est: אמר ר' אחא ברבי חנינא גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שאין בדורו של ר' מאיר כמותו ומפני מה לא קבעו הלכה כמותו מפני שלא יכלו חבריו לעמוד על סוף דעתו שהיה אומר על טמא טהור ומראה לו פנים ועל טהור טמא ומראה לו פנים : Id est: *Dixit R. Acha, filius R. Chaninæ: Perspectum & exploratum est, coram eo,* quo

quo jubente hoc universum extitit, τῷ R. Meir *sua ætate parem non habuisse. Quare igitur decisiones secundum eum factæ non sunt? Nimirum, socie, summum acumen ejus non assequebantur, res enim immundas, ipso mundas pronunciabat, additis rationibus verisimilibus; contra, ex mundis rebus, ipse immundas faciebat, similiter argumenta probabilia allegans.* Oportet igitur, Sophista, & nugator merus fuerit R. Meir, magnusque veri contortor, ita ut quadrata, rotundis permutare posset, prout ei libebat. Longe melior Discipulo fuit mens, & corvus malus, bonum ovum edidit. Nam, sequitur in Gemara, aliis interjectis: תלמיד אחד היה לרבי מאיר וסומכוס שמו שהיה אומר על כל דבר ודבר של טומאה ארבעים ושמונה טעמי טומאה ועל כל דבר ודבר של טהרה מ"ח טעמי טהרה: Id est: *R. Meir habuit Discipulum, cui nomen Somchus. Is, rem quamque immundam, talem esse, quadraginta octo evincebat probationibus, nec minus rei cujusque mundæ puritatem, totidem argumentis adstruebat.* At vero, male cessit τῷ R. Meir, sua sophistice & ostentatio, iis enim tam exosum se reddidit, ut propemodum illius nominis memoria fuerit abolita. Schalsch. Hak. p. 32. a. בימיו היה ר' מאיר ורבי נתן ובקשו לבייש רשב"ג הנוכר להיותם יותר חכמים ממנו ונתגלה הדבר לר' שב"ג וגזר שהא יאמרו התלמידים הלכה בשמם ולהי יקראו לרבי מאיר בלשון חכמים אומרים או אחר ולרבי נתן בלשון יש אומרים כנראה בסוף הוריות: Id est: *Æquales temporum* (R. Simeonis Gamalielis filii,) *fuerunt R. Meir, & R. Nathan, atque hi, quod ipso eruditiores essent, confundere eum instituerant. Id, cum innotuisset laudato R. Simeoni G. F. decretum ipse fecit, ne Discipuli porro in afferenda horum Constitutionibus, Autorum nomina allegarent, sed, ut τῷ R. Meir per* חכמים אומרים Sapientes dicant, *vel per vocem* אחר Alius, *circumscriberent*: R. Nathan *vero, per* יש אומרים Sunt qui dicant, *indicaretur, prout ex fine Massichtæ Horajoth constat.* Uti vero, sic dicente Plinio l. 7. ep. 26. *Optimi solemus esse, dum infirmi sumus*: ita R. Meir, cum æger aliquando decumberet, ingenium videtur mutasse, & nuncium misisse, illi quam eum deceperat philautiæ. Colligas id ex Schabbat fol. 134 a. תניא אין טורפין יין ושמן לחולה בשבת א"ר ש בן אלעזר משום ר"מ אף טורפין יין ושמן א"ר ש ב"א פעם אחת חש רבי מאיר במעיו ובקשו לטרוף לו יין ושמן ולא הניח אותם אמרנו לו דבריך יבטלו בחייך א"ל אע"פ שאני אומר כן וחברי אומרי' כך מימי לא מלאני לבי לעבור על דברי חברי: Id est: *Vetus habet traditio: Non licet in hominis ægroti*, (haud lethaliter decumbentis,) *gratiam, vinum & oleum, die Sabbato inter se commiscere*, (idque pharmacum ægro propinare.) *At R. Simeon F. R. E. autoritate τῷ R. Meir, hanc commixtionem fieri posse, tuebatur. Interim narrabat idem: Accidit aliquando ut R. Meir* (die Sabbato, gravi) *intestinorum dolore corriperetur, quasi* (familiares & domestici) *oleum vino permiscendo, medicinam ei facere volebant, quod ipse fieri prohibuit: Ergo ad illum*, (quid hoc rei est?) *inquimus: Sæcine fcita tua, te vivo, irrita reddentur? Respondit ipse: Etiamsi ego & Socii diversas alamus opiniones*, (atque secundum meam sententiam, ista sint concessa,) *tamen nunquam ea libido pectus solicitat, ut Sociorum decreta violare præsumam.* De Beruria, istius R. Meir uxore, supra satis dictum est, præter hanc, aliam eum duxisse, ex Massichtæ Chullin principio, Baal Juchasin annotat.

(2) *Qui homines erudiebant &c.*] Vox משלים duas præcipue habet significationes. Una, eos notat, quibus datum est, ut apologis & comparatione similium, imperitioribus, res obscuras commode illustrare queant. Altera, Rectores, Duces, atque Imperantes innuit. Quin & tertiam nobis obtrudere conatur Christianus Gerson, in versione Germanica capitis Chelek p. 8. ubi habet: Die Moslim *fragten den* R. Josua Ben Chanania, *wo hast du her, daß der Heylige der gebenedeyet ist; die Toden werd lebendig machen, und weis was künftig geschehen wird?* In margine additur: Moslim *sind meines erachtens Esseer.* Sed, miror Gersonem non advertisse, Esseis locum hic nullum esse posse, eo quod de iis agatur, qui Resurrectionem mortuorum, & Dei futurorum scientiam vocant in dubium. Quare, ne ferendus quidem fuisset, si Sadducæos nominasset, nedum ut hoc illi concedamus, de Essæis sermonem haberi. Enimvero, nulla nova vocis *Moslim*, hic opus est interpretatione, sed secunda adhibenda erat: Nam, Romani innuuntur, qui Judæis imperitabant, unde quoque quos ille, quo Gerson usus est Codex, occulte משלים vocat, diserte רומיי appellantur in Talmude Amstelod p. 90. b. apud Cocc. in Sanhed. p. 370. & in editionibus En Jacob, quotquot ad manus nobis sunt, omnibus.

(3) *Parabolis*] Quid משל sit, non male nobis explicat Ralbag, in sui, ad Proverbia Salomonis Commentarii principio. הנה המשל הוא דבר נאמר על צד הדמיון פעם לתת ציור בדבר הנרצה לדבר בו ופעם להעיר על ענין הדבר אשר יכוין בו מצד שהוא מרוחק ימשיל אותו בדבר שיש לו בו קצת דמיון שהוא יתבאר בו: Id est: *Ecce* משל *est res quædam, quæ per similitudinem effertur, nonnunquam, ut exhibeatur forma ejus rei, de qua sermonem instituere volumus, nonnunquam ut fiat excitatio, ad intelligendum id, in quod mentem habemus directam. Quia enim utraque hæc, ab intellectu sæpe sunt remotiora, ideo assimulantur rei, cum qua aliquam habent affinitatem, ut quandam lucem inde fœnerentur.* Priscum esse morem, homines per parabolas instruendi, ipse Livius l. 2. c. 32 autor est, atque, quam nihil ad res tenebrosas illuminandas aptius, nihil ad commovendos animos iis potentius sit, vel illud Menenii Agrippæ, quod ibidem subjicitur, exemplum, commonitrat. Unus enim apologus, ita mentes plebis Romanæ flexit, ut ab ira in Patres continuo desisteret. Extant multa passim in Alcorano, quibus eo docendi genere ipsum Deum admodum delectari, Muhammedes persuadere laborat. E versione Gallica, unum & alterum locum, adducemus in medium. p. 271. *Dieu est tout puissant, & sçait tout; il vous parle par parabole, tirée de vous mesmes* p. 309. *Dieu vous enseigne une parabole.* p. 327. *Dieu donne des enfans fils & filles a qui bon luy semble, il sçait tout, & est tout-puissant, il ne parle a l'homme que par inspiration, & par parabole sans estre veu.* Item p. 340. *Les infidelles ont suivi la vanité, & les fidelles ont embrassé la verité envoiée de leur Seigneur, ainsi Dieu parle au peuple par parabole.* Fit quoque p. 330. mentio Parabolarum, quibus Christus Salvator noster, frequenter uti consuevit. *Le peuple n'a pas voulu escouter le Fils de Marie, lors qu'il a parlé paraboles, ils ont dit, nos Dieux nous sont plus utiles, que ses mensonges, & que ses questions.* Quod superest, cum Hebræa phrasi מושלי משלים quam Mischna nostra adhibuit, optime convenit Chaldaica מתלי מתליא vel, uti legunt, alii Codices, מתלין מתליא Gemaræ in Pesachim fol. 114. a. usurpata. Adde his, quæ habet Cl. Lightfootus ad Matth. c. XIII v. 3.

(4) Τῷ *Asai filio*] Causam, cur iste, & qui eum mox excipit Doctor, nullo proprio, sed solo parentis nomine memorentur, nos edocet Baal Juchasin p. 56. b. inquiens: שלא נסמכו והיו בחורים קורים אותם על שם אביהם כמו בן בתירה שלא נסמך ואחד שנסמך הוא רבי יהושע בן בתירה כראיתא בפרקא קמא דתענית: Id est: *Quia solemnis ritu non fuere creati Doctores, & juvenes erant, genitorum suorum nominibus tantum designantur. Atque sic, Josua Filius Betiræ, non ita, nisi post inaugurationem audiebat, nam ante eam, nude, Betiræ filius dicebatur: qua de re est in Taanith c. 1.* Nostri illi, integre vocandi erant: רבי שמעון בן עזאי : רבי שמעון בן זומא Simeonis enim nomen utrique fuit impositum. Scilicet, omnia propemodum istis duobus, videntur fuisse communia. Nomen, Ætas, Studia, fatum præproperum, imo & gratia qua apud Numen fruebantur. Hi enim ambo, quod mortalium paucissimis contigit, in terris degentes, ut Paradisi felicis amœnitates paululum lustrarent, digni sunt habiti. Chagiga fol. 14. b. תנו רבנן ד' נכנסו לפרדס אלו הן בן עזאי בן זומא ואחר ורבי עקיבא: Id est: *Tradunt Magistri, quatuor fuisse, quibus Paradisum intrare licuit: Suntque Filius τῷ Asai, Filius Suma*, (Apostata famosissimus Elisa) *Acher, & R. Akiba.* Cæterum, quod ad τῷ Asai filium, speciatim attinet, de eo ex Juchasin p. 44. b. sciendum, ipsum despondisse sibi R. Akibæ sororem, quam tamen, morte, ceu credo, præventus, in thalamum haud deduxit. Ambiebat hanc affinitatem, tum ob amicitiam quæ ei cum R. Akiba intercessit, tum quia hunc solum inter omnes suæ ætatis viros doctos, alicujus mo-

momenti esse arbitrabatur, cæteri deridiculo ei erant. Nimirum, in fine cap. 2. Bechoroth, hanc vocem, animi ferox, jactasse legitur: כל חכמי ישראל לפני כקליפת השום חוץ מן הקרח הזה: Id est: *Sapientes gentis nostræ universi, præ me, ne allii quidem cortice æstimandi sunt, uno hoc senecione calvo*, (& R. Akibam innuebat,) *excepto.* In Schalsch. Hak. p. 28. b. deprehendas, composuisse 𝔉 Asai filium, Commentarium in Exodum, cæterosque, qui hunc excipiunt, Legis Divinæ libros, ad illius usque finem, quem ipse מכילתא vocaverit, & qui etiamnum extet. Si vera fabula est, oportet liber sit rarissimus, quippe cujus nuspiam alibi, memoriam observavi. Nam liber Mechilta, quo communiter utimur, R. Ismaëli, Discipulo R. Akibæ tribuitur, & est tantum Commentarius in Exodum, incipiens a Parascha בא & cum Parascha ויקהל desinens; nihil tamen crediderim deesse, quia proprie solum pertinet ad legales Exodi constitutiones.

(4) *Lucubrantes*] Ii nimirum, qui rebus missis omnibus, interdiu noctuque, nunquam interrupto studio, literis se totos mancipabant. השקדנים שוקדין על דלתות בית המדרש לילה ויום Bartenora.

(5) *Sumæ filio*] Id, Sumæ filius, præ suo sociis, nisi fallor, peculiare habuit, quod aliquando exercitus Spirituum, suis oculis est intuitus. Baal Juchasin p. 44. b. ex Berachot c. 9. בן זומא ראה אכלוסא שהם ששים רבוא בהר הבית ואמר ברוך שברא כל אלה לשמשני: Id est: *Sumæ filius videt in monte, cui templum quondam erat superstructum*, (Geniorum) *τὸν ὄχλον, quæ vox de haud paucioribus, quam sexaginta myriadibus prædicatur.* (Nihil vero territus:) Benedictus ille, inquiebat, qui omnes istos creavit, ut mihi inserviant.

(6) *Acuti Interpretes*] Qui, cum Sumæ filio, Interpretes interciderunt, his Esra originem dedisse videtur. Schalsch. Hak. p. 101. b. אמרים הקרוניק שעזרא היה הראשון שהתחיל לדרוש על הפירגולה ר"ל מקום גבוה: Id est: *Si Chronicis libris fides, primus Esra, e pergula* (seu potius pulpito,) *sive eminenti suggestu, docuit.*

(7) *Mortuo*] Tantum Mischnæ separatim editæ Godices, ea agnoscunt, quæ a verbis משמת ר' יהושע usque ad העושר מן החכמים nunc porro sequuntur.

(8) *R. Josua*] Intelligendus R. Josua Chananjæ filius, secundum regulam in Juchasin p. 33. b כל ר' יהושע כתכם במשנה הוא ר' יהושע בן חנניה: Id est: *Quotiescunque in Mischna ἀπλῶς καὶ ἀπολύτως R. Josua nominatur, R. Josua Chananiæ filius innuitur.* Genus trahebat Josua iste, ex posteris Levi, & non Musices tantum, ceu ex Erachin constat, sed & Magicæ artis, videtur fuisse peritissimus: nam teste Gemara in Berachot c. 5. אמר שם ופרח באויר השמים *Prolato divino nomine ipse per ultra circumvolavit.* Erat tristis cultu, corpore macilentus, cadaverosus facie, teterque aspectu, qualis nempe solet esse forma, habitusque eorum, qui dæmone utuntur familiariter. Exprobravit ei deformitatem & vitia corporis, ipsa, sed nescio cujus, Cæsaris filia, quam tamen contumeliam non leviter ultus est, eamque egregie rursus excepit, hac enim confidentia illi uti licebat, ob Cæsaris indulgentiam, quam semper plenissimam experiebatur. Historia extat in Taanis fol. 7. a. & exinde narranda: אמרה ליה ברתיה דקיסר לרבי יהושע בן חנניה אי חכמה מפוארה בכלי מכוער אמר לה (Depravatam Talmudis lectionem ex En Israel fol. 128. col. 4. emendavimus.) מלכא אבוך במאי רמי חמרא אמרא ליה במאני דפחרא אמר ליה כ"ע במאני דפחרא ואבוך במאני דפחרא אמרה ליה אלא במאי נירמי אמר להכון אתון דחשיביתו רמו במאני כספא ודהבא אזלה אמרה ליה לאבוה רמי לחמרא במאני דדהבא וכספא ותקיף אמר לה לברתיה מאן אמר לך הכי אמרה ליה ר' יהושע בן חנניה ומאי אמרת ליה הכי והכי אמר ליה קריוה לר' יהושע בן חנניה א"ל אמאי אמרת לה הכי אמר ליה כי היכי דאמרה לי אמרי הכי אמרי לידה והא איכא דשפירי וגמירי אי הוו סני טפי הוו גמירי: Id est: *Vah, inquiebat aliquando Cæsaris filia, R. Josua, F. R. Ch. quam elegans sapientia, in fœdo vase conditur. Tum is,* (Domina,) *ait, tuus pater Imperator, in quibus vasis servare ipse vinum solet? Respondet ipsa: In figlinis.* (Dolia Veterum fictilia e terra fuisse testis Plinius l. 39. c. 12.) *Atqui, excipiebat R. Josua, omnes premissent vinum in vasis figlinis conditum habent, & tuusne parens idem facit? Quærit igitur Cæsaris filia, quomodo suam fortunam vinum condere conveniat? Respondet Josua: Vos, qui in summa dignitate collocati estis, vinum in argenteis aureisque vasis servare decebat. Ibi filia patrem adiens, ut vinum in vasa aurea & argentea conderet, ei persuadet.* (Quod cum ipse fecisset, omne vinum) *exacuit.* (Eam rem indigne ferens Imperator,) *percontatur filiam, quis hoc consilium, suggessisset? Regerit illa, id fecisse R. Josuam F. Ch. Quærit ulterius pater, qua occasione id factum sit? Tum ea, rem omnem prout gesta erat, narrare. Ergo, vocato R. Josua F. Ch. rogat eum Imperator, quare filiam sic sermone delusisset?* (At R. Josua, se id merito fecisse contendebat,) *eo quod verbis contumeliosis prior a filia fuisset petitus.* (Non poterat refragari Imperator, suo jure usum esse R. Josuam, quare, omnem hanc culpam tibi condono, inquit, sed illud interim nimis scire velim, quid ad id sis responsurus,) *quod multos formosos reperire est, qui egregios in Sapientia fecerint profectus.* (Nihil cunctatus R. Josua, subjicit:) *Si iisdem illis deforme & horridum obtigisset corpus, fuissent facturi profectus longe majores.*

(9) *R. Simeone filio Gamalielis*] Iste R. Simeon, Gamalielis filius, vixit templo secundo adhuc superstite, fuitque suæ gentis Princeps, & Doctorum antesignanus. Genuit R. Jehudam Sanctum, Mischnæ compilatorem, & a Romanis tempore excidii est interfectus. Vide Zemach Vorstii p. 93. & Schalsch. Hak. p. 35. b. Erat incredibili manuum corporisque agilitate, nec comparanda sunt nostrorum Ludionum oblectamenta, & gesticulationes, ad ea, quæ ipse facere solebat. Quippe, prout in Succa fol. 53. a. legimus: אמרו עליו על רבי שמעון בן גמליאל כשהיה שמח שמחת בית השואבה היה נוטל ח' אבוקות של אור בידו אחת וזורקן כלפי מעלה זורק אחת ומקבל אחת ואין אחת נוגעת בחברתה וכשהוא משתחוה נועץ ב' גודליו בארץ ושוחה ונושק את הרצפה וזוקף מה שאין כל בריה יכולה לעשות כן וזו היא קידה לוי אחוי קידה קמיה דרבי ואיטלע: Id est: *Fertur de R. Simone, Gamalielis filio, ipsum in solemni festivitate, quæ olim in Templo celebrabatur, &* Domus Haustûs *vocata est, octo faces ardentes una manu tenuisse. Has, simul in altum cum projecisset, a descendentibus unam semper manu una excipiebat, & aliam manu altera sursum jaculabatur, neque ulla unquam ex istis facibus sociam attigit. Idem, corpus reverenter in sacris cærimoniis inclinaturus, duos* (manuum) *pollices solo infigebat, atque sic sese demittens, solum osculabatur, & deinde rursus sese erigebat, quod factum, nemo mortalium possit imitari, eaque corporis incurvitas proprie* קידה *appellatur. Voluit aliquando Levi præsente Rabbi* (Jehuda) *hoc genus cærimoniæ exprimere, sed luxatus membris recessit.*

(10) *Venerunt Locustæ*] Cur Locusta Hebraice גוב dicatur, erudite nos docet eximius Bochartus to. 1. Hieroz. p. 69. & t. 2. p. 445. Sic vero solet Deus, cum iratus est, Locustis homines affligere, & hanc calamitatem sæpe cæteris superaddere. Excerpta En Israël ex Taanit Jeruschalmi fol. 590. col. 2. רבי אליעזר עבר תלת עשרי תעניות ולא נחת מטרא ולבסוף אתאי גובאי: *R. Eleaser*, (cum magna aliquando esset siccitas,) *tredecim jejunia instituit, neque tamen cælum pluebat, sed ad postremum insuper Locustæ supervenerunt.* Notemus sedulo, Deum R. Simeone filio Gamalielis mortuo, hoc est, simul ac Respublica Judaica cum Templo & urbe excisa fuerat, etiam ipsum solum locustis obruisse, quæ herbas & arborum folia depascerent, ut ne hilum cultus & decoris illi regioni superesset.

(11) *R. Eleasare filio Asariæ*] Eleasar Asariæ filius, & ipse principatu inter suos functus est, idque tam solus, quam cum R. Gamaliele collega. Juvabit consulere Zemach David p. 98. edit. Vorst. & Juchasin p. 38. b. itemque p. 51. a. imprimis vero quæ supra p. 604. attulimus. Quam dives & opulentus fuerit, facile ex eo datur intelligere, quod in Schabbat fol. 54. b. & Beza, fol. 23. a. proditum: תריסר אלפי עגלי הוה מעשר רבי אלעזר בן עזריה מעדריה בכל שתא ושתא: Id est: *Decimæ gregis, R. Eleasaris Asariæ filii, quovis anno, summam duodecim millê vitulorum, conficiebant.*

(12) *R. Akiba*] De Akiba, si quis, pro hominis merito dicere vellet: לא יכילו ספר להגיד דבריו *Non sufficerent volumen*

mentem integram, ad res omnes percensendas: Ita judice Zacuto, in Juchasin p. 66. a. quibus paria etiam p. 36. a. scripserat. Quare nos, cum laborem Judæis relinquentes, pauca quædam e multis, & quæ notare operæ pretium erit, delibabimus. Scilicet, natus est Akiba circa primum annum Christi, matre Judæa, patre alienigena, & qui ad Jabini Regis Tyriorum, Ducem Siseram, de quo (Zemach p. 99. edit. Vorst,) Jud. IV. historia extat, genus referebat. Mature sacra Judæorum amplexus, duram initio vitæ habuit conditionem, nam ad quadragesimum usque ætatis annum, ruri degens, pascendis pecudibus vacabat. Transtulit tandem animum ad studia, occasioneque lapidis cujusdam, bonum omen cepisse legitur in Avot R. Nathanis, his omnino verbis: כשהתחיל ר' עקיבה ללמוד היה בן ארבעים שנה ראה אבן אחד חקוקה על הבאר אמר מי חקקה. אמרו לו חבל שלי דלי שעומד תדיר עליה בכל יום ואז דן קל וחומר בעצמו ואמר רך פסק הקשה דברי תורה שקשין כברזל על אחת כמה וכמה שיחקקו על לבו שהוא בשר : Id est: *Cum R. Akiba discere inciperet, jam quadragesimum annum ætatis attigerat. Forte fortuna incidit in lapidem quendam, os putei munientem, qui excavatus erat, quare, quis eum excavasset? interrogat. Tulit responsum, funem cui situla appensa, continua attrectatione id effecisse. Ergo* (lætus, eo exemplo,) *ad faciendum de sese comparationem collectionem, usus est. Quod enim, inquiebat, si mollis res duriorem atterere valet, annon verba Legis Divinæ quæ ferro duriora sunt, tanto magis insculpentur huic cordi carneo?* Sic igitur lapis, ne de successu propositi desperaret, Akibam solatus est, sed causa, quæ ad discendas literas eum permovit, erat herilis filia, se illi nupturam pollicens, si gnaviter studiis incumberet. De hac pactione, cæterisque, quæ eam consequuta sunt, non injucunda historia narratur in Cetubot fol. 62. b. quam ideo repetimus. רבי עקיבא רעיא דבן כלבא שבוע הוה חזיתיה ברתיה דהוה צניע ומעלי אמרה ליה אי מקדשנא לך אזלת לבי רב אמר לה אין איקדשא ליה בצינעא ושדרתיה שמע אבוה אפקה מביתיה אדרה הנאה מנכסיה אזל איתיב י"ב שני בבי רב כי אתא אייתי בהדיה תריסר אלפי תלמידי שמעיה לההוא סבא דקאמר לה עד כמה קא מדברת אלמנות חיים אמרה ליה אי לדידי צייתא יתיב תרי סרי שני אחריני אמר ברשות קא עבידנא הדר אזיל ויתיב תרי סרי שני אחריני בבי רב כי אתא אייתי בהדיה עשרין וארבעה אלפי תלמידי שמעה דביתהו הות קא נפקא לאפיה אמרו לה שיבבתא שאילי מאני לבוש ואיכסאי אמרה להו יודע צדיק נפש בהמתו כי מטיא לגביה נפלה על אפה קא מנשקה ליה לכרעיה הוו קא מדחפי לה שמעיה אמר להו שבקוה שלי ושלכם שלה הוא שמע אבוה דאתא גברא רבה למתא אמר איזיל לגביה אפשר דמפר נדראי אתא לגביה אמר ליה אדעתא דגברא רבה מי נדרת א"ל אפילו פרק אחד ואפילו הלכה אחת א"ל אנא הוא נפל על אפיה ונשקיה על כרעיה ויהב ליה פלגא ממוניה : Id est: *R. Akiba fuit pastor Calba Schvua,* (civis Hierosolymitani opulentissimi, & cui id nomen inditum, quia omnes pauperes, canum famelicorum instar ejus ædes petentes, inde saturi recesserunt.) *Hunc Akibam, cum herilis filia modestum & probum esse animadvertisset, quærit ex eo, nunquid si illi nubat, ipse in Academiam* (ad ingenii cultum capiendum,) *proficisci vellet? Annuente Akiba, herilis filia celebrat cum eo clanculum nuptias, peregre ipsum ablegat. Interim pater, istis perceptis, filiam ædibus extrudit, votumque sancte fecit, ne hilum ex suis opibus eadem se consequuturam. Cæterum, Akiba destinatum locum petens, annos duodecim Academiam frequentavit, & tandem redux, Discipulorum duodecim millia secum adduxit.* (Cum vero ad ædes, in quibus Conjux morabatur, appropinquasset,) *audit Senem quendam, huic dicentem: Quousque* (inopia) *viduam vitam ages,* (& Mariti tui adventum frustra præstolaberis?) *Audit pariter, ipsam subjicientem: Si mihi morem gereret* (Maritus,) *alios insuper duodecim annos, in Academia moraretur.* (Quibus perceptis, bene est,) *inquit Akiba, ipsa veniam indulgente, sic facere licet, ac retro legens vestigia, denuo duodecim annos in Academia exegit. Postea reversus, viginti quatuor millibus Discipulorum stipabatur. Certior de adventu reddita conjux, ipsi obviam procedit,* (laceros pannos induta,) *quare vicinæ eam hortantur, vestes aliquas mutuo peteret, easque induendo, tegeret nuditatem. Verum ipsa,* (missam me facite,) *inquit, Novit justus, etiam animam suæ pecudis. Cumque ad maritum pervenisset, in terram vultu prono procidens, pedes ejus deosculari cœpit.* (At Discipuli, ægre ferentes, sordidam & sordidatam mulierem, tam familiarem se Magistro reddere,) *ipsam abigere moliebantur. Quod cum animadverteret R. Akiba, Sinite eam, inquit, omnis enim mea & vestra eruditio, huic acceptæ ferendæ sunt. Interea temporis audit Socer, virum aliquem magnum advenisse, eapropter, Accedam illum, inquit, forsitan modum ipse reperiet, resacrandi voti mei religionem,* (nec enim amplius ferre possum, ultimam filiæ meæ miseriam, & paupertatem, pœnitetque me jurisjurandi quod conceperam.) *Cum vero Akibam adiisset,* (& rem ordine narrasset, *quærit iste: Num tu conditionem* (si maxime gener tuus) *vir insignis evaderet, sacramento tuo inclusisti,* (ita ut eo quoque casu, filia omnibus tuis bonis priva esse debeat?) *Respondet* (Socer: Id vero abiit a me longissime:) *Modo* (Divinæ Legis) *sectionem unicam, aut unam Magistrorum constitutionem* (ipsum animo imbibiturum credidissem, nunquam filiam bonorum fecissem exsortem.) *Ibi Akiba: Ego vero, inquit, is ipse sum: nec mora, Socer in genua procidens, pedes ejus osculatus est, omniumque suam substantiam, cum eo divisit.* In ista historia, nihil æque admiratione dignum, aut potius incredibile se offert, quam Discipulorum ille, qui Akibam comitatus esse dicitur, integer exercitus. Longe tamen mirabilius est, magisque omnem fidem superat, quod de illorum fato scriptum in Jeamot fol. 62. b. Eum locum quem supra p. 739. jam adduximus, oportet hic recolere. Sed, nondum enim cessant Judæi, abuti credulitate nostra, & hoc insuper persuadere nobis postulat Autor libelli de Cippis, ab Hottingero editi, tot Discipulorum millia, prope Tiberiadem, ad radices montis cujusdam, in quo Akiba cum Uxore conditus est, eodem quasi monumento, fuisse sepulta. Tam simplex enim apud illum narratio instituitur, ut hoc illum intendere, verisimile evadat. Verba sunt: שם על שפת הים חמי טבריה קיימין ורוחצין בהם ובהר למעלה קבור ר' עקיבא ואשתו במערה ולמטה בהר ארבע ועשרים אלף תלמידיו שמתו כלם בין פסח לעצרת לפי שלא חלקו כבוד זה לזה : Vertit Hottingerus: *Ad littus maris sunt Thermæ Tiberiadis, in quibus se lavant, perpetuæ. Supra in monte sepultus est R. Aquiba, & uxor ejus in spelunca; Infra vero in monte 24000. discipuli ejus, qui omnes inter Pascha, & Pentecosten, quia alii aliis honorem non detulerant, obierunt.* R. Akiba, post mortem prioris conjugis uxorem Turni Rufi ad sacra Judæorum, & matrimonium secum ineundum pellexit, quod qua ratione peractum fuerit, quia pridem ex Nedarim c. 6 in Lexicon Talmudicum p. 916. retulit Cl. Buxtorfius, inde, quibus commodum est, discere id licebit. Usus fuerat Akiba, præceptore imprimis R. Gamaliele, & composuisse dicitur librum מכלתין itemque alium, quem ספר יצירה vocavit. Posterior est Cabbalisticus, longe tamen diversus ab eo, quem Joh. Stephanus Rittangelius cum versione & Notis edidit. Qualis prior sit, nequeo dicere, atque apud solum Baal Schalsch. Hak. p. 28. a. horum librorum reperi memoriam. Huic si porro credimus, ad mentem R Akibæ, insuper libri: תורת כהנים : ספרא · ספרי & תוספתא a Discipulis ejus compositi sunt. Prodiit Akibæ temporibus *Bar-Cociba* impostor, Messiam mentitus, qui tam bene fabulam egit, ut ipsi Akibæ imponeret, eoque uteretur pro armigero, teste Maimonide, quem Zacutus laudat in Juchasin p. 35. b. At, notum est, quam male ea res autori, & facinoris sociis cesserit, atque imprimis Akiba gravissimo supplicio enectus periit. Nam, ut est in Berachot fol. 61. b.: והיו סורקין את בשרו במסרקות של ברזל Id est: *Caro ejus pectinibus ferreis fuit dilacerata.* Vixit annos CXX. eoque die quo interemtus est, lucem R. Jehudas Sanctus aspexit. Sic enim constat veritas dicto in Midrasch Kohelet: עד שלא שקיע הקב"ה שמשו של צדיק הוא מזריח שמשו של צדיק חבירו : *Antequam permittat Deus occidere Solem justi unius, facit oriri Solem justi alterius.*

(13) *Decus Legis*] Et causam hujus pronunciati, & ejus simul sensum, paucis declarat Bartenora: שהיה נותן לב לדרוש על כל קוץ וקוץ וזהו כבוד תורה גדול שאין בה דבר לבטלה : Id est: *Akiba in eo animum occupavit, ut cujusque apicis literarum sacræ Scripturæ, rationem redderet. Atque*

quo hoc Scripturæ ingens decus erat, (constitit enim,) *nebulum in ea frustra esse.*

(14) *R. Chanina Dusæ filio*] Iste, sodalis fuit R. Jochananis Saccai filii, & vitam ad templi excidium usque produxit. Vide Juchasin p. 56. b. Tot ac tanta, in Talmude miracula patrasse narratur, ut apud solos Judæos, qui facile a se impetrant, ut quasvis suorum nugas pro oraculis venerentur, fabulæ illæ fidem invenire possint. Quasdam recensebimus, ut Lectori simus oblectamento. Joma fol. 53 b. רבי חנינא בן דוסא הוה קא אזיל באורחא שרא מטרא עליה אמר לפניו רבון העולם כל העולם כולו בנחת וחנינא בצער פסק מטרא כי אתא לביתיה אמר רבון העולמים כל העולם כולו בצער וחנינא בנחת אתא מטרא : Id est: *Cum R. Chanina Dusæ filio, aliquando iter facienti, perfudisset eum pluvia, Rector universi, ajebat, at ne universus orbis quiete gaudebit, solus vero R. Chanina cruciabitur?* (Nec mora,) *illico pluvia cessavit. Idem vero in domum delatus: ajebat: Rector universi, etiamne totus orbis cruciabitur* (ob siccitatem,) *& Chanina quiete gaudebit?* (Vix sic effatus erat, & statim iterum) *cœpit pluere.* Repetuntur eadem in Taanit fol. 24. b. & sequuntur deinde alia magis incredibilia: הוה רגילה דביתהו לשיחנא תנורא כל מעלי דשבתא ושדייא (Legendum דביתהו) אקטרא משום כסופא הוה לה ההיא שיבבתא בישתא אמרה מכדי ידענא דלית להו ולא מידי מאי כולי האי אזלא וטרפא אבבא איכספא ועיילא לאינדרונא אתעביד לה ניסא דחזיא לתנורא מלא לחמא ואגנא מלא לישא אמרה לה פלניתא פלניתא אייתי מסא דקא חריך לחמיך אמרה לה אף אנא להכא עיילי תנא אף היא להביא מרדא נכנסה מפני שמלומדת בניסים אמרה ליה דביתהו עד אימת ניזיל ונצטער כולי האי אמר לה מאי נעביד בעי רחמי דניתבו לך מידי בעא רחמי יצתה כמין פיסת יד ויהבו ליה חד כרעא דפתורא דדהבא חזאי בחלמא עתידי צדיקי דאכלי אפתורא דדהבא דאית ליה תלת כרעי ואית (Lege ואיהו) אכלית אפתורא דתרי כרעי אמרה ליה (Malo legere אמר לה) ניחא לך דמיכל אכלי כ"ע אפתורא דמשלם ואנן אפתורא דמחסר אמרה ליה ומאי נעביד בעי רחמי דנשקלינהו מינך בעי רחמי ושקלוהו תנא גדול היה נס אחרון יותר מן הראשון דגמירי דמיהב יהבי מישקל לא שקלי (Supple יהבי) חד בי שמשי חזייה לברתיה דהוות עציבא אמר לה בת אמאי עציבת אמרה ליה כלי של חומץ נתחלף לי בכלי של שמן והדלקתי ממנו אור לשבת אמר לה בתי מאי איכפת לך מי שאמר לשמן וידלוק הוא יאמר לחומץ וידלוק תנא היה דולק והולך כל היום כולו עד שהביאו ממנו אור להבדלה ר' חנינא בן דוסא הוו ליה הנך עיזי אמרו ליה קא מפסדן אמר אי קא מפסדן ניכלינהו דובי ואי לא כל חדא וחדא תיתי לאורתא דובא בקרנייהו לאורתא אייתי כל חדא וחדא דובא בקרנייהו הוה ליה ההיא שיבבתא דקא בניא ביתא ולא מטו כשורי אתיא לקמיה אמרה ליה בניתי ביתי ולא קמטו כשוראי אמר לה מה שמיך אמרה ליה איכו אמר איכו נמטו כשוריך תנא הגיעו עד שיצאו אמה לכאן ואמה לכאן ויש אומרין סניפים עשאום תניא פלימו אומר אני ראיתי אותו הבית והיו קורותיו יוצאות אמה לכאן ואמה לכאן ואמרו לי בית זה שקירה רבי חנינא בן דוסא בתפלתו : Id est: *Uxor* (R. Chaninæ Dusæ filii,) *solita erat semper pridie Sabbati, in furno suo ignem excitare, & suffitum in eum conjicere,* (ut fumus ingens foris conspiceretur,) *idque faciebat ex pudore.* (Etsi enim summa premebatur egestate, tamen hanc profiteri erubuit, volebatque eam de se gignere apud alios opinionem, quasi diebus Sabbati, cum marito cœnet lautissime.) *Erat huic vicina nequam, quæ aliquando secum ipsa inquiebat: Quoniam penitus scio, nihil quicquam istos habere* (quod comedant,) *quid igitur semper sibi vult tantus* (fumus, quasi regales epulæ appararentur? & certum est, rem totam explorare.) *Eum in finem confert sese* (ad ædes R. Chaninæ,) *& januam pulsat.* (Cæterum materfamilias, cum aperiens, vicinam pro foribus stantem animadvertisset,) *rubore suffusa, in cubiculum properat,* (ibi latitare volens.) *Interea loci fit miraculum, deprehenditque vicina, furnum plenum pane, mactramque massa repletam: Quamobrem, heus, heus materfamilias, clamat, affer mox palam, nisi mavis panem tuum aduri. Respondet ipsa,* (jam adsum,) *eam ad petendam palam, conclave fuerat ingressa. Ita fere traditur, vere ipsam ivisse ad afferendam palam,* (sciebat enim hac opus fore, prævidebatque id eventurum, quod postea evenit,) *eo quod miraculis assueverat. Hæc ipsa R. Chaninæ conjux,* (ex paupertatis nimiæ impatientia,) *dicere cœpit marito: Quousque in tanta miseria sic obambulabimus? Subjicit maritus: Tu vero, quid esse facto opus censes?* (Regerit ipsa: Deum) *rogaret, ut aliquid boni largiatur. Paruit consilio, nec mora, prodit e cœlo, forma quædam manus, eique pedem aureum, mensæ cujusdam, porrigit. At, per quietem, videt* (R. Chanina,) *justos omnes futuræ beatitudinis hæredes, epulari in mensis tres pedes habentibus, se autem accumbere mensæ binis tantum pedibus instructæ; quare ad uxorem conversus, Anne tibi sic collibitum, inquit, ut quicquid beatorum est, mensis utatur integris, nos vero soli, mensæ imperfectæ accumbamus? Uxor: Quid* (miseri) *faciemus?* (Neque hoc satis placet, ac potius) *Deo supplica, ut iste pes rursus auferatur. Morem gerente R. Chanina, ablatus iterum pes est, atque sic vetus fuit opinio, posterius miraculum, majus priore fuisse, eam vulgo fertur, concedi quidem cælitus bona, sed nulla sursum repeti.* (Idem R. Chanina) *vidit aliquando Sabbato instante, filiam suam subtristem, quare ad illam, Mea filia, inquit, quare tristaris? Respondet ipsa: Lagenam aceti, imprudens, pro lagena olei accipiendo, acetum lucernæ Sabbatinæ affudi,* (quem errorem, cum ob Sabbatum inchoatum, emendare non liceat, nunc in tenebris versari cogemur.) *Tum vero R. Chanina: Mea filia, nihil id refert:* Is qui oleo vim urendi concessit, idem velit, jubeatque, ut similem vim acetum habeat. *Atque constat, arsisse eam lucernam die integro optime, quoad Lumen Discriminationis inde accenderetur. Porro, cum R. Chanina D. F. Capras* (in sylvis) *aleret, a quibusdam ad eum delata querela est, ipsas damnum* (agrorum satis) *inferre. Respondit Chanina: Si meæ capræ quid damni faciunt, vorento illas Ursi: Sed, si a culpa immunes sunt, quæque sub vesperam ursum cornibus suis ad me deferto. Occiderat Sol, & capræ omnes, ursos cornibus gestantes advenıant. Forte quædam mulier vicina R. Chaninæ, domum condiderat,* (cum vero tigna immittere vellet,) *deprehendit illa justo esse breviora. Ergo R. Chaninam accedens, queritur, se domum extruxisse, at nunc tigna nimis esse brevia. Ibi quærere R. Chanina, eo quod mulieri nomen esset? Respondit ipsa, se vocari Echo. Tum R. Chanina:* Heus Echo! Tigna tua longiora iunto. *Ajunt, tam producta fuisse tigna, ut extra utrumque ædium latus, ulnam unam prodirent. Quidam tamen ad Chanina imperium tigna coaluisse,* (atque hac ratione protensa fuisse) *perhibent. Fertur vox τοῦ Plimo: Ego vidi domum illam, ejusque trabes utrinque ulnam unam, ultra parietes prodibant: dictumque mihi fuit: Ista domus est, quam R. Chanina Dusæ filius, suis precibus contignavit.* Adde his, quæ supra de eodem hoc R. Chanina in Annot. ad Exc. Gem. c. 3. §. 2. recensuimus. Quia vero paupertatis, & modici victus R. Chaninæ facta mentio est, illud adhuc ex Taanit loco allegato & Chullin fol. 86 a. docere convenit, quam angusta res, in ejus domo fuerit. Sic legitur utrobique: בכל יום ויום בת קול יוצאת ואומרת כל העולם כלו אינו נזון אלא בשביל חנינא בני וחנינא בני די לו בקב חרובין מערב שבת לערב שבת : Id est: *Singulis diebus* (quondam) *in cælo edita vox est, personans:* Orbis Universus, haud ob causam aliam, quam ob Chaninam filium meum nutritur: Ipse vero Chanina filius meus carissimus, quavis hebdomade solo cabo ceratiorum victitat. Atque, quia haud alio cibo R. Chanina, ejusque uxor, quam ceratiis usi sunt, hinc sine dubio evenit, quod in illorum monumento ceratiorum arbor est. Nam Autoris libelli de Cippis Hebræorum, quem Cl. Hottingerus edidit, verba sequentia, ערבה שם קבורת ר' חנינא בן דוסא ואשתו ע"ה ועליהם ציונים ואילן חרובין : Sic accipio, quasi ipse Latine dicere voluisset: *In Arba sepulchrum ostenditur Chaninæ Dusæ filii, ejusque Uxoris f. m. cui cippi impositi, & juxta illos arbor ceratiorum consita est.* Nec enim probo versionem Viri Docti, quæ longissime ab hac sententia abit, dum habet: *Araba, ibi sepulchrum est R. Chanina fil. Dosa & uxoris ejus p. m. quibus supra, impositi fornices, qui tamen destructi sunt.* Et profecto, in ipsa figura illorum monumentorum, quam Hottingerus delineavit, palam additur ceratiorum arbor, quæ nostram translationem, ab errore immunem præstat.

(15) *Viri Thaumaturgi*] Verba אנשי מעשה ut *Viri Thaumaturgi*, interpretarer, non tantum permoverunt me, magna illa miracula, quæ Chanina Dusæ filius edidisse dicitur ut verisimile evaderet, id velle Mischnam, illam imprimis

vim, res tam stupendas faciendi, hoc homine mortuo, simul cessasse. Sed & animum addidit Bartenora, dum אנשי מעשה de viris שעושים מעשים כמפלאים *Qui faciunt opera mirabilia*, & ipse pariter accepit. Non me latet interim, alias in Talmude, hæc verba, alio sensu adhiberi, ita ut viros qui virtutem factis exprimunt, & in vero labore sese occupant, innuat. Sic enim hac significatione cum אנשי מעשה fere semper etiam החסידים Id est: *Pii, & Fideles*, conjunguntur. Succa fol. 51. a. in f. החסידים ואנשי מעשה היו מרקדים לפניהם באבוקות של אור שבידיהם: Id est: *Viri pii, & virtutis dediti sibi saleabant, aureas faces tenentes manibus.* Et iterum, fol. 53. a. יש מהן אומרים אשרי ילדותנו שלא בישה את זקנתנו אלו חסידים ואנשי מעשה ויש מהם אומרים אשרי זקנתנו שכפרה על ילדותנו אלו בעלי תשובה: Id est: *Quidam ex illis cantabant*: Beatos nos, quorum adolescentia, senectuti nullum ruborem incutit: *Atque hi erant viri pii, & qui tota vita rebus honestis studuerant. Quidam vero illorum cecinere*: Beatos nos, quorum senectus juventam expiat. *Atque hi fuere, qui per pœnitentiam ad frugem bonam se receperant.*

(16) *R. Jose Parvo &c.*] Hunc, Baal Juchasin, p. 62. a. non יוסי sed יוסף vocat. Verum, jam supra notavimus, nomina יוסי & יוסף promiscue usurpari, igitur hactenus nihil peccatum. Cæterum, fuit hic Jose, gente Babylonius, eique cum R. Jehuda Sancto, vitæ & studiorum intercessit communitas, ita prodente Zacuto, in libri Juchasin, loco allegato.

(16) *Quare vero Parvus cognominatur?*] Merito id quæritur, ut hac ratione cognominis reddatur causa. Nam, nisi hæc exposita fuisset, omnes credituri erant, ob staturæ corporis exiguitatem evenisse, ut Jose iste, Parvus vocaretur. Scilicet, ex illa re, alii hoc cognomen tulerunt, & quidem eadem pariter ætate. Schalsch. Hak. p. 33. b. בימיו היה ר' זירא והיו קוראים אותו קטינא חריך שקי וזה לפי שהיה קטן מאוד והיה נוהג לשים עצמו בכבשן אש: Id est: *Ejusdem* (cum R. Jehuda Sancto) *ætatis fuit R. Sera, qui vulgo* Parvus cruribus adustis, *vocabatur. Quæ appellatio inde nata, quod statura erat admodum parvus, quodque frequenter in clibano ardente sessitare solebat.* Non possum exacte definire, mensuram corporis hujus R. Seræ, sed extat in illo ipso libro, p. 35. a. memoria Patjæ alicujus, qui & homo fuit, & adultus, & Sapiens, & Rabbinus, atque tamen, (Obsecro,

Spectatum admissi, risum teneatis amici,

si valetis,) iste talis, tantusque, קטן היה כשיעור טפח *Haud major erat uno solo palmo.* Vah! mirificissime pumilio, tu quidem solus merebaris, ut, (Claudianus de Prob. & Olyb. Cons.

——— Te cuncta loquatur
Tellus, te variis scribant in floribus Horæ,
Longaque perpetui ducant in secula fasti.

(18) *Minimus erat Religiosorum*] Cave sis credas, R. Josen fuisse minimum inter priscos Religiosos, etsi hunc sensum, verba, in legentium animis progenerant, neque alio a R. Salomone fuere accepta. Potior enim esse debet R. Maimonidis autoritas, qui Josen, ideo קטנותן של חסידים dictum perhibet: שהיה שרשם לפי ששרש הדבר ותחלתו קטן *Quia erat Radix eorundem, sic enim radix alicujus rei, ejusque principium, tenuia quidem sunt*, (vim tamen habent maximam.) Confirmat hanc expositionem Talmud Jeruschalmi, ubi Jose קטנותן של צדיקים ושל חסידים *Compressio piorum & religiosorum hominum*, seu ut Vulgus loquitur, *Quinta eorum essentia*, dicitur. Scilicet, voluit Natura, antequam religiosos creare desineret, adhuc experiri prius, quantum in pio homine producendo valeret. Idem Jeruschalmi, paulo post in verbis postremis Massichtæ nostræ, inire quoque celebrat quendam *Samuelem Parvum*, tanquam qui ipsius cœlestis oraculi pronunciato, dignus judicatus fuerit, quem Spiritus S. non minus ac veterum Prophetarum aliquem, inhabitaret. Hujus loci versio, quam Cl. Lightfootus in Notis ad Matthæi c. XII, 39. adduxit, & verba ipsa Hebraica, quæ interseruit, aperte commonstrant, variare hic Codices, longe enim aliter ipse legit, ac in nostro habetur Cracoviensi, cujus verba repræsentamus: ר' יעקב בר אידי בשם רבי יהושע בן לוי מעשה שנכנסו זקינים לעליית בית גדיא בירחו ויצאת בת קול ואמרה להן יש ביניכם שנים ראוין לרוח הקדש והלל הזקן אחד מהן ונתנו עיניהן בשמואל הקטן ושוב נכנסו זקינים לעלייה ביבנה ויצאת בת קול ואמרה להן יש ביניכם שנים ראוים לרוח הקודש ושמואל הקטן אחד מהן ונתנו עיניהן בר' אליעזר בן הורקנוס והיו שמחין שהסכימה דעתן לדעת המקום: Id est: *R. Jacobus F. I. nomine Josua F. L. retulit, Seniores, contulisse se aliquando in superius tabulatum, domus, quæ in urbe Jericho ab Hædis nomen habet, ibi edita vox est, clamitans*: Sunt inter vos duo, digni quos Spiritus S. repleat atque horum unus est Hillel. *Quamobrem oculos suos, in Samuelem Parvum converterunt. Alia vice, cum Seniores in ὑπερῷον quod est in Urbe Jabne, se recepissent, edita cœlestis vox est, personans*: Sunt inter vos duo, digni quos Spiritus S. repleat, atque horum unus est Samuel Parvus. *Ibi omnium vultus in R. Eleasarem Hircani filium conversi erant, ac gaudere cœperunt* (Sapientes,) *eandem ipsis, quæ Numini*, (circa R. Samuelem Parvum) *mentem fuisse.* Atque iste quidem R. Samuel Parvus, mortuus est paulo ante Templi secundi desolationem, &, si Autori Schalsch. Hak. pag. 26. b. credimus, tum ad differentiam Samuelis Prophetæ, tum ob summam modestiam, qua abjectissime de se sentiebat, *Parvi* cognomen ei fuit inditum.

(19) *R. Gamaliels Sene*] R. Gamaliel Senex, Hillelis ex R. Simeone filio, nepos fuit, & pietatis ac doctrinæ laudibus, insigniter apud suos claruit. Hoc Præceptore usus est S. Paulus, ceu ipse profitetur, Act. XXII, 3. sibique id ducit honori. Facile concesserim Zacuto in Juchasin p. 53. a. non eum falli, dum conjicit, ideo Gamalielem istum Senem dictum esse, quod longævitate cæteros illius seculi Sapientes superavit: nam ejus mors octodecim tantum annos urbis desolationem præcessit, si David Gans in Zemach p. 36. b. rationem recte inivit. Idem de morituro ex Schabbat c. 8. refert: הוא צוה קודם מותו להוציאו לקבורה בכלי פשתן כי קודם זה הוציאו את המתים בכלי משי והיתה הוצאת המת קשה לקרובו יותר ממיתתו: Quæ Vorstius transtulit: *Jussit ante obitum suum, ut efferrent ipsum ad sepulchrum cum vestibus lineis, quia antea mortuos extulerant cum vestimentis sericis; atque hæc eductio mortui, gravior fuit propinquis ejus, quam ejus obitus.* In istis, si pro, *Atque hæc eductio mortui*, substituas, *Atque hæc funerum impensa*, tum sensus evadet clarior. Reliquit Gamaliel Senex filium Simeonem, & nepotem sibi cognominem Gamalielem, ita tradente Zacuto, loco allegato. Longe ab istis diversa didiceram, cum apud Pisanos in Italia morarer, nam Basilicam ejus Urbis lustrando, incidi in altare quoddam, cujus inscriptio monebat, asservari ibidem, Gamalielis, Nicodemi, & Abibæ corpora, atque Gamaliele Nicodemum, Nicodemo Abibam esse genitum. Sic enim legebam:

Gamalielis Nicodemi & Abibæ Patris filii ac nepotis ut Ecclesia docet civium terrenæ ac cœlestis Jerusalem fœlici tempore Pisanorum traducta cadavera marmore sub hoc novato reconduntur.

Miretur fortasse quis nonnihil, istam Gamalielis familiam, quin &, quod de illorum æterna salute, tam serio pronunciatur: Illud vero maxime insolens alicui videri potest, quod ad latus altaris, tabella cum ferrea catena appensa, & in qua Senis alicujus grandævi, item hominis virilem agentis ætatem, & juvenis cujusdam, imagines depictæ sunt istis vota quoque nuncupare consulit. Nam, habet inscriptum:

EPITAPHIUM NOTABILE.

Hoc in Sarcophago, requiescunt corpora sacra,
Sanctorum, (quorum nomina dicta) trium.
Sanctus Gamaliel, Abybas, & Nicodemus,
Insimul ipse Pater, Filius, atque Nepos.
Gamaliel, Divi Pauli Didascalus olim,
Doctor, & excellens Israelita fuit.
Consilii magni fideique per omnia cultor,
Narrat ut historiæ Scriptor Apostolicæ.

Nobi-

Nobilis Abybas, patria hujus filius almi,
Extitit angelica virginitate nitens.
Mosaicam Legem callens quoque sic adolescens,
Credidit in Christum cum genitore pio.
Magna in Evangelio præconia sunt Nicodemi,
Dum sepelit Christi corpus honorifice.
Hic est ille quidem, qui se debere renasci,
Audiit a Christo, denique martyr obit.
Hoc Epigramma legens, horum suffragia quære,
Teque recommendans, posce salutis opem.
Quatenus ad Christum dignentur fundere vota,
Ut Paradisiacis donet adesse choris.

(20) *Evanuit honos Legis &c.*] Baal Aruch. teste Zacuto in Juchasin, ita locum hunc interpretatus est, quasi innuatur, cessasse post Gamalielis obitum בני אדם שמכבדין בעלי תורה Id est: *Illos homines, qui viros eruditos merito honore prosequuntur.* Non eo loco reperi verba in Aruch, ubi illa legi Zacutus indicat. Interim certum est, haud magni hanc explicationem faciendam esse, & merito a Zacuto rejici. Sensum enim genuinum verborum, ipsa Gemara nobis exponit in Megilla fol. 21. a. תנו רבנן מימות משה ועד רבן גמליאל לא היו למדין תורה אלא מעומד משמת רבן גמליאל ירד חולי לעולם והיו למדין התורה מיושב והיינו דתנן משמת רבן גמליאל בטל כבוד תורה: Id est: *Sic tradunt Magistri: A diebus Mosis, ad ætatem usque R. Gamalielis,* (Discipuli) *non nisi stantes*, (a sedentibus Præceptoribus) *discebant Legem. At R. Gamaliele mortuo, morbi* (solito magis) *infestare cœperunt orbem, itaque sedentes, Legi discendæ operam navabant. Unde in Mischna dicitur: Mortuo Gamaliele Sene, evanuit honos Legis.* Multa in hanc rem disserit Doctissimus Petitus, l. 3. Observat. c. 2. atque accedo fere ejus opinioni, qua, ex verbis Pauli, Act. XXII, 3. Ἐγὼ μὲν εἰμι ἀνὴρ Ἰουδαῖος, γεγεννημένος ἐν Ταρσῷ τῆς Κιλικίας, ἀνατεθραμμένος δὲ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ παρὰ τοὺς πόδας Γαμαλιὴλ, πεπαιδευμένος κατὰ ἀκρίβειαν τοῦ πατρῴου νόμου· secus quam Viri Summi existimant, id minime colligi posse arbitratur, quasi jam ætate Pauli, Discipuli, projecti in solo, operam dederint præceptoribus ad eorum pedes, cum non nisi a morte Gamalielis, Magistri ejus, Discipuli stantes discere desierint. Nimirum, ἀνατεθραμμένος ἐν τῇ πόλει ταύτῃ παρὰ τοὺς πόδας Γαμαλιὴλ, videtur omnino ad victum attinere, ut non tantum a Gamaliele literis & eruditione imbutus fuerit S. Paulus, quod verbis sequentibus indicatur, sed etiam in domo ejus, pro filio altus sit & educatus. Favet huic expositioni, nisi quid me decipit, palam Syrus, ita ut inter nativitatem, educationem, & informationem Pauli, per copulationis & disjunctionis signa, etiam discrimen sedulo faciat. Proinde nihil aliud viris Doctis imposuit, ut integrum comma de Pauli studiis acciperent, quam quia ellipsin earum particularum in Græco esse, haud adverterunt, quas Syrus non præter rationem supplevit. Sic habet illius translatio:

ܐܢܐ ܓܒܪܐ ܐܢܐ ܝܗܘܕܝܐ ܘܡܬܝܠܕ ܐܢܐ
ܒܛܪܣܘܣ ܕܩܝܠܝܩܝܐ ܘܡܬܪܒܐ
ܐܢܐ ܒܗܕܐ ܡܕܝܢܬܐ ܠܘܬ ܪܓܠܘܗܝ
ܕܓܡܠܝܐܝܠ ܘܝܠܝܦ ܐܢܐ
ܫܪܝܪܐܝܬ ܢܡܘܣܐ ܕܐܒܗܬܐ ::

Id est: *Ego vir sum Judæus, & natus sum in Tarso Ciliciæ, nutritus vero in hac civitate juxta pedes Gamalielis: & eruditus sui perfecte in Lege Patrum nostrorum.* Illud interim, apud me in dubio relinquitur, num verba ἀνατεθραμμένος παρὰ τοὺς πόδας Γαμαλιὴλ id proprie velint, *quod Pau-*

lus puer, ad lecti triclinaris, in quo accumbebat Gamaliel, fulcra, id est, ad pedes, consederit, ceu idem Petitus explicat. Potius crederem, esse hanc modestiam Pauli extenuationem, dum non arroganter Gamalielis se convictorem, & familiarem fuisse, ac sacra & profana omnia communia cum eo habuisse, jactitat, sed potius ad pedes quasi magni Doctoris abjectum, sic sese cibum capiasse, humiliter & demisse profitetur. Idque tanto magis, quia, cum ista Paulus loqueretur, Gamaliel nuper demum diem suum obiverat, atque sic ejus memoria, adhuc in summa apud omnes erat veneratione. Habent hoc Judæi in more positum, ut reverenter de aliis loquendo, se ad illorum pedes insinuent. Locus elegans de Abigaile, est 1 Sam. XXV, 41. ותקם ותשתחו אפים ארצה ותאמר הנה אמתך לשפחה לרחוץ רגלי עבדי אדני: *Tum surgens illa, incurvavit se facie demissa ad terram, & dixit, ecce ancilla tua in famulam, ad lavandum pedes servorum Domini mei.* Eodem tendit, dictum celebre Jose Joëseri filii, in Pirke יהי ביתך בית ועד לחכמים והוי מתאבק בעפר רגליהם: Quod, ne quis eos juvaret, qui Paulo adhuc juvene, Discipulos, cum Præceptoribus auscultarent, jam in solo sedisse autumant, nescio annon admodum torqueat loco memorato, laudatus sæpe Petitus. *Referunt*, inquit, *Viri Summi ista verba* והוי מתאבק בעפר רגליהם luctator in pulvere pedum eorum, *ad hunc morem, quo discipuli in solo projecti, ad pedes Doctorum suorum iis dabant operam; itaque vertunt*, & pulveriza te pulvere pedum eorum. *Sed vox* התאבק luctatorum *est*, & luctari *significat: est autem* luctatorum τὸ κονίζεσθαι, καὶ τὸ κονίζειν ἀντίπαλον· Id autem fieri volebat Jose Joezeri filius, *pulvere pedum Sapientum: metaphora igitur petita est a* luctatoribus, *qua significabat, etiam in remissionibus & ludis* (*quemadmodum in computationibus & conviviis, quod indicant sequentia* והוי שותה בצמא את דבריהם & *bibito cum siti verba eorum,*) *non esse remittendum quicquam de sapientia & doctrina, quam sibi compararunt ex assiduo Sapientum usu: vult enim uti Sapientibus adeo familiariter, ut frequentius domum ejus conveniant* יהי ביתך בית ועד לחכמים *Esto domus tua, domus, in quam conveniant Sapientes.* Enim vero, est illa, a luctatoribus petita translatio, ejusque ad institutum applicatio, duriuscula, & longe commodius utique commune interpretamentum fuerit, vel Judæis arbitris, qui in sua versione τῶν Pirke reddiderunt: *Und sey dich welzern in den Staub von ihre Fuß.* Neque tamen vel sic causæ nostræ quicquam decedit, aut admittere utrique cogemur, jamdum Jose Filii Joëseri ævo, hoc est diu ante Gamalielem; Discipulos humi sedentes, a Præceptorum ore pependisse. Haud enim alius dicti sensus, quam quem expresserunt Commentatores: והוי מתאבק בעפר רגליהם ר״ל הוי שפל ומשמש אותן תמיד: Id est: *Verbis*, Et voluta te in pulvere pedum eorum, *ad imperatur: Esto humilis, & ministra Sapientibus assidue.* De reliquo, probe observat Petitus, ex ipso Evangelio constare, ita more apud priscos Judæos fuisse receptum, ut docentes sederent, eamque in rem affert dictum Matth. XXIII, 2. Ἐπὶ τῆς Μωσέως καθέδρας ἐκάθισαν οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι· Addi huic testimonio summopere meretur, quod est apud eundem Matthæum V, 1. de nostro Servatore: Ἰδὼν δὲ τοὺς ὄχλους, ἀνέβη εἰς τὸ ὄρος· Καὶ καθίσαντος αὐτοῦ, προσῆλθον αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ· Καὶ ἀνοίξας τὸ στόμα αὐτοῦ, ἐδίδασκεν αὐτούς· Nec minus, quod Lucas II, 46. de eo adhuc puero, a parentibus amisso, quæsitoque tradidit: Καὶ ἐγένετο, μεθ' ἡμέρας τρεῖς εὗρον αὐτὸν ἐν τῷ ἱερῷ καθεζόμενον ἐν μέσῳ τῶν διδασκάλων, καὶ ἀκούοντα αὐτῶν, καὶ ἐπερωτῶντα αὐτούς· Atque vero, non id tantum ex Divinis literis Novi Testamenti perspicue ostendere nobis licet, Præceptores sedisse; sed & eædem, verbis clarissimis insuper monstrant, discipulos, & cæteros, qui ab ore docentium pendebant, in pedibus stetisse erectos; proindeque veteri Judæorum hac de re traditione, nihil potest esse verius. Sic est apud Matthæum XIII, 1. 2. 3. Ἐν δὲ τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐξελθὼν ὁ Ἰησοῦς ἀπὸ τῆς οἰκίας, ἐκάθητο παρὰ τὴν θάλασσαν· Καὶ συνήχθησαν πρὸς αὐτὸν

τὸν ὄχλοι πολλοὶ, ὥστε αὐτὸν εἰς τὸ πλοῖον ἐμβάντα καθῆσθαι· Καὶ πᾶς ὁ ὄχλος ἐπὶ τὸν αἰγιαλὸν εἱστήκει· Καὶ ἐλάλησεν αὐτοῖς πολλὰ ἐν παραβολαῖς· Easdem has circumstantias, de Christo sedente, & Auditoribus adstantibus, dignas quoque S. Marcus credidit, quarum in illa ipsa historia describenda, rationem haberet, si Syri Interpretis autoritatem sequimur. Legitur cap. IV, commate 1. apud Evangelistam. Καὶ πάλιν ἤρξατο διδάσκειν παρὰ τὴν θάλασσαν· Καὶ συνήχθη πρὸς αὐτὸν ὄχλος πολὺς, ὥστε αὐτὸν ἐμβάντα εἰς τὸ πλοῖον, καθῆσθαι ἐν τῇ θαλάσσῃ· Καὶ πᾶς ὁ ὄχλος πρὸς τὴν θάλασσαν ἐπὶ τῆς γῆς ἦν. Hujus quidem dicti, verba postrema, Vetus Vulgatus, & Arabs, tam generalibus verbis transtulerunt, ut sessio Auditorum non excludatur: Nam prior habet: *Et omnis turba circa mare super terram erat.* Posterior extulit:

وكانت الجموع كلها عند البحر على الارض

Id est: *Et erant turbæ omnes secus mare super terram.* Sed, Syro, magis distincte & dilucide visum est reddere:

ܘܟܠܗ ܟܢܫܐ ܩܐܡ ܗܘܐ
ܥܠ ܐܪܥܐ ܠܘܬ ܣܦܬ ܝܡܐ ܀

Id est: *Et omnis turba stans erat super terram ad littus maris.* Exhibet imaginem Christi docentis, & Discipulorum circumstantium, pulcherrime, Onys antiquissimus, quem in cimeliis habet Eminentissimus Bambergensis Episcopus. Cujus inæstimabilis gemmæ aspectus, quia nemini non summæ potest esse voluptati, & dubium relinquitur, utrum magis venerabilem Grajam antiquitatem, an vero sculpturæ insigne artificium, aut ipsius lapidis magnitudinem mirari conveniat, ideo ectypum cereum, quem impetravimus, æri incidere, & hoc emblemate, librum nostrum ornare instituimus.

316

כעטרה כדי שיהו כולם רואים הרב ושומעים דבריו : *Quomodo in Scholis fiunt ἀκροάσεις? Præceptor sedet in capite, discipuli circumsident ut instar coronæ, ut omnes Præceptorem intueantur, illiusque sermonem percipere possint.* Animi pendeo, an illud quod ex Marco modo attulimus, præjudicet Judæorum assertioni, qua ante Gamalielis obitum, Discipulos, sedentes suis Præceptoribus operam locasse, omnino negant, & citra exceptionem. Vix enim arbitror, de Pharisæorum & Scribarum Discipulis, exemplum posse afferri in contrarium, utpote qui summopere Præceptores superbissimos suspicere cogebantur, pervulgatumque ea ætate erat dictum, quod superest in Pirke Avot c. 4. יהי מורא רבך כמורא שמים (Matth. XI, 29.) *Præceptorem tuum non minus, quam cæleste Numen revereror.* Servator noster, qui vere erat πρᾶος, καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ, benigne nonnunquam indulsisse videtur, ut auditores, postquam diutule steterant, fessa membra sessione resocillarent, atque porro tanto attentius præberent aures. Licebat Auditoribus hac in re morem gerere Magistro, neque ullum in ea re vitium. At, illud neutiquam mihi probabile videtur, aliquando factum esse, aut etiam salva honestate vel fieri potuisse, ut cum Christus stans docebat, Discipulorum aliquis consederit. Interea loci, nihilo minus hanc rerum faciem, nobis depingunt tituli librorum quorundam, qui Romæ ex Typographia Sacræ Congregationis de Propaganda Fide, prodierunt, ac sufficit nominatim appellare, ad Syntagma Linguarum Orientalium, in Georgiæ Regionibus receptarum, quod D. Franciscum Mariam Maggium, Clericum Regularem, habet autorem, quodque Anno MDCXLIII. fuit excusum. Placuit, & illius picturæ imaginem exhibere, ut cum Bambergensi Onyche composita, quantum inter seclorum priorum, & hujus nostri Signa, intersit, liquido appareat.

316

Ne vero quid dissimulem, illud quoque tenendum, non semper Christi Discipulos, cæterosque Auditores, pedibus insistendo, dicentem attendisse, sed aliquando sessitasse etiam. Testem iterum damus S. Marcum, qui cap. III, 32. seqq. nunc quidem aperte, & sine verborum ambiguitate: Καὶ ἐκάθητο ὄχλος περὶ αὐτόν· εἶπον δὲ αὐτῷ· Ἰδοὺ ἡ μήτηρ σου καὶ οἱ ἀδελφοί σου ἔξω ζητοῦσί σε· Καὶ ἀπεκρίθη αὐτοῖς, λέγων· Τίς ἐστιν ἡ μήτηρ μου ἢ οἱ ἀδελφοί μου; Καὶ περιβλεψάμενος κύκλῳ τοὺς περὶ αὐτὸν καθημένους, λέγει· Ἴδε ἡ μήτηρ μου καὶ οἱ ἀδελφοί μου· Docuit igitur Servator sedens, assidente quoque turba ἐν κύκλῳ· Quam phrasin, non ita accipiendam existimaverim, quasi in medio ejus loci, ubi sermones sacro ore fundebat, cœlestis Doctor sederit, & ut undique & quaquaversum, ab auscultatoribus fuerit cinctus. Sed, nisi fallor, hemicyclum formabant Auditores כחצי גורן עגולה *Instar areæ orbicularis dimidiatæ*, (quæ, de Synedrii consessu, in Mischna Sanhedrin c. 4. §. 3. est locutio) neque ulli retro, a differentia tergo, adstabant. Talis docentium discentiumque sessionis forma, post Gamalielis tempora, deinde in mores transiit, atque de ea Maimonides, Hilchot Talmud Tora c. 4. §. 2. כיצד מלמדים : הרב יושב בראש והתלמידים מוקפים לפניו

Certum, credo, est, illa sedentis discipuli persona, haud alium quam S. Petrum innui, verum is, si quis alius inter Apostolos, sub isto incivilitatis schemate, prorsus immeritissimò figuratur. Novimus enim ex Joh. XIII, 8. quanta ante alios, erga Præceptorem fuerit reverentia, & cum cæteri, quia sic placuerat Domino, sine tergiversatione, ut pedes eorum lavaret, admisissent, ipse solus restitit, & non nisi comminatione æternæ damnationis, eo perduci potuit, ut suos pedes lavandos præberet. (Philipp. II, 7.) Tam humilem & demissum, quia erga μορφὴν δούλου adhuc habentem Servatorem, sese Petrus gesserat, cuiquam unquam evadet probabile, aliter eum egisse cum exaltato per resurrectionem ad gloriam, suamque divinitatem palam ostentante? Talis vero erat, cum illa, (Marc. XVI, 15.) Euntes in Mundum Universum, Prædicate Evangelium omni Creaturæ, pronunciaret. Quin potius constat, ad extremum usque vitæ halitum, S. Petrum antiquam obtinuisse modestiam, unde, ut vetus habet Traditio, ad crucis supplicium damnatus, inversis membris eidem alligari voluit, metuens, ne si eadem specie, qua Dominus crucifixus fuerat, & ipse martyrium subiret, gloriam aliquam affectasse

videri

videri queat. Eam in rem eleganter Prudentius lib. Peristephan. Hymn. 6.

Prima Petrum rapuit sententia, legibus Neronis,
Pendere jussum præminente ligno.
Ille tamen veritus, celsæ decus æmulando mortis,
Ambire tanti gloriam Magistri;
Exegit, ut pedibus mersum caput imprimant supinis,
Quo spectet imum stipitem cerebro.
Figitur ergo manus subter, sola versus in cacumen:
Hoc mente major, quo minor figura.

(21) *Ismaele Filio Pabi &c.*] (Zemach David p. 23. a.) Ismaël Pabi filius, decem annis summo Pontificatu functus est, uti traditur in Juchasin p. 63. b. Existimo id Judæos velle, eo mortuo, summam hanc in sacris dignitatem paulatim evilüisse, & indies magis magisque detrimentum passam esse. Vide quæ de hoc Ismaële differit Cl. Seldenus l. 9. de Success. c. 11.

(22) *Mortuo Rabbi*] R. Judas, R. Simeonis Gamalielis filii, filius, Autor Mischnæ, נקרא רבינו הקדוש ונקרא גם כן רבי סתם *Alias*, Rabbi noster Sanctus, *itemque simpliciter* Rabbi *vocari solet*. Prioris elogii, variæ redduntur causæ, quas Baal Juchasin, p. 45. a. & Baal Schalsch. Hak. p. 32. b. percensent. Fuere enim, qui ideo Sanctum dictum asseruerunt, לפי שלא שלח ידו מאבנטו ולמטה אם לא בכסלת עבה : Id est: *Quia haud unquam aliter manum suam, quam crasso linteolo tectam, subter cingulum demisit.* A quibus, haud multum discrepat illa ratio, in Jeruschalmi. שלא הבים לעולם במילתו *Quia nunquam eam corporis partem, quæ circumcisionem passa erat, oculis suis est intuitus.* Sed alibi, in eodem Jeruschalmi, hæc quoque causa appellationis affertur: שהיה בעת לידתו שמד על ברית מילה וקדשו אביו לשמים במילה : Id est: *Quia sub nativitatem ejus, grave edictum promulgatum est, ne Judæi pueros circumciderent, atque parens tamen ejus nihil veritus, natum infantem sacro fœdere initiavit.* Cæterum, *Rabbi*, κατ' ἐξοχὴν, Judas iste, sine dubio dictus est, ob insignem eruditionem, ושלא נמצא כמוהו שהרביץ תורה בישראל : *Quodque nemo fuit alius, cui plus Literæ inter Judæos debeant.* Scilicet, ipse Seculo post Christum natum secundo, veteres traditiones toto orbe conquisitas, in unum corpus Talmudicum redegit בסדר נאות וספר ולשון צח כאשר הוא לפנינו *Ordine eleganti, & sermone terso, qui liber omnium teritur manibus.* Tantum opus perfecit, tum Antonini Pii Imperatoris indulgentia, tum propriis divitiis adjutus. Siquidem, facile largimur Judæis, utroque hoc R. Judam singulariter eminuisse, etsi multa fabulosa, quæ admiscent, merito aspernamur. Quis enim sanus credat, tantam isti homini rem fuisse, & superfuisse, ut illius Equiso, qui imperium in bestias habebat, opibus suis Saporem Persarum Regem longe vicerit? Aut, eo usque processisse Cæsarem Antoninum, ut admiserit circumcisionem? Utrumque tamen Judæis est proditum. Ex Jeruschalmi Chagiga, in En Israël fol. 192. col. 3. legimus: אנטונינוס אמר לרבי מוכלני את בלויתן לעלמא דאתי אמר ליה אין אמר ליה מן איסר פסחא לא אוכלתני ומלויתן לעלמא דאתי מוכלתני אמר ליה וכה נעביד לך באימר פסחא כתיב וכל ערל לא יאכל בו כיון דשמע כן אזל וגזר גרמיה אתא לגבי רבי אמר ליה חמית גזירתי אמר ליה בדידי לא אסתכלית כן יומוי ובדידך מסתכלת : Id est: *His verbis Antoninus* (Cæsar,) *Rabbi* (Jehudam) *alloquutus esse fertur: Effice queso, ut possim frui epulis, quæ in vita futura* (justos manent) *ex Leviathane. Respondit R. Judas: Omnino:* (sic eventurum recipio.) *Tum vero Antoninus: Atenim, ex agno paschali nihil degustandum mihi præbes, &, Leviathane, in seculo venturo me pasces? Subjicit R. Juda: Et vero, quid vis ut faciam? De agno paschali* (verbis disertis, Ex. XII, 48. cautum est:) Nullus præputiatus vescitor illo. *His auditis, abit Antoninus, & præputium sibi amputat, reversusque ad R. Judam, ait: Oculis usurpa, me esse circumcisum. Sed is respondit:* (Apage sodes:) *Nunquam enim tota vita, in ea genitalia conspexi, & tua intuerer?* De Morbis quoque, &, immani dentium dolore, ac sævissimis obstructionibus, quibuscum R. Judas universos XIII. annos conflictatus esse dicitur, multa inepta traduntur, tam in Jeruschalmi Berachot, & exinde in En Israël fol. 52. col. 2. quam in Bava Mezia fol. 85. a. quæ tamen ex loco posteriore, recensebimus. De occasione morbi sic perhibent: דההוא עגלא דהוו קא ממטו ליה לשחיטה אזל תליא לרישיה בכנפיה דרבי וקא בכי אמר ליה זיל לכך נוצרת אמרי הואיל ולא קא מרחם ליתו עליה יסורין : Id est: *Quidam vitulus, cum ad mactandum deduceretur,* (R. Judam qui ibi ante fores forte sedebat,) *accessit, caputque suum in ejus gremium reponens, flevit amarissime.* (Sed R. Judas, nihil illius vicem misertus,) *Abi, inquit, in hunc enim finem,* (ut macteris) *es creatus. Ergo* (in cœlo) *edita vox est:* Quia tam immisericors est, occupent eum ægrimoniæ. Verisimile fit, variis morborum generibus R. Judam fuisse cruciatum, sed præ cæteris, secundum Jeruschalmi, dentium dolores, vel potius, secundum Babylonicam Gemaram, immanes obstructiones, & ventris tormina, illum acerbissime affixerunt. Quippe, sic iis, quæ modo attulimus, in Bava Mezia præmittitur: אהורייריה דרבי הוה עתיר משבור מלכא כד הוה רמי כיסתא לחיותא הוה אזיל קלא בתלתא מילי והוה מכוון דרמי בהדא שעתא דעייל רבי לבית הכסא ואפילו הכי מעבר ליה קליה לקליהו ושמעו ליה נחותי ימא : Id est: *Equiso R. Judæ, ditior erat ipsomet Sapore Rege* (Persarum,) *is, cum equis pabulum præberet, hinnitus eorum per tria milliaria est exauditus. Cæterum, operam dabat, ut R. Juda τὸν ἀφεδρῶνα petente, bestiis suis pabulum objiceret; atque tamen* (R. Judæ dolentis) *vox, sonum hinnitus equorum superabat, ad ipsos in mari navigantes, pervadens.* Dum vero R. Judas tam misere excruciatur, omnes populares ex ea re commodum ingens perceperunt. Jeruschalmi: אמר רבי בון כל אותן שלש עשרה שנה וחדש רבי בשיניה לא מתה חיה בארץ ישראל ולא הפילה עוברה בארץ ישראל : Id est: *R. Bon teste, universis illis tredecim annis, quibus R. Judas dentium dolore vexabatur, per totam regionem judaicam nulla puerpera in puerperio extincta est, nec ulla fœmina gravida, passa fuit abortum.* In Bava Mezia, adhuc amplius legitur: כולהו שני יסורי דרבי לא איצטריך עלמא למיטרא : Id est: *Per omne illud tempus, quod ægrotavit R. Judas, nunquam Orbis pluviæ inopia affligebatur.* Tandem, postquam tam diutina ægritudine maceratus fuerat R. Judas, iterum convaluit. Nimirum, & mentem prius mutavit, nec tam inclementi duroque, erga miseras bestias amplius erat animo. Nam, prout rursus est in Bava Mezia: יומא חד הוה קא כנשא אמתיה דרבי ביתא חזיא שדיא בני כרכושתא וקא כנשא להו אמר לה שבקינהו כתיב ורחמיו על כל מעשיו אמרי הואיל ומרחם נרחם עליה : Id est: *Cum die quadam, ancilla R. Judæ, ædes verreret, incidit in pullitiem mustelarum, eamque* (inter quisquilias) *everrebat.* (Quod, cum animadvertisset R. Judas,) *ait ancillæ: Tu vero parce* (istis parvulis,) *nam sic,* (de Deo quoque Ps. CXLV, 9.) *scriptum est:* Misericordia ejus, super omnia opera ejus. (Nec mora, in cœlo) *edita vox est:* Quia miseratione tangitur, prospera illi obtingant. Prolixe hunc R. Judam laudibus extollit Maimonides, in præfat. Seder Sereim, quem vide apud Cl. Pocockium in Porta Mosis p. 35. cui adde Zemach David p. 106. seqq. edit. Vorst. Nos, istis missis, quædam adhuc ex Jeruschalmi, de obitu R. Judæ adducemus: צפוראי אמרי מ"ד לון דימך רבי אנן קטלין ליה אזיל לון בר קפרא כרישיה מכיסי ומני מבזעין אמר לון מצוקים ואראלים היו תופשים בלוחות הברית וגברה ידן של אראלים וחטפו את הלוחות אמרי ליה דמך רבי אמר לון אתון אמריתון וקרעון ואזיל קלא דקרעון לגו פפתא כהלך תלתא מילין רבי נחמן בשם רבי מנא מעשה נסים נעשה באותו היום ערב שבת היה ונתכנסו כל העיירות להספידו ואשרתיה תמני עשרי כנישן ואחתתיה לבית שערים ותלה לון יומא עד שהיה מגיע כל אחד ואחד לביתו וממלא לו חבית של מים ומדליק לו את הנר כיון ששקע חמה קרא הגבר שרון מציקן ואמרין דלמא מחללין שבתא יצתה בת קול ואמרה כל מי שלא נתעצל בהספדו של רבי יהא מבושר שהוא כבני העולם הבא בר מן קצרא כיון דשמע כן סליק לאגרא וטלק נפשיה ונפקת ברת קלא ואמרה אפילו קצרא : Id est: (Cum lethaliter decumbenti R. Jehudæ, fatalis immineret hora, nimium mœsti) *Zipporenses, sermone divulgarunt: Quisquis tristem nuncium nobis afferet, R. Judam obdormivisse, eum vita privabimus.* (Ergo, cum R. Judas animam exhalasset,) *confert se ad eos Kaphreades, caput tectus, & laceras vestimenta, atque his eos affatur verbis:* (Orbis) *Cardines, supernaque Potestates, simul apprehenderunt Tabulas fœde-*

foederis, (& utrique eas sibi præripere volebant.) *Prævaluit vero vis supernarum Potestatum, & Tabulas abstulerunt. Ibi quærere Zipporenses, numquid R. Judas obdormivisset? Respondit Kaphraides: Vos, illud dixistis*, (non ego. Ea voce percepta,) *sciderunt* (Zipporenses vestes suas,) *pervasitque illius scissionis sonus, ad urbem usque Paphiam, quod trium milliarium iter est. R. Nachman, nomine R. Munæ* (testatur) *magnum mirum cum accidisse. Erat illa dies Sabbati parasceve, congregatæque sunt omnium vicinarum urbium incolæ, ad plangendum R. Judam, ita ut decem & octo Synagogæ replerentur, contuleruntque se Beth-Schearimum. Cæterum productus dies est, quoad quisque ad propria reverteretur, dolium aqua*, (in usum Sabbati) *repleret, lucernamque accenderet. Cum vero occubuisset Sol, galli gallinacei jam cantabant, quare Judæi mœsti esse cœperunt, dixeruntque: Fortasse Sabbatum profanavimus*, (ecce enim gallicinium, & jam modo a labore cessavimus.) *At, edita vox est cælitus, insonans*: Quisquis non segnem sese præbuit, in plangendo R. Judam, is certo sciat, se hæredem futurum æternæ vitæ: Quare, (*nominatim*) excipiendus iste fullo, (qui operi suo mansit intentus. Ibi fullo,) *hoc oraculo percepto, conscenso tecto, sese ipsum præcipitem dedit. Tum rursus edita vox est*. Etiam, vel fullonem (manet æterna beatitudo.)

(23) *Cessavit Modestia, & timor peccati.*] Imo & Sanctitas omnis, cum eo exspiravit, quippe, adnuc amplius משמת היום שבטלה רבי בטלה קדושה : legitur in Cetubot fol. 103. b.

(24) *Obnubuntque caput*] Vox חפה cum de Capite effertur, sæpe vultus absconsionem confusionemque, ac omnino talem habitum denotat, qualis eorum esse solet, quos malefactorum conscientia discruciat. Noster libellus Massechet Purim, c. ult שלא חזר לביתו אכל והפוי ראש אכל סעודי' מורים וחפוי ראש שכן צוה עליו רבי יוסף טוב אל תוסיף ראות פני : *Reversus est in domum suam, lugens, & obnuptus capite. Lugens, quia in Purim Genio non indulserat. Obnuptus capite, quia sic ei edixerat R. Jom Tob: Non visurus es amplius faciem meam.* Phrasi huic חפוי ראש opponitur altera תלוי ראש qua quis *suspensus capite*, esse dicitur; eaque, felices, beatos, ac sua forte nimium lætos, denotat. Sic enim ii, quorum res secundæ sunt, extollere caput, cristasque solent erigere. (Vid. Waleum in Exc. ad Joh. III, 14.) Non advertit ad id animum, clari nominis Vir, Lud. Cappellus, eaque res, ut non leviter decipere tur, ipsi causa fuit. Legerat in Bemidbar Rabba, in Seder אלה מסעי Parascha 23. dictum, quod est Pf. LXXVII, 21. נחית כצאן עמך ביד משה ואהרן *Deduxisti instar gregis ovium, populum tuum, per manum Mosis & Aharonis*, varie exponi בנוטריקון hoc est, ita, ut singulæ verbi נחית literæ, vocem integram designent: atque inter cætera, cum sequentia quoque, ibidem invenisset: ר' יהושע אמר נ פלאות עשית להם ח'רות נתת להם י'מינך הושיע' אותם ת'לוי ראש נתת להם ביד משה ואהרן : Istorum verborum, eam quam subjicimus, commentus est explicationem: R. Josua dixit, litera נ Nun vocis נחית notat vocem נפלאות *mirabilia*, & significat, *Deum mirabilia in populi sui gratiam fecisse*. Litera ח Heth, notat vocem חירות *libertatem*, & significat, *Deum eos asseruisse in Libertatem*. Litera י Jod, notat vocem ימינך *dextera tua*, & significat, *Deum dextera sua eos servasse*. Denique litera ת Tau, notat vocem תלוי *suspensum*, & significat, *Deum dedisse illis suspensum pro capite*, atque hæc omnia fuisse *per manus Mosis & Aharon*. Porro, postrema verba dicti hujus, injecere Viro docto suspicionem, cognitum olim fuisse veteribus Judæis, quod Christus ait apud Johannem III, 14. 15. Καθὼς Μωσῆς ὕψωσε τὸν ὄφιν ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὕτως ὑψωθῆναι δεῖ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου· ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν, μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον· Eapropter; *Jam vero*, inquit, *qui possit esse sensus, & mens horum verborum*, Deum dedisse Israelitis in deserto Suspensum pro Capite, per manus Mosis & Aharon, *nisi hoc voluerit Rabbi ille, Messiam populi Dei Caput, significatum & adumbratum olim fuisse per Serpentem æneum, a Mose & Aharone fabricatum, in altum sublatum, & de ligno veluti suspensum, adeoque & illum esse Jesum Nazarenum Servatorem nostrum, quem Judæi solent per summam contumeliam vocare antonomasticῶς* תלוי Suspensum illum. *Ita, ut videatur R. ille Josua, fuisse ex eorum numero Judæorum & Rabbinorum, qui Apostolorum tempore in Christum crediderant, sed Legis erant Zelotæ, quique propterea magnæ erant nihilominus inter Judæos auctoritatis, ita ut dicta eorum & sententiæ, (quibus doctrinam de Christo Jesu obumbrabant) a posterioribus Rabbinis, istorum Discipulis, minus intellecta, excepta tamen fuerint & collecta, atque scriptis mandata.* Hactenus Cappellus. Equidem, de ipsa ingenuitate & veritate, typi hujus, & antitypi, uti Theologi nostri loquuntur, idem mihi, Deo & Servatori meo gratia, qui Cappello & omnibus fidelibus animus est, & teneo monita, quæ sanctissimus Præceptor, nobis instillavit. Sed, parum juxta nobiscum R. Josuam persuasum fuisse, affirmare non sustineo, certe dictum illud Rabbinicum, nemini Judæorum, ne male ea res vertat, ausim objicere. Potest enim omnino alius esse sensus, alia mens illorum, quæ R. Josua dixit, quam quo sensu, menteque, a viro Docto sunt accepta, imo certum est, verbis תלוי ראש נתת להם id voluisse eum dicere: Non sufficiebat tibi, Deus optime, ministerio Mosis & Aharonis, tot ac tanta miracula in Judæorum gratiam edidisse in Ægypto, ipsosque asseruisse e servitute in libertatem. Etiam hoc insuper addidisti eorundem Ducum auspicio, devictis circumcirca hostibus, deinde vere exporrigere frontem Judæi, capita in sublime efferre, & circumspectare oculis triumphantes possent, nihil porro formidantes mali. Quamdiu enim periculum supererat, non tollere capita audebant, sed sic adductis humeris, inclinatisque cervicibus in deserto obambulabant, uti nempe metuentes solent. Hanc expositionem, facile probabilem reddit, tota verborum συνάφεια: irrefragabilem vero eam præstat, alius locus in illo ipso Bemidbar Rabba, unde alter fuit depromtus, nec enim melior libros, quam per seipsos explicandi, datur ratio. Sic habetur in Parascha 1. וידבר ה' אל משה במדבר סיני אמר (In textu sacro est לאמר) לישראל לא שאו ראש אמר הקב"ה דבבתי בריה יתירה מכם לכך נתתי לכם תלוי ראש ודמיתי אתכם לי שכשם שיש לי תלוי ראש על כל באי העולם שני לך יי' הגדולה כך לכם עשיתי להיות לכם תלוי ראש שכן נאמר שאו את ראש לקים מה שנאמר וירם קרן לעמו וכן הוא אומר ונתנך יי' אלהיך עליון על כל גויי הארץ : Id est: (Legimus Num I, 1. 2.) Et dixit Dominus ad Mosen in deserto Sinai, illi dicendo: Tollite capita. *Nimirum, hoc videtur Deus dixisse Judæis: Haud aliam creaturam magis amo, quam vos, eamque ob causam vobis concessi suspensionem* (sive elationem) *capitis, vosque mihi æquavi, ut quemadmodum ego super viventes caput effero, prout S. E.* (1 Chron. XXIX, 11.) Tua est Domine magnitudo (&c. ut qui te extollis supra omnia in caput.) *Ita & efficerem, ut vobis esset capitis elatio: Ideoque præcepi*: Tollite capita: *quo constet veritas dicti*: (Psal. CXLIIX, 14.) Et effert cornu populi sui. *Itemque alterius*: (Deut. XXIIX, 1.) Et ponet te Dominus Deus tuus, sublimem supra omnes gentes. De reliquo pro תלוי ראש dicunt quoque Rabbini, Chaldaica phrasi דלוי ריש uti in Moëd Katon fol. 25. a. אי חזינן חתם לא הוה לן לדלויי רישין מיניה : Id est: *Si ibi fuissemus, non erimus ausi præ eo tollere capita.*

(25) *Nec superest explicans*] Quid igitur tandem Judæis facto opus est, & unde consilium sibi petent, sublatis sic e medio Sapientibus omnibus? Suggerunt aliquod solatium verba R. Jochananis, in Bava Batra fol. 12. b. ipsi videlicet, num satisplaceat: מיום שחרב בית המקדש ניטלה נבואה מן הנביאים וניתנה לשוטים ולתינוקות : Id est: *Ex quo excisum fuit templum, vaticinandi gratia, ablata Prophetis, concessaque est stultis & infantibus.*

(26) *Nec quærens*] Nec id adeo mirum est. Illæ enim calamitates, quibus omnis Judæorum natio, post templi urbisque excisionem, indies magis magisque immersa fuit, non permisere, ut gnaviter literarum studiis possent esse intenti. At, qui discere volet, quod in animo fideliter sedeat, vacuum a curis eundem afferat oportet, ne in diversa distrahatur. Autor libri Schalsch. Hak. p. 35. a. לפי דעתי נקראו סבוראי לפי שנתגלגלו לישראל צרות משונות ולא היו יכולין ללמד

ללמד על׳ מי מנוחות והיו כמלפלים על הבנה והשגיאות בפי הבבורות : Id est: *Ubi mea fert opinio*, Ductores Seborai, (qui Gemaricos excipiebant,) *ita dicti sunt*, *quia* (illorum ævo, *cum in Judæos calamitates variæ devolverentur*, *non licebat in quiete sapientiæ studiis vacare*, *quare de sensu Mischnæ*, (non solide, & per demonstrationes, sed) *ex meris conjecturis disserebant.* Et vero, tam delicata est Judæorum eruditio, ut etiam vel aër leviter commotus, aut pediculi morsus, vel alia tantilla interturbatio, ineptam reddere mentem possint, ad ei operandam. Erubin fol. 65 a. מר עוקבא ביומא דשותא לא נפיק לדינא אמר רב נחמן בר יצחק צריכא שמעתא צילותא כיומא דאסתנא אמר אביי אי אמרה לי אם קריב כותחא לא תנאי אמר רבינא אי קרצתן כינא לא תנאי מר בריה דרבינא עבדא ליה אמיה שבעה לבושי לשבעה יומי : Id est: *Mar Ukba*, *flante australi vento*, (qui cœlum in nubes crassescere facit, ac proinde ingenii quoque aciem hebetat,) *nunquam processit ad judicandum. Atque sic R. Nachman filius Isaaci*, *dixit*, *studia*, *illum serenitatem exigere*, *qualis esse solet*, *cum ventus Aquilonaris spirat. Abai testatus est: Si mater mea unquam mihi dixisset, cedo mulctrale*, (aut horum quid simile exequi jussisset,) *non tantos fecissem in literis profectus. Rasina professus est: Si momordisset me pediculus*, *non tam eruditus futurus eram. Eam ob rem*, *istius Rasina filio*, *mater*, *septem vestes paravit*, *ut singulis hebdomadæ diebus*, *aliam posset induere*, (& liber esse a pediculis.)

(27) *Patri nostri cælesti*] De Phrasi אבינו שבשמים vide erudite disserentem Lightfootum, in Hor. Talm. Matthæi VI, 10. Atenim, vereor, ut cœlestis Pater, Judæos admodum respiciat, & hanc quam in se collocant fiduciam, gratam habeat, atque acceptam. Neque vitio hanc suspicionem sinistram mihi vertent Judæi, modo recolant, quæ queruntur in Berachot fol. 20. a. אנן קא מצערין נפשין ומצוחינן קא צוחינא ולית דמשגח בן : Id est: *Nos quidem*, *maceramus nos* (multis & diuturnis jejuniis,) *& indesinenter* (ad cœlum) *clamamus*, *verum*, *nemo est*, *qui ad nos attendat animum.* Nimirum, quod vere, ibidem fol. 32. b. dixit R. Eleaser: מיום שחרב בית המקדש נפסקה חומת ברזל בין ישראל לאביהם שבשמים שני ואתה בן אדם קח לך מחבת ברזל ונתתה אותה קיר ברזל בינך ובין העיר Id est: *Adie*, *qua excisum Templum est*, *Judæi ferreo muro a Patre eorum cælesti sejunguntur. Huc spectat illud* (Ezech. IV. 1. 3.) Tu igitur fili hominis, &c. accipe tibi sartaginem ferream, quam pones pro muro ferreo, inter te, & civitatem istam.

(28) *Cæpere Sapientes similes esse Scribis &c.*] Id volunt, homines indies minus minusque sapere, nec comparandos esse posteriores Doctores, cum priscis illis, qui Sapientiæ topanta erant. En Israel fol 179. col. 2. ex Schekalim Jeruschalmi. רבי חגי בשם רבי שמואל בר נחמן הראשונים חרשו וזרעו ועדרו וקצרו ועמרו ודשו וזרו וברו וטחנו והרקידו ולשו וקטפו ואפו ואנו אין לנו פה לאכול רב אבא בר ממל בשם רבי זעירא אם היו קדמונין מלאכים אנן בני אינש ואם הוו בני אינש אנן חמרין : Id est: *Tū R. Haggai*, *autore R. Samuele Nachmanide*, *dictum fuit: Prisci majores*, *aratunt*, *seminarunt*, *erunearunt*, *succiderunt*, *manipulos colligarunt*, *triturarunt*, *ventilarunt*, *expurgarunt*, *moluerunt*, *cribrarunt*, *depsuerunt*, *massæ partes abscissas efformarunt in panes*, *& denique eos in furno excoxerunt. At nobis*, *ne quidem os ad manducandum conceditur. R. Abba P. M. nomine R. Seera dicere solebat: Si prisci fuere Angeli*, *nos sumus homines*, *sed*, *si ipsi homines erant*, *nos sumus asini.* Est in parte posteriore hujus dicti, sive in illa R. Seeræ sententia, non inelegans oppositio Angelorum, & Hominum, Hominum item, & pecudum ratione carentium, respectu Sapientiæ. Quanto enim Angeli, intellectu superant Homines, tanto bestiæ superantur ab Homine. Non igitur placet illa lectio, quam Cl. Buxtorfius in Floril. Rabb. pag. 27. admisit, quæque מלכים habet, pro מלאכים *Reges*, & *plebejos homines*, inter se committens. Quippe, cum hoc agere volunt Rabbini, semper, quantum memini, מלכים & אנשים nominant, nec unquam inter מלכים & הדיוטים fit oppositio. Comprehenduntur enim utique מלכים etiam sub genere ד׳ אנשים nec magis sibi adversantur, quam Animal, & Homo, quæ tanquam Genus, (ut cum Dialecticis loquamur,) & Species, juxta consistunt. Quin, nec semper Reges, plebejis sapientiores deprehenduntur, & haud raro Heroum filii, uti noxa, ita & stupor merus sunt, Bonæ contra Mentis soror, Paupertas est. Præterea, editio Talmudis Amstelodamensis, in ipso illo loco Gemaræ Schabbat, quem Buxtorfius citat, מלאכים quoque legit, & errorem, quo fortasse alii Codices laborant, emendavit. Cæterum, ut ex diverticulo, redeam in viam, etsi sic fere semper Judæi posteriores, prioribus concedunt, & palmam iis præbent, observo tamen, Rabbam, & R. Papam tam immodestos fuisse, ut se suosque Discipulos, priscis Sapientibus longe superiores reputaverint. Nam, de alterius in Taanit fol. 24. a. de alterius vero in Berachot fol 20 a. iisdem quasi verbis, proditur jactantia, ideo unum locum adduxisse sufficit. רבה גזר תעניתא בעא רחמי ולא אתא מטרא אמרי ליה והא רב יהודה בעא רחמי אתא מטרא אמר להו מה איעביד אי משום תנויי אנן עדיפנן מינייהו דבשני דרב יהודה כולהו תנויי בנזיקין הוה ואנן קא מתנינן בשית סדרי וכי הוה מטי רב יהודה בעוקצין האשה שכובשת ירק בקדרה ואמרי לה זתים שכבשן בטרפיהן טהורין אמר הויות דרב ושמואל קא חזינא הכא ואנן מתנינן בעוקצין תליסר מתיבתא : Id est: *Cum Rabba*, (ob siccitatem, quæ orbi gravis erat,) *imperasset jejunium*, *nec tamen pluisset*, *dixere illi* (mortales mœsti:) *Atqui*, (in casu simili, solo) *R. Juda precante*, (continuo) *venit pluvia*, (at nunc, nec tuæ, nec nostræ preces, quicquam valent.) *Respondit ipse: Et quid vultis*, *faciam? Si eruditio quid confert*, *nos antiquos longe antecellimus. Ætate enim R. Judæ*, *omnes in uno tractatu Talmudis de Damnis*, *occupabantur*, *nos vero universos sex ordines ejusdem absolvimus. R. Judas*, *cum in Massichta Okazim*, *pervenisset ad locum:* Mulier macerans brassicam in olla: *aut*, *ut alii volunt*, *cum pervenisset ad locum:* Olivæ quæ cum suis foliis macerantur, mundæ sunt: *exclamabat:* (Hui! ut hæc res intricata est!) *Offert sese difficultas*, *quales illæ erant*, (quæ summos Viros,) *Raf*, *& Samuelem torquebant. At nos Massichtam Okazin*, *in tredecim discimus Scholis*, (quarum quæque, multum ab alia diversos sensus, & rationes explicat.)

(29) *Paula ante adventum Messiæ*] Literatissimus Buxtorfius, in Lex. Talm. p. 1648. verborum præsentium בעקבות משיחא חוצפא יסגא : hanc affert expositionem: *In calcaneis*, id est, *fine dierum Messiæ*, *impudentia multiplicabitur.* Non eum sequimur, nec de tempore quo Messias pridem orbi dominatus est, (hoc enim, nisi fallor, Buxtorfio in animo fuit) sed de eo, quod illius adventum proxime præcedit, & quo pedes quasi ad iter ingrediendum jam promovet, locum accipimus. Nempe, hoc solum sese intelligere, alibi explicatius Rabbini counciant, imprimis in Sanhedrin pag. 344. 345. & 353. edit. Coccej. cui jungendus R. Eliéser in Pirke pag. 71. Non igitur male R. Salomo in Glossa: בעקבות המשיח בסוף הגלות לפני ביאת משיח Id est: *Voces illæ* עקבות המשיח (quibus Messiæ calcanea proprie significantur,) *innuunt tempora postrema illius captivitatis*, *qua Messiæ adventum præcedit.* Cæterum, eodem, quo Buxtorfius sensu, verba Mischnæ nostræ accepit quoque Christianus Gerson, in Talmude pag. 299. ubi bene multa ex Mischna nostra allegat, quæ junctim hic asferimus. (*Es zeuget der* Talmud in Sota) *daß die Leut in Zeiten* Messiæ *gar unverschämt sein werden*, *und viel zu eben sollen*, *offentliche Huren-häuser haben*, *und der Wein werde theur sein*, *und werde sich niemand an eine Straffe kehren*, *und die gelehrten Juden*, *werden von einem Orth zum andern verjagt werden*, *und niemand wird sich ihrer erbarmen*, *und daß der Schrifftgelehrten Klugheit stincken*, *und die Gottsfürchtigkeit verachtet werden sol*, *die Warheit untergedruckt*, *und die gelehrten Leut abnehmen. Daß sich viel neue Gebot erregen sollen*, *daß in einer Statt regnen*, *und in der andern nicht regnen sol*, *und sol auch Theurung und Hungersnoth*, *Pestilenz und Sterben*, *wie auch ander Jammer und Elend im schwang gehen*, *der Sohn sol seinen Vatter*, *und die Tochter ihre Mutter verachten*, *und des Menschen Feinde sollen seine Tischgenossen sein.*

(30) *Impudentia*] Vitium quod חוצפא hoc loco appellatur, aliàs עזות פנים vocare Rabbini solent, unde עז פנים & עזי פנים quoque, pro iisdem habentur. Quæ, uti certa & nota sunt, ita non exploratum mihi, an unquam nulla

voa

vox עזות *Impudentiam*, aut עז *Impudentem hominem*, significent. Sane, non fuit alienus ab ea opinione, modo laudatus Buxtorfius, quippe dictum in Beza fol. 25. b. שלשה עזין הן ישראל באומות כלב בחיות תרנגול בעופות ויש אומרים אף עז בבהמות : ipse in Florileg. p. 126. & in Lex. Talm. p. 1592. vertit: *Tres impudentes sunt: Israelita* (Judæus) *inter homines: Canis inter animalia: Gallus inter aves. Quidam dicunt, etiam Capra inter pecudes.* Enim vero, non tantum R. Salomonis Glossa Buxtorfio vehementer contradicit, utpote cui עזים sunt קשים לנצח hoc est, *res quæ difficulter superantur*, sive *res robustissimæ*: sed & majus præ illa Buxtorfii, in contextu Gemaræ, hæc expositio fundamentum habet: Ecce sic ibi legitur: תנא משמיה דרבי מאיר מפני מה נתנה תורה לישראל מפני שעזין הן שני מימינו אש דת למו ותנא דבי רבי ישמעאל אש דת לכו ראוין הללו ליתן להם דת של אש איכא דאמרי דתיהם של אלו אש שאלמלא לא נתנה תורה לישראל אין כל בריה יכולה לעמוד לפניהם היינו דרבי שמעון בן לקיש ג׳ עזין הם ישראל באומות כלב בחיות תרנגול בעופות יש אומר אף עז בבהמה דקה וי״א אף צלף באילנות ; *Fertur, quæsitum fuisse ex R. Meir, quare*, (præ aliis omnibus totius orbis Nationibus,) *Judæis tradita Lex sit?* (eumque respondisse, factum id,) *quia sunt robustissimi*, (atque proinde exegisse necessitatem, ut illorum robur, per Legem, paululum infringeretur.) Unde S. E. (Deut. XXXIII, 2.) A dextera ejus, ignis edictalis fuit ipsis. *Verba enim*, Ignis edictalis fuit ipsis, *R. Ismaël suis Auditoribus sic exponere solebat*, Isti merebantur, ut Legem igneam acciperent. *Alii affirmat:* Horum, jura ignea sunt: *Nisi enim Lex data fuisset Judæis, nulla creatura coram iis potuisset consistere. Atque huc pertinet illud R. Simeonis F. L. assatum: Tria sunt robustissima: Judæi, inter mortales; Canis, inter bestias terrestres; Gallus gallinaceus, inter aves: Addunt quidam, etiam Capram ex minutis animantibus, itemque nonnulli addunt Capparim, ex fruticibus.* Hac ratione, facile cuique apparet, de Impudentia sermonem ibi nullum esse, sed omnia ad robur & fortitudinem attinere, imprimis, cum quis id de Cappari cogitat. Nec enim profecto fieri potest, ut de Arboribus impudentia prædicetur. Interim tamen Buxtorfius, tam serio persuasus fuit, de impudentibus locum accipiendum esse, ut in Lex. Talm. pag. 1920. asserere sustinuerit, quod *Cappari apud Talmudicos adscribatur impudentia*: Glossamque R. Salomonis allegans, eam habere ait: *Non novi* עזות מה *quæ impudentia sit huic arbori.* At, si quæ in Glossa præcedunt, conferantur, constabit, invitæ admodum, & reluctanti, sensum impudentiæ tribui. Atque hinc Autor Exceptorum En Israel quoque, qui rationem quæ R. Salomonem circa Capparim fugerat, reperisse se arbitratus est, non in impudentia aliqua eam quæsivit, verum מפני שיש בו ג׳ מיני פירות קפריסין ותמרות ואביונות : *Quia* (tanta illi frutici vis inest,) *ut tria fructuum genera simul edat: Putamina, folia, baccas.* Poterat tamen supersedere iste homo, sua explicatione, & cum R. Salomone inscitiam potius fateri, meras enim nugas agit. Veram & unicam causam, quæ quosdam Talmudicos permovit, ut Capparim in rerum robustarum numerum referrent, continet sine dubio illud Plinianum l. 13. Hist. Nat. cap. 23. *Est Capparis firmioris ligni frutex.* Satis, ut opinor, comprobatum dedimus, quis dicti Talmudici in Beza genuinus sensus sit. Interim, posset quis pro tuenda Buxtorfii expositione, causari, sic in Rabbot fol 157. col. 3 legi: אמר רב יקים ג׳ חציפים הם חציף בחיה כלב בעוף תרנגול ובאומות ישראל : Atque hic jam necesse esse, ut vertamus, prout vertit Magnus Bochartus Tom. 1. Hieroz. pag. 689. *R. Jakims Apophthegma est: Tres sunt valde impudentes, in quadrupedibus canis, in avibus gallus, & in Gentibus Israël.* Equidem fateor, nec ipse verba hæc aliter interpretando tractarem, ac Vir Literatissimus circa ea versatus est, nisi quod epiphonema, ab illo additum; *Sic confitentem reum habemus, & αὐτοκατάκριτον*; num pariter subjicere debeam, paululum addubitarem. Video enim post illud apophthegma statim subjici in Rabbot: א״ר יצחק בר רדיפא בשם רבי אמי אתה סבור שהוא לגנאי ודגו אלא לשבחו או יהודי או צלוב : Id est: *Nomine R. Amme dixit R. Isaacus Redephæ filius: Tu credis, istud dictum ad Judæorum ignominiam attinere, sed vero pertinet ad ipsorum laudem. Aut Judæus, aut Patibulum.* Atque ista, emolliunt nonnihil severitatem superioris effati, nec jam ipsos Judæos adversus sese immitem sententiam dixisse, nude amplius asserere possumus. Scilicet, si omnino apophthegma de Impudentia capiendum, saltem talem intelligere oportet, quæ cum virtute consistit, & quam Græci ἀδειαν vel παῤῥησίαν non ἀναισχυντίαν vocarent. Ergo, negotium fere ad fortitudinem redit, quo etiam commentator τῶ Rabbot id pertrahere laborat. Quæ responsio, si cui pro nostra, dicti illius ex Beza translatione defendenda, minus satisfacit, in promptu est ut dicam, Gemaræ & τῶν Rabbot toto genere diversas sententias esse, nec obstare, quo minus pro varietate proprietatum, quibus res nominatæ præditæ sunt, variæ quoque fiant comparationes. Nam, sic binis istis sententiis, tertiam superaddere licet, quæ extat in Pesachim fol. 113 b. ג׳ שונאים זה את זה הכלבים והתרנגולים והחברין וי״א אף הזונות וי״א אף ת״ח שבבבל : Id est: *Tria sunt, quæ mutua odia exercent: Canes, Galli gallinacei, & Collegæ. Iis addunt aliqui Meretrices, itemque aliqui, Sapientiæ Studiosos in Babylonia.*

(31) *Augebitur*] יסגא habent Mischnæ separatæ Codices, cui ex Talmudis editionibus יגנא præferendum esse censeo.

(32) *Vinum nihilominus care vendetur*] Multi enim passim reperientur,

Quorum summa boni est, uncta vixisse patella:

quare cados siccabunt cum fæce.

(33) *Synagoga convertentur in Lupanaria &c.*] Hæc, & reliqua, quæ de calamitatibus Judæos sub adventum Messiæ mansuris, Mischna queritur, videbis repeti in Sanhedrin pag. 344. & 345. edit. Coccej.

(34) *Limites Judææ desolabuntur, &c.*] Cl. Coccejus in Sanhedrin, pag. 344. locum hunc transtulit: *Galilæa desolabitur, Gabalene vastabitur, homines limitum oppidatim circuibunt, neque obtinget illis miseratio.* Raymundus Martini, quibusdam demtis, aliter in suo Codice legisse videtur, ac nos legimus, nam, part. 3: Pug. Fid. dist. 3. cap. 16. §. 7. sic verba concipiuntur: הגליל יחרב ואנשי הגליל יסובבו מעיר לעיר ולא יחננו : Quæ vertit ipse: *Galilæa desolabitur, & viri Galilææ circuibunt de civitate in civitatem, & nemo illorum miserebitur.* Sequatur hos, cui nostra translatio displicet, nec enim valde pro ea pugnamus, præcipue quando Glossa non auxiliatur, sed incertos nos dimittit. Ut tamen aliquam explicationis meæ causam allegem, profiteor, eam inde natam esse, quod in Aruch fol. 30. col 4. ex Succa scriptum noveram: כל ארץ ישראל קרוי גבולין לבר מירושלם : *Tota regio judaica præter Hierosolymas* גבולין *vacatur* Atque secundum hæc, cum vocem הגבלין interpretationem admittere opinarer, גליל quoque significativum nomen feci, non proprium. אנשי הגבול *Viros insignes*; reddidi, quasi qui ad metam eruditionis ac doctrinæ pervenerunt, nec habent quo ultra progrediantur.

(35) *Juvenes confundunt ora Senum*] Est quoque inter cætera, illud magnum infelicitatis alicujus seculi argumentum, si nulla in eo sit,

——— *Capitis reverentia cani.*

Nam אשרי הדור שהגדולים נשמעין לקטנים *O felix seculum, in quo adolescentes, majoribus natu obediunt*; Legimus in En Israël ea Rosch Haschana Jeruschalmi fol. 125. col. 2. Codex noster MS. Ex Hechajim Hilch. Kibbud Chach. cap. 2. זקן מופלג אע״פ שאינו חכם עומדין מפניו ואפילו תלמיד חכם אבל לא מלא קומתו אלא כדי להדרו ואפילו זקן נכרי להדרו בדברים ונותן יד לסומכו שני מפני שיבה תקום כל שיבה במשמע : Id est: *Seni grandævo, etiamsi non sit eruditus, assurgendum est, idque facere convenit etiam Discipulum Sapientum, non tamen ut plane erectus consistat, sed ut paululum sese attollens, corpus inclinet. Debet quoque hoc honore affici senex aliquis τῶν ἔξω, eique titubanti porrigenda manus est. Scriptum enim* (Levit. XIX, 32.) Coram canitie assurgito. *Quæ verba Senes omnes simpliciter*, (nullo gentis habito discrimine,) *complectuntur.*

(36) *Filius irritabit patrem &c.*] Plane hic Christi, de sese & suo adventu apud Matthæum cap. X, 35. sermo.

ἦλθον

ἦλθον διχάσαι ἄνθρωπον κατὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ θυγατέρα κατὰ τῆς μητρὸς αὐτῆς, καὶ νύμφην κατὰ τῆς πενθερᾶς αὐτῆς· Καὶ ἐχθροὶ τοῦ ἀνθρώπου, οἱ οἰκιακοὶ αὐτοῦ· Qui locus in Tiliano, & Munsteri (nam & hujus nunc, etsi sero, copia facta est) Evangeliis Hebraicis, utrobique his iisdem verbis, sic redditur. כי באתי להבדיל את איש מאביו ואת הבת מאמה ואת כלה מן חמותה ואויבי איש אנשי ביתו : Crederet quis, verba istius translationis, ex Mischna nostra esse depromta.

(37) *Nata insuper adversus matrem*] Suavem risum mihi movit, Autor libri Brandspiegel, cum ibi cap. 16. in hoc dicto, vocem באימה de *Ancilla* ipsum accepisse conspicerem, turpi, in Judæo eruditionem professo, errore. Nam, de Ancilla si sermo esset שפחה non אמה dicendum fuisse, nemo tam leviter Hebræa literatura tinctus est, qui nesciat. Neque profecto aliter salvare potuit interpretationem insulsissimam is homo, quam ut omnem locum mire turbaret, & posteriora cum prioribus commutaret, ausu temerario. Videat mihi quis ineptias: *Das* דור *dass* משיח *sol kommen, da werden die Junge verschämen den Alten ihr angesicht, und die alten Leute mussen aufstehn für junge Leut*: Ein Haustochter muss aufstehn für der Dienstmeid, *und ein Schnur wird anschreyen die Schwieger: Ein Sohn wird sich nit schamen für den Vater und Mutter: und die Leut werden muy seyn as die Hund.*

(38) *Seculo isti canina facies erit*] In Moëd. Katon fol. 9. a. simile quid enunciaturi, per *εὐφημίαν* פני שונאי דור *Vultus inimicorum seculi*, malunt dicere.

(39) *Pinchas ait &c.*] Quæ nunc sequuntur, in solis, a Gemara sejunctis Mischnæ exemplaribus, offendas. Talmudis Codices non legunt hunc Soritem, nisi quod Amstelodamensis editio, extra orationis contextum, sub finem Massichtæ eum adjecit, fecitque lectionum varietatis indicium. Mihi verisimile fit, non esse hanc sententiam propriam hujus loci, sed ex Avoda Sara fol. 20. b. ubi similiter habetur, eam ob causam in Mischnæ separatæ Codices transscriptam, ne inter media male ominata infausta verba, liber desineret. In Talmude, quia Gemara sequitur, eapropter, ut eadem ibi admitterentur, necesse non erat, cum sic jam adversus fascinum sit prospectum. Dant vero id solicite operam Judæi, ut bonis verbis libri finiantur, atque in eo se Prophetas imitari ajunt, de quibus En Israel fol 48. col. 3. ex Berachot Jeruschalmi : כן מצינו בנביאים שהיו חותמים דבריהם בדברי שבח ותנחומות : Id est: *Reperimus, omnes Prophetas, libros suos verbis blandis & consolatoriis obsignasse.* Sic, quia Massechet Cetubot, & ipsa parum lætum cæteroquin finem habuisset, ideo additur, etsi minime cum orationis contextu cohærens, exodium אמר רב חייא בר אשי אמר רב עתידין כל אילני סרק שבארץ ישראל שיטענו פירות שני כי עץ נשא פריו תאנה וגפן נתנו חילם : Id est: *Autore Raf, dixit R. Chaja Assæ filius*: (cum Messias adierit,) *omnes Judææ steriles arbores fructibus oneratæ conspicientur.* Q.S.E. (Joëlis II, 22.) Lignum feret fructum suum, ficus & vitis edent vim suam. Dicam plura in hanc rem, in Commentario, ad lepidissimum festivissimumque libellum Massechet Purim, sub cujus calcem legitur: אשריך מסכת פורים שנפתחת בסכלות ויצאת בזהב אשרי הסכלים הנמצאים ביום פורים חיבה יתירה נודעת להם שהתחיל בהם מסכת פורים אשרי מי שאין לו דעת בפורים כי הסכלות לסכלים בפורים נאוה להם ונאוה לעולם שכן אמר שלמה בחכמתו ולבי נוהג בחכמה ולאחוז בסכלות ולבי נוהג בחכמה כשאר ימות השנה ולאחוז בסכלות בפורים : Id est: *O felicem te librum, qui de* Stultitia *principium, atque de* Auro, *exitum verborum invenisti! Beatos illos, qui stulti deprehenduntur in Festo Sortium, nam in hoc honoris concessum, ut exordium darent huic tractatui. Felices enim vero, qui in Festo Sortium ratione destituuntur, nam Stultitia in Festo Sortium decora est amentibus, & cæteris omnibus accepta. Hinc Salomo, pro Sapientia sua de se fatetur,* (Eccles. II, 3.) Animum meum docens in Sapientia, & apprehendens stoliditatem. *Prius*: Animum meum docens in Sapientia, *reliquum anni tempus respicit. Posterius vero*: Et apprehendens stoliditatem, *accipiendum est de Festo Sortium.* Quod superest, non negligendum, extare quoque finalem Mischnæ nostræ Soritem, in Schir Haschirim Rabba fol. 3. col. 3. nec spernendam penitus esse ejus translationem, in linguam vernaculam, quæ est in libro Hammussar p. 76. a. *Die Gemara gebt, er sage* R. Pinchas Ben Jaïr, *einer der da lernt* תורה *der werd gewarnt, dass er* מצוות *thut, und der da gewarnt is auf die* מצוות *der werd alle Tag thun die* מצוות, *und der da eilt zu die* מצות *der bekommt reinlichen Sinn, und reinlicher Sinn bringt zu der Heiligkeit, und die Heiligkeit bringt zu Demuthigkeit, und Demuthigkeit bringt zu Gottesfurcht, Gottesfurcht bringt zu* חסידות *und* חסידות *bringt einen zu* רוח הקודש *der* רוח הקודש *bringt ein zu* תחיית המתים

(39) *Resurrectio mortuorum obtingit interventu Eliæ*] Intellige non generalem illam omnium hominum, in magno & decretorio judicii die, sed aliam, qua, qui id merentur, sub Messiæ adventum in hunc orbem sunt reversuri, ut Regum Reges regaliores vivant. Quando tu, o felix regio Judæa: (Claud. lib. 1. de Rapt. Pros.)

> *— Nullos patiere ligones,*
> *Et nullo rigidi versabere vomeris ictu.*
> *Sponte tuus florebit ager, cessante juvenco*
> *Ditior oblatas mirabitur incola messes.*

Sed enim vero, quia Judæi tantopere a fine tristi alicujus libri abhorrent, æquumne, ut ego in illorum somniis & nugis anilibus desinam? Non id faciam, & magis est ut Servatoris mei verba ex Matthæi XVII, 11. 12. Notarum agmen claudant:

> Ἠλίας μὲν ἔρχεται πρῶτον, καὶ ἀποκαταστήσει πάντα· Λέγω δὲ ὑμῖν, ὅτι Ἠλίας ἤδη ἦλθε.

Finis tractatus de Uxore adulterii suspecta.

Tractatus de Divortiis.

מסכת גיטין

פרק א המביא גט ממדינת הים צריך שיאמר בפני נכתב ובפני נחתם רבן גמליאל אומר אף המביא מן הרקם ומן החגר רבי אליעזר אומר אפילו מכפר לודים ללוד וחכמים אומרים אינו צריך שיאמר בפני נכתב ובפני נחתם אלא המביא ממדינת הים והמוליך והמביא ממדינה למדינה במדינת הים צריך שיאמר בפני נכתב ובפני נחתם רבן שמעון בן גמליאל אומר אפילו מהגמוניא להגמוניא :

Caput I. Si quis adduxerit divortium e loco transmaritimo, necesse est ut dicat, *coram me scriptum est, & coram me obsignatum est.* Rabban Gamaliel dicit, etiam si quis adduxerit a Rakam & Hagar. R. Eliefer dicit, etiamsi a pago Ludim ferat ad Lud. Sapientes dicunt, non est necesse ut dicat, *coram me scriptum est, & coram me obsignatum est*; at si quis adduxerit e loco transmaritimo, & deduxerit e provincia in provinciam in locum transmaritimum, necesse est ut dicat, *coram me scriptum est, & coram me obsignatum est.* Rabban Schimeon filius Gamalielis dicit, etiamsi ab *ἡγεμονία* ad *ἡγεμονίαν*.

R. OB. DE BARTENORA.

מדינת הים *Loca transmaritima*, sic vocantur omnes regiones extra terram Israëlis. Necessarium vero est ut de libello repudii testetur, dicendo, בפני נכתב ובפני נחתם *coram me scriptus est, & coram me obsignatus est*, nonnulli dicunt rationem esse, eo quod ii qui extra terram Israëlis habitant, non sunt filii Legis sive Israëlitæ docti, ideoque nesciunt quod necessarium est ut libellus repudii conscribatur in nomine illius uxoris, idcirco dicet legatus, *coram me scriptus est, & coram me obsignatus est*, & ideo rogamus eum an revera in nomine mulieris illius conscriptus sit, ut respondeat, *ita.* Alii dicunt rationem esse, quia tum non erant ordinaria peregrinantium præsidia ab illo ad hunc locum, & si maritus venerit, ac contradixerit illi, dicendo, *non scripsi ipsum, ut essent testes qui cognoscerent sigillum testium libelli repudii.* Sapientes autem fecerunt ut legatus fide dignus haberetur, perinde ac si duo essent testes, quomodo fiet ut denuo non valeat contradictio mariti.

מן הרקם ומן החגר *A Rakam & a Chagar*, sic ad Gen. 16, 14. בין קדש ובין ברד Targum interpretatur בין רקם ובין חגרא *inter Rakam & Chagra.* מכפר לודים *a pago Ludim*, qui est locus extra terram Israëlis ללוד *ad Lud*, qui confinis est terræ Israëlis, ejusque pars. מהגמוניא להגמוניא *a præfectura ad præfecturam*, in una civitate, quarum una æmulatur alteram.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

הגמוניא *ἡγεμονία* est idem quod פקידות *episcopatus*; præterea dicit, quod, etiamsi divortium in eodem territorio adduxerit ab una præfectura ad aliam, necesse est ut dicat, *coram me scriptum est, coram me obsignatum est.* Decisio juris est, quod, si quis divortium adduxerit extra terram Israëlis, imo etiam ex terra Israëlis, aut si adduxerit e loco extra terram Israëlis, imo etiam ad terram Israëlis, si constiterit nobis de obsignatione testium illius, & in senatu confirmatum fuerit, uti expositum est capite secundo tractatus Cetubhot, divortium est legitimum, & traditur a Senatu. Nam non requiritur ut alia nobis constent de eo qui addusit divortium, præterquam quod erat legatus. Cæterum si non constiterit de obsignatione testium, omnino necessarium est ut is qui divortium addusit, dicat, *coram me scriptum est, & coram me obsignatum est*; dabitur ergo mulieri duobus testibus præsentibus, & tum expelletur, dummodo ambo divortium legerint, & deinde mulieri dederint.

SURENHUSIUS. Divortium in Sacris vocatur ספר כריתות *Libellus Rescissionis*, quia est quasi conjugii scissio. De illius institutione ita Moses ab initio capitis vicesimi quarti Deuteronomii כי יקח איש אשה ובעלה והיה אם לא תמצא חן בעיניו כי מצא בה ערות דבר וכתב לה ספר כריתת ונתן בידה ושלחה מביתו : ויצאה מביתו והלכה והיתה לאיש אחר : ושנאה האיש האחרון וכתב לה ספר כריתת ונתן בידה ושלחה מביתו או כי ימות האיש האחרון אשר לקחה לו לאשה : לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה לשוב לקחתה להיות לו לאשה אחרי אשר הטמאה כי תועבה היא לפני יהוה ולא תחטיא את הארץ אשר יהוה אלהיך נותן לך נחלה : Id est, *si quis duxerit uxorem, & cum illa rem habuerit, at illa postea non invenerit gratiam in oculis ipsius, quia aliquid fœdi in illa invenit, & conscripserit ei libellum rescissionis dederitque in manum, atque illam domo expulerit. Tum illa exibit e domicilio ipsius, & fiet alterius viri. Cumque ipsam odio prosecutus fuerit vir ultimus, conscripserit ei libellum rescissionis, & in manum illius dederit, domoque expulerit sua; vel si mortuus fuerit vir iste ultimus, qui eam sumpserit in uxorem. Tum vir illius prior qui eam dimisit, non poterit eam denuo in uxorem ducere, postquam illa polluta fuerit; nam illud Domino abominatio est, ne peccatum induxeris in terram quam tibi dat Dominus Deus tuus in possessionem.*

Cæterum in lingua Misnica divortium vocatur גט, quid autem sit גט, docet nos Maimonides in principio Hilchot Geruschin, אין האשה מתגרשת אלא בכתב שיגיע לה וכתב זה הוא הנקרא גט *Uxor non expellitur nisi ope alicujus scripti quod ad manus illius pertigerit, atque hoc scriptum vocatur* גט.

Porro juxta ipsum decem sunt res dictæ עקר הגירושין *fundamentum expulsionis*, omnes e Lege petitæ, suntque hæ sequentes. (1) Ne quisquam expellat uxorem suam nisi volens. (2) Ut illam expellat ope scripti, non ope alius rei. (3) Ut scripti illius argumentum sit quod illam expellit, & removet e possessione sua. (4) Ut sensus ejusdem sit istiusmodi, ut omnia inter ipsum & ipsam rescindat. (5) Ut conscriptum sit in nomine uxoris. (6) Ne post scriptionem illius quid restet amplius, præterquam ut usori tradatur. (7) Ut usori tradatur divortium. (8) Ut traditio ista fiat testibus præsentibus. (9) Ut maritus divortium tradat uxori suæ juxta ritum Legalem. (10) Ut traditio fiat per ipsum maritum, vel per ministrum ipsius.

Reliquæ vero divortii conditiones, sunt temporis testium consignatio, & similia, quæ omnia sunt ex institutis Sapientum. Quod autem hæ decem conditiones omnes e Lege petitæ sint, probatur, nam ex eo quod dicitur, *& fiet si non invenerit gratiam in oculis illius, scribet ei libellum rescissionis, & dabit in manum illius atque e domicilio suo expellet*, colligitur quod maritus volens dimittat uxorem suam, si vero nolens eam dimiserit, non censetur expulsa; sed usor nolens & volens dimitti potest. Quod ope scripti dimittenda sit, colligitur ex eo quod dicitur, וכתב *& scribet.* Et ex eo quod dicitur לה *ei*, probatur quod divortium in nomine usoris conscribi debeat. Hic ספר כריתות *libellus rescissionis* rescindit inter maritum & uxorem, ne marito ulla in uxorem reliqua sit potestas; cæteroquin nondum expulsa. Es eo quod dicitur ונתן בידה *& dabit in manum illius*, probatur quod usor non prius expulsa sit quam maritus divortium dederit in manum illius, vel in manum servi illius, qui est in manu, id est in potestate illius. Et ex eo quod dicitur ושלחה *& dimittet eam*, elicitur quod libelli repu-

repudii sensus esse debeat, quod maritus sit is qui uxorem dimittat, non quod seipsum dimittat ab ea. Cæterum quod Lex dicit, ושלחה מביתו *& dimittet eam e domo*, id non probat quod divortium non perfectum sit nisi donec e domo mariti exierit, verum quando divortium pervenerit ad manus uxoris, licet illa adhuc sit in domo mariti; nam illud ושלחה *& dimiserit eam*, intelligendum est quod uxorem quidem a se dimisit, sed non domo eduxit, perinde ac si divortium revocasset; idcirco libellus repudii secundus requiritur. Et id quod dicitur, nulla actio amplius restare debet post libelli repudii conscriptionem, probatur ex eo quod scriptum est וכתב ונתן *& scripserit ac dederit*; is igitur verus repudii libellus cui nihil deest præter scriptionem & dationem, excepto ejusmodi qui nodo caret post scriptionem; idcirco, si conscripserit divortii argumentum in vaccæ cornu, simul & vaccam uxori donet; nam si cornu exciderit post scriptionem, idque ei dederit, non est divortium rectum. Quod autem repudii libellus speciatim Lege dimissionis uxori tradendus sit, probatur ex eo quod dicitur ספר כריתות *libellus rescissionis*, tradatur ergo ex Lege libelli rescissionis. Verum si ea tradiderit Lege, quod sit libellus debiti, aut Mezuzæ, vel illi dormienti tradiderit in manum, tum non est rectus repudii libellus. Sin autem testibus dixerit, videte libellum divortii quem ego do uxori meæ, & postea illi dixerit, collige hunc repudii libellum, iste est legitimus; quia testibus indicaverat se illum tradidisse Lege dimissionis; & quod dixerat ei, libellus debiti, id rectum erat, eo quod ipsum pudebat uxoris suæ.

Quod denique coram testibus libellus repudii uxori tradendus sit, probatur ex eo quod scriptum est Deut. 17, 6. על פי שנים עדים או שלשה יקום דבר sed non requiritur ut uxor hoc ipso die habeatur incesta, & mortis condemnetur per Synedrium si quis concubuerit cum illa, cum postero die irrita fiat sine testibus; idcirco, si maritus libellum repudii in loco solo tradiderit uxori suæ, imo licet uno teste præsenti, nullatenus repudii libellus haberi possit. Sed hoc ita intelligendum est, si repudii libellus a Scriba conscriptus sit; verum si ipse maritus eum conscripserit, & unus testis duntaxat in illo signaverit, & ita uxori tradiderit, tum libellus repudii illegitimus habeatur.

Porro instituerunt Sapientes ut testes signarent super libello repudii, ne maritus eum tradat coram duobus, atque hi moriantur, & libellus repudii nullius momenti fiat pro uxore. Propterea denuo constituerunt ut testes intra illum consignarent. Et quamvis testium nomina in eo consignata sint, tamen maritus eum tradat uxori coram duobus testibus, sive sint ii quorum nomina consignata sint in eo, sive alii duo, quia fundamentum expulsionis est ut ea fiat per testes libelli traditi.

Formula libellorum repudii in terra Israëlis usitatorum hæc sit juxta Maimonidem in Hilchot Geruschin capite quarto, additis a nobis nominibus propriis: בכך בשבת בכך וכך לירח פלונית בשנת כך וכך ליצירה או לשטרות לכניינא דרגילנא למימני בה הכא במקום פלוני אף אנא אברהם בר דוד דממקום פלוני וכל שום אחרן וחניכה דאית לי ולאבהתי ולאתרי ולאתריהן דאבהתי צביתי ברעות נפשי בדלא אניסנא ושבקית ופטרית ותרוכית יתיכי ליכי אנת רבקה בת ראובן דמתא פלונית וכל שום אחרן וחניכא דאית ליכי ולאבהתיכי ולאתריכי ולאתריהן דאבהתיכי די הוית אנתתי מן קדמת דנא וכדו פטרית ושבקית ותרוכית יתיכי ליכי דיהוויין רשאה ושלטאה בנפשיכי למהך להתנסבא לכל גבר דית צביין ואנש לא ימחה בידיכי מן שמי מן יומא דנן ולעלם והריאת מותרת לכל אדם ודן די יהוי ליכי מנאי ספר תרוכין וגט פטורין ואגרת שבוקין כדת משה וישראל :

יוחנן בן צדוק
אליעזר בן יעקב

Hæc ita Latine reddimus: *Hoc die septimanæ, qui dies est hic ille mensis hujus, anno hoc illo vel a mundo constituto, vel ab epocha contractuum secundum istam computandi rationem, quam hic loci observare solemus. Ego Abraham filius Davidis ex loco N. ac si quod aliud nomen aut cognomen mihi, parentibusque meis, & sedi meæ, atque parentum meorum sedibus, inclinatione voluntatis, nulla adhibita vi assero, mitto, repudio te Rebbeccam filiam Rubeni, quæ es ex loco N. & si quid aliud nomen & cognomen tibi, parentibusque tuis, sedi tuæ, aut parentum tuorum sedibus, quæ fuisti antehac uxor mea, nunc assero, mitto, repudio, ut in tua potestate, & tui juris sis deinceps, & nubas cuicunque visum fuerit viro, nec quisquam te meis verbis impediat ab hoc usque die in posterum: En tu licita sis cunctis viris. Hic tibi sit a me libellus repudii, libertatis assertio, divortii litera secundum Legem Mosis, & Israëlitarum.*

Jochanan filius Zadoci, testis.
Elieser filius Jacobi, testis.

Postquam populus Israëliticus Babylonem captivus reductus fuisset, atque illic Chaldæorum linguam addidicisset, in commodum plebis Sapientes permiserunt libellum repudii Chaldæis literis consignari; & abhinc consuetudo obtinuit ut illa ubique terrarum ab Israëlitis in lingua Chaldæa conscribatur, licet etiam fas sit eandem in omni conscribere lingua. De peculiari vocum & literarum deficientium ac residuarum in hocce libello consignatione, ut & aliis bene multis summa cura observandis, videsis tabulam quam huic tractatui subjunximus, in qua de omnibus minutiis accurate disseruimus.

ב רבי יהודה אומר מרקם למזרח ורקם כמזרח מאשקלון לדרום ואשקלון כדרום מעכו לצפון ועכו כצפון רבי מאיר אומר עכו בארץ ישראל לגיטין :

2. R. Jehuda dicit, indè a Rakam ad orientem, at Rakam est instar orientis. Inde ab Askelon ad meridiem, at Askelon est instar meridiei. Inde ab Acho ad septentrionem, at Acho est instar septentrionis. R. Meyr dicit, Acho est instar terræ Israëlis quod ad divortium attinet.

R. OB. DE BARTENORA.

מרקם למזרח *A Rakam ad orientem*, a Rakam usque ad finem mundi ad orientem, vocatur *extra terram Israëlis*, & Rakam ipsum habetur ut plaga mundi orientalis, & non ut ipsa terra Israëlis.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Terminus hic qui determinat loca, eum in finem positus est, ut nos certiores reddat de locis, in quibus necesse est ut dicat de libello repudii, *coram me scriptus est, & coram me obsignatus est*; ideo indicantur loca quæ sunt in fine terræ Israëlis, attamen non pertinent ad terram Israëlis; decisio est juxta R. Jehudam.

ג המביא גט בארץ ישראל אינו צריך שיאמר בפני נכתב ובפני נחתם אם יש עליו עוררים יתקיים בחותמיו המביא גט ממדינת הים ואינו יכול לומר בפני נכתב ובפני נחתם אם יש עליו עדים יתקיים בחותמיו :

3. Si quis adduxerit divortium in terra Israëlis, non est necesse ut dicat, *coram me scriptum est, & coram me obsignatum est*. Si qui illi contradixerint, confirmatur tamen res ex testibus signatis suis. Si quis divortium adduxerit ex loco transmaritimo, & dicere non potuerit, *coram me scriptum est, coram me obsignatum est*. Si illius testes fuerint, confirmatur testibus suis subscriptis.

R. OB. DE BARTENORA.

אם יש עליו עוררים *Si quis illi contradixerint*, si maritus dixerit divortium esse fictitium. יתקיים בחותמיו *confirmatur sigillis suis*, si testes testati fuerint de sigillo manuum eorum, aut alii testes cognoverint sigilla, legitimum est divortium. Hoc autem tempore, si quis adduxerit divortium, sive in terra Israëlis, sive extra terram Israëlis, necesse est ut illud det uxori coram duobus testibus, & dicat, *coram me scriptum est, coram me obsignatum est.* Cæterum si sigillum testium cognitum fuerit in loco ubi datum est divortium, & confirmetur divortium cum sigillis suis, non est necesse ut dicat, *coram me scriptum est, & coram me obsignatum est.* ואינו יכול לומר *& dicere non poterit*, ut, si illi datum fuerit divortium dum auditu pollebat, & antequam dixisset, *coram me scriptum est, & coram me obsignatum est*, surdus factus fuisset.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

עוררין *Contradicentes*, vult dicere, si maritus obmurmuraverit, dicens, ego non repudiavi eam, & divortium hoc fictitium est, nam ego non scripsi illud; aut illud conatur irritum facere per aliquos abrogationis modos; nihilominus hoc modo se extricare non poterit maritus. Nam fundamentum nobis est, quod *contradictio non valet qua fit a minoribus quam duobus*, propterea, si fuerint duo qui contradixerint divortio, & illud pronunciarint illegitimum, non procedit confirmatio, eo quod ab utraque parte duo sunt, & fœmina manet in possessione qua frui solet uxor maritata. אינו יכול לומר *dicere nequit*, quia contigit illi novum quid quo impeditur talia dicere.

ד אחד גיטי נשים ואחד שחרורי עבדים שוין למוליך ולמביא זו אחד מן הדרכים ששוו גיטי נשים לשחרורי עבדים :

4. Tam libelli repudii mulierum, quam libelli donatæ libertatis servorum, æquales sunt pro eo qui defert, & pro eo qui adfert. Et hic est unus e modis in quo libelli repudii mulierum sunt æquales libellis manumissorum servorum.

R. OB. DE BARTENORA.

שוין למוליך ולמביא *Æquales sunt ei qui defert, & ei qui adfert*, in eo quod dicitur, *coram me scriptum est; & coram me obsignatum est divortium.*

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Dicit Misna, quod omnis qui adduxerit libellum manumissi servi in terra Israëlis, non tenetur dicere, *coram me scriptus est, coram me obsignatus est.* Cæterum si adduxerit eum in loco extra terram Israëlis, aut e loco extra terram Israëlis ad terram Israëlis, necesse est ut dicat, *coram me scriptus est, & coram me obsignatus est*, & non est necessaria confirmatio, nam servus cum hoc libello libertatis donatur libertate, quemadmodum mulieres cum libello repudii. Eodem quoque modo se res habet cum eo qui idoneus est ad adducendum libellum repudii, ut etiam idoneus sit ut adducat libellum libertatis, nimirum, ut servus æque libertate donetur, ac mulier a marito separetur. Sic etiam necesse est ut servo in manum detur libellus donatæ libertatis, aut legitimè acquirat eam, uti exponetur.

ה כל גט שיש עליו עד כותי פסול חוץ מגיטי נשים ושחרורי עבדים מעשה שהביאו לפני רבן גמליאל לכפר עותנאי גט אשה והיו עדיו עדי כותים והכשיר כל השטרות העולים בערכאות של עכו״ם אף על פי שחותמיהם עכו״ם כשרים חוץ מגיטי נשים ושחרורי עבדים רבי שמעון אומר אף אלו כשרין לא הוזכרו אלא בזמן שנעשו בהדיוט :

5. Quicunque repudii libellus continet testem Cuthæum, illegitimus est, exceptis repudii libellis mulierum, & libellis donatæ libertatis servorum. Factum est ut coram Rabban Gamaliele ad pagum Otnay adduxerint libellum repudii mulieris, & testes illius fuerint Cuthæi, & nihilominus legitimos pronunciaverit omnes libellos in tribunalibus gentilium rite perfectos, etsi testes eorum signati essent gentiles, exceptis mulierum repudii libellis, & libellis donatæ libertatis servorum. R. Schimeon dicit, etiam hi sunt legitimi, at hoc non dictum sit nisi quando per idiotam confecti fuerint.

R. OB. DE BARTENORA.

חוץ מגיטי נשים *Exceptis libellis repudii mulierum*, si libelli testis unus fuerit Cuthæus, legitimus est, at si duo fuerint Cuthæi, illegitimus est juxta doctorem primum etiam libellus repudii mulierum. Rabban Gamaliel autem sic hoc casu fecit, ut libellum repudii mulierum pronuntiaverit legitimum, duobus licet testibus Cuthæis. Quando vero de Cuthæis decretum est quod habendi sunt ut idololatræ in omnibus rebus, tam libellus repudii mulierum, quam cæteri libelli illegitimi sunt, etsi unus tantummodo testis sit Cuthæus.

בערכאות של גוים *In tribunalibus gentilium*, quando testati fuerint testes coram tribunali judicis; sed hoc intelligendum est quando nobis constat quod ille judex & illi testes non recipiant munus, & in libellis accepti & expensi, nec non in libellis mutui tantum, quando testes viderunt quod pecunia soluta est. Cæterum libelli confessionum, & libelli repudii, nec non acta senatus, & similes libelli, omnes sunt illegitimi, quando in tribunalibus gentilium confecti fuerint; sed R. Simeon legitimos dicit.

לא הוזכרו אלא בזמן שנעשו בהדיוט *Non dictum est nisi quando*

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Doctor primus tantum ejusmodi libellum pronunciat legitimum, quando illius testis unus est Cuthæus, alter vero Israëlita. Rabban Gamaliel dicit, etiamsi ambo testes sint Cuthæi, tamen legitimi sunt in libellis repudii mulierum; sed is fecit hoc casu quodam, uti monet Misna. Et hæc omnia intelligenda sunt prout tum erat conditio temporum. Cæterum jam tibi dixi quod præterito deinde tempore decreverunt Sapientes de Cuthæis, quod in omnibus rebus habendi sunt idololatræ, uti expositum est in Berachot.

בערכאות של גוים *In tribunalibus gentilium*, puta consistoria judiciorum illorum, si igitur libellus confirmatus fuerit in tribunali coram eam testimoniis id ipsum testantibus coram judice, tum legitimus habetur. Verum sub ea conditione ut constet Israëli quod hi testes & hic judex non recipiant munera; sic etiam ut contineatur in libello quod testes viderunt nummos esse solutos. Et hoc licitum est in libellis accepti & expensi, ac mutui, sed libelli repudii mulierum, similesque libelli qui continent acta senatus, in affirmationibus & negationibus, non valent testimonia gentilium quocunque modo id fiat. R. Schimeon,

ברביעי בשבת באחד עשר יום לירח כסלו שנת חמשת אלפים וארבעמאות וחמשים וארבע
לבריאת עולם למנין שאנו מונין כאן במתא אמשטרדם דמתקריא אמשטילרדם דיתבא על כיף ימא
המכונה טייא ועל נהר אמשטיל אנא אברהם בן בנימין המכונה ואלף הכהן העומד היום במתא
אמשטרדם דמתקריא אמשטילרדם דיתבא על כיף ימא המכונה טייא ועל נהר אמשטיל וכל שום וחניכה
דאית לי ולאבהתי ולמקומי ולמקום אבהתי צביתי ברעות נפשי בדלא אניסנא ושבקית ופטרית ותרוכית
יתיכי ליכי אנת אנתתי רבקה בת יונה הלוי העומדת היום במתא אמשטרדם דמתקריא אמשטילרדם
דיתבא על כיף ימא המכונה טייא ועל נהר אמשטיל וכל שום וחניכה דאית ליכי ולאבהתיכי ולמקומיכי
ולמקום אבהתיכי דהוית אנתתי מן קדמת דנא וכדן פטרית ושבקית ותרוכית יתיכי ליכי
דיתיהויין רשאה ושלטאה בנפשיכי למהך להתנסבא לכל גבר
די תיצביין ואנש לא ימחא בידיכי מן יומא דנן ולעלם והרי את מותרת לכל אדם
ודין די יהוי ליכי מנאי ספר תרוכין ואגרת שבוקין וגט פטורין
כדת משה וישראל

שאלתיאל בן פלטיאל עד
קלונימוס בן גבריאל עד

AD
TABULAM
De Libello Repudii Animadverſiones.

CUm tanta in repudii libellis conſignandis apud Hebræos cura adhibenda ſit, totieſque illius materiæ in Sacris & profanis mentio fiat, rem utilem & jucundam præſtitiſſe putamus, ſi hoc loco Chriſtiano lectori cui ejusmodi libellos more antiquo exaratos conſpicere, raro admodum contingere ſolet, exemplar aliquod nitidiſſime a Judæo æri inciſum ob oculos poneremus, ejuſdemque rationes omnes rite exponeremus. Hæc itaque hujus libelli verſio ſit: QUARTO HEBDOMADIS UNDECIMO DIE MENSIS CISLEV, ANNO QUINQUIES MILLESIMO, QUADRINGENTESIMO, ET QUINQUAGESIMO QUARTO A CREATIONE MUNDI, SECUNDUM EPOCHAM QUAM NOS HIC SEQUIMUR IN URBE AMSTERDAMO, QUÆ VOCATUR AMSTELREDAMUM, AD SINUM MARIS SITA QUI VOCATUR TAYA, ET AD FLUVIUM AMSTEL; EGO ABRAHAM BENJAMINIS FILIUS QUI COGNOMINATUR WOLPHIUS SACERDOS, ET HODIE COMMORATUR IN URBE AMSTERDAMO QUÆ VOCATUR AMSTELREDAMUM AD SINUM MARIS TAYA DICTUM, ET AD FLUVIUM AMSTEL, VEL SI QUOD ALIUD NOMEN VEL COGNOMEN MIHI, PARENTIBUSQUE, SEDI MEÆ, ATQUE PARENTUM MEORUM SEDIBUS, INCLINATIONE VOLUNTATIS, NULLA VI ADHIBITA ASSERO, DERELINQUO, MITTO, REPUDIO TE UXOREM MEAM REBECCAM, FILIAM JONÆ LEVITÆ, HODIE IN URBE AMSTERDAMO, DICTO AMSTELREDAMO AD SINUM MARIS TAYA DICTUM, ET AD FLUVIUM AMSTEL, ET SI QUOD ALIUD NOMEN AUT COGNOMEN TIBI, PARENTIBUSQUE TUIS, SEDI TUÆ, AUT SEDIBUS PARENTUM TUORUM, QUÆ FUISTI ANTEHAC UXOR MEA, NUNC DIMITTO, DERELINQUO, REPUDIO, UT IN TUA POTESTATE, TUIQUE JURIS SIS DEINCEPS, & NUBAS CUICUNQUE VOLUERIS VIRO, NEC QUISQUAM TE MEIS VERBIS IMPEDIAT AB HOC USQUE DIE IN POSTERUM; ECCE TU CUNCTIS VIRIS PERMISSA SIS. HIC TIBI SIT A ME LIBELLUS REPUDII, LIBERTATIS ASSERTIO, DIVORTII LITERÆ SECUNDUM LEGEM MOYSIS ET ISRAELITARUM.

SEALTIEL FILIUS PALTIEL TESTIS
CALONIMUS FILIUS GABRIEL TESTIS.

Jam tempus erit hujuſce libelli argumentum ad ſingulas voces enucleandi, ut ipſa phraſeologiæ vis recte percipiatur. Scribit itaque ab initio ברביעי *quarto* ſcilicet die, nam ita omnes hebdomadis dies enumerant juxta numerum, & non juxta cognomina illorum; & hæc vox duplici *Jod* ſcribenda eſt בשבת *in ſeptimana*, ſed non ſcribendum eſt לשבת, id eſt, *a Sabbato*, ſicuti ſtatim dicit לירח *a menſe*, ſive, *a novilunio*, quia tum a ſabbato fieret initium temporis & ad ſequentem ſeptimanam pertinere videretur. באחד עשר יום *undecimo die*, ad verbum, *in uno decimo die*, numerus enim ſingularis debet præcedere pluralem; præterea באחד *in uno* ſcribitur pro בראשון *in primo*, quia in hoc imitantur veterem computandi morem quem Moſes præſcripſit in principio libri Geneſios, ubi יום אחד *dies unus* dicit pro יום ראשון *dies primus*, quia tum temporis a primo die ad reliquos nulla erat relatio. לירח *a menſe*, ſive *a luna*, quia Dent. 33, 14. dicitur גרש ירחים *expulſio noviluniorum* Cum in aliis libellis לחדש ſcribere ſoleant. כסלו *menſis*, vox כסלו ſignanda eſt defective, abſque Jod, tam poſt literam Caph quam poſt Lamed, quia hac ſignatura occurrit apud prophetam Sachariam & Nehemiam. שנת חמשת אלפים וארבע מאות וחמשים וארבע לבריאת עולם *anno quinquies millesimo, quadringenteſimo, & quinquageſimo quarto a creatione mundi*, nam ſi ſcriba tranſilierit iſta verba, *a creatione mundi*, vel numerum millenarium, vel centenarium omiſerit, & numerum minorem tantum ſcripſerit, tamen eſt legitimus. Inſuper vox לבריאת ſine Vau poſt Aleph ſcribenda eſt; attamen ſi ſcripſerit לבריאות, libellus non fit ineptus. עולם *mundi*, ſed non ſcribendum עלמא quod Chaldæis idem notat, ne auditor vocem iſtam confundat cum עלמה *puella*; libellus tamen non factus eſt illegitimus, ſi ita ſcripſerit. למנין *ſecundum epocham*, ita ſcribendum eſt cum uno Jod, ne confundatur cum מניין *unde*. שאנו *quam nos*, ſi vero omiſerit literam Schin, tamen libellus legitimus habeatur. מנין *numeramus*, ita ſcribendum eſt abſque Vau; fuerunt autem qui addiderunt vocem כו, ſed hi improbati ſunt. כאן *hic*, ita ſcribunt ut eo oſtendant quod illis permiſſum eſt conſignare tempus a creatione mundi, cum Judæi nonnullas incolunt regiones in quibus alium computum ſequi debent. במתא *in loco*, ita in genere ſcribunt, ut hac voce includatur tam urbs muro cincta, quam non muro cincta: quamvis etiam aliquando במדינה *in provincia* ſcribere ſoleant. אמשטרדם *Amſterdam*, ita locum prius deſignare ſolent nomine ſuo magis noto & vulgari ſecundum communiorem loquendi conſuetudinem, & poſtea ſubjungere aliud nomen minus notum, ad omnem amphiboliam tollendam, cujus in hocce libello in primis ratio habenda eſt, idcirco ſtatim ſubjungit דמתקריא אמשטילרדם *quæ vocatur Amſtilredam*; præterquam quod Judæi in una vel altera ſyllaba levem pronunciationis differentiam admittere ſolent, quia ipſis religio eſt in omni lingua exotica balbutire, ut ſe ab aliis gentibus diſtinguant. In aliquibus locis ſcribunt כתקרי quod idem ſonat. דיתבא על כיף ימא המכונה טייא ועל נהר אמשטיל *quæ ſedet ad ſinum maris qui vocatur Taya (Ty) & ad fluvium Amſtil*, hujus utriusque loci meminit quia uterque ad urbis circumferentiam pertinet, ſi enim linea ducatur rotunda, fluvius T'Y intra eam continetur; Hebræi namque id ad urbem pertinere putant quod in circulo circum eam ducto, comprehenditur, quemadmodum oſtendimus in tabulis noſtris ad tractatum Eruvin, ubi de ſuburbiis agitur. אנא אברהם בן בנימין המכונה וואלף הכהן *ego Abraham filius Benjamini qui cognominatur Wolphius ſacerdos*, ita ſcribendum אנא *ego* duntaxat, & non איך אנא *quomodo ego*, quemadmodum in libellis contractuum ſcribunt. Præterea nomen, cognomen, & tribus ſimul ſubjungitur, primum nomen Benjaminis avitum vel a majoribus acceptum eſt, & quodammodo in familia iſta ſanctum eſt, alterum vero ſive cognomen *Wolphus* eſt profanum, ut hoc cognomine ab alio Benjamine ſecernatur; tertium nomen adjungitur e genere ſacerdotali, licet enim Judæis non conſtet e quanam quiſque ſit tri-

tribu, nihilominus tamen de Levitica & sacerdotali constat, quia olim hoc in more positum fuit, ut sacerdotis filius vocaretur sacerdos, & Levitæ filius, Levita, quibus ad sacra accedendi potestas est. העומד היום *qui consistit hodie*, in aliquibus exemplaribus additur כאן *hic*, sed hoc a plurimis ut superfluum rejicitur. וכל שם וחניכה ראית לי ולאבהתי ולמקומי ולמקום אבהתי *& omne nomen ac cognomen quod patri meo, loco meo, & loco patris mei sit*, hæc iterum adduntur ad omnem nominum confusionem tollendam. Notandum est quod nonnulli hæc verba ponere solent ante העומד היום de quibus multis agit auctor infra allegatus, quæ hic persequi non est loci. צביתי *volui ex beneplacito animæ meæ*, בלא אניסנא ברעות נפשי *sine vi*, si vero scripserit בדלא אנוס *non coactus*, legitimus tamen est libellus: requiritur etiam ut hæc verba in eadem linea occurrant, si vero imprudens aliter scripserit, non ideo inutilis est libellus. והריכית ופטרית ושבקית *desero, dimitto, repudio*, hæc tria verba isto ordine conscribenda sunt prima vice; secunda vero hoc, פטרית ושבקית ותריכית tertia hoc ordine תריכית ושבקית ופטרית quemadmodum ex hoc schemate liquet, sin autem hunc ordinem non stricte observaverit, libellus tamen rectus est. יתיכי *te*, cum tribus Jodin. ליכי *pro te*, cum duobus Jodin plerumque scribitur, quamvis varia exemplaria habeant cum uno Jod. אנת אנתתי *te uxorem meam*, aliquot auctores pro אנתתי leguut פלונית, communior tamen multo est scriptio אנתתי utpote & significantior רבקה בת יונה הלוי *Rebeccam filiam Jonæ, Levitæ*, de triplici hocce nomine jam egimus superius, ubi de nomine viri. העומדת היום *quæ consistit hodie*, ita scribunt quando uxor ipsa adest; at si cum uxore alieno in loco commoranti divortium faciat vir, hæc omittuntur. דהוית *qua insisti*, in aliquibus exemplaribus scribitur די הוית duabus vocibus, sensus eodem redit, & phraseologia utraque viget. מן קדמת דנא *antehac*, si vero scriba hæc verba omiserit, nihilominus tamen repudii libellus habeatur legitimus. כען *nunc*, litera Vau hic majuscula depingitur ne putetur esse Jod, & conficere vocem כעי; insuper neque nimium deorsim extendenda est, ne simulis sit Nun finali: imo licet Vau omissa sit, libellus ideo non sit illegitimus. די תהוויין *ut sis*, hæc & altera vox די תצביין *cui volueris* scribendæ sunt cum quatuor Jodin, & non duobus, ne duabus cum mulieribus divortium facere videatur maritus, & non cum una quæ præsens est; insuper breve aliquod intervallum ponendum est inter particulam & verbum, quamvis revera una sit vox, בנפשיכי *in animo tuo*, hæc vox plerumque duobus Jodin signatur, sed interdum quoque cum uno. למהך *abhinc*, ita scribendum est, & non ליהך inserta litera ? d post Lamed, ne quis scribat לי מהך duabus vocibus: præterea litera He majuscula signanda est, ne quis legat למהך. Attamen non ineptus est libellus si quis literam *He* in ordinaria magnitudine scripserit. להתנסבא *ut nubas*, ita scribendum est cum *He* post *Lamed*, sed non cum Aleph hoc modo, לאתנסבא cujus sensus est, *ut nubas*: si vero literam *He*, imo integram vocem omiserit, nihilominus tamen rectus repudii libellus est. ימחא *impediat*, ita scribendum cum *Aleph* in fine, & non cum *He*, hoc modo, ימחה, licet sensus eodem redeat, quia hoc verbum etiam *Delendi* significationem habet; ut igitur omnis tollatur amphibolia, scribendum est cum *Aleph*. והרי את מותרת *& ecce tu libera es*, prima vox והרי cum *vau* scribenda est, sic etiam tertia מותרת, quia tum sensus foret quasi uxor se ipsa redderet liberam alii viro לכל אדם *omni viro*, duo hæcce vocabula in eadem linea ponenda sunt; sin vero quis aliter fecerit, valet tamen libellus, nam veteribus non ita in more positum fuit. ודן *& iste*, hæc particula absque Jod scribenda est inter *Dalet* & *Nun*, ne quis putet eam esse ודין *jus*; cum cæteroquin ita in aliis locis scribi soleat. די יהוי *quo sit*, duæ enim voces cum tribus *Jodin* hic requiruntur, ut sensus sit de futuris, & non de præteritis, sicuti superius. מני *a me*, ita scribendum absque *Jod* inter *Mem* & *Nun*; si vero quis adjecerit Jod, libellus tamen legitimus habetur. תרוכין שבוקין פטורין quælibet vox cum *Vau* majuscula conscribenda, cum fuerint nonnulli qui *Jod* scripserint pro *Vau*; quod hoc modo corrigendum erat. כדת משה וישראל *secundum Legem Mosis & Israelitarum*, hæcce tria verba more antiquo seorsim in linea ultima ponenda sunt, sin autem quis secus fecerit, libellus tamen legitimus habeatur. Jam vero nihil amplius monendum est quam de literis sursum deorsum extensis, quæ ita signantur ne quicquam inseratur, vel immutetur. Lineæ in integrum debent esse duodecim, propterea literæ aliquot dilatantur. Testes tam arcte sua nomina adjungant, ut inferius nomen non longius distet quam una linea ab alia. Inferius aliquod trium digitorum spatium relinquendum est vacuum. Ea quæ hic per compendium annotavimus, prolixiora inveniuntur in Libro Nachalat Schibgua, unde hæc adduximus.

do per idiotam confecti fuerint, sensus est, quod in Schola non dictum est eos esse illegitimos, quando confecti erant in nomine idiotæ, qui non erat judex; decisio juris non est juxta sententiam R. Schimeonis.

legitima pronunciat ejusmodi acta in tribunalibus gentilium, cum illis quas dixi conditionibus; decisio non est juxta R. Schimeon.

ו האומר תן גט זה לאשתי ושטר שחרור זה לעבדי אם רצה לחזור בשניהן יחזור דברי רבי מאיר וחכמים אומרים בגיטי נשים אבל לא בשחרורי עבדים לפי שזכין לאדם שלא בפניו ואין חבין לו אלא בפניו שאם ירצה שלא לזון את עבדו רשאי ושלא לזון את אשתו אינו רשאי אמר להם והרי הוא פוסל את עבדו מן התרומה כשם שהוא פוסל את אשתו אמרו לו מפני שהוא קנינו (ס״א) האומר תנו גט זה לאשתי ושטר שחרור זה לעבדי ומת לא יתנו לאחר מיתה תנו מנה לאיש פלוני ומת יתנו לאחר מיתה :

6. Si quis dixerit, *da hunc repudii libellum uxori meæ, & hunc libellum donatæ libertatis servo meo*, in ambobus revocare potest si velit, ita R. Meyr. Sapientes vero dicunt, in libellis repudii mulierum hoc quidem procedit, at non in libellis donatæ libertatis servorum, nam homini absenti beneficium præstatur, & non inferunt illi damnum nisi præsenti, ita ut, si non velit ut alatur servus ejus, liceat; &, si non velit ut alatur uxor ejus, non liceat. Respondit illis, at jam ineptum reddidit servum suum ad Trumam, quemadmodum ineptam reddidit uxorem illius? responderunt ei, eo quod est acquisitio illius. Si quis dixerit, *date hunc libellum repudii uxori meæ, hunc libellum donatæ libertatis servo meo*, & ipse interim mortuus fuerit, non dant libellos post mortem ejus. (Si dixerit) *date centum zuzas viro N*, & interim mortuus fuerit, dant eas post mortem ejus.

R. OB. DE BARTENORA.

אם רצה לחזור בשניהן יחזור *Si voluerit in ambobus revocare, revocet*, antequam libellus pervenerit ad manus uxoris, vel ad manus servi. Sed legatus in commodum suum non poterit acquirere libellum manumissionis, eo quod hoc ipsis damnum est, quia in causa est ut uxor alimoniam suam perdat.

וחכמים אומרים בגיטי נשים *At Sapientes dicunt, in libellis repudii mulierum*, scil. revocare potest, sed non in libellis donatæ libertatis servorum; decisio est juxta sententiam Sapientum.

שאם ירצה שלא לזון את עבדו רשאי *Si non voluerit ut alatur servus ejus, licet*, propterea, quando eum libertate donaverit herus, non est in causa ut pereat alimonia illius. Cæterum, si noluerit, ut alatur uxor ejus, non licet; idcirco, si repudiaverit eam, est in causa ut perdat alimoniam ejus.

מפני שהוא קנינו *Eo quod ille est possessio ejus*, id est, quod servus comedit de oblatione Truma, utpote servus sacerdotis, ideo tantum fit, quia est acquisitio sacerdotis, & comedit de Truma sacerdotis, quemadmodum de ea comedit quadrupes, non modo excellentiori. Propterea, etiam quando libertate donatus est, fit ineptus ad comedendum de Truma, & non est hoc damnum pro servo.

לא יתנו לאחר המיתה *non dant (libellos) post mortem ejus*, nam non prius est verus repudii libellus quam pervenerit ad manus uxoris, at quando ad manus illius pervenerat, mortuus erat maritus illius, at libellus repudii post mortem non valet. Sic etiam libellus libertatis donatæ, quando ad manus servi pervenerit post mortem heri, non valet, & tum jurisdictio heri rescinditur a servo. יתנו לאחר מיתה *dant eas post mortem ejus*, etsi non verbotenus dixerit, *has centum zuzas*, nam verba ægrotantis habentur perinde ac si scripta essent.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Decisio est juxta Sapientes, sed non perfecit servus libertatem suam, nisi donec libellus donatæ libertatis fuerit in potestate ejus. Nam fundamentum est nobis quod herus servo suo dicere potest, *operare pro me & ego alam te*. Quod Misna dicit פוסל את עבדו מן התרומה *ineptum reddidit servum suum ad Trumam comedendam*, intelligendum est quando herus illius erat sacerdos; sic etiam si Israëlita esset, facit eum ineptum ad ducendum servam Cananitidem, quia illi non est licita ejusmodi serva, si libertate donatus fuerit. Præterea nobis quoque fundamentum est, quod libellus repudii non valet post mortem.

Sapientes respondent R. Meyro, dicendo, מפני שהוא בקנינו *eo quod ille est acquisitio ejus*, sensus est, quod non est tantus honor servo, si comedat de oblatione Truma, aut si Cananitidem ducat uxorem, ut diceres illi quod hoc in damnum illius est quando libertate donatus fuerit, quia servus est instar quadrupedis quod comedit Trumam sacerdotis; eo quod est acquisitio pecuniæ illius.

תנו מנה לאיש פלוני ומת יתנו לאחר מיתה *Date centum zuzas viro N. & interim mortuus fuerit, dat eas post mortem ejus*, etiamsi non verbotenus dixerit, *date has centum zuzas*. Et hoc intelligendum est quando laborat morbo, & testamentum facit, eo quod nobis hypothesis est, *verba ægrotantis haberi ut scripta, & tradita aliis*.

פרק ב המביא גט ממדינת הים ואמר בפני נכתב אבל לא בפני נחתם בפני נחתם אבל לא בפני נכתב בפני נכתב כולו ובפני נחתם חציו בפני נכתב חציו ובפני נחתם כולו פסול אחד אומר בפני נכתב ואחד אומר בפני נחתם פסול שנים אומרים בפנינו נכתב ואחד אומר בפני נחתם פסול ורבי יהודה מכשיר אחד אומר בפני נכתב ושנים אומרים בפנינו נחתם כשר :

Caput 2. Si quis adduxerit libellum repudii de provincia transmaritima, & dixerit, *coram me scriptus est, at coram me non obsignatus est*; aut, *coram me obsignatus est, sed coram me non scriptus est*; aut, *coram me totus conscriptus est, & dimidia ex parte coram me obsignatus*; aut, *coram me conscriptus est dimidia ex parte, & totus coram me obsignatus est*; illegitimus est. Si unus dixerit, *coram me conscriptus est*, & alter dixerit, *coram me obsignatus est*, illegitimus est. Si duo dixerint, *coram nobis conscriptus est*, & unus dixerit, *coram me obsignatus est*, illegitimus est. R. Jehuda dicit, legitimus est. Si unus dixerit, *coram me conscriptus est*, & duo dixerint, *coram nobis obsignatus est*, legitimus est.

R. OB. DE BARTENORA.

נחתם חציו *Dimidia ex parte obsignatus*, unus testium obsignavit coram me. בפני נחתם חציו וכו' *coram me obsignatus est dimidia ex parte* &c. hoc intelligitur de ultima parte; at si dixerit, *coram me conscripta est prima pars*, quæ continet nomen viri, mulieris, & temporis, legitimus est. Neque necesse est ut ipsam primæ partis scripturam videat, sed sufficit si modo sonum pennæ audiverit in pergameno.

כשאמר אחד בפני נכתב ואחד אמר בפני נחתם פסול *Quando dixerit unus, coram me conscriptus est, & alter dixerit, coram me obsignatus est, illegitimus est*, quando libellus adducitur ab uno ex illis testibus, nam Sapientes ordinarunt, necesse esse ut legatus qui eum adducat, dicat hæc duo. Cæterum si libellus provenerit a duobus, legitimus est, quia duo qui adduxerint libellum non tenentur dicere, *coram nobis scriptus est, & coram nobis obsignatus est.*

שנים אומרים בפנינו נכתב ואחד אומר בפני נחתם פסול *Si duo dixerint, coram nobis conscriptus est, & unus dixerit, coram me obsignatus est, illegitimus est*, quando libellus provenerit e potestate unius; at si provenerit e potestate duorum, legitimus est. *R. Jehuda legitimum pronunciat*, quamvis provenerit e potestate unius; decisio non est juxta sententiam R. Jehudæ.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Id quod in hac Misna dicitur, *si dixerit, coram me conscriptus est dimidia ex parte, illegitimus est*, non stricte de dimidia parte intelligendum est, sed de parte quadam. Et sub hac conditione, ut hæc pars non sit principium libelli, nam si principium libelli coram ipso conscriptum fuerit, etsi non adfuisset dum finis conscribebatur, sed finis illo absente conscriptus fuerit, & testatus fuerit, quod adfuit dum principium conscribebatur, legitimus est. Quia nobis fundamentum est, quod, etsi unica tantum regula conscripta sit in nomine mulieris, sufficit. Neque necesse est ut scripturam pennæ videat in pergameno, sed si tantummodo actionem pennæ audiverit in pergameno, & quanto magis si viderit.

כשאמר אחד בפני נכתב ואחד אמר בפני נחתם פסול *Quando unus dixerit, coram me conscriptus est, & alter dixerit, coram me obsignatus est*; hoc intelligendum est si libellus per unum ex illis allatus fuerit, at si per duos allatus fuerit, legitimus est; nam hypothesis nobis est, quod non est necesse ut ii qui divortium adferunt, dicant, *coram nobis obsignatus est*, nam cum duo sunt, etsi non dedissent libellum, at dixissent, coram nobis repudiata est, fide digni sunt.

שנים אומרים בפנינו נכתב ואחד אומר בפני נחתם פסול *Si duo dixerint, conscriptus est coram nobis, & unus dixerit, coram me obsignatus est, illegitimus est*, hoc intelligendum quando libellus repudii allatus est per unum ex illis, at si per duos qui testati fuerint coram illis conscriptum esse, legitimus est. *R. Jehuda dicit, legitimus*, etsi provenerit e manu unius qui testatus fuerit quod coram illo obsignatus fuerit; decisio non est juxta R. Jehudam.

ב נכתב ביום ונחתם ביום בלילה ונחתם בלילה בלילה ונחתם ביום כשר ביום ונחתם בלילה פסול רבי שמעון מכשיר שהיה רבי שמעון אומר כל הגיטין שנכתבו ביום ונחתמו בלילה פסולין חוץ מגיטי נשים :

2. Si die conscriptus fuerit, & die obsignatus fuerit; si nocte (conscriptus fuerit,) & obsignatus fuerit nocte; si nocte (conscriptus fuerit,) & die obsignatus fuerit, legitimus est. Si die (conscriptus fuerit,) & nocte obsignatus fuerit, illegitimus est. R. Schimeon legitimum pronunciat, nam dicebat R. Schimeon, omnes libelli qui conscripti fuerint die, & obsignati nocte, illegitimi sunt, exceptis mulierum repudii libellis.

R. OB. DE BARTENORA.

נכתב בלילה ונחתם ביום כשר *Si conscriptus fuerit nocte, & obsignatus die, legitimus est*, eo quod dies sequitur noctem, & hic nulla est anticipatio. נכתב ביום ונחתם בלילה פסול *si conscriptus fuerit die, & obsignatus nocte, illegitimus est*, quia fit anticipatio. Sapientes vero ordinarunt ut tempus libello exprimeretur, quia fieri posset ut quis ducat sororis filiam in uxorem, & adulteret dum maritata est, ille vero pietate ductus non vult ut laqueo pereat; & propterea illi dat libellum repudii sine expressione temporis. Et quando contra eam in senatu testati fuerint, educet suum repudii libellum, & dicet, *ego tunc temporis eram repudiata, & libera.*

רבי שמעון מכשיר *R. Schimeon legitimum pronunciat*, nam R. Schimeon putat Sapientes decrevisse temporis designationem in libellis repudii propter fructus, nimirum, si in libello repudii non contineretur designatio temporis, maritus vendere posset fructus bonorum usuariorum uxoris post divortium; &, quando illa in jus vocaverat eum, diceret, *vendidi ante divortium*; idcirco R. Schimeon legitimum pronunciat libellum, quando die conscriptus fuerit, & nocte obsignatus, etsi fiat anticipatio, nam putat quod ab eo tempore quo in animum induxit maritus eam repudiare, etsi non repudiaverit, marito non amplius cedunt fructus. Decisio non est juxta R. Schimeon.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Notum est quod dies sequitur noctem, propterea, si libellus die conscriptus fuerit, & nocte testimonium perhibitum fuerit, testimonium falsum est, eo quod mutat suum tempus. R. Schimeon dicit, legitimus est, quia non est magni momenti illa temporis signatio in libellis repudii mulierum. Quandoquidem nobis fundamentum est quod ratio, ob quam decreverint ut designaretur tempus in libellis repudii mulierum, est, ne is qui duxerit filiam sororis, possit fraude uti ad liberandum illam ab adultera, quia adulterare posset cum sit maritata viro, & illi divortium scribi sine designatione temporis, & illud tradi ipsi; illaque testibus dicere potest qui de adulterio testati sunt, *ego jam dudum repudiata sum, & hoc est divortium quod habeo.* Propterea cum hæc sit ratio quare tempus in divortio consignatur, non timendum ne die vel nocte quicquam novi suboriatur; decisio non est juxta R. Schimeon.

ג בכל כותבין בדיו בסם בסקרא ובקומוס ובקנקנתום ובכל דבר שהוא של קיימא אין כותבין לא במשקין ולא במי פירות ולא בכל דבר שאינו מתקיים על הכל כותבין על העלה של זית ועל הקרן של פרה ונותן לה את הפרה על יד של עבד

3. Cum his omnibus scribunt, cum atramento, auripigmento, minio, gummi, & chalcantho, & cum omni re stabili. Non scribunt, neque cum potu, neque cum aquis fructuum, neque cum omni re non stabili. Super his omnibus conscribunt, super foliis olivarum, super cornu vaccæ, & tum maritus dat illi vaccam ope servi etiam.

R. Jo-

עבד ונותן לה את העבד רבי יוסי הגלילי אומר אין כותבין לא על דבר שיש בו רוח חיים ולא על האוכלים :

& ſervum. R. Joſe Galilæus dicit, non ſcribunt, neque ſuper re quæ habet ſpiritum vitæ, nec ſuper edulibus.

R. OB. DE BARTENORA.

בדיו *Atramento*, אלמידר Arabice : סיקרא eſt tinctura rubra : קומוס eſt gummi arboris : קנקנתום Italicè vocatur vitriolo. על העלה של זית *ſuper folio olivæ*, ſcil. ſuper folio olivæ evulſæ.

ונותן לה את הפרה *Et dat illi vaccam*, quia non poteſt exſcindere cornua poſt ſcriptionem, eo quod ſcriptum eſt Deut. 24, 1. וכתב לה ספר כריתות ונתן בידה Cujuſmodi ergo ſcriptura nihil requirit præterquam ut ſcribatur & tradatur, excludit ejuſmodi quæ debet ſcribi, exſcindi, & tradi, (adeoque illegitima eſt ſi in cornu ſcribatur, quod deinceps exſcindendum eſt.)

R. *Joſe Galilæus dicit, non ſcribunt neque ſuper re quæ habet ſpiritum vitæ, neque ſuper edulibus*, ratio illius eſt, quia Scriptura libellum divortii vocat ספר; quemadmodum ergo ספר eſt res ſingularis cui non eſt ſpiritus vitæ, neque edulia, ſic etiam quicquid non habet ſpiritum vitæ, & non eſt edulia, ergo in cornu vaccæ non licet ſcribere. Sapientes dicunt, ſi Scriptura dixiſſet בספר *in libro*, tum res ſe haberet juxta R. Joſen; at cum dixit ספר, in genere, intelligit id quod aptum eſt ad ſcriptionem. Deciſio eſt juxta ſententiam Sapientum.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

בדיו *Atramento*, אלמידר Arabicè dicitur : סיקרא eſt tinctura rubra, & אלמגרא Arabicè dicitur : שחם eſt ſpecies pulveris quæ nigrum colorem efficit, & Arabicè אלזאג dicitur : קנקנתום etiam eſt ſpecies pulveris quæ nigrum efficit colorem.

ונותן לה את הפרה *Et dat illi vaccam*, ſenſus eſt, quia non licet vaccæ cornua exſcindere, poſt ſcripturam libelli, eo quod ſcriptum eſt Deut. 24, 1. וכתב לה ספר כריתות ונתן בידה Propterea nihil deerat præterquam ut ſcriberetur, & daretur; excipe talem qui ſcribi, exſcindi, (cum in cornu vaccæ ſcriptus ſit) & tradi debet. R. Joſe exponit, *non ſuper re cui ſpiritus vitæ, neque ſuper edulibus*, nam ספר *liber* extat in Textu. Sapientes dicunt, in Scriptura dicitur ספר *charta* ſine He demonſtrativo, & non dicitur על הספר, neque בספר : propterea legitimum pronunciant quicquid ad ſcripturam aptum eſt; deciſio eſt juxta Sapientes.

ד אין כותבין במחובר לקרקע כתבו במחובר תלשו וחתמו ונתנו לה כשר רבי יהודה פוסל עד שתהא כתיבתו וחתימתו בתלוש רבי יהודה בן בתירא אומר אין כותבין לא על הנייר המחוק ולא על הדיפתרא מפני שהוא יכול להזדייף וחכמים מכשירין :

4. Non ſcribunt in eo quod terræ adhæret; ſi id quod ſcriptum fuerit in eo quod terræ adhæret, evulſerit, obſignaverit, & dederit uxori, legitimum eſt. R. Jehuda illegitimum pronunciat, donec ſcriptio ejus ac obſignatio facta fuerit in eo quod evulſum eſt. R. Jehuda filius Betheræ dicit, non ſcribunt, neque ſuper papyro delebili, neque ſuper Dipthera, eo quod corrumpi poteſt. Sapientes eam legitimam pronunciant.

R. OB. DE BARTENORA.

אין כותבין במחובר לקרקע *Non ſcribunt in eo quod terræ adhæret*, quia adhuc evelli debet, ſed hæc actio vetita eſt in divortio. כתבו במחובר לקרקע *ſi ſcripſerit eum in illo quod terræ adhæret*, id eſt, ſi totum libelli argumentum in eo quod terræ adhæret conſcripſerit, excepto loco pro nomine mariti uxoris, & temporis. וחתמו ונתנו לה *& obſignaverit eum, & dederit illi* ſcil. uxori, id eſt, quando ſcripſerit in ſpatio תורף dicto, quo ſcribi ſolet nomen viri, mulieris, & temporis, tum libellus eſt legitimus poſtquam evulſus fuerit; nam etſi in ſpatio תורף ſcriptum ſit cum evulſus erat, & in ſpatio טופס *typi*, quando terræ adhærebat, nihilominus legitimus eſt.

לא על הנייר המחוק *Non in papyro delebili*, quem denuo delere & abradere poteſt uſque dum obſignaverint teſtes, & ſcribere in eo quicquid illi lubuerit, ita ut nemo rem reſciſcat, quia teſtes jam ſignati erant in papyro qui deletus erat quando ſignabant. Cæterum abraſa illa Dipthera non dignoſci poteſt, quia eſt corium ſalitum & præparatum farina, & non galla. *Sapientes legitimum pronunciant*, quod ad divortia tantum, nam putant quod teſtes traditionis libellum repudii ritè conficiunt; quia teſtes quibus præſentibus traditur mulieri libellus repudii, in hoc rito primas tenent partes, non teſtes obſignationis. Sed in reliquis libellis qui nituntur ſuis teſtibus, aſſentiuntur Sapientes, quod neque in charta delebili, neque in Dipthera ſcribi poſſunt. Deciſio eſt juxta Sapientes.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

כתבו במחובר לקרקע *Si conſcripſerit eum in eo quod terræ adhæret*, ea conditione ut locum pro nomine mariti, pro nomine uxoris, & pro tempore relinquat vacuum; & nomina illa poſtquam evulſus eſt, in nomine uxoris, & obſignet, & det uxori. Hoc eſt quod vult, quando dicit וחתמו ונתנו לה *& obſignaverit eum, & dederit illi*. Deciſio non eſt juxta R. Jehudam filium Betheræ in divortiis, ſed in reliquis libellis neceſſe eſt ut ſit ſcriptura quam nemo falſariam peragere poteſt.

דיפתרא *Diptera*, ſic vocatur papyrus vel pergamenum in quo literæ expungi poſſunt, ut nomina teſtium relinquantur, & deinde in eo ſcribatur quicquid lubuerit.

ה הכל כשרין לכתוב את הגט אפילו חרש שוטה וקטן האשה כותבת את גיטה והאיש כותב את שוברו שאין קיום הגט אלא בחותמיו הכל כשרין להביא את הגט חוץ מחרש שוטה וקטן וסומא ועכ״ום :

5. Omnes apti ſunt ad ſcribendum libellum repudii, etiam ſurdus, ſtultus, & minorennis. Mulier ſcribere poteſt ſuum repudii libellum, & vir apocham ſuam, eo quod confirmatio divortii tantum conſiſtit in ſubſcriptione. Omnes apti ſunt ad libellum repudii adferendum, excepto ſurdo, ſtulto, & minorenni, cœco, & gentili.

R. OB. DE BARTENORA.

אפילו חרש שוטה וקטן *Etiam ſurdus, ſtultus, & minorennis*, hoc intelligendum eſt ſi majorennis adſit qui dicit, *ſcribito in nomine N.* Verum gentilis & ſervus, etſi adſit majo-

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Non dubium eſt quin jam ſatis conſtet ex iis quæ diximus, quod vocabulum גט ſumitur de quolibet libello, & omnes libelli vocantur גיטין; & paraphraſtes Chaldaicus ספר כריתות inter-

majorennis, non ſcribet libellum repudii de induſtria, eo quod ingenio pollent, & hoc faciunt proprio inſtinctu. Et quamvis majorennis aliquis ipſi dixerit, *ſcribito in nomine N.* tamen non ſcribet niſi juxta ſcopum ſuum. Sin autem gentilis & ſervus ſcripſerint typum libelli repudii, & Iſraëlita qui rem intelligit, ſcripſerit תורף i. e. nomen viri, mulieris, & temporis, nam hæc omnia ſcribi debent in nomine eorum, & tum legitimus eſt libellus repudii. Sic etiam, quando Miſna noſtra loquitur de ſurdo, ſtulto, & minorenni, quod ſunt legitimi ad conſcribendum libellum repudii, intelligitur tantum טופס *typus* libelli, ſed תורף conſcribi nequit niſi per Iſraëlitam adultum qui ſcientia callet. *Excepto ſurdo, ſtulto, & minorenni*, eo quod non pollent ſcientia, & *cæco* etiam excepto, ad libellum repudii adducendum de loco extra terram Iſraëlis, quia dicere nequit, *coram me conſcriptus eſt, coram me obſignatus eſt*, ſed ad libellum repudii adducendum de loco in terra Iſraëlis, ubi non eſt neceſſe ut dicat, *coram me conſcriptus eſt, & coram me obſignatus eſt*, imo etiam in loco extra terram Iſraëlis, ſi libellus repudii confirmatus fuerit ſubſcriptionibus ſuis, legitimus eſt cœcus in legatum pro muliere ad recipiendum libellum repudii. *Et gentili* excepto, eo quod non ſubjicitur Legi de divortiis & ſponſalibus, & cum legatus nihil valet in re quæ non pertinet ad ſe, neque in ea poteſt eſſe legatus pro aliis.

interpretatur גט פטורין. Cæterum ut plurimum גט dicitur libellus repudii mulierum; non eſt ergo ut in hac re quid relinquatur dubii, nam argumentum verborum te docebit, quomodo ſe res habet quando ſermo eſt de divortio mulieris, vel de aliis.

Quod autem hoc loco dicitur de divortio mulieris, quod legitimum eſt etiamſi ſcribatur per eum qui non multo pollet ingenio, accipiendum eſt ſub ea conditione ſi ſit magnus qui alios honore antecedit, & tum ſcribet tantum *typum* libelli, & is qui ingenio pollet, ſcribet תורף libelli, quod continet nomina viri, mulieris, & temporis; nec non verba illa, *& ecce tu licita es omni homini*. Neque gentilis de induſtria libelli *typum* ſcribet, etſi honore antecellat, quia ille ſcribit juxta ſuum ſcopum, ita ut fieri poſſit ut ſcribat תורף; & una e conditionibus libelli repudii eſt, ut ille ſcribatur in nomine mulieris, uti in hoc tractatu exponetur.

Sic etiam comparatum eum ſervo, ut non ſit legitimus ad libellum repudii adducendum, eo quod non ſubjectus eſt Legi de divortiis & ſponſalibus; neque licitum eſt ſervo ut libellum repudii ſcribat de induſtria, & ſi factum fuerit ut gentilis, aut ſervus ſcripſerit *typum* libelli, poſtquam legitimus Iſraëlita ſcripſerit תורף libelli, tum libellus repudii legitimus eſt, quandoquidem quod ad תורף tantum nominis illius in cujus nomine libellus conſcribitur, rationem habemus. Quod dicitur cœcum non poſſe libellum repudii adducere, intelligendum eſt quando legatus miſſus fuerit ad libellum repudii adducendum de loco extra terram Iſraëlis, quia dicere nequit, *coram me ſcriptus eſt, & coram me obſignatus eſt*; & quandoquidem de hoc caſu verba facimus, eum abſolvemus. Scito igitur quod legati libelli repudii tribus dicuntur modis, quorum unus eſt qui adducit libellum repudii, & dicit, *coram me ſcriptus eſt, & coram me obſignatus eſt, & hic eſt legatus ad deferendum.* Alter eſt cui maritus dedit libellum repudii deſcriptum, & dixit, *defer hunc repudii libellum ad uxorem meam*, aut ſi miſerit eum uxor ut adferat pro illa libellum repudii, & maritus illi dederit libellum repudii deſcriptum, quem ad uxorem adducit, quocunque id fiat modo, res eadem eſt, & hic libellus repudii confirmabitur ſigillis ſuis, & tradetur uxori, eoque mediante expelletur poſtquam ratus factus fuerit, uti expoſuimus, & hic *legatus ad deferendum vocatur.* Tertius eſt is quem conſtituit uxor ad recipiendum repudii libellum, concedendo ipſi tantam poteſtatem ad illum recipiendum, quanta illa ipſa in hoc negotio pollet; propterea, ſimulac libellus repudii pervenerit ad manus illius legati, uxor repudiata eſt, & hic vocatur *legatus receptionis.* Cæterum cœcus tantum illegitimus eſt in caſu legationis primo.

ו קבל הקטן והגדיל חרש ונתפקח סומא
ונתפתח שוטה ונשתפה עכו"ם ונתגייר
פסול אבל פקח ונתחרש וחזר ונתפקח פתוח
ונסתמא וחזר ונתפתח שפוי ונשתטה וחזר
ונשתפה כשר זה הכלל כל שתחלתו וסופו
בדעת כשר :

6. Si receperit eum minorennis, & dein adoleverit; aut ſurdus, dein auditu polleat; aut cœcus, qui dein viſum receperit; aut ſtultus, qui dein rationi reſtitutus eſt; aut gentilis, qui dein proſelytus factus, eſt illegitimus. Sed auditu pollens, & ſurdus factus, & deinceps denuo auditu pollens; aut is qui viſu pollet, & cœcus factus, & deinceps viſui reſtitutus; aut is qui ratione præditus erat, & ratione captus fuerit, & deinceps rationi reſtitutus, legitimus eſt. Hæc regula generalis, cujuſcunque libelli repudii initium & finis, traditio & delatio confecta fuerint per eum qui mente præditus eſt, legitimus habetur.

R. OB. DE BARTENORA.

קבל הקטן *Si receperit minorennis*, nempe divortium è manu mariti: והגדיל *& adoleverit*, antequam divortium illud uxori tradiderit. פתוח ונסתמא וחזר ונתפתח *viſu pollens, qui cæcus factus, & deinceps viſui redditus*, imo etiamſi non recuperaverit viſum, quandoquidem videbat quando libellum repudii recipiebat, idoneus eſt ad legatum, eo quod dicere poteſt, *coram me conſcriptus eſt, & coram me obſignatus eſt.* Cæterum quia auctor in fine Miſnæ dicere volebat וחזר ונשתפה *& deinceps rationi reſtitutus*, nempe ut ratione præditus eſſet quando illi tradebat libellum repudii, propterea etiam in principio dixit וחזר ונתפתח *& deinceps viſui reſtitutus.* Quicunque vero ad teſtandum inepti ſunt, propter peccatum aliquod ab illis commiſſum, inepti ſunt etiam ad libellum repudii adducendum, eo quod non ſunt fide digni ad dicendum, *coram me ſcriptus eſt, & coram me obſignatus eſt*; at ſi repudii libellus confirmatus fuerit ſubſcriptionibus ſuis, apti ſunt ad libellum repudii adducendum.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Non dubium eſt quin, cum receperit repudii libellum, viderit, & poſtea lumine captus fuerit, imo etiamſi non recuperaverit viſum, dicere potuiſſet, *coram me conſcriptus eſt, & coram me obſignatus eſt.* Dicit autem Miſna וחזר ונתפתח *& deinceps viſui reſtitutus fuerit*, eo quod dicit וחזר ונשתפה *& deinceps rationi reſtitutus fuerit*, quod ex neceſſitate eſt; propterea dicit, כל שתחלתו וסופו בדעת *cujuſcunque* (libelli repudii) *initium & finis peracta ſunt per eum qui mente præditus eſt*; at non dicit בכשרות *legitime.* Quicunque vero illegitimus factus eſt ad teſtandum propter aliquod peccatum contra Legem commiſſum, illegitimus eſt ad libellum divortii adducendum qui non ſuis ſigillis confirmatus eſt, neque dicto illius fidem habent, ſi dixerit, *coram me ſcriptus eſt, coram me ſignatus eſt*; verum ſi confirmatus fuerit ſigillis ſuis, legitimus repudii libellus eſt.

ז אף הנשים שאינן נאמנות לומר מת בעלה
נאמנות

7. Etiam mulieres quæ non ſunt fide dignæ ad dicen-

נאמנות להביא את גיטה חמותה ובת חמותה וצרתה ויבמתה ובת בעלה מה בין גט למיתה שהכתב מוכיח האשה עצמה מביאה את גיטה ובלבד שהיא צריכה לומר בפני נכתב ובפני נחתם :

R. OB. DE BARTENORA.

חמותה ובת חמותה *Socrus & filia socrus ejus*, hæ non fide dignæ sunt, dicendo, *mortuus est maritus ejus*, eo quod istæ mulieres eam odio prosequuntur, & malo afficere conantur.

ובלבד שהיא צריכה לומר בפני נכתב ובפני נחתם *At ea conditione ut illa dicat, coram me conscriptus & coram me obsignatus est*, hoc intelligendum quando maritus conditionem inivit eo tempore quo libellum tradebat uxori, & dixit, *non expelleris, nisi in tali Senatu, & dices, coram me conscriptus est, & coram me obsignatus est.* Senatus autem tum accipit illum e manu uxoris, postquam dixerit, *coram me scriptus est, & coram me obsignatus est*, & eligit legatum, ut denuo illum daret uxori. Sed mulier, e cujus potestate exierit libellus repudii, quocunque in loco id factum fuerit, habetur repudiata, etsi libellus repudii jam confirmatus fuerit subscriptionibus suis, ut non necessum sit ut dicat, *coram me scriptus est, & coram me obsignatus est.*

dicendum, *mortuus est maritus ejus*, fide digni sunt ad libellum suum repudii adducendum, uti sunt servus, filia socrus, & æmulæ illius, & fratria, ac filia mariti ejus. Quænam est differentia inter libellum repudii & mortem? quod scriptura demonstrat; uxor vero ipsa adferet libellum suum repudii, at ea conditione ut dicat, *coram me scriptus est, & coram me obsignatus est.*

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Jam exposuimus capite decimo quinto tractatus Jebhammot, quamobrem hæ mulieres non sunt fide dignæ, si dixerint, *mortuus est maritus ejus*, at fide dignæ sunt quod ad divortium. Et hoc intelligendum est tantum de libello repudii in loco extra terram Israëlis confecto; nam etsi maritus accesserit, dixeritque contrarium, non habetur ratio illius, eo quod causa nocendi ipsi jam cessat. Cæterum quod dicit uxorem dicere debere, *coram me scriptus est, & coram me obsignatus est*, non est necesse præterquam si maritus uxori tradiderit libellum repudii, & dixerit, *ea conditione ut repudiata sis in Senatu, & dicas coram illo, coram me scriptus est, & coram me obsignatus.* Et hic Senatus eliget legatum, qui mulieri det libellum repudii. Et illa quidem fide digna est in eo quod dicitur in hac conditione, *coram me scriptus est, & coram me obsignatus est.* Cæterum si hæc non fuerit conditio, tum repudiata habetur quæcunque mulier e cujus potestate exierit libellus repudii, quocunque in loco, etsi sigilla testium libelli repudii incognita fuerint, & non est necesse ut dicat, *coram me scriptus est, & coram me obsignatur est.*

פרק ג כל גט שנכתב שלא לשום אשה פסול

כיצד היה עובר בשוק ושמע קול סופרים מקרין איש פלוני מגרש את פלונית ממקום פלוני ואמר זה שמי וזה שם אשתי פסול לגרש בו יתר מכן כתב לגרש (ס"א) בו את אשתו ונמלך מצאו בן עירו ואמר לו שמי כשמך ושם אשתי כשם אשתך פסול לגרש בו יתר מכן היו לו שתי נשים ושמותיהן שוות כתב לגרש בו את הגדולה לא יגרש בו את הקטנה יתר מכן אמר ללבלר כתוב לאיזו שארצה אגרש פסול לגרש בו :

Caput 3. Quicunque repudii libellus non scriptus sit in nomine mulieris, illegitimus est. Quomodo, si quis transiisset per plateam, & audivisset vocem scribarum legentium, *maritus N. repudiavit uxorem N. e loco N.* Et dixisset, hoc est nomen meum, & nomen uxoris meæ, ineptus est ad uxorem eo repudiandam. Præterea, si scripserit ad repudiandum uxorem suam, & dein pœnitentiam egerit, cumque ejosdem civitatis incola offenderit, & ipsi dixerit, meum nomen est ut tuum, & nomen uxoris ut nomen tuæ uxoris, ineptus est ad uxorem eo repudiandam. Præterea si duæ illi fuerint uxores ejusdem nominis, & scripserit ad repudiandum eo majorem, non poterit repudiare hac minorem. Porro si scribæ dixerit, scribito, *quamcunque voluero, repudiabo*, ineptus est ad repudiandum illo (repudii libello.)

R. OB. DE BARTENORA.

קול סופרים מקרין *Vocem scribarum legentium*, scribas majores puta, qui docebant alios minores, dicendo, hoc & illo modo scribetis, in nomine hujus vel illius viri tantum. יתר מכאן *majus est hoc*, non tantum hic qui non conscriptus est in nomine divortii, sed institutionis gratia; sed & hic qui conscriptus est in nomine divortii perfecti, si sententiam suam mutaverit, libellus repudii illegitimus est.

היו לו שתי נשים שמותיהן שוות *Si illi duæ fuerint uxores, ejusdem nominis*, non tantum hic repudii libellus qui non conscriptus est in nomine divortii hujus hominis, illegitimus est, sed etiam ille, qui conscriptus fuerit in nomine illius mariti cui duæ sunt uxores, illegitimus est, quia non conscriptus est in nomine repudii hujus uxoris; & quod Misna dicit *de majori & minori*, non strictè intelligendum est, sed distinctionis ergo.

אמר ללבלר כתוב לאיזו שארצה אגרש *si dixerit scribæ, scribito, quamcunque repudiabo*, hæc innuunt quod non licet dicere, rem etiam præposterè exponi posse, quod eo tempore quo scribebatur, intentio ejus fuit in eandem uxorem, ideoque utriusque divortium esse scil. mariti & uxoris.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

קול סופרים מקרין *Vocem scribarum legentium*, non legebant in repudii libello legitimo, sed docebant discipulos argumentum libelli repudii, ut illud in memoria haberent. Et hoc est quod dixerunt in Gemara, de scribis qui instrui deberent. Cæterum quod in Misna dicitur, יתר מכאן *hoc majus est*, hoc satis clarum est, nam repudii libellus primus nullatenus pro repudio scriptus est, sed doctrinæ gratia uti diximus. Secundus vero scriptus est pro repudio quidem, at non ideo ut repudiaret uxorem ab hoc marito. Tertius autem conscriptus est ad repudiandum illam a marito, sed non ad repudiandum hanc uxorem. Lex vero dicit וכתב לה לשמה ut scribatur in nomine ejus. Quartus repudii libellus non scriptus sine ulla intentione harum conditionum, propterea omnes sunt illegitimi, neque unus ex omnibus illis datur qui illegitimum reddere aliquem potest ad sacerdotium, excepto ultimo, propterea scriptum in Misna, scribito, *quamcunque voluero, repudiabo*, propterea si hic vir dedisset libellum repudii uni ex illis uxoribus, inepta ad sacerdotium facta est, etsi divortium sit illegitimum.

ב הכותב טופסי גיטין צריך שיניח מקום האיש ומקום האשה ומקום הזמן שטרי מלוה צריך שיניח מקום המלוה מקום הלוה מקום המעות מקום הזמן שטרי מקח צריך שיניח מקום הלוקח ומקום המוכר ומקום המעות ומקום השדה ומקום הזמן מפני התקנה ר' יהודה פוסל בכולן ר' אלעזר מכשיר בכולן חוץ מגיטי נשים שנאמר וכתב לה לשמה (ס"א):

2. Si quis conscripsit typos repudii libellorum, necesse est ut spatium relinquat pro nomine mariti, uxoris, & pro tempore. Libellos mutui (si scripserit,) necesse est ut relinquat spatium, pro nomine mutuo dantis, & mutuo accipientis, summæ pecuniæ, atque temporis. Si libellos venditi, necesse est ut relinquat spatium pro emptore, pro venditore, pro summa pecuniæ, pro agro, & pro tempore; Constitutionis gratia. R. Jehuda illegitimos pronunciat istiusmodi libellos omnes. R. Eleasar omnes legitimos pronunciat, exceptis repudii mulierum libellis, eo quod scriptum est, *& scribet illi.*

R. OB. DE BARTENORA.

הכותב טפסי גיטין *Si quis conscripserit typum libelli repudii*, puta scribam qui vult ut penes se præparati sint illi libelli, & omnibus qui ipsum adeunt, inservire possit, & in aliis scribendis non distrahatur.

צריך שיניח מקום האיש מקום האשה ומקום הזמן *Necesse est ut relinquat spatium pro nomine mariti, uxoris, & temporis*, in Gemara etiam addendum esse spatium asseritur pro illis verbis, *ecce tu licita eris omni homini.* מפני התקנה *propter constitutionem*, permiserunt scribæ typos libellorum repudii, similiumque conscribere sine expressione nominis, in scribæ, gratiam ut parati sint; at ea conditione ut relinquat spatium pro תורף, ad scribendum in eo nomen; & hoc ipsum decrevimus de תורף reliquorum libellorum, propter תורף libellorum repudii. *R. Jehuda ejusmodi omnes libellos illegitimos pronunciat*, nam de *typo* propter תורף, & de reliquis libellis propter libellum repudii. *R. Eleasar omnes illos illegitimos pronunciat*, nam non decernit de reliquis libellis propter libellos repudii. *Exceptis repudii libellis*, eo quod scriptum est Deut. 24, 1. וכתב לה *& scribet illi*, id est, scribet in nomine illius. Decernimus ergo de *typo* propter תורף; decisio est juxta R. Eleasar.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

R. Jehuda curavit de typo libelli scribendo propter תורף, nempe, suspicatur, etiam si scribat intentionem libelli, uti primus dixit doctor, necesse esse ut spatium relinquatur pro nominibus dominorum. Et si hoc fuerit, nimirum, si scripserit תורף libelli, ac nescivit cui scripserit, donec illi innotuerit exemplar nominum eorum quibus destinatus est, hujusmodi libellus se habet ut mera testa, i. e. nullius valoris est.

מפני התקנה *Propter constitutionem*, dixerunt, quod propter correctionem scribarum allevarunt in hoc negotio, & permiserunt illis conscribere typum libellorum שטרי & גיטין, ne cessaret negotium. Præterea quoque necesse est ut relinquat spatium pro his verbis, הרי אתה מותרת לכל אדם *ecce tu omni homini libera es*; decisio est juxta R. Eleasar.

ג המביא גט ואבד הימנו מצאו לאלתר כשר ואם לאו פסול מצאו בחפיסה או בגלוסקמה אם מכירו כשר המביא גט והניחו זקן או חולה נותנו לה בחזקת שהוא קיים בת ישראל הנשואה לכהן והלך בעלה למדינת הים אוכלת בתרומה בחזקת שהוא קיים השולח חטאתו ממדינת הים מקריבין אותה בחזקת שהוא קיים:

3. Si quis adduxerit libellum repudii & perdiderit illum, at statim invenerit, legitimus est, sin minus, illegitimus est. Si invenerit eum in marsupio, aut in cista, & cognoverit eum, legitimus est. Si quis adduxerit libellum repudii, & reliquerit ipsum (maritum) senem, aut infirmum, dabit eum uxori in possessione quod est in vivis. Filia Israëlitæ si sacerdoti nupta fuerit, & maritus ejus profectus fuerit ad locum transmaritimum, comedere potest de Truma in possessione quod maritus est in vivis. Si quis miserit sacrificium suum pro peccato ex loco transmaritimo, offerunt illud in possessione quod erat in vivis (maritus.)

R. OB. DE BARTENORA.

ואם לאו פסול *Sin minus, illegitimus est*, hoc intelligendum est si libellum repudii amiserit in loco ubi militum præsidia inveniuntur, ita ut dici possit eum hic excidisse aliis qui transierant viatoribus; at si perdiderit eum in loco ubi non inveniuntur præsidia etiamsi eum diu post illic invenerit, legitimus est. Sic etiam, si invenerit libellum repudii in loco ubi sunt illa præsidia, & testium aliquod signum in eo inventum fuerit, ut, si dixerint, in latere istius literæ datur foramen; aut si dixerint, nunquam his nominibus signati sumus in alio præterquam in hoc libello repudii, legitimus est, etsi diu post illic fuerit.

גלוסקמא & חפיסה Sunt sacculi in quos reponere solent libellos, & signati erant quo pacto dignosci poterant quod ad talem virum pertinebant. אם מכירו כשר *si eum dignoscere possit, legitimus est*, hæc est res specialis, & se res habet ac si hoc sensu dixisset Misna, si invenerit libellum repudii in sacculo, etsi non dignoscat eum, aut si dignoverit libellum repudii, etsi eum invenerit quocunque in loco, legitimus est.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

גלוסקמא & חפיסה Sunt sacculi in quibus recondunt libellos; לאלתר est id quod מיד *statim*. Hæc autem ita momentur ne in eo quis peccet; at si in libello repudii inventum fuerit aliquod testium signum, ut, si dixerint, foramen invenitur in latere illius literæ, & similia; aut, si dixerint, quod nunquam istis nominibus testati fuerunt in ullo repudii libello præterquam in hoc, tum libellum repudii dant uxori, & legitimus est, etsi eo in loco jamdiu latuerit. Hæc autem omnia intelliguntur eo sensu, quando perdiderit libellum repudii eo in loco ubi plerumque inveniri solent præsidia, nam tum dicimus fieri posse ut hic repudii libellus sit alius repudii libellus qui alii exciderit homini. Cæterum si eum invenerit in loco ubi non plerumque inveniuntur, legitimus est, etiamsi post tempus inventus fuerit. Hoc autem sacrificium pro peccato cujus in Misna facta est mentio, est sacrificium pro peccato ex avibus desumptum, aut sacrificium pro peccato quod offerebatur pro muliere de qua non requiritur ut possessor capiti illius imponat manus, uti explicuimus. Propterea fieri potest ut hoc sacrificium offeratur

נתנו לה בחזקת שהוא קיים *Dant eum uxori in possessione quod maritus adhuc est in vivis*, nam non suspicamur fieri posse ut mortuus sit maritus, quomodo irrita fieret legatio ejus, nam dicimus quod res manere debet in possessione & jure suo. Cæterum si constiterit quod maritus mortuus est antequam repudii libellus pervenerit in potestatem uxoris, illegitimus est, quia post mortem non amplius valet repudii libellus. מקריבין אותה *offerebant illud*, nam non suspicamur fieri forsan posse ut mortuus fuerit possessor sacrificii: sacrificium vero expiationis pro peccato cujus possessor mortuus est, dimittitur donec mortuum fuerit.

ratur possessore absente. Fundamentum nobis est, quod sacrificium pro peccato, cujus possessor mortuus est, moriatur etiam, quemadmodum expositum est capite quarto Temura. Sic etiam nobis fundamentum est, quod divortium non valet post mortem, at si mors mariti nota facta fuerit antequam libellus repudii pervenerit ad manus uxoris, illegitimus est repudii libellus, & illa relinquitur leviro in matrimonium.

ד שלשה דברים אמר רבי אלעזר בן פרטא לפני חכמים וקיימו את דבריו על עיר שהקיפה כרקום ועל הספינה המיטרפת בים ועל היוצא לידון שהן בחזקת קיימין אבל עיר שכבשה כרקום וספינה שאבדה בים והיוצא ליהרג נותנים עליהם חומרי חיים וחומרי מתים בת ישראל לכהן ובת כהן לישראל לא תאכל בתרומה:

4. Tria dixit R. Eleasar filius Partæ coram Sapientibus, & confirmarunt verba ejus quod ad civitatem quæ cincta est obsidione, & navem in mari jactatam, & eum qui ablegatus fuerit ut judicetur, ut fruantur privilegio viventium. Cæterum civitati quæ subacta est ab obsidentibus & navi quæ in mari periit, & ei qui ablegatus fuerit ut occidatur, imponuot graviorem conditiooem viventium & mortuorum. Filia Israelitæ sacerdoti oupta, & filia sacerdotis Israelitæ nupta, oon comedunt de oblatione prima.

R. OB. DE BARTENORA.

כרקום Ita Targum vertit vocem מצור *obsidionalis præmunitio*. ספינה המטרפת בים *navis agitata in mari*, quæ nondum profundum petit. לידון *ad judicium*, ad judicium criminale. *Filia Israelitæ sacerdoti nupta*, non comedet ob gravem conditionem mortuorum. *Filia sacerdotis Israelitæ nupta*, hæc ob conditionem gravem viventium non comedet post mortem mariti, quia dum adhuc in vivis esset, non comedit.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

ספינה המטרפת בים *Navis jactata in mari*, quæ usque adeo procellis conquassatur, ut propemodum frangatur, & a gubernatore non possit gubernari præ nimia tempestate; cui tamen sunt instrumenta sua necessaria. Cæterum *navis quæ in mari periit* est ea cujus instrumenta fracta sunt ac perdita, ita ut navis tradatur aquis, sine malo, remis, & gubernaculo; & hæc omnia sunt certa veritatis vestigia.

ה המביא גט בארץ ישראל וחלה הרי זה משלחו ביד אחר ואם אמר לו טול לי הימנה חפץ פלוני לא ישלחנו ביד אחר שאין רצונו שיהא פקדונו ביד אחר:

5. Si quis adduxerit repudii libellum in terra Israelis, & ægrotus factus fuerit, ecce hic mittet ipsum per alium. Sin autem maritus dixerit legato, capito mihi ab uxore talem rem, tum non mittet eum per alium, quia non est voluntas illius ut depositum illius sit io manu alius.

R. OB. DE BARTENORA.

המביא גט בארץ ישראל *Si quis adduxerit divortium in terra Israelis*, nam tum non est necesse ut dicat, *coram me conscriptum, & coram me obsignatum est*. משלחו ביד אחר *mittit ipsum per manum alius*, idem facit legatus ex seipso sine Senatu; at hoc tantum intelligendum est si ægrotaverit. ואם אמר לו *& si dixerit illi*, si maritus dixerit legato. טול לי הימנה חפץ פלוני *capito mihi talem rem ab uxore*, quando dederis uxori meæ divortium, non mittet illud per manum alius.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Jam exposuimus capite primo, eum cui libellus repudii adducendus in terra Israelis, non teneri ut dicat, *coram me conscriptus est*, & *coram me signatus est*, propterea repudii libellum per manum alius mittere potest; at ea tantum conditione si ægrotaverit.

ו המביא גט ממדינת הים וחלה עושה בית דין ומשלחו ואומר לפניהם בפני נכתב ובפני נחתם ואין שליח אחרון צריך שיאמר בפני נכתב ובפני נחתם אלא אומר שליח בית דין אני:

6. Si quis adduxerit libellum repudii ex loco transmaritimo, & ægrotus factus, facit Senatus alium legatum & mittit illum, ut dicat coram eo, *coram me scriptus, & coram me signatus est*. Sed non est necesse ut ultimus legatus dicat, *coram me scriptus, & coram me signatus est*; sed dicat, *sum legatus Senatus*.

R. OB. DE BARTENORA.

עושה בית דין *Efficit Senatus*, legatum alium, & mittit illum; שליח בית דין אני *legatus Senatus ego sum*, nam certum est Senatum rem peregisse prout decet. Secundus vero legatus constituere potest tertium, & sic usque ad centum; & hi omnes fiunt juxta decretum Senatus, uti dixit Misna, necesse est ut ultimus legatus dicat, *coram me scriptus est, coram me signatus est, sed ut dicat, ego sum legatus Senatus*.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Eodem modo faciet legatus qui obit vices legati alius; etiam ad mille usque; ea tamen conditione ut unus alium mittat ex decreto Senatus. Cæterum in terra Israelis non requiritur ut fiat ex decreto Senatus, uti diximus.

ז המלוה מעות את הכהן ואת הלוי ואת העני להיות מפריש עליהן כחלקן מפריש עליהן בחזקת

7. Qui nummos dederit sacerdoti, Levitæ, aut pauperi, ad separandum super illis de portionibus eorum, separabit de illis eo privilegio quod adhuc sunt

בחזקת שהן קיימין ואינו חושש שמא מת הכהן או הלוי או העשיר העני כתו צריך ליטול רשות מן היורשין אם הלוון בפני בית דין אינו צריך ליטול רשות מן היורשין :

sunt in vivis; & non suspicabitur sacerdotem, aut Levitam mortuum, aut pauperem factum esse divitem. Si mortui fuerint, necesse est veniam petere ab hæredibus. Sin autem mutuo dederit coram Senatu, non est necesse ut veniam petat ab hæredibus.

R. OB. DE BARTENORA.

להורת מפריש עליהן מחלקן *Ut separet super illis a portione eorum*, quando separaverit Trumam, poterit eam vendere, & nummi ad ipsum pertinebant pro debito sacerdotis. Et decimæ primæ, nec non decimæ secundæ ab ipso comedi poterunt, pro debito quod ipsi debet Levita, aut pauper, nisi quod Trumam de decimis separare tenetur pro sacerdote. Sin autem Israëlita solebat Trumas & decimas dare huic sacerdoti, aut Levitæ, aut pauperi, quibus mutuo dederat, non erat necesse ut illi acquirerent hæc dona per alium, sed ea sibi accipere poterat simul ac separasset Israëlita. Cæterum si Israëlitæ consuetudo fuisset Trumas & decimas suas dare aliis, non poterat eas retinere pro debito, nisi donec eas acquisiverit ope alterius, & tum deinceps eas retinere poterit pro debito suo.

צריך ליטול רשות מן היורשים *Necessum est ut veniam petat ab hæredibus*, quibus hæreditate obtigit ager qui subjectus est creditori, ideo necesse est petere ab illis veniam, & rogare, an debitum hoc solvere velint de Trumis & decimis hisce, eo quod fieri potest ut illi recipere velint dona sua, & debitum patris solvere de aliis bonis.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Sensus hujus Trumæ se habet quemadmodum tibi dicam, nimirum, ut separetur quantitas ea quæ debetur de Truma, aut de decimis primis, aut de decimis pauperis, & ope alterius acquiratur ab illo Israëlita (qui mutuo dedit.) Sin autem consuetudo fuisset hujus sacerdotis, aut Levitæ, aut pauperis ab hoc Israëlita mutuo accipere, & illius, ut nemini præterquam hisce mutuo daret, tum omnia dona hujus Israëlitæ se habent perinde ac si pervenissent in potestatem hujus Sacerdotis, Levitæ, aut pauperis; nam non est necesse ut ea acquirat ope alterius, & postea enumerabit, & de donis subtrahet summam quam mutuo dedit illis. Propterea, si mortuus fuerit debitor, necesse est ut veniam petat ab hæredibus qui agros hæreditate acquirunt, & pertinet ad eos obligatio debiti, quia fieri potest ut illi hoc nolint, sed debitum patris solvere velint postquam omnia computaverint, & deinde accipere dona sua. Cæterum capite nono tractatus Jevammot jam explicuimus quod decimæ primæ licitæ sunt vulgari Israëlitæ, propterea, quando hic Israëlita acceperit portionem de decimis primis aut de decimis pauperis, comedet eam. Sed Trumæ, quæ est portio quæ ad sacerdotem pertinet, etiam usus est Israëlitæ, quia eam dare potest consanguineis qui sunt sacerdotes, aut vendere sacerdoti; & hoc facere potest, eo quod acquisivit ea dona a sacerdote pecunia illa quam mutuo dedit ipsi.

ח המניח פירות להורת מפריש עליהן תרומה ומעשרות מעות לחית מפריש עליהן מעשר שני מפריש עליהן בחזקת שהן קיימין אם אבדו הרי זה חושש מעת לעת דברי רבי אליעזר בן שמוע רבי יהודה אומר בשלשה פרקים בודקין את היין בקדים של מוצאי החג ובהוצאת סמדר ובשעת כניסת מים בבוסר :

8\. Si quis reliquerit fructus ad separandum super illis Trumam & decimas; vel nummos, ad separandum super illis decimas secundas separabit super illis eo privilegio quod adhuc existunt. Si perierint, ecce hic sollicitus erit omni tempore; sunt verba R. Eleasaris filii Schamuæ. R Jehuda dicit, tribus temporibus inquirebant de vino, cum vento orientali, exeunte festo tabernaculorum, & exeunte uva prima, & aquis intrantibus omphacem.

R. OB. DE BARTENORA.

המניח פירות להורת מפריש עליהן וכו׳ *Qui reliquerit fructus ad separandum super illis &c.* hisce innitens comedit alios fructus, qui adhuc illibati sunt, dicens, *Truma de hisce fructibus esto in illis quos in hunc finem separavi.*

ואם אבדו *Et si corrupti fuerint*, si de illis fructibus inquisiverit, eosque deprehenderit corruptos הרי זה חושש *ecce hic sollicitus erit*, de fructibus illis illibatis, quos ritè perfecit cum illa fiducia quod adhuc existunt. Sin autem eos non comederit, necesse est ut separet de illis, quia fieri potest, ut, quando dixerit, *Truma de hisce fructibus esto in illis quos separavi*, jam corrupti fuerint.

מעת לעת *De tempore ad tempus*, a tempore inquisitionis, quo inquisivit & eos invenit corruptos, sollicitus erit annon forsan heri quando de illis inquisivit, perierint. Et si eos constituerit in Trumas & decimas per alios fructus intra illas viginti quatuor horas, necesse est ut separetur de illis, propter dubium, sed ultra illud tempus Sapientes non aggravarunt ut sollicitus sit, sed persuadent sibi quod adhuc existunt. בודקין את היין *inquirunt de vino*, quando quicquam reliquerit ad separandum super eo, necesse est ut inquirat de eo, quia fieri potest ut acidum factum fuerit; at de aceto non potest separari pro vino. בקדים *cum vento orientali*, spirante vento orientali in fine tabernaculorum festi. ובשעת כניסת המים לבוסר *& aquis intrantibus omphacem*, quando omphaces sunt instar fabæ albæ, sunt בוסרים; & ab eo tempore quo eas intrat humor, & accrescit interius, ut cum indè exprimere possit, tum dicitur כניסת מים. Alia expositio, madefaciebant uvas dum adhuc erant omphaces, addendo aquam, atque hoc modo conficiebant acetum; decisio est juxta R. Jehuda.

R MOSCHE FIL. MAIMON.

מעת לעת *De tempore in tempus*, id est, ab eo tempore quo inquisivit de illis fructibus, & invenit eos corruptos ante viginti quatuor horas. Propterea, quicquid per illas viginti quatuor horas separavit, est *res illibata* טבל dicta, & requiritur ut secunda vice separet Trumam & decimas, eo quod sunt in suspicione quod corruptæ sunt. Cæterum, quidquid ante hoc tempus separatum fuerit, rectum est, eo quod fruuntur isto privilegio quod adhuc in statu suo erant eo tempore. Decisio juris est, quod quicquid separatum fuerit, non rectè separatum est, eo quod dubium. R Jehuda dicit, quod tribus istis temporibus de vino inquirere solebant, quia in istis temporibus ex parte corrumpebatur, propterea inquirebant de illis, ne forsan in acetum commutatum fuisset, & fieret ut de aceto separet pro vino; decisio est justa R. Jehuda.

פרק ד השולח גט לאשתו והגיע בשליח או ששלח

Caput 4. Si quis ad uxorem suam miserit libellum

ששלח אחריו שליח ואמר לו גט שנתתי לך בטל הוא הרי זה בטל קדם אצל אשתו או ששלח אצלה שליח ואמר לה גט ששלחתי לך בטל הוא הרי זה בטל אם כשדגיע גט לידה שוב אינו יכול לבטלו :

lum repudii, & advenerit ad legatum; aut si miserit post illum alium legatum, & dixerit illi, *repudii libellus quem tibi dedi, abrogator*; tum abrogatus est. Si maritus anteverterit, & ante divortium ad uxorem suam, aut post missum ab ipso legatum, dixerit, *repudii libellus quem ad te misi, abrogator*; tum hic abrogatus est. Cæterum, postquam repudii libellus pervenerit ad illam, non amplius eum abrogare potest.

R. OB. DE BARTENORA.

והגיע בשליח *Et advenerit ad legatum*, nam intentio ejus non erat eum sequi ad intercipiendum ipsum, sed ut legatus detineretur in itinere, & ipse eadem incederet via, eumque videret, & divortium abrogaret, nihilominus abrogatum est. Nam non dicimus, quod intentio ejus est illum molestia afficere, nam si intentio ejus fuisset ad ipsum abrogandum, eum assecutus fuisset.

אינו יכול לבטלו *Non potest ipsum abrogare*, ut hoc modo nos doceat, quod, etiamsi videatur quod ab initio legatum quærebat ad abrogandum divortium, tamen dicere non possumus quod res detecta est postquam abrogaverit. Quando autem maritus dederit uxori libellum repudii pro tempore, aut sub conditione quadam, si dixerit illi, *hic esto libellus repudii tui ab hoc momento pro tempore*; aut si talem conditionem adimpleverit, posteaquam repudii libellus ad manus uxoris pervenerit, jam non amplius abrogare potest, & uxor pro hoc tempore repudiata erit; aut quando conditionem adimpleverit. Cæterum, si non dixerit, *ab hoc tempore*, etiam posteaquam libellus repudii pervenerit ad uxorem, poterit eum abrogare.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Hic legatus est is qui adducit libellum repudii, propterea eum maritus abrogare potest donec libellus repudii pervenerit ad uxorem, nam postquam ad manus illius pervenerit, non potest legatum abrogare, etsi invito illi dederit repudii libellum, quemadmodum exponere solemus in casu coactionis de libello repudii.

קדם אצל אשתו *Anteverterit uxorem suam*, ne quis diceret, quod maritus hoc facit ut uxorem molestia afficiat, ideo nos docet Misnæ auctor quod abrogatus est. Cæterum si legatus acceperit libellum repudii in procurationem uxoris, satis clarum est, quod, posteaquam libellus repudii pervenerit ad manus legati, non poterit eum abrogare, eo quod manus legati est ut manus mulieris. Scias etiam, quod, si quis libellum repudii dederit uxori suæ pro tempore, tantum, aut sub quadam conditione, & libellus repudii pervenerit ad uxorem, si dixerit illi, *quando adimpleta fuerit talis conditio, aut advenerit tale tempus, tu repudiata eris ab hoc tempore*, tum non poterit abrogare eum posteaquam divortium pervenerit ad manus uxoris. Et si non dixerit, *ab hoc tempore*, potest eum irritum reddere, etiamsi in potestatem uxoris pervenerit, posteaquam in eo relicta fuerit aliqua adhæsio, ut conditioni suæ quædam addere possit, quemadmodum deinceps exponetur.

ב בראשונה היה עושה בית דין במקום אחר ובטלו התקין רבן גמליאל הזקן שלא יהו עושין כן מפני תקון העולם בראשונה היה משנה שמו ושמה שם עירו ושם עירה והתקין רבן גמליאל הזקן שיהא כותב איש פלוני וכל שם שיש לו אשה פלונית וכל שם שיש לה כפני תקון העולם :

2. In principio maritus conficiebat Senatum in alio loco, & divortium abrogabat. Constituit autem Rabban Gamaliel senior, ne hoc facerent inposterum, propter ordinem mundi. In principio maritus mutabat nomen suum & nomen illius (uxoris,) & nomen civitatis utriusque; constituit autem Rabban ut scriberetur, *vir N. & omnia alia illius nomina; uxor N, & omnia alia ejus nomina*, propter ordinem mundi.

R. OB. DE BARTENORA.

בראשונה *In principio*, maritus non abrogabat libellum repudii coram ipsa uxore, neque coram legato, sed eo in loco ubi erat, abrogabat coram tribus personis. מפני תקון העולם *propter ordinem mundi*, ut legatus qui rei inscius est, deferat libellum repudii ad uxorem, & illa nubat cum eo. Cæterum ex decreto Rabban Gamalielis vapulat is qui abrogaverit repudii libellum, aut qui duobus testibus clam repugnaverit contra eum.

בראשונה היה משנה שמו *In principio mutabat nomen suum*, quando illi erant duo nomina, unum in hoc loco, & alterum in illo loco transmarino, repudiabat uxorem nomine illo quod ipsi erat in loco quo conscriptus erat repudii libellus, neque intererat an nomen utrumque scriptum esset.

מפני תקון העולם *Propter ordinem mundi*, ne ignominia afficerentur propter filios ex secundo marito, dicendo, quod eam non repudiavit maritus illius, quia hoc non est nomen illius. Cum autem maritus sub duobus nominibus notus fuerit, duobus in locis, sub uno in loco ubi conscriptus est repudii libellus, & sub altero in loco ubi traditur libellus repudii, uxor non repudiata erit nisi donec conscriptum fuerit nomen traditionis, & nomen loci quo conscriptus est libellus repudii. Cæterum si notus fuerit maritus sub duobus nominibus in uno loco, & scripserit unum ex illis nominibus בדיעבד *ex improviso*, libellus repudii legitimus est. Nihilominus tamen לכתחלה *data opera* necessarium est ut duo scribantur nomina. Sin autem mutaverit nomen suum & nomen uxoris in libello repudii, scribendo nomen aliud, etsi deinceps scriptum fuerit, & quodcunque nomen illi fuerit, libellus repudii ineptus est.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

תקון העולם *Ordo mundi*, hoc sensu, quando maritus causam ad Senatum detulerit, aut abrogaverit postquam scripserit, etiam coram duobus. Aut si commutaverit nomen suum, aut nomen uxoris, & duxerit uxorem, illa inscia quod libellus repudii abrogatus est, liberi fiunt spurii, quia illa manet uxor maritata. Propterea vapulat is qui repudii libellum abrogaverit, ex decreto Rabban Gamalielis. Sic etiam dicitur, Rabh imposuit verbera ei qui abrogabat libellum repudii, & qui causam ad senatum deferebat super libello repudii. Cæterum id quod dicitur, *quod, si mutaverit nomen suum & nomen uxoris, & rescripserit in eo qualecunque nomen voluerit, legitimus est repudii libellus*, tantum dicitur de istiusmodi homine cui duo sunt nomina, & sub ambobus istis nominibus notus est; aut unum ex illis scripserit, ea conditione ut illud sit notius, & dixerit, quodcunque nomen mihi fuerit, libellus repudii erit legitimus; sic etiam de uxore. Verum si e. g. nomen ejus esset Isac, & scripserit in libello repudii, *Ego Abraham, & quodcunque nomen mihi fuerit*, repudii libellus est legitimus; & hoc intelligas velim.

ג אין אלמנה נפרעת מנכסי יתומים אלא בשבועה נמנעו מלהשביעה התקין רבן גמליאל הזקן שתהא נודרת ליתומים כל מה שירצו וגובה כתובתה העדים חותמים על הגט מפני תיקון העולם הלל התקין פרוזבול מפני תיקון העולם :

3. Vidua nequit exigere de bonis pupillorum nisi cum jurejurando. Cum non amplius ad juramentum adigeretur, decrevit Rabban Gamaliel senior, ut votum faceret pupillis in quacunque voluissent re, & tum peteret dotem suam. Testes signabant in libello repudii, propter ordinem mundi. Hillel decrevit Perosbol, propter ordinem mundi.

R. OB. DE BARTENORA.

אין אלמנה נפרעת *Vidua non exiget*, dotem suam: מנכסי יתומים *e bonis pupillorum*, quod adhuc nihil acceperat. נמנעו מלהשביעה *non amplius eam ad jusjurandum adegerunt*, nam quandoquidem inserviebat orphanis, videbatur illi res licita jurare quod non acceperat quicquam & quamvis accepisset quicquam, videbatur quod id juste pro præmio laboris accipere posset, & id non continuit sub solutione dotis, propterea non adigebant eam ad jusjurandum, & perdebat dotem suam.

התקין רבן גמליאל הזקן שתהא נודרת ליתומים כל מה שירצו *Decrevit Rabban Gamaliel senior ut votum faceret pupillis in quacunque voluissent*, ut, si dixerit, *Conam sunto mihi alimenta si utilitatem cepero e dote mea*, & tum exigere poterat dotem suam. Sin autem alii nupserit antequam pupilli eam ad votum adegissent super dote, eam ad votum adegissent postquam nupta fuisset, fieri posset ut maritus hoc votum reddat irritum; quomodo? tum ad jusjurandum ipsam adigunt citra Senatum, ut juret jusjurandum Sapientum, cujus pœna non tam gravis est, & illa accipit dotem suam postquam nupta fuerit. Cæterum, si dotem suam exegerit antequam nupta fuerit alii, penes pupillos potestas est illam ad jusjurandum adigendi extra Senatum, si velint, aut, ut votum faciat coram Senatu.

העדים חותמין על הגט מפני תקון העולם *Testes obsignabant libellum repudii propter ordinem mundi*, ad duo hoc referendum est, ad viduam quæ votum faciet coram hæredibus, propter ordinem mundi, ut mulieres nuberent viris suis, & non sollicitæ essent ut dotem suam perderent. Ad testes vero obsignabant libellum repudii, propter ordinem mundi, nam, quandoquidem testes traditionis perficiebant repudii libellum, quia testes illi quibus præsentibus tradebatur mulieri libellus repudii, sunt præcipua pars libelli repudii, non erat necessarium ut testes signassent in libello repudii, nisi propter ordinem mundi, nam suspicamur fieri posse ut unus e testibus quibus præsentibus repudii libellus uxori traditus est, mortuus sit, ita ut libellus repudii quæ est in potestate illius, non plus valeat quam contracta testa.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Inhibuerat Senatus ne imposterum vidua mariti defuncti adigeretur ad jusjurandum, eo quod animadverterat viduas paullum curare jusjurandum, & falso jurare quando exigebant dotem. Propterea decrevit Rabban Gamaliel ut pupilli ipsis imponerent quodcunque votum, dicendo ipsi, dic, *omnes mundi fructus mihi prohibiti sunto, si quicquam de hac dote recepero*; aut, *fac omnia bona tua* קרבן *in sacrificium*, & similia; ritus votorum omnes explicabuntur in tractatu Nedarim. Decisio juris est, quod pupilli ad jusjurandum adigere possunt viduam citra Senatum, aut ipsi coram Senatu imponere omne genus voti, quemadmodum decrevit Rabban Gamaliel, ita ut penes pupillos sit eligere quodcunque genus voti velint. Propterea, si mulier nupserit antequam juraverit, perdit dotem suam, nam pupilli dicent, *nos te ad jusjurandum adigere nolumus, sed volumus ut votum facias coram Senatu*. Verum nihil expedit quamdiu viro juncta est, quia maritus illud irritum reddere potest, quemadmodum expositum est capite decimo tractatus Nedarim. Et hoc est quod dixerunt, *si nupserit, non adigunt ipsam ad jusjurandum*. Idcirco, si repudiata fuerit, aut maritus mortuus fuerit, exiget dotem suam postquam juraverit, aut votum fecerit. Vidi autem responsionem Rabbenu Hayæ piæ memoriæ, in qua dicit, quod mulier jurabit & deinceps recipiet dotem suam, & hoc verissimum est, quia hoc modo ad possessores suos omnia redeunt. Sic etiam testes obsignabant libellum repudii, etiamsi nihil utilitatis indè accederet, quoniam uxor repudiatur per illos testes quibus præsentibus recepit divortium; & hoc est quod dicunt in Gemara, *Testes traditionis sunt ii qui libellum repudii perficiunt*. Cæterum solliciti sumus ne moriatur unus e testibus quibus præsentibus mulieri traditus est libellus repudii, & fiat ut libellus repudii in illius potestate non plus valeat quam testa, quandoquidem ei non sunt testes, propterea ei sigillum addunt. Perosbol jam exposuimus capite decimo tractatus Schevyt.

Hillel decrevit Perosbol propter ordinem mundi, eo quod animadvertebat divitem non amplius opem ferentem inopi, transgredientem præceptum quod extat Deut. 15, 9. השמר לך פן יהיה עם לבבך בליעל Propterea instituit Perosbol, cujus hoc est argumentum, *Trado ego vobis judicibus N. N. quod omne debitum quod mihi est apud N. exigere potero quocunque tempore voluero.*

ד עבד שנשבה ופדאוהו אם לשום עבד ישתעבד אם לשום בן חורין לא ישתעבד רבן שמעון בן גמליאל אומר בין כך ובין כך ישתעבד עבד שעשאו רבו אפותיקי לאחרים ושחררו שורת הדין אין העבד חייב כלום אלא מפני תקון העולם כופין את רבו ועושה אותו בן חורין וכותב שטר על דמיו רבן שמעון בן גמליאל אומר אינו כותב אלא משחררו :

4. Servus captivus, & redemptus, si in nomine servi, erit servus. Sin in nomine ingenui, non erit amplius servus. Rabban Schimeon filius Gamalielis dicit, sive hoc vel illo modo, erit servus. De servo quem herus aliis constituit in ὑποθήκην, & quem deinceps libertate donavit, regula juris est, quod servus nihil debet. Sed propter ordinem mundi cogunt herum ejus ut eum libertate donet, & is conscribat libellum pretii ejus. Rabban Schimeon filius Gamalielis dicit, non scribet nisi hæc verba, libertate donans.

R. OB. DE BARTENORA.

עבד שנשבה ופדאוהו *Servus captivus, quem redemerint*, quem alii Israelitæ redemerint, postquam de illo herus primus spe destitutus fuerit, quod nunquam redibit. אם לשום עבד ישתעבד *si in nomine servi, servus erit*, heri secundi servus erit: אם לשום בן חורין לא ישתעבד *si in nomine ingenui, non erit servus*, neque primi, neque secundi heri, non secundi,

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Id quod hic dicitur, intelligendum est de ipsa spe qua destituitur herus prior, propterea, si is qui eum redemerit, in nomine servi redemerit, erit illius servus, eo quod primus illius herus jam spe destituitur de ipso. Sin autem in nomine ingenui redemerit, non amplius est primi heri, quia jam spe destitutus est de ipso; sed de hac materia prolixius capite

cundi, quia in nomine ingenui eum redemit; non primi, quia eum non redemerant.

רשב"ג אומר בין כך ובין כך ישתעבר *Rabban Schimeon filius Gamalielis dicit, sive hoc sive illo modo, servus erit*, primi heri, ne quilibet servus militatum proficiscatur, ut se liberet a potestate heri. אפותיקי *ὑποθήκη*, compositum hoc est vocabulum ex פה, הוא, & קאי, cujus sensus est, de hoc exiges debitum tuum, non de alia re; (sed quis non videt Græcum esse) ושחררו *& eum libertate donaverit*, nimirum herus illius primus.

שורת הדין אין העבד חייב כלום *Regula juris est, quod servus nihil debet*, hero suo secundo, quia libertas qua eum donavit herus illius primus, eum e servitute liberavit. אלא מפני תקון העולם *sed propter ordinem mundi*, ne eum herus illius secundus offendat in platea, & dicat illi, *tu meus servus es*, & malum rumorem spargat de ipso & filiis ejus.

כופין את רבו *Cogunt herum ejus*, secundum scil. ut eum libertate donet, & tum servus illi conscribit libellum debiti de pretio suo, nimirum de pretio quod valuerit quando venditur in foro, non juxta debitum, si debitum majus fuerit pretio quo eum æstimant. *Rabban Schimeon filius Gamalielis dicit, servus nihil debet*, propterea non requiritur ut conscribat libellum debiti, sed herus illius primus qui fuit in causa ut obligatio creditoris irrita facta sit, tenetur servo pretium solvere, nam is qui proximo suo in causa est ut pereat obligatio subjectionis ejus, tenetur eam solvere. Decisio est juxta Rabban Schimeon fil. Gamalielis.

capite ultimo tractatus Bava Cama, & capite secundo in Bava Mezya. Cæterum Rabban Schimeon filius Gamalielis dicit, quod heri primi servus erit quovis modo, etiamsi eum redemerit in nomine ingenui, ne omnes servi ad disciplinam militarem se conferant, ut hoc modo se a servitute liberent.

אפותיקי *ὑποθήκη*, est vox composita ex פה & תהא *hic acquiesces*, si herus dixerit creditori, *tu nunquam exiges debitum tuum nisi de hoc*; propterea, si mortuus fuerit, aut perierit, creditor perdit nummos suos. At si herus ejus ipsum libertate donaverit, regula juris est, quod amittit nummos suos, & servus nihil debet, quia nobis fundamentum est, quod fermentum, sanctum, & donatio libertatis educunt ex subjectione. Sed propter ordinem mundi, ne eum offendat alicubi creditor, dicatque, *tu meus es servus*, tum imponunt secundo hero qui est creditor, ut eum libertate donet quemadmodum eum libertate donavit primus; & scribet illi servus libellum obligationis de pretio sui, non de quantitate debiti, si debitum fuerit majus pretio servi; & hoc est quod vult quando dicit, וכותב שטר על דמיו *& scribat illi libellum de pretio sui.* Rabban Schimeon filius Gamalielis dicit, quod redemptor, qui est primus illius herus qui eum libertate donavit, conscribet libellum de debito pretii servi, quia nocet subjectioni creditoris; & declaratio verborum ejus hæc est, non scribet libellum obligationis, nisi redemptor, quia est causa in qua agitur de amissione pecuniæ. Et quandoquidem nobis hypothesis est quod jus dicimus de eo qui amissioni occasionem dedit, propterea in hoc casu deciditur juxta sententiam Rabban Schimeonis fil. Gamalielis.

ה מי שחציו עבד וחציו בן חורין עובד את רבו יום אחד ואת עצמו יום אחד דברי בית הלל אמרו להם בית שמאי תקנתם את רבו ואת עצמו לא תקנתם לישא שפחה אי אפשר שכבר חציו בן חורין בת חורין אי אפשר שכבר חציו עבד יבטל (ס"א) והלא לא נברא העולם אלא לפריה ורביה שנאמר לא תוהו בראה לשבת יצרה אלא מפני תקון העולם כופין את רבו ועושה אותו בן חורין וכותב שטר על חצי דמיו וחזרו בית הלל להורות כדברי בית שמאי:

5. Qui partim fuerit servus, partim vero ingenuus, serviet hero suo unum diem, & sibi ipsi unum diem, sunt verba Scholæ Hillelis. Schola Schamai dicit, remedium attulistis hero ejus, illi ipsi vero non attulistis remedium. Servam ducere nequit, eo quod partim ingenuus est; uxorem ingenuam ducere nequit, quia partim servus est; ergo nullam ducat? non, nam mundus non creatus est nisi propter fructificationem, & multiplicationem, uti scriptum est Jes. 45, 15. לא תהו בראה לשבת יצרה Cæterum propter ordinem mundi imposuerunt hero illius ut eum libertate donet, & is scribat illi libellum de media parte pretii sui. Schola Hillelis denuo docet juxta verba Scholæ Schamai.

R. OB. DE BARTENORA.

מי שחציו עבד וחציו בן חורין *Qui partim fuerit servus, partim vero ingenuus*, uti est servus duorum sociorum, quorum unus ipsum libertate donavit. Vel etiam quando dominus illius ab ipso receperit mediam valoris ejus partem, & pecunia illa eum dimidia ex parte libertate donaverit. תקנתם את רבו *remedium attulistis hero ejus*, quia nihil perdit. לישא שפחה אינו יכול *neque ducere servam*, propter partem libertatis suæ. בת חורין אינו יכול *ingenuam ducere nequit*, propter partem servitutis suæ.

כופין את רבו ועושה בן חורין *Cogunt herum ejus ut eum donet libertate*, idem jus erit si fuerit servus centum sociorum, & unus eorum ipsum libertate donaverit, nimirum, quod tum reliquos omnes cogunt ut ipsum quoque libertate donent.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Si fuisset servus duorum sociorum, & unus eorum ipsum libertate donasset, est partim servus, & partim ingenuus. Sic etiam, si mille habuisset dominos & unus eorum illum libertate donasset, reliquos cogunt. Item si unum habuerit tantum dominum, & ab ipso acceperit partem pretii sui, & hoc pretio quod receperit, libertate donatus fuerit, etiam partim servus & partim ingenuus est. Cæterum si dominus illius ipsum partim libertate donaverit per libellum, nullius hoc momenti est. Nam fundamentum nobis est, eum, qui servum suum dimidia ex parte libertate donaverit, non acquirere, & hoc per libellum. In principio tractatus Ciddushin exponetur quomodo confirmatur libertas per libellum & quomodo per argentum.

ו המוכר עבדו לעכו"ם או לחוצה לארץ יצא בן חורין אין פודין את השבויים יתר על כדי דמיהן מפני תקון העולם ואין מבריחין את השבויין מפני תקון העולם רבן שמעון בן גמליאל אומר מפני תקנת השבויין ואין לוקחין ספרים תפילין ומזוזות מן העכו"ם יותר על כדי דמיהן מפני תקון העולם:

6. Si quis servum suum gentili vendiderit, etiam in loco extra terram, exit liber. Non redimunt captivos majori quam valent pretio, propter ordinem mundi. Nec adjuvant Judæos captivos, propter ordinem mundi. Rabban Schimeon filius Gamalielis dicit, propter remedium captivorum. Neque emunt libros, neque libros precum, neque schedas postium, a gentilibus, majori quam valent pretio, propter ordinem mundi.

R. OB. R. MO-

R. OB. DE BARTENORA.

יצא בן חורין *Exit liber*, si aufugerit a gentili, aut si Senatus ipsi hero imposuerit ut ipsum redimat a gentili, uti dicit Gemara, quod herum cogunt ad redimendum ipsum, & posteaquam redemerit illum, non amplius ipsi serviat. Estque hæc mulcta ex decreto Sapientum, quia hoc pacto a præcepto servum liberavit. Sic etiam si vendiderit eum herus in loco extra terram Israëlis, fit liber, eo quod extra terram Israëlis eum eduxit.

מפני תקון העולם *Propter ordinem mundi*, ne ethnici assuescant, capiendo multos captivos Israëlitas, eosque denuo vendendo majori quam valent pretio. ואין מבריחין את השבוין מפני תקון העולם *neque efficiunt ut aufugiant captivi Judæi*, *propter ordinem mundi*, ne ethnici ira commoveantur contra captivos qui imposterum inciderent in manus eorum, & eos affligerent. רשב״ג אומר מפני תקנת שבוים *Rabban Schimeon filius Gamalielis dicit*, *propter remedium captivorum*, Rabban Schimeon filius Gamalielis non sollicitus est de iis qui imposterum fieri possent captivi, sed de illis qui in præsenti sunt captivi, ita ut, si non alius præter ipsum Judæum sub eodem gentili captivus fuerit, ipsum ad aufugiendum instigent. eo quod hic non habetur ratio aliorum captivorum, cum non dantur præter ipsum; decisio est juxta Rabban Schimeon filium Gamalielis.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Si redemissent captivos majori quam valebant pretio, hostes gentiles operam darent ut Israëlitas caperent captivos. Et si quis Israëlita esset auctor ut aufugerent a dominis suis, tum reliquos catenis ferreis alligabant, eosque miserrimè affligebant. Cæterum si unus tantum Israëlita esset captivus, juxta opinionem Rabban Schimeonis filii Gamalielis, nobis licet efficere ut aufugiat, quia non est alter captivus quem herus gentilis affligere posset. Sed juxta opinionem Sapientum, dicentium, *propter ordinem mundi*, non licet, ne alios captivos affligant; decisio est juxta Sapientes.

ז המוציא את אשתו משום שם רע לא יחזיר משום נדר לא יחזיר רבי יהודה אומר כל נדר שידעו בו רבים לא יחזיר ושלא ידעו בו רבים יחזיר רבי מאיר אומר כל נדר שצריך חקירת חכם לא יחזיר ושאינו צריך חקירת חכם יחזיר אמר רבי אליעזר לא אסרו זה אלא מפני זה אמר רבי יוסי בר יהודה מעשה בצידן באחד שאמר לאשתו קונם אם איני מגרשך וגרשה והתירו לו חכמים שיחזירנה מפני תקון העולם :

7. Si quis repudiaverit uxorem suam propter malam famam, non reducet eam; si propter votum, non reducet eam. R. Jehuda dicit, ob omne votum quod multis notum est, non reducet eam; sed ob illud quod multis non fuerit notum, reducet eam. R. Meyr dicit, ob omne votum quod opus habet inquisitione Sapientis, non reducet eam; sed ob illud quod non opus habet inquisitione Sapientis, reducet eam. Dixit R. Eliezer, hoc non vetuerunt nisi propter aliud. Dixit R. Jose filius Judæ, contigit in Zidan, ut unus dixerit uxori suæ, *Conam, si te non repudiavero*, & repudiaverit; & Sapientes illi postea permiserint ut reducat, propter ordinem mundi.

* R. OB. DE BARTENORA.

משום שם רע *Propter malam famam*, quod ad adulterium. משום נדר *Propter votum*, quod illa fecerit, & maritus dixerit, *nolo uxorem quæ faciat votum*. לא יחזיר *non reducet*, etsi falsum fuerit compertum id quod de illa dictum fuerit, vel Sapiens illi votum solverit quia illa forsan alii nubet, ut falsa reperiatur fama de adulterio, & Sapiens illi votum solvat, ut illa non habeatur temeraria in votis, primusque maritus dicat. Si ego hoc scivissem, etiamsi mihi dedissent decem millia Zuzarum, non repudiassem eam; quomodo factum fuisset ut divortium abrogatum fuisset, & filii spurii. Propterea dicunt illi, *Scito quod si qui uxorem repudiaverit ob malam famam*, *& ob votum*, *nunquam eam poteris reducere*. Mediantibus igitur hisce verbis, repudiabat eam penitus, adeo ut imposterum eam nunquam lædere posset.

רבי יהודה אומר כל נדר שידעו בו רבים לא יחזיר *R. Jehuda dicit*, *ob votum quodcunque multis notum*, *non reducet eam*, rationem, ob quam dixerunt Sapientes, quod is qui uxorem repudiaverit propter malam de adulterio famam, aut propter temeritatem vovendi, esse, ne filiæ Israëlitarum pronæ sint ad adulterium, & vota; hac de causa dicit, quod, si plures quam decem personæ conscii fuerint illius quod fecerit votum, indicium est magnæ temeritatis; & propterea uxori hanc pœnam injunctam esse, ut non reducatur a marito. At si non decem illius voti fuerint conscii, non tanta censetur temeritas, ideo hac in parte ipsi non injunxerunt pœnam.

ר׳ מאיר אומר כל נדר שצריך חקירת חכם לא יחזיר *R. Meyr dicit*, *ob omne votum quod opus habet inquisitione Sapientis*, *non reducet*, nam putat R. Meyr, rationem esse propter damnum, & quod hac de causa ob votum quod maritus rescindere nequit, sed Sapiens quidem solvere potest, maritus poterit rescindere libellum repudii, postquam uxor illius alii nupserit, & dicere, *si ego scivissem quod Sapiens rescindere potuisset votum*, *non repudiassem eam*. Et cum non opus sit inquisitione Sapientis, sed maritus votum reddere

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Si quis uxorem suam suspicionis ergo in causa peccati repudiaverit, aut ideo quod sæpius vota facere solebat, non licet ipsi reducere eam. Nam dicimus illi, simulac eam repudiare volueris ob unam ex illis causis, scito quod eam repudias ob illam causam, & scito quod nunquam eam reducere potes in uxorem tuam, & quod nunquam tibi licita erit post hoc divortium; ut hoc modo desistat ab intentione sua, & repudiet eam per divortium perfectum. Quia nos suspicamur fieri posse ut marito aliqua remaneat spes de uxore repudiata, ut aliquando nubat alii, ita ut non innotescat aliis vera causa quare eam repudiavit, & primus maritus dicat, si ego scivissem rem ita se habere, & uxorem hoc non fecisse, non repudiassem illam; quomodo fit ut divortium abrogetur, & liberi ex illa prognati, sint spurii. Propterea dicunt ei, scito, quod si quis repudiet uxorem suam propter votum, aut propter malam famam, nunquam illam possit reducere. R. Jehuda dicit, hic casus intelligi debet, quando votum fecerit cujus multi sunt conscii, & ad minimum decem, & cum res publice nota sit decem & pluribus personis, quod illa temeraria est in votis, tum eam non reducet. R. Meyr dicit, si votum illud quod fecerit, opus habet inquisitione Sapientis, tum non reducet eam, eo quod solliciti sumus ne eam repudiet, ut alii nubat viro, & primus maritus postea roget Sapientem, eique dicat is quod votum illud opus habet solutione, dicatque, si ego scivissem quod hoc votum solvi posset, non repudiassem eam, sed ad Senatum eam vocassem, ut solvissent ipsi. R. Meyr enim putat quod maritus non adeo cordi habere debet vilipendium uxoris suæ in Senatu, ut divortium abrogetur, & quod propterea marito annunciatur, quod uxorem nequit reducere. R. Eliezer dicit quod marito ingratum est ut uxor illius contemptui habeatur in Senatu, ratio illius est, quia maritus reducere poterat uxorem suam si requireretur inquisitio Sapientis, nam nos dicimus fieri posse ut maritus dicat, *si scivissem quod votum solvi*

dere posset irritum, non fuerat necessarium ut Sapientes prohibuissent reducere uxorem suam, quia eam damno afficere nequit, & dicere, *si ego hoc scivissem* &c. quandoquidem erat votum quod rescindere posset, & tamen non rescidit.

לא אסרו זה *Non prohibuerunt hoc*, quod opus habet inquisitione Sapientis, ad reducendum. אלא מפני זה *nisi propter illud*, quia in hoc inquisitio non est necessaria, nam de voto quod requirit inquisitionem Sapientum, non solliciti sumus ne uxor aliquid detrimenti capiat, quandoquidem maritus dicere nequit, si scivissem quod Sapiens hoc votum solvere posset, non repudiassem eam; quia persuasi sumus quod nihilominus eam repudiasset, quia nemo patitur ut uxor sua ludibrio habeatur in Senatu coram Sapiente, quem de voto consulit. Sed propter votum quod non indiget inquisitione Sapientis, & quod maritus rescindere potest, prohibuerunt de omnibus votis, ne dicat maritus, si scivissem quod illud rescindere possem, non repudiassem eam.

אמר ר' יוסי בר יהודה מעשה בצידן וכו' *Dixit R. Jose filius Jehudæ, factum est aliquando in Zidan &c.* in Gemara exponunt quod deficiunt quædam in hac Misna, quæ hoc sensu restituenda sunt, *hæc ita intelligenda sunt, quando illa votum fecerit; at si ille votum fecerit quod repudiabit illam, & repudiaverit, reducet eam; & non est timendum quicquam de damno. Et R. Jose filius Jehudæ dixit, contigit in Zidan ut quis uxori suæ dixerit, Conam si non repudiavero te*, id est, omnes totius mundi fructus sint mihi prohibiti, si non repudiavero te, & repudiaverit eam, permiserunt tamen ipsi Sapientes ut marito liceret eam reducere. מפני תקון העולם *propter ordinem mundi*, id est, non dixerunt Sapientes, eum, qui repudiaverit uxorem suam propter votum, non reducturum eam, nisi propter ordinem mundi, nam nos solliciti sumus de damno uxoris; & hæc ratio non obtinet nisi quando eam repudiaverit propter votum quod fecerit; at si ipse votum fecerit, non obtinet id quod dicitur *propter ordinem mundi*, & permiserunt ipsi ut eam reducat; decisio est juxta R. Jose.

solvi posset a Senatu, adduxissem eam ad Senatum. Nam putat neminem fore qui patiatur ut uxor ejus contemptui habeatur in judicio, & quod non prohibitum est marito reducere uxorem suam, quando votum fecerit quod inquisitione Sapientis indiget; quia maritus dicere potest, postquam uxor alii nupserit, & non auditum fuerit de illa quod in votis erat temeraria, *si hoc scivissem, non repudiassem eam, nam abrogassem votum quod fecerat dum adhuc mecum erat*, quia non opus habebat inquisitione Sapientis. Decisio est juxta doctorem primum, dicentem, quod maritus eam reducere nequit quocunque modo factum fuerit votum, propter ordinem mundi, nimirum, ne præposterè divortium abroget, uti diximus. Deinceps vero Misna alium adducit casum, perindè ac si dixisset, hoc intelligendum est, quando illa fecerit votum, at si ille votum fecerit, poterit eam reducere, nimirum, si maritus voverit quod omnino repudiabit uxorem suam, & quod nunquam reducet eam, & hoc tantum propter votum, si votum solvere voluerit, & uxorem reducere, licitum est ipsi. Et hunc casum R. Jose probat ex eo quod contigit in Sidan. Cæterum quod de ultimo casu dicitur, *propter ordinem mundi*, vult, quod in prohibitione de uxore reducenda non continetur ratio ab ordine mundi petita, eo quod in eo nullum est damnum, ut necessum sit illud resarcire, propterea eam reducere potest. Et hoc est quod dicitur in Gemara אין בזה מפני תקון העולם *in hoc non continetur quicquam propter ordinem mundi*; decisio est juxta R. Jose.

ח המוציא את אשתו משום אילונית רבי יהודה אומר לא יחזיר וחכמים אומרים יחזיר נישאת לאחר והיו לה בנים הימנו והיא תובעת כתובתה אמר רבי יהודה אומר לה שתיקותיך יפה ליך מדיבוריך :

8. Si quis repudiaverit uxorem suam propter sterilitatem; R. Jehuda dicit, non poterit reducere eam. Sapientes dicunt, potest reducere. Si nupserit alii, & pepererit liberos ex illo, & illa petierit dotem suam, dixit R. Jehuda, ei, præstat tacere quam loqui.

R. OB. DE BARTENORA.

רבי יהודה אומר לא יחזיר R. *Jehuda dicit, non reducet*, eo quod putat fieri posse ut alii nubat, & pariat, & primus maritus dicat, *si hoc scivissem, non repudiassem te, etiamsi mihi dedissent centum Zuzas.*

וחכמים אומרים יחזיר *Et Sapientes dicunt, reducet*, quia non solliciti sumus de damno. In Gemara exponitur quod Sapientes sunt ipse R. Meyr, qui dicit, necessum esse ut conditio duplicetur, non autem hoc loco; quia maritus non dixit uxori, *scito quod propter sterilitatem te repudio, &, si non fuisses sterilis, non fuisses divortium, nam jam obtinet divortium, etsi non fuisses sterilis.*

והיא תובעת כתובתה *Et illa petierit dotem suam*, nam sterili non cedit dos; jam vero, cum compertum fuerit quod non est sterilis, dotem suam petit. שתיקותיך יפה מדיבוריך *præstat ut taceas quam loquaris*, quia maritus dicere poterit, *si ego scivissem quod tibi dotem tuam solvere debuissem, non repudiassem te*, quomodo fieret ut divortium abrogetur, & filii ejus sint spurii.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Jam exposuimus in fine capitis undecimi tractatus Cetubhot, quod uxori sterili non cedit dos, propterea, si maritus eam repudiaverit propter sterilitatem, exibit sine dote quam ei promisit. Cæterum si præterito deinde tempore pepererit, & rem præpostere manifestaverit, quod non fuit sterilis; & postulaverit dotem suam a primo marito, tum dicunt ei, *præstat ut taceas, quam loquaris*; nam maritus dicere potest, *si scivissem te parituram fore, non repudiassem te*, quomodo fieret ut divortium fiat irritum, & liberi ejus spurii.

וחכמים אומרים יחזיר *At Sapientes dicunt, reducet*, jam in Gemara exposuerunt, quod Sapientes sint ipse R. Meyr, qui dicit, esse necesse ut conditio duplicetur, uti exponetur imposterum. Hac de causa, quotiescunque maritus dixerit, *ego te repudio, quia es sterilis, &, si non fuisses sterilis, non repudiassem te*, non solliciti sumus de damno uxoris; decisio est juxta R. Jehudam.

ט המוכר את עצמו ואת בניו לעכו"ם אין פודין אותו אבל פודין את הבנים לאחר מיתת אביהן המוכר את שדהו לעכו"ם וחזר ולקח ממנו ישראל הלוקח מביא ממנו ביכורים מפני (ס"א) תיקון העולם :

9. Si quis seipsum vendiderit, filiosque suos gentilibus, non rediniunt ipsum, sed liberos rediment post mortem patris. Si quis vendiderit campum suum gentili, & iterum eum Israëlita emerit ab ipso, emtor adducet de eo primitias, propter ordinem mundi.

R. OB. DE BARTENORA.

אין פודין אותו *Non redimunt ipsum*, nimirum, quando ter seipsum vendiderit. לוקח מביא ממנו בכורים *emtor adducet de eo primitias*, necesse est ut de gentili quolibet anno petat primitias fructuum pecuniâ, easque adducat Jerusolyma. מפני תקון העולם *propter ordinem mundi*, ne assuescat agros vendere gentilibus in terra Israëlis, & si vendiderit, ut operam det eos redimere.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Hac conditione si ter seipsum vendiderit, tum non rediment ipsum tertia vice, nisi suspicio foret ut occideretur a gentilibus. Cæterum jam aliquoties exposuimus in Seder Seraim, gentili non esse possessionem in terra Israëlis, ad excipiendum ipsum a decimis, propterea, si Israëlita a gentili emerit campum, adducet primitias ex Lege. Quando autem Sapientes animadverterunt quod pretium camporum augebatur ex eo quod Israëlitæ eos emebant denuo gentilibus, decreverunt, ut is qui a gentili emerat non adduceret primitias, ut alii viderent quod sanctitas illorum agrorum cessabat, ne imposterum eos emerent. Sed præterito deindè tempore animadvertentes quod hoc modo agri manebant in potestate gentilium, decreverunt ut is qui a gentili emerat agrum, adduceret primitias, ut ipsi constaret quod gentili non erat possessio in terra Israëlis, & propterea studeat campum redimere e potestate gentilis, eo quod sanctitate sua tenetur quod ad dona quæ de eo danda sunt.

פרק ה הנזקים שמין להן בעידית ובעל חוב בבינונית וכתובת אשה בזיבורית רבי מאיר אומר אף כתובת אשה בבינונית :

Caput 5. Si qui damnum passi fuerint, æstimant illos juxta optimum, & creditoris juxta mediocrem, & dotem uxoris juxta pessimum. R. Meyr dicit, etiam dotem uxoris juxta mediocrem.

R. OB. DE BARTENORA.

הנזקים שמין להן בעידית *Si qui damnum passi fuerint, æstimant eos juxta optimum*, etsi hoc sit ex præscripto Legis, uti scriptum est Exod. 22,4. Quod hujus Misnæ doctorem attinet, is putat quod illa verba Legis מיטב שדהו intelligenda sunt de eo qui damnum passus est; & propter ordinem mundi, decreverunt Sapientes, ut is qui damnum intulit solvat de optimo bonorum suorum, etiamsi meliora sint bonis illius qui damnum passus est, ut imposterum moniti sint homines ne aliis damnum inferant.

ובעל חוב בבינונית *Et creditoris juxta mediocrem*, (bonitatem) nam justa Legem non postulabit nisi de eo quod est infimæ bonitatis, ut scriptum est Deut. 24, 15. בחוץ תעמוד והאיש אשר אתה נשה בו וגו׳ Verum nemo hominum nisi de eo quod est infimæ bonitatis, restituere solet; decreverunt igitur Sapientes propter ordinem mundi, ut creditor postularet sibi restitui de bonis mediocris bonitatis, ne clauderetur porta iis qui mutuo accipere solent.

וכתובת אשה בזיבורית *Et dotem uxoris juxta pessimum*, quoniam nemo est qui de mulieribus posset cogitare quod propterea conjugium aversarentur imposterum, cum mulieres magis appetere solent conjugium quam viri. *R. Meyr dicit, etiam dotem uxoris juxta mediocrem*; sed decisio non est juxta sententiam R. Meyri.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

עידית Notat *optimam partem agri*: זיבורית *pessimam partem agri*. Lex autem dicit Exod. 22, 4. מיטב שדהו ומיטב כרמו ישלם Estque controversia inter doctores de sensu hujus loci, an ad eum qui damnum passus est, sit referendus, an vero ad eum qui damnum intulit? imo etiam juxta eum qui exponit locum de eo qui damnum passus, propter ordinem mundi, is qui damnum passus est, postulare potest ut sibi restituatur de optima parte campi illius qui damnum intulit, ne inter homines multiplicetur damnum. Jus vero creditoris justa Legem est, ut postulet restitutionem de parte pessima, uti scriptum est Deut. 24, 11. בחוץ תעמוד והאיש אשר אתה נשה בו יוציא אליך את העבוט החוצה Cæterum nemo e domo sua educere solet cum beneplacito suo nisi de infimo genere, & de eo quod minimæ est utilitatis; idcirco nos diximus quod de mediocri dabit, ne iis qui mutuo accipiunt, sit impedimento. De uxore vero hoc institutum nostrum est ut postulet sibi de infimo restitui, juxta fundamentum juris de omnibus creditoribus; quia nemo est qui dicere poterit, quod fieri posset, si uxori dixerint, quod dotem suam postulare debet de infimo, ut non nubat, quia illa magis appetit conjugium quam ille cui nubit; & propterea nulla est ratio ut illi hoc modo clauderetur occasio nubendi; decisio non est secundum R. Meyr.

ב אין נפרעין מנכסים משועבדים במקום שיש נכסים בני חורין ואפילו הן זיבורית אין נפרעין מנכסי יתומים אלא מן הזיבורית :

2. Non exigunt creditores de bonis obligatis ubi sunt bona libera, etiamsi sint infimæ bonitatis. Non exigunt de bonis pupillorum nisi de iis quæ sunt infimæ bonitatis.

R. OB. DE BARTENORA.

אין נפרעין מנכסים משועבדים *Non exigunt de bonis obligatis*, si is qui mutuo acceperit, vendiderit bona sua mediocris bonitatis quæ creditori obligata sunt, tum creditor ea accipere non poterit e potestate emtoris, si debitori supersint bona libera, etiamsi infimæ sint bonitatis.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Comparatio hujus casus se habet hoc sensu. Si Ruben damnum intulerit Schimeoni, quamobrem illi debet satisfacere, & deindè Ruben vendiderit optimum bonorum suorum, & ipsi reliquum fuerit pessimum, Schimeon exiget quantitatem damni sui de pessimo quod reliquum est Rubeni. Sed dicere non poterit, *mihi jus est in optimum, & tu vendidisti postquam mihi fuisset jus in illud, & propterea educam illud e potestate emtoris*, quia hoc fieri non solet nisi quando nihil reperitur in potestate Rubenis, quod de illo exigere potest.

ג אין מוציאין לאכילת פירות ולשבח קרקעות ולמזון האשה והבנות מנכסים משועבדים מפני תקון העולם והמוצא מציאה לא ישבע מפני תקון העולם :

3. Non educunt in cibum fructuum, nec in beneficium agrorum, nec in alimoniam uxoris, filiarumque, de bonis obligatis, propter ordinem mundi. Si quis invenerit quicquam, non jurabit, propter ordinem mundi.

R. OB. DE BARTENORA.

אין מוציאין לאכילת פירות ולשבח קרקעות *Non educunt in cibum*

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Si Ruben rapuerit campum Schimeoni, qui plenus erat fru-

cibum fructuum, *nec in beneficium agrorum*, si quis rapuerit campum, eumque vendiderit alii, qui eum conseverit, & ille campus deindè protulerit fructus. Sed prætcrito deinde tempore accesserit possessor cui ademtus est campus, & eum una cum fructibus ademerit ei qui emerat illum, sine solutione impensarum quas fecerat emtor, tum emtor deinde a venditore exigere poterit nummos suos quos solvit pro campo, de bonis obligatis, quia eum vendidit sub obligatione bonorum suorum, cum scripto venditionis, estque adeo debitum ex scripto. Exiget etiam fructus de bonis liberis, non de obligatis. Identidem exiget restitutionem pro beneficio campi, si emtor illi benefecerit, plantando in eo arbores, vel eum stercorando, & similia.

ולמזון האשה והבנות *Nec in alimoniam uxoris filiarumque*, quam conditio dotis est, ut maritus dicat uxori, *tu eris domi mea, aleris e bonis meis; filiæ quæ tibi fuerint ex me, erunt domi meæ, & alentur e bonis meis*, quando autem exegerint alimenta sua, non possunt ea exigere nisi de bonis liberis, non de obligatis.

מפני תקון העולם *Propter ordinem mundi*. quia sunt res quibus non assignati sunt limites, ita ut non constet quantæ sint, & propterea de illis nihil certi statui potest.

המוצא מציאה *Si quis invenerit quicquam*, & reddiderit illud primo possessori suo, & possessor dixerit quod non in totum illud restituit. *Non jurabit propter ordinem mundi*, nam si diceres, adigent ipsum ad jusjurandum, nemo invenietur qui operam impendere velit ut reddat id quod invenerit.

fructuum, & Ruben comederit fructus, & campum corruperit, eum excavando. Quando igitur accesserit Schimeon, & postulaverit a Rubene fructus quos comedit, & damnum quod campo intulit, postulabit damnum illud de bonis Rubenis, etiam de obligatis; & fructus de bonis liberis; & hoc est quod Mishnæ autor vult, quando dicit, לאכילת פירות *in cibum fructus*. Sic etiam si Ruben mutuo dederit Schimeoni centum denarios, &, postquam se obligavit Schimeon ob hoc debitum Rubeni, vendiderit Schimeon campum suum Levi quinquaginta denariis, & deinde campo benefecerit donec valuerit centum denarios. Et prætcrito deinde tempore accesserit Ruben, & hunc campum acceperit e potestate Levi centum denariis, quia ipsi debebat Schimeon septuaginta quinque denarios, tum se jus habet, ut exigat quinquaginta denarios a Schimeone, etiamsi id fiat de bonis obligatis, quæ sunt quinquaginta denarii quibus emit campum, nam, si nihil reperiatur in potestate Schimeonis, educendi erant denarii e potestate emtoris qui emerit a Schimeone post emptionem illius, nimirum, postquam Levi hunc campum emerit. Similiter jus se habet penes nos, quod viginti quinque denarios quoque exigere potest, sed de bonis liberis exigendi sunt, & si nihil apud eum reperiatur pecuniarum, debitum manebit apud Schimeonem, uti reliqua omnia debita; & hic sensus est illius quod dicitur, ולשבח קרקעות *& in beneficium camporum*.

ולמזון האשה והבנות *Et in alimoniam uxoris, & filiarum*, hoc clarum est, & in tractatu Cetubhot jam a nobis expositum. Cæterum hæc omnia ita fieri debent propter ordinem mundi, ut non educatur campus e potestate emtoris, nisi in re clara, ubi debitum urget ut ejusmodi fiant. Pariter, si possessor illius quod inventum est, dixerit, quod plus perdidit quam hoc quod inventum est, is qui illud invenerit non jurabit quod non plus quam hoc invenit. Nam si hoc statueremus, tum is qui aliquid invenisset, relinqueret illud, & non colligeret idipsum ad restituendum proximo suo, sed sibi potius idipsum retineret.

ד יתומים שסמכו אצל בעל הבית או שמינה להן אביהן אפוטרופוס חייב לעשר פירותיהם אפוטרופוס שמינהו אבי יתומים ישבע מינוהו בית דין לא ישבע אבא שאול אומר חלוף הדברים המטמא והמדמע והמנסך בשוגג פטור במזיד חייב הכהנים שפגלו במקדש מזידין חייבין :

4. Pupilli si alicujus patrisfamilias curæ demandati fuerint, aut quibus pater præposuit tutorem, eorum fructus decimare debet. Tutor, quem præposuit pater pupillorum, jurabit; at si eum præposuerit Senatus, non jurabit. Aba Schaul dicit, contrarium esse verum. Si quis polluerit aut miscellam fecerit, aut vinum temperaverit ex ignorantia, liber est; at si de industria, tenetur. Si qui sacerdotes in Sanctuario abominanda fecerint de industria, tenentur.

R. OB. DE BARTENORA.

יתומים שסמכו אצל בעל הבית *Pupilli qui alicujus patrisfamilias curæ demandati fuerint*, ut omnia peragant juxta arbitrium ejus, qui habetur ut tutor eorum, quamvis revera non sit tutor. אפוטרופוס ἐπίτροπος, sic in lingua Græca vocant patrem pupillorum.

אפוטרופוס שמינהו אבי יתומים ישבע *Tutor quem constituit pater pupillorum, jurabit*, eo quod, si ipsi non cederet inde utilitas quædam, non susciperet administrationem, ideo jurisjurandi gratia non intermittet eam pupillorum administrationem.

מינהו בית דין לא ישבע *Si præfecerit eum Senatus, non jurabit*, quia hic tutor voluntatem Senatus peragere debet, & quidem gratis, propterea, si ipsum ad jusjurandum adegerint, recusabit eam quam suscepit provinciam, utpote ipsi oneri.

אבא שאול אומר חלוף הדברים *Abba Schaul dicit, contrarium esse verum*, nimirum, quod jurare debet, si a Senatu præfectus fuerit, quia inde quoque ipsi cedit utilitas quædam, ut apud alios celebretur nomen ejus, & ille habeatur fidelis, quia Senatus ei fidem habet; & hac de causa non deponet curationem suam propter jusjurandum. Verum si præfecerit ipsum pater pupillorum, non debet jurare, quia patri pupillorum hoc beneficium gratis præstat, ut eorum curam gerat, propterea curationem abnuet, si ipsi imponatur jusjurandum; decisio est juxta Abba Schaul.

המטמא *Qui polluerit*, res mundas proximi sui. והמדמע

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Abba Schaul dicit quod omnes homines operam dant ut præficiantur a Senatu, & nomen & fides eorum augeatur inter homines, & propterea, si ad jusjurandum adigantur, non recusabunt hanc provinciam sustinere. Sed tutor, quem pater pupillorum constituit, si pupilli eum ad jusjurandum adigant, dicentes, fieri posse ut surripiat aliquid, nunquam accipiet curationem, & pupilli eum amittent, propterea eum a jurejurando excusarunt, propter ordinem mundi.

המנסך *Qui temperaverit*, hoc fieri potest duobus modis, quorum unus est, si vinum libaminis temperaverit cum vino proximi sui, tum totum est prohibitum, uti exponetur in tractatu Abhoda Zara capite ultimo. Alter est, si temperaverit illud cum vino idolis consecrato, & cognoverit quod vinum prohibitum est per istam commixtionem, at non cognoverit quod reus est lapidationis, quando temperaverit illud cum vino idolis consecrato. Nam si cognovisset quod lapidationis reus esset, non teneretur ad solutionem, quia nobis fundamentum est, quod homo non moritur & solvit simul, uti expositum est capite tertio tractatus Cetubhot.

הכהנים שפגלו במקדש *Sacerdotes qui abominanda fecerunt in sanctuario*, nam sacerdos illegitimum reddit sacrificium cum intentione sua, quando occupatus est in mactatione sacrificii, aut in sparsione sanguinis, aut in simili ministerio, quando cogitat de esu aut oblatione ejus extra tempus suum, quomodo sacrificium redditur illegitimum, & potes-

& qui commiscuerit, qui miscuerit Trumam cum profano proximi sui, & sic illi damnum infert, eo quod ea sacerdoti exiguo pretio vendere debet. המנסך *qui temperaverit*, qui vinum idolis consecratum miscuerit cum vino proximi, ut illud quod ad usum ejus reddiderit prohibitum. במזיד חייב *si de industria fecerit, reus est*, at de jure liber est, quia damnum quod non cognoscitur, non dicitur damnum; reus tamen est propter ordinem mundi, ne sæpius polluat res mundas proximi, & dicat quis, ego sum immunis. הכהנים שפגלו *sacerdotes qui abominanda fecerint*, mactantes sacrificia, & eorum sanguinem aspergentes cum intentione comedendi ea extra tempus suum, cujusmodi sacrificia possessoribus non sunt accepta. מזידין חייבין *si de industria fecerint, tenentur*, quando illi probe tenebant quod sacrificium hoc modo illegitimum reddebant, tum possessoribus tenebantur solvere pretium sacrificii ab ipsis profanati, ut denuo alia comparari possent. Et quamvis fuerit sacrificium voluntarium quod non tenetur solvere, nihilominus ipsi hoc molestum est quod non obtulit sacrificium ejus, quia Deo donum offerre studebat. sores illud perdunt; hi autem casus exponuntur omnes in tractatu Zebhachim capite secundo. Jus vero postulabat ut omnia hæc sacrificia essent immunia, sive ex ignorantia sive de industria.

ה העיד רבי יוחנן בן גודגדה על החרשת שהשיאה אביה שהיא יוצאה בגט ועל קטנה בת ישראל שנשאת לכהן שאוכלת בתרומה ואם מתה בעלה יורשה ועל המריש הגזול שבנאו בבירה שיטול את דמיו מפני תקנת השבים ועל חטאת הגזולה שלא נודעה לרבים שהיא מכפרת מפני תקון המזבח :

5. Testatus est R. Jochanan filius Gudgedæ de surda quam despondit pater ejus, quod exeat cum libello repudii. Et de minorenni filia Israëlitæ quæ nupserat sacerdoti, quod comedat de oblatione prima, & si deinceps mortua fuerit, quod illius marito hæreditate obtingunt bona ejus. Et de tigno furto abrepto, quod ædificaverat quis in palatio quodam, ut acciperet possessor pretium ejus, propter ordinem contritorum. Et de sacrificio pro peccato, quod furto abreptum fuerat, quia nondum multis innotuerat, quod expiavit, propter ordinem altaris.

R. OB. DE BARTENORA.

על חרשת שהשיאה אביה *De surda quam desponsaverat pater ejus*, etiamsi enim omnino mulier desponsa sit, quia pater accepit desponsationem quando ipsa erat minorennis, nihilominus tamen cum libello repudii exit, quem illa accipere debet surda, & quamvis mente capta esset; nam cum mulier invita expellitur, non requiritur ut ingenio polleat.

ועל קטנה בת ישראל שנשאת לכהן *Et de minorenni filia Israëlitæ sacerdoti nupta*, quæ pupilla est, cujus desponsationes tantum obtinent ex institutione Sapientum. שאוכלת בתרומה *quod comederat de Truma*, ex constitutione Sapientum, nam non solliciti sumus de Truma Sapientum propter Trumam Legis. מריש idem quod קורה *tignum*. בירה notat ædificium magnificum, palatium. מפני תקנת השבים *propter ordinem corde contritorum*, nam si coëgerint eam ut destruat ædificium ejus, & tignum illud restituat, non aget resipiscentiam. שלא נודעה לרבים *quia nondum innotuerat*, quod furto abreptum erat. שהיא מכפרת *quod illud expiavit*, ita ut non esset necessarium aliud adducere sacrificium. מפני תקון המזבח *propter ordinem altaris*, ne contristarentur sacerdotes, quia comedunt profanum quod in atrio mactatum est, & altare sit vacuum sacrificiis, quia intermitterent ministerium suum.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

מריש Est idem quod קורה *tignum*; & juxta hoc jus comparationem instituas velim de omnibus rebus furto abreptis, quando fur damnum aliquod intulerit, quod resarciri non potest nisi multo cum damno, ut solvat tantum pretium rei quam furatus est. Et hoc facimus propter remedium contritorum, ne via ad resipiscentiam peccatoribus, sit difficilis. Omnia vero quæ hic memorantur testimonia, traditione accepta sunt.

ו לא היה סיקריקון ביהודה בהרוגי מלחמה מהרוגי מלחמה ואילך יש בה סיקריקון כיצד לקח מסיקריקון וחזר ולקח מבעל הבי' מקחו בטל מבעל הבית וחזר ולקח מסיקריקון מקחו קיים לקח מן האיש וחזר ולקח מן האשה מקחו בטל מן האשה וחזר ולקח מן האיש מקחו קיים זו משנה ראשונה בית דין של אחריהם אמרו הלוקח מסיקריקון נותן לבעלים רביע אימתי בזמן שאין בידן ליקח אבל יש בידן ליקח הן קודמין לכל אדם רבי הושיב בית דין ונמנו שאם שהתה בפני סיקריקון שנים עשר חדש כל הקודם ליקח זוכה (ס"א) אבל נותן לבעלים רביע :

6. Non erat tyrannus in Judæa inter eos qui bello occisi erant; at ab occisis bello & deinceps fuit in ea tyrannus: quomodo? si quis emerit a tyranno, & postea denuo a patrefamilias, emtio ejus irrita est. Si a patrefamilias, & postea denuo a tyranno, emtio ejus rata est. Si emerit a viro, & postea denuo a muliere, emtio ejus irrita est. Si a muliere, & postea denuo a viro, emtio ejus rata est. Hæc est Misna prima. Senatus vero qui post eos extitit, dixit, si quis emerit a tyranno, possessoribus dabit quartam partem. Quando? quando non est in potestate eorum ad emendum, at si in potestate eorum fuerit ad emendum, illi præcedunt omnibus. Rabbi Senatum convocavit, & sententias collegerunt, ut, si duodecim menses fuerit in potestate tyranni, quisquis anteverterit, acquirat. Sed possessoribus det quartam partem.

R. OB. DE BARTENORA.

לא היה סיקריקון *Non erat tyrannus*, homicida gentilis; vult dicere, quod hoc sensu non judicarunt de jure tyrannorum, nimirum, ut is qui campum emisset ab Israëlita e potestate tyranni, ad idem teneretur jus cum possessore.

בשעת הרוגי מלחמה *Quando bello occisi erant*, quando in Israële

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

סיקריקון *Tyrannus*, est is qui vi campos rapit e potestate possessoris sine solutione pecuniæ, ne possessorem interficiat. Et hæc res innovata est ab eo tempore quo erant qui in bello occisi fuerant, quod est tempus illis tum satis notum.

בעל הבית *Patremfamilias*, per illum intelligas primum campi

Israële magna orta esset persecutio, qua multi occisi erant bello, quo tempore si quis emisset a tyranno, emtio rata erat, ita ut non esset necesse ut emtor obligaretur ad idem jus cum Israëlita possessore campi, quia propter periculum Israëlita eum omnino concedebat tyranno; nam hypothesis nobis est, quod si alium velit quis suspendere & vendere, venditionem esse ratam. Sed a tempore eorum qui bello occisi sunt, & deinceps, quo nondum fuerat decretum de occisione, pronunciarunt sententiam de jure tyranni, dicendo, ut is qui emerit agrum a tyranno, judicetur juxta jus possessoris agri, uti in Misna expositum est. מקחו בטל *emtio ejus irrita est*, quia dicimus eum fecisse præ timore. הלוקח מן האיש *qui emerit a viro*, nempe campum doti uxoris destinatum. מקחו בטל *emtio ejus irrita est*, eo quod ipsa dicere poterit, ego id feci ut marito meo morem gererem. נותן לבעלים רביע *dat quartam partem possessoribus*, nam Sapientes hanc quantitatem ita æstimarunt, ut tyrannus, quandoquidem campus gratis ad ipsum pervenit, eum vendat quarta parte minus valore suo.

campi possessorem, de quo tyrannus gentilis eum rapuerit. Cæterum jam exposuimus in tractatu Cetubhot capite decimo, quod acquisitio uxoris ejusque confessio in eo quod vendiderit maritus ejus, non valet, quia illa dicere poterit quod id fecit ut marito in eo morem gereret, ideo illa campum e potestate emtoris denuo educere potest, quando dotem suam exigit.

נותן לבעלים רביע *Sed possessoribus dat quartam partem*, si campum emerit e potestate tyranni triginta denariis, possessori decem dabit, quia nos campum æstimamus quadraginta denariorum. Id autem quod reliquum est, tyrannus parvi vendit, etsi ipsi non constet pecunia, hæc tamen sit mensura; & hoc est quod in Gemara dicunt, quarta pars agri est tertia in pecuniis. Et non dubium, quin hoc succederet dum esset illic tyrannus.

ז הרש רומז ונרמז ובן בתירא אומר קופץ ונקפץ בכטלטלים הפעוטות מקחן מקח וממכרן ממכר במטלטלין :

7. Mutus annuit, & annuitur ipsi. Ben Betera dicit, movet labia, & moventur ipsi, in mobilibus. Parvulorum emtio est emtio, & venditio eorum est venditio, in mobilibus.

R. OB. DE BARTENORA.

חרש רומז ונרמז *Mutus annuit, & annuitur illi*, per signa quædam ab ipso designata, vel ab aliis, ipso annuente vel abnuente, res fit rata. רמיזה est signum quod manibus vel capite exprimitur. קפיצה est signum quod labiis exprimitur, sic Psal. 107. 42. קפצה פיה cujusmodi signum non tam clarè dignoscitur quam רמיזה.

במטלטלין *In mobilibus*, si mobilia vendiderit; sed decisio non est juxta Ben Betera. הפעוטות *parvuli*, septem, & octo annorum, si ingenio polleant, & in negotiis versati sint; aut novem, & decem annorum, si non polleant ingenio, neque exercitati fuerint. מקחן מקח וממכרן ממכר במטלטלין *emtio eorum est emtio, & venditio eorum est venditio, in mobilibus*, & dona eorum quoque rata sunt, tam sanorum quam infirmorum, tam dona magna quam parva.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

חרש רומז ונרמז *Mutus annuit, & annuitur ipsi*, quocunque modo id fieri poterit, Ben Betera dicit, quod emtio & venditio ejus in mobilibus nullius est momenti, nisi usque dum receperit ipsam rem quam emit, in potestatem suam, & dederit quoque ei cui vendidit, & signum quo annuit, non suffecerit.

הפעוטות *Parvuli*, sunt filii minorennes sex & septem annorum, si illis sit ingenii acumen; aut octo, novem, & decem annorum juxta ingenii vires, & hæc consideratio a judicibus dependet; decisio non est juxta Ben Betera.

ח ואלו דברים אמרו מפני דרכי שלום כהן קורא ראשון ואחריו לוי ואחריו ישראל מפני דרכי שלום מערבין בבית ישן מפני דרכי שלום בור שהוא קרוב לאמה מתמלא ראשון מפני דרכי שלום מצודות חיה ועופות ודגים יש בהם משום גזל מפני דרכי שלום רבי יוסי אומר גזל גמור מציאת חרש שוטה וקטן יש בהן משום גזל מפני דרכי שלום רבי יוסי אומר גזל גמור עני המנקף בראש הזית מה שתחתיו גזל מפני דרכי שלום רבי יוסי אומר גזל גמור אין מכחין ביד עני עכ״ום בלקט שכחה ופיאה מפני דרכי שלום :

8. Et hæc dixerunt pacis gratia, sacerdos leget prius, & post ipsum Levita, post hunc Israelita, pacis gratia. Faciunt commixtiones ciborum in domicilio veteri, pacis gratia. Puteus qui proximus est ductui aquarum, adimpletur prius, pacis gratia. Retia ferarum, & avium, & piscium, cadunt sub furtum, pacis gratia. R. Jose dicit, est furtum perfectum. Quod inventum est a muto, stulto, & parvulo, cadit sub furtum, pacis gratia. R. Jose dicit, est furtum perfectum. Si quis pauper decusserit in summitate oleæ, id quod sub illa est, furtum est, pacis gratia. R. Jose dicit, furtum perfectum est. Non cohibent manus pauperum gentilium in spicilegio, manipulo oblivione relicto, & angulo, pacis gratia.

R. OB. DE BARTENORA.

כהן קורא ראשון וכו' *Sacerdos legit prius &c.* quando neuter doctrina præstat, at si Israëlita doctrina præstat, tum Sacerdotem & Levitam antecedit; nam spurius in Lege peritus antecedit pontificem maximum imperitum. Et hoc est Gemaræ jus, jam vero moris est ut Sacerdos etiamsi indoctus legat primus in Lege, ante omnes in Israële doctissimos.

מפני דרכי שלום *Propter vias pacis*, nam ex Lege sacerdos cuicunque voluerit, concedere potest, ut vice ipsius legat; sed pacis gratia decreverunt Sapientes ut primus legat, & non concedat hanc veniam alii, ne quis dicat, quare hanc veniam concessit huic, & non illi? Cæterum nunc temporis, tam die Sabbati quam aliis festis diebus, quibus ma-

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Scias quod hoc publicum est negotium & ubique locorum solitum, nimirum, quod sacerdos primus in Synagoga legit in libro Legis, sive sit doctus, sive indoctus, cui tamen rei non est probatio e Lege, neque e Gemara, neque intentio est illius qui in hac loquitur Misna. Cæterum maxime miratus sui, quod hic usus quoque obtinet in civitatibus Edomiticis, postquam sanati fuerunt, ab infirmitatibus malarum consuetudinum, & ab opinionibus neotericorum observantibus tantum consuetudines & ritus bonos, juxta id quod dicitur in Gemara; nec constat mihi unde hoc proveniat malum. Sed veritas hujus rei traditione accepta se habet hoc modo, quo tibi dicam, nimirum, quod sacerdos in lectione antecedit Levitam, & Israelitam, uti scriptum est Levit.

major hominum multitudo in Synagoga congregata est, quam die lunæ & jovis, semper sacerdos legit primus. Neque alii Israelitæ hanc veniam concedere potest, ut legat vice illius, ne oboriatur discordia. Cum autem non adfuerit sacerdos, hic ordo non obtinet, neque Levita secundus legit, sed juxta dignitatem suam. Est autem qui dicit, Levitam nullatenus in Lege debere legere, & hoc usu confirmatum esse.

מערבין בבית ישן *Faciunt commixtiones ciborum in domicilio veteri*, sensus est, vicini ejusdem atrii qui solent suam ciborum mixturam deponere in eodem domicilio, non tenentur commutare locum, ponendo cibum in alio loco.

מפני דרכי שלום *Ob vias pacis*, quia alii homines qui has ciborum commixtiones videre solent in illo domicilio, & jam non vident, dicent, quod cibum deferunt ad commixtionem evitandam, & sic mala oborietur suspicio.

בור שהוא קרוב לאמה מתמלא ראשון *Puteus propè ductum aquarum impletur prius*, ejusmodi puteus adimpletur prius aquis e rivo venientibus, deinceps adimplent eos qui a rivo sunt remotiores, & inferiores. מצודות חיה *retia ferarum*, quibus non est concavum, quæ instrumenta pro se ipso possunt acquirere. יש בהן גזל כפני דרכי שלום *cadunt sub furtum, propter vias pacis*, & non repetuntur per judices.

רבי יוסי אומר גזל גמור *R. Jose dicit, est furtum absolutum*, ex decreto Sapientum, & per judices repetitur. Sed concedit R. Jose quod non est furtum ex Lege, ut quis propterea transgrediatur præceptum negativum; at decisio non est juxta R. Josen. המנקף est idem ac חותך, sic dicitur Jes. 10, 34. ונקף סבכי היער

Levit. 21,8. וקדשתו כי את לחם אלהיך הוא מקריב Quæ exponit traditio, in omni re sancta sacerdos primas tenebit partes, & præfertur in recitanda benedictione cibi, & in eo quod optimum est sibi eligendo in conviviis. Cæterum hæc ita intelligenda sunt, quando non datur alius ipso doctior, nimirum, si eodem in loco fuerint sacerdos, Levita & Israëlita in doctrina æquales, unus non major Sapiens quam alter, tum ratio familiæ habenda est, & sacerdos primas tenet partes, secundas Levita, & tertias Israelita. Et hoc quod dixi tibi exponetur ulterius capite ultimo tractatus Horayot, ubi ita Misna, *Hæc ita intelligenda sunt, quando omnes in doctrina fuerint æquales; at si spurius fuerit vir doctus, & pontifex maximus indoctus, tum spurius doctus antecedit pontificem maximum.* Constat autem e Gemara, quod Sapiens quidam Israëlita legebat primus die Sabbati in libro Legis, præsentibus Rabh Ame & Rabh Ase, qui maximi erant Sapientes sacerdotes in terra Israelis, eo quod major erat Sapiens quam illi ambo. Sic etiam dicit Gemara, *Rabh legebat pro sacerdote*, id est, legebat primus, ut sacerdos, eo quod major habebatur Sapiens quam sacerdotes illius loci; & de hac re non est controversia. Præterea nobis quoque fundamentum est, quod sacerdos, qui ad legendum aptus est, si hunc honorem detulerit ad Israëlitam quendam ut vice illius legat primus, hoc facere possit. Verum Sapientes hoc ipsi prohibuerunt, pacis gratia, ne oborireturr discordia, nam fieri potuisset ut alii Israelitæ dixissent, quare sacerdos hunc honorem obtulit huic Israelitæ, & non potius mihi, nam res ab ipso dependet? Et hic Misnæ scopus est quando dicit, כהן קורא ראשון *sacerdos primum legit*; ita quoque Gemara. Moris autem erat ut cibos commixtionis terminorum gratia ponant in domicilio quodam atrio instructo, de quo Misna dicit quod non opus est mutari locum ciborum, eos deferendo in aliud domicilium, eo quod hoc ipsi utile est, quia domicilium in quo depositus est cibus, non tenetur panem præbere, cum jam in eo reperiatur panis. גזל גמור *furtum absolutum*, id est, furtum absolutum juxta Sapientes. Differentia vero inter id quod dicitur גזל מפני דרכי שלום *furtum pacis gratia*, & id quod est גזל גמור *furtum absolutum*, hæc est, furtum absolutum repetitur a Senatu, & quinta pars addi debet, etiamsi ex decreto Sapientum; sed furtum propter vias pacis non repetitur ab ipso; decisio non est juxta R. Josen.

ט משאלת אשה לחברתה החשודה על השביעית נפה וכברה וריחים ותנור אבל לא תבור ולא תטחן עמה אשת חבר משאלת לאשת עם הארץ נפה וכברה ובוררת וטוחנת ומרקדת עמה אבל משתטיל המים לא תגע עמה (ס"א אצלה) לפי שאין מחזיקין ידי עוברי עבירה וכולן לא אמרו אלא מפני דרכי שלום ומחזיקין ידי עכו"ם בשביעית אבל לא ידי ישראל ושואלין בשלומן מפני דרכי שלום :

9. Mulier mutuo dat amicæ suæ in suspicionem de anno septimo adductæ, cribrum, vannum, molas, furnos. Sed non purificabit, neque molet cum ea. Uxor viri fide digni mutuo dat uxori plebeji, cribrum, vannum, & purificat, molit, & vannat cum ea. Verum postquam immissa fuerit aqua, non tanget cum ea, quia non licet auxilio esse transgressoribus. Omnia hæc non dicta sunt nisi pacis gratia. Cæterum gentilibus auxilio fuerunt in anno septimo, at non Israëlitis; & salutaverunt eos pacis gratia.

R. OB. DE BARTENORA.

החשודה על השביעית *Quæ suspecta est de anno septimo*, quæ custodit fructus anni septimi, indè a remotione & deinceps.

לא תבור ולא תטחן עמה *Non purificabit, neque molet cum ea*, adjuvando eam, eo quod non licet peccatorum manus roborare, in causa peccandi. לאשת עם הארץ *uxori plebeji*, quæ suspecta est de decimis. *Et molit cum ea* &c. quia plurimi plebeji decimare solent.

אבל משתטיל המים *Sed postquam immissa fuit aqua*, supple in massam. לא תגע עמה *non tanget cum ea*, nam postquam massa subacta est, tenetur separare placentam, & polluitur per instrumenta immunda, nam ope aquæ disposita est ut recipere possit immunditiem, & auxilio viri fide digni uxor adjuvat uxorem plebeji, at prohibitum est placentæ immunditiem adferre.

וכולן לא אמרו אלא מפני דרכי שלום *Et hæc omnia non dicta sunt nisi pacis gratia*, non permiserunt mutuo dare vasa, & adjuvare amicam citra ejusmodi tempus, quia occasio peccandi adfertur illi, nisi pacis gratia.

ומחזיקין ידי גוים בשביעית *Et roborant manus gentilium anno*

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Hanc Misnam jam de verbo ad verbum exposuimus in tractatu Schevyt capite quinto, attamen hic quoque illius explicationis mentionem faciam. Licet itaque hæc instrumenta, de quibus Misna loquitur, mutuo dare mulieri de fructibus anni septimi suspectæ, eo quod non sunt instrumenta cujusmodi directè dant occasionem peccandi, nam dicere possumus, quod forsan mutuo petiit cribrum, ad præparandum ope illius aliquam rem quæ apta est ut vannetur. Et quod petiit molas, ad molendum illis aromata. Et furnum ad dealbandum fila lini. Propterea, si dixerit, *des mihi cribrum ad cribrandum in eo farinam*, aut, *furnum ad coquendum in eo panem*, non commodabit illi.

אשת חבר משאלת לאשת עם הארץ *Uxor fide digni mutuo dare potest uxori plebeji*, in hoc casu nihil continetur quod pertinet ad annum septimum, sed hoc semper licitum est; nam hypothesis nobis est, quod plurimi plebeji decimare solent, propterea uxori viri fide digni licet purificare, molere, & cribrare cum uxore plebeji.

אבל משתטיל המים לא תגע עמה *Sed quando aqua indita fuerit, non tanget cum ea*, est casus qui ad mundum & immundum

no septimo, dicendo illis, robore confirmantor manus vestræ. *Et salutant eos*, omni tempore, etiam die festo; etsi hoc fiat nomine שלום *pacis*, quod est unum e nominibus Dei benedicti.

mundum pertinet, & quod uxor plebeji, ejusque liberi habentur immundi, uti aliquoties expositum est a nobis in tractatu Taarot. Præterea nobis quoque fundamentum est, quod edulia non recipiunt immunditiem, nisi postquam confecti fuerint cum uno e septem liquoribus, quemadmodum exponitur in tractatu Machsirim. Et juxta hæc fundamenta necesse est, ut separet se ab illa postquam aqua addita fuerit farinæ, quia tum immunditiem contrahit, & peccat, quia Trumam polluit, etiam justa fundamentum, quo licet profano præbere causam immunditiei in terra Israëlis; quia in hac massa continetur obligatio Trumæ, quæ est sancta, & hoc scias velim. Præterea dicit Misnæ autor, quod quicquid diximus de libertate mutuo dandi, etiamsi in causa dubia, & in exiguo quo illam adjuvare potest auxilio, fiat propter vias pacis. מחזיקין ידי גוים בשביעית *adjuvent manus gentilium anno septimo*, verbis tantum gentilibus sunt auxilio, ita ut illis dicere possint, quando terram colunt, Deus sit vobis auxilio, & secundet opus vestrum, & similia. ושואלין בשלומן *& salutant eos nomine pacis*, etiam die festo.

פרק ו האומר התקבל גט זה לאשתי או הולך גט זה לאשתי אם רצה להחזיר יחזיר האשה שאמרה התקבל לי גיטי אם רצה להחזיר לא יחזיר לפיכך אם אמר לו הבעל אי אפשי שתקבל לה אלא הולך ותן לה אם רצה להחזיר יחזיר רבן שמעון בן גמליאל אומר אף האומרת טול לי גיטי אם רצה להחזיר לא יחזיר :

Caput 6. Si quis dixerit, accipe hunc repudii libellum pro uxore mea, aut, hunc repudii libellum adducito ad uxorem meam, & pœnitentiam agere voluerit, agat pœnitentiam. Uxor, quæ dixerit, accipe libellum meum repudii, & ille pœnitentiam agere voluerit, ne agat pœnitentiam. Propterea, si dixerit illi maritus, nolo ut istum capias pro illa, sed ut deferatur a te & detur illi, tum pœnitentiam agat, si voluerit. Rabban Schimeon filius Gamalielis dicit, etiam si illa dicat, accipe pro me libellum repudii, si pœnitentiam agere voluerit maritus, ne agat pœnitentiam.

R. OB. DE BARTENORA.

אם רצה להחזיר יחזיר *Si voluerit pœnitentiam agere, agat pœnitentiam*, quia libellus repudii illi denuo est, at nemini damnum inferunt invito. לא יחזיר *non agat resipiscentiam*, nam, quandoquidem mulier eum constituit legatum suum, res se habet perinde ac si ipsa recepisset libellum repudii, & repudiata est, simulac legatus eum receperit.

אף האומרת טול לי גיטי *Etiam si illa dixerit, accipe pro me libellum repudii meum*, qua phraseologia quoque notatur modus קבלה *receptionis*; decisio juris est juxta sententiam Rabban Schimeonis filii Gamalielis.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Jam diximus capite secundo, quod, simulac legatus mariti receperit libellum repudii, se res habet perinde ac si pervenisset ad ipsam mulierem, eo quod ipsi cura illius demandata est; decisio est juxta Rabban Schimeonem filium Gamalielis, dicentem, quod verba illa טול לי גיטי *accipe pro me libellum meum repudii*, est phrasis qua denotatur קבלה *receptio*.

ב האשה שאמרה התקבל לי גיטי צריכה שתי כיתי עדים שנים שאומרים בפנינו אמרה ושנים שאומרים בפנינו קבל וקרע אפילו הן הראשונים והן האחרונים או אחד מן הראשונים ואחד מן האחרונים ואחד מצטרף עמהן נערה המאורסה היא ואביה מקבלין את גיטה א״ר יהודה אין שתי ידים זוכות באחת אלא אביה מקבל את גיטה בלבד וכל שאינה יכולה לשמור את גיטה אינה יכולה להתגרש :

2. Mulier quæ dixerit, accipe pro me libellum repudii, opus habet duabus testium catervis; duobus qui dicant, *coram nobis dixit*, & duobus qui dicant, *coram nobis recepit eum, & discidit*, etiamsi primi sint ultimi, aut unus e primis, & unus ex ultimis, & unus cum illis conjunctus. Filia si desponsa fuerit, tum illa & pater ejus recipiunt libellum repudii illius. Dixit R. Jehuda, duæ manus non acquirunt simul, sed pater ejus tantum recipit libellum repudii illius. Quæcunque autem non potuerit custodire suum repudii libellum, ea nequit repudiari.

R. OB. DE BARTENORA.

צריכה שתי כיתי עדים *Opus habet duabus turmis testium*, tenetur adducere coram nobis duas testium turmas, duos testes qui dicant, *uxor coram nobis dixit, accipi posse eum*; & duos qui dicant, *coram nobis legatus cepit eum; & discidit*. Sed hæc intelligenda sunt de temporibus persecutionum, quando ob metum hostium decreverunt, ut præcepta Legis pro illo tempore non observarentur, propterea discindebant libellum repudii, ne conspiceretur.

אפילו הן הראשונים והן האחרונים *Etiamsi primi sint ultimi*, ita ut duo illi coram quibus libellum repudii recepit, sint iidem qui viderunt quod illum recepit; aut unus e primis, aut unus ex ultimis, & alius tertius cum illis simul, qui ab utraque parte fuit testis. היא ואביה *illa & pater ejus*, potius, *aut illa aut pater ejus*; illa recipere potest, quia jam est major natu, & pater ejus quoque habet potestatem recipiendi divortium. אינה יכולה להתגרש *non potest repudiari*, etsi pater recipere potest libellum repudii, attamen non expellitur eo quod scriptum est Deut. 24, 1. ושלחה מביתו cujusmodi igitur quam miserit, & non redierit, excludit eam quam miserit, & redierit.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

וקרע *Et disciderit eum*, non est è conditionibus illius, ut discindatur, sed sensus est, ac si dixisset או קרע *si discidisset eum*, & hoc alii testati fuerint. Puellæ vero desponsatæ jus jam explicuimus capite decimo tractatus Nedarim. Quod dicit היא ואביה *illa & pater ejus*, vult, *aut illa, aut pater ejus*; quæcunque autem custodire poterit suum repudii libellum, etiam recipere poterit suum repudii libellum post mortem patris; & quæ libellum suum repudii custodire potest, est ea quæ libellum suum repudii distinguere novit ab aliis scriptis; decisio non est juxta R. Jehudam.

ג קטנה שאמרה התקבל לי גיטי אינו גט עד שיגיע הגט לידה לפיכך אם רצה הבעל לחזור יחזור שאין קטן עושה שליח אבל אם אמר לו אביה צא והתקבל לבתי גיטה אם רצה להחזיר לא יחזיר האומר תן גט זה לאשתי במקום פלוני ונתנו לה במקום אחר פסול הרי היא במקום פלוני ונתנו לה במקום אחר כשר האשה שאמרה התקבל לי גיטי במקום פלוני וקבלו לה במקום אחר פסול רבי אליעזר מכשיר הבא לי גיטי ממקום פלוני והביאו לה ממקום אחר כשר :

3. Si quæ minorennis dixerit legato, accipe pro me libellum meum repudii, tum non eſt repudii libellus niſi donec pervenerit repudii libellus ad manum illius. Propterea, ſi maritus revocare voluerit, revocet, nam minorennis legatum conſtituere nequit. At ſi pater illi dixerit, *ito & recipe libellum repudii pro filia mea*, & deinceps revocare voluerit, ne revocet. Si quis dixerit, *dato hunc repudii libellum uxori meæ tali in loco*, attamen dederit eum alio, illegitimus eſt. (Si dixerit) *ecce illa eſt in tali loco*, & dederit eum alio loco, legitimus eſt. Si quæ mulier dixerit, *accipe pro me libellum meum repudii in tali loco*, & acceperit eum alio in loco, illegitimus eſt. R. Elieſer legitimum pronunciat. (Si dixerit) *adduc meum repudii libellum e tali loco*, & adduxerit eum ex alio loco, legitimus eſt.

R. OB. DE BARTENORA.

ונתנו לה במקום אחר פסול *Si dederit illi eum in alio loco, illegitimus*, quia maritus ſollicitus eſt ne de ſeipſo loquantur & rideant in hoc loco. הרי היא במקום פלוני *ecce illa eſt in tali loco*, hoc dicit tantum ad indicandum legato locum quo eam inveniet.

רבי אליעזר מכשיר *R. Elieſer legitimum pronunciat*, quia putat maritum ſollicitum eſſe de loco, eo quod volens eam repudiavit; ſed illa invita expellitur, propterea illa locum indicat ipſi in quo eſt maritus ejus; deciſio juris non eſt juxta ſententiam R. Elieſeris.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Deciſio non eſt juxta R. Elieſer, quia filia minorennis eum non conſtituit legatum, niſi ad recipiendum pro illa libellum repudii in tali loco, at quando tranſgreſſus fuerit dictum ejus, legatio illius irrita fit. Cæterum jam tibi conſtat ſcopus, nimirum, ſi intentio mariti fuerit conditionem inire, ut uxori detur libellus repudii tali in loco, at ſi non impleta fuerit conditio, irritus fit repudii libellus. Sin autem dixerit, illa eſt in tali loco, volens tantum indicare in quo erat loco, at non accurate circumſcribere locum, ut daretur illi tali in loco, & non in alio, propterea, omni in loco quo dederit illi, legitimus eſt.

ד הבא לי גיטי אוכלת בתרומה עד שיגיע גט לידה התקבל לי גיטי אסורה לאכול בתרומה מיד התקבל לי גיטי במקום פלוני אוכלת בתרומה עד שיגיע גט לאותו מקום רבי אליעזר אוסר מיד :

4. (Si uxor legato dixerit) *adfer mihi libellum meum repudii*, comedere poteſt de Truma donec libellus repudii pervenerit ad manum illius. (Si dixerit) *accipe pro me mihi libellum meum repudii*, prohibitum eſt illi ſtatim comedere de Truma. (Si dixerit) accipe pro me tali in loco repudii libellum, comedere poteſt de Truma donec libellus repudii pervenerit ad hunc locum; R. Elieſer vetat ſtatim.

R. OB. DE BARTENORA.

אוכלת בתרומה עד שיגיע גט לידה *Comedit de Truma donec libellus repudii pervenerit ad manus illius*, ſi uxor ſacerdotis ſit. עד שיגיע גט אותו מקום *donec pervenerit libellus repudii ad illum locum*, nam ſic dixerat uxor, *non eris legatus meus niſi eo in loco*. רבי אליעזר אוסר מיד *R. Elieſer vetat ſtatim*, comedere, ſimulac legatus deceſſerit ab illa; R. Elieſer enim ſequitur opinionem ſuam qua ſtatuit, legitimum eſſe repudii libellum quem receperit in alio loco, quia locum nominare, eſt locum deſignare, & illa repudiata eſt ab eo tempore quo libellum repudii receperit, propterea, ſimulac deceſſerit ab ea, prohibitum illi eſt de Truma comedere, eo quod fieri poſſit ut maritum inveniat extra urbem, & recipiat ab illo divortium; deciſio non eſt juxta R. Elieſer.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Deciſio juris non eſt juxta ſententiam R. Elieſeris.

ה האומר כתבו גט ותנו לאשתי גרשוה כתבו אגרת ותנו לה הרי אלו יכתבו ויתנו פטרוה פרנסוה עשו לה כנימוס עשו לה כראוי לא אמר כלום בראשונה היו אומרים היוצא בקולר ואמר כתבו גט לאשתי הרי אלו יכתבו ויתנו חזרו לומר אף המפרש והיוצא בשיירא רבי שמעון שזורי אומר אף המסוכן :

5. Si quis dixerit, *ſcribite libellum repudii, & tradite eum uxori meæ, repudiate eam: Scribite epiſtolam, & tradite eam ipſi*; ecce hi ſcribant & tradant: Si, *liberam dimittite eam, alite eam, facite ipſi juxta id quod juſtum, & æquum eſt*, non dixit quicquam. In principio dicebant, ſi quis exierit moriturus, & dixerit, *ſcribite libellum repudii uxori meæ*, ecce tum ſcribant & tradant. Denuo dixerunt, ſi quis deceſſerit, & exierit cum caterva præſidiaria. R. Schimeon Schezuri dicit, etiam de vita periclitans, (hoc obtineat.)

R. OB. DE BARTENORA.

כתבו אגרת (Si dixerit) *ſcribite epiſtolam*, nam גט *divortium* quoque dicitur אגרת, quemadmodum de eo ſcriptum eſt in illo, ואגרת שבוקין *libellus dimiſſionis*. פטרוה *liberam dimit-*

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

היוצא בקולר *Qui exierit cum collari*, qui e carcere exierit ut juſſu regis morte afficiatur. המפרש *qui deceſſerit*, ad ſuſcipiendum mari iter. היוצא בשיירה *qui exierit*, militibus præſi-

dimittite eam, &c. quia dicimus quod vult ut eam liberent a debitis illius. פרנסוה *alite eam*, vult dicere, date illi omnia quæ ad victum & amictum sunt necessaria, propterea non constat nobis, an velit dicere id quod necessarium est ad libellum repudii, ne uxor alligetur leviro; an vero id quod necessarium ad amictum. כנימוס *juxta legem*, at non constat nobis an loquatur de lege divortii, an vero de lege quod ad victum & amictum. כראוי *ut decet*, eodem modo. היוצא בקולר *qui exierit cum collari*, ut morte afficiatur jussu regis. אמר כתבו *& dixerit, scribite*, etsi non dixerit, *& tradite*. יכתבו ויתנו *scribant & dent*, nam metu conturbatus est ut se explicare non possit. היוצא בשיירא *qui exierit cum caterva præsidiaria*, in deserta loca. מסוכן idem ac חולה *agrotus*; decisio est juxta R. Schimeon Schezuri.

præsidiarius in desertum iter susceperit per desertum, ei sufficit dixisse, *scribite*, etsi non dixerit, *& tradite*, quia ipse casus satis demonstrat quod ipsius intentio est ut libellus repudii uxori tradatur, & repudietur ab illo; decisio est juxta R. Schimeon Schezuri.

ו מי שהיה מושלך לבור ואמר כל השומע את קולו יכתוב גט לאשתו הרי אלו יכתבו ויתנו הבריא שאמר כתבו גט לאשתי רצה לשחק בה מעשה בבריא אחד שאמר כתבו גט לאשתי ועלה לראש הגג ונפל ומת אמר רבן שמעון בן גמליאל אמרו חכמים אם מעצמו נפל הרי זה גט אם הרוח דחאתו אינו גט :

6. Si quis in foveam conjectus dixerit, *quicunque audiverit vocem meam, scribat uxori meæ libellum repudii*, ecce hi scribant & tradant. Si sanus dixerit, *scribite libellum repudii uxori meæ*, intendit ridere cum illa. Contigit aliquando ut sanus quidam dixerit, *scribite libellum repudii uxori meæ*, & ascenderit ipsum tecti culmen, & ceciderit, & mortuus fuerit. Dixit Rabban Schimeon filius Gamalielis, si ex seipso ceciderit, ecce hic obtinet repudii libellus; at si ventus impulerit ipsum, non obtinet libellus repudii.

R. OB. DE BARTENORA.

כל השומע את קולו *Quisquis audiverit vocem ejus*, & ille dixerit nomen suum, & nomen civitatis suæ. רצה לצחק בה *vult ridere cum illa*, quia non dixit, *& date*. מעשה בבריא *casus de sano*, exponit Gemara quod huic Misnæ quædam addenda sunt, perinde ac si dixisset, *si finis illius ostendat primam ejus intentionem, divortium obtinet; casus de sano quodam &c.* decisio est juxta R. Schimeon filium Gamalielis.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

רצה לצחק בה *Volens ridere cum ea*, nisi alia fuerit causa quæ intentionem ejus manifestaverit, quemadmodum enumeratur in casu; decisio est juxta Rabban Schimeonem filium Gamalielis.

ז אמר לשנים תנו גט לאשתי או לשלשה כתבו גט ותנו לאשתי הרי אלו יכתבו ויתנו אמר לשלשה תנו גט לאשתי הרי אלו יאמרו לאחרים ויכתבו מפני שעשאן בית דין דברי ר' מאיר וזו הלכה העלה ר' חנניה איש אונו מבית האסורין מקובל אני באומר לשלשה תנו גט לאשתי שיאמרו לאחרים ויכתבו מפני שעשאן בית דין אמר רבי יוסי נומינו לשליח אף אנו מקובלין שאפילו אמר לבית דין הגדול שבירושלים תנו גט לאשתי שילמדו ויכתבו ויתנו אמר לעשרה כתבו גט לאשתי אחד כותב ושנים חותמין כולכם כתובו אחד כותב וכולם חותמין לפיכך אם מת אחד מהן הרי זה גט בטל :

7. Si dixerit, duobus, *date libellum repudii uxori meæ*: aut tribus, *scribite libellum repudii, & date eum uxori meæ*, hi scribant, & dent. Si tribus dixerit, *date libellum repudii uxori meæ*, hi dicant aliis, ut illi scribant, eo quod eos constituit quasi Senatores, sunt verba R. Meyri. Et hanc doctrinam R. Chanina Ononensis attulit e carcere, traditione accepi de eo qui dixerit tribus, date libellum repudii uxori meæ, ut dicerent aliis qui eum scribant, quia eos constituit senatores. Dixit R. Jose, dicamus legato, etiam nos accepimus, quod, etiamsi magno senatui dixerit Jerusolymitano, date libellum repudii uxori meæ, discerent, scriberent, & darent. Si decem dixerit, *scribite libellum repudii uxori meæ*, unus scribebat, & duo signabant. Si dixerit, *vos omnes scribite*, unus scribebat, & reliqui omnes signabant; propterea; si unus eorum mortuus fuerit; libellus repudii ineptus est.

R. OB. DE BARTENORA.

אמר לשנים תנו גט לאשתי *Si duobus dixerit, date libellum repudii uxori meæ*, etsi non dixerit, *scribite & date*; הרי אלו יכתבו *ecce hi scribant*, illi ipsi, non dicentes aliis scribis ut scribant, neque testibus ut obsignent; quia eos non constituit Senatores, ad præcipiendum aliis, sed eos tantum fecit testes, & legatos suos. Si tribus dixerit, *scribite, & date libellum repudii uxori meæ*, etiamsi apti sint ad senatores, non tamen eos fecit senatores, quando clarè dixerit; *scribite*; sed fecit eos testes. Si tribus dixerit, *date*, & non dixerit, *scribite*, hi dicant aliis testibus, ut scribant, signent, & dent, quia illos fecit senatores.

מבית האסורין *E carcere*, in nomine R. Akibæ qui in carcerem conjectus erat. נומינו לשליח *diximus legato*, diximus R. Chaninæ, qui legatus erat factus in illa doctrina, ad dicendum eam pro concione. שילמדו *ut discerent*, si non

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Non est dubitandum quin Senatores aliquando non versati sint in scriptura, quia est e conditionibus Senatorum ut sint Sapientes, non, ut sint scribæ. Quod dicit אחד כותב וכולן חותמין *unus scribit, & omnes obsignant*, ideo fit quia ita pactus est; nam necesse est ut is qui repudiat, dicat eo sensu quo ordinavit, ut, si multis dixerit, *scribite*, singulis se explicet seorsim. Si multis dixerit, *obsignate*, dicet singulis duo e vobis, qualescunque duo e vobis fuerint. Si multis dixerit, *ducite libellum repudii ad uxorem meam*, dicet postea, unus vestrum qualiscunque fuerit. Et hoc est quod in Gemara dixerunt, *scribite, quicunque vestrum; obsignate, duo e vobis; ducite, unus vestrum.* Quando autem non explicuerit se, omnes obsignant, ut dicit Misna; sed duo obsignant pro testibus, & reliqui propter pactum. Propterea non curamus reliquos, an sint illegitimi, neque

non possint scribere, addiscant scriptionem, ut illi ipsi scribant.

an propinqui, an testimonium eorum dilatum sit aliquod tempus, quia illi vi pacti testantur, non vi testimonii. Hac de causa dicimus quod testes libelli repudii non obsignant, nisi unus id faciat præsente altero; quia suspicamur eum dixisse, *omnes vos*, & illi obsignaverint ex parte, & uxor imaginetur sibi quod libellus repudii sit legitimus, eo quod duos habet testes, unamque conditionem, quod omnes testati fuerunt; decisio est juxta R. Josen.

פרק ז מי שאחזו קורדייקוס ואמר כתבו גט לאשתי לא אמר כלום אמר כתבו גט לאשתי ואחזו קורדייקוס וחזר ואמר אל תכתבו אין דבריו האחרונים כלום נשתתק ואמרו לו נכתוב גט לאשתך והרכין בראשו בודקין אותו שלשה פעמים אם אמר על לאו לאו ועל הן הן הרי אלו יכתבו ויתנו :

Caput 7. Quem ceperit cardiaca afflictio, & dixerit, *scribite libellum repudii uxori meæ*, non dixit quicquam. Si dixerit, *scribite libellum repudii uxori meæ*, & eum ceperit afflictio cardiaca, dixeritque, *non scribetis*, ultima illius verba nullius sunt momenti. Si quem reliquerit loquela, & dixerint illi, *an scribemus libellum repudii uxori tuæ*? & ipse capite annuerit, inquirunt de ipso ter, ut, si ad non, responderit non; ad ita, ita, tum hi scribant, & dent.

R. OB. DE BARTENORA.

מי שאחזו קורדייקוס *Quem ceperit cardiaca afflictio*, cum animus perturbatur propter malum spiritum, qui prædominatur in eo qui bibit vinum novum. אין דברי האחרונים כלום *ultima ejus verba nullius sunt momenti*, neque necesse est eum denuo interrogare postquam redierit ad se, sed ut illi potius scribant libellum repudii, & sequantur prima ejus verba; at quandiu mente conturbatus est, non licet scribere libellum repudii. והרכין est id quod נטה *inclinavit se*. בודקין אותו *inquirunt de illo*, per res alias. הרי אלו יכתבו ויתנו *ecce hi scribant & dent*, si inclinaverit caput suum ad interrogationem de divortio.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

קורדייקוס *Afflictio cardiaca*, est infirmitas quæ procedit e recessu cerebri, undè perturbatur mens, & propterea una est ex infirmitatibus accidentalibus. אין דבריו אחרונים כלום *ultima ejus verba non sunt ullius momenti*, id est, nam non est necesse ut rogent ipsum secunda vice, postquam sanitati redditus fuerit, an confirmet verba sua, nec ne; sed libellum repudii non scribet antequam reconvaluerit. והרכין בראשו *& inclinaverit caput suum*, id est, si signum dederit capite suo quod respondet interrogationi; nam inquirunt de ipso quantum fieri potest.

ב אמרו לו נכתוב גט לאשתך ואמר להן כתובו אמרו לסופר וכתב ולעדים וחתמו אף על פי שכתבוהו וחתמוהו ונתנוהו לו וחזר ונתנו לה הרי הגט בטל עד שיאמר לסופר כתוב ולעדים חתומו :

2. Si dixerint illi, *an scribamus libellum repudii uxori tuæ*? & responderit illis, *scribite*; at illi dixerint scribæ ut scribat, & testibus ut signent; etiamsi scripserint & signaverint eum, & dederint eum ipsi, & ipse denuo dederit illi (uxori,) ecce hic est libellus repudii ineptus, donec dixerit scribæ, *scribe*, & testibus, *signate*.

R. OB. DE BARTENORA.

Si dixerint ei, scil. sano aut infirmo: *an scribamus uxori tuæ libellum repudii?* ne uxor teneatur nubere leviro suo.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Si dixerint illi, non vult dicere, quid dixerint ei quem cepit cardiaca afflictio, sed etiam cuicunque homini qui se obtulerit, si dixerint illi, *an scribamus libellum repudii uxori tuæ?* & responderit, *scribite, & illi date*, tum libellus repudii illegitimus est, donec ipse dixerit, *scribite, signate, & date ipsi.*

ג זה גיטך אם מתי זה גיטך אם מתי מחולי זה זה גיטך לאחר מיתה לא אמר כלום מהיום אם מתי מעכשיו אם מתי הרי זה גט מהיום לאחר מיתה גט ואינו גט אם מת חולצת ולא מתייבמת זה גיטך מהיום אם מתי מחולי זה ועמד והלך בשוק וחלה ומת אומדין אותו אם מחמת חולי הראשון מת הרי זה גט ואם לאו אינו גט :

3. (Si dixerit maritus) *hic est libellus repudii tui si mortuus fuero*; *hic est libellus repudii tui, si hac infirmitate mortuus fuero*; *hic est libellus repudii tui post mortem*, non dixit quicquam. *Ab hoc die, si mortuus fuero, ab hoc momento, si mortuus fuero*, ecce hic est repudii libellus. *Ab hoc die, & post mortem meam*, est repudii libellus, & non est. Si mortuus fuerit, ipsa calceum exuet, & non nubet leviro. *Hic est ejus repudii libellus ab hoc die, si mortuus fuero hac infirmitate*, at postea reconvaluerit, & exierit in locum publicum, considerant de ipso, an mortuus fuisset prima imbecillitate, & tum est repudii libellus; sin minus, non est repudii libellus.

R. OB. DE BARTENORA.

זה גיטך אם מתי לא אמר כלום *Hic est libellus tuus repudii, si mortuus fuero, non dixit quicquam*, eo quod dicere vult, etiam pro tempore post mortem valere divortium; at post mortem non valet libellus repudii, ideo nihil dixit. מחולי זה *ex hac infirmitate*, ab hoc tempore infirmitatis, &

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Explicatio Misnæ hujus est ea quam tibi dicam, si sanus dixerit uxori suæ, *hic est libellus repudii tuus*, aut si infirmus dixerit, *hic est tuus libellus repudii si mortuus fuero hac infirmitate*, non dixit quicquam. Nam hypothesis nobis est quod divortium non valet post mortem; & quod dixit, si

& deinceps; ſi igitur mortuus fuerit hac infirmitate, fiet ut libellus repudii tantum poſt mortem obtineat.

מהיום ולאחר מיתה גט ואינו גט *Ab hoc die & poſt mortem ejus, eſt libellus repudii, & non libellus repudii*, dubium eſt an id quod dixit, *poſt mortem*, ſit conditio, & dicere velit, ab hoc die ſi mortuus fuero; ſi ergo mortuus fuerit, conditio adimpleta eſt, & fit, ut ſit repudii libellus ab eo momento quo dedit eum. Sin autem ſit pœnitentia, adeo ut ipſum pœniteat ejus quod dixit, *ab hoc die*; & propterea dixit, *poſt mortem meam erit libellus repudii*, id non eſt alicujus momenti, eo quod non dixit, *ab hoc die ſi mortuus fuero.* חולצת *diſcalceabit*, eo quod fieri poſſit ut non ſit libellus repudii. ולא מתייבמת *neque nubet leviro*, quia divortium forſan valet, ergo eſt expulſa fratris ſui quæ ipſi prohibita eſt ſub excidii pœna.

ſi mortuus fuero, vult, ut indicetur ſimul caſus repudii poſt mortem, niſi dixerit, *ab hoc momento*, aut, *ab hoc die.* Cæterum ſi dixerit, *ab hoc die & deinceps poſt mortem*, dubium eſt an intentio ejus fuerit de eo quod dixit, *ab hoc die*, & libellus repudii ejus legitimus eſt. Id autem quod dixit, *poſt mortem*, ſub hac conditione dixit, *ſi mortuus fuero.* Aut ſi pœnituerit ipſum illius quod dixit, & intentio ejus fuerit de eo quod dixit, *poſt mortem*, libellus repudii ineptus eſt, quia poſt mortem non valet amplius. Propterea diſcalceabit, & non nubet leviro, juxta id quod expoſitum eſt capite tertio tractatus Jebhammot, ubi dicit Miſna, שהיו להן קדושין או גירושין בספק חולצות ולא מתייבמות *& omnes illæ, quibus fuerint ſponſalia aut repudii libellus in dubio, diſcalceabunt, & non nubent leviro.*

ד לא תתיחד עמו אלא בפני עדים אפילו עבד אפילו שפחה חוץ משפחתה מפני שלבה גס בה בשפחתה מה היא באותן הימים ר' יהודה אומר באשת איש לכל דבריה רבי יוסי אומר מגורשת ואינה מגורשת :

4. Non ſola erit cum eo, niſi coram teſtibus, etſi ſervus fuerit, aut ſerva, ſerva illius excepta; eo quod familiaris eſt ſervæ ſuæ. Qualis illa eſt eo tempore? R. Jehuda dicit, eſt ſicut uxor maritata in omnibus rebus. R. Joſe dicit, repudiata eſt & non repudiata.

R. OB. DE BARTENORA.

לא תתיחד עמו *Non ſola eris cum eo*, qui dederit divortium, & dixerit, *ab hoc die, ſi mortuus fuero*, tum illa non poteſt eſſe ſola cum marito, ne coitum cum illa ineat, & neceſſarius ſit libellus repudii, quia ſuſpicamur eum coiturum cum illa in nomine ſponſaliorum.

מה היא באותן הימים *Qualis illa eſt illis diebus?* hoc non referendum eſt ad principium, ſi dixerit, *ab hoc die, ſi mortuus fuero*, quia certum eſt quod res detegitur quando ille mortuus fuerit, nempe, quod ſit libellus repudii rectus ab eo momento quo dedit eum; quicunque autem coiverit cum ea, immunis eſt. Sed hic tractat de eo qui dixerit, cum dabat illi libellum repudii, *hic eſt tuus repudii libellus & repudiata eris per eum ab eo momento quo ego ero in vivis, ſi mortuus fuero.* R. Jehuda putat, quod ſit libellus repudii circa horam mortis, ante vero habeatur uxor maritata. R. Joſe putat, quod ab eo momento quo uxori dedit libellum repudii, nobis de eo dubium eſt, quia fieri poteſt ut hoc momentum ſit tempus circa mortem, adeoque ſit libellus repudii dubius. Et quamvis deinceps vixerit, tamen non datur electio, quomodo manet in dubio, & quicunque cum ea inverit coitum, adducet ſacrificium expiationis pro peccato.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Scitu neceſſarium tibi eſt, quod nemini qui dederit libellum repudii ſub conditione, aut pro tempore, licet eſſe ſolum cum uxore illa ſua per totum illud tempus, ſed ab eo momento quo libellum repudii ſcripſerit. Cum autem duo teſtes teſtati fuerint, quod ſolus cum ea fuit, libellus repudii irritus factus eſt. Ritus autem ejus quæ repudiata & non repudiata eſt, multifarii ſunt, ut, quod maritus ei alimoniam ſuppeditare tenetur, & non reſcindere vota ejus, neque per eam pollui poteſt, ut per repudiatam. Deciſio juris in hoc caſu eſt, illam omnino eſſe repudiatam, dummodo maritus ejus mortuus fuerit. Propterea, ſi quis illis diebus cum illa conjugium inverit, dependens eſt illius conjugium, nempe, ſi mortuus fuerit maritus, liber eſt; at ſi vixerit, & libellus repudii irritus factus fuerit, adulterium commiſit cum uxore maritata. Sin errore factum fuerit, adducet ſacrificium expiationis pro peccato.

ה הרי זה גיטך על מנת שתתני לי מאתים זוז הרי זו מגורשת ותתן על מנת שתתני לי מכאן ועד שלשים יום אם נתנה לו בתוך שלשים יום מגורשת ואם לאו אינה מגורשת אמר רבי שמעון בן גמליאל מעשה בצידן באחד שאמר לאשתו הרי זה גטיך על מנת שתתני לי איצטליתי ואבדה איצטליתו ואמרו חכמים תתן לו את דמיה :

5. (Si dixerit maritus) *hic tuus eſt repudii libellus, ſub ea conditione, ut mihi des ducentas Zuzas*; ecce hæc repudiata eſt, eaſque dare tenetur. (Si dixerit) *ſub ea conditione, ut mihi des ab hoc tempore uſque ad triginta dies*, & illa dederit intra triginta dies, eſt repudiata; ſin minus, non eſt repudiata. Dixit Rabban Schimeon filius Gamalielis, contigit in Zidan de quodam qui dixit uxori ſuæ, *hic eſt tuus repudii libellus, ſub conditione ut mihi des veſtimenta mea*, & illa perdiderit ea; dixerunt Sapientes, det ipſi pretium eorum.

R. OB. DE BARTENORA.

הרי זו מגורשת ותתן *Ecce hæc repudiata eſt, & dabit*, repudiata eſt ab eo momento quo recepit libellum repudii, & illa tenetur marito dare id de quo pactus eſt cum illa. Si vero diſruptus fuerit repudii libellus, aut perierit antequam eum dederit, non indiget alio repudii libello, nam quicunque conditionatè dixerit, cum eo ſe res habet perinde ac ſi dixiſſet, *ab hoc momento.*

אמר רשב"ג מעשה בצידן וכו׳ *Dixit Rabban Schimeon filius Gamalielis, contigit in Zidan &c.* in Gemara res exponitur additione quorundam verborum, nempe, rem ſe habere perinde ac ſi dixiſſet uxori, ſub hac conditione ut mihi des veſti-

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

הרי זו מגורשת ותתן *Ecce hæc repudiata eſt*, vult dicere, quod repudiata eſt ab illo momento, ſed marito dare tenetur id de quo pactus eſt cum ea. Propterea, ſi libellus repudii diſciſſus fuerit, aut perierit antequam ejus conditio adimpleta fuerit, non opus eſt alio divortio.

מכאן ועד שלשים יום *Adhuc uſque ad triginta dies*, non vult dicere, quod uxor dabit eas Zuzas quando impleti fuerint triginta dies, ſed dicere vult, quod perficiet intra hoc tempus. Neque comparatio inſtituitur ſuper hoc caſu, quando dixerit illi, hic eſt tuus repudii libellus ea conditione ſi mihi dederis tale veſtimentum, aut ejuſmodi rem quam deſidero,

vestimenta mea, & perierint vestimenta ejus, tum proprie de vestimentis locutus est illi. Rabban Schimeon filius Gamalielis dicit, dabit illi pretium vestimenti, quia maritus tantum intendit lucrum suum, & sic factum est in Zidan de quodam, qui dixit uxori suæ, hic est tuus repudii libellus, ea conditione ut mihi des vestimenta mea, & perierint vestimenta ejus. Et dixerunt Sapientes, illa det ipsi pretium ejus; decisio non est juxta Rabban Simeon filium Gamalielis.

sidero, ut dicamus, ut det illi pretium ejus, aut aliud quid vice ejus quod pluris valet; sed tenetur uxor dare marito de illa ipsa re. Rabban Schimeon filius Gamalielis in hoc dissentit casu, quemadmodum dicit Misna; decisio non est secundum illius sententiam.

ו הרי זה גיטך על מנת שתשמשי את אבא על מנת שתינקי את בני כמה היא מניקתו שתי שנים רבי יהודה אומר שמונה עשר חדש מת הבן או שמת האב הרי זה גט הרי זה גיטך על מנת שתשמשי את אבא שתי שנים על מנת שתניקי את בני שתי שנים מת הבן או (שמת האב או שאמר) האב אי אפשי שתשמשני שלא בהקפדה אינו גט רבן שמעון בן גמליאל אומר כזה גט כלל אמר רבן שמעון בן גמליאל כל עכבה שאינה הימנה הרי זה גט:

6. (Si maritus dixerit) *ecce hic est tuus libellus repudii, ea conditione ut inservias patri meo*; aut, *ea conditione ut ubera præbeas filio meo.* Quamdiu illi præbebit ubera? duos annos. R. Jehuda dicit, octodecim menses. Si mortuus fuerit filius, aut si mortuus fuerit pater, est tamen repudii libellus. (Si dixerit) *Ecce hic libellus tuus repudii est ea conditione ut inservias patri meo duos annos*; aut, *ea conditione ut ubera præbeas filio meo duos annos*; si mortuus fuerit filius, aut dixerit pater, *nolo ut mihi servias sine sollicitudine*, non est repudii libellus. Rabban Schimeon filius Gamalielis dicit, utique hic est repudii libellus. Regulam generalem dixit Rabban Schimeon filius Gamalielis, quodcunque impedimentum non ab illa factum, id non destruit repudii libellum.

R. OB. DE BARTENORA.

על מנת שתשמשי את אבא *Ea conditione ut inservias patri meo*, exponitur in Gemara, quicunque locutus fuerit simpliciter, & non limitaverit tempus, quamdiu serviet patri ejus, aut quandiu lac præbebit filio ejus, cum eo se res habet ac si determinasset unum diem, & conditio adimpletur, quando serviverit patri, aut filio præbuerit lac per unum diem tantum.

כמה היא מניקתו שתי שנים *Quamdiu illa ubera præbebit? duos annos*, eo sensu, quam longum illud tempus quo ubera præbet, nam si diem illi ubera admoverit in illo tempore, conditio adimpleta est? resp. duos annos.

רבי יהודה אומר שמונה עשר חדש *R. Jehuda dicit, octodecim menses*, ut si ubera præbuerit filio postquam adimpleti fuerint anni duo, juxta opinionem Sapientum, & octodecim menses secundum R. Jehudam, non est ubera præbere, neque conditio impleta est; decisio non est juxta R. Jehudam.

מת הבן *Si mortuus fuerit filius ejus*, & nullo modo illi ubera præbuerit. או שמת האב *aut si mortuus fuerit pater*, & non serviverit illi uxor. הרי זה גט *ecce hic est repudii libellus*, nam intentio mariti non fuit eam affligere hac conditione, sed lucrum intendit, nam jam utique non erat necessarium; & si scivisset ut moreretur pater ejus, aut filius ejus, non fecisset hanc conditionem.

שלא בהקפדה *Sine sollicitudine*, etiamsi illa non ad iracundiam incitasset illum, neque impedimentum ab illo provenisset, non est repudii libellus; quanto magis si ad iracundiam commovisset ipsum. כזה גט *est hic libellus repudii*, quoniam non ad iracundiam commovit ipsum, atque adeo ex illa non provenit impedimentum; decisio non est secundum sententiam Rabban Schimeonis filium Gamalielis.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

כמה היא מניקתו שתי שנים *Quamdiu illa ubera præbet? duos annos*, non vult dicere, quod illa tenetur hac conditione, ut ubera præbeat duos annos, nam simpliciter dixit, *ea conditione ut ubera præbeas*. Fundamentum nobis est, quod, quicunque loquutus fuerit, censetur se declarasse pro tempore unius diei. Propterea unum diem tantum tenetur filio ubera præbere; sic etiam patri illius unum tantum diem servire tenetur; sed hic dies quo ei ubera præbere tenetur, erit eo tempore quo præbet illi ubera. Perinde ac si rogasset, quamdiu est illud tempus quo ubera præbet? est dies hic quo tenetur ei ubera præbere. Docet ergo nos Misna dissensionem R. Jehudæ, & Sapientum, & hoc est tempus quo uxor tenetur ubera præbere filio, etiamsi repudiata sit, quod est tempus duorum annorum, post quod tempus non cognovisset eam infans, uti exposuimus capite duodecimo tractatus Cetubhot. Præterea, non licitum est nobis ducere prægnantes, neque mulieres quæ nutriunt, per istos duos annos, etiamsi sit nutrix filii illius qui eam ducere vellet. Qui vero uxorem duxerit prægnantem, aut nutricem, is dimittet eam cum libello repudii, etiamsi fuerit sacerdos. Cum autem mortuus fuerit filius ejus, ducat eam, nam non suspicamur quod nutrix infantem interficiet, quia id a possibilitate longe remotum est, (minime fieri nequit) nisi mater fuerit illius hæres, ut, si illa fuerit filia patrui ejus, tum putamus fieri posse, ut interficiat infantem propter hæreditatem, idcirco non committunt ei infantem ad nutriendum eum nisi coram testibus quibusdam. Verba vero Gemaræ hujusmodi sunt super hoc casu, *si quis mortuus fuerit & reliquerit infantem, tum non relinquunt illum infantem in potestate illius qui est hæres; contigit ut mactaverint aliquem vespere Paschatis*; decisio non est juxta R. Jehudam, neque juxta Rabban Schimeonem filium Gamalielis.

ז הרי זה גיטך אם לא באתי מכאן עד שלשים יום והיה הולך מיהודה לגליל הגיע לאנטיפטרס וחזר בטל תנאו הרי זה גיטך אם לא באתי מכאן עד שלשים יום והיה הולך מגליל ליהודה והגיע לכפר עותנאי וחזר בטל תנאו הרי זה גיטך אם לא באתי מכאן עד שלשים יום והיה הולך

7. (Si dixerit maritus,) *ecce hic tuus repudii libellus si non venero, abhinc usque ad triginta dies*, & iverit a Judæa in Galilæam, & pervenerit ad Antipatras, & redierit, conditio ejus irrita facta est. Aut, *ecce hic est tuus repudii libellus, si non venero abhinc usque ad triginta dies*, & iverit a Galilæa in Judæam, & pervenerit ad pagum Utnai, & redierit, conditio ejus irrita facta est. Aut, *ecce hic est tuus repudii libellus, si non venero abhinc usque ad triginta dies*, & iverit ad civitatem transmaritimam,

&

הולך למדינת הים והגיע לעכו וחזר בטל תנאו הרי זה גיטך כל זמן שאעבור כנגד פניך שלשים יום היה הולך ובא הולך ובא הואיל ולא נתייחד עמה הרי זה גט ׃

& pervenerit ad Acho, & redierit, conditio ejus irrita facta est. Aut, *ecce hic tuus repudii libellus quoties transivero ante faciem tuam triginta dies*, & iverit, & redierit, iverit & redierit, quandoquidem non solus fuit cum illa, ecce hic est repudii libellus.

R. OB. DE BARTENORA.

הגיע לאנטיפטרס *Si pervenerit ad Antipatras*, exponit Gemara hanc Misnam eo sensu, ut nitatur duabus conditionibus, nempe, si pervenerit ad Galilæam, statim erit repudii libellus, at si non pervenerit ad Galilæam, & moratus fuerit triginta dies, & non venerit, repudii libellus est; sin minus, non est repudii libellus. Cæterum si pervenerit ad Antipatras, qui locus est Judææ ultimus, & redierit intra triginta dies, irritus est repudii libellus, eo quod non pervenit ad Galilæam, nec moratus est triginta dies. Sic etiam, si de Galilæa iverit in Judæam, & pervenerit ad pagum Utnai, qui est finis Galilææ. Itidem, si iverit ad urbem transmaritimam, & pervenerit ad Acho, qui est locus in fine terræ Israëlis, & redierit intra triginta dies, libellus repudii est irritus, quia ad civitatem transmaritimam non pervenit, nec commoratus est triginta dies. כל זמן שאעבור כנגד פניך שלשים יום *quoties transiero ante faciem tuam triginta dies*, quando commoratus fuero triginta dies, quibus non transiero ante facies tuas, tum erit repudii libellus; &, *si iverit & venerit*, postea nimirum, quam moratus fuit triginta dies quibus non transiit ante facies ejus, erit repudii libellus. Nam non dicimus, quandoquidem ab initio ibat & redibat, fieri posse ut inter eos pax composita sit, & libellus repudii irritus factus sit. Cum enim non solus fuit cum ea, quando ibat & veniebat, non suspicamur fieri posse ut reconciliati sint; quando autem conditio ejus adimpleta fuerit, & triginta dies commoratus fuerit illa absente, est repudii libellus. Cæterum in Gemara exponitur, hoc intelligendum esse, quando eo tempore quo conditionem inibat, dixerit, hac conditione ego trado ipsi libellum repudii, ut illi habeatur fides perindè ac centum testibus, quotiescunque dixerit, non veni, nec solus cum illa fui, nec reconciliavi eam. Decisio vero hæc est, quod, si non dixerit hoc quando conditionem inibat, suspicamur fieri posse ut veniat maritus, & contrarium dicat, reconciliatus sum cum ea.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Antipatras, est locus in Judæa. *Pagus Utnai* est locus in Galilæa. *Acho* est locus terræ Israelis confinis. Nititur hæc Misna duabus conditionibus, nempe, si dixerit uxori, si non pervenero ad Galilæam, sed in Judæa commoratus fuero triginta dies, ecce erit libellus repudii; sin minus, non erit repudii libellus; propterea, quando pervenerit ad Antipatras, & redierit intra triginta dies, non est repudii libellus, quia Antipatras est in Judæa, ita ut non detinuerit se triginta dies. Idem est si dixerit, se iturum e Galilæa & ad urbem transmaritimam. Quod dicit הולך ובא *iverit & venerit*, vult, quod libellus sit legitimus repudii, & non vetus, neque uxor ullo modo repudiari potest, nisi maritus extra urbem fuerit triginta dies continuos.

ח הרי זה גיטך אם לא באתי מכאן ועד שנים עשר חדש ומת בתוך שנים עשר חדש אינו גט הרי זה גיטך מעכשיו אם לא באתי מכאן ועד שנים עשר חדש ומת בתוך שנים עשר חדש הרי זה גט ׃

8. (Si maritus dixerit,) *ecce hic est tuus repudii libellus, si non venero abhinc usque ad duodecim menses*, & mortuus fuerit intra illos duodecim menses, non est repudii libellus. Aut, *ecce hic est tuus repudii libellus ab hoc tempore, si non venero abhinc & usque ad duodecim menses*, & mortuus fuerit intra duodecim menses, ecce hic est repudii libellus.

R. OB. DE BARTENORA.

אינו גט *Non est repudii libellus*, nam cum non dixit, ab hoc tempore, ita accipiendum est, ut libellus repudii sit pro tempore post duodecim menses, at cum mortuus sit intra tempus, tenetur uxor nubere leviro.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

הרי זה גט Ecce hic est repudii libellus, sed non licita est ut eam ducat alius, nisi cum discalceatione, donec impleti fuerint duodecim menses.

ט אם לא באתי מכאן עד שנים עשר חדש כתבו ותנו גט לאשתי כתבו גט בתוך שנים עשר חדש ונתנו לאחר שנים עשר חדש אינו גט כתבו ותנו גט לאשתי אם לא באתי מכאן עד שנים עשר חדש כתבו בתוך שנים עשר חדש ונתנו לאחר שנים עשר חדש אינו גט רבי יוסי אומר כזה גט כתבו לאחר שנים עשר חדש ונתנו לאחר שנים עשר חדש ומת אם הגט קדם למיתה הרי זה גט ואם מיתה קדמה לגט אינו גט ואם אין ידוע זו היא שאמרו מגורשת ואינה מגורשת ׃

9. (Si dixerit) *Si non venero abhinc usque ad duodecim menses*, scribite, & date libellum repudii uxori meæ, si scripserint libellum repudii intra duodecim menses, & dederint ipsum post duodecim menses, non est libellus repudii. Aut, *scribite & date libellum repudii uxori meæ, si non venero abhinc usque ad duodecim menses*, & dederint ipsum post duodecim menses, non est repudii libellus. R. Jose dicit, sicut hic est repudii libellus. Si conscripserint eum post duodecim menses, & dederint eum post duodecim menses, & mortuus fuerit, si libellus repudii antecesserit mortem, est repudii libellus. Cæterum si mors præcesserit, non est repudii libellus; si non recte constiterit, hoc est quod dixerunt, repudiata est, & non repudiata est.

R. MOSCHE FIL. MAIMON. אם מיתה קדמה לגט אינו גט *Si mors antecesserit repudii libellum, non est repudii libellus*, si maritus mortuus fuerit post duodecim menses, posteaquam scriptus fuerit repudii libellus, antequam eum dederint uxori; decisio juris non est juxta sententiam R. Jehudæ.

פרק ח הזורק גט לאשתו והיא בתוך ביתה או בתוך חצרה הרי זו מגורשת זרקו לה בתוך ביתו או בתוך חצרו אפילו הוא עמה במטה אינה מגורשת לתוך חיקה או לתוך קלתה הרי זו מגורשת :

Caput 8. Si quis uxori suæ projecerit repudii libellum, & illa fuerit intra domicilium suum, aut intra atrium suum, ecce hæc repudiata est. Si projecerit eum ipsi intra domicilium suum, aut intra atrium suum, etiamsi cum illa fuerit in lecto, non est repudiata. Si conjecerit intra sinum ejus, aut intra calathum ejus, ecce hæc repudiata est.

R. OB. DE BARTENORA.

הזורק גט לאשתו הרי זו מגורשת *Si quis projecerit uxori suæ repudii libellum, ecce hæc repudiata habetur*, uti scriptum est Deut 24, 1. ונתן בידה quandoquidem autem non dixit maritus, *& dabitis eam ipsi in manu*, illud ונתן in Scriptura intelligendum est de qualicunque dationis modo, sive in domicilio uxoris, sive in atrio, sive sub tecto ejus, sive in loco septo tantum. Hoc intelligendum est quando illa stat ad latus domicilii aut atrii sui. קלתה est vas cui mulieres imponunt id quod neverunt, & acus. הרי זו מגורשת *ecce hæc repudiata est*, etsi ille sit in domicilio suo, nam locus sinus illius ad ipsum pertinet, quia nemo sollicitus est de loco sinus ejus, neque de loco calathi ejus.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

קלתה Notat vasculum aliquod cui imponunt mulieres id quod ab ipsis netum est; maritus autem non sollicitus est de loco sinus ejus, neque de loco calathi, propterea efficit ut uxor acquirat, etiamsi sit sub potestate mariti. Quod dicit, בתוך ביתו או בתוך חצרה הרי זו מגורשת *intra domum suam, aut intra atrium suum, ecce hæc est repudiata*, intelligendum sub hac conditione, si uxor stet ad latus domus suæ, aut ad latus atrii sui.

ב אמר לה כנסי שטר חוב זה או שמצאתו מאחוריו קוראה והרי הוא גיטה אינו גט עד שיאמר לה הא גיטך נתן בידה והיא ישנה נעורה קוראה והרי הוא גיטה אינו גט עד שיאמר לה הא גיטך היתה עומדת ברשות הרבים וזרקו לה קרוב לה מגורשת קרוב לו אינה מגורשת מחצה על מחצה מגורשת ואינה מגורשת :

2. Si dixerit illi, *collige chirographum debiti*, aut, si uxor invenit in posterioribus mariti partibus & legerit eum, fueritque libellus repudii ejus, non est repudii libellus, nisi donec illi dixerit, *hic est tuus repudii libellus*. Si dederit cum uxori in manus, & illa dormiverit; si postea evigilaverit, & legerit eum, & fuerit libellus repudii ejus, non est repudii libellus, donec dixerit illi, *hic est tuus repudii libellus*. Si illa fuerit in loco publico, & projecerit ipsi (libellum repudii) si fuerit propior eam, repudiata est, si vero propior eum, non est repudiata. Si in medio, repudiata est & non repudiata.

R. OB. DE BARTENORA.

או שמצאתו מאחוריו *Aut si invenerit eum in partibus ejus posterioribus*, quando libellus repudii erat in posterioribus partibus, & invertebat tergum ejus, propter uxorem, ut reciperet eum.

אינו גט עד שיאמר לה הא גיטך *Non est repudii libellus, donec dixerit, ecce hic est repudii tuus libellus*, &, si dixerit uxori, hic est tuus repudii libellus, est repudii libellus. Cæterum, si libellus repudii esset in solo, aut in tergo suo, aut in corpore suo, & maritus non inverterit ejus tergum, aut non paraverit corpus suum ad ipsum, ut reciperet eum, etsi dixerit illi; recipe tuum repudii libellum, non est repudii libellus. קוראה והרי הוא גטה *si legerit eum, & fuerit ejus repudii libellus*; quando uxor cum legebat, vidit quod illius erat repudii libellus. קרוב לה מגורשת קרוב לו אינו מגורשת *si propior illam sit, repudiata est, at si propior illum, non est repudiata*, quicunque locus, in quo illa potest custodire ipsum, sed ille non poterit ipsum scil. repudii libellum, vocatur קרוב לה: & quicunque locus, in quo illa nequit custodire ipsum, sed ille poterit, dicitur קרוב לו. Si jacet in loco ubi ambo eum conservare possunt, tum dicitur מחצה על מחצה *dimidium per dimidium*. Quod autem ad decisionem attinet juris, uxor non est repudiata, donec libellus repudii pervenerit ad manus ejus, vel potestatem ejus.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

או שמצאתו מאחוריו אינו גט עד שיאמר לה הא גיטך *Aut quando invenerit eum in posterioribus partibus, non est repudii libellus, donec dixerit, ecce hic tuus est repudii libellus*, ea conditione ut uxori significet se eum recepisse, dum erat in manu ejus, aut ligatus in tergo ejus, non quod in solo erat. Sed postquam venerit in manum uxoris, non proderit ipsi quicquid dixerit. Scias autem quod illa semper discalceare tenetur, ex decreto Sapientum, donec libellus repudii pervenerit ad manum ejus, aut potestatem ejus.

ג וכן לענין קידושין וכן לענין החוב אמר לו בעל חובו זרוק לי חובי וזרקו לו קרוב למלוה זכה הלוה קרוב ללוה הלוה חייב מחצה על מחצה שניהם יחלוקו היתה עומדת על ראש הגג וזרקו לה כיון שהגיע לאויר הגג הרי זו מגורשת הוא מלמעלה והיא מלמטה וזרקו לה כיון שיצא מרשות הגג נמחק או נשרף הרי זו מגורשת :

3. Sic etiam in causa sponsalium, nec non in causa debiti, si dixerit debitori creditor, *projecito mihi debitum meum*, & projecerit illi, si fuerit propius eum qui mutuo dat, absolutus est is qui mutuo accepit. Si fuerit propius eum qui mutuo acceperit, tum is qui mutuo acceperit, tenetur. Si dimidium pro dimidio, duo partiuntur. Si uxor steterit in summitate tecti, & eum projecerit illi, quandoquidem pervenit ad aërem tecti, ecce repudiata est. Si ille fuerit superius, & illa inferius, & ipse projecerit ei, quandoquidem exiit e jure tecti, si abrasus, aut combustus fuerit, ecce hæc repudiata est.

R. OB. DE BARTENORA.

אמר לו בעל חובו זרוק לי חובי *Si dixerit illi creditor, projicito mihi debitum meum*, in Gemara exponunt, hoc intelligendum eſſe quando dixerit illi, projicito mihi debitum meum ſecundum jus libelli repudii, nam quandoquidem ita dixiſſet illi, hoc debitum habuiſſet jus libelli repudii. Sin autem debitor illud projeciſſet prope creditorem, & periérit, debitor abſolutus eſt, & non tenetur ipſi ſolvere. Verum ſi prope debitorem fuerit, tum debitor tenetur ipſi ſolvere; niſi dixerit illi, projicito mihi debitum, & liber eſto, tum liber eſt omnino ab eo tempore quo projecit ipſi.

כיון שהגיע לאויר הגג *Quandoquidem pervenit ad aërem tecti*, infra tres palmos circa ſolum tecti, quod illi quaſi adjunctum eſt. מרשות הגג *e jure tecti*, ſi exierit ex interſtitio tecti, & intraverit interſtitium loci ubi illa eſt. או שנשרף הרי זו מגורשת *aut ſi combuſtus fuerit, ecce hæc eſt repudiata*, hoc intelligendum eſt quando libellum repudii projecerit antequam fuiſſet incendium in aëre tecti, nam ſi incendium fuiſſet in atrio antequam projecerit libellum repudii, ab initio exibat ut combureretur, & tum non habetur repudiata.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

וכן לענין החוב *Sic etiam in cauſa debiti*, ea conditione, ut dicat illi, *projicito mihi debitum ſecundum jus libelli repudii*, propterea, ſi pervenerit pecunia propè eum qui dat mutuo, immunis eſt is qui mutuo accipit, quia pecunia jam ad eum pervenit, quemadmodum repudii libellus projectus, ut ille contentus ſit hoc modo recepiſſe pecuniam. Cæterum, ſi dixerit illi, *projicito mihi debitum meum, & immunis eſto*; & non dixerit illi, *ſecundum jus libelli repudii*, & projectum fuerit illi, & perierit, aut combuſtum fuerit antequam pervenerit ad manum creditoris, non eſt immunis.

כיון שהגיע לאויר הגג *Quandoquidem pervenit ad aërem tecti*, id eſt, ad ſpatium tecti minus tribus palmis, nam ſpatium quod non habet tres palmos, habetur adjunctum; & propterea ſe res habet, perinde ac ſi quieviſſet eo in loco ubi illa ſtabat.

כיון שיצא מרשות הגג *Quia exiit e poteſtate tecti*, id eſt; quod exierit ex interſtitio tecti, & intraverit interſtitium loci ubi illa ſtabat. Et quod dicit Miſna, או שנשרף *aut combuſtus fuerit*, intelligendum eſt ea conditione ſi non fuerit ignis antequam libellus repudii exierit e manu illius; at ſi jam fuerit ignis, & conjecerit eum in ignem, tum non eſt repudii libellus.

ד בית שמאי אומרים פוטר אדם אשתו בגט ישן ובית הלל אוסרין ואיזהו גט ישן כל שנתייחד עמה אחר שכתבו לה׃

4. Schola Schamai dicit; liberat maritus uxorem ſuam libello repudii veteri. Schola Hillelis vetat. Quiſnam eſt vetus repudii libellus? ſi quis ſolus fuerit cum uxore poſtquam illi conſcriptus fuerit.

R. OB. DE BARTENORA.

בגט ישן *Cum repudii libello veteri*, ſi conſcripſerit libellum quo repudiat uxorem ſuam, & poſteaquam conſcripſerit eum, ſolus fuerit cum illa. Schola Schamai dicit, non fieri poſſe ut dicant alii, ejus repudii libellum projeciſſe filium ejus, quia fieri poteſt ut detineatur libellus repudii per annum, aut duos annos, ab eo tempore quo conſcripſit eum uſque ad tempus quo traditur, & uxori ſint filii ex ipſo interea temporis, & poſtea eam repudiet maritus ope illius repudii libelli. Quamobrem præterito deinde tempore, quando conſpexerint tempus quo libellus repudii conſcriptus fuit, quod antecedit tempus quo liberi nati fuerunt, animadvertent quod maritus eum dedit ab illa hora qua conſcriptus eſt. Atque adeo erit filio ignominiæ, quando ipſi dixerint, tu natus es e muliere libera, ſive cœlibe. Cæterum deciſio juris eſt, quod nemo uxorem ſuam repudiare poteſt ope repudii libelli veteris; & ſi repudiaverit, & maritus in alia fuerit civitate, de induſtria nubere poteſt alii viro mediante hoc repudii libello.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Schola Hillelis putat quod ſuſpicamur fieri poſſe, ut nonnulli dicant, libellus repudii ejus antecedit filium ejus; at Schola Schamai de his non eſt ſollicita. Cæterum vetus repudii libellus eſt is qui quidem conſcriptus eſt, at deinceps reſtitutus, ita ut relinquatur in poteſtate mariti. Præterito deinde tempore poſtquam conſcriptus fuerit repudii libellus, & poſtquam redditus fuerit marito, repudiavit eam ſecunda vice, deditque eundem repudii libellum.

ה כתב לשום מלכות אחרת לשום מלכות מדי לשום מלכות יון לבנין הבית לחורבן הבית היה במזרח וכתב במערב במערב וכתב במזרח תצא מזה ומזה וצריכה גט מזה ומזה ואין לה לא כתובה ולא פירות ולא מזונות ולא בלאות לא על זה ולא על זה אם נטלה מזה ומזה תחזיר והולד ממזר מזה ומזה ולא זה וזה מטמאין לה ולא זה וזה זכאין לא במציאתה ולא במעשה ידיה ולא בהפרת נדריה היתה בת ישראל נפסלת מן הכהונה בת לוי מן המעשר בת כהן מן התרומה ואין יורשיו של זה ויורשיו של זה יורשין כתובתה ואם מתו אחיו של זה ואחיו של זה חולצין ולא מייבמין

5. Si ſcripſerit in nomine regni, quòd non eſt legitimum, ut, in nomine regni Mediæ, in nomine regni Græciæ, in ſtructura Templi, in deſtructione Templi. Aut ſi fuerit in oriente, & ſcripſerit, in occidente; in occidente, & ſcripſerit, in oriente, illa exibit ab utroque, & requiritur ut ab utroque ipſi detur repudii libellus; ſed non cedit ipſi dos, neque fructus ejus, neque alimonia, neque veteramenta ab utroque. Et ſi ab utroque acceperit, tenetur reddere; filius vero habendus eſt ſpurius ex utroque. Neque ullus eorum ſe polluere debet per illam. Neque ullus eorum poteſtatem habet in id quod illa invenerit, neque in opus manuum ejus neque in reſciſſionem votorum ejus. Si fuerit filia Iſraelitæ, inepta eſt ad ſacerdotium, ſi filia Levitæ, inepta ad decimas, ſi filia ſacerdotis, inepta eſt ad Trumam. Neque hæredes hujus vel illius mariti hæreditatem dotis ejus adeunt. Si mortui fuerint, fratres hujus & illius calceum dant exuendum, at non contrahunt conjugium leviratus. Si mutaverit nomen ſuum, aut no-

מיכמין שנרת שמו ושמה שם עירו ושם עירה הצא מזה ומזה וכל הדרכים האילו ברה :

nomen illius, nomen civitatis suæ, & nomen civitatis ejus, exibit ab utroque; & hi omnes modi in hac occurrunt uxore.

R. OB. DE BARTENORA.

כתב לשם מלכות שאינה הוגנת *Si scripserit in nomine regni quod non est legitimum*, si fuerit Babylone, & scripserit secundum computum annorum alius regni, quod non habebat dominium in illum locum quo scripserat libellum repudii, uxor exibit ab utroque viro.

לשם מלכות מדי *In nomine regni Medorum*, nam necesse est ut scribat in nomine regni illius civitatis in qua conscriptus est libellus repudii, propter pacem regni, ut incolæ videant quod Judæi dominium eorum æstimant, quando scribunt in nomine computus eorum.

הצא מזה ומזה *Exibit ab utroque*, & illa mediante hoc repudii libello alii viro nubere poterit, cum a primo & secundo marito exierit. ואין לה לא כתובה ולא פירות *neque ipsi cedit dos, neque fructus* &c. hæc Misna tota exposita est in tractatu Jebhammot capite decimo.

והולד ממזר מזה ומזה *Et infans spurius est tam ex hoc quam illo*, hæc est sententia R. Meyri, dicentis, quicunque mutaverit decreta Sapientum in libellis repudii, ejus filius est spurius; at ita non est decisio.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

לשם מלכות שאינה הוגנת *In nomine regni quod non est legitimum*, cujusmodi non habet dominium in eum locum quo conscriptus est repudii libellus. Sed propter pacem regni, ut in omnibus libellis repudii consignaretur hæc subscriptio, *Regi hujus regni*. Propterea dicitur quod sit legitimus, si tempus scriptionis signatum fuerit a tempore regni Mediæ, aut Græciæ, quæ jam interierunt. Vel inde a tempore destructionis Templi, aut extructionis Templi, quia id non est regnum.

והולד ממזר *Et filius spurius est*, hæc est opinio R Meyri, qui dicit, quicunque mutaverit quicquam de forma rerum quas instituerunt Sapientes in libellis repudii, illius filius habendus est spurius. Sed ita non est decisio; at si maritus mutaverit nomen suum, aut nomen uxoris, aut nomen civitatis suæ, at nomen civitatis illius, hujusmodi tantum filius est spurius. Scias volo, quod, si quis repudiaverit uxorem suam per libellum repudii veterem, illa ope illius repudii veteris de industria nubere possit alii.

ו כל העריות שאמרו צרותיהן מותרות הלכו הצרות האילו ונשאו ונמצאו אלו איילונית הצא מזה ומזה וכל הדרכים האלו ברה :

6. Omnes mulieres incestæ quarum æmulas dixerunt licitas, & hæ æmulæ abierint, & nupserint, at steriles compertæ fuerint, exibunt ab hoc & ab illo; & hi omnes modi occurrunt in illa.

R. OB. DE BARTENORA.

כל העריות שאמרו צרותיהן מותרות *Omnes incestæ quarum æmulas dixerunt licitas*, puta quindecim mulieres propter incestum prohibitas, quarum æmulas Sapientes aliis viris pronunciarunt licitas sine discalceatione; si fuerint æmulæ incestarum. Et si aliis viris nupserint, ac steriles compertæ fuerint illæ quæ erant ערוה, atque innotuerit quod sponsalia mortui ex errore confecta sunt, & factum fuerit ut illæ non fuerint æmulæ earum, & illæ quæ erant ערוה, non liberaverint eas a discalceatione. הצא מזה ומזה *exibit ab hoc & ab illo*, a marito cui nupsit, & a leviro. וכל הדרכים האלו ברה *& omnes hi modi occurrunt in æmula nupta*, in tractatu Jebhammot exponitur quod hæc Misna est juxta sententiam R. Akibæ, dicentis, quod ex præcepto negativo spurii proveniunt e mulieribus prohibitis propter incestum; ita tamen non deciditur.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Hæc est opinio R. Akibæ, dicentis, quod ex leviratu venit spurius, uti exposuimus capite quarto tractatus Jevammot; at ita non est decisio. Quem casum hic repetit ut doceat nos, quod, etsi homo ducat fratriam suam, impletur præceptum de leviratu, & æmula ejus exire debet; omnesque hæ conditiones locum in illa habent.

ז הכונס את יבמתו והלכה צרתה ונשאת לאחר ונמצאה זאת שהיא אילונית תצא מזה ומזה וכל הדרכים האלו ברה :

7. Si quis duxerit fratriam suam, & æmula ejus abierit; & alii nupserit, atque compertum fuerit quod hæc erat sterilis, exibit æmula ab hoc & ab illo; obtinent in illa hi omnes modi.

R. OB. DE BARTENORA.

ונשאת לאחר *Et nupserit alii*, nam tenemus, quod coitu unius liberatur æmula ejus. ונמצאת זאת *& hæc comperta fuerit*, nimirum ea quæ in fratriam accepta erat, אילונית *sterilis*, cujus leviratus non est leviratus, quomodo fiet ut æmula ejus non sit libera, & nubat alii sine discalceatione. תצא מזה ומזה *exibit ab hoc & ab illo*, ab hoc marito, & primo leviro.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

וכל הדרכים האלו ברה *Et hi omnes modi obtinent in illa*, excepta tamen spuria, quemadmodum exposuimus.

ח כתב סופר גט לאיש ושובר לאשה וטעה ונתן גט לאשה ושובר לאיש ונתנו זה לזה ולאחר זמן הרי הגט יוצא מיד האיש ושובר מיד האשה תצא מזה ומזה וכל הדרכים האלו בה רבי אליעזר אומר אם לאלתר יצא אין זה גט אם לאחר וכן יצא הרי זה גט לא כל הימנו מן הראשון לאבד זכותו של שני כתב לגרש את אשתו ונמלך בית שמאי אומרים ·

8. Si scriba libellum repudii scripserit viro, & apocham uxori, at ex errore libellum repudii dederit uxori, & apocham viro, & unus dederit alteri. Postea vero contigerit ut libellus repudii exierit e manu viri, & apocha e manu uxoris, exibit ab hoc & ab illo; & omnes hi in illa obtinent modi. R. Eliescr dicit, si statim exierit, non est repudii libellus; at si deinceps exierit, est bonus repudii libellus; at non omnia juxta maritum primum, ut pereat secundi acquisitio. Si scripserit ut repudiaret uxorem suam, at deinceps sententiam mutaverit, Schola Schamai dicit, fecit eam

ille-

אומרים פסלה מן הכהונה ובית הלל אומרים אף על פי שנתנו לה על תנאי ולא נעשה התנאי לא פסלה מן הכהונה :

illegitimam ad sacerdotium. Schola Hillelis dicit, etiamsi eum dederit ipsi sub conditione, sed non facta fuerit conditio, non fecit eam ad sacerdotium illegitimam.

R. OB. DE BARTENORA.

כתב סופר גט לאיש *Si scriba scripserit libellum repudii marito*, ut repudiaret ope illius uxorem suam. ושובר לאשה *& apocham uxori*, ut daret eam marito, soluta ipsi dote matrimoniali. וטעה *& erraverit*, nimirum scriba, quando illis tradebat libellos, dederitque uxori libellum repudii, & apocham marito, & unus alteri tradiderit libellos, mulier autem abierit & alii nupserit, putans quod libellus illius erat repudii libellus quem tradiderat ipsi maritus; maritus autem putans quod uxor ejus tradiderat ipsi apocham. אם לאלתר *si statim*, quando illa nondum nupserat alii. יצאה *exierit*, scil. repudii libellus, qui inventus fuerat in potestate mariti. אינו גט *non est repudii libellus*, & illa opus habet alio repudii libello; & si illa deinceps abierit postquam nupserit, est tamen repudii libellus. לא כל הימנו כן הראשון *non omnia juxta primum*, non omnia procedent verba mariti primi, ut ipsi fidem habeamus ad abrogandum jus acquisitionis secundi, cui illa nupsit. Nam dicimus quod convenerunt inter se, & quod commutaverint libellos postquam illa nupserit, decisio est juxta R. Eliezer.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Vult dicere Misna quod scriba in hoc erravit, & libellum repudii dedit uxori, putans quod apocha erat, ut daret eam marito. Et vice versa marito dedit apocham, putans quod erat repudii libellus, ut daret eum uxori, atque ita factum fuit ut unus dederit alteri. Cæterum, quod dicitur לאלתר *statim*, vult, quamdiu illa nondum nupserit alii: לאחר זמן *post tempus*, puta, postquam alii nupserit.

לאבד זכותו של שני *Ut pereat acquisitio secundi*, vult dicere, quod eam reddat prohibitam sibi ipsi; si vero primus hoc efficere potuisset maritus, quilibet hoc facere potuisset; decisio est juxta R. Eliezer.

ט המגרש את אשתו ולנה עמו בפונדקי בית שמאי אומרים אינה צריכה הימנו גט שני ובית הלל אומרים צריכה הימנו גט שני אימתי בזמן שנתגרשה מן הנשואין ומודים בנתגרשה מן הארוסין שאינה צריכה הימנו גט שני מפני שאין לבו גס בה כנסה בגט קרח תצא מזה ומזה וכל הדרכים האלו בה :

9. Si quis repudiaverit uxorem suam, & postea ipsa in diversorio pernoctaverit cum ipso; Schola Schamai dicit, non opus habet alio repudii libello ab ipso. Schola Hillelis dicit, opus habet ab illo alio repudii libello. Quando? quando repudiata fuerit inde a nuptiis, sed conveniunt, quod, si repudiata fuerit inde a desponsatione, non opus habet alio repudii libello, eo quod non est familiaris cum illa. Si duxerit eam repudii libello calvo, exibit ab hoc & ab illo; & omnes hi modi obtinent in ipsa.

R. OB. DE BARTENORA.

ולנה עמו בפונדק *Et pernoctaverit cum illa in diversorio*, & testes fuerint quod solus cum illa fuit, non autem quod coitum inivit cum illa. Schola Hillelis putat quod testes qui eos viderunt solos in solo loco, etiam sunt testes coitus, & quod nemo committere solet coitum illegitimum, & propterea ipsum donum desponsationis dedisse, quando cum ea coibat. Schola Schamai putat, non dicendum esse quod sunt testes coitus, nisi donec viderint quod coivit cum ea.

גט קרח *Libellus repudii calvus*, ejusmodi est cujus ligamenta plura sunt quam testes, nam Sapientes instituerunt repudii libellum ligatum propter sacerdotes iracundos, qui repente levissima de causa uxoribus suis scribebant repudii libellum, at præterito deinde tempore sententiam mutantes, non poterant eas reducere; hac de causa pro illis ordinarunt libellos repudii ligatos, quos non tam facili negotio scribere poterant, eo quod fieri poterat ut hoc modo continerentur; ideo unam regulam aut duas scribebant, quas colligabant in albo, & dein consuebant, unusque testis obsignabat superius in ligatura sive involucro, deinde conscribebant denuo duas regulas, aut plures, interius, quas colligabant in albo, obsignabatque testis secundus, exterius super involucro, & hoc modo testis tertius, & deinceps. Et quando factum fuerit ut colligatum esset involucrum, & non fuerint qui exterius super involucro obsignarent, tum habetur *repudii libellus calvus*, & illegitimus est. Quia plerumque juxta numerum ligaminum debebant esse testes illius inde ab initio. Nam suspicamur fieri posse ut maritus dixerit illis, *vos omnes obsignate*, & unus fuerit qui non obsignavit. Verum si uxor nupserit cum hoc repudii libello, exibit ab hoc & ab illo marito; & omnes hi modi obtinebunt in illa. Cæterum hæc Misna se habet secundum sententiam R. Meyri, dicentis. quicunque mutaverit quicquam de forma rerum quas instituerunt Sapientes in libel-

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Misna hæc intelligenda est de duobus testibus, dicentibus quod maritus solus cum illa fuit. Schola Hillelis putat, quod testes illi qui testati fuerint quod maritus cum uxore solus fuit in unis ædibus, etiam testari possunt quod coivit maritus cum uxore sua; at nemo coitum suum facit illegitimum, & propterea eum dedisse donum aliquod ad coitum confirmandum. Schola Schamai putat necessum esse ut duo testentur testes, quod illis præsentibus cum ea coiverit.

גט קרח *Libellus repudii calvus*, hoc sensu, conscribebant repudii libellos quos involvebant multis ligaminibus & involucris, & testes obsignabant nomina sua singulis involucris libellorum repudii, cujusmodi vocabantur גט מקושר *repudii libelli ligati*, propter varias illas conduplicationes. Cæterum גט קרח vocabant libellum repudii qui plura habebat involucra quam testes quorum nomina in eo erant consignata, ita ut nonnulla sine testibus relinquerentur involucra. Ratio autem, quare instituerunt גט מקושר *libellum repudii colligatum*, dabitur capite ultimo tractatus Babha Batra. Et ad hunc repudii libellum etiam illegitimum ad obsignandum admittere licet, postquam duo testes legitimi consignaverint. Jam exposuimus in præcedentibus, quod, si multis dixerit maritus, *vos omnes scribite libellum repudii uxori meæ*, jus in hoc casu ejusmodi se habet, ut unus scribat, & reliqui omnes obsignent, & tum repudii libellus sit illegitimus; est enim necesse ut omnes obsignent, etiam invito. Propterea dicitur, quod, si quis repudiaverit uxorem suam ope libelli repudii calvi, & illa nupserit alii, exire debet ab hoc & ab illo. Et hi omnes modi in illa obtinent, quia suspicamur fieri posse, ut, quandoquidem huic repudii libello multi sunt testes, & nonnulla ligamina sine teste, sibi imaginerur quod etiam, si quis dixerit multis, *omnes vos scribite*, sed consignaverint nonnulli ex illis, & unus aut plures testes defecerint, sit legitimus,

libellis repudii, illius filius est spurius; decisio non est juxta ipsum.

mus, uti hic repudii libellus calvus, quem consignarint nonnulli testes tantum, & locus quorundam testium relinquatur albus, qui non consignarunt. Sed hæc est sententia R. Meyri, quam spurius dixit; at non deciditur juxta ipsum.

י גט קרח הכל משלימין עליו דברי בן ננס רבי עקיבא אומר אין משלימין עליו אלא קרובים הראוין להעיד במקום אחר ואיזהו גט קרח כל שקשריו מרובין מעידיו :

10. Repudii libellum calvum perficiunt omnes, sunt verba Ben Nanas. R. Akiba dicit, non perficiunt ipsum, nisi propinqui, qui legitimi sunt ad testandum alio in loco. Quinam est repudii libellus calvus? cujus ligamina fuerint plura quam testes.

R. OB. DE BARTENORA.

הכל משלימין עליו *Omnes perficiunt eum*, etiam servus, & is qui propter peccatum aliquod commissum ineptus est. אלא קרובים הראוין להעיד במקום אחר *nisi propinqui qui legitimi sunt ad testandum in alio loco*, quod dicit *in alio loco*, vult dicere in alio testimonio, nam non sunt inepti ad testandum, nisi quod propinqui sunt; sed non servus, neque prædo; non servus, quia non recensendus est inter familias Israëlis; neque prædo, quia dicere non potest quod pœnitentiam egit; sed propinquus potest, quia omnibus constat quod est propinquus; decisio est juxta Ben Nanas, quod omnes divortium calvum perficere possunt, nihilominus tamen unus tantum testis illegitimus signare potest, nam reliqui omnes legitimi sint necesse est.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Ben Nanas permittit ad consignationem servum, ut & eum qui ad testimonium illegitimus est. Et concesso, quod decisio est juxta Ben Nanas, non licet tamen ut signent plures quam unus testis illegitimus, & reliqui legitimi. Jam vero tibi Misna exponit rationem quare libellus repudii vocatur *calvus*, nimirum, quod conduplicationes ejus sint plures quam testes, & una aut plures conduplicationes remaneant inter unum atque alterum testem, quomodo fit ut sit calvus.

פרק ט המגרש את אשתו ואמר לה הרי את מותרת לכל אדם אלא לפלוני רבי אליעזר מתיר וחכמים אוסרין כיצד יעשה יטלנו הימנה ויחזור ויתננו לה ויאמר לה הרי את מותרת לכל אדם ואם כתבו בתוכו אף על פי שחזר ומחקו פסול :

Caput 9. Si quis repudiaverit uxorem suam, dixeritque ipsi, *tu licita eris omni homini, præterquam N.* R. Elieser permittit. Sapientes prohibent. Quomodo faciet? accipiet eum ab illa, & reddet eum ipsi, dicetque ipsi, *tu eris licita omni homini*. Et si scripserit illum in divortio, etsi eum deleverit, tamen illegitimus est.

R. OB. DE BARTENORA.

רבי אליעזר מתיר *R. Eliesor permittit*, ratio R. Eliesoris nititur eo quod dicitur Levit. 21. 7. אשה גרושה מאישה לא יקחו Etiamsi tantum a marito ejus repudiata fuerit, qui dixerit, *tu repudiata eris a me, at non licita eris omni homini*, tamen inepta est ad sacerdotium, unde constat quod est repudii libellus. Cæterum in hoc casu quo eam omni homini licitam fecit, excepto hoc, ipsa licita est aliis.

חכמים אוסרין *At Sapientes prohibent*, nam putant prohibitionem Sacerdotii esse rem aliam, eo quod Lex ejus multiplicat præcepta; & quamvis libellus repudii valeat ad ipsam ad sacerdotium reddendam illegitimam, tamen non valet ad ipsam alii homini licitam reddendam; decisio est juxta Sapientes. Cæterum Sapientes tantum prohibent, quando dixerit uxori, *tu licita eris omni homini, hoc excepto*; at si dixerit illi, *hic est tuus repudii libellus sub ea conditione, ne nubas huic N.* concedunt Sapientes quod sit rectus repudii libellus, quia maritus eam omni homini reddidit legitimam per traditionem libelli repudii. Sed si sub ea conditione convenerit cum ea, ne nubat N. tum ejusdem est conditionis cum reliqnis. Sapientes autem prohibent eum qui repudiaverit uxorem suam, & dixerit ei, *hic est tuus repudii libellus ea conditione ut nubas N.* ne dicant homines quod commutent inter se uxores. Et quamcunque conditionem homo fecerit ante scriptionem libelli repudii, etiamsi conditio in libello repudii non conscripta sit, libellus repudii tamen illegitimus est; sed postquam dederit eum uxori in manum, quicquid voluerit pacisci, potest.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Scias id quod dixit אלא לפלוני *præterquam N.* se habere perinde ac si dixisset, excepto viro N. & hic non est verus repudii libellus. Verum, si hoc fecerit sub conditione quadam, licet, ut, si scripserit repudii libellum legitimum, prout oportet. Et, si deinceps dixerit uxori, *hic est tuus repudii libellus sub ea conditione, ne alii N. nubas*, licet, & de hoc non est controversia. Sed non licet ut dicat ipsi, *sub ea conditione ut nubas N.* ne dicant alii, commutant uxores suas, & dant eas alteri.

יטלנו ויחזור ויתננו לה *accipiet eum ab illa, & reddet eum ipsi*, sub hac conditione, si dixerit uxori hæc verba scripto libello repudii sine ulla conditione. Sed quoties conditionem aliquam inierit antequam libellum repudii conscripserit, etiamsi fuerit conditio oralis, tamen repudii libellus est illegitimus; decisio non est juxta R. Elieser.

ב הרי את מותרת לכל אדם אלא לאבא ולאביך לאחי ולאחיך לעבד ולעכו״ם ולכל מי שאין לה עליו קידושין כשר הרי את מותרת לכל אדם אלא אלמנה לכהן גדול גרושה וחלוצה לכהן הדיוט ממזרת ונתינה לישראל בת ישראל לממזר ולנתין ולכל מי שיש לה עליו קידושין אפילו בעבירה פסול :

2. (Si dixerit maritus,) *tu licita eris omni homini, sed patri meo & patri tuo, fratri meo & fratri tuo, servo & gentili, & cuicunque apud quem non obtinent sponsalia*, legitimus est. Si dixerit, *tu licita eris omni homini, sed tu vidua non nubes pontifici maximo; aut tu repudiata & quæ calceum exuisti, sacerdoti; aut tu spuria & Netinæa, Israëlitæ; aut tu filia Israëlita, spurio & Netinæo, aut alii in quo sponsalia obtinent*; etiamsi cum peccato, illegitimus est.

R. OB. DE BARTENORA. אלמנה לכהן גדול וכו׳ *Vidua pro pontifice maximo &c.* quandoquidem sponsalia locum habent in iis quæ prohibita sunt ex præcepto negativo, tamen hæc obtinent ex prohibitione uxoris maritatæ; hinc fit ut non sit divortium absolutum, quia enormum repudii libellus reliquus est.

ג גופו של גט הרי. את מותרת לכל אדם רבי יהודה אומר ודין די יהוי ליכי מינאי ספר תירוכין ואגרת שבוקין וגט פטורין למהך להתנסבא לכל גבר דתצביין גופו של גט שחרור הרי את בת חורין הרי את לעצמך :

3. (Si dixerit,) corpus libelli repudii fit, *en eris licita omni homini.* R. Jehuda dicit, *& hic erit tibi libellus repudii a me, libellus expulsionis, & epistola dimissionis, ut nubere queas cuicunque homini volueris.* Corpus libelli libertatis est, *ecce tu libera eris, tu eris tui juris.*

R. OB. DE BARTENORA.

גופו של גט *Substantia divortii*, est idem quod עקר *fundamentum* libelli repudii, cujus hoc argumentum est, ודין די יהוי ליכי מנאי וכו׳ *& hic est ille qui tibi est a me &c.* nam de hoc clare constet necesse est, quia mediante illius scriptura repudiat uxorem, sin autem hoc non scripserit in illo, dici potest quod per verba illam simpliciter repudiavit, & quod scriptura ista tantum facit ad illius dimissionis approbationem; decisio est juxta R. Jehudam.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

R. Jehuda dicit, quod, etiamsi argumentum libelli repudii sit, *tu licita eris omni homini*, tamen necessarium esse ut scribat in eo, *& hic ille qui tibi est a me &c.* decisio est juxta R. Jehudam. Licet autem libellum divortii scribere in quacunque lingua lubitum fuerit; at hoc tamen sub duabus conditionibus, quarum una est conditio linguæ, altera, conditio scripturæ; *conditio linguæ* est, ut præmoneantur de argumento rerum quæ juxta nos in libello contineri debent. *Conditio scripturæ* est, ut in nullo vocabulo inveniatur aliquod dubium, vel deficiat quicquam scripturæ literarum, quæ in genere apud hunc populum in usu esse solet.

ד שלשה גיטין פסולין ואם נשאת הולד כשר כתב בכתב ידו ואין עליו עדים יש עליו עדים ואין בו זמן יש בו זמן ואין בו אלא עד אחד הרי אלו שלשה גיטין פסולין ואם נשאת הולד כשר רבי אליעזר אומר אף על פי שאין עליו עדים אלא שנתנו לה בפני עדים כשר וגובה מנכסים משועבדים שאין העדים חותמין על הגט אלא מפני תקון העולם :

4. Tres repudii libelli sunt illegitimi, &, si horum ope nupserit, natus est legitimus; si conscripserit scripturâ manus suæ, & de eo non fuerint testes; aut, si de eo fuerint testes, sed in eo non signatum fuerit tempus; aut si in eo signatum fuerit tempus, sed unus tantum testis, hi tres repudii libelli sunt illegitimi, &, si nupserit, filius illegitimus est. R. Eliefer dicit, etsi in eo non signaverint testes, sed dederit eum coram testibus, legitimus est, & exigere potest dotem de bonis obligatis; nam testes tantum signant in libello repudii propter ordinem mundi.

R. OB. DE BARTENORA.

כתב בכתב ידו ואין עליו עדים *Si conscripserit eum scriptura manus suæ, & de eo non fuerint testes*, juxta opinionem R Meyr, dicentis, quod testes signi perficiunt rem, at scriptura manus suæ est instar centum testium. Sed juxta R. Eliefer, qui dicit, quod testes traditionis sunt ii qui rem conficiunt, ideo, quandoquidem est scriptura manus suæ, complet id quod scriptum est Deut. 24, 1. וכתב ונתן Et quamvis non sint traditionis in manum uxoris testes, nihilominus legitimus est repudii libellus vi Legis; at Sapientes eum pronunciarunt illegitimum, ne eum legitimum dicant, quando eum conscripserit scriba. ואין בו זמן *& in eo non signatum fuerit tempus*, eo quod signatio temporis instituta est per Sapientes, vel propter fructus, vel eo quod non vult detegere ignominiam filiæ fororis suæ, uti diximus capite secundo. אין בו אלא עד אחד *& non fuerint plures quam unus in eo testes*, nonnulli exponunt hoc referendum esse ad eum qui scripserit libellum repudii propria manu; in principio autem Misnæ auctor nos docebat natum esse legitimum etiamsi in libello repudii non sit testis. Hic vero nos docet, quod, etiamsi in eo sit unus testis, non potest nubere de industria. Nonnulli referendum putant ad casum quo eum scripsit scriba; nihilominus tamen natus est legitimus, eo quod scriba est vice secundi testis. מפני תקון העולם *propter ordinem mundi*, quia testes traditionis forsan mortui sint, ut maritus contradicere possit, dicendo, *non repudiavi eam*; decisio est juxta R. Eliefer.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

אין בו אלא עד אחד *Sed unus tantum ejus fuerit testis*, ea conditione ut sit scriptura suæ manus; at si scriba libellum repudii conscripserit, & in eo unus tantum signaverit testis, exibit uxor, & natus ejus erit spurius; sed vi horum trium repudii libellorum, si nupserit, non exibit. Decisio est juxta R. Eliefer de libellis repudii mulierum, cæterisque libellis, quando dicit quod testes traditionis rem conficiunt, uti exposuimus capite quarto hujus tractatus.

ה שנים ששלחו שני גיטין שוין ונתערבו נותן שניהם לזו ושניהם לזו לפיכך אבד אחד מהן הרי השני בטל חמשה שכתבו כלל בתוך הגט איש פלוני מגרש פלונית ופלוני פלונית והעדים מלמטה כולן כשרין וינתן לכל אחת ואחת היה כתוב טופס לכל אחת ואחת והעדים מלמטה את שהעדים ניקרין עמו כשר :

5. Si duo miserint duos libellos repudii æquales, & mixti fuerint inter se, legatus dabit duos uni, & duos alteri. Propterea, si unus perierit, alter ineptus est. Si quinque in genere scripferint intra repudii libellum, *vir N. repudiat (uxorem) N. aut N. N.* & testes inferius, omnes sunt legitimi, & cuilibet datur. Si typus pro quolibet conscriptus fuerit, & testes inferius, tum is cui nomina testium sunt proxima, legitimus est.

R. OB. DE BARTENORA.

שני גטין שוין *Duos libellus repudii æquales*, quod ad nomina

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

כלל *In genere*, si unum tempus signaverit pro omnibus, ut,

mina eorum. הרי השני בטל *ecce ſecundus eſt ineptus*, eo quod non conſtat cujuſnam ſit. בכלל *in genere*; eodem tempore pro omnibus, ut, *tali die hebdomadis repudiavit talis maritus talem uxorem, & talis talem.*

כתב טופס לכל אחת ואחת *Si ſcripſerit unum typum pro quolibet*. ſi quodlibet tempus ſeorſim ſignaverit in ſingulis repudii libellis, ut, *tali die ſeptimanæ repudiavit talis maritus talem uxorem*; ſi abſolverit ſcripturam libelli repudii, & deinceps denuo ſcripſerit, *& tali die ſeptimanæ* &c. abſolveritque ſcripturam libelli repudii; & ſic de cæteris, teſtimoniis inferius ſignatis.

ut, ſi ſcripſerit, *ſecundo die ſeptimanæ repudiavit (vir) N. (uxorem ſuam) N, & N. N.* & ſic perfecerit plurima libelli repudii vocabula.

היה כותב טופס לכל אחת ואחת *Si ſcripſiſſet unum typum pro quolibet*, ſi tempus in quolibet ſignaverit, ſcripſeritque, *primo die hebdomadis (vir) N. repudiavit (uxorem) N.* & abſolverit ſcripturam libelli repudii. Sed deinceps denuo ſcripſerit, die primo ſeptimanæ repudiavit talis vir talem uxorem, & abſolverit ſcripturam libelli repudii, & hoc modo unum poſt alterum repudii libellum ſcripſerit; aſſignatis inferius teſtibus.

ו שני גיטין שכתבן זה בצד זה ושנים עדים עברים באים מתחת זה לתחת זה ושנים עדים יונים באים מתחת זה לתחת זה את שהעדים הראשונים נקראין עמו כשר עד אחד עברי ועד אחד יוני עד אחד עברי ועד אחד יוני באין מתחת זה לתחת זה שניהם פסולין :

6. Si duos conſcripſerit repudii libellos, unum ad latus alterius, & duo teſtes Ebræi ſignaverint inferius, unus infra alterum, & duo teſtes Græci ſignaverint inferius in uno atque in altero; ille, quocum leguntur teſtes priores, legitimus eſt. Si unus teſtis Ebraice ſignaverit, & unus teſtis Græce, & dein unus teſtis Ebraice, & unus teſtis Græce, qui veniunt inferius, unus infra alterum, ambo ſunt legitimi.

R. OB. DE BARTENORA.

שני גטין *Duo repudii libelli*, qui conſcripti fuerint in duabus columnis, unus ad latus alterius, & duo teſtes Ebraice ſignaverint inde a primo repudii libello uſque ad ſecundum, nomen teſtis ſub primo, & nomen patris ſub ſecundo, eodemque modo ſigillum ſub ſecundo teſte, & poſtea ſub duobus teſtibus Iſraëlitæ ſignaverint qui morabantur in Græcia, & ſignaverint in lingua Græca. Cæterum ſcriptura Græca incipere ſolet a ſiniſtra ad dextram, unde fit ut nomen teſtis veniat ſuo ſecundo repudii libello, & nomen patris ejus ſub primo.

את שהעדים הראשונים נקראים עמו כשר *Ille, quocum teſtes priores leguntur, legitimus eſt*, ſi Ebræi ſuperius ſignaverint, nam lectio Ebraica fit a dextra ad ſiniſtram, quomodo fit ut nomina teſtium conſcripta ſint ſub repudii libello ad latus dexterum, & nomina patrum eorum ad latus ſiniſtrum, tum repudii libellus ad latus dexterum eſt legitimus. Si vero Græci ſignaverint ſuperius, tum is qui ad ſiniſtrum latus eſt, legitimus eſt, eo quod nomina teſtium ſignata ſunt ſub latere ſiniſtro. Ratio eſt, quia ſuſpicamur fieri poſſe ut ultimi teſtes ſuum commutaverint ſcripturæ ordinem quo ſcripſerant primi teſtes; nam ſi Ebræi ſcripſerint ſuperius, quia incipiunt a latere dextero ad ſiniſtrum, & ſignaverint ad latus dexterum libelli repudii, & Græci ſignaverint ſub illis, illi quoque erunt ad latus dexterum, juxta ordinem Ebræorum, hinc fiet ut omnes quatuor ſignaverint ad latus dextrum libelli repudii. Similiter, ſi Græci ſignaverint ſuper, fieri poteſt ut Ebræi qui poſt illos ſignaverunt, immutaverint ordinem ſcripturæ Ebraicæ, & inceperint a ſiniſtra ad dexteram, & omnes quatuor ſignaverint ad latus libelli repudii ſiniſtrum.

זה לתחת זה שניהם פסולין *Hic infra illum, ambo ſunt illegitimi*, nam ſuſpicamur fieri poſſe ut primus teſtis Ebræus ſignaverit ſuper primo repudii libello ad latus dexterum, ſecundum ordinem ſcripturæ Ebraicæ, & teſtis Græcus, qui eum ſequitur ſignaverit ſuper ſecundo repudii libello ad latus ſiniſtrum, juxta ordinem ſcripturæ Græcæ, quæ incipit a latere ſiniſtro; & ut tertius Ebræus teſtis immutaverit ſcripturam Ebraicam, inceperitque etiam a latere ſiniſtro, ut Græcus qui ante ipſum ſignavit, unde fiet ut ipſe quoque ad latus ſiniſtrum libelli repudii ſignaverit, & ultimus teſtis Græcus ſignaverit more ſolito, a ſiniſtro ad dexteram, ut ipſe ad latus libelli repudii ſiniſtrum quoque ſignatus ſit. Quomodo fiet ut tres ſignati ſint ad latus ſiniſtrum, & unus tantum ad latus dextrum. Vel dicere poſſumus contrarium, quod ſecundus teſtis Græcus immutavit ſcripturam ſuam juxta ordinem ſcripturæ Ebraicæ, & inceperit a dextra ad ſiniſtram, uti ſignavit Ebræus primus; tertius vero Ebræus teſtis ſignavit more ſuo, a dextra ad ſiniſtram, quomodo fiet ut tres ſignati ſint ad latus dexterum libelli repudii, & ultimus teſtis Græcus ſolus ſignaverit more ſuo, ad latus repudii libelli ſiniſtrum. Cæterum, quia neſcimus ſuper quo ſignaverint tres, & ſuper quo non plures quam unus ſignavit, ambo ſunt illegitimi.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

עדים יונים *Teſtes Græci*, non Græci quod ad religionem, ſed teſtes Iſraëlitæ legitimi, qui aſſignarunt in lingua Græca. Scias autem quod Scriptura Ebræa ſe aliter habet quam Græca, quia Ebræa incipit a dextra, Græca vero a ſiniſtra; hæc autem eſto figura duorum libellorum divortii, eorumque conſignationis, juxta hujus Miſnæ ſenſum.

Hoc vel illo die repudiavit hic illam &c. uſque ad finem libelli repudii.	Hoc vel illo die repudiavit hic illam &c. uſque ad finem libelli repudii.
Ruben filius	Abrahami, teſtis.
Schimeon filius	Jacobi, teſtis.

Cæterum ſciendum tibi eſt, quod, ſi infra unum repudii libellum fuiſſet, Ruben, & infra alterum, filius Abrahami; itidem, infra unum, Schimeon, & infra alterum, filius Jacobi, ambo ſunt legitimi. Nam dicimus quod infra ſecundum repudii libellum etiam duo ſunt teſtes Ebræi, nimirum, filius Abrahami, & filius Jacobi, nam homo tribus modis ſolet ſignare nomen ſuum, vel ſcribendo tantum nomen ſuum *Ploni*; vel ſcribendo; filius *Ploni*, non ſcribendo nomen ipſum; vel ſcribendo, *Ploni*, teſtis. Cum itaque ſecundum hanc figuram ſcripta ſunt nomina, non dubium quin teſtes Ebræi ſignaverint in primo repudii libello, eodemque modo teſtes Græci ſignaverint in primo repudii libello, ſed non citra hanc quam pinximus figuram. Et, ſi ſignaverint in primo, quilibet repudii libellus habet quatuor teſtes, & ſecundus nullos; propterea dicimus quod primus repudii libellus eſt legitimus, eſtque ille quocum leguntur teſtes.

עד אחד עברי ועד אחד יוני *Teſtis unus Ebræus, & teſtis alter Græcus*, nam dicimus, quod primus Ebræus & Græcus qui poſt ipſum obſignavit, & ſecundus Ebræus, ſimul intentionem habent conſignandi in primo repudii libello, & unus teſtis tantum remanet pro ſecundo repudii libello. Vel etiam dici poteſt, quod duo Græci cum uno ex Ebræis teſtati ſunt de ſecundo, & primus remanet cum uno teſte; propterea ambo illegitimi ſunt. Id autem quod nos movet ut ita loquamur, eſt, quia fieri poteſt ut Græci cum duobus Ebræis ſignent, & Græcus inter duos, & omnes in primo repudii libello, uti expoſitum eſt figura ſuperiori. Vel dicere poſſumus, quod ſecundus Ebræus ſignavit cum duobus Græcis, quia ſignatio ejus fieri poteſt ſuper ſecundo repudii libello, ut hæc figura non ſit neceſſaria.

ז שייר מקצת הגט וכתבו בדף השני והעדים מלמטה כשר חתמו עדים בראש הדף מן הצד או מאחריו בגט פשוט פסול הקיף ראשו של זה בצד ראשו של זה והעדים באמצע שניהם פסולין (נ״א ל״ג סופו של זה בצד סופו של זה והעדים באמצע את שהעדים ניקרין עמו בשר) ראשו של זה בצד סופו של זה והעדים באמצע את שהעדים נקרין בסופו בשר :

7. Si reliquerit partem libelli repudii, & ſcripſerit eam in columna ſecunda, & teſtes inferius, legitimus eſt. Si ſignaverint teſtes in principio columnæ ad latus, aut in parte illius poſteriori in libello repudii extenſo, illegitimus eſt. Si conjunxerit principium unius ad latus principii alterius, & teſtes in medio, ambo ſunt illegitimi. (Si conjunxerit) finem unius ad latus finis alterius, & teſtes in medio, ille, quocum teſtes leguntur, legitimus eſt. (Si conjunxerit) principium unius ad latus finis alterius, & teſtes in medio, ille, quocum leguntur teſtes in fine, legitimus eſt.

R. OB. DE BARTENORA.

בדף השני *In columna ſecunda*, in folio ſecundo propiori in latitudine pergameni. מן הצד *in latere*, in margine libelli repudii lateris dexteri, aut in margine lateris ſiniſtri. או מאחריו בגט פשוט *aut in poſteriori illius parte, in libello repudii extenſo*, cujus teſtes ſignaverint intra eum. הקיף idem quod חבר *conjunxerit*, unum cum altero. שניהם פסולים *ambo ſunt illegitimi*, quia ſigillum non legitur cum uno, neque cum altero. את שהעדים נקרין בסופו כשר *ille, cujus teſtes leguntur in fine, legitimus eſt*, nam tectum teſtium, id eſt interior ſcripturæ pars, ſit ſub finem divortii, ſed non eſt legitimus, ſi ſuperius ſit.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Omnia quæ in hac tractantur Miſna, clariſſima ſunt, & propterea illuſtratione haud opus habent.

ח גט שכתבו עברית ועדיו יונית יונית ועדיו עברית עד אחד עברי ועד אחד יוני כתב סופר ועד בשר איש פלוני עד כשר בן איש פלוני (ס״א עד בשר איש פלוני בן איש פלוני) ולא כתב עד בשר וכך היו נקיי הדעת שבירושלים עושין כתב חניכתו וחניכתה בשר גט מעושה בישראל כשר ובעכו״ם פסול ובעכו״ם חובטין אותו ואומרים לו עשה מה שישראל אומרים לך ובשר :

8. Repudii libellus ſi Hebraicè ſit conſcriptus, & nomina teſtium Græcè; aut vice verſa. Unius teſtis nomen Hebraicè, & unius Græcè; ſi conſcripſerit eum ſcriba & teſtis, legitimus eſt. Si ſcriptum fuerit, *Ploni teſtis*, legitimus eſt. Si, *filius Ploni*, & non ſcripſerit, *teſtis*, legitimus eſt. Sic faciebant olim viri periti Jeruſolymis. Si ſcripſerit cognomen ſuum, & cognomen ipſius (uxoris,) legitimus eſt. Libellus repudii invito poſtulatus ab Iſraëlita eſt legitimus, ſi a gentilibus illegitimus. Sin autem eum verberibus exceperint, & dixerint, *fac quemadmodum Iſraëlita tibi dixerunt*, tum legitimus eſt.

R. OB. DE BARTENORA.

כתב סופר ועד כשר *Si ſcripſerit eum ſcriba, & teſtis, legitimus eſt*, ſi conſignaverit ſcriba & teſtis, qui ſunt duo teſtes. Cæterum docet nos hæc Miſna quod non debemus ſuſpicari poſſe ut maritus non dixerit ſcribæ ut ſignaret, ſed ut duobus dixerit, *dicens ſcribæ ut ſcribat, & huic ac illi, ut ſignent teſtimonia ſua, & hi teſtes animadvertant an ſcriba pudore ſuffundatur, dicatque, non videor ipſi aptus ad teſtandum*; attamen ſignarunt eum ſine poteſtate mariti; hoc inquam non licet ſuſpicari. חניכתו cognomen ſuum, puta nomen familiæ.

גט מעושה בישראל כשר *Libellus repudii ab Iſraëlita vi poſtulatus legitimus eſt*, ſi de jure coëgerint eum, uti in omnibus caſibus in quibus dicitur, quod cogunt ipſum ad repudiandum illam, aut, ut prohibita ſit illi. Cæterum ſi coëgerint ipſum contra jus, libellus repudii illegitimus eſt, & uxor ad ſacerdotium inepta redditur, propterea quod non habet ſpeciem libelli repudii.

ובעכו״ם *Et a gentilibus*, ſi ſecundum jus, illegitimus eſt libellus repudii, & illegitimam reddit uxorem ad ſacerdotium. Verum ſi contra jus poſtulatus fuerit, ne quidem ſpeciem habet libelli repudii. Qui vero de jure tenetur dare libellum repudii uxori ſuæ, & judices Iſraëlitæ non habuerint poteſtatem cogendi ipſum, excipiunt ipſum verberibus mediante gentilium poteſtate, dicentium ipſi, *fac id quod Iſraëlitæ tibi dicunt*, atque adeo juxta jus Iſraëliticum dabit repudii libellum.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

כתב סופר ועד כשר *Si ſcripſerit eum ſcriba, & teſtis, legitimus eſt*, vult dicere, ſi ſcriba & unus teſtis ſignaverit legitimus eſt. חניכתו וחניכתה *cognomen ſuum & cognomen ejus*, חניכה enim idem eſt quod כנוי *cognomen*, puta igitur nomen mariti qui repudiat, & nomen uxoris quæ repudiatur. נקיי הדעת *puri ſcientia*, docti & rerum periti.

גט מעושה בישראל *Libellus repudii ad Iſraëlita invito poſtulatus*, ſi maritus ab ipſis coactus fuerit invitus dare uxori ſuæ libellum repudii, propterea, ſi fuerint e ſenatu ii qui ipſum coëgerint, libellus repudii eſt legitimus. Sed ſi judices gentiles eum coegerint, omnino eſt repudii libellus illegitimus. Cæterum, ſi eum coëgerint in ejuſmodi re ad quam ipſum cogebant judices Iſraëlitæ, ut, ſi uxor poſtularet libellum repudii, aut, ſi maritus ex Lege obligaretur ad repudiandum uxorem, tum hic repudii libellus ineptum reddit ad ſacerdotium, etiamſi fuerit repudii libellus illegitimus. Sic etiam, ſi Senatus Iſraëlis coëgerint ipſum ad repudii libellum, contra jus faſque, hic repudii libellus eſt illegitimus, & uxorem ineptam reddit ad ſacerdotium. Verum ſi gentiles eum coegerint donec dixerit, volo peragere id quod ſenatus mihi impoſuit Iſraëliticus; & deinde ipſi impoſuerit Senatus ut ſcribat repudii libellum, ecce talis eſt legitimus.

ט יצא שמה בעיר מקודשת הרי זו מקודשת מגורשת הרי זו מגורשת ובלבד שלא יהא שם אמתלא

9. Si fama deſponſæ exiverit in civitatem, ecce hæc deſponſa eſt: Si repudiatæ, ecce repudiata eſt; at ea conditione, ne ſit excuſatio. Quænam

eſt

אמתלא איזו היא אמתלא נירש איש פלוני את אשתו על תנאי זרק לה קידושיה ספק קרוב לה ספק קרוב לו זו היא אמתלא :

est excusatio? *hac, repudiavit vir Ploni uxorem suam sub conditione.* Si objecerit ipsi sponsalia, & dubium fuerit an ipsi propiora fuerint, an vero sibi, hæc est excusatio.

R. OB. DE BARTENORA.

יצא שמה בעיר מקודשת *Si fama desponsæ exierit in civitatem*, si de muliere libera exierit fama, nempe, *Plonit desponsa est hodie Ploni*, & non solum talis fama divulgata fuerit, sed simul quoque signa innotuerint, ut, si lucernæ accensæ fuerint, lectus stratus, & homines intraverint, saltantes, ac dicentes, *Plonit hodie desponsa est.*

* מגורשת הרי זו מגורשת *Si repudiata, ecce hæc repudiata est*, hoc referendum est ad principium, ubi de muliere illa de qua fama divulgata fuerat quod desponsa erat, cujusque famæ ratio habita erat ut non liceret illi nubere præterquam huic viro; at si denuo fama exierit quod repudiata est ab eo cui desponsa erat, repudiata censetur, & unicuique viro licita est. Quia fama illa cujus rationem habuimus in principio, secum fert abrogationem qua irrita fit fama secunda.

ובלבד שלא יהא שם אמתלא *& ea conditione ne sit excusatio*, ne sit in fama desponsationis aut divortii ratione aliqua qua talis fama irrita reddi queat.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

מגורשת הרי זו מגורשת *Si repudiata, ecce hæc repudiata est*, non vult dicere, quia fama mulieris nuptæ exiit in civitatem quod eam repudiavit maritus, propterea prohibita est marito. Cæterum vult dicere, quod, si fama desponsationis illius exiverit primo tempore, at præterito deindè tempore de eadem muliere fama exierit, quod repudiata fuit ab illa desponsatione, hæc est repudiata; quia fama illa quæ divulgata erat de illa quod desponsa erat, secum fert & aliam famam quæ illi reddit irritam, quia fama eam reddit prohibitam, & licitam. Cæterum si testibus constiterit de desponsationibus, & multo magis si nupta fuerit, non confirmabitur ejus repudii libellus nisi ope testium, uti in hoc tractatu expositum est.

י בית שמאי אומרים לא יגרש אדם את אשתו אלא אם כן מצא בה דבר ערוה שנאמר כי מצא בה ערות דבר ובית הלל אומרים אפילו הקדיחה תבשילו שנאמר כי מצא בה ערות דבר רבי עקיבא אומר אפילו מצא אחרת נאה הימנה שנאמר והיה אם לא תמצא חן בעיניו :

10\. Schola Schamai dicit, nemo repudiabit uxorem, nisi in ea repertum fuerit quid inhonesti, uti scriptum Deut. 24, 1. כי מצא בה ערות דבר Schola Hillelis dicit, etiamsi combusserit decoctum ejus, uti scriptum est Deut. 24, 1. R. Akiba dicit, etiamsi illâ pulchriorem inveniat aliam, uti scriptum est Deut. 24, 1. והיה אם לא תמצא חן בעיניו

R. OB. DE BARTENORA.

אפילו הקדיחה תבשילו *Etiamsi combusserit decoctum ejus*, igne, aut sale, Schola Hillelis exponit illud ערות דבר de aliis rebus vitiosis & corruptis, quæ non sunt ערוה. *R. Akiba dicit, etiamsi illâ pulchrior inveniatur*, & exponit locum Deut. 24, 1. hoc sensu, si non invenerit gratiam in oculis ejus quod ad pulchritudinem suam; aut si inhonesti quid in illa inventum fuerit, vel loqui, tum propter quamlibet ex illis causis eam repudiare potest; decisio est juxta Scholam Hillelis.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Schola Schamai nititur voce ערוה; sed Schola Hillelis voci דבר. Quod autem R. Akiba dixit, non est juxta decisionem, nam, si illâ pulchriorem invenerit, tamen ducet eam, & non repudiabit eam, quandoquidem illa non peccavit, sed conditionem ejus æquiparat; decisio est juxta Scholam Hillelis.

Finis Tractatus de Divortiis.

מסכת קידושין

פרק א האשה נקנית בשלש (ש״ס) דרכים וקונה את עצמה בשתי דרכים נקנית בכסף בשטר ובביאה בכסף בית שמאי אומרים בדינר ובשוה דינר ובית הלל אומרים בפרוטה ובשוה פרוטה וכמה היא פרוטה אחד משמנה באיסר האטלקי וקונה את עצמה בגט ובמיתת הבעל היבמה נקנית בביאה וקונה את עצמה בחליצה ובמיתת היבם ׃

Tractatus de Sponsalibus.

CAput 1. Uxor acquiritur tribus modis, & illa acquirit denuo seipsam duobus modis; illa acquiritur argento, scriptura, & coitu. Schola Schamai dicit, denario, aut pretio denarii. Schola Hillelis dicit, numulo, aut pretio numuli. Quantum valet numulus Pruta? octavam partem assarii Italici. Seipsam vero acquirit libello repudii, & morte mariti. Fratria acquiritur coitu, & illa acquirit denuo seipsam discalceatione, & morte leviri.

R. OB. DE BARTENORA.

האשה נקנית *Uxor acquiritur*, nam fœmina non habetur desponsa nisi volens, ideo Misna dicit, *uxor acquiritur*, & non dicit, vir acquirit mulierem. Et quandoquidem in principio dicit האשה נקנית, propterea in fine quoque dicit היבמה נקנית *fratria acquiritur*, etiamsi fratria acquiratur, sive nolens sive volens.

נקנית בכסף *Acquiritur argento*, uti per argumentum a pari hoc elicimus e verbo לקח quod invenitur Genesis 23, 13. נתתי כסף השדה קח ממני & ex illo quod extat Deut. 24, 1. כי יקח איש אשה quemadmodum igitur in primo loco obtinet acquisitio per argentum, sic etiam in secundo.

בשטר *Cum scriptura*, si scripserit in charta, aut in testa, etsi non valuerit unum numulum, hoc sensu, *filia tua mihi consecrata est*; aut, *tua filia mihi desponsata est.*; aut, *filia tua mihi erit in uxorem*, & hanc scripturam illi dederit præsentibus duobus testibus. Et hoc concludimus ex eo quod dicitur Deut. 24, 2. ויצאה והיתה לאיש אחר Quemadmodum ergo dimissio fiat cum scriptura, uti scriptum est Deut. 24, 1. וכתב לה ספר כריתות sic etiam quando ab alio acquiritur viro necesse est ut id fiat per scripturam.

בביאה *Coitu*, si coiverit cum ea sponsus coram duobus testibus, vi sponsalium, uti scriptum est Deut. 24, 1. quandoquidem autem in Lege non clariora occurrunt sponsalia quam ea quæ fiunt per coitum, tamen decreverunt Sapientes, ut is qui desponsaverit mulieri per coitum, exciperetur verberibus rebellionis, ne filii Israelitarum hac in parte essent dissolutiores. פרוטה valet dimidium grani hordeacei argentei.

היבמה נקנית בביאה *Fratria acquiritur coitu*, a leviro acquiritur coitu uti uxor omnibus in rebus, sed non acquiritur argento, neque scriptura ex Lege; sed decreverunt Sapientes, ut desponsationes in illa valerent quantum ad eam aliis fratribus illegitimam reddendam, sed non ad liberandam illam a discalceatione, neque ad polluendum se per illam, si levir sit sacerdos.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

דרך *Modus*, usurpatur hæc vox in masculino & fœminino genere, sic Deut. 1, 22. את הדרך אשר נעלה בה & Deut. 28, 7. בדרך אחד יצאו אליך Cæterum quod Misna dicit, האשה נקנית *uxor acquiritur*, & non dicit, homo acquirit uxorem suam, eo nobis vult indigitare quod illa non est uxor maritata, nisi volens; nam si sponsus ipsi nolenti dederit desponsationis dona, non habetur desponsa. Docemus autem quod illa acquiri possit argento, eo quod scriptum est Deut. 24, 1. כי יקח איש אשה & Gen. 23, 13. in causa emtionis agri dicitur נתתי כסף השדה קח ממני Unum igitur acquirendi modum per similitudinem vocum docemus ex altero. Cæterum desponsationes quæ fiunt per scripturam, hoc modo peraguntur; vir conscribit in quacunque re quæ ad scripturam apta est, etiam si fuerit testa, vel folium plantæ, hoc sensu, *ecce tu mihi consecrata es*; aut, *ecce tu mihi desponsa es*, & similia; quam dederit scripturam coram duobus testibus. Probatio hujus rei est in eo quod dicitur Deut. 24, 2. ויצאה והיתה לאיש אחר hinc comparamus dimissionem uxoris a marito cum accessione ad maritum per scripturam, uti scriptum est Deut. 24, 1. וכתב לה ספר כריתות

Desponsatio quæ fit per coitum, est ea quæ fit in nomine desponsationis coram tribus testibus; & nulla illustrior quam hæc datur desponsatio, de qua Deut. 24, 1. ita ut mediante coitu fiat uxor maritata. Verum qui uxori suæ desponderit per coitum, ex decreto Sapientum flagellis rebellionis vapulet, ne Israëlitæ indies fiant dissolutiores, quamvis consecrationes nuptiarum sint irritæ, & uxor ducatur a marito. Denarii pondus est nonaginta sex granorum hordeaceorum argenti; Assarius vero est quarta pars drachmæ, quæ Arabicè dicitur דרהם; *Denarius* quoque facit sex drachmas, quomodo fit ut Assarius faciat quatuor grana argenti, & Pruta dimidium grani argenti. Cæterum, quia in principio Misnæ dicitur האשה נקנית *uxor acquiritur*, ideo in fine quoque dicit, היבמה נקנית *fratria acquiritur*. Nam cæteroquin dicendum fuisset היבם קונה *levir acquirit*, nam fundamentum nobis est, quod, si quis fratriam suam stupraverit sine illius consensu, acquisivit eam, quemadmodum expositum est in tractatu Jebhammot capite sexto.

SURENHUSIUS. Hicce de Sponsalibus tractatus ultimo ponitur loco, cum primo potius collocari debuisset, si quis connubiorum tempora recte perpendat; nam ubi nihil Sponsalium præcessit, ibi nulla dos, nullum instrumentum dotale, nullum leviratus conjugium, & nullus repudii libellus locum habere potest: sed auctor Misnicus in hoc Scripturæ ordinem imitatus est. Nam Moses ritum de Sponsalibus describit demum in libro Deuteronomii capite vicesimo secundo. Tum etiam, quod connubii ineundi ratio uniuscujusque arbitrio relicta est, ut ad eam cogi nequeat; cæterorum vero Leges omnino conjuges ad officia sua constringunt. Porro ad majorem hujus codicis elucidationem quædam a nobis præmittenda erunt e Maimonide in principio Hilchot Ischot; ubi notat antequam Lex lata sit, connubia rite contrahi solere sicubi mulier occurrisset viro, & utrique ad conjugium conspirarent, ut vir illico mulierem domum duceret, & solus solam amplecteretur. Lege autem Israëlitis data, præcepit ipsis Deus, ut, si quisquam ducere vellet uxorem, prius eam sibi coram testibus emat, & deinceps in uxorem habeat; sicuti dicitur Deut. 22, 13. כי יקח איש את אשה ובא אליה *Cum vir emerit mulierem, & ad eam ingressus fuerit*. Atque istiusmodi emtio præcepto Legis affirmante sancita triplicem ineundi conjugii modum inter Israelitas comprehendit; acquiritur enim a viro mulier argento, contractu seu perscriptione, & congressu: congressu & perscriptione, juxta Legem; argento, ex institutione Sapientum.

Hæ vero לקוחין *Emtiones* vocantur קדושין *Dicationes*, aut אירוסין *Sponsalia*; & mulier harum trium rerum una emta, vocatur מקודשת *Dicata*, aut מאורסה *Sponsa*. Jam ubi mulier tali modo emta atque dicata fuerit, licet viro nondum juncta sit, nec domum illius ducta, tamen dicitur אשת איש *uxor viri*; idcirco, si quis præter maritum, cum illa rem habuerit, morti deditur a Synedrio. Et si emtor eam repudiare velit, libellum repudii ei præbeat necesse est. Verum ante Legem datam, cum vir occurrisset mu-

mulieri, atque ambo convenissent, data mercede vir mulierem subigere poterat vel in media via, & deinceps abire; talis autem mulier vocabatur קדשה *sancta*, quæ Latinis *meretrix*. Postquam vero Israëlitis data fuit Lex, ejusmodi meretrix remota fuit, quemadmodum Deus præcipit Deut. 23, 17. לא יהיה קדשה בבנות ישראל *Ne sit meretrix inter filias Israëlis.* Quisquis igitur Israëlitarum ab isto tempore cum muliere rem habuerit nomine scortandi, & non dicandi, vapulat juxta præscriptum Legis, quia meretricem subegit.

Quarum vero mulierum matrimonia sub excidii pœna in Lege prohibita sunt, hæ vocantur עריות *Incestæ*; cujusmodi sunt mater, filia, soror, atque his similes. Præterea aliæ sunt mulieres ex Antiquorum Traditione ac Sapientum instituto interdictæ, quæ vocantur שניות *Secundariæ*, quia ab incestis secundæ sunt. Et hæ numero viginti sunt, nimirum, avia materna & perpetua illius linea; proavia enim, abaviaque in infinitum interdictæ sunt. Avi materni mater unica. Avia paterna & perpetua ista linea, proavia & abavia in infinitum interdictæ sunt. Avi paterni mater una. Patris noverca, cujus quoque indefinita linea est. Quamobrem & Jacobi patriarchæ nostri uxor, cuiquam nostrum interdicta fuit. Noverca matris una. Uxor patrui, illius scilicet, qui patris fuit uterinus. Avunculi uxor; utrum vero hic sit matris uterinus, necne, nihil refert. Nurus filii & continua linea; & nurus pronepotis, abnepotisque in infinitum interdicta est, ut uxor cujusvis nostri *Secundaria* fuerit Jacobo patriarchæ nostro. Nurus filiæ sola. Filii e filia sola neptis. Filii e filio neptis sola. Item sola neptis filiæ filia. Sola neptis filiæ e filio. Privigni sola neptis e filia. Privignæ sola neptis e filia. Soceri sola materna avia. Socrus sola paterna avia. Socrus avia materna sola. Soceri avia paterna sola. *Secundariarum* vero quatuor sunt, quarum interdictum nusquam & nunquam desinit. Avia materna, & superiores in infinitum. Avia paterna, & superiores in infinitum. Noverca patris, & superiores in infinitum. Filii nurus, & inferiores in infinitum.

Quarum vero mulierum conjunctionem Lex vetuit sine excidii pœna, eæ איסורי לאוין *ex præcepto negante interdictæ* dicuntur. Porro etiam nonnullæ *tanquam meretrices interdictæ* dicuntur; atque hæ sunt numero novem, videlicet, vidua mulier pontifici maximo interdicta est: mulier repudiata, meretrix, aut profanata tam summo pontifici, quam vulgari sacerdoti interdicta est. Fœmina spuria viro Israëlitæ, vir spurius fœminæ Israëliticæ. Fœmina Israëlitica viro Ammonitæ, vel Moabitæ. Et Israëlitica fœmina viro cujus testes vulnerati, comminuti, vel omnino excisi sunt. Tum etiam si uxor repudiata juxta divortium alteri viro nupserit, interdicta est marito primo. Fratria quæ alieni nupserit viro dum adhuc esset in potestate leviri. Fœmina quæ leviri sui calceum exuit, est similis repudiatæ, atque e Sapientum institutis interdicta est sacerdoti. Nethinæorum vero gens tam mascula quam fœminea in connubiis contrahendis Israëlitis interdicta est juxta Sapientum instituta.

Tandem sunt tria populorum genera quorum connubia interdicta sunt Israëlitis ex præcepto Legis affirmante, & non negante. Ex horum numero est Ægyptiorum atque Idumorum stirps prima & altera tam mascula quam fœminea, quæ universæ genti Israëliticæ interdicta est. Et virum experta pontifici maximo prohibita est. Quandoquidem de his in Lege non traditur לא יבא *Non veniet &c.* Neque לא יקח *Non accipiet &c.* Sed, דור שלישי יבא להם בקהל יהוה *Generatio tertia veniet in cœtum Dei*; Deut. 28, 8. Hinc colligimus primam ac secundam eorum generationem non admittendam esse in Dei cœtum. Tum etiam quia de summo pontifice dicitur Levit. 21, 13. והוא אשה בבתוליה יקח *Et uxorem ducet in virginitate sua.* Unde colligimus, ne quam ducat uxorem, quæ non sit virgo; quia præceptum negans quod ab affirmante proficiscitur, habeatur pro affirmante.

Jam de filiorum filiarumque in casu matrimonii ætate notandum est, quod filia a nativitate sua usque ad duodecim annos completos, vocatur קטנה תינוקת *parvula & pupula*: deinceps vero uno tantummodo transacto die, vocatur נערה puella; quia hac ætate duos pilos dicitur signum inferius extulisse. Abhinc sex integris mensibus præterlapsis, dicitur בוגרת *pubes*. Filius autem ex quo editus est in lucem usque dum tredecim annos compleverit, appellatur קטן תינוק *parvulus & pupulus*; postea vero eum in partibus illius infernis ad pubertatem duos ediderit pilos, vel unico die præterlapso, גדול איש *adultus & vir* dicitur. Si vero eam quidem ætatem attigerit, sed nondum hosce duos pilos extulerit, licet spadonis signa præbeat, tamen *parvus* dicitur usque dum viginti annos natus sit, triginta diebus minus. Nam si hanc ætatem attigerit, & duos pilos non extulerit, neque ad corporis partem inferiorem, neque ad barbam, סריס *spado* habendus sit, si vel unicum spadonis signum protulerit; jure tamen adulti pollet ad omnia. Sin nullum spadonis signum præbuerit, *parvulus* habeatur, usque dum inferius duos pilos ediderit, aut triginta & quinque annos, unumque diem natus fuerit.

Ipsa vero dicatio, quæ saltem unius nummi argentei ope, vel illius quod tantundem valebat, perficiebatur hoc modo, sponsus dicebat sponsæ, *ecce tu mihi dicata sis*; vel, *ecce tu mihi desponsa sis*; vel, *ecce tu mihi sis uxor hac re*; atque hoc coram testibus factum fuerit. Sponsus enim ea verba proferat, e quibus percipiatur se sponsam istam in uxorem emisse, & postea det argentum. Si quis autem scripto sibi dicarit in charta, vel in testa, vel in folio, vel in quavis alia re designato, hoc sensu; *ecce tu mihi dicata sis*, vel, *ecce tu mihi sponsa sis*, & id genus alia; tum id virgini det coram quibusdam testibus. Si vero coitu sibi dicarit uxorem, dicat ei, *ecce tu mihi dicata sis*; vel, *ecce tu mihi desponsa sis*; vel, *ecce tu mihi hoc coitu uxor sis*, & id genus alia: tum testibus præsentibus sibi istam in uxorem habeat. Sin autem per procuratorem sibi uxorem quærat, non opus est ut præter istum alii sint testes, quia ipse procurator testis satis idoneus est. Oportet autem ut ante dicationem sive per sponsum sive per procuratorem illius solenni more Deus precibus invocetur hoc sensu: *Laus tibi sit Domine, rex mundi, qui nos præceptis tuis initiasti, & jussisti ab incestis abstinere; & prohibuisti nobis desponsas, sed nuptas concessisti per thalamum nuptialem, & dicationem: Laus tibi, Domine, qui sanctificas Israëlem.* Atque hæc ista gratulatio sponsalis est quæ adhibito vini vasculo recitari solet. Plura ex ipso tractatu potissimum cognosces.

ב עבר עברי נקנה בכסף ובשטר וקונה עצמו בשנים וביובל ובגרעון כסף יתירה עליו אמה העבריה שקונה את עצמה בסימנין הנרצע נקנה ברציעה וקונה את עצמו ביובל ובמיתת הארון :

2. Servus Hebræus acquiritur argento, & scriptura; & seipsum acquirit annis, & Jubilæo, & detractione argenti. Sed pretiosior illo est serva Hebræa, quæ seipsam acquirit signis mulieris. Perforatus acquiritur perforatione, & acquirit seipsum Jubilæo, & morte heri sui.

R. OB. DE BARTENORA.

עבר עברי נקנה בכסף *Servus Hebræus acquiritur argento*, uti scriptum est Levit. 25, 51. מכסף מקנתו hinc constat quod acquiritur argento. ובשטר *& scriptura*, uti scriptum est de serva Hebræa Exod 21, 10. אם אחרת יקח לו ubi comparatur cum alia muliere, ut, quemadmodum hæc acquiritur scriptura, sic etiam illa acquiratur scriptura. Servo vero acquisi-

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

De servo Hebræo scriptum est Levit. 25, 51. מכסף מקנתו hinc constat quod acquiritur argento. De serva Hebræa dicitur Exod. 21, 8. והפדה hinc patet quod diminuet de redemptione illius tempus quod fuit cum illo, & sic libera exibit. Cæterum Deut. 15, 12. dicitur כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה ubi Hebræus comparatur cum Hebræa; & de

quisitionem docemus ex acquisitione servæ, uti scriptum est Deut. 15, 12. העברי או העבריה ubi Hebræam cum Hebræo comparat,

בשנים *Annis*, sex annis finitis liber exit, etiamsi annus remissionis venerit in medio sex annorum, tamen serviet, uti scriptum est Exod. 21, 2. שש שנים יעבד ובשביעית fit igitur ut aliquando serviat in anno septimo. ביובל *Jubilæo*, si annus jubilæus inciderit in medium sex annorum, efficit ut liber exeat. ובגרעון כסף *& detractione argenti*, ut scriptum est de serva Hebræa Exod 21, 8. והפדה Et servus Hebræus comparatur cum serva Hebræa, si emerit eum herus illius sex minis, & servus exire debuerit anno sexto finito, fiet ut cujuslibet anni servitium emerit una mina. Et si ille seipsum redimere voluerit, herus ejus ipsi detrahet pecuniam qua per illos annos servivit.

יתרה עליו אמה העבריה *Sed pretiosior illo est serva Hebræa*, quia seipsam acquirit omnibus hisce quos diximus modis, & signis virginitatis, quemadmodum elicimus ex eo quod scriptum est Exod. 21, 10. ויצאה חנם ubi Scriptura servæ assignat aliquam prærogativam, quæ est, ut propter signa virginitatis libera exeat.

ובמיתת האדון *& morte heri*, intra sex annos filio serviet quemadmodum scriptum est Exod. 21, 1. ועבדו לעלם ipsi ergo scil. hero serviet in perpetuum, non filio ejus. Cæterum is, cujus herus mortuus fuerit in medio sex annorum, serviet illius filio, ut scriptum est Exod. 21, 2. שש שנים יעבד ergo tam filio quam hero serviet. Quando herus ejus mortuus fuerit filio tantum serviet sex annos, sed filiæ, fratri, reliquisque hæredibus non serviet, Deut. 15, 21. ועבדך שש שנים *tibi* igitur scil. filio, non hæredibus serviet. Serva Hebræa seipsam acquirit morte heri, perinde ac servus in aure perforatus, eo quod scriptum est de perforato in aure Deut. 15, 7. ואף לאמתך תעשה כן

de serva Hebræa dicitur Exod. 21, 10. שארה לא יגרע ubi serva Hebræa comparatur cum alia muliere, nimirum quemadmodum alia mulier acquiritur scriptura, sic etiam serva Hebræa acquiritur scriptura. Et de serva Hebræa concludimus ad servum Hebræum, quod ipse acquiritur argento æque ac ipsa, & quod exit annis finitis.

בשנים *Annis*, quando serviverit sex annos, inde ab illo die quo venditus est, etiamsi annus remissionis intraverit sex annos. Et quod scriptum est Exod. 21, 2. שש שנים יעבד ובשביעית indicio est, quod interdum etiam servire debet anno septimo. Si ergo annus jubilæus inciderit in medium sex annorum, liber exit.

גרעון הכסף *Detractio argenti*, vult, quod emtor computat annos quos servivit, & detrahit ei id quod ipsi debet de pecunia, & reliquum solvit, quo facto fit libertus. Exempli gratia si servum emerit sexaginta denariis, & servierit illi duos annos, quadraginta ipsi solvet denarios, & deinde exibit libertate donatus. Et hoc est quod scriptum est de serva Hebræa Exod. 21, 8. והפדה

שקונה את עצמה בסימנין *Quæ seipsam acquirit signis*, vult dicere, si illi ad pudenda duo fuerint pili postquam impleti fuerint duodecim anni, & unus dies. Hoc sensu traditione explicatur ex eo quod scriptum est Exod. 21, 10. ויצאה חנם quæ est ætas בגרות *pubescentis*: & quod dicitur אין כסף *sine argento* notat ætatem נערות *puellæ*, postquam illi duo accesserint pili usque ad sex menses deinceps, uti expositum est capite tertio tractatus Cetubhot. Cæterum de servo Hebræo cui auris perforata, extat Deut. 15. 17. ואף לאמתך תעשה כן Propterea serva Hebræa quoque libera exibit hero ejus mortuo, sed hujus rei non meminit Misnæ doctor, eo quod illa similis est servo Hebræo perforato; verum si herus servi Hebræi mortuus fuerit, & filium reliquerit, serviet illius filio donec sex anni impleti fuerint. Sed si non reliquerit filium, liber exibit, & non serviet filiæ, neque heri fratri, neque ullis hæredibus. Scias autem, quod de servo qui seipsum vendiderit paupertatis ergo loquitur Lex Deut. 15, 12. כי ימכר לך אחיך העברי Cæterum quando ipsum vendiderit senatus, dicitur de ipso Exod 22. 2. ונמכר בגנבתו & non venditur, si pretium ejus fuerit majus quam summa quam debebat propter furtum. Jam dictum est capite tertio tractatus Sota, quod vir venditur propter furtum suum, & quod non venditur mulier propter furtum. Sed pater eam vendere potest quando adhuc minorennis est, uti expositum capite tertio tractatus Cetubhot. Sapientes dicunt, quisnam conscribet libellum servæ Hebrææ? pater eum conscribet, & hoc sensu, *filia mea vendita est tibi*, aut, *filia mea acquisita est a te*, dabitque eum coram duobus. Et postquam de ritu servi Hebræi locuti fuerimus, absolvemus eum in transitu, quando cognoveris, eum, qui venditus fuerit gentili, etiam libertate donari mortuo ejus domino. Et hoc sensu intelligendum est id quod dixerunt Sapientes, qui seipsum vendit, potest seipsum vendere sex annos, & ultra sex annos; at quando ipsum vendiderit Senatus, tantum sex annos vendi potest. Qui seipsum vendiderit, non perforatur, at si Senatus ipsum vendiderit, perforari potest. Qui seipsum vendiderit, ei non imponunt onus, at si vendiderit eum Senatus, ipsi imponunt onus. Qui seipsum vendiderit, ei herus illius non dat servam Cananitidem, & licita erat ipsi quamdiu erat servus, & liberi quos ex illa procreaverat, erant servi. Et hoc est quod Lex dicit Exod. 21, 4. האשה וילדיה תהיה לאדניה Herus potestatem habet servum ad hoc cogendum si voluerit. De his autem dixerunt, imponunt illis onus, qui exeunt finitis certis annis, & jubilæo, & mortuo ejus hero, nec non servæ Hebrææ quæ exit ope signorum quorundam virginitatis. Sed ei qui exit detractione argenti non imposuerunt onus. Quantitas vero pecuniæ quæ illi debetur de bonis, non minor est quam triginta sicli, & סלע *siclus* quilibet valet quatuor denarios, denarii vero valorem jam exposuimus. Dixerunt autem, unde probatur quod is qui aufugerit, tenetur implere sex annos? uti scriptum est, *sex annos serviet*. Præterea dixerunt, onus quod imponitur servæ Hebrææ, & ei quod invenerit, venit a patre ejus, eo quod illa adhuc est נערה *puella*, uti exposuimus, & propterea est sub potestate patris. Verum si pater mortuus fuerit, cedit ipsi; nam hypothesis nobis est, quod nemo beneficium filiæ pro hæreditate relinquet filio suo, propterea fratres nullius rei participes sunt hac in parte. Onus vero servi Hebræi pro ipso est, & creditor in illud nullam habet potestatem, neque de eo debitum suum postulare potest. Quando autem servus Hebræus ægrotaverit, tum adhuc continetur in potestate heri sui, si & infra quatuor annos continuos ægrotaverit, at diversis temporibus, anni infirmitatis annumerantur ipsi inter sex illos annos. Verum si quatuor annos continuos ægrotaverit, tenetur eos implere, quia est instar mercenarii, uti scriptum est Deut. 15, 18. כי משנה שכר שכיר Cæterum jam nosti id quod dictum est in Lege de serva Hebræa Exod. 21, 8. אשר לא יעדה ad quod rogarunt, quomodo igitur se habet præceptum promissionis? sponsus dicit sponsæ coram duobus testibus? *ecce tu mihi sanctificata es*, aut, *tu desponsa es mihi*, aut, *tu eris mihi in uxorem*, etiamsi hoc factum fuerit in fine sex annorum, & circa occasum solis; & tum eam excipere tenetur ut uxorem, non ut servam. Præterea scriptum est Exod. 21, 9. ואם לבנו ייעדנה quod idem est ac si dixisset *tu filio meo sanctificata es*; sed necesse est ut filius sit major annis, & huic rei annuat, propterea dixerunt, *non fit pactum nisi sit majorennis, neque fit pactum nisi ipso consentiente*. Dixerunt etiam quod serva Hebræa non vendatur, nisi illi cui desponsari potest, vel filio ejus, etiamsi hero nequeat desponsari, ut, si quis vendiderit filiam suam patri, qui illi spondere nequit, sed filius ejus potest, quia illa est filia fratris ejus. Præterea dixerunt, scriptum est Exod 21, 6. לאמה hinc docemur quod eam illegitimis vendere potest. Quando autem patri, vel filio destinata fuerit, non exibit nisi cum libello repudii, sed cum neque patri neque filio destinata fuerit in conjugium, exeat omnibus hisce quos diximus modis. Scias etiam quod patri imposuerunt ut redimat filiam suam, si vendiderit eam propter defectum familiæ; & hoc est quod dixerunt, *cogunt eum ad redimendum illam*; sic etiam dixerunt, quod eam bis vendere nequit. Scitu tibi necessarium est, quod fur, qui Rubeni furatus fuerit, & deinceps venditus fuerit propter furtum, si præterito deinde tempore secunda vice Rubeni furatus fuerit, non potest vendi secunda vice, quia Rubeni eum bis vendere non poterat. Indemdem dixerunt, *quandoquidem semel venditus fuit, non potest secunda vice vendi*. Subula autem qua perforabatur servi auris, ex metallo constare debebat, & auris tantum in superiori parte perfodiebatur. Verum servo a genere sacerdotali non perfodiebatur

auris, quia hoc modo afficiebatur macula; sed servam Cananitidem ducebat uxorem, quia ipsi licita erat in tempore servitutis. Dixerunt d: omni servo Hebræo, *si ipsi sit uxor, & liberi, herus ejus tradit ipsi servam Cananitidem in uxorem.* Et dixerunt, scriptum est Exod. 21, 5. אם אמר יאמר העבד at necesse est ut dicat, ויאמר העבד nec non ut dicat, כשהוא עבד; & dicat in principio sex annorum, & in fine sex annorum. Si servo fuerit uxor & liberi, at hero ejus non fuerint uxor nec liberi, non perforabatur ipsi auris, uti scriptum est Deut. 15, 16. כי אהבך ואת ביתך Si hero ejus fuerit uxor & liberi, ipsi vero non fuerit uxor, neque liberi, non perforabatur illi auris, uti scriptum est Exod. 21, 4. ארני אשתי ואת בני Si ille amaret herum, at herus non amaret ipsum, non perforabatur auris, uti scriptum est Deut. 15, 16. כי אהבך ואת ביתך si ille ægrotaret & herus ejus non ægrotaret, non perforabatur, uti scriptum est Deut. 15, 16. כי טוב לו Si herus ejus ægrotaret & ille non ægrotaret, non perforabatur auris, uti scriptum est Deut. 15, 16. כי טוב לו עמך Dixerunt Sapientes Betaitam quandam, dicit Scriptura כי טוב לו עמך ubi illud עמך *secum* referendum est ad cibum & ad potum, hoc sensu, ne tu (here) comedas panem purum, & ille (servus) panem furfuraceum; ne tu bibas vinum vetus, & ille vinum novum; ne tu dormias super pulvillis & molli lecto, ille vero super stramine. Propterea dixerunt Sapientes, quicunque emerit servum Hebræum, cum eo se res habet perinde ac si emisset sibi herum. Et dixerunt quoque, quod herus tenetur uxorem & liberos ejus simul alere, propterea scriptum est Exod. 21, 3. ויצאה אשתו עמו & Levit. 25, 41. ויצא מעמך הוא ובניו עמו nam herus non habet potestatem in illos; vult igitur dicere, quod exeunt ex obligatione heri qua obligabatur eos alere. Similiter, non licebat hero adhibere servum per totum illud tempus ad opera servilia conditionis infimæ, ut, ad discalceationem, & accommodationem vestimentorum in balneis, eo quod scriptum est Levit. 25, 42. לא ימכרו ממכרת עבד Et dixerunt, non utetur servo Hebræo nisi eo tempore quo annus jubilæus viget.

ג עבד כנעני נקנה בכסף ובשטר ובחזקה וקונה את עצמו בכסף על ידי אחרים ובשטר על ידי עצמו דברי רבי מאיר וחכמים אומרים בכסף על ידי עצמו ובשטר על ידי אחרים ובלבד שיהא הכסף משל אחרים :

3. Servus Cananæus acquiritur argento, scriptura, & possessione. Et acquirit seipsum argento, medio aliorum, & scriptura, medio sui ipsius; sunt verba R. Meyri. Sapientes dicunt, argento, medio sui ipsius, & scriptura, medio aliorum, at ea conditione ut argentum sit ab aliis.

R. OB. DE BARTENORA.

עבד כנעני נקנה בכסף בשטר ובחזקה *Servus Cananæus acquiritur, argento, scriptura, & possessione*, uti scriptum est Levit. 25, 46. ubi servi comparantur cum bonis immobilibus, hoc sensu, quemadmodum campus acquiritur argento, scriptura, & possessione, sic etiam servus Cananæus acquiritur argento, scriptura, & possessione. Cæterum possessio servi hæc est, si exuerit hero calceos, vel induerit eos, & vestimenta ejus adduxerit ad balneum, eumque exuerit, laverit, unxerit, fricuerit, induerit, & erexerit, aut ipse herus erexerit servum, his modis acquirit ipsum herus.

בכסף על ידי אחרים *Argento ope aliorum*, quando argentum dederint hero ea conditione ut servus liberè exeat; sed ipse servus non potest recipere argentum ab illis, etiam sub conditione ne herus in illud potestatem habeat, nam putat quod servus nihil acquirere potest sine hero ejus.

ובשטר על ידי עצמו *Et scriptura, ope sui ipsius*, quia putat damnum esse servo quando e potestate heri exit in libertatem; nam si fuerit servus sacerdotis & exierit, fecit ipsum ineptum ad comedendum Trumam. Verum si fuerit servus Israëlitæ & exierit, fecit ipsi interdictam servam Cananitidem, hac de causa dicit quod non liber exit ope aliorum, sed sui ipsius ope. Nam, quandoquidem hoc ipsi est damno, fieri hoc nequit, cum non inferunt homini damnum nisi præsenti. Cæterum cum argento quo acquiritur ope aliorum, aliter se res habet, quia illud recipit herus ejus, unde efficitur ut sponte sua liber exeat; atque hi alii, de quibus fit sermo, non inferunt illi damnum, sed quod pecuniam recipit herus illius, & herus hac in parte non constituitur legatus ejus, sed sibi ipsi facit id quod facit, atque adeo ex se ipso ei acquirit.

וחכמים אומרים בכסף על ידי עצמו *Sapientes vero dicunt, argento medio sui ipsius acquirit*, putant enim quod servus acquirere potest sine hero, propterea acquirit seipsum argento, etiam medio sui ipsius, & quanto magis medio aliorum.

ובשטר על ידי אחרים *Et scriptura ope aliorum*, nam putant Sapientes, quod servo beneficium fit quando exit e potestate heri in libertatem, at quod homini absenti licet præstare beneficium; decisio est juxta Sapientes. Servus Cananæus acquirit seipsum, si herus ejus ipsum privaverit visu, aut dente, aut uno e viginti quatuor extremitatibus membrorum, uti sunt digiti manuum, pedum, & extremitates aurium, & nasi, nec non membri virilis, & mammarum uxoris. Ratio autem, quare hæc non enumerat Misna inter ea

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Dicit Lex de servo Cananæo Levit. 25, 46. והתנחלתם אותם לבניכם אחריכם לרשת אחוזה comparat ergo servos cum bonis immobilibus, ut, quemadmodum campus acquiritur argento, scriptura, & possessione, uti statim exponetur, sic etiam acquiratur servus Cananæus eodem modo. Observes tantummodo hæc duo fundamenta, quorum primum est, quod homini absenti præstatur beneficium, & quod illi non infertur damnum nisi præsenti. Secundum fundamentum, controversia inter R: Meyrum & Sapientes, quæ venit in tractatu Gittin capite primo, in casu servi exeuntis in libertatem, de quo R. Meyr dicit, quod servo cedit damnum. Sapientes vero dicunt quod ipsi cedit beneficium. Cæterum satis notum est, eum qui acquirit uxorem etiam acquirere maritum, & eum qui acquirit servum etiam acquirere herum ejus, & de hoc nulla est controversia. R. Meyr putat, quod, si quis dederit bona quædam servo, & dixerit illi, *acquire illa ea conditione ut mediantibus illis liber exeas*; nam quoties illi dixerit, *acquire ea*, acquisivit ea herus illius, & nihil ipsum juvat conditio quam deinceps dixit. Propterea dixit R. Meyr, quod medio argenti non exit liber, nisi mediantibus aliis, nimirum, si quis alius dederit argentum hero ejus ad redemptionem ejus. Sapientes vero dicunt, quod conditio valet, & quod servus non acquisivit quicquam ex illis bonis, donec exierit liber. Propterea juxta opinionem Sapientum fieri potest ut libertas servi acquiratur argento medio sui ipsius, quanto magis medio aliorum. R. Meyr putat, quod non exit liber, donec scriptura libertatis pervenerit ad manus illius, sed si mediantibus aliis acquisiverit illa bona, non exit liber, quia ipsi damno est. Propterea dicit, ובשטר על ידי עצמו *& scriptura medio sui ipsius.* Sapientes vero dicunt quod seipsum acquirit scriptura, etiamsi id fiat mediantibus aliis, eo quod hoc ipsi beneficio est; decisio est juxta Sapientes.

בחזקה *Possessione*, jam hoc exposuerunt, dixeruntque, quomodo se habet acquisitio quæ fit possessione? si hero exuerit calceos, aut eos induerit ipsi, aut detulerit post eum vestimenta sua ad balneum, & exuerit ipsum, laverit, unxerit, fricuerit, induerit, erexerit, aut herus erexerit servum, acquisivit ipsum. Servus vero Cananæus acquirit seipsum, etiam capitibus membrorum, si ea læserit herus, & abstulerit ipsi unum e viginti quatuor membris, qualia sunt digiti manuum, & pedum, capita aurium, & caput nasi, & capita pectoris in uxore, & caput partium genitalium. Aut si abstulerit ipsi usum oculorum, aut dentium, uti scriptum

ea quibus ſervus ſe ipſum acquirit, eſt, quia is qui manumittitur propter læſa membra, opus habet ſcriptura donatæ ab hero libertatis. ובלבד שיהא הכסף משל אחרים *at ea conditione ut argentum ſit alienum*, nam ſervo nihil eſt, imo id quod invenerit, vel ipſi dono datum fuerit, ad herum pertinet ſuum; ideoque, ſi ſe ipſum redimere velit argento, neceſſe eſt ut argentum ſit alienum, hac conditione ipſi datum quod in illud nullam habebit poteſtatem.

ptum eſt in Lege. Ratio autem, quare hæc non numeravit Miſna inter modos illos quibus ſervus acquirit ſeipſum, eſt, quia opus habet ſcriptura libertatis heri, poſtquam ipſi intulerit vulnus.

ד בהמה גסה נקנית במסירה והדקה בהגבהה דברי רבי מאיר ורבי אליעזר וח"א בהמה דקה נקנית במשיכה :

4. Magnum pecus acquiritur traditione; parvum vero elevatione, ſunt verba R. Meyri, & R. Elieſeris. Sapientes dicunt, parvum pecus acquiritur attractione.

R. OB. DE BARTENORA.

במסירה *Traditione*, qua poſſeſſor emtori tradit beſtiam ope capiſtri, aut capillorum. בהגבהה *elevatione*, non attractione. נקנית במשיכה *acquiritur attractione*, nam quamvis etiam fieri poſſet elevatione, nihilominus acquiritur attractione, quia pecus repugnare ſolet unguibus ſuis eaſque immittere in ſolum. Deciſio juris eſt, quod pecus parvum æque ac magnum acquiritur attractione, & quanto magis elevatione. *Attractio* autem acquirit in angulo circa viam publicam, quæ vocatur סמטא *ſemita*; nec non in atrio duorum. *Traditio* autem acquirit in via publica; & *elevatio* ubique locorum. Quicquid autem acquiritur elevatione, non acquiritur niſi elevatione; & quicquid acquiritur traditione, non acquiritur attractione; ſic etiam quod acquiritur attractione, non acquiritur traditione.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

במסירה *Traditione*, poſſeſſor tradit pecus emtori; aut pecus illud incedit in principio incedentium pecudum, & ſequuntur illud medio illius inceſſu; ſed deciſio juris eſt, quod tam parvum pecus quam magnum acquiritur attractione; & quanto magis elevatione. Cæterum fundamenta, quæ expoſituri ſumus in tractatu Bava Batra, hæc ſunt, attractio acquirit in ſemita circa viam publicam, & in atrio duorum. Traditio autem acquirit in loco publico, & in atrio quod non fuerit duorum; & elatio ubique locorum acquirit. Quicquid autem acquiritur elatione, non acquiritur niſi elatione, etiam ſi dicamus de eo quod ſit acquiſitum attractione. Ratio autem, quare pecus parvum acquiratur attractione, etſi in eo obtinere poſſit elevatio, eſt, quia illud pedes infigit ſolo, & non divellitur; & hoc eſt quod dixerunt משום דמסרכה *quia refractarium eſt*. Cæterum ubi dicimus quod attractio obtinet, ibi non obtinet traditio; hæc ſemper obſerves fundamenta.

ה נכסים שיש להם אחריות נקנין בכסף ובשטר ובחזקה ושאין להם אחריות אין נקנין אלא במשיכה נכסים שאין להם אחריות נקנין עם נכסים שיש להם אחריות בכסף ובשטר ובחזקה וזוקקין נכסים שאין להן אחריות את הנכסים שיש להם אחריות לישבע עליהן :

5. Bona quibus eſt cautio, acquiruntur argento, ſcriptura, & poſſeſſione. Quibus non eſt cautio, acquiruntur tantum attractione. Bona quibus non eſt cautio, acquiruntur bonis quibus eſt cautio, argento, ſcriptura, & poſſeſſione, & obligant bona quibus non eſt cautio cum bonis quibus eſt cautio ad jurandum ſuper illis.

R. OB. DE BARTENORA.

נכסים שיש להם אחריות *Bona quibus eſt cautio*, cujuſmodi ſunt agri qui creditori obligati ſunt, eo quod ſunt bona immobilia; אחריות eſt idem quod חוזר *rediens*, quia creditor ope illius redit ad ſua, ſumens bona immobilia e poteſtate emtoris, ſi debitor non ſit ſolvendo.

נקנין בכסף *Acquiruntur argento*, uti ſcriptum eſt Jerm. 32, 44. שדות בכסף יקנו Hoc autem accipiendum eſt de acquiſitione quæ fiebat iis in locis ubi non utebantur ſcriptura emtionis, ſed ubi in uſu erat ſcriptura, non acquirebatur niſi uſque dum ſcriptura conſignata fuiſſet.

בשטר *Scriptura*, ſi ſcripſerit ſuper charta, aut ſuper teſta, hoc argumento, *ager meus tibi datus eſt*, aut, *ager meus acquiſitus eſt tibi*, & tradiderit eum illi qui acquiſiverat. Nam in donationibus tantum acquiritur ager ope talis ſcripturæ, ſed non in auctionibus niſi argento; niſi vendiderit agrum ſuum propter pravitatem ejus, quia tum ſcriptura tantum acquiritur, quod probatur ex eo quod ſcriptum Jerm. 32,44 וכתוב בספר וחתום

ובחזקה *Et poſſeſſione*, ut, ſi aliquantulum in ſolo effoderit, aut occluſerit, aut maceriem ſtruxerit, vel aliquam rem coram venditore diſruperit. Verum ſi non coram ipſo fecerit, neceſſe eſt ut dicat ipſi, poſſideto & acquirito. Cæterum quod campus acquiritur poſſeſſione, probatur ex eo quod ſcriptum eſt Deut. 11, 31. וירשתם אותה וישבתם בה Sed qua re obtinebitis eam? poſſeſſione.

נכסים שאין להם אחריות נקנין אלא במשיכה *Bona quibus non eſt cautio de damno, non acquiruntur niſi attractione*, uti ſcriptum eſt Levit. 25,14. או קנה מיד עמיתך Ejuſmodi igi-

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

נכסים שיש להם אחריות *Bona quibus eſt cautio*, ſunt agri & bona immobilia, & dicitur quod ipſis eſt אחריות id eſt חוזר *redeus*, quia ope illius redimus ad bona immobilia tantum, ut, ſi Ruben vendiderit campum Schimeoni, & Ruben debuerit Levi quicquam ante venditionem, tum Lege agrum jam venditum educere poteſt e poteſtate Schimeonis, ſi tantum non invenerit apud Schimeonem quo ipſi ſatisfieri poteſt; & hic eſt ſenſus vocis אחריות *cautio de damno*.

נכסים שאין להם אחריות *Bona quibus non eſt cautio*, ſunt omnia bona mobilia, eo quod Levi nequit e poteſtate Schimeonis educere mobilia quæ vendidit Ruben, poſtquam in ſe receperit debitum a Levi. Quod autem campi acquiruntur argento, probatur ex eo quod ſcriptum eſt Jerm. 32, 44. שדות בכסף יקנו Sed hoc accipiendum eſt ea conditione ſi eo in loco ſcriptura non ſit in uſu, ſed ubi ſcriptura eſt in uſu in emtionibus & venditionibus, non niſi ſcriptura mediante acquiritur, niſi dixerit emtor ſe mediante pecunia tantum acquiſiturum. Cæterum caſus de acquirendo agro ope ſcripturæ, ejuſmodi eſt, ut argumentum acquiſitionis cuicunque materiæ ad ſcriptionem aptæ inſcribi poſſit, hoc ſenſu, *ager meus tibi datus eſt*, aut, *ager meus a te acquiſitus eſt*, & ſimilia. Et hoc tantum intelligendum eſt de dono datis, quæ acquiruntur ſcriptura, ſed in emtione & venditione non acquiritur, niſi quis dederit argentum, atque agrum ſuum vendiderit eo quod depravatus erat. Quod autem ope ſcripturæ acquiritur, probatur ex eo quod ſcriptum eſt Jerm. 32, 44. וכתוב בספר וחתום Sed ſola poſſeſſione acquiritur ſemper omni in caſu; cujus modos ac-

tur res, quæ de manu in manum tradi poteſt, non acquiritur niſi traditione e manu in manum.

נקנין עם נכסים שיש להם אחריות *Acquiruntur bonis quibus eſt cautio de futuro damno*, ut, ſi vendiderit quis bona mobilia immobilibus, quandoquidem enim emtor acquiſivit agrum uno e tribus modis quibus acquiri ſolent bona immobilia, acquiruntur ope illius modi bona etiam mobilia; & hoc, ſi dixerim illi, *acquire hæc ope agri.* Et hoc probatur ex eo quod ſcriptum eſt 2 Chron. 21, 3. ויתן להם אביהם מתנות רבות לכסף וגו׳

וזוקקין נכסים שאין להם אחריות את הנכסים שיש להם אחריות לישבע עליהן *Et obligant bona quibus non eſt cautio cum bonis queis eſt cautio ad jurandum ſuper illis*, etiamſi non jurent ſuper agris, hic tamen ubi ab ipſo poſtulatus fuerit ager, & immobilia, & ſuper mobilibus jurare debuerit, mobilia obligantur cum agro ſive immobilibus ad jusjurandum propter adjectionem juramenti. Nam hanc juramenti adjectionem diſcimus ex eo quod dicitur de uxore ad adulterium declinante, ſic Num. 5, 22. ואמרה האשה אמן אמן id eſt dicet Amen propter unum virum, & Amen propter alterum virum, Amen quod non declinavi deſponſa, Amen quod non declinavi nupta, expectans levirum & jam ducta ab illo.

quirendi exponemus ſuo loco in tractatu Babha Batra. Quorum unus modus eſt, ſi quis ædificaverit quicquam aut deſtruxerit quicquam quantulæcunque quantitatis in illo campo quem emere voluerit, præſente poſſeſſore campi, & fecerit quicquam in ipſa campi ſubſtantia, & poſſeſſor campi non impediverit ipſum, confirmatur emtio, & venditor tenetur ad hanc venditionem. Verum ſi poſſeſſore abſente factum fuerit, neceſſe eſt ut illi dicat, poſſideto & acquirito. Quod autem acquiratur poſſeſſione, probatur ex eo quod ſcriptum eſt Deut. 11, 31. וירשתם אתה וישבתם בה Quo ergo hæreditatem adire quis poterit? בישיבה *poſſeſſione.*

נכסים שאין להם אחריות אין נקנין אלא במשיכה *Opes quibus non eſt cautio de damno, non acquiruntur niſi attractione*, hoc probatur ex eo quod ſcriptum eſt Levit. 25, 14. וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך אל תונו איש את אחיו ubi per id quod acquiritur de manu in manum, intelligimus id quod de manu in manum tradi poteſt, non acquiri ritè, niſi de manu in manum tradatur. Cæterum quod Miſna dicit, mobilia acquiri cum bonis quibus eſt cautio, hoc ſenſu intelligendum eſt, ſi Ruben vendiderit Schimeoni centupondium piperis, & domicilium certa nummorum ſumma, quando Schimeon acquiſiverit domicilium uno e tribus modis quibus acquiritur bonum immobile, unà acquiſivit piper cum iſto domicilio, etſi non attraxerit, & piper in alia fuerit civitate; ſed ea conditione ut illi dicat, acquire hoc cum bonis immobilibus. Et hoc probatur ex eo quod ſcriptum eſt 2 Chron. 21, 3. ויתן להם אביהם מתנות רבות לכסף ולזהב ולמגדנות עם ערים בצורות Cæterum jam diximus in tractatu Cetubhot, quod ubicunque dictum fuerit in Miſna *jusjurandum*, eſſe jusjurandum Lege præceptum, aut jusjurandum ex inſtitutione Sapientum inſtar jurisjurandi Lege inſtituti. Sed non obligarunt homines ad jusjurandum Legis in cauſis bonorum immobilium; at hic caſus etiam exponetur ſuo loco in tractatu Schebuot. Verum ſuper mobilibus jurabant jusjurandum Legis, quemadmodum ſcriptum eſt Exod. 22, 6. כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים וגו׳ & deinceps ונקרב בעל הבית אל האלהים Cæterum jam diximus, eum qui confeſſus fuerit partem debiti, obligatum eſſe ad jusjurandum Legis, at ſi totum negaverit debitum, liber eſt; attamen tenetur ad jusjurandum Sapientum, quemadmodum expoſuimus in fine tractatus Cetubhot. Si Ruben a Schimeone poſtulet centum denarios, & domicilium, & confeſſus fuerit partem debiti centum denariorum, tenetur ad jusjurandum Legis pro parte centum denariorum, & jurare etiam tenetur pro domicilio, quod adjunctum eſt; at jurisjurandi revolutio peragi debet vi Legis, quia dictum eſt Num. 5, 22. ואמרה האשה אמן אמן Quæ verba ita exponit Traditio, dicet Amen propter hunc virum, & Amen propter illum virum &c. quemadmodum ſuo loco. Propterea, quiſquis obligatus fuerit ad jusjurandum, is poteſt in eum qui illum ad jusjurandum adigit, contorquere formulam jurisjurandi totius negotii iſtius quod dependet a prima poſtulatione, & illius quod non dependet ab ea. E meis vero verbis tibi exponetur, quod, quicunque poſtulaverit a proximo ſuo bona immobilia, & confeſſus fuerit partem eorum; aut, ſi poſtulaverit ab illo mobilia & immobilia, & confeſſus fuerit mobilia, at negaverit omnino bona immobilia; aut, ſi partem eorum confeſſus fuerit, at negaverit omnia bona mobilia, in omnibus hiſce modis liber eſt a jurejurando Legis, ſed tenetur ad jusjurandum Sapientum in ſingulis iſtis poſtulationibus. Sic etiam ſi quis a proximo ſuo poſtulaverit bona mobilia, & partem ex illis acceperit, dixeritque, hoc eſt quod in poteſtate mea eſt, accipe & defer, tenetur tantum ad jusjurandum Sapientum; & omnia hæc velim obſerves fundamenta.

ו כל הנעשה דמי׳ באחר כיון שזכה זה נתחייב זה בחליפיו כיצד החליף שור בפרה או חמור בשור כיון שזכה זה נתחייב זה בחליפיו רשות הגבוה בכסף רשות ההדיוט בחזקה אמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט:

6. Omnis res æſtimatur nummis antequam detur pro re alia, nam, quandoquidem unus acquiſivit, alter tenetur ad mutuationem ejus. Quomodo? Si commutaverit bovem pro vacca, aut aſinum pro bove, quandoquidem unus acquiſivit, alter tenetur ad commutationem ejus. Poteſtas rerum ſanctarum acquirit argento; & poteſtas idiotæ acquirit poſſeſſione; ſi quis aliquid Deo voverit, perinde eſt ac ſi jam alicui traditum eſſet.

R. OB. DE BARTENORA.

כל הנעשה דמים באחר *Omnis res æſtimatur pecuniâ in re alia*, in Gemara hoc ſenſu, quicquid æſtimatur vice pecuniæ in re alia, nam quicquid quis dare voluerit pro alia re pro pecunia, neceſſe eſt ut æſtimetur ac taxetur, quæ ſunt bona mobilia omnia præter monetam.

כיון שזכה זה נתחייב זה בחליפיו *Quandoquidem acquiſivit unus, alter tenetur ad commutationem ejus*, ſenſus eſt, eo quod unus attraxit, propterea alter tenetur ad commutationem ejus, quocunque in loco fuerit, ſi mortuum fuerit pecus, aut ſi perdiderit illud poſſeſſor, etſi nondum rem aliam attraxerit, nam attractionis alicujus rei quam attraxit venditor, emtor acquiſivit id quod emit, quocunque in loco fuerit, etſi ne quidem Prutam minimam valeat res cujus ope acquiſivit. Sed ea conditione ne ſit moneta, aut fructus, quia ope illarum rerum non acquiritur. Nam omnes res

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

כל הנעשה דמים באחר *Quicquid fit pecuniâ in re alia*, vult dicere, quicquid æſtimatur nummis in alia re; expoſitio autem talis eſt, quicquid æſtimari poteſt ut fiat pretium pro re alia, ut, ſi quis dixerit, hoc pecus vel hic ager valet tot libras piperis, propterea, ſi commutaverit piper cum pecore, quandoquidem unus attraxit, alter tenetur ad commutationem ejus, etſi non attraxerit; & hic eſt caſus acquiſitionis, qui ordinarius eſt in emtionibus & venditionibus, nam emtor dat aliquam rem venditori, & ope illius negotium acquiſitionis conficitur quod ad commutationem rei quam emit ab illo; & quoties hæc res ad manum venditoris pervenerit, acquiſivit emtor, etiamſi non attraxerit. Et cum res ita ſit, in quam ceciderit commutatio, ut ei non ſit quantitas, dicimus quod acquirunt ope vaſis, etſi ne quidem obolam valeat. Sed non confirmatur acquiſitio ope

res acquiruntur per commutationem, uti sunt bona mobilia, servi, & bona immobilia, excepta moneta, quæ non acquiritur per commutationem quia intentio hominis fertur in monetam, & non in ipsam rei substantiam, moneta autem abrogari potest. Propterea, si quis sumserit monetam sine pondere & numero, dixeritque, hæc moneta esto pro commutatione talis campi, aut talis servi, aut talis rei, quia unus attraxit, alter tenetur ad commutationem, nam intentio ejus indicabat quod monetam non attendebat, cum non ponderavit, neque numeravit. Neque ibi est modus quo lucretur per acquisitionem monetæ, nisi viderit eam, sed est acquisitio per bona immobilia.

רשות הגבוה בכסף *Potestas rerum sanctarum acquirit argento*, si quæstor ærarii dederit nummos pro bestia in usum sacrum, tum acquirit eam etiamsi esset in fine mundi. Sed idiota non acquirit nisi possessione, id est, usque dum attraxerit. Et, si idiota pecuniam solverit pro re aliqua, antequam attraxerit eam, non acquisivit, sed venditor ipsi reddet nummos, si pœnituerit ipsum venditionis. Sed necesse est ut recipiat in se maledictionem quæ punivit generationes ante diluvium, & generationes in confusione linguarum, & quæ punit eum qui non stat dictis suis. Cæterum si emtor attraxerit, etsi non dederit pecuniæ summam quam promisit, neuter eorum retractare potest. At si non solverit pecuniam, neque rem attraxerit, sed coram testibus inter se convenerint, & unus annuerit se tanto pretio venditurum, alter vero annuerit se tanto pretio emturum, etiamsi dixerit, *vos eritis mei testes*, hæc verba sunt nullius momenti; neque plaga quæ punit &c. quicquam valet hoc in casu.

אמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט *Si quis aliquid Deo voverit, perinde est ac si jam traditum esset idiotæ*, si quis dixerit, hic bos esto in holocaustum, hoc domicilium sanctitati destinatum sit, etiamsi fuerit in extremis mundi oris, sanctitas acquirit. Sed non acquirit idiota nisi usque dum attraxerit bestiam, & possederit domicilium.

ope fructuum, neque ope monetæ, nimirum, ejusmodi cui est figura. Sic etiam omnes res acquiruntur ope commutationis, quæ est acquisitio, uti exposuimus, sive res quæ comparatur fuerit immobilis, sive mobilis, aut servus, præterquam moneta, quæ non acquiritur ope commutationis, neque idonea est ut sit commutatio ad acquirendum ope illius aliam rem, nisi quis multas monetas simul sumserit non habita ratione ponderis, nec numeri, & dixerit, hoc erit pro commutatione talis rei, sive sit res mobilis, sive servi, sive res immobilis, easque dederit venditori, tum confirmabitur acquisitio, & venditio, ac moneta hæc recipit jus commutationis. Cæterum jam exposuimus quod ubicunque dicatur חליפין *commutatio*, aut קנין *acquisitio*, rem esse eandem, & propterea dicere solemus קנין. Ratio autem quare acquisitio non confirmatur ope monetæ, est, quia intentio emtoris fertur ad signum monetæ, at signum monetæ impressum abrogatur, & propterea si de istis monetis sumserit in mensura, & non habuerit rationem ponderis, neque numeri, jam constat de ea quod non attendit ad monetæ signum, sed mensuram tantum illius substantiæ, & res se habet perinde ac si fuisset frustum auri, aut argenti, quibus sine dubio acquisitio confirmatur. Neque quisquam acquirere potest monetam quæ antea nunquam visa fuerit, nisi acquisita fuerit cum bonis immobilibus, uti diximus; & acquisitio campi confirmatur argento, & scriptura, ac possessione, ut & acquisitione, uti dictum est.

רשות הגבוה בכסף *Potestas Altissimi, est cum argento*, id est, si quæstor ærarii emerit aliquam rem sanctitati consecrandam, & argentum solverit, acquisivit illam rem, etsi non attraxerit eam. Sed si homo privatus emerit, necesse est ut attrahat, & hoc est quod dicitur, *idiota acquirit possessione*. Cæterum jam expositum est, quod, si emerit idiota bona mobilia ab idiota, & emtor solverit pecuniam, etiam si partem solverit, sed non attraxerit mobilia, & non venerint in potestatem ejus, emtio non est rata, & venditor non tenetur ad venditionem; ita ut quivis conditionem detrectare possit de venditione & emtione. Sed si quis detrectaverit, necesse est ut in se recipiat maledictionem, qua punivit antediluvianos, eosque qui interfuerunt confusioni linguarum, & punit eum qui non stat dictis suis; deinde pecunia redit ad emtorem, & mercimonium ad possessorem; nisi pecuniam solverit de jure commutationis, cum mensura, uti exposuimus. Verum si mobilia acquisiverit bona uno ex illis modis quibus acquiruntur bona immobilia, rata est emtio & venditio, & emtor tenetur mercimonium dare. Cæterum si quis dixerit, talis bos sanctitati destinatus est, tum eum acquisivit sanctitas, quemadmodum emtor idiota post attractionem, & hic sensus est illius quod dicitur, אמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט Cæterum contractus de venditione & emtione mediantibus verbis, & convenientia in sanctis nullius est momenti quocunque in casu, neque in mobilibus, neque in immobilibus bonis, neque testes quicquam valent, etsi dixerint, *vos estis testes quod emi talem rem, aut vendidi talem rem tot vel tot nummis.* Neque tenetur subire maledictionem, qua punitæ sunt generationes antediluvianæ, si factum revocaverit. Cæterum acquisitio rerum rata est eis quos diximus modis hoc ipso capite. Et scias velim illa fundamenta quæ hoc capite memoravimus, esse fundamenta juris, quæ semel recte intelligas ne ea sæpius repetere necesse sit, & prolixus fui in illis ad hoc caput, ut eo semper lectorem remitterem, quoties illa aliis in locis occurrunt.

ז כל מצות הבן על האב אנשים חייבין תשים פטורות וכל מצות האב על הבן אחד אנשים ואחד נשים חייבים וכל מצות עשה שהזמן גרמה אנשים חייבים תשים פטורות וכל מצות עשה שלא הזמן גרמה אחד אנשים ואחד נשים חייבים וכל מצות לא תעשה בין שהזמן גרמה בין שלא הזמן גרמה אחד אנשים ואחד נשים חייבין חוץ מבל תשחית ובל תקיף ובל תטמא למתים :

7. Ad omnia præcepta filii quæ tangunt patrem, viri tenentur, sed mulieres immunes sunt. Ad omnia præcepta patris quæ tangunt filium, tam viri quam mulieres tenentur. Ad omne præceptum affirmativum quod a tempore dependet, viri obligantur, & mulieres liberæ sunt. Sed ad omne præceptum quod a tempore non dependet, tam viri quam mulieres tenentur. Ad omne præceptum negativum, tam ad illud quod dependet a tempore quam id quod non dependet, tam viri quam mulieres tenentur, excepto præcepto Levit. 19, 27. *Non corrumpes neque circumcides.* Et Levit. 21, 1. *Non polluet se.*

R. OB. DE BARTENORA.

כל מצות הבן על האב *Ad omnia præcepta filii quæ tangunt patrem*, sensus est, omnia præcepta quæ pater præstare debet filio suo, sunt sex, de circumcisione; redemptione, si fuerit filius primogenitus; doctrina Legis; de iis quæ ad opificium ejus pertinent; elocare eum puellæ; docere eum natandi artem. אנשים חייבין *viri tenentur*, pater tenetur ad omnia illa præcepta filio præstanda, sed uxor libera est.

וכל

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Præcepta patris erga filium sunt sex, quorum primum est, ut circumcidat ipsum; secundum, ut redimat ipsum; tertium, ut doceat eum Legem; quartum, ut eum elocet in conjugium; quintum, ut doceat eum officium suum; sextum, ut doceat eum artem natandi; & hæc omnia magistri conantur probare e Scriptura, ut prolixa sit eorum expositio, sed exiguæ utilitatis. Ad hæc præcepta omnia tenetur

pater,

וכל מצות האב על הבן *Et omnia præcepta quæ filius tenetur præstare patri*, uti sunt timor, & honor; *timor*, quo non sedebit in loco ejus, neque contradicet ipsius verbis, neque detorquebit ejus verba; *honor*, quo ei comedendum dabit, & bibendum, vestiet eum, ac conteget, introducet eum, & educet. *Et ad hæc præcepta tam viri quam mulieres obligantur*, id est, tam filii quam filiæ obligantur.

כל מצות עשה שהזמן גרמה *Omnia præcepta affirmativa quæ dependent a tempore*, sunt ejusmodi præcepta quorum causa est tempus quod homo ad ea obligatur, uti est præceptum de buccina & ramo Lulabh in festo tabernaculorum, nec non illud de peniculamento.

כל מצות עשה שלא הזמן גרמה *Omnia præcepta affirmativa quæ non dependent a tempore*, uti est præceptum de Mezuza ædium postibus affigenda, & sepimentum tecti, restitutio amissi, & emissio nidi; at hæ duæ regulæ generales non absolutè intelligendæ sunt, quia hypothesis nobis est, quod e regula generali non discimus, etiam in locis ubi dicitur *excepto*. Nam azymus in noctibus Paschatis, & lætitia in festis, & congregatio in festo Tabernaculorum post annum septimum, omnia sunt præcepta affirmativa quæ dependent a tempore, ad quæ mulieres quoque tenentur. Sed studium Legis, fructificatio & multiplicatio generis humani, redemptio filii, sunt præcepta quæ non dependent a tempore, at mulieres non obligantur ad ea. Cæterum ultima regula generalis quæ dicit, כל מצות לא תעשה בין שהזמן גרמה בין שלא גרמה וכו׳ *omnia præcepta negativa, sive ea dependeant a tempore, sive non dependeant &c.* est regula absolute generalis, & probatur ex eo quod scriptum est Num 5,6. איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם ubi Lex mulierem cum viro comparat in omnibus Legis pœnis; præterquam in eo quod dicitur Levit. 19,27. לא תקיפו פאת ראשכם Quicquid ergo ingreditur corruptionem, id etiam ingreditur circumcisionem, & quicquid non ingreditur corruptionem id etiam non ingreditur circumcisionem. Cum autem mulieres non ingrediantur conditionem ejus quod dicitur ולא תשחית *non corrumpes*, ideo etiam non ingrediuntur conditionem illius quod dicitur לא תקיפו *non circumcidetis*; at unde probatur quod non ingrediantur conditionem ejus quod dicitur ולא תשחית? Resp. quia ibidem additur את פאת זקנך *angulum barbæ tuæ*, at non dicit angulum barbæ vestræ, neque barbæ uxoris tuæ. Neque obligatur mulier ad id quod dicitur Levit. 21, 1. לא יטמא *non pollues te*, quia in eodem versu extat, *Loquere ad filios Aharonis*; at non, ad filias Aharonis.

pater, sed mater non tenetur ea præstare filio, & hoc est quod dicitur, *viri obligati sunt, at mulieres non obligatæ sunt*. Cæterum præcepta filii erga patrem multa sunt; ita ut hoc loco vix omnia referri possint, sed comprehenduntur sub duobus fundamentis, ut, timor, & honor, quorum nobis exempla quædam attulerunt, dixeruntque, timor est, quo non debet sedere in loco patris, nec stare in loco ejus, nec verbis illius contradicere. Honor est, quo ipsi tenetur comedendum dare, & bibendum, vestire, & contegere ipsum, introducere & educere. Et hæc omnia præcepta necnon ea quæ his similia sunt observare tenentur filii & filiæ. Verum si filia nupta fuerit, non tenetur ad Legem de honore patri præstando, nisi quatenus hoc præstare poterit propter occupationes mariti, cui de Lege tenetur omnia quod ad matrimonium officia exhibere, quemadmodum expositum est in tractatu Cetubhot.

מצות עשה שהזמן גרמה *Præcepta affirmativa quæ dependent a tempore*, sunt ea præcepta quæ homo præfinito tempore præstare tenetur, quo tempore non præfinito cessat obligatio, uti est præceptum Tabernaculorum, & rami Lulabh, nec non Sophar, Phylacteriorum, & peniculamenti, quæ omnia a definito tempore dependent, sive die, sive nocte, aut neque die neque nocte, & similia præcepta.

מצות עשה שלא הזמן גרמה *Præcepta affirmativa quæ non dependent a tempore*, sunt ea quæ obligant omni tempore, uti est Mezuzæ ædium postibus affigendæ, & lorica circum tectum, & eleemosyna. Cæterum jam constat tibi fundamentum illud quo statuimus, quod nihil discimus de eo quod in genere dicitur; quando igitur dicitur כל *omnia*, intelligitur major pars; Præcepta affirmativa quæ dependent a tempore obligant mulieres; ad quæ vero non obligatæ sunt, non ingrediuntur hanc sententiam generalem, sed traditione recepta sunt. Scias autem quod præcepta de comestione azymi in noctibus Paschatis, lætitia in festis, congregatione, oratione, lectione Megillæ, lucerna in festo initiationis Templi, & lucerna die Sabbati accendenda, nec non sanctificatione diei, omnia sunt affirmativa quæ dependent a tempore, & ea omnia tam mulieres quam viros obligant. Sic etiam præcepta de multiplicatione, & fructificatione, studio Legis, redemptione filii, affirmativa sunt omnia, & a tempore non dependentia, nihilominus tamen ad ea non obligantur mulieres. Sed regula generalis quæ refertur intra præcepta negativa verissima est, uti scriptum est Num. 5,6. איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם ubi in omnibus pœnis Legis uxor comparatur cum viro, tribus exceptis præceptis, quæ sunt, *non circumcidetis angulum capitis vestri; neque corrumpes angulum barbæ tuæ*; &, *non pollues te*; propterea, ei cui est barba, & cui tonsura interdici potest, prohibita est tonsura ejusmodi ad totum caput. Et hoc est quod dixerunt, quandoquidem mulieres non continentur sub præcepto *non corrumpes*, propterea etiam non continentur sub præcepto *non circumcides*. Cæterum de præcepto *non pollues te per mortuum* dicit Lex Levit. 21,1. *Loquere ad filios Aharonis*, sed non, ad filias Aharonis.

ח הסמיכות והתנופות וההגשות והקמיצות וההקטרות והמליקות והזאות והקבלות נוהגין באנשים ולא בנשים חוץ ממנחת סוטה ונזירה שהן מניפות :

8. Impositio manuum (quæ fit sacrificio,) & agitationes, & adductio, & pugillatio, & suffitus, & sectio quæ fit ungue, aspersio, & receptio sanguinis, incumbunt viris, non mulieribus, excepto dono mulieris adulterii suspectæ, & Nazyrææ, quæ agitant.

R. OB. DE BARTENORA.

הסמיכות והתנופות וכו׳ *Impositiones manuum, & agitationes &c.* mulieri non licet capiti bestiæ sacrificandæ imponere manus, neque agitare, neque donum adducere ad angulum altaris occidentalem orientalem, uti est illius ritus, si fuerit sacerdotis filia; neque pugillo capiet, neque adolebit, nec ungue secabit cervicem avis, neque sanguinem excipiet nec sparget; uxore adulterii suspecta, nec non Nazyræa excepta, quæ dona sua agitant, nam necesse est ut donum earum agitetur a possessoribus, quæ sunt mulieres.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

" Omnia quæ hic referuntur in Misna, in Scriptura occurrunt in genere masculino, ut, וסמך ידו *& imponet manum suam*; והניף *& agitabit*; והגיש *& adducet*; וקמץ *& pugillo capiet*; והקטיר *& incendet suffitum*; ומלק *& ungue secabit*; & præterea, והקריבו בני אהרן *& offerent filii Aharonis*; ad hæc dicitur in Torat Cohanim, והקריבו *& offerent* indigitat exceptionem sanguinis. Præterea Lex dicit והזה מן הדם *& asperget de sanguine*, omnia in genere masculino, eo quod omnes actiones sacrificium spectantes peragi debent a viris, & non a fœminis. Cæterum de munere uxoris adulterii suspectæ scriptum est Num. 5,25. ולקח הכהן מיד האשה Et de eo qui adducit sacrificium pacis dicitur Levit. 7,30. ידיו תביאנה Quemadmodum ergo in sacrificiis pacificis agitatio erat penes possessores, sic etiam in munere uxoris adulterii suspectæ agitatio erat penes possessorem. Agitationis vero actus hoc modo peragebatur, sacerdos manum suam ponebat sub manum possessoris, & ita agitabat. Cæterum agitationem Nazyrææ discimus ab agitatione uxoris adulterii suspectæ,

quia

quia scriptum est de uxore adulteri suspecta Num. 5, 18. ונתן על כפיה Et de Nazyræa scriptum est Num 6, 19. ונתן על ... כפי הנזיר. Ritus autem Nazyræi & Nazyrææ in causa sacrificii æqualis est, eo quod dicitur Num. 6, 2. איש או אשה כי יפלא לנדור נדר נזיר Et hic est sensus illius quod dicant אתיא כף כף כסוטה *discimus voces volam volam per argumentum a pari ab uxore adulterii suspecta.*

ט כל מצוה שהיא תלויה בארץ אינה נוהגת אלא בארץ ושאינה תלויה בארץ נוהגת בין בארץ בין בחוצה לארץ חוץ מן הערלה ובלאים רבי אליעזר אומר אף מן החדש :

9. Quodcunque præceptum a terra Israëlis dependens, obtinet tantum in terra (Israëlis.) Et quodcunque præceptum non dependens a terra, obtinet in terra, & extra terram (Israëlis,) excepto præcepto de præputio arborum, & miscellis. R. Eliesèr dicit, etiam frumento novo excepto.

R. OB. DE BARTENORA.

ושאינה תלויה בארץ *Et quod non dependet a terra*, sic vocatur omne præceptum quod est obligatio corporis, sive ipsius hominis; quod autem continetur sub obligatione soli, vocatur *dependens a terra.* Dicit Misna חוץ מן הערלה *excepto præcepto de præputiis arborum*, quod extra terram Israëlis etiam obtinet, ex traditione Mosis e Sinai, nec non de miscellis vinearum ex decreto Sapientum; sed miscellas seminum etiam serere licet extra terram Israëlis.

רבי אליעזר אומר אף מן החדש *R. Eliesèr dicit, etiam de frumento novo*, prohibitum est extra terram Israëlis, etiamsi sit obligatio soli, uti scriptum est Levit. 23, 14. בכל מושבותיכם id est, quocunque in loco habitaveris; decisio juris est secundum R. Eliesèr.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

שהיא תלויה בארץ *Quod dependet a terra*, puta istiusmodi res quæ dependent a terra Israëlis obligatione. Et *quæ non dependent a terra*, sunt præcepta quæ non dependent a terra, sed sunt חובת הגוף *obligatio corporalis*, id est, ipsum hominem spectans; uti exposuimus in fine tractatus Orla, quod prohibitio de præputiis arborum extra terram Israëlis, est traditio Mosis e Sinai; sed de miscellis vinearum ex decreto Sapientum. Sed miscellas seminum licet seminare extra terram Israëlis; decisio est juxta R. Eliesèr, qui dicit quod frumentum novum ex Lege prohibitum est omni in loco, etsi dependeat a terra, quemadmodum exponitur in tractatu Orla.

י כל העושה מצוה אחת מטיבין לו ומאריכין לו ימיו תנחל את הארץ וכל שאינו עושה מצוה אחת אין מטיבין לו ואין מאריכין לו ימיו ואינו נוחל את הארץ כל שישנו במקרא ובמשנה ובדרך ארץ לא במהרה הוא חוטא שנאמר (נ״א עליו הכתוב אומר) והחוט המשולש לא במהרה ינתק וכל שאינו לא במקרא ולא במשנה ולא בדרך ארץ אינו מן הישוב :

10. Quicunque unum fecerit præceptum, ei benefaciunt, & prolongantur dies ejus, & terram hæreditate possidebit; quicunque autem non fecerit unum præceptum, ei non benefaciunt, neque prolongantur dies, neque terram hæreditate possidebit. Omnis vero qui in scriptura versatus fuerit, nec non in Misna, & in Politicis, non peccabit e vestigio, uti scriptum est Eccles. 4, 12. *Filum triplicatum non facile frangitur.* Quicunque autem non versatus fuerit in Scriptura, neque in Misna, neque in politicis, non est ex orbe habitabili.

R. OB. DE BARTENORA.

כל העושה מצוה אחת וכו׳ *Quicunque unum fecerit præceptum &c.* si observaverit unum præceptum quo peccata sua superarunt merita ipsius. מטיבין לו ומאריכין לו ימיו *benefaciunt illi, & prolongantur dies ejus*, in mundo futuro. תנחל את הארץ *& terram hæreditate possidebit*, terram viventium.

וכל שאינו עושה מצוה אחת וכו׳ *Quicunque autem non fecerit unum præceptum &c.* cujus peccata majora fuerint meritis, & non fecerit unum præceptum cujus dimidia pars ab ipso observata tantum valet quantum altera pars quam non observavit, ita ut peccata superent meritum ejus.

ובדרך ארץ *Neque in politicis*, qui non conversatur cum aliis hominibus, & omnis consuetudinis ac conversationis est ignarus. אינו מן הישוב *non est ex orbe habitabili*, talis non prodest terræ incolis, & habitatio ejus est habitatio derisorum, & ad testimonium dicendum ineptus est.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

כל העושה מצוה אחת מטיבין לו וכו׳ *Quicunque unum observaverit præceptum, ei benefaciunt &c.* sensus est, quicunque unum observaverit præceptum quod superat retributionem pœnarum quas meruit ob peccata sua, ita ut bonum quod ipsi retribuitur, exsuperet peccata quæ commisit.

וכל שאינו עושה מצוה אחת *Quicunque autem non observaverit unum præceptum &c.* putat eum cujus peccata graviora fuerint quam meritum, & non fecerit unum præceptum quod æque ac peccatum ejus pollet, sed cujus peccata graviora sunt meritis ejus.

מטיבין לו ומאריכין ימיו *Benefaciunt illi, & prolongantur dies illius*, puta in hoc mundo; ונוחל את הארץ *& terram hæreditate possidebit*, puta terram viventium, nimirum alium mundum, quod nos explicabimus capite decimo tractatus Sanhedrin. דרך ארץ est conversatio & consuetudo cum aliis hominibus ad tranquillitatem vitæ. אינו מן הישוב *non est ex orbe habitabili*, qui habitatoribus terræ prodesse nescit, & propterea educendus est ex eo quem inhabitat loco. De hujus modi homine dixerunt Sapientes, quod sedes illius est sedes derisorum & ineptus est ad testandum.

פרק ב האיש מקדש בו ובשלוחו האשה מתקדשת בה ובשלוחה האיש מקדש את בתו כשהיא נערה בו ובשלוחו האומר לאשה התקדשי לי בתמרה זו התקדשי לי בזו אם יש באחת מהן שוה פרוטה מקודשת

Caput 2. Vir despondet per se, aut per legatum; fœmina despondetur per se, aut per legatum. Quilibet potest despondere filiam quando puella est, per se, aut per legatum. Si quis dixerit fœminæ, *esto mihi desponsa ope hujus dactyli; esto mihi desponsa per hoc;* si in uno ex illis contineatur pretium oboli, desponsa habetur. Sin minus, non est

מקודשת ואם לאו אינה מקודשת בזו וכזו ובזו אם יש שוה פרוטה בכלן מקודשת ואם לאו אינה מקודשת היתה אוכלת ראשונה ראשונה אינה מקודשת עד שיהא באחת מהן שוה פרוטה :

est desponsa. (Si dixerit,) *per hoc*, *&* *illud*, *&* *istud*, si in omnibus fuerit pretium unius oboli, desponsa censetur; sin minus, non censetur desponsa. Si illa comedisset unum post alium, non est desponsa nisi usquedum in uno ex illis contineatur pretium oboli.

R. OB. DE BARTENORA.

האיש מקדש בו ובשלוחו *Vir despondet per se, & per legatum suum*, prius per se ipsum, & deinceps per legatum suum, quia melius est ut per se ipsum fiat, quam per legatum, eo quod ei præmium majus cedit quando ipse operam dat præcepto. Quod autem legatus sit instar ejus qui eum mittit, probatur ex eo quod scriptum est Exod. 12, 6. ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל at tota congregatio Israëlis non mactabat, sed aliqui tantum ad illud officium ordinati, probatur ergo ex illo loco quod legatus est instar ejus qui eum mittit.

ואיש מקדש את בתו כשהיא נערה *Quisque despondet filiam suam quando puella est*, & quanto magis quando minorennis est; dicit autem, *quando fuerit puella*, ut nobis det bonum consilium, nimirum, ne quis filiam suam elocet minorennem, nisi adultam, ut dicere possit, *volo nubere tali viro*.

ואם לאו אינה מקודשת *Sin minus, non est desponsa*, nam, postquam dixerit, *desponsa esto mihi*, *desponsata esto mihi*, quælibet desponsatio est desponsatio singularis.

עד שיהיה באחת מהן שוה פרוטה *Donec in uno ex illis fuerit pretium oboli*, hoc *unum* tantum intelligitur de ultimo dactylo quem dedit in desponsationis signum, nam, si dixerit ei, desponsa esto mihi per hunc, per hunc, & per hunc, & quemlibet dactylum seorsim comederit, tum omnes quos comederit, habentur mutuo dati. Quando autem pervenerit ad ultimum dactylum quo perficitur desponsatio, si in eo comprehendatur pretium unius oboli, fiet ut desponderit filiæ ope mutui, & oboli. Cæterum fundamentum est nobis, quod, si quis desponderit mulieri ope mutui, & oboli simul, ejus intentio fertur in obolum, adeoque desponsa est. Verum, si in ultimo dactylo non continetur pretium oboli, etiamsi in primis sit pretium oboli, tamen non est desponsa, nam quando desponsatio perfecta fuerit, fiet perinde ac si quis ope mutui desponderit, desponsatio autem ope mutui perfecta, non est desponsatio vera.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Fundamentum est nobis quod legatus habendus sit ut ille qui eum misit, quod probant ex eo quod scriptum est Exod. 12, 8. ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל Cæterum licitum est ut unus mactet sacrificium Paschale, eo quod congregationis legatus est. Verum nos melius factum esse censemus si quis ipse desponderit uxori, quam si legatus ejus despondisset pro illo; nam fundamentum nobis est, non bonum esse ut quis ducat uxorem antequam eam viderit, quia fieri potest ut deinceps non arrideat ipsi, nec amorem conjugis exhibeat illi. Et hoc prohibitum est, eo quod scriptum est Levit. 19, 18 ואהבת לרעך כמוך Propterea desponsatio quæ fit per ipsum sponsum anteponenda est ei quæ fit per legatum ejus. Et ob eandem hanc rationem dicimus, quod nemo elocabit filiam suam minorennem, nisi usque dum adoleverit, & dixerit, *tali homini volo nubere*; propterea præfert desponsationem suam desponsationi quæ fit per legatum. Et quod dicit, כשהיא נערה *quando fuerit puella*, non quando adhuc minorennis est, quamvis patri sit potestas despondendi filiam suam, etiam unius diei natam, ut habeatur nupta, propter eam quam diximus rationem, *nuptiæ minorennis sunt res turpes*.

עד שיהא באחת מהן שוה פרוטה *Donec in uno ex illis contineatur pretium oboli*, hoc sub ea conditione intelligendum est, si una illa res quæ unum valuerit obolum, sit ea quæ ultima remanet, & totum quod comederit, sit perinde ac mutuum quid. Nam fundamentum nobis est, quod, quicunque desponderit filiæ ope mutui, aut pretio oboli, attendit ad obolum. Verum si unum valuerit obolum ea quam comederit res, & ea quæ remanserit, non valuerit obolum, non habetur desponsa, quia desponsatio quæ facta est per mutuum, non est vera desponsatio.

ב התקדשי לי בכוס זה של יין ונמצא של דבש של דבש ונמצא של יין בדינר זה של כסף ונמצא של זהב של זהב ונמצא של כסף על מנת שאני עשיר ונמצא עני עני ונמצא עשיר אינה מקודשת רבי שמעון אומר אם הטעה לשבח מקודשת :

2. (Si dixerit,) *Esto mihi desponsa per hoc vasculum vini*, & deinceps vas mellis compertum fuerit; aut, *mellis*, & deinceps compertum fuerit esse vas vini. Aut, *per denarium argenteum*, & deinceps compertum fuerit eum esse aureum; aut, *per aureum*, & deinceps compertum fuerit eum esse argenteum. Aut, *sub conditione quod sum dives*, & deinceps compertum fuerit quod pauper est. Aut, *sub conditione quod pauper sum*, at deinceps compertum fuerit eum esse divitem, non est desponsa. R. Schimeon dicit, si seduxerit eam in meliorem statum, est desponsa.

R. OB. DE BARTENORA.

של זהב ונמצא של כסף (Si dixerit per vas) *auri*, *at deinceps compertum fuerit esse argenteum*, nam alius delectatur denario aureo, alius vero delectatur argenteo. רבי שמעון אומר אם הטעה לשבח מקודשת *R. Schimeon dicit, si seduxerit ad meliorem statum, est desponsa*; R. Schimeon non contradicit nisi quod ad majus emolumentum pecuniæ, nam filia sine dubio amat majus incrementum. Sed quod ad meliorem statum familiæ, ut, si pro Levita compertus fuerit sacerdos, concedit R. Schimeon, quod, etiamsi seduxerit eam ad meliorem statum, vel contra, non est desponsa; quia illa non desiderat hunc meliorem statum, quia is ope illius inflatur; decisio non est juxta R. Schimeon.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Fieri potest ut filia certa de causa magis attendat ad hanc rem quæ minoris momenti est, quam aliam rem quæ pluris valet; propterea decisio non est juxta R. Schimeon.

ג על מנת שאני כהן ונמצא לוי לוי ונמצא כהן נתין ונמצא ממזר ממזר ונמצא נתין בן עיר ונמצא

3. (Si dixerit,) *sub conditione quod sum sacerdos*, at compertum fuerit, quod erat Levita; aut vice versa. Aut, *sub conditione quod sum Nethinæus*, at com-

ונמצא בן כרך בן כרך ונמצא בן עיר על מנת שביתי קרוב למרחץ ונמצא רחוק רחוק ונמצא קרוב על מנת שיש לי בת או שפחה גדלת ואין לו או על מנת שאין לי ויש לו על מנת שאין לי בנים ויש לו או על מנת שיש לי ואין לו ובכלם אף על פי שאמרה בלבי היה להתקדש לו אף על פי כן אינה מקודשת וכן היא שרמעתו :

compertum fuerit quod erat ſpurius; aut vice verſa. Aut, *ſub conditione quod ſum villicus*, & compertum fuerit quod erat oppidanus; aut vice verſa. Aut, *ſub conditione quod domus mea eſt prope balneum*, ſed compertum fuerit quod procul diſtat, aut vice verſa. Aut, *ſub conditione quod mihi eſt filia aut ſerva tonſtrix*, at non fuerit illi. Aut, *ſub conditione quod mihi non ſunt filii*, at ipſi fuerint; aut vice verſa. In his omnibus caſibus, etiamſi illa dixerit, mea intentio eſt ipſi deſpondere, nihilominus tamen non eſt deſponſa; ſic etiam ſi illa ſeduxerit illum.

R. OB. DE BARTENORA.

גדלת *Tonſtrix*, quæ exornat capillos mulierum; alia expoſitio, *loquacula*, quemadmodum ſcriptum eſt Jecheſ. 35, 13. ותגדילו עלי בפיכם Præterea Miſna dicit, *etiamſi illa dixerit, mea intentio erat deſpondere ipſi*, quia verba quæ in corde latent, non habeantur verba.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

גדלת *Tonſtrix*, in Gemara dicunt vocem גדלת notare מקשטת הנשים quæ exornat mulieres. R. Schimeon non contradicit quod ad ſeductionem familiæ, quod illa non cenſetur deſponſa, etſi ipſe ſeduxerit illam, aut illa ſeduxerit ipſum ad meliorem ſtatum. Quia forſan ſibi in familia ſimilem amat, vel etiam minorem; cæterum nobis fundamentum eſt quod verba cordis ſive intentio non habeantur verba.

ד האומר לשלוחו צא וקדש לי אשה פלונית במקום פלוני והלך וקדשה במקום אחר אינה מקודשת הרי היא במקום פלוני וקדשה במקום אחר הרי זו מקודשת :

4. Si quis dixerit legato ſuo, *abi, & deſpondo pro me tali fœmina in tali loco*, & ille abiverit & deſponderit alio in loco, non eſt deſponſa. (Si dixerit,) *ecce illa eſt in tali loco*, at (legatus) deſponderit in alio loco, ecce hæc deſponſa eſt.

R. OB. DE BARTENORA.

והלך וקדשה במקום אחר הרי זו מקודשת *Et abiverit, & deſponſaverit ei alio in loco, ecce hæc deſponſa eſt*, quia demonſtratio loci non eſt e conditione deſponſationis.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Quando herus dixerit legato, *ecce illa eſt tali in loco*, & legatus abiverit, deſponderitque in alio loco, monſtratus quidem ipſi erat locus, ſed non erat e conditione deſponſationis; hic autem caſus jam expoſitus eſt in tractatu Gittin.

ה המקדש את האשה על מנת שאין עליה נדרים ונמצאו עליה נדרים אינה מקודשת כנסה סתם ונמצאו עליה נדרים תצא שלא בכתובה על מנת שאין עליה מומין ונמצאו בה מומין אינה מקודשת כנסה סתם ונמצאו בה מומין תצא שלא בכתובה כל המומין הפוסלים בכהנים פוסלים בנשים :

5. Si quis deſponderit mulieri ſub conditione quod illi non incumbant vota quæ ſolvenda erant, at compertum fuerit quod illi vota incumbebant, non eſt deſponſa. Si eam ſimpliciter duxerit, & compertum fuerit quod ipſi incumbebant vota, exibit ſine dote. (Si deſponderit,) ſub conditione quod illi non ſunt maculæ, at maculæ in illa inventæ fuerint, non eſt deſponſa. Si eam duxerit ſimpliciter, & in illa inventæ fuerint maculæ, exibit ſine dote, eo quod omnes maculæ quæ ſacerdotes reddunt illegitimos, mulieres reddunt illegitimas.

R. OB. DE BARTENORA.

תצא שלא בכתובה *Exibit ſine dote*, quia ſponſus dicet, ego nolo ut impleat votum. Nihilominus illa opus habet libello repudii propter dubium, quia ipſi id non dixit, eo quod intentio ejus forſan ferebatur in eam, etiamſi eſſet mulier quæ vota debebat. *Eo quod omnes maculæ quæ ſacerdotes reddunt illegitimos &c.* hæc jam dicta ſunt capite ſeptimo tractatus Cetubhot.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Hujus Miſnæ verba jam dicta ſunt capite ſeptimo tractatus Cetubhot, & ibidem expoſuimus ea.

ו המקדש שתי נשים בשוה פרוטה או אשה אחת בפחות משוה פרוטה אף על פי ששלח סבלונות לאחר כבאן אינה מקודשת שמחמת קידושין הראשונים שלח וכן קטן שקידש :

6. Si quis deſponderit duabus mulieribus pretio oboli, aut uni mulieri eo quod non valet obolum, etiamſi deinceps ab ipſo petierit dona, non eſt deſponſa, quia petiit ea vi primæ deſponſationis. Sic etiam ſe res habet cum minorenni qui deſponſaverit.

R. OB. DE BARTENORA.

סבלונות Sunt illa dona quæ ſponſus mittere ſolet ad ſponſam ſuam. אינה מקודשת *non eſt deſponſa*, nam non dicimus quod illius deſponſationes non erant veræ deſponſationes, &

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

וכן קטן שקידש *Et ſic ſe res habet cum minorenni qui deſponſaverit*, ejuſmodi qui alicui filiæ deſponderit dum adhuc erat minorennis, & dona miſerit poſtquam factus eſſet ma-

& quod mittebat dona in nomine desponsationum; sed nos dicimus quod eos mittebat vi desponsationum priorum.

וכן קטן שקדש *Et sic se res habet cum minorenni qui desponderit*, qui dona miserit ad sponsam suam postquam ad adultam pervenisset ætatem.

majorennis. סבלונות sunt *dona*, & derivatur hæc vox a סבל *portare onus*. Cæterum necessitas postulabat ut Misna hæc tria adduceret exempla, etiamsi eorum sensus sit idem, quia unum non poterat docere sine altero. Nam si primum tantum dixisset, dicere nonnemo potuisset quod sponsus pecuniam dederat in signum desponsationis, quæ est pretium oboli, & in animum induxerat quod erant desponsationes omnino perfectæ. Verum in secundo casu dixissemus quod dona misit cum intentione desponsationum. Si nos docuisset tantum hos duos casus, putassemus quod in similibus casibus sit abusus quod ad pretium oboli, idque quod minus est quam pretium oboli, quia in eo homines errant. Sed de minorenni dixissemus quod omnes sciunt desponsationes minorennis esse nullius momenti, & quod ea quæ deinceps miserit, miserit cum intentione desponsationis. Quia ipsi constabat quod prima desponsatio non erat ullius momenti; propterea nos docet Misna quod horum omnium scopus est de desponsationibus, quæ nullius sunt momenti.

ו המקדש אשה ובתה או אשה ואחותה באחת אינן מקודשות ומעשה בחמש נשים ובהן שתי אחיות וליקט אחד כלכלה של תאנים ושלהם היתה ושל שביעית היתה ואמר הרי כלכם מקודשות לי בכלכלה זו וקיבלה אחת מהן על ידי כולן ואמרו הכמים אין האחיות מקודשות :

7. Si quis desponderit fœminæ & filiæ ejus, aut fœminæ & sorori ejus simul, non sunt desponsæ. Si hoc contigerit quinque fœminis, & duæ fuerint sorores, & quis canistrum collegerit ficuum, at earum fuerit canistrum, & fructus sint anni septimi, dicens, *vos omnes mihi desponsa estis hoc canistro*, & una earum illud receperit pro omnibus: Dixerunt Sapientes, sorores non sunt desponsæ.

R. OB. DE BARTENORA.

אינן מקודשות *Non sunt desponsæ*, quemadmodum scriptum Levit. 18, 18. ואשה אל אחותה לא תקח לצרור quando una alterius æmula fuerit, desponsationes non valent, neque cum una, neque cum altera. Idem obtinet in omnibus reliquis propter incestum prohibitis mulieribus, in quibus continetur pœna excidii, ut desponsationes non obtineant.

ושלהן היתה *Et earum erat*, discimus ex hac Misna, quod, si quis per rem furto ablatam desponderit fœminæ, etiamsi res quæ furto ablata est ad eam pertineat, non desponsa est fœmina illa. Nam non dicimus, quoniam fœmina accepit id quod ipsi datum est, inde constat quod sponsæ donavit de re furto ablata, eo quod dicitur ושלהן היתה ושל שביעית היתה *& earum erat, & fructibus anni septimi impletum erat*, nam, quia fructus erant anni septimi, communes erant, & fœminæ desponsæ, sed sorores non desponsæ sunt. Verum si fructus non essent anni septimi, quoniam ad eas pertinebant, desponsationes cum nulla obtinent. Sed hæc accipienda sunt de re furto ablata cujus spe nondum destituuntur possessores, cujusmodi non valet ad desponsationem. Verum si quis in donum desponsationis dederit rem furto ablatam postquam ejus spe destituti fuerint possessores, tum desponsationes ejus sunt veræ desponsationes. Præterea quoque discimus ex hac Misna, quod, si quis desponderit fœminæ ope fructuum anni septimi, sit desponsa; & non dicimus, quod non acquiri quicquam potest illius anni bonis, sed, quia ope eorum acquisivit, istos fructus esse bona ejus ad omnium aliarum rerum usum. Tandem etiam discimus ex hac Misna, quod una fœmina alterius legata esse potest, etiam in ejusmodi re in qua sit æmula ejus, at in omni re ad cujus testimonium mulier apta est, æmula non est apta; nihilominus tamen cum legatio tali modo facta fuerit, bene facta habetur, quia hic in desponsationibus fiunt æmulæ ejus, recipiendo pro illa desponsationes.

אין אחיות מקודשות *Sorores non desponsæ sunt*, hinc probatur quod extraneæ desponsæ sunt; cæterum hæc Misna verissimè explicatur in Gemara hoc sensu; si quis desponderit matri & simul filiæ ejus, aut fœminæ & simul sorori ejus, non sunt desponsæ, sed una tantum e duabus, mater aut filia ejus, aut fœmina & soror ejus; nimirum, si dixerit duabus, *una e vobis mihi desponsa erit*, at non expresserit cuinam earum desponderit, & una acceperit donum desponsationis pro altera, vel ambæ acceperint simul desponsationis donum, desponsæ sunt, & ambæ opus habent libello repudii. Sin autem dixerit, *ea quæ vobis ad conjugium apta est, desponsa sit mihi*, non sunt desponsæ, quia unaquæque in dubio est an sit soror uxoris ejus, & sic nulla ex illis apta est ad conjugium. Sic etiam de quinque mulieribus contigit, inter quas duæ erant sorores, ut aliquis collegerit canistrum ficuum, dixeritque, *quæ e vobis apta fuerit ad conjugium, desponsata sit mihi*. Dixerunt Sapientes, sorores non sunt desponsæ; sequitur ergo quod extraneæ sunt decentes ad conjugium, & desponsæ sunt. At si dixerit, *vos omnes mihi desponsæ estis*, tum nulla earum desponsa est, nam quemadmodum sorores non sunt desponsæ, sic aliæ etiam non sunt desponsæ, quando dixerit, *vos omnes*.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Fundamentum nobis est quod desponsationes non obtinent in fœminis propter incestum prohibitis, eo quod scriptum est Levit. 18, 18. ואשה אל אחותה לא תקח לצרור Propterea quando æmulæ inter se factæ fuerint illæ mulieres, non obtinet desponsatio, neque cum una neque cum altera; & concludimus de sororibus ad cæteras propter incestum prohibitas. Discimus autem tria ex hac Misna fundamenta, quorum primum est quod desponsant ope fructuum anni septimi; secundum, quod, si quis desponsaverit filiæ ope illius quod furto ablatum est, non sit desponsata, quia medio hujus canistri conditionem inivit, illud ad eas pertinere, quia hoc esset in anno septimo, at fructus anni septimi sunt communes, & non sunt furtum; propterea sponsalia non erunt irrita. Tertium est, quod mulier sit legata sociæ, etiam in casu quo ea sit æmula illius. Scias quod id per illi furto ablatum est, nempe, si aliquid e manu illius abstulerit, & deinceps illud reddiderit, dixeritque, *tu mihi desponsa eris ope hujus*, non habetur desponsata, nisi inter eos antecesserit contractus conjugii. Cæterum quod dicimus eam quæ desponsata fuerit ope alicujus rei furto ablatæ non esse desponsatam, intelligendum est quando domini nondum spe destituti fuerint, verum si spe destituti fuerint, desponsationes sunt irritæ.

אין אחיות מקודשות *Sorores non desponsatæ sunt*, hinc probatur quod extraneæ desponsatæ sunt, nimirum, si dixerit illis, *ea quæ e vobis ad conjugium apta fuerit desponsa sit mihi*. Verum si dixerit, *vos omnes mihi desponsatæ estis*, nulla desponsata est; scias etiam, quod, si dixerit duabus sororibus, aut matri & filiæ ejus; similiaque, si dixerit, *una e vobis mihi desponsata sit*, at signum desponsationis dederit duabus simul, vel una ex illis illud receperit pro altera, tum obtinent in illis desponsationes, & opus habent duobus repudii libellis.

ח המקדש בחלקו בין קדשי קדשים בין קדשים קלים אינה מקודשת במעשר שני בין שוגג בין מזיד

8. Si quis desponderit portione sua, sive illa fuerit e sanctis sanctorum, sive e sanctis levissimis, non est desponsata. Si decimis secundis, sive ex erro-

כ׳ד לא קידש דברי רבי מאיר רבי יהודה אומר בשוגג לא קידש במזיד קידש ובהקדש במזיד קידש ובשוגג לא קידש דברי רבי מאיר רבי יהודה אומר בשוגג קידש במזיד לא קידש :

R. OB. DE BARTENORA.

המקדש בחלקו *Si quis desponderit portione sua*, quam divisit cum fratribus suis sacerdotibus. אינה מקודשת *non est desponsa*, quia sacerdotes acquirunt dona sua de mensa Dei; & scriptum est Num. 18, 9. וזה יהיה לך מקדש הקדשים מן האש תני Quemadmodum igitur igne non licet sacerdoti frui, nisi quod ad cibum, sic etiam his donis frui non licet, nisi ad cibum. De decimis scriptum est Levit. 27, 33. ליהוה הוא debent ergo esse in essentia sua id est ut edantur. R. Jehuda dicit quod de industria desponsa, est desponsa ope decimarum secundarum, quia mediante redemptione donum profanatur, at jam profanatum est mediante desponsatione. R. Meyr dicit, quod hic non est modus profanandi decimas. At si desponsatio facta fuerit de industria ope rerum sanctarum, quæ destinatæ sunt reparationi Templi, quia sciebat esse rem sanctam cujus ope despondebat, eamque attentè profanabat, propterea sanctitas ejus profanata censenda est. Verum si ex errore desponsatio facta fuerit, nesciens quod donum desponsationis erat sanctum, & nolens ut sanctum illius ope profanaretur, ideo sanctitas ejus non profanata est, neque desponsa est. R. Jehuda contrarium statuit; decisio est juxta R. Meyr quod ad decimas; sed juxta R. Jehuda quod ad sanctitates.

ט המקדש בערלה ובכלאי הכרם בשור הנסקל ובעגלה ערופה בצפורי מצורע ובשער נזיר ופטר חמור ובשר בחלב וחולין שנשחטו בעזרה אינה מקודשת מכרן וקידש בדמיהן מקודשת :

R. OB. DE BARTENORA.

המקדש בערלה וכו׳ אינה מקודשת *Si quis desponsaverit ope præputii arborum &c. tum non habetur desponsa*, quia omnia quæ hic memorantur, vetita sunt, ne quis ex iis capiat utilitatem; & quidem præputium arboris, uti extat Levit. 19. 23. שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל Quod tam de interdicto esus quam usus & utilitatis interdicto intelligendum est.

ובכלאי הכרם *Et ope miscellarum vineæ*, uti extat Deut. 22, 9. פן תקדש id est, ut igne comburatur. ובשור הנסקל *& ope bovis lapidati*, uti extat Exod. 21, 28. לא יאכל את בשרו

ובעגלה ערופה *Neque ope vitulæ decollandæ*, quia illa etiam dicitur expiare, quemadmodum cæteræ sanctitates, uti de illa scriptum est Deut. 21, 28. ונכפר להם הדם

ובצפורי מצורע *Et ope avium leprosi*, quemadmodum dicitur in Beraita, Lex dicit, id quod legitimum ad esum disponit, & quod expiat in Templo, est sacrificium pro reatu leprosi, quod componit ad comedendum sanctitates; & sacrificium illius pro peccato expiabat, & utrumque peragebatur extra Templum. Cæterum per id quod in Beraita dicitur מכשר *componit*, vel *legitimum reddit*, indigitat aves leprosi qui componunt leprosum ad ingrediendum castra; & quod dicitur מכפר *expiat*, indicat vitulam decollandam, de qua scriptum est Deut. 21, 8. ונכפר להם הדם Sed utriusque actio peragebatur extra atrium. Et quemadmodum id quod componit ad munditiem, & quod expiat, quæ fiebant in Templo, uti erant sacrificium pro reatu, & sacrificium pro peccato leprosi, ideo perinde est id quod ad munditiem componit, & id quod expiat, utpote ambo sanctitates, & prohibita quod ad usum & utilitatem attinet; sic etiam id

 quod

errore, sive de industria, non despondit, sunt verba R. Meyri. R. Jehuda dicit, si ex errore, non despondit; si de industria, despondit. Si re sancta, & hoc de industria, despondit; si ex errore, non despondit, sunt verba R. Meyri. R. Jehuda dicit, si ex errore, despondit, si de industria, non despondit.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Ea quæ sacerdos accipit de sanctis sanctorum & sanctis levissimis, sunt bona Dei, quæ sacerdotes acquirunt de mensa Dei, at Deus illis dedit has portiones tantum in cibum, non ut ope earum res alias peragant. Cæterum quod Num. 18, 9. scriptum est וזה יהיה לך מקדש הקדשים מן האש תני vult, quemadmodum igitur non frueris igni nisi quod ad cibum coquendum, sic etiam donis illis quæ cepens de sanctitatibus altaris non frueris nisi ad cibum. Et de decimis scriptum est Levit. 27, 30. ליהוה הוא sint ergo כהוייתו *in essentia sua* oportet dona sancta, & propterea fœmina ope eorum non dicitur desponsa. R. Jehuda dicit, si de industria desponsaverit, nimirum, si sciret quod donum erat decimæ secundæ, jam profanaverat illud, eo quod decimæ secundæ profanari possunt, uti exposuimus in tractatu Maaser Scheni. At si donum profanatum fuerit, non est dubium quin fœmina desponsaverit illo mediante. R. Meyr dicit, hunc non esse modum profanandi decimas. Dissentiunt autem quod ad sancta restaurationi templi destinata, contra R. Meyr dicit, quod desponsatione tali de industria facta profanatur donum, at ex errore non profanatur. R. Jehuda contrarium statuit; decisio est juxta R. Meyr quod ad decimas, sed juxta R. Jehuda quod ad sanctitates.

9. Si quis desponderit ope præputii arboris, aut miscellarum vineæ, aut bovis lapidandi, aut vitulæ decollandæ, aut avium leprosi, aut capilli Nazyræi, aut primogeniti asini, aut carnis cum lacte, aut profanorum mactatorum in atrio, non habetur desponsa. Si vendiderit ea & desponsaverit ope nummorum eorum, desponsa habetur.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Omnia quæ hic recenset Misna prohibita sunt, quod ad usum, & hoc juxta illud Legis nostræ fundamentum, quod, ubicunque dicitur in Lege לא תאכלו & לא יאכל accipiendum est tam de prohibitione cibi quam de prohibitione usus, usque dum limitaverit de illis Scriptura, quemadmodum limitavit de cadavere animalium. Cæterum in eo quod prohibemus de esu, attamen permittimus de usu, omnimode probatur permissio usus, sive ex Legis verbis, sive ex comparatione. De arborum præputio dicitur Levit. 19, 23. שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל Et de vinearum miscellis dicitur Deut. 22, 9. פן תקדש *Ne sanctificetur*, id est, ut igni comburatur, id quod jam exposuimus in tractatu Cilaim. Et de bove lapidato dicitur Exod. 21, 28. ולא יאכל את בשרו Et de vitula decollata dicitur Deut. 21, 8. ונכפר להם הדם Dixerunt autem Sapientes, scriptum est de illa vitula quod attinet expiationem, quemadmodum de sanctitatibus.

ובצפורי מצורע *Ope avium leprosi*, sunt aves quas leprosus adfert post purificationem suam, qui ritus fiebat extra Templum, quemadmodum ipsa dicit Lex. Vitula decollata quoque expiabat, ejusque ritus peragebatur extra Templum. Cæterum sacrificium leprosi pro reatu etiam est ex illis quæ ad munditiem componebant leprosum, fiebatque in Templo, sic etiam sacrificium expiationis pro peccato leprosi expiabat, fiebatque in Templo. Similiter, uti ritus illius quod expiabat & ad munditiem componebat in Templo idem erat, nimirum sacrificium pro reatu leprosi, nec non pro peccato illius: Sic etiam ritus illius quod expiabat & illius quod ad munditiem componebat extra Templum, idem erat, nimirum, aves leprosi, & vitula decollata. Verum

 aves

quod ad munditiem componit, & expiat, quod fiebat extra Templum, uti erant aves leprosi, & vitula decollata, perinde sunt quod ad interdictum de usu & utilitate. Aves vero leprosi quod ad usum prohibitæ sunt simulac mactatæ fuerint, & avis mactata tantum, prohibita est quod ad usum ejus. Vitulam vero decollatam prohibitam reddit descensus ad rivum Etan.

ובשער נזיר *Et ope capilli Nazyræi*, eo quod scriptum est de illo Num. 6, 5. קדוש יהיה גדל פרע שער ראשו Sanctum ergo erit ejus capillitium, dicentibus Sapientibus.

ופטר חמור *Et ope primogeniti asini*, de illo scriptum est Exod. 13, 13. וערפתו Et de vitula decollanda dicitur Deut. 21, 4. וערפו שם את העגלה Quemadmodum ergo vitula decollata frui prohibitum est, sic etiam primogenito asino frui non licet, & hoc post decollationem tantum.

ובשר בחלב *Et ope carnis cum lacte*, dicit Lex ter de carne cum lacte, לא תבשל גדי בחלב אמו *non coques capram cum lacte matris ejus*, semel ad prohibendum esum ejus, semel ad prohibendum usum ejus, & semel ad prohibendum coctionem ejus.

וחולין שנשחטו בעזרה *Et ope profanorum quæ mactata sunt in atrio* Deut. 12, 21. כי ירחק ממך המקום תזבחת Procul a loco igitur mactabit, non prope locum. Ne quis putaret quod comedi non poterat, sed canibus objici debebat, ideo nos docet Scriptura Exod. 22, 30. לכלב תשליכון אתו Illud ergo scil. abominandum objicies cani, sed profana quæ in atrio mactata sunt, non objicies canibus.

מכרן וקדש בדמיהן מקודשת *Si vendiderit ea, & desponsaverit ope nummorum eorum, desponsa est*, quia nulla res est quæ accipit naturam nummorum, ut fiant uti ipsa res vetita, nisi sit res idololatrica, & fructus anni septimi. Quod sit instar idololatriæ, probatur e Deut. 7, 26. והיית חרם כמוהו id est, quicquid de illa feceris, id est instar illius. Quod sit instar fructus anni septimi, probatur ex Levit. 25, 12. קדש היא Quemadmodum ergo sanctitas accipit nummorum naturam, sic etiam fructus anni septimi tenent nummos suos. De idololatria autem & anno septimo idem loquuntur duo Scripturæ loca, at de ejusmodi locis quæ idem dicunt, non concludimus ad cætera.

aves leprosi erant prohibitæ ab hora mactationis, nempe, avis mactata tantum, & vitula mactata prohibita fiebat quando descendebat ad fluvium Etan. De Nazyræo autem scriptum est Num. 6, 5. קדוש יהיה גדל פרע שער ראשו Ad hoc dixerunt Sapientes, capillitium ejus erit sanctum. Et de primogenito asini dicitur Exod. 13, 13. וערפתו & de vitula decollata dicitur Deut. 21, 4. וערפו שם את העגלה Sed non erat prohibita quod ad usum nisi demum post decollationem. De carne cum lacte dicitur Exod. 23, 19. Et 34, 26. Et Deut. 14, 21. לא תבשל גדי בחלב אמו Quod ter dicitur, semel ad prohibendum esum, semel ad prohibendum usum, semel ad prohibendum coctionem. Cæterum de carne desiderii quæ profana est, dicitur Deut. 12, 21. כי ירחק ממך המקום Procul a loco igitur mactabit, non propè locum, quod excludit profana quæ in atrio mactata sunt. Sic exponitur in Torat Cohanim; ulterius dicitur, potuisses intelligere quod illud comedere non posset, sed canibus objicere, propterea nos docet Scriptura Exod. 22, 30. לכלב תשליכון אתו Hanc nimirum, carnem laceratam objicies cani, sed profana in atrio mactata non objicies canibus. Si vero vendiderit quicquam ex illis rebus quæ prohibitæ sunt quod ad usum, peccavit, sed nummi quibus vendidit, non sunt prohibiti quod ad usum. Nam nullam rem ejusmodi ducimus ut nummi ejus sint loco ejus, sed habetur res idololatrica, & fructus anni septimi. Quod sit ut res idololatrica probatur ex eo quod scriptum est Deut. 7, 26. והיית חרם כמוהו Quicquid ergo feceris de illo abominando, est instar ejus, nempe quicquid remanserit de commutatione ejus, erit instar ejus. Et quod sit ut annus septimus, probatur ex Levit. 25, 12. קדש היא Quemadmodum igitur res sancta tenet nummos suos, sic etiam fructus anni septimi tenent nummos suos; sed hæc perfectius capite secundo tractatus Schebhyt. Cæterum de idololatria & anno septimo non concludimus ad cæteras prohibitiones, quia duo sunt Scripturæ loca quæ idem dicunt, at de ejusmodi locis quæ idem dicunt non concludimus ad cætera, secundum ea quæ tenemus fundamenta.

י המקדש בתרומות ובמעשרות ובמתנות ובמי חטאת ובאפר חטאת הרי זו מקודשת ואפילו ישראל:

10. Si quis desponderit ope oblationis primæ, decimarum, donorum, aquarum sacrificii expiatorii, & cineris ejusdem, ecce hæc desponsa est; etiamsi fuerit Israëlita.

R. OB. DE BARTENORA.

תרומות *Oblatio prima*, puta oblationem magnam, & oblationem de decimis. מעשרות *decimæ*, puta decimas primas, & decimas pauperis. מתנות *dona*, quæ sunt brachium, maxillæ & ingluvies.

מי חטאת *Aquæ sacrificii expiatorii*, sunt aquæ cineris vaccæ rufæ, & vendi possunt immundis, ut indè accipiant pretium pro adductione, & pro impletione aquæ. Sed pretium sparsionis, & pretium sanctificationis, nempe cum cinis in aquam injicitur, vetitum est.

ואפילו ישראל *Etiamsi fuerit Israëlita*, etiam Israëlita qui hæreditatem oblationum primarum ac donorum adierit, a parte matris patris sacerdotis, quo acquisiverit ea, poterit ea vendere sacerdotibus; &, si ope eorum desponderit fœminæ, desponsa est. Et quamvis oblationem primam hæreditate non adierit sed rem illibatam, de qua nihil oblatum est, quandoquidem ille à quo relicta est hæreditas, erat sacerdos, & auferre poterat oblationes illas quæ ad ipsum pertinebant, propterea hic Israëlita etiam oblationes primas educere potest, utpote ad ipsum pertinentes, quas sacerdotibus deinceps vendere poterit, quia oblationes primæ nondum eductæ, sunt habendæ perinde ac si jam eductæ fuissent.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

תרומות Hic notat oblationem magnam, & oblationem de decimis. Per מעשרות *decimas*, hic intelliguntur decimæ primæ, & decimæ pauperis. Per מתנות *dona*, intelliguntur brachium, maxillæ, & ventriculus.

ואפילו ישראל *Etiamsi fuerit Israëlita*, id est, ejusmodi Israëlita qui fructus illibatos a patre & matre sacerdotibus relictos hæreditate adivit. Putat autem doctor primus quod oblationes primæ nondum ablatæ se habeant perinde ac si jam ablatæ essent, & jam acquisitæ ab hærede, qui eas vendere potest ejusmodi qui eas comedere possunt, & deinceps recipiet nummos suos, cujus fœminæ desponsare potest. Cæterum de cinere vaccæ rufæ, & de aquis sparsionis hæc fœmina desponsata utilitatem capere potest, quia eas vendere potest homini immundo qui illis se purificet, & recipere ab illo pretium cineris vaccæ rufæ, pro adductione & pro impletione aquæ in vasa. Et hoc licitum est, & hoc lucrum nunquam est prohibitum, nisi quod ad sanguinem, & sparsionem tantum, uti expositum est capite quarto tractatus Bechorot, *qui pretium receperit pro sparsione, & pro sanctificatione, ejus aquæ sunt aquæ cisternæ*, & cinis ejus est cinis fornacis. Cæterum ritus sanctificationis, & impletionis aquæ etiam exponetur suo loco in tractatu Para.

פרק ג האומר לחבירו צא וקדש לי אשה פלונית והלך וקדשה לעצמו מקודשת וכן האומר לאשה

Caput 3. Si quis dixerit amico suo, *abi & desponsa pro me talem fœminam*, & abiverit, ac desponderit pro se, est desponsa. Sic etiam, si dixerit quis

לאשה הרי את מקודשת לי לאחר שלשים יום ובא אחר וקידשה בתוך שלשים מקודשת לשני בת ישראל לכהן תאכל בתרומה מעכשיו ולאחר שלשים יום ובא אחר וקדשה בתוך שלשים יום מקודשת ואינה מקודשת בת ישראל לכהן או בת כהן לישראל לא תאכל בתרומה :

quis fœminæ, *tu mihi deſponſa es poſt triginta dies*; at interim acceſſerit alius intra triginta dies, ac deſponderit ei, eſt deſponſa ſecundo. Filia Iſraëlitæ ſacerdoti nupta, comedat de oblatione prima. (Si dicat) *ab illo tempore & deinceps poſt triginta dies*, & venerit alius & deſponderit ei intra triginta dies, deſponſa eſt, & non eſt deſponſa. Si filia Iſraëlitæ ſacerdoti nupta fuerit, aut filia ſacerdotis Iſraëlitæ nupta, ne comedat de oblatione prima.

R. OB. DE BARTENORA.

והלך וקדשה לעצמו מקודשת *Et abierit, & deſponderit pro ſe*, in Gemara dicitur quod illud והלך notat eum iviſſe ad decipiendum, propterea dicitur in Miſna, *ſi quis dixerit amico ſuo*, non, *ſi quis dixerit legato ſuo*, ut nos doceat, quod, etſi in principio eum ad hoc non fecerit legatum, ſed ipſi dixerit, *abi, & deſponde pro me tali mulieri*; at ille pro ſe deſponſaverit, habetur deceptor.

מקודשת לשני *Deſponſa eſt ſecundo*, qui eam in matrimonium ducere poteſt etiam intra triginta dies deſponſationum.

בת כהן לישראל לא תאכל בתרומה *Filia ſacerdotis Iſraëlitæ nupta ne comedat de oblatione prima*, ſi hæc quæ deſponſata fuerit poſt triginta dies, fuerit filia ſacerdotis, tum omnes illos triginta dies licet comedere de oblatione prima, quia non illegitima eſt ad comedendam oblationem primam in domicilio patris ejus. Verum ſi fuerit Iſraëlita ſacerdoti nupta, non licet illi comedere de oblatione prima, nam uxor nondum eſt ſacerdoti nupta; a duobus autem debet exigere libellum repudii.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Dicit לחבירו *amico ſuo*, & non לשלוחו *legato ſuo*, ut nos doceat, quod non debet ipſum decipere etiamſi ſit amicus illius, uti ille decepit ipſum. מקודשת לשני *deſponſa ſecunda vice*, vult dicere, quod eam ducere poteſt quando voluerit, etiam intra triginta dies, aut deinceps.

בת כהן לישראל לא תאכל בתרומה *Si filia ſacerdotis Iſraëlita nupta fuerit, ne comedat de oblatione prima*, hæc referenda ſunt ad priora illa verba, *tu mihi deſponſata es poſt triginta dies*, propterea integros triginta dies comedere poteſt de oblatione prima; at ſi dixerit illi, *ab hoc tempore & deinceps poſt triginta dies*, non licet illi comedere de oblatione prima ab illo tempore quo recepit hæc deſponſationis dona.

מקודשת ואינה מקודשת *Deſponſata & non deſponſata*, etiam poſt triginta dies, eſt deſponſata & non deſponſata cuilibet illorum duorum, & repudii libello opus habet ab uno, & ab altero, ne alii errent de uxore maritata.

ב האומר לאשה הרי את מקודשת לי על מנת שאתן לך מאתים זוז הרי זו מקודשת והוא יתן על מנת שאתן לך מכאן ועד שלשים יום נתן לה בתוך שלשים יום מקודשת ואם לאו אינה מקודשת על מנת שיש לי מאתים זוז הרי זו מקודשת ויש לו על מנת שאראך מאתים זוז הרי זו מקודשת ויראה לה ואם הראה על השלחן אינה מקודשת :

2. Si quis dixerit fœminæ, *tu mihi deſponſa es ſub ea conditione ut tibi dem ducentas Zuzas*, ecce hæc deſponſa eſt, & tenetur eas dare. (Si dixerit) *ſub conditione ut tibi dem ab hoc tempore & deinceps poſt triginta dies*, & dederit eas intra triginta dies, deſponſa eſt; ſin minus, non eſt deſponſa. (Si dixerit,) *ſub conditione quod mihi ſunt ducenta Zuza*, hæc eſt deſponſa, ſi ſint ipſi. (Si dixerit,) *ſub conditione ut monſtrem tibi ducentas Zuzas*, ecce hæc deſponſa eſt, & monſtrabit eas ipſi. At ſi monſtraverit illas ſuper menſa, non eſt deſponſa.

R. OB. DE BARTENORA.

הרי את מקודשת לי *Ecce tu mihi deſponſata es*, per hunc obolum, ea conditione ut tibi dem ducentas Zuzas. ויתן *& dabit*, poſtquam fœminæ dederit nummos, tum deſponſa eſt ab initio, nam ſi quis aliquid dixerit ſub conditione, ſe res habet perinde ac ſi dixiſſet, *ab hoc tempore*.

הרי זו מקודשת ויש לו *Ecce hæc deſponſa eſt, ſuntque ipſi*, ſi fuerint teſtes quod illos nummos teneret, ſin autem ipſi non conſtiterit quod eos tenet, fœmina ex dubio deſponſa habetur, quia fieri poteſt ut eos habeat, & fœminam ignominia afficere velit.

אם הראה על השלחן אינה מקודשת *Si oſtenderit eos ſuper menſam, non eſt deſponſa*, nam erat nummularius, & monſtrabat fœminæ nummos alienos, propterea non erat deſponſa.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

ויתן *Et dabit*, vult dicere, quod neceſſe eſt ut fœminæ deſponſatæ det nummos, propterea, quando dederit eos, ſit deſponſata ab eo tempore quo recepit donum deſponſationis, perinde ac ſi dixiſſet, *tu ab hoc tempore quo tibi dedi donum deſponſationis ducentarum Zuzarum, deſponſata eris*. Sic etiam ſi quis dixerit fœminæ, *ea conditione ut tibi dem ducentas Zuzas ab hoc tempore uſque ad triginta dies*, nam fundamentum eſt nobis, quod, ſi quis dixerit, *ſub conditione*, res ſe habet perinde ac ſi dixiſſet, *ab hoc tempore*.

הרי זו מקודשת ויש לו *Ecce hæc deſponſata eſt, & ſunt illi*, vult dicere, quod compererit ſe habere id quod promiſit, tum ſine dubio deſponſata eſt. Verum ſi dixerit quod ipſi non ſunt nummi, neque quicquam penes ipſum inventum fuerit, tum deſponſata eſt ex dubio; quia ſuſpicamur quod nummos habet, ſed eos celat, ut fœminam ignominia afficiat. אם הראה על השלחן *ſi oſtenderit eos in menſam*, ſi receperit nummos quibus mercaturam agat cum ſocio quodam, & monſtraverit fœminæ deſponſatæ de iſtis nummis ducentas Zuzas, aut eos quos mutuo ſumpſerit, tum non habetur deſponſata.

ג על מנת שיש לי בית כור עפר הרי זו מקודשת ויש לו על מנת שיש לי בםקום פלוני אם יש לו באותו מקום מקודשת ואם לאו אינה

3. (Si dixerit,) *ſub conditione quod mihi eſt Corus terræ*, ecce hæc deſponſa eſt, ſi ipſi eſt. (Si dixerit,) *ſub conditione quod mihi is eſt in tali loco*, & fuerit illi in iſto loco, deſponſa eſt, ſin minus,

אינה מקודשת על מנת שאראיך בית כור עפר הרי זו מקודשת ויראנה ואם הראה בבקעה אינה מקודשת :

non eſt deſponſa. (Si dixerit,) *ſub conditione quod tibi monſtrabo locum Cori terræ*, ecce hæc deſponſa eſt, & monſtrabit ipſi. Verum, ſi monſtraverit illum in valle, non eſt deſponſa.

R. OB. DE BARTENORA.

בית כור *Locus Cori*, eſt ſpatium in quo Corus ſeminis ſeri poteſt, conficiens triginta ſata. ויש לו *& ipſi fuerit*, ſi teſtes fuerint quod ipſi eſt Corus terræ, tum certe deſponſa eſt fœmina. At ſi non conſtiterit quod illi quicquam eſt, deſponſa eſt ex dubio. Nam non dicimus quod de nummis, quos homo celare poteſt, ſuſpicamur fieri poſſe ut eos habeat, & fœminam velit ignominia afficere. Sed de agro non ſuſpicamur quod fieri poteſt ut eum habeat, nam ſi eum haberet, hoc de ipſo conſtaret.

ואם הראה בבקעה אינה מקודשת *Si monſtraverit in valle, non eſt deſponſa*, quæ ad ipſum non pertinebat, nam etſi ad ipſum pertineret certa mercede conductus ager, tamen non eſt deſponſa.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

ויש לו *Eſtque ipſi*, vult, quod certe deſponſata eſt fœmina cum perfecerit id quod promiſit. Verum, ſi dixerit quod ipſi nihil eſt, deſponſata eſt ex dubio, quia ſuſpicamur fieri poſſe ut ipſi quicquam ſit. Docet autem nos hoc jus quod ad rem pecuniariam & bona immobilia attinet, ne dixiſſemus quod homo nequit contegere agrum, ideoque, ſi eum habuiſſet, ipſi conſtare debuiſſet, propterea nos docet Miſna, quod deſponſata eſt ex dubio. Nam ſi nos tantum jus de re pecuniaria docuiſſet, non nemo dicere potuiſſet, quod fœmina certe deſponſata eſt, etiamſi conſtet quod illi non ſunt nummi, quia eos celare potuiſſet, neſciens quid alii homines teneant de nummis ejus. Propterea nos docet Miſna, quod, quando conſtat quod illi nihil eſt, deſponſata eſt ex dubio. ואם הראה בבקעה *& ſi monſtraverit in valle*, vult dicere, quod ad ipſum non pertinebat locus, & quamvis illum locum conducta mercede acquiſiverit, aut pactione quadam receperit in ſocietate, non habetur deſponſa.

ד רבי מאיר אומר כל תנאי שאינו כתנאי בני גד ובני ראובן אינו תנאי שנאמר ויאמר משה אליהם אם יעברו בני גד ובני ראובן וכתיב ואם לא יעברו חלוצים רבי חנניה בן גמליאל אומר צריך היה הדבר לאומרו שאלמלא כן יש במשמע שאפילו בארץ כנען לא ינחלו :

4. R. Meyr dicit, quæcunque conditio quæ non facta eſt ut conditio filiorum Gad, & filiorum Rubenis, non eſt conditio, uti dictum eſt Num. 32, 29. *Et dixit ad eos, ſi transierint filii Gad, &c. filii Ruben &c.* & deinde, *& ſi non tranſierint armati &c.* R. Chanina filius Gamalielis dicit, neceſſe erat ut hæc res diceretur, nam ſi ita non eſſet, intelligi poſſet, ac ſi ne quidem in terra Canaan jure hæreditatis adire poſſent.

R. OB. DE BARTENORA.

כל תנאי שאינו כתנאי בני גד וכו׳ *Quæcunque conditio quæ non facta fuerit ut conditio filiorum Gad &c.* vult dicere, quæcunque conditio quæ non facta fuerit conditio duplicata, non eſt conditio, etiamſi non impleta fuerit conditio, contractus tamen illius firmus eſt.

אם יעברו ואם לא יעברו וכו׳ *Si transgreſſi fuerint; & ſi non tranſierint &c.* ſi non duplicaverit verba ſua, dona ejus rata eſſent, & jure hæreditatis adirent terram Gilead, etſi non tranſierint. Et quamvis dixerit, ſi *tranſierint*, tamen ab affirmatione non infertur negatio. Hinc concludimus, neceſſe eſſe ut conditio antecedat actionem, quia non dixit, *date ipſi, ſi tranſierint*, hinc liquet quod ſi ita locutus fuiſſet, conditio non poterit irritam reddere actionem doni, quæ præceſſit. Denique hinc concludimus quod neceſſe eſt ut affirmatio præcedat negationem, quia primo non dixit, *ſi non tranſierint, non dabit iis eis, at ſi tranſierint, dabit iis eis.* R. *Chanina filius Gamalielis dicit &c.* diſſentit de conditione duplicata, quod non ſit neceſſe duplicare conditionem, quia de affirmatione infertur negatio; & ſi eam duplicaverit Moſes, hoc factum eſſe propter rei neceſſitatem. Et in cauſa deciſionis, ſi dixerit, *ſub conditione*, non neceſſaria eſt conditio duplicata, neque affirmatio ante negationem, neque conditio ante actionem, ſed conditio rata eſt. Et, ſi non dixerit, *ſub conditione*, omnes illæ quas diximus cauſæ, ſunt neceſſariæ, ſed conditio irrita eſt, at actio rata, ſive in conditione bonorum, aut in conditione divortiorum, & deſponſationum, res eadem eſt.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

כל תנאי שאינו כתנאי בני גד וכו׳ *Quæcunque conditio quæ non facta fuerit ut conditio filiorum Gad &c.* vocatur hæc conditio duplicata, & violenta. Verum ſi dixerit, *ſub conditione*, quemadmodum in præcedentibus, R. Meyr dicit quod conditio duplicata quoque neceſſaria eſt; deciſio non eſt juxta R. Meyr.

ה המקדש את האשה ואמר כסבור הייתי שהיא כהנת והרי היא לויה לויה והרי היא כהנת ענייה והרי היא עשירה עשירה והרי היא ענייה הרי זו מקודשת מפני שלא הטעתו האומר לאשה הרי את מקודשת לי לאחר שאתגייר או לאחר שתתגיירי לאחר שאשתחרר או לאחר שתשתחררי לאחר שימות בעליך או לאחר שתמות אחותך לאחר שיחלוץ לך יבמיך אינה מקודשת וכן האומר לחבירו אם ילדה אשתך נקבה הרי היא מקודשת לי אינה מקודשת אם היתה אשת חבירו מעוברת והוכר

5. Si quis deſponderit fœminæ, dixeritque, *putabam quod illa erat ſacerdos, at ecce erat Levita*; aut, *Levita, at ecce erat ſacerdos*; aut, *pauper, at ecce erat dives*; aut, *dives, at ecce erat pauper*, talis deſponſa habetur, quia non decepit illum. Si quis dixerit fœminæ, *tu mihi deſponſa eris poſtquam factus fuero proſelytus*; aut, *poſtquam tu proſelyta facta fueris*; aut, *poſtquam libertate donatus fuero*; aut, *poſtquam tu libertate donata fueris*; aut, *poſtquam maritus tuus obierit*; aut, *poſtquam ſoror tua mortua fuerit*; aut, *poſtquam levir tuus tibi dederit calceum exuendum*, non habetur deſponſa. Similiter, ſi quis dixerit proximo ſuo, *ſi uxor tua pepererit fœminam, deſponſa erit mihi*, non habetur deſponſa.

Si

והוכר עוברה דבריו קיימין ואם ילדה נקבה בקודשת :

Si uxor proximi prægnans fuerit, & cognitus fuerit fœtus ejus, verba ejus rata sunt; at si fœminam pepererit, desponsa habetur.

R. OB. DE BARTENORA.

דבריו קיימין *Verba ejus rata sunt*, a Mose Maimonide notatum est, quod illi non licet coire cum desponsa sua, nisi usque dum secundum desponsationis donum illi dederit, quia nemo acquirere potest id quod nondum est in mundo. Et præterea dicit verba sponsi tantum rata esse ad aggravandum, nimirum ut illi prohibitum sit nubere alii.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

דבריו קיימין *Verba ejus rata sunt*, prout mihi videtur, necesse est ut illi det donum desponsationis post nativitatem infantis, & ut liceat coire cum illa; nam fundamentum nobis est quod nemo efficere potest ut proximus ejus quicquam acquirat ope ejus quod nondum venit in mundum. Dicimus itaque quod verba ejus rata sunt, ad graviorem conditionem confirmandam, nempe ut illa sit instar uxoris maritatæ.

ו האומר לאשה הרי את מקודשת לי על מנת שאדבר עליך לשלטון ואעשה עמך כפועל דבר עליה לשלטון ועשה עמה כפועל מקודשת ואם לאו אינה מקודשת על מנת שירצה אבא רצה האב מקודשת ואם לאו אינה מקודשת מת האב הרי זו מקודשת מת הבן מלמדין האב לומר שאינו רוצה:

6. Si quis dixerit fœminæ, *tu mihi desponsa eris sub conditione ut loquar de te cum præfecto, & operabor tecum ut operarius*, si cum præfecto locutus fuerit, & operatus fuerit cum illa ut operarius, est desponsa; sin minus, non est desponsa. (Si dixerit,) *sub conditione si annuerit pater meus*, & pater annuerit, est desponsa; sin minus, non est desponsa. Si mortuus fuerit pater, desponsa est; si filius mortuus fuerit, persuadent patri, ut dicat quod renuit.

R. OB. DE BARTENORA.

ואעשה עמך כפועל *Et operabor tecum, ut operarius*, in opere diei unius; at non potest despondere fœminæ mercede operis sui; nam, quandoquidem nobis fundamentum est quod ab initio usque ad finem est merces, eveniet, ut, quando absolverit opus suum, merces sit debitum quod fœminæ debet; at si quis ope debiti desponderit, non est desponsa.

על מנת שירצה אבא *Ea conditione si annuerit pater meus*, in Gemara exponunt sensum esse ac si dixisset, quando non impediverit meus pater, hoc si dixerit, & simul limitaverit tempus triginta dierum, & illi triginta dies transierint ut pater non impediverit, desponsa est. Verum si impediverit intra triginta dies, non est desponsa; si pater obierit intra triginta dies, est desponsa, quia nemo est qui impediet conjugium; si filius obierit intra triginta dies, persuadent patri ut impediat, ne nubat leviro.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

ואעשה עמך כפועל *Et operabor tecum, ut operarius*, sub conditione ut fœminæ det obolum, nam si illi ope mercedis suæ tantum desponsasset, non est desponsata, quia ille totam mercedis suæ partem acquirit cum tota portione operis sui. Cum autem opus ejus absolutum fuerit, tum illa debet ipsi mercedem operis sui; at si quis desponsaverit fœminæ ope debiti, non est desponsata.

על מנת שירצה אבא *Ea conditione si annuerit pater meus*; id est, si non impediat, propterea si mortuus fuerit pater, desponsata est. Verum si dixerit, *ea conditione si non impediat pater meus ab hoc tempore usque ad triginta dies*, tum cum impedire potest per illos triginta dies, & desponsationes fiunt irritæ. Ideoque, si obierit filius intra triginta dies, persuadent patri ut dicat quod nolit, ne leviro nubat.

ז קדשתי את בתי ואיני יודע למי קידשתיה ובא אחד ואמר אני קידשתיה נאמן זה אמר אני קידשתיה וזה אמר אני קדשתיה שניהם נותנים גט ואם רצו אחד נותן גט ואחד כונס :

7. (Si quis dixerit,) *despondi filiam meam*, & nesciverit cui despondit; accesserit autem nonnemo, dixeritque, *ego despondi illi*, fide dignus est. Si unus dixerit, *ego despondi illi*, & alter dixerit, *ego despondi illi*, ambo debent illi libellum repudii dare; &, si velint, unus illi repudii libellum dare potest, & alter eam ducere.

R. OB. DE BARTENORA. נאמן *Fide dignus*, quatenus ipsi licet eam ducere, ne coram patre diceret obfirmato animo, *ego despondi illi*, nisi verum esset, timens ne pater, cum ita res non esset, contradiceret.

R. MOSCHE FIL. MAIMON. Per נאמן *fide dignum*, intelligit eum cui licet ducere eam.

ח קדשתי את בתי קדשתיה וגרשתיה כשהיא קטנה והרי היא קטנה נאמן קדשתיה וגרשתיה כשהיא קטנה והרי היא גדולה אינו נאמן נשבית ופדיתיה בין שהיא קטנה בין שהיא גדולה אינו נאמן מי שאמר בשעת מיתתו יש לי בנים נאמן יש לי אחים אינו נאמן המקדש את בתו סתם אין הבוגרת בכלל :

8. (Si quis dixerit,) *despondi filiam meam, despondi & repudiavi eam minorennem*, & minorennis fuerit, fide dignus est. (Si dixerit,) *despondi & repudiavi eam minorennem*, at illa fuerit adulta, non est fide dignus. (Si dixerit,) *captiva fuit, & redemi eam*, sive ea minorennis sit, sive adulta, non est fide dignus. Si quis dixerit, in agone mortis, *mihi sunt filii*, est fide dignus; si dixerit, *sunt mihi fratres*, non est fide dignus. Si quis simpliciter desponderit, pubescens non obligatur ad sponsalia.

R. OB. DE BARTENORA.

ונרשתיה *Et repudiavi eam*, recepi ejus libellum repudii. והרי היא קטנה *& ecce illa minorennis*, postquam hoc de illa dixisset נאמן *fide dignus est*, de filia sua minorenni, uti scriptum est Deut. 22, 16. את בתי נתתי לאיש הזה per vocem לאיש pater eam omnibus prohibuit, quia non constat cui despondit, at per vocem הזה denuo eam huic permisit.

נשבית ופדיתיה אינו נאמן *Captiva abducta est, & redemi eam, non est fide dignus*, ut eam ad sacerdotium reddat ineptam, quia Scriptura patrem tantum fide dignum fecit de conjugio, non de captiva.

יש לי בנים *Sunt mihi filii*, & uxor mea hac de causa non tenetur nubere leviro. יש לי אחים *sunt mihi fratres*, & uxor mea leviro nubere tenetur, at huc usque versabatur in suspicione quod non tenebatur leviro nubere.

אין בוגרת בכלל *Pubescens non intrat regulam sponsalitiam*, quia in potestate patris non est ut eam despondeat, & quamvis pubescens eum fecerit legatum ad recipiendum desponsationes, dicimus tamen quod homo non interminet praeceptum quod incumbit illi, & faciet praeceptum quod ipsi non incumbit; sed minorennes, & pubescentes omnes opus habent libello repudii ex dubio, eo quod nescimus utram desponderit.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Fide dignus est pater, si dixerit quod filia ejus repudiata est, & ad sacerdotium illegitima est, quando illa fuerit נערה *puella*, quia Lex patrem facit fide dignum de filia istius aetatis, ut filiam suam licitam & illicitam reddere possit. Caeterum dixerunt Sapientes, unde probatur ex Lege quod pater fide dignus est ut filiam suam licitam & illicitam reddere possit? nam ita scriptum est Deut. 22, 16. את בתי נתתי לאיש הזה quod dicit לאיש *viro*, prohibet eam aliis; & quod dicit הזה *huic*, permittit eam. Propterea fide dignus est de illa, quod repudiata est. Verum si illa fuerit adulta, non erit illegitima ad sacerdotium dicto patris. Similiter, si dixerit quod fuit captiva, quo ea ad sacerdotium redditur illegitima, non est fide dignus; nam de conjugio patrem Lex fecit fide dignum, non autem de captiva. Si quis filiam suam desponderit simpliciter, & illi multae fuerint filiae, omnes prohibitae sunt illi qui despondet illi filiae, & quaelibet divortio indiget, pubescente excepto, uti Misna dicit.

ט מי שיש לו שתי כיתי בנות כשתי נשים ואמר קדשתי את בתי הגדולה ואיני יודע אם גדולה שבגדולות או גדולה שבקטנות או קטנה שבגדולות שהיא גדולה מן הגדולה שבקטנות כולן אסורות חוץ מן הקטנה שבקטנות דברי רבי מאיר רבי יוסי אומר כולן מותרות חוץ מן הגדולה שבגדולות קדשתי את בתי הקטנה ואיני יודע אם קטנה שבקטנות או קטנה שבגדולות או גדולה שבקטנות שהיא קטנה מן הקטנות שבגדולות כולן אסורות חוץ מן הגדולה שבגדולות דברי רבי מאיר רבי יוסי אומר כולן מותרות חוץ מן הקטנה שבקטנות:

9. Si cui duo fuerint greges filiarum e duabus uxoribus, dixeritque, *elocavi filiam meam natu majorem*, & nesciverit an sit majorum maxima, an vero minorum maxima, an minima majorum, quae major est maxima minorum, tum omnes sunt prohibitae, excepta minima minorum, sunt verba R. Meyri. R. Jose dicit, omnes prohibitae sunt, excepta maxima majorum. (Si dixerit,) *elocavi filiam meam minorem*, & nesciverit, an sit minima minorum, an vero minima majorum, aut maxima minorum quae minor est minimâ majorum, tum omnes sunt prohibitae, excepta maxima majorum, sunt verba R. Meyri. R. Jose dicit, omnes excepta minima inter minores.

R. OB. DE BARTENORA.

קדשתי את בתי וכו׳ *Elocavi filiam meam &c.* necessitas postulabat ut Misnae doctor nos certiores faceret controversiae inter R. Meyr & R. Jose de magna & de parva, nam si doctor Misnicus tantum monuisset de magna, dixissemus quod in hoc casu R. Meyr dicebat quod omnes sunt prohibitae, excepta minorum minima, nam, quoniam datur minor quam illa, haec vocaretur ab ipso magna, quia parentes solent filiam suam vocare magnam, etsi parvula sit, quando est alia quae minor est hac. Et de parva intelligere potuissemus quod R. Josi concedebat R. Meyr, nam eam quam magnam vocare poterat, non vocasset parvam. Et, si nos tantum docuisset casum de parva, dixissemus quod in hoc R. Jose contradicebat, sed in alio casu intellexissemus quod R. Meyro concedebat, propterea necesse erat ut doctor Misnicus de duobus moneret casibus; decisio est juxta R. Josen in utroque casu.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Docet nos secundae conditionis controversiam, ne quis putaret quod R. Meyr in prima conditione dicit, quod omnes filiae sunt vetitae excepta minorum minima, quia earum quaelibet respectu minimarum vocetur magna, quia moris est ut parentes dicant de filiabus quod sunt magnae, & majorennes. Sed in secunda conditione qua pater elocavit filiam minorem, non vocaretur minima, nisi quando non fuerit minor quam haec; propterea nos docet quod in hac conditione quoque contrariatur R. Meyr; decisio est juxta R. Jose in duabus conditionibus.

י האומר לאשה קדשתיך והיא אומרת לא קדשתני הוא אסור בקרובותיה והיא מותרת בקרוביו היא אומרת קדשתני והוא אומר לא קדשתיך הוא מותר בקרובותיה והיא אסורה בקרוביו קדשתיך והיא אומרת לא קדשת אלא בתי הוא אסור בקרובות גדולה וגדולה מותרת בקרוביו הוא מותר בקרובות קטנה וקטנה מותרת בקרוביו:

10. Si quis dixerit foeminae, *despondi tibi*, illa vero dixerit, *non despondisti mihi*, tum ille prohibitus propinquis illius, & illa licita est propinquis ejus. Si illa dixerit, *tu despondisti mihi*, & illa dixerit, *non despondi tibi*, ille est licitus propinquis ejus, & illa prohibita est propinquis illius. Si ille dixerit, *despondi tibi*, & illa dixerit, *non despondisti nisi filia mea*, ille prohibitus est propinquis natu majoris, & natu major licita est propinquis illius, ille licitus est propinquis natu minoris, & natu minor licita est propinquis ejus.

R. OB. R. MO-

R. OB. DE BARTENORA.

והאומר לאשה קדשתי וכו׳ *Si quis dixerit fœminæ, desponsavi tibi &c.* necesse erat ut doctor Misnicus nos doceret casum *ego despondi tibi*, nec non *tu non despondisti mihi*, nam si tantum docuisset nos de eo qui fœminæ dixerit, *ego tibi despondi*, quod ille prohibitus est propinquis ejus, & illa licita propinquis illius, dixissemus in hoc casu jus postulare, ut illa non sit prohibita propinquis illius, quia ille mentitur, quoniam viri non interest si prohibitus fuerit propinquis fœminæ gratis, adeoque mentietur, diceteque, *ego despondi tibi*, etiamsi non desponsata fuerit. Cæterum si illa dixerit, *tu despondisti mihi*, ut prohibita fiat omnibus viris, donec ipsi libellum repudii dederit, dixissemus, quod, si non fuisset verum, non dixisset, & quod prohibitus esset propinquis fœminæ dicto ipsius, etsi dedisset illi libellum repudii, propterea nos docet, quod prohibitus esset propinquis ejus. והיא אמרה לא קדשת אלא בתי *& illa dixerit, non despondisti nisi filiæ meæ.* nam dicere potuissemus, quod, quoniam pater fide dignus est de filia ex Lege, etiam mater fide digna est de filia sua ex decreto Sapientum, hac de causa nos docet quod non est fide digna.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Quia intelligere quis potuisset ac si mulier esset fide digna de filia sua, ex decreto Sapientum, eo quod pater fide dignus est ex Lege, uti expositum est, propterea nos Misnæ doctor monet quod non est fide digna.

יא קדשתי את בתך והיא אומרת לא קדשת אלא אותי הוא אסור בקרובות קטנה וקטנה מותרת בקרוביו הוא מותר בקרובות גדולה וגדולה אסורה בקרוביו :

11. (Si dixerit) *despondi filiæ tuæ*, at illa dixerit, *non despondisti*, *præterquam mihi*, ipse prohibitus est propinquis natu minoris, & natu minor prohibita est propinquis ejus, & ille licitus est propinquis natu majoris, & natu major prohibita est propinquis illius.

R. OB. DE BARTENORA.

קדשתי את בתך וכו׳ *Despondi filiæ tuæ &c.* quia casus adduxit præcedentes, ideo hunc adducit etiam, etiamsi hæc Misna non esset necessaria. Cæterum in omnibus illis casibus in quibus illa dixerit, *tu despondisti mihi*, petunt ab ipso ut illi det repudii libellum, ut licita sit aliis; at si sponte dederit repudii libellum, imposuerunt ipsi ut solvat desponsæ dotem quam promisit.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Adducit hunc casum ad absolvendum controversias quæ ab aliis moveri possent, quamvis non esset necessarium eum adducere. Quotiescunque autem illa dixerit, *tu mihi despondisti*, petunt ipsum ut illi det repudii libellum. Verum, si ille de seipso dederit, obligant ipsum ut solvat ipsi dotem quam promisit.

יב כל מקום שיש קידושין ואין עבירה הולד הולך אחר הזכר ואיזה זו כהנת לויה וישראלית שנישאו לכהן וללוי ולישראל וכל מקום שיש קדושין ויש עברה הולד הולך אחר הפגום ואיזו זו אלמנה לכהן גדול גרושה והלוצה לכהן הדיוט ממזרת ונתינה לישראל בת ישראל לממזר ולנתין וכל מי שאין להן עליו קידושין אבל יש לה על אחרים קדושין הולד ממזר ואיזה זה הבא על אחת מכל העריות שבתורה וכל מי שאין לה לא עליו ולא על אחרים קדושין הולד כמותה ואיזה זה ולד שפחה ונכרית :

12. Quocunque in loco obtinent desponsationes, & non obtinet transgressio, infans sequitur virum, quænam hæc est? hæc est fœmina sacerdotalis, Levitica, & Israëlitica, quæ nupserit sacerdoti, Levitæ, & Israëlitæ. Quocunque autem in loco obtinent desponsationes, & transgressio, infans sequitur defectu laborantem, quænam hæc est? hæc est vidua pontifici maximo nupta, repudiata, & quæ postquam calceum exuit, sacerdoti ordinario nupta est, spuria, & Netinæa Israëlitæ nupta, filia Israëlitæ spurio & Netinæo nupta. Cæterum cuicunque fœminæ non fuerint desponsationes cum ipso, sed cum alio, filius ejus est spurius; quinam hic est? hic est is qui coiverit cum ejusmodi quam ob incestum non licet ducere de Lege; cuicunque vero non fuerint desponsationes cum illo, neque cum alio, infans est instar ipsius; quinam hic est? hic est infans e serva, & e peregrina.

R. OB. DE BARTENORA.

כל מקום שיש קדושים ואין עברה *Quocunque in loco obtinet desponsatio, & non obtinet transgressio*, quando desponsatio quidem obtinet, sed non peccatum in causa conjugii. Sed hæc regula generalis non absolute se ita habet, nam, si peregrinus duxerit spuriam, obtinet desponsatio, sed non obtinet transgressio, quia congregatio peregrinorum non vocatur קהל *congregatio*, nihilominus tamen natus non sequitur *virum*, sive patrem, eo quod filius est spurius, sive spuriam duxit peregrinus, sive spurius duxit peregrinam.

וכל מי שאין לה עליו קדושין הולד ממזר *Cujuscunque fœminæ cui non est desponsatio facta ab illo, ejus natus est spurius*, in Gemara ad Jebhaminot hoc probatur ex eo quod scriptum est Deut. 23, 1. לא יקח איש את אשת אביו & statim sequitur לא יבא ממזר בקהל יהוה Quæ intelligi volunt de fratria patris ipsi matrimonio jungenda, quæ est uxor fra-

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Jam constat tibi quod, si vidua coitum passa fuerit a pontifice maximo, & repudiata, & discalceata a sacerdote ordinario, infans inde prognatus est spurius. Et de his non dicimus, הולד הולך אחר הפגום *infans sequitur defectu laborantem*, nisi quod prohibitæ sunt ex præcepto negativo, infans autem ejus defectu laborat, ideo comprehenderunt eos sub illis qui prohibiti sunt ex præcepto negativo, de quibus dici potest, *infans sequitur defectu laborantem*, quia Israëlita si duxerit spuriam, aut spurius si duxerit fœminam Israëliticam, ejus infans est spurius. Idem obtinet in Natinæo & Natinæa. Et quamvis hæ regulæ generales sint verissimæ, & conformes, nihilominus in prima regula continetur conjugium aliquod speciale; nimirum, si peregrinus duxerit spuriam, obtinet desponsatio, & non obtinet transgressio, quia peregrinus ducere potest spuriam juxta decisio- nem

fratris patris sui, quæ ipsi prohibita est sub pœna excisionis.

הבא על אחת מכל העריות שבתורה *Qui coiverit cum una quæ propter incestum prohibita est in Lege*, quales sunt illæ fœminæ quæ sub pœna excidii vetitæ sunt.

ואיזה זה ולד שפחה ונכרית *At quinam hic est? hic est natus e serva, & peregrina*, uti scriptum est de serva Exod. 21, 4. האשה וילדיה תהיה לאדוניה Ergo infans sequitur matrem. Et quandoquidem non dicitur, nam illa removebit filium tuum, quia ille removebit filium suum, hoc sensu intelligendum est, filiam tuam non elocabis filio ejus, quia maritus filiæ tuæ removebit a Deo filium tuum quem filia pariet; sed non referendum est ad id quod dixit, *filiam ejus non sumes pro filio tuo*, nam natus e fœmina gentili, non vocatur *filius tuus*, sed filius ejus.

nem juris, nam congregatio peregrinorum non vocatur קהל *congregatio*, sed filius est spurius. Sic etiam se res habet cum spurio qui duxerit peregrinam, ut in hoc conjugio tantum infans sequatur defectu laborantem, etiamsi sit sine peccato. Præterea necesse est ut scias, quod, si Ægyptius in secunda generatione duxerit Ægyptiam in secunda generatione, filius est tertia generatio, eo quod conjugium est sine peccato, & filius sequitur virum, sive patrem. Sic etiam, si Idumæus primæ generationis duxerit Idumæam secundæ generationis, filius indè prognatus est tertia generatio. De serva scriptum est Exod. 21, 4. האשה וילדיה nati illius ergo sunt instar ejus. Et de gentili fœmina scriptum est Deut. 7, 4. כי יסיר את בנך מאחרי ergo filius tuus qui fuerit gentilis filius, vocatur בנך *filius tuus*, at non vocatur *filius tuus* qui est tuus filius e gentili fœmina, sed filius ejus.

יג רבי טרפון אומר יכולין ממזרים ליטהר כיצד ממזר שנשא שפחה הולד עבד שחררו נמצא הבן בן חורין רבי אליעזר אומר הרי זה עבד ממזר :

13. R. Tarphon dicit, spurii possunt purificari; quo modo? si spurius duxerit servam, filius servus est, & si libertate donatus fuerit, etiam filius libertate donatus est. R. Eliesér dicit, ecce hic infans est servus qui est spurius.

R. OB. DE BARTENORA.

ממזר שנשא שפחה *Spurius qui duxerit servam*, etiam de industria spurius ducere potest servam ad purificandum filios suos; decisio est juxta R. Tarphon. Et R. Tarphon concedit, quod filius servi qui duxit spuriam, est spurius, quia servo non est familia.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Non contradicit R. Tarphon quod ad servum qui duxit spuriam, quod filius inde prognatus sit spurius, quia servis non est genus; & perinde est an sit serva ejus, an serva alterius. R. Tarphon permittit hoc de industria; decisio est juxta R. Tarphon.

פרק ד עשרה יוחסין עלו מבבל כהני לויי ישראלי חללי גירי וחרורי ממזרי נתיני שתוקי ואסופי כהני לויי וישראלי מותרים לבא זה בזה לויי ישראלי חללי גירי וחרורי מותרין לבא זה בזה גירי וחרורי ממזירי ונתיני שתוקי ואסופי כולם מותרין לבא זה בזה :

Caput 4. Decem familiæ ascenderunt Babylone, sacerdotes, Levitæ, Israëlitæ, profanati, peregrini, liberti, spurii, Netynæi, nati ex incerto patre, collectitii. Sacerdotes, Levitæ, & Israëlitæ inter se conjugia inire possunt. Et Levitæ, Israëlitæ, profanati, & peregrini inter se conjugia inire possunt. Peregrini, liberti, spurii, Netynæi, ex incerto patre nati, & collectitii, omnes inter se conjugia inire possunt.

R. OB. DE BARTENORA.

עשרה יוחסין עלו מבבל *Decem familiæ ascenderunt Babylone*, nam Ezra separaverat omnes illegitimos, & vitiis affectos Babylone, eosque secum adduxit, ne miscerentur cum familiis probatæ originis, quandoquidem illic non erat senatus Judaicus.

חללים *Profanati*, sunt sacerdotes prognati e matribus ad sacerdotium illegitimis, ut, ex vidua pontifici maximo nupta, repudiata, profanata, & ea quæ illegitimum matrimonium inierit cum sacerdote ordinario.

משוחררים *Liberti*, sunt servi libertate donati. נתינים *Netynæi*, sunt Gibeonitæ qui circumcisi sunt tempore Josuæ, & quibus prohibitum erat intrare congregationem Israëlis. כלם מותרים לבא זה בזה *Omnes possunt inter se inire conjugium*, quia congregatio peregrinorum non vocatur קהל *congregatio*, at spuriis non est prohibitum intrare congregationem peregrinorum. Sed Levitæ & Israëlitæ filia nequit nubere spurio. שתוקים ואסופים sunt ejusmodi de quibus dubium est an sint spurii, & licitum est ipsis miscere se cum iis qui sine dubio spurii sunt, nam cum eo qui sine dubio ad congregationem pertinet, conjugium inire nequit, sed cum eo de quo dubium est an ad congregationem pertineat.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Quando Ezra Babylone ascendit Jerusolymam, non reliquit ullum qui illegitimus factus fuerat, præterquam sacerdotes, Levitas, & Israëlitas e nota familia. Sic etiam dixerunt Sapientes nostri, non ascendit Ezra Babylone nisi donec eam fecisset instar similæ puræ. Adduxit autem secum has decem familias, quia timebat de mixtura earum, cum illic non habebatur synedrium magnum quod huic rei operam dabat; propterea eos Jerusolymam adduxit, ubi erat synedrium magnum quod mixturam illam distinguere posset. *Netynæi*, sunt Gibeonitæ qui tempore Josuæ sunt proselyti facti, uti scriptum est Jos. 9, 27. ויתנם יהושע חוטבי עצים ושואבי מים

ב ואלו הם שתוקי כל שהוא מכיר את אמו ואינו מכיר את אביו אסופי כל שנאסף מן השוק ואינו מכיר לא אביו ולא אמו אבא שאול היה קורא לשתוקי בדוקי :

2. Et hi sunt שתוקי, quicunque cognoverit matrem suam, at non cognoverit patrem suum. אסופי notat quemcunque qui e trivio collectus est, & non cognoscit patrem neque matrem suam. Aba Schaul שתוקי vocabat בדוקי.

R. OB. DE BARTENORA.

שתוקי כל שהוא מכיר את אמו ואינו מכיר את אביו *Schetuki est quicunque cognoscit matrem suam, sed non patrem*, qui patrem suum vocat, sed mater ei silentium imponit. בדוקי Be-

R MOSCHE FIL. MAIMON.

אבא שאול היה קורא לשתוקי בדוקי *Aba Schaul vocabat Schetuki Beduki*, in Gemara dicunt quod בדוקי est is de cujus matre inquirunt an illa dixerit, quod coitum passa est

Beduki est is de cujus matre inquirunt, an illa dixerit, quod coivit cum viro legitimo, tum natus ejus legitimus est; decisio est juxta Aba Schaul.

ג כל האסורים לבא בקהל מותרים לבא זה בזה רבי יהודה אוסר רבי אליעזר אומר ודאן בודאן מותר ודאן בספיקן וספיקן בספיקן אסור ואילו הן הספקות שתוקי אסופי וכותי:

R. OB. DE BARTENORA.

כל האסורים לבא בקהל *Quibuscunque illicitum est introire congregationem*, etsi in principio dixerit, *omnes licite possunt inter se inire conjugia*, hic tamen nos docet quod peregrinus, Ammonita, & Moabita, spurius, ex incerta matre natus, & collectitius inter se connubia possunt inire.

רבי יהודה אוסר *R. Jehuda vetat*, in Gemara exponunt hunc esse sensum, etiam juxta R. Jehudam qui prohibet peregrino ut ducat spuriam, hoc intelligendum est de peregrino gentilium, nam licet ei intrare congregationem qui non potest ducere spuriam, juxta R. Jehudam, qui putat, quod congregatio peregrinorum vocatur *congregatio*, sed de peregrino, Ammonita, & Moabita, quibus licitum est intrare congregationem, concedit R. Jehuda quod licet ducere spuriam.

ודאן בודאן מותר *E certa origine prognati inter se conjugia inire possunt*, quales sunt spurii & Netinæi; ודאן בספיקן *ex certa origine nati cum natis ex incerta origine*, quales sunt spurii & Netynæi, qui conjugia inierunt cum natis ex incerta matre, & collectitiis. וספיקן בספיקן *& nati ex incerta origine cum natis ex incerta origine*, Schetuki cum Schetuki, & collectitius cum collectitio; at Schetuki cum collectitio conjugium contrahere non licet, etiamsi uterque ex origine dubia, quia unus forsan legitimus est, alter autem illegitimus. Decisio est juxta R. Eliefer, Cuthæi etiam dubiæ originis habentur, quia non intelligunt Legem de divortiis & sponsalibus; at præsenti nostro tempore habiti sunt gentiles in omnibus causis;

3. Quibuscunque illicitum est introire congregationem, iis licitum est inter se conjugia inire. R. Jehuda vetat. R. Eliefer dicit, ex certa origine nati inter se conjugia inire possunt; sed ex incerta origine prognati cum iis qui ex certa origine prognati sunt, & vice versa, nec non ii qui ex incerta origine prognati sunt, cum iis qui incerta origine prognati sunt, conjugia inire non possunt. Cæterum ex incerta origine prognati hi sunt; Schetuki, Asuphi, & Cuthæus.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Quibus prohibitum est intrare congregationem, hujusmodi sunt, Ammonita, & Moabita, spurius, ex incerta matre natus, collectitius, & Cuthæus eo tempore quo non habebantur idololatræ; sed hodierno tempore omnino habendi sunt gentiles.

רבי יהודה אוסר *R. Jehuda vetat*, sensus est, etiam juxta R. Jehudam qui prohibet peregrino cum spurio conjugium inire, permissum est ut peregrinus Ammonita conjugium ineat cum spuria quia finis intentionis R. Jehudæ, hic est, quod congregatio peregrinorum vocatur קהל *congregatio*, & quod peregrino prohibitum est ducere spuriam; sed hæc non dixit, præterquam si hic peregrinus aptus fuerit ad intrandum congregationem, at si ineptus fuerit ad intrandum, tum ipsi licitum est spuriam ducere; jus se habet juxta R. Eliefer. Sed decisio juris est, quod congregatio peregrinorum non vocatur *congregatio*, & quod peregrinus ducere potest sacerdotalem, nec non spuriam.

ד הנושא אשה כהנת צריך לבדוק אחריה ארבע אמהות שהן שמונה אמה ואם אמה ואם אבי אמה ואמה ואם אביה ואמה ואם אבי אביה ואמה לויה וישראלית מוסיפין עליהן עוד אחת:

R. OB. DE BARTENORA.

ארבע אמהות *Quatuor matres*, duæ a parte patris, & duæ a parte matris. שהן שמונה *quæ sunt octo*, quatuor a parte patris, & quatuor a patre matris, & hæ sunt illæ octo, mater ejus &c. (uti in Misna memorantur.) Inquirunt autem de illis eum in finem ne ex illis reperiantur quæ illegitimæ sunt. Cæterum si illa fuerit e Levitis, aut Israëlitis, ac sacerdos eam ducere voluerit, unam addendo rem altius repetant, unam scilicet matrem cuilibet pari, quæ est mater ejus, & mater matris ejus, & sic de cæteris. Ratio autem, quare inquisiverunt de matribus, & non de patribus inquisiverunt, ut non habeatur vitium in patre ejus, aut in patre patris ejus, est, quia, cum viri in causa contentionis ignominia afficiunt, etiam ignominia afficiuntur in familiis, propterea, si vitium aliquod inveniretur in patribus ejus, hoc notum fuisset; sed mulieres non afficiunt ignominia familias vitiis, præterquam adulterio, ideoque non constat aliis, si earum causa sit aliquod in familia vitium. Et dicitur quod hæc inquisitio tantum necessaria est in ejusmodi familia de qua lis orta est, sed in familia in qua nulla habetur suspecta, non est necessaria inquisitio, quia omnes familiæ illæ reputantur legitimæ. Tenetur autem vir tantum inquirere quando uxorem ducere voluerit e familia de qua suspicio est; & sacerdotalis fœmina etiam non in

4. Si quis duxerit uxorem sacerdotalem, necesse est ut inquirat de quatuor matribus, quæ sunt octo; mater ipsius, mater matris ejus, mater patris matris ejus, & mater illius, & mater patris ejus, & mater ipsius, mater patris patris ejus, & mater ipsius. (Si duxerit) Leviticam aut Israëlitidem, unam præterea augent.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

אם אבי אמה ואמה *Mater patris matris ejus, & mater ejus*, quando dicit ואמה *& mater ejus*, intelligit matrem matris patris matris ejus. Similiter, quando dicit אם אבי אביה ואמה *mater patris patris ejus, & mater ejus*, intelligit matrem matris patris patris ejus. Cæterum hoc tibi figura quadam conspiciendum dabo ad majorem rei illustrationem, & depingam signum aliquod cujuslibet illarum octo fœminarum quæ in Misna recensentur; quando autem hanc figuram examinaveris, comperies quod quatuor sunt fœminæ, a parte patris, & quatuor a parte matris. Porro hæ octo fœminæ habentur quatuor generationes, quia numerus pertingit usque ad matrem matris patris matris ejus, hæ autem sunt quatuor generationes.

אם אם אבי אמה	אם אם אבי אביה
אם אבי אמה	אם אבי אביה
אם אמה	אם אם אביה
אמה	אם אביה

אשה

Mater matris patris matris ejus,	*Mater matris patris patris illius;*
mater patris matris ejus,	*mater patris patris illius,*
mater matris ejus,	*mater matris patris illius.*
mater ejus.	*mater patris illius.*

mulier.

inquirere de viro, quando nubere voluerit, nam mulieribus legitimis non mandatum eſt ut cum vitio affectis non ineant connubia, ſed ſacerdotali licitum eſt fœminæ de induſtria nubere peregrino, & profanato; quanto magis Levitæ & Iſraëlitæ.

Ratio autem, quare inquirendum eſt de origine fœminarum, & non de origine virorum, eſt, quia, cum viri dehoneſtantur, familia inde opprobrio afficitur, quum res innotuerit aliis. Mulieres autem honore privantur quando de illis exoritur contentio de adulterio, ideirco, ſi vitium aliquod inventum fuerit in muliere, non innoteſceret, & propterea de mulieribus inquirunt. Cæterum inquiſitio in familia Levitæ & Iſraëlitæ augeri debet ad unam, quia major in illis eſt mixtura. Hujuſmodi vero inquiſitio neceſſaria eſt in familia ubi eſt ſuſpicio quod illegitima & inepta eſt; ſed in familia ubi non datur ejuſmodi ſuſpicio, inquiſitio haud neceſſaria eſt, quia hypotheſis nobis eſt, quod omnes familiæ reputantur legitimæ. Ratio autem, quare vir prius inquiret & deindè ducet uxorem e familia ſuſpicioſa, & non inquiret mulier, eſt, quia hypotheſis nobis eſt, quod mulieribus legitimis non mandatum eſt, ut non nubant cum illegitimis. Verum ſacerdotali fœminæ licitum eſt nubere peregrino & profanato, quanto magis Levitæ & Iſraëlitæ filiæ.

ה אין בודקין לא מן המזבח ולמעלה ולא מן הדוכן ולמעלה ולא מן סנהדרין ולמעלה וכל שהוחזקו אבותיו משוטרי הרבים וגבאי צדקה משיאין לכהונה ואין צריך לבדוק אחריהן רבי יוסי אומר אף מי שהיה חתום עד בערכי הישנה של צפורי רבי חנינה בן אנטיגנוס אומר אף מי שהיה מוכתב באסטרטיא של מלך :

5. Non inquirebant de altari ſurſum, neque de ſuggeſtu ſurſum, neque de Synedrio ſurſum, & quarumcunque patres habiti fuerint e judicibus publicis, & exactores eleemoſynarum, nubere poſſunt viro ſacerdotali ſine inquiſitione. R. Joſe dicit, etiam is qui confirmatus erat teſte in ſenatu (urbis) Jeſchanæ juxta Zippori. R. Chanina filius Antigoni dicit, etiam is qui conſcriptus erat in militia regis.

R. OB. DE BARTENORA.

אין בודקין לא מן המזבח ולמעלה *Non inquirunt, neque de altari & ſurſum*, ſi inceperit inquirere de matribus, & compertus fuerit quod pater patris ejus miniſtravit ſuper altari, non requiritur ut inquirat de matre patris patris ejus, nam, quoniam filius ejus miniſtrabat ſuper altari, certum eſt quod erat e familia legitima.

ולא מן הדוכן ולמעלה *Neque de ſuggeſtu & ſurſum*, ſi pater cantaverat ſuper ſuggeſtu, ſine dubio legitimus erat, ut non opus eſſet inquiſitione de perſona ejus.

ולא מן הסנהדרין ולמעלה *Neque de Synedrio, & ſurſum*, hoc intelligendum eſt de ſynedrio Jeruſolymitano, & de judicibus qui modo judicabant de bonis, nam Jeruſolymis nemo eligebatur judex, niſi qui eſſet ſacerdos, Levita, aut Iſraëlita e familia legitima, uti ſcriptum eſt Num. 11, 6. והתיצבו שם עמך ſint ergo ejuſmodi oportet qui tibi ſunt pares in generatione, & in ſcientia.

וגבאי צדקה *Collectores eleemoſynarum*, quia illi contendere ſolent cum aliis hominibus, & pignora capere pro eleemoſynis, etiam veſpera Sabbati, ideoque conſtaret de iſtis, ſi vitio aliquo affecti fuiſſent.

בערכי הישנה של צפורי *In Senatu Jeſchanæ Zippori*, puta in ſenatu qui eſt in urbe quæ vocatur Jeſchana, circa Zippori; ערכי ſunt ſenatores qui ordinabant familias.

שהיה מוכתב באסטרטיא של מלך *Qui conſcriptus erat in exercitu regis*, per vices cujuſlibet menſis ad militiam ſequendam ſub regibus e ſtirpe Davidis, talis familia per talem menſem; at non ſequebantur militiam niſi ejuſmodi familiæ quæ notæ & legitimæ erant, & quas merita & patrum res geſtæ illuſtriores reddiderant.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

In fine tractatus Middot exponitur quod Synedrium magnum inquirebat de omnibus ſacerdotibus, & quicunque ſacerdos qui legitimus erat, miniſtrabat, & ſeparabant eum in quo aliquod inveniebatur vitium. Sic etiam de Levitis qui in ſuggeſtu cantabant Pſalmos, inquirebant, & deinceps ipſis concedebatur venia cantandi in ſuggeſtu; pari modo de membris ſynedrii quod conſtabat tantum ex ſacerdotibus, Levitis, & Iſraëlitis ex familiis benè notis, quod exponemus in tractatu Sanhedrin, eo quod ſcriptum eſt de illis Num. 11, 16. והתיצבו שם עמך id eſt ejuſmodi qui tibi ſimiles ſunt in ſcientia, veritate, & familia.

שוטרי הרבים *Judices publici*, ſunt judices Jeruſolymitani, nam non reputabantur judices niſi ejuſmodi qui e familiis bene notis progniti erant, etiam in cauſis de bonis aſſignandis.

גבאי צדקה *Exactores eleemoſynarum*, quia illis continuæ rixæ eſſe ſolent cum aliis hominibus quod ad dona pauperum per illos exigenda, exigentibus ab illis pignus quando dona detractant, etiam veſperi diei Sabbati; quapropter ſi macula aliqua aſperſi fuiſſent, diffamaſſent eos, ut res omnibus palam fieret. Cæterum in ſenatu qui erat Jeſchanæ prope Zippori nemo teſtabatur niſi is qui oriundus erat e familia bene nota.

אסטרטיא של מלך *Exercitus regis*, puta catalogum cui inſcripta erant nomina eorum qui militiam regis e familia Davidis oriundi ſequebantur, nam non ſolebant ad militiam colligere niſi ejuſmodi qui e familiis nota oriundi erant, & quorum patres familiam rebus geſtis illuſtraverant.

ו בת חלל זכר פסולה מן הכהונה לעולם ישראל שנשא חללה בתו כשרה לכהונה חלל שנשא בת ישראל בתו פסולה לכהונה רבי יהודה אומר בת גר זכר כבת חלל זכר :

6. Si filia nata fuerit e viro profanato, illegitima eſt ad ſacerdotium in perpetuum. Si Iſraëlita duxerit profanatam, filia ejus legitima eſt ad ſacerdotium. Si profanatus duxerit filiam Iſraëlitæ, filia ejus illegitima eſt ad ſacerdotium. R. Jehuda dicit, filia peregrini viri, habetur ut filia viri profanati.

R. OB. DE BARTENORA.

בת חלל זכר פסולה מן הכהונה לעולם *Filia e viro profanato illegitima eſt ad ſacerdotium in perpetuum*, filia filii ejus, & filia filii filii ejus, uſque ad totius generationis finem. Cæterum filia filiæ ejus ex Iſraëlita, legitima eſt ad ſacerdotium, quia filia ipſius profanatæ ex iſraëlita, legitima eſt ad ſacerdotium.

בת גר זכר *Filia viri peregrini*, etſi nata ſit e matre Iſraë-

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Neceſſitas poſtulat ut exponamus caſum de profanata, & profanata, & deinceps de ipſa Miſna. Nimirum, ſi ordinarius ſacerdos coiverit cum meretrice, aut repudiata, & ſi pontifex maximus coiverit cum vidua, repudiata, aut meretrice, profanavit eas, ſive fuerit coitus deſponſationis, ſive fornicationis, ſive nolens, ſive volens, ſive de induſtria, ſive ex errore. Et quamvis unam ex hiſce prohibitis duxerit

Israëlita, est tamen legitima ad sacerdotium, ut filia viri profanati.

xerit uxorem, eamque repudiaverit, illa semper erit profanata, si sacerdos cum illa coiverit. Quicunque autem filius, quem sacerdos ex his prohibitis fœminis procreaverit, profanatus est, sive sit masculus, sive fœmina. Sic etiam quicunque filii, quos sacerdos procreaverit e profanata quam in matrimonium duxerit, aut adulterio cognoverit, profanati sunt. Hæc autem meretrix quæ interdicta est sacerdoti, & quæ si coiverit cum ea, profanata est ab illo, & cujus semen quod indè provenerit, profanatum est, est peregrina, liberta, & ea quacum coitum fornicationis commiserit, quemadmodum dictum capite sexto tractatus Jebhammot. *Coitus fornicationis*, hic est si coiverit cum fœmina quæ ipsi propter incestum prohibita est, aut, si coiverit cum ea peregrinus, Ammonita, Moabita, Ægyptius, Edomæus, Cuthæus, aut Netinæus, profanatus, spurius, gentilis, & servus, sive nolens, sive volens, sive ex errore, sive de industria, aut ope conjugii quacum conjugium contrahere posset, fit meretrix, & illegitima ad sacerdotium; at si deinceps cum ea coiverit sacerdos, profanatur. Neque differentia est inter mulierem quæ mediante hoc coitu meretrix facta est, sive sit sacerdotalis, sive Levitica, sive Israëlitis, quamvis coitus profanatæ non sit coitus fornicationis, quia nobis fundamentum est quod de mulieribus legitimis non præceptum est ut non nuberent illegitimis, neque sacerdotali fœminæ vetitum est conjugium viri profanati, nihilominus tamen redditur illegitima ad sacerdotium, & sic numeratur inter illegitimas. Cæterum ratio, quare illa redditur illegitima juxta meam sententiam, est, quia liberi ex illa prognati sunt profanati, uti hac Misna expositum est, nimirum, si profanatus filiam Israëlitæ duxerit uxorem, & ex illa procreaverit filium, & hic filius quoque filiam Israëlitæ duxerit uxorem, & ex illa filium procreaverit, ac secundus hic filius Israëlitæ filiam duxerit uxorem, & procreavit ex illa filiam, tum hæc filia prohibita est ad sacerdotium, etsi hoc continuaverit ad mille generationes; & hoc est quod Misna vult, quando dicit לעולם *in perpetuum*. Nititur autem hæc Misna eo quod diximus fundamento, nimirum, *quocunque in loco obtinet desponsatio, at non obtinet transgressio, filius sequitur naturam viri*, sive patris. Ego vero maxime miratus sum quomodo profanatus illegitimam reddere possit virginem sacerdotalem, aut Leviticam, & Israëlitidem, uti dixerunt, *quando coiverit cum illa, fecit eam meretricem*, quia hoc contrarium illi fundamento, quod diximus, quod *mulieribus legitimis non interdictum est nubere illegitimis?* & si responderis, quod mediante illo coitu eam profanatam fecit, hoc non erit verum; quia nobis fundamentum est, quod non datur profanata nisi quod ad illos qui prohibiti sunt a sacerdotio, at sacerdotalis virgo non prohibita est viro profanato. Et, si præterea responderis, si vir coiverit cum ea non in nomine conjugii, tantum reddidit eam illegitimam, eo quod ille est profanatus, hoc quoque non erit verum. Nam Sapientes dixerunt de viro profanato, ejusque sequacibus, quicunque filiam ejus non ducit uxorem, non potest viduam ejus ducere uxorem, & hoc quoque argumentum est quod per conjugium quoque eam reddit illegitimam; decisio non est juxta R. Jehudam.

ז רבי אליעזר בן יעקב אומר ישראל שנשא גיורת בתו כשרה לכהונה וגר שנשא בת ישראל בתו כשרה לכהונה אבל גר שנשא גיורת בתו פסולה לכהונה אחד גר ואחד עבדים משוחררים אפילו עד עשרה דורות עד שתהא אמו מישראל רבי יוסי אומר אף גר שנשא גיורת בתו כשרה לכהונה :

7. R. Eliefer filius Jacobi dicit, si Israëlita duxerit uxorem peregrinam, filia ejus legitima est ad sacerdotium. Si peregrinus duxerit uxorem Israëlitidem, filia ejus legitima est ad sacerdotium. Cæterum, si peregrinus duxerit uxorem peregrinam, filia ejus illegitima est ad sacerdotium, tam peregrini, quam servi libertate donati, etiam ad decem usque generationes, donec mater ejus fuerit ex Israëlita. R. Jose dicit, etiam peregrinus si quis uxorem duxerit peregrinam, filia ejus legitima est ad sacerdotium.

R. OB. DE BARTENORA.

R. Eliefer filius Jacobi dicit &c. in Gemara deciditur, quod eum, qui interrogaret de hoc casu, docebant secundum sententiam R. Elieseris filii Jacobi, ne sacerdos uxorem ducat filiam peregrini & peregrinæ. Verum, si duxerit eam, decisio est juxta R. Josen; & non educunt eam e potestate ejus, & semen ejus legitimum est.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Decisio juris est, quod de industria non permittitur sacerdoti ut filiam peregrini ducat uxorem, neque peregrinam, uti dixit R Eliefer filius Jacobi. Verum si duxerit uxorem filiam peregrinorum, non educunt eam ab illo, juxta id quod dixit R. Jose; & semen ejus legitimum est.

ח האומר בני זה ממזר אינו נאמן ואפילו שניהם אומרים (ס"א) על העובר שבמעיה ממזר הוא אינם נאמנים רבי יהודה אומר נאמנים :

8. Si quis dixerit, *hic meus filius est spurius*, non est fide dignus, & quamvis ambo dixerint de fœtu in ventre uxoris, quod sit spurius, non sunt fide digni. R. Jehuda dicit; sunt fide digni.

R. OB. DE BARTENORA.

האומר בני זה ממזר אינו נאמן *Si quis dixerit, filius meus spurius est, non est fide dignus*, quia parens filio est propinquus, at propinquus non admittitur ad testimonium.

ואפילו שניהם מודים *Et quamvis ambo convenerint*, nimirum, uxor & maritus ejus, nam non requirebatur ut diceret si pater solus testatus fuerit quod spurius est, non est fide dignus, quia id certo affirmare nequit; sed neque mater quæ rem certo noscere potest, fide digna est, etiam de fœtu qui est in ventre ejus, qui nunquam reputatur legitimus.

רבי יהודה אומר נאמנים *R. Jehuda dicit, fide digni sunt*, ratio ejus quod R. Jehuda dicit, adfertur ex eo quod scriptum est Deut. 21, 17. יכיר *cognoscet*, id est, reddet eum aliis notum, hinc probatur quod pater est fide dignus ut filium suum possit declarare illegitimum; & mater non est fide digna de filio suo. Cæterum de filio suo tantum fide dignus est pater, at non de filio filii ejus, nam si huic filio fuerint filii, non est fide dignus ad declarandum eos illegitimos; decisio est juxta R. Jehuda.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Decisio est juxta R. Jehudam; & hac conditione ut spurio huic sit filius, at si illi sit filius, pater non est fide dignus in eo quo filium filii sui reddit illegitimum, nam ratio quare pater fide dignus est de filio suo, petita est e loco Deut. 21, 17. יכיר *cognoscet*, id est, reddet eum aliis notum. Sed mater non est fide digna; neque necesse est, quod, si pater dixerit, *non est filius meus, sed spurius*, & si mater dixerit, quod sit e gentili, aut servo, illa sit fide digna, & filius legitimus; at hoc expositum est in principio tractatus Cetubhot.

ט מי שנתן רשות לשלוחו לקדש את בתו והלך הוא וקדשה אם שלו קדמו קדושיו קידושין ואם של שלוחו קדמו קדושיו קדושין ואם אינו ידוע שניהם נותנים גט ואם רצו אחד נותן גט ואחד כונס וכן האשה שנתנה רשות לשלוחה לקדשה והלכה וקדשה את עצמה אם שלה קדמו קדושיה קידושין ואם של שלוחה קדמו קדושיו קדושין ואם אינו ידוע שניהם נותנים לה גט ואם רצו אחד נותן לה גט ואחד כונס:

9. Si quis legato dederit potestatem elocandi filiam suam, & abiverit, & elocaverit eam; si elocationes ejus praecesserint, elocationes tamen sunt elocationes. Verum, si legati desponsationes praecesserint, elocationes ejus sunt elocationes; at si non constiterit res, uterque divortium facit cum illa; vel si voluerint, unus faciet divortium, alter vero ducet eam uxorem. Sic etiam, si foemina legato suo dederit potestatem elocandi eam, at illa abiverit & elocaverit seipsam, si elocationes ejus praecesserint, elocationes sunt elocationes; Et, si elocationes legati praecesserint, elocationes quoque sunt elocationes. Verum si res non constiterit, uterque cum illa divortium facit; vel, si voluerint, unus divortium faciet, & alter eam uxorem ducet.

R. OB. DE BARTENORA.

וכן האשה שנתנה רשות לשלוחה לקדשה *Sic etiam, si foemina dederis potestatem legato suo despondendi eam*, necessarium erat ut doctor Mishnicus nos doceret casum de patre qui legatum misit ut desponsaret filiam ejus, & de muliere quae legatum misit ut desponderet eam; nam si nos de patre tantum docuisset, diceremus quod pater cognoscit familias, & propterea despondebit filiam suam postquam invenerit bonam familiam, hac de causa diceremus quod abrogavit legatum. Sed quod foemina, quae non cognoscit familias, etiamsi desponderit seipsam, tamen non attendet desponsationem suam, neque abrogabit legatum suum, putans, quod legatus invenire potuisset alium virum e meliore familia. Et, si nos tantum docuisset de muliere, diceremus, quod ipsa mulier quaerit virum, & seipsam despondet ac nubit; & quod illa postquam seipsam desponsavit, abrogat legatum suum; sed quod pater qui non quaerit amantem, sed filiam desponsat cuicunque qui accesserit, non abrogat legatum, & quod pater anteverterit, & desponderit eam, fecit, quia timebat ne legatus invenisset aliquam; hac de causa necessitas postulabat ut nos utrumque doceret casum.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Necesse erat ut doctor Mishnicus nos utrumque doceret casum, etiamsi idem sit sensus, nam, quandoquidem pater cognoscit familias, illa autem eas non cognoscit, dici potuisset quod desponsationes patris tantum ratae erant, non vero desponsationes foeminae, etiamsi praecessissent. Sic etiam si foemina quaerit virum sibi aptum, despondetur illi; at pater non quaerit pro illa, quemadmodum illa quaerit. Et quis dicere potuisset, quod desponsationes foeminae tantum sunt desponsationes, si praecesserint, & non desponsationes patris, propterea nos docet quod in hoc casu non datur differentia inter illius & patris desponsationes.

י מי שיצא הוא ואשתו למדינת הים ובא הוא ואשתו ובניו ואמר אשה שיצאת עמו למדינת הים הרי היא זו ואלו בניה אין צריך להביא ראיה לא על האשה ולא על הבנים מתה ואלו בניה מביא ראיה על הבנים ואינו מביא ראיה על האשה:

10. Si maritus & uxor ejus abiverint ad civitatem transmaritimam, & ille, uxor, & liberi ejus eo venerint, dixeritque, *uxor qua mecum abivit ad civitatem transmaritimam, haec est, & hi sunt filii ejus*, non tenetur probationem adferre de uxore & ejus filiis. (Si dixerit,) *mortua est, & hi sunt illius filii*, de filiis probare tenetur, at non de uxore.

R. OB. DE BARTENORA.

אינו צריך להביא ראיה על האשה *Non tenetur probationem adferre de uxore*, quod sit e bona familia, quia jam inquisivit de illa maritus quando duxit eam. ולא על הבנים *neque de filiis*, de aetate minoribus qui adhuc matrem sequuntur.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Tota haec Mishna satis clara est ut illustratione non indigeat.

יא אשה נשאתי במדינת הים הרי היא זו ואלו בניה מביא ראיה על האשה ואין צריך להביא ראיה על הבנים מתה ואלו בניה צריך להביא ראיה על האשה ועל הבנים:

11 (Si dixerit,) *Duxi uxorem in civitate transmaritima, ecce haec est & hi sunt filii ejus*, de uxore adducet probationem; at de filiis non est necesse. (Si dixerit,) *mortua est, & hi sunt filii ejus*, tenetur adducere probationem de uxore, ejusque filiis.

יב לא יתיחד איש אחד עם שתי נשים אבל אשה אחת מתייחדת עם שני אנשים רבי שמעון אומר אף איש אחד מתיחד עם שתי נשים בזמן שאשתו עמו וישן עמהם בפונדקי מפני שאשתו משמרתו מתייחד אדם עם אמו ועם בתו וישן עמהם בקרוב בשר אם הגדילו זו ישנה בכסותה וזה ישן בכסותו:

12. Non solus erit vir cum duabus mulieribus simul, sed una mulier potest esse sola cum duobus viris. R. Schimeon dicit, etiam vir unus solus esse potest cum duabus milieribus, quando uxor ejus cum illo est, & dormire potest cum illis in diversorio, eo quod uxor ejus ipsum observat. Vir solus esse potest cum matre sua, & cum filia sua, & proxime cum illis dormire potest; at si majorennes fuerint, dormiet quilibet cum tegumento suo.

R. OB. R. MO.

R. OB. DE BARTENORA.

לא יתייחד איש אחד עם שתי נשים *Non folus erit vir unus cum duabus uxoribus*, quia ratio ejus infirma eft, mulieres vero funt efficaces ad deducendum ipfum.

אבל אשה אחת מתייחדת עם שני אנשים *Sed una mulier fola effe poteft cum duobus viris*, quia una uxor pudore afficitur propter alteram: Decifio juris eft, quod una mulier non debet effe fola cum duobus viris, & quanto minus unus vir cum duabus mulieribus, nifi duæ mulieres fiot æmulæ, aut fratriæ, aut mulier & filia mariti ejus, aut mulier & locrus, aut mulier cum parvula quæ cognitionem coitus habere poteft, at fe non tradit coitui, quia hujufmodi fœminæ funt fibi invicem inimicæ, atque fufpiciofæ; fic etiam timet mulier de parvula, ne indicet actum. Flagellant autem eum qui folus fuerit cum moliere cœlibe, & eum qui folus fuerit cum muliere ipfi propter inceftum prohibitæ; Sed propter mulierem maritatam non flagellant, ne hoc modo filii afficiantur ignominia. Cæterum cum quadrupede & cum mafculo folus effe poteft Ifraëlita, quia de mafculo & quadrupede Ifraëlitæ non funt fufpecti.

ואם הגדילו זו ישנה בכסותה וזה ישן בכסותו *Si majorennes fuerint, hæc dormiet cum tegumento, & ille dormiet cum tegumento fuo*, fi filia fit ætatis duodecim annorum & unius diei, filius vero tredecim & unius diei. Cæterum fi filia pudore afficiatur propter filium, non dormiunt fine veftimentis fuis, etiam fi fit minorennis.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

Decifio juris eft, quod una mulier non debet effe fola cum duobus viris, & quanto minus duæ mulieres cum ono viro, nifi duæ mulieres fueriot duæ æmulæ, aut duæ fratriæ, aut focrus ejus, aut uxor & filia mariti ejus, aut uxor & parvula ejus qui cognitionem habet coitus, at feipfum non tradit coitui; quia uxores illæ funt inter fe inimicæ, quamobrem una non peccabit coram altera, ne altera id publicet: Sic etiam filia minorennis rem indicabit. Neque maritatæ uxori prohibitum eft folam effe cum viro alieno propter maritum, nifi antea zelotypiam contra eam peregerit maritus, quemadmodum expofuimus in priocipio tractatus Sota. Neque flagellatur uxor maritata cum fola fuerit cum viro, neque vir qui folus fuit cum illa, ne filii mala afficiantur fama; fed fi cum muliere libera folus fuerit, ambo flagellantur. Cæterum fundamentum illud quod fapientes dixerunt, *flagellant ob malam famam*, vult, quod non fit differentia inter mafculum & fœminam, five maritatam, five liberam, fi amborum qui fornicati fuerint mala fama ionotuerit. Verum Ifraëlitæ non licet effe folum cum muliere ipfi propter inceftum prohibita, nifi una cum quadrupede, aut mafculo; quia nobis fundamentum eft, quod Ifraëlitæ non habeantur fufpecti de coitu cum mafculo, neque de coitu cum quadrupede; religiofi vero inter Sapientes procul erant ab hujufmodi feceffu folitario, præfertim cum quadrupede.

ואם הגדילו *Et fi adoleverint*, fi filia habuerit duodecim annos & unum diem, & filius tredecim annos; & ea conditione quod filia nondum podore afficiatur, fi nuda fit cum fratre, & fi podore afficiatur ob fratrem, non licet ut fimul dormiant, etiamfi fit infra hanc ætatem.

יג. לא ילמד אדם רווק סופרים ולא תלמד אשה סופרים רבי אליעזר אומר אף מי שאין לו אשה לא ילמד סופרים:

13 Non difcet homo cœlebs ut fiat præceptor puerorum, neque mulier difcet ut fiat magiftra puerorum. R. Eliefer dicit, etiam is cui non eft uxor, non difcet ut fiat magifter puerorum.

R. OB. DE BARTENORA.

רווק *Cælebs*, non fiet magifter liberorum, quia matres ad fcholam ducere folent liberos fuos. אף מי שאין לו אשה *neque is cui non eft uxor*, etiamfi non fit cœlebs, fed uxoratus, attamen feparatus ab illa, non erit præceptor parvulorum; decifio non eft fecundum R. Eliefereni.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

רווק *Cælebs*, cui numquam fuit uxor, nam בחורים Chaldaicè dicuntur רווקי & hoc prohibitum eft propter matres liberorum, ne inter illum & illas oriatur nimia familiaritas quando liberos ad fcholam ducunt; fic etiam non inftituet mulier liberos, quia adducuntur a patribus eorum; decifio non eft juxta R. Eliefer.

יד רבי יהודה אומר לא ירעה רווק בהמה ולא ישנו שני רווקים בטלית אחד וחכמים מתירים כל שעסקיו (ס"א שאומנתו) עם הנשים לא יתייחד עם הנשים ולא ילמד אדם את בנו אומנות בין הנשים רבי מאיר אומר לעולם ילמד אדם את בנו אומנות נקייה וקלה (ס"א) ויתפלל למי שהעושר והנכסים שלו שאין אומנות שאין בה עניות ועשירות שלא עניות מן האומנות ולא עשירות מן האומנות אלא הכל לפי זכותו רשמעון בן אליעזר אומר ראית מימיך חיה ועוף שיש להם אומנות והן מתפרנסין שלא בצער והלא לא נבראו אלא לשמשני ואני נבראתי לשמש את קוני אינו דין שאתפרנס שלא בצער אלא שהורעתי מעשי וקפחתי את פרנסתי אבא גוריון איש צריין אומר משום אבא גוריא לא ילמד אדם את בנו חמר גמל ספר ספן רועה וחנתי שאומנותן אומנות ליסטים רבי יהודה אומר משמו

14 R. Jehuda dicit, cœlebs non pafcet pecus, neque duo cœlibes fimul dormient fub uno tegumento; Sapientes permittuot. Quifquis negotia habet eum mulieribus, non erit folus cum mulieribus. Neque quifquam docebit filium fuum opificium inter mulieres. R. Meyr dicit, femper homo doceat filium fuum opificia pura & facilia, & ut oret Deum poffefforem divitiarum, & bonorum, quia nullum datur opificium in quo non reperiatur paupertas & divitiæ; nam non provenit paupertas ex opificio, neque divitiæ, fed omnia juxta mercedem. R. Schimeon filius Eleafaris dicit, vidifti unquam animal, aut avem quibus erat opificium? & fuftentant fe fine opere; attamen non creata funt nifi ad inferviendum mihi, & ego creatus fum ad inferviendum creatori meo; fed quomodo, illa quæ creata funt ut mihi inferviant, fe fuftentant fine labore, ego qui creatus fum ut inferviam creatori meo, nonne æquum erat ut me fuftentare poffem fine labore? Refpondit, fed malè peregi opera mea, exfcidi ac dilapidavi alimentum meum. Aba Goryon vir Sadianenfis dicit in nomine Aba Goria, ne doceat quifquam filium fuum agafonem, camelarium, tonforem, nautam, paftorem,

משטו החמרין רובן רשעים והגמלי׳ רובן כשרין הספנין רובן הסידין טוב שברופאים לגיהנם והכשר שכטבחים שותפו של עמלק רבי נהוראי אומר מניח אני כל אומנות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה שאדם אוכל משכרה בעו״הז והקרן קיימת לעו״הב ושאר כל אומניות אינן כן כשאדם בא לידי חולי או לידי זקנה או לידי יסורין ואינו יכול לעסוק במלאכתו הרי הוא מת ברעב אבל התורה אינה כן אלא משמרתו מכל רע בנערותו ונותנת לו אחרית ותקוה בזקנותו בנערותו מהו אומר וקוי יי׳ יחליפו כח בזקנותו מהו אומר עוד ינובון בשיבה וכן הוא אומר באברהם אבינו ואברהם זקן וי״י ברך את אברהם בכל מצינו (ס״א שקיים) שעשה אברהם אבינו את כל התורה כולה עד שלא ניתנה שנאמר עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור משמרתי מצותי חוקותי ותורותי:

rem, tabernarium eo quod opificium eorum fit opificium prædonum. R. Jehuda dicit in nomine ejus, maxima agafonum pars mala eft; maxima camelariorum pars bona eft; maxima nautarum pars pia eft; medicorum optimus dignus eft Gehenna; accuratiffimus lanionum eft focius Amalekitæ. R. Neoray dicit, intermifi ego omnia mundi opificia, & non docui filium nifi Legem, quia homo fructum ejus percipit in hoc mundo, & fumma ipfi rependitur in mundo futuro. Cætera vero opificia non ita fe habent, quando homo in infirmitatem inciderit, aut in fenectutem, aut in caftigationem, ut non poffit operari, & fame moriatur. Sed cum lege aliter comparatum eft, quandoquidem illa confervat hominem ab omni malo in juventute ejus, & bonum dat eventum ac fpem in fenectute ejus; de juventute dicitur Jef. 40, 31. *Qui expectant Dominum, renovabunt vires.* De fenectute dicitur Pfal. 92, 15. *Renovabuntur in fenectute.* Sic etiam fcriptum eft de Abrahamo patre noftro Gen. 24. 1. *Abraham erat fenex, & ætate provectus, & Dominus benedixerat Abrahamo in omnibus.* Invenimus autem quod Abraham pater nofter Legem totam obfervavit antequam data fuiffet, uti fcriptum eft Gen. 26, 5. *Eo quod audivit Abraham vocem meam, & cuftodivit cuftodiam meam, præcepta mea, ftatuta mea, & leges meas.*

R. OB. DE BARTENORA.

וחכמים מתירין *At fapientes concedunt*, decifio eft juxta Sapientes, quia Ifraelitæ non fufpecti funt de coitu mafculi, neque de coitu cum quadrupede. כל שאומנתו בין הנשים *Cujufcunque opificium peragitur inter mulieres*, cujus opificio indigent mulieres, & qui pro mulieribus operatur.

לא יתיחד עם הנשים *Non folus erit cum mulieribus*, & fi cum multis fit mulieribus, quia cum ipfo familiaritatem incipiunt, & lafciviam fuam ipfi fignificant. Cæterum vir alienus, dicente Mifna, non debet folus effe cum duabus mulieribus, fed cum tribus aut quatuor folus effe poteft. Rabbenu Mofes autem exponit quod illi non permittimus ut folus fit cum mulieribus, & fi victum fuum quærat inter eas. Quod ad *mulionem*, *camelarum* &c. attinet, omnia hæc funt opificia prædonum, nam, quando in viis dormiunt, intrant, & capiunt ligna, & fructus vinearum, & conducuntur quidem ab hominibus, transgrediuntur autem conditiones quibus convenerunt. Paftor autem folet pecus immittere in aliorum campos; & tabernarius folet dolo uti mifcendo vinum cum aqua, & lapillos cum tritico; tenetur pater curare ut filius ejus difcat opificium purum cujusmodi malis artibus non imbuitur.

R. MOSCHE FIL. MAIMON.

כל שאומנתו בין הנשים לא יתיחד עם הנשים *Quicunque qui inter mulieres operatur, non folus erit cum illis*, vult dicere, quod non permittunt ipfi hoc opificium propter alimentum fuum; tenetur homo docere filium fuum opificium purum, idcirco non convenit ut eum doceat ea opificia quæ memoravimus. Cæterum jam expofuimus, quod Ifraelitæ non funt fufpecti de peccato cum mafculo committendo, neque de quadrupede; propterea decifio non eft juxta R. Jehudam.

Finis Tractatus de Sponfalibus.

I N D E X

LOCORUM S. SCRIPTURÆ,

Quæ in hac parte allegantur vel illuſtrantur.

GENES.

Cap. — pag.
2, 18. 240
3, 18. 22
7, 22. 186
11, 8. 263
11, 0. 317
12, 11. 196
13, 14. 191
16, 3. 23
16, 14. 312
18, 0. 252
21, 11. 113
2., 1. 384
24, 55. 72
25, 8. 199
26, 3. 384
30, 1. 211
3., 12. 229
33, 39. 199
47, 10. 176
49. 199
50, 7.9. 199

EXOD.

2, 4. 199
2, 21. 105
4, 19. 133
12, 11. 196
12, 45.48. 26
13, 13. 378
13, 19. 199
15, 21. 218
. 21, 1 8.10. 361
21, 4. 3. & 6. & 7
21, 22. 63
21, 28. 378
21, 2. 224
21, 4. 338
22, 8. 67
22, 30. 371
23, 1. 2
23, 2. 219
23, 2. 282
25, 15. 66
25, 29. 201
28, 35. 224
29, 27. 214
29, 31. 224
32, 8. 179
32, 20. 237
32, 10.27.28. 210
34, 7. 248
35, 26. 210

LEVIT.

1, 16. 217
3, 17. 284
5, 1. 218
5, 2. 378
5, 4. 111
5, 11. 200
6, 16. 28
6, 16. 223
6, 21. 217
7, 15. 184
7, 10. 213
7, 30. 214
9, 22. 261
10, 9. 164
11, 12. 146
12, 3. 213
13, 4. 371
13, 45. 224
14, 3. 201
14, 5. 204
14, 8. 170
14, 9. 203
14, 9. 165
15, 2. 377
16, 2. 206
16, 6.11. 182
17, 11. 214
18, 17.18. 2, & 12
19, 25. 378
19, 27. 228
19, 27. 365
20, 7. 238
20, 14. 37
21, 7.15. 323
21, 7. 334
21, 7. 241
21, 7. 15. 4. & 21. & 31
22, 11. 238
22, 10. 224
22, 11. 12. 13. 34 & 38
22, 13. 336
23, 10.17. 216
23, 43. 225
23, 17. 371
25, 25. 72
25, 29 30. 283
25, 41.42. 302
26, 25. 390
27, 30. 371
27, 33. 160
29, 29. 189

NUM.

5, 33. 34 & 171
5, 17. 202 & 204
5, 21. 197
5, 14.15. 242
5, 30. 206
5, 31. 184
5, 33.34. 8
6, 1. 147
6, 2. 367
6, 16. 220
12, 15. 399
13, 17. 289
15, 16. 119
15, 30. 227
18, 9. 370
18, 12. 303
19, 17. 204
20, 26. 199
27, 11. 87
30, 5. 105
30, 10.12. 142. & 143
30, 17. 136
30, 9.15. 136
31, 19. 374
35, 5. 248
37, 17. 140

DEUT.

1, 1. 37
7, 4. 378
14, 8. 116
6, 4. 287
7, 4. 6
7, 26. 371
10, 30. 262
11, 10. 218
11, 29. 262
11, 31. 363
12, 4. 188
12, 6. 262
12, 17. 101
12, 21. 372
14, 28. 372
14, 22. 268
15, 9. 314
15, 11. 70
15, 11, 21. 361
15, 19. 241
16, 16. 268
17, 5. 224
17, 6. 49
17, 11. 183
17, 12. 206
17, 15. 268
19, 15. 190
19, 15. 333
19, 15, 18. 179
19, 19. 252
20, 2. 359
20, 2. 3. 378
20, 8. 280
21, 7. 282
21, 7.22. 224
21, 27. 381
22, 1. 253
22, 9. 28. 371
22, 16. 374
22, 17. 224
22, 30. 66
22, 28. 190
22, 19. 8. & 64
22, 29. 230
23, 1. 377
23, 2. 233
25, 5.6. 37
23, 19. 372
23, 21.22. 104
23, 24. 105
24, 1. 317
24, 1.2. 183
24, 2. 69
24, 2.3.4. 282
24, 5. 279
25, 5.7.9. 2. & 6. & 8. & 15. & 16. & 21
25, 9. 204
25, 9. 260
26, 5. 239
26, 12. 268
26, 13. 293
26, 13.14.15. 258
27, 14. 259
27, 14. 260
27, 14. 282
27, 15. 262
27, 26. 218
28, 8. 262
28, 28. 74
31, 10. 267
31, 11. 268
34, 6. 199

JOS.

1, 8. 307
8, 33. 261
9, 27. 378
13. 24. 298
24, 32. 262

JUD.

5, 23. 203
5, 18. 289
16, 21. 198

SAM.

1 Sam. 1, 10.11. 215
1 Sam. 2, 33. 293
1 Sam. 4, 17. 281
1 Sam. 6, 27. 217
1 Sam. 16, 2. 325
1 Sam. 28. 329
1 Sam. 21, 7. 217
1 Sam. 25, 41. 315
2 Sam. 3, 29. 289
2 Sam. 14, 26. 248
2 Sam. 13, 6. 198
2 Sam. 18, 13. 198

REG.

1 Reg. 6, 10. 217
1 Reg. 17, 1. 302
1 Reg. 18, 1. 302
1 Reg. 22, 7. 217
1 Reg. 22, 27. 184
2 Reg. 2. 6. 23. 75
2 Reg. 10, 1. 246
2 Reg. 23, 7. 218
2 Reg. 23, 25. 299

CHRON.

1 Chron. 29, 11. 326
2 Chron. 1, 3. 364
2 Chron. 28, 15. 272
2 Chron. 19, 25. 299
2 Chron. 33, 4. 299

NEHEM.

7, 3. 127
9, 5. 164

JOB.

5, 10. 302
12, 7. 232
13, 13. 230
26, 15. 250

PSAL.

9, 20. 191
12, 2. 297
19, 13. 298
30, 1. 259
44, 24. 293
45, 3. 307
50, 1. 186
68, 12. 263
74, 15. 287
77, 12. 318

INDEX LOCORUM S. SCRIPTURÆ,

89, 13. 303
92, 15. 384
94, 23. 298
104, 33. 220
107, 42. 341
118, 2. 245
149, 41. 318

PROV.

9, 2. 179
9, 16. 302
24, 28. 266

CANT.

2, 5. 250

2, 6. 302
2, 15. 192

JES.

5, 17. 252
9, 19. 303
10, 14. 342
24, 9. 297
27, 2. 70
29, 12. 258
40, 31. 384
45, 15. 315
54, 2. 220
58, 7. 13. 151. & 153
59, 5. 188

JEREM.

2, 15. 287
3, 19. 303
23, 19. 263
28, 6. 211
32, 44. 363
33, 25. 183
48, 10. 282
12, 12. 248

EZECH.

4, 1. 3. 319
16, 6. 176
16, 10. 42
16, 12. 213

23, 48. 195
23, 48. 197
28, 24. 205
44, 22. 238

HOS.

4, 14. 249
6, 3. 302
10, 11. 292
14, 6. 302

THREN.

2, 10. 289
5, 14. 297

F I N I S.

INDEX

INDEX RERUM

ET

VERBORUM HEBRAICORUM.

א

אבינו שבשמים 308
אבשלום נתגאה בשערו 198
אגרת בקורת 96
אהא זה 146
אודם 297
אומן 117
אחד נשי נשים ואחד שחרור עבדים 324
איזהו בושת 66
איזהו קטנה שצריכה למאן 42 & 43
איזהו מסור 17
איזהו פצוע דכא 26
אלו המלאכות שהאשה עושה לבעלה 73
אילני מאכל 277
אילנית 236
אילניות 2
אין אלמנה נפרעת מנכסי יתומים 334
אין אחר חליצה כלום 19
אין בודקין לאסן המזבח ולמעלה ולא מן הדוכן ולמעלה 380
אין בין המודר הנאה מחבירו למודר הימנו מאכל 115
אין גט אחר גט ואין מאמר אחר מאמר ולא חליצה אחר חליצה 18
אין נודרים לשעות 146
איסור ערוה 10
איסור קדושה 6
איספרגוס 125
איצטלה 347
אירוס 304
אילן 286
אנדרוגינוס נושא 28
אכילת פירות 335
אכסדרה 271
אלו נאמנים להעיד בגדלן 64
אלו נאמנין בבבל לשון 258
אלוני סורה 262
אלמנה כתובתה מנה 57
אלמנה לכהן גדול 229
אלמנה ניזונת מנכסי יתומים 94
אלמנה נשאת ליום החמשי 56
אלמנה שאמרה אי אפשי לזוז מבית בעלי 98
אלנבר 165
אלו נערות שיש להן קנס 64
אלו שאין להן קנס 65
אלף אמות מגרש ואלפים אמה תחום השבת 218
אמבטיא 117
אמן אמן 210
אמרה פרה זו הריני נודרה 150
אמה תהיה נערה 309
אנטיפטרס 349
אנפליאות 40
אנדרוגינוס 228
אנשי מעשה בטלו. 308
אסופי 235 & 378
איסור מצוה 6
אסר והתיר 183
אפוטרופא 88
אפותיקי 334
אפרין 204
ארבע אבהות 379
ארבעה אחין נשואין ארבע נשים 16
ארבעה אחין שנים מהם נשואים שתי אחיות ומתו 9
ארבעה נדרי התירו חכמים 110
ארוסה ושומרת יבם לא שותות ולא נוטלות כתובה 229
ארוכין 359
ארץ העמים 170
אשה המורדת על בעלה 74
אשישין 125
אשכולות 291
אשקלון 323
אשת כהן שותה ומותרת לבעלה 240

ב

ברולה 404
ברוקי 378
בהמה גסה נקנית במסירה והדקה בהגבהה 363
בו ביום דרש רבי עקיבא 246
בוגרת 67
בוגרת ואביה קיים 144
בוגרת והיא יתומה ולה אביה 143
בוגרת ששהתה שנים עשר חדש 137
בוסר 332
בושת 66
ביאה 269
בינונית 338
בית האוצרות 276
בית ועד יהיה לזונות 308
בית דין מקנין 241
בית דלי 55
בית האסורין 241
בית הרשון 215
בית הפרס 44
בית הפרס 170
בית החתן 276
בית חורון 121
בית יב 146
בית לבנים 278
בבל כותבין הגט 326
בלאות 97
בלאורה 30 & 32
במדינה נושאין את ידיהן כנגד כתפיהן 264
בבירה שאמרו טורה בה סורדין בו 397
במותא 105
בני חורין חופו ראשם 308
בן 153
בן קימא *ibid.*
בן מגול אב 309
בן תשע שנים ויום אחד הוא פוסל על ידי אחין 35
בן תשע שנים ויום אחד שבא על יבמתו 36
בן תשע שנים ויום אחד פוסל ולא מאכיל 24
בסוף 20
בשלמו 2
בעלי פוליפוס 82
בעלי זרוע בטלו 308
בעלי שיכות 113
בעקבות משיחא 308
בראשונה היו אומרים 145
ברכות וקללות 258 & 262
ברכת המזון בבל לשון 258
ברכת כהן גדול 266
ברכת כהנים וכהן גדול 258 & 264
ברכת כהנים כיצד 264
בשבעה דרכים בודקין את הזב 177
בשלשה פרקים בודקין את היין 332
בת חלל זכר פסולה מן הכהונה 380
בת ישראל מאורסה לכהן 30
בת ישראל שניסת לכהן 23
בת ישראל שנשאת לכהן מנחתה נשרפת 223
בת כהן שנשאת לישראל או ללוי 31
בתולה כתובתה מאתים 57
בתולה נשאת ליום הרביעי 56
בתי דינין יושבין בעיירות ביום השני וביום החמישי 56
בתים הרבה במקדש 217

ג

גדול ואיש 360
גדלות 369
גובים 308
גלגלות 169
גליל 170
גט ואחר מאמר ואחר בעילה 19
גט ישן 350
גט קרח 353 & 354
גט מקושר 353
גט מיאון 227
גט מעושה 357
גיורת שנתגיירה נתה עמה וגהרו 68
גיורת שנתגיירה בניה עמה 37
גירושין בספק 18
גלוסקמא 330
גריוס 262
גשמים עד שיהו הגשמים 230

ד

דבר כלשר 8
דבר שורעי בלה 127
דבר של איתה העיר 120
דבר של עלי בבל 120
דבר שקול 250
דברים שאינה בהן לשמען 155
דת רנים 123
דגן 126
דוכן 265
דופס 327
דופק 170
דין נכרים אין לו בנכבך 86
דיפהרא 327
דלעת חרמוצה 112
דנתרא 206
דקדוקי גזירות 147
דבנים 319
דחורה איש 59
דרך ארץ 367
דרך בקשרה 145
דרך תלמידי חכמים עד שלא היתה כתובה יתמוה מועלו 136
דרגש 126

INDEX RERUM

ה

האב אינו חייב כסותת בתו 70
האב זכאי בבתו 69
האונס את הנערה 65
האונס לא פוסל ולא מאכיל 25
האיש שנולדו בו סימן 81
האיש מגלח על נזירות אביו 160
האיש מדיר את בנו בנזיר 159
האשה נקנית בשלש דרכים 359
האשה שהלך בעלה למדינת הים ובאו
ואמרו לה מת בעליך 22
האשה שנדרה בנזיר והיתה שותה ביין 157
האשה שנתפסה בידי עכ"ם 26
האשה שנפלו לה נכסים עד שלא
נתארסה 82
האשה שנתארמלה או שנתגרשה 60
האשה שנתערב ולדה בולד כלתה 37
הבא על יבמתו בין בשוגג בין במזיד בין
באונס בין ברצון 22
הבא על אחת מכל העריות שבתורה
21
הבלי הבלים 123
הגדול שבא על הקטנה 47
הגזירה 116
הגבוניא 322
הגשירה 366
הודירה 266
הודיית המעשר 295
הזורק גט לאשתו 350
החולץ ליבמתו הרי הוא כאחד מן האחין
לנחלה 15
החולץ ליבמתו ונשא אחיו את אחותה ומת
15
החולץ ליבמתו ונמצאת מעוברת וילדה
13
הטוען את חבירו בבי שכן 100
החכם אינו מאכיל בתרומה 73
היבמה לא תחלוץ ולא תתיבם 16
היוכם 128
הכהנים שפגלו במקדש מזידין 339
הכונס את יבמתו ונמצאת מעוברת וילדה
13
הכותב לאשתו 86
הכל כשרין לכתוב את הגט 327
הכל לפי מקום נדרו 129
הכל מעלין לארץ ישראל 103
הלכות 116
המביא גט בארץ ישראל 323
המביא גט ממדינת הים 9
המביא גט ממדינת הים 321 & 324
המגרש את אשתו ונשא אחיו את אחותה
35
המדיר את אשתו בתשמיש המטה 74
המודר הנאה מחבירו 115
המוכר את עצמו ואת בניו 337
המוציא אשתו משום שם רע 336
המוציא את אשתו משום אילונית 337
המוציא סת בהתולדת מוסכב 176
המוציא שטר חוב 102
המושיב את אשתו חנונית 88
המחזיר גרושתו 17
הממאנת 26
המכים 129
המימן הזה 63
המכרת 21
המפתה את הנערה 65
המפתה לא פוסל ולא מאכיל 25
המצרף נמושות 82
המקדש אשה ובתה או אחותה כאחת
370
המקדש בחלקו בין קדשי קדשים בין
קדשים קלים ibid.
המקדש בערלה ובכלאי הכרם 371

המקדש את האשה על מנת שאין עליה
נדרים 81
המקדש בתרומות 371
המקדש מעשה ידי אשתו 73
המקדש שתי נשים בשוה פרוטה 369
המקנא לאשתו 178
המשליש מעות לבתו 78
המשיא את בתו סתם 77
המשרה את אשתו 74
הנודר מיורדי הים 113
הנודר מן הבשר 123
הנודר מן הדגן 125
הנודר מן החלב 123
הנודר מן היין וענבים 124
הנודר מן הירק 125
הנודר מן הכסות 126
הנודר מן המבושל 122
הנודר מן התמרים 124
הנודר ממעשה קדירה 121
הנודר מרואי החמה 113
הנודר משחורי הראש 113
הנודרת הנאה מיבמה 46
הנגס הופרה בורק 103
הנושא את האשה ולא מצא לה בתולים 58
הנושא את האשה ופסקה עמו 97
הנושא חלוצתו וקרובתו 17
הנישא 60
הניף והגיש קמץ והקטיר 214
הנזקים שמין להן בעידית 338
העובר פוסל 24
העובר והיבם והארוס והחרש פוסלין ibid.
העודר על השדה 101
העכ"ם אין להם נזירות 174
הערל לא יאכל בתרומה 26
הפוסק מעות לחתנו 101
הפרת נדרים כל היום 178
הקדש מעות הקדש 160
הר עבל 262
הריני נזיר ונזיר 153
הריני נזיר מאה יום 155
המגבת יין 150
הרתיע לאחוריו 162
השגירה 96
השותה לא פוסל ולא מאכיל 25
השותפין שנדרו הנאה זה מזה 119
השמים ביני לבינך 145
השמר 115

ו

וידוי המעשר בכל לשון 258
ולד של קיימא 13

ז

זבורית 338
זגים וזוג 164
זיף הכתנים בטל 308
זיקה תקוקה לייבם 3
זיקה שתי יבמין 13
זו התכבדה בטלה 108
זקנה 336
זריזות מביאה לידי פרישות 309

ח

חגר 322
חובת הגוף 367
חוסם 285
חיבר בשבועות מסנדרים 105
חוטרי חיים וחוסרי מתים 331
חותפאי יגנאי 378
חזן הכנסת 266
חזקה 106

חטאת תמורה 158
חיבור 206
חייב אדם ללמד את בתו תורה 218
חכם שאוסר את האשה בנדר על בעלה 9
חכמת סופרים תסרח 309
חליצה לכהן הדיוט 229
חליצה 258
חליצה שבסנדל 40
חללים 278
חלל 249
חלץ וחלץ או חלץ ועשה מאמר 19
חלץ ועשה מאמר נתן גט ובעל 20
חמירה 16
חמש נשים שנתקשו לרוותיהן 37
חמש עשרה נשים פוטרות צרותיהן 1
חמשה אורים 265
חנק 69
חסיד שוטה ורשע ערום ואשה פרושה ומכת
פרושין הרי אלו מבלי עולם 218
חסידות מביאה לידי רוח הקדש 309
חסידים פכפי 308
חפץ 331
חפיסה 330
חצי לוג 109
חצי לוג 202
חצי נזיד 152
חצי קב 109
חצר 119
חקירת מכם 336
חרורי 375
חרם שמים וכוכבים 109
חרסו של ים 110
חרסין 112
חרש שנחלץ 41 & 42
חרצנים 164
חרק חרך תרף 105
חרש רופא תרמו 341
חרש שנשא פקחת 47

ט

טבלא של שיש ibid.
טהור 105
טהרה מביאה לידי פרישות 309
טובה פסקת מן העולם 308
טומאת התהום 174
טופסי גיטין 330
טלית זה קרבן 112
טמאים 102
טמא 103
טפלין 123
טענת בתולים 56
טרית טרופה 123
טרפעיקן 74

י

יבם קטן שבא על יבמה קטנה 46
יורשת 204
יוחנן כהן גדול העביר הודיית המעשר
295
יוקר יאמיר 303
יורשי כתובה חייבין בקבורה 95
יין ביוקר 308
יין המיישן יפה למעים 134
יין תפוחים 124
ילודים 113
ימי נערו ומפרו 371
יצר הרע נמאס 309
יראת חטא מביאה לידי חסידות 307
יראת חטא בטלה 308
ירושה 326
יש נדר בתוך נדר ואין שבועה בתוך שבועה
109
ישראל לממזר 229
יתומות

יתומות בחיי האב 143
יתומה שהשיאתה אמה 78
יתומה שנתארסה ונתגרשה 66
יתומים שסמכו אצל בעלי הבית 339

כ

כאימרא 105
כאיסים 105
כבוד התורה בטל 308
כבוש 122
כבשר חזיר 107
כדרים 105
כהכנו 176
כהיכל 105
כהן גדול נגזר אינו מטמא בקרובים 168
כהן גדול לא ישא אלמנה בין מהארוסין בין מן הנשואין 21
כהן הדיוט לא ישא אילונית 22
כהן גדול פעמים שהוא פוסל 26
כהנת שנתערב ולדה בולד שפחתה 38
כושל 87
כחולי הים 149
כחולת אהרן 107
כהומרת חלשכת 109
כיור 202
כיין נסך 109
כיצד פוטרות צרותיהן 3
כיצד מקנא 181
כירושלים 105
ככרה 258
כל גט שיש עליו עד כותי פסול 324
כל גט שנכתב שלא לשום אשה פסול 329
כל האסורים לבא בקהל מותרים זה בזה 379
כל המלמד בתו תורה כאילו למדה תפלות 218
כל המנחות שעורות שמן ולבונה ובאות מן החיטין 200
כל הקדם זכה *ibid.*
כל בגוי נזירות כנזירות 85
כל מצוה שהיא תלויה בארץ אינה נוהגת אלא בארץ 145
כל העושה מצוה אחת מטיבין לו ונוחל את הארץ 367
כל מקום שיש קידושין ואין עבירה הולד הולך אחר הזכר *ibid.*
כל ספק נגעים בתחלה טהור 377
כל שהבעלי ולא תהא אסורה לו לא היה מתנה עמה 177
כלאי הכרם 210
כלל אמרו ביבמה 371
כמולה 5
כפרה 105
כביפת מצרית 74
כפר לורים 100
כנוי חרמים כחרמים 222
כנוי נדרים כנדרים 104
כנוי נזירות כנזירות 105
כנוי שבועות כשבועות 104
כנוין לשבועה 104
כניסת הכים 105
כנסת הבי היא כאשתו לכל דבר 312
כעורות לבובין 14
כעשר הארץ 107
כעצים 149
כקרת בית הבד 195
כריע 111
כרות שפכה 125
כרכם 26
כשם שהבירים בודקין אותה כך הסיפים בודקין אותה 70
כשער ראשי 243, 142

משפים 203
כשקנים 107
כשר 105
כתובה 30 & 32
כתובה 14 & 230
כתובת האשה בינגורית 338
כרמשים 107

ל

לא היה סקריקון ביהודה בהרוגי מלחמה 340
לא יבטל אדם מפריה ורביה 22
לא ילמד אדם בגו יתומים 304
לא ילמד אדם רווק כפרים 383
לא יתיחד איש אחד עם שתי נשים 382
לאלחר 330
לברת נכב חן 295
ללב 208
ליקוחין 359
לור 322
לוח 206
לילי מצות ושבת 130
לכל דבר 6 & 10
לקם 140
לשבות ורבה במקדש 217
לשן הקודש 258
לשון הקודש 271

מ

מאמר 5 & 11
מאמר אחר מאמר מה וחליצה 18
מאמר בגו ומאמר בגו צריכות שני גטין 19
מגויד 53
מגילה 204
מגלת יוחסין בירושלים 17
מודר ומודה 222
מודע 116
מדיו בין נזיר למצורע 116
מה בין איש לאשה 224
מה בין גט למיתה 47
מה בין גט למיתה 329
מה בין האונס למפתה 65
מה בין כהן להדיוט 223
מה בין גבר עלם לגבר שמשון 147
מה פינו 59
מה בין מכאה לטהורה 116
מודרני מכן 104
מוהר 230
מוחזרת בלבנה 250
מוכה שחין 82
מוכת עין 57
מופנה 21
מופיעני מכן 104
מוציאין מעיר לעיר ומכרך לכרך 102
מורא ומורה 225
מורה 178
מושלי משלים בטלו 308
מוחלם בספק 173
מחא לו את מכוס 151
מחזות 30 & 32
מחוסר כפורה 173
מחזקין ידי עכ"ום בשביעית 342
מחילת העון 266
מחלרה 74
מחק 275
מחל 116
מטורין את הולדות 189
מי חטאות 372
מי יגלה עפר מעיניך 246
מי שאוחזו קרדיקוס 346
מי שהיו שתי ביתי ערים 156
מי שנדר גבר בגבר ונשאל לחכם 162

מי שנדר והוא בבית הקברות 155
מי שנדר נזירות הרבה 156
מי שנדר שתי נזירות 154
מיאון 2
מילה גדולה שנכרתו עליה שלש עשרה בריתות 365
מי שיש לו שתי כיתי נשים משתי נשים 124
פים שיש להם סוף 54
מינקת 236
מיסאי 123
מלא חבירה ומלא הקופה 149
מכל מקום 8
מכת מרדות 158
מלאי תרוד 169
מלחמת הרשות ומצוה 281
מליקות 366
ממזר פוסל ומאכיל 25
מנרה 92
מנחורה 106
מנגולת 159
מנודה אני לך 104
מנעלי 40
מנחות הנשרפות 222
מסוכן 345
מסגרת 179
מעוכרת מחבירו 236
מעורין 295
מעידין לאור מגב ולאור הלבנה 54
מערה 54
מעשה באחד בבירת חורין 121
מעשה בצירן 347
מעשה קודה לך 122
מעשה רתחה 122
מעת לעת 332
מפני תקנת 330
מפריש 113
מצות בגדול ליבם 8 & 14
מצות חליצה 41 & 42
מצורת חליצה בשלשה דיינין 40
מציאת האשה ומעשה יבמה 76
מקרא בכורים 258 & 259
מקום 105
מקצועות 129
מרוחקני ממך 104
מריש 340
מרסרת 277
משכבות מפחדין בטל השיר 297
משוח מלחמה 258
משוח מלחמה 271
משוחררים 378
משיאין על פי בת קול 54
משיתא 308
משנתו נביאים הראשונים 297
משרבו המנאפים פסקו המים המרים 291
משרבו הרוצחנים בטלה עגלה ערופה 291
משתאות 297
מת האב לא נתרחקה רשות לבעל 136
מת מצוה 168
מתירין הנדות לאוזן 4

נ

נוחציא 46
נרונית 130
נדר אלמנה וגרושה יקום 143
נדר כתרים 110
נדרי אונסין 110 & 112
נדרי הבאי 110 & 111
נדרי זירוזין 170
נדרי בשרים 104
נדרי ענוי נפש 138
נדרי

INDEX RERUM

נדרי רשעים 104
נדרים שמותרים 107
נהרדעא 55
נודרין להורגין 112
נולדים 113
נומינו 345
נוקפין 295
נופת צופים 317
נושאין על האנוסה ועל המפתה 36
נותנין לבתולה שנים עשר חדש משתבעה הבעל לפרנס 72
נותר 105
נזח 146
נזק 146
נזק גרח 105
נזיר 146
נזיר היה שמואל 177
נזיר כמנין הימים 149
וכמנין ימות החמה 363
נזיר בעפר הארץ וכשער הראש 149
נזיר מן הגרוגרות ומן הדבילה 150
נזיר מן החרצנים וזגים 147
נזיר על מנת שהוא שותה יין 151
נזיר עולם 147
נזיר שגלח ונודע לו שהוא טמא 175
נזיר שהיה טמא בספק 173
נזיר שהיה שותה יין כל היום 165
נזיר שמשון 147
נזיר שנזרק אחד מקרוביו ונטמא 168
נטיעות האלו קרבן 112
נטיעות הנוטרות 118
נטמאה נטמארת 243
נטען 8
ניר 206
נכסים כראוי אינן כבמוחזק 91
נכסים הידועים 83
נכסים הנכנסים ויוצאין 14
נכסי מלוג 14
נכסים מרובים ומועטים 100
נכסי מלוג 23
נכסים משועבדים 89
נכסים משעבדים 338
נכסים שיש להן אחריות 91
נכסים שיש להם אחריות ובהפוך 363
נערה 67
נערה בוגרת 144
נערה המאורסה אביה ובעלה מפירין נדריה 135
נערה שלא בגרה 143
נערה שנתארסה ונתגרשה 65
נערים פני זקנים ילבינו 309
נפשות 186
נצל 169
נקיות מביאה לידי טהרה 309
נתינה לישראל 229

ס

סבלונות 370
סגן 166
סנהדרין 297
סוטה 179
סנדל 40
סיקריקון 340
סכבות 370
סדר 332
סמיכות 366
ספר 206
ספרים 121
סק 126
סקילה 68
סרים חמה וסרים אדם 27
סרים שותת על ידי בכל הערוה 240
סרק 165
סרק 177
סהם נדרים להמתיר 109
סתם נודרות שלשים יום 143
סתם נודרות שלשים יום 164
סתוניות 124

ע

עבד כנעני נקנה בכסף ובשטר ובחזקה 362
עבד עברי נקנה בכסף ובשטר 360
עבד שנשברה ופראוהו 334
עברי פלוג 23
עברי צאן ברזל 23
עבודה 126
עבורה 130
עברין 120
עגלה ערופה 283 & 284
עגלת ערופה 371
עגמת נפש 277
עד 179
עד הפסח 129
עד הקציר ובציר 129
עד שיהא 129
עדות ראשונה ומהימנה בסוטה 251
עולה 106
עולי בבל 120
עוף הפורח 250
עוהנאי 324
עותנאי 349
עטרה 26
עטרות חתנים וכלות 204
עירית 338
עכו 349
עכו 323
על אלו טומאות הנזיר מגלח 169
עמוני ומואבי אסורין 27
ענבל 164
ענות בשלה 308
ענוה מביאה לידי יראת חטא 309
עפר עינים 250
עציון 65
עקר כתובה 56
עריות 360
ערכאות 324
ערבי ישנה 380
עשרה יוחסין עלו מבבל 378

פ

פארה 140
פגול 105
פגם 66
פולמוס של אספסיינוס 204
פותחין לאדם בכבוד אביו ואמו 131
פותחין לו פתח 110
פמיש מכה בירושלים 295
פי כפיו ושערי כשערו 157
פיילי 202
פירי פירות 86
פסקו תמידים 308
פעוטות 341
פעוט רבא 26
פקח 102
פרה זו עלי קרבן 152
פרוזבול 90
פרוטה 359
פרוע 60
פרומה וקריעה 189
פרישה מביאה לידי קדושה 309
פרישה וטהורת מתו 308
פרנסה סתם 78
פרע 164
פרעות 170
פרצוף פנים 53
פרשת המלך 158 & 267
פרשת עגלה ערופה 258
פשרה 94

צ

צוער עד התמרים 55
פתנה 123
צירן 347
ציון 336
ציץ 266
ציר 123
צלי 122
צלמון 54

ק

קבל הקטן והגדיל חרש 328
קדושה מביאה לידי ענוה 309
קדושין בכסף 12
קרש ליחות 265
קהל 377
קולר 345
קי 163
קולנית 80
קום 123
קונם אשתי 110
קונם בשר 130
קונם יין שאני טועם 128
קונם קונה קונס 105
קונם על פי 127
קונם פירות האלו עלי 117
קונם שאני נהנה לבני נח 114
קופה 77
קוסט 206
קופ"ץ 286
קטליאות 195
קמנה 67
קמירת 366
קידושין 359
קובעא 84
קיפה 124
קיץ עד הקיץ ועד שיהיה הקיץ 129
קלחת 350
קלגסים 274
קטינרת 366
קנקנהום 206
קפוטקיא 103
קפיצה 341
קפלטות 124
קפתור 103
קצנרה 79
קרבן 105
קרבן הקרבן כקרבן 106 & 107
קרבן לשמה ושלא לשמה 167
קרדיקוס 346
קרנגום של מלכים 110
קריאת שמע בכל לשון 258
קרקום 330
קתדרא 73

ר

ראה אורח חקי 163
ראש הכנסת 266
ראש פרוע 60
ראש פרוע 80
רביעה שנייה 130
רביעית 163
רגלים לדבר 175
רוח הקדש מביאה לידי תחיית המתים 309
רוטב 124
רותח

רוצח אשה בקב הפלורה כחשעורה קבין 218
פרישות 383
רווק 341
רסיורה 117
רפואורה הנפש 117
רפואם ממון 312 & 323
רקם 365
רשורה הגבורה בכסף 365
מצורה הבן על האב ibid.
מצורה האב על הבן 365
מצורה עשה שלא הזמן גרמורה

ש

שבועת הערות והפקרון 258
שבותרה 105
שבם לא קרשו 261
שבעים לשן 262
שבר 189
שבת ושתי שבתורה 74
שבת קיקעורה 338
שובר 90
שוטרים 275 & 280
שום הריינין שפיחתו שתות 96
שום הגנב השום 77
שומן הפרורה 298
שוכרץ 262
שומררה יבם בין לאחר בין לשני 137
שומררה יבם שקידש אחיו את אחותה 16
שומררה יבם שנפלו לם נכסים 14
שומררה יבם שנפלו לרה נכסים 84
שושבין 325
שושן השושן 392
שתורים 395
שמר 359
שמר הרתובה 56
שיראה 344
שכחרה 140
שלש ארצורה לשואין 102
שלמים 106
שלמים שלא לשמן 107
שלוק 222
שלש נשים יתצאות ונוטלות כתובה 145
שלשה אחים שנים מהן נשואין שתי אחיות 10 & 11
שלשרה גטין פסולין 355
שלשרה דברים אמר רבי אלעזר בן פרטא 331
שלשרה מינין אסורין בנזיר 163
שלש עשררה כריתות 214
שמונה ברכות 266
שמיר 297
שמשון הלך אחר עיניו 198
שני אחים אחד חרש ואחד פקח 47
שני אחין נשואין לשתי אחיות 44
שני גיטין שכתבן זה בצד זה 356
שני נזירים שאמר להן אחד 171
שני דייני גזרות היו בירושלים 99
שניות 360
שניות מדברי סופרים 6
שניות בדברי סופרים 39
שנים שהוציאו שטר חוב 102
שנים שקדשו שתי אחיות 7
שנים שקדשו שתי נשים ובשעת כניסתן לחופרה החליפו 13
שער המזרח וניקנור 189 & 192
שש עריות חמורות מאלו 3
שקמים 74
שקרנים 308
שקיקרה 5
שרץ 278
שתוקי 235
שתוקי 378
שתי יבמות זו אוסרת פת בעלי וזו אוסרת פת בעלי 52
שתיקתך יפרה מדבורך 337

ת

תבוסרה 176
תגלחת הטומארה 166
תגלחת מצורע 166
תגלחת הנגע וחזרה תגלחת הנזר 173
תודה 176
תורף 327
תורף 330
תחום השבת 248
תחום העיר 126
תיב 121
תחיית המתים באה על ידי אליהו 309
תלאורא 55
תנאי בני גד ובני ראובן 374
תניפרה 214
תניפה 366
הערובות 38
תפילין וכוחות אין לוקחין מן העו"ם 335
תפיסת יד 120
תפלה נאמרת בכל לשון 258
תקון העולם 333
תקנת השכין 335
תקנת השבים 340
תרור 169
תרומה 182 & 183
תשע נערות גרריהן קימין 243

INDEX

INDEX RERUM
ET
VERBORUM LOCUPLETISSIMUS.

A

ABa Gorion & Goria. 362
Abraham totamLegem obſervavit antequam data fuit. 384
Abſalom cæſarie efferebatur, idcirco cæſarie pependit. 198. Lanceis decem petitus, & tribus ſpiculis confoſſus. ibid.
Abſalom erat Nazyræus perpetuus. 148
Abſtinentia generat ſanctitatem. 309
Acho. 323
Aeno. 342
Acetum mel. 297
Adinon & Chanen judices. 99
Admon ſeptem res dixit. 100
Adulterorum multiplicatio, quid effecerit. 293
Æditui facti ſunt ut vulgus. 308
Ædituus porrigit Legis librum. 266
Ægyptii & Edomæi prohibiti ſunt ad tres generationes. 27
Æmulæ liberantur ab extractione calcei & leviratione. 3
Æſtatis ſignificatio. 129
Æſtimatio judicum de dote. 96
Afflictio animæ. 139
Agaſones ut plurimum mali ſunt. 364
Agaſonis apartineium rejicitur. 3`3
Ager mundatus. 81
Ager inundatus pro fœmina vi compreſſa. 58
Agitatio oblationis. 213
Agitatio ſacrificiorum Nazyræi. 167
Agmen conſertum. 280
Agni nomen in votis. 125
Agri votum. 120
Agrum ſi quis petierit ſuper quo ipſe teſtis ſignatus eſt. 101
Agrum ſuum ſi Judæus vendiderit gentili, & eundem a gentili emerit alius Iſraëlita, is de eo adducat primitias. 337
Alacritas eſt cauſa innocentiæ. 309
Allegorica expoſitio Scripturæ 116
Allegorizantes defecerunt. 308
Allii non comedendi votum. 114
Amen, Amen. 210
Ammonita & Moabita prohibiti ſunt prohibitione perpetua. 27
Amore Deo ſervivit Jobus. 250
Anathema ſacerdotum. 110
Ancillæ quæ uxori hæreditate obtigerunt. 84
Angulus agri. 140
Animæ afflictio. 134
Anni ſeptimi conſiderationes quædam. 341
Anni ſeptimi fructuum uſus ex voto prohibitus, ſi quis ante ipſum ſe obſtrinxerit voto. 118
Annonæ caritas ante adventum Meſſiæ. 308
Annus ſeptimus pertinet ad ſex præteritos. 128
Antipatras. 348
Antiſtes. 266
Apocha. 90
Apprehenſio manus. 120
Aquæ amaræ ad uxorem adulterii ſuſpectam probandam deſierunt. 291
Aquæ amaræ aliquando non interficiebant. 184
Aquæ amaræ bibendæ. 178
Aquæ amaræ in adulteram & adulterum ſimul vim ſuam exercebant. ibid.
Aquæ amaræ ob adulterii ſuſpicionem. 236
Aquæ fructuum. 326
Arbores quinque frugiferæ. 275
Arenæ maris mentio in votis. 149
Aſſati votum. 122
Aſcenſus ad terram Iſraëlis eſt univerſalis. 103
Aſino primogenito ne fiat deſponſatio. 371
Askalon. 323
Aſparagus. 125
Atramentum. 206
Atramentum. 326
Aviculæ ſint ſuper me, eſt votum Nazyræatus. 147
Aves ſine operibus ſe ſuſtentant. 363
At non ita homines. ibid.
Avium cantus ac volatus nova aliquando denunciant. 250
Auripigmentum. 352

B

BAculus ſanctificat. 161
Bdellium. 304
Bello nonnulli non obligabantur. 273 & 279
Bellum arbitrarium eſt, vel ex præcepto. 281
Bellum cum ſeptem populis 281
Benedictio cibi in omni lingua fiat. 258
Benedictio nuptialis. 57
Benedictio ſacerdotalis in lingua ſancta tantum proferenda. 258. Et quomodo fiat. 264
Benedictiones & execrationes in lingua ſancta peragantur. 258. earum peractio. 262
Benedictiones octo. 266
Betchoron. 121
Betdeli. 55
Bibere e vaſe taſtaceo. 66
Bona defuncti ſi exigua ſunt, filiæ aluntur, & filii mendicant. 100
Bona depilationis. 56. bona gregis ferrei. ibid.
Bona futra non ſunt ſimilia præſentibus. 91
Bona gregis ferrei. 14
Bona depilationis. 14
Bona multa & exigua quænam ſint. 100
Bona pupillorum. 84
Bona quæ mulieri ceſſerint ante deſponſationem. 12
Bona quibus cautio eſt, acquiruntur argento, ſcriptura, & poſſeſſione. Quibus non eſt cautio, ea tantum acquiruntur attractione. 363. Et acquiruntur etiam argento, ſcriptura, poſſeſſione, & bonis quibus non eſt cautio. ibid.
Bona ſubjecta. 89
Boni operis meritum. 218
Botro, quinam deſignentur. 291
Bove lapidando ne fiat deſponſatio. 371
Braſſicæ votum. 125

C

CAbi oſſium & ſanguinis dimidium Nazyræum ad tonſuram obligant. 164
Calcei extractio peragitur coram tribus judicibus, licet idiotæ ſint. 40.
Calcei extractio una poſt alteram. 18
Calcei extractionem nihil ſequitur. 19
Calceum ſi exuerit fœmina, pro ſacerdote illegitima eſt, nec comedat de oblatione prima. 21
Calvariæ ſuper quibus tondetur Nazyræus. 169
Calumniatores invaluerunt. 308
Caphutkaja. 103
Capillorum capitis mentio in voto Nazyræatus. 149
Captivæ dos. 57
Captivorum Judæorum redimendorum jus. 335
Capthor. 103
Carne cum lacte ne fiat deſponſatio. 371
Cardiaca afflictio. 346
Carnis ſuillæ mentio in votis. 107
Carnis votum. 127
Caro ſale condita. 110
Cathedra. 71
Cauſa capitalis. 186
Cevi 163
Chalcanthum. 326
Chagar. 322
Chalcanthum. 236
Cherek chereg, & chere cheref, ſunt cognomina execrationis. 165
Cilicium. 126
Circumciſio tredecim effecit præcepta. 114. Et pellit ſabbatum; & ſuper illa Moſi non indultum eſt unius horæ ſpatium. ibid. Et depellit plagas. ibid.
Circumciſorum commodum ob votum non percipiendum. 114
Cibi & commodi non percipiendi votum non differt. 115
Ciborum mixtura fit in domo veteri, pacis gratia. 341
Cibus animæ. 115
Coclearis plenitudo. 169

Coctilis

Coctilis votum. 122
Coelebs non fiet ludimagister, ita nec mulier. 383
Coelebs ne pascat parvum pecus; neque duo coelibes simul dormient sub uno tegumento. 382
Coemeterii mentio in Nazyræatu. 155
Cognomina devotarum rerum sunt ut ipsæ res devotæ. 104 & 105
Cognomina Nazyræatus sunt ut ipse Nazyræatus. 146
Cognomina jurisjrandi sunt ut ipsum jusjurandum 104 & 105
Cognomina Nazyræatus sunt ut ipse Nazyræatus. 146
Cognomina sacrificii. 105
Cognomina votorum sunt ut ipsa vota. 104
Coi. 163
Coitus filii novem annorum censetur coitus. 24
Coitus unus post alterum. 18
Comam promittere, quid sit in votis Nazyræatus. 246
Commixtiones urbium fiunt in domicilio veteri pacis gratia. 341
Conam, Cona, Conas, formulæ vovendi, 105. & sacrificii cognomina. ibid.
Conam in votis. 106
Conclavis lignorum mentio in votis. 105
Conditi votum. 122
Confessio decimarum abrogata a Jochanane summo pontifice. 295
Confessio decimarum in omni lingua dici potest. 258
Congregationem Israëlitarum intranti licet cum iisdem connubia inire. 379
Conjugale officium quod maritus debet uxori suæ. 74
Conjugii abstinentia in votis. 110
Conjugium a nemine intermittendum nisi ab eo qui filios habet. 22
Contusus testiculis. 26
Corbis saligna vel Ægyptia. 200
Cornu vaccæ inscriptus repudii libellus. 326
Coronæ sponsorum & sponsarum abrogatæ sunt bello Vespasiani. 304
Creditores de bonis obligatis non exigunt, ubi sunt libera. 338
Neque de pupillorum bonis nisi de illis quæ infimæ sunt bonitatis. ibid.
Crines uxoris adulteri suspectæ explicabantur. 189 & 193
Cucurbitæ sunt genus oleris, 125
Cutæus idololatricus in votis. 107
Cutæus in testimoniis libellorum repudii dicendis ineptus est; sed in quibusdam aptus. 324

D

DAmnum si quis passus sit, bona illius æstimant juxta id quod optimum est, creditoris juxta mediocria. 338
Damnum puellæ vitiatæ. 66
Decem familiæ ascenderunt babylone 378
Decimarum abrogatio impedivit pinguedinem frugum. 303
Decimarum mentio in votis. 109
Decimarum ratio non amplius habita. 295
Decimarum secundarum ope ne fiat desponsatio. 371. sed primarum ope licet. 372
Delilæ mentio in votis Nazyræatus. 147
Desponsa, aut levirum expectans non bibit aquas. 229. nec dotem accipiunt. ibid.
Desponsatio fieri nequit mediantibus aliquot rebus. 371
Desponsatio fieri potest per ipsum sponsum, vel per ipsius legatum; at non ita cum sponsa. 367
Desponsatio non fit portione sponsi, sive illa sit res sanctissima, sive minus sancta. 370. Nec decimis secundis ibid.
Desponsatio ob vocem aliquam auditam. 54
Desponsationes filiam Israëlitæ a sacerdote impraegnatam, vel illam quæ levirum expectat sacerdotem non juvant ad oblationes primas comedendas. 24
Devotum maris. 110
Deus sit inter me & te. 145
Dierum solarium mentio in votis Nazyræatus. 150
Dies fluentis viri & fœminæ 170
Dies inclusionis leprosi. 170
Dies numerationis & consummationis in Nazyræatu. 173. sed ei non annumerantur. 174
Dies numerationis & consummationis Nazyræatus. 170
Diphtera. 203
Diphtera. 327
Dinhirores. 275
Discalceatio facta coram duobus aut tribus, quorum unus est propinquus aut illegitimus, ista quoque illegitima est. 41
Discalceationis præceptum peragitur. 42
Discalceationis lectio in lingua sancta tantum legatur. 258. & 260.
Discipulorum Sapientum mos singularis in filiarum desponsarum votis irritis reddendis. 136
Divitiæ deseruerunt sapientes. 308
Divortia dubia. 12
Divortii decem conditiones. 322
Divortium ab uxore productum. 90
Divortium & deinde sponsalia, & postea discalceatio. 19
Divortium ex urbe transmaritima in terram Israëlis apportatum. 9
Divortium in terra Israëlis ex uno loco in alium delatum. 324
Divortium an sequatur divortium. 28
Divortium quod ob malam uxoris famam a marito factum est. 336
Dolia olei si quis petierit a proximo, & confessus fuerit de cantharis. 100
Domi votum. 120
Domus cineris. 215
Domus patris quid sit. 68
Dos Hebræorum alia quam Romanorum. 229 & 230.
Dos nuptialis. 56.
Dos tua in mensa deposita est. 86
Dotale instrumentum. 56
Dotis pars non solvitur sine jurejurando. 89
Duodecim menses conceduntur sponsæ ad parandum se. 72
Duo qui dederint sponsalia duabus sororibus. 7
Duo viri si duabus fœminis sponsalia dederint, & una cum altera commixta fuerit sub velamine nuptiali. 13

E

EBal. 262
Eductio ne fiat ex urbe in urbem, nisi in eadem terra. 102
Eliæ adventus. 309
Empilia ad discalceationem illegitima. 40
Eodem die. 246
Equorum hinnitus. 271
Esca belluarum. 222
Esra Levitis ademit decimandi facultatem. 295
Etan. 287
Eucharistici mentio in votis. 106
Eunuchi uxor ob adulterii suspicionem ad aquas amaras bibendas adigi potest. 240
Eunuchus solis dat calceum exuendum. 27
Eunuchus hominis non dat calceum exuendum. ibid.
Expiationis experti non licet edere sancta, nisi donec adduxerit sacrificium expiationis. 173

F

FAba Ægyptiaca, 125. arida & sicca. ibid.
Familiæ decem Babylone ascenderunt. 3 0
Felicitas publica periit. 308
Festo tabernaculorum exeunte de vino inquirebant. 332
Fide digni ad testandum in adulta ætate. 64
Fideles defecerunt. 297
Filiæ desponsæ libellus repudii ab ipsa & patre ipsius recipitur. 343
Filia est in potestate patris donec illa nunciis sponsi tradita sit. 76
Filia Israelitæ desponsa sacerdoti, aut ab ipso impraegnata, vel levirum expectans, vel Levitæ desponsa, vel ab ipso impraegnata non edet oblationem primam. ibid.
Filia Israelitæ sacerdoti nupta &c. 23.
Filia sacerdotis Israelitæ nupta 23
Filia Israelitæ sacerdoti nuptæ oblatio comburebatur, si polluta fuisset. 223
Filia Israelitæ si cum sacerdote concubuerit, comedat de oblatione prima. 25
Filia minorennis renuere potest desponsationes. 42
Filia minorennis si legato dixerit, accipe pro me repudii libellum meum, tum non est repudii libel-

bellus, nisi donec ad manum illius pervenerit. 344
Filia nata e viro profanato illegitima fit ad sacerdotium omni tempore. 380
Filia sacerdotis Israëlitæ nupta ne comedat oblationem primam. 31
Filia sacerdotis se polluere potest mortuis. 224
Filia sacra scriptura imbuenda sit. 128. Et contra. ibid.
Filiæ sacerdotis & sacerdotis differentia. 223
Filii recens nati in voto Nazyræatus mentio. 152
Filiorum Gad conditio quænam? ut & filiorum Rubenis. 374
Filium ad Nazyræatum adstringere potest pater, at non mater. 159
Filius irritabit patrem. 309
Filius novem annorum & unius diei. 24
Filius novem annorum & diei unius si coiverit cum fratria sua, & deinde cum eadem frater totidem annorum, fecit illam illegitimam pro ipso. 35 verum si filius novem annorum & diei unius cum fratria coiverit, & mortuus fuerit, ipsa calceum exuet, & non contrahet levirationem. 36 si idem cum fratria coiverit, & postquam adoleverit, duxerit uxorem, & deinde mortuus fuerit. ibid.
Filius rasuram admittit ob Nazyræatum patris; at non filia. 224
Filius vivax. 153
Filius uxoris sacerdotalis si cum filio servæ commixtus sit, uterque comedat de oblatione, & partem suam in area sumat; at non polluuntur, neque uxores ducunt legitimas, vel illegitimas. 38 verum si miscellanei adoleverint, & unus alterum manumiserit, ducant uxores ad sacerdotium illegitimas & non polluuntur. ibid.
Filum triplicatum non facile frangitur. 367
Fluxum patiens septem modis scrutatur. 177
Foemina nequit despondere filiam. 226
Foeminæ votum de nullo ex hominibus percipiendo commodo, irritum reddi nequit. 140
Foeminam vi compressam a patre suo vel seductam a patre, vel a filio seductam aut compressam, ducere licet. 36
Foetus illegitimum reddit. 24
Folia olivarum. 326
Fossa unum cubitum longa erat in Templo, cui tabula marmorea imposita erat, & huic annullus infixus. 202
Fratres duo quorum unus mortuus fuerit, & alter cum uxore fratris levirationem contraxerit. 5
Fratres tres, quorum duo duxerint duas sorores &c. 10 & 11
Fratres quatuor qui quatuor duxerint sorores. 16
Fratres quatuor quorum duo duxerint duas sorores, & hi mortui fuerint. 9
Fratria acquiritur coitu, & illa seipsam acquirit discalceatione & morte leviri. 359
Fratria cui bona obtigerunt dum levirum expectabat. 84
Fratria levirum unum aut duas expectans. 137
Fratria non tota est leviri, ut desponsa est tota viri. 137
Fratria quæ impragnata erat dum levir ei calceum dederat exuendum. 83. vel si eam duxerit levir dum impragnata erat. ibid.
Fratria si voverit se nullam utilitatem capturam a leviro. 46
Fructibus ademptus est sapor destructo templo. 298
Fructificationis & multiplicationis præceptum viro, & non foeminæ datum est. 22
Fructus fructuum. 86
Fructus e terra evulsi qui uxori hæreditate obtigerunt. 83
Fructuum pinguedo, quare defecit? 303
Funis Ægyptius. 191

G

GAlilæi non agnoscunt Trumam conclavis. 110
Galilæi non tenentur transscribere. 181
Garizim. 262
Gazæ ejusdemque portarum in votis Nazyræatus mentio. 147
Gentes omnes præputiatæ sunt 114
Genealogiæ volumen Jerusolymæ inventum. 17
Generatio canina. 309
Gentilibus in anno septimo auxilio esse licet. 342
Gladius strictus. 280
Græcorum disciplina inter Judæos abrogata. 304
Gummi. 205
Gummi. 326

H

HA Corban, Kecorban, & Corban in votis. 106
Habitatio bona pervestigat. 102
Hagar. 322
Hæreditas mulieris levirum expectantis. 85
Hallel duplex; ejus cantandi modus inde a Mose arcessendus. 249
Helenæ Reginæ mentio in voto Nazyræatus. 156
Helenæ tabula ænea. 204
Hierosolymæ nomen in votis quid significet? 105
Hierosolymam non ascendendi votum. 114
Hinnitus equorum. 271
Holocausti mentio in votis. 106
Homicida deprehenso ante vitulæ decollationem. 289. vel si post vitulæ decollationem inveniatur, tamen capitali supplicio afficiatur. 190
Homini absenti gratia exhibenda est, & præsens demum plecti debet. 325
Homo pius & insipidus orbi interitum afferunt. 218
Honos Legis evanuit. 308
Hora quoque Jerusolymis designabatur in contractu dotali. 93

I

IAnuæ mentio in votis Nazyræatus. 150
Januam aperire alicui. 131 & 132
Jerusolymitani non adferebant vitulam decollandam. 283
Jeschanæ senatus. 380
Ignominia puellæ vitiatæ. 65
Immundities abyssi. 174
Immundities dubia in loco publico habenda est pura, at in loco privato impura. 172
Immunditiei gradus secundus polluit tertium. 246
Immundities Nazyræi a mortuo contracta, sanctuarium ingredientibus ponit modum. 178
Impensæ super bonis uxoris factæ 84
Impuber excipitur a zelotypia. 240
Impubis, cujus pater mortuus est, & ex quo mortuus est, facta est pubis, votum sit firmum. 143
Impubis, cujus pater adhuc vivit, votum sit firmum. ibid.
Impubis, & dein pubis factæ votum est firmum, si pupilla sit. 143
Impubis quæ deinde pubis facta est, votum sit firmum, si mortuus sit pater. 143
Impubis, quæ non facta est pubis, sed cujus pater deinceps mortuus est, votum sit firmum. 143
Impubis, quæ non pubis facta est, sed pupilla, votum sit firmum. 143
Impudentia ante adventum Messiæ aucta. 308
Iocellus sex graviores. 3
Infans sequitur matrem ubi obtinet desponsatio, & non obtinet transgressio. 377.
Infans sequitur defectu laborantem. ibid.
Innocentia parit puritatem. 309
Inquisitio ne fiat ab altari & sursum, neque de suggestu & sursum, neque de synedrio & sursum. 380
Instrumentum dotale rescinditur, si uxor adulterii suspecta sit. 188
Interdictum mariti ad uxorem adulterii suspectam. 181
Jobus an ex amore an vero ex timore Deo serviverit? 250
Jochanam pontifex maximus abrogavit decimarum confessionem. 296
Josephus omnium fratrum suorum natu maximus, pietatis officium præstitit in patre sepeliendo. 199
Israëlita si coiverit cum filia sacerdotis, illa tamen comedat oblationem primam, si non impragnata sit. 25
Israëlita si duxerit profanatam uxorem filia exinde nata illegitima est ad sacerdotium. 380
Israëlitæ omnes præputiati. 114
Judææ limites desolabuntur, & tota regio devastabitur. 309
Judæus qui seipsum gentili vendiderit, non redimendus est ab aliis Judæis 337.

Ju-

Judices publici quinam? 380
Judices sententiarum duo erant 99
Judiciorum tres classes. 184
Judicum consessus bis in septimana fieri solitus io urbibus. 56
Juramenta quæ marito intercedunt cum uxore. 140
Jurisjurandi mentio in votis. 109
Jusjurandum in omni lingua fiat. 258
Jusjurandum non obtinet in jurejurando. 109
Jovenes ora senum contundent. 309
Juventa nimia. 286

L

Labrum. 203
Lamiones quodammodo amalekitis similes. 384
Lapis sepulchralis. 170
Laqueus filigneus. 195
Lactis votum. 123
Lectio audi in omni lingua fiat. 258
Leprosus se nudat, & vestem descindit, at non leprosa. 224
Leviratus & discalceationis ritus tribus potissimum nititur præceptis. 3
Legis decus cessavit. 308
Lex Judææ. 80
Lex Mosis. 80
Levir minorennis si ad fratriam minorennem ingressus sit. 46
Legumina non sunt genus oleris 125
Levir nequit efficere ut fratria edat ab oblatione prima. 73
Leprosi purificabantur ad portam Nicanoris. 189
Leprosus est onus ex iis cui deest expiatio. 173 Bis tonderi debet, & tum sacrificium expiationis adferre. ibid.
Levir qui coivit cum fratria sua sive sciens sive insciens, sive nolens sive volens, sive ille insciens & illa sciens, vel contra 20
Leviratus quatuor sunt fundamenta principalia. 1
Levir si fratriæ fecerit sponsalia, & postea divortium, det illi calceum exuendum. 18
Levir qui uni fratriæ dedit exuendum, & alteri sponsalia; vel uni divortium, & cum altera concubuerit, vel cum utraque concubuerit. 19
Liberales ad pauperiem redacti sunt. 308
Libelli repudii abrogatio io principio fiebat a marito coram tribus judicibus. 333. sed hoc postea a Gamaliele abrogatum. ibid.
Libellus repudii a marito projectus uxori. 350
Libellus repudii consignatus in nomine regni illegitimi. Aut si conscriptus sit in oriente, sed consignatus sit perinde ac si io occidente conscriptus esset, & contra. 351
Libellus repudii vetus quinam? ibid.
Libellus repudii cum apocha ex errore scribæ commutatus. 352
Libellus repudii calvus, 353. item colligatus. ibid. & 354
Libellorum repudii tria genera illegitima sunt, & si horum ope conjugium initum sit, filius inde natus tamen legitimus est 355. Duo libelli repudii, unus e regione alterius, & duo testes Ebræi, unus infra alterum, cum duobus testibus Græcis intra unum atque alterum. 356
Libellum debiti si quis contra proximum eduxerit. 102
Libellus repudii e loco transmaritimo in terram Israëlis allatum. 322
Ligare & solvere. 183
Libelli repudii & libelli manumissionis servorum in quodam casu convenientia. 324
Liber genealogiæ Jerusolymæ inventus. 17
Liber legis convolvitur. 276
Libri legis vel precum &c. quo pretio emendi a gentilibus? 335
Libelli renunciationis formula. 227
Libellus repudii non scriptus in nomine mulieris, illegitimus est. 329
Libellus repudii perditus, at deinceps inventus. 330
Libellus repudii qui Ebraice conscriptus est, & nomina testium Græce; aut contra. Vel unus testis Ebraice, alter vero græce signaverit. 357
Libelli repudii, qua materia conscribi possint, & qua non. 326
Libelli repudii scriptio, a quibus fieri possit? ejusdemque allatio? 327. Et confirmatio, ibid. Acceptio ejus. 328
Lignile. 275
Linguæ sanctæ usus in multis. 258
Linguæ sanctæ usus in vitula collanda. 282
Locus fragmenti. 170
Loci mensuratio in voto Nazyræatus. 149
Locustæ quænam? 308
Lucernæ lumen in testimoniis dicendis locum habet. 54
Lucubratores defecerunt. 308
Luna lucente testimonium perhibebatur. 54
Luna, nere ad lunam. 250
Lud. 322

M

Macula in sponsa prohibet conjugium si non indicata fuerit. 369
Maculæ io viro aut in foemina repertæ. 82
Magistratus aliquando zelotypiam exercet. 242
Magistratus ordines. 184
Malleus Jerusolymis pulsant. 295
Mammæ uxoris adulterii suspectæ superius ligabantur. 195
Manipuli oblatio ex hordeo offerebatur. 200
Manipulus oblivione relictus. 140
Manoæ mentio io votis Nazyræatus. 147
Manumissæ virginis dos. 57
Manus seniorum lavabantur in loco ubi vitula decollata erat. 288
Manuum elevatio duplex. 264
Manuum impositio in sacrificiis incumbebat viris tantum, non mulieribus, sacrificio mulieris adulterii suspectæ, & Nazyrææ excepto, quod agitabatur. 366
Maria Tarmudita. 168
Maris devotum. 110
Mariti potestas in hæreditatem uxoris tam ante quam post desponsationem. 83
Maritus puellæ desponsatæ votum potest irritum reddere. 135
Manes quatuor qui sunt octo. 379
Medicorum conditio rejicitur. 284
Mel palmarum. 124
Mensura qua homo metitur, remetietur & deus. 197
Meritum boni operis non cohibet vim aquarum amararum. 221
Messiæ adventum multa præcedent mala. 308
Messis votum. 129
Mille cubiti pro suburbio. 245
Minchæ mentio in votis. 106
Minium. 326
Minorennis filia quando renuere potest desponsationes? 42
Minorennis filia desponsa & postea repudiata, est instar pupilli vivente patre. 44
Minorennis si discalceare debeat, discalceabit dum adoleverit. 41
Minutal religiosorum. 308
Mirjam per unam horam ad Mosis fata attendit. 199
Miscellis arborum ne fiat desponsatio. 378
Modestia parit timorem peccati. 309
More planities. 262
Mortuus præcepti. 169
Moses cecinit Hallel. 249
Mulier Pharisæa & vulnera Pharisæorum orbi interitum adferunt. 218
Moses omnium Judæorum longe maximus, ossibus Josephi justa persolvit. Et a Deo ipso conditus. 199
Mulier ab ethnicis in captivitatem abducta propter bona. 63
Mulier quæ Nazyræatum vovit, attamen vinum bibit, vapulat. 40. plagis. 157
Mulier quæ Nazyræatum vovit. Et pecudem suam cum in finem separavit. 158
Mulier vitiata nullum consequitur matrimonii contrahendi impedimentum, & illius actus nulla habetur ratio. 212
Mulieres incestæ quarum æmulæ sunt licitæ leviro. 352
Mulieres quinque, si earum filii mixti sint, & ita adolescant miscellanei, uxoresque ducant, & deinde moriantur, quatuor dant calceum exuendum uni, & unus leviratus officium præstat &c. 37
Mulieri de anno septimo suspectæ licet instrumenta quædam commodare. 342
Mulieri magis expedit onus cabus rei venereæ quam decem vitæ solitariæ. 218
Mulieris expulsæ votum per se ratum esto. 143
Munus esto mihi quicquid commodi per

perceptures sum a Noachi filiis. 114
Mundæ & immundæ foeminæ discrimen. 116
Munditiei intermissio sustulit fructuum saporem. 303
Munditiés defecit. 380

N

NAhum Medus. 161
Natorum & nascendorum votum. 113
Nautarum conditio rejicitur. 383
Nazik, Naziach, & Paziach sunt cognomina Nazyræatus. 105
Nazyræatum si quis voverit, & pecudem separaverit, at ea furto ablata fuerit. 161
Nazyræatum si quis voverit, & sapientem super eo consuluerit. 162
Nazyræatus cognomina sunt ut ipse Nazyræatus. 146
Nazyræatus duos si quis voverit, ob priorem tondetur tricesimo primo die; ob secundum, sexagesimo primo die. 154
Nazyræatus extra terram Israëlis votus. 156
Nazyræatus in coemeterio votus. 155
Nazyræatus non cadit in gentiles; sed in mulieres & servos. 174. Major tamen in mulieres cadit rigor quam in servos. ibid.
Nazyræatus tempus quo filius ad ipsum adstringi potest. 159
Nazyræi immunditiés. 163. & 165
Nazyræi immundi tonsura. 163
Nazyræi mentio in votis. 109
Nazyræi mundi sacrificia, ut & immundi. 166
Nazyræi perpetui & simsonæi differentia. 147
Nazyræorum capilli detonsi conjiciuntur in ignem. 167
Nazyræatus absolutus est trigiota dierum. 164
Nazyræatus horarius. 147
Nazyræus a caricis & Massa ficuum. 150
Nazyræus centum dierum 153. & 155
Nazyræus dubius, aut absolutus. 173
Nazyræus immundus cum dubio, aut absolutus cum dubio. 173
Nazyræus nequit commorari extra terram Israëlis. 156
Nazyræus non polluitur mortuo propinquo, sed mortuo præcepti. 168
Nazyræus pro Nazyræatu & pro lepra tondendus. 173
Nazyræo polluto, licet vel ultimo die, totus destruitur Nazyræatus. 173
Nazyræus qui coxerit aut elixaverit pacifica. 167
Nazyræi sacrificia a sacerdote agitantur. 165
Nazyræus qui novacula & forfice totonderit se. 164
Nazyræus qui semel intra triginta dies tondebatur. 149
Nazyræus qui totum diem bibit vinum, semel tantum reus est. 165. Item, si toto die polluatur mortuis. ibid.
Nazyræus qui unum atque alterum mortuum offendit. 176
Nazyræus tondetur super immunditiebus quibusdam. 169
Nazyræus super quibusdam rebus non tondetur, sed abluitur. 170
Nazyræus tonsus cui deinceps innotuit se pollutum esse. 175
Nazyræus qui in speluncam descendit, cui mortuus innatabat. 175
Nethinæa nupta Judæo, & contra. 229
Nere ad lunam. 210
Nihil juris mihi est in bona tua. 86. neque in fructus fructuum. ibid.
Noachi filiorum mentio in votis. 114
Nomina Dei sine intentione non scribenda. 186
Nec delenda. 188
Nothus & notha. 233
Novacula. 175
Novem puellarum vota firma sunt. 143
Nummos si quis mutuo dederit sacerdoti ad separandum super illis portiones. 331
Nuptialis benedictio. 57

O

OBlatio per domum cineris dispergebatur. 215
Oblatio & oblatio magna. 182. aliquibus interdicta. 183
Oblatio mulieris adulterii suspectæ, si immunditiem contraxisset, redimenda erat. 222
Oblationes quarundam foeminarum comburebantur. ibid. & 223 & non comburebantur. ibid.
Oblatione prima fieri potest desponsatio. 372.
Oblationum species recensentur. 201
Obortus. 156
Obtegentia. 270
Officium conjugale quod maritus uxori suæ præstare debet. 74
Oleris votum. 125
Oleum & thus requirebatur in omnibus oblationibus præterquam in uxoris adulterii suspectæ oblatione. 200
Olivarum destrictio. 129
Olivarum votum. 124
Olivæ & vites veteres. 84
Ollæ opus. 122
Opera quæ uxor præstare debet marito suo. 73
Opificia quænam exercenda?
Opificium inter mulieres non exercendum est viro. 383
Opiniones implebunt summum imperium, & correptio nullum habebit locum. 309
Opus manuum & res inventa uxoris pro marito est. 76
Opus manuum viduæ cedit pupillis. 94
Opus manuum uxoris a marito consecratum. 73
Origine incerta nati cum sui generis hominibus conjugia inire possunt. 379
Os meum est manus. 110
Ostium alicui aperire. 107
Otium dat occasionem conturbationis. 73
Ornai. 324
Ovum sorbile. 123

P

PAcifici sacrificii mentio in votis. 106
Pallii mentio in votis 112
Palmarum votum. 124
Palmites propagare. 275
Papyrus 233
Parabolarum interpretes defecerunt. 308
Parvulorum emtio & venditio rata sit. 341
Paschatis non edendi votum. 127
Pastoris conditio rejicitur. 383
Pater desponsatæ filiæ votum potest reddere irritum 135
Pater in filiam desponsatam majorem aliquando habet potestatem quam maritus; & contra. 136
Pater in omnes filiæ actiones potestatem habet. 69
Pater quidem filium ad Nazyræatum adstringere potest, at non mater. 159
Patri coelesti innitendum. 308
Pauper si olivas in summitate arboris decusserit, furtum est id quod sub illa deciderit. 341
Pauperum gentilium manus non cohibentur in spicilegio, manipulo oblivione relicto, & angulo, pacis gratia. 341
Paupertas & divitiæ non veniunt ex opificio, sed utraque ex mercede Dei. 383
Pecunia quæ uxori hæreditate obtigit. 83
Pecus ferreum. 58
Pedes, pro fundamentis. 175
Peplum. 60. & 75
Pergula. 277
Peregrina si proselyta facta sit, & cum illa filia ejus, & adulteraverit, strangulabitur. 68
Peregrina si proselyta facta sit, & filii cum ipsa, non obtinet discalceatio, neque leviratus officium. 37
Peregrinæ dos. 57
Peregrinus si duxerit uxorem Israëlitidem, filia ejus ad sacerdotium illegitima fit. At non ita, si peregrinam duxerit. 341
Perosbol. 90
Perosbol ab Hillele institutum consuetudinis ergo. 314
Pharisæatus defecit. 308
Pharisæorum vulnera & uxor orbi interitum adferunt. 218
Phiala fictilis nova. 202
Phylacteriorum mentio in votis. 108
Pietas est causa spiritus sancti. 309
Placenta Aharonis in votis. 107
Plagæ dubiæ ab initio mundæ habebantur, antequam jungantur immunditiei. 177
Plagæ rebellionis. 158
Plantæ inclinantes. 118
Plantarum mentio in votis. 122
Plenitudo dolii quid sit in voto Nazyræatus. 149

Ple.

Plenitudo domus quid fit in voto Nazyræatus. 149
Pluviarum mentio in votis. 136
Poena an infligatur si cum peregrina, captiva, serva, vel proselyta, coiverit Israëlita. 65
Poena ob puellam vitiatam. 66
Polypus. 82
Pontifex maximus aliquando illegitimum facit. 169
Pontifex maximus non cogitur sacrificium adferre pro immunditie sua. 169
Pontifex maximus non ducet viduam, sive illa sit vidua ex desponsationibus, sive ex consecrationibus nuptiarum; neque puellam Bogeret ducet. 25
Pontifex maximus non polluitur propinquis; sed mortuo præcepti. 168
Pontificis maximi benedictiones. 266
Porta Nicanoris. 189
Præcepta a terra Israëlis dependentia, obtinent tantum in terra Israëlis. & Quod ab hac non dependet, in & extra ipsam, præcepto de arborum præputiis, & miscellis excepto. 367
Præcepta filii quæ patrem attinent, obligant viros, non mulieres. Illa vero quæ filium attinent, tam viros quam mulieres obligant. 365
Præcepta affirmantia & a tempore dependentia, obligant viros, non mulieres. sed a tempore non dependentia tam viros quam mulieres obligant. Præcepta negantia, sive non, tam viros quam foeminas Obligant 365
Præceptum de fratre natu majori ad leviratiomem contrahendam. 14
Præceptum de majori natu ad leviratiomem contrahendam, est, quod acquisivit minor natu si prævenerit. 8
Præceptum si modo unum quis fecerit, bene ei fit, & dies ipsius prolongantur, terramque possidebit. 367
Prægnans aut lactans mulier alii nupta non bibit aquas amaras, nec dotem accipit. 236
Præputiati & omnes immundi non comedunt de oblatione prima. 26
Præputiatorum commodum ob votum non percipiendum. 114
Præputiis arborum ne fiat desponsatio. 371
Præstat tacere quam loqui. 337
Preces in omni lingua fiant. 258
Precibus agere. 146
Primitiarum sectio in lingua sancta tantum fiat. 258 & 259
Primi erunt ultimi. 343
Principium fugæ clades est. 281
Profanatus si duxerit filiam Israëlitæ, filia illius ad sacerdotium illegitima est. 380
Profani mentio in votis. 107
Prohibitio incestus. 5 & 10
Prohibitio præcepti. 5. & 6. & 10.
Prohibitio sanctitatis. 5. & 6. & 10
Prominentia. 170
Prophetis prioribus defunctis, oraculum pectorale desiit. 397
Proselytæ dos. 57
Prothyrum. 277
Providentia est causa alacritatis 309
Provincia quid sit? 322
Proximi commodum voto non percipiendum. 119
Proximum si quis percusserit. 177
Pruta quantum valet? 359
Pubes duodecim annorum. 137
Pubis et pupillæ vota sunt firma. 143
Pubis factæ votum sit firmum, si postea mortuus sit pater. 143
Puella desponsa & deinde repudiata. 65
Puellæ desponsæ quæ ne unam quidem horam facta est sui juris, pater & maritus votum possunt reddere irritum. 136
Puellæ quibus poena statuitur si quis cum illis coiverit. 64
Puellæ seductæ ignominia, poena & damnum ad patrem pertinet. 67
Puellæ seductæ poena. 65. Seductæ & vi compressæ differentia. ibid.
Puellam Bogeret dictam non ducet pontifex maximus. 22
Puellarum novem vota firma sunt. 143
Puerperæ ad portam Nicanoris purificabantur. 189
Pugilli peractio. 214
Pulverem alicui demere ab oculis. 246
Pulvis desumebatur e fossula quadem in templo, & postea immittebatur in aquas uxori adulterii suspectæ bibendas. 202
Pulveris terræ mentio in votis Nazyræatus. 149
Pupilla a matre, aut fratre ipsa annuente elocata. 78
Pupilla desponsa & postea repudiata. 66
Pupillas si quis duas duxerit parvulas, & deinde mortuus. 44
Pupillorum fructus decimandi sunt a tutoribus, vel ab eo qui istis præpositus est. 339
Puritas parit abstinentiam. 309
Puteus ductui aquarum proximus, impletur prius pacis gratia. 341

Q

QUartale. 163. & 170
Quindecim mulieres liberant æmulas ipsarum, æmulas æmularum ab extractione calcei &c. 1

R

RAkam. 322 & 323
Rami Lulabi mentio in votis. 108
Rebellans uxor contra maritum suum. 74
Regiones tres ad consecrationem nuptiarum tenentor. 102
Regula generalis de fratriis. 5
Religiosi defecerunt. 308
Religiosorum minotal. ibid.
Remissio peccatorum. 268
Renuenti virum non cedit dos. 96
Repudia dubia. 12
Repudiata & non repudiata quænam sit? 347
Res omnes æstimantur pecunia antequam dentur pro re alia. 364
Res pendet. 250
Res quæ e Babele ascendentibus liberæ sunt. 120
Res quæ speciem habent ac si futura emergentia esset, & tamen non sunt. 130
Ros salutis non descendit amplius templo destructo. 398
Res urbis quænam? 120
Resurrectio mortuorum obtinget interventu Eliæ. 306
Retia ferarum, avium, pisciumque, cadunt sub furtum pacis gratia. 341
Rex prælegit sectionem Legis. 268

S

SAbbati non celebrandi votum. 114
Sabbato irrita reddi possunt vota. 138
Saccus. 116
Sacerdos ad bellum, Hebraice populum alloquebatur. 277
Sacerdos gregarius non ducet foeminam sterilem. 22
Sacerdos in Synagoga legit prius, post ipsum Levita, & post hunc Israëlita. 341
Sacerdus nequit excludi a participatione sacrorum. 228
Sacerdos qui est eunuchus solis. 28
Sacerdos hermaphrodita. ibid.
Sacerdotes si in Sanctuario abominanda fecerint de industria, reneantur. 339
Sacerdotii splendor occubuit. 303
Sacerdotis uxor quæ aquas amaras ob adulterii suspicionem bibit, rursus marito jungatur. 240
Sacerdotum formula in vitula decollanda. 288
Sacrificia alieno titulo oblata; & contra. 167 & 168
Sacrificii pro peccato mentio in votis. 106
Sacrificii vota. 150
Sacrificio expiatorio fieri potest desponsatio. 372
Sacrificiorum actiones incumbunt viris, non foeminis. 366
Sacrificium ex loco peregrino in terram Israëlis missum, offeratur eo nomine quod dator illius est in vivis. 330
Sacrificium pro peccato ubique præcedit. 166
Samuel Nazyræus. 178
Samaria. 262
Sanatio bonorum. 117
Sanatio vitæ. 117
Sanctarum rerum potestas acquiritur argento; idiotæ vero, possessione. 364
Sanctificatum per errorem fit sanctificatum. 160
Sanctimonia defecit. 308
Sanctitas generat modestiam. 309
Sanguis pro muliere quæ Nazyræatum vovit, sparsus. 159

Sandalium cui pars postica est, illegitima est ad calcei extractionem. 42
Sapiens si alicui uxorem prohibuerit voto, non ducet eam. 9
Sapientes desierunt esse divites. 308
Sapientes similes facti sunt scribis. 308
Sapientia magistrorum fœtebit. 309
Scarificare victimas. 295
Schamyr. 297
Schevuta, Schekuka, Neder, & Bemuta. 105
Scribæ similes facti sunt æditui. 308
Scribarum cura in pentateucho, aliisque describendis. 187
Scriptura delebilis. 207
Scriptura sacra a filia discenda. 218.
Ejus efficacia. ibid.
Scripturarum, Misnæ, & rerum politicarum peritus è vestigio non peccabit. 367
Sectio de muliere adulterii suspecta in omni lingua proferri potest. 258
Sectio de vitula decollanda in lingua sancta tantum legi debet. 258
Sectio regia in lingua sancta tantum legenda. 258. & 267
Secundariæ. 97
Secundariæ ex institutione scribarum & Sapientum. 19
Secundariæ non cedit dos, nec fructus, nec alimonia, nec veteramenta 96
Secundum munera spontanea. 104
Seductor ope coitus filiam non facit illegitimam. 25
Semen qood non consumitur. 127
Seminifluus septem modis scrutatandus. 177
Seminis Abrahami mentio in votis. 114
Semisextarius. 202
Senes coram junioribus consurgent. 309
Sepulchrorum habitaculum. 170
Septuaginta linguæ. 263
Sepulchri parietes, & operculum illius. 170
Servæ dos. 57
Servi gregis ferrei describuntur. 23.
Servi usoarii. ibid.
Servi qui hereditate obtigerunt uxori. 84
Servorum Judæorum captivorum redimendi jus. 335
Servus captivus & postea redemptus. 334. Servi jus in aliqoibus casibus. ibid.
Servus ex parte & ingenuus ex parte. 335
Servos Hebræus acquiritur argento, & Scriptura; se ipsum vero acquirit annis, Jubilæo, & detractione argenti. 360. Serva Hebræa pretiosior est illo, & acquirit seipsam signis mulieris. ibid. Servus Hebræus cui auris perforata est, acquiritur parforatione, & seipsum acquirit Jubilæo, & morte heri sui. ibid.
Servus Cananæus acquiritur argento, scriptura, & possessione. Seipsum vero acquirit argento, medio aliorum, & scriptura, medio ipsius. 362
Sichem. 262
Simson prosequutus est oculorum lasciviam, ideo philistæi ipsi oculos effoderunt. 198
Simsonis mentio in voto Nazyreæatus. 147. Et Nazyræus Simsonæus. ibid.
Sinus mulieris adulterii suspectæ detegebatur. 189
Soar. 55
Socii qui excluserunt se ab utilitate ex se invicem percipienda 119. & 120
Solutio votorum perfici potest per totum diem. 138
Somnus: a somno excitantes quinam sint. 296
Sonora. 80
Spicilegium. 140
Spina dorsi. 169
Spiritus sanctus nos resurrectionis mortuorum participes facit. 309
Sponsalia a leviro fratriæ data & deinde divortium, vel discalceatio, vel coitus admissio. 18
Sponsalia si levir dederit fratriis duabus, duo divortia acqoiruntur, & discalceatio 19
Sponsalia duabus uxoribus data. 7
Sponsalia dubia. 12
Sponsalia post sponsalia. 18
Sponsalia non obtinent in fœminis propter incestom prohibitis. 34
Sponsæ fama si in civitatem exiverit, sponsa habenda est; & sic etiam de fama repudiatæ judicandum est. 357
Spuria mulier. 219
Spurius filiam facere potest legitimam & illegitimam in quodam casu. 25
Et quisnam talis sit spurius. ibid.
Spurius quisnam? 377
Spurius quisnam dicatur. 17
Stabulum. 226
Steriles foemina. 2
Sterilis non bibit aquas amaras, nec dotem accipit. 236
Sterilitas repudii causa est. 337
Stultus nequit filiam alicujus facere illegitimam. 25
Surda filia a patre desponsa, deinceps exeat cum libello repudii. 340
Surdus si discalceatus sit, vel surda discalceaverit. 41
Surdus si uxorem duxerit audientem, vel contra. 47. vel si doo fratres surdi duxerint duas sorores surdas. ibid. vel si onus surdus & alter audiens duxerint duas sorores audientes. 48
Suspicio immundi facit mundum & contra. 175
Synagogæ in lupanaria convertentur. 309
Synedrii magni potestas in uxore adulterii suspecta judicanda. 185
Synedrio cessante, cessarunt etiam cantica in popinis. 297
Synedrium ipsum aliquando zelotypiam exercet. 242

T.

Tabernaculi mentio in voto & juramento. 108
Tabula ænea cui inscripta erat sectio de uxore adulterii suspecta. 204. & 205.
Telarsa. 55
Templi conclavia enumerantur. 217
Templo destructo, perit Schamir, mel acetum, & viri fideles. 297. & nulla dies sine plagis. 298
Templo diruto pudore suffusi sunt Sapientes. 308. Liberales ad pauperiem redacti. 308. Et similes incolumitates. ibid.
Templi mentio facta in jurejurando. 63
Templi nomen in votis. 105
Testimonia aliquot Libellorum repudii allegantur. 325
Testes aliquot de homicidio sibi invicem contrariantes. 290
Testes in libellis repudii tantum consuetudinis ergo signabant. 334
Testimonium in uxore adulterii suspecta dici potest a socru, & ejus filia, æmula, fratria, & privigna. 252. De numero testium 253. Testimonium primum & ultimum. 253
Testificandi modus triplex. 61
Tentorium super mortuo. 169
Termini Sabbatici. 126
Terminus Sabbaticus bis mille cubitorum. 148
Thalamus sponsalis publicè prohibitus. 304
Timor peccati cessavit. 308
Timor peccati ducit ad pietatem. 309
Titi bello orto cautum est de coronis sponsarum, & Græcorum doctrina abrogata est. 304
Tonsoris conditio rejicitur. 383
Tonsura munditiei & immunditiei. 159
Tonsura Nazyræi immundi. 163. & 165
Tonsura Nazyræi polluti. 165. & 166
Tonsura Nazyræi mundi. 166
Tonsura Nazyræi post sacrificium illegitimum, illegitima est. 167
Tonsura plagæ propellit tonsuram Nazyræi. 173
Tonsuræ votum in Nazyræatu. 147
Tredecim foedera. 115
Tres fratres qui tres extraneas duxerunt. 12
Tredecim præcepta ob circumcisionem facta. 114
Tres mulieres exeunt, & dotem accipiunt. 145
Tres qui in unum conjecerint marsupium. 92
Tres species prohibitæ sunt Nazyræis. 163. & 165
Tria dixit Eleasar filius Partæ coram Sapientibus. 332
Tribunalia gentilium. 324
Triginta dies conceduntur viduæ ad parandum se ad nuptias. 70
Trumæ mentio in votis. 109
Trumæ neglectus mortem involvebat. 296
Tutor qui a patre præpositos est, jurare debet. 339. sin a senatu, non debet. ibid.

Tympana abrogata ſunt orto bello Veſpaſiani. 304
Typos libellorum repudii ſcribenti, incumbit ut ſpatium pro nomine mariti, uxoris, & temporis relinquat 330
Typus divortii. 328
Tyrannus non extitit in Judæa inter eos qui occiſi erant in bello. 340. ſed ab eo tempore quo in bello occiſi ſunt Judæi, & deinceps. 340

V

Vaccæ mentio in votis Nazyræatus. 150
Vas teſtaceum pro muliere. 66
Veneficia quid effecerint. 303
Ventre poenam luit uxor adulterii ſuſpecta. 197
Veritatis defectus. 309
Veſpaſiani bello orto coronæ ſponſorum & tympana abrogata ſunt. 304
Veſtimenti votum. 136
Veſtimento nigro induebatur uxor adulterii ſuſpecta. 195
Veteramenta. 30. & 32
Veteramenta. 97
Vetula ad pariendum inepta non obligatur ad aquas amaras ob adulterii ſuſpicionem bibendas. 236
Vicini mali. 186
Vidua a pontifice maximo ducta. 23
Vidua alitur e bonis pupillorum; & opus manuum illius eſt pro pupillis. 94
Vidua dotem ſuam a bonis pupillorum exigere nequit niſi cum jurejurando. 334
Viduæ dos. 57
Vidua e deſponſatione vel conſecratione nuptiarum. 95
Vidua nubit die quinto. 56
Vidua pontifici maximo nupta. 96
Vidua pontifici maximo nupta. 232
Vidua pro pontifice maximo illegitima. 21
Vidua quæ a domo mariti ſe abſtrahere nequit. 98
Viduæ virginis, repudiatæ, & illius quæ calceum exuit, dos. 58
Viduæ votum per ſe ratum eſto. 143
Vinea quid ſit. 70
Vini non bibendi votum. 128
Vini votum. 124 & 134
Vindemiæ votum. 129
Vinum immodicum. 186
Vinum pomorum. 124
Vinum: tribus temporibus de vino inquirebant. 332
Violentus illegitimam non facit filiam ope coitus. 25
Violenti invaluerunt. 308
Virga ſanctificat. 161
Virgini duodecim menſes conceduntur ad parandum ſe ab eo tempore quo deſponſa eſt. 72
Virginis deſponſatæ votum pater ejus, & maritus irritum reddere poſſunt. 136
Virginis dos. 57
Virginitatis quæſtio. 56
Virginum varia tempora & ſtatus. 437
Virgo maculata. 61
Virgo nubit die quarto. 56
Viri botruoſi. 291
Viri & foeminæ diſcrimen. 224
Vir filiam vendere, vel deſpondere poteſt; at non foemina. 224
Vir nudus lapidibus obruitur, & ſuſpenditur; at non item foemina. *ibid.* Et vendi vir poteſt ob furtum; ſed non foemina. 224
Virilia membra exſecta. 26
Viri miraculoſi defecerunt. 308
Viro cum duabus mulieribus ſoli eſſe non licet. 382
Viro licet filium Nazyræatui dicare, at non foeminæ. 224
Vir tonderi poteſt ob Nazyræatum patris; at non foemina. 160
Vitis & quicquid ex illa ereditur, vetita eſt Nazyræo. 163 & 165
Vitis profert quidem fructum ſuum, nihilominus vinum care venditur. 308
Vitulæ decollatio abrogata. 291
Vitulæ decollandæ menſuratio, & modus adductionis 286. Et cujuſmodi hæc eſſe deberet. *ibid.* Item, quomodo mactanda? *ibid.* Orationis illius formula. 288
Vitulæ decollandæ præcepta. 282. & terminorum metiendorum modus. 283
Vocis ſono deſponſatio fiat. 54
Volumen. 206
Volumen deletum. 215
Vota afflictionis animæ. 139
Votum eorum qui mare ingrediuntur. 113
Vota erronea. 110. & 111
Vota in duo dividuntur genera. 165
Vota neceſſitatem patientium. 110. & 112
Vota nequeunt irrita reddi ſingulis horis, ſed diem expectare debet is qui ſolvit. 138
Vota perſuaſoria. 110 & 111
Vota proborum & impiorum. 104
Vota prohibent conjugium, ſi ſponſus ea non indicaverit. 369
Vota quatuor abſolvunt Sapientes. 110
Vota quæ irrita reddi poſſunt. 139
Vota quæ marito intercedunt cum uxore. 140
Vota ſimplicia aggravanda ſunt. 109
Votorum differentia in muliere & ſervo. 174
Votorum & juramentorum quæ marito cum uxore intercedunt, differentia. 140
Votorum formulæ. 104 & 105
Votorum retractatio. 32
Votum a marito factum de non coeundo cum uxore ſua. 74
Votum de ſole non conſpiciendo. 113
Votum eſt in voto. 109
Votum ex parte ſolutum ſit, ſolutum. 133
Votum mariti quo uxori interdicitur uſus fructuum, vel ornatus ipſius. 79 vel ne illa exeat domum luctus, vel convivii. 80
Vulgus hominum quotidie ruit in pejus. 308
Vulneratus contuſione. 26
Uxor adulterii ſuſpecta ad fores templi orientales adducitur. 189
Uxorem ſacerdotalem ſi quis duxerit, neceſſe eſt ut de quatuor matribus inquirat. 39
Uxores duas ſi quis reliquerit, prima tenet primas parte ſui hæreditate. 91
Uxores quatuor ſi quis reliquerit. 93
Uxores tres ſi quis reliquerit. 92
Uxoris adulterii ſuſpectæ adductio 184 Judicum examen. 185
Uxoris adulterii ſuſpectæ membra contrahuntur. 218
Uxor cujus maritus trans mare profectus fuerit, & nonnulli venerint qui dixerint, mortuus eſt maritus tuus, atque illa nupſerit; & poſtea redierit maritus, exibit ab utroque cum duplici divortio. 32
Uxor fratris illius qui nondum natus erat altero vivente fratre. 5
Uxor ob ſterilitatem repudiata. 337
Uxor ob varias cauſas dimitti debet. 336
Uxor ob votorum temeritatem & malam famam repudiata, deinceps non reducenda eſt. 336
Uxor quæ a marito alitur per alium. 75
Uxor quæ in terra Iſraëlis nupta eſt, extra eam repudiata, dotem juxta terræ Iſraelis pecuniæ valorem exigere poteſt. 103
Uxor quæ abortum fecit. 153
Uxor rebellans contra maritum ſuum. 74
Uxor quæ poſt obitum mariti non expectaverit tres menſes, ſed nupſerit & pepererit; at nemo ſciverit an ſit filius novem menſium inde a primo marito an vero ſeptem ab ultimo. 39
Uxor tribus modis acquiritur; atque illa ſeipſam acquirit duobus modis. 359
Utnai. 343
Uvæ Hybernæ. 124
Uva prima. 332

Z

Zalmon. 54
Zelotypia a conſanguineis exerceri poteſt. 240
Zelotypiæ duo modi. 181
Zelotypus. 179
Zidan. 336
Zidan 347
Zydon. 81

F I N I S.